

ШАЙХ
МУҲАММАД СОДИҚ
МУҲАММАД ЮСУФ

Пафсири Ҳилол

ТУЗАТИЛГАН ВА ҚЎШИМЧА ҚИЛИНГАН

ИККИНЧИ НАШР

5 жуз

*Аллоҳ таолонинг қаломи тафсири ҳақидаги ушбу камтарона
уринишни қиблагоҳим Мұхаммад Юсуф ҳожи ва онажоним Собира
хоним Тилакберди қизи раҳматуллоҳи алаиҳимоларга бағишлиайман.
Ҳаққ таолодан у зотларни мағфират айлаб, жойларини жаннатдан
қилишини тилаб дуолар қиласаман. Мұхтарам ўқувчилардан отамиз
ва онамиз ҳақларига дуолар умидидаман.*

Муаллиф.

Ш и о р и м и з:

Аҳди сунна ва жамоа мазҳаби асосида пок ақийда ва мусаффо
Исломга интилиш, Қуръон ва суннатни ўрганиб амал қилиш, ис-
ломий маърифат таратиш, салафи солих — улуғ мужтаҳидларга
эрғашиш, кенгбағирик ва биродарлик рухини тарқатиш.

Дийний заводсизликни тутатиш, ихтилоф ва фирмачиликка бар-
ҳам бериш, мутаассиблик ва бидъат-хурофотларни йўқотиш.

САБАЪ СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 54 оятдан иборат.

Бу сураи каримада Сабаъ (Яман) подшоҳлари қиссаси келгани учун ушбу ном билан аталган.

Бошқа маккий суралар қаби, бунда ҳам асосан ақийда, иймон-эътиқод масаласи муолажа қилинади. Хусусан, Аллоҳ таолонинг ваҳдонияти, ваҳийси, иймон ва ўлгандан кейин тирилишлар ҳақ эканига ишонч масалаларига алоҳида эътибор берилади.

Сура Аллоҳ таолога ҳамду сано ва мақтovлар ҳамда Унинг баркамол сифатларининг тавсифи билан бошланади. Сўнгра мушрикларнинг охиратни, ўлгандан кейин қайта тирилишни инкор этишлари зикр этилиб, уларнинг шак ва шубҳаларига яраша жавоб қайтарилади.

Кейин эса, Довуд Пайғамбар алайҳиссаломнинг ва у кишининг ўғиллари Сулаймон алайҳиссаломнинг қиссалари келади. Аллоҳ таолонинг неъматларига улар қандай шукр келтирганликлари ва оқибатда Аллоҳнинг марҳаматига эришганликлари баён қилинади.

Бунга муқобил сабаъликларнинг Аллоҳ таолога ширк келтиришлари айтилиб, бу улкан зулмларининг моҳияти ҳужжат ва далиллар билан фош этилади.

Шунингдек, сурада мушрикларнинг Аллоҳ таолога ширк келтиришлари айтилиб, бу улкан зулмларининг моҳияти ҳужжат ва далиллар билан фош этилади.

Кейин ваҳий ва пайғамбарлик мавзуига ўтилади. Одамларнинг бу икки муҳим масалага муносабатлари муолажа қилинади. Коғир ва мушрикларнинг шак-шубҳаларига қарши ҳужжат ва далиллар келтирилади.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАХИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَيْرُ

1. Осмонлардаги нарсалар ва ердаги нарсалар Уники бўлган Аллоҳга ҳамд бўлсин. Охиратдаги ҳамд ҳам Уницидир. Ва У ўта ҳикматли, ўта хабардор зотдир.

Осмондаги барча нарсалар Унинг мулки бўлгани учун ҳам Аллоҳ, таолога ҳамду сано бўлсин.

Ердаги барча нарсалар Уники бўлгани учун ҳам Аллоҳ, таолога ҳамду санолар бўлсин. Ана шу мутлақ моликлигининг ўзи Уни ҳамду санога мустаҳиқ қиласи. Фақат бу дунёдаги эмас,

«Охиратдаги ҳамд ҳам Уницидир».

Аллоҳ, таоло йизининг баркамол сифати ила икки дунёнинг барча ҳамду саноларига мустаҳиқдир.

«Ва У ўта ҳикматли, ўта хабардор зотдир.»

Аллоҳ, таоло ҳар бир ишни ўта ҳикмат билан қиласи. Оламлардаги барча сир-асрордан ўта хабардордир.

Ана ўша ҳикмати ва хабардорлиги ила:

يَعْلَمُ مَا يَلْجُؤ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزَلُ مِنْ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ

2. Ерга нима кирса ва ундан нима чиқса, биладир, осмондан нима тушса ва унга нима чиқса, биладир. Ва У ўта раҳимли ва ўта мағфиратли зотдир.

Бу қисқа иборалар жуда кент ва чукур матьноларга эга. Улар Аллоҳ, таолонинг нақадар улуф зот эканини, Унинг илми ва хабардорлиги қанчалик чексизлигини билдиради.

Инсон яратилганидан бери ўтган давр мобайнида имкони борича бир-бирига ёрдам ва таълим бериб, бир дунё илмий маълумотларни мерос қолдирган. Аммо ҳалигача ернинг моҳиятини тўла ўрганиб бўлгани йўқ. Ҳар куни у ер-бу ердан янги нарсалар топилгани ҳақида хабарлар тарқалиб туради.

Аллоҳ, субҳанаҳу ва таоло эса, доимий равишда:

«...ерга нима кирса ва ундан нима чиқса биладир».

Аллоҳ таоло ерга кираётган нарсаларни – ўлган инсоннинг та-насими, ўсимлик уруғи ёки кўзга кўринмас заррами – ҳаммасини билади. Аллоҳ таоло ердан чиқаётган шиддатли вулқонлар, ҳар хил кону маъданлар, турли ўсимликлар ёки кўзга кўринмас зар-раларни ҳам – ҳамма-ҳаммасини билади.

Шунингдек, Аллоҳ таоло:

«...осмондан нима тушса ва унга нима чиқса, биладир».

Инсоният яратилганидан буён қанча вақт ўтган бўлса, шундан бери имкони қадар уриниб, бир-бирига ёрдам ва таълим бериб, илмий маълумотларни мерос қолдириб ҳам инсон ҳали-ҳануз ўзи-га энг яқин бўлган осмоннинг моҳиятини тушуниб етгани йўқ. Ҳар қуни у ер-бу ердан осмондаги янгиликлар топилгани ҳақида-ги хабарлар келиб турибди. Аллоҳ таоло эса, осмондан нима туш-са, доимий равишда билади. Сайёра ёки юлдузми, қору ёмғирми, фаришта ё жин ёки кўзга кўринмас зарраларми – ҳамма-ҳаммаси-ни яхши билади. Осмонга чиқаётган нарсалар ҳам Аллоҳнинг на-заридан четда қолмайди.

«У ўта раҳимли ва ўта мағфиратли зотдир.»

Бандаларининг хатою нуқсонларини яхши билса ҳам, раҳим қиласи. Уларни жазолашга шошилмайди.

Бандалар тавба қиласа, тавбаларини қабул этиб, гуноҳларини кечиради.

Аммо куфр келтирган бандалар буни тўғри тушунмайдилар, такаббурона кайфиятда турли шак-шубҳалар қўзғатадилар. Жум-ладан:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِنَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَى وَرَبِّنَا لَا تَأْتِنَا كُمْ عَلِمَ الرَّبِّ لَا يَعْزِزُ عَنْهُ مِثْقَالٌ
 ذَرَّةٌ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مَّيْنَ

3. Куфр келтирганлар: «Бизга соат (қиёмат) келмас», деди-лар. Сен: «Йўқ! Фойибни билгувчи Роббим ила қасамки, у сиз-ларга албатта келур. У зотдан осмонлару ердаги зарра вазнича, ундан кичик нарса ҳам, катта нарса ҳам ғойиб бўлмас. Илло, ҳаммаси очиқ китобдадир», деб айт.

Ҳамма замон ва маконларнинг кофирлари, қани энди, қиёмат соати келмаса эди, деб орзу қиласи. Лекин улар орзуларини шак-шубҳа шаклида юзага чиқарадилар. Чунки, улар қиёматда ўзлари-га ҳеч бир яхшилик бўлмаслигини яхши биладилар. Шу боис, уни

инкор қилишга ўтдилар. Улар қиёматни рад этарканлар, ҳеч бир илмий асос ёки ҳужжат ва далил келтира олмайдилар.

Қиёмат қўпишининг заруратини тафаккур ила ҳам англаса бўлади. Чунки, биз яшаётган дунё вақтингчалик, бир куни келиб тугайдиган нарсалар мажмуасидан иборатдир. Бақосиз нарсалар мажмуасининг вақти келиб тугаш пайти эса, қиёмат кунидир.

Адолат юзасидан ўйлаб кўрилганда ҳам, қиёмат қоим бўлиши айни заруратдир. Бу дунёда турли-туман одамлар – коғир ва мўмин ҳам, мушрик ва муваҳҳид ҳам, осий ва тақводор ҳам, мунофиқ ва муҳлис ҳам, золим ва мазлум ҳам яшайди. Ҳеч бири бу дунёда қилмишига яраша тўлиқ мукофот ёки жазони олмаган, олмаяпти ва олмайди ҳам. Бу дунё қонуни ўзи шундай тузилган. Хўш, ҳар ким амалига яраша аниқ мукофот ёки жазо олмаслигиadolatdanmi? Осий осийлигини қилса-ю, жазосини тортмай, ўлиб, тупроқقا қўшилиб, қутулиб кетаверса! Тақводор умр бўйи тақво қилса-ю, ҳеч бир мукофот олмай, тупроқقا қорилиб кетаверса! Демак, адолат юзасидан ҳам қиёмат қоим бўлиши керак! Ўнда ҳар бир инсон ўзининг заррача миқдор гуноҳи ёки савобига яраша жазо ёки мукофотини олиши керак.

Охиратни рад этадиган одамлар ҳолига назар солиб, уларни эътибор билан ўргансангиз, ҳар доим энг ёмон одамлар бўлиб чиқадилар. Қилар ишини қилиб қўйган, золим, бадхулқ, фосиқ-фожир ва ҳаромхўр кишилар бўладилар. Улар шаҳватларига, ҳавои нафслари ва нодонликларига қул бўлиб қолган ҳамда шу қулиқдан чиқа олмайдиган кимсалардир. Уларга қулиқдан озод бўлишдан кўра, охиратни инкор қилиш осонроқ.

Мана, ўшалардан бир гурухи келиб, гап бошлади.

«Куфр келтирганлар: «Бизга соат (қиёмат) келмас», дедилар.»

Ҳар доимгидек, улар ҳам ўзларига ўхшаш кофирларнинг маълум ва машҳур дийдиёларини такрорладилар. Аллоҳ таоло Ўзининг маҳбуб Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиб, қуидагиларни айтишни буюрди:

«Сен: «Йўқ!» деб айт».

Йўқ, эй, куфр келтирганлар, сизларнинг:

«Бизга соат (қиёмат) келмас», деган гапларингиз ёлғон, асосиз, беҳуда гап!

«Фойибни билгувчи Роббим ила қасамки, у сизларга албатта келур.»

Барча фойибни, шу жумладан, мутлақ фойиб – қиёмат соатини ҳам билгувчи Роббим ила қасам ичиб айтаманки, қиёмат сизларга албатта келади. Келиши аниқ. Аллоҳ таоло фойибни мутлақ биладики:

«У зотдан осмонлару ердаги зарра вазнича, ундан кичик нарса ҳам, катта нарса ҳам ғойиб бўлмас».

Осмонлар шу қадар бепоён ва чексиз бўлса-да, ундаги ҳеч бир нарса Аллоҳ учун ғойиб бўлмайди. Ҳатто кўзга кўринимас заррадан-да кичик нарсани ҳам Аллоҳ билиб туради. Йирик нарсаларнинг ғойиб бўла олмаслиги эса, аниқ.

«Илло, ҳаммаси очиқ китобдадир», деб айт.»

Ҳамма нарса «Лавҳул маҳфуз» деб номланган очиқ китобда битилгандир. Жумладан, қиёмат ҳам. Эй, кофирлар, сизга кўринмаётган қиёматни инкор қилманг. Сиз кўрмаган ва билмаган нарса аслида ҳам йўқ дегани эмас. Дунёда сиз билгандан билмаган нарса кўп. Демак, қиёматнинг қачон келиши ноаниклиги унинг йўқлигига далил эмас. Унинг қачон бўлишини Аллоҳ таолонинг ўзи билади. Ҳа, қиёмат албатта қоим бўлади.

 لِيَجِزِ الَّذِينَ وَعَمِلُوا الصَّلَحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ مَغْفِرَةٌ وَرَزْقٌ كَرِيمٌ

4. Иймон келтирган ва яхши амалларни қилганларни мукофотлаш учун. Ана ўшаларга, мағфират ва гўзал ризқ бордир.

Қиёмат қоим бўлиши заруратdir. Бу дунёда иймон келтириб, ўша эътиқод тақозоси ила жонининг роҳатидан кечиб, куч-қувват, зеҳн-заковат ва пул-мол сарфлаб яхши амалларни қилганлар бор. Улар бу дунёning ўзида яхши ишлари учун мукофотларини тўла олмасликлари мумкин. Шунинг учун ҳам:

«Иймон келтирган ва яхши амалларни қилганларни мукофотлаш учун» қиёмат қоим бўлиши заруратdir.

Қиёмат қоим бўлганда:

«Ана ўшаларга, мағфират ва гўзал ризқ бордир».

Иймон келтирган ва яхши амал қилган кишиларнинг гуноҳлари кечирилади ва жаннатга киритиладилар.

 وَالَّذِينَ سَعَوْفَىءَ اِيَّنَا مَعَ حِزِينَ اُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِّنْ رَّجِلِ اِلِيَّمٍ

5. Бизнинг оятларимизни ожиз қолдиргувчи бўлиш учун ҳараткат қилганларга эса, ана ўшаларга, аламли жазодан иборат азоб бордир.

Яъни, оятларимизнинг одамларга таъсирсиз қолиши учун куч-файрат сарфлаганлар ва Ислом динидан одамларни тўсганларга жуда қаттиқ азоб берилади. Қиёмат қоим бўлиши заруратининг сабабларидан яна бири шу. Акс ҳолда, бу дунёда кофир бўлиб,

одамларни Аллоҳнинг оятларидан, Унинг динидан тўсиб ўтганлар жазоларини олмай қутулиб кетаверар эдилар. Шу адолатданми?! Асло!

Қиёмат қоим бўлиши ҳақидаги турлича гаплар одамларнинг у ҳақдаги хабарга муносабатларидан келиб чиқсан. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга ва у зотта келган ваҳийга ишонгандар қиёматта ҳам ишонадилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга ва ваҳийга ишонмаганлар эса, қиёмат соати келишига ҳам ишонмайдилар.

وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ هُوَ الْحَقُّ وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ

الْعَزِيزُ الْحَمِيدُ

6. Илм берилганлар сенга Роббингдан нозил қилинган нарсани айни ҳақ деб ва азиз ва мақталган Зотнинг йўлига ҳидоят қиласадир, деб билурлар.

Эй Пайғамбар, барча ҳақиқий илм соҳиблари сенга Роббингдан нозил қилинган Қуръон Аллоҳ таолонинг – ҳамманинг устидан фолиб ва ҳамма томондан мақталган Зотнинг йўлига ҳидоят қиласади, деб биладилар.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدْلُكُمْ عَلَى رَجُلٍ يُنَسِّكُمْ إِذَا أَمْرَقْتُمُ كُلَّ مُمْرَضٍ إِنْ كُمْ لَفِي خَلْقٍ جَكِيدٍ

أَفَتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا مِّبْهَهٍ حِنْنَةً بَلِ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالْضَّلَالُ أَلْبَعِيدُ

7. Куфр келтирганлар эса: «Сизларга бутунлай титилиб битган чоғингизда албатта, янгитдан яратилишингиз хабарини бераётган кишини кўрсатайликми?!

8. У, Аллоҳга нисбатан ёлғон тўқидими ёки жинни бўлиб қолдими?» – дедилар. Йўқ! Охиратга иймон келтирмайдиганлар азобда ва йироқ залолатдадирлар.

Эй Пайғамбар, сенга Роббинг нозил қилган нарсага кофиirlар ишонмайдилар. Ундаги хабарларга, жумладан, ўлгандан кейин қайта тирилишга ҳам иймон келтирмайдилар. Аксинча, бу хабарни истеҳзо билан қарши оладилар. Одамлар ичида масхара қилиб турли гаплар тарқатадилар.

«Куфр келтирганлар эса: «Сизларга бутунлай титилиб битган чоғингизда албатта янгитдан яратилишингиз хабарини бераётган кишини кўрсатайликми?!» дейдилар.

Яъни, эй Пайғамбар, кофиirlар сени масхара қилиб, эй одам-

лар, сизлар ўлиб, қабрга кўмилганингиздан кейин, танангиз бутунлай титилиб битгандан кейин яна янгитдан яратилар эмишсизлар. Ана, анави киши шунаقا деяпти-ку, дейдилар.

Ўлиб, чириб, тупроққа қоришиб кетган одамнинг қайта тирилишига улар ишонмайдилар. Бу ҳақдаги гап Аллоҳнинг номидан гапирилса, Аллоҳга нисбатан ёлғон тўқиши ёки жиннилик деб ўйладилар. Шунинг учун ҳам, улар сенинг ҳақингда, эй Пайғамбар:

«У, Аллоҳга нисбатан ёлғон тўқидими ёки жинни бўлиб қолдими?» – дедилар».

Одамлар ўлиб, танаси чириб кетган бўлса ҳам, барчаси қиёматда қайта тирилади, деб Аллоҳ номидан хабар берганинг учун шу гапни айтдилар.

«Йўқ!»

Кофиirlарнинг бу гаплари нотўғри! Сен Аллоҳга нисбатан ёлғон тўқиганинг ҳам йўқ! Жинни бўлганинг ҳам йўқ!

«Охиратга иймон келтирмайдиганлар азобда ва йироқ зало-латдадирлар.»

Уларнинг, ўлгандан сўнг қайта тирилиш йўқ, деган адашувла-рига қарши ўлароқ, албатта, қайта тирилиш бўлади. Қайта тирилиш кунида улар қаттиқ азобда қоладилар.

Улар нима учун қайта тирилишни инкор этадилар??!

أَفَلَمْ يرَوْا إِلَى مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفُهُمْ مِنْ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنْ شَاءَ نَخْسِفُ بِهِمْ
أَلْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطُ عَلَيْهِمْ كِسْفًا مِنْ السَّمَاءِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِيْلَكَ لَكُلُّ عَبْدٍ مُنِيبٌ

9. Ахир, улар осмону ердаги, олдиларидаи нарсаларни, ортларидаги нарсаларни кўрмайдиларми?! Агар хоҳласак, уларни ерга юттириб юборурмиз ёки устларига осмондан парчалар туширурмиз. Албатта, бунда У зотта қайтгувчи ҳар бир бандा учун оят(белги) бордир.

Охиратдаги қайта тирилишни инкор этаётган кофиirlар осмону ердаги, олдиларию ортларидаи нарсаларни кўрмайдиларми? Уларнинг тўрт тарафида Аллоҳ таоло ўлганларни қайта тирилтиришга қодир эканига, бу иш унга жуда осонлигига далил ва ҳужжатлар тўлиб ётибди-ку! Агар ақллари ишламаётган бўлса, кўзларини очиб, ҳушларини жойига келтириб қўйишимиш мумкин.

«Агар хоҳласак, уларни ерга юттириб юборурмиз...»

Тарихда қанчадан-қанча одамларни ер ютиб кетган. Ҳозир ҳам бу ҳодиса тез-тез содир бўлиб туради. Агар хоҳласак, ҳаммаларини ерга юттириб юборишимиш мумкин. Бу эса, қиёмат қоим

бўлди, деганидир. Бу иш Биз учун қийин эмас. Кофиirlар бўлса, ўлгандан кейин тирилишга ишонмай юрибдилар.

«...ёки устларига осмондан парчалар туширурмиз.»

Қиёмат қоим бўлиши учун битга юлдуз парчасини туширсақ, киғоя. Кофиirlар бўлса, ўлгандан кейин тирилишга ишонмай юрибдилар.

«Албатта, бунда У зотга қайтгувчи ҳар бир бандада учун оят (белги) бордир.»

Яъни, осмону ерда, олдларию ортларидаги нарсаларда, ер айрим нарсаларни ютишида, осмондан баъзи парчалар тушиб туришида Аллоҳга қайтгувчи бандалар учун қиёмат қоим бўлиши ва ўлганлар қайта тирилишига белгилар бордир.

Эндиgi оятларда иймонли ва иймонсиз, инсофли ва инсофсиз кишиларнинг ҳар бирига ўзига хос мисоллар келтирилади:

﴿ وَلَقَدْ أَيْنَادَ اُوْدَ مِنَ الْفَضَّلَاتِ يَجِدُ أَوْبَيْ مَعَهُ وَالظَّرِيرُ وَالنَّالُ الْحَدِيدَ ﴾

10. Батаҳқиқ, Биз Довудга Ўзимиздан фазл бердик. «Эй тоғлар, у билан бирга (тасбихни) қайтар ва қушлар ҳам», (дедик). Ва унга темирни юмшоқ қилдик.

Довуд алайҳиссалом Аллоҳга итоатли бандалардан бўлгани учун оятда Аллоҳнинг Ўзи у зотга кўплаб фазл бергани ҳақида хабар бермоқда.

«Батаҳқиқ, Биз Довудга Ўзимиздан фазл бердик.»

Пайғамбарлик ато этгани, илоҳий китоб бўлмиш Забурни туширгани, тоғларни ва қушларни у зотга хизматкор қилиб қўйгани, темирни юмшатиб бергани ва бошқа нарсалар Аллоҳ таоло Довуд алайҳиссаломга берган фазлардир. Улардан баъзиси ушбу оятда зикр қилинмоқда.

«Эй тоғлар, у билан бирга (тасбихни) қайтар ва қушлар ҳам», (дедик).

Довуд алайҳиссалом Аллоҳ таолога тасбих айтганларида, Забурни тиловат этган пайтларида тоғу тошлар ҳам, қушу ҳайвонлар ҳам у кишига қўшилар эди.

«Ва унга темирни юмшоқ қилдик.»

Аллоҳ таоло Довуд алайҳиссаломга темирни хамирдек юмшоқ қилиб берган эди. У киши темирни оловга солиб тобламасдан ҳам, болға билан урмасдан ҳам, нимани хоҳласалар, қўллари билан шуни ясай олар эдилар.

﴿ أَنِ اَعْمَلُ مَا يُغْتَتِ وَقَدْرٌ فِي السَّرِدِ وَأَعْمَلُ مَا صَلَحٌ إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾

11. Ва (унга): «Совутлар қилгин ва бичимини ўлчовли қил. Солиҳ амаллар қилинглар. Албатта, Мен нима амал қилаётганингизни яхши кўриб тургувчиман, дедик.

Яъни, Биз Довудга, ўзингга берилган хамирдек юмшоқ, темирдан совут ясагин. Ўша совутларнинг бичимини ўлчовли қилгин, дедик. Довуд алайҳиссаломгача совут бир бутун тўсиқ шаклида ясалар экан. Аллоҳ таоло Довуд алайҳиссаломга илҳом бергач, совутни ҳалқалардан улаб кийим шаклида қиладиган бўлган эканлар. Оятдаги, бичимини ўлчовли қил, дегани ўша совутнинг ҳалқаларини бир-бирига мослаб ўлчовли қил, деган маънони англатади.

Айни пайтда, Аллоҳ таоло Довуд алайҳиссалом ва у кишининг аҳлларига хитобан:

«Солиҳ амаллар қилинглар», демоқда.

Яъни, сизларга шунчалик фазлни бериб қўйдим. Бу эса, сизларнинг яхши амаллар қилишингизни тақозо этади. Бу ишда нуқсонга йўл қўя кўрманглар.

«Албатта, Мен нима амал қилаётганингизни яхши кўриб тургувчиман», дедик.»

Қилган амалингизга яраша мукофот ёки жазо берилади.

وَلِسَيْمَنَ الرِّيحَ غَدُوهَاشْهَرُ وَرَاحَهَاشْهَرُ وَأَسْلَنَالَّهُ عَيْنَ الْقَطْرِ وَمَنْ أَجْنَّ مَنْ يَعْمَلُ
بَيْنَ يَدَيْهِ يَاءُذْنِ رَبِّهِ وَمَنْ يَزْعُمْنَهُمْ عَنْ أَمْرِنَانْدِ قَهْ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ

12. Ва Сулаймонга шамолни (бердик). У(шамол)нинг эрталаб кетиши бир ойлик, кечқурун қайтиши бир ойлик йўл эди. Унга мис булоғини оқизиб қўйдик ва жинлардан Роббининг изни ила унинг ҳузурида ишлайдиганлари бор эди. Улардан ким амримиздан чиқса, унга қаттиқ олов азобини тоттирамиз.

Бу ояти каримада Довуд алайҳиссаломнинг ўғиллари Сулаймон алайҳиссаломгага Аллоҳ берган неъматлар ҳақида сўз кетмоқда. Аллоҳ таоло Сулаймон алайҳиссаломга Пайғамбарлик, ҳикмат ва подшоҳликка қўшимча яна қўпгина фазл берган эди.

«Ва Сулаймонга шамолни (бердик).»

Яъни, Аллоҳ таоло Ўз фазли ила шамолни Сулаймон алайҳиссаломга хизматчи қилиб қўйган эди.

«У(шамол)нинг эрталаб кетиши бир ойлик, кечқурун қайтиши бир ойлик йўл эди.»

Яъни, Сулаймон алайҳиссаломга берилган ўша шамол эртадан тушгача бир ойлик йўлни, тушдан кечқурунгача яна бир ойлик

йўлни босиб ўтар эди. Бир кундузда икки ойлик йўлни юриб қўяр эди.

Бундан Сулаймон алайҳиссалом шамолнинг беминнат хизматидан фойдаланиб, узоқ масофаларни қисқа муддатда босиб ўтганларини билиб оламиз.

«Унга мис булоғини оқизиб қўйдик.»

Довуд алайҳиссаломга темирни юмшатиб қўйган Аллоҳ таоло Сулаймон алайҳиссаломга мис булоғини оқизиб қўйди. У киши мисдан ҳеч бир қийинчиликсиз хоҳлаган нарсаларини ясадиган бўлдилар. Бу ҳам Аллоҳнинг катта неъмати эди.

«...ва жинлардан Роббининг изни ила унинг ҳузурида ишлайдиганлари бор эди.»

Аллоҳ Сулаймон алайҳиссаломга жинларни ҳам хизматкор қилиб берди. Ўша жинлар Сулаймон алайҳиссаломга хизмат қилиш ҳақидаги Аллоҳнинг амридан чиқа олмасдилар.

«Улардан ким амримиздан чиқса, унга қаттиқ олов азобини тоттирамиз.»

يَعْمَلُونَ لِهِ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَرِّبٍ وَتَمَثِيلٍ وَجَفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَتٍ أَعْمَلُوا إِلَّا
 دَاؤْ دَشْكَرًا وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ

13. У(жин)лар унга меҳроблар, ҳайкаллар, ҳовузлар каби лаганлар ва событ қозонлардан хоҳлаганини қилиб беришар эди. Эй, Оли Довуд, шукр қилинглар! Бандаларимдан шукр қилгувчилари оздир.

Аллоҳ таоло томонидан Сулаймон алайҳиссаломга бўйинсундирилган жинлар у кишига меҳроблар, яъни, улкан ибодатхоналар қуриб берар эдилар.

«...ҳайкаллар...»

Турли нарсаларнинг ҳайкаларини ҳам ясаб берардилар.

«...ҳовузлар каби лаганлар...»

Таом ейдиган лаганлари ҳовуз каби катта бўлар эди. Ўша вақтда шунга эҳтиёж бўлса керак. Шунингдек, одамлар бажара олмайдиган ишларни қиласдиган жинлар Сулаймон алайҳиссаломга мўъжиза сифатида кўрсатилган бўлиши ҳам мумкин.

«...ва событ қозонлардан хоҳлаганини қилиб берар эдилар.»

Тоғ каби событ қозонларни Сулаймон алайҳиссаломга ясаб бериш ҳам жинларнинг вазифасига кирап эди. Улар Сулаймон алайҳиссалом хоҳлаган ишни бажараб эдилар. Бу эса, Довуд алайҳис-

салом хонадонига Аллоҳ берган улкан неъмат эди. Шунинг учун, Аллоҳ уларга хитоб қилиб:

«Эй, Оли Довуд, шукр қилинглар!» демоқда.

Довуд алайҳиссаломга қанчадан-қанча неъматларни берди. Буларнинг ҳаммаси Оли Довудга – Довуд ҳонадонига берилган неъматлардир. Ушбу неъматларга улар шукр қилмоқлари лозим.

«Бандаларимдан шукр қилгувчилари озdir.»

Ношуқрлардан бўлмаслик керак. Аллоҳнинг неъматлари қадрини билиб, уларни ато қилган Зотга тинимсиз шукр этиш лозим. Неъматтага шукр эса, неъмат берувчига ҳамду сано, мақтov сўзларини айтиш ва ўша неъматларни неъмат берувчининг розилиги йўлида сарфлаш билан бўлади. Бу дунёда неъмат берувчи зот Аллоҳ таолонинг ягона Ўзидир. Бандалар доимо Аллоҳ таолога ҳамду сано айтишлари, У зотнинг неъматларини Ўзининг розилиги йўлида сарфлашлари керак.

Аллоҳ таолонинг Сулаймон алайҳиссаломга жинларни хизматкор қилиб бергани ҳақидаги хабарда жинларни улуғловчиларга, уларга ибодат қилувчиларга, «Жинлар ҳар нарсага қодир» деб эътиқод этувчиларга, жумладан, араб мушрикларига қарши катта зарба бор эди. Келаси оятда ўша зарба яна ҳам кучайтирилади:

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّمُ عَلَىٰ مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةً أَمْ أَرْضِ تَأْكُلُ مِنْ سَاهَةً فَلَمَّا خَرَّ
 تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ أَنَّ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ أَغْيَبَ مَا لِشَوَّافٍ أَعْذَابُ الْمُهَمَّينَ

14. Қачонки, Биз у(Сулаймон)га ўлимни ҳукм этганимизда, уларга унинг ўлими ҳақида асосини еяётган ёғоч қуртидан бошқа ҳеч бир нарса далолат қилмади. Қачонки, у йиқилганда, жинларга, агар улар ғайбни билганларида, хорловчи азобда қолмаган бўлишлари аён бўлди.

Аллоҳ таоло Сулаймон алайҳиссаломнинг жонларини у киши жинларни ишлатиб қўйиб, асоларига суяниб турганларида олган. Жинлар эса, Сулаймон кузатиб турибди, деб қўрққанларидан машиқатли ишларида давом этаверганлар. Аллоҳ таолонинг иродаси билан бир ёғоч қурти Сулаймон алайҳиссалом суяниб турган асони ея бошлаган. Қурт асони маълум миқдорда еганидан кейин асонинг таянч нуқтасига футур етиб, жойидан сурилган ва Сулаймон алайҳиссаломнинг жуссалари ерга йиқилган. Жинлар шундагина, ўз даъволарига қарши ўлароқ, ғайб илмини билмасликларини тушуниб етганлар. Ана шундагина жинларга:

«...агар улар ғайбни билганларида, хорловчи азобда қолмаган бўлишлари аён бўлди».

Ҳолбуки, одамлардан баъзилари ўша ожиз жинларга ибодат қилиб юрибдилар. Улар ғайбни биладилар, деб улуғламоқдалар.

Аллоҳ таолонинг неъматларига шукр қилувчилар мисоли ҳақидаги ояtlар тамом бўлганидан кейин, энди, Аллоҳнинг неъматларига ношукр бўлганлар ҳақида бир мисол келтирилади:

لَقَدْ كَانَ لِسَبَابٍ فِي مَسْكَنَهُمْ ءَايَةً جَنَّتَانِ عَنِ يَمِينِ وَشَمَائِلِ كُلُّوا مِنْ رِزْقٍ رَّيْكُمْ
وَأَشْكُرُوا لِلَّهِ بَلْدَةً طَيِّبَةً وَرَبُّ غَفُورٌ

15. Батаҳқик, сабаъликлар учун ўз масканларида оят (белги) – ўнг ва чапдан икки боғ бор эди. «Роббингиз ризқидан енг ва Унга шукр қилинг! Не гўзал юрт ва ўта мағфиратли Роббингиз бор», (дедик).

Сабаъликлар Яман жанубида яшаб ўтган бир қавmdir. Боболари Сабаъ ибн Яхшаб ибн Қаҳотон исми билан улар «Сабаъ қавми», «сабаъликлар» деб номланганлар. Улар жуда ҳам ҳосилдор ерга эга бўлганлар. Ўзлари анча тараққий этган одамлар бўлиб, тўғонлар қуриб, сув тўплаб, фойдаларига ишлатиш йўлларини яхши билганлар. Уларнинг қолдиқлари ҳозир ҳам бор. Сулаймон алайхиссалом билан қиссанси ўтган малика ҳам шу юртдан бўлган. Оятда ўша қавм ҳақида хабар берилмоқда.

«Батаҳқик, сабаъликлар учун ўз масканларида оят (белги) – ўнг ва чапдан икки боғ бор эди.»

Яъни, сабаъликларнинг юртларида Аллоҳнинг қудратига, ризқ ва неъмат берувчи Зот эканига далолат қиласиган оят-белги бор эди. Яъни:

«...ўнг ва чапдан икки боғ бор эди».

Бу боғларда уларга етарли неъматлар мавжуд эди. Биз уларга:

«Роббингиз ризқидан енг ва унга шукр қилинг!» (дедик).

Ўша боғлардаги Роббингиз берган ризқидан енг ва Роббингизга шукр қилинг, дедик.

Уларга шу иш вожиб эди.

«Не гўзал юрт ва ўта мағфиратли Роббингиз бор», (дедик).

Дарҳақиқат, юртлари ям-яшил боғларга тўлган, кўрган кишининг ҳаваси келадиган даражада гўзал бир маскан эди. Роббилари эса, тавба қилиб, иймон келтириб, амали солиҳ этган ҳар бир бандага ўта мағфиратли Зотdir.

Аммо сабаъликлар Роббилари айтган амрларни қабул этмадилар:

فَاعْرُضُوا فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَا هُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ دَوَاقَى أَكْلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ
وَشَّقَّ عَمَّنْ سِدَرٍ قَلِيلٍ

16. Улар юз ўғирдилар. Бас, Биз устларига арим селини юбордик ва уларнинг икки боғларини аччиқ мевали, юлғунзор ва бир озгина сидрли икки «боғ»га айлантиридик.

«Аrim» сўзи, уламолар айтишларича, катта тошларни оқизиб келадиган кучли сел, деган маънони билдиради.

Бу оятда, маънони тўлароқ англатиш учун, бир хил маънодаги икки сўзни ўзаро изофа қилиб, «Аrim сели» шаклида ишлатилмоқда.

«Сидр» бутасимон дараҳт бўлиб, Арабистонда ўсади. Бироз меваси ҳам бўлади.

Демак, оятдаги

«Улар юз ўғирдилар» жумласидан сабаъликлар Аллоҳ таолонинг амрига юрмай, У зотнинг неъматларига шукр этмай, такаббурлик қилганлари тушунилади. Улар Аллоҳга шукр қилишдан юз ўғирдилар. У зот берган неъматларга ношукрлик қилдилар.

«Бас, Биз устларига арим селини юбордик...»

Катта харсанг тошларни оқизиб келган кучли сел улар қурган «Сади Маъраб» номли машҳур тўғонларини бузиб кетди. Натижада, асов оқим йўлидаги ҳамма нарсани ювиб кетди.

«...ва уларнинг икки боғларини аччиқ мевали, юлғунзор ва бир озгина сидрли икки «боғ»га айлантиридик.»

Сабаъликларнинг ўнг ва сўл тарафидағи икки гўзал, турли туман меваларга кон, сўлим боғларини бебарака, аччиқ мевали икки боғга айлантиридик. Унда бир озгина сидр ҳам ўсади. Аслида, юлғунзор, бутазор ва сидрзорлар «боғ» дейилмайди. Лекин бу ерда киноя билан «боғ» дейилмоқда. Сабаъликларнинг ношукрликлари сабабли мевали боғларини сел олиб кетиб, кунлари бутазорга қолди. Ширин-шакар мевалар ўрнини аччиқ-тажир нарсалар олди. У ердаги энг яхши нарса бир озгина сидр бўлиб қолди.

ذَلِكَ جَزِيزَهُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهُلْ بُحْرَى إِلَّا الْكُفُورُ

17. Уларни ношукрлик қилганлари учун ана шундоқ жазоладик. Биз фақат ўта ношукрларгагина жазо берурмиз.

Биз сабаъликларни неъматларимизга ношукр бўлганлари учун мазкур оғат билан жазоладик. Одатда, Биз фақат ўта ношукрларгагина шундай жазо берамиз.

Улар гўзал масканда, нозу неъмат ичида, чиройли ва сермева боғларда роҳат-фарофатда ҳаёт кечираётган эдилар. Ўша гўзал ҳолнинг бардавом бўлиши учун Аллоҳга шукр этишлари шарт эди. Аммо улар шу ишни қилмадилар. Оқибатда, гўзал юртлари хароб бўлди. Нозу неъматлар йўқ бўлиб, ўрнига очлик, муҳтоҗлик келди. Чиройли ва сермева боғлар ўрнида кўримсиз, мевасиз бутазорлар пайдо бўлди.

وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقَرَى الَّتِي بَرَكَنَا فِيهَا قَرْيَةً ظَاهِرَةً وَقَدَرَنَا فِيهَا السَّيْرَ سِيرُوا فِيهَا
لِيَالٍ وَأَيَامًاً مِّنْ

18. Биз улар билан Ўзимиз баракали қилган шаҳарлар орасида кетма-кет қишлоқлар қилиб, улар орасидаги юришни ўлчовли этиб қўйган ва «Уларда кечалар ҳам, кундузлар ҳам омонлик-ла юраверинг», (деган эдик).

Яъни, Аллоҳ таоло сабаъликлар билан Ўзи баракотли қилган Макка, Мадийна, Қуддус каби шаҳарлар орасидаги йўлларда кетма-кет келадиган қишлоқлар бино қилиб қўйган эди. Сабаъдан йўлга чиқсанлар ҳеч қийналмасдан ўша қишлоқлар орқали кўзлаган манзилларига бемалол етиб олар эдилар.

«...улар орасидаги юришни ўлчовли этиб қўйган...» эдик.

Яъни, ўша оралиқ йўлдаги қишлоқлар маълум ўлчовли масо-фаларда жойлашган бўлиб, биридан эрталаб йўлга чиқсан одам қоронфига қолмасдан иккинчи бир қишлоққа етиб олиши мумкин эди. Бу ҳол Аллоҳ таолонинг катта неъмати эди. Сафарни осонлаштиради. Ҳар бир одам ҳам маҳсус катта тайёргарликсиз сафарга чиқаверар, йўлга кўп сув, озиқ-овқат ва бошқа нарсалар олиши шарт эмас эди.

«...ва «Уларда кечалар ҳам, кундузлар ҳам омонлик-ла юраверинг», (деган эдик).

Энг муҳими, йўл бехатар эди. Йўловчи кечаси ҳам, кундузи ҳам жонига, молу мулкига хавф-хатар сезмасдан сафар қиласеваради.

Аммо сабаъликлар бу неъматга ҳам шукр қилмадилар. Роҳат-фарофатдан зерикиб, тўқликка шўхлик қилдилар.

فَقَالُوا رَبَّنَا بَعْدَ بَيْنِ أَسْفَارِنَا وَأَطْلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ وَمَزَقْنَاهُمْ كُلَّ مَمْزَقٍ إِنَّ
فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ

19. Улар: «Эй Роббимиз, сафарларимиз орасини узоқ қил!» дедилар ва ўзларига зулм қилдилар. Бас, Биз уларни ҳикояларга айлантиридик ва бутунлай парча-парча қилиб ташладик. Албатта, бунда ҳар бир ўта сабрли ва ўта шукрли учун оят (белги)лар бордир.

Ношукрлик, нонкўрлик инсонни қутуртириб юборади, бундай одам босар-тусарини билмай қолади. Ҳисобсиз нозу неъматлар ҳам жонига тегади. Сабаъликлар ўшанақа ношукрларнинг бирлари эдилар. Улар ҳам сафарлари учун яратилган қулайликларга шукр қилиш ўрнига, бу неъматларни малол кўриб:

«Эй Роббимиз, сафарларимиз орасини узоқ қил!» дедилар.

Ҳар қишлоқда тўхтаб, дам олиб, роҳатланиб йўл босиш ўрнига, бирйўла узоқ-узоқ сафар қилишни тилаб қолдилар. Хўш, бу билан улар нимага эришдилар?!

«...ўзларига зулм қилдилар», холос.

Берилган неъматларнинг заволига қолдилар.

«Бас, Биз уларни ҳикояларга айлантиридик...»

Кейин келган авлодларга ибрат учун айтиладиган ҳикояларга айлантиридик. Ношукрликлари оқибатини ҳамма биладиган бўлди.

«...ва бутунлай парча-парча қилиб ташладик.»

Юртлари хароб бўлгач, бошларига келган мусийбатлардан қутулиш учун қолган-қутганлари ҳам бир бурда нон ахтариб, турли юртларга гадолик қилгани тарқалиб кетдилар. Шундай қилиб, гўзал юрт соҳиби бўлган бир қавм бутунлай парча-парча бўлди.

«Албатта, бунда ҳар бир ўта сабрли ва ўта шукрли учун оят (белги)лар бордир.»

Сабаъликлар қиссадида ҳар бир одам учун ибрат бор.

Бу қиссадан кейин улар ва уларга ўхшаб шайтоннинг йўлидан юрган бошқалар ҳақида қуйидагилар айтилади:

وَلَقَدْ صَدَقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ

20. Батаҳқиқ, иблис улар ҳақидаги гумонини рўёбга чиқарди. Бас, фақат бир гуруҳ мўминлардан бошқалари унга эргашдилар.

Иблис жаннатдан қувилаётган вақтда: «Сенинг муҳлис бандаларингдан бошқасини, албатта, ифво қиласман», деб айтган эди.

«Батаҳқиқ, иблис улар ҳақидаги гумонини рўёбга чиқарди.»

Иблис одам болалари ҳақидаги ўша қадимги гумонини рўёбга чиқарди. Одам болаларининг кўплари унга эргашдилар.

وَمَا كَانَ لِهِ عَلَيْهِ مِنْ سُلْطَنٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍ وَرَبُّكَ
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِظٌ

21. Ҳолбуки, унинг улар устидан ҳеч бир ҳукмронлиги бўлмас эди. Магар, Биз охиратга иймон келтирадиганни унда (охиратда) шаки бордан айиришимиз учун бўлди. Роббинг ҳар бир нарсани муҳофаза қилгувчиидир.

Аслини олганда, иблисда одамларни ўз йўлига мажбур қилиб юритиш учун имкон ҳам, ҳукмронлик ҳам йўқ. Унинг ифвоси ва васвасаси ҳам ўз-ӯзидан таъсир қиласвермайди. Аллоҳ, таоло охиратга иймони борларни иймони йўқлардан айириш ҳамда охиратга шак-шубҳа билан қарайдиганларни алоҳида кўрсатиш учун шу йўлни ишга солди, холос. Бўлмаса, Аллоҳ, таоло кимнинг қандайлигини азалдан яхши билар эди.

«Роббинг ҳар бир нарсани муҳофаза қилгувчиидир.»

Ундан ҳеч нарса маҳфий бўла олмайди.

Аллоҳнинг неъматларига шукр қилувчилар ва ношукр бўлувчилар ҳақидаги қиссалардан кейин Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассалламга хитоб этиб, мушриклар билан ширк ҳақида мунозара юритиш буюрилади:

فَلِمْ أَدْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي
الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شُرِيكٍ وَمَا لَهُمْ مِنْ هُنْمٌ مِنْ ظَهِيرٍ

22. Сен: «Аллоҳдан ўзга гумон қилганларингизга дуо қиласверинглар! Улар осмонлару ерда зарра вазнича нарсага молик эмаслар. Уларга бу(икки)ларида шериклик ҳам йўқ. Ва У зотга улардан бирорта ёрдамчи ҳам йўқ», деб айт.

Эй мушриклар, сиз ўзингизча, Аллоҳнинг шериги бор, деб эътиқод қилиб, ўша турли сохта илоҳларга ибодат қилиб юрибсиз.

«Аллоҳдан ўзга гумон қилганларингизга дуо қиласверинглар!»

Ўша, Аллоҳнинг ўрнига ўзингизча илоҳ қилиб олган сохта худоларингизга ибодат қиласверинглар-чи, нима бўларкин, кўрамиз. Аммо, яхши билиб қўйингларки:

«Улар осмонлару ерда зарра вазнича нарсага молик эмаслар.»

Сизларниңг сохта худоларингиз осмон ва бутун ер юзидағи бирон заррачага ҳам эга эмаслар. Уларниңг ҳеч нарсалари йўқ.

«Уларга бу(икки)ларида шериклик ҳам йўқ.»

Яъни, сиз худо деб ўйлаётган ўша нарсаларнинг ҳеч бир амалда Аллоҳга шериклиги йўқ. Биринчидан, ўзи молик эмас, иккинчидан, бирор нарсага эгаликда Аллоҳга шерик ҳам эмас.

«Ва У зотга улардан бирорта ёрдамчи ҳам йўқ», деб айт.»

Сиз худо деб гумон қилаёттандардан бирортаси ўзи Худо бўлиш ё Унга шерик бўлиш нари турсин, ҳатто Аллоҳга ёрдамчи ҳам эмаслар. Демак, эй, мушриклар, сизлар очиқ-ойдин залолатдасизлар. Сиз худо санаётган, ёки «Бизга Аллоҳнинг олдида шафоат қиласди» деб ўйлаётган нарсаларингиз ҳақидаги тахминларингиз ҳам нотўғри.

23. У зотнинг ҳузурида фақат Ўзи изн берганлардан бошқа-нинг шафоати манфаат бермас. Токи қалбларидан қўрқинч кетгач: «Роббингиз нима деди?» – дерлар. «Ҳақни», дерлар. У олий ва буюк Зотдир.

Кимки гумон билан, бизга Аллоҳнинг ҳузурида шафоат этар, деб «шерик худога» эътиқод ва ибодат қилса ёки бошқа бирор шахс ҳамда нарсадан умидвор бўлса, нотўғри қиласди.

«У зотнинг ҳузурида фақат Ўзи изн берганлардан бошқа-нинг шафоати манфаат бермас.»

Киёмат куни ҳамма ўзи билан овора бўлади. Ҳатто, улуғ Пайтамбарлар ҳам, фаришталар ҳам бирор нарса дейишига тортиниб қоладилар. Бирорга шафоатчилик борасида оғиз оча олмайдилар. Шафоат қилишга Аллоҳ таолонинг Ўзи изн бериб, шароит яратиб бермагунча ҳаммалари қўрқинч ичидаги чурқ этмай турадилар.

«Токи қалбларидан қўрқинч кетгач: «Роббингиз нима деди?» – дерлар.»

Уларнинг қўрқинчлари шу даражадаки, ҳатто ўзлари кутиб турган нарса ҳақида Роббилари гапини идрок этмай қоладилар. Аллоҳ таоло уларнинг қалбидан қўрқинчни кетказгач, ўзларига келиб, бир-бирагидан:

«Роббингиз нима деди?» – деб сўрайдилар. Шунда:

«Ҳақни», деган жавоб келади. Ушбу савол-жавоб кимлар орасида бўлиши ҳақида тафсир уламолари бир неча хил фикрлар айтганлар. Баъзилари, шафоат қилувчилар билан шафоат қилинувчилар орасида, десалар, бошқалари, ўзаро шафоат қилувчилар ора-

сида, учинчилари эса, шафоатчилар билан муқарраб фаришталар орасида бўлади, дейдилар. Аслида, бу фикрлар бир-бирини тўлдириб келади.

Аллоҳ таоло ана шундай зотдир.

«У олий ва буюк Зотдир.»

Эй Пайғамбарим!

﴿قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِّنْ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ اللَّهُ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَى هُدًى أَوْ﴾

فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

24. Сен: «Сизга осмонлару ердан ким ризқ берадир?» – деб айт. Сен: «Аллоҳ. Ва албатта, биз ёки сиз ҳидоятда ёхуд очиқ-ойдин залолатдадирмиз», деб айт.

Аллоҳдан бошқа илоҳ бор, деб юрган, эй, мушриклар, айтингчи:

«Сизга осмонлару ердан ким ризқ берадир?»

«Гумон қилган ўша сохта худоларингизми, ёки Аллоҳми?!» деб уларга савол бер, эй Пайғамбар! Бу саволга уларнинг жавоби аниқ, шунинг учун, уларнинг жавобини кутиб ўтирамай, ўзинг айтиб қўяқол: **«Аллоҳ».**

Ха, осмонлару ердаги ҳамма маҳлукотларга фақат Аллоҳ таологина ризқ беради. Бу иш бошқа ҳеч кимнинг қўлидан келмайди.

«Албатта, биз ёки сиз ҳидоятда ёхуд очиқ-ойдин залолатдадирмиз», деб айт.»

Эй, мушриклар, сизлар билан йўлимиз икки хил чиқиб қолди. Аммо кимнингдир йўли тўғри, кимнингдир йўли нотўғри бўлиши керак. Сиз билан бизнинг орамизда қайсиён гуруҳ ҳидоятда, қайсимиздир очиқ-ойдин залолатдамиз. Буни Аллоҳ таоло Ўзи ҳал қиласи.

﴿قُلْ لَا تُشْكُونَ عَمَّا أَجْرَمَنَا وَلَا نُشَكُّ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾

25. Сен: «Сизлар биз қилган жиноятдан сўралмассиз, биз эса сиз қилган амалдан сўралмасмиз», деб айт.

Хар ким ўз қилмишига ўзи жавоб беради.

﴿قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ يُفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَاحُ الْعَلِيمُ﴾

26. Сен: «Роббимиз бизларни жамлар, сўнгра ҳақ ила орамизни очиқ қилур. У ўта очгувчи ва ўта билгувчи дир», деб айт.

Киёмат куни Роббимиз сиз билан бизни бир ерга – маҳшарга жамлайди. Сўнгра ўша ерда ҳақ – адолат ила орамизни очиқ қилади. Ўшанда ким ҳидоятда, ким залолатда экани равшан бўлади.

**Аллоҳнинг Ўзи орамизни қандай очишни яхши билади
«У ўта очгувчи ва ўта билгувчи»**

27. Сен: «У зотга шериклар қилиб тиқиширганларингизни менга кўрсатинг. Йўқ! Фақат азийз ва ҳакийм бўлган Аллоҳги на бордир», деб айт.

Сен Аллоҳга шерик тиқишириётган мушрикларга қараб:

«У зотга шериклар қилиб тиқиширганларингизни менга кўрсатинг», деб айт.

Қани кўрайлик-чи?! Улар ўзлари кимлар? Сифатлари қандай? Кўлларидан нима келади?

«Йўқ!»

Шуларни Аллоҳга шерик деб юрибсизларми? Йўқ! Яхшиси, бу гапларингиздан қайтинглар. Бу дунёда:

«Фақат азийз ва ҳакийм бўлган Аллоҳгина бордир», деб айт».

Унинг ҳеч бир шериги йўқдир.

Энди ўша азийз (ҳамманинг устидан фолиб) ва ҳакийм (ҳар бир ишни ҳикмат билан қилгувчи) Аллоҳ таолонинг ишлари ва одамларнинг бунга муносабати ҳақида сўз кетади:

28. Биз сени барча одамларга фақат хушхабарчи ва огоҳлантиргувчи қилиб юбордик. Лекин одамларнинг қўплари билмаслар.

Эй Мұхаммад, соллаллоҳу алайхи васаллам:

«Биз сени барча одамларга фақат хушхабарчи ва огоҳлантиргувчи қилиб юбордик».

Сен дунёдаги ҳамма одамларга юборилган Пайғамбарсан. Сен иймон келтириб, яхши амал қилгандарга хушхабар берасан, куфр келтириб, осий бўлганларни огоҳлантирасан, холос.

«Лекин одамларнинг қўплари билмаслар.»

Сенинг вазифанг хушхабар ва огоҳлантириш беришдан иборат эканини билмайдилар. Шунинг учун ҳам:

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢١﴾

29. Улар: «Агар росттўй бўлсангиз, бу ваъда қачон бўлур?» – дерлар.

Кофиirlар: эй Пайғамбар, эй мўминлар, агар сизлар бизни қўрқитиб, албатта қиёмат бўлади, деб бераётган ваъдангизда росттўй бўлсангиз, айтинг-чи, бу ваъда қачон рўёбга чиқади, дейдилар.

قُلْ لَكُمْ مِّيعَادُ يَوْمٍ لَا تَسْتَخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةٌ وَلَا تَسْقُدُونَ ﴿٢٢﴾

30. Сен: «Сизга бир куннинг ваъдаси бор. Ундан бир он ортга ҳам қола олмассиз, олдин ҳам кета олмассиз», деб айт.

Сизга ваъда қилинган кун қиёмат кунидир. Унинг ваъдаси бор. У ваъда албатта амалга ошади. Ундан сиз қочиб қутула олмайсиз. Бир онки, уни ортга ҳам, олдга ҳам суро билмайсиз. У айни тайинланган вақтида бўлади.

Кофиirlар фақат қиёмат куни ҳақида эмас, Қуръони Карим тўғрисида ҳам бўлмағур гаплар айтадилар.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهَذَا الْقُرْءَانِ وَلَا يَأْلِمُنَا بَيْنَ يَدِيهِ وَلَوْ تَرَى إِذْ أَلَظَّلَمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْ دَرَبِهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ الْقَوْلَ يَقُولُ الَّذِينَ أَسْتَضْعِفُوا لِلَّذِينَ أَسْتَكْبَرُوا وَلَا أَنْتَ لِكَانُوا مِنِّي ﴿٢٣﴾

31. Куфр келтирганлар: «Ушбу Қуръонга ҳам, ундан олдинги нарсага ҳам ҳеч иймон келтирмасмиз», дедилар. Агар сен ўша золимларнинг Роббилари ҳузурида турғазиб қўйилганларида бир-бирларига гап қайтараётганларини кўрсанг эди. Ўшанда заиф санаалганлар мутакаббирлик қилганларга: «Сиз бўлмаганингизда, албатта, биз мўмин бўлар эдик», дерлар.

Бу ояти каримада Аллоҳ таоло кофиirlарнинг туғёни ҳаддан ошиб кетгани туфайли яна ҳам саркашлиқ қилаётганлари ҳақида хабар бермоқда.

«Куфр келтирганлар: «Ушбу Қуръонга ҳам, ундан олдинги нарсага ҳам ҳеч иймон келтирмасмиз», дедилар.»

Бу ишлари кофиirlарнинг ҳеч қандай ҳидоятта юрмасликка қаттиқ қарор қилганларини кўрсатади. Улар ўзларига келаётган илоҳий дастурга, яъни, Қуръони Каримга ҳам, унинг ҳақлигини тасдиқловчи

олдинги илоҳий китобларнинг бирортасига ҳам ҳеч қачон иймон келтирмасликларини таъкидлаб айтмоқдалар. Улар бу дунёда шу даражада ўзларидан кетганки, оғизларига келганини бўғизларига ютмай гапирадилар. Қуръони Каримга ҳам, бошқа илоҳий китобга ҳам иймон келтирмасликларини фаҳр билан гердайиб, дабдаба билан айтадилар.

Аммо охиратда бу дабдабадан, бу гердайиш ва манманлиқдан асар ҳам қолмайди. Шунчалик хор-зор бўладиларки, асло қўявенинг. Эй Пайғамбар!

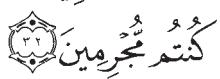
«Агар сен ўша золимларнинг Роббилари ҳузурида турғазиб қўйилганларида бир-бирларига гап қайтараётганларини кўрсанг эди.»

Куръонга ҳам, ундан олдинги китобларга ҳам ҳеч қачон иймон келтирмаймиз, деган ўша золимлар қиёмат куни маҳшаргоҳда Роббилари ҳузурида турғазиб қўйилганларида ҳар бири ўзини оқдаш учун бир-бирига гап қайтараётганларини кўрсанг эди. Ажойиб бир ҳолатни, яъни, бу дунёдаги мутакаббирлик, манманлик ва түфёндан асар ҳам қолмаганини кўрар эдинг.

Улар иккига бўлиниб олиб, бир-бирларига айб ағдаришларини кўрар эдинг.

«Ўшанда заиф саналганлар мутакаббирлик қилганларга: «Сиз бўлмаганингизда, албатта, биз мўмин бўлар эдик», дерлар.»

Айб сизларда, сизларнинг гапингизга кириб, биз ҳам кофир бўлдик, мана, оқибат нима бўлди, дейдилар.

قَالَ الَّذِينَ أَسْتَكَبُرُوا لِلَّذِينَ أَسْتُضْعِفُوا أَنْهُنْ صَدَّقُوكُمْ عَنِ الْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَاءَكُمْ بَلْ

كُنْتُمْ شُجَرَ مِينَ

32. Мутакаббирлик қилганлар заиф саналганларга: «Сизга ҳидоят келганидан кейин биз сизни ундан тўсдикми?! Йўқ! Ўзингиз жиноятчи бўлдингиз», дерлар.

Бу дунёда мутакаббирлик қилганлар ўзларига қўйилган айбни рад қиласдилар. Заиф саналганларга:

«Сизга ҳидоят келганидан кейин биз сизни ундан тўсдикми?!» дейдилар. Агар хоҳласангизлар, ҳидоятга юришингиз мумкин эди. Сиз буни қилмадингиз-ку!

«Йўқ!»

Бизга, сизлар бўлмаганингизда, албатта, биз мўмин бўлар эдик, дейишингиз ноўрин.

«Ўзингиз жиноятчи бўлдингиз», дерлар.»

Шунда:

وَقَالَ الَّذِينَ أَسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ أَسْتَكْبِرُوا بِلْ مَكْرُ الْيَلِ وَالنَّهَارِ إِذَا تَمْرُونَا أَنْ تَكْفُرُ
بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَنْدَادًا وَأَسْرُوا النَّدَامَةَ لَمَا رَأَوْا الْعَذَابَ وَجَعَلْنَا الْأَعْذَلَ فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ
كَفَرُوا هُلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

33. Заиф саналганлар мутакаббирлик қилганларга: «Йўқ! Ке-
чаю кундузнинг макр-ҳийласи (тўсди). Ўшандада сизлар бизни
Аллоҳга қуфр келтиришимизга, унга тенгдошлар қўшишимизга
амр қиласар эдингиз», дедилар. Улар азобни кўрган чоғларида
надоматни ичларида тутдилар. Биз қуфр келтирганларнинг
бўйинларига кишанлар солдик. Улар фақат қилиб юрган амал-
ларига яраша жазоланурлар.

Бу дунёда мутакаббир хўжайинларига гап қайтармайдиган заиф
саналганлар охиратда, бир оғиз гапдан қолай, демайдилар. Мута-
каббирлик қилганларининг айтган гапларини ёлғонга чиқариб:

«Йўқ! Кечаю кундузнинг макр-ҳийласи (тўсди)», дедилар.

Йўқ, «муҳтарам» хўжайинлар! Сизларга ҳидоят келганида,
биз сизни ундан тўсдикми, деб ёлғон гапиряпсиз. Бизни ҳидоят-
дан сизнинг макр-ҳийлангиз тўсди. Сизлар одамларни Аллоҳ-
нинг йўлидан тўсиш учун кечаю кундуз тинмай турли макр-
ҳийлалар қиласар эдингиз.

**«Ўшандада сизлар бизни Аллоҳга қуфр келтиришимизга, унга
тенгдошлар қўшишимизга амр қиласар эдингиз», дедилар.**

Ха, Аллоҳга қуфр келтир, деб бизга амр қиласан ҳам сиз бўла-
сиз! Аллоҳга ширк келтир, деб буорган ҳам сизсиз! Энди, қиёматта
келиб, ҳамма нарса аён бўлганида тонасизми?!

Шу тарзда тортишиб турганларида азоб кўзларига кўрсатила-
ди.

**«Улар азобни кўрган чоғларида надоматни ичларида тутди-
лар.»**

Бақириб-чақириб бир-бирини айблаб турган икки тараф азоб-
ни кўришлари билан жим бўлиб қолдилар. Ичларидан зил кетиб,
афсус-надомат чекдилар. Ана шундай ҳолатларида:

**«Биз қуфр келтирганларнинг бўйинларига кишанлар сол-
дик».»**

Энди ўша кишанлардан тортиб жаҳаннамга судраб олиб бо-
риладилар. Кўз-кўриб қулоқ эшитмаган азобларга дучор қилина-
дилар.

**«Улар фақат қилиб юрган амалларига яраша жазоланур-
лар.»**

Мутакаббири ҳам, заиф саналгани ҳам.

Кейинги оятларда қадимги умматларнинг ўзларига юборилган Пайғамбарларга муносабати ҳақида сўз юритилиб, Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга тасалли берилади:

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالُوا تُرْفُهَا إِنَّا إِيمَانًا أَرْسَلْتُمْ بِهِ كَفِرُونَ

34. Қайсики бир шаҳар-қишлоққа огоҳлантиргувчи юборсак, албатта, унинг майишатбозлари: «Биз, албатта, сиз ила юборилган нарсага куфр келтиргувчилармиз», дедилар.

Ушбу ояти каримада биз «майишатбозлар» деб таржима қилган тоифа майишатта берилиб, барча нозу-неъматларга эга бўлиб олиб ҳукмини ўтказган, кишиларни ёмонликка бошлаган, халқнинг елкасига миниб олган шахслардир. Тарихда қайси жойга Аллоҳ таоло огоҳлантирувчи – Пайғамбар юборса, албатта, ўша ернинг майишатбоз каттаконлари унга қарши чиқиб, оддий одамларни унга эргашишдан қайтарганлар. Чунки, ўша майишатбоз, золим ва фосиқ раҳбарлар Пайғамбар шахсида ўз ҳукмлари, жамиятдаги туттган ўринларини тортиб оловчи рақибни кўрганлар. Агар Пайғамбарнинг гапи ўтиб, иши юришиб кетса, халқ оммаси майишатбоз раҳнамолардан юз ўтириб, Пайғамбар ортидан эргашиши турган гап. Шу сабаб ҳар бир юртнинг майишатбоз бошлиқлари жон-жаҳдлари билан Пайғамбарларга қарши чиққанлар. Улар Пайғамбар келиши билан, дарҳол, бутун халқ номидан:

«Биз, албатта, сиз ила юборилган нарсага куфр келтиргувчилармиз», дедилар».

Турли қинғир йўллар билан халқнинг елкасига миниб олган золимлар ўзларининг куфроний фикрларини халқ номидан айтишга журъят қиласидилар.

Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Пайғамбар бўлиб келганида ҳам худди шундай ҳолат содир бўлди. Аҳли Макканинг майишатбоз катталари у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга юборилган динга куфр келтирганларини эълон қилдилар. Оддий халқни ҳам у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга эргашишдан қайтардилар. Демак, бу иш барча замон ва маконда бўлиб келган. Яна тақрорланса, ажабланиш керак эмас.

Майишатбоз катталар ўзларининг коғирликларини эълон қилиш билан кифояланиб қолишмайди. Балки, охират ҳақида гап кетса, у ерда ҳам нажот топишлари хусусида сафсадилар.

وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعْذِّبِينَ

35. Улар: «Бизнинг молу дунёмиз, бола-чақамиз кўпроқ. Биз азоблангувчи эмасмиз», дерлар.

Улар охират ўлчовини ҳам ўз қаричлари билан ўлчайдилар. Майишатбоз каттаконлар, аслида, Аллоҳга эмас, молу дунё, мансаб ва бола-чақага банда бўлгани учун, куфр келтирган ҳисобланадилар. Аллоҳнинг эмас, молу дунё, мансабу обрў ва бола-чақанинг йўлидан юрган бўладилар. Улар ўзларининг бу беш кунлик дунёдаги тутган мавқеларини молу дунё ва бола-чақа ёрдамида эришилган ютуқ деб ўйлайдилар. Улар ҳамма нарсани шу билан ўлчайдилар. Ана ўша ўлчовга биноан, агар охират куни келса, унда камбағал мўмин-мусулмонлар нажот топиб, жаннатга эришиб, азобдан қутуладиган бўлсалар, нима учун шунча кўп молу дунёмиз, бола-чақамиз туриб, биз азобга дучор бўлишимиз керак экан, дейдилар. Ва:

«Биз азоблангувчи эмасмиз», дерлар».

Уларнинг бу даъволарига нима жавоб қилишни Аллоҳ таоло-нинг Ўзи таълим беради.

 قُلْ إِنَّ رَبِّيٍّ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَلَا كَيْنَ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

36. Сен: «Албатта, Роббим хоҳлаган кишисига ризқни кенг қилур ва тор қилур. Лекин одамларнинг қўплари билмаслар», деб айт.

Кофиirlар ҳар бир нарсани, жумладан, инсон қадр-қийматини ҳам молу дунё, бола-чақа билан ўлчайдилар. Кимнинг тўплаган молу дунёси, бола-чақаси ва орқасидан эргашадиганлари кўп бўлса, ўша одам ҳам бу дунёда, ҳам у дунёда ютиб чиқувчидир, деб ўйлайдилар. Ўзларининг инсонлараро муносабатларини ҳам шу асосга қурадилар. Оятда Аллоҳ таоло ўша фикрнинг нотўғрилиги-ни таъкидлаб, буни уларнинг ўзига тушунтиришни Пайғамбари-миз соллаллоҳу алайҳи васалламга топширмоқда:

«Сен: «Албатта, Роббим хоҳлаган кишисига ризқни кенг қилур ва тор қилур», деб айт, демоқда.

Дунёда ризқ берувчи биттаю битта Зот бор. Ваҳҳоб, Раззоқ, Карийм ва Муғний Аллоҳ таоло Ўзи хоҳлаган кишисига ризқни кенг ва хоҳлаган кишисига тор қиласи. Бу ҳақиқатни У зотнинг Ўзи айтмоқда. Ризқнинг кенг ёки тор бўлиши Аллоҳнинг розилиги ёки норозилиги аломати эмас. Шунинг учун ҳам, молу дунёга инсон қадрини белгилайдиган ўлчов сифатида қарааш нотўғридир. Аллоҳ кофирга ҳам, мўминга ҳам ризқ бераверади. Лекин бу ризқ улар қадрининг ўлчови эмас. Инсон қадрининг ўлчови иймони, тақвоси ва солиҳ амалидир.

Гоҳида Аллоҳ таоло коғир ва осийнинг ризқини кенг қилиб қўяди. У бундан ҳовлиқиб, қуфрида ва исёнида яна ҳам авжга чиқади. Бориб-бориб чегарага етганида, ҳалокатга учрайди. Демак, Аллоҳ таоло коғир ҳаддидан ошиб, тузук-қуруқ азобга дучор бўлиши учун маълум бир чегарагача унинг ризқини кенг қилиб қўйган экан.

Гоҳида Аллоҳ таоло мўмин-мусулмон одамга бойлик бериб, ризқини кенг қилиб қўяди. Мўмин одам Аллоҳ таолога янада кўпроқ шукр қила бошлайди. Бунга ўхшаш ҳолатлар Аллоҳ таолонинг ҳикматига тобеъдир. Аммо нима бўлганида ҳам, қадр-қиймат ва охират ютуғи молу дунё ўлчови эмас. Буларнинг ўлчови бошқа нарсадир. Қуйидаги оятда ана шу ҳақида сўз кетади:

وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تَقْرِبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفَىٰ إِلَّا مَنْءَامَنَ وَعَمِلَ صَنِيلَحَافَأُولَئِكَ
٢٧
 لَهُمْ حَرَاءُ الضَّعْفِ بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ فِي الْغُرْفَةِ إِمَّا مُنْفَذُونَ

37. На молу дунёларингиз ва на бола-чақаларингиз сизни Бизнинг ҳузуримизга яқин қила олмас. Магар ким иймон келтирган ва солиҳ амал қилган бўлса, ана ўшаларгагина қилган амаллари туфайли кўпайтирилган мукофот бордир. Улар (жантат) болохоналарида омонлиқдадирлар.

Эй, одамлар, эй, коғирлар, эй, бизнинг молу дунёмиз, бола-чақамиз кўпроқ, биз азобланувчи эмасмиз, деб юрганлар, билиб қўйинглар!

«На молу дунёларингиз ва на бола-чақаларингиз сизни Бизнинг ҳузуримизга яқин қила олмас.»

Ҳеч қачон Аллоҳ таоло бирор бандасининг қадр-қийматини молу дунёсининг миқдорига ёки бола-чақасининг кўплигига қараб белгиламайди. Бу нарсалар қадр-қиймат ва Аллоҳнинг ҳузурига яқин бўлиш воситаси бўла олмайди. Балки, ўша молу дунё ва бола-чақаларидағи тасарруф, уларни тўғри ишлатиш яқинлик сабаби бўлиши мумкин. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло оятнинг давомида:

«Магар ким иймон келтирган ва солиҳ амал қилган бўлса, ана ўшаларгагина қилган амаллари туфайли кўпайтирилган мукофот бордир», демоқда.

Ҳа, инсоннинг икки дунёдаги қадр-қиймати фақатгина иймони ва яхши амалига қараб белгиланади. Молу дунё ва бола-чақа ҳам иймонли ва солиҳ амалли кишиларгагина фойда бериши мумкин. Чунки, иймонли одам молу дунёни Аллоҳ рози бўладиган ишларга

сарфлайди. Бола-чақани ҳам Аллоҳнинг розилигини истайдиган ва Аллоҳнинг йўлидан юрадиган қилиб тарбиялади. Иймонсиз, амали солиҳсиз молу дунё ҳам, бола-чақа ҳам бошга битган бало бўлади.

Иймон келтириб, амали солиҳ, қилган бандаларнинг мукофотини Аллоҳ, таоло бир неча марта кўпайтириб беради. Улар охиратда, жаннатда баланд жойларга қурилган болохоналарда доимо омонлик ичида роҳат-фарогатда бўладилар.

وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِي سَهْلٍ إِذَا مُعَذِّبْنَا أَوْ لَيْكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ

38. Бизнинг оятларимизни ожиз қолдириш учун ҳаракат қила-диганлар эса, ана ўшалар азоб ичига ҳозир қилингандардир.

Кимки Аллоҳ, таолонинг оятларини ўзича ожиз қолдиришни истаб қуч-файрат сарфлаган бўлса, Аллоҳ, таолонинг дини таъсирини тўсишга уринган бўлса, гарчи молу дунёси ва бола-чақаси кўп бўлса ҳам, азобга дучор қилинади. Чунки, Аллоҳнинг ҳузурида иймон ва амали солиҳдан бошқа ҳеч нарса фойда бермайди. Ҳа, молу дунё уларни азобдан кутқариб қола олмайди. Эй Пайғамбар:

قُلْ إِنَّ رَبِّيْ يَسْطُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ وَمَا آنْفَقَتْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ
يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

39. Айт: «Албатта, Роббим ризқни Ўз бандаларидан кимни хоҳласа ўшанга кенг қилур ва тор қилур. Ҳар бир инфоқ қилган нарсангизнинг ўрнини У тўлдирур. У зот ризқ бергувчиларнинг яхшисицидир».

Бу оядда аввал ўтган маъно яна бир бор таъкидланмоқда. Аллоҳ, таоло бандаларига хоҳлаганича ризқ беради. Хоҳлаган бандасининг ризқини кенг ва ҳоҳлаган бандасининг ризқини тор қилиб қўяди. Аллоҳ, таоло ато эттан ризқдан банда Аллоҳ, йўлида инфоқ қилса, бундан аввало унинг ўзи фойда кўради. Чунки:

«Ҳар бир инфоқ қилган нарсангизнинг ўрнини У тўлдирур».

Аллоҳ, буюрган йўлларда инфоқ қилингандар молу дунё ҳеч зое кетмайди. Ўша молу дунё ўрнини Аллоҳ, таоло бу дунёнинг ўзида дарҳол тўлдиради ёки охиратда ажру савоб беради.

«У зот ризқ бергувчиларнинг яхшисицидир».

У зот ризқни ҳаммага, ҳатто, Ўзига куфр келтирганларга ҳам бераверади.

وَيَوْمَ يُحَشِّرُهُمْ جَمِيعًا شَمَّ يَقُولُ لِلْمُلَائِكَةَ أَهْوَلَ آئِيَاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ قَالُوا سُبْحَانَكَ أَنْتَ وَلَيْسَ مِنْ دُونِهِمْ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّةَ كَانُوكُمْ رَّهُمْ مُّؤْمِنُونَ

40. Уларнинг барчаларини жамлайдиган, сўнгра У зот фариштагарга: «Анавилар сизларга ибодат қилган эдиларми?» дейдиган кунда

41. Улар: «Сен поксан! Сен бизнинг валийимизсан! Улар эмас! Йўқ! Улар жинларга ибодат қилар эдилар. Кўплари ўшаларга иймон келтиргувчиидирлар», дерлар.

Ушбу икки оятда қиёмат манзараларидан бир кўриниш тавсифланмоқда. Аллоҳ таоло ҳузурида маҳшар кунида савол-жавоб учун фаришталарга ибодат қилган мушриклар ва фаришталарнинг ўзлари жамланади. Демак,

«Уларнинг барчаларини жамлайдиган» машҳур кунда,

«Сўнгра У зот фаришталарга: «Анавилар сизларга ибодат қилган эдиларми?» дейдиган кунда»

Аллоҳ таоло фаришталарга қараб, мушрикларга ишора қилиб, анави мушриклар ёруғ дунёда сизларга ибодат қилган эдими, деб сўрайди. Қани, фаришталар нима деб жавоб берар эканлар?

«Улар: «Сен поксан! Сен бизнинг валийимизсан! Улар эмас!» – дейдилар.

Эй Роббимиз, сен барча айблардан, шунингдек, шерикликдан поксан. Сен бизнинг дўстимизсан. Анави ибодат даъвогарлари бўлмиш мушриклар билан ҳеч қандай алоқамиз йўқ. Улар бизга ҳеч қачон дўст бўлган эмас, дейдилар. Сўнг улар сўзларида давом этиб:

«Йўқ!» дейдилар.

Йўқ! Йўқ! Улар ҳеч қачон бизга ибодат қилган эмаслар.

«Улар жинларга ибодат қилар эдилар. Кўплари ўшаларга иймон келтиргувчиидирлар», дерлар.»

Дарҳақиқат, араблар ичида жинларга ибодат қиладиганлар кўп эди. Шунинг учун ҳам, суранинг аввалида Сулаймон алайҳисса-ломнинг жинларга муносабати ҳақидаги оятлар келтирилди.

فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُرْقَوْعَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ تَهْتَكِنُونَ

42. Бугунги кунда бир-бирингиз учун манфаатга ҳам, зарарга ҳам молик эмассизлар. Ва зулм қилганларга: «Ўзингиз ёлғонга чиқарип юрган оловнинг азобини татиб кўринг», дермиз.

Фаришталарга ибодат этган сиз мушриклар ва ибодат қилингандан фаришталар, бугунги қиёмат кунида бир-бирингизга фойда ҳам, зарар ҳам бера олмайсиз. Имкони йўқ. Фаришталар мушрикларга фойда бера олмайдилар. Шунингдек, зарар беришнинг ҳам имкони йўқ. Чунки, бугун фойда ёки зарар берадиган кун эмас. Бугун у дунё ишлари ҳисоб-китоб қилинадиган кун. Ҳар ким Аллоҳнинг ҳузурида қилмишига яраша жавоб берадиган кун.

Бугун Аллоҳга куфр ва ширк келтириб юрганлар ўзларича ёлғонга, йўққа чиқариб юрган дўзах азобини тотадиган кун. Аллоҳ, таоло уларга:

«Ўзингиз ёлғонга чиқариб юрган оловнинг азобини татиб кўринг», дейдиган кун.

Кейинги келадиган оялларда мушрикларнинг Пайғамбаримиз солаллоҳу алайҳи васалламга ва Қуръони Каримга нисбатан айтган гаплари ҳақида сўз кетади. Уларга ўзларига ўхшаган кофир ва мушрикларнинг оқибати қадимдан нима билан тутаёттани эслатилади:

وَإِذَا نَلَى عَلَيْهِمْ إِذْنَنَا يَسْتَأْتِي قَالُوا مَا هَذَا آلاً رَجُلٌ يَرِيدُ أَنْ يَصْدِكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ إِبَّا أُوسمِّعْكُمْ
وَقَالُوا مَا هَذَا آلاً إِلَّا إِفْلُكُ مُفْتَرٍ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَاجِأَهُمْ إِنْ هَذَا آلاً سِحْرٌ مُبِينٌ

43. Қачонки уларга Бизнинг очиқ-ойдин оялларимиз тиловат қилинса: «Бу сизни ота-боболарингиз ибодат қилиб юрган нарсадан тўсмоқни ирода қиласидиган одам, холос», дедилар ва «Бу тўқилган уйдирмадан бошқа нарса эмас», дедилар. Ва куфр келтирганлар ўзларига ҳақ келган чоғда: «Бу очиқ-ойдин сеҳрдан бошқа нарса эмас», дедилар.

Бу ояти карима араб мушрикларининг Аллоҳнинг Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ва Аллоҳ томонидан нозил қилинган илоҳий китоб Қуръони Каримга бўлган муносабатлари ҳақида хабар бермоқда.

«Қачонки уларга Бизнинг очиқ-ойдин оялларимиз тиловат қилинса: «Бу сизни ота-боболарингиз ибодат қилиб юрган нарсадан тўсмоқни ирода қиласидиган одам, холос», дедилар.»

Яъни, араб мушрикларига Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи вассаллам Аллоҳ таоло туширган очиқ-ойдин оялларни тиловат қилиб берсалар, ул зот соллаллоҳу алайҳи вассалламга иймон келтириш ўрнига, улар ўз қавмларига, бу Муҳаммад сизни ота-боболарингиз ибодат қилиб юрган илоҳлардан тўсишни хоҳлаётган одам, холос, Пайғамбар эмас, дедилар.

Улар ақлларини ишлатмадилар. Ота-боболари нимага ва нимага учун ибодат қилганларини ҳам, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи вассаллам ни-

мани тиловат қилиб бераёттганларини ҳам ўйлаб кўрмадилар. Турли бут-санам ва илоҳларга сифинишни ота-боболари шундай қилгани учунгина тўғри деб топдилар. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам уларни ота-боболари ибодат қилган нарсадан бошқа нарсага чақирганлари учунгина ул зот соллаллоҳу алайҳи васалламга қарши чиқдилар.

Ўша мушриклар ўзларига оятлари тиловат қилинаёттан Қуръони Карим ҳақида:

«Бу тўқилган уйдирмадан бошқа нарса эмас», дедилар».

Бунда ҳам тафаккур юритмадилар. Қуръони Карим Муҳаммад томонидан тўқилган уйдирмадан бошқа нарса эмас, деб эълон қилдилар.

Лекин вақт ўтиши билан мушрикларнинг ўзига ҳам Қуръон Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам тўқиган уйдирма эмаслиги аён бўлди. Энг ашаддий мушриклар ҳам Қуръони Карим оятлари тиловатини эшиттганда таъсирланадиган бўлди. Шунинг учун улар Қуръони Карим ҳақида янги гап топдилар.

«Ва қуфр келтирганлар ўзларига ҳақ келган чоғда: «Бу очик-оидин сеҳрдан бошқа нарса эмас», дедилар.»

Аллоҳнинг ҳақ қаломи одамларга таъсир ўтказаёттанини кўриб, бу сеҳр, холос, сеҳр бўлмаганида, бунчалик таъсир қилмас эди, дедилар.

Аслида, арабларнинг ҳеч қачон илоҳий китоб билан алоқаси бўлган эмас. Уларга илоҳий ҳақ китоб келган чоғида, уни шошиб либ инкор қилмасдан, аввал танишиб ва ўрганиб чиқишилари керак эди. Шунингдек, уларга илгари Пайғамбар ҳам келмаган. Пайғамбарни ҳам дарҳол инкор қилишилари нотўғри бўлди.

وَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا وَمَا أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍ

44. Ҳолбуки, Биз уларга дарс оладиган китобларни бермаган эдик. Шунингдек, сендан олдин уларга бирор огоҳлантиргувчи ҳам юбормаган эдик.

Уларнинг илоҳий китоб ҳақида ҳам, Аллоҳ томонидан юборилган Пайғамбар хусусида ҳам ҳеч қандай тасаввурлари йўқ эди. Улар нимага асосланиб Қуръон ҳақида ўзларича у деб, бу деб ҳукм чиқармоқдалар?! Улар нимага асосланиб, эй Пайғамбар, ўзларича сени уйдирмачига чиқармоқдалар?

وَكَذَبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَغُوا مِعْشَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ فَكَذَبُوا رُسُلِنَا فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرٌ

45. Улардан илгари ўтганлар ҳам (Пайғамбарларни) ёлғончи қилган эдилар. (Булар) уларга берган нарсаларимизнинг ўндан

бирига ҳам етганлари йўқ. Бас, Пайғамбарларимни ёлғончи қилдилар, аммо инкорим қандоқ бўлди?!

Эй Пайғамбар, араб мушриклари сени инкор қилишлари янгилек эмас. Бу доимо бўлиб келаётган ишдир.

«Улардан илгари ўтганлар ҳам (Пайғамбарларни) **ёлғончи қилган эдилар.»**

Араб мушриклиридан олдинги қавмлар ҳам ўзларига Аллоҳ, томонидан юборилган Пайғамбарларни, бу Пайғамбар эмас, ёлғончи бир одамdir, дейишган эди. Ўша қавмлар бу араб мушриклиридан кўра анча кўп имкониятларга эга эдилар.

«(Булар) уларга берган нарсаларимизнинг ўндан бирига ҳам етганлари йўқ.»

Бу араб мушриклари ўша ўтган қавмларга берган имконият ва куч-қувватларимизнинг ўндан бирига ҳам етганлари йўқ. Ана ўша олдин ўтганлар:

«Бас, Пайғамбарларимни ёлғончи қилдилар...»

Уларга иймон келтирмай, инкор этдилар.

«...аммо инкорим қандоқ бўлди?!»

Ўзларидан кейин келадиган умматларга мисол ва ўрнак бўлиши учун уларнинг ҳаммаларини ҳалок қилдим. Буни ҳамма билади. Ўша кофирлар ҳам билади.

Сўнгра Аллоҳ таоло Пайғамбари Мухаммад соллаллоҳу алайҳи вассалламга ул мушрикларни ақл юритиб ҳақни ахтаришга, ёлғон ёботил нимаю рост нималиги устида фикр юритишга чақиришга буюрди:

﴿ قُلْ إِنَّمَا أَعْظُمُكُم بِوَحْدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مُشَنِّ وَفِرَادَى ثُمَّ نَفَّكُرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَى عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴾

46. Сен: «Мен сизга биргина насиҳат қилурман: Аллоҳ учун холис, якка-якка ва тўп-тўп туриб бир фикр юритиб кўринглар. Соҳибингизда жинга оид ҳеч нарса йўқ. У сизларга шиддатли азобдан олдинги огоҳлантиргувчи, холос», деб айт.

Эй Пайғамбарим, сенинг Пайғамбарлигинга шубҳа қилаётган, турли бўхтонлар тўқиётган ўша кофир-мушрикларга тушунтириб айт:

«Мен сизга биргина насиҳат қилурман».

Кўп гапириб ҳам, гапни чўзиб ҳам ўтирамайман. Фақат биргина гап айтаман. Бошқа гапим йўқ.

«Аллоҳ учун холис, якка-якка ва тўп-тўп туриб бир фикр юритиб кўринглар.»

Келинглар, сизлар ҳам бирор марта турли-туман фикр, тасаввур ва мулоҳазалардан фориғ бўлиб, Аллоҳ учун холис фикр юритиб қўринглар. Хоҳласангиз, бирор ҳалақит бермаслиги учун, якка-якка туриб фикр юритинг. Хоҳласангиз, жамланиб, бир-бирингизни тўғрилаб, кўплашиб фикр юритинг. Фикрланг, ўйлаб қўринг-а!

«Соҳибингизда жинга оид ҳеч нарса йўқ.»

Соҳибингиз, биродарингиз ва ўзингиз яхши таниган шахс бўлмиш Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламда жинга оид ҳеч нарса йўқ. У жинни ҳам эмас, жинлар билан алоқадор ҳам эмас. Улардан бирор нарса олмайди ҳам, бермайди ҳам. Уни яхши танир эдингиз. У эсли-ҳушли, ақлли, тафаккурли, вазмин ва обрули бир одамлигини яхши биласиз. У айтаётган гаплар ҳам жинларнинг сўзи эмас, очиқ-ойдин, бақувват ва ҳикматли. У, сизлар айтаётгандек, жинни ҳам, шоир ҳам, сеҳргар ҳам эмас.

«У сизларга шиддатли азобдан олдинги огоҳлантиргувчи, холос.»

Ха, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам сизларни шиддатли азобдан огоҳлантириш учун ўша қиёмат азобидан олдин келган Пайғамбардир. Унинг вазифаси сизларни огоҳлантиришдир.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал Абдуллоҳ ибн Барийрадан, у киши ўз оталари розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда қўйидагилар айтилади: «Бир куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам олдимизга чиқдилар ва уч марта:

«Эй одамлар, мен билан сизларнинг мисолингиз нимага ўхшашини биласизларми?!» деб нидо қилдилар. Одамлар:

«Аллоҳ, ва Унинг Расули билгувчиidlар», дедилар. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Гап шуки, мен билан сизнинг мисолингиз худди устиларига душман бостириб келишидан қўрқиб турган бир қавмга ўхшайди. Улар бир одамни хабар олишга юборибдилар. У кета туриб, бирдан душманни кўриб қолибди. Уларни огоҳлантиришга шошилибди. У, қавмига душман ўзининг огоҳлантиришидан олдин бориб қолишидан қўрқиб, кийимини силкитиб ишора қилиб, эй, одамлар, келишяпти! Эй, одамлар, келишяпти! Эй, одамлар, келишяпти!» дебди».

قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ إِنَّ أَجْرَِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ

47. Сен: «Мен сизлардан ҳеч бир ажр-ҳақ сўрамадим. Бас, у сизга бўлсин. Менинг ажрим фақат Аллоҳнинг зиммасида. У зот ҳар бир нарсага йишиддир», деб айт.

Мен сизларни Аллоҳнинг йўлига чақириш орқали ўзим бирор дунёвий манфаатта эришмоқчи эмасман.

«Мен сизлардан ҳеч бир ажр-ҳақ сўрамадим.»

Қилган даъватим эвазига сизлардан молу дунё, ажр-ҳақ сўрамадим. Менга уларнинг кераги йўқ.

«Бас, у сизга бўлсин.»

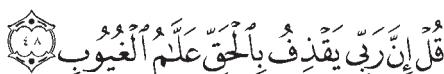
Даъватимнинг ажр-ҳақини ўзингиз олаверинг. У сизга бўлсин. Менга сиз берадиган ажрнинг ҳеч кераги йўқ. Менинг ажрим тайинли.

«Менинг ажрим фақат Аллоҳнинг зиммасида.»

Мен фақат Аллоҳ таолодангина ажр умид қиласман.

«У зот ҳар бир нарсага Ўзи шоҳиддир.»

Жумладан, сизга илоҳий даъватни етказаётганимга ҳам, сиз инкор қилаётганингизга ҳам шоҳиддир. Сиздан ажр-ҳақ сўрамаганимга ҳам гувоҳ.

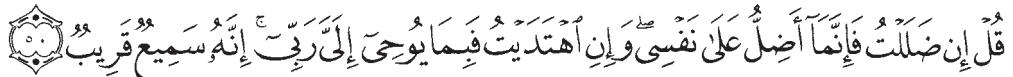
48. Сен: «Албатта, Роббим ҳақни отур. У зот ғайбларни ўта билгувчиидир», деб айт.

Мана шу Қуръон Роббим отган(юборган) энг кучли ҳақдир. Барча ғайбларни жуда яхши биладиган зот Аллоҳ таоло юборган ҳақдир. Аллоҳ юборган ҳаққа қарши чиқиб нима қиласизлар?

49. Сен: «Ҳақ келди! Ботил бошлай олмас ва қайтара ҳам олмас», деб айт.

Илоҳий ҳақ келди! Иймон келди! Пайғамбари ҳақ келди! Қуръони ҳақ келди! Ислом келди! Ҳақ келди! Ботил тамом бўлди! Ботил тугади! Ботил битди! Ботил энди бирор нарсани янгитдан бошлай олмас. Ботил энди эскини қайтадан такрорлай олмас.

50. Сен: «Агар мен залолатга кетган бўлсам, ўз зараримга кетаман. Агар ҳидоят топсам, Роббим менга ваҳий қилган нарса туфайли топаман. Албатта, У зот ёшитгувчи, яқиндир», деб айт.

Кофири ва мушриклар «Мұхаммад ота-боболаримизнинг йўлидан юрмай адашмоқда, залолатга кетмоқда», деб ҳам гап тарқа-тишган эди. Бу оят уларнинг ўша ифволарига жавоб бўлиб келмоқ-да.

«Агар мен залолатга кетган бўлсам, ўз зараримга кетаман.»

Мабодо, сиз гумон қилгандек, залолатга кетган бўлсам, зарари ўзимга, сизга эмас.

«Агар ҳидоят топсам, Роббим менга ваҳий қилган нарса туфайли топаман.»

Пайғамбарлик Аллоҳдан ваҳийсиз амалга ошадиган иш эмас. Аллоҳ ваҳий юбориб, Ўзи доимо қўллаб-қувватламаса, ҳеч ким ўзича Пайғамбар бўла олмайди.

«Албатта, У зот ўта эшитгувчи, яқиндир.»

Ҳамма нарсани эшитиб, билиб турибди.

Эй Пайғамбар!

51. Агар уларнинг талвасага тушишларини, энди қочиб қутулиш йўқ, ва яқин макондан тутилишларини бир кўрсанг эди?

Кофири ва мушриклар ҳозир тилларини узун қилиб, турли гап-сўзларни айтаверадилар. Улар Пайғамбар ҳақида ҳам, Илоҳий китоб, қиёмат, ўлгандан кейин тирилиш ва динга тегишли бошқа ишлар ҳақида ҳам ҳаддан ошиб, бўхтон-туҳмат гапларни гапириб, ўзларидан кетиб юраверадилар. Аммо охиратда ишлар тамоман бошқача бўлади. Ўшанда кофири ва мушрикларнинг бугунги гердайишларидан асар ҳам қолмайди. У кунда ҳамма нарса равшанлашади. Уларнинг куфри, ширки бошларига бало бўлиши ҳам аён бўлади. Ана ўшанда

«Агар уларнинг талвасага тушишларини...» бир кўрсанг эди.

Шундай типирчилаб қоладиларки, у кунда ўзларининг азобга дучор бўлишларида ҳеч шубҳа қолмайди.

«...энди қочиб қутулиш йўқ...»

Қочиб қаёққа ҳам борар эдилар. Маҳшарда, Роббул оламийн ҳузурида хору зор бўлиб турибдилар. Кучли, шиддатли, қўпол ва уларга нисбатан шафқатсиз фаришталар сергаклик билан уларни кузатиб туришибди. Ким қимир этса, ҳоли хароб бўлади.

Ана шундай бир ҳолатда кофири ва мушрикларни дўзахга солиб азоблаш ҳақида ҳукм чиқади. Дўзахнинг Забония фаришталари орқали уларнинг

«...яқин макондан тутилишларини бир кўрсанг эди».

Азобга тезроқ элтиш учун уларни дўзахга энг яқин макондан тутадилар. Тутилганларида ҳам оддий равишида эмас, мазкур даҳшатли фаришталар томонидан пешона соchlаридан ушлаб дўзахга олиб келтириладилар. Бу кофир ва мушрикларнинг томошасини ана ўшанда бир кўриш керак.

Шунда:

وَقَالُوا إِمَّا بِهِ وَإِنَّهُ لَعُومٌ أَتَنَا وُشْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ

52. Улар: «Унга иймон келтирдик», дерлар. Энди, узоқ бир макондан қўллари қандоқ етсин?!

Кофир ва мушриклар дўзахга яқин жойдан тутилиб, унга ташлаш учун олиб кетилаётган бир пайтларида:

«Унга иймон келтирдик», дерлар».

Аллоҳга иймон келтирдик. Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга иймон келтирдик! Қуръонга иймон келтирдик, дейдилар. Лекин бу иймонлари фойда берадими? Иймонга осонлик билан эришиладиган бу дунёда иймон келтирмадилар. Энди эса, унга охиратдан туриб кўл узатмоқдалар. Аммо унга эриша олмайдилар.

«Энди, узоқ бир макондан қўллари қандоқ етсин?!

وَقَدْ كَفَرُوا بِهِ مِنْ قَبْلٍ وَيَقْذِفُونَ بِالْحَيْثِ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ

53. Ҳолбуки, унга олдин куфр келтирган эдилар. Фойибга узоқ жойдан тош отар эдилар.

Ха, улар Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга, Қуръони Каримга бу дунёда куфр келтирган эдилар. Уларни инкор этган эдилар. Улар,

«Фойибга узоқ жойдан тош отар эдилар».

Ўзларидан фойиб бўлган ҳар бир нарсага, жумладан, қиёмат кунига ҳам тош отар эдилар. Мана, ўзлари ишонмаган ўша фойиблар юзага чиқди.

وَحِيلٌ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فَعَلَ بِأَشْيَايِّهِمْ مِنْ قَبْلِ إِنْهُمْ كَانُوا فِي شَكٍ مُرِيبٍ

54. Ва улар билан ўзлари иштаҳа қилган нарсанинг ораси тўсили. Худди олдин ўтган маслақдошлари каби. Албатта, улар шак-шубҳа ичида эдилар.

Фурсат ўтгандан сўнг ҳаракат қилганлари учун:
«...улар билан ўзлари иштаҳа қилган нарсанинг ораси тўсилиди».

Улар иймонга келиб, жаннатга киришни истаб қолдилар. Аммо бунга имкон берилмади.

«Худди олдин ўтган маслақдошлари каби.»

Улардан олдин ўтган кофир ва мушрикларга ҳам айни шу муомалада бўлинган эди.

«Албатта, улар шак-шубҳа ичида эдилар.»

Шунинг учун иймонга келмай ўтдилар. Энди эса, дўзахда абадий азоб чекишларига заррача шак-шубҳа қолмади.

ФОТИР СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 45 оятдан иборат.

«Фотир» сўзи сураи каримада Аллоҳ таолонинг сифати бўлиб келган. Бу сўз «йўқдан бор қилувчи», «илк яратувчи», «ажойиб ижодкор» маъноларини англатади. Аллоҳ таолонинг ушбу сурага ном бўлиб қолган «Фотир» сифати сураи шарифа оятларида зикр қилингандир ва ўз ифодасини топгандир.

Ушбу сураи кариманинг иккинчи номи «Малааика»дир. Бу сўзнинг маъноси «фаришталар» деганидир. «Малааика» сўзи ҳам, худди «Фотир» сўзи каби ушбу суранинг биринчи оятида зикр қилингандир.

Бошқа маккий суралар каби, бу сурада ҳам Аллоҳ таолонинг биру борлиги, ҳар бир ишга қодирлиги ва фотирлиги ҳақида сўз кетади. Шунингдек, ақийданинг бошқа бош масалалари, Пайғамбарликнинг ҳақлиги, ширкнинг ботиллиги баён қилинади. Инсон ва жамиятни турли ботил урф-одат ва разолатлардан поклаш, Ислом ҳукмларини, одоб-ахлоқларини жорий қилиш ҳақида сўз юритилади.

Суранинг аввалида Аллоҳ таолонинг фотир – ажойиб ҳолиқ экани, коинотни, фаришталар ва инсонлару жинларни йўқдан бор қилиб яратгани, қиёматда эса, уларни яна қайта вужудга келтириши хусусида гапирилади. Шу билан бирга, атрофни ўраб турган борлиққа эътибор қаратилади. Ўлиб ётган ернинг қандай тирилиши, ундан экин-тикинлар, мева-чевалар чиқиши, кечаю кундузнинг бир-бири билан алмашиб туриши, инсоннинг яратилиши каби жараёнлар ҳақида баҳс юритилади.

Кейин мўмин инсон билан кофир ўртасида қанчалик фарқ борлиги уқдирилади. Зулмат ва нурга қиёсланади. Сел ва жазира-ма иссиққа ўхшатилади.

Аллоҳ таолонинг чексиз құдратига, фотирлигига, ҳолиқлигига далил ўлароқ меваларнинг турли-туман бўлишига, шунингдек, одамлар, ҳайвонлар ва чорваларнинг хилма-хил бўлишига ишора қилинади. Айни чоқда, тогу тошларнинг шакллари ҳам ҳар хиллиги айтиб ўтилади. Уларнинг ҳар бири Аллоҳ таолонинг биру борлигига, улуғ ва құдратли эканинга далил экани баён этилади.

Сўнгра уммати Мұхаммадия ҳақида, бу уммат энг шарафли диннинг меросхўри ва илоҳий китобларнинг мағзини қамраб олган сўнгти самовий китоб соҳиби экани ҳақида сўз юритилади.

Сура охирида эса, мушрикларнинг турли нарсаларга сифинишлари қаттиқ танқид қилинади.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАХИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولَئِيْ أَجْنَحَةٍ مُّثْنَى وَثَلَاثَ وَرَبْعَ يَزِيدٍ
فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

1. Ҳамду сано осмонлару ерни йўқдан бор қилган, фаришталарни икки, уч, тўрт қанотли элчилар қилган Аллоҳга бўлсин. У зот маҳлуқотларда нимани хоҳласа, зиёда қилур. Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсага қодирдир.

Дунёдаги ҳамма ҳамду сано, мақтов ва олқиши фақат ягона Аллоҳ таолонинг Ўзигагина хосдир. Чунки, У

«осмонлару ерни йўқдан бор қилган» зотдир. Осмонлар... Уларнинг кўплигини, осмон эмас, осмонлар эканини Қуръондан биламиз, холос. Илмнинг чўққисига чиққанини даъво қилаётган бугунги инсон осмонларнинг ҳаммасини эмас, ақалли ўзига энг яқин осмонни ҳам тўлиқ тушуниб ета олгани йўқ. Инсоннинг ўзи ўша энг яқин осмон ичига сингиб кетган. Бу осмоннинг чегараси қаерда эканини билолмай ҳайрон. Унинг моҳиятини англаб етолмай паришон. Шундай бўлгач, битта осмон эмас, осмонларни йўқдан бор қилиб, инсон идроки етмайдиган даражада улкан ва мустаҳкам, бекаму кўст яратган зотга – Аллоҳ таолога қанча кўп ҳамду сано айтилса, шунча оз.

Аллоҳ, ерни ҳам йўқдан бор қилиб яратган зотдир. Мавжуд моддаларни бир-бирига қўшиб ниманидир ҳосил қилиш яратиш эмас. Аслида ҳеч нарсаси бўлмаган нарсани пайдо қилиш яратидир. Аллоҳ таоло инсон ҳалигача моҳиятига тўлиқ, ета олмаётган ерни йўқдан бор қилган зотдир. Ундаги барча мавжудотларни, жумладан, инсонни ҳам яратган зотдир.

Шундай улуф Зотга ҳамду сано (мақтов-олқиши) айтилмай, кимга айтилсин?! Дунёдаги барча ҳамду сано, мақтов-олқиши:

«...фаришталарни икки, уч, тўрт қанотли элчилар қилган Аллоҳга бўлсин».

Фаришталар Аллоҳ яратган ўзига хос зотлардир. Бошқа оятларда уларнинг табиатлари, адо этадиган вазифалари ва бошқа хусусиятлари ҳақида сўз юритилган. Бу оятда уларнинг жисмоний тузилишларининг бир қисми, яъни, икки, уч, тўрт қанотли бўлишлари ҳақида гап кетмоқда. Биз «қанотли махлукот» деганда қушларни тушунамиз. Уларда иккита қанот бўлади. Аммо фаришталар ичида иккитадан кўп қанотлilари ҳам бўлар экан. Лекин фаришталарнинг асл тузилишларини Аллоҳнинг Ўзи билади. Аллоҳ таоло билан бандалари ўртасида элчилик вазифасини ўтаган Жаброил алайҳиссалом Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга турли ҳолатларда кўринган. Саҳиҳ ҳадисларда ривоят қилинишича, Ҳазрати Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Жаброил алайҳиссаломни асл хилқатларида икки марта кўрганлар. Биринчи марта Ҳиро горидан тушиб келаётib, водийда қанотлари билан осмонни тўсиб турганида кўрганлар. Иккинчи марта Исро кечасида кўрганлар. Ўшанда олти юзта қаноти борлиги, ҳар бир қаноти мағриб билан машриққа етиши айтилган. Бундан фаришталар фақат икки, уч, тўрт қанотли эмас, ундан кўп қанотли ҳам бўлишлари мумкинлиги англашилади. Оятда қанот сони чегараланаётгани йўқ, балки уларнинг кўп бўлиши айтилаётиди. Шунинг учун ҳам, оятнинг давомида:

«У зот махлукотларда нимани хоҳласа, зиёда қилур», дейилмоқда.

Лекин бу ҳолат фақат фаришталарга эмас, балки Аллоҳ таоло яратган барча махлукотларга тегишилидир. Зотан, бу дунёда бутун оламлар ва улардаги нарсаларни фақат Аллоҳ таоло яратгандир. Йўқдан бор қилувчи ўша Зот истаган нарсасини кўпайтиради.

 مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكُ فَلَا مُرْسِلٌ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَهُوَ أَعْزِيزُ الْحَكَمِ

2. Аллоҳ одамларга не раҳматни очса, бас, уни тутиб қолгувчи бўлмас. У зот тутиб қолган нарсани Ундан кейин қўйиб юборгувчи бўлмас. У зот азийзу ҳакиймdir.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таолонинг раҳмат хазинаси улуғ, раҳматининг чегараси йўқ. У зотнинг раҳматининг кўринишлари хилмажил. Ҳаёт, соғлик, нозу неъматлар, тинчлик-омонлик... уларни сабаб ҳеч адогига етиб бўлмайди. Аллоҳ таоло ўша раҳматларини одамлар учун кенг очиб қўйган.

«Аллоҳ одамларга не раҳматни очса, бас, уни тутиб қолгувчи бўлмас.»

Бандаларига Аллоҳ берган неъматини бирор манъ қила олмайди. Щунинг учун, хотирни жам қилиш керак. Аллоҳга иймон келтириб, Унга ибодат қилиб, кўрсатган йўлидан юриш лозим. Ана шунда Аллоҳнинг раҳматидан тўғри йўл билан, ҳеч тортинасадан баҳраманд бўлиш мумкин бўлади. Агар Аллоҳ очиб қўйган раҳматларнинг қадрига етилмаса, уларни берган зотга шукр қилинмаса, иш бошқачага айланиши мумкин.

«У зот тутиб қолган нарсани Үндан қейин қўйиб юборгувчи бўлмас.»

Ана унда иш қийин бўлади. Аллоҳ таоло раҳматларидан бирор тасини тутиб қолса борми?! Мисол учун, ҳаво ёки сув раҳматини тутиб қолса, нима бўлади?! Одамларга Аллоҳ тутиб қолган ўша раҳматни ким юбора олади?!

«У зот азийзу ҳакиймдир.»

Аллоҳ азийз – ҳамманинг устидан болиб зотдир. Ҳар бир нарсани хоҳлаганича қила олади.

Аллоҳ ҳакийм – ўта ҳикматли зотдир. Ҳар бир нарсани ҳикмат ила қиласи. Имом Муслим ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Банда айтиши учун энг ҳақли бўлган нарса: «Ҳаммамиз ҳам сенга бандамиз, эй бор худоё! Сен берган нарсани манъ қилувчи йўқ. Сен манъ қилган нарсани берувчи йўқ», дейишлиқдир», деганлар. Шундай бўлгандан кейин:

يَأَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نَعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَلِيقٍ غَيْرُ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا
إِلَهٌ إِلَّا هُوَ فَأَنَّ تُؤْفَكُونَ

3. Эй одамлар! Аллоҳнинг сизга берган неъматларини эсланг! Сизларга осмон ва ердан ризқ берадиган Аллоҳдан бошқа холиқ борми? Үндан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ. Бас, қаён кетмоқдасиз?!

Аллоҳ таоло осмонлару ерда одамлар учун беадад неъматларни ато қилиб қўйибди. Инсон ҳамма тарафидан Аллоҳнинг неъматлари билан ўралгандир. Унинг ўзи, жисми, ақди, ҳис қилиш аъзолари ва ҳатто тукларигача Аллоҳнинг неъмати. Инсоннинг ҳис этиш-сезиш аъзоларига таъсир қиладиган ва таъсирсиз қоладиган ҳамма-ҳамма нарса инсонга Аллоҳ берган неъматдир. Уларнинг барини инсонга беминнат бериб қўйган Аллоҳ. Ўзи яратган шу бандасидан биргина нарсани талаб қилмоқда:

«Эй одамлар! Аллоҳнинг сизга берган неъматларини эсланг!»

Бир эсланг! Сиздан эслаш талаб қилинаётибди, холос. Бошқа нарса эмас. Аллоҳ сизга ҳавони ризқ қилиб бериб қўйибди. Ундан нафас олиб яшаб юрибсиз. Аллоҳ сизга ризқ қилиб сувни бериб қўйганини эсланг. Сиз ундан ичмоқдасиз ва бошқа фойдалар олмоқдасиз. Аллоҳ сизга турли озуқаларни ризқ қилиб бериб қўйибди. Сиз улардан баҳраманд бўлиб яшаб юрибсиз. Бундан бошқа хоҳлаган нарсаларни ҳам бир эслаб кўришингиз мумкин.

Сўнгра қўйидаги саволга жавоб изланг.

«Сизларга осмон ва ердан ризқ берадиган Аллоҳдан бошқа холиқ борми?!»

Бўлса, айтинг! Фалончи менга ризқ берган, дeng. Фалончи менга нафас олишим учун ҳаво беради, фистончи менга сув беради, дeng. Шунингдек, бошқа ризқларни берадиган холиқлар бўлса, уларни ҳам айтинг. Йўқ, айта олмайсиз. Чунки, дунёда Аллоҳдан ўзга ризқ бергувчи зот йўқ. Шундай экан:

«Ундан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ.»

Инсон ўзига ризқ берувчи, бу дунёда унинг борлигини таъминловчи зотга қуллик қилиши лозим эканми? Бу дунёда Аллоҳ таолодан ўзга ризқ берувчи йўқ эканми, демак, бу дунёда инсонларнинг ибодатига сазовор ягона зот ҳам фақат У зотнинг Ўзиdir.

«Бас, қаён кетмоқдасиз?!»

Эй одамлар! Ҳақиқий ризқ бергувчи холиқингиз бўлмиш Аллоҳ, таолога ибодат этмай, Ўша зотнинг айтганларини қilmай, қаёққа кетмоқдасиз?! У зотнинг сизга юборган Пайғамбариға иймон келтирмай, Ўша зотнинг сизга нозил қилган Қуръонига амал этмай, қаёққа кетмоқдасиз?! У зотнинг охирги ва баркамол дини Исломга амал қilmай, қаёққа кетмоқдасиз?!

Кейинги оятда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиниб, мушрикларнинг муносабатларидан хафа бўлмасликка чақирилиб, тасалли берилади:

وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ رَسُولٌ مِّنْ قَبْلِكُوكَ وَإِلَى اللَّهِ تَرْجِعُ الْأُمُورُ

4. Агар сени ёлғончига чиқарсалар, бас, сендан олдин ҳам Пайғамбарлар ёлғончи қилингандар. Барча ишлар Аллоҳга қайтаришур.

Кофиirlарнинг Пайғамбарларни ёлғончига чиқаришлари янгилик эмас. Улардан доимо шу иш содир бўлиб келган. Осмонлару ерни йўқдан бор қилган, азийзу фолиб, ҳакийму мудабири, холиқу раззоқ бўлган Аллоҳ таоло уларга тўғри йўлни кўрсатсин деб ҳузу-

ридан Пайғамбар юборса, улар Аллоҳнинг элчиларини ёлғончига чиқарганлар. Шунинг учун:

«Агар сени ёлғончига чиқарсалар, бас, сендан олдин ҳам Пайғамбарлар ёлғончи қилингандар», демоқда Аллоҳ таоло.

Бунақа муносабатта ажабланиш ёки хафа бўлишнинг ҳожати йўқ. Модомики Аллоҳни танимас эканлар, Ўнинг берган неъматларини тан олмас эканлар, Пайғамбарларни ёлғончи қилишлари турган гап. Лекин бундан кофиirlар шунча ишларни қилсалар ҳам, ҳеч бало бўлмас экан-да, деган фикрга бориш керак эмас.

«Барча ишлар Аллоҳга қайтаришур.»

Жумладан, кофиirlарнинг қилмишлари ҳам, уларнинг Пайғамбарларни ва, хусусан, Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни ёлғончига чиқарганлари ҳам Аллоҳга қайтарилади. Ана ўшанда Аллоҳ таоло уларни Ўзи билиб жазолайди. Буни ҳеч ким ҳеч қачон эсдан чиқармаслиги керак.

5. Эй одамлар! Албатта, Аллоҳнинг ваъдаси ҳақдир. Бас дунё ҳаёти сизни ғууррга кетказмасин. Ўта ғууррга кетказгувчи сизни Аллоҳ ила ғууррга кетказмасин.

Эй одамлар, турли хаёлларга бориб, ғофил қолманг.

«Албатта, Аллоҳнинг ваъдаси ҳақдир.»

У зот, қиёмат бўлади, деб ваъда берганми, демак, қиёмат бўлиши ҳақ. У зот, ўлганлар қайта тирилади, деб ваъда берганми, демак, қайта тирилиш ҳақ. У зот, бу дунёдаги ишлар охиратда ҳисоб-китоб қилинади, деб ваъда берганми, демак, охиратдаги ҳисоб-китоб ҳақ. Кофиirlар, мушриклар, муноғиқлар, осийлар ва гуноҳкорлар дўзахда азобланади, деб ваъда берганми, демак, уларнинг азобланиши ҳақ.

«Бас, дунё ҳаёти сизни ғууррга кетказмасин...»

Бу дунё ҳаётининг ўткинчи матоҳларига берилиб, алданиб қолманг. Бу дунё ҳаётига охиратни алмашманг.

«Ўта ғууррга кетказгувчи сизни Аллоҳ ила ғууррга кетказмасин.»

Бу жумладаги «ўта ғууррга кетказувчи»дан мурод шайтондир. Шайтон одамларни энг кўп ғууррга кетказади ва алдайди. Яъни, ҳеч нарсага парво қилма, Аллоҳнинг Ўзи кечиргувчи, деб одамларни гуноҳ ишларга чорлайди. Аллоҳ таолонинг афв этиши ва мағфират қилишини суиистеъмол этиб, Аллоҳ Ўзи кечирар, деб

ҳар хил гуноҳларга қўл уравериш нақадар ёмон шайтоний иш эканини ҳеч қачон эсдан чиқармаслик зарур бўлади.

إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌ فَاتَّخُذُوهُ عَدُوًّا إِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ الْسَّعْيِ

6. Албатта, шайтон сизга душмандир. Бас, уни душман тутиng. У ўз гуруҳини фақат ўта қизиган дўзахга эга бўлишларига чақиур.

Шайтоннинг инсон боласига душманлигида ҳеч шубҳа йўқ. Бу азалий душманлиқdir. Буни шайтоннинг ўзи очиқ-ойдин айтган. Аллоҳ таоло ҳам қайта-қайта уқдирган. Ҳозирги оятда ҳам Аллоҳ таоло:

«Албатта, шайтон сизга душмандир», деб таъкиддамоқда. Бунга шак-шубҳа қолмади. Шайтоннинг инсонга душманлик қилишига ажабланмаса ҳам бўлади. Лекин ажабланарлиси шуки, инсон шайтонни ўзига дўст тутиб юради. Шайтон ўзининг энг катта душмани эканини кўра била туриб, унинг айтганини қиласди. Унинг ифвосига учади, ёлғонига алданади.

Эй одамлар, наҳотки бу оддий ҳақиқатни тушуниб етмайсиз! Шайтон сизга душман бўлганидан кейин, унга ўзига яраша муносабатда бўлинг:

«Бас, уни душман тутиng».

Унга очиқ-ойдин душман деб қаранг. Унинг айтганини қилманг, ифвосига учманг, йўлига юрманг. Чунки:

«У ўз гуруҳини фақат ўта қизиган дўзахга эга бўлишларига чақиур».

Унинг чақириғига юрадиган бўлсангиз, дўзахий бўлишингиз турган гап.

الَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ

7. Куфр келтирганларга шиддатли азоб бордир. Иймон келтириб, солиҳ амалларни қилганларга мағфират ва улкан ажр бордир.

Шайтон гуруҳидан бўлиб, Аллоҳга ва Унинг буйруқларига куфр келтириб ўтганларга ўта шиддатли азоб бордир.

Аллоҳга иймон келтириб, иймони тақозоси ила яхши амаллар қилганларга эса, бу дунёдаги гуноҳларининг мағфират қилиниши ва охиратда улкан ажр – жаннати наъийм бордир.

Энди, шайтоннинг йўлига юриш қай тарзда юз бериши васф қилинади:

أَفْمَنْ زَيْنَ لِهِ سُوءُ عَمَلِهِ فَرِءَاهُ حَسَنَاً فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَلَا نَذَهَبُ

 نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَتِ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

8. Ахир, қилган ёмон амали ўзига зийнатлаб кўрсатилиб, уни гўзал деб билган одам(дан яхшилик чиқармиди)?! Албатта, Аллоҳ хоҳлаган кимсани залолатга кетказур, хоҳлаган кимсани ҳидоятга солур. Бас, уларга жонинг ҳасрат-ла ачинмасин. Албатта, Аллоҳ нима қилаётганларини яхши билгувчиdir.

Шайтоннинг иши васвасасига учган одамларга уларнинг амалларини зийнатлаб кўрсатишдир. Барча ёмонликларнинг эшиги шудир. Шайтоннинг малайига айланган одамга ўзининг ҳар бир ёмон иши зийнатли кўринади. У ўзидан ўзи ажабланиб, қилган иши ўзига зўр кўринган сари ҳаддан ошиб бораверади. Хато ва камчиликларини сезмайди. Унга хатосини айтган одамни душман ҳисоблайди. Ишлари хато бўлса ҳам, мақтаган одамлар кўзига дўст бўлиб кўринади. Бориб-бориб, ҳар бир ишида ўзича ягона тўғри йўлни танлайдиган даражага етади. Мағрурланиб, ўзини доҳий сезиб юради. Аслида эса, шайтон унинг бўйнига тўла миниб олган, жиловини яхшилаб тутган бўлади. Шайтон жиловини қаёққа тортса, ўша ёққа кетаверади. Бундай одамни қандай баҳолаш мумкин?!

«Ахир, қилган ёмон амали ўзига зийнатлаб кўрсатилиб, уни гўзал деб билган одам?!»

Тафсирларимизда жумланинг давомига ва жавобига хилма-хил иловалар келтирилган. Дарҳақиқат, ёмон иши шайтон томонидан зийнатлаб кўрсатилган ва ўша ишни гўзал деб билган одам ҳақида ҳар қандай ёмон гап айтса бўлади:

Бундай одамдан яхшилик чиқармиди?

Бундай одам иймонли одамга тенг бўлармиди?

Бундай одам дўзахга тушмай ким тушсин? Ва ҳоказолар.

«Албатта, Аллоҳ хоҳлаган кимсани залолатга кетказур, хоҳлаган кимсани ҳидоятга солур.»

Шайтон ёмон амалини зийнатлаб кўрсатганидан ҳовлиқиб юрган ўша нобакор ҳам Аллоҳнинг хоҳишидан четга чиқа олмайди.

«Бас, уларга жонинг ҳасрат-ла ачинмасин.»

Уларга ачинишнинг фойдаси йўқ. Улар нафс балосига йўлиқиб тугаб бўлган.

«Албатта, Аллоҳ нима қилаётганларини яхши билгувчиdir.»

Ўша билими асосида қиёмат куни уларни қилмишларига яраша жазолайди.

Энди Аллоҳ, таолонинг мазкур ишга қодир эканлигига далил келтирилади:

وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَتَشَرَّبَ سَحَابَةً مُّؤْمِنَةً إِلَى بَلَدٍ مَّيْتٍ فَأَحْيَنَا يَهُوَ الْأَرْضُ بِعَدْمِهِ تَحْمِلُ كَذَلِكَ النُّشُورَ

9. Аллоҳ шамолларни юборган зотдири. Бас, улар булатни қўзатади. Биз уни ўлик юрт томон ҳайдаб, у билан ерни ўлиб ёттанидан кейин тирилтирурмиз. Тирилиш ҳам шунга ўхшашдир.

Бу оятда ўлганларни қайта тирилтиришга ҳиссий далил бор. Сувсиз ер ўлик ҳолида ётади. Ўлиб ётган ерни кўрган одам, унда ҳаёт асари йўқлигидан, унинг тирилишига ишонгиси келмайди. Аммо, Аллоҳ, таоло шамолларга булатни ҳайдатиб келиб, ўша ўлик ерга ёмғир ёғдирса, дарҳол ерга жон киради. Ер нафас олади, ўсимликлари ўса бошлайди.

Ўлик инсонлар ҳам худди шунга ўхшайди. Қабрга кўмилиб, таналари чириб, тупроққа қоришиб кетади. Уларнинг қайта тирилиши мутлақо имконсизга ўхшайди. Аммо, вақти-соати келганда, ердан ўсимликлар ўсиб чиққанидек, ўлик одамлар ҳам қабрларидан тирилиб чиқадилар.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فِلَلَهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا إِلَيْهِ يَصْعُدُ الْكَلْمُ الْطَّيْبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يُرَفَعُهُ
وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ أَسْسِيَّاتٍ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ أُولَئِكَ هُوَ بُورٌ

10. Кимки иззат истаса, бас, барча иззат Аллоҳнидири. Унга хуш қаломлар юксалур ва солиқ амал кўтарур уни. Макр ила ёмонликлар қилганларга шиддатли азоб бордир. Ана ўшаларнинг макри ботил бўлур.

Инсонлар бу дунёда ҳам, ўша қайта тирилиш кунида ҳам иззатни, куч-қудрат, ғолиблик, устунлик ва баҳт-саодатни излайдилар. Ҳамма шунга интилади. Бу изланиш ва интилиш тугамайди. Ҳар ким ўз йўли, ўз услуби билан изланади. Аммо бирор нарсани талаб қилишдан олдин унинг қаерда эканини билиб олган яхши.

Хўш, ҳар бир одам боласи излайдиган икки дунё иззати, баҳту саодати қаерда? Буту санамлар оёфи остидами? Ойу қуёшнинг хазийнасидами? Сигирнинг шохига илиб қўйилганми? Ёки баъзи бир одам боласининг фармони билан бериладими?

«Кимки иззат истаса, бас, барча иззат Аллоҳнидири.»

Бошқа ҳеч ким ва ҳеч нарсанинг ҳузурида заррача иззат йўқ. Аллоҳнинг даргоҳидан бошқа жойда иззат излаганлар беҳуда ҳаракат қиласидилар. Ким икки дунё иззатини топмоқчи бўлса, фақат Аллоҳ, таолонинг айтганларини қilsин. Ҳа, фақат Аллоҳнинг йўлидан юр-

ган инсонгина Унинг ҳузурига етади ва кўзлаган иззатни топади. Йўлнинг ярмида бошқа томонга ўтиб олса ҳам, адашиб кетади.

Аллоҳнинг ҳузурига етиш қандай бўлади?

«Унга хуш қаломлар юксалур ва солиҳ амал кўтарур уни.»

Яъни, Аллоҳга, Унинг ҳузурига хуш қалом юксалур.

Хуш қалом – қалимаи шаҳодат, «алҳамдуиллаҳ», «субҳаналоҳи», «Аллоҳу Акбар» ва зикр, дуо, тиловат ҳамда барча яхши гап-сўзлардир. Ана ўша хуш қаломгина Аллоҳ, таолонинг ҳузурига кўтарилади.

Ояти каримадаги **«солиҳ амал кўтарур уни»** деб таржима қилган жумламиз оят матни бўйича бир неча маънони англатади.

Биринчиси: Солиҳ амални Аллоҳ Ўз ҳузурига кўтарур.

Иккинчиси: Солиҳ амал хуш қаломни Аллоҳ ҳузурига кўтарур.

Учинчиси: Солиҳ амални хуш қалом Аллоҳ ҳузурига кўтарур.

Бу уч маъно бир-бирини тўлдириб келади. Аллоҳ, таоло Ўзи қабул қилиб, Ўзи кўтармаса, ҳеч қандай солиҳ амал У зотнинг ҳузурига кўтарила олмайди. Хуш қалом Иймон ва Ислом қалимаси бўлиши керак. Билакс, ҳеч кимдан ҳеч қандай солиҳ амал қабул бўлмайди, Аллоҳнинг ҳузурига кўтарилемайди. Шунингдек, хуш қалом ортидан солиҳ амал келмаса, ўша хуш қаломнинг ўзи Аллоҳ, ҳузурига кўтарила олмайди. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ ҳузуридан икки дунё иззатини излаган одам Аллоҳнинг Ўзидан мадад сўраган ҳолида хуш қаломни айтиб, солиҳ амалларни қилиши лозим.

Имом ибн Касир **«солиҳ амал кўтарур уни»** жумласи тафсирида келтиришича, Али ибн Абу Толҳа Ибн Аббос розияллоҳу анхудан қуидагиларни ривоят қиласи: «Хуш қалом – Аллоҳнинг зикридир. Уни Аллоҳга юксалтирур. Солиҳ амал – фарзларни адо қилишdir. Кимки Аллоҳни зикр қилиб, фарзларини адо этса, унинг амалини Аллоҳнинг зикри Аллоҳнинг ҳузурига олиб чиқади. Кимки Аллоҳни зикр қилиб, фарзларини адо этмаса, қаломи амалига бофлиқ бўлади».

Шунингдек, Мужоҳид: «Солиҳ амал хуш қаломни кўтаради», деган. Абул Олия, Икрима, Иброҳим ан-Нахаъий, аз-Заҳҳок, ас-Суддий, ар-Рабийъ ибн Анас, Шаҳд ибн Ҳушоб ва бошқалар ҳам шу гапни айтганлар. Ийас ибн Муовия ал-Қозий: «Солиҳ амал бўлмаганида қалом кўтарилемас эди», деган. Ал-Ҳасан ва Қатода эса: «Калом фақатгина амал билан қабул қилинади», деганлар.

«Макр ила ёмонликлар қилганларга шиддатли азоб бордир.»

Макр-ҳийла ишлатиб турли ёмонликлар қилган одамлар ҳам иззат талабида бўладилар. Ўша мақрлари, ҳийлалари ва ёмонликлари билан иззатга эришишни истайдилар. Аммо шиддатли азобга йўли-қадилар.

Чунки, макр ҳам, ҳийла ва ёмонликлар ҳам Аллоҳнинг ҳузурига кўтарилимайди.

«Ана ўшаларниң макри ботил бўлур.»

Қилган макр-ҳийлаларининг ҳаммаси ботил бўлади. Бирортаси ҳам ўтмайди.

Эндиғи оятда инсоннинг яратилиши ҳақида гап кетади:

وَاللهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى وَلَا تَضَعُ إِلَّا
يَعْلَمُهُ وَمَا يَعْمَرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْفَصَ مِنْ عُمْرٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ سَيِّرٌ

11. Аллоҳ сизларни тупроқдан, сўнгра нутфадан яратиб, кейин жуфт-жуфт қилиб қўйди. Қайси бир урғочи нимага ҳомиладор бўлса, нимани туғса, фақат Унинг илми билан бўлур. Ҳар бир умр кўргувчига умр берилиши ёки унинг умрининг қисқартирилиши албатта китобда бордир. Албатта, бу Аллоҳга осондир.

Ҳаёт дунёдаги энг улкан сирлардан бири саналади. Яъни, баъзи бир маҳлуқотларнинг, шу жумладан, инсоннинг жони борлиги жумбоқдир. «Жон», «ҳаёт» деб номланган бу нарсанинг асли қандай, моҳияти нима, билиб бўлмайди. Буни фақат Аллоҳ таолонинг Ўзи билади. Инсоннинг бу борадаги уринишлари ҳозиргача бирор натижа бергани йўқ. Ушбу ҳақиқатни инсоф билан тааммул қилган ҳар бир инсон Аллоҳга иймон келтириши керак.

«Аллоҳ сизларни тупроқдан, сўнгра нутфадан яратиб, кейин жуфт-жуфт қилиб қўйди.»

Инсоннинг асли тупроқдир. Тупроқ жонсиз нарса. Инсон эса жонли маҳлуқот. Қандай қилиб жонсиз нарсадан яралган инсонга жон кириб қолди? Инсон яратилишининг биринчи босқичи тупроқ бўлса, иккинчи босқичи нутфа, бир томчи ҳақир сув. Жонсиз тупроқ жонли нутфага айланади. Қандай қилиб нутфага жон кириб қолди? Нима учун бошқа нарсаларга жон кирмаяпти? Нутфа жуда ҳам кичик нарса, аммо ундан инсон жуфт қилиб яратилган. Ўша кичик нутфага эркаклиқ ёки аёллик хусусиятларини ким жойлаб қўйди? Бу саволларнинг ҳаммасига жавоб битта: Аллоҳ. Бошқача жавоб йўқ. Бўлса, биладиганлар айтсин. Тупроқقا фалончи жонни, фалончи нутфага эркаклиқ, бошқаси аёллик хусусиятини берган, десин. Ҳеч ким айта олмайди. Тупроқقا жон киргизиб одам қилган зот—Аллоҳ. Нутфага жон ато қилган зот—Аллоҳ. Нутфага эркаклиқ ва аёллик хусусиятларини берган зот—Аллоҳ.

«Қайси бир урғочи нимага ҳомиладор бўлса, нимани туғса, фақат Унинг илми билан бўлур.»

Нафақат аёл кишилар, балки бутун урғочи жониворлар – ҳайвонлар, қушлар, балиқлар ва бошқа сув ҳайвонларининг ҳомиласини ҳам, тувишини ҳам ёлғиз Аллоҳ билади. Буларнинг ҳаммаси ҳаёт билан боғлиқ жараёнлардир. Улар Аллоҳнинг құдрати, изни ва илми билан содир бўлади.

«Ҳар бир умр кўргувчига умр берилиши ёки унинг умрининг қисқартирилиши албатта китобда бордир.»

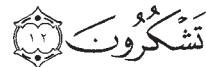
Бу нафақат инсонга, балки ҳар бир умр кўргувчига тегишлидир. Дунёда яшайдиган сонсиз-саноқсиз махлуқотларнинг умри Аллоҳнинг тасарруфидадир. Қайси бирининг умри узун ёки қисқа бўлиши – ҳамма-ҳаммаси Аллоҳ таолонинг ҳузуридаги китобда бор.

«Албатта, бу Аллоҳга осондир.»

Албатта, аввал тупроқдан, сўнгра нутфадан одам яратиш, кейин уни жуфт-жуфт қилиш, ҳар бир ҳомиладорнинг ҳомиласини ва туққанини билиш, махлуқотларнинг умри узун ёки қисқалигини китобга ёзиб қўйиш Аллоҳ учун жуда ҳам осондир.

Ана шундай Зотга иймон келтириш керак.

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَاعِ شَرَابٍ وَهَذَا مَلْحٌ أَجَاجٌ وَمِنْ كُلِّ تَأْكُلُونَ
لَحَمَّا طَرِيَّاً وَنَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَبْسُونُهَا وَتَرِيَ الْفَلَكَ فِيهِ مَوَاحِرٌ لِتَبْغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ

12. Дарёю дengiz, иккиси teng бўла олмас. Буниси totli, chanqoq bosar, ichish osondir. Буниси esa shur, taxirdir. Сиз ҳар биридан тоза гўшт eйсиз ва taқinchoq чиқариб taқursiz. Ва Uning fazliidan talab қiliшингиз учун у(suv)ni ёриб ketaётган kемаларни kўrursiz. Шоядки, shukr қilsangiz.

Аллоҳнинг құдратини сув оламида ҳам яққол кўрса бўлади. Дарёю дengizларда Аллоҳнинг құдратига далолат қилувчи кўплаб оят-белгилар бўлиши турган гап.

«Дарёю дengiz, иккиси teng бўла олмас.»

Оятда «икки дengiz teng бўла олмас», дейилган. Араб тилида ўзаро яқин икки нарсани бировининг номи билан аташ мумкин. «Икки дengiz»дан мурод дарё билан дengiz эканини esa, kейinги,

«Буниси totli, chanqoq bosar, ichish osondir. Буниси esa shur, taxirdir» жумласидан тушуниб олинади. Чунки «totli, chanqoq bosar, ichish oson» сув дengizda эмас, дарёда бўлади. Дengiz билан дарё – иккиси ҳам ўзига яраша катта ҳажмга эга, иккисида

ҳам ўзига етарли кўп суви бор. Иккиси доимо бир-бирига туташ бўлади. Бирининг суви иккинчисига қўшилиб туради. Лекин бирининг суви чучук, бириники шўр. Дарёниг сувини ичса бўлади, дengиз сувини ичиб бўлмайди. Хўш, буни ким қилди? Сувни йўқдан бор этган ким? Dengизларни барпо қилган ким? Уларга сув тўлдирган ким? Уларни ҳозирги ҳолида ушлаб турган ким? Дарёларни пайдо қилган ким? Уларда сувни оқизиб қўйган ким? Дарё ўз сувини дengизга тинмай қуийб туришига қарамай, дengизнинг суви чучук бўлиб қолмаслиги ёки унинг шўри дарё сувига ўтиб қолмаслигини таъминлаган ким?

Дарё билан дengиздаги, уларнинг сувларидағи қарама-қаршиликдан қатъиназар:

«Сиз ҳар биридан тоза гўшт ейсиз ва тақинчоқ чиқариб тақурсиз».

Буниси ҳам қизиқ. Одам биридан сув ичса-ю, бошқасидан ича олмаса! Аммо иккисидан ҳам покиза гўшт олиб еса! Турли тақинчоқлар чиқариб тақса! Хўш, инсон учун тоза гўшт бўладиган балик ва ҳайвонларни ҳам дарёда, ҳам дengизда яшайдиган қилиб қўйган ким? Нима учун икки хил, қарама-қарши хусусиятли сувда бир хил ҳайвонлар яшайверади? Бу ишлар кимнинг иродаси илиа бўляпти? Икки хил сувли дарё ва дengизларга инсон учун луълу(дур) ва маржонларни ташлаб қўйган зот ким? Албатта, Аллоҳ! Буларни инсоф билан тафаккур қилиб, Аллоҳга иймон келтириш лозим.

«Ва Унинг фазлидан талаб қилишингиз учун у(сув)ни ёриб кетаётган кемаларни кўрурсиз.»

Бу ҳам Аллоҳ, таолонинг қудратига ёрқин далилдир.

Дengиз ва дарёларни яратиб, уларда кемаларни юрадиган қилиб қўйган ким? Сувга баъзи нарсаларни кўтариш хусусиятини берган ким? Dengизу дарёларни кемалар юришига мослаб қўйган ким? Албатта, Аллоҳ! Буни инсоф билан тафаккур қилиб Аллоҳга иймон келтириш лозим. Шунинг учун ҳам, оятнинг охирида:

«Шоядки, шукр қилсангиз», дейилмоқда.

Албатта, дengиз ва дарёлар, улардаги тоза гўшт, тақинчоқ ва бошқа неъматлар, улар узра кема билан сузиб тижорат ва бошқа мақсадлар йўлида фойдаланиш инсон учун Аллоҳнинг улуф неъмати бўлиб, уларга шукр қилиш лозим. Иймонсиз эса, ношукр бўлади.

Аллоҳнинг бундан бошқа неъматлари ҳам кўп.

يُولِجُ الْيَلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الْيَلِ وَسَخَرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلُّ

يَبْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمٍّ ذَلِكُمْ لَهُ الْمُلْكُ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا
 يَمْلِكُونَ مِنْ قَطْطِمِيرٍ

13. У зот кечани кундузга, кундузни кечага киритур, қуёш ва ойни беминнат хизматкор қилиб қўйгандир. Ҳар бири белгиланган муддатгача юрадир. Ана шу Аллоҳ-Роббингиздир. Мулк Уникидир. Ундан ўзга илтижо қилаётгандарингиз эса, данак пўстлогига ҳам молик эмаслар.

Аллоҳ таолонинг инсонга берган неъматлари чексиз-чегарасиз бўлиб, борлиқнинг барча томонларида бор.

«У зот кечани кундузга, кундузни кечага киритур...»

Кеча билан кундузниң алмашиб туриши ҳам инсонлар учун улкан неъматдир. Кечани ва кундузни яратган ким? Уларни бир-бирлари ичига киритиб, алмаштириб турадиган ким? Улар орқали инсонларни ҳайратлантирадиган ким? Албатта, Аллоҳ! Демак, ўша Зотга иймон келтириб, ибодат қилиш керак.

«...қуёш ва ойни беминнат хизматкор қилиб қўйгандир.»

Қуёш ва ойсиз ҳаётни тасаввур қилиб бўлмайди. Уларнинг манфаатларини ҳам тўла идрок этиш қийин. Ҳўш, қуёш ва ойни яратган ким? Улардан инсонга манфаат етадиган қилиб қўйган ким? Албатта, Аллоҳ!

Уларнинг:

«Ҳар бири белгиланган муддатгача юрадир».

Хоҳ ўзига белгилаб қўйилган ҳаракат доираси бўлсин, хоҳ қиёматгача бўлсин, барибир юради. Маълумки, юриш ўз-ўзидан бўлмайди. Ҳўш, уларни бундай юрадиган қилиб қўйган ким? Албатта, Аллоҳ!

«Ана шу Аллоҳ-Роббингиздир.»

Ишларнинг ҳаммасини амалга оширувчи зот—Аллоҳ, сизнинг Роббингиздир, эй одамлар. Унга қуллик қилиб, иймон келтиринг. Унга ибодат этинг ва билиб қўйингки:

«Мулк Уникидир».

Икки дунёнинг мулки-султони, ҳукми Унга хосдир. Ундан бошқа султони ўтадиган, ҳукми юрадиган йўқдир.

«Ундан ўзга илтижо қилаётгандарингиз эса, данак пўстлогига ҳам молик эмаслар.»

Арабларда ҳеч нарсага арзимас ва қадрсиз нарсани хурмо да-наги устидаги ўта юпқа пўстлоққа ўхшатиш одати бор. Қуръони Каримда ҳам оятларни илк қабул қилиб олаётган шу халқнинг зеҳнига осон ўрнаштириш учун мазкур ўхшатишдан фойдаланиб,

мушриклар ўзларича ибодат этиб юрган сохта худолари ўша ҳақиқир пўстлоқча нарсага ҳам молик эмасликларини таъкидланмоқда. Улар ҳеч нарсага эга эмаслар, уларнинг ҳукми ҳеч жойда ўтмайди, дейилмоқда.

Аллоҳдан ўзгага илтижо қилиб бўлмайди. Чунки, улар ҳеч нарсага молик эмас.

إِنْ تَدْعُهُمْ لَا يَسْمَعُونَ دُعَاءَكُمْ وَلَا سَمَعُوا مَا أَسْتَجَابَ إِلَيْكُمْ وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يَكُفُّرُونَ
بِشَرِّكِكُمْ وَلَا يُنِيبُكُمْ مِثْلُ خَيْرِ

14. Агар уларга дуо қилсангиз, дуоингизни эшитмаслар. Гап эшитсалар ҳам, сизга жавоб бера олмаслар. Қиёмат куни эса, сизнинг уларни ширк келтирганингизни инкор этурлар. Ўта хабардор Зотдек ҳеч ким сенга хабар бера олмас.

Одамлар тузукроқ тафаккур юритмай туриб, турли нарсаларга илтижо қилиб, уларга топинаверадилар. Сал бўлса ҳам ўйлаб кўрсалар, ҳақиқатни тушуниб етар эдилар. Эй, мушриклар!

«Агар уларга дуо қилсангиз, дуоингизни эшитмаслар.»

«Худо»ларингиз лойдан, тош ва ёғочдан ўзингиз ясад олган ҳайкаллар бўлса, қандай ҳам эшитсин? Агар ўша «худо»ларингиз, ўзингизга ўхшаган одам ёки бирор бошқа эшитиш қобилияти бор жонивор бўлиб, сизнинг дуоингизни эшитсалар ҳам, жавоб бера олмайдилар. Эҳтиёжингизни қондиролмайдилар. Ҳа,

«Гап эшитсалар ҳам, сизга жавоб бера олмаслар.»

Ахир, улар бор-йўғи сизга ўхшаш бир инсон бўлса, қандай қилиб сизнинг дуоингизга жавоб берсинлар, дуода сўраган нарсангизни ато қилсинлар?! Уларнинг бу дунёдаги ҳоллари шу. Аммо, улар бизга қиёмат куни манфаат беради, деб юрган бўлсангиз, билиб қўйинг:

«Қиёмат куни эса, сизнинг уларни ширк келтирганингизни инкор этурлар.»

Қиёмат куни Аллоҳ: Анавиларга «Бизга ибодат қилинглар!» деб сизлар айтганмисизлар, деган мазмунда сўраганида улар инкор этадилар. Эй Роббимиз, биз уларни ўзимизга ибодат қилишга буюрганимиз йўқ, дейдилар.

«Ўта хабардор Зотдек ҳеч ким сенга хабар бера олмас.»

Ҳа, ҳамма нарсадан ўта хабардор Аллоҳдек ҳеч ким сенга бунга ўхшаш хабарларни бера олмайди.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

15. Эй одамлар! Сизлар Аллоҳга муҳтоҷдирсиз. Аллоҳ эса, Ўзи беҳожат ва мақталган зотдир.

Оятда одамларнинг Аллоҳ таоло билан алоқаси йўсини баён қилинмоқда. Инсонлар айнан ушбу ҳақиқатни англаб етмаганларидан ўзларининг Аллоҳга банда эканликларини унугтадилар. Оқибатда бошқа муаммолар келиб чиқади. Шунинг учун, Аллоҳ таоло одамларга хитоб қилиб:

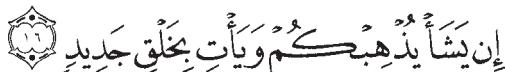
«Эй одамлар! Сизлар Аллоҳга муҳтоҷдирсиз», деяпти.

Ха, инсон ҳар бир нарсада – дунёга келишида ҳам, нафас олиши ва нафас чиқаришида ҳам Аллоҳга муҳтоҷдир. Агар Аллоҳ инсоннинг нафас олиш ёки чиқариш эҳтиёжини қондирмаса, ўша заҳоти одам тамом бўлади. Озиқ-овқат ейиш, ичимлик ичиш ва уларнинг чиқиндисини чиқаришга ҳам шундай муҳтоҷлик бор. Бошқа барча иш ва ҳолатларни ҳам шунга таққосласа бўлади.

Инсоннинг энг катта эҳтиёжларидан бири – икки дунё саодатига эришишдир. Шу эҳтиёж юзасидан Пайғамбар юборилди, илоҳий дастур Қуръон туширилди. Илоҳий қўрсатмаларга амал этиб, ибодат қилиб яшаган инсоннинг бу эҳтиёжи ҳам қондирилади. Билиб қўйиш лозимки, ҳар кимнинг ибодати ўзи учун, Аллоҳнинг бирорвга ҳам, унинг ибодатига ҳам ҳожати йўқдир. Чунки:

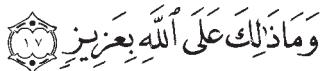
«Аллоҳ эса, Ўзи беҳожат ва мақталган зотдир».

Аллоҳ таоло ҳеч кимга муҳтоҷ эмас, ҳамма Унга муҳтоҷдир. Аллоҳ таоло ҳеч кимнинг мақтовига ҳам зор эмас, Аллоҳ Ўзи аслида мақталган зотдир.

16. Агар У зот хоҳласа, сизни кетказиб, янги бир халқни келтирур.

Сиз куфрда маҳкам турадиган бўлсангиз, Аллоҳни, Пайғамбарни ва Қуръонни инкор қиласверсангиз, Аллоҳ хоҳласа, сизни ер юзидан бутунлай йўқ этиб, ўрнингизга Ўз йўлига юрадиган, иймонли янги бир халқни келтиради.

17. Ва бу Аллоҳ учун қийин эмасдир.

Зотан, Аллоҳ таоло учун қийин ишнинг ўзи йўқ.

Бандаларнинг Аллоҳ таолога куфр келтиришлари ҳам, гуноҳ қилишлари ҳам айнан ўзларига зарар келтиради. Иймонлилар, тақводорлар эса, нажот топадилар.

وَلَا تَرْزُرْ وَازِرَةً وَزَرَ أَخْرَىٰ وَإِنْ تَدْعُ مُشْكِلَةً إِلَىٰ حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ
 إِنَّمَا تُنْذَرُ الَّذِينَ يَخْشُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَلَقَامُوا الصَّلَاةُ وَمَنْ تَرَكَ كُفَّارَ فَإِنَّمَا يَتَرَكَ لِنَفْسِهِ

 وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ

18. Ўзи юкли жон ўзга жоннинг юкини кўтара олмас. Юки оғир жон ўз юкига (бошқани) чақирса-да, ундан ҳеч бир нарса кўтарили-
мас. Гарчи қариндош бўлса ҳам. Сен фақат ғайбдаги Роббилари-
дан қўрқадиган ва намозни тўкис адо этганларни огоҳлантирур-
сан. Ким покланса, ўзи учун покланур. Қайтиш Аллоҳгадир.

Ҳар ким ўзи учун жавоб беради. Ҳар жон ўз қилмишига яраша мукофот ёки жазо олади. Бирор учун бирор жавоб бермайди. Бирорнинг гуноҳи бирорга юклатилмайди.

«Ўзи юкли жон ўзга жоннинг юкини кўтара олмас.»

Ҳар кимнинг юки ўзига етади. Ўзиники туриб бирорнинг юки-
ни кўтаришга йўл бўлсин.

**«Юки оғир жон ўз юкига (бошқани) чақирса-да, ундан ҳеч
бир нарса кўтарилимас. Гарчи қариндош бўлса ҳам.»**

Қиёмат кунида гуноҳи кўп жон уни енгиллатиш мақсадида энг
яқин қариндошини ёрдамга чақирса ҳам, унинг гуноҳидан бирор
нарса кўтарилимайди. Чунки, яқин қариндошнинг ўзи юкини кўта-
ра олмай хуноб бўлаётган бўлади.

Эй Пайғамбар, модомики иш шундай экан, кофирларнинг қил-
мишларидан куюниб юрма. Улар қилмишларига яраша жазо оладилар.

**«Сен фақат ғайбдаги Роббиларидан қўрқадиган ва намозни
тўкис адо этганларни огоҳлантиурсан.»**

Ҳа, сен Аллоҳ таолони кўрмасдан, Унга ғойибона иймон келти-
риб, Ундан қўрқиб, намозини тўкис ўқиб юрган мўмин-мусулмон
кишиларни огоҳлантирасан, холос.

Бенамозларнинг қулогига ваъз-насиҳат кирмаслигини шундан
билиб олса бўлади.

Ҳа, эй Пайғамбар, кофирларнинг қилмишидан хафа бўлаверма.

«Ким покланса, ўзи учун покланур.»

Сен учун ҳам эмас, Аллоҳ учун ҳам эмас ёки бошқа бирор учун
ҳам эмас, ҳар ким ўзи учун покланади.

«Қайтиш Аллоҳгадир.»

Кофир ҳам, мўмин ҳам фақат Аллоҳга қайтади. Бошқага эмас.
Ана ўшанда Аллоҳ таоло Ўзи билиб ҳисоб-китоб қиласди. Кофир
ва осий жазосини, мўмин-мусулмон мукофотини олади.

وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَاءُ وَالْبَصِيرُ

19. Кўр билан кўзи очиқ тенг бўлмас.

Кўр билан кўзи очиқ тенг бўлмаганидек, кофир билан мўмин ҳам тенг бўлмайди. Ҳиссий кўриш маъносида кўр билан кўзи очиқ баробар дейилса, бу гапга заррача ақли бор одам мутлақо ишонмайди. Чунки, маълум ва машҳурки, кўр одам йўлини топиб юра олмайди, бирор нарсани кўра олмайди. Аммо, кўзи очиқ, яхши кўрадиган одам ҳамма нарсани кўради, йўлини топиб юради ва ишларини билиб қиласди. Худди шу нарса маънавиятта таққосланадиган бўлса, кофир кўр, мўмин кўзи очиқ бўлади. Кофир икки дунёлик ишларини қилишда ҳеч қандай маънавий кўриш қуролига эга эмас. У бу маънода тўлиқ кўр. Мўмин эса, Аллоҳ, таоло томонидан берилган иймон, дин, илоҳий китоб, Пайғамбар кўрсатмалари ва бошқа кўриш қуролларига эга. Мўмин икки дунёга керакли ҳар бир нарсанинг энг тўғри ва энг осон ҳамда энг ишончли кўрсатмасига эга. Албатта, икковлари тенг бўлмайдилар.

Шунингдек,

وَلَا الظُّلْمَةُ وَلَا النُّورُ

20. Зулумотлар билан нур ҳам.

Зулумотлар билан нур баробар бўлмаганидек, кофир билан мўмин ҳам баробар бўлмайди. Зулмат куфрdir. Иймон нурdir. Зулумотларда ҳеч нарсани кўриб бўлмайди. Зулумотларда мақсад сари бир қадам ҳам босиб бўлмайди. Нур ила ҳамма нарсани кўриш мумкин. Нур ила ҳар бир мақсадга эришиш мумкин. Куфр ила ҳеч нарсага эришиб бўлмас. Иймон ила ҳар бир яхши нарсага эришилур.

وَلَا الظُّلْمُ وَلَا الْحُرُورُ

21. Соя билан жазирама ҳам.

Иймон соядир. Куфр жазирамадир. Иймон соясида ўтганлар у дунёда жаннаттага тушади, куфр жазирамасида ўтганлар дўзах жазирамасида куяди.

وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ إِنَّ اللَّهَ يَسْمَعُ مِنْ يَشَاءُ وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مِّنْ فِي الْقُبُورِ

22. Тириклар билан ўликлар тенг бўлмас. Албатта, Аллоҳ хоҳлаган кимсага эшиттирур. Сен қабрлардаги кимсаларга эшиттиргувчи эмассан.

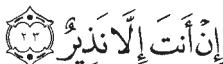
Иймон ҳаётдир. Куфр ўлимдир. Мўминлар тириклардир, кофирлар ўликлардир. Тириклар билан ўликлар тенг бўлмаганидек, мўминлар билан кофирлар ҳам тенг бўлмайдилар.

«Албатта, Аллоҳ хоҳлаган кимсага эшиттирур.»

Аллоҳ таоло Ўз қаломини, даъватини хоҳлаган кимсага эшиттиради.

«Сен қабрлардаги кимсаларга эшиттиргувчи эмассан.»

Даъватни инкор этувчи кофирлар қабрдаги ўликка ўхшайди. Сен, эй Пайғамбар, уларга Аллоҳнинг даъватини эшиттира олмайсан. Шунинг учун, кофирларнинг ҳолидан ортиқча куюнма.

23. Сен фақат огоҳлантиргувчисан, холос.

Эй Пайғамбар, сенинг вазифанг кишиларни огоҳлантириш, холос. Уларни ҳидоятга солиш Аллоҳнинг ишидир.

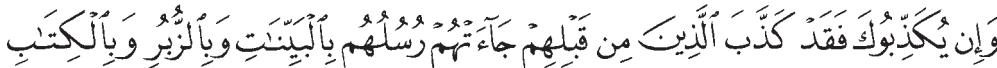
24. Албатта, Биз сени ҳақ ила хушхабарчи ва огоҳлантиргувчи этиб юбордик. Қайси бир умматки бўлса, унда огоҳлантиргувчи бўлган.

Эй Пайғамбар, албатта, Биз сени ҳақ дин ва ҳақ китоб ила мўминларга хушхабарчи, кофирларга огоҳлантирувчи — қўрқитувчи қилиб юбордик. Сенинг Пайғамбар бўлишинг ажабланарли иш эмас, янгилик ҳам эмас.

Инсоният тарихида:

«Қайси бир умматки бўлса, унда огоҳлантиргувчи бўлган.»

Ҳар бир қавмга, ҳар бир умматга сенга ўхшаш огоҳлантирувчи Пайғамбар келган. Ўша ўтган умматлар билан уларга келган Пайғамбарлар ўртасида турли можаролар бўлиб ўтган.

25. Агар сени ёлғончи қилсалар, бас, батаҳқиқ, улардан олдин ўтганлар ҳам ёлғончи қилғанлар. Ҳолбуки, Пайғамбарлари

уларга равшан мўъжизалар, саҳифалар ва нурли китоб келтирган эдилар.

Эй Пайғамбар, эй Муҳаммад, агар коғирлар сени ёлғончи қиласалар, хафа бўлма, қадимдан уларнинг одатлари шунаقا. Олдинги коғирлар ҳам ўзларига қелган Пайғамбарларни ёлғончи қилгандар.

«Холбуки, Пайғамбарлари уларга равшан мўъжизалар, саҳифалар ва нурли китоб келтирган эдилар.»

Сени ҳам, ўтган Пайғамбарларни ҳам инкор этишга коғирларнинг ҳақлари йўқ эди. Ўша Пайғамбарлар ўзларининг ҳақ Пайғамбар эканликлари тасдиги сифатида Аллоҳ томонидан равшан, очиқ-ойдин мўъжизалар кўрсатган эдилар. Баъзилари илоҳий китоб даражасига етмаган саҳифалар, баъзилари нурли китоб келтирган эди.

Забур, Таврот ва Инжил ўша китоблардир. Шунга қарамай, коғирлар уларни ёлғончи қилдилар.

26. Сўнгра, қуфр келтирганларни тутдим. Бас, Менинг инкорим қандоқ бўлди!?

Ўтган барча умматларнинг коғирларини охир-оқибатда Аллоҳ, таоло азоби ила тутган. Бу ҳам умумий қоида. Шунинг учун, Муҳаммад алайҳисаломга қуфр келтирганларни ҳам Аллоҳ, Ўз азоби ила тутиши турган гап.

Оятнинг охирида Аллоҳ, таоло қўрқитиш учун савол бериб:
«Бас, Менинг инкорим қандоқ бўлди?!» дейди.

Албатта, Аллоҳ таолонинг коғирлар қилмишига қарши инкори – азоби ўта шиддатли ва қаттиқ бўлди. Бу нарса ҳаммага маълум. Шунинг учун, кейинги умматлар улардан ибрат олиб, Аллоҳнинг инкорига учраганларнинг қилмишини такрорламасликлари керак.

Эндики келадиган оятларда эътиборни Аллоҳ таолонинг қудратига далолат қилувчи борлиқдаги баъзи нарсаларга тортилади:

27. Аллоҳнинг осмондан сув туширганини кўрмадингми? Бас, у ила турли ранглардаги меваларни ва тоғлардан ҳам йўл-йўл,

оқ, ҳамда қизилнинг турли рангларини ва қоп-қораларини чиқардик.

Бу оятда Аллоҳ таоло Ўзи яратган табиатдаги ажойиботларига эътиборни тортмоқда. У зот ҳар бир ақдли бандасига хитобан, ўзининг ажойиботларига эътибор беришни таклиф этмоқда.

«Аллоҳнинг осмондан сув туширганини кўрмадингми?»

Осмондан сув тушишининг ўзи Аллоҳнинг чексиз қудратига ёрқин далил бўлади. Ҳамма сувларни Аллоҳ таоло осмондан туширгандир. Баъзан бевосита ёмғир ёки қор кўринишида, баъзан эса, муз шаклида ёғдиради. Ана ундан булоқлар, қудуқлар, кўллар, анҳор ва дарёлар ўз сувини олади. Бу сувдан ҳамма фойда олади. Жумладан, ўсимликлар ҳам.

«Бас, у ила турли ранглардаги меваларни...» чиқаради.

Ер ҳам, сув ҳам битта, аммо уларнинг ҳосили бўлмиш мевалар турли рангда, турли шакл ва турли таъмга эга бўлади. Шунинг ўзи Аллоҳ таолонинг чексиз қудратининг далили эмасми? Аммо одам боласи бу улкан мўъжизага эътибор бермайди. Унга ибрат кўзи билан қарамайди. Аллоҳ яратган турли рангдаги ўша ўсимлик ва мевалар расмини Аллоҳ берган ақд, истеъдод ва қўл билан Аллоҳ берган рангларда чизган рассомга тасаннолар ўқийди. Унинг расмлари учун кўргазмалар ўтказади. Одамлар эътиборини тортишга ҳаракат қиласиди. Рассом маҳоратини кўкларга кўтариб мақтайди. Унга мукофотлар беради. Аммо буларни йўқдан бор қилган Зотни инкор этади. Унга куфр келтиради. Ҳолбуки, ранг-баранг меваларнинг ўзигина кишиларнинг иймонга келишлари учун етарли далил-хужжатдир.

«...ва тоғлардан ҳам йўл-йўл, оқ, ҳамда қизилнинг турли рангларини ва қоп-қораларини чиқардик.»

Турли-туман ранг фақат меваларда эмас, балки улкан ва салобатли тоғларда ҳам бўлади.

Улардан турли рангдаги йўл-йўллари, ўзаро фарқланувчи оқ ва қизил рангларни бор. Шунингдек, тоғларнинг ичидаги қоп-қоралири ҳам бор. Буларнинг ҳаммаси Аллоҳ таолонинг биру борлиги ва чексиз қудрат соҳиби эканлигига далилдир.

Турли набототлар ва тоғларнинг яратилиши эмас, ҳозирча фақат уларнинг ранглари ҳақида гапирайлик. Аллоҳ таоло уларни ранглантирмаса ким ранглантиради? Бунчалик турли-туман ранглар қаёқдан келади? Шунча нарсани бўяб чиқишга кимнинг қудрати етади?

وَمِنْ النَّاسِ وَالْدَوَابِ وَالْأَنْعَمْ مُخْلِفُ الْوَنْهُ كَذَلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ
الْعَلَمَتُوا إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ

28. Шунингдек, одамлардан, ҳайвонлардан ва чорвалардан ҳам турли ранглардагиларини чиқардик. Аллоҳдан бандалари ичидан фақат олимларигина қўрқарлар. Албатта, Аллоҳ азийз ва ўта мағфиратли зотдир.

Жамодот ва наботот оламидан жонзотларнинг рангларига ўтилади.

Одамларнинг ранглари турли-туман. Ҳаммаси ҳам ер юзида яшайдилар. Ҳаммасининг ҳам жисми, яъни қоматлари, икки қўли, икки оёфи, боши ва бошқа аъзолари бир хил. Ҳаммаси ҳам сув ичиб, таом ейди. Бир ҳаводан нафас олади. Аммо ранглари турли-туман. Мана шунинг ўзиёқ Аллоҳ таолонинг биру борлигига ва чексиз қудрат соҳиби эканлигига ёрқин далилдир.

Худди шунингдек, турли ҳайвонлар ва чорва ҳайвонларининг ранглари ҳам инсонни ҳайратга соладиган даражада хилма-хилдир. Буларнинг ҳаммасининг яратилиши устида эмас, балки фақат ранглари, қай ҳикмат ила ҳозирги ҳолатга келиб қолгани ҳақида фикр юритиб, инсоф билан ўйлаб кўрган одам мўмин-мусулмон бўлиши керак. Шулардан ибрат олиб, Аллоҳни эслаганларгина эслихушли, билимли инсон ҳисобланishi мумкин. Чунки:

«Аллоҳдан бандалари ичидан фақат олимларигина қўрқарлар».

Аллоҳ таолонинг қудратини ҳис этиб, яратилган нарсалардан ибрат олиб, уларнинг яратувчиси борлигини англаб етиб, ақли билан Аллоҳни топган ва ундан қўрқсан одамгина олим ҳисобланади. Аммо мазкур махлукотларнинг тарихи, тузилиши, таркибидаги моддалари, хусусиятлари ва бошқа турли маълумотларини тўлиқ ўрганиб, уларни яратган Аллоҳни танимаган ва ундан қўрқмаган одам ўта жоҳил ҳисобланади.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу: «Илм гапнинг кўплигига эмас. Илм қўрқишнинг кўплигидир», деган эканлар.

Имом Ҳасан ал-Басрий: «Олим—Аллоҳдан фойибона қўрқсан одамдир. Аллоҳ қизиқтирган нарсага қизиқсан, Аллоҳ ёмон қўрган нарсадан қочган одамдир», дея туриб: «Аллоҳдан бандалари ичидан фақат олимларигина қўрқарлар» оятини тиловат қиласар эканлар.

«Албатта, Аллоҳ азийз ва ўта мағфиратли зотдир..»

Аллоҳ ҳар нарсадан голибдир. Нимани хоҳласа, қила олур. У ўта мағфиратли зотдир. Вақтида ибрат олиб, ўзини таниғанларни мағфират этади.

Борлиқдаги нарсалардан ибрат олиш ҳақидаги бу гаплардан сўнг, Аллоҳ юборган ваҳийдан ибрат олиш, унга эргашиш ва амал қилиш ҳақида сўз кетади.

إِنَّ الَّذِينَ يَتَلَوَّنُ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمْ سِرًا وَعَلَانِيَةً
 يَرْجُونَ تِجْرِيَةً لَّنْ تَكُورَ لِيُوفَّيْهُمْ أَجُورُهُمْ وَيَرِيدُهُمْ مِّنْ فَضْلِهِ إِنَّهُمْ
 غُفُورٌ شَكُورٌ

29. Албатта, Аллоҳнинг китобини тиловат қиласиганлар, намозни тўқис адо этиб, Биз уларга ризқ қилиб берган нарсалардан махфий ва ошқора инфоқ қилганлар ҳаргиз касодга учрамайдиган тижоратдан умидвор бўлурлар.

30. Чунки, У зот уларга ажрларини тўлиқ қилиб берур ва ўз фазлидан зиёда ҳам қилур. Албатта, У ўта мағфиратли ва Шакур(оз амал учун қўп савоб берувчи)дир.

Бу икки оятда Аллоҳ таоло мўмин бандаларининг баъзи сифатлари ва уларга бериладиган мукофотлар ҳақида сўз юритмоқда.

«Албатта, Аллоҳнинг китобини тиловат қиласиганлар...»

Аллоҳнинг китоби Қуръони Каримни тиловат қилиш унга кўз ўргуртириб чиқиш ёки ёдлаб олган жойини шуурсиз тақрорлаш эмас. Қуръон тиловати уни бутун вужуд билан ҳис эттан ҳолда тадаббур или ўқиб, унга амал қилишдир. Аллоҳнинг китоби Қуръони Каримни тиловат қилиш ҳар бир мўминнинг бурчидир. Ким ҳам Аллоҳнинг китоби тиловатини билмай туриб бандалик даъвосини қиласди? Қуръон тиловати ҳар бир мўминнинг кундалик вазифаси бўлиши керак. Оддий кишилар учун уламоларимиз ҳар куни бир порадан ўқиб туришни тавсия қиласидар. Шунда бир ойда Қуръони Карим бир марта ўқиб чиқиласди. Ҳар бир мўмин Қуръонни бошидан охиригача ўқишини ўрганиб, ундан бир порадан кундалик вазифа қилиб олиши керак. Ҳа, Қуръон тиловати ниҳоятда зарур. Шунинг учун ҳам, оятда мўминлар сифатлари ичидан биринчи ўринда Қуръон тиловати келмоқда. Аввал айтиб ўтилганидек, ҳақиқий тиловат, зикр қилинган ҳукмларга амал этишга чорловчи тиловатдир. Шунинг учун ҳам, тиловатдан кейин,

«намозни тўқис адо этиб» деган сифат келмоқда. Намозни тўқис адо этиш мўмин кишининг асосий сифатларидан биридир. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Биз билан биздан бошқаларнинг орасидаги фарқ намоздир», деганлар.

«Биз уларга ризқ қилиб берган нарсалардан махфий ва ошқора инфоқ қилганлар...»

Аллоҳ берган ризқдан Аллоҳнинг йўлида инфоқ қилиш ҳам мўмин-мусулмонларнинг сифати саналади. Мусулмонлар доимошу сифатлари билан бошқалардан ажралиб турганлар.

Ана шу ишларни бажарганлар, Аллоҳнинг китобини тиловат қилиб, намозни тўқис адо этиб, Аллоҳ йўлида инфоқ-эҳсон қилган мўмин-мусулмонлар:

«ҳаргиз касодга учрамайдиган тижоратдан умидвор бўлурлар».

Чунки, улар Аллоҳ таоло билан савдолашмоқдалар. Аллоҳ таоло билан тижорат қилганлар ҳеч қачон касодга учрамаганлар ва учрамайдилар ҳам.

«Чунки, У зот уларга ажрларини тўлиқ қилиб берур ва ўз фазлидан зиёда ҳам қилур.»

Демак, бу тижорат нафақат касодга учрамайдиган, балки доимо фойда келтирадиган тижоратдир. Бу тижорат билан шуғулланганлар жуда ҳам баҳтли инсонлардир.

«Албатта, У ўта мағфиратли ва Шакур(оз амал учун кўп савоб берувчи)дир.»

Яъни, Аллоҳ таоло ўта мағфиратли зотдир. Қуръон тиловат қилган, намозни тўқис адо этган, инфоқ-эҳсон қилганларнинг гуноҳларини мағфират этади.

Аллоҳ таоло ўта шукр қилгувчи, бандаларининг шукрларини қабул этгувчи ва неъматларини зиёда қилгувчи зотдир.

وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَبِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِ لَخَيْرٌ بَصِيرٌ

31. Биз сенга ваҳий қилган китоб айни ҳақдир, ўзидан олдинги нарсани тасдиқловчи бўлгандир. Албатта, Аллоҳ ўз бандаларидан ўта хабардор ва уларни ўта кўргувчиидир.

Эй Мұхаммад, Биз сенга ваҳий қилган китоб – Қуръон айни ҳақдир. Ундан бошқа ҳақ йўқ. Қуръоннинг ўзи, унинг таълимоти ва ҳукмлари ҳақдир.

Аллоҳ таолонинг ҳақ китоби – Қуръони Карим

«ўзидан олдинги нарсани тасдиқловчи бўлгандир».

У ўзидан олдинги илоҳий китобларни тасдиқлаб келгандир. Чунки, Қуръонни ҳам ўша китобларни нозил қилган Зот туширгандир.

«Албатта, Аллоҳ ўз бандаларидан ўта хабардор ва уларни ўта кўргувчиидир.»

Уларнинг ҳар бир ишидан хабардор бўлиб, ҳар бир нарсасини яхши кўриб турибди. Вақти келганда ўзи билиб муомала қиласди.

شُمْ أَوْرَثْنَا الْكِتَبَ الَّذِيْنَ أَصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ

وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَتِ بِإِذْنِ اللَّهِ ذَلِكُ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ

32. Сўнгра бу китобни Ўз бандаларимиздан танлаб олганларимизга мерос қилдик. Бас, улардан ўзига ўзи зулм қилувчилари бор, улардан ўртачалари бор ва улардан Аллоҳнинг изни ила яхшиликларга ўзувчилар ҳам бор. Ана шу айни улуғ фазлдири.

Бу оят мусулмон умматининг мақоми нақадар улуғ эканлигини яққол кўрсатмоқда. Аллоҳ, таоло Ўзининг ҳақ китобига меросхўр қилиб барча умматлар ичидан айнан мусулмон умматини танлаб олганини айтмоқда.

«Сўнгра бу китобни Ўз бандаларимиздан танлаб олганларимизга мерос қилдик.»

Аллоҳ, таоло Ўзининг боқий мўъжизаси бўлмиш ҳақ китоби – Куръони Каримни Муҳаммад sollalloҳу алайҳи вассалламнинг умматига мерос қилиб берди. Бу иноятда шон-шараф ҳам, жуда улкан масъулият ҳам бор.

Ана шундай шон-шараф ва катта масъулият юклатилган уммат ичида турли кишилар мавжуд.

«Бас, улардан ўзига ўзи зулм қилувчилари бор...»

Улар ўша шон-шарафга номуносиб ва зиммасидаги масъулияти ни англаб етмаган осийлардир. Бу тоифадаги одамларнинг ёмонликлари яхшиликларидан кўп бўлган Улар ўзларига ишониб топширилган ҳақ китобга муносиб бўла олмай ўзларига ўзлари зулм қилганлардир.

«...улардан ўртачалари бор...»

Уламоларимиз «ўртачалар» – фарз ва вожиб амалларни адо этадиган, ҳаромлардан узоқ бўлган, баъзи мустаҳабларни тарк этиб, баъзи макруҳларни қилган кишилардир, дейдилар.

«...ва улардан Аллоҳнинг изни ила яхшиликларга ўзувчилар ҳам бор.»

Улар барча фарз, вожиб ва суннат амалларни тўлиқ адо этадилар. Барча ҳаром, шубҳали ва макруҳ амаллардан узоқда бўладилар. Бунинг устига, номига яхшилик бўлса, ҳаммадан ўзиб етиб борадилар.

«Ана шу айни улуғ фазлдири.»

 جَنَّتُ عَدَنِ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرَيرٌ

33. Улар адн жаннатларига киурулар. Унда тилло билакузуклар ва инжулар ила безатилурлар. Унда либослари ипакдир.

«Адн» жаннатнинг номларидан бири бўлиб, «неъматта бой туриш жойи» маъносини билдиради. Демак, охиратда Аллоҳнинг ҳақ китоби – Куръони Каримга муносиб меросхўр зотлар юксак мукофотларга сазовор бўладилар.

«Улар адн жаннатларига киурлар.»

Улар неъматта бой турар жой бўлмиш жаннатлардан жой оладилар. Шунинг ўзи энг улкан мукофот. Қанча-қанча одамлар унга яқинлаша билмай хору-зор юради. Аммо мазкур баҳтиёр зотларни тақдирлаш бу билан тамом бўлмайди. Фақат жаннатга кириб-гина қолмайдилар. Балки,

«Ўнда тилло билакузуклар ва инжулар ила безатилурлар.»

Икромнинг устига икром бўлади. Нозу неъматга тўла адн жаннатларида роҳатланиб юрганлари устига тилло билакузуклар билан безатиладилар. Инжулар билан безатиладилар.

«Ўнда либослари ипақдир.»

Яъни, адн жаннатида кийимлари ипақдан бўлади.

34. Улар: «Биздан ғам-қайғуни кетказган Аллоҳга ҳамду сано бўлсин. Албатта, Роббимиз ўта мағфиратли ва Шакур(оз амал учун кўп савоб берувчи)дир», – дерлар.

Улар маҳшарда қиёмат даҳшатларидан қўрқиб турган эдилар. Жаннатга киришларига ҳукм бўлганидан кейин, унга кираётиб:

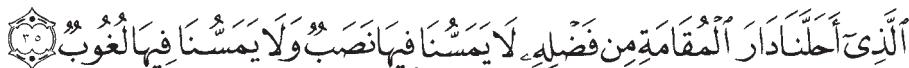
«Улар: «Биздан ғам-қайғуни кетказган Аллоҳга ҳамду сано бўлсин», дейдилар.

Киёмат даҳшатларини қўргач, бизни ғам-қайғу босиб турган эди. Аллоҳ бизнинг жаннатга киришимиз ҳақида ҳукм қилиб, бу ғам-қайғуни кетказади. Шунинг учун У зотга ҳадсиз ҳамду санолар бўлсин, дейдилар.

«Албатта, Роббимиз ўта мағфиратли ва Шакур(оз амал учун кўп савоб берувчи)дир», – дерлар.»

Аллоҳ Ўзининг бу сифатлари билан бизни Ўз жаннатига киритгани учун У зотга ҳамду санолар бўлсин.

Сўнг улар ўз сўзларини давом эттириб:

35. У зот бизларни Ўз фазли ила бир турар жойига жойлаштириди, у ерда бизга чарчоқ ҳам етмас, ҳорғинлик ҳам етмас.

Аллоҳ таоло бизларни Ўз фазли-марҳамати ила бир олиймақом истиқомат жойига жойлаштириди. У олиймақом жойда биз ҳеч қачон чарчамаймиз, рухларимиз ҳеч қачон ҳорғинлик сезмайди. Шунинг учун У зотга ҳамду санолар бўлсин.

Аллоҳнинг ҳақ китоби – Қуръони Каримга муносиб меросхўр бўлган зотлар ана шундай роҳат-фароғатда турган бир пайтда, кофириларниң ҳоли тамоман ўзгача бўлади.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارٌ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَى عَلَيْهِمْ فَيُمُوتُوا وَلَا يُخْفَفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا
كَذَلِكَ بَحْرَى كُلَّ كَفُورٍ

36. Куфр келтирганларга жаҳаннам оташи бордир. Уларга на ҳукм қилинмаски, ўлсалар ва на улардан у(жаҳаннам)нинг азобидан енгиллатилмас. Ҳар бир кофирини шундоқ жазолаймиз.

Тамоман бошқача ҳолат.

Кофирилар жаҳаннам оташига ташландилар.

«Куфр келтирганларга жаҳаннам оташи бордир.»

Унда улар куйиб қийналмоқдалар. Агар қуйиб-қуйиб ўлиб қолсалар, қутулар эдилар. Аммо, уларнинг ўлиши ҳақида ҳукм ҳам йўқ.

«Уларга на ҳукм қилинмаски, ўлсалар...»

Улар ўлмай, шу ҳолларида абадул-абад қийналаверадилар.

«...ва на улардан у(жаҳаннам)нинг азобидан енгиллатилмас.»

Айни дамда, жаҳаннамнинг азоби улар учун бирор лаҳза ҳам енгиллатилмайди.

«Ҳар бир кофирини шундоқ жазолаймиз.»

Бирортаси қочиб қутула билмайди. Бирортаси ўлиб қутула олмайди. Бирортасидан азоб енгиллаштирилмайди.

وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا إِنَّا أَخْرِجْنَا نَعْمَلَ صَلِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ أَوْلَمْ نُعَمِّرُ كُمْ
مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَ كُمُ الْنَّذِيرُ فَذُوقُوا مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ

37. Улар у ерда: «Эй Роббимиз!!! Бизларни чиқар!!! Қилиб юрган амалларимиздан бошқа, солиҳ амаллар қиласиз!!!» – деб доду фарёд солурлар. «Сизларга эслайдиган одам эслагудек умр бермаган эдикми?! Сизларга огоҳлантиргувчи келмаган эдими?! Бас, энди, тотаверинглар! Золимларга ҳеч бир ёрдамчи йўқдир», (дейилур).

Жаҳаннамда шиддатли азобларга дучор бўлган кофирилар чидай олмай Роббул оламийнга ёлворишга ўтадилар.

«Эй Роббимиз!!! Бизларни чиқар!!!»

Хаёти дунёда Аллоҳни Робб деб тан олишдан бош тортган эдилар. Энди эса, ўзларидан-ўзлари «Эй Роббимиз!!!» дейишга ўтдилар.

Бизларни бу шиддатли азобга тұла жағаннамдан чиқар!

«Килиб юрган амалларимиздан бошқа, солиқ амаллар қила-
миз!!!» – деб доду фарёд солурлар.»

Улар гапга ҳам, ўйга ҳам эътибор бермайдилар, яъни, солих, гаплар айтамиз, яхши ўйлар ўйлаймиз, демайдилар. Балки амал ҳақида гапирадилар. Чунки, амал нима эканини тушуниб қоладилар.

Лекин уларнинг талаблари қондирилмайди. Уларнинг бу дод-фарёдлари инобатта олинмайди. Балки уларни яна ҳам хорлайдиган гаплар айтилади. Аллоҳ таоло уларга:

«Сизларга эслайдиган одам эслагудек умр бермаган эдик-ми?!»—дейди.

Үша биз берган умрни нимага сарф қылдингиз?! Нима учун солиҳ амал қилиш ўз вақтида эсингизга келмади?! Аллоҳ таоло умр бериб қўйган вақтда солиҳ амал қилмасдан, энди, дўзахга тушған дамда, солиҳ амал қилиш ёдингизга келиб қолдими?!

«Сизларга огохлантиргувчи келмаган эдими?!»

Сизларга иймон ва солиҳ амалга чақиргувчи, жаҳаннам азобидан огоҳлантиргувчи Пайғамбар ёки унинг даъвати келмаган эдими?! Келган эди. Аммо ўша пайтда сиз уни инкор қилган эдингиз. Энди дўзахга тушгач, Пайғамбар даъватидаги солиҳ амални ўйлаб қолдингизми?!

«Бас, энди, тотаверинглар!»

Энди бўлар иш бўлди. Дод-фарёд қилмай, bemalol жаҳаннам азобини тотаверинглар!

«Золимларга ҳеч бир ёрдамчи йўқдир.»

Сиз золимларсиз, сизга бирор ёрдамчи бўлмас!

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِغَيْبِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الْعِظَمَاتِ

38. Албатта, Аллоҳ осмонлару ернинг вайбини билгувчиидир. Албатта, У диллардаги сирларни ҳам ўта билгувчиидир.

Шунинг учун ҳам, кофирларни юқорида айтилганидек жазо-
лашни дозим кўргандир.

هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلِيفَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرٌ وَلَا يَزِدُ الْكُفَّارُ إِلَّا كُفْرُهُمْ إِنَّهُ

رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْنَأً وَلَا يَزِيدُ الْكَفَرِينَ كُفُّوْهُ إِلَّا خَسَارًا

39. У зот сизларни ер юзида халифалар қилиб қўйгандир. Ким куфр кедитирса, унинг коғирдиги ўзига зарар. Коғирдар учун

**куфрлари Роббилиари ҳузурида ғазабдан бошқани зиёда қилмас.
Кофиirlар учун куфрлари зиёндан бошқани зиёда қилмас.**

Дунё бунёд бўлибдики, бирор кетади, бирор келади. Шундай қилиб, одамлар, қавмлар, давлатлар ва умматлар бир-бирларига халифа-ўринбосарлар бўлиб келмоқда. Ана шу тарихдан ваъз-насиҳат, ибрат олмоқ лозим. Ўтганларнинг қилмиш ва оқибатла-ридан кейинги авлоддар ўрнак олишлари керак. Охирати куйган-ларнинг хатоларини такрорламаслик лозим. Оқибати яхшилик билан тугаганларнинг изидан бориш керак.

Хўш, уларнинг оқибати қандоқ бўлган эди? Бу борада умумий қоида борми?

«Ким куфр келтирса, унинг кофиirlиги ўзига зарар.»

Умумий қоида шу. Ким куфр келтирса, ўзи зарар қўради. Ўтган умматларнинг тажрибаси шуни кўрсатади. Дунё пайдо бўлганидан буён ҳозирга қадар ҳеч кимга куфр фойда бермаган, ак-синча, доимо зарар келтирган ва келтиromoқда.

«Кофиirlар учун куфрлари Роббилиари ҳузурида ғазабдан бошқани зиёда қилмас.»

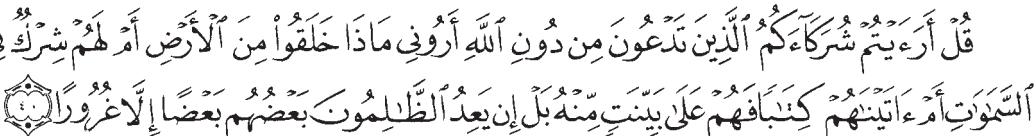
Ким кофир бўлса, Робби ҳузурида ғазабга учрайди. Кофри учун Робби унга фақат ғазабни орттиради, холос. Кофиirlар бу дунёда ҳам фойда топмайдилар. Чунки:

«Кофиirlар учун куфрлари зиёндан бошқани зиёда қилмас.».

Дунё тажрибасига кўра, ҳозиргача куфр ҳеч кимга фойда бергани йўқ. Доимо зиён қилиб келган. Бу маълум ва машҳур.

Бу ҳақиқатлардан ҳар бир инсон ўрнак олиши керак.

Эй Пайғамбар!

 قُلْ أَرَءَيْتُمْ شُرَكَاءِ كُمُّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرْوَفُ مَا ذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ هُمْ شَرِكُ فِي
 الْسَّمَوَاتِ أَمْ إِنِّيهِمْ كَتَبَاهُمْ عَلَىٰ بَيْتَ مَنْهُ بَلْ إِنْ يَعْدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا إِلَّا غَرَوْرًا

40. Сен: «Менга Аллоҳдан бошқа илтижо қилаётган шерик-ларингизнинг хабарини беринг-чи?! Менга кўрсатинглар-чи, улар ерда нимани яратдилар?! Ёки уларнинг осмонлар(иши)да шерикликлари борми?!» – деб айт. Ёки Биз уларга китоб берган-миз-у, улар ундан бирон ҳужжатга эга бўлганларми?! Йўқ!!! Золимлар бир-бирларига алдовдан бошқани ваъда қилмаслар.

Аллоҳ, субҳанаҳу ва таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассалламга мушрикларни ожиз қолдирувчи бир неча саволлар беришни ўргатмоқда. Эй Мухаммад, мушрикларга:

Сен: «Менга Аллоҳдан бошқа илтижо қилаётган шерикларингизнинг хабарини беринг-чи?!» деб айт.

Эй, мушриклар, сизлар Аллоҳнинг ибодатини қўйиб, ўзингизча сохта худоларга сифинмоқдасиз. Менга ўша шерикларингизнинг хабарини беринг-чи!?

«Менга кўрсатинглар-чи улар ерда нимани яратдилар?!»

Эй, мушриклар, қани менга кўрсатинглар-чи, Аллоҳга шерик қилиб олган ўша нарсаларингиз ер юзида нимани яратдилар?! Улар томонидан яратилган бирор нарса борми ўзи? Бирорнинг ибодатига эришиш учун яратувчилик сифатига эга бўлиш керак. Аллоҳга шерик бўлиш учун унинг яратувчилик сифатига ҳам шерик бўлиб, баъзи нарсаларни яратган бўлиши керак.

«Ёки уларнинг осмонлар(иши)да шерикликлари борми?!»

Осмонларни ва улардаги мавжудотларни яратишда Аллоҳ, таолога шериклик қилишганми? Бўлса, айтинг! Фалон осмоннинг фистончи жойини ёки ундаги мавжудотларнинг бунчасини яраттан, денглар!

«Ёки Биз уларга китоб берганимиз-у, улар ундан бирон ҳужжатга эга бўлганларми?!»

Ўша китобда уларнинг Аллоҳга шериклиги ёзиб қўйилганми? Ўша ҳужжат асосида Аллоҳга шерик худо бўлмоқдаларми?

«Йўқ!!!»

Улар ерда яраттан ҳеч нарса йўқ! Уларнинг осмон ишларида ҳам ҳеч қандай шерикликлари йўқ! Уларнинг Аллоҳ томонидан берилган ҳеч қандай китблари ҳам йўқ! Бинобарин, ҳеч қандай ҳужжатта ҳам эга эмас.

«Золимлар бир-бирларига алдовдан бошқани ваъда қилмаслар.»

Золим мушриклар сохта худолари, уларнинг ўзларига «фойдалари» ҳақида бир-бирларига алдовни ваъда қиласидилар, холос. Бизнинг шерик худоларимиз катта худо олдида шафоат қиласидилар, ундоқ, бундоқ, деб фууруга кетказувчи алдовларни айтадилар, холос.

Аллоҳ таоло Ўзига келтирилган шерикларнинг ботил эканини фош қилганидан сўнг, эндиғи оятда ўзининг қудратига, яккаю-ягоналигига далиллар зикр қиласиди.

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَاً وَلَيْنَ زَالَتَا إِنَّ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنْ بَعْدِهِ

إِنَّمَّا كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا

41. Албатта, Аллоҳ осмонлару ерни қулаб тушишларидан ушлаб турур. Агар улар қулайдиган бўлсалар, Ундан ўзга ҳеч

ким уларни ушлаб тура олмас. Албатта, У ўта ҳалийм ва ўта мағфиратли бўлган зотдир.

Осмонлару ернинг яратилиши, уларнинг йўқдан бор қилиниши ҳақида гапирмай турайлик-да, уларнинг туриши ҳақида фикр юритайлик. Осмонлару улардаги сонсиз-саноқсиз нарсалар, ер ва ундаги нарсалар қандоқ қилиб бир тартибда турибдилар? Нима учун бирор нарсага бирон нарса билан маҳкамланмаган бўлсалар ҳам жойларида собит турибдилар? Ўз маконларидан бошқа томонга чиқиб қулаб кетмаяптилар? Уларни ким ушлаб турибди? Ўзаро тортишиш қучими? Ўзаро тортишиш қучи нима ўзи? Бу кучни пайдо қилган ким?

«Албатта, Аллоҳ осмонлару ерни қулаб тушишларидан ушлаб турур.»

Уларни қулаб тушишларидан ушлаб турадиган Аллоҳдан бошқа зот йўқ. Аллоҳ таоло уларни ушлаб турмаса, дарҳол ўз жойларидан қулайдилар.

«Агар улар қулайдиган бўлсалар, Ундан ўзга ҳеч ким уларни ушлаб тура олмас.»

Мабодо, осмонлар ва ер ўз жойларидан қулайдиган бўлса, Аллоҳ таолодан бошқа уларни ушлаб қоладиган зот йўқ. Бўлса айтинглар, эй, мушриклар!

«Албатта, У ўта ҳалийм ва ўта мағфиратли бўлган зотдир.»

Шунинг учун, ожиз бандалари Унга нисбатан улкан зулм қилиб, бошқаларни ширк келтирсалар ҳам, ўта ҳалимлиги туфайли уларни жазолашга шошилмайди. Ўша золим бандалар тавба қилсалар, ўта мағфиратли Аллоҳ гуноҳларини кечираверади.

Келаси оятда эса, мушрикларнинг яна бир кирдикорлари фош қилинади.

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهَدًا يَمْنَهِمْ لَيْتَ جَاءُهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونَ أَهْدَى مِنْ إِحْدَى الْأَمْمَاتِ فَلَمَّا جَاءَهُمْ
نَذِيرٌ مَا زَادَهُمْ إِلَّا نَفُورًا

42. Улар жон-жаҳдлари билан, агар ўзларига огоҳлантирувчи келса, ҳар қандай умматдан кўра ҳидоятли бўлишлари ҳақида Аллоҳ номи ила қасам ичар эдилар. Қачонки огоҳлантирувчи келганида, уларда нафратдан бошқани зиёда қилмади.

Араб мушриклари ўз юргларида, хусусан, Мадийнада яхудийлар билан ёнма-ён яшар эдилар. Уларнинг тарихлари ва қиссаларини эшитган эдилар. Шунингдек, насоролар аҳволидан ҳам бир оз

бўлса-да, хабардор эдилар. Бу икки қавмнинг ўзларига огоҳлантирувчи – Пайғамбарлар келганидан кейин ҳам йўлдан озиб кетганлари арабларни ажаблантирас эди. Улар ўзларича, агар бизга огоҳлантирувчи – Пайғамбар келса, анавиларга ўхшаб юрмаймиз, ўша Пайғамбар келтирган таълимотларга амал этиб, энг ҳидоятли уммат бўламиз, деб қасам ичар эдилар. Оятда араб мушрикларининг ўша қасамлари эслатилиб, сўнгра нималар бўлгани фош этилмоқда.

«Улар жон-жаҳдлари билан, агар ўзларига огоҳлантирувчи келса, ҳар қандай умматдан кўра ҳидоятли бўлишлари ҳақида Аллоҳ номи ила қасам ичар эдилар.»

Вақти-соати келиб, Аллоҳ таоло бошқа умматларга огоҳлантирувчи – Пайғамбар юборганидек, қасам ичиб юрган ўша арабларга ҳам ўзлари ичидан Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни огоҳлантирувчи – Пайғамбар қилиб юборди.

«Қачонки огоҳлантирувчи келганида, уларда нафратдан бошқани зиёда қилмади.»

Огоҳлантирувчи – Пайғамбар Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи вассаллам ўша арабларга келганларида, у зотнинг келишлари арабларнинг нафратини оширди, холос. Ундан бошқа нарсани зиёда қилмади. Улар ичган қасамларини ҳам унутдилар.

Берган ваъдаларини эсдан чиқардилар. Пайғамбардан, диндан, иймондан ва илоҳий китобдан нафратландилар, улардан ҳуркиб қочдилар.

Улар бу ишни

أَسْتَكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرُ الْسَّيِّئِ لَا يَحْقِيقُ الْمَكْرُ الْسَّيِّئِ إِلَّا بِأَهْلِهِ فَهُنَّ لَيْسُوا بِظُرُوفٍ إِلَّا
 سُنْتَ الْأَوَّلِينَ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنْتِ اللَّهِ تَبَدِيلًا وَلَنْ تَجِدَ لِسُنْتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا

43. Ер юзида мутакаббирлик ва ёмон макр учун (қилдилар). Ёмон макр эса, фақат ўз эгасига қайтадир. Улар фақат илгари-гиларнинг суннатига интизор бўлмоқдалар, холос. Аллоҳнинг суннатига ҳаргиз бадал топа олмассан. Аллоҳнинг суннатига ҳаргиз ўзгартириш топа олмассан.

Мушрикларнинг огоҳлантирувчи – Пайғамбардан нафратланиб, ундан узоқлаб қочишига сабаб ер юзида мутакаббирлик ва ёмон макр-ҳийлаларни амалга ошириш эди. Ҳолбуки,

«Ёмон макр эса, фақат ўз эгасига қайтадир.»

Мушрикларнинг огоҳлантирувчи – Пайғамбардан қочишлиари ҳам ўзларига ёмонлик келтириди.

Ўша мушриклар Пайғамбардан нафратланиб, ер юзида мутакаббирлик ва ёмон макр-ҳийлалар қилиб нимага эришмоқчилар? Улар нимани кутмоқдалар?

«Улар фақат илгариғиларнинг суннатига интизор бўлмоқдалар, холос.»

Ўзларидан аввал ўтганларга қандай муомала қилиш одатга айланган бўлса, буларга ҳам шу қонун жорий қилинади. Улар худди ана шу нарсани кутмоқдалар, холос. Ўшаларга ўхшаб Аллоҳнинг фазабига учраб ҳалокатга йўлиқишлиарни кутмоқдалар, холос. Чунки, илгари ўтганлардан қолган суннат – қонун шудир.

«Аллоҳнинг суннатига ҳаргиз бадал топа олмассан.»

Аллоҳнинг суннати – қонуни ўрнига бошқа қонун қўя олмассан. Аллоҳнинг суннати қадимдан кофиirlарнинг жорий суннати – қонунини ҳалок қилиш бўлган. Демак, бу кофиirlар ҳам ҳалок бўладилар. Буларга келганда Аллоҳнинг суннати – қонуни ўрнига бошқа суннат-қонунни қўйиб уларни ҳалокатдан қутқариб қола олмайсан.

«Аллоҳнинг суннатига ҳаргиз ўзгартириш топа олмассан.»

Бу суннат – қонун ўзгармайдиган қонундир. Кофиir бўлса, ҳалокатта учрайди. Бошқа гап йўқ. Демак, буларнинг ҳам ҳалокатта учраши аниқ. Бу кофиirlарга келганда Аллоҳнинг суннати – қонуни ўзгариб қолмайди.

أَوْلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَبْقَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَمَا
كَانَ اللَّهُ لِيُعِجِزُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا

44. Ахир, улар ер юзида юриб ўзларидан олдин ўтганларнинг оқибати қандоқ бўлганига назар солмайдиларми?! Ҳолбуки, ўшалар булардан кўра қувватлироқ эдилар. На осмонларда ва на ерда бирор нарса Аллоҳни ожиз қолдира олмас. Албатта, У зот ўта илмли ва ўта қодирдир.

Дунё тарихидаги ҳодисалар барча уммат ва ҳалқларга ибрат бўлиши керак. Кейинги авлодлар ўзларидан олдин ўтганларнинг тажрибаларидан фойдаланишлари лозим. Араб мушриклари бунга амал этмадилар. Улар ўзларидан олдин ўтганларнинг хатоларини такрорладилар. Уларнинг тажрибаларидан ўрнак олмадилар. Ҳолбуки, илгари ўтганларнинг бу мушрикларга ўхшаганлари ҳалокатта учраган эдилар. Араб мушриклари ана ўшалардан ўрнак олсалар бўлмасмиди?!

«Ахир, улар ер юзида юриб ўзларидан олдин ўтганларнинг оқибати қандоқ бўлганига назар солмайдиларми?!»

Улар ер юзини кезсалар, ўттан кофир-мушрик қавмларнинг яшаган жойларини кўрап ва уларнинг оқибати нима билан тугаганини билар эдилар. Куфр ва исён билан дунёдан ўтганларнинг оқибати ҳалокат бўлганига ер юзида далиллар кўп; ашёвий ҳужжатлар тўлиб ётиди.

«Холбуки, ўшалар булардан кўра қувватлироқ эдилар.»

Лекин улар ҳалок бўлдилар. Буларнинг ҳалокати эса турган гап.

«На осмонларда ва на ерда бирор нарса Аллоҳни ожиз қолдира олмас.»

Ундан ҳеч ким қочиб қутула олмайди. Уни ҳеч ким алдаб кета билмайди. Унинг иродасига қарши чиққанларнинг ҳаммаси ҳалокатга учрайди.

«Албатта, У зот ўта илми ва ўта қодирдир.»

Ўша илми ила кофир-мушриклар нима қилаёттганларини тўлиқ билиб туради. Ўша қодирлиги туфайли ҳар бирининг жазосини ҳам беради.

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ أَنَّاسٌ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَاهِرِهِ كَمِنْ دَأْبَكَةٍ وَلَكِنْ
يُؤْخِرُهُمْ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمٍّ فَإِذَا جَاءَهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا

45. Агар Аллоҳ одамларни қилганларига яраша оладиган бўлса, ер устида қимир этган жониворни қўймас эди. Лекин уларни белгиланган муддатгача қўйиб қўюр. Ўша ажаллари келганда эса... Бас, албатта, Аллоҳ бандаларини кўриб тургувчи зотдир.

Ушбу оятда Аллоҳнинг илми яққол қўзга кўринмоқда. Шунчалик илми ва қудрати бўлса ҳам, гуноҳкор бандаларини жазолашга шошилмайди.

«Агар Аллоҳ одамларни қилганларига яраша оладиган бўлса, ер устида қимир этган жониворни қўймас эди.»

Нафақат одамларнинг ўзини, балки бошқа жонзотларни ҳам қўймас эди. Одам боласининг гуноҳи туфайли бошқа жонзотлар ҳам зарар кўриши шундан билиб олинади.

«Лекин уларни белгиланган муддатгача қўйиб қўюр.»

Ўша вақтгача ризқларини териб еб, кунларини кўриб юраверадилар.

«Ўша ажаллари келганда эса...» Аллоҳ таолонинг Ўзи билади.

«Бас, албатта, Аллоҳ бандаларини кўриб тургувчи зотдир.»

Шунга биноан, Ўзи билиб тасарруф қиласди.

ЙААСИЙН СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 83 оятдан иборат.

Аввалидаги «йаа» ва «сийн» муқаттаот ҳарфларидан ташкил топган «йаасийн» калимаси сурага ном бўлиб қолган. Бу сураи шарифанинг фазли ҳақида кўпгина ҳадислар ривоят қилинган. Уларнинг аксариятида «Йаасийн» сураси Қуръоннинг қалби экани таъкидланган. Шунинг учун «Қуръон қалби» сурага иккинчи ном бўлиб қолган.

Имом ал-Баззор Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ҳар бир нарсанинг қалби бор. Қуръоннинг қалби «Йаасийн»дир. Мен унинг умматимдан ҳар бир инсоннинг қалбидан бўлишини истардим», деганлар.

Имом Молик ва имом ибн Ҳиббон Жундаб ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ким «Йаасийн»ни кечаси Аллоҳнинг розилиги талабида ўқиса, уни мағфират қиласди», деганлар.

Имом Аҳмад, имом Абу Довуд, имом Насайй, имом ибн Можа ва Имом ал-Ҳоким Маъқал ибн Ясар розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Йаасийн» Қуръоннинг қалбидир. Ким уни Аллоҳни ва охират куни ни умид қилиб ўқиса, албатта, мағфират қилинади. Уни ўликларингизга ўқинглар», деганлар.

Мазкур ҳадиси шарифлар ва шунга ўхшаш бошқа ҳадисларга амал қиласроқ, мусулмонлар ичида бу сураи каримани ёдлаш, уни доимо ўқиб юриш кенг одат тусига кирган. Агар бу амалга суранинг маъноларини англаб етиш ва тадаббур қилиш ҳам қўшилса, айни мурод ҳосил бўлар эди. Зоро, «Йаасийн»ни ўқишга бунчалар тарғиб қилувчи ҳадислар бекорга келмаган.

Маккада нозил бўлган бошқа суралар каби «Йаасийн» сурасида ҳам асосий эътибор эътиқод масаласига қаратилади. Хусусан, қайта тирилиш, Пайғамбарлик ҳамда Аллоҳ таолонинг ваҳдонияти масалаларига алоҳида эътибор берилади.

Сураи кариманинг бошида Қуръони Ҳаким билан қасам ичилиб, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳақиқий Пайғамбар эканликлари таъкидланади. Жаҳолатга ботган Қурайш ко-

фирларининг ҳаддан ошиб, Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллати миңни ёлғончига чиқарғанлари ҳақида сўз юритилади.

Шундан сўнг бир қишлоққа юборилган Пайғамбарлар ва улар билан ўша қишлоқ аҳолиси орасида бўлиб ўтган ҳодисалар келтирилади. Пайғамбарликни инкор этганларнинг оқибати нима билан тутаганига урғу берилади. Иймонга келган бир одамнинг ўзини қандай тутгани ва унинг оқибати нима бўлгани ҳам ажойиб услугуб билан баён этилади.

Кейин эса, Аллоҳ таолонинг борлиқдаги ваҳдониятига ва чексиз қудратига далолат қилувчи ҳодисалар ҳақида сўз кетади. Қурибқақраб ётган ерга ҳаёт кириши, кеча билан қундузнинг алмашинуви, қүёшнинг зиё сочиб, ўз ўрнида айланиши, ойнинг буржларга чиқиб-ботиб туриши ва бошқа жараёнлар ҳақида сўз юритилади.

Шунингдек, қиёмат куни ва унинг даҳшатлари, сур чалиниб, ўликларнинг қайта тирилиши, уларнинг маҳшарга тўпланиши, кишиларнинг мўмин ва кофирга ажралиши, уларга мукофот ва жазо берилиши каби мавзуларга ҳам сурада ўрин берилган.

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

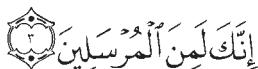
1. Йаасийн.

2. Қуръони Ҳаким ила қасам.

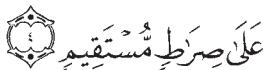
Ҳикматли Қуръон билан қасам. Аллоҳ таоло бирор нарса билан қасам ичса, ўша нарсани улувлаганидандир. Ўша нарсага эътибор жалб қилиниши лозим. Аллоҳ, Қуръони Карим билан, унинг ҳакимлик сифати билан қасам ичиши бежиз эмас. Аввало, Қуръоннинг ҳикматли экани таъкидланмоқда. У тўлалигича ҳикматdir. Унинг оятлари ҳикматdir. Унинг қиссалари ҳикматdir. Унинг ҳукмлари ҳикматлиdir. уни ўқиган одам ҳикмат топади. Унга амал қилган одам ҳикматли иш қилган бўлади.

Қолаверса, Аллоҳ таоло Қуръони Ҳакимга қасам ичиб туриб, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳақ Пайғамбар эканликларини таъкидламоқда. Эй Муҳаммад:

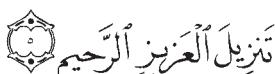
3. Албатта, сен Пайғамбарлардан дирсан.

Таъкид шулки, қасам ҳам шулки, сен, эй Муҳаммад, юборилган Пайғамбарлардан бирисан.

4. Сироти мустақиймдасан.

Сен тўғри йўлдасан. Сенинг йўлинг энг тўғри йўл. Бу йўлдан бошқа тўғриси йўқ.

5. Бу Азийзу Роҳиймнинг нозил қилганидир.

Бу Қуръон азиз, ҳамма устидан голиб, қудратли ва бандаларига меҳрибон зот — Аллоҳнинг нозил қилган китобидир.

6. Ота-боболари огоҳлантирилмаган, ўзлари ҳам ғофил бўлган қавмларни огоҳлантиришишинг учун.

Исмоил алайҳиссаломдан қейин арабларга ҳеч бир Пайғамбар келмаган эди. Яъни, араблар ўз тарихларида Пайғамбар кўрмай ўтар эдилар. Ояти каримада

«Ота-боболари огоҳлантирилмаган» дейищдан мақсад шуни англатишдир. Яъни, арабларнинг ота-боболари ҳеч бир замонда ҳеч бир Пайғамбар томонидан огоҳлантирилмаган эдилар.

«...ўзлари эса, ғофил бўлган қавмларни огоҳлантиришишинг учун.»

Ғафлат оғир дарддир. Ғофил инсоннинг тузалиши жуда қииндир. Пайғамбаримиз ота-боболари ғофил ўтган ана шундай бир қавмга юборилган эдилар.

لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَىٰ أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

7. Батаҳқиқ, уларнинг кўплариға (азоб) сўзи ҳақ бўлди. Бас, улар иймон келтирмаслар.

Аллоҳ таоло Ўзининг азалий илми ила биладики, ўша фоилинг кўплариға азоб сўзи ҳақ — собит бўлди. Улар зинҳор иймон келтирмаслар.

إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَافًا فِيهِ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ

8. Биз уларнинг бўйинлариға кишанлар солдик. Улар иякларигача етадир. Бас, улар кўзлари юмуқ, осмонга қараб ғўдайиб қолдилар.

Бу оятда кофиirlарнинг иймонга юрмасликлари жонли мисол орқали васф қилинмоқда. Кишан, одатда, қўлга солинади. Аммо буларнинг кишанлари қўллари, ияклари остидан ўтиб, бўйинлариға чирмалган. Кишан бўйинни ҳам, қўлни ҳам эгилмайдиган қилиб кўтариб турибди. Кўзлари юмуқ ҳолда осмонга қараб, ғўдайиб қолганлар. Албатта, бу ҳолдаги одам эгилиб, бошини у ён-бу ёнга буриб, бирор нарсани кўра олиши қийин. Фоилилларни сабабли азоб сўзи ҳақ бўлган кофиirlарнинг ҳоли ҳам худди шундай, уларнинг иймонга келишига умид йўқ.

وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَكَّاً مِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبَصِّرُونَ

9. Ва Биз уларнинг олдидан ҳам тўсиқ қилдик, орқаларидан ҳам тўсиқ қилдик, кўзларига парда тортидик. Бас, улар кўрмаслар.

Бўйнига қўлини қўшиб кишанланган, кўзи юмуқ ҳолда осмонга қаратиб, ғўдайтириб қўйилган одамнинг бирор нарсани кўрмаслиги учун олдидан ҳам, ортидан ҳам тўсиқ қўйилган. Камига, яна кўзига ҳам парда тортилган. Бу дегани, ўзи кўр одамнинг кўзлари яна турли томондан тўсиб қўйилган, деганидир. У одам мутлақо ҳеч нарсани кўрмай қолади.

Шундай ҳолатдаги одамнинг бирор нарсани кўра олишига умид бўлмаганидек, ҳалиги кофиirlарнинг ҳам иймонга келишидан умид йўқ.

وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

10. Ва уларга бари бирдир – қўрқитсанг ҳам ва ёки қўрқитмасанг ҳам – иймонга келмаслар.

Аллоҳ таоло Ўзининг азалий илми ила уларнинг қалбига иймон таъсир қилмаслигини билганидан, ҳукмини чиқариб бўлган. Улар барibir иймонга келмайдилар. Шунинг учун, уларга қўрқитиш таъсир қилмайди. Улар бетаъсир бўлиб бўлганлар.

 إِنَّمَا نُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْرِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ

11. Сен эса, фақат зикр(эслатма)га эргашган ва Роҳмандан ғойибона қўрққан кимсани огоҳлантиурсан. Бас, унга мағфират ва гўзал ажрнинг хушхабарини бер.

Ушбу оятдаги «зикр»дан мурод Қуръони Каримдир. Демак, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг асосий вазифалари, аввало, ҳаммага даъватни бир бора етказишиликдир. Сўнгра, уларнинг даъватдан таъсирланиб, Қуръонга эргашган ва Аллоҳдан қўрққанларига Ислом таълимотларини етказишидир. Кўзни юмиб, бошини осмонга кўтарганча фўдайиб қолганларга эътибор бермаслиқдир. Чунки, улар бўлалири бўлган одамлар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам қанча уринсалар ҳам, фойда чиқмайди. Шунинг учун, уларни қўйиб, асосий эътиборни Қуръонга эргашган ва Аллоҳдан қўрққанларга қаратишлири керак.

«Сен эса, фақат зикр(эслатма)га эргашган ва Роҳмандан ғойибона қўрққан кимсани огоҳлантиурсан.»

Бундай саодатманд кишига, энг аввало, башорат бериб, унга иймони, Қуръонга эргашгани ва Роҳмандан қўрққани учун гуноҳлари мағфират қилинишининг, охиратда гўзал ажрга – жаннатга эришишининг хушхабарини етказмоқ керак.

«Бас, унга мағфират ва гўзал ажрнинг хушхабарини бер.»

Пайғамбарликка тегишли гаплардан сўнг, ўликларни қайта тирилтириш ҳақида сўз боради:

 إِنَّا نَحْنُ نُحْكِي الْمَوْقَعَ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمَ أَهْرَاهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ

12. Албатта, Биз Ўзимиз ўликларни тирилтиurmиз ва улар тақдим қилган нарсаларни ва қолдирган асарларни ёзурмиз. Очиқ-оидин имомда(яъни номай-аъмолда) ҳар бир нарсанинг ҳисобини олиб қўйганимиз.

Ушбу оядда Аллоҳ таоло ўлганлар албатта тирилишлари ва қилган амаллари учун жавоб беришларини таъкидлаб туриб, хабар бермоқда.

«Албатта, Биз Ўзимиз ўликларни тирилтирурмиз...»

Бу иш албатта бўлади, бўлмай қолмайди. Биз Ўзимиз тирилтирамиз. Биздан бошқа ҳеч ким тирилтирмайди. «Албатта» деб таъкидланмаганида, шубҳа қиласа бўларди. «Биз Ўзимиз» дейилмаганида ҳам, шубҳа қилиш мумкин эди. Аммо ҳам «албатта», ҳам «Биз Ўзимиз» деганимиздан кейин ҳеч қандай шубҳага ўрин йўқ. Қиёмат куни ўликларни қайта тирилтиришимиз муқаррар.

«...ва улар тақдим қилган нарсаларни ва қолдирган асарларни ёзурмиз.»

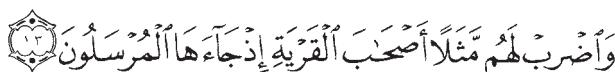
Ҳаётлари давомида улар нимаики қилган бўлса, ҳаммасини ёзамиз. Улар ўзларидан кейин нима асар – из қолдирсалар, уни ҳам ёзамиз. Ҳеч бир нарса четда қолмайди.

«Очиқ-ойдин имомда(яъни номаи-аъмолда) ҳар бир нарсанинг ҳисобини олиб қўйғанмиз.»

«Очиқ-ойдин имом»дан мурод номаи аъмолдир. Ўша «номаи аъмол» деб номланган равшан имом – китобда Аллоҳ таоло бу дунёда бўлиб ўтган ҳар бир нарсанинг ҳисобини тўлиқ қилиб қўйған. Ўликлар тирилтирилганда ана ўшангага қараб ҳисоб-китоб қилинадилар.

Ўтган оятлардан маълум бўлдики, Аллоҳ ҳақ, Қуръон ҳақ, Пайғамбар ҳақ ва ўлгандан кейин тирилиб, ҳисоб-китоб қилиниш ҳақ, Шундай экан, одамлар Аллоҳга иймон келтириб яшашлари керак. Қуръонга амал қилишлари керак. Пайғамбарга эргашишлари керак. Ўлгандан кейин қайта тириладиган кунга тайёрланишлари керак. Акс ҳолда, ишлари чатоқ бўлади. Олдин ўтган умматларда бунга мисоллар кўп.

Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассалламга хитоб қилиб, уларга ўтган қавмлардан бирининг мисолини келтиришга амр этади:

13. Сен уларга Пайғамбарлар шаҳар аҳолисига келган пайтни мисол қилиб келтир.

Бу шаҳар қайси шаҳар экани, қайси Пайғамбарлар келгани ҳақида Қуръони Каримда ва саҳих ҳадисларда очиқ-ойдин маълумотлар йўқ. Демак, бу оятни шу ҳолича қабул қилган маъқул. Лекин кўпгина тафсирларимизда шаҳарнинг номи Антокия экани, унга Пайғамбарлар эмас, Ийсо алайҳиссаломнинг элчилари Со-дик, Масдуқ ва Шамъунлар келгани айтилган бўлса ҳам, ҳеч бирiga асос йўқ. Муҳаққиқ тафсирчиларимиздан баъзилари буни Бани Исроилликлар тўқиган қиссалардан деб биладилар.

Хоғиз ибн Касир бу хусусда келтирилган маълумотлардан кейин қуидагича хulosса чиқарадилар: «Шаҳарга юборилганлар Аллоҳнинг Пайғамбарларидир, Ийсо алайҳиссаломнинг элчилари эмас. Шаҳар ҳам Антокия эмас. Чунки, кейинги ояtlар шуни маълум қилади. Энг муҳими, Антокия аҳли Ийсо алайҳиссаломни инкор қилмагани, у кишига биринчи бўлиб иймон келтиргани тарихдан маълум ва машҳурдир».

Биз ҳам шуни айтмоқчимизки, шаҳарнинг номини, юборилган кишиларнинг кимлигини, исмлари нима эканини билдириш керак бўлганида, Аллоҳ, хабарини берар эди. Бу ерда энг муҳими ибрат ола билишдир. Ўтганларнинг оқибатидан хulosса чиқариб, куфрдан қочиш, иймонга юриш зарурлигини англатишдир. Мана, Муҳаммад соллалоҳу алайҳи васаллам Аллоҳ, томонидан очик-ойдин Пайғамбар бўлиб келиб турибдилар. Лекин қавмлари у зот соллалоҳу алайҳи васалламни инкор этиб, иймонга келмаяптилар. Қуръон ояtlарига ҳам ишонмаяптилар. Ана ўшаларга ҳам, бошқаларга ҳам ибрат бўлсин учун ўтган қавмлардан бирининг қиссаси мисол қилиб келтирилмоқда.

إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ أَشْيَنْ فَكَذَّبُوهُمْ فَعَزَّزْنَا بِشَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُمْ مُّرْسَلُونَ

14. Ўшанда Биз уларга иккитани юборган эдик, улар икковларини ёлғончига чиқардилар. Бас, Биз учинчи билан қўлладик. Шунда: «Албатта, биз сизларга юборилган Пайғамбарлармиз», дедилар.

Мазкур шаҳарнинг аҳолиси ўзининг ўта бузук табиати билан машҳур бўлса керакки, Аллоҳ, таоло уларга битта эмас, бирданига иккита Пайғамбар юборган экан.

«Ўшанда Биз уларга иккитани юборган эдик...»

Яъни, мазкур шаҳар аҳолисига иккита Пайғамбарни юборган эдик.

«...улар икковларини ёлғончига чиқардилар.»

Бир йўла икки Пайғамбарнинг келиши ҳам фойда бермади. Шаҳар аҳолисининг бузук табиати бузуклигига борди ва иккала Пайғамбарни ҳам ёлғончига чиқардилар.

«Бас, Биз учинчи билан қўлладик.»

Икки Пайғамбарни учинчи Пайғамбар билан қувватладик.

«Шунда» улар учовлон шаҳар аҳолисига бориб:

«Албатта, биз сизларга юборилган Пайғамбарлармиз, дедилар».»

Улар ўзларининг Пайғамбар эканларини таъкидлаб айтдилар. Шаҳар аҳолиси яна рад жавобини берди.

قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَمَا أَنْزَلَ رَحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ

15. Улар: «Сиз бизга ўшаган башардан бошқа нарса эмас-сиз. Роҳман ҳеч нарса нозил қилгани йўқ. Сизлар фақат ёлғон сўзламоқдасиз, холос», дедилар.

Бу шаҳар аҳолисининг тасаввурича ҳам, бошқа коғирларнинг тасаввури сингари, Пайғамбар оддий башар бўлиши мумкин эмас. Уларнинг назарида, Пайғамбарлар қандайдир бошқача суратда бўлиши керак. Шунинг учун ҳам, Пайғамбарларга:

«Улар: «Сиз бизга ўшаган башардан бошқа нарса эмас-сиз...» деб куфр келтирдилар.

Мантиқни қаранг: Аллоҳ юборган Пайғамбарлар ўзларига ўшаган одам бўлгани учун уларни инкор қилишмоқда. Сўраб-суриштириш йўқ. Айтаётган гапларини тинглаб-эшитиш йўқ. Со-лиштириб кўриш йўқ. Ўйлаб, фикр юритиш йўқ. Тўғридан-тўғри, сизлар ҳам бизга ўшаган одамсизлар, Пайғамбар эмассизлар, дейишмоқда. Ҳолбуки, одамларга одамзотдан бошқаси Пайғамбар бўлмайди, бўлиши мумкин ҳам эмас.

Табиати бузук шаҳар аҳолиси ўша Пайғамбарларга Аллоҳдан ваҳий тушганини ҳам бир йўла инкор қилиб:

«Роҳман ҳеч нарса нозил қилгани йўқ», дедилар.

Яъни, Аллоҳ сизларга ваҳий туширгани йўқ, таълимотлар юборгани йўқ, дедилар. Улар яна:

«Сизлар фақат ёлғон сўзламоқдасиз, холос», дедилар».

Сизларнинг Пайғамбарлик даъволарингиз ёлғондан бошқа нарса эмас, дедилар.

Шаҳар аҳолисининг бу гаплари уларнинг Пайғамбарлар ҳақида қанчалик нотўғри тасаввурда эканларини кўрсатиб турибди. Уларнинг фикрича, Аллоҳдан ваҳий қабул қилиб оладиган Пайғамбар қандайдир ғайритабиий бўлиши керак.

Оддий одам бўлса, унинг Пайғамбарлиги қаерда қолди? Оддий одамга қандай қилиб Аллоҳдан бирор нарса тушади. Бу иш ҳеч мумкин эмас. Ана шундай мулоҳазалардан келиб чиқиб, қайси бир одам «Мен Пайғамбарман, менга Аллоҳдан ваҳий тушди» деса, ёлғон гапирган бўлади, дейдилар. Улар ушбу тасаввурлари туфайли оддий ҳақиқатни – Аллоҳдан келадиган ваҳий, илоҳий китоблар ва таълимотлар, дин, шариат, ҳаммаси оддий одамларга қаратилганини унтутиб қўйганлар. Шунинг учун ҳам, Пайғамбарлик одамлар ичидан энг муносиб топилганига юборилади. Агар рисолат ғайритабиий маҳлукотларга аталганида, ўшаларнинг вакилига нозил қилинган бўлар

эди. Аллоҳ, таоло бандаларига юборадиган динида шубҳа, ғайритабиийлик, одатдан ташқари ҳолатлар ва фаройибликлар бўлишини истамайди. Мақсад одамларга тўғри йўлни кўрсатишдир, шунинг учун ҳамма нарса очиқ-ойдин, осон, енгил бўлиши керак. Бу нарса, аввалимбор, динга асосчи этиб танланган Пайғамбар шахсида кўриниши керак. Шунинг учун ҳам, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳаётлари очиқ-ойдин, ҳеч бир тўсиқсиз, англашилмовчиликсиз ўтган. Дунёда ҳеч бир одамнинг ҳаёти у зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳаётларичалик ҳамманинг кўз ўнгида очиқ-ойдин бўлмаган. Оятда хикоя этилаётган шаҳар аҳолиси ҳам ўзларига келган Пайғамбарларнинг оддий башарлигидан ажабланиб, уларни инкор қилмоқдалар. Нозил бўлган ваҳийни рад этмоқдалар ҳамда уларни ёлғончига чиқармоқдалар.

Энди Пайғамбарлар уларга қаттиқроқ гап айтдилар, Аллоҳни ўртага қўйиб:

قالَوْرَبِنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمَرْسُلُونَ

16. Улар: «Роббимиз билади. Албатта, биз сизларга юборилган Пайғамбарлармиз», дедилар.

Бизнинг Пайғамбар эканимизни сиз билмасангиз, Роббимиз билади. Сиз ишонасизми, ишонмайсизми, бари бир:

«Биз сизларга юборилган Пайғамбарлармиз».

Сизнинг инкор қилишингиз билан бизнинг Пайғамбарлигимиз тўхтаб қолмайди. Ёки биз ундан воз кечмаймиз.

وَمَا عَلِيَّنَا إِلَّا أَلْبَغُ الْمُبْيَتْ

17. Бизнинг зиммамиизда очиқ-ойдан етказишдан бошқа нарса йўқ.

Бизнинг вазифамиз Аллоҳнинг амрини етказиб қўйиш. Сиз инкор қиласизми, ёлғонга чиқарасизми, бизнинг ишимиз йўқ.

Пайғамбарларнинг бу гапларига шаҳар аҳолиси аввалгисидан ҳам қўпол жавоб қайтардилар.

قَالُوا إِنَّا تَطْهِيرُنَا بِكُمْ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لِزَجْهَنَّمَ وَلَيَمْسَنَّكُمْ مَنَاعَذَابُ أَلِيمٌ

18. Улар: «Биз сизлардан бадгумон бўлдик. Агар тўхтамасангиз, сизни албатта тошбўрон қилурмиз ва сизга биздан аламли азоб етадир», дедилар.

Барча коғирларнинг одати шу. Ақл-идрок ва мантиқ бобида оқсаб қолганларидан кейин дўқ-пўписага ўтадилар. Улар:

«Биз сизлардан бадгумон бўлдик», дедилар.

Аллоҳга ибодат қил, деган одамдан бадгумон бўлдилар. Тўғри юр, тўғри тур, деган одам ҳақида ёмон гумон қилдилар. Ҳаром-хариш юрма, зулм ва гуноҳ, қилма, деган одамдан бадгумон бўлдилар. Иймонли бўлсанг, бу дунёю у дунё баҳтига эришасан, деган одам хусусида бадгумонлик қилдилар. Бу эса, ўз навбатида, Аллоҳнинг йўлига чақиравчилардан, ҳаром-хариш юрма, зулм ва гуноҳ, қилма, деган одамлардан, иймонли бўлсанг, бу дунёю у дунё баҳтига етишасан, деганлардан бадгумон бўлишларини ҳам англатади. Шунингдек, Аллоҳнинг йўлига даъват этувчилардан бадгумон бўлувчилярнинг қанчалик пасткаш одамлар эканини ҳам билдиради.

«Агар тўхтамасангиз, сизни албатта тошбўрон қилурмиз...»

Яъни, агар Аллоҳга иймон келтиришга даъват қилишдан тўхтамасангиз, албатта, сизларни тошбўрон қиламиз.

Агар яхши амалларга даъват этишдан тўхтамасангиз, албатта, сизларни тошбўрон қиламиз.

Агар ёмонлиқдан қайтаришдан тўхтамасангиз, албатта, сизларни тошбўрон қиламиз.

Агар икки дунё саодатига даъват қилишдан тўхтамасангиз, албатта, сизларни тошбўронга тутамиз.

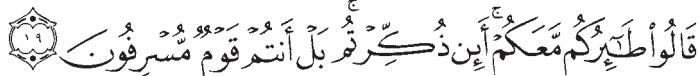
Коғирлик қанчалик пасткашлиқ эканини шулардан ҳам билиб олса бўлади.

«... ва сизга биздан аламли азоб етадир», дедилар.»

Сизга, эй Пайғамбарлар, биз коғирлардан аламли азоб етади, дедилар.

Сизга, эй, иймонга чақиравчилар, биздан – куфрда маҳкам туриб олувчилардан аламли азоб етади, дедилар.

Уларнинг бу гапларига Пайғамбарлар ҳам етарли жавоб қайтардилар.

19. Улар: «Бадгумонлигинги ӯзингиз билан. Сизга эслатма берилганигами?! Йўқ! Сиз ӯзингиз исрофчи қавмсиз», дедилар.

Ёмонларнинг яхшилиқдан бадгумон бўлиши билан яхшилик ёмонга айланиб қолмайди. Яхшилиқдан бадгумон бўлишнинг ўзи ёмонлик. Ёмонлик устига ёмонлик. Шунинг учун ҳам, шаҳар аҳолисининг «Биз сизлардан бадгумон бўлдик» деган гапларига Пайғамбарлар муносиб жавоб қайтардилар. Улар:

«Бадгумонлигингиз ўзингиз билан», дедилар.

Сизнинг бадгумонлигингизнинг бизга алоқаси йўқ.

Сиз ўзи нима учун бадгумон бўлмоқдасиз?

«Сизга эслатма берилганигами?!»

Эй одамлар, ўзингизни яратган холиқ Аллоҳ таолони эсланг, дейилганигами?!

Эй одамлар, бу дунёда иймон келтириб, яхши амалларни қилиб яшаш лозимлигини эсланг, дейилганигами?!

Эй одамлар, бу дунёда кофир бўлиш, ёмонлик қилиш фойда келтирмаслигини эсланг, дейилганигами?!

«Йўқ! Сиз ўзингиз исрофчи қавмсиз.»

Ҳаддан ошган, ҳовлиққан қавмсиз, шунинг учун кофирилигин- гизда туриб олгансиз.

Пайғамбарлар билан шаҳар аҳолиси ўртасидаги тортишув шу ерга етганида:

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَىٰ قَالَ يَنْقَوِمُ أَتَبْيَعُوا الْمُرْسَلِينَ

20. Шаҳар четидан бир киши шошилиб келиб: «Эй қавмим, юборилган Пайғамбарларга эргашинг!

Шошилиб келган киши шу шаҳар аҳолисидан эканига унинг,

«**Эй қавмим**» деган сўзи далолат қилиб турибди. У ақлли, инсофли ва қавми учун куюнчак экан. Қавмининг нотўғри йўлдан юриб, Пайғамбарларга қарши чиққанларини эшитиши билан шаҳарнинг чеккасидан шошиб келиб, дарҳол:

«Эй қавмим, юборилган Пайғамбарларга эргашинг!» деди.

Қавмини Аллоҳ юборган Пайғамбарларга шунчаки қаршилик кўрсатмасликка эмас, балки уларга эргашишга, айтганларини ба- жаришга ҳам даъват этмоқда. Сўнгра сўзида давом этиб:

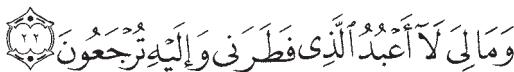
أَتَبْيَعُونَ لَا يَسْكُنُ أَجَرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ

21. Сиздан ажр-ҳақ сўрамайдиган, ўзлари ҳидоятда бўлган шахсларга эргашинг!

Бу Пайғамбарлар даъватлари учун сиздан ажр-ҳақ сўрамайди- лар. Шунинг ўзи ҳам уларнинг ҳақлигига далилdir. Агар даъват туфайли бирор нарсага эришмоқ ниятлари бўлганида, сиздан, ал- батта, ажр-ҳақ сўрар эдилар.

«... ўзлари ҳидоятда бўлган шахсларга эргашинг!»

Яъни, даъватчиларнинг шахсига ҳам қаранглар. Буларнинг ўзлари гапларига муносиб. Айтганларига амал қилмоқдалар. Шундай кишиларга эргашмасангиз, бошқа кимга эргашасизлар.

22. Менга нима бўлибдики, ўзимни яратган Зотга ибодат қилмайин?! Унгагина қайтариурсизлар.

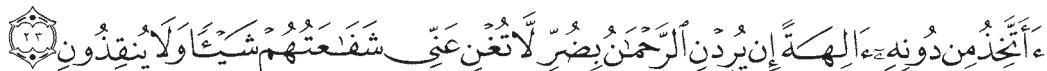
Менинг бунчалар куюнаётганимга ажабланманглар. Мен мўмин одамман, Аллоҳга ибодат қилувчи бир бандаман.

«Менга нима бўлибдики, ўзимни яратган Зотга ибодат қилмайин?!»

Барчани яратган Аллоҳга ибодат қилишлик ҳар бир банданинг бурчиидир. Мен ҳам бурчимни адо этиб, ўзимни яратган зотга ибодат қиласман. Агар Аллоҳга ибодат қилмасам, демак менга нимадир бўлган. Яратганга шукрки, менга ҳеч нарса бўлгани йўқ, мен Аллоҳга ибодат қилмоқдаман. Сизлар ҳам:

«Унгагина қайтариурсизлар».

Шунинг учун, Унга иймон келтиришта, ибодат қилишга шошилинглар!

23. Мен Уни қўйиб, бошқа илоҳлар тутайми?! Агар Роҳман менга бирор зарарни иродга қилса, уларнинг шафоати менга ҳеч фойда бермас ва улар мени қутқара олмаслар.

Қани, айтинг-чи, ўзимни яратган зот турганда:

«Мен Уни қўйиб, бошқа илоҳлар тутайми?!»

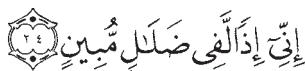
Қўлидан ҳеч иш келмайдиган ҳар хил бўлар бўлмас нарсаларни ўзимга худо қилиб олайми?

«Агар Роҳман менга бирор зарарни иродга қилса, уларнинг шафоати менга ҳеч фойда бермас...»

Агар Аллоҳ таоло менга бирор зарар етказишни хоҳласа, у сохта худолар ҳаммалари тўпланиб ҳам, менга шафоатчилик қила олмаслар, озгина бўлса ҳам, фойда етказа олмаслар. Бу нарса аниқ ва равшан. Ақлли инсон ўзига зарар келтирадиган ишга қўл урмайди. Аллоҳдан бошқани илоҳ тутишим учун ақлдан озган бўлишим керак.

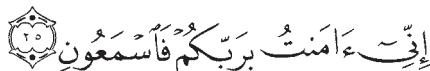
«...ва улар мени қутқара олмаслар.»

Ўша сохта худолар мени Аллоҳ иродада қилган заардан қутқара олмайдилар. Шундай экан, Аллоҳни қўйиб, уларни худо қилиб олишим фирт ақлсизлик бўлади.

24. Албатта, у тақдирда мен очиқ-ойдин адашувда бўлурман.

Шунинг учун, ҳеч қачон Аллоҳни қўйиб бошқа нарсаларни илоҳ қилиб олмайман.

25. Албатта, мен Роббингизга иймон келтирдим. Бас, мени тинглангиз», деди.

Эшишиб, билиб қўйинг, мен сизнинг ва ўзимнинг Роббим бўлмиш Аллоҳга иймон келтирдим!

Кейинги ояллар сиёқидан маълум бўладики, бу муҳлис мўмин бандани мазкур шаҳар аҳолиси ўлдирғанлар ва унга:

26. «Жаннатга кир», дейилди. У: «Кошки, қавмим билсалар эди.

27. Роббим мени мағфират этганини ва икром қилингандардан қилганини», деди.

Ўша мўмин муҳлис бандада ўлганидан кейин, унга:

«Жаннатга кир», дейилди».

Иймони ва ихлоси туфайли Аллоҳ таоло Ўз фазли ва карами ила у бандани жаннатга ҳукм қилди. У бандада жаннатга кириб, нозу неъматларни ва иззат-икромни кўриши билан дарҳол қавмини эслади ва:

«Кошки, қавмим билсалар эди. Роббим мени мағфират этганини ва икром қилингандардан қилганини», деди».

Роббим мени мағфират этди. Роббим мени ҳурматга сазовор бўлганлар қаторидан қилди. Шу мартабаларни қавмим билса эди,-балки, тавба қилиб, тўғри йўлга тушармиди, иймон йўлини танлаган бўлармиди?

Энди қиссага хотима ясалади:

وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ قَوْمٍ مِّنْ بَعْدِهِ مِنْ جُنْدٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَمَا كَانَ مُنْزَلِينَ

28. Биз унинг қавмига ундан кейин осмондан бирор қўшин туширмадик ва туширувчи эмас ҳам эдик.

Биз ўша иймонли ва ихлосли баңдадан кейин унинг қавми бўлмиш мазкур шаҳар ахолисига осмондан азоб фаришталарини қўшин(аскар) қилиб тушириб ўтирмадик. Туширмоқчи ҳам эмас эдик.

إِنْ كَانَتِ إِلَّا صَحِيحَةً وَحَدَّهُ فَإِذَا هُمْ خَمِدُونَ

29. Фақат биргина қичқириқдан бошқа нарса бўлмади. Бирдан улар сўниб қолдилар.

Ортиқча ишга йўл қўйилмай, у нобакор қавм ҳалок этилди. Аллоҳ таоло уларни азоблаш учун алоҳида азоб фаришталаридан иборат лашкар тушириб ҳам ўтирмади.

«Фақат биргина қичқириқдан бошқа нарса бўлмади.»

Аллоҳ таолонинг амри билан улар устига бир қичқириқ келди.

«Бирдан улар сўниб қолдилар.»

Ёниб турган ҳаёт чироқлари сўнди. Ўчиб қолишиди. Ўша биргина қичқириқ билан бирдан сўнишиди. Ҳоллари шу экан, ҳовлиқиб нима қиласидилар.

Кизифи шуки, улардан олдингилар ҳам шундай ҳолатга тушган эдилар, аммо ибрат олмадилар.

يَحَسِرَةٌ عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا يَهْبِطُونَ

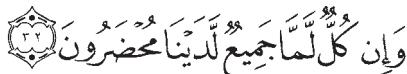
30. Бандаларга ҳасратлар бўлсин! Ҳар қачон уларга Пайғамбар келса, уни фақат истехзо қиласар эдилар.

Қадимдан шундай бўлиб келган. Қачон, қаерга, қайси Пайғамбар келса, бандалардан маълум қисми ўша Пайғамбарларни масхара қилишга киришар эди.

أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكَنَا فَلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ أَتَهُمُ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ

31. Ахир, улар ўзларидан олдинги қанча асрларни ҳалок этганимизни ва, албатта, ўшалар уларга қайтмасликларини кўрмайдиларми?!

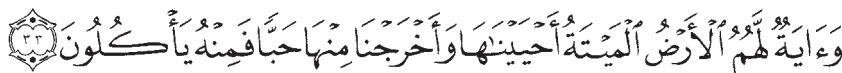
Ахир, кўзларини очиб қарамайдиларми? Қараб кўрсинглар, ахир? Ўтган асрларда қанчадан-қанча коғирларни ҳалок қилганимизни билмайдиларми? Ана ўшаларнинг ҳаммаси йўқ бўлиб кетди. Энди уларнинг ҳузурига қайтиб кела олмасликларини ҳам билмайдиларми? Лекин бу дегани, улар тамоман унутилдилар, чириб, тупроққа қўшилиб кетдилар, шу билан ҳаммаси тамом бўлди, дегани эмас.

32. Албатта, барчалари тўпланган ҳолларида ҳузуримизга ҳозир қилингайлар.

Ха, албатта, ўтганлар ҳам, ҳозиргилар ҳам, кейингилар ҳам, барчалари Маҳшар куни Бизнинг ҳузуримизга ҳозир қилингайлар. Ана ўшанда Биз уларга Ўзимиз билиб муомала қиласиз.

Ҳозир эса, улар ўзларича куфр келтирадилар. Ўзларига юборилган Пайғамбарни инкор этадилар. Туширилган ваҳийни ёлғон дейдилар. Ўлгандан кейин қайта тирилишни афсонага чиқарадилар. Лекин вақт борида ўнглансалар, ўзларига яхши бўларди. Ўлгандан кейин тирилишга, Бизнинг бу ишга қудратимиз етишига кўз олдиларида ҳужжат ва далиллар турибди.

33. Улар учун ўлик ер оят(белги)дир. Биз уни тирилтиридик ва ундан дон чиқардик. Бас, ундан ерлар.

Ўлгандан кейин қайта тирилишни инкор қилаётганлар «...учун ўлик ер оят(белги)дир».

Ҳаётдан асар ҳам бўлмаган қуриб-қақшаб ётган ерга осмондан ёмғир ёғдириб

«...уни тирилтиридик...»

Сув туширганимиздан кейин ер тирилиб, нафас ола бошлади. Унда ўсимликлар ўсишига имкон ҳам туғиљди.

«...ва ундан дон чиқардик.»

Ўша ўлик ерни тирилтириб, дон чиқардик. Бу дон унинг тирилганининг аломатидир. Ўлгандан кейин қайта тирилишни инкор қилаётганлар,

«Бас, ундан ерлар».

Улар ҳач бўлмаса, ўзлари еб турган нарсалар ўлик ер қайта тирилтирилганидан кейин етишганини ўйласалар, ўзлари ҳам қайта тирилишларига ишонар эдилар.

وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّتٍ مِّنْ تَخْيِيلٍ وَأَعْنَبٍ وَفَجَرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ

34. Ва унда хурмо ва узум боғлари яратдик ҳамда ичидан булоқларни чиқардик.

Ўша, ўлиб ётган ерни тирилтириб, унда:
«хурмо ва узум боғлари яратдик...»

Бу ишлар ҳам унинг тириклигининг аломатидир, ҳам сизга ризқ-дир.

«...ичидан булоқларни чиқардик.»

Ўлиб ётган ерни тирилтирганимиздан кейин, унинг бағридан булоқлар отилиб чиқа бошлади. Бу ҳол ҳам унинг тириклигининг аломатидир, ҳам сизга ризқдир.

لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرٍ وَمَا عَمِلْتُهُ أَيْدِيهِمْ أَفَلَا يَشْكُرُونَ

35. Унинг меваларидан ва ўз қўллари қилган нарсалардан ейишлари учун. Шукр қилмайдиларми?!

Ўлиб ётган ерни тирилтириш, унда инсонлар ейдиган донни чиқариш, ер юзида хурмо ва узум боғларини яратиш, булоқларни оқизиб қўйишдан мақсадимиз инсонлар

«унинг меваларидан ва ўз қўллари қилган нарсалардан ейишлари учун»дир.

Агар биз ерни тирилтирмаганимизда, ундан дон, боғ-роғлар ва сув чиқармаганимизда инсонлар унинг мевасини ҳам тановул этолмас, қўллари билан турли таомлар тайёрлай олмас эдилар. Шуни кўра билиб туриб ҳам:

«Шукр қилмайдиларми!»

Ўша неъматларни берган Зотга иймон келтирмайдиларми? Унинг Пайғамбарига эргашмайдиларми? Китобига амал қилмайдиларми?

سُبْحَنَ اللَّهِ خَلَقَ الْأَرْضَ كَلَّاهَا مَمَّا تَبَيَّنَتِ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ

36. Ер ўстирадиган нарсалардан, уларнинг ўзларидан ва улар билмайдиган нарсалардан, барчасидан жуфтларни яратган Зот пок бўлди.

Бу ояти каримада Аллоҳ таоло дунёдаги ҳамма мавжудотларни жуфт қилиб яратгани ҳақидаги улкан ҳақиқат баён этилмоқда.

«Ер ўстирадиган нарсалардан...»

Ўсимлик дунёсидан саналувчи барча мавжудотлар жуфт қилиб яратилгани илмга яқинда маълум бўлди. Ҳозирги замон илмининг бу кашфиёти Қуръони Каримнинг ҳақиқий илоҳий китоб эканини яна бир бор тасдиқлади. Аллоҳ, таолодан бошқа ҳамма нарса жуфтта муҳтождир, фақат Аллоҳ, таологина яккаю ёлғиздир.

«...уларнинг ўзларидан...»

Одамларнинг ўзларидан ҳам жуфтлар яратди. Улар ҳам жуфтсиз яшай олмайдилар. Авлодлар силсиласи узилиб қолади. Ҳа, инсонлар жуфтга муҳтождирлар. Фақат Аллоҳ, таологина муҳтож эмас. Ёлғизлик У зотга хосдир.

«...ва улар билмайдиган нарсалардан...»

Одамларнинг билими чегараланган, улар кўп нарсаларни билмайдилар. Аммо ўзларига номаълум мавжудотлар ҳақида, жуфтсизлари ҳам бордир, деган хаёлга бормасинлар. Биз улар билмайдиганлардан ҳам жуфтлар яратганмиз. Дунёда фақат Аллоҳ, таологина тоқдир. Ҳа, дунёдаги маҳлуқотнинг:

«...барчасидан жуфтларни яратган Зот пок бўлди».

Холиқ Аллоҳ, барча айб ва нуқсонлардан поқдир. Нобакор бандалар унга чаплаётган нолойиқ сифатлардан поқдир. Мушриклар келтираётган ширқдан ҳам поқдир.

Энди Аллоҳ, таолонинг яккаю ягоналигига, У зотнинг ҳар қандай ишга, жумладан, ўлганларни қайта тирилтиришга ҳам қодир эканига далиллар келтирилади:

37. Улар учун кечаси ҳам оят(белги)дир. Биз уни кундуздан шилиб олурмиз. Бас, улар бирдан зулматда қолгувчилардир.

Ўлгандан кейин қайта тирилтиришига иймон келтирмаётган инсонлар эътибор берсинлар, Бизда ўлганларни қайта тирилтиришимизга жуда кўп оят-белгилар бордир.

Жумладан:

«Улар учун кечаси ҳам оят(белги)дир».

Кеча ҳақида тузукроқ ўйлаб кўрсалар, Бизнинг биру борлигимизга, ўлганларни қайта тирилтиришга ҳам қудратимиз етишига оят-белги топадилар. Кеча нима ўзи? Уни ким жорий қиласди?

«Биз уни кундуздан шилиб олурмиз.»

Яъни, Биз кечани кундуздан шилиб оламиз. Бу жумлада кечанинг кириши қўйнинг терисини шилиб олишга ўхшатилмоқда. Тери астаста шилиб олинганидек, кундуз ҳам кечадан ажратиб олинади. Шунда:

«Бас, улар бирдан зулматда қолгувчилардир».

Ушбу ҳақиқат Аллоҳ таолонинг бирлигига, борлигига ва ҳар нарсага қодирлигига, жумладан, ўликларни қайта тирилтира олишига оят-белги эмасми?! Кечани ўз вақтида келадиган қилиб қўйган, бутун дунёни бир зуммат қўйнига чўмдирадиган Зот ўлганларни қайта тирилтиришга ожизмиди?!

وَالشَّمْسُ تَحْرِي لِمُسْتَقِرٍ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

38. Қуёш ўз истиқрори учун жараён этар. Бу азийзу ўта билгувчи Зотнинг тақдир қилганидир.

Қуёш ҳам Аллоҳ таолонинг бирлигига, борлигига ва ҳар бир нарсага қодирлигига, жумладан ўликларни қайта тирилтиришга ҳам қодир эканига бир оят-белгидир. Оятда қуёшнинг яратилиши, унинг улканлиги, таратиб турган зиёси ва бошқа хусусиятлари ҳақида эмас, балки ўз истиқрори учун ажратилган мақонда ва замонда жараён этиши – ҳаракатланиши ҳақидагина гап кетмоқда.

Авваллари олимлар, қуёш жойида событ туради, бошқа сайёralар унинг атрофида айланади, деб айтар эдилар. Кейинги кашфиётлар қуёш ҳам ҳаракат қилишини кўрсатди. Фалакиёт илми олимларининг айтишича, қуёш бир сонияда ўн икки мил тезлик ила ҳаракат қиласи экан. У ўзига истиқрор қилинган манзил ва вақт томон доимий жараёнда экан. Фалакиёт илми яқиндагина кашф этган бу улкан ҳақиқатни Қуръони Карим бундан ўн тўрт аср илгари бир қисқа оятининг ярмида айтиб ўтган экан.

Хўш, шундай улуғ бир сайёрани ўз истиқрори томон жорий қилиб қўйган Зот ўлганларни қайта тирилтира олмасми?!

«Бу азийзу ўта билгувчи зотнинг тақдир қилганидир.»

Аллоҳ, азийздир. Барчадан ғолибдир. Ҳар бир нарсага қодирдир. Ўта билгувчи зотдир. Қуёш ўша зот тақдир қилган жараёнда ҳаракатланади. Шунинг учун, у вазифасини бекаму кўст адo этиб турибди. Худди ўша Зот ўлганларнинг қайта тирилишини ҳам тақдир қилиб қўйган, вақти келганда бу иш ҳам бекаму кўст адo этилажак.

وَالْقَمَرُ قَدَرَنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعَرْجُونِ الْقَدِيمِ

39. Ойни эса, токи эски (хурмо) шингили (ҳолига) қайтгунга қадар манзилларини бичиб қўйганмиз.

Ой ҳам, қүёш ҳам думалоқ шаклдаги самовий жисмдир. Инсоннинг кўзига қүёш доим бир хил суратда кўринади. Лекин ой бир ой давомида йигирма саккиз шаклга киради. Аввал кичик ҳилол бўлиб кўринади. Кундан-кунга катталлашиб, тўлин баркашга айланади. Кейин яна аста-секин ҳилол ҳолига қайтади. Чунки, Аллоҳ таоло ой учун манзиллар бичиб қўйгандир. Аллоҳ унинг учун йигирма саккиз манзилни бичиб қўйган. Ҳар куни ҳар хил манзилдан чиқади, ҳар куни ҳар хил ҳажмда кўринади.

Уламоларимиз ояти каримадаги

«токи эски (хурмо) шингили (ҳолига) қайтгунга қадар» деган жумлага алоҳида эътибор берадилар. Араб тилида хурмо мевасини тутиб турувчи шингил «аржун» дейилади. Оятда ой «худди эски аржун (ҳоли)га қайтгунга қадар» деб васф қилинмоқда. Яъни, ойни охирида эски аржун ҳолига қайтарамиз, дейилмоқда. Меваси чиқариб олинган шингил ҳилолга ўхшаб қолар экан. Лекин ҳилол билан ҳилолнинг фарқи бор. Янги туғилган ҳилол тамоман бошқача бўлади. Унда янгилик, гўзаллик, ҳаёт аломатлари барқ уриб туради. Охирида ҳилол шаклига келган ой эса, эски аржун – қуриб қолган шингилга ўхшаб, кўримсиз бўлиб қолади.

Бу оятда ойнинг яратилиши, осмонда тутиб турилиши, инсон учун беминнат хизматкор қилиб қўйилиши ва унга тегишли бошқа мўъжизалар ҳақида эмас, унинг янгидан пайдо бўлиб, яна эски ҳолига қайтиши, сўнгра яна янгидан туғилиши ва бу ҳол бардавом эканлиги ҳақида гап кетмоқда.

Дунё бунёд бўлганидан бери ойни шундай бир низомга солиб қўйган Зот ўлган одамларни қайта тирилтира олмайдими?!

 لاَ إِلَهَ مُبْغَىٰ لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرُ وَلَا يَلْتَمِسُ سَابِقَ النَّهَارِ وَكُلُّ فِلَكٍ يَسْبُحُونَ

40. На қўёшнинг ойга етиб олмоғи дуруст бўлар ва на кеча кундуздан ўзиб кетар. Ҳар бири фалакда сузиб юрар.

Хеч қачон қўёш ойга етиб олиб, бемахалда бош кўтариб қолиши мумкин эмас. Улардан ҳар бири фақат Аллоҳ белгилаган вақтдагина чиқади. Бу низом ҳатто дақиқаларигача аниқдир. Ундан кеч ҳам қолмайди, илгари ҳам кетмайди. Айни тайин қилинган вақтидагина чиқади. Бу жараён дунё бунёд бўлганидан буён давом этиб келмоқда. Бирон марта бирон дақиқага ўзгарган эмас. Ушбу жараённи тақдир қилган Зот ўликларни қайта тирилтиришга қодир эмасми?!

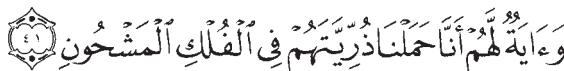
«...ва на кеча кундуздан ўзиб кетар.»

Бирон марта кечаси кундуздан ўзиб кетган эмас. Йил – ўн икки ойнинг ҳар туни қачон бошланиб, қачон тамом бўлиши, куни қачон бошланиб, қачон поёнига етиши дақиқасигача аниқ. Дунё бунёд бўлганидан бери бу жараён ҳеч ўзгармай давом этиб келмоқда. Шу қоидани тақдир қилган Зот ўликларни қайта тирилтира олмайдими?!

Осмондаги қуёш, ой ва бошқа сайёralарнинг
«**ҳар бири фалакда сузиб юрар**».

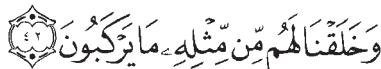
Бу ҳам Аллоҳнинг биру борлигига, ҳар бир нарсага қодирлигига, жумладан, ўликларни қайта тирилтира олишига оят-белгидир. Барча инсонлар буларнинг ҳаммасидан хулоса чиқариб, Аллоҳга иймон келтиришлари, ўлгандан кейин қайта тириладиган куннинг тайёргарлигини кўришлари керак.

Энди Аллоҳнинг борлигига, ваҳдониятига, ҳамма нарсага қодир эканига далил қилиб, сувдаги баъзи оят-белгилар зикр этилади:

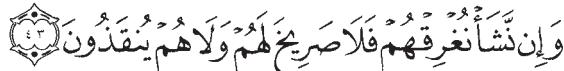
41. Улар учун Биз уларнинг наслларини тўла кемада кўтартганимиз ҳам бир оят(белги)дир.

Бу оятда инсоният тўфон балосидан Нуҳ алайҳиссаломнинг кемасида нажот топгани эслатилмоқда. Бутун инсон насли қутқариб қолингани таъкидланмоқда. Тўфон балоси билан бутун оламни ҳалок этиш ирода қилинган эди. Шундай бўлди ҳам. Ҳамма жонзор ҳалок бўлди. Фақат, Аллоҳ таолонинг амири или Нуҳ алайҳиссалом ясаган кемага чиққанларгина қолиб, ўшалардан инсон насли яна қайтадан тарқалди. Демак, инсоният деярли бир бор йўқолиб, яна янгидан тарафди. Шундай ишларга қодир бўлган Зот ўликларни қайта тирилтира олмайдими?!

42. Ва Биз улар учун унга ўхшаш минадиган нарсаларни ҳалқ қилдик.

Яъни, Биз одамларга миниладиган кемага ўхшаш бошқа нарсаларни ҳам яратдик. Уларга улов бўла оладиган салоҳиятли хусусиятларни бердик. Шунинг ўзи ҳам одамлар учун Аллоҳнинг биру борлигига, ҳар бир нарсага қодирлигига, жумладан, ўлганларни қайта тирилтира олишига оят-белгидир.

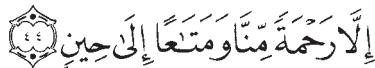

43. Агар хоҳласак, уларни фарқ этурмиз. Бас, уларнинг ёрдамчиси бўлмас ва улар қутқазилмаслар ҳам.

Нуҳнинг кемаси ва унга ўхшаш уловларни яратган Аллоҳ хоҳлаган вақтида уларга қўшиб инсонларни ҳам фарқ қилиши мумкин. Ўшандада:

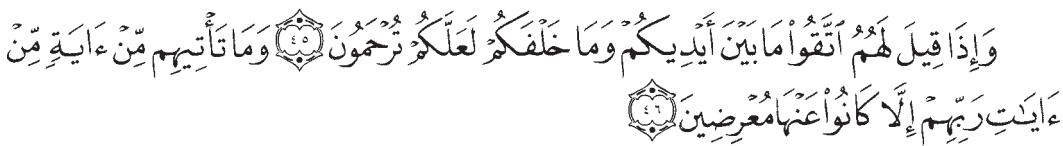
«Бас, уларнинг ёрдамчиси бўлмас ва улар қутқазилмаслар ҳам».

Аллоҳ фарқ қилишни хоҳлаган чоёда одамларга бирор ёрдамчи топилмас. Улар бу балодан қутқазилмаслар ҳам.

44. Магар Биздан бир раҳмат ва маълум муддаттгача баҳраманд бўлиш бўлсагина (омон қолурлар).

Ўшандада фақат Аллоҳнинг Ўзи раҳмат назарини солиб, қутқариб қолиши мумкин. Ёки маълум муддаттгача дунёнинг матоҳидан баҳраманд қилиш учун омон қолдириши мумкин. Бўлмаса, ҳеч ким эсон қолмас. Бунинг мисоли ҳаётда тез-тез такрорланиб ҳам туради. Инсонлар шуни ўйлаб, ибрат олиб, Аллоҳга иймон келтирсалар, ўлгандан кейин қайта тириладиган кунга тайёргарлик кўрсалар бўлмайдими? Нима учун шунча оят-белгилар турса ҳам, улар фафлатда юрадилар? Аллоҳга куфр келтирадилар? Ўлгандан кейин қайта тирилишни инкор этадилар? Нима учун?!

45. Уларга: «Олдингиздаги нарсадан ва ортингиздаги нарсадан қўрқинг. Шояд, раҳм қилинсангиз», дейилганда.

46. Ва уларга Роббилари ояларидан бир оят келганда, фақат ундан юз ўтиргувчи бўлурлар.

Нима сабабдан бундай йўл тутадилар?! Нима учун?

«Уларга: «Олдингиздаги нарсадан ва ортингиздаги нарсадан қўрқинг. Шояд, раҳм қилинсангиз», дейилганда.»

Яъни, нима учун уларга, бу дунёдаги ҳаётингиз давомида куфрингиз, гуноҳингиз туфайли йўлиқиши мумкин бўлган турли бало ва оғатлардан қўрқингиз, дейилса, қулоқ солмай, юз ўтириб кетадилар?! Ўлганингиздан кейин у дунёда охират азобларига дуч кепадилар!

либ қолишдандан қўрқинг, дейилганида, нима учун қулоқ солмай, терсланадилар?! Нима учун:

«...уларга Роббилари оятларидан бир оят келганда»,

ундан ибрат олиб, хатоларини тўғрилаб, Аллоҳга иймон келтириб, ибодат қилиш ўрнига:

«фақат ундан юз ўтиргувчи бўлурлар?!»

Кофиirlар булар билан кифояланиб қолмай, бошқа ишлар ҳам қиласдилар, бошқа номаъкул гаплар ҳам айтадилар.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ أَللهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنَطْعَمُ مَنْ لَوْيَشَاءَ اللَّهُ أَطْعَمْهُ إِنَّ أَنْتَمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

47. Уларга: «Аллоҳ сизга ризқ қилиб берган нарсадан инфоқ қилинглар», дейилганида, куфр келтирганлар иймон келтирганларга: «Аллоҳ хоҳласа, Ўзи таом берадиган кимсани биз таомлантирамизми?! Сиз очиқ-ойдин залолатдан бошқа нарсада эмассиз», дерлар.

Ҳаммага, жумладан, кофиirlарга ҳам ризқни Аллоҳ таоло беради. Мусулмон банда ўзига Аллоҳ таоло берган ризқдан Аллоҳнинг йўлида инфоқ қилиб туради. Кофиirlар эса, баҳиллик қиласdилар. Улар Аллоҳнинг йўлида инфоқ қилишдан йироклар.

«Уларга: «Аллоҳ сизга ризқ қилиб берган нарсадан инфоқ қилинглар», дейилганда...»

Кофиirlар қулоқ осмайдилар. Балки мўминлардаги «Барчага ризқни Аллоҳ беради», деган эътиқодни масхара қилишга ўтадилар ва:

«Куфр келтирганлар иймон келтирганларга: «Аллоҳ хоҳласа, Ўзи таом берадиган кимсани биз таомлантирамизми?!» деб истеҳзо қиласdилар.

Яъни, кофиirlар: «Эй мўминлар, сиз ҳаммага ризқни Аллоҳ беради, дер эдингиз, энди нима учун Аллоҳнинг Ўзи ризқ берабер қўявермай, биз инфоқ қилишимиз керак экан?!» демоқчи бўладилар. Демак, Аллоҳ барчага ризқ беравермас экан-да, баъзиларга биз берарканмиз-да, демоқчи бўладилар. Бу ишлари уларнинг нақадар жоҳил эканликларини кўрсатиб турибди. Шунга қарамасдан, улар мўминларни жоҳиллиқда, залолатда айблаб:

«Сиз очиқ-ойдин залолатдан бошқа нарсада эмассиз», дерлар».

Яъни, эй мўминлар, сиз Аллоҳ ҳаммага ризқ беради, деган залолатли эътиқоддасизлар, мана, биздан баъзи бир одамларга таом беришимизни сўраб туришингиз бунинг далили, демоқчи бўладилар.

Аслида эса, уларнинг тасаввурлари, гаплари айни залолатдир. Ҳеч қачон, ҳеч қандай инсон ўзига ҳам, бошқага ҳам ризқ топиб беради олмайди. Ҳаммага ягона зот Аллоҳ таологина ризқ беради. Ризқ топишга қобилият беради. Ризқ топишга имконият беради. Ҳамда ризқни сочиб қўяди. Аллоҳ таолонинг ризқи ҳар жойда ҳар хил бўлади, ҳар кимга ҳар хил берилади. Аллоҳ таоло бирорнинг ризқини кенг, бирорнинг ризқини тор қилиб қўяди. Ҳаммасини ҳикмат билан қилади. Ризқлар хазинасининг қалити Раззоқи оламнинг қўлида. Кимнидир пурризқ, кимнидир торризқ қилиб қўяди. Бандаларни синаш учун шундай қилади: қани, ризқи кенг этиб қўйилган шу ризқнинг шукрини келтирадими, йўқми? Ризқи тор қилиб қўйилган борига шукр этиб, сабр қиладими, йўқми? Аллоҳ таоло баъзи бандаларнинг ризқини тор қилган бўлса, у зотнинг баҳиллигидан эмас. Аллоҳ таоло ризқи кенг бандаларини инфоқ қилишга амр этаётган экан, уларнинг молу дунёсига эҳтиёжи борлигидан эмас. Ҳаммаси бандаларни синаш учундир. Ҳаммага ризқ берувчи, ҳаммани таомлантирувчи, ҳаммани бокувчи Аллоҳ таолонинг ягона Ўзиdir. Мен бирорга ризқ беряпман, мен бирорни таомлантиряпман, мен бирорни бокяпман, деган одам кофир бўлади, очик-оидин залолатга кетади.

Кофиirlарнинг мўминларга бундан бошқа нобакорлик билан айтадиган гаплари ҳам кўп. Мисол учун:

وَيَقُولُونَ مَنِ هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

48. Улар: «Агар ростгўй бўлсангиз, бу ваъда қачон бўлур?» дерлар.

Кофиirlар мўминлардан истеҳзо билан: «Эй мўминлар, қиёмат куни бўлади, деб айтиб юрибсиз,

«Агар ростгўй бўлсангиз, бу ваъда қачон бўлур?» дерлар.

Кофиirlарнинг бу саволига Аллоҳнинг Ўзи қуйидаги жавобни беради:

مَا يَنْظَرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَاخْذُهُمْ وَهُمْ لَا يَخْصُمُونَ

49. Улар талашиб-тортишиб турганларида ўзларини бирдан оладиган биргина қичқириқдан бошқа нарсани кутаётгандлари йўқ.

Бўлишини инкор этаётган, масхара қилаётгандлари қиёматни қоим қилиш Аллоҳ учун ҳеч қийин иш эмас. Фақат бир қичқириқ

бўлса, кифоя: қиёмат қоим бўлади-қолади. Уни инкор қилаётганлар фақат бир қичқириқдан бошқа нарсани кутаётганлари йўқ. Асл табиати талашиб-тортишиш бўлган кофирлар талашиб-тортишиб турганларида бир қичқириқ ила адо бўладилар.

فَلَا يَسْتَطِعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ

50. Улар на васият қилишга қодир бўларлар ва на ўз аҳлларига қайтарлар.

Кофиirlар ўзлари истеҳзо қилаётган ваъда келганида ҳеч нарсага улгурмайдилар. Турган жойларида тамом бўладилар. Улар болачақа, қариндош-уруф ва дўст-ёрларига васият қилишга ҳам улгурмайдилар. Улар ўз турган жойларидан охирги марта биргина кўриб қолиш учун яқинлари ёнига ҳам қайтиб бора олмайдилар. Чунки, ваъда қилинган пайт келди.

وَنُفَخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجَادَاتِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسُلُونَ

51. Ва сурга пуфланди. Бас, улар бирдан Роббилари томон қабр-лардан шошилиб чиқурлар.

Бу галгиси Исрофил фаришта алайҳиссаломнинг сурга иккинчи пуфлашлариdir. Шунда бошқа барча ўликлар қатори ўша кофиirlар ҳам қабрларидан шошилиб чиқиб, Роббилари томон чопадилар.

قَالُوا يُوَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ

52. Улар: «Воҳ, шўrimиз қурисин! Бизни ётган жойимиздан ким қўзнатди?! Бу Роҳман ваъда қилган ва юборилган Пайғамбарлар тасдиқлаган нарса-ку?!» – дерлар.

Бошларига тушганида кўзлари очилиб, ҳушлари жойига келади. Исрофил алайҳиссалом сурга иккинчи бор пуфлаганидан кейин қабрларидан шошилиб чиқсан кофиirlар ҳайрон бўлиб:

«Воҳ, шўrimиз қурисин! Бизни ётган жойимиздан ким қўзнатди?!»

Ўлиб, кўмилиб ётган жойимиздан ким чиқарди?! – дейдилар. Бир оздан сўнг гап нимада эканлигини фаҳмлаб етиб:

«Бу Роҳман ваъда қилган...» нарса-ку!

Аллоҳ бизга ўлгандан сўнг тирилиб, қабрдан чиқишини ваъда қилган эди. Бу худди шунинг ўзи-ку!

«...ва юборилган Пайғамбарлар тасдиқлаган нарса-ку?!» – дерлар».

Бизга келган Пайғамбарлар ҳам ўлгандан кейин тирилиш ҳақ эканини айтган эдилар, бу ишлар ўзгинаси-ку, дейдилар.

 إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةٌ وَّجْهَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لِّدِينِ الْمُحْسِرِونَ

53. Фақат биргина қичқириқдан бошқа нарса бўлгани йўқ. Бас, улар бирдан тўпланиб, ҳузуримизда ҳозир қилингандирлар.

Бор гап шундан иборат. Фақат бир қичқириқ бўлди, холос. Ҳаммалари тўпланган ҳолларида ҳузуримизга ҳозир қилиндилар.

 فَالْيَوْمَ لَا تُظْلِمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

54. Бугунги кунда бирор жонга ҳеч бир зулм қилинмас. Қилиб ўтган амалларингиздан бошқасига жазо ҳам олмассиз.

Қиёмат қунида ҳеч кимга заррача зулм қилинмайди. Чунки, Аллоҳ таолонинг адолати мутлақдир. У зот ҳамма ҳисобларни заррача ўзgartирмай, аниқ олиб қўйган. Ҳар бир жонга бу дунёда қилганига яраша жазо ёки мукофот беражак.

 إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَلَا كُهُونَ

55. Албатта, жаннат эгалари у кунда роҳатланиш ила машғуллар.

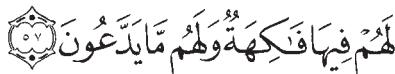
Бу дунёни иймон ва ибодат ила ўтказиб, у дунёда жаннатта эришган зотлар ўша кунда ўзларига роҳат берадиган ишлар билан машғул бўладилар. Нима уларга завқ, шодлик, хурсандчилик берса, ҳаммаси у ерда муҳайёдир.

 هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَأِيِّكِ مُتَكَبِّرُونَ

56. Улар ва уларнинг жуфтлари сояларда сўриларда ёнбошлаб ётурлар.

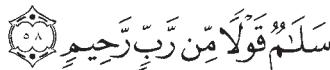
Аслида, соя кишига роҳат баҳш этиши учун яратилгандир. Лекин жаннатдаги соя бу дунёдаги соя каби фақат иссиқдан тўсадидиган, салқинда танани жунжиктирадиган нарса эмас. У доимий

роҳатбахшдир. Сўрилар ҳам жуда зийнатланган, усти ва атрофига парда тутилган бўлади.

57. Улар учун у ерда мевалар бордир. Улар учун у ерда истаган нарсалари бордир.

Аҳли жаннат учун жаннатда турли хил мевалар бордир. Улардан хоҳлаганларича еб, маза қиласидилар. Аҳли жаннатлар нимани истасалар, жаннатда ўша нарса бордир. Кўнгиллари исташи билан олдиларида муҳайё бўлади. Яна уларга:

58. Роҳийм бўлган зот Роббдан «Салом» сўзи бордир.

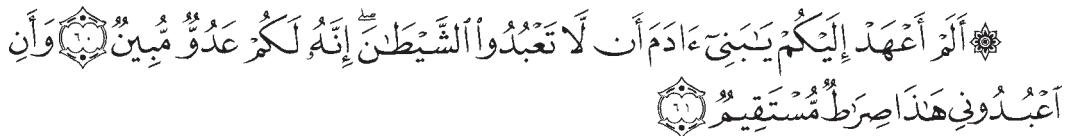
Шунча нозу неъмат, роҳат-фароғат, шавқу завқнинг устига ўзлари учун ниҳоятда раҳимли бўлган зот Роббилири Аллоҳ таоло томонидан «Салом» ҳам келади. Бу эса, энг юқори даражадаги тақдирлашдир.

Мүмин бандалар шунчалик иззат-икромда, нозу неъматда бўлиб турган бир пайтда, бошқа томонда бошқача манзара кўринади:

59. Эй, жиноятчилар! Бугунги кунда сиз ажралингиз!

Эй, кофирлар, эй, гуноқкорлар, қиёмат қўпган бугунги кунда сизлар алоҳида турингиз!

60. Мен сизларга: «Эй, Одам болалари, шайтонга ибодат қилманг, албатта, у сизга очиқ-ойдин душмандир.

61. Ва Менга ибодат қилинг, мана шу тўри йўлдир», деб амр қилмаган эдимми?!

Үша ажратилаёттган жиноятчиларга – кофир ва гуноҳкорларга қараб Аллоҳ таоло қуйидаги итоб сўзларни айтади:

«Мен сизларга: «Эй, Одам болалари, шайтонга ибодат қилманг...» деб амр қилмаган эдимми?!

Шайтонга эргашманг, деб айтмаган эдимми?! Айтган эдим. Аммо сиз шайтонга эргашдингиз.

«...албатта, у сизга очиқ-ойдин душмандир», деб айтмаган эдимми?!

Айтган эдим. Мана, энди унинг сизга очиқ душманлиги аён бўлди. Унга ибодат қилиб, ҳолингиз вой бўлди.

«Ва Менга ибодат қилинг, мана шу тўғри йўлдир», деб амр қилмаган эдимми?!

Қилган эдим. Аммо сиз Менга ибодат қилмадингиз. Тўғри йўлга юрмадингиз. Мана, оқибати нима бўлди энди?!

وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ حِلَالًا كَثِيرًا فَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ

62. Батаҳқиқ, у сизлардан кўпчилик авлодни адаштириди. Ақл юритувчи бўлмаган эдингизми?!

Шайтон сизлардан кўп авлодларни тўғри йўлдан адаштириди. Нима учун шундай бўлди? Ёки сиз ақл юритмадингизми? У юрдеса, орқасидан кетавердингизми?!

هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ

63. Мана бу сизга ваъда қилинган жаҳаннамдир!

Аллоҳ таолонинг амрига итоат этмаганларга у дунёда жаҳаннам ваъда қилинган эди. Мана ўша ваъда қилинган жаҳаннам!

أَصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ

64. Куфр келтириб ўтганингиз туфайли бугунги кунда унга киринг!

Кофирилгингиз учун энди ўша ваъда қилинган жаҳаннамга киринг!

Шу ерда жиноятчи, кофир, мунофиқ ва гуноҳкор бандаларга Аллоҳ таолонинг хитоби тамом бўлади.

Келаси оятларда уларга қилинадиган муомала ҳақида сўз кетади:

الْيَوْمَ نَخْتَمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا آئِيهِمْ وَتَشَهِّدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

65. Бугунги кунда уларнинг оғизларига муҳр урамиз. Нима қасб қилганларини Бизга қўллари сўзлар ва оёқлари гувоҳлик берур.

Мазкур жиноятчиларнинг жиноятини исбот этиш учун талашиб-тортишиб ўтириш шарт эмас. Бошқа гувоҳ олиб келишнинг ҳам ҳожати йўқ. Ёлғон гапиришни одат қилиб олган оғизларидан турли гапларни эшитиб ўтиришга ҳам бирор мухтож эмас.

«Бугунги кунда уларнинг оғизларига муҳр урамиз.»

Яхшиси, уларнинг оғизлари муҳрлаб қўйилади. Сўнг бошқа аъзолари шоҳидлик бера бошлади.

«Нима қасб қилганларини Бизга қўллари сўзлар ва оёқлари гувоҳлик берур.»

Хар бир коғирнинг бу дунёда нима ишлар қилганини унинг ўз қўли гапиради, оёғи гувоҳлик беради.

Имом Муслим, имом Насайй ва ибн Абу Ҳотим Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадиси шарифда у зот розияллоҳу анҳу қўйидагиларни айтадилар: «Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида эдик. Ул зот кулдилар. Тишлари кўриниб кетди. Сўнгра:

«Нимадан кулаётганимни билдингизми?» – дедилар. Биз:

«Аллоҳ, ва Унинг Расули билгувчиidlар», дедик. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қиёмат куни банданинг Робби ила тортишувидан. У:

«Эй Роббим, мени зулмдан сақламаганмисан?» – дейди. Бас, У зот жалла жалалуху: «Оре», дейди. Банда:

«Мен ўзимга қарши фақат ўзимдан бўлган гувоҳнигина қабул қиласман», дейди. У зот жалла жалалуху:

«Бугунги кунда зиддингга ўз жонинг етарли ҳисобчиидир. Киромун котибийн (ёзувчи фаришталар) гувоҳликка етарлидир», дейди. Бас, оғзига муҳр урилади. Аъзоларига:

«Гапир», дейилади. Улар унинг амалларини гапирадилар. Сўнгра унга гапириш имкони берилади. У:

«Йўқолинглар! Ҳалокатта учранглар! Сизларни деб ҳаракат қилган эдим!» – дейди».

Имом Муслим ва имом Абу Довуд Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган узун ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам, жумладан бундай деганлар: «Сўнгра учинчига рўбарў келади ва:

«Сен нима дейсан?!» – дейди. У:

«Мен Сенинг бандангман. Сенга, Пайғамбарингга, китобингга иймон келтирдим. Рўза тутдим. Намоз ўқидим. Садақа бердим», деб иложи борича мақтov сўзларни айтади. Унга:

«Зиддингта гувоҳимизни юборайликми?!» — дейилади. У ичидаги ўзига қарши ким гувоҳлик бериши мумкинлигини ўйлаб турганида, оғзига муҳр урилади. Сўнгра сонига: «Сен гапир», дейилади. Бас, сони, гўшти ва суяги нима амал қилганини гапиради. Ана шу мунофиқ одамдир. Бу иш унинг узри ўзи билан бўлсин деб қилинади. Ана шу одам Аллоҳнинг фазабига учрайдиган одам».

Имом ибн Жарир ат-Тобарий Абу Мусо ал-Ашъарий розияллоҳу анхудан келтирган ривоятда шундай дейилади:

«Қиёмат қуни мўмин киши ҳисоб-китобга чақирилади. Робби унга амалларини ўзаро икковлари биладиган қилиб арз қиласди. У эътироф этади: «Ҳа, Роббим, қилувдим, қилувдим, қилувдим», дейди. Бас, Аллоҳ унинг гуноҳларини мағфират қиласди ва беркитади. Ер юзидағи бирор маҳлук, у гуноҳкорлардан ҳеч нарсани қўрмайди. Яхшиликлари эса, қўринади. У, одамлар ҳаммалари қўрсалар эди, деб орзу қиласди.

Коғир ва мунофиқ ҳам ҳисоб-китобга чақирилади. Робби унга қилган амалларини арз қиласди. У инкор этади ва:

«Эй Роббим, сенинг иззатинг ила қасамки, фаришта мен қилмаган ишни менга ёзиб қўйибди», дейди. Фаришта унга:

«Фалон қуни, фалон жойда шундоқ қилмаган эдингми?!» — дейди. У:

«Йўқ! Иззатинг ила қасамки, эй Роббим, мен буни қилганим йўқ», дейди. Шундан сўнг Аллоҳ таоло унинг оғзига муҳр солади. Менимча, энг аввал унинг ўнг сони гапиради», деб туриб Абу Мусо ал-Ашъарий розияллоҳу анху: «Бугунги кунда уларнинг оғизларига муҳр урамиз...» оятини тиловат қилдилар».

وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ فَأَسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَنَّا بِيُصْرُونَ

66. Агар хоҳласак, кўзларини теп-текис қилиб қўюрмиз. Бас, улар йўлга шошилурлар. Аммо, қандай ҳам қўрсинлар.

Аллоҳнинг иродаси билан ўша жиноятчиларнинг кўзлари йўқ қилиниб, ўрни ҳам қўйилмай текислаб юборилса борми, нима бўлади? Улар йўлга юрмоқчи бўлиб шошилишади, бир-бирларига туртиниб, олдинга интилишади, аммо қўрмаганлари учун ҳеч қаёққа бора олишмайди. Бу ҳол уларнинг оғизларига муҳр уриб, шарманда қилишнинг устига яна бир шармандалиқdir. Маҳшарда барча халойиқнинг олдида гуноҳлари очилиб, аъзолари ўзларига қарши гувоҳлик бериб, тилларига муҳр урилиб турган бир пайтда кўзларининг ҳам текислаб қўйилиши, ҳеч нарсани кўра олмай, ўзларини ҳар томонга уришлари хору зорликнинг энг чўққисидир. Аммо уларни хорлаш ҳали тугагани йўқ.

وَلَوْ نَشَاءُ لَمْ سَخِنَهُمْ عَلَىٰ مَا كَانُوا مُسْتَطِعُوْمُ ضَيْاً وَلَا يَرْجِعُونَ ٦٧

67. Агар хоҳласак, уларни жойларида қотириб қўюрмиз. Бас, олдинга юришга ҳам қодир бўлмаслар, ортга ҳам қайта олмаслар.

Кофир ва осийларнинг жойларида қўғирчоққа ўхшатиб қотириб қўйилишлари ҳам катта хорлиқдир. Улар турган жойларида қотиб қоладилар. Олдинга ҳам юра олмайдилар. Ортга ҳам қайта олмайдилар.

Қолаверса, кофирларнинг бу дунёда узоқ қолишлари ҳам хору зорлиқдир.

وَمَنْ نُعَمِّرُهُ نَكِسَهُ فِي الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ٦٨

68. Кимнинг умрини узоқ қилсак, уни хилқатида noctor қилиб қўямиз. Ахир, ақл ишлатиб кўрмайдиларми?

Одам боласининг умри қанча узайса, у шунча қариб, заифлашиб боради. Бу эса, дунё ҳаёти ўткинчи эканининг, бақоси йўқлигининг ёрқин далилидир. Ақлини ишлатиб, бу ҳақиқатни англаб, иймонга келиб, ибодат билан ўтган мўминлар қариганлари сари роҳатлари кўпайиб боради. Ҳаётда қолишни ибодат қилиш ва савоб ишлаш учун фурсат, деб хурсанд бўладилар. Жаннатта ва Аллоҳнинг розилигига етишиш умидида ўлимни хурсанд бўлиб кутиб оладилар. Кофирлар эса, ақларини ишлатмаганлари учун, бу масалада катта қийинчиликда қоладилар. Шунинг учун ҳам, оятда:

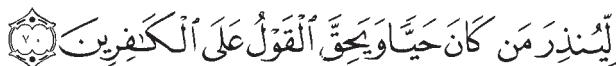
«Ахир, ақл ишлатиб кўрмайдиларми?» дейилмоқда.

Агар узоқ умр кўриб, фақат noctorlikка қайтиш мумкинлиги ҳақида ақл ишлатиб кўрсалар, иймонга келишлари керак эди. Аммо ақл ишлатмадилар. Кофирларнида қолдилар. Шу боис, қариганларида бошларига қийин кун тушади. Қўлларидан бир иш келмай қолади. Ҳатто, бор-йўқларини сарф қилганлари бу дунё ҳаётидан ҳам завқ ололмайдилар. Ҳаёт улар учун азобга айланади. Ўлимни ўйлаш эса, азоб устига азоб бўлади.

Сураи кариманинг қолган оятларида ваҳий ва унинг хусусиятлари, Аллоҳнинг ягона маъбуудлиги ва ўлгандан кейин қайта тирилиш масалалари янгитдан арз қилинади:

وَمَا عَلِمْنَاهُ الشِّعْرُ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقَرْءٌ مُّبِينٌ ٦٩

69. Биз унга шеърни таълим берганимиз йўқ. Бу унинг учун тўғри ҳам келмас. У, зикр ва очик-ойдин Қуръондан ўзга нарса эмас.

70. Тирик бўлган шахсларни огоҳлантириш ва кофирларга (азоб) сўзини ҳақ қилиш учундир.

Мушриклар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни шоир, Қуръони Каримни шеър ҳам деганлар. Аллоҳ таоло ушбу оятда уларнинг бу даъволарига кескин жавоб бермоқда.

«Биз унга шеърни таълим берганимиз йўқ.»

Сизлар шеър билан Қуръоннинг фарқига бора олмаяпсиз. Шеър ички кечинмаларни инсоннинг ўзи вазнга солиб, байт қилиб айтишидир. Уни хоҳлаган инсон айтиши мумкин. Шеър турли бўлган бўлмаган гапларни ҳам кўтараверади. Айниқса, арабларда бу нарса машҳур. Улар ҳақиқатни яхшилаб билиб олишлари лозимки, Қуръон Аллоҳ томонидан танлаб олинган етук банда Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга нозил қилинган ваҳийдир. У, Аллоҳнинг каломидир. Уни ҳеч ким ўзидан чиқариб айта олмайди. Шунинг учун, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни шоир дейишлик мумкин эмас.

«Бу унинг учун тўғри ҳам келмас.»

Шоирлик Пайғамбарлик мақомига ҳеч мос келмайдиган амалдир. Шунинг учун ҳам, шоирлик Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг табиатларида умуман йўқ эди.

Абу Заръя ар-Розий қилган ривоятда аш-Шаъбий: «Абдулмуттобилидан тарқаган болаларнинг ҳаммаси, эркаги ҳам, аёли ҳам шеър айтар эди, магар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам айтмаганлар», деган.

Аллоҳ таоло Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга шеърни таълим бермаганини, шеър ўқиш у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга тўғри ҳам келмаслигини айтганидан сўнг, Қуръони Каримнинг моҳиятини баён қилишга киришади:

«У, зикр ва очиқ-ойдин Қуръондан ўзга нарса эмас.»

Аллоҳ таолодан Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга келган ваҳий зикрдир, эслашдир, Қуръондир – қироат қилинадиган каломдир. Бу илоҳий китоб бутун оламлар учун ваъз-насиҳат, эслатмадир. Ҳамма учун тиловат қилинадиган илоҳий дастурдир. Уни Аллоҳ таоло маълум мақсад ила нозил этгандир. Унинг нозил қилиниши:

«Тирик бўлган шахсларни огоҳлантириш ва кофирларга (азоб) сўзини ҳақ қилиш учундир.»

Оятда мўминларни «тирик»лар дейилмоқда. Кофирлар эса, ўликларга тенглаштирилмоқда. Иймонга келишга тайёр қалб ҳаётда ти-

рик яшашга тайёр қалбdir. Куфрда қоладиган қалб эса, яшашга тайёрланмаган, ўлик қалбdir. Шунинг учун ҳам, Мұхаммад соллаллоху алайхى васаллам ҳаётта тайёрларни Қуръон билан огоҳлантирадилар. Ҳаётта тайёрланмаганларга эса, азоб қалимаси ҳақ бўлганини эълон қиласидилар. Демак, инсонлар Қуръонга бўлган муносабатларига кўра икки турга бўлинадилар. Биринчиси, унга иймон келтирганлар — тириклар. Иккинчиси, унга қуфр келтирганлар — ўликлар.

أَوْلَمْ يَرَوْ أَنَّا خَلَقْنَاكُم مِّمَّا عَمِلْتُمْ أَيْدِينَا أَنْعَمَّا فَهُمْ لَهَا مَلِكُونَ
رَبُّكُمْ وَمِنْهَا يَأْكُونُونَ وَلَهُمْ فِيهَا مَنْفَعٌ وَمَسَارِبٌ أَفَلَا يَشْكُرُونَ

71. Ахир, Биз улар учун Ўз қўлларимиз-ла қилган нарсалардан чорваларни яратиб қўйганимизни кўрмайдиларми?! Бас, улар ўшаларга молик(эга)дирлар-ку!

72. Биз уларга ўша(ҳайвон)ларни бўйинсундириб қўйдик. Бас, улардан маркаблари бор ва улардан ерлар.

73. Улар учун ўшаларда манфаатлар ва ичимликлар бор. Ахир, шукр қилмайдиларми?!

Ушбу уч оятда Аллоҳ таоло бандалар учун чорва ҳайвонларини яратиб қўйганлиги, ўша ҳайвонларда уларга турли фойдалар борлиги, бунинг учун бандалар Аллоҳ таолога шукр қилишлари лозимлиги ҳақида сўз кетмоқда. Чорва ҳайвонлари арабчада «анъом» дейилади ва ундан тую, қора мол ва қўй, эчки каби ҳайвонлар тушунилаверади.

Дарҳақиқат, бандаларига ушбу ҳайвонларни Аллоҳ таоло яратмаганида бошқа ҳеч бир зот яратиб бера олмасди. Инсоннинг ўзи эса, мутлақо яратади. Дунё бунёд бўлганидан буён ҳеч ким, ҳеч қачон, ҳеч қаерда бирорта чорва ҳайвонини ёки унинг бирорта аъзосини яратади олгани йўқ. Ушбу ҳайвонларни ижод этишининг ўзи Аллоҳ таолонинг биру борлигига, ҳар бир нарсага қодирлигига, шу жумладан, илоҳий китоб ҳам тушира олишига ёрқин далилдир. Одамлар бундан ибрат олмаганлари ҳақида ажабланиш саволи берилаётганининг сабаби ҳам шундан.

«Ахир, Биз улар учун Ўз қўлларимиз-ла қилган нарсалардан чорваларни яратиб қўйганимизни кўрмайдиларми?!

Демак, Аллоҳ таоло чорва ҳайвонларини одамлар учун яратган. Ўз қўли билан яратган. Бундан бандалар ибрат олишлари, иймонга келиб, Аллоҳга ибодат қилишлари керак.

«Бас, улар ўшаларга молик(эга)дирлар-ку!»

Одамларни ўша чорваларга Аллоҳнинг ўзи эга қилиб қўйган. Инсонлар эга сифатида улардан фойдаланадилар.

«Биз уларга ўша(ҳайвон)ларни бўйинсундириб қўйдик.»

Биз чорва ҳайвонларига бўйинсунни қобилиятини бердик. Ўша ҳайвонлар одамларга бўйинсуниб, нимага ундасалар, шунга юрадилар.

«Бас, улардан маркаблари бор ва улардан ерлар.»

Одамлар ўша ҳайвонлардан маркаб – улов сифатида фойдаланаидилар. Шу билан бирга, ўша ҳайвонларнинг гўшт ва ёғларини ейдилар.

«Улар учун ўшаларда манфаатлар...» бор.

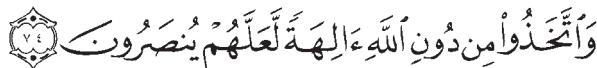
Одамлар учун ўша чорва ҳайвонларида турли манфаатлар бор. Териси, жуни, ҳатто суюкларидан ҳам фойдаланаидилар.

«...ва ичимликлар бор.»

Сут-қатиқларини ичадилар.

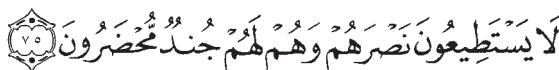
«Ахир, шукр қилмайдиларми?!»

Ахир, Аллоҳ, таоло уларга бу ҳайвонларни яратиб бермаганида, озиқ учун гўшт ва ёғни қаердан олар эдилар? Яна бошқа фойдалари-ни-чи? Йўқ, ола билмасдилар. Бинобарин, ақлни ишлатиб, мазкур ҳайвонларни ўзлари учун яратиб берган зот Аллоҳ, таолога иймон келтиришлари ва Унга ибодат қилиб яшашлари лозим. Бандаларнинг кўплари эса, ношукрчилик қилдилар. Ўзлари учун бу ҳайвонларни яратган, уларни бўйинсундириб берган Зотта куфр келтирдилар, осий бўйдилар.

74. Улар Аллоҳдан ўзга илоҳлар тутдилар. Гўёки, уларга ёрдам берилар эмиш.

Аллоҳ берган неъматларга ношукрлик қилган бандалар Аллоҳга ширк келтириб, ундан ўзга «худолар» тутдилар. Гўёки, ўша «худолар» томонидан уларга ёрдам берилар эмиш!

75. Уларнинг ёрдамига (худолари) қодир бўлмаслар. Улар эса, ўша(ҳудо)лари учун ҳозир қилинган аскардирлар.

Мушрикларнинг «худолари» уларга ёрдам беришга қодир бўла олмайдилар. Лекин улар ўша «худолари» учун жон фидо қилишга тайёр турган аскарлардир. Улар учун турли хизматлар адо этадилар. Сохта худоларини ҳимоя қилиш учун ўзларини ўтга-чўққа урадилар. Булар қандай худолар бўлди?! Булар қандай бандалар бўйди? Бундай худолик ва бандалик қайси мантиққа тўғри келади?

Эй Пайғамбар!

فَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ وَمَا يُعْلَمُونَ

76. Уларнинг гапи сени хафа қилмасин. Албатта, Биз нимани сир тутсалар ва нимани ошкор қилсалар, билурмиз.

Ушбу ояти карималар нозил бўлаётган пайтлар Ислом даъвати, Пайғамбаримиз алайҳиссалом ва мўмин-мусулмонлар учун foят оғир ва машаққатли пайтлар эди. Ўша даврда мушрикларнинг озорлари ва турли кирдикорлари авжга чиққан эди. Мазкур қийинчиликлар ҳақида Пайғамбар алайҳиссаломга ва мўмин-мусулмонларга тасалли берадиган бирдан-бир нарса ўша пайтларда нозил бўлаётган ояти карималар эди. Ушбу ояларда ҳам Аллоҳ таоло Пайғамбаримизга ва у зот орқали мўмин-мусулмонларга тасалли бермоқда:

«Уларнинг гапи сени хафа қилмасин».

Яъни, коғир ва мушрикларнинг дину диёнатта, Қуръонга ва аҳли иймонга қарши айтиётган гапи сени хафа қилмасин.

«Албатта, Биз нимани сир тутсалар ва нимани ошкор қилсалар, билурмиз.»

Шу жумладан, коғир ва мушрикларнинг сени хафа қиладиган гапини ҳам яхши билурмиз. Унга яраша жазоларини берурмиз.

أَوْلَئِيرَ الْإِنْسَنُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ حَصِيمٌ مُّبِينٌ

77. Инсон Биз уни нутфадан яратганимизни билмайдими?! Энди эса, у очиқ-ойдин хусуматчи бўлиб туриди?

Ушбу ояти карима ва ундан сўнг келадиган оялар ўлгандан кейин тирилтиришни инкор қиладиган ҳар бир инсонга хитобдир. Аммо бу ояларнинг тушишига сабаб бўлган киши мушрикларнинг каттаси Убай ибн Халаф эди.

Мужоҳид, Икрима, Урва ибн Зубайр, ас-Суддий ва Қатодадан қилинган ривоятда: «Убай ибн Халаф (Аллоҳнинг лаънати бўлсин унга) қўлида чириган суюкни тутиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келди ва хокини ҳавога пуфлаб учирив туриб:

«Эй Мұхаммад, Аллоҳ мана шуни тирилтиради, деб гумон қиласанми?!» – деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳа, Аллоҳ сени ўлдиради, кейин қайта тирилтиради, сўнгра эса, дўзахга киритади», дедилар. Шундан кейин: «Инсон Биз уни нутфадан яратганимизни билмайдими?!» деб бошланувчи оялар нозил бўлди», дейилган.

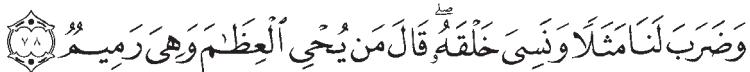
Ха, инсон ўз аслини билганида кофир бўлмас эди. Ўлгандан кейин қайта тирилишни инкор қила олмас эди.

«Инсон Биз уни нутфадан яратганимизни билмайдими?!»

Инсон ўзининг бир томчи жирканч сувдан яратилганини билмайдими?! Ўзини ким деб ўйлайди?! Бунчалик ҳовлиқади?! Бунчалик осмондан келади?!

«Энди эса, у очик-ойдин хусуматчи бўлиб турибди?!»

Аллоҳ чириган суякни қандай қилиб қайта тирилтиради, деб истеҳзо билан савол беради?!

78. У Бизга мисол келтирди ва ўз яратилишини унудти. «Суякларни ким тирилтирур? Ҳолбуки, улар титилиб кетган-ку?!» – деди.

Ҳаддан ошган, ўзидан кетган бу хусуматчи инсон қўлига чириган суякларни олиб:

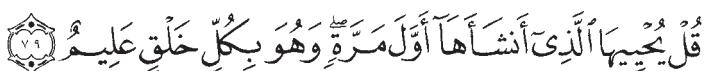
«Бизга мисол келтирди...»

Мисол келтиришга келтирди-ю, аммо:

«...ўз яратилишини унудти».

Агар у ўз яратилишини унумтаганида, ўлгандан кейин қайта тирилишга шубҳа қилмас, уни инкор этмас эди. Ўша кофир инсон сенга қараб, эй Пайғамбар, бу:

«Суякларни ким тирилтирур? Ҳолбуки, улар титилиб кетган-ку?!» – деди.

79. Сен: «Уларни илк марта йўқдан бор қилган Зот тирилтиради ва у ҳар бир яратилган нарсани яхши билгувчиидир», деб айт.

Кофирининг, суякларни ким тирилтиради, деган саволига нима деб жавоб беришни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга Аллоҳнинг Ўзи ўргатмоқда. Эй Пайғамбар:

«Сен: «Уларни илк марта йўқдан бор қилган Зот тирилтиради...» дегин.

Йўқдан бор қилган зот учун борни қайта тирилтириш жуда ҳам осондир. Уни қандай амалга оширишни Аллоҳ, таолонинг Ўзи билади.

«...у ҳар бир яратилган нарсани яхши билгувчиидир», деб айт.»

Ҳар бир маҳлуқнинг ҳар бир хусусиятини ҳам яхши билади. Шунинг учун, уларнинг ҳар бирини худди ўзиdek қилиб, ҳатто

бармоқ учларини ҳам ўз ҳолига қайтариб тирилтиради. У зот ҳар нарсага қодирдир.

الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْشَمْتُهُ تَوَقَّدُونَ

80. У зот сизларга яшил дараҳтдан олов қилиб бергандир. Энди эса, сиз ундан олов ёқмоқдасиз.

У зот шундай қудратли зотки, баъзи нарсаларни ўзига қарама-қарши томондан ҳам чиқараверади. Мисол учун, ям-яшил дараҳтни олайлик. У ҳўл бўлади. Таркибида сув бор. Сув эса, оловни ўчиради. Аммо Аллоҳ таоло оловга терс бўлмиш ҳўл дараҳтни бир-бирига ишқаса ўт чиқарадиган ҳолга келтириб қўйгандир. Оловга ёқилфини ҳам ўша дараҳтнинг ўзидан қилиб қўйгандир. Бу улкан бир мўъжизага одамлар эътибор бермайдилар. Агар эътибор берсалар, Аллоҳ таолонинг биру борлигига, ҳар бир ишга, жумладан, ўликларни қайта тирилтиришга ҳам қодир эканига очиқ-оидин далилни кўрар эдилар.

أَوْلَئِنَسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَدِيرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بِلَّا وَهُوَ أَخْلَقُ الْعَلِيمُ

81. Осмонлару ерни яратган Зот уларга ўхшашни яратишга қодир эмасми?! Йўқ! У ўта яратгувчи, ўта билгувчи зотдир.

Осмонлару ерни яратган зот учун, шунчалик улкан, катта, мурракаб, бепоён маҳлуқларни яратган зот учун уларнинг олдида заррача ҳам келмайдиган одамни қайта тирилтириши қийин эканими?!

«Йўқ!»

Албатта, У қодирдир. Үнга бу иш қийин эмас. Чунки:
«У ўта яратгувчи, ўта билгувчи зотдир».

Ҳар қандай нарсани ярата олади. Ҳар қандай нарсани билади. Яратиш Унинг учун ҳеч қандай қийинчилик туғдирмайди.

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْءًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

82. Қачон бирон нарсани иродга қилса, Унинг иши «Бўл» демоқлиқдир, холос. Бас, у нарса бўлур.

Иродга қилинган нарса нималигининг фарқи йўқ. У хоҳ бепоён осмон бўлсин, хоҳ ер бўлсин, хоҳ бошқа маҳлуқлар бўлсин, уни яратиш Аллоҳ учун иш эмас. Унинг иши фақат «бўл» дейиш,

холос, у бўлаверади. Шунингдек, ўликларни тирилтириши ҳам «бўл» дейиш билан бўлади. Бунга ҳеч шубҳа қиласлик керак. Ким шубҳа қиласа, хато қиласди. Ўзига жабр қиласди.

فَسُبْحَنَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلْكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَمَوْنَ

83. Бас, барча нарсанинг том эгалиги қўлида бўлган Зот покдир. Унгагина қайтариурсизлар.

Гап шундай экан, демак дунёдаги барча нарсаларнинг тўла эгалиги ва тасарруфи қўлида бўлган Аллоҳ таоло покдир. Барча айб ва нуқсонлардан, жумладан, кофир ва мушриклар, ўлганларни қайта тирилтира олмайди, деб тақаётган нуқсондан ҳам покдир. Ва билиб қўйинглар:

«Унгагина қайтариурсизлар».

Ҳамма-ҳаммангиз охир-оқибат унга қайтиб борасизлар. Бош-қага эмас. Демак, ўша қунга тайёргарлик кўринглар. Аллоҳга иймон келтириб, Унга ибодат қилинглар, Унинг ҳузурига қайтиб борганингизда шарманда бўлиб қолмасликнинг чорасини ахтаринглар.

Мана, «Йаасийн» сурасини ўрганиб ҳам чиқдик. Нима учун бу сураи карима «Қуръоннинг қалби» деб аталгани, нима учун унинг фазли ҳақида ҳадиси шарифлар ворид бўлгани англааб олингандир.

Сурада мўъжаз калималар билан Аллоҳ таолонинг биру борлиги, ҳар бир нарсага қодирлиги, Пайғамбарлик ва ваҳийнинг ҳақлиги, кишилар Пайғамбар етказган ваҳийни ўзларига дастур қилиб яшамоқлари лозимлиги, ўлгандан кейин қайта тирилиш каби масалалар муолажа этилди. Булар ҳар бир кишининг қалбida туриши лозим бўлган масалалардир. Ҳар бир киши эртаю кеч эслаб туриши зарур бўлган масалалардир. Ушбу масалаларни ўз ичига олган «Йаасийн» сурасини ҳар бир киши иймон билан ўқиса, гуноҳлари мағфират бўлишига лойиқдир.

سُورَةُ الصَّافَاتِ

СОФФААТ СУРАСИ

Маккада нозил бўлган. 182 оятдан иборат.

«Ас-Соффаат» сўзи «саф тортиб турувчилар» маъносини англатади. Аллоҳ таоло бу сураи каримани Аллоҳнинг амрини бажариш учун саф тортиб турган фаришталар (ас-соффаат)га қасам ила бошлаган бўлиб, шу сўз сурага ном бўлиб қолган.

Бошқа маккий суралар каби, бу сурада ҳам кишилар қалбида мустаҳкам эътиқодни бино қилиш, уни ширкнинг турли кирларидан тозалаш ҳақида ўзига хос услубда сўз юритилади. Баъзи бир масалаларга алоҳида эътибор берилади. Масалан, арабларда, Аллоҳ билан жинлар орасида яқинлик бор, деган гап кенг тарқалган бўлиб, сурада шу хурофий гап муолажа қилинади.

Шунингдек, сураи каримада тавҳид ва ваҳий масаласи ҳам алоҳида тилга олинади.

Мушрикларнинг залолати баёнидан сўнг, уларга ўхшаш умматларнинг қиссалари келтирилади. Борлиқдаги мавжуд нарсалардан ўрнак олишга чақирилади.

Сураи карима фаришталарнинг бир неча тоифалари билан қасам ичиб бошланади. Сўнгра гап мавзуи жинларга кўчади. Уларнинг ҳақиқати баён қилинади. Арабларнинг, Аллоҳ билан жинлар ўртасида яқинлик бор, деган хурофотлари беҳуда эканлиги фош этилади.

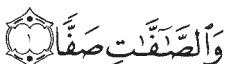
Сўнгра кофириларнинг ўлгандан кейин қайта тирилишга ишон-масликлари масаласига ўтилади. Мўмин баnda билан кофир қиссанаси келтирилади. Улар ўртасида бу дунёда бўлиб ўтган тортишув эсга олинади. Сўнг натижа баён этилади. Мўмин жаннатга, кофир дўзахга йўл олиши айтилади.

Кейин эса, ҳозирда куфр келтираётганлар иши янгилик эмаслиги, буларга ўхшаш кофирилар аввал ҳам кўп бўлганлиги ҳақида сўз очилиб, ўтган умматлар, жумладан, Нуҳ, Иброҳим, Исмоил, Мусо, Ҳорун, Илёс ва Лут алайҳиссаломларнинг қиссалари келтирилади. Ҳусусан, мўмин-мусулмонларни Аллоҳ йўлида фидокорликка чорлаш учун Иброҳим алайҳиссаломнинг ўз жигарбандалари Исмоил алайҳиссаломни қурбонлик қилишга уринишлари қиссанаси батафсил келтирилади.

Суранинг охирида Аллоҳ таоло поклаб ёд этилади. Аллоҳ таоло Пайғамбарлари ва мўмин бандаларига икки дунёда ҳам нусрат бериши айтилади.

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

1. Сафда тизилиб турувчилар ила қасам.

Оятда Роббул оламийн «Вас-соффаати соффан» деб, Ўзининг амрини адо этиш учун сафга тизилиб, шай бўлиб турган фаришталар билан қасам ичмоқда.

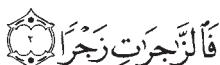
Аллоҳ таоло кейинги икки оятда ҳам маълум бир тоифа фаришталар билан қасам ичади. Бу эса, ўша фаришталарнинг Аллоҳ таоло ҳузурида ўзига яраша қадр-қиймати борлигини билдиради. Уларга эътиборни жалб этади. Уларнинг шон-шарафини орттиради. Фаришталар ҳам Аллоҳ таолонинг махлуқотлари, бандалари. Улар ўзига хос хусусиятлари билан яратилган. Бир тоифалари Аллоҳ таолонинг амрини дарҳол бажариш учун саф тортиб тайёр турадилар. Фаришталарнинг саф тортишлари ҳадиси шарифда ҳам келган.

Имом Муслим ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Фаришталар Роббилари ҳузурида саф тортганлариdek саф тортмайсизларми?!» – дедилар. Биз:

«Қандай қилиб, эй, Аллоҳнинг Расули?» – дедик. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

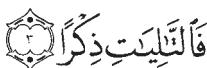
«Олдинги сафларни тўлдирадилар ва сафни жипс қиладилар», дедилар», дейилган.

2. Зажр (қилинадиганларни) зажр қилгувчилар ила қасам.

«Зажр» сўзи мумтоз адабиётимизда ҳам шу маъно ва шу шаклда ишлатилган. Бу сўз айбдорни қўпол сўз ва муомала ила бир нарсадан узоқлаштириш маъносини англатади. Фаришталардан бир тоифаси кофир ва осийларнинг жонлари олинаётганда, хашир пай-

тида ва жаҳаннамга ҳайдаш пайтида зажр қилишга маъмурдирлар. Аллоҳ, таоло ояти каримада ўша тоифадаги фаришталар билан қасам ичмоқда.

3. Зикрни тиловат қилгувчилар ила қасам.

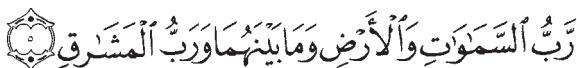
Яна бир тоифа фаришталар Аллоҳнинг самовий китобларини, яъни, зикрни тиловат қилишга буюрилган. Оятда Аллоҳ, таоло ўша тоифадаги фаришталар билан ҳам қасам ичмоқда.

Одатда, ўта муҳим ишни таъкидлаш учун қасам ичилади. Хусусан, Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло ҳар арзимас баҳонага қасам ича-вермайди. Хўш, бирйўла уч тоифа фаришталар билан қасам ичишдан мақсад нима? Бундан кўзланган мақсад жуда муҳимдир. У ҳам бўлса, тавҳидни эълон этишдир, яъни, шунча фаришталар билан қасамки,

4. Албатта, илоҳингиз ягонадир.

Эй баңдалар, сизнинг ибодатингизга сазовор илоҳингиз биттаю биттадир, ягонадир.

5. У зот осмонлару ернинг ва иккиси орасидаги нарсаларнинг Роббидир. Ва машриқларнинг Роббидир.

Сизнинг ўша ягона илоҳингиз бўлган зот:

«...осмонлару ернинг ва иккиси орасидаги нарсаларнинг Роббидир».

Яратувчиси ва тадбирини қилувчисидир. Осмонларга қаранг! Қанчалик бепоён! Қанчалик юксак! Қанчалик мустаҳкам! Қанчалик муҳташам! Қанчалик бенуқсон! Ана шуларнинг ҳаммасини Аллоҳ, яратган, Аллоҳ, тадбирини қилиб туради. Уларнинг Робби Аллоҳдир.

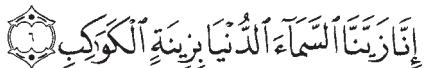
Ерга назар солинг! Унинг ажойиботларига боқинг! Уни ҳам Аллоҳ, яратган, Аллоҳ, тадбирини қилиб туради. Унинг ҳам Робби Аллоҳдир.

Осмонлару ернинг орасидаги сонсиз-саноқсиз нарсаларга қаранг! Ҳаммасини Аллоҳ, яратган. Ҳаммасининг тадбирини Аллоҳ, қилиб туради. Ҳаммасининг Робби Аллоҳдир. Шунингдек, Аллоҳ:

«Ва машриқларнинг Роббидир».

Күёш ҳар куни чиқадиган жойларни – машриқларни яратган зот ҳам Аллоҳдир. Уларнинг тадбирини қилиб турувчи зот ҳам Аллоҳдир. Уларнинг Робби ҳам Аллоҳдир.

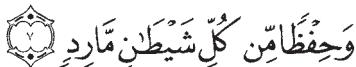
Аллоҳ машриқларнинг Робби бўлганидан кейин мағрибларнинг ҳам Робби бўлиши турган гапдир.

6. Албатта, Биз бу дунё осмонини юлдузлар зийнати-ла зийнатладик.

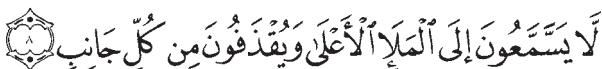
Инсонлар яшаб турган бу дунё осмони уларга энг яқин осмондир. Ана ўша осмонни Аллоҳ таоло юлдузлар билан зийнатлаб қўйгандир. Бу ҳам Унинг барча нарсанинг Робби, яратувчиси ва тадбирини қилувчиси эканига далилдир. Юлдузларнинг ҳажми, сон-саноғи, осмонда туриши, инсонларга етказадиган фойдалари ва бошқа ажойиботларини бир томон қўйиб, уларнинг дунё осмонига зийнат бўлишинигина олиб кўрайлик. Осмонга бундан гўзалроқ зийнат бўлиши мумкинми? Уни ким қила олади? Батамом осмонни зийнатлаш у ёқда турсин, бирор зот биттагина бўлса ҳам зийнатни осмон зийнатига қўشا олганми? Албатта, йўқ! Шундай бўлгач, осмонни юлдузлар билан зийнатлаб қўйган Зотта иймон келтирмай, кимга иймон келтирилади?! Осмонни зийнатлаб қўйган Зотта ибодат қилмай, кимга ибодат қилинади?!

Аллоҳ таоло юлдузларни осмонга зийнат қилиш билан бирга:

7. Ва ҳар бир итоатсиз шайтондан сақлаш учун.

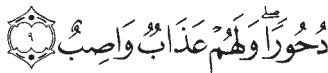
Юлдузлар осмонларни зийнатлайди, айни дамда, уларни итоатсиз шайтонлардан муҳофаза этади. Бошқа оятларда келганидек, итоатсиз шайтонлар – жинлар осмонга яқинлашса, юлдузлардан учқун чиқиб, уларни ҳайдаб, осмонни муҳофаза қиласди.

8. Улар юксак тўплиққа қулоқ сола олмаслар ва ҳар томондан (учқун-ла) отилурлар.

Ўша жинлар осмондаги юксак тўплиқ – олий жамоат, яъни фаришталар жамоасининг ўзаро гапларини ҳеч ҳам эшита олмайди-

лар. Агар эшитишга ҳаракат қылсалар, юлдузлардан ажраб чиққан учқун ила отилиб ҳайдаладилар.

9. Ҳайдалурлар! Улар учун узлуксиз азоб бордир.

Бу дунёда осмонга чиқишигга ҳаракат қылган чоқларида:

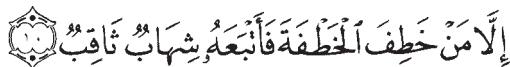
«Ҳайдалурлар!»

У дунёда эса:

«Улар учун узлуксиз азоб бордир».

Ўша азобда улар доимий равищда бўлурлар.

Аввал айтилганидек, шайтонларнинг юксак тўплиқقا қулоқ солишларига имкон берилмайди.

10. Магар бирорта сўзни ўғриликча тинглаган шахс бўлса, уни ёқувчи олов таъқиб этар.

Мабодо, жинлардан бирортаси осмонлардаги юксак тўплиқقا – фаришталар жамоасига ўғриликча қулоқ тутиб бирор сўзни эшишиб қолса, унинг ортидан олов тушади ва уни ёндириб юборади. Бу ояллар мушрикларнинг, жинлар осмонга чиқиб Аллоҳ билан фаришталар орасидаги ҳамда фаришталарнинг ўзаро гапларини эшишиб, ерда ўзлари тобеъ қилиб олган одамларга етказадилар, шу йўл ила фолбин ва коҳинлар жинлар ёрдамида фойибдан хабардор бўладилар, деган эътиқодлари бузук эканини фош қиласи. Мана шу бузук эътиқод асосида араб мушриклари фолбин ва коҳинларга ишонишар, уларни улуғлашар ва ҳатто баъзилари жинларга сифинишар эди.

Юқоридаги оялларда фаришталар, осмонлару ер, уларнинг ораларидағи нарсалар, юлдузлар ва шайтонлар зикр этилган бўлса, кейинги оялларда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассаллам мушриклардан уларнинг ўзларини яратиш қийинми ёки мазкур нарсаларни яратиш қийинми эканлиги ҳақида сўрашга буюриладилар.

Эй Пайғамбар:

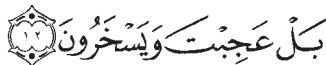

11. Бас, сен улардан сўра: уларни яратиш қийинроқмикан ёки Биз яратган зотларни?! Албатта, Биз уларни ёпишқоқ лойдан яратдик.

Эй Пайғамбар, Аллоҳни инкор этаётган мушриклардан сўрачи, ўша мушрикларни яратиш қийинмикан ёки Биз яратган фаришталарни, осмону ерни ва уларнинг орасидаги нарсаларни, юлдузлару шайтонларни яратиш қийинмикан?! Ўзларига келсак:

«Албатта, Биз уларни ёпишқоқ лойдан яратдик».

Асллари сувга қорилиб тайёрланган лойдан бўлган, холос. Бунчалар осмондан келмасалар ҳам бўлаверади.

12. Балки сен ажабландинг, улар эса масхара қилурлар.

Албатта, Аллоҳ таолонинг қудратига, ягоналигига, яратувчилиги ва тадбиркорлигига сон-саноқсиз далилларни кўрса ҳам иймонга келмаган, Аллоҳнинг айтган йўлидан юрмаётган кофирларни, мушрикларни, осийларни қўриб ҳар қандай ақдли одам ҳам ажабланади. Оддий нарсага ақллари етмаётганига ҳайратланади. Қандай қилиб Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ажабланмасинлар!

«Балки сен ажабландинг...»

Уларнинг қилмишларидан ажабланишинг турган гап эди. Шундай бўлди ҳам. Сен ажабландинг.

«...улар эса масхара қилурлар.»

Улар Аллоҳнинг биру борлигини, яратувчилиги ва мудаббirligini кўрсатувчи очиқ-ойдин далилларни, оят-белгиларни масхара қиласидилар.

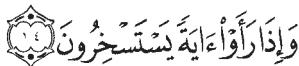

13. Қачонки эслатилсалар, эсламаслар.

Ўз ақллари билан топиб оладиган Аллоҳ таолонинг биру борлиги, Холиқлиги, Робблиги каби улкан ҳақиқатлар ҳақида улар

«...эслатилсалар, эсламаслар».

Уларга Аллоҳ томонидан Пайғамбар юборилиб, ваҳий орқали кофир ва мушрикларга бурчлари эслатилса ҳам, эсламаслар.

14. Қачонки бирор оят(белги)ни күрсалар, қаттиқроқ масхара қилурлар.

Яъни, эслатма кифоя қилмаганидан кейин, Аллоҳнинг, Пайғамбарнинг ва Қуръоннинг ҳақ эканлигига далил сифатида бирор оят-белги, мўъжиза кўрсатилса, улар аввалгидан ҳам қаттиқроқ масхара қиласидилар. Масалан:

وَقَالُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ أَعْذَامُنَا وَكَانَ رَبُّنَا وَعَظِيمًا إِنَّا لِمَبْعُوثُونَ أَوْ إِنَّا بَأْنَا الْأَلَوْنَ

15. Улар: «Бу (Қуръон) очиқ-ойдин сеҳрдан бошқа нарса эмас.

16. Ўлсак-да, тупроқ ва суюк бўлсак-да, албатта, биз қайта тирилтирулурмизми?!

17. Аввалги ота-боболаримиз ҳам-а?!» – дедилар.

Кофири ва мушриклар Аллоҳнинг каломи бўлмиш Қуръони Карамини, ботил ва дажжолиётдан иборат сеҳр, деб атадилар. Ҳа,

Улар: «Бу (Қуръон) очиқ-ойдин сеҳрдан бошқа нарса эмас», дедилар.

Бу гап жуда ёмон масхарадир. Бу нарса Аллоҳга ва Унинг каломига нисбатан ўтакетган беодоблиқдир.

Яна кофири ва мушрикларнинг масхараларидан бири шуки, улар қиёмат қоим бўлишини, қайта тирилишни инкор этиб:

«Ўлсак-да, тупроқ ва суюк бўлсак-да, албатта, биз қайта тирилтирулурмизми?! – дейдилар.

Ул нобакорлар қайта тирилишнинг бўлмаслигига ота-боболарининг қайта тирилмаётганини далил қилмоқчи бўлиб:

«Аввалги ота-боболаримиз ҳам-а?!» – дедилар.

Улар қанчадан-қанча маҳлуқотларни йўқдан бор қилган Зот уларни ва ота-боболарини ўлиб-чириб, тупроқقا қўшилиб кетганларидан кейин қайта тирилтира олишига шубҳа қилмоқдалар. Ишонмаяптилар. Эй Пайғамбар:

قُلْ نَعَمْ وَأَنْتُمْ دَخْرُونَ

18. Сен: «Ҳа! Хор бўлган ҳолларингизда!» дегин.

Ҳа, сизлар ўлсангиз-да, тупроқقا қоришиб кетсангиз-да, албатта, қайта тирилтириласиз. Аввалги ота-боболарингиз ҳам. Аммо, шунчаки қайта тирилиб қолмайсиз, балки унда хору зор ҳолатда ҳам бўласиз. Бу ишлар Аллоҳ таоло учун қийин эмас.

فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَحْدَةٌ فَإِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ

19. Бас, у фақатгина бир қичқириқдан иборат, холос. Бас, бирдан улар назар солиб турибдилар-да!

Қайта тирилтириш Аллоҳ таолога оғир иш эмас. У фақатгина бир қичқириқ, яъни, фаришта Исрофил алайхиссаломнинг сурга иккинчи бор пуфлашидан чиқадиган овоз, холос. Шу билан ҳамма қайта тирилади. Шунда коғирлар бир-бирларига, қиёмат даҳшатларига ва бошқа манзараларга назар солиб туришларини қўрасан.

وَقَالُوا يَوْمَ يَنْهَا هَذَا يَوْمُ الْدِينِ

20. Ва улар: «Воҳ, шўримиз қурисин! Бу жазо куни-ку!» – дерлар.

Коғирлар қайта тирилгач, бир қаращдаёқ гап нимада эканини тушуниб етадилар. Бу дунёда Пайғамбар ва даъватчилар тавсифлаган манзарани дарров танийдилар ва:

«Воҳ, шўримиз қурисин! Бу жазо куни-ку!» – дерлар».

Шўрлари қуриганини англаб етадилар. Қиёмат куни бу дунёдаги амаллари учун жазо олиш пайти келганини тушуниб етадилар.

Шунда гулдурос бир товуш уларга дейди:

هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَكَبَّرُونَ

21. «Бу, сизлар ёлғонга чиқариб юрган ажрим кунидир.

Яъни, сизларга у дунёда, қиёмат қоим бўлади, у кунда ҳақ билан ботил, яхши билан ёмон, коғир билан мўмин орасида ажрим қилинади, дейилса, ёлғон дер эдингизлар. Сизлар ёлғонга чиқариб юрган ўша ажрим куни мана шу кундир, дейилади. Сўнгра фаришталарга:

أَخْسِرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا أَوْ زَوْجُهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَأَهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ

22. Зулм қилганларни, уларнинг жуфтларини ва улар ибодат қилиб юрган,

23. Аллоҳдан ўзга нарсаларини тўпланглар. Бас, уларни жаҳийм йўлига ҳидоят қилинг» (дейилур).

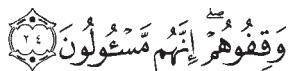
Эй фаришталар, ширк келтириш ила зулм қилганларни (Аллоҳга ширк келтириш энг катта зулм) уларнинг жуфтларини – хотинлари ва ҳаммаслакларини ҳамда Аллоҳдан ўзга сифиниб юрган сохта худоларини ҳашр майдонида бир жойга тўпланглар. Ҳа,

«Зулм қилганларни, уларнинг жуфтларини ва улар ибодат қилиб юрган, Аллоҳдан ўзга нарсаларини тўпланглар».

Зулм қилганлар – кофир, мушрик ва осийлардир. Фақат уларнинг ўзларигина эмас, балки уларнинг кофир, мушрик ва осий хотинлари ҳамда ҳаммаслак шериклари ҳам азобга дучор бўлар экан. Шунингдек, уларнинг Аллоҳга шерик эттан сохта худолари ҳам қўшиб тўпланади.

«Бас, уларни жаҳийм йўлига ҳидоят қилинг.»

Одатда, жаҳаннам ва унга ўхшаш ёмон жойларга нисбатан «ҳидоят қилиш» истилоҳи ишлатилмайди. Лекин бу оятда жаҳаннамийларни масхара қилиш учун киноя билан шу лафз қўлланилмоқда.

24. Ва уларни тўхтатинглар! Албатта, улар сўралгувчиidlар.

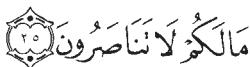
Эй фаришталар, мазкур аҳли жаҳаннамни жамлаб, жаҳаннам йўлига тўғрилаб бўлганларингиздан кейин:

«...уларни тўхтатинглар!»

Уларнинг ишлари ҳали тамом бўлгани йўқ. Ҳали баъзи гаплар, ишлар бор.

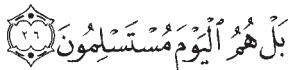
«Албатта, улар сўралгувчиidlар.»

Улар ҳали у дунёда қилган ишлари ҳақида сўраладилар.

25. Сизларга нима бўлди? Ўзаро ёрдамлашмаяпсиз?!

Сизларга нима бўлди ўзи? Ҳаммангиз тўпланиб турибсиз. «Худо»ларингиз ҳам сизлар билан бирга турибди. Лекин нега бирбирингизга ёрдам бермаяпсиз? «Худо»ларингиз ҳам сизга ёрдам бермаяпти? Ҳаммангиз ёрдамга муҳтожсиз, аммо ҳеч ким ёрдам берай демайди?! Нима бўлди ўзи?

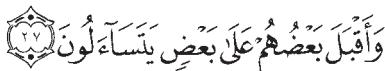

26. Йўқ! Улар бугунги кунда таслим бўлгувчилардир.

Йўқ! Улар бутун бир-бирларига ҳеч ҳам ёрдам бера олмайдилар. Ҳаммаси ўзи билан ўзи овора. Ҳамманинг бошига ташвиш тушган. Ўзидан бошқа ҳеч ким хаёлига ҳам келмайди.

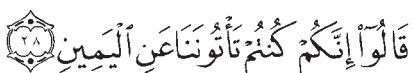
«Улар бугунги кунда таслим бўлгувчилардир.»

Ҳаммалари – «бандалари»ю, «худолари» Аллоҳ таолога таслим бўлиб қоладилар.

27. Улар бир-бирларига савол берурлар.

Аҳди жаҳаннамнинг бошлиқлари билан уларга эргашганлар бир-бирлари ила тортишадилар. Гапни эргашувчилар бошлаб, хўжайинларига савол берадилар.

28. Улар: «Албатта, сизлар бизга ўнг томондан келар эдингиз», дерлар.

Эй, пешволар, сизлар, у дунёда ўз йўлингизга юритиш учун бизга ўнг, яъни, ишончли томондан, куч-қувват, ишонч ва ҳақиқат даъвоси ила келар эдингиз, мана энди нима бўлди, дейдилар.

Ўшанда пешволар эргашувчиларга жавоб берадилар.

29. Улар: «Йўқ! Сиз ўзингиз мўмин бўлмаган эдингиз.

30. Бизнинг устингиздан ҳукмронлигимиз бўлмаган эди. Йўқ!

Сиз ўзингиз түғёнга кетган қавм эдингиз.

Йўқ! Сизнинг бизга қарши қилаётган даъвоингиз нотўфри. Сизни бизнинг ўнг томонингиздан келишимиз, васваса қилишимиз йўлдан уриб кофир қилгани йўқ. Аслида:

«Сиз ўзингиз мўмин бўлмаган эдингиз».

Айб ўзингизда. Сиз ўз ихтиёрингиз ила кофир бўлгансиз,

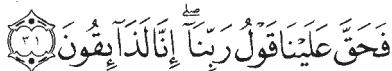
«Бизнинг устингиздан ҳукмронлигимиз бўлмаган эди».

Бизда сизнинг устингиздан ҳукмни мажбуrlаб ўтказиш имконияти йўқ эди. Шунинг учун, айбни бизга ағдаришга уринманг.

«Йўқ!»

Сиз куфрга кетишингизда бизни айбдор қилишингиз нотўфри!

«Сиз ўзингиз түғёнга кетган қавм эдингиз.»
Хаддингиздан ошиб, ҳовлиқиб кетган эдингиз.

31. Бас, ҳаммамизга Роббимизнинг (азоб) сўзи ҳақ бўлди. Албатта, биз тотгувчилармиз.

Энди ҳаммамизга – бизга ҳам, сизга ҳам Роббимизнинг азоби келди. Энди иложсиз, ҳаммамиз бу азобни тотамиз.

32. Ҳа, биз сизларни ифво қилдик. Албатта, биз ифво қилгувчи эдик», дерлар

Бизнинг ишимиз ифво эди. Биз ўша ишни қилдик. Сиз эса, ифвога учдингиз. Бунда бизнинг айбимиз йўқ. Айб ўзингизда.

Эргашувчилар ва уларнинг пешволари орасидаги ўзаро маломат тамом бўлганидан кейин, унга изоҳ, таълиқ келади.

33. Бас, улар у кунда азобда шерик бўлгувчилардир.

Яъни, пешволар ҳам, эргашувчилар ҳам қиёмат кунида азобда шерик бўладилар. Баъзилари азобланиб, бошқалари азобдан қутублиб қолмайдилар.

34. Албатта, Биз жиноятчиларга шундоқ қилурмиз.

Мазкур шахсларнигина эмас, барча жиноятчиларни – кофир, мушрик, осийларни жаҳаннамга тушириб, азобларга дучор қилалимиз.

35. Чунки, уларга қачонки «Лаа илааҳа Иллаллоҳу», дейиласа, мутакаббирлик қилар эдилар.

Уларнинг ҳаммасига, «Аллоҳдан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ», дейилса, улар мутакаббирлик қиласа эдилар. Ёлғиз Аллоҳ таолонинг Ўзига қуллик қилишга бўйинлари ёр бермас ёки бутунлай илоҳу маъбудни тан олмас эдилар. Унга буту санамлар, жину ма-лоикалар, табиатдаги баъзи маҳлуқотлар ёки ўзларига ўхшаган баъзи одамларни шерик қиласидилар. Шунинг учун ҳам, бугунги қиёмат кунида хору зор бўлиб, жаҳаннамга эга бўлиб турибдилар.

وَيَقُولُونَ إِنَّا نَارٌ كُوَاءٌ لِّهِتَّنَا لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ

36. «Ахир, биз бир жинни шоирни деб ўз худоларимизни тарк қилгувчи бўлайликми?!» – дер эдилар.

Бу нобакорлар жаноби Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни «жинни шоир» деб атаган эдилар. Уни деб ўз сохта худоларини тарк этмасликларини айтган эдилар. Шунинг учун ҳам, қиёмат кунида хору зор бўлиб, жаҳаннамга тушдилар.

بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَقَ الْمُرْسَلِينَ

37. Йўқ! У ҳақни келтирди ва Пайғамбарларни тасдиқ қилди.

Мушриклар хато қиласидилар.

«Йўқ!» Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам жинни эмас. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам шоир ҳам эмас.

«У ҳақни келтирди...»

У ҳақ китобни, ҳақ динни, ҳақ шариатни келтирди ва ўзидан олдин ўтган **«...Пайғамбарларни тасдиқ қилди»**.

Унинг Пайғамбарлиги янги нарса эмас. Ундан олдин ҳам қанчадан-қанча Пайғамбарлар ўтган. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша Пайғамбарларнинг охиргиси, уларни тасдиқлаб келган Пайғамбар бўлди.

Эй, жаҳаннам аҳллари, қилган гуноҳларингиз учун:

إِنَّكُمْ لَذَّا إِقْوَوْا عَذَابَ أَلَّا يَلِمُونَ

38. Албатта, сиз аламли азобни тотгувчиидирсиз.

Бундай якундан ҳеч қочиб қутула олмайсиз.

وَمَا تَخْرُونَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

39. Қилиб ўтган нарсангиздан бошқа нарсанинг жазосини олмассиз.

Фақат қилган амалларингиз жазосигина берилади.

إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخَاصِيْنَ ﴿٤١﴾ أُولَئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ ﴿٤٢﴾ فَوَرَكُهُ وَهُمْ مُنْكَرُوْنَ ﴿٤٣﴾ فِي جَنَّتٍ
الْنَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَى سُرُورٍ مُنْقَبِلَيْنَ ﴿٤٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَاسٍ مِنْ مَعِينٍ ﴿٤٥﴾ بِيَضَاءَ لَذَّةِ لِسَرِّيْنَ ﴿٤٦﴾ لَا
فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ ﴿٤٧﴾ وَعِنْهُمْ قَصْرَتُ الظَّرْفُ عِيْنُ ﴿٤٨﴾ كَانُوْنَ بِيْضُ مَكْنُونُ ﴿٤٩﴾

40. Магар Аллоҳнинг ихлосли бандаларига,

41. Ана ўшаларга, ўзларига маълум ризқ бордир.

42. Мева-чевалар бордир. Улар икром қилинган ҳолларида...

43. Наъийим жаннатларида...

44. Сўрилар устида бир-бирларига қараган ҳолларида бўлур-лар.

45. Уларга оқар чашмадан қадаҳлар айлантириб турилур.

46. У оппоқ, ичгувчига лаззатбахшдир.

47. Унда ҳеч бир зарар йўқдир ва ундан сархуш ҳам бўлмаслар.

48. Олдиларида кўзларини (бегоналардан) тийгувчи шаҳло кўзлилар бордир.

49. Улар худди асраб қўйилган тухумга ўхшарлар.

Жаннат аҳллари ҳақидаги қуръоний васфни бузмаслик учун оятларни кетма-кет таржима қилдик. Бу гўзал васфни Аллоҳдан бошқа ҳеч ким қила олмайди.

Кофиirlар гуноҳлари учун жазо ўлароқ жаҳаннам азобига учрасалар, мўминлар тамоман бошқача ҳолатда бўлади. Ихлосли мўмин бандалар учун ўзларига хос маълум ризқ бор. Бу ризқ турли-туман мева-чевалардан иборат. У мева-чевалар уларга кўринган жойда берилмайди. Балки улар иззат-икром этилган ҳолда, наъийим жаннатларда – нозу неъмат жаннатларида тақдим этилади. Мухлисмўмин бандалар ўша нозу неъмат жаннатларида ясатилган, устига, атрофига гўзал пардалар тутилган сўриларда бир-бирларига қараб, ҳузурланган ҳолларида бўладилар. Жаннатнинг хушрўй хизматкорлари томонидан уларга оқар чашма шароби тўлдирилган қадаҳлар айлантириб турилади. У қадаҳлардаги шароб гўзал – оппоқ, бўлиб, ичувчига лаззат баҳш этади. У шаробда бош оғрифи, кўнгил айниши, қорин оғрифи каби ҳеч қандай заарлар йўқ. Уни ичган одам сархуш – маст бўлиб ҳар хил гап-сўз ва қилиқлар ҳам қилмайди. У

шаробдан фақат лаззат ва хурсандчилик пайдо бўлади, холос. Бунинг устига, ихлосли бандалар ҳузурларида кўзларини ўз жуфтларигагина қаратган, бошқаларга умуман кўз ташламаган, кўзлари ўта гўзал ҳурлар бўлади. Улар шу даражада оппоқки, худди беркитиб асралаётган тухумга ўхшайдилар.

Мухлис-мўмин бандалар ана шундай ноз-неъмат, иззат-икром ва роҳат-фарогатда туриб ўзаро сухбат бошлийдилар.

فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ

50. Бас, улар бир-бирларидан сўрай бошларлар.

Инсонлар омонлик, роҳат-фарогатда бўлса, ўзаро сухбатлашишни хоҳлаб қоладилар. Худди шунга ўхшаб, аҳли жаннатлар ҳам ўзаро сухбат бошлийдилар.

قَالَ قَابِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ

51. Ичларидан бир сўзловчи: «Аниқки, менинг бир дўстим бор эди.

Аҳли жаннатлардан бирлари сўз бошлаб, ҳеч шубҳа йўқки, у дунёда менинг бир танишим бор эди.

يَقُولُ أَكَنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ أَءَ ذَا مِنَّا وَكَنَّا تَرَابًا وَعَظِيمًا أَءَ نَالَ الْمَدِيْنُونَ

52. У: «Сен ҳам тасдиқловчиларданмисан?!

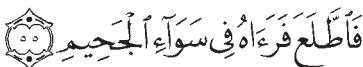
53. Ўлиб, тупроқ ва суяклар бўлиб кетсак ҳам, албатта, жазоланадиганлардан бўлурмизми?!» – дер эди.

Ўша танишим доим менга, сен ҳам ўлгандан кейин қайта тирилишни тасдиқловчиларданмисан, биз ўлиб, кўмилиб, чириб, тупроқ ва суякларга айланиб кетсак ҳам, қайта тирилиб жазоланамизми, деб сўрар эди.

قَالَ هَلْ أَنْتُمْ مُّطَلِّعُونَ

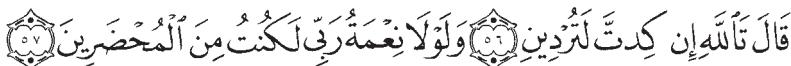
54. Сизлар ҳам қааяпсизларми?» – деди.

Яъни, эй бандалар, сизлар ҳам унинг қаерда қолганига қааяпсизларми? Уни кўрмадингизми? – деди.

55. Бас, ўзи қараб, уни дўзахнинг ўртасида кўрди.

Сўнгра, гапини тугатиб бўлиб, ўзи қараб, у дунёдаги танишини дўзахнинг ўртасида кўрди ва унга қараб:

56. У: «Аллоҳга қасамки, мени ҳам ҳалок қилишингга оз қолган экан.

57. Агар Роббимнинг неъмати бўлмаганида, мен ҳам (дўзахга) ҳозир қилингандардан бўлур эдим», деди.

Мухлис-мўмин банда нозу неъмат жаннатида, иззату икромда туриб, жаҳаннамнинг ўртасида азобга гирифтор бўлган танишига қараб хитоб қилмоқда:

«Аллоҳга қасамки, мени ҳам ҳалок қилишингга оз қолган экан».

Агар сенинг гапингга кирсам, ифвоингга учсан, мен ҳам сенинг ҳолингга тушишим турган гап экан.

«Агар Роббимнинг неъмати бўлмаганида...»

Аллоҳ таоло Ўз раҳмати ила сенинг ифвоингдан қутқариб, ҳидоят йўлига солмаганида, сенга ўхшаб,

«...мен ҳам (дўзахга) ҳозир қилингандардан бўлур эдим», деди».

Сўнгра, мухлис банда гапида давом этиб дейди:

58. «Биз ўлгувчи эмас эканмизми?!

59. Фақат биринчи ўлимимиздан бошқа?! Биз азоблангувчи эмас эканмизми?!

Мана, кўриб қўй, биринчи марта ўлганимиздан кейин қайта тирилдик, энди ўлмай жаннатда абадий қоламиз. У дунёдаги иймонимиз ва ибодатимиз мукофоти ўлароқ, биз азобланмаймиз ҳам. Доимо роҳат-фарогатда бўламиз.

60. Албатта, бу айни улуғ ютуқдир.

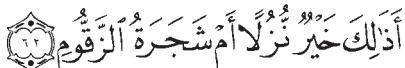
Биз аҳли жаннатлар эришган мақом жуда катта ютуқ ҳисобла-нади.

61. Бас, амал қилгувчилар мана шунга ўхшаш нарса учун амал этсинлар».

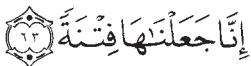
Ким амал қилмоқчи бўлса, ушбу биз эришган наъийм жаннатига эришиш учун амал этсин. Турли-туман мевалар ва лаззатли шаробларни истасалар, бизга ўхшаб иймон келтириб, ёлғиз Аллоҳга сифиниб, яхши амалларни қилсинлар.

Мухлис-мўмин бандаларга тайёрлаб қўйилган жаннат, нозу неъмат ва иззату икром баёнидан кейин кофир, мунофиқ ва осийларнинг аҳволи ҳақида сўз кетади.

62. Манзил ўлароқ ана ўша яхшими ёки заққум дарахтими?

Қани айтинглар-чи? Манзил ўлароқ наъийм жаннати яхшими ёки заққум дарахтими?! Заққумнинг тафсилоти кейинги оятларда келади.

63. Албатта, Биз уни золимлар учун фитна қилдик.

Биз заққум дарахтини золимлар – кофир ва мушриклар учун фитна қилиб қўйдик. Улар ўша сабабли фитнага дучор бўлдилар. Мушриклар «Жаҳаннамда «заққум» деган дарахт бўлар экан», деган гапни эшитганларида, доимо олов ёниб турадиган дўзахда қандай қилиб дарахт ўсади, оловда қуйиб кетмайдими, деб масхара қилишди. Макка мушрикларининг бошлиқларидан бири Абу Жаҳл бўлса:

«Эй, қурайш жамоаси! Мұҳаммад сизни қўрқитаётган заққум нималигини биласизми?» – деб сўради. Улар:

«Йўқ!» – деб жавоб бердилар. Абу Жаҳл:

«Сарёф аралаштирилган Ясриб хурмоси! Аллоҳга қасамки, агар имкон бўлса, бир маза қилиб заққум ейлик!» – деди киноя қилиб.

Бу, жоҳил кофир ва мушрикларнинг доимий ҳолатидан бир кўринишидир. Золим кофир ва мушриклар ҳар доим Ислом, Қуръ-

он, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳақларида жоҳилликлари ила шундай масхараомуз гап-сўзлар, асқиялар, ҳақорат ва киноялар тарқатиб келадилар.

Лекин уларнинг жаҳолати ва қалтафаҳмликлари билан ҳақиқат ўзгариб қолмайди. Ҳамма нарса ўз ўрнини топади. Мана, заққум дарахти нима эканини ҳам Қуръони Каримнинг ўзи баён қилмоқда:

۶۴ ﴿ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴾

64. Дарҳақиқат, у бир дарахт бўлиб, дўзах қаъридан чиқур.

Хеч шак-шубҳа йўқки, «заққум» номли дарахт бор. У дўзахнинг қаъридан чиқади. Яъни, ўт-оловнинг орасидан, жаҳаннамнинг энг тўридан чиқади. Шунинг учун ҳам, у жаҳаннам оловида куймайди.

۶۵ ﴿ طَلَعُهَا كَانَهُ رُؤُوسُ الشَّيَاطِينِ ﴾

65. Унинг (мева) тугар жойи, худди шайтонларнинг бошларига ўхшар.

Мевали дарахтнинг гулини ҳам, гул мева тукканда мевасини ҳам тутиб турадиган жойига араб тилида «толъун» дейилади. Бу оятда заққум дарахтининг «толъун»и худди шайтонларнинг бошларига ўхшатилмоқда. Шайтонларнинг бошлари ҳақида муайян суратли тасаввур бўлмаса ҳам, улар энг хунук, жирканч ва қўрқинчли эканлиги маълум. Демак, заққум дарахтининг мева тугар жойи энг хунук, жирканч ва қўрқинчли бир жой экан.

۶۶ ﴿ فَإِنَّهُمْ لَاَكُونُ مِنْهَا فَمَا أَثَوْنَ مِنْهَا أَلْبَطْوَنَ ﴾

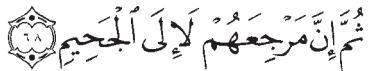
66. Бас, албатта, улар ундан егувчилардир. Ундан қоринларни тўлдиргувчилардир.

Дўзахий кофир, мушрик ва осийлар ўша хунук, жирканч ва қўрқинчли шайтонларнинг бошларига ўхшаш мевалардан ейишлари турган гап. Албатта, ейдилар. Еганлари сари азоблари янада ошади. Ҳолбуки, дўзахийлар ундан қоринлари тўлгунча ейдилар. Бундан ҳосил бўладиган азобни тасаввур қиласеринг.

۶۷ ﴿ شُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا الشَّوَّبَامَنْ حَمِيمٍ ﴾

67. Сўнгра, бунинг устига, улар учун ўта қайноқ сувдан аралаштирма ҳам бор.

Дўзахийлар заққум дарахти мевасини еб азобланиш билан қутулиб қолмайдилар. Қоринларини тўлдирғанларидан кейин чанқайдилар, сув ичкилари келади. Улар жуда қайноқ сувни аралаштирма шаклида ичадилар. Яъни, азоб устига азоб.

68. Сўнгра, албатта, уларнинг қайтар жойи жаҳаннамга бўлур.

Заққум дарахти мевасидан еб, устидан ўта қайноқ сувни ичиш билан ҳам қутулиб кетмайдилар. Қайтар жойлари, албатта, жаҳаннам бўлади. У ерда абадий азобда қоладилар.

Хўш, уларнинг бу ҳолга тушишларининг сабаби нима?

69. Чунки, улар ўз оталарини адашган ҳолда топдилар.

70. Энди эса, улар ўшаларнинг изидан чопмоқдалар.

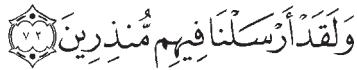
Кофири ва мушрикларнинг юқоридаги аҳволга тушишларининг сабаби шуки, улар ўз оталарини залолатга кетган, тўғри йўлдан адашган ҳолда кўрдилар. Ақлларини ишлатиб тўғри йўлга юриш, Аллоҳга иймон келтириб, Исломга кириш ўрнига, ўша оталарига кўр-кўрона эргашмоқдалар.

Холбуки:

71. Батаҳқиқ, улардан олдин аввалгиларнинг кўплари адашганлар.

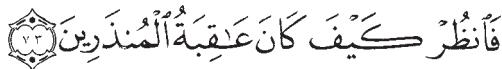
Залолат йўлинни ихтиёр қилиб юрганлар.

72. Батаҳқиқ, Биз ичларига огоҳлантиргувчилар юбордик.

Уларнинг орасига хатоларидан огоҳ қилувчи Пайғамбарлар юбордик.

Лекин улар тўғри йўлга юришга кўнмадилар.

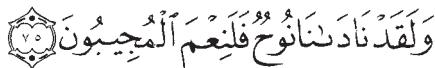
73. Бас, огоҳлантирилганларнинг оқибати қандоқ бўлганига назар сол.

Уларнинг барчалари ҳалокатга учрадилар.

74. Магар Аллоҳнинг халос қилган бандаларигина (ҳалокатга учрамадилар).

Мана, бир неча мисоллар:

75. Батаҳқиқ, Бизга Нуҳ нидо қилди. Бас, нақадар яхши ижобат қилгувчимиз.

Ўтмишда кофир ва мушрикларнинг қаттиқ қаршилигига учраган Нуҳ Пайғамбар алайҳиссалом Бизга илтижо айлаб дуо қилди.

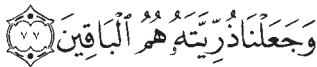
«Бас, нақадар яхши ижобат қилгувчимиз.»

Нуҳга ўҳшаб илтижо этган бандаларимизнинг дуоларини доимо ижобат қиласиз. Мана, Нуҳнинг нидосини ҳам ижобат қилдик.

76. Биз унга ва унинг аҳлига улуғ ғамдан нажот бердик.

Биз Нуҳни ва унга иймон келтирган мўминларни катта тўфон балосидан сақлаб қолдик.

77. Ва унинг зурриётларини, ўзларини боқий қолгувчилар қилдик.

Инсоният тўфон балосида тамоман қирилиб кетганидан сўнг, Нуҳ алайҳиссалом билан бирга қутулиб қолган одамлардан янги авлод тарқалди.

78. Ва кейингилар ичидага унинг учун (олқышлар) қолдирдик.

Дунё тургунча келадиган авлодлар уни мақтаб үтадиган қилиб қўйдик.

79. Барча оламларда Нуҳга салом бўлсин!

Аллоҳ салом айтгандан кейин бўлади-да! Барча оламларда у зот алайҳиссаломга саломлар бўлади.

80. Албатта, Биз гўзал амал қилгувчиларни мана шундай мукофотлармиз.

Бу мукофот фақат Нуҳ алайҳиссаломга хос эмас. Аллоҳ таоло Нуҳ алайҳиссаломга ўхшаб яхши, гўзал амалларни қилган ҳар бир бандасига шундай мукофотлар беради.

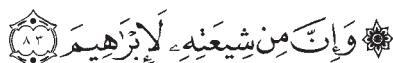
81. Албатта, у мўмин бандаларимиздандир.

Нуҳ алайҳиссалом мўмин банда бўлгани учун гўзал амаллар қилди ва оқибатда Аллоҳ таолонинг мукофотларига эришди.

82. Сўнгра, қолганларни фарқ қилдик.

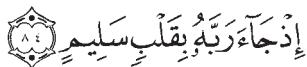
Нуҳни ва унга иймон келтирганларни қутқарганимиздан сўнг, қолган кофир ва мушрикларни фарқ қилдик. Бугунги кофир ва мушриклар ҳам улардан ўрнак олсинлар.

83. Албатта, Иброҳим ҳам унинг гуруҳидандир.

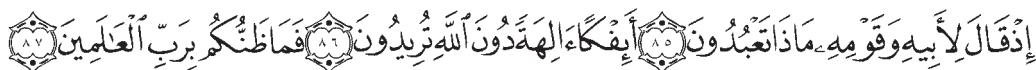
Нуҳдан кейин келган Иброҳим Пайғамбар, гарчи ораларидан

узоқ муддат ўтган бўлса ҳам, иймон, эътиқод ва Аллоҳнинг йўлини тутишда у билан бир гурухдан эди. Ораларида бу борада фарқ ўйқ.

84. Ўшанда у ўз Роббига соғлом қалб ила келмиши.

Иброҳим ўз Роббиси Аллоҳ таолога соғлом қалб ила – куфр, ширк ва нифоқ дардларидан соғлом бўлган қалб ила, тоза, пок ва бедард қалб ила келган эди.

85. Ўшанда отасига ва қавмига: «Нимага ибодат қилмоқдасиз?!

86. Аллоҳдан ўзга уйдирма илоҳларни хоҳлайсизларми?!

87. Оламларнинг Робби ҳақида нима гумонингиз бор?!» – деган эди.

Иброҳим алайҳиссалом Аллоҳ томонидан Пайғамбар бўлиб келганидан кейин отасининг ва қавмининг турли бут ва санамларга сифинаётганларини кўриб ҳайратга тушди. Таажжубда қолди.

«Ўшанда отасига ва қавмига: «Нимага ибодат қилмоқдасиз?! – деди.

Сиз ўзи нимага ибодат қилмоқдасиз?! Ўйлаб кўрдингизми?! Сиз ўз қўлингиз билан ясад олган ҳайкаллар ва турли бутларга сифинмоқдасиз.

«Аллоҳдан ўзга уйдирма илоҳларни хоҳлайсизларми?!

Сиз ягона ибодатга сазовор зот Аллоҳ таолони қўйиб, ўзингиз уйдириб-тўқиб олган сохта худоларга ибодат қилишни хоҳлайсизми? Сизга нима бўлди ўзи?!

«Оламларнинг Робби ҳақида нима гумонингиз бор?!»

Аллоҳ таоло ҳақида қандай тасаввурингиз бор? Уни қўйиб, ўзингиз уйдирган сохта худоларингизга топинганингиз учун сизларни Аллоҳ жазоламайди деб ўйлайсизми?!

Бу гаплар қавмларига таъсир қилмаганини кўрган Иброҳим алайҳиссалом бошқача йўл тутдилар.

88. Бас, У юлдузларга бир назар солди.

89. Ва: «Албатта, мен bemorman», деди.

Тафсиричи уламоларимиз келтиришларича, Иброҳим алайҳис-саломнинг қавмида маълум ва машҳур байрамлар бўлган. Баъзи тафсиричилар мушрикларнинг бу байрамини Нийрӯз ёки Наврӯз бўлса керак, дейдилар. Улар ўша байрамларида боғларга, сайлгоҳларга, ўйин-кулги ва кайфу сафога чиқишар эди. Чиқишдан олдин эса, сохта худолари ҳузурига турли мева-чевалар қолдириб кетишар эди. Ўйин-кулги ва кайфу сафодан кейин келиб, ўша таомларни муборак таом сифатида қайтариб олишар эди.

Нобакор қавмнинг тўғри йўлга юришидан умидлари узилганидан кейин Иброҳим алайҳиссалом ўзларича бир режа тузиб, мазкур байрам қунини кутдилар. Ул зот ўз қавмларидан кўрган нобакорлик, саркашликлар оқибатида юраклари жуда сиқилган, ҳузур-ҳаловатларини йўқотган, қавмлари учун қайфурину ишлайди.

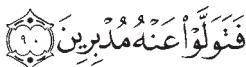
Байрамга отланиб чиқсан қавм аъзолари Иброҳим алайҳиссалом ҳузурларига келиб, у кишини ўзлари билан байрам қилишга чақиришди. Шунда:

«Бас, У юлдузларга бир назар солди...»

Ҳалиги одамларга жавоб беришдан олдин, худди ибодатхонадаги бошқа одамлар каби, осмонга ўзига хос бир назар солдилар. Бу ҳолатлари сұхбатдошларида, у осмондаги юлдузлардан бирор нарсани билиб олди, шекилли, деган гумон пайдо қилиши мумкин эди.

«Ва: «Албатта, мен bemorman», деди».

Юраклари сиқилавериб, ноқулай ҳолатта тушиб қолганларини айтдилар. Қавмларига куявериб, қалблари дардга тўлганини билдиридилар. Шошилиб турган одамлар бу гапдан кейин дарҳол Иброҳим алайҳиссаломни қолдириб, йўлларида давом этишди.

90. Дарҳол, ундан юз ўгириб юриб кетдилар.

Улар кетишганидан сўнг Иброҳим алайҳиссалом олдлари таомга тўла сохта худолар билан ибодатхонада ёлғиз ўзлари қолдилар.

91. Бас, тезда уларнинг худоларига бурилди ва: «Қани, емайлизларми?!

92. Сизга нима бўлди?! Гапирмайсизлар?!» – деди.

Иброҳим алайхиссалом дарҳол мушрикларнинг ибодатхонасидаги бут ва санамларига қараб, уларнинг олдидағи, одамлар қўйган таомларни қўрсатиб:

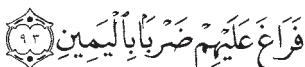
«Қани, емайсизларми?!» – дедилар.

Бундай дейишлари ўша сохта худолар ва уларни худо деб юрган жоҳил мушриклар устидан истеҳзо эди. Олдига қўйилган таомни ҳис қила олмайдиган бут ва санамни худо деб унга сифиниш, илтижо қилиш, ундан ёрдам сўраб, мағфират кутиш инсоният учун, инсон ақли учун ор, уят бир нарсадир.

Иброҳим алайхиссаломнинг гапларига бут ва санамлар лом-мим дея олмай туравердилар. Иброҳим алайхиссалом сўзларида давом этиб:

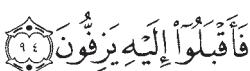
«Сизга нима бўлди?! Гапирмайсизлар?!» – деди».

Эй, «худо»лар! Сизга нима бўлди ўзи?! Жим турибсиз?! Савол берса ҳам жавоб бермайсизлар?

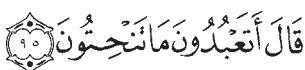
93. Сўнг уларга яқинлашиб, ўнг қўл билан ура бошлади.

Яъни, Иброҳим алайхиссалом бут ва санамларга яқинлашиб, уларни ўнг қўлларидағи болта билан уриб синдира бошладилар. Бу хабарни эшитган қавм:

94. У томон шошиб, бир-бирларини туртиб келишиди.

Мушриклар Иброҳим алайхиссалом томон шошиб-пишиб, тезроқ бориш учун бир-бирларини туртишиб-суришиб етиб келишиди. Уларни кўрган Иброҳим алайхиссалом савол билан қарши олдилар.

95. У: «Ўзингиз йўниб ясаган нарсага ибодат қиласизларми?!» – деди.

Сизнинг ақлингиз қанақа ақл ўзи? Сиз ўзингиз қандай инсониз ўзи?! Сизнинг мантифингиз қандай мантиқ ўзи?! Ахир ўзингиз қўлингиз билан тош ва ёғочдан йўниб ясаб олган жонсиз ҳайкалга ибодат қиласизми?! Ахир, худо деган зот яратилмайди, балки ўзи яратувчи бўлиши керак эмасми?!

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ

96. Ҳолбуки, сизни ҳам, қилган нарсаларингизни ҳам Аллоҳ яратган-ку?!

Сизни сохта худоларингиз яратганий йўқ. Буни ўзингиз ҳам тан оласиз. Сиз йўниб ясаган худоларингизни ҳам Аллоҳ таоло яратган. Дунёдаги ягона яратувчи зот Аллоҳдир. Бинобарин, дунёдаги ибодатга сазовор ягона зот ҳам Аллоҳдир. Шундай экан, ибодатта лойик Ўша ягона Зотга сифинмай, нимага ўзингиз йўниб олган буту санамларга ибодат қилмоқдасиз?!

Нобакор қавм Иброҳим алайҳиссаломнинг бу гапларидан тўғри хулоса чиқариб олмади. Кофириларнинг доимий одатлари бўйича, ақлий ва мантиқий баҳсада енгилгандаридан кейин куч ишлатишга ўтишди.

قَالُوا إِنَّا نَوَلَّمْ بُنِينَا فَالْقُوَّةُ فِي الْجَحِيمِ

97. Улар: «Унинг учун (ўчоқ) бино қилинглар, бас, уни гулханга отинглар!» дедилар.

Жиноятчи мушрик қавм бир-бирларига, Иброҳимни жазолаш учун катта гулхан ёқадиган жой қуринглар, унга олов ёқиб, Иброҳимни гулханга отинглар, дейишди.

فَأَرَادُوا لِهِ كِيدَاجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلَيْنَ

98. Бас, улар унга макр-ҳийлани иРОДА қилишди. Биз уларни тубан қилдик.

Жиноятчи мушрик қавмлар Иброҳимга макр-ҳийла ишлатиб, гулханда ёқиб ҳалок қилмоқчи бўлган эди. Биз оловни Иброҳим учун совуқ ва саломатлик қилиб уни қутқариб қолдик ва уларни тубан этиб мағлуб қилдик. Аллоҳ таолонинг инояти олдида бандаларининг қўлидан ҳеч иш келмайди. Аллоҳ таолонинг Ўзи муҳлис бандасини сақлайман деса, хоҳлаганича сақлаб қолади.

Бу ишлардан кейин Иброҳим алайҳиссалом бошқача йўл тутишига қарор қилдилар.

وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَى رَبِّي سَيِّدِنِي

99. У: «Албатта, мен Роббимга боргувчиман. У мени ҳидоят қилур.

Яъни, мен бу жойларни ташлаб, Роббим амр этган ерларга ҳижрат қиласман. Унинг Ўзи мени тўғри йўлга ҳидоят қиласди, деди.

Аллоҳнинг йўлида юриш ҳақидаги даъватлар, тушунтиришлар ва баҳслар отага ҳам, қавмга ҳам таъсир қилмади. Улар бу ваъз-насиҳат ва даъватлардан фойда олиш ўрнига зулмни кучайтиридилар. Даъватчига турли ёмонликлар қилдилар. Уни ҳам ўзларининг ботил йўлларига юргизмоқчи бўлдилар. Охир-оқибат уни жисмонан йўқ қилишга уриндилар. Чунки, унинг тирик юриши ўша нобакор қавм учун катта таҳлика эди. Оддий халқ унинг орқасидан кетиб қолишидан қўрқардилар. Ана шунда Иброҳим алайҳиссалом:

«Албатта, мен Роббимга боргувчиман», деб дину диёнат учун ҳижратга кетишни афзал кўрдилар.

Аллоҳ учун ватанларини, аҳларини, яқинларини, манфаатларини бутунлай ташлаб кетишга қарор қилдилар. Соф ниятларини тушунмаган нобакор қавмдан, эски, ўзлари ўрганиб қолган одатларни тарк этишни хоҳламаётган золим шахслардан воз кечишини хоҳладилар. Фақат Аллоҳ билан қолиш, фақат Аллоҳдангина ёрдам сўраш ва фақат Аллоҳ айттанидек яшашни ихтиёр қилдилар. Шунинг учун ҳам, ишонч билан:

«У мени ҳидоят қилур», дедилар.

Аллоҳ Ўзи мени тўғри йўлга ҳидоят қиласди. Икки дунё саодатига элтувчи йўлга бошлайди, дедилар.

Қатода розияллоҳу анҳунинг айтишларича, Иброҳим алайҳиссалом халойиқлардан биринчи бўлиб Биби Сора билан Шом ерларига ҳижрат қилган зотдирлар. Шундай қилиб ҳижрат юзага келди. Бир ҳолатдан иккинчи бошқа бир ҳолатта ажраб чиқилди. Турли-туман алоқалар ва боғланишлар бутунлай тарк этилиб, улардан ажраб, фақат битта алоқа, битта боғланиш, яъни, Аллоҳ таоло билан алоқа ва боғланиш қолди.

Шу пайтгача Иброҳим алайҳиссалом фарзанд кўрмаган эдилар. Ҳижрат ёлғизлигида Аллоҳдан фарзанд сўрадилар.

100. Роббим, менга солиҳлардан ато эт», деди.

101. Биз унга бир ҳалим ўғилнинг хушхабарини бердик.

Ёши бир жойга бориб қолган, бегона юртларда муҳожир бўлиб юрган бефарзанд одам учун жуда буюк бир хушхабар эди бу. Узоқ давом этган фарзандсизликдан кейин фарзандли бўлиш қанчалик баҳт! Узоқ давом этган фарзандсизликдан сўнгра, айниқса,

ўғиллик бўлиш қанчалик баҳт! У ўғилнинг ҳалим бўлиши қанчалик баҳт! Бу фарзанд И smoил эди!

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ الْسَّعْيَ قَالَ يَبْنُهُ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَىٰ ۝ قَالَ
يَكْأَبِتُ أَفْعَلُ مَا تَوْمَرُ سَتَجْدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ۝

102. Бас, қачонки (бала) унинг ўзи билан бирга юрадиган бўлганида: «Эй ўғилчам, мен тушимда сени сўяётганимни кўрмоқ-даман, боқиб кўр, нима дерсан?» – деди. У: «Эй отажон, сенга амр этилганни бажар, иншоаллоҳ, мени сабр қилгувчилардан топурсан», деди.

Бу ояти каримадаги ота-бала ўртасидаги биргина савол ва биргина жавоб инсоният тарихида Аллоҳ йўлида кўрсатилган фидокорликнинг энг юксак намуналаридан биридир. Аллоҳ таолона нисбатан одобнинг энг юқори чўққиси саналади. Аллоҳ таолонинг йўлида ҳеч нарсани аямасликнинг энг юксак намунасиdir.

Умр бўйи жоҳил, мушрик, Аллоҳни тан олмаган, нобакор бир қавм билан жанжаллашиб ўтган, улар томонидан турли жафолар чеккан, ҳатто катта гулханга отилган қари бир одам эдилар Иброҳим алайҳиссалом. Ноилож қолиб, ватанларини, элларини, халқларини, яқинларини, уй-жойларини, барча манфаатларини тарк этиб, бошқа юртга ёлғизликка ҳижрат қилган бир одам эдилар Иброҳим алайҳиссалом. Ёшлари улғайиб, фарзанд кўришдан умиidlари узилган бир пайтда Аллоҳ таоло у зотга ҳалим бир ўғил берди. Иброҳим алайҳиссалом ўғилларини кўз қорачиғидек авайлаб, асрраб ўстирдилар. Фарзанд ота-онасининг кўз қувончи бўлиб ўсиб борди. Ота боласини кўриб қувонар эди.

«Бас, қачонки (бала) унинг ўзи билан бирга юрадиган бўлганида...»

Ёлғиз ўғил Иброҳим алайҳиссалом билан бирга юрадиган бўлиб, отасининг ёнига кирган чоғда, тафсирчи уламолар айтишларича, ўн уч ёшга тўлганида, ота боласига қараб:

«Эй ўғилчам, мен тушимда сени сўяётганимни кўрмоқдаман, боқиб кўр, нима дерсан?» – деди».

Кексайиб қолганда кўрган жигарбандини отанинг ўзи сўймоқчи! Аллоҳнинг йўлида сўймоқчи! Тушида шуни кўрибди. Ота тушини Аллоҳнинг амри деб қабул қилди. Чунки, Пайғамбарларнинг туши вахийдир. Бир марта эмас, бир неча бор кўрибди, шунинг учун ҳам, жигарбандига: «Сени сўяётганимни кўрмоқдаман», деди, «кўрдим» демади. Бу иш Аллоҳ учун ҳижрат қилган

одамга катта синов эди. Умр бўйи дину диёнат йўлида турли синовлардан ўтиб келган шахс-га яна бир бор улкан синов рўбарў бўлди. Қариганида топган гулдай жигаргўшасини, эндинга ёнига кириб, ўзи билан бирга юрадиган бўлгандা, ўз қўли билан сўйиши керак эди. Мўмин, мухлис банда Иброҳим алайҳиссалом бу ишни ўзига хос босиқдик, хотиржамлик ва ишонч билан қабул қилиб олдилар. Иккиланмадилар, қандай бўлар экан, деб ўйлаб ўтирамадилар, қутулиш учун бошқа чора изламадилар. Лекин масаланинг иккинчи томони бор эди. Сўйилиши лозим бўлган қурбонлик ҳам одам эди. Жони бор, қони бор, эс-ҳуши, ақли бор эди. Иброҳим алайҳиссалом фарзандларидағи шу жиҳатларни ҳисобга олиб, Исмоилнинг бу ишга қанчалик тайёрлигини синааб, унга маслаҳат солдилар.

«Эй ўғилчам, мен тушимда сени сўяётганимни кўрмоқдаман, боқиб кўр, нима дерсан?»—дедилар.

Ха, бу нафақат отанинг ўзига, балки боласига ҳам синов эди. Ота узоқ умри давомида кўпгина синовлардан ўтган. Ўғил эса, энди биринчи бор жиiddий синовга рўбарў бўлаётган эди. Шу билан бирга, ўғил Аллоҳ таоло у туғилишидан олдин хабар бериб қўйганидек ҳалим ўғил эди. Ҳар қандай оғирликни ҳам чидам билан қарши олишга тайёр фарзанд эди. Шундай бўлди ҳам:

«У: «Эй отажон, сенга амр этилганни бажар, иншоаллоҳ, мени сабр қилгувчилардан топурсан», деди».

Эй отажон! Сенга мени сўйиш амр қилинган бўлса, мени сўй; болажонимни сўйсам, у нима қиласар экан, деб ўйлаб ўтирма; мен Аллоҳ хоҳласа, сабр этаман, сабр қилувчи бандалардан бўлишга ҳаракат қиласман, дедилар.

Нақадар жасорат! Нақадар одоб! Нақадар Аллоҳнинг амрига итоат!

فَلَمَّا أَسْلَمَ وَتَلَهُ لِلْجَنِينَ وَنَدَيْنَاهُ أَنْ يَتَبَرَّاهِيمُ قَدْ صَدَقَتِ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَحْزِي
الْمُحْسِنِينَ

103. Икковлари таслим бўлиб, уни пешонасича ётқизганида.

104. Биз унга нидо қилдик: «Эй Иброҳим!

105. Батаҳқиқ, сен тушни тасдиқ қилдинг! Албатта, Биз гўзал иш қилгувчиларни мана шундай мукофотлаймиз».

Ота-бала қуруқ гап билангина кифояланмадилар, фидокорликларини оғиздагина бажармадилар. Амалга ўтдилар.

Ота-бала:

«Икковлари таслим бўлиб...»

Аллоҳнинг амрига бўйинсуниб, итоат қилиб, амрни адо этишга тайёр эканликларини тилда айтганларидан сўнг, уни амалга оширишга ўтдилар ва ота:

«уни пешонасича ётқизганида...»

Сўйиш вақтида кўз кўзга тушмасин деб болажонини ерга қаратиб ётқизиб, уни сўйишга шайланиб, бўйнига пичоқ тортаётган бир пайтда:

«Биз унга нидо қилдик: Эй Иброҳим! Батаҳқиқ, сен тушни тасдиқ қилдинг!»

Сен тушингда кўрган амрни тасдиқлаб амалга оширдинг. Аллоҳнинг амрига таслим бўлиб, болангни сўйишга жазм қилдинг. Амрдан кўзланган мақсад ҳосил бўлди. У ҳам бўлса, бандаларнинг тамомийла Аллоҳга таслим бўлишлари эди. Ҳар бир ишда Аллоҳнинг амрига итоат этишлари, фақат Унинг розилигини кўзлаб иш қилишлари эди. Ана ўша мақсад амалга ошди. Аллоҳга бандаларнинг жони керак эмас. Аллоҳга бандаларнинг қони ҳам керак эмас.

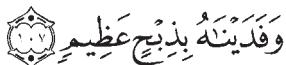
«Албатта, биз гўзал иш қилгувчиларни мана шундай мукофотлаймиз», деб унга нидосини давом эттириди Аллоҳ.

Ха, Аллоҳ таоло Пайғамбари Иброҳим алайҳиссаломга нидо қилиб, дедики: Эй Иброҳим, биз доимо гўзал иш қилган бандаларимизни сенга ўхшатиб мукофотлаймиз. Уларни турли синовлар учун танлаб олишимиз ҳам мукофотдир. Чунки, шу синовлар орқали улар ажрасавобларга, олий мартабаларга эришадилар, бундан ортиқ мукофот борми? Сени ҳам ўғлингни қурбонлик учун сўйиш орқали синовга дучор қилдик. Юзаки қараганда, бу синов бало-офат ва мусийбат бўлиб кўринади. Аммо, аслида эса, мукофотдир. Олий мақомларга эришиш омилидир. Шу синов бўлмаганида, сен қиёматтагча фидокорлик тимсоли бўлиб қолмас эдинг. Ҳаммага ўрнак бўлмас эдинг. Илоҳий китобларда зикр қилинmas эдинг. Номинг ибодатларда тиловат этилмас эди.

106. Албатта, бу очиқ-ойдин синовнинг айни ўзиdir.

Яъни, Иброҳим алайҳиссаломга ўғилларини қурбонликка сўйиш амри очиқ-ойдин синовнинг айни ўзиdir, бошқа нарса эмасdir. Бу синовдан у зот яхши ўтдилар. Ўғиллари ҳам саломат қолди.

107. Биз унинг ўрнига катта қурбонлик фидо қилдик.

Яъни, биз Исмоилнинг ўрнига жаннатдан чиқарилган катта бир қурбонликни фидо қилдик.

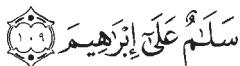
Иброҳим алайҳиссалом қурбонлик учун фарзандларини сўйишга ҳам тайёр эканларини билдирилар. Уни ётқизиб, бўйнига пичоқ тирадилар. Аммо Аллоҳнинг мақсади Исмоилнинг қонини оқизиш бўлмагани учун пичоқ ўтмади. Шунда Аллоҳ, таоло Иброҳим алайҳиссаломга юқоридаги нидони қилди ва Исмоил алайҳиссаломнинг ўрнига сўйиш учун жаннатдан катта бир қўчкорни ато этди. Иброҳим алайҳиссалом ўша қўчкорни қурбонликка сўйдилар. Бу ишлар Минода – ҳозир мусулмон ҳожилар қурбонлик сўядиган жойда бўлиб ўтди. Инсоният тарихидаги ўша буюк фидокорлик ҳодисаси ҳар йили тақрорланадиган ибодатта айланди. Ҳар йили мусулмонлар дунёning турли томонларидан келиб, бу қиссани ёдга оладилар. Бу улуғ фидокорлик қиссасини ўзлари қайтадан яшайдилар. Иброҳим алайҳиссалом ва Исмоил алайҳиссаломдек Аллоҳнинг йўлида ҳар қандай қурбон беришга тайёр эканликларини тиллари, диллари ва амаллари билан изҳор этадилар. Бу фидокорлик аломати сифатида қурбонликлар сўйдилар. Бу ҳаракатлари билан иймон байроғини янада юқори кўтарадилар. Аллоҳга бўлган итоатларининг энг гўзал томонларини намоён қиласилар. Аллоҳга таслим бўлишни тажрибаларидан ўтказадилар.

Шу билан бирга, Аллоҳ, таоло яна айтадики:

108. Ва кейингилар ичида унинг учун (олқишилар) қолдирдик.

Дунё тургунча келадиган авлодлар уни мақтаб-олқишилаб ўтадиган қилиб қўйдик.

109. Иброҳимга салом бўлсин!

Иброҳим алайҳиссаломга Аллоҳ салом айтмоқда! Саломини қиёматтагача боқий мўъжизаси Қуръонни Карим орқали эълон қилмоқда! Бу ҳол у зот алайҳиссаломнинг қадрлари нақадар юксаклигини яна бир бор кўрсатади.

110. Биз гўзал амал қилгувчиларни шундай мукофотлармиз.

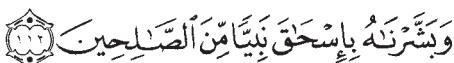
Доимий одатимиз шу. Қайси бир бандамиз гўзал амал қилса, уни Иброҳим каби мукофотлаймиз.

Иброҳим нима учун бунчалик олиймақомга эришди, дерсиз.

111. Чунки, у мўмин бандаларимизданdir.

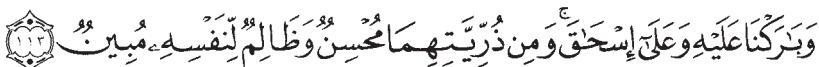
У барча ишларини, фидокорлик ва дину диёнат учун курашишини, ҳижрати ва ҳатто фарзандини сўйишга уринишини ҳам иймони тақозоси билан қилди. Шунинг учун, мазкур олий мақомларга сазовор бўлди.

112. Яна Биз унга солиҳлардан бир Пайғамбар бўлажак Исҳоқнинг хушхабарини бердик.

Иброҳим алайҳиссаломнинг Аллоҳ таоло томонидан мукофотланишлари юқорида зикр этилган нарсалар билан кифояланниб қолмади. Аллоҳ таоло у кишига яна бир ўғил қўришлари, унинг исми Исҳоқ бўлиши, у ҳам солиҳлардан, Пайғамбарлардан бўлишининг хушхабарини берди.

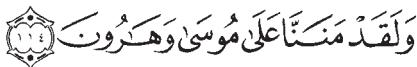
Аммо бу билан ҳам кифояланмади, яна зиёда қилди:

113. Ва унга ҳам, Исҳоқقا ҳам барака бердик. Икковларининг зурриётидан гўзал амал қилгувчи ҳам, ўзига очиқ-ойдин зулм қилгувчи ҳам бўлур.

Яъни, Иброҳимга ҳам, Исҳоқقا ҳам барака бердик. Уларнинг наслидан Пайғамбарлар чиқадиган қилиб қўйдик. Барака шундан иборат. Икковларининг зурриётидан ким ўша Пайғамбарларга эргашса, гўзал иш қилган бўлади. Қайси бири эргашмаса, ўзига ўзи очиқ-ойдин зулм қилган бўлади.

Шу ерга келганда бу қисса ҳам тугаб, Мусо алайҳиссалом билан Ҳорун алайҳиссалом қиссалари бошланади.

114. Батаҳқиқ, Биз Мусо ва Ҳорунга неъмат бердик.

Неъматимизни, яъни, Пайғамбарликни Мусо билан Ҳорунга ҳам бердик.

وَجَعَنَتْهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرِبِ الْعَظِيمِ

115. Икковларига ва қавмларига қатта ғамдан нажот бердик.

Фиръавн ва унинг қавмининг азобидан қутқардик.

وَنَصَرَنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَلَيْلِينَ

116. Ва уларга нусрат бердик, бас, улар ғолиб бўлдилар.

Фиръавн ва унинг қавмига қарши тенгсиз курашда Мусо, Ҳорун ва икковларининг қавмига ўзимиз нусрат бердик, оқибатда улар ғолиб бўлиб чиқдилар.

وَإِنَّهُمَا أَلْكَتَ الْمُسْتَيْنَ

117. Ва Биз икковларига равшану комил баёнли китобни бердик.

Яъни, биз Мусо ва Ҳорунга баёни мукаммал, аҳкомлари беками-кўст Таврот китобини бердик.

وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

118. Ва икковларини сиротул мустақиймга ҳидоят қилдик.

Мусо ва Ҳорунни тўғри йўлга ҳидоят қилдик. Тилга олинган ушбу ишларнинг ҳар бири энг улкан неъматлардандир. Улар бу неъматларнинг шукрини қилдилар.

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ

119. Ва кейингилар ичida икковлари учун (олқишлиар) қолдиридик.

Мўминлар икковларини қиёматгача олқишилаб, мақтаб, яхшилик билан эслаб юрадиган бўлдилар.

سَلَّمٌ عَلَى مُوسَى وَهَرُونَ إِنَّا كَذَلِكَ نَجِزِي الْمُحْسِنِينَ إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ

120. Мусо ва Ҳорунга салом бўлсин!

121. Биз гўзал амал қилгувчиларни мана шундай мукофотлар-миз.

122. Чунки, икковлари мўмин бандаларимиздандирлар.

Иймон тақозоси билан йўлимизда жиҳод қилдилар ва мазкур олий мақомларга эришдилар. Шу билан Мусо ва Ҳорун алайҳис-саломларнинг қиссалари тамом бўлди.

Энди Илёс алайҳиссаломнинг қиссалари бошланади:

وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ

123. Албатта, Илёс ҳам юборилган Пайғамбарлардандир.

Илёс алайҳиссалом Бани Исроилга юборилган Пайғамбарлардан биридиirlар. Улар у зот алайҳиссаломни «Илья» деб аташади. У киши Ҳорун алайҳиссаломнинг наслидан бўлиб, Илёс ибн Ёасийн деб номланганлар. У киши ҳозирги Сурия ерларидағи бир қавмга юборилганлар. У қавм «Баъл» номли санамга ибодат қиласар экан.

إِذْ قَالَ لِقَوْمَهِ أَلَا تَنْتَقُونَ أَنَّدُعُونَ بَعْلًا وَنَذْرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ أَبَائِكُمْ الْأَوَّلِينَ

124. Ўшанда у қавмига: «Тақво қилмайсизми?!

125. Баълга ибодат қилиб, яратувчиларнинг энг яхисини,

126. Ўз Роббингизни ва аввалги ота-боболарингизнинг Робби Аллоҳни тарк этасизми?!» – деди.

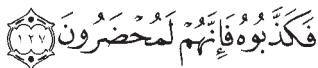
Аллоҳ, томонидан Пайғамбар қилиб юборилган Илёс алайҳис-салом, бошқа Пайғамбарлар каби, қавмларини тақвога, Аллоҳнинг ибодатига чақирдилар.

«Ўшанда у қавмига: «Тақво қилмайсизми?!» – деди.

Илёс алайҳиссалом қавмларини тақводор бўлишга чақирдилар. Шунингдек, қавмларининг Аллоҳга ширк келтириб, «Баъл» номли санамга сифинишларини инкор этдилар:

«**Баълга ибодат қилиб, яратувчиларнинг энг яхисини, ўз Роббингизни ва аввалги ота-боболарингининг Робби Аллоҳни тарк этасизми?!» – деди».**

Уларни Аллоҳнинг ибодатини тарк этмасликка, Унга ширк келтирмасликка чақирдилар. Лекин қавмлари бу чақириқларга қулоқ осмади.

127. Бас, уни ёлғончи қилдилар. Энди, албатта, улар (азобга) ҳозир қилингувчилардир.

Бас, қавм Илёс алайхиссаломни ёлғончи қилди. Унга иймон келтирмади. Унинг айтганига юрмади. Тақво этмади. Баълга ибодатда давом этди. Аллоҳ таолонинг ибодатини тарк қилди. Шунинг учун:

«Энди, албатта, улар (азобга) ҳозир қилингувчилардир».

Дўзах азобини тотиш учун, албатта, ҳозир қилинажаклар.

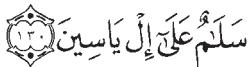
128. Магар Аллоҳнинг муҳлис бандаларигина (ҳозир қилинмаслар).

Улар жаннатда мукофотларини олишга ҳозир бўладилар.

129. Ва кейингилар ичида унинг учун (олқишилар) қолдирдик.

Дунё тургунча келадиган авлодлар Илёсни мақтаб-олқишилаб ўтадиган қилиб қўйдик.

130. Илёсийнга салом бўлсин.

Куръони Каримда «Илёсийн» деб келган бу сўз ҳақида баъзи уламоларимиз, Илёс сўзи «фосила»(оятларнинг охирини бир-бира га ўхшатиш) учун ушбу шаклда келтирилган десалар, бошқалари «Илёсийн» Илёснинг жами, Илёс ва унга эргашган мўминларга салом бўлсин, дегани деб тафсир қиладилар.

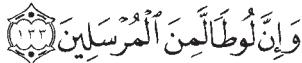

131. Биз гўзал амал қилгувчиларни мана шундай мукофотлармиз.

132. Чунки, у мўмин бандаларимизданdir.

Шунинг учун иймон тақозоси билан Бизнинг йўлимиизда жиҳод қилди ва мазкур олий мақомларга эришиди. Шу ерда Илёс алайҳиссаломнинг қиссалари тамом бўлади.

Энди Лут алайҳиссаломнинг қиссалари бошланади:

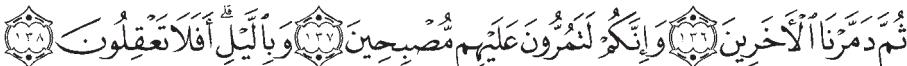
133. Албатта, Лут ҳам юборилган Пайғамбарларданdir.

134. Ўшанда Биз унга ва унинг аҳлига, ҳаммаларига нажот бердик.

135. Магар бир кампиргина (азобда) қолгувчилардан бўлди.

Лут алайҳиссаломнинг хотини, қари кампир иймонга келмагани туфайли нобакор қавм дучор бўлган азобга учради.

136. Сўнгра қолганларини ҳалок этдик.

137–138. Албатта, сиз кечаю кундуз уларнинг устидан ўтиб туурсиз. Ақл юритмайсизларми?!

Ушбу оятлардаги хитоб Макка мушрикларига қаратилган. Улар сафар вақтида карвонлари билан Лут қавми диёrlаридан ўтишар, уларнинг ҳалокатига далолат қилувчи нарсаларни доим кўришар эди.

Ўша ердан ўта туриб, осий қавмнинг оқибатларини била туриб ибрат олмаганларидан ажабланиш ила уларга савол берилмоқда. Оддийгина нарсага ақлларини ишлатмаганларига ҳар қанча ажабланса арзийди. Бу хитоб барча замон ва барча маконларга, барча кофир ва мушрикларга доимий қаратилгандир. Улар ибрат олиб, ақл ишлатиб, фурсат борида ўзларини ўнглаб олишлари лозим.

Энди Юнус алайҳиссаломнинг қиссалари бошланади:

139. Албатта, Юнус ҳам юборилган Пайғамбарлардандин.

Аллоҳ таоло Юнус алайҳиссаломни ҳам қавмларига Пайғамбар қилиб юборди. Ул зот алайҳиссалом уларни Аллоҳнинг динига чақирдилар. Аммо қавм бу даъватни қабул этмади. Куфрида туриб олди. Бу ҳол Юнус алайҳиссаломнинг қаттиқ ғазабларини чиқарди. Юртни ҳам, қавмни ҳам ташлаб чиқиб кетдилар. Денгиз томон йўл олдилар.

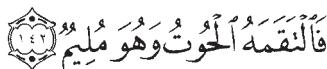
140. Ўшанда у тўлган кемага қочди.

Юнус алайҳиссалом ўз қавмлари favosидан қочиб бориб, сафарга ҳозирланиб турган, одам тўла кемага чиқиб олдилар. Йўлда қаттиқ довул турди. Ҳамма қутулиш йўлинни ахтариб қолди. Маслаҳат қилдилар. Кемачилар: «Бу ерда хожасидан қочган қул борга ўҳшайди. Ўша сувга ташланмагунча қутулишнинг иложи йўқ», дейишиди. Лекин ўша қул ким эканини ҳеч ким билмас эди. Шунда қуръа ташлашга қарор қилдилар.

141. Бас, қуръа ташлашди ва у мағлублардан бўлди.

Бас, кемадагилар маслаҳат қилишиб, кемадан сувга ташлаб юборилиши лозим шахсни аниқлаш учун қуръа ташлашди. Жумладан, Юнус алайҳиссаломга ҳам қуръа ташлашди ва у мағлуб бўлди. Қуръа у кишига чиқди. Келишувга биноан, у киши сувга ташланди.

142. Бас, уни маломатта лойиқ бўлган ҳолида наҳанг балиқ ютиди.

Кемадан сувга ташланган Юнус алайҳиссаломни наҳанг балиқ ютиб юборди. У киши ўша пайтда маломатта лойиқ ҳолда эди. Чунки, Аллоҳнинг изнисиз, кофир қавмга аччиқ қилиб, ўз масъулияtlарини ташлаб чиққан эдилар.

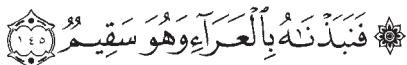
143. Агар у кўп тасбих айтгувчилардан бўлмаганида эди,

144. Унинг қорнида қайта тирилтирадиган кунгача қолиб кетар эди.

Яъни, агар Юнус алайҳиссалом балиқ қорнида туриб Аллоҳга кўп тасбих, айтмаганида, ўша балиқнинг ичида қиёматгача қолиб кетар эдилар.

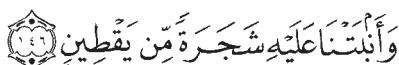
Юнус алайҳиссалом балиқ қорнига тушишлари билан тинмай: «Лаа илааҳа илла Анта, субҳанака, инни кунту миназ-золимиин» — «Сендан ўзга ҳеч қандай илоҳ, йўқ. Сен поксан. Албатта, мен золимлардан бўлдим», деб турдилар. Бошига оғир кулфат тушган одамларга уламолар ушбу тасбихни кўпроқ айтишни маслаҳат қиласидилар.

Аллоҳ, таоло Юнус алайҳиссаломнинг балиқ ичида туриб қилган илтижоларини қабул айлади.

145. Бас, Биз уни бемор ҳолида майдонга отдиқ.

Аллоҳнинг иродаси билан балиқ Юнус алайҳиссаломни ичидан чиқариб отди. У киши соҳилдаги очиқ майдонга бемор ҳолда тушдилар.

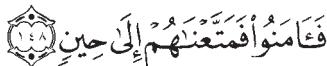
146. Ва унинг устига қовоқ дараҳтини ўстириб қўйдик.

Балиқнинг қорнидан баданлари оқ ем бўлиб ташқарига отилган Юнус алайҳиссалом очиқ жойда, хаста ҳолида ётсалар, касалликлари яна ҳам зиёдалашиб мумкин эди. Аллоҳ, таоло Ўз иноятига олиб, очиқ майдонда беҳуш ётган Юнус алайҳиссаломнинг устларига япроқлари катта бўлиб соя қилиб турадиган қовоқни ўстириб қўйди. Қовоқ ўсган жойга пашша-чивин ҳам келмас экан. Бу ҳам Аллоҳнинг тадбири ва лутфидир. Юнус алайҳиссалом дам олиб, оғият топиб, ўзларига келдилар.

147. Ва уни юз минг ёки ундан кўпроқقا Пайгамбар қилиб юбордик.

Юнус алайҳиссаломнинг қавми у киши аччиқ қилиб кетиб қолганларидан сўнг қаттиқ афсусланиб, тавба қилиб, қайтишларини кутиб туришган эди. Улар Юнус алайҳиссаломнинг қайтиб келганларидан жуда хурсанд бўлишди.

148. Бас, иймон келтирдилар. Кейин Биз уларни маълум муддат баҳраманд қилдик.

Қиссанинг тўлиқ баёни «Анбиё» сурасида келган. Юнус алайхиссаломнинг қавми Аллоҳнинг азоби аломатларини кўрганларидан кейин соғ қолган ягона қавмдир. Чунки, улар чин ихлос билан қаттиқ тавба қилганлар. Гўдак болаларни, ҳайвонларнинг болаларини ҳам оналаридан ажратиб қўйиб, астойдил тазарруъ ила тавба этганларидан сўнг, Аллоҳ таоло уларга келган азобни кетказди.

Шу билан коғир ва мушриклар учун ибрат бўлмиш ўтган умматлар ва уларнинг Пайғамбарлари ҳақидаги қиссалар ниҳоясига етади.

Энди келадиган оятларда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллатамга мушриклар билан қиссалар хуносаси юзасидан ўзларини ўнглашга чорловчи сұхбат ўтказиш топширилади. Бунда мушриклар ичидан кенг тарқалган, уларнинг онгларига ўрнашиб қолган бир неча масалалар муноқаша қилинади. Эй Пайғамбар:

149. Бас, улардан сўра-чи, Роббингга қизлар-у, уларга ўғиллар эканми?!

Бу оятда араб мушрикларининг, фаришталар Аллоҳнинг қизлариdir, деган эътиқодларига инкор келяпти. Мушриклар орасида шу эътиқод кенг тарқалган эди. Иккинчи томондан, улар қизларни ёқтиришмас эди. Баъзилари қиз боладан оп қилиб, уни тириклайн кўмиб юборар эди. Қиз фарзанд кўришса, улар қаттиқ хафа бўлишарди. Қизларга мерос беришмасди. Умуман, қиз бола, аёл зоти уларнинг эътиқодига кўра одам саналмас, балки ёмонлик, омадсизлик рамзи ҳисобланар эди.

Шу билан бирга, улар, Аллоҳнинг фаришталардан қизи бор, дейишар эди. Ўзлари ёмон кўрган нарсани Аллоҳ таологараво кўришарди. Бу ерда мушрикларнинг бирйўла иккита катта хатолалири бор. Биринчиси, фаришталарни қиз-аёл тарзида сифатлаш. Ҳолбуки, фаришталар Аллоҳ таолонинг маҳсус ҳалқи бўлиб, уларда аёллик ёки эркаклиқ сифати йўқ. Уларга ўзича аёллик сифатини бериш катта гуноҳ ва беодоблиқдир. Иккинчиси эса, Аллоҳнинг фаришталардан қизи бор, дейиш. Буниси энг катта зулм ва ширк бўлади. Шунинг учун ҳам, оятда уларнинг бу қилмишлари инкор этилмоқда.

«Бас, улардан сўра-чи, Роббингта қизлар-у, уларга ўғиллар эканми?!»

Ўзлари ўғиларни оладилар-у, малоикалар Аллоҳнинг қизлари, деб уларни Аллоҳга берадиларми? Фаришталарнинг қиз эканликларини қаердан билибдилар?!

 أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنْ كُنَّا وَهُمْ شَهِدُونَ

150. Ёки Биз фаришталарни қиз қилиб яратганмиз-у, улар гувоҳ бўлиб турганларми?

Нима далил билан фаришталарни қиз дейишмоқда?! Уларнинг ҳеч қандай далиллари йўқ! Улар гувоҳ ҳам эмаслар!

 أَلَا إِنَّهُمْ مِنْ إِفْرِكِهِمْ لَيَقُولُونَ وَلَدَ اللَّهُ وَإِلَّهُمْ لَكَذِبُونَ

151. Огоҳ бўлингким! Улар ўз уйдирмаларида дерлар:

152. «Аллоҳ туғди». Албатта, улар ёлғончилардир.

Мушриклар ўзларича ёлғонни уйдириб, Аллоҳ бола туғди, дерлар.

«Албатта, улар ёлғончилардир.»

 أَصْطَطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ

153. У зот ўғилларни қўйиб, қизларни танлаб олибдими? Аллоҳ қизларни ўғиллардан афзал кўрибдими?

 مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ

154. Сизга нима бўлди?! Қандай ҳукм чиқармоқдасиз?

Нимага бундай қиляпсиз? Ҳукмни нима асосида чиқармоқдасиз?

 أَفَلَا نَذَرْكُونَ

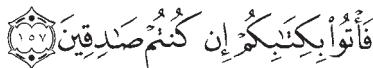
155. Ахир, эсламайсизларми?!

Эсингиз борми, ўзи?!

 أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مِّنْ

156. Ёки сизда очиқ-ойдин ҳужжат борми?!

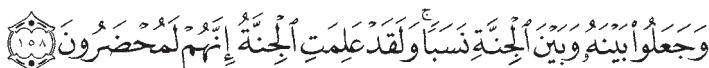
Ўша ҳужжатда, фаришталар Аллоҳнинг қизи, дейилганми?!

157. Агар ростгўйлардан бўлсангиз, китобингизни келтиринг!

Агар, фаришталар Аллоҳнинг қизлари, деган ўша сўзингиз рост бўлса ва унга ҳужжатингиз бўлса, ўша ҳужжат ёзилган китобингизни олиб келинг!

Энди мушрикларнинг бошқа бир афсонага асосланган бузук эътиқодлари муноқаша қилинади:

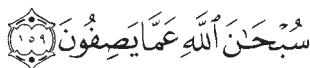

158. Ва улар У билан жинлар орасида насаб (даъвоси) қилдилар. Ҳолбуки, жинлар ўзларининг албатта (азобга) ҳозир қилингувчиликларини билганлар.

Мушриклар, Аллоҳ билан жинлар орасида насаб алоқаси бор, деб гумон қилар эдилар. Уларнинг фикрича, Аллоҳ жинларга уйланганидан кейин фаришталар туғилган эмиш. Ушбу оятда ўша даъвонинг ботиллиги айтилмоқда. Қандай қилиб Аллоҳ билан жинлар ўртасида насаб бўлсин?!

«Ҳолбуки, жинлар ўзларининг албатта (азобга) ҳозир қилингувчиликларини билганлар.»

Улар қиёматда жавоб берадилар. Аллоҳ билан насаб алоқалари бўлса, шундай бўлармиди? Албатта, йўқ. Бу гаплар мушрикларнинг ўзларича Аллоҳга бераётган васфлари, холос.

159. Аллоҳ улар васф қилган нарсадан покдир.

У зотнинг жинлар билан насаб алоқаси йўқдир.

160. Фақат Аллоҳнинг ихлосли бандаларигина (мустаснодир).

Бу истисно ҳақида тафсирчиларимиз икки хил фикр билдири-

ганлар. Баъзилари, магар Аллоҳнинг ихлосли баңдалари Унга но-муносиб сифатларни бермайдилар, деб маъно айтганлар. Бошқа-лари эса, магар Аллоҳнинг жинлардан иборат ихлосли баңдалари азобга ҳозир қилингувчилардан бўлмаслар, маъносини берганлар. Ҳар икки маъно ҳам бир-бирини тўлғазиб келади.

Энди кофир-мушрикларга хитоб қилинади. Эй, мушриклар!

فَإِنْكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ۖ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِحٌ لِجَحِيمِ
ۖ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بَفْتَنِينَ ۖ ۱۶۲

161. Албатта, сиз ҳам, сиз ибодат қилаётган нарсалар ҳам,

162. У зотга қарши фитнага солгувчи бўла олмассиз.

163. Илло, ким жаҳаннамга киргувчи бўлса.

Эй, мушриклар, сиз ўзингиз ҳам, сиз сифинаётган сохта худо-ларингиз ҳам Аллоҳга қарши ҳеч кимни фитнага сола билмайсиз. Магар, тақдирни азалда жаҳаннамга тушиши Аллоҳ томонидан бел-гилангандан бадбаҳт кимсанигина фитнага солиб, йўлдан адаштири-шингиз мумкин. Сизга жаҳаннамга киришга лойиқларгина эрга-шишлари мумкин.

Энди фаришталарнинг мушриклар тўқиган афсоналарига рад-диялари келади.

Улар дейдилар:

وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ ۖ ۱۶۳

164. Биздан ҳар биримизнинг маълум мақомимиз бордир.

Ҳар бир фариштанинг маълум мартабаси, жойи ва вазифаси бордир. Улардан баъзилари ризққа, баъзилари ажалга, баъзилари ваҳийга, шунингдек, ибодатга ва бошқа амалларга вакил қилингандар.

وَإِنَّا نَحْنُ الصَّافُونَ ۖ ۱۶۴

165. Албатта, бизлар саф тортиб тургувчилармиз.

Биз ҳар доим Аллоҳнинг амрини бажаришга тайёр ҳолда саф тортиб, шай турамиз.

وَإِنَّا نَحْنُ الْمُسْتَحْوِنُونَ ۖ ۱۶۵

166. Ва, албатта, бизлар тасбих, айтгувчилармиз.

Аллоҳ таолони доимо поклаб ёд этамиз.

Демак, фаришталар ўзларининг кимликларини айтиб турибдилар. Улар мушприклар гумон қилганидек, биз Аллоҳнинг қизларимиз, деганлари йўқ. Улар, биз Аллоҳнинг итоаткор бандаларимиз, Унинг амрига муҳтож бўлиб саф тортиб турдикамиз, Унга доимо тасбих, айтамиз, демоқдалар.

Сўнгра мушрикларнинг Қуръони Карим нозил бўлишидан ил-
гари айтиб юрган гаплари, берган ваъдалари эсга олинади:

وَإِنْ كَانُوا يَقُولُونَ لَوْ أَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنَ الْأَوَّلِينَ لَكُنَّا عَبَادَ اللَّهِ الْمُحَلَّصِينَ

167. Ҳолбуки, улар дер эдилар:

168. «Агар бизнинг ҳузуримизда ҳам аввалгилардан бир эслатма бўлганида,

169. Албатта, Аллоҳнинг ихлосли бандаларидан бўлар эдик».

Қуръони Карим келишидан олдин мушриклар аҳли китобларни маломат қилишар, аҳли китоб бўла туриб, тузукроқ бўлмаганларини танқид қилишар эди. Ўзларидағи нуқсонларга эса, ҳузурларида илоҳий китоб йўқлигини рўйичи этишар эди. Шу билан бирга, агар бизга аввалги ўтганлардан эслатма бўлиб бир китоб келса, албатта, Аллоҳнинг муҳлис бандаларидан бўлар эдик, деб айтишар эди.

Мана, ўзлари орзулаган ўша эслатма китоб – Қуръони Карим нозил ҳам бўлди.

فَكُفَّرُوا بِهِ فَسُوفَ يَعْلَمُونَ

170. Бас, унга күфр келтирдилар. Энди яқында билурлар.

Улар Қуръонга күфр келтирдилар. Бу ишларининг оқибати нима бўлишини яқинда биладилар.

وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَمِنَّا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ إِنَّهُمْ هُمُ الْمَنْصُورُونَ وَلَمَّا جَهَنَّمَ نَاهَمُ الْغَلِيلِينَ

171. Батахқиқ, Пайғамбар этиб юборилган бандаларимизга сўзимиз ўтгандир.

172. Албатта, улар, ха, уларгина нусрат топишлари.

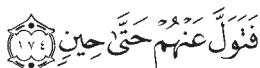
173. Ва, албатта, Бизнинг лашкаримизгина ғолиб бўлиши хакида.

Яъни, Биз Ўзимиз Пайғамбар этиб юборган бандаларимизга, сизлар албатта нусрат топасиз ва албатта бизнинг лашкарларимиз фолиб бўлади, деб сўз берганмиз, ваъда қилганмиз. Аллоҳ, таоло доимо сўзи устидан чиқади. Аллоҳ, таоло доимо ваъдасига вафо қиласди. Инсоният тарихидан маълумки, Аллоҳнинг Пайғамбар юборган қавм бандалари доимо коғир ва мушриклар билан бўлган куршларда фолиб келганлар, ҳеч қачон, ҳеч ерда натижа аксинча бўлган эмас.

Шунингдек, Аллоҳ, таолога лашкарлик шарафига мұяссар бўлганлар доимо шайтон лашкарлари устидан ғалаба қозонганлар.

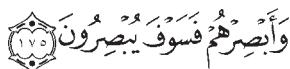
Пайғамбар қилиб юборилган бандалар олиб келган ақийда ва таълимотларга зид эътиқод ва таълимотлар доимо муваффақиятсизликка учраб, йўқ бўлиб кетган. Аллоҳнинг лашкарига қарши бўлган ҳар қандай лашкар доимо мағлуб бўлган. Эртами, кечми, бу умумий қоида доимо ўзини кўрсатади. Гап Аллоҳнинг лашкари баҳтига мұяссар бўлган мўминларнинг топилишидадир.

Демак, шундай экан, коғир ва мушрикларга ортиқча аҳамият бермаслик керак. Уларнинг ҳолидан ажабланмаслик лозим. Шунинг учун, Аллоҳ, таоло Пайғамбари Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга қуидагича хитоб қилмоқда. Эй Пайғамбар:

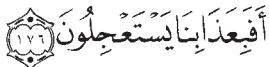
174. Бас, сен улардан бир вақтгача юз ўтири.

Улардан юз ўтири. Қўйиб қўй уларни.

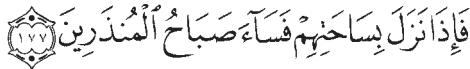
175. Ва уларнинг (томушасини) кўр! Бас, тезда ўzlари ҳам кўражаклар.

Куфр, ширк ва исённинг оқибати нима бўлишини «Бас, тезда ўzlари ҳам кўражаклар».

176. Ҳали улар Бизнинг азобимизни шошилтирмоқдамилар?!

Қачон келар экан, деб унга ошиқмоқдамилар?!

177. Қачонки, у уларнинг ҳовлисига тушганида, огоҳлантирилганларнинг тонги жуда ёмон бўлур.

Бизнинг азобимиз уларнинг бошига тушган пайтда улар жуда ёмон ахволда қоладилар. Эй Пайғамбар:

وَنُولَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينَ {١٧٥} وَابْصُرْ فَسَوْفَ يُبَصِّرُونَ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ
وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ {١٧٦} وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

178. Бас, сен улардан бир вақтгача юз ўгир.

179. Ва (уларнинг томошасини) кўр! Бас, тезда ўзлари ҳам кўражаклар.

180. Сенинг Роббинг, иззат Робби улар қилган васфдан покдир.

181. Ва юборилган Пайғамбарларга салом бўлсин!

182. Оламларнинг Робби Аллоҳга ҳамдлар бўлсин!

Имом Ибн Абу Ҳотим аш-Шаълабийдан қилган ривоятда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Амали тўлиқ ўлчов ила ўлчаниши кимни хурсанд қилса, мажлиснинг охирида, туришдан олдин: «Субҳана Роббика Роббил ъиззати ъамма йасифун. Ва саламун ъалал мурсалийн вал-ҳамду лиллаҳи Роббил ъаламийн»ни ўқисин», деганлар.

СОД СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 88 оятдан иборат.

Ушбу сураи карима ҳижо ҳарфи бўлмиш «сад» билан бошлангани учун шу номни олган. Унда, асосан, ақийданинг энг марказий уч масаласи – тавҳид, ваҳий ва охиратдаги ҳисоб-китоб масалалири муолажа қилинади.

«Сод» сурасининг аввалида Қуръони Карим билан қасам ичилади. Қуръони Карим ҳақ китоб эканлиги, Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳақ Пайғамбар эканликлари таъкидланади.

Сўнгра тавҳид хусусида ва уни мушриклар инкор этишлари ҳақида сўз кетади. Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даъватларидан уларнинг ажаблангандари баён қилинади.

Кейин мушриклар учун эслатма сифатида аввал ўтган түғёнкорларнинг қилмишлари ва улар топган оқибатлар ҳақидаги хабарлар келтирилади.

Шу билан бирга, Пайғамбаримиз Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ва муҳлис мўмин-мусулмонларга тасалли бўлсин учун, ўтган Пайғамбарлардан Довуд алайҳиссалом ва у зотнинг ўғли Сулаймон алайҳиссалом, Айуб, Исҳоқ, Яъқуб, И smoил ва Зул-Кифл алайҳимуссаломларнинг қиссалари келтирилади.

«Сод» сурасида Аллоҳ таолонинг биру борлигига ва Унинг чексиз құдратига далолат қилувчи маҳлуқотларига, улар бекорга яратылмаганига эътибор тортилади.

Сураи кариманинг ниҳоясида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳақиқий вазифалари нимадан иборат экани баён қилинади.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

صَوْلَفْرَاءِ إِذْنِ الْذِكْرِ

1. Сод. Зикр соҳиби бўлмиш Қуръон ила қасам.

«Сод» алифбо ҳарфларидан биридир. Ушбу ҳарфнинг ўзи бир мўъжиза бўлса, бу ва унга шерик бошқа ҳарфлардан таркиб топган Қуръон эса, абадий илоҳий мўъжизадир. Оддий алифбо ҳарфларидан таркиб топган Қуръонга ўхшаш китобни ҳеч ким келтира олмаслиги унинг энг улкан мўъжиза эканини кўрсатади.

«Зикр соҳиби бўлмиш Қуръон ила қасам.»

Оятдаги «зикр» сўзига тафсиричи уламоларимиз икки хил маъно беришган: эслатма ва шон-шараф. Аслида, Қуръони Карим васфида бу икки маъно ҳам бор. Шунинг учун ҳам, Қуръонда «эслатма» ёки «шон-шараф» эмас, балки шу икки маънони ҳам ифода этадиган «зикр» сўзи ишлатилган. Қуръони Карим мўъжизасининг қирраларидан бири ҳам шудир.

Аллоҳ таолонинг зикр соҳиби бўлмиш Қуръон ила қасам ичиши бежиз эмас. Аввало, Қуръони Каримнинг шону шарафи улуғланяпти, қолаверса, араб тили қоидалари бўйича, бу қасамдан кўзланган мақсадга эътибор тортиляпти. Лекин асл мақсад бу ерда очиқ айтилмаган. Сўзнинг бориши ва унинг умумий маъносига қараб, зикр соҳиби бўлмиш Қуръон ила қасамки, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳақ Пайғамбардир, Қуръон ҳақ мўъжизадир, деб гап маъносини тушунса бўлади.

بِلِ اللَّٰهِ كَفُرُوا فِي عِزَّةٍ وَشَقَاقٍ

2. Аммо куфр келтирғанлар кибру ҳаво ва муҳолифликдадирлар.

Улар кибру ҳавога берилиб, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳақ Пайғамбар эканларини, Қуръоннинг илоҳий мўъжизалигини инкор қилмоқдалар. Улар Аллоҳ таолога ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга хилоф йўл тутишда давом этмоқдалар.

Хўш, улар бу ҳолда қаергача борадилар? Нима натижага эришадилар? Уларнинг кибру ҳаволари нима қилиб беради? Аллоҳга ва Пайғамбарга хилоф иш қилганлари нима оқибат билан тутайди?

كَمْ أَهْلَكَنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ فَنَادُوا وَلَاتَ حَيْنَ مَنَاصِ

3. Биз улардан илгари ҳам қанча асрларни ҳалок этганимиз. Улар (ёрдам сўраб) нидо қилдилар. Аммо қочиб қутулиш вақти эмас эди.

Биз ҳозирда Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳақ Пайғамбарлигини, Қуръоннинг ҳақ илоҳий китоблигини инкор этаётган коғир ва мушриклардан олдин ҳам қанчадан-қанча аср авлодларини ҳалок этганимиз. Ўшанда:

«Улар (ёрдам сўраб) нидо қилдилар».

Дод-фарёд солдилар. Ялиниб, ёлвордилар. Ўзларини ҳалокатдан сақлаб қолиш учун ёрдам сўрадилар.

«Аммо қочиб қутулиш вақти эмас эди.»

Вақт ўтган, бўлар иш бўлган эди.

Ҳозирги коғир ва мушриклар ҳам фурсатнинг борида ўзларини ўнглаб, тўғри йўлга тушиб олмасалар, вақт ўтганидан кейинги дод-фарёдлари уларга фойда бермай қолади.

Энди мушрикларнинг кибру ҳавоси ва ихтилофларининг баёни бошлигади:

وَعَجَبُوا أَنَّ جَاءَهُمْ مُنذِرٌ مِّنْهُمْ وَقَالَ الْكَفَرُونَ هَذَا سِحْرٌ كَذَابٌ

4. Улар ичларига ўзларидан огоҳлантиргувчи келганидан ажабландилар ва коғирлар: «Бу, сеҳргар ва каззобдир», дедилар.

Макка мушриклари ўзларининг ичида юрган бир одам огоҳлантирувчи бўлиб келганидан ажабландилар. Уларнинг калта фахмига кўра, Пайғамбар дегани одам бўлмаслиги керак эмиш. Одам боласининг ўзига ўхшаш одамларга Пайғамбар бўлиши ажабланарли эмиш. Бу ишлари айни кибру ҳавога берилиш, айни Аллоҳнинг ишига хилоф қилишдир.

Улар Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Пайғамбар эканларини инкор қилиш билан чегараланмадилар. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васалламга қарши турли уйдирма, ифво ва бўхтонлар ҳам тарқатдилар.

«Коғирлар: «Бу, сеҳргар ва каззобдир», дедилар.»

Мұхаммад Пайғамбар әмас, ўзимизга ўхшаган оддий бир одам, Пайғамбар бўлиши мумкин ҳам әмас. Пайғамбарлик даъвосида тиловат қилаётган сўзлари одамларга таъсир қилаётган бўлса, унинг сеҳргарлигидандир. У сеҳргардир. Унинг «Пайғамбарман» деган гапи ёлғондир, у каззобдир, дедилар.

Улар кибру ҳавога берилганликлари оқибатида шундай фикрга борганлар.

Макка мушриклари Пайғамбаримизнинг сеҳргар ёки ёлғончи әмасликларини кўриб-билиб туриб, у зотга шу айбни тиркашларининг ўзига яраша сабаби бор эди. Буни тарихчиларимиз қуидагича нақл этадилар.

Иbn Исҳоқ қуидагиларни ривоят қиласи: «Ал-Валид ибн Муғийра Қурайшнинг ёши улувларидан эди. Ҳаж мавсуми яқинлашиб қолганида, ал-Валид:

«Эй, Қурайш жамоаси, мавсум ҳам келиб қолди. Яқин орада арабларнинг вакиллари ҳузурингизга келади. Улар ҳаммаси анави оғайнингиз ҳақида эшитган. Энди сиз унинг ҳақида гапни бир қилиб олинг. Яна, гапингиз ҳар хил бўлиб, бир-бирингизни ёлғончи қилиб юрманг. Гапингиз хилма-хил бўлмасин», деди. Тўпланганлар:

«Эй, Абу Абдушшамс, сен ўзинг бизга бир фикрни айт, биз ўшани тутамиз», дейишди. У:

«Йўқ! Аввал сизлар айтингиз, мен эшитай», деди. Улар:

«Коҳин, деймиз», дейишди. У:

«Йўқ! Аллоҳга қасамки, у коҳин әмас. Коҳинларни кўп қўрдик. Унинг гапи коҳиннинг финғиллашига ҳам, сўзларни тартибга солишига ҳам ўхшамайди», деди. Улар:

«Мажнун, деймиз», дейишди. У:

«Мұхаммад мажнун әмас. Батаҳқиқ, жинниликтини кўп қўрдик. Унинг нима эканини яхши биламиз. Унинг гапи жиннининг бўғилишига ҳам, довдирашига ҳам, васвасасига ҳам ўхшамайди», деди. Улар:

«Шоир, деймиз», дейишди. Валид:

«У шоир ҳам әмас. Батаҳқиқ, биз шеърнинг ҳамма турларини – ражзини ҳам, ҳажзини ҳам, қарийзини ҳам, мақбузини ҳам, масбутини ҳам билганмиз. Бу, шеър әмас», деди. Улар:

«Жодугар, деймиз», дедилар. У:

«У жодугар ҳам әмас. Батаҳқиқ, жодугарларни ҳам, жодуларни ҳам қўрдик. Унинг гапи уларнинг дам солишига ҳам, тугун туғишига ҳам ўхшамайди», деди. Улар:

«Унда нима деймиз, эй, Абу Абдушшамс?» – деб сўрашди. Шунда Валид:

«Аллоҳга қасамки, унинг гапида ҳаловат бор. Гапининг асли кўп томирли. Шохлари сермева. Сиз у ҳақда нима десангиз ҳам, ботиллиги дарҳол билинади. Аммо унинг ҳақида айтиш мумкин бўлган энг ишончли гап «сехргар» дейишингиздир. У бир сеҳр гапни келтирди. Ўша гап билан болани отасидан, акани укасидан, эрни хотинидан, одамни қабиласидан ажратмоқда», деди. Шу тўхтамга келишиб, тарқалишди. Кейин ҳаж мавсуми бошланганида, йўлларга ўтириб олиб, олдиларидан ўтганларни у зотдан ҳазир бўлишга чақириб, ишларини зикр қилдилар».

Кофириларнинг ажабланиши бу билан тугамади. Улар бошқа гапларни ҳам айтдилар:

أَجْعَلَ الْأَنْهَاءَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا الشَّيْءُ مُعْجَابٌ

5. «У худоларни битта худо қилдими?! Албатта, бу ажабланарли нарса!»

Ушбу ояти карима ва ундан кейинги оятларнинг нозил бўлиш сабаби ҳақида тафсирчи олимларимиз қуидағи ривоятни келтирадилар:

«Курайш аъёнлари Абу Толибнинг ҳузурига келиб: «Биродарингнинг ўслини тийиб ол. У динимизни айбламоқда, худоларимизни ёмонламоқда ва ақлимизни пастга урмоқда», дейишди. Абу Толиб жиянлари соллаллоҳу алайҳи васалламни чақириб, бу ҳақда гапирди. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй амаки! Мен улардан фақаттинга бир оғиз сўз истайман, холос. Бу сўз билан ажамларга молик бўладилар, у билан араблар уларга бўйинсунади», дедилар. Абу Жаҳл ва бошқа мушриклар:

«Хўп, биз сенга ўша сўзни ва яна унга ўхшаш ўнтасини айтишга ҳам тайёрмиз», дейишди. Ул зот алайҳиссалом:

«Лаа илааҳа Иллаллоҳ!» (Аллоҳдан ўзга ибодатга сазовор зот ўйқ!) денглар», дедилар. Улар шошиб, кийимларини қоқиб, ўринларидан туришди ва:

«У худоларни битта қилдими? Албатта, бу ажабланарли нарса!» — дейишди. Ана шунда Аллоҳ таоло ушбу оятларни нозил қилди.

وَأَنْطَقَ الْمَلَائِكَةَ مِنْهُمْ أَنْ أَمْشُوا وَأَصْبِرُوا عَلَىَّ إِنَّ الْهَتَّمَّ إِنَّ هَذَا الشَّيْءُ يُرَادُ بِهِ مَا سَعَنَا بِهِذَا فِي الْمُلْكَةِ الْآخِرَةِ إِنَّ هَذَا إِلَّا خَلْقُنَا بِهِ أَمْ نُرِزِلُ عَلَيْهِ الْذِكْرُ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْ ذِكْرِنَا بَلْ لَمَّا يَنْذُرُونَهُمْ

عَذَابٌ

6. Уларнинг аъёнлари: «Юринглар, худоларингиз тўғрисида сабр қилинглар. Албатта, бу қасдан қилинаётган нарсадир.

7. Биз бу ҳақда охирги миллатдан эшитганимиз йўқ. Бу тўқилгандан бошқа нарса эмас.

8. Бизнинг ичимииздан ўшанга зикр нозил қилинибдими?!» – деб туриб кетдилар. Йўқ! Улар Менинг зикрим ҳақида шак-шубҳададирлар. Йўқ! Улар азобимни татиб кўрмадилар.

Қурайш мушрикларининг катталари, раҳбарлари, аъёнлари:

«Юринглар, худоларингиз тўғрисида сабр қилинглар», деб ўрниларидан туриб кетишиди.

Яъни, эй биродарлар, юринглар, кетдик, бор гапни эшитдингиз, энди худоларингиз ибодатида сабр билан бардавом бўлинглар. Ихлос билан киришинглар. Бу ёқдан фитна чиқиб қолди.

«Албатта, бу қасдан қилинаётган нарсадир.»

Мұхаммаднинг «Лаа илааҳа Иллаллоҳ!» шиорини кўтариб чиқиши, албатта, худоларингизга қарши қасдан уюштирилаётган тадбирdir.

«Биз бу ҳақда охирги миллатдан эшитганимиз йўқ.»

Биз Аллоҳнинг битта эканлиги ҳақида Аллоҳ Пайғамбар юборган, илоҳий китоб туширган охирги миллатдан – насоролардан ҳам эшитганимиз йўқ. Улар ҳам худони учта дейишади.

«Бу, тўқилгандан бошқа нарса эмас.»

Аллоҳ битта, деган гапни Мұхаммаднинг ўзи тўқиб олган. Бундан бошқача эмас. Келиб, келиб,

«Бизнинг ичимииздан ўшанга зикр нозил қилинибдими?!»

Ичимиизда шунча бой, зодагон, аслзодалар, улуф ёшдаги кишилар туриб, ўша етим, ялангоёқ, саводсиз Мұхаммадга эслатма – илоҳий китоб тушибдими?!

Шундай деб, улар туриб кетишиди.

Мажлисни тарк этишиди. Хўш, уларнинг бу гаплари тўғрими?

«Йўқ!»

Улар Менинг зикрим ҳақида шак-шубҳададирлар.»

Мушриклар Менинг Қуръоним ҳақида шубҳададирлар.

«Йўқ!»

Уларнинг гаплари мутлақо тўғри эмас.

«Улар азобимни татиб кўрмадилар.»

Шунинг учун, ўзларича кибру ҳавога берилиб, Менинг амримга хилоф қилмоқдалар. Аммо азобимни татиб кўрганларидан кейин гап нимада эканини биладилар.

Улар нима учун Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Пайғамбарлигини инкор қилмоқдалар?

﴿أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكُمْ الْعَرِيزُ الْوَهَابُ﴾

9. Ёки уларнинг ҳузурида азийзу ўта саховатли Роббингнинг раҳмат хазинаси борми?

Нима учун мушриклар Пайғамбарлик ҳақида ўзларича ҳукм чиқарадилар? Ёки уларнинг ҳузурида азийз ва ўта саховатли (хоҳлаган бандасига хоҳлаган нарсасини берадиган, жумладан, хоҳлаган бандасига Пайғамбарликни берадиган)

«Роббингнинг раҳмат хазийнаси борми?»

Улар ўша хазийнадан ўз хоҳишлари бўйича неъматларни олиб, бошқаларга тарқатадиларми? Улар ўша раҳмат хазийнасидан Пайғамбарликни ҳам ўzlари хоҳлаган одамга олиб бермоқчимиilar?

﴿أَمْ لَهُمْ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَلَيَرْتَقُوا فِي الْأَسْبَابِ﴾

10. Ёки осмонлару ернинг ва улар орасидаги нарсаларнинг мулки уларникими? Бас, унда сабаблари ила (осмонга) кўтарилинлар!

Нима учун мушриклар Пайғамбарлик ҳақида ўзларича ҳукм чиқарадилар?!

«Ёки осмонлару ернинг ва улар орасидаги нарсаларнинг мулки уларникими?»

Улар ўша нарсаларнинг эгасими? Шунинг учун Пайғамбарлик ҳақида ҳукм чиқармоқдаларми? Агар ҳақиқатан осмонлару ернинг ва улар орасидаги нарсаларнинг мулки мушрикларники бўлса,

«Бас, унда сабаблари ила (осмонга) кўтарилинлар!»

У ҳолда бор сабаб-воситаларни ишга солиб, осмонга кўтарилинлар. У ерга ўрнашиб олиб, ҳукмларини юргизсинлар. Хоҳлаган одамларига Пайғамбарликни берсинлар.

Йўқ, бундай қила олмайдилар? Унда мушриклар нега бунча катта кетадилар? Улар ким бўлибди, ўзи?

﴿جُنْدُمَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ الْأَحْزَابِ﴾

11. Анави ердаги енгилган фирмалардан бўлган қандайдир лашкар.

Мушриклар, жуда борганда, енгилган фирмалардан тўпланган қандайдир ҳақир бир лашкар бўла олади, холос. Уларнинг бундан

баландроқ қиймати йўқ. Уларнинг оғзидағи баландпарвоз гаплари-га, дабдабаларига эътибор бермаслик керак. Кофир-мушриклар-нинг иши шу. Улар энди кўринаётгани йўқ. Уларнинг уруғи кўп. Улардан олдин ҳам қанчалари ўтган.

كَذَبَ قَبَّلَهُمْ قَوْمٌ بُوْجَ وَعَادٌ وَفَرْعَوْنُ دُوْ أَلَّاَ وَنَادَ وَتَمُودُ وَقَوْمٌ لُّوطٌ وَأَصَحَّ لَئِكَةً أَوْلَئِكَ
الْأَحْزَابُ إِنْ كُلُّ إِلَّا كَذَبَ الرُّسُلُ فَهَقَّ عِقَابٌ

12. Улардан олдин ҳам Нуҳ қавми, Од, қозиқлар эгаси Фиръ-ави ҳам ёлғончи қилган.

13. Ва Самуд, Лут қавми ва дараҳтзор эгалари ҳам. Фирқа-лар ўшалардир.

14. Барчалари, албатта, Пайғамбарларни ёлғончи қилдилар. Бас, Менинг иқобим ҳақ бўлди.

Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни каззобга чиқараёт-ган мушриклардан олдин ҳам кўп қавмлар Пайғамбарларини ёл-ғончи қилганлар. Мисол учун:

«Нуҳ қавми, Од, қозиқлар эгаси Фиръавн ҳам ёлғончи қил-ган».

Нуҳ қавми Пайғамбари Нуҳ алайҳиссаломни ёлғончи қилган. Од қавми Пайғамбари Ҳуд алайҳиссаломни ёлғончига чиқарган. «Қозиқлар эгаси Фиръавн» эса, Мусо алайҳиссаломни ёлғончи деган.

Фиръавн ўзига қарши бўлганларнинг қўл-оёқларини қозиқлар-га боғлаб қўйиб азоблар экан. Шунингдек, у қурдирган баланд эҳромлар ҳам «ерга қоқилган қозиқ» деб васф қилинади. Шу маънолардан келиб чиқиб, унга «қозиқлар эгаси» лақаби берилган.

«Ва Самуд, Лут қавми ва дараҳтзор эгалари ҳам».

Самуд қавми Пайғамбари Солиҳ алайҳиссаломни, Лут қавми Пайғамбари Лут алайҳиссаломни, дараҳтзор эгалари – Мадян аҳли Пайғамбарлари Шуайб алайҳиссаломни ёлғончи қилганлар.

«Фирқалар ўшалардир».

Аллоҳ таолога қарши турган фирқалар ўшалардир.

«Барчалари, албатта, Пайғамбарларни ёлғончи қилдилар».

Улар ўзларига юборилган Пайғамбарларни ёлғончи қилиндида қаттиқ турдилар. Шундан кейин:

«Бас, Менинг иқобим ҳақ бўлди».

Уларга менинг иқобим – азобим ҳақ бўлди. Ҳаммалари ҳалок бўлдилар.

وَمَا يُنْظَرُ هَؤُلَاءِ إِلَّا صَيْحَةً وَحْدَةً مَا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ

15. Ана ўшалар лаҳзага кечикмай келадиган биргина қичқириқдан бошқа нарсага интизор бўлаётганлари йўқ.

Биз «лаҳзага кечикмай келадиган» деб таржима қилган маъно оятда «фавоқ» дейилган. Бу сўз туяни соғаётганда елинни бир тортиб соғиб, яна иккинчи марта тортишгача ўтган вақтга нисбатан ишлатилади. Демак, қиёмат куни белгиланган муддатидан шунча микдорда ҳам кечикмай келади. Вақти етганида, биргина қичқириқ билан ҳаммаси тамом бўлади. Мушриклар шунигина кутмоқдалар, холос.

Аллоҳ таоло уларни қиёмат кунигача тарк қилиб қўйгани мушриклар учун илоҳий раҳмат, фазлу карам эди. Аммо мушриклар бу фурсатнинг қадрини билмадилар.

وَقَالُوا رَبُّنَا عَلَىٰ لَنَا فِطْنَةٌ بَلْ يَوْمَ الْحِسَابِ

16. Улар: «Эй Роббимиз, бизга ҳисоб кунидан илгари насибамизни тезроқ бер!» – дедилар.

Мушриклар ўзларига ҳисоб-китоб куни – қиёмат кунида азоб берилиши ҳақидағи хабарни эшитганларидан кейин, масхара қилишиб, «Модомики, азобга қолар эканмиз, уни қиёмат кунига кечикиришнинг нима кераги бор, ҳозирнинг ўзида бериб қўявермайдими?!» – дедилар.

«Улар: «Эй Роббимиз, бизга ҳисоб кунидан илгари (қиёмат қоим бўлиб, ҳисоб бўладиган кундан илгари азобдан оладиган) насибамизни тезроқ бер!» – дедилар.»

Мушрикларнинг масхара ва истеҳзолари Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга оғир ботар эди. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло у зотга тасалли беради, сабрга буюради ва олдин ўтган Пайғамбарлардан ўрнак олишга чақиради.

أَصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَذُكْرُ عَبْدَنَا دَارُ وَذَرْ أَلَّا يَدِإِنَّهُ أَوَّلُ

17. Улар айтаётган нарсаларга сабр қил. Қувват соҳиби бўлган бандамиз Довудни эсла. Албатта, у ўта қайтгувчиидир.

Эй Мұхаммад, сен мушрикларнинг беаðаб гапларига сабр қил. Бу борада сенга ўрнак бўладиган бандаларимиз ўтган, ўшаларни, жумладан:

«Қувват соҳиби бўлган бандамиз Довудни эсла».

Довуд алайҳиссаломга Аллоҳ таоло ҳар жиҳатдан қувват берган эди. У киши динда бақувват эдилар. Кунора рўза тутар, кечанинг ярмида ухлаб, ярмида ибодат қиласар эдилар. Подшоҳликлари ҳам кучли эди.

«Албатта, у ўта қайтгувчиидир.»

Яъни, ҳар бир нарсада Аллоҳга қайтувчиидир – тавба қилувчиидир. Тавбанинг луғавий маъноси ҳам қайтишдир.

إِنَّا سَخَرْنَا لِجَبَالَ مَعَهُ يُسَيِّحَ بِالْعَشَىٰ وَالْأَشْرَاقِ ۚ وَالظَّيرَ مُحْشَرَةً كُلَّ لَهُ أَوَابٌ ۝

18. Албатта, Биз унга тоғларни бўйсундиридик. Улар у билан кечки пайту эрталаб тасбих айтардилар.

19. Тўпланган ҳолдаги қушларни ҳам. Барчалари У зотга ўта қайтгувчиидир.

Аллоҳ таоло Довуд алайҳиссаломга тоғларни бўйсундириб қўйган эди. Тоғлар у зот билан бирга Аллоҳ таолога эртаю кеч тасбих айтар эди.

Шунингдек, Аллоҳ таоло Довуд алайҳиссаломга қушларни ҳам тўп-тўп қилиб, бўйсундириб қўйган эди. Улар ҳам у кишига қўшилиб, Аллоҳ таолога эртаю кеч тасбих айтар эдилар.

Бунинг устига:

وَشَدَّدَنَا مُلْكَهُ وَءَايَنَتِهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَلَ الْخِطَابِ ۝

20. Ва Биз унга мулкини қувватли қилиб бердик ҳамда ҳикматни ва ҳал қилгувчи китобни бердик.

Биз Довудга унинг давлатини қувватли қилиб бердик. Довуд алайҳиссалом Пайғамбар бўлишлари билан бирга, давлат бошлиғи – подшоҳ ҳам эдилар. У кишининг салтанатини Аллоҳ таоло кучли қилиб қўйган эди. Аскарлари қўп эди.

«Ҳамда ҳикматни ва ҳал қилгувчи китобни бердик.»

Биз Довудга Пайғамбарликни ҳам бердик. Яна унга талашибортишганлар орасидаги жанжални ҳал қилиш ҳукмини бердик. У ҳеч иккиланмай ҳукм чиқарар эди.

وَهَلْ أَتَنَكَ نَبُؤُ الْخَصْمَ إِذْ سَوَرُوا الْمِحْرَابَ ۝ إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاءِ دَفْرَعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخْفَ خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَأَحْكَمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا شُطِطَ وَاهْدَنَا إِلَى سَوَاءِ الْصِّرَاطِ ۝

21. Сенга даъволашганларнинг хабари келдими? Ўшанда улар меҳробга чиқишиган эди.

22. Ўшанда улар Довуднинг олдига киришиган эди. Бас, у улардан қўрқиб кетди. Улар: «Кўрқма, булар-икки даъволашгувчи томон. Биз бир-биirimизга зулм қилдик. Бас, орамизда ҳақ ила ҳукм чиқар. Жабр қилма. Бизларни тўғри йўлга ҳидоят қил», дедилар.

Ушбу оятлар билан бошланувчи қиссада Довуд алайҳиссаломнинг синовга, фитнага дуч бўлганлари ҳикоя қилинади. Юқоридағи оятларда васф қилинганидек, улуф мартабали, ҳар томонлама етук ва қувватли бўлишига қарамай, у кишининг ҳам синовга йўлиқишлирида ибрат ва ваъз-насиҳат бор.

Бу синов қиссаси қисқача қўйидагичадир. Довуд алайҳиссалом ўз вақтларини аниқ қилиб тақсимлаб қўйган эдилар. Маълум бир вақтларини подшоҳлик ишларига, одамлар ўртасида қозилик қилиб, ҳукм чиқаришга ажратган эдилар. Қолган вақтларда маълум муддат тоат-ибодат билан машғул бўлар эдилар. Унда Забур тиловат қилар, Аллоҳга тасбих, айтар ва бошқа илтижоларни қилар эдилар. У киши меҳробга кириб, ибодатни бошлаганларида, то ўzlари қайтиб чиқмагунларича, ҳеч ким ҳузурларига киришига рухсат ололмасди.

Кунлардан бир куни Довуд алайҳиссалом ибодат қилиб турганларида тўсатдан икки кишининг меҳробга чиққанларини кўриб қолдилар. Ҳеч ким киролмайдиган ерга бу икки одам нима учун девордан ошиб киришди, деб ўйлаб Довуд алайҳиссалом қўрқиб кетдилар. Яхши нияти бўлса, бу тарзда келмас эди, деган фикр хаёлларидан ўтди.

Ушбу оятларда Аллоҳ, таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга ўша ҳодисани эслатмоқда.

«Сенга даъволашганларнинг хабари келдими?»

Демак, даъволашганлар бор экан. Бир масалани талашиб қолиб, уни ҳал қилиш учун Довуд алайҳиссаломнинг ҳузурига боришка, у киши ибодатда экан. Талашиб-тортишиб қизишганларидан, у кишининг ибодатни тутатишини ҳам кутиб турмасдан, яширинча меҳроб устига чиқиб боришибди.

«Ўшанда улар меҳробга чиқишиган эди.»

Довуд алайҳиссалом ибодат қиладиган меҳробга чиқиб олишган эди.

«Ўшанда улар Довуднинг олдига киришиган эди.»

Даъволашган ўша икки киши ибодат қилиб турган Довуд алайҳиссаломнинг олдига изнисиз кириб боришиган эди.

«Бас, у улардан қўрқиб кетди.»

Кутилмагандага, изнисиз, манъ қилинган жойга девор ошиб кириб келишлари яхшилик аломати эмас эди. Мўмин одам Пайғам-

барнинг ҳузурига бундай тарзда кириб бормайди. Ишончли одам ҳам ҳеч қачон ўзига бу ишни эп кўрмайди. Шунинг учун ҳам, Довуд алайҳиссалом қўрқиб кетдилар. Кириб келганлар буни пай-қаб, у кишини тинчлантиришга ҳаракат қилишди.

«Улар: «Қўрқма, булар-икки даъволашгувчи томон.»

Эй Довуд, сен биздан ёмонлик кутма. Биз икки даъволашгувчи томонмиз.

«Биз бир-биримизга зулм қилдик.»

Шунинг учун, даъво талашиб, сенинг олдингга келдик.

«Бас, орамизда ҳақ ила ҳукм чиқар.»

Сен бизнинг орамизда даъвомиз бўйича адолатли ҳукм чиқар.

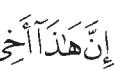
«Жабр қилма.»

Хукмингда ҳеч кимга зулм қилма.

«Бизларни тўғри йўлга ҳидоят қил», дедилар.»

Эҳтимол, талашиб-тортишиш оқибатида биз адашгандирмиз. Сен бизни тўғри йўлга солиб қўй, дейиши.

Сўнг биттаси асосий мақсадга кўчиб, деди:

 إِنَّ هَذَا أَخْيَ لِهِ تَسْعُ وَسَعْوَنَ نَجْحَةً وَلِنَجْحَةٍ وَاحِدَةٍ فَقَالَ أَكُفَّنِيهَا وَعَزَّزَ فِي الْخُطَابِ

23. «Мана бу – менинг биродарим. Унинг тўқсон тўққизта совлифи бор. Менинг эса, биргина совлифим бор. Бас, у: «Уни ҳам менинг кафолатимга бер», деди ва сўзлашувда мендан устун чиқди».

Гап очиқ-ойдин эди. Икки даъвогарнинг бири иккинчисига очиқ зулм қилибди. Ўзининг тўқсон тўққиз совлиқ қўйига бировнинг биттагина совлигини ҳам қўшиб олибди. Энди ўша мазлум одам Довуд алайҳиссаломга унинг устидан шикоят қилиб турибди. Довуд алайҳиссалом арзни эшитиб бўлиб, унга жавоб бердилар:

قالَ لَقَدْ طَلَمَكَ سُؤَالٌ نَجَبَنَكَ إِلَى نَعَاجِهٖ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخَاطِئِينَ يَعْنِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا مُذَنبٌ
أَمْنَوْا وَعَمِلُوا الصَّلِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ وَظَنَّ دَاؤْ دُنْمَافَنْتَهُ فَاسْتَغْفِرْ رَبَّهُ وَحْرَ رَاكِعُوا نَابَ

24. У : «Дарҳақиқат, сенинг совлифингни сўраб, ўз совлиқларига (қўшиш) билан сенга зулм қилибди. Албатта, кўп шериклар бир-бирларига зулм қилурлар. Магар иймон келтириб, солиҳ амал қилганларгина (қимаслар). Улар жуда ҳам оз», деди. Ва Довуд Биз уни синағанимизни билди-да, тезда Роббига истиффор айтиб, саждага ийқилди ва тавба қилди.

(Ушбу оят сажда оятидир.)

Довуд алайҳиссалом биринчи даъвогарнинг сўзини эшитишлиари билан дарҳол ҳукм чиқаришга киришдилар ва унга:

«Дарҳақиқат, сенинг совлиғингни сўраб, ўз совлиқларига (қўшиш) билан сенга зулм қилибди», деб унинг фойдасига ҳукм чиқардилар.

Холбуки, адолат юзасидан аввал иккинчи даъволашган одамнинг ҳам гапини эшитиб туриб, кейин ҳукм чиқаришлари керак эди.

«Албатта, кўп шериклар бир-бирларига зулм қилурлар», деб муносабатларини яна таъкидладилар.

Молни аралаштириб шерик бўлганлар доимо бир-бирларига зулм қилиб келган. Сенинг соҳибинг ҳам сенга зулм қилибди, демоқчи бўлдилар.

«Магар иймон келтириб, солиҳ амал қилганларгина (қилмаслар).»

Яъни, улардан зулм содир бўлмас, дедилар. Бу билан иккинчи одамга яна ҳам қаттиқроқ гап тегди. Сўнгра Довуд алайҳиссалом:

«Улар жуда ҳам оз», деди».

Яъни, иймон келтириб, солиҳ амал қиладиганлар жуда оз. Лекин шу пайт хато қилганларини англаб қолдилар. Бу оддий ҳолат эмас, ўзлари учун синов эканини тушуниб етдилар. Аввал бошда, меҳробга кирган икки киши ҳақида ёмон гумон қилган, кейин бир томонни эшитиб турибоқ ҳукм чиқариб юборган эдилар. Бундай йўл тутиш олиймақом, муқарраб бандаларга хос иш эмаслигини ёдга олдилар.

«Ва Довуд Биз уни синаганимизни билди-да, тезда Роббига истиффор айтиб, саждага йиқилди ва тавба қилди.»

Бошқалар ҳақида ёмон гумон қилганларига, ҳукм чиқаришда бир оз шошилганларига қаттиқ афсусландилар. Аллоҳ таолога истиффор айтдилар, саждага бош қўйдилар, ибодат этиб, тавба қилдилар.

Мұхәққиқ тафсирчи олимларимиз, жумладан, Фахриддин Розий, Абу Ҳаййон ва бошқалар оятдаги шу маънони таъкидлаш билан бирга, Бани Исройл Аллоҳ таолога ва Пайғамбарларга бўлган бе-одобликларидан яна бирини Довуд алайҳиссаломга ҳам кўрсатгандари, у киши ҳақида нафақат Пайғамбарларга, балки ўзини билган оддий инсонларга ҳам тўғри келмайдиган бўхтонлар тўқиганини айтиб ўтадилар. Шунингдек, ўша машъум Бани Исройлнинг баъзи уйдирмалари айрим тафсир китобларимизга ҳам кириб қолганига қаттиқ афсус қилдилар. Пайғамбар алайҳимуссаломларнинг маъсумлигини, гуноҳ қилишдан сақланганларини доимо эсда тутишимиз лозимлигини қаттиқ таъкидлайдилар. Довуд алайҳиссалом ҳеч қандай гуноҳ қилганлари йўқ, балки бир эътиборсизлик туфайли хато содир бўлди, холос, дейдилар

25. Бас, Биз унинг ўша(хатоси)ни мағфират қилдик. Албатта, унинг учун ҳузуримизда яқинлик ва гўзал оқибат бордир.

Яъни, Довуд алайҳиссалом учун Аллоҳ таолонинг ҳузурида муқарраблик ва гўзал оқибат бордир. Бу гап ҳам Довуд алайҳиссалом ҳақларида Бани Исроил тўқиган уйдирмалар асло содир бўлмаслигига далолатdir. Аллоҳга яқин бўлган бандалар ҳеч қачон гуноҳ ишларни қилмайдilar. Аллоҳ таолонинг ҳузурида гўзал оқибати бор бандалар ҳам ундан ишларни қилмайдilar.

Аллоҳнинг Довуд алайҳиссаломга айтган қуйидаги сўзлари ҳам одамлар орасида ҳукм чиқаришда ўта эҳтиёт бўлишни яна бир бор таъкидлайди:

يَنَّا أُوْدٌ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ يَا لَهُ مَنْ يَرِيدُ وَلَا تَنْبَغِي إِلَيْهِ الْهُوَى فِي ضِلَالٍ عَنْ
 سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضْلُلُونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ

26. Эй Довуд, албатта, Биз сени ер юзида халифа қилдик. Бас, одамлар орасида ҳақ ила ҳукм юрит. Ҳавоий нафсга эргашма! Яна, у сени Аллоҳнинг йўлидан адаштирmasin. Албатта, Аллоҳнинг йўлидан адашадиганларга, унутганлари учун, ҳисоб кунида шиддатли азоб бордир.

Инсон зоти, аслида, Аллоҳ таолонинг ер юзидағи халифаси (ўринбосари) ҳисобланади. Бу ҳақиқат бошқа оятларда алоҳида таъкидланган. Ушбу оятда эса, зиммасига одамлар орасида ҳукм қилиш масъулияти юклangan Довуд алайҳиссаломга ўхшаш инсонларга халифалик яна ҳам оғир вазифа экани таъкидланмоқда.

«Эй Довуд, албатта, Биз сени ер юзида халифа қилдик.»

Яъни, Биз сени ер юзида ўзимизга ўринбосар қилиб қўйдик. Сен у ерда одамларнинг баъзи ишларини бошқарасан. Бу сенга жуда катта масъулиятдир. Уни адo этишда эҳтиёт бўл.

«Бас, одамлар орасида ҳақ ила ҳукм юрит.»

Шундай экан, Аллоҳнинг бандалари орасида адолат билан ҳукм юрит.

«Ҳавоий нафсга эргашма!»

Ўзингнинг нафсингдан чиқадиган ўй-фикрларга эргашма.

«Яна, у сени Аллоҳнинг йўлидан адаштирmasin.»

Чунки, ҳавоий нафсига эргашиш доимо Аллоҳнинг йўлидан адаштириб келган. Одамлар орасида адолат билан ҳукм юритаман, деб ўзига ишонган ва ҳавоий нафсига берилган одам, албатта, Аллоҳнинг йўлидан адашишга дучор бўлиши турган гап. Бунинг эса, оқибати ёмон.

«Албатта, Аллоҳнинг йўлидан адашадиганларга унугланлари учун, ҳисоб кунида шиддатли азоб бордир.»

Ҳавоий нафсга эргашиш Аллоҳнинг йўлидан адашишга, бу эса, ўз навбатида, Аллоҳни унтишга олиб келади. Аллоҳнинг йўлидан адашиш дегани, Аллоҳни унтиш деганидир. Бўлмаса, Аллоҳнинг ҳукмлари турганда, бошқа ҳукм юритилар эдими?! Аллоҳнинг ҳукмидан юз ўтирганларга шиддатли азоб бордир.

Аллоҳ таоло Ўз иноятига олган баңдаларини эса, худди Довуд алайҳиссалом сингари, аввал бошдаёқ огоҳлантириб қўяди.

Машхур тафсиричиларимиздан Ҳофиз Исмоил ибн Касир ушбу ояти қаримага тегишли хабарлар ичида қуйидаги ривоятни ҳам келтиради: «Абу Заръа розияллоҳу анҳу халифа Валид ибн Абдул-малиқ олдига кирди. Ал-Валид унга:

«Менга айт-чи, халифа ҳам ҳисоб-китоб қилинадими? Сен Қуръонни яхши ўргангансан, чуқур биласан», деди. У:

«Эй, мўминларнинг амири, айтаверайми?!» – деб сўради. Ал-Валид: «Аллоҳнинг омонидасан, айтавер», деди. Абу Заръа:

«Эй, мўминларнинг амири! Аллоҳ, учун сен ҳурматлимисан ёки Довуд алайҳиссалату вассаломми?! Аллоҳ таоло унга халифалик ва Пайғамбарликни жамлаб берганидан сўнг унга Ўз китобида таҳдид қилиб: «Эй Довуд, албатта, Биз сени ер юзида халифа қилдик. Бас, одамлар орасида ҳақ ила ҳукм юрит. Ҳавоий нафсга эргашма! Яна, у сени Аллоҳнинг йўлидан адаштирмасин. Албатта, Аллоҳнинг йўлидан адашадиганларга унугланлари учун ҳисоб кунида шиддатли азоб бордир», дедан», деди».

Довуд алайҳиссалом ҳаётларида рўй берган бир синов ва у кишига қилинган насиҳат айтиб ўтилганидан кейин, энди келадиган икки оятда бу дунёнинг ишлари ҳам осмондаги ишлар каби беҳуда эмаслигига, ўз ҳолича ёки ҳар кимнинг хоҳишига биноан бўлавермаслигига, балки ҳар бир нарсадан кўзланган аниқ мақсад борлигига ишорат қилинади:

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بِطَلَّا ذَلِكَ ظُنُونَ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوْلُلَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ

27. Биз осмону ерни ва уларнинг орасидағи нарсаларни беҳуда яратганимиз йўқ. Бу, куфр келтирганларнинг гумонидир. Бас, куфр келтирганлар учун дўзах(азоби)данвой бўлсин!

Гап фақат одамлар орасида адолат билан ҳукм юритишдагина эмас. Гап ундан кўра катта, ундан кўра умумийроқ бўлган нарса ҳақида – бутун борлиқнинг бу дунёсию охирати ҳақида кетмоқда.

«Биз осмону ерни ва уларнинг орасидаги нарсаларни беҳуда яратганимиз йўқ.»

Биз осмонни бекорга яратганимиз йўқ. Биз ерни бекорга яратганимиз йўқ. Биз осмон билан ер орасидаги ҳамма-ҳамма нарсаларни бекорга яратганимиз йўқ. Биз осмонни ҳақ билан яратганимиз. Биз ерни ҳақ билан яратганимиз. Биз ер билан осмон орасидаги ҳамма-ҳамма мавжудотни ҳақ билан яратганимиз. Шунинг учун ҳам, осмонлару ерда ва уларнинг орасидаги барча нарсаларда ҳақ қонун ҳукм суриши керак. Одамлар орасида ҳукм юритишида ҳам илохий ҳақиқат ҳукм суриши керак.

Бу ҳақиқатни тан олмаганлар, осмону ер ва уларнинг орасидаги нарсалар ботил учун, беҳудага яратилган, деган бўладилар.

«Бу, қуфр келтирганларнинг гумонидир.»

Қуфр келтирганларнинг бутун борлиққа муносабати шу гумондан иборатдир. Уларга қолса, осмон ҳам беҳуда яратилган, ер ҳам беҳуда яратилган, осмону ер орасидаги бутун борлиқ ҳам беҳуда яратилган. Шунинг учун, улар бу дунёда Аллоҳнинг айтгани бўйича эмас, ўзларининг ҳавои нафслари хоҳлаганича яшаб ўтадилар.

Демак, борлиққа нисбатан одамлар икки хил муносабатда бўладилар. Иймонли, солих, амалли ва тақвodor кишилар жаноби Ҳақ борлиқни ҳақ билан яратган деб қарайдилар ва бу дунёда Аллоҳнинг ҳақ кўрсатмаси билан яшайдилар. Қуфр келтирган бузгунчи фожирлар эса, уларнинг барчасини ботил деб биладилар. Шунинг учун ҳам, бу дунёда Аллоҳнинг ҳақ ҳукми асосида эмас, ўзларининг ботил ҳукмлари асосида яшаб ўтадилар.

Қиёматда ҳамма Аллоҳнинг ҳузурига қайтган чоғда ҳар кимга бу дунёда қандай яшаб ўтганига қараб муомала қилинади. Ҳамма баробар бўлавермайди. Мазкур ҳақиқатни Аллоҳ таоло қўйидаги оятда баён қиласди:

أَمْ نَجِعَلُ الَّذِينَ أَمْنَوْا عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجِعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفَجَارِ

28. Йўқ! Биз иймон келтириб, солих, амаллар қилганларни ер юзида бузгунчилик қилувчилар каби қилармилик?! **Йўқ!** Биз тақвodorларни фожирлар каби қилармилик?!

Қуфр келтирган кимсалар борлиқ ҳақида, ундаги ишлар ҳақида нотўғри гумонга борадилар.

«Йўқ!»

Кофиirlар гумон қилганидек, ҳар ким ўз билганини бажариб, сўнgra қутулиб кетавермайди. Ҳаммасининг ҳисоб-китоби бўлади.

«Биз иймон келтириб, солиҳ амалларни қилганларни ер юзида бузғунчилик қилувчилар каби қиласмиди!»

Ҳаммага бир хил муомала бўлмайди. Иймон келтириб, солиҳ амал қилганларни охиратда олий мукофотлар-ла мукофотлаймиз. Ер юзида бузғунчилик қилувчиларни эса, дўзахга солиб, шиддатли азоблар-ла азоблаймиз.

«Йўқ!»

Куфр келтирғанларнинг борлиқ ва ундаги ишлар ҳақидаги гумонлари нотўғри.

«Биз тақвадорларни фожирлар каби қиласмиди?!»

Улар билан булар айри-айри муомала кўрадилар. Тақвадорлар тақволарига яраша охиратда жаннатнинг олий даражаларига эришадилар. Фожирлар дўзахнинг энг қаърига тушиб, анвойи азоблар билан азобланадилар.

Мўминлар ва кофирларга бир хилда муносабатда бўлиш Аллоҳ таолонинг ҳикматига ҳам, адолатига ҳам тўғри келмайди. Итоаткор, тақводор банда мукофотланиши, осий, фожир банда жазоланиши керак. Бунинг учун эса, охират, қиёмат, ҳисоб-китоб бўлиши зарур. Чунки, ҳамма тақводор ҳам ўзига яраша мукофотни бу дунёда тўлиқ олмайди. Адолат тўла юзага чиқиши учун охират керак. Охиратда эса, юқорида зикр этилганидек, ҳар кимга ўзига яраша муомала қилинади.

Ана шуларни кишиларга баён қилиш учун Куръони Карим нозил қилингандир.

29. Биз сенга нозил қилган Китоб муборақдир. Ақл эгалари унинг оятларини тадаббур қилишлари ва эслашлари учундир.

Эй Мұхаммад, одамлар орасида ҳақ билан ҳукм юритишинг учун Биз сенга Қуръонни туширганмиз.

«Биз сенга нозил қилган Китоб муборақдир.»

Дунё ва охиратнинг барча баракаси ушбу Китобдир. Ким икки дунёning баракасини олишни хоҳласа, ушбу муборак китобга – Қуръонга амал қиласин. Ким икки дунёning баҳт-саодатига эришишни истаса, ушбу Қуръонни ўзига дастур қилиб олсин. Биз Қуръонни кишиларни икки дунё саодатига бошлиш учун нозил қилдик.

«Ақл эгалари унинг оятларини тадаббур қилишлари ва эслашлари учундир.»

Қуръон оятларини ақлли кишилар тадаббур қиласидилар – чуқур тафаккур қиласидилар. Қуръон оятларидан ақлли кишилар эслатма оладилар.

Энди Довуд алайҳиссаломнинг ўғиллари Сулаймон алайҳиссаломнинг қиссаси келади:

وَهُبَنَا لِدَّا وَدُسْلِيمَنْ نَعْمَ الْعَبْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ

30. Ва Биз Довудга Сулаймонни ҳадя қилдик. У қандай ҳам яхши бандадир. Албатта, у ўта қайтгувчиидир.

Аллоҳ таоло бу оятда бандаси ва Пайғамбари Довуд алайҳиссаломга бошқа бир Пайғамбари Сулаймон алайҳиссаломни ўғил қилиб берганининг хабарини бермоқда ва Сулаймон алайҳиссалом ҳақида мақтov сўзларини айтмоқда.

«Ва Биз Довудга Сулаймонни ҳадя қилдик. У қандай ҳам яхши бандадир.»

Яъни, Сулаймон қандай ҳам яхши бандадир. Ўша яхши бандалигининг энг кўзга кўринган хислатларидан бири шуки:

«Албатта, у ўта қайтгувчиидир.»

Ҳар бир нарсада Аллоҳга қайтувчиидир. Доимо Аллоҳга тавба қилиб турувчиидир.

إِذْ عَرَضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّفِينَتْ لِحِيَادِ

31. Эсла, бир оқшом унга гижинглаб турган учқур отлар кўрсатилди.

Сулаймон алайҳиссаломга кунлардан бир куни оқшомда – асрдан кейинги пайтда, фоятда гўзал ва учқур отлар кўрсатилди. Ул зот отларни завқ билан томоша қиласидилар. Бу ҳолат бир муддат давом этди. Сўнг Сулаймон алайҳиссалом сергак тортилар.

فَكَالَ إِنَّى أَحِبَّتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّيِّ حَتَّى تَوَارَتِ بِالْحِجَابِ رُدُّهَا عَلَى فَطْفَقَ مَسَحَا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ

32. У: «Албатта, мен Роббимнинг зикридан кўра дунё ишқига берилиб кетиб, ҳатто (қуёш) парда ила беркинибди-ку!

33. Уларни менга қайтаринг!» – деди. Сўнгра уларнинг оёқ ва бўйинларини « силай » бошлиди!

Яъни, дунё матоҳлари бўлмиш отларга қизиқиб кетиб, вақтни ўтказибман, улар зеҳнимни Роббимнинг зикридан чалғитиби. Уларга берилиб кетганимдан қуёш парда ортига ўтганини – ботганини ҳам сезмай қолибман, дедилар.

Куёш ботганидан кейин ўзларига келиб, бир онлик бу сустликни тузатишга киришдилар.

«Уларни менга қайтаринг!» – деди.»

Яъни, менинг эътиборимни тортган ўша отларни менга қайтариб олиб келинг, дедилар.

«Сўнгра уларнинг оёқ ва бўйинларини «силай» бошлади!»

Яъни, курбонлик қилиб, сўйиб юбордилар. Бир муддат зеҳнимни Аллоҳнинг зикридан чалғитгани учун бу отларни Аллоҳ йўлида қурбонлик қилай, деб бўйинлари ва оёқларини кеса бошладилар.

Бани исроилликлар худди Довуд алайҳиссалом ҳақида ёлғон уйдирганидек, Сулаймон алайҳиссаломнинг бошидан кечган бу воқеани ҳам шарҳлаб, у зот алайҳиссаломнинг шаънларига турли-туман ифво ва бўхтонларни ёғдиришган. Ана шу уйдирмалардан баъзилари, минг афсуски, тафсир китобларимизга ҳам кириб қолган. Аммо муҳаққиқ тафсирчиларимиз, жумладан, улуғ имомлар – имом Розий, имом Байзовий ва имом Насафий бу ботил ривоятларга етарлича жавоб берганлар. Бу ҳақда, Сулаймон алайҳиссалом от ўйнатишга берилиб кетиб, аср намозини қазо қилган, дейишгача бориб етилган. Аммо бу қусур Пайғамбарларнинг исматига – гуноҳ қиласлик табиатига мос эмас. Кейин келадиган оятларни шарҳлаб, Сулаймон алайҳиссаломнинг узугуни шайтон тақиб олиб, ўрнига ҳукм юритган, деган бўхтонлар ҳам тўқилган. Аммо буларнинг ҳаммаси Бани Исроилнинг уйдирмаларидан бошқа нарса эмас.

Эътибор билан ўрганилса, бу синов нима учун юз бергани ойдинлашади:

وَلَقَدْ فَتَنَّا سَلِيمَنَ وَالْقَيْنَاعَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَادَاهُمْ أَنَابَ

34. Батаҳқиқ, Биз Сулаймонни синадик. Унинг курсисига жасадни ташладик. Сўнгра, у тавба қилди.

Ушбу ояти каримадаги зикр қилинган синов нимадан иборат? Курсига ташланган жасад нима эди? Бу саволга бошқа оятларда ҳам, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларида ҳам очиқ-ойдин жавоб йўқ. Шунинг учун ҳам, турли асоссиз қисса ва ҳикоялар кўпайиб кетган.

Эътиборли тафсирчиларимиз бу оятга бевосита боғлиқ ҳадислар бўлмаса ҳам, бир саҳих ривоят борлигини айтиб, ўша ривоят эҳтимол бу оятни тўғри тушунишга ёрдам берар, дейдилар

Имом Бухорий ҳазрати Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда қўйидагилар айтилган:

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам айтадиларки: «Сулаймон, бу кеча етмиш аёлни айланиб чиқаман, уларнинг ҳар бири Аллоҳ йўлида жиҳод қиласиган чавандоз туғади», деди. «Иншоаллоҳ» демади. Бас, у аёлларни айланиб чиқди. Улардан биргина аёл ҳомиладор бўлиб, яримта (чала) бола ташлади. Менинг нафсим қўлида бўлган Зот билан қасамки, агар «иншоаллоҳ» деганида, уларнинг ҳаммаси чавандоз бўлиб, Аллоҳ йўлида жиҳод қиласиган эдилар».

Бу ҳадиси шарифни оятга боғлиқ биладиган бўлсак, қўйидаги маънолар келиб чиқади.

«Батаҳқиқ, Биз Сулаймонни синадик.»

Демак, Сулаймон алайҳиссалом ҳам бошқа Пайғамбарлар сингари, хусусан ўз оталари Довуд алайҳиссалом каби, Аллоҳ таолонинг синовига учраганлар. Синовнинг бир қисми у кишига отларнинг кўрсатилиши эди. Сўнгра, отларни кўриб, Аллоҳ йўлида жиҳод қиласиган чавандоз ўғиллари бўлишини орзу этдилар. Шунда, ҳадиси шарифда келганидек, хотинларидан етмиштасига бир кечада айланиб чиқишни ва улардан Аллоҳ йўлида жиҳод қиласиган етмишта чавандоз ўғил кўришни ният қилдилар-у, лекин «иншоаллоҳ» демадилар. Ўзларидан ўтган бу кичиккина сустликни қалблари дарҳол сезди. Бунинг устига, ашёвий далил ҳам келди.

«Унинг курсисига жасадни ташладик.»

Ўша кеча ҳомиладор бўлган биргина хотини ҳам чала бола туғиб қўйди. Ўша яримта жасад Сулаймон алайҳиссаломнинг курсисига келтирилди. Шунда Сулаймон алайҳиссалом гап нимада эканини тўла англаб етдилар.

«Сўнгра, у тавба қилди.»

Аллоҳ таолога қайтди – юзланди. Ҳеч қачон Аллоҳнинг зикридан бошқа нарсага кўнгил бурмасликка ва «иншоаллоҳ» демасдан бирор иш қиласликка азму қарор бердилар.

قالَ رَبِّ أَعْفُرُ لِي وَهَبَ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَابُ

35. У: «Эй Роббим, мени мағфират қиласигин ва менга ўзимдан кейин бирор кишига муяссар бўлмайдиган мулкни ҳадя этгин. Албатта, сен кўплаб атоларни бергувчисан», деди.

Арабларда: «Ҳасанатул аброр саййиатул муқаррабийн», деган гап бор. Яъни, яхши бандаларнинг гўзал амаллари муқарраб (Аллоҳга яқин бандалар) учун ёмонлик ҳисобланиши мумкин. Шунингдек, Сулаймон алайҳиссаломдек зотнинг отларга завқланиб кетиши, бир марта «иншоаллоҳ» демай гапириб қўйишлари ўзлари учун оғир мусийбат бўлиб кўринган. Шунинг учун:

«У: «Эй Роббим, мени мағфират қилгин...» деб Аллоҳ таолодан мағфират сўраганлар.

Аллоҳ таолодан мағфират сўраш учун, албатта, катта бир гуноҳни қилиш шарт эмас. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассаллам ҳам, аввалгию охирги гуноҳларини Аллоҳ таоло кечирган бўлишига қарамай, доимо истиғфор айтиб юрар эдилар. Шунингдек, Сулаймон алайҳиссаломнинг:

«ва менга ўзимдан кейин бирор кишига мұяссар бўлмайдиган мулк-ни ҳадя этгин» дейишлари асло қизғанчиқлик ё «ўзим бўлай» қабилидаги тилак эмас. Балки Сулаймон алайҳиссалом бу тилак билан ўзларига хос бир мўъжиза бўлишини, мулклари ўзларидан кейин кела-диган ҳар қандай мулқдан ажралиб туришини орзу қилдилар. Аллоҳ таоло у зотнинг дуоларини қабул этди ва сўраганлариdek мулкни берди.

 فَسَخْنَا لَهُ الرِّبْحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءٌ حِيثُ أَصَابَ ۝ وَالشَّيْطَنَ كُلَّ بَنَاءٍ وَعَوَاصِ ۝ وَأَخْرِينَ
 مُقْرَرَّينَ فِي الْأَصْفَادِ ۝

36. Бас, Биз унга шамолни бўйсундирдик, у ирода қилган томонга майин эсаверади.

37. Яна барча бинокор ва ғаввос шайтонларни ҳам.

38. Ва бошқаларини ҳам кишанланган ҳолда тўплаб (бўйсундирдик).

Ушбу уч оятда Аллоҳ таоло Сулаймон алайҳиссаломнинг дуоларини қабул қилиб, у кишига хос қилиб берган нарсалари зикр этилмоқда. Бу неъматлар олдин ўтган сураларда ҳам зикр қилинган. Аммо бу сурадаги зикр ўзига хос услугуб билан келмоқда. Ўзига хос тароват бахш этмоқда.

«Биз унга шамолни бўйсундирдик...»

Сулаймон алайҳиссалом нимани истасалар, шамол шу истакка сўзсиз бўйсунадиган бўлди.

«...у ирода қилган томонга майин эсаверади.»

Бу иш Аллоҳ таолога жуда осондир. Чунки, Сулаймон алайҳиссалом ҳам, шамол ҳам Аллоҳ яратган маҳлукдир, Аллоҳнинг иро-

даси остидаги халқдир. Шулардан бирини иккинчисига бўйсундириб қўйиш Аллоҳ учун иш эмас.

«Яна барча бинокор ва favvos шайтонларни ҳам» бўйсундириб қўйдик. Бинокор шайтон-жинлар у кишининг амрига бўйсунниб, оддий одамларнинг қудрати етмайдиган улкан қасрлар қуриб беришар эди. Favvos шайтонлар эса, денгиздан дуру маржонлар териб беришарди.

«Ва бошқаларини ҳам кишанланган ҳолда тўплаб (бўйсундирдик).»

Яъни, бошқа ўзбошимча шайтон-жинлар кишанланиб, иккита-иккита ёки кўпроқ ҳолда бир-бирларига жамланиб, Сулаймон алайҳиссаломга бўйсундирилган эди. Улар Сулаймон алайҳиссаломм охдлаган ишларни бажо келтиришарди.

Пайғамбаримиз Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобаларига бир куни: «Бугун кечаси жинларни ушлаб боғлаб қўйган эдим. Биродарим Сулаймоннинг: «Эй Роббим, менга ўзимдан кейин бирор кишига муюссар бўлмайдиган мулкни ҳадя этгин», деган гапини эслаб, қўйиб юбордим, йўқса, сизлар ҳам уларни кўрар эдиларингиз», деганлар.

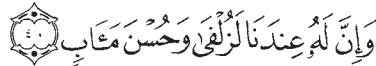
Ундан кейин Аллоҳ таоло Сулаймон алайҳиссаломга деди:

39. Бу Бизнинг ато этган нарсамиздир. Инъом эт ёки тутиб қол, ҳисоб йўқ.

Мана шу зикр қилинган нарсалар бизнинг сенга ато этган кенг ва ўлчовсиз неъматларимиздир. Ихтиёр ўзингда, хоҳлаганингча тасарруф қил. Хоҳласанг, бошқаларга ҳам улардан инъом эт. Хоҳласанг, бермай тутиб қол. Нима қилсанг ҳам, сенга бу борада ҳисоб-китоб йўқдир, деди.

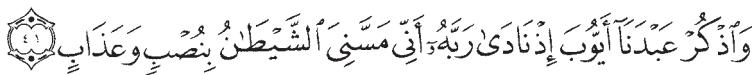
Аммо, Аллоҳ таолонинг Сулаймон алайҳиссаломга берган неъматлари бениҳоядир:

40. Ва, албатта, унинг учун ҳузуримизда яқинлик ва гўзал оқибат бордир.

Сулаймон алайҳиссалом учун, албатта, у дунёда гўзал оқибат бордир. Бу эса, Аллоҳ таолонинг Сулаймон алайҳиссаломга берган улуф дарражаси, иззат-икроми ва тақдирловидир.

Энди яна бир синов ҳақида, сабр этиш ва сабрлиларга Аллоҳ таолодан фазлу карам бўлиши тўғрисида қисса келади:

41. Бизнинг бандамиз Айиубни эсла. Ўшанда у Роббига нидо қилиб: «Албатта, мени шайтон машаққат ва азоб ила тутди», деди.

Эй Муҳаммад, сен Бизнинг бандамиз Айиубни эсла. У ҳам кўп қийинчиликларга учраган. Бу нарса сенга ва умматларингга ўrnак бўлсин.

«Ўшанда у Роббига нидо қилиб: «Албатта, мени шайтон машаққат ва азоб ила тутди», деди.»

Бутун дунёда Айиуб алайҳиссаломнинг сабрлари зарбулмасал бўлиб кетган. Бирор ўзига сабр сўрайдиган бўлса, менга Айиуб алайҳиссаломнинг сабридек сабр бер, деб сўрайди. Бирор бошқа бир шахснинг сабрини мадҳ қилмоқчи бўлса ҳам, фалончига Аллоҳ таоло худди Айиуб алайҳиссаломнинг сабридек сабр берган, деб васф этади. Ай-иуб алайҳиссалом ҳам ҳаётларида худди Довуд алайҳиссалом ва Сулаймон алайҳиссалом каби синовга дучор қилингандар маълум ва машҳур. У кишининг сабрлари айнан ўша машаққатли синовда намоён бўлган. Лекин айнан қандай синов келгани ҳақида маълумот йўқ. Чунки, муҳими синовнинг келгани, унинг тури эмас. Моҳияти ибрат учун керак. Шу боисдан ҳам, Қуръони Каримда Айиуб алайҳиссалом қандай синовга учраганлари зикр қилинмаган. Ҳадиси шарифларда бу хусусда ривоят йўқ. Бани Исроил эса, одатдагидек, бошқа анбиёларга нисбатан тўқигандек, Айиуб алайҳиссаломга ҳам бўхтонлар тўқиб ташлашган. Уларнинг асосий жиноятларидан бири ҳам шудир. Маълум сабабларга кўра, жумладан, Исломни қабул этган Бани исроилликлар орқали ёки улардан айримларининг душманликлари оқибатида улар тўқиган уйдирмалар баъзи тафсир китобларимизга ҳам кириб қолган. Лекин, алҳамдулILLAҳ, муҳаққиқ тафсирчи уламоларимиз бу оғатга қарши курашиб, у қиссаларнинг ботил эканини исбот қилгандар. Кўплари мусулмонларнинг зеҳнини заҳарламаслик учун ўша уйдирма қиссаларни зикр ҳам қилмайдилар.

Айиуб алайҳиссалом ҳақида, у кишининг сабрлари ҳақида тўқилган ёлғонларнинг энг одоблисида айтилишича, у киши алайҳиссалом жуда хунук дардга мубтало бўлган эмиш. Яқинида туриб бўлмайдиган даражада ёмон аҳволга тушган эмиш. Баданлари парча-парча бўлиб, узилиб тушаверармиш. Фақат хотинларигина қолиб, бошқалар у зот-

дан нафрат қиласиган ҳолга келишганмиш ва ҳоказо. Бундай афсоналар Пайғамбарлик мақомига мутлақо зиддир. Аллоҳ таоло бошқаларга ўрнак бўладиган хос бандасига – Пайғамбарга одамлар нафрат қиласиган даражада жирканч касаллик бермайди. Қолаверса, Аллоҳ таоло бандаларга Пайғамбарларнинг қиссаларидан ибрат олишни амр қилган. Улар ҳақида турли қиссалар тўқишига ёки касалининг турини ахтаришга буюрган эмас. Шунинг учун, энг тўғри йўл Куръони Каримда ва ҳадиси шарифда келган хабарлар билан кифояланишдир.

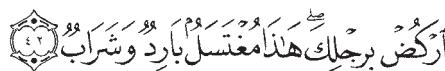
Айуб алайҳиссалом Аллоҳ таолонинг солиҳ бандаси, танлаб олган Пайғамбаридир. Бошқа Пайғамбарлар қатори, Аллоҳ таоло у кишини ҳам синовга солган. Ўзининг охирги Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи вассалламга ва у кишининг умматларига ибрат, тасалли бўлиши учун ўша синов ҳақида хабар бермоқда. Аллоҳ таолонинг синовини Айуб алайҳиссалом жуда ҳам гўзал сабр билан қарши олган. Афтидан, синов молу дунё, аҳли аёл ва саломатлик борасида бўлганга ўхшайди. Айуб алайҳиссалом бу синовларнинг ҳаммасига сабр қилиб, бирор лаҳза ҳам Аллоҳдан узилмай, Унга бўлган ишончлари сусаймай, розилигини тилаб турганлар.

Шайтон эса, маشاққатли синов лаҳзаларида Айуб алайҳиссалом билан бирга қолган барча муҳлис кишиларни вассваса қилар эди. Ўша муҳлислар ичида у зот алайҳиссаломнинг хотинлари ҳам бор эди. У аёлга ҳам турли томондан вассваса қилинарди. Унга, агар Айубуни Аллоҳ яхши кўрганида уни балога гирифттор этмас эди, дейиларди. Бу гаплар Айуб алайҳиссаломга ҳам етиб келди. Хотини мазкур гаплардан баъзиларини айтганида, у киши имкон топганида аёлни уришга қасам ичдилар.

«Ўшанда у Роббига нидо қилиб: «Албатта, мени шайтон машаққат ва азоб ила тутди», деди.»

Айуб алайҳиссалом ҳамма нарса Аллоҳ таолодан бўлишини яхши билсалар ҳам, кўнгилсиз нарсани одоб юзасидан шайтонга нисбат бердилар. Шунингдек, бу шикоят билан муҳлис кишиларини шайтон вассвасага солаётганига, бундан ўзлари ҳам озорла-наётганларига ишора қилдилар.

Аллоҳ таоло у кишининг бу ниносига, илтижосига, ёлборишига муносиб жавоб берди:

42. «Оёфинг ила тепгин! Бу чўмиладиган ва ичиладиган соувуқ (сув)».

Яъни, оёфинг билан ерни тепгин, деди. Айуб алайҳиссалом

Аллоҳнинг амрига итоат этиб, оёғлари билан ерни тепган эдилар, у ердан сув чиқди. Шунда Аллоҳ таоло:

«Бу чўмиладиган ва ичиладиган совуқ (сув)», деди.

Демак, шу сувга чўмилган одам шифо топади. Ундан ичилса, ички дардларга даво бўлади. Шундай бўлди ҳам.

Уламоларимиз шу жойда ўта нозик бир жиҳатга эътибор берадилар. Аллоҳ таоло Айиуб алайҳиссаломга тайёр сувни кўрсатмасдан:

«Оёғинг ила ерни тепгин», деди. У киши ерни тепганида, сув чиқди. Сўнгра Аллоҳ:

«Бу чўмиладиган ва ичиладиган совуқ (сув)», деди.

Бундан Аллоҳ таоло ҳамма нарсани тайёрлаб бермайди, балки банданинг ўзида ҳаракат бўлса, ёрдам беради, деган маъно англашилади. Шунинг учун, ҳар бир нарсада, жумладан, дардга даъво излашда ҳам банда Аллоҳдан ёрдам тилаган ҳолида ўзи ҳаракат қилиши керак.

وَهُبْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ رَحْمَةٌ مِّنَّا وَذَكْرٍ لَا يُؤْلِي أَلَآبَبٍ

43. Виз унга аҳлини ва яна улар билан бирга мислларичани ҳам ҳадя этдик. Бу Биздан раҳмат ўлароқ ва ақл эгаларига эслатма учун бўлди.

Айиуб алайҳиссалом мазкур сувда чўмилиб, ундан ичиб, шифо топгандаридан кейин Аллоҳ таоло у кишига аҳлини қайтарди. Улар билан бирга зиёда қилиб, яна ўшанча аҳл ҳам берди. Қандай қилганини Ўзи билади. Ўлиб кетгандарини тирилтирганми, қочиб кетгандарини қайтарганми ёки бутунлай янгитдан берганми бу томони Аллоҳ таолонинг Ўзигагина маълум.

«Бу Биздан раҳмат ўлароқ ва ақл эгаларига эслатма учун бўлди.»

Айиуб алайҳиссаломга аҳли қайта берилиши ва яна уларнинг мислича аҳл ҳам зиёда қилиниши Аллоҳ таолонинг раҳматидир. Шунингдек, ақл эгалари учун эслатма ҳамдир. Бу ҳодисадан хабардор бўлган ҳар бир ақлли одам бошига бало-офат ва мусийбат тушганида Айиуб алайҳиссалом каби гўзал сабр қилса, охир-оқибат Аллоҳнинг раҳмати келишини эслайди, ибрат олади.

Шундай қилиб, Айиуб алайҳиссалом соғайиб кетдилар, аҳли ҳам икки баробар бўлиб қайтди. Энди учинчи нарса қолди. Энг оғир пайтларда ихлос билан ёнларида турган вафодор хотинларини имкон топганида уришга қасам ичиб қўйган эдилар, ўша қасамга амал қилиш қолди. Бу мушкул иш эди. Шундай вафодор ва мухлиса аёлни, оғир ва машаққатли лаҳзаларда елқадош бўлган, бало-офат-

ларни бирга тотган инсонни мушкул ариганидан кейин юз таёк уриш керак. Дарҳақиқат, бу оғир муаммо эди. Лекин Аллоҳ таоло Үз раҳмати ила бу муаммони ҳам ҳал этди. Аллоҳ таоло Аййуб алайҳиссаломга деди:

وَخُذْ يِدِكَ ضِغْنَافًا ضَرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نَعَمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ مُّبِينٌ

44. «Қўлингга бир дастани ол-да, у билан ур. Қасамингни бузма», (деди). Биз уни сабрли топдик. У қандай ҳам яхши банда. Албатта, у ўта қайтгувчиdir.

Аллоҳ таоло Аййуб алайҳиссаломга қасамини қандай адо этишини ўргатмоқда ҳамда у кишига ўзи томонидан бунчалик фазлу карам кўрсатилишининг сабабини баён қилмоқда:

«Қўлингга бир дастани ол-да, у билан ур. Қасамингни бузма».

Эй Аййуб, неча марта уришни айтган бўлсанг, ўшанча новдани бир даста қилиб ол-да, у билан хотинингни ур. Шунда қасамингни адо этган бўласан. Қасаминг бузилмайди.

Бунчалик фазлу карам кўрсатилишининг сабаби:

«Биз уни сабрли топдик».

Синов келганида, Аййуб ўта гўзал сабр ила сабр қилди. Бизга бўлган ишончи сусаймади. Бир лаҳза ҳам Бизнинг розилигимизни топишдан умидини узмади.

«У қандай ҳам яхши банда.»

Аййуб ниҳоятда яхши бандадир.

«Албатта, у ўта қайтгувчиdir.»

Довуд, Сулаймон ва Аййуб алайҳимуссаломларнинг қиссалари батафсил зикр қилинганидан кейин, эндиgi оятларда бир қанча Пайғамбарлар ҳақида қисқа-қисқа хабарлар келади. Барчасида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга тасалли берилади:

وَأَذْكُرْ عِبْدَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولَى الْأَيَّدِي وَالْأَبْصَرِ

45. Қўллар ва кўзлар соҳиблари бўлган бандаларимиз Иброҳим, Исҳоқ ва Яъқубни эсла.

Эй Мухаммад, бандаларимиз Иброҳим, Исҳоқ ва Яъқубни эсла. Улар қўллар (қувват) ва кўзлар (ақл-заковат) соҳиблари эдилар. Уларнинг ҳаётларида ҳам қийинчиликлар, мashaққатлар ва синовлар бўлиб ўтган.

إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذَكْرَى الْدَّارِ

46. Албатта, Биз уларни холис бир хислат-ла ажратдик. У (охират) диёрини эслаш эди.

Яъни, Биз юқорида номлари зикр этилган Пайғамбарларга – Иброҳим, Исҳоқ ва Яъқубга хос бир хислатни ато этдик. Доимо охират диёрини эслаш хислатини бердик. Улар бир лаҳза ҳам охиратни унутмас эдилар. Уларни бошқалардан ажратиб турадиган хислат шу эди.

47. Албатта, улар Бизнинг ҳузуримизда танланган ахёрлар-дандирлар.

Бу бандаларимиз одамлардан Пайғамбарликка танлаб олинган, мустафо ва хайрли бандалардандир.

48. Исмоил, ал-Ясаль ва Зул-Кифлни ҳам эсла. Барчалари ахёрлардандир.

Бу уч Пайғамбар ҳаётида ҳам эслашга лойиқ ибратли ҳодисалар бўлиб ўтган. Улар ҳам Аллоҳнинг ҳузурида ахёр – энг яхши бандалардан бўлганлар.

Ана ўша Пайғамбарларнинг ҳаётидан, Аллоҳ, йўлидаги курашишларидан, дин йўлидаги фидокорликларидан, бало-офтларга, машақ-қатларга сабрларидан, турли синовларга бардош беришлиридан, кофирлар, мушриклар ва мунофиқлардан келган озорларни кўтара билишларидан ибрат, ўrnak олиш керак.

49. Бу эслатмадир. Албатта, тақвадорлар учун гўзал оқибат.

50. Улар учун эшиклари очиқ адн жаннатлари бордир.

Бу қиссалар эслатмадир. Уларни эслаб, ибрат ва ўrnak олиб туриш керак. Яна шуни ҳам унутмаслик кераки:

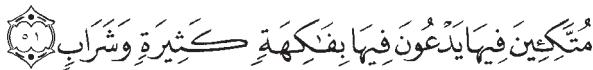
«Албатта, тақвадорлар учун гўзал оқибат» бордир.

Нима бўлса бўлсин, бу дунёда тақво билан яшаган кишилар учун энг гўзал оқибат бордир. Ўша гўзал оқибат фақат тақвадорлар учун эканини унутмаслик керак. Ҳа:

«Улар учун эшиклари очиқ адн жаннатлари бордир».

Адн жаннати истиқомат жаннатидир. Охиратда тақводорларни эшикларини очиб кутиб олади.

Тақводорлар адн жаннатларига кириб:

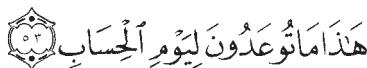
51. У ерда ёнбошлаган ҳолларида ундаги кўплаб мевалар ва шароблардан чақирадилар.

Ўша адн жаннатидаги сўриларда ястаниб, ёнбошлаган ҳолларида ундаги турли-туман мева-чевалар ва шароблардан чақирадилар. Нимани чақирсалар, ўша заҳоти ҳозир қилинади. Улар бу мевалар ва шаробларни эҳтиёжлари тушганидан эмас, лаззат учун, яна ҳам кўпроқ ҳузурланиш учун чақирадилар. Ҳолбуки, жаннатда оч қолиш ҳам, чанқаш ҳам йўқ.

52. Уларнинг ҳузурида кўзларини (номахрамдан) тийган тенгдош(хур)лар бордир.

Ёшда ҳам, ҳусн-жамолда ҳам тенгдош бўлган ҳурлар ўз жуфтларидан бошқа кишиларга назар солмаган бўладилар. Яъни, улар тақводор жаннатийларгагина хос қилингандирлар.

53. Бу сизга ҳисоб куни учун ваъда этилган нарсалардир.

Яъни, юқоридаги оятда зикр қилинган адн жаннати, мева-чевалар, шароблар, ҳурлар – ҳаммаси сизга ҳисоб куни, қиёмат куни учун ваъда этилган нарсалардир.

54. Албатта, бу Бизнинг (берадиган) ризқимиздир. Унинг ҳеч тугаши йўқдир.

Зикр қилинган ана ўша нарсалар Аллоҳ таолонинг тақводор бандаларига берадиган жаннати, ризқи. У ризқ доимий ва абадийдир. У ҳеч қачон тугаб қолмайди.

Аллоҳ таоло тақвадор бандаларига берадиган олий мартабалар, нозу неъматлар ва роҳат-фароғатлар васф қилиниб бўлгач, энди келадиган оятларда фосиқ ва фожирларга охиратда бўладиган муносабат ҳақида сўз юритилади:

55. Иш бундайдир. Албатта, түғёнга кетгувчилар учун ёмон оқибат.

56. Жаҳаннам бордир. Үнга киурулар. Бас, у қандай ҳам ёмон ётоқ!

Аллоҳ таоло бу икки оята түғёнга кетиб, ҳаддан ошган, дунёдан кофир, мушриқ, мунофиқ ва осий бўлиб ўтганларнинг оқибати нима бўлишининг васфини бошламоқда.

«Албатта, түғёнга кетгувчилар учун ёмон оқибат–Жаҳаннам бордир.»

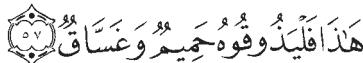
Бу дунёда нималар бўлса ҳам, түғёнга кетганлар нималар қиласалар ҳам, жазоларини тўла олмай ўтиб кетсалар ҳам, барибир, охиратда улар учун ёмон оқибат бор. Бу ёмон оқибат жаҳаннамдир. Түғёнга кетувчилар қиёмат куни, албатта:

«Үнга киурулар».

Кирмасдан қолмаслар.

«Бас, у қандай ҳам ёмон ётоқ!»

Жаҳаннам нақадар ёмон ётоқ, нақадар ёмон турад жой!

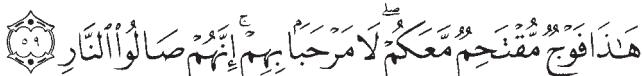
57. Мана буни татиб турсинлар: қайноқ сув ва йириңгни!

Тақвадорлар адн жаннатига кирган бўлсалар, түғёнга кетганлар жаҳаннамга дохил бўладилар. Жаннат қандай ҳам яхши жой! Жаҳаннам қандай ҳам ёмон ётоқ! Тақвадорлар жаннатроҳати устига турли-туман мевалар ва шароблардан тотиб, ҳузурларига ҳузур қўшсалар, түғёнга кетувчилар жаҳаннам азоби устига қайноқ сув ва йириңгни тотиб, азоб чекадилар.

58. Ва бошқа унинг шаклидаги қўша-қўша (азоблар) ҳам.

Яъни, зикр қилинган азобга ўхшаган бошқа қўша-қўша азоблар ҳам бордир. Улар жаҳаннамга шиддат билан кетма-кет кириб қолаверадилар. Шунда дунёда пешволик қилиб, жаҳаннамга олдин кирганлар:

59. «Мана бу гуруҳ ҳам сиз билан бирга бостириб киргувчидир. Уларга марҳабо йўқ. Улар, албатта, жаҳаннамга киргувчилардир», дерлар.

Яъни, бу дунёда куфр ва исён йўлида пешволик қилганлар жаҳаннамга энг олдин кирадилар ва ортларидан кирганларни кўриб, бир-бирларига:

«Мана бу гуруҳ ҳам сиз билан бирга бостириб киргувчидир».

Яъни, мана бу гуруҳ ортингиздан жаҳаннамга шиддат билан бостириб кирган гуруҳдир, дейдилар.

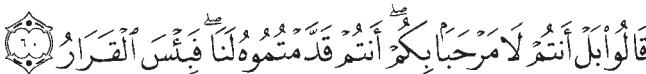
«Уларга марҳабо йўқ.»

Улар хуш келмабдилар. Бу жойга келиб нима қилар эдилар?!

«Улар, албатта, жаҳаннамга киргувчилардир.»

Жаҳаннамдан бошқа қаерга ҳам кирап эдилар, дейдилар

Ёруғ дунёда кофир пешволарга эргашиб юрганлар уларнинг ортидан кираётуб, қўйидаги жавобни айтадилар:

60. Улар: «Йўқ! Ўзингизга марҳабо йўқ! Сизлар ўша(жаҳаннам)ни бизга тақдим қилдингиз! Бас, у нақадар ёмон қароргоҳ!» – дерлар.

Бу дунёда эргашувчи бўлган, у дунёда пешволари ортидан жаҳаннамга кириб қолган шахслар уларни жаҳаннамда туриб маломат қиладилар:

«Йўқ!»

Йўқ, эй пешволар, биз ҳақимизда айтган гапингиз нотўғри.

«Ўзингизга марҳабо йўқ!»

Сизнинг ўзингиз хуш келмабсиз. Жаҳаннамга киришимизни юзимизга солмоқдасиз. Буни бизга ким тақдим этди?!

«Сизлар ўша(жаҳаннам)ни бизга тақдим қилдингиз!»

Сизнинг гапингизга ишониб, ортингиздан эргашган эдик, оқибатда, жаҳаннамга кирадиган бўлдик.

«Бас, у нақадар ёмон қароргоҳ!» – дейдилар.

Яъни, пешволарнинг гапларини ўзларига қайтариб отадилар. Яна уларга азобни зиёда қилишни ҳам сўрайдилар.

قالُواْرَبَنَامَنَ قَدَّمَ لَنَاهَذَافِرَزَهُ عَذَاباً ضَعَفَافِ النَّارِ

61. Улар: «Эй Роббимиз, бизга бу(жаҳаннам)ни ким тақдим этган бўлса, унга дўзахда икки баробар азобни зиёда қил!» – дерлар.

Яъни, эргашганлар пешволарига дўзах азоби икки баробар бўлишини сўраб, Аллоҳга дуо қиладилар. Ўша пешволарнинг ўзлари кофир ва осий бўлганлари учун бир баробар, бошқаларни ҳам адаштириб, уларга дўзахни тақдим қилганлари учун икки баробар азоб сўрайдилар.

Жаҳаннамга ўтин бўлган кимсалар атрофларига қараб, яна бир-бирларига сўз қотадилар:

وَقَالُواْمَا لَنَا لَا نَرَى رِجَالًا كَانَعَدُهُم مِّنَ الْأَسْرَارِ اخْتَذَنَهُمْ سَخْرِيَّاً مَّا زَاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصَرُ

62. Улар: «Бизга нима бўлди? Ёмонлардан ҳисоблаб юрган кишиларимизни кўрмаяпмиз?

63. Биз уларни масхара қилиб олган эдикми ё?! Ёки кўзлар улардан тойдими?!» – дерлар.

Тугёнга кетганлар жаҳаннамда туриб, унга тушган одамларга қараб, ўз ҳисоблари бўйича тафаккур қилиб, кўзларига ҳам, ўзларига ҳам ишонмай, бир-бирларидан сўрай бошлийдилар:

«Бизга нима бўлди?»

Софмизми ўзи? Ақли-хушимиз жойидами? Агар соғ бўлсак, ақли-хушимиз жойида бўлса, нима учун у дунёда

«Ёмонлардан ҳисоблаб юрган кишиларимизни кўрмаяпмиз?»

Агар жаҳаннам чиндан ҳам ёмонларнинг жойи бўлса, нима учун биз ёмон ҳисоблаб юрган ўша одамлар унга кирмадилар?

«Биз уларни масхара қилиб олган эдикми ё?!»

Ёки, аслида, улар яхши одамлар бўлсалар ҳам, биз уларни ўзимизча масхара қилиб, ёмон санармидик?!

«Ёки кўзлар улардан тойдими?!» – дерлар».

Ёки улар жаҳаннамда бўлсалар ҳам, бизнинг кўзимиз тойиб, уларни кўра олмадикми, дейдилар. Ҳолбуки, тугёнга кетиб, жаҳаннамга тушганларнинг эгри ва бузуқ ўлчовлари билан ёмонлардан ҳисобланган мўминлар жаннатда ҳузур-ҳаловатга кўмилиб ётган

бўладилар. Йўқ, жаҳаннам аҳлининг кўзлари ҳам жойида, ўзлари-га ҳам ҳеч нарса бўлгани йўқ. Фақат, ёруғ дунёда тугёнга кетиб, ҳамма нарсани Аллоҳнинг мезони билан эмас, ўзларининг бузук ўлчовлари билан ўлчаб юрганлар. Ўзларини яхшилардан, мўминларни ёмонлардан ҳисоблаганлар. Ҳолбуки, ҳақиқий ўлчов Аллоҳнинг ўлчовидир, шариат ўлчовидир, Қуръон ўлчовидир. Ушбу ўлчовда яхши деб ўлчанганд инсон яхши бўлади ва жаннатга киради. Ўша ўлчовда ёмон деб ўлчангандар ёмон бўладилар ва жаҳаннамга кирадилар. Тугёнга кетганларнинг ўлчови эса, тескари ўлчовдир. Уларнинг ўлчовида яхши деб ўлчангандар улар каби жаҳаннамга кирадилар. Уларнинг ўлчовида ёмон деб ҳисобланганлар жаннатга кириб кетиб, «яхшилар» довдираб қоладилар.

64. Албатта, мана шу ҳақдир-дўзах аҳлининг ўзаро тортишувидир.

Яъни, ушбу оятларда зикр қилинганлар ҳақдир. Булар дўзах аҳлининг ўзаро тортишувидир. Бу нарса албатта бўладиган ишдир.

Шундай экан, Аллоҳнинг биру борлигига иймон келтириш керак. Пайғамбарнинг огоҳлантиришларидан огоҳ бўлиш керак. Аллоҳтаоло нозил этган ваҳий – Қуръонга амал қилиб яшаш керак.

Шунинг учун ҳам, келгуси оятларда бевосита ушбу масалаларга қайтилади:

65. Сен: «Мен фақат огоҳлантиргувчиман, холос. Ҳеч бир ибодатга сазовор зот йўқдир, магар ягона ва ўта қаҳрли Аллоҳгина бор.

66. У осмонлару ернинг ва уларнинг орасидаги нарсаларнинг Робби, Азийзу Faффордир», деб айт.

Эй Мұҳаммад, сен ана у мушрикларга бор гапни айт. Улар ҳақиқатни очиқ билиб қўйсингилар. Сен уларга:

«Мен фақат огоҳлантиргувчиман, холос», деб айт.

Улар ўзларича: «Мұҳаммад худоларни битта қилиб қўйдими?! Бу жуда ажабланарли нарса-ку», деб юрмасингилар. Сен худоларни

бирлаштирувчи ҳам эмассан. Қандайдир ажабланарли ишларни қилувчи ҳам эмассан. Сен фақат огоҳлантирувчисан, холос. Сен ўша огоҳлантиришинг зимнидаги қуийдаги маъноларни ҳам уларга айт:

«Ҳеч бир ибодатга сазовор зот йўқдир, магар ягона ва ўта қаҳрли Аллоҳгина бор».

Борлиқда Аллоҳдан ўзга ибодатга сазовор ҳеч қандай зот йўқ. Ўша Аллоҳнинг сифати ягоналиқдир. Мушриклар даъво қилаётганидек Унинг шериги йўқдир.

У Қаҳдор – ўта қаҳрлидир. Ҳар бир нарсани Ўзига бўйинсундиргувчиидир.

«У осмонлару ернинг ва уларнинг орасидаги нарсаларнинг Робби, Азизу Faффордир», деб айт.»

Ўша ягона Аллоҳ – осмонлару ернинг ва уларнинг орасидаги барча нарсаларнинг Робби – яратувчиси, тасарруф қилувчисидир. У Азизздир – ҳаммадан фолибдир, ҳеч кимдан мағлуб эмас. У Faффордир – тавба қилганлар учун ўта мағфиратли зотдир.

Эй Пайғамбар!

فَلْ هُوَ نَبِيٌّ عَظِيمٌ أَنَّمِّمْ عَنْهُ مَعْرِضُونَ مَا كَانَ لِيٌ مِّنْ عِلْمٍ بِالْمَلَأِ الْأَعْلَى إِذْ يَخْتَصُّونَ إِنَّمَا أَنَاٰ نَذِيرٌ مُّبِينٌ

67. Сен: «Бу улуғ бир хабардир.

68. Сиз бўлсангиз, ундан юз ўгиromoқдасиз.

69. Олий тўплам ҳақида улар тортишаётганларида менинг ҳеч билимим бўлмаган эди.

70. Менга фақат ўзимнинг очик-ойдин огоҳлантиргувчи экан-лигимгина ваҳий этилур», деб айт.

Эй Мұхаммад, Қуръон ҳақида шак-шубҳага тушаётган ўша мушрикларга гапнинг очиғини айт. Сен уларга Қуръоннинг нималигини баён қилиб бер.

«Сен: «Бу улуғ бир хабардир», деб айт

Бу Қуръон улуғ хабардир. Бутун дунёни зулматдан нурга олиб чиқувчи улуғ хабардир. Қиёмат кунигача илоҳий мўъжиза бўлиб қолувчи улуғ хабардир. Қиёматгача инсониятга икки дунё саодат йўлини кўрсатиб турувчи улуғ хабардир. Дунёдаги ҳар бир инсон унга иймон келтириши лозим бўлган улуғ хабардир.

«Сиз бўлсангиз, ундан юз ўгиromoқдасиз.»

Сиз бўлсангиз, унга иймон келтирмасдан, юз ўгиromoқдасиз. Унинг нелигини тушунмай, у ҳақда бузук фикрларингизни ёймоқ-

дасиз. Хоҳишингизга мос келмагани учун ундан юз ўтироқдасиз. Одамларга ҳам ўзингиз тўқиган уйдирмаларни сингдирмоқдасиз.

«Олий тўплам ҳақида улар тортишаётганларида менинг ҳеч билимим бўлмаган эди.»

Эй мушриклар, бу Қуръон ва Пайғамбарлик шаъни сиз ўйла-ёттандек оддий ва жўн эмас. У менинг шахсимга ҳам боғлиқ эмас. Бу гапларни мен ўйлаб чиқарганим йўқ. Олий тўпламда (фаришталар оламида) бу ҳақда ўзаро тортишувлар бўлаётганида менинг ҳеч илмим йўқ эди. Мен у ҳақда ҳеч нарса билмас эдим.

«Менга фақат ўзимнинг очиқ-ойдин огоҳлантиргувчи эканлигимгина ваҳий этилур», деб айт.»

Бу ишларда менинг дахлим йўқ. Мен фақат огоҳлантиргувчи элчиман. Ўзимга келган ваҳийни сизларга етказаман, холос.

Шу ўринда ўша олий тўпламда бўлиб ўтган, Аллоҳ ваҳий қилмагунича ҳеч ким билмаган ишлардан биттаси келтирилади:

إِذْفَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَلَقْتُ بَشَرًا مِنْ طِينٍ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحٍ فَقَعَ عَلَيْهِ سَجِدِينَ

71. Эсла! Ўшанда Роббинг фаришталарга: «Албатта, мен лойдан башар яратгувчиидирман.

72. Бас, қачонки уни ростлаб, ичига руҳимдан пуфлаганимда, унга сажда қилиб йиқилинглар!» – деган эди.

Ушбу икки ояти каримада одамни яратишнинг маълум ва машҳур қиссаси ҳақида сўз бормоқда. Одамларга ўз асллари эслатилмоқда. Хусусан, кофир ва мушрикларга ким эканликлари билдирилмоқда ва қилаётган ишларининг оқибати нима бўлиши баён қилинмоқда.

«Эсла, ўшанда Роббинг фаришталарга: «Албатта, мен лойдан башар яратгувчиидирман», деган эди.

Тупроққа сув қўшиб ишланган лойдан одам яратишга Аллоҳнинг иродаси кетган ва бу ҳақда фаришталарга хабар берган эди. Ҳа, инсон лойдан яралгандир. Бошқа жонзорлар каби, оддий лойдан яратилган. Уни ўша лойдан бошқа барча нарсаларни ҳам яратган зот – Аллоҳ ясагандир. Инсон қанчалик ўзини баланд тутса ҳам, барибир, лойдан яралган, бир кун бориб, яна лойга айланади.

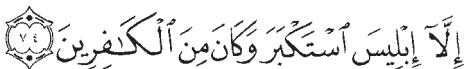
«Бас, қачонки уни ростлаб, ичига руҳимдан пуфлаганимда, унга сажда қилиб йиқилинглар!» – деган эди.»

Аллоҳ, таоло сўзида давом этиб, эй фаришталар, мен лойдан Одамнинг шаклини, қоматини ростлаб, сўнгра унинг танасига руҳимдан пуфлаганимда, сиз унга сажда қилиб, йиқилинглар, демоқда.

Ха, Аллоҳ таоло Ўз руҳидан пуфлагани лойни олий мақомга күттарди. Айнан ана шу рух уни бошқа жонзотлардан ажратди, уларнинг ҳаммасидан устун қилди. Айнан ўша рух Одамга фаришталар сажда қилишлари учун сабаб бўлди.

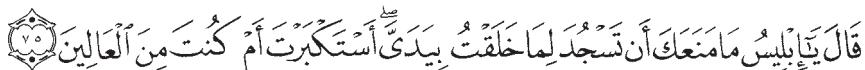

73. Бас, фаришталар барчалари жамланиб, сажда қилдилар.
Бу сажда ибодат саждаси эмас, балки табриқдир.

74. Магар иблисгина мутакаббирлик қилди ва кофирлардан бўлди.

Аллоҳнинг амрига бўйсунишдан бош торти, Одамга сажда қилмади. У мутакаббирлик қилиб, ўзини юқори тутди. Шунинг учун кофирлардан бўлди. Аллоҳнинг амридан бош тортиб, сажда қилмаганлар кофир бўладилар.

75. У зот: «Эй, иблис, Ўз қўлим билан яратган нарсага сажда қилишингдан сени нима ман қилди?! Мутакаббирлик қилдингми?! Ёки олий даражалилардан бўлдингми?! – деди.

Аллоҳ таоло бутун борлиқни яратган зот. Лекин Ўзи яратган махлуқотлари ичида Одамга алоҳида эҳтимом берганини доимо эслатиб туради. Аввал руҳидан пуфлаганини айттан эди, энди Ўз қўли билан яраттанини эслатмоқда. Демак, Одамга сажда қилишга буюриш уни алоҳида илоҳий эҳтимомга сазовор билиш экан. Шунинг учун, ўша амрга бўйсунмаган иблиста таҳдид қилиб, Аллоҳ таоло:

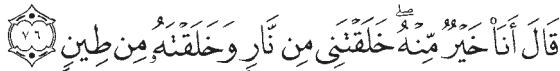
«Эй иблис, Ўз қўлим билан яратган нарсага сажда қилишингдан сени нима манъ қилди?! – деб сўрамоқда.

Қани айт-чи! Нима учун Одамга сажда қилмадинг?! Нима?!

«Мутакаббирлик қилдингми?! Ёки олий даражалилардан бўлдингми?! – деди.»

Мен Ўз қўлим билан яратган жонга – Одамга сажда қилмаганинг сабаби нима? Мутакаббирлик қилдингми?! Кибру ҳавога берилингми? Айт-чи, боиси не?! Ёки олий даражалилардан бўлиб, бўйсунмайдиган бўлиб қолдингми?!

Аллоҳ таоло ибليسнинг нима учун Одамга сажда қилмаганини жуда яхши билар эди. Аммо иблисга айбини ўз тили билан эътироф қилдириш учун бу саволни берди. Натижада, ибليسнинг дилидаги марази тилига чиқди.

76. У: «Мен ундан яхшиман. Мени оловдан яратгансан. Уни лойдан яратгансан», деди.

Бу жавобдан Одамга Аллоҳ таоло томонидан берилган марта-бага иблик ҳасад қилиб, куфрга кетгани билинади.

«Мен ундан яхшиман.»

Ҳамма балонинг боши «мен, мен», дейишлиқда.

Иблик, мен одамдан яхшиман, нима учун ўзимдан паст махлукқа сажда қилишим керак экан, деб бош тортди.

«Мени оловдан яратгансан.»

Уламоларимиз ибليسнинг шу жавобига таяниб, унинг жинлар тоифасидан эканини айтадилар. Иблик фаришталардан эди, деган гапларни рад қиласидилар. Иблик фаришталардан бўлмаса ҳам, Аллоҳ таоло фаришталарни одамга сажда қилишга амр этганида, у ҳам ўша ерда бор эди. У ҳам амрга дохил бўлган эди. Бадбахт иблик ўзининг оловдан яратилганини афзал билди. Шунинг учун, лойдан яратилган одамга сажда қилмасликни, Аллоҳнинг амрига бўйсунишдан бош тортишни раво кўрди.

«Уни лойдан яратгансан», деди.»

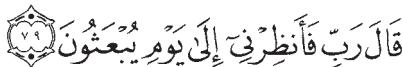
Лаънати иблик ким нимадан яратилгани эмас, балки Аллоҳнинг рухи билан руҳлангани муҳим эканини тан олгиси келмади. Шунда:

77. У зот: «Сен ундан чиқ! Бас, албатта, сен қувилгансан.

78. Ва, албатта, сенга жазо қунигача менинг лаънатим бўлгай», деди.

Аллоҳ таоло, эй, иблик, сен энди жаннатдан чиқ! Бас, энди сен, албатта, лаънатланган – раҳматимдан қувилгансан! Ва, албатта, сенга қиёмат қунигача менинг лаънатим бардавом бўлгай, деди.

79. У : «Эй Роббим, менга улар қайта тирилтирилажак кунгача мұхлат бергин!» – деди.

Иблис Аллоҳ таолога ёлвориб, одамлар қайта тирилтирилади-ган қиёмат кунигача бу дүнёда туришга мұхлат сүради. Аллоҳ таолонинг Ўзига маълум ҳикмат юзасидан иблисга үша қунгача мұхлат беришга У зотнинг иродаси кетди.

قالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنَظَّرِينَ إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ

80. У зот: «Сен мұхлат берилғанлардансан,

81. Маълум вақт кунигача», деди.

Эй иблис, сен келиш вақти маълум қиёмат кунигача мұхлат берилғанлар қаторидасан.

قالَ فَبِعِزَّتِكَ لَا غُوْنَّهُمْ أَجَمَعُونَ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخَلَّصُونَ

82. У : «Сенинг иззатинг ила қасамки, мен уларнинг барчасини ифво қиласман.

83. Магар, улардан халос қилинган бандаларингнина (ифвога учмас)», деди.

Иблис Аллоҳ таолонинг иззати ила қасам ичиб, Одам болаларини қиёмат кунигача ифво қилишни қасд этди. Шу билан бирга, Аллоҳга ихлос қылған, Аллоҳ таоло танлаб олган бандаларга ифвоси таъсир қымаслигини ҳам айтиб қўйди. Инсонни шайтоннинг ифвосидан сақловчи қалқон унинг Аллоҳга ихлос билан ибодат қилишидир. Аллоҳга ихлос билан ибодат қилмаганлар эса, иблиснинг ифвосига учраши турган гап. Иблиснинг ифвосига учганларнинг оқибатини Аллоҳ таоло үша пайтдаёк эълон қилиб қўйган.

قالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ لَأَمَلَّنَ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمَنْ تَبَعَكَ مِنْهُمُ أَجَمَعُونَ

84. У зот: «Ҳақ шулки, зотан, Мен фақат ҳақни айтурман.

85. Албатта, Мен жаҳаннамни сен ва улардан сенга эргашгандар билан жамлаб тўлдирурман», деди.

Аллоҳ таоло ҳақиқатни очиқ-ойдин айтиб қўйди. Эй иблис, сен одамларни ифво қиласвер, улардан хоҳлаганлари сенга эргашаверсинлар. Аммо, сен ҳам билиб қўй, улар ҳам билиб қўйсинларки, Мен, албатта, сени ҳам, сенга эргашгандарни ҳам жаҳаннамга тикиб, уни сизлар билан тўлдираман, деди.

Суранинг охирида Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиб, мушрикларга ўта муҳим гапларни айтишни амр этади:

Эй Пайғамбар!

قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا بِمُتَكَبِّرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ وَلَنَعْلَمَنَّ نَبَأً
لَهُمْ بَعْدَ حِينٍ

86. Сен: «Мен унинг учун сиздан ҳеч ажр, ҳақ сўрамасман. Мен соҳтакорлардан ҳам эмасман.

87. У(Куръон) фақат оламлар учун эслатма, холос.

88. Албатта, унинг хабарини бир муддатдан сўнг билурсиз», деб айт.

Эй, кофиirlар, эй, мушриклар, мен Куръонни етказганим учун сиздан ҳақ сўрамайман. Мен Куръонга даъват қилиш билан ўз манфаатимни кўзлаётганим йўқ.

«Мен соҳтакорлардан ҳам эмасман.»

Мен ўзида йўқ нарсани бор деб даъво қиласидиган, ўзида йўқ хислатни бор қилиб кўрсатишга интиладиган кимсалардан ҳам эмасман. Мен ҳақиқий Пайғамбарман.

«У(Куръон) фақат оламлар учун эслатма, холос.»

У, сиз даъво қилаётганингиздек, сеҳр ҳам, шеър ҳам эмас. У, одамлар учун, оламлар учун эслатмадир. У, фақат одамлар учун эмас, балки биз билган ва билмаган барча оламлар учун (масалан, жинлар олами учун) ҳам эсалатмадир. У, оламларга иймонни, ихлосни, ибодатни, жаннатни эслатади. У, оламларга куфрни, исёни, нифоқни, дўзахни эслатади. У, оламларни ваъз-насиҳат йўли билан яхшиликка чақириб, ёмонлиқдан қайтаради. Бас, бу улкан ҳақиқатни барчангиз эсингизда сақланг.

«Албатта, унинг хабарини бир муддатдан сўнг билурсиз», деб айт.»

Бир оз муддат ўтсин, Куръоннинг хабарини билиб оласиз. Унинг хабари бутун оламни олади. Унинг хабари ҳамманинг оғзидан тушмай қолади. Унинг хабари олдида бошқа хабарлар ҳеч нарса бўлмай қолади.

Шунингдек, у келтирган барча хабар тўғри бўлиб чиқади, буни ҳам кўрасиз.

ЗУМАР СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 75 оятдан иборат.

«Зумар» сўзи «зумра»нинг қўплиги бўлиб, «гуруҳлар» маъносини англатади. Ушбу суранинг охирроғида фаришталарнинг мўминларни жаннатга, коғирларни дўзахга зумралар ҳолида, яъни, жамоат-жамоат қилиб олиб боришлари тавсифланади. Ўша васфа келган «зумар» сўзи сурага ном бўлиб қолган.

Тавҳид – Аллоҳ, таолонинг яккаю ёлғизлиги масаласи сураи кариманинг аввалидан охиригача батафсил ва турли услублар ила муолажа қилинади. Сура ўзининг хитоблари, нидолари, мисоллари ва бошқа услублари билан инсон қалбини ларзага солади, унга тавҳидни жо этади. Шунингдек, тавҳид ҳақидаги ҳар бир шубҳани рад қилишга уринади. Чунки, тавҳид иймоннинг ҳам, ҳар бир солиҳ амалнинг ҳам асосидир.

Сураи кариманинг аввалида Пайғамбаримиз Муҳаммад соллалоҳу алайҳи васалламнинг улкан мўъжизалари – Қуръони Карим ҳақида сўз кетади. Шунингдек, Расули Акрам соллалоҳу алайҳи васалламта Аллоҳнинг динида ихлос ила бардавом бўлиш буюрилади. Аллоҳ субҳанаҳу ва таолони маҳлуқотларга ўхшатишдан узоқда бўлиш лозимлиги таъкиданади. Мушрикларнинг, Аллоҳ, хузурида бизга шафоатчи бўлади, деб бутларга сифиниши нотўғри иш экани баён этилади.

Сўнгра Аллоҳ субҳанаҳу ва таолонинг ваҳдониятига ҳужжат ва далиллар келтирилади. Жумладан, осмонлару ернинг яратилиши, кечаю кундузнинг алмашиниши ва сайёralарнинг сайд этуб юриши ҳақида гап кетади.

Кейин эса, мазкур далил келтириш борасида борлиқдан инсонга ўтилади, унинг онаси раҳмида яратилиш жараёни Аллоҳ, таолонинг ваҳдонияти ва қудратига далил сифатида келтирилади.

Кейин сурада ақийда масаласи муолажа қилиниб, коғирлар охиратнинг турли азобларини тотишлари таърифланади.

«Зумар» сураси ягона Аллоҳга ибодат лозимлигини очик-ойдин кўрсатиб беради ва фурсат борида Аллоҳ, таолога тавба қилиб қолишга чақиради.

Суранинг охирида қиёмат кўпиб, сурга бир пуфлаш билан ҳамма ўлиб, яна бир пуфлаш билан яна ҳамма қайта тирилиши,

ундан кейинги бўладиган даҳшатлар, ҳашр майдони воқеалари ҳақида сўз кетади. Мўминларни жамоат-жамоат қилиб жаннатга, кофириларни эса, тўп-тўп қилиб дўзахга олиб бориш васф қилинади. Ниҳоят, Пайғамбарлар, сиддиқлар, шаҳидлар, яхши бандалар ва бутун мавжудот Аллоҳга хушуъ ва хузуъ ила ҳамду сано айтиши келтирилади.

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

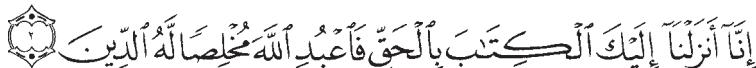

1. Бу китобнинг нозил қилиниши азийзу ҳакиим бўлган Аллоҳ томонидандир.

Ушбу Қуръон азийз – ҳаммадан ғолиб ва ҳакиим – ҳар бир ишни ўта ҳикмат билан қиласидан зот – Аллоҳ таоло томонидан туширилгандир.

Аллоҳ таоло азийз бўлгани учун Қуръондек абадий мўъжизани, инсониятни қиёматгача икки дунё саодатига бошловчи китобни нозил қилди.

Аллоҳ таоло ҳакиим бўлганидан ҳам бутун инсониятни икки дунё саодатига элтувчи барча ҳикматларни Қуръонга жойлаб туширди.

2. Албатта, Биз сенга китобни ҳақ ила нозил қилдик. Бас, сен Аллоҳга Унга динни холис қилган ҳолингда ибодат эт.

Бу оятдаги хитоб Пайғамбаримиз Мұхаммад Мустафо соллалоҳу алайҳи васалламга қаратилгандир. Мушриклар Қуръони Ка-рим ҳақида турли шак-шубҳалар тарқатиб турган бир пайтда Аллоҳ таоло Пайғамбарига хитоб қилиб, ҳеч кимга эътибор бермай Қуръонни маҳкам тутиш ва Ўзига холис ибодат этишга чақирмоқда.

«Албатта, Биз сенга китобни ҳақ ила нозил қилдик.»

Эй Мұхаммад! Албатта, Биз сенга Қуръонни ҳақ билан туширдик. Эй Мұхаммад! Албатта, Биз сенга Қуръонни ҳақ қилиб туширдик. Эй Мұхаммад! Албатта, Биз сенга Қуръоннинг тушишини ҳақ қилдик.

Ха, Қуръоннинг Аллоҳ томонидан Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга тушгани ҳақдир.

Ха, Қуръон ҳақдан иборат эканлиги ҳақдир.

Ха, бу Қуръоннинг ҳақ билан қувватланиб тушгани ҳақдир.

Қуръоннинг ҳақлигини инкор қилган ноҳақдир.

Қуръоннинг Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга Аллоҳдан тушганини инкор этган ноҳақдир.

Қуръоннинг ҳақ билан қувватланиб тушганини инкор қилган ноҳақдир.

Шундай бўлганидан кейин:

«Бас, сен Аллоҳга Унга динни холис қилган ҳолингда ибодат эт».

«Дин» сўзи итоат, ибодат, жазо-мукофот ва шариат маъноларини ўз ичига олади.

Демак, Аллоҳгагина холис итоат этган ҳолингда ибодат эт.

Аллоҳгагина ихлос қилган ҳолингда ибодат эт.

Аллоҳдангина шариат қабул этган ҳолингда ибодат эт.

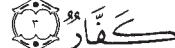
Аллоҳнинг тавҳидига шак келтирма.

Аллоҳнинг динига бошқанинг динини аралаштирма.

Аллоҳнинг ибодатига бошқага итоат қилишингни аралаштирма.

Аллоҳдан жазо ёки мукофот кутишингга бошқадан жазо ёки мукофот кутишни аралаштирма.

Аллоҳнинг шариати – қонунидан бошқани шариат (қонун) деб қабул этма!

أَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُهُ وَمَا يُنذِّرُونَ إِلَّا لِيُنذِّرُوْنَ إِلَىٰ
اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُوْنَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَذِبٌ

3. Огоҳ бўлингким, холис дин Аллоҳникидир. Ундан ўзга авлиё (дўстлар) тутгандар: «Биз уларга фақат бизларни Аллоҳга жуда ҳам яқин қилишлари учунгина ибодат қилурмиз», (дерлар). Албатта, У зот улар орасида ихтилоф этаётган нарсалари бўйича ҳукм қилур. **Албатта, Аллоҳ ёлғончи ва кофир кимсаларни ҳидоят қилмас.**

Эй одамлар, огоҳ бўлинглар! Эсингиздан чиқмасин. Турли нарсаларга чалғиб қолманлар.

«Огоҳ бўлингким, холис дин Аллоҳникидир.»

Дунёда ихлос қилиш лозим бўлган дин Аллоҳнинг динидир.

Дунёда ихлос қилиш лозим бўлган шариат Аллоҳнинг шариатидир. Холис дин тавҳид динидир. Аллоҳнинг дини Исломдир. Аллоҳнинг ўзига бўйсуниб ибодат қилмаганлар турли йўлларда адашиб юрадилар ва Макка мушрикларига ўхшаб, ўзларининг гумроҳликларига турли баҳоналар тўқиб оладилар.

«Ундан ўзга авлиё (дўстлар) туттганлар: «Биз уларга фақат бизларни Аллоҳга жуда ҳам яқин қилишлари учунгина ибодат қиласмиз», (дерлар).»

Мушриклар Аллоҳ таолонинг яратувчи зот эканини, У зот осмонлару ерни яратганини тан олар эдилар. Аммо ўша холиқнинг тавҳидини, якка Ўзигина ибодатга сазовор эканини тан олмасдилар. Ибодатда Унга турли бут ва санамларни шерик қиласар эдилар. Улар ўзларича афсона тўқиб, фаришталар Аллоҳнинг қизлари, деб сафсата сотишарди. Фаришталарга турли ҳайкаллар ясад, ўшаларга сифинишарди. Кейин эса, ўзларича, биз малоикаларга ибодат қилиш зарурлигидан эмас, улар бизни шафоат этиб, Аллоҳга жуда ҳам яқинлаштиришлари учун сифинамиз, дейишарди. Бу ишлари эса, ботил иш эди. Аллоҳнинг тавҳидига хилоф эди. Куфр ва ширк эди.

«Албатта, У зот улар орасида ихтилоф этаётган нарсалари бўйича ҳукм қилур.»

Бу ҳол қиёмат кунида бўлади. Бандалар ўзларича тавҳид ва бошқа ишларда ихтилоф қилиб тортишган масалалари бўйича Аллоҳ таоло қиёмат кунида Ўз ҳукмини чиқаради. Аммо, ҳозирдан адолат ўлчовини эълон этиб қўяди. Мисол учун, тавҳид масаласида қўйидаги қоида бор:

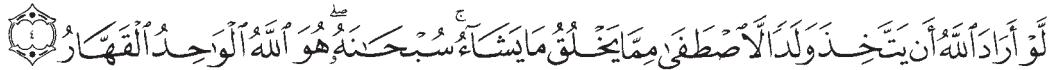
«Албатта, Аллоҳ ёлғончи ва кофир кимсаларни ҳидоят қилмас».

Ёлғончи ҳаммага ёлғон гапиради. Аллоҳнинг шериги бор, дейди. Фалончини рози қилсанг, Аллоҳ рози бўлади, у Аллоҳ ҳузурида сенга шафоат беради, дейди. Тавҳидга шак келтириб, Аллоҳга ширк келтиришга чақиради. Кофирлар эса, Аллоҳга қуфр келтирадилар.

Албатта, Аллоҳ таоло ёлғончи кимсани ҳидоят қилмайди. Аллоҳнинг ҳидояти улкан неъматдир. Аллоҳ таолонинг бандасига берадиган мукофотидир. Бу мукофотни олиш учун шунга лойиқ бўлиш керак. Уни олишга рағбати борлигини билдириш керак. Яъни, банданинг ўзи ҳидоятга эришиш учун интилиши лозим. Аллоҳ таоло унинг ҳаракатини тақдирлаб Ўз фазли, карами ила ҳидоят ато этади. Аммо, Аллоҳ таоло ҳақида ёлғон гапирган, яратган холиқ шаънига номаъқул сўз айтиб турган ёлғончи қандай қилиб бу улуф мукофотга сазовор бўлсин? Ўзининг Роббини, Унинг ягоналигини рад этиб, фақат Унга сифиниш лозимлигини инкор

қилиб турган кофир бу олиймақом мукофотта қандай сазовор бўлсин!?

Кейинги оятда мушрикларнинг, бизни бу худоларимиз Аллоҳга яқинлаштиради, шунинг учун уларни Аллоҳга шерик қиласиз, деган гапларининг тутуриқсиз эканлиги фош этилади.

لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَخَذَ لَكُمْ أَصْطَافِي مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحَانَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْفَهَارُ

4. Агар Аллоҳ бола тутишни истаса, албатта, Ўзи яратган нарсалардан хоҳлаганини танлаб олар эди. У зот поқдир. Аллоҳ ягона Қаҳҳордир (яъни, Қаҳҳорлигидан бутун оламни Ўзига бўйсундириб ва якка Ўзи идора қилиб туради. Бу ишида У ҳеч қандай шерикка, ёрдамчига муҳтож эмас).

Бу оятнинг биринчи жумласида фаразан айтилган маъно бор. Фараз қилиб кўрайлик:

«Агар Аллоҳ бола тутишни истаса...»

У зот мушрикларнинг турли ҳайкалларни йўнишларига ёки бошқача уринишларига қараб ўтирмас эди. Балки:

«...албатта, Ўзи яратган нарсалардан хоҳлаганини танлаб олар эди».

Мана шуни Ўзимга бола қилиб олдим, дер эди. Шу билан иш битарди. Аммо Аллоҳ таоло буни хоҳламади. У зот Ўзи танҳо бўлишни истади.

У зот бандалари холис Ўзига ибодат этишини хоҳлади.

У зот бандалари холис Ўзига бўйсунишларини истади.

«У зот поқдир.»

Аллоҳ барча айблардан поқдир.

Аллоҳ мушрикларнинг Унга шерикни нисбат беришдек айб тақашларидан ҳам поқдир.

«Аллоҳ ягона Қаҳҳордир.»

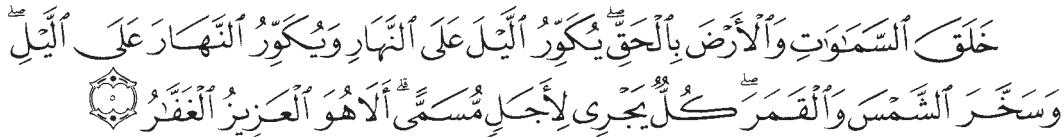
У ҳеч бир шериги йўқ Аллоҳдир.

У бутун оламларни Ўзига бўйсундириб, якка ўзи идора қилиб туради.

У ўта қаҳрли Аллоҳдир.

Унга ширк келтирганлар Унинг қаҳрига дучор бўладилар.

Унинг тавҳидига шак келтирувчилар қаҳрига учрайдилар.

حَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِيقَ يُكُورُ الْيَلَى عَلَى النَّهَارِ وَيُكُورُ النَّهَارَ عَلَى الْيَلَى
وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلُّ بَجْرٍ لِأَجْكَلٍ مُسْكَمٍ لَا هُوَ أَعْزِيزٌ الْغَرْرُ

5. У осмонлару ерни ҳақ ила яратган, кечани кундуз устига ўрайдиган, кундузни кеча устига ўрайдиган, қуёш ва ойни бўйсундирадиган зотдир. Ҳар бири белгиланган муддатча юрмоқда. Огоҳ бўлингким, У азийзу ўта мағфиратли зотдир.

Ушбу оятда Аллоҳ таолонинг ҳеч бир шерикка, фарзандга мутлақо ҳожати йўқлиги баён қилинмоқда. Аллоҳ таолонинг ваҳдониятининг далиллари эслатилмоқда.

«У осмонлару ерни ҳақ ила яратган...»

Ботил ила яраттани йўқ. Аввал Қуръонни ҳақ билан туширганини хабар қилган эди. Энди осмонлару ерни ҳақ ила яраттанини айтмоқда. Демак, Аллоҳ таоло ҳар бир ишни ҳақ билан қиласди. Унинг ишида ботил бўлмайди. Ҳамма иши ҳақ бўлади. Жиддий бўлади. Аниқ мақсадни кўзлаган бўлади. Қуръоннинг ҳақ ила нозил қилиниши Аллоҳнинг тавҳидига далил бўлганидек, осмонлару ернинг ҳақ билан яратилиши ҳам Аллоҳ таолонинг ваҳдониятига очиқ далилдир. Осмонларга назар соглан одам улардаги мувофиқлик-мутаносибликларни кўриб, уларнинг яратувчиси яккаю ягона эканини дарҳол фахмлайди. Ерга бир назар соглан одам ҳам Аллоҳ таолонинг ваҳдониятини дарҳол англайди. Бу ишда Унинг шериги йўқлигини тушуниб етади.

«...кечани кундуз устига ўрайдиган, кундузни кеча устига ўрайдиган...»

Бу жумлада кечани билан кундузнинг алмашиниб туриши худди бир-бирининг устидан ўраб қўйишга ўхшатилмоқда. Кечани келаётганда аста-секин кундузнинг устига ўралиб-ўралиб чиқиб бораётганга ўхшайди. Бу жараён ернинг думалоқлиги ва ўз ўқи атрофида айланиши, қуёшга нисбатан ҳолатининг ўзгариши туфайли кечади. Дунё вужудга келганидан бўён мазкур жараён тинмай, ўзгармай такрорланиб туриши Аллоҳнинг ваҳдониятига ёрқин далилдир. Агар Аллоҳнинг шериги бўлса, бундай бўлмас эди.

«...қуёш ва ойни бўйсундирадиган зотдир.»

Аллоҳ таоло қуёшни ҳам, ойни ҳам Ўзига бўйсундираган. Бу иш ҳам Унинг ваҳдонияти далилдир. Агар шериклари бўлганида, ҳеч бўлмаса биттаси, бу нарсалар менга бўйсунсин, дейиши мумкин эди.

«Ҳар бири белгиланган муддатча юрмоқда.»

Қуёш ҳам, ой ҳам ўзига белгиланган жойда, ўзига белгиланган вақт ила кетмоқда. Ҳар иккиси ҳам белгиланган муддат томон кетмоқда. Албатта, улар ўз-ўзидан ҳаракатта келмайди. Ҳозиргача бирор шахс, уларни мен бошқармоқдаман, деб даъво ҳам қилмаган. Миллионлаб йиллар давомида уларнинг бир сонияга ҳам, бир милга ҳам хато қилмай бир хил ҳаракатда бўлиб туришлари Аллоҳ таолонинг ваҳдониятига ва ҳар бир нарсага қодирлигига далолатдир.

Эй одамлар, мазкур ишларга разм солинг, Аллоҳ таолонинг

ваҳдониятига қойил қолинг. Фақат У зотнинг Ўзига ибодат қилинг.

«Огоҳ бўлингким, У азийзу ўта мағфиратли зотdir.»

Аллоҳ азийздир – ҳаммадан ғолибdir. Жумладан, Ўзининг ваҳдониятига шак келтирувчи мушриклардан ҳам ғолиб. Айни чокда, Аллоҳ ўта мағфиратлиdir. Вақтида тавба қилиб ўзини ўнглаб олганларнинг аввалги гуноҳларини кечади.

حَلَقْكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا رُوْجَهًا وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَمِ ثَمَنِيَةً أَرْوَاجٍ
 يَحْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أَمْهَاتِكُمْ حَلَقَا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلْمَتِ ثَلَاثَتِ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ
الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَإِنَّ تَصْرُفُونَ

6. У сизларни бир жондан яратди. Сўнгра ундан жуфтини қилди ва сизларга чорва ҳайвонларидан саккиз жуфтни туширди. У сизни оналарингиз қорнида уч зулмат ичида бир яратишдан кейин яна бошқа яратишга ўтказиб, аста яратадир. Ана ўша Аллоҳ Роббингиздир. Барча мулк Уникидир. Ундан ўзга ҳеч бир ибодатга сазовор зот йўқ. Бас, қаён бурилиб кетмоқдасиз?!

Эй одамлар, ўзингиз ҳақингизда ўйлаб кўринг. Қачон ва қаердан пайдо бўлдингиз? Сизни ким яратди? Қандай қилиб? Ҳозир эркак билан аёлнинг қўшилишидан дунёга келиб, насли давом этиб келаётган одамзотнинг бошланиш нуқтаси қачон ва қаерда, қандай бўлган? Билмасангиз, билиб қўйинг!

«У сизларни бир жондан яратди.»

Аввал бир жон яратди. Одам алайҳиссаломнинг жонини яратди.

«Сўнгра ундан жуфтини қилди...»

Одамдан унинг жуфти Ҳаввони пайдо қилди. Бу ҳам, албатта, Аллоҳ таолонинг ваҳдониятига ёрқин далилдир.

«...ва сизларга чорва ҳайвонларидан саккиз жуфтни туширди.»

Чорва ҳайвонларидан саккиз жуфти – тую, мол, қўй ва эчкидан бир жуфт-бир жуфт эканлиги бошқа оятларда айтилган. Бу чорва ҳайвонлари ўзидан-ӯзи пайдо бўлиб қолгани йўқ. Ҳозиргача бошқа ҳеч ким, уларни мен яратдим, деб даъво ҳам қилгани йўқ. Қила олмайди ҳам. Уларни ягона Аллоҳ таолонинг Ўзигина яраттан ва бу ҳақда Ўзи хабар қилмоқда. Бу иш ҳам Аллоҳ таолонинг ваҳдониятига ёрқин далилдир.

«У сизни оналарингиз қорнида уч зулмат ичида бир яратишдан кейин яна бошқа яратишга ўтказиб, аста яратадир.»

Инсон ўзини ўзи ярата олмайди. Яратиш у ёқда турсин, боласи ҳомила шаклида қачон пайдо бўла бошлаганини ҳам билмайди. Ҳомила аломатлари пайдо бўлганидагина, уни аниқлашга тушади.

Инсонни она қорнида яратадиган зот – Аллоҳ. Ҳозиргача бирор кимса, инсонни она қорнида мен яратаман, деб даъво қилгани йўқ, қила олмайди ҳам. Фақат яккаю ягона Аллоҳ таологина яратади. Бу иш ҳам У зотнинг ваҳдониятига ёрқин далилдир.

Ушбу оятда Аллоҳ таоло инсонни она қорнида уч зулмат ичида яратганининг хабарини бермоқда. Уч зулмат нима? Тафсирчи уламоларимиз бу саволга, уч зулматнинг бири ҳомилани ўраб турувчи парда, иккинчиси бачадон, учинчиси қорин, деб жавоб берганлар. Илмий тараққиёт бу жавобни яна ҳам аниқлаштириди. Мутахассис олимлар ўтказган текширишлардан ҳомилани ўраб турувчи парда уч қават экани маълум бўлди. Аллоҳ таолонинг:

«оналарингиз қорнида уч зулмат ичида», дегани бежиз эмас экан. Қориннинг ичида уч зулмат, уч қават пардани яратган ким? Нима учун бир эмас, икки эмас ёки тўрт эмас, айнан уч қават? Шунинг ўзи Аллоҳ таолонинг ваҳдониятига далил эмасми?

Инсонни она қорнида бир яратишдан кейин яна бошқасига ўтказиб яратиш деганда эса, босқичма-босқич, аста-секин мукаммал инсон ҳолига келтириш тушунилади. Аввал бошда нутфа бўлди. Ўша нутфани ҳам Аллоҳ яратди. Бошқа ҳеч ким эмас. Бошқа яратувчи бўлса, мен яратаман, деб айтсин. Бир томчи сувдан иборат нутфага инсонлик хусусиятларини жойлаган ҳам Аллоҳ таолодир. Бошқа ҳеч ким жойлаган эмас. Кейин ўша сув тухумга таъсир қилиб, урчиб, зулук шаклига кириб, бачадонга ёпишади. Бунга араб тилида «алақа» дейилади. Ўша алақани ҳам Аллоҳ таоло пайдо қиласи. Унга ҳам инсонлик хусусиятларини Аллоҳ таоло жойлади. Унинг бачадонга ёпишиши ҳам Аллоҳнинг иродаси билан бўллади. Сўнгра ўша зулуксифат алақа чайналган гўштга ўхшаш нарсага айланади, ундан инсон шакллана бошлайди, суюк пайдо бўллади ва ҳоказо. Буларнинг ҳаммаси Аллоҳнинг иродаси билан бўллади. Ҳеч ким ва ҳеч нима бу жараёнга аралаша олмайди. Ҳатто ҳомиладор аёл ҳам қўлидан бирор иш келмай, эсон-омон туғиб олишини тилаб юраверади. Бу ишлар Аллоҳ таолонинг ваҳдониятига ёрқин далилдир.

«Ана ўша Аллоҳ Роббингиздир.»

Мана шу ишларни қилган холик ва моҳиру мудаббир Аллоҳ сизнинг Роббингиздир. Тарбиячингиз, яратувчингиз, ризқ берувчингиздир, бутун тадбирларингизни қилиб турадиган зотдир.

«Барча мулк Уникидир.»

Аллоҳ борлиқдаги барча мулкка эгалик қиласи. У зот хоҳлаганича тасарруф этади. Хоҳлаганини яратади. У зот хоҳлаганини йўқотади. Бу ишлар эса, ўз навбатида, Аллоҳнинг ваҳдониятига далолат қиласи.

«Үндан ўзга ҳеч бир ибодатга сазовор зот йўқ.»

Ундан бошқа ҳеч бир яратувчи бўлмагач, Ундан бошқа ибодатга сазовор ҳеч бир зот ҳам йўқ. Шунинг учун, эй одамлар, фақат Аллоҳ, таолонинг Ўзигагина ибодат қилишингиз лозим.

«Бас, қаён бурилиб кетмоқдасиз?!»

Аллоҳга ибодат қилмай, қаён кетмоқдасиз?! Кўра-била туриб, Аллоҳнинг йўлидан қаён бурилиб кетмоқдасиз?! Бурилиб кетсангиз, кетаверинг. Ўзингизга қийин!

إِنَّكُفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ عَنِّيْعَنَّكُمْ وَلَا يَرْضَى لِعِبَادَهُ الْكُفُرُ وَإِنْ شَكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ وَلَا تَزَرُ
 وَازْرَهُ وَزَرَ أُخْرَى شَمَّ إِلَى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُبَشِّرُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ

الصُّدُورِ

7. Агар куфр келтирсангиз, албатта, Аллоҳ сиздан беҳожатдир. У зот Ўз бандаларининг кофир бўлишига рози бўлmas. Агар Унга шукр келтирсангиз, сиздан рози бўлур. Ҳеч бир оғирлик кўтаргувчи жон ўзга жоннинг оғирлигини кўтармас. Сўнгра фақатгина Роббингизга қайтишингиз бор. Бас, У нима амал қилиб юрганингизнинг хабарини берур. Албатта, У диллардаги нарсаларни ҳам ўта билгувчи зотдир.

Ушбу ояти каримада бандаларнинг куфри ҳам, шукри ҳам ўзлари учун эканлиги, Аллоҳга ҳеч бир зарари ёки фойдаси йўқлиги, ҳар бир жон ўзи учун жавоб бериши муқаррарлиги баён этилмоқда.

Эй одамлар!

«Агар куфр келтирсангиз, албатта, Аллоҳ сиздан беҳожатдир.»

У сизнинг иймон келтиришингизга муҳтоҷ эмас. Агар ҳаммангиз биргаллашиб Аллоҳга куфр келтирсангиз ҳам, Аллоҳ, таолонинг хазийнасидан бирор нарса камайиб қолмайди. Балки сизнинг барчангиз Унга иймон келтиришга, ибодат қилишга муҳтоҷсиз. Сиз бўлса, куфр келтириб юрибсиз.

«У зот Ўз бандаларининг кофир бўлишига рози бўлmas.»

Гарчи бандаларнинг куфри Аллоҳга зарар қилмаса ҳам, Аллоҳ, ҳеч бир банданинг кофир бўлишига рози бўлмайди. Бинобарин, куфр келтирган банда Аллоҳни норози қилган бўлади.

«Агар Унга шукр келтирсангиз, сиздан рози бўлур.»

Аллоҳга шукр этиш иймонга келиб, ёлғиз Ўзига ибодат қилиш билан бўлади. Барча бандаларнинг шукр келтиришлари, яъни, Аллоҳга иймон келтириб, ибодат қилишлари Аллоҳ, таолога заррача

фойда бермаса ҳам, У зот шукр келтирувчи, яъни иймон келтириб, холис ибодат қилувчи бандаларидан рози бўлади. Чунки, У зот доимо бандаларига яхшиликни раво кўради. Бинобарин, Аллоҳга иймон келтириб, У зотта ибодат эттан бандалар Аллоҳни рози қилган бўлади.

Мана, ҳамма нарса аён бўлди. Куфр Аллоҳ таолони норози қиласади. Шукр Аллоҳни рози қиласади. Энди ҳар ким хоҳлаган амални ихтиёр этаверсин. Ҳар ким ўзи учун жавоб беради.

«Ҳеч бир оғирлик кўттаргувчи жон ўзга жоннинг оғирлигини кўттармас.»

Ҳаммага ўзининг юки, яъни, гуноҳлари етиб ортади. Бироннинг оғирлигини кўтаришга йўл бўлсин. Бунинг устига, охиратда ҳар жондан фақат ўз амалига жавоб бериш талаб қилинади. Чунки:

«Сўнгра фақатгина Роббингизга қайтишингиз бор.»

Киёматда фақат Роббингизга қайтасиз, бошқа ҳеч кимга қайтмайсиз.

«Бас, У нима амал қилиб юрганингизнинг хабарини берур.»

Роббингиз ҳузурига барчангиз қайтиб борганингизда, У сизга бу дунёда қилиб ўтган амалингиздан хабар беради. Заррача ишни ҳам ҳисобга олиб қўйган бўлади. Ўзингизнинг эсингиздан чиқиб кетган бўлса ҳам, Аллоҳнинг ҳисобидан чиқмайди. Ҳеч нарса махфий қолмайди. Чунки:

«Албатта, У диллардаги нарсаларни ҳам ўта билгувчи зотдир.»

Бўлиб ўтган ишлар бир ёқда турсин, дилдаги ниятларни ҳам Аллоҳ таоло жуда яхши билади. Бас, ҳар бир банда шуни эътиборга олиб тасарруф қилсин. Буни зинҳор ёдидан чиқармасин.

Лекин инсон боласи ўта унутувчиидир. Бошига мусийбат тушса, дарров Аллоҳ ёдига келиб, ўзини ўнглашга ҳаракат қилиб қолади. Ҳоли бир оз яхшиланиб, тинчлик-омонлик топиб, роҳат-фароғат оғушига киргач эса, ҳамма нарсани унутади, яна эски ҳолига қайтади.

﴿ وَإِذَا مَسَ الْأَنْسَنَ ضُرُّ دَعَارِيَهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ شَمَّ إِذَا حَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ سَنِيَ مَا كَانَ يَدْعُوا أَلَيْهِمْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَنَّ دَارَالْيُضْلَالِ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ ﴾

8. Қачонки инсонни зарап тутса, Роббига тавба қилган ҳолида дуо қилур. Сўнгра унга У зот Ўз фазлидан неъмат берса, олдин дуо қилиб турган нарсасини унтур ва Аллоҳга Унинг йўлидан адаштиromoқ учун тенгдошлар қилур. Сен: «Куфринг билан бир оз ҳузурланиб тур. Албатта, сен жаҳаннам эгаларидансан», деб айт.

Инсон ҳавойи нафсига берилиб кетса, асл табиати устига гүё қора парда ёпилади, бошига оғир мушкул тушган пайтда эса, ўша парда кўтарилади. Ҳеч қандай могорсиз асл табиати очилади.

«Қачонки инсонни зарар тутса, Роббига тавба қилган ҳолида дуо қилур.»

Хавф-хатар қанчалик кучли бўлса, унинг тавба-тазарруси ҳам шунча кучли бўлади. Аллоҳ, таолодан ёрдам сўраб, Унга ёлвориб дуо этади. Бошидаги мусийбатни кўтарса, доимо ибодатда бўлишга ахду вафолар қилади. Катта бало-оғатлар замонида художўйлар кўпайиб кетиши ҳам шундан.

«Сўнгра унга У зот Ўз фазлидан неъмат берса, олдин дуо қилиб турган нарсасини унутур...»

Яъни, Аллоҳ, бандасининг илтижосини эшитиб, Ўз фазлидан неъмат берса ва унинг бошидан мусийбатни кўтарса, банда олдинги ҳолатини унугтади. Яъни, бошидан мусийбат кетиб, яна роҳат-фарофат келса, инсон соф табиати устига яна қора парда ёпа бошлайди, кечаги тавба-тазарруларни унугтади. Аллоҳга берган ваъдаларини эсдан чиқаради.

«...ва Аллоҳга Унинг йўлидан адаштиrmоқ учун тенгдошлар қилур.»

Аллоҳнинг ваҳдониятини ёдидан чиқариб, унга тенгдош – шерик келтира бошлайди. Фақат Аллоҳ, таолони эмас, бошқаларни ҳам рози қилишга ўтади. Бошига мусийбат тушганида Аллоҳ, таолонинг ёлғиз Ўзигина кушойиш берганини унугтади. Турли бутларни, табиатдаги баъзи нарсаларни, ўзига ўхшаш одамларни, ҳаёти дунёни рози қилишга ўтиб кетади.

Эй Пайғамбар, ундей одамларга:

«Сен: «Куфринг билан бир оз ҳузурланиб тур. Албатта, сен жаҳаннам эгаларидансан», деб айтгин».

Коғир қанчалик кўп ҳузурланмасин, унинг ҳузури қаёққа ҳам борарди?! Бу дунё ҳузури оламни тўлдирса ҳам, унга оз туюлади. Барibir жаҳаннамга тушадиган одам учун ҳар қанча ҳузур ҳам камлик қилади.

أَمْنَ هُوَ قَنِيتٌ إِنَّا إِلَيْ لَسَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذِرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي
الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ

9. Йўқса, у кечалари ибодат қилиб, сажда этган, бедор ҳолида охиратдан қўрқиб, Робби раҳматидан умидвор бўлган одамга тенгми?! Сен: «Биладиганлар билан билмайдиганлар тенг бўлармиди?!» – деб айт. Албатта, ақл эгаларигина эсларлар.

Ўтган оятда зикри келган, шубҳасиз жаҳаннам эгалари бўладиган кофирлар охиратда шарманда бўлмайдиларми?

«Йўқса, у кечалари ибодат қилиб, сажда эттан, бедор ҳолида охиратдан қўрқиб, Робби раҳматидан умидвор бўлган одамга тенгми?!»

Аллоҳга куфр келтирган, Унга ибодат қилмаган, Унга бўйин эгмаган, кечалари Унинг розилиги йўлида бедор бўлмаган, охиратдан қўрқмаган, Робби раҳматидан умид этмаган одам, албатта, кечалари Аллоҳга ибодат қилган, Аллоҳнинг Ўзигагина сифинган, Аллоҳ таолонинг розилигини топиш учун бедор бўлган, охиратдан қўрққан ва Робби раҳматидан умидвор кимсага тенг бўла олмайди.

Эй Пайғамбар!

«Сен: «Биладиганлар билан билмайдиганлар тенг бўлармиди?!» деб айтгин.»

Албатта, тенг бўлмайдилар. Биладиганлар иймон келтириб, ибодат қиласидилар. Билмайдиганлар куфр келтириб, исён этадилар.

«Албатта, ақл эгаларигина эсларлар.»

Ха, фақат ақли борларгина ҳар доим Аллоҳни эслайди. Унга иймон келтиришни, ибодат қилишни ўйлади.

Эндики оятларда Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайхи васалламга хитоб қилиб, мўминларни тақводор бўлишига чақиришни топширади ва бошқа бир неча ҳақиқатларни Ўз номидан айтишни буюради.

قُلْ يَعْبُدُ اللَّذِينَ إِمَّا مُؤْمِنُوْنَ قَوْمًا أَنْقُوا رَبَّكُمْ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَأَرْضُ اللَّهِ
 وَاسِعَهُ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرٌ هُم بِغَيْرِ حِسَابٍ

10. Сен (Менинг тарафимдан): «Эй, иймон келтирган бандаларим, Роббингизга тақво қилинг. Бу дунёда гўзал амал қилгандарга гўзалик бордир. Аллоҳнинг ери кенгdir. Албатта, сабр қилгувчиларга ажрлари ҳисобсиз, тўлиқ берилур», деб айт.

Мўмин кишининг иймони унинг тақводор бўлишини тақозо этади. Тақвосиз мўмин бўлиши тасаввурга сифмайди. Чунки, иймон билан тақво бир-бираига боғлиқdir. Иймон ҳам, тақво ҳам инсон қалбида бўлади. Иймон Аллоҳга ишониш ва Унинг айттанига юришдир. Тақво эса, доимо Аллоҳни ҳис қилиб туриш ва Унинг амрларини бажаришдир.

«Эй, иймон келтирган бандаларим, Роббингизга тақво қилинг.»

Ана шундагина асл мақсадга эришасиз. Чунки:

«Бу дунёда гўзал амал қилгандарга гўзалик бордир».

Бу дунёда гўзал амални иймон ва тақвосиз қилиб бўлмайди. Фақат Роббига тақво қилган мўмин баңдагина гўзал амал қилиши мумкин. Бу дунёда гўзал амал этганларга икки дунёда гўзал мукофотлар бордир.

Шунинг учун, доимо иймон қелтириб, тақводор бўлиб, гўзал амал қилишга интилинг. Қийинчиликларни енгиб ўтинг. Бир жойда буни қилиш имкони бўлмаса,

«Аллоҳнинг ери кенгдир».

Бошқа жойга боринг. Иймон, Ислом ва тақво йўлида ҳижрат қилинг. Гўзал амалларни қила оладиган жойларга қўчиб кетинг.

Уламоларимиз бу ояти карима Жаъфар ибн Абу Толиб ва унинг шериклари Ҳабашистонга ҳижратни қасд қилганларида, уларни қизиқтириб нозил бўлганини айтадилар.

Албатта, ватанини, аҳди аёлни, яқин қариндошларни, ёру биродарларни, манфаатларни ташлаб ҳижратга чиқиши осон эмас. Бундай улкан фидокорлик учун катта сабр-бардош керак.

«Албатта, сабр қилгувчиларга ажрлари ҳисобсиз, тўлиқ берилур.»

Баъзи уламоларимиз, сабр қилувчиларга ажрлари берилаёттандада, ҳисоблаб ўтирасдан, улгуржи бериб юборилади, деб таъвийл қилганлар.

Эй Пайғамбар!

قُلْ إِنِّي أَمِرُّتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ الَّذِينَ هُوَ بِهِ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ

11. Сен: «Албатта, мен динни Ўзи учун холис қилган ҳолимда Аллоҳга ибодат этишимга буюрилганман.

12. Ва мен мусулмонларнинг аввалгиси бўлишиимга амр этилганман», деб айт.

Бу икки оятда Аллоҳ Пайғамбаримизга амр қилиб, барчага ўзларини Аллоҳнинг ваҳдониятига буюрилганларини, бутун вужудлари билан ҳамма ишларида Аллоҳга бутунлай таслим бўлишга амр этилганликларини эълон қилишни топширмоқда.

Эй Мұхаммад:

«Сен: «Албатта, мен динни Ўзи учун холис қилган ҳолимда Аллоҳга ибодат этишимга буюрилганман», деб айт.

Аввал айтилганидек, «дин» – итоат, ибодат, жазо, мукофот ҳамда шариат маъноларини англатади. Демак, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам фақат холис Аллоҳгагина итоат қилишга, фақат холис Аллоҳнинг кўрсатмаларига амал қилишга буюрилгандар, фақат холис Аллоҳдангина жазо ва мукофот кутишга, фақат

Аллоҳнинг шариатига амал этишга буюрилганлар. Мана шу нарса соф тавҳиддир. Аллоҳ таолонинг ваҳдониятига иқрорлиқдир.

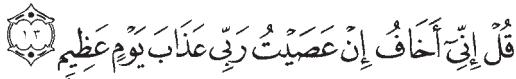
«Ва мен мусулмонларнинг аввалгиси бўлишимга амр этилганман», деб айт.»

Мусулмонларнинг биринчиси, уларнинг аввалгиси бўлишга амр этилганман. Бутун нарсаларда бутунлай Аллоҳ таолога таслим бўлувчи, бўйсунувчиларнинг биринчиси бўлишга буюрилганман.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Аллоҳнинг бошқа амрлари қатори бу амрни ҳам ўз ўрнида адо этганлар, доимо биринчи мусулмон бўлиб яшаганлар.

Бу эълонда мушриклар учун алоҳида таъсир бор. Уларга, сиз нима десангиз ҳам, нима қилсангиз ҳам, мен йўлимдан асло қайтмайман, деган улуғ маъно бор.

Эй Пайғамбар!

13. Сен: «Албатта, мен агар Роббимга исён этсам, улуғ куннинг азобидан қўрқаман», деб айт.

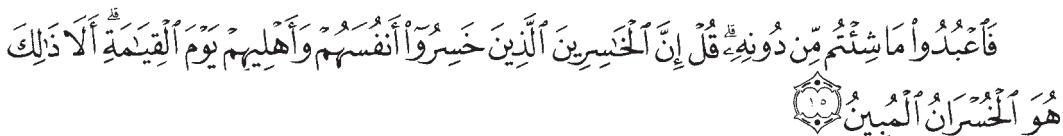
Эй, мушриклар, сизларнинг гапингизга кириб, Роббимга исён қила-диган бўлсан, қиёмат кунидек улуғ кунда менга азоб бўлади. Ана ўша улуғ куннинг азобидан қўрқаман. Шунинг учун, ҳеч қачон сизга қўшилиб Аллоҳнинг тавҳидига шак келтирмайман, унга ширк келтирмайман.

Эй Пайғамбар!

14. Сен: «Динимни Ўзига холис қилган ҳолимда Аллоҳгагина ибодат қилурман.

Эй Муҳаммад, сен уларга тавҳидни маҳкам тутишингни эълон қил. Ёлғиз Аллоҳгагина ибодат қилишингни эълон эт. Ёлғиз Аллоҳгагина итоат этишингни эълон қил. Ёлғиз Аллоҳнинггина розилигини исташингни эълон қил. Ёлғиз Аллоҳдангина жазо ва мукофот кутишингни эълон қил. Ёлғиз Аллоҳнингтина шариатига риоя этишингни эълон қил.

15. Бас, сизлар Ундан ўзга нимани хоҳласангиз, ўшанга ибодат қиласверинглар» деб айт. Сен: «Албатта, зиёнкорлар қиёмат куни ўзларига ва аҳлларига зиён қилгувчилардир. Огоҳ бўлингким, ана ўша очик-оидин зиёнкорлиқдир», деб айт.

Эй Мұхаммад, сен мушрикларга қуийидагича эълон қил:

«Сизлар Ундан ўзга нимани хоҳласангиз, ўшанга ибодат қиласверинглар».

Эй, мушриклар, сизлар ёлғиз Аллоҳдан бошқага сифинмоқчи экансизлар, хоҳлаган ишларингизни қиласверинглар, оқибати нима бўлишини кўрасизлар. Оқибатда дўзахга тушасизлар. Оқибатда зиёнкор бўласизлар.

«Албатта, зиёнкорлар қиёмат куни ўзларига ва аҳлларига зиён қилгувчилардир.»

Қиёмат куни зиёнкор ўзи дўзахга тушади, аҳли аёлининг ҳам дўзахга тушишига сабабчи бўлади.

«Огоҳ бўлингким, ана ўша очик-оидин зиёнкорлиқдир.»

Дўзахда ана ўша зиёнкорларнинг ҳолигавой бўлади.

 لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلْلَلُ مِنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَّلَ ذَلِكَ يَحْكُمُ عَنَّا اللَّهُ بِهِ عَبَادُهُ يَعْبَادُ فَاتَّقُونَ

16. Улар учун тепаларидан ҳам оловдан «соябонлар» бор, остларидан ҳам оловдан «соябонлар» бор. Бу билан Аллоҳ Ўз бандаларини қўрқитур. «Эй бандаларим, Менга тақво қилинглар!»

Ўзларига ҳам, аҳлларига ҳам зиён қилувчилар қиёмат куни қаттиқ азобга дучор бўладилар.

«Улар учун тепаларидан ҳам оловдан «соябонлар» бор, остларидан ҳам оловдан «соябонлар» бор.»

Жаҳаннам оловида қуйиб-ёниб соя истаб турганларида уларнинг устларидан ҳам, остларидан ҳам қават-қават оловли «соябонлар» ўраб олади. Ана ўшанда азобнинг қандай бўлишини кўрадилар.

«Бу билан Аллоҳ Ўз бандаларини қўрқитур.»

Аллоҳ таоло қиёматнинг азоблари ҳақида оддиндан огоҳлантириб қўяди. Токи, бандалар ўша ҳолатга тушмаслик учун ҳозирдан ўзларини ўнглаб, тайёргарликларини кўрсинлар. Бошларига мусийбат тушганда, эй Роббимиз, аввалроқ айтмаган экансан, демасинлар. Бу билан Аллоҳ:

«Эй бандаларим, менга тақво қилинглар!» –дейди.

Менга тақво қилмасангиз, мазкур зиёнкорлардан бўласиз.

Бу дунёда Аллоҳдан ўзгага ибодат этиб, бетақво ўтганларнинг ҳоли юқорида васф қилинганидай хор бўлиб турган бир пайтда қарши томондагиларнинг ҳоли тамоман бошқача бўлади.

وَالَّذِينَ أَجْتَنَبُوا الظَّنْعَوْتَ أَن يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ هُمُ الْبَشَرُ فَبَشَّرَ عَبَادَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ
 الْقَوْلَ فَيَتَبَعُونَ أَحَسْنَهُ أَوْ لَكِنَّكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأَوْكَدَكَ هُمُ أُولُو الْأَلْبَابِ

17. Тофутдан, унга ибодат қилишдан четда бўлганларга ва Аллоҳга қайтганларга хушхабар бор. Бас, бир бандаларимга хушхабар берки,

18. Улар гапни эшитиб, энг гўзалига эргашарлар. Ана ўшалар Аллоҳ ҳидоят қилганлардир. Ана ўшалар, ҳа, ўшалар ақл эгалариdir.

«Тофут» «түғён» лафзидан олинган муболага маъносидаги сўздир. Яъни, кўп түғёнга кетувчи, жуда ҳаддидан ошувчи, деганидир. Қуръони Карим ва Ислом таълимотлари истилоҳида Аллоҳдан ўзга ибодат қилинган ҳар бир нарсага «тофут» дейилади. Баъзи уламоларимиз тофутни шайтон ҳам деганлар. Бу ҳам тўғри, бир оз хосланган, холос. Аввалги маъно эса омдир.

«Тофутдан, унга ибодат қилишдан четда бўлганларга ва Аллоҳга қайтганларга хушхабар бор.»

Ушбу жумладан билинадики, одамлар икки тоифа – Аллоҳга ёки тофутга ибодат этадиган бўлади. Учинчи хили бўлиши мумкин эмас. Аллоҳга ибодат қилмаган одам, албатта, тофутга, яъни, Аллоҳдан ўзгага сифинган бўлади. Мен динсизман, ҳеч нарсага ибодат қилмайман, деганлар ёлғон гапирадилар. Улар, ҳеч бўлмаса, ҳавоий нафсига ёки ўзи аъзо бўлган жамиятнинг урф-одатига бўйсунадилар – ибодат қиладилар.

Демак, холис Аллоҳ таолонинг Ўзига, тавҳидга амал этиб ибодат қилган одамгина нажот топади. Ана шу тоифа кишилар учунгина хушхабар бор. Аллоҳдан ўзгага ибодат этмаган, доимо ҳар бир нарсада Аллоҳга қайтиб, Унинг амрига мувофиқ иш тутувчи ва тавҳидга амал қилувчиларга хушхабар бор.

«Бас, бир бандаларимга хушхабар берки, улар гапни эшитиб, энг гўзалига эргашарлар.»

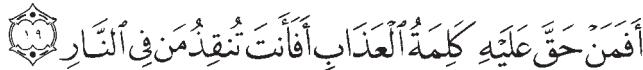
Аллоҳнинг муваҳҳид бандалари, холис Ўзига ибодат қиладиган, тофутга умуман яқинлашмайдиган бандалари гапни эшигадилар, аммо гапнинг ичидан энг яхшисини танлаб олиб ўшангэ эргашадилар. Гапнинг ичидан энг яхши гапга, Аллоҳ ва Унинг Расулиниг гапидир. Ана ўша энг яхши гапга, Аллоҳ ва Унинг Расулиниг гапига эргашувчи бандаларгагина хушхабар бер. Түғёнга кетган, ўзини Аллоҳнинг ўрнига қўйган аллақандай тофутларнинг гапларига эргашганларга хушхабар йўқ.

«Ана ўшалар Аллоҳ ҳидоят қилганлардир.»

Гапни эшитиб, энг яхисига эргашадиганлар Аллоҳ таоло ҳидоят қилган бандалардир.

«Ана ўшалар, ҳа, ўшалар ақл эгалариdir.»

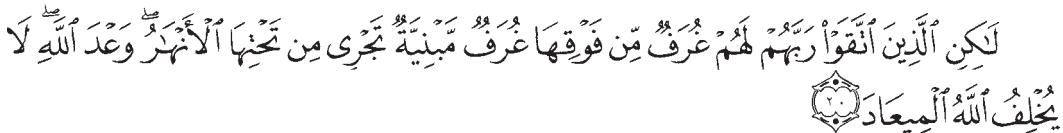
Улардан бошқаларни ҳидоят, ақл эгаси деб бўлмайди.

أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلْمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنَّتَ تُنْقِدُ مَنْ فِي الْنَّارِ

19. Ёки у ҳақида азоб сўзи ҳақ бўлган кимсани – дўзахдаги кимсани сен қутқара олурмисан?!

Яъни, тофутга эргашганлар учун ҳукм чиқди. Уларга азоб сўзи собит бўлди. Улар дўзахга тушадилар. Эй Мұхаммад, улар ҳақида азоб сўзи ҳақ бўлган, дўзахга тушишга ҳукм этилганларни сен ҳам қутқаза олмассан!

Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам қутқаза олмасалар, уларга бошқа ҳеч ким ҳам ёрдам бера олмайди.

لَكِنَّ الَّذِينَ أَنْقَوْرَاهُمْ لَهُمْ عُرْفٌ مِّنْ فَوْقَهَا عُرْفٌ مَّبِينٌ يَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَرُ وَعَدَ اللَّهُ لَا يُخَلِّفُ اللَّهُ الْمِيعَادُ

20. Лекин Роббилирига тақво қилганлар учун болохоналар устидан болохоналар бино қилингандир. Остларидан анҳорлар оқиб турур. Аллоҳнинг ваъдаси шу! Аллоҳ ваъдага хилоф қилмас.

Бу дунёда муважҳид бўлиб, холис Аллоҳга ибодат қилиб, тофутта сифинмай яшаб ўтган бандаларга у дунёда алоҳида олий мақомлар бордир.

«Лекин Роббилирига тақво қилганлар учун болохоналар устидан болохоналар бино қилингандир.»

Яъни, тақводор бандалар учун жаннатда олий мақом – баланд-баланд хоналар бино қилингандир. Устма-уст, яна ҳам олий мақом, яна ҳам баланд хоналар бино этилгандир. Уларнинг

«Остларидан анҳорлар оқиб турур».

Ўша олий мақом, устма-уст қурилган биноларнинг остидан сувлар оқиб туради. Тақводор бандалар учун берилган:

«Аллоҳнинг ваъдаси шу! Аллоҳ ваъдага хилоф қилмас».

Банда ваъдасига хилоф қилмай тақводор бўлиб ўтса, бас, мазкур мукофотларга албатта эришади.

Кейинги оятларда Аллоҳдан бошқага ибодат қилганларга эслатма учун Аллоҳнинг ваҳдониятига далиллар келтирилади. Ҳидоят ва залолат орасидаги фарқ баён этилади. Энг гўзал гап нима

эканлиги тушунтирилади. Унга эргашмаган золимларнинг ҳоли нима бўлиши айтиб ўтилади.

اَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَّكُمْ بِنَتْبِعَ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ يَخْرُجُ بِهِ زَرْعًا مُّخْتَلِفًا
اَلْوَنُونَ هُمْ يَهْيِئُونَ فَتَرَهُ مُصْفَرًا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطْلَمًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذَّكَرٍ لِّأُولَئِكَ الْأَلَبِينَ

21. Аллоҳ осмондан сув тушириб, уни ердаги манбалардан юритиб қўйганини кўрмадингми?! Сўнгра у ила турли рангдаги экинларни чиқаради. Кейин у қурийди. Бас, уни сарфайган ҳолида кўрарсан. Сўнгра уни қуруқ чўпга айлантирур. Албаттта, бунда ақл эгалари учун эслатма бордир.

Қуръони Каримда доимо дунё ҳаётига ўсимликнинг ҳаёти мисол қилиб келтирилади. Ёмғир ёққандан сўнг чиройли бўлиб чиққан ўсимлик тездагина сўлиб сарфайиши, қуриб хас-хашакка айланиши бу дунё ҳаётининг заволи тез эканлигига ишорадир. Айни чоқда, осмондан сув тушириб, ўсимликларни ранго-ранг қилиб ўстириб қўйиш Аллоҳ таолонинг ваҳдониятига ёрқин далилдир.

«Аллоҳ осмондан сув тушириб, уни ердаги манбалардан юритиб қўйганини кўрмадингми?!»

Агар Аллоҳ таоло осмондан сув туширмаса, нима бўлар эди? Ким сув туширап эди. Ахир, ер юзидағи ҳамма сувларни Аллоҳ осмондан ёғдирган. Хоҳ булоқ ва қудуқлар, хоҳ ер ости дарёлари ва ер усти дарёлари суви бўлсин – ҳамма-ҳаммаси Аллоҳ осмондан тушириб қўйган сувдир.

«Сўнгра у ила турли рангдаги экинларни чиқаради.»

Ер юзидағи сонсиз-саноқсиз турдаги, турли-туман рангдаги экинларни, ўсимликларни Аллоҳ. Ўзи осмондан туширган сув ила кўкартириб ундириласа, ким уларни ундириб-ўстира олади?!

«Кейин у қурийди.»

Бир оз муддатдан кейин ўша ўсиб турган ўсимлик қурийди.

«Бас, уни сарфайган ҳолида кўрарсан.»

Кечагина турли чиройли рангларда жилоланиб турган ўсимликлар ҳаёт асарини йўқотиб сарфайиб қолади.

«Сўнгра уни қуруқ чўпга айлантирур.»

Сўнгра Аллоҳ сарфайган ўсимликни қуруқ чўп-хашакка айлантиради.

«Албатта, бунда ақл эгалари учун эслатма бордир.»

Аллоҳ берган ақлни тўғри ишлатиб, ўйлаб, тадаббур қилиб кўрган бандалар учун етарли эслатма бордир. Ўзларига яраша

хулоса чиқариб, беш кунлик ҳаётларида фурсатни фанимат билиб, керакли ишларни қилиб оладилар.

أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدَرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِّنْ رَّبِّهِ فَوَيْلٌ لِّلْقَنْسِيَةِ قَلُوبُهُمْ مِّنْ ذِكْرِ اللَّهِ أَوْ لَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

22. Аллоҳ кўксини Исломга кенг қилиб очиб қўйган шахс ўз Роббидан бўлган нурда эмасми?! Аллоҳни зикр қилишдан қалблари қотиб қолганларга вой бўлсин! Ана ўшалар очиқ-оидин залолатда-дирлар.

Ушбу ояти каримада мўмин қалб билан кофир қалбнинг орасидаги фарқ очиқ-оидин баён қилинади.

«Аллоҳ кўксини Исломга кенг қилиб очиб қўйган шахс ўз Роббидан бўлган нурда эмасми?!»

Албатта, Аллоҳ таоло кимнинг қалбини Исломга кенг очиб қўйса, ўша одамнинг қалби илоҳий нур ила тўлади, яъни, унинг қалби тўла нур бўлади. Ўша нурли қалб ўз ҳаёт йўлини ҳам Ислом нури билан ёритади. Ҳар бир ишида, ҳар бир тасарруфида унга тўғри йўл кўрсатиб туради.

«Аллоҳни зикр қилишдан қалблари қотиб қолганларга вой бўлсин!»

Улар Аллоҳни зикр қила олмайдилар. Чунки, қалблари тош бўйлиб қотиб қолган. Қотган тош ичини нур ёритмайди. Уларнинг қалбига Ислом нури ҳам, иймон нури ҳам кирмайди. Аллоҳнинг зикри нури кирмайди. Ана ўшаларга вой бўлмай, кимнинг ҳолига вой бўлсин?!

«Ана ўшалар очиқ-оидин залолатдадирлар.»

Очиқ-оидин адашувдадирлар. Уларнинг йўлини ёритадиган нурлари йўқ. Шунинг учун ҳам, қоронғуда адашиб, ҳалокат йўлига юриб кетадилар. Оқибатда ҳолларига вой бўлади.

Аслида эса, Аллоҳ таоло бандаларига нурни, ҳидоятни Қуръон орқали тушириб қўйган эди.

الله نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَبِّهًا مَّا شَاءَ فَقَسَعَرُ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشُونَ رَبَّهُمْ إِنْ تَلِينُ جُلُودَهُمْ وَقُلُوبَهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللهِ ذَلِكَ هُدَىٰ أَللَّهُ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ

23. Аллоҳ энг гўзал сўзни ўхшаш ва такрорланган китоб этиб туширап. Ундан Роббиларидан қўрқадиганларнинг терила-

ри титрар. Сўнгра уларнинг терилари ва қалблари Аллоҳнинг зикрига юмшар. Ана шу Аллоҳнинг ҳидоятидир. У ила Аллоҳ ҳоҳлаган кимсани ҳидоят қилас. Кимни Аллоҳ залолатга кетказса, бас, унинг учун ҳидоят қилгувчи йўқ.

Бу ояти каримада Қуръони Каримнинг васфи, унинг мўминларга таъсири ва у орқали ҳидоятга эришиш ҳақида сўз кетмоқда.

«Аллоҳ энг гўзал сўзни ўхшаш ва тақрорланган китоб этиб туширап.»

Қуръони Карим энг гўзал сўздир. Унинг ояtlари гўзаликда, пурмаъноликда, ҳикматда, тўғриликда ва ҳукмда бир-бирига ўхшашдир. «Тақрорланадиган» бўлиши эса, ҳукмлари тақрор-тақрор келади, ҳикматлари тақрор-тақрор келади, ваъзлари, огоҳлантиришлари, ваъдаю таҳдиidlари ҳам тақрор-тақрор келади. Шунингдек, суралари, ояtlари тақрор-тақрор ўқилади, ёд олинади, ўрганилади.

«Ундан Роббилиаридан қўрқадиганларнинг терилари титрар.»

Аллоҳдан қўрқадиган бандалар Қуръонни ўқиганларида, унинг тиловатларини эшигтанларида баданлари титрайди. Ундаги маънолардан таъсирланиб, уни туширган Аллоҳнинг ҳайбатидан, уни улуғлашдан қалблари титрайди.

«Сўнгра уларнинг терилари ва қалблари Аллоҳнинг зикрига юмшар.»

Бу сифат Аллоҳ таолонинг аброр бандаларининг сифатидир. Улар Қуръон тиловатидан, ундаги маънолардан жуда қаттиқ, таъсирланадилар. Огоҳлантирувчи, таҳдиid қилувчи ояtlар келганида хавфдан, қўрқинчдан баданлари титрайди, яхши ваъда ва раҳмат ояtlари келганида умидворлиқдан баданлари ва қалблари юмшайди, Аллоҳнинг зикрига яна ҳам кўпроқ бериладилар. Бундай бўлиши яхшилик аломатидир.

«Ана шу Аллоҳнинг ҳидоятидир.»

Қуръондан гўзал таъсирланиш Аллоҳнинг ҳидоятидир.

«У ила Аллоҳ ҳоҳлаган кимсани ҳидоят қилур.»

Ҳидоятта эришган одам Қуръондан таъсирланиб, кўнгли юмшаб, унга амал қилишга ўтади.

«Кимни Аллоҳ залолатга кетказса, бас, унинг учун ҳидоят қилгувчи йўқ.»

Ундей одамнинг иши чатоқ!

﴿أَفَمَنْ يَنْقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُو قُوَّامًا كُنُثُمْ تَكْسِبُونَ﴾

24. Ахир қиёмат куни золимларга, касб қилиб юрган нарсангизни тотиб кўринг, дейилганида ёмон азобдан юзи ила сақла-надиган одам (мўмин ила тенг бўлармиди)?!

Бу оятда ниҳоятда ёмон ҳолга тушиб қолган кофирни ҳеч қачон мўмин бандага тенглаштириб бўлмаслиги ҳақида сўз кетмоқда.

Киёмат кунида золимларга, яъни, кофир ва мушрикларга:

«касб қилиб юрган нарсангизни тотиб кўринг», дейилса, ўша ёмон азобдан юзи билан сақланишга уринади.

Аслида, одам ёмон нарсадан юзини тўсиш билан ҳимояланади. Асосан, юзини қўли билан тўсишга интилади. Бу тарз ҳимояланиш учун ўйлаб, режа тузиб ўтиришнинг ҳожати йўқ, балки беихтиёр, ўз-ўзидан шундай ҳаракат қилинади. Аммо золим кофир ва мушрик дўзахийлар бошларига энг улкан хавф-хатар – қиёмат азоби келганида юзларини ҳам тўсолмай қолишаркан, аксинча, ўзларини юзлари билан тўсиб ҳимоя қилишга уринишаркан. Чунки, қўллари кишланланган бўлади. Ана шундай одамни мўминга тенглаштириб бўлармиди?!

 كَذَبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَنَّهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ

25. Улардан олдингилар ҳам ёлғончи қилганлар, бас, уларга ўzlари сезмаган томондан азоб келган.

Хозирги кофир ва мушриклардан олдин ўтган кофир ва мушриклар ҳам Пайғамбарларини ёлғончи қилганлар, ўшанда уларга ўzlари сезмаган томондан азоб келган.

 فَإِذَا قَهُمُ اللَّهُ الْخَزِيرَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلِعَذَابِ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

26. Аллоҳ уларга бу дунёда хорликни тоттириди, албатта, охират азоби, агар билсалар, янада улкан бўлур.

Ўша, аввал ўтган кофир ва мушрикларга Аллоҳ таоло ушбу дунё ҳаётидаёқ хорлик, шармандалик азобини тоттириб қўйди. Агар улар билсалар, охират азоби бу дунё азобидан ҳам қаттиқ, шиддатли бўлади. Шунинг учун, хозирги кофир ва мушриклар вақт борида ўzlарини ўнглаб олсинлар.

 وَلَقَدْ ضَرَبَنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْءَانِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَذَكَّرُونَ

27. Батаҳқиқ, Биз ушбу Қуръонда одамларга турли мисоллар келтирдик. Шоядки, эсласалар.

Одамлар эслалиши, ўzlарини ўнглаб олиши учун ушбу Қуръонда турли мисоллар келтирдик. Шунингдек:

فَرِءَانًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوْجٍ لَعَلَّهُمْ يَئْقُونُ

28. Арабча Қуръонни эгриликсиз қилиб (туширдикки), шояд-ки, тақво қилсалар.

Араб тилида тушган ушбу Қуръонда ҳеч бир эгрилик, хато, нотүгрилик йўқдир. У ўзига яқин бўлган кишининг тақводор бўлишини таъминлайди.

Кейинги оятда муваҳҳид – фақат Аллоҳ таолонинг Ўзига иймон келтириб, Унгагина ибодат қиласидиган одам билан унинг акси бўлган одам қиёси келтирилади:

صَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شَرَكَاءُ مُتَشَكِّسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَا نِمَثَلًا الْحَمْدُ
لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

29. Аллоҳ бир мисол келтирадир. Бир одамга талашувчи шериклар эгадир. Саломат ҳолидаги бошқа бирига бир киши эгадир. Икковларининг мисоли баробарми?! Аллоҳга ҳамд бўлсин. Йўқ, кўплари билмаслар.

Эй одамлар, эътибор бериб, ўйлаб кўринглар. Сизларга:
«Аллоҳ бир мисол келтирадир».

Чунки, мисол келтирилса, масала яна ҳам ойдинлашади. Масалан:

«Бир одамга талашувчи шериклар эгадир».

Бир қул бор. Унга талашиб-тортишадиган, беодоб шериклар эгадирлар. Ўшалар у қулни тинмай талашадилар. Ҳар бири унга алоҳида иш буюради, ўзига қўпроқ хизмат қилишини, қўпроқ фойда келтиришини хоҳлайди.

«Саломат ҳолидаги бошқа бирига бир киши эгадир».

Соф-саломат бошқа бир қул бор, унга бир киши эгадир. Унга фақат бир кишидан буйруқ келади. У фақат бир кишини рози қилиши керак, холос.

«Икковларининг мисоли баробарми?!»

Кўпчиликнинг қули билан бир кишининг қули баробар бўла оладими? Албатта, баробар бўлмайди. Буни ҳамма билади. Мушриклар ҳам бунга иқрор бўладилар. Мушрикларни ҳам бунга иқрор қилган

«Аллоҳга ҳамд бўлсин».

Бу ҳақиқатни ҳамма билармикан?

«Йўқ, кўплари билмаслар».

Билмайдилар, шу боисдан ҳам тавҳидга амал этмайдилар, ёлғиз Аллоҳнинг Ўзига ибодат қилмайдилар. Балки Унга ширк келтирадилар. Оқибатда, бир неча хожага қуллик қилган одамга ўхшаб, расвои олам бўладилар. Улар бу ҳақиқатни билмасалар, билмасинлар. Сенга хилоф қилсалар, қилаверсинглар. Барибир, охироқибат қилмишларига жавоб берадилар. Чунки, эй Мұхаммад:

إِنَّكَ مَيْتٌ وَلِنَّهُمْ مَيْتُونَ

30. Албатта, сен ҳам ўлгувчисан, улар ҳам ўлгувчиidlар.

Аллоҳдан бошқа ҳар бир тирик жон ўлади. Ҳамма ҳам ўлади. Ўлмайдиган ҳеч ким йўқ. Фақат Аллоҳ таолонинг Ўзигина қолади.

ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِّمُونَ

31. Сўнгра, албатта, сизлар қиёмат куни Роббингиз ҳузурида тортишурсизлар.

Ўлганингиздан кейин охиратда, қиёмат қоим бўлгач, қайта тирилиб, Аллоҳ таолонинг ҳузурида жамланасизлар ва ўзаро зулм, дину дунё ишлари бўйича тортишиб, бир-бирларингизга даъво қиласизлар. Ана ўшанда Роббингиз орангизда одил ҳукм чиқаради. Бу ҳам Аллоҳнинг тавҳиди далилидир.

فَمَنْ أَطْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ إِذْ جَاءَهُ اللَّيْسَ فِي جَهَنَّمَ
مُشْوَّقًا لِلْكَافِرِينَ

32. Аллоҳга нисбатан ёлғон гапирган ва ўзига содик (сўз) келганида уни ёлғонга чиқаргандан ҳам золимроқ кимса борми?! Кофиirlарнинг жойи жаҳаннамда эмасми?!

Ўлимнинг ҳақлиги, барча одамларнинг қиёмат куни Аллоҳ таоло ҳузурида тўпланиши ва ўзаро тортишилари айтилгандан сўнг, юқоридаги ва ундан кейинги ояtlарда ҳукм чиқиши ҳақида сўз кетади. Аввал кофир ва мушриклардан сўз очилади:

«Аллоҳга нисбатан ёлғон гапирган...»

Бу сифат мушрикнинг сифатидир. Мушрик, Аллоҳнинг шериги бор, Аллоҳнинг хотини, ўғли ёки қизи бор, деб у зотга нисбатан ёлғон гапиради.

«...ва ўзига содиқ (сўз) келганида уни ёлғонга чиқаргандан ҳам золимроқ кимса борми?!»

Аллоҳга нисбатан ёлғон гапириб юрган мушрикка содиқ (рост) сўз, Куръон келса, уни ёлғонга чиқаради. Бу ишлари зулм устига зулмдир. Шу билан мушрик даҳшатли золимга айланади. Дунёда ундан ҳам золимроқ одам борми? Албатта, йўқ. У золим банда Аллоҳ, таолонинг тавҳидига иймон келтириш ўрнига, Унга ширк келтириб, энг улкан зулмни қилди. Сўнгра, ўзига келган Куръони Каримдек содиқ сўзни тасдиқлаш ўрнига, уни ёлғон дейишгача бориб етди, икки баравар зулм қилди. Албатта, бу дунёдаги энг золим одам ўша бўлади. Шундай бўлгандан кейин:

«Кофирларнинг жойи жаҳаннамда эмасми?!»

Албатта, уларнинг жойи жаҳаннамда!

وَالَّذِي جَاءَ بِالصَّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

33. Содиқ (сўз)ни келтирган ва уни тасдиқ қилган эса, ана ўшалар тақводорлардир.

Яъни, Аллоҳнинг содиқ сўзини бандаларга етказган ва ўша содиқ сўзни тасдиқлаганлар тақводорлардир. Куръони Каримни келтирган Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳамда бошқа барча Пайғамбар алайҳиссаломлар ва барча мўмин бандалар шу сирага кирадилар. Улар Аллоҳ таолога тақво этган, Унинг айттанини қилган, қайтарганидан қайтган бандалардир.

لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ كَعِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ

34. Улар учун Роббилари ҳузурида хоҳлаган нарсалари бордир. Ана ўша, гўзал амал қилгувчиларнинг мукофотидир.

Ана ўша тақводор бандалар учун охиратда, жаннатда кўнгиллари истаган нарса муҳайё бўлади. Бу нарсалар уларнинг Роббилари ҳузуридаги ҳақларидир. Бу дунёда тақводор бўлиб ўтган зотларнинг охиратдаги мукофоти ана шудир.

لِئِنْ كَفَرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأُلَّذِي عَمِلُوا وَبَخْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ

35. Зеро, Аллоҳ уларнинг қилган энг ёмон амалини ўчириб, қилиб юрган энг гўзал амаллари ажри ила мукофотлар.

Хар бир заррадек амал ҳам ўлчаниб, ўшанга биноан жазо ёки мукофот берилиши адолат саналади. Аммо тақводор бандаларга келганда Аллоҳ таоло фазлу карам кўрсатар экан. У зот Ўз фазли ила тақводор бандаларнинг энг ёмон амалларини ҳам кечиб юбориб, мукофотни уларнинг энг яхши амаллари ҳисобидан берар экан.

أَلِيَّسْ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيَحْوِفُونَا كَمَا لَنَا مِنْ هَادِ

36. Аллоҳ Ўз бандасига етарли эмасми?! Улар сени Ундан бошқалар билан қўрқитурлар. Кимни Аллоҳ залолатга кетказса, бас, унинг учун ҳеч бир ҳидоят қилгувчи йўқ.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам мушрикларни Аллоҳ, таолонинг тавҳидига чақириб, уларнинг турли сохта худоларини айблаганларида, улар: «Мұхаммад худоларимизни сўқищдан тўхтамаса, унга, албатта, ёмонлик етади», деб у зот соллаллоҳу алайҳи васалламни қўрқитмоқчи бўлганлар. Ушбу оят шу муносабат ила тушган экан. Гарчи хос сабаб билан нозил бўлса ҳам, маъноси умумийдир.

«Аллоҳ Ўз бандасига етарли эмасми?!

Энг қудратли, ёлғиз Холик, ёлғиз Ҳомий, ёлғиз Розиқ бўлган Аллоҳнинг ваҳдониятига ишонган баnda учун Аллоҳнинг Ўзи етарли эмасми? Аллоҳ у билан бўлгандан кейин у баңда кимдан қўрқади? Кимдан хавфсирайди?

«Улар сени Ундан бошқалар билан қўрқитурлар.»

Аллоҳдан бошқанинг қўлидан нима келар эди? Аллоҳнинг ҳимоясида турган баңдага улар нима зарар етказа олар эдилар? Лекин залолатдаги мушриклар бу ҳақиқатни тушуниб етмайдилар.

«Кимни Аллоҳ залолатга кетказса, бас, унинг учун ҳеч бир ҳидоят қилгувчи йўқ.»

Шунинг учун, залолатида давом этиб юраверади.

وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ هَمَّ الَّهُ مِنْ مُضِلٍّ أَلِيَّسْ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي أَنْتَقامِ

37. Кимни Аллоҳ ҳидоятта солса, бас, унинг учун ҳеч бир залолатга кетказгувчи йўқ. Аллоҳ азийзу интиқом эгаси эмасми?!

Шунингдек, ҳидоят ҳам Аллоҳ таолонинг ихтиёридадир. У хоҳлаган одамни ҳидоятта бошлиайди. Аллоҳ ҳидоятта солган одамни эса, ҳеч ким залолатга кетказа олмайди.

«Аллоҳ азийзу интиқом эгаси эмасми?!

Аллоҳ ҳаммадан ғолиб, устун зот эмасми?!

Аллоҳ Ўзига қуфр ва ширк келтирганлардан интиқом олишга қодир зот эмасми?! Албатта, Аллоҳ азийз – ҳамманинг устидан ғолибдир. Албатта, Аллоҳ коғир ва мушриклардан интиқом олишга қодирдир.

وَلَئِن سَأْلَتَهُم مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لِيَقُولُوا إِنَّ اللَّهَ قُلْ أَفَرَئِيمَ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضَرِّ هُنَّ كَيْشَفَتُ ضُرُّهُ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هُنَّ مُؤْسِكُتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسِيَّ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ كُلُّ الْمُتَوَكِّلُونَ

38. Агар улардан: «Осмонлару ерни ким яратди?» – деб сўрасанг, албатта: «Аллоҳ!» – дерлар. Сен: «Менга хабар берингларчи! Сиз илтижо қилаётган, Аллоҳдан бошқа нарсалар, агар Аллоҳ менга зарарни ирода қилса, ўшалар Унинг зарарини аритгувчи бўла олурларми?! Ёки менга марҳаматни ирода қилса, ўшалар Унинг марҳаматини тутиб қолгувчи бўла олурми?!» – деб айт. Сен: «Менга Аллоҳ етарли, таваккал қилгувчилар Унгагина таваккал қилурлар», деб айт.

Ушбу оядта мушрикларнинг мантиқсиз тасарруфлари муолажа қилинади. Улар ҳеч ишга қудрати етмайдиган турли нарсаларга ибодат қилиб юрадилар. Ўша нарсалар осмонлару ерни яратмаганини ҳам яхши биладилар.

«Агар улардан: «Осмонлару ерни ким яратди?» – деб сўрасанг, албатта: «Аллоҳ!» – дерлар.»

Аллоҳ яратди, дейишдан бошқа иложлари ҳам йўқ. Осмонлару ерни бизнинг сохта худоларимиз яратди, дея олмайдилар. Чунки, сохта худолари ярата олмаслигини яхши биладилар. Улар, осмонлару ер ўзидан-ўзи яралиб қолди, ҳам дея олмайдилар. Чунки, заррача ақли бор одам ҳеч қачон осмонлару ердаги нарсалар ўзидан-ўзи яралиб қолишини даъво қилмайди. Демак, осмонлару ерни Аллоҳ яратган, дейиш мумкин, холос.

«Сен: «Менга хабар берингларчи! Сиз илтижо қилаётган, Аллоҳдан бошқа нарсалар, агар Аллоҳ менга зарарни ирода қилса, ўшалар Унинг зарарини аритгувчи бўла олурларми?!» – деб айт.

Агар осмонлару ерни яратган Аллоҳ таоло менга зарар еткашибни хоҳласа, сиз ибодат қилиб юрган тоғутлар ўша зарарни тўсив қола оладиларми?!

«Ёки менга марҳаматни ирода қилса, ўшалар Унинг марҳаматини тутиб қолгувчи бўла олурми?!» – деб айт.»

Ёки аксини олайлик. Аллоҳ менга Ўзи бир марҳамат кўрса-тишни хоҳласа, сизнинг сохта худоларингиз ўша марҳаматни тутиб қола оладиларми?! Ҳеч нарса қила олмайдилар. Шунинг учун, Аллоҳдан ўзгага илтижо қилиш бехуда.

«Сен: «Менга Аллоҳ етарли, таваккал қилгувчилар Унгагина таваккал қилурлар», деб айт.»

Муваҳҳид бандага Аллоҳ таолонинг ўзи етарли. Бошқанинг ҳожати йўқ. Фақат унинг ўзигина ишончли суюнчдир. Эй Мухаммад, уларга:

 قُلْ يَقُومٌ أَعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَنِ الْفَسْوَفِ تَعْلَمُونَ كَمْ مِنْ يَأْتِيهِ

 عَذَابٌ يُخْزِيُهِ وَيَحْلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ

39. Сен: «Эй қавмим, ўз ҳолингизча амал қилаверинг. Албатта, мен ҳам амал қилгувчиман. Бас, тезда билурсиз,

40. Кимга уни расво қиладиган азоб келажагини ва кимга давомли азоб тушажагини», деб айт.

Яъни, эй қавмим, Аллоҳнинг тавҳид йўлига юрмай, Унга ширк келтирадиган бўлсангиз,

«...ўз ҳолингизча амал қилаверинг».

Ўз ихтиёрингиз билан, ўз хоҳишингиз ва йўлингиз билан амал қилаверинг.

«Албатта, мен ҳам амал қилгувчиман.»

Аммо мен Аллоҳнинг айттанига амал қиласман.

«Бас, тезда билурсиз...»

Тезда қиёмат қоим бўлажак, ўшанда биласиз.

«Кимга уни расво қиладиган азоб келажагини...»

Кимга шарманда, хору зор қиладиган азоб келишини

«...ва кимга давомли азоб тушажагини».

Доим устида муқим турадиган азоб тушажагини биласиз.

Менгами, сизларгами?

Эй Мухаммад!

 إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَبَ لِلتَّائِسِ بِالْحَقِّ فَمَنِ اهْتَدَ فِي نَفْسِهِ وَمَنِ ضَلَّ فَإِنَّمَا

 يَضْلُلُ عَلَيْهَا وَمَا أَنَّتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ

41. Албатта, Биз одамлар учун сенга китобни ҳақ ила туширдик. Бас, ким ҳидоятга юрса, ўзига фойда. Ким залолатга кетса, ўзига зарар. Сен уларга вакил (кўриқчи) эмассан.

Одамларга мазкур азоблардан сақланиш йўлини кўрсатиш учун:
«Албатта, Биз одамлар учун сенга китобни ҳақ ила туширдик».

Ха, Қуръон ҳақ ила тушди. Уни Ҳақ таоло туширди. У ҳақ Пайғамбар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга тушди. Қуръон ўзи ҳақ бўлиб тушгандир. Қуръон ҳақиқат китобидир. Қуръон одамларга ва жинларга ҳар икки олам ҳақиқатини баён қилиш учун тушгандир. Энди ҳамма нарса аён.

«Бас, ким ҳидоятга юрса, ўзига фойда.»

Ким ақлини ишлатиб, инсоф қилиб ҳидоятга юрса, Аллоҳ туширган Қуръонга амал қилса, ўзига фойда бўлади. Бошқа учун эмас. Шунингдек:

«Ким залолатга кетса, ўзига зарар.»

Ким шунчалик гап-сўздан кейин ҳам, Аллоҳ унга ақл-хуш бериб, Пайғамбар юбориб, китоб тушириб, ҳақ йўлни кўрсатиб қўйганидан кейин ҳам залолат йўлини танласа, ўзига зарар қиласди, бошқага эмас.

«Сен уларга вакил (қўриқчи) эмассан.»

Эй Пайғамбар, сен кўп қуюнаверма, сен уларга Аллоҳ таоло томонидан юборилган огоҳлантирувчи элчисан, холос, уларга вакил (қўриқчи) эмассан. Ҳамма учун ҳақиқий вакил — қўриқчи Аллоҳ, таолонинг Ўзи. Унинг Ўзи бандаларнинг ҳамма ҳолатларини кузатиб, тасарруф қилиб туради.

 اللَّهُ يَتَوَفَّ الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا كَافِيْمُسْكُ الَّتِي قَضَى عَلَيْهَا
 الْمَوْتَ وَيُرِسِّلُ الْأُخْرَى إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَنْفَكُرُونَ

42. Аллоҳ жонларни ўлими вақтида, ўлмаганларини эса, уйқуси вақтида олур. Бас, ўлишига ҳукм қилганларини ушлаб қолур, қолганларини маълум муддатгача қўйиб юборур. Албатта, бунда тафаккур қиласиган қавмлар учун оят(ибрат)лар бордир.

Ушбу оят маънолари ҳам Аллоҳ таолонинг ваҳдониятига ёрқин далилдир. Дунёдаги барча ишлар ёлғиз У зотнинг Ўзига боғлиқлигини билдиради.

«Аллоҳ жонларни ўлими вақтида, ўлмаганларини эса, уйқуси вақтида олур.»

Ҳар лаҳзада қанчадан-қанча одамлар жон берадилар. Уларнинг жонини ким олади? Ҳар бир одам ҳар куни маълум муддат ухлайди, ўшанда у ўликка ўхшаб ётади. Унинг жони нима бўлади? Бу саволларга мазкур жумлада жавоб бор.

Жонларни ўлим вақтида ҳам, ухлаган вақтида ҳам оладиган зот Аллоҳдир. Тандан жон чиқиши «кatta вафот», ухлаганда тана билан жон орасида алоқанинг кучсизланиши «кичик вафот» дейилади. Чунки, ухлаган одамнинг жонини ҳам Аллоҳ таоло олган бўлади.

«Бас, ўлишига ҳукм қилганларини ушлаб қолур, қолганларини маълум муддатгача қўйиб юборур.»

Кимнинг қазоси етган бўлса, уйқусидан қайта уйғонмай, кичик вафоти катта вафотга айланниб қолаверади. Аллоҳ ажали етмаганларнинг жонини қўйиб юборади. Улар белгиланган ажалгача яшаб юрадилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассаллам ҳар кеч ётаёттгандарида: «Роббим, сенинг исминг ила ёнимни қўйдим. Сен билан уни кўтарурман. Агар жонимни тутиб қолсанг, уни мағфират қилгин. Агар уни қўйиб юборадиган бўлсанг, уни солиҳларни муҳофаза этадиган нарса ила муҳофаза қилгин», деган дуони ўқиб уйқутга кетар эдилар.

«Албатта, бунда тафаккур қиласидиган қавмлар учун оят(ибрат)лар бордир.»

Чунки, уларнинг жони доимо Аллоҳнинг қўлида. У зот ул жонни хоҳлаган лаҳзасида олиб қўйиши мумкин. Кейин эса, албатта, ҳисобкитоб қиласиди. Сўраб-сuriштиради. У вақтда нима қиласидилар?!

 أَوْ أَخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَاعَةً قُلْ أَوْلَوْ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْلَمُونَ

43. Ёки Аллоҳдан ўзга шафоатчилар тутганларми?! Сен: «Ахир, улар бирор нарсага эга бўлмасалар ва бирор нарсани англамасалар ҳам-а?!» – деб айт.

Нима учун кофир ва мушриклар Аллоҳнинг тавҳидига юрмайдилар?! Унга куфр ва ширк келтирадилар?!

«Ёки Аллоҳдан ўзга шафоатчилар тутганларми?!»

Аллоҳдан бошқа ўша шафоатчилари қиёмат кунида уларни шафоат қилиб, оқлаб, қутқариб қиласидиларми?! Агар улар ўзларича, соxта худолар бизни қиёмат куни шафоат қиласидилар, деб юрган бўлсалар, уларга:

«Сен: «Ахир, улар бирор нарсага эга бўлмасалар ва бирор нарсани англамасалар ҳам-а?!» – деб айт.»

Эй, мушриклар, ахир, Аллоҳдан ўзга тутган бут-санамларингиз бирор нарсага эга бўлмасалар ҳам, сизни шафоат қилишларига ишонасизларми?!

Эй, мушриклар, ахир, Аллоҳдан ўзга тутган бут-санамларингиз бирор нарсани англамасалар ҳам, шафоат қиласидилар, деб ўйлайсизми?!

Йўқ, улар ҳам, улардан бошқалар ҳам ҳеч кимни шафоат қила олмайди!

Эй Пайғамбар!

 قُلْ لِلَّهِ الْسَّمْوَاتُ وَالْأَرْضُ تَرْجَعُونَ

44. Сен: «Барча шафоат ёлғиз Аллоҳникидир. Осмонлару ернинг мулки(эгалиги) ҳам ёлғиз Уницидир. Сўнгра Унгагина қайтарилиурсизлар», деб айт.

Эй Мұхаммад, мушрикларга

«Сен: «Барча шафоат ёлғиз Аллоҳникидир», деб айт.

Ха, шафоат ёлғиз Аллоҳ таолонинг Ўзигагина хос. Бошқа ҳеч ким ҳеч қачон шафоат қила олмайди. Айниқса, ҳеч нарсага эга бўлмаган, ҳеч нарсани англамайдиган буту санамларнинг қўлидан бир иш келмайди.

«Осмонлару ернинг мулки(эгалиги) ҳам ёлғиз Уницидир.»

Мулқда ҳеч ким Аллоҳ таолога шерик бўла олмайди. Шунинг учун, шафоат (оқловда) ҳам У зотга ҳеч ким шерик бўлмайди.

«Сўнгра Унгагина қайтарилиурсизлар», деб айт.»

Фақат ёлғиз Аллоҳгагина қайтариласизлар. Ундан бошқа ҳеч ким сизни шафоат қилмайди. Бу ҳодисалар кишиларни Аллоҳнинг тавҳидига чақиради, Аллоҳнинг ваҳдониятига далил бўлади.

 وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ أَشْمَأَتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالآخِرَةِ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ

 مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبَشِّرُونَ

45. Қачонки Аллоҳнинг ёлғиз Ўзи зикр қилинса, охиратга иймон келтирмайдиганларнинг қалблари сиқилиб кетар. Қачонки Ундан ўзгалар зикр қилинсалар, бирдан шодланиб кетарлар.

Ушбу ояти каримада мушрикларнинг уларнинг ҳузурида Аллоҳни зикр қилингандаги ҳоли баён қилинмоқда.

«Қачонки Аллоҳнинг ёлғиз Ўзи зикр қилинса, охиратга иймон келтирмайдиганларнинг қалблари сиқилиб кетар.»

Ха, коғир ва мушрикларга Аллоҳ таоло эслатилиб, Аллоҳнинг динига чақирилса, юраклари сиқилади. Аммо Аллоҳдан бошқа турли сохта худолар, Аллоҳнинг йўлидан бошқа турли йўллар, Аллоҳнинг шариатидан бошқа турли қонун-қоидалар зикр қилинса, шодланиб кетадилар.

«Қачонки Үндан ўзгалар зикр қилинсалар, бирдан шодланыб кетарлар.»

Бу иш Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам даврларида ҳам, кейинги даврларда ҳам күп бўлган. Ҳозир ҳам бор.

Эй Пайғамбар:

قُلِ اللَّهُمَّ فَأَطِرْ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ عَلَيْمَ الْغَيْبِ وَالشَّهِدَةَ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْلُقُونَ

46. Сен: «Эй Аллоҳим! Осмонлару ерни яратган зот! Фойиб ва ошкорни билгувчи зот! Сенинг Ўзинг бандаларнинг орасида улар ихтилоф қилиб юрган нарсаларда ҳукм қилурсан», деб айт.

Аллоҳ таоло ўтган оятда мушрикларнинг фикрлари қотиб қолганини, Аллоҳнинг зикридан қалблари сиқилиши, Аллоҳдан ўзгалар зикр қилинса, шодланишлари ҳақида хабар берганидан кеинин, бу оятда Пайғамбари Мұхаммад соллаллоху алайҳи васалламга буюриб, У зотни Ўзига илтижо ила дуо қилишга ўргатяпти.

«Эй Аллоҳим!»

Эй, ибодатимга сазовор яккаю ёлғиз зот!

«Осмонлару ерни яратган зот!»

Эй, осмонларни ҳам, ерни ҳам йўқдан бор қилган зот! Сендан бошқа ҳеч бир зот бу ишни қила олмайди. Зоро, осмонлару ерда фақат Сенинг ҳукминг юради, холос!

«Фойиб ва ошкорни билгувчи зот!»

Сен ҳамма нарсани, шу жумладан, мен билан мушрикларнинг орасида бўлаётган можароларни ҳам очиқ-оидин билиб турибсан.

«Сенинг Ўзинг бандаларнинг орасида улар ихтилоф қилиб юрган нарсаларда ҳукм қилурсан», деб айт.»

Сендан бошқа ҳеч ким ҳукм чиқармайди. Мен билан мушриклар орасида ҳам Ўзинг ҳукм қил. Мен Сенинг амринг ила одамларни тавҳидга – фақат ёлғиз Сенга ибодат қилишга чақирмоқдаман, улар бўлса, Сенга ширк келтириб, бошқа худоларга ибодат этмоқдалар.

وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً وَمَلِئُوهُمْ لَا فِتْنَةَ إِلَيْهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَبَدَاهُمْ مَنْ أَنَّ اللَّهَ مَا لَمْ يَكُنْ وَأَنَّهُمْ يَحْتَسِبُونَ

47. Агар зулм этганларга ер юзидағи барча нарса ва у билан яна шу қадар нарса берилса ҳам, қиёмат куни ёмон азобга

тўлов қилиб юборишлари аниқ. Ва уларга Аллоҳ томонидан ўзлари хаёлларига ҳам келтирмаган нарсалар зоҳир бўлур.

Кофири ва мушриклар бу дунёда гердайганлари, талашиб-тортишганлари билан, Аллоҳнинг номи зикр қилинса, юраклари сиқилиб, Аллоҳдан ўзга «худо»лари номини эшитсалар, шодон бўлганлари билан, қиёмат куни ҳоллари хароб бўлади. Гердайиш ва манманликларидан асар ҳам қолмайди. Қиёмат қоим бўлиб, ўзларига бериладиган азобни тушуниб етганларида, азобдан қутулиш учун бор-йўқ дунёларини беришга тайёр турадилар. Аммо бу тўлов кимга ҳам керак? Қиёмат кунининг қозиси пора ҳам, тўлов ҳам олмайди. У беҳожат зот. Унинг ҳузурида кофири ва мушриклар учун амалларига яраша жазо бор, холос. У куни улардан ҳеч бир тўлов олинмайди.

«Ва уларга Аллоҳ томонидан ўзлари хаёлларига ҳам келтирмаган нарсалар зоҳир бўлур.»

Улар ўйлаб хаёлларига келтирмаган, ухлаб тушларида ҳам кўрмаган турли-туман азоб-уқубатларга гирифтор бўладилар.

وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتٌ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

48. Ва уларга ўзлари касб қилган нарсаларнинг ёмонлиги зоҳир бўлур ва уларни ўзлари масхара қилиб юрган нарса ўраб олур.

Куфр ва ширк келтирган ўша золимларга қиёмат куни ўзлари касб қилган нарсаларнинг ёмонлиги эвазига бериладиган азоблар зоҳир бўлади. Шу билан бирга, уларни бу дунёда ўзлари масхаралаб юрган охират азоби ўраб олади. Бугунча улар қиёматта, унда ўзлари каби кофири ва мушриклар учун турли азоблар берилишига ишонмай, у азобни масхара қилиб юрадилар. Аммо эртага – қиёмат куни уларни айнан ўзлари масхара қилган азоблар ўраб олади.

Қизизи шундаки, кофири ва мушриклар Аллоҳ зикр қилинганда юраклари сиқилса ҳам, бошларига мусийбат тушиб, ўзларига зарар етганда, бошқача бўлиб қоладилар.

فَإِذَا مَسَّ الْأَنْسَنَ ضُرُّ دَعَانَا شَمَّ إِذَا خَوَلَنَّهُ نِعْمَةً مِنَاقَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُمُهُ عَلَى عِلْمٍ بَلْ هُنَّ فِتَنَةٌ وَلِكُنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

49. Бас, қачонки инсонни зарар тутса, у Бизга дуо қилур. Сўнгра унга Биз Ўзимиздан неъмат берсак: «Албатта, бу менга

иљмим туфайли берилди», дер. Йўқ! У синовдир. Лекин қўплари билмаслар.

Бу дунёда Аллоҳга ширку қуфр келтириб, ундан ўзгага илтижо қилиб, Аллоҳ зикр қилинганда юраги сиқилиб, пешонаси тиришиб, Аллоҳдан ўзгалар зикр қилинганда шодланиб юрган инсонни қаранг!

«Бас, қачонки инсонни зарар тутса, у Бизга дуо қилур.»

Бошига мусийбат тушса, бало-оғат келса, ўшандай кимса ҳам сохта худоларига эмас, Аллоҳ таолога ёлворади. Чунки, мусийбат ва бало-оғат режасиз келади, оддиндан ўйлаб, режа тузиб қўйиб бўлмайди. Оғир мусийбат вақтида манманлик ва такаббурлик ҳам қолмайди, инсоннинг фитрати — соф табиати очилади. Инсоннинг фитратидаги эса, Аллоҳ таолонинг ваҳдониятини тан олиш хусусияти бор. Шу боис, ҳар қандай инсон у қанчалик кофир, қанчалик мушрик бўлмасин, бошига мусийбат тушиб, заарга юз тутса, фақат Аллоҳ таолонинг Ўзига ёлворади.

«Сўнгра унга Биз Ўзимиздан неъмат берсак: «Албатта, бу менга иљмим туфайли берилди», дер.»

Аллоҳ таоло ундан заарни олиб, унга яна тинчлик-омонлик ва оғиятни берса, у эски ҳолатига қайтади. Аллоҳ берган неъматни, тинчлик-омонлик, оғият ва яхшиликларни ўз иљмим, хатти-ҳаратим билан топдим, деб даъво қила бошлади.

«Йўқ! У синовдир.»

«Йўқ!» Бу даъво нотўғри. У берилган неъматларни ўз иљми туфайли топгани йўқ.

«У синовдир.»

Унга берилган неъмат, қани, бу неъматга шукр қиласмикан ёки ношукрлик қиласмикан, деган синовдир.

«Лекин қўплари билмаслар.»

Натижада, ўзларига берилган неъмат учун Аллоҳга шукр қилиш ўрнига, уни ундей қилиб топдим, буни бундай қилиб топдим, деб мақтаниб юради.

فَدَفَاهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَمَا آغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

50. Батаҳқиқ, буни улардан аввалгилар ҳам айтган эдилар. Бас, уларнинг қилган касблари ўзларига асқотмади.

Албатта, бу неъмат менга ўзимдаги илм туфайли келди, дегандек даъвони аввалги кофир-мушриклар ҳам айтган эди.

«Бас, уларнинг қилган касблари ўзларига асқотмади.»

Ўз иљмим туфайли топдим, деб керилиб юрган нарсалари вақти

келганда уларга ҳеч бир фойда бера олмади, энди, ҳозирги кофир-мушрикларники фойда берармиди?! Албатта, буларнинг қилган касблари ҳам аввалгиларни кига ўхшайди. Керагида кунига ярамайди. Қилган касблари бесамар кетади. Боз устига, ўша касблари туфайли азоб-уқубатта учрайдилар. Аввал ўтганларнинг ҳоли мана, қандай бўлган:

فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتٌ مَا كَسَبُوا وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَؤُلَاءِ سَيِّئَاتٍ مَا كَسَبُوا
وَمَا هُم بِمُعْجِزٍ نَّا

51. Бас, уларга қилган касбларининг ёмонликлари мусийбат бўлди. Анавилардан зулм қилганларига ҳам тезда қилган касбларининг ёмонликлари мусийбат бўлур. Улар қочиб қутулгувчи ҳам эмаслар.

Аввал ўтган кофир ва мушрикларга ёмон амаллари, яъни, ўша амаллари учун берилган азоб-уқубатлар бошларига мусийбат келтириди.

«Анавилардан зулм қилганларига ҳам тезда қилган касбларининг ёмонликлари мусийбат бўлур.»

Хозирда куфр, ширк келтириб, тавҳидга кўнмай турганларга, зулмида давом этиб, тавба қилмай кетганларга ҳам ёмон амаллари учун азоб-уқубатлар, албатта, берилади.

«Улар қочиб қутулгувчи ҳам эмаслар.»

Улар бу азоблардан ҳеч ҳам қочиб қутула олмайдилар.

أَوْلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسِطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُوَمِّنُونَ

52. Улар Аллоҳ хоҳлаган кишисига ризқни кенг ва тор қилишини билмасмидилар?! Албатта, бунда иймон келтиргувчи қавмлар учун оят(белги)лар бордир.

«Хоҳлаган кишисига ризқни кенг ва тор қилиши» ҳам Аллоҳ, таолонинг ваҳдониятидандир. У зотнинг ёлғиз Ўзи борлиқни яратди. У зотнинг ёлғиз Ўзи бандаларига ризқ беради. Нима учун кофир ва мушриклар Аллоҳ уларга берган ризққа шукр қилмай, бу ризқ менга ўзимдаги илмим туфайли келди, дейдилар?!

«Улар Аллоҳ хоҳлаган кишисига ризқни кенг ва тор қилишини билмасмидилар?!»

Ахир, ягона ризқ бергувчи Аллоҳ хоҳлаган кишисининг ризқини кенг ёки тор қилиб қўйиши маълум ва машҳур қоида-ку! Аллоҳ ризқни мўминга ҳам, кофирга ҳам, олимга ҳам, жоҳилга

ҳам беравериши маълум ва машҳур ҳол-ку! Ёки олимлар ичида ризқи тори йўқми?! Жоҳилларнинг ичида ризқи кенги йўқми?!

«Албатта, бунда иймон келтиргувчи қавмлар учун оят(белгилар бордир.»

Бу ибратларни қуфру ширк йўлига эмас, балки ҳидоят ва иймон йўлига ишлатиш керак.

Ўтган оялларда қуфр ва ширкка кетган золим кишиларнинг ҳоли қиёмат куни қанчалик аянчли бўлиши тавсифланди. Ширк ва қуфр нотўғри эканлиги муноқаша қилинди. Келгуси оялларда бандалар фурсати борида тавба қилиб ўзларини ўнглаб олишга, ноумид бўлмасликка чақириладилар.

Эй Пайғамбар!

﴿ قُلْ يَعْبُدِي الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنُطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴾

53. Сен (Менинг тарафимдан): «Эй, ўз жонларига исроф (жавр) қилган бандаларим, Аллоҳнинг раҳматидан ноумид бўлманг! Албатта, Аллоҳ барча гуноҳларни мағфират этар. Албатта, Унинг ўзи ўта мағфиратли ва ўта раҳимли зотдир», деб айт.

Имом Бухорий Саъид ибн Жубайр розияллоҳу анҳудан келтирган ривоятда айтилишича, кўплаб гуноҳлар қилган бир гуруҳ мушриклар Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб: «Албатта, сен даъват қилаётган нарса жуда ҳам гўзал. Қани, айт-чи, биз қилган нарсаларни ювадиган нарса ҳам борми?» – деб сўрашганида Аллоҳ таоло ушбу ояти каримани туширган экан.

Тафсирчи уламоларимиз таъкидлашларича, бу ояти карима Қуръондаги энг умидворлик ояти ҳисобланади. Бу оядда бандалар учун энг улуғ башорат бор.

Аввало, Аллоҳ таоло:

«Эй, ўз жонларига исроф (жавр) қилган бандаларим», деб бандаларига ўз нисбатини бермоқда.

Аслида, мол-дунёни ортиқча сарфлашгага «исроф» дейилади. Шунингдек, бу сўз маънавий жиҳатдан ҳаддан ошишга нисбатан ҳам ишлатилади. Бинобарин, гуноҳ қилган одам исрофчи бўлади, чунки у Аллоҳ белгилаб қўйган ҳаддан (чегарадан) чиққан ҳисобланади. Гуноҳ туфайли ҳаддидан ошган одам ўзига зарар, жавр қилади. Аллоҳ таоло ушбу оядда бандаларининг гуноҳ сабабли исрофга йўл қўйиб, ўзларига жавр этишини айтмоқда.

«Аллоҳнинг раҳматидан ноумид бўлманг!»

Унинг раҳмати жуда кенгдир.

«Албатта, Аллоҳ барча гуноҳларни мағфират этар.»

Аллоҳ таоло «Нисо» сурасида ширқдан бошқа барча гуноҳларни мағфират этишини таъқидлаган. Чунки:

«Албатта, Унинг йзи ўта мағфиратли ва ўта раҳимли зотдир».

Тавба қилган бандаларнинг гуноҳларини кечиради.

Муфассирларимиз, аввал айтиб ўтилганидек, бу ояти каримани Аллоҳ, китобидаги энг умидли оят деб таъқидлайдилар ва, шу билан бирга, бу умид гуноҳга ташвиқ этувчи умид эмаслигини ҳам қаттиқ уқтирадилар. Яъни, Аллоҳ барча гуноҳларни кечиради, деган умид билан билатуриб гуноҳларда давом этишнинг фарқи бор. Бу оядта Аллоҳнинг қонун-қоидаларини билмасдан аввал гуноҳ қилиб юрганлар мағфиратдан умид узмаслиги кераклиги айтилапти. Бу ҳақиқатни оятнинг нозил бўлиш сабабидан ҳам билдик. Шунингдек, кейинги икки оятдан ҳам англаб олишимиз мумкин:

وَأَنْبِئُوكُمْ وَاسْلَمُوا إِلَيْهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنَصِّرُوهُنَّ

54. Сизга азоб келишидан олдин Роббингизга қайтинг ва Унга таслим бўлинг. Сўнгра сизга ёрдам берилмас.

«Азоб келиши»ни ўлим соати этиши деб тушуниш лозим. Яъни, ўлим соати етгунча одам тавба қилиб Аллоҳга қайтиши, иймонли бўлиб, яхши амаллар бажариши ва ёмон амаллардан четланиши керак. Аллоҳ, таолога бутқул таслим бўлиб, ўзини Унга топшириши лозим. Бундай одам, албатта, гуноҳ ишлардан тийилади.

Аммо, ўлим кўзига кўринганда қилинган тавба қабул бўлмайди, сўнгги дамда келтирилган иймон фойда бермайди.

«Сўнгра сизга ёрдам берилмас.»

Азоб(ўлим) келгандан сўнгра сизга ҳеч қандай ёрдам берилмайди.

وَأَتَيْعُو أَحَسَنَ مَا أَنْزَلْ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَعْدَهُ

وَأَنْتُمْ لَا شَعُورُونَ

55. Сизга ўзингиз сезмаган ҳолда тўсатдан азоб келиб қолишидан олдин Роббингиздан сизга туширилган энг гўзал нарсага эргашинг.

Эй одамлар, фурсат борида ўзингизни ўнглаб олинг. Эсингиз-

ни йифиб олинг. Турли-туман бўлмафур тузум ва таълимотларга эргашиб залолатта кетманг.

«Сизга ўзингиз сезмаган ҳолда тўсатдан азоб келиб қолишидан олдин...»

Тўсатдан, сездирмай келиб қоладиган ўлим бошингизга етмасидан олдин...

«...Роббингиздан сизга туширилган энг гўзал нарсага эргашинг.»

Аллоҳ таоло сизни икки дунё саодатига эриштириш учун туширган Қуръони Каримга эргашинг. Қуръон Аллоҳ бандаларига туширган илоҳий китобларнинг энг гўзалидир. Ушбу энг гўзал нарсага эргашмай, нимага эргашасиз?!

أَن تَقُولَ نَفْسٌ بِحَسْرَتٍ عَلَى مَا فَرَطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ وَإِن كُنْتُ لِمَنِ السَّخِرِينَ ﴿٦﴾ أَوْ تَقُولَ
 لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَنِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُنْقَيْنَ ﴿٧﴾ أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي
 كُرَّةً فَأَكُونُ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٨﴾

56. Жон: «Аллоҳ ҳақида йўл қўйган камчиликларим учун надомат бўлсин. Тўғриси, мен масхара қилгувчилардан бўлган эдим», демасидан олдин...

57. Ёки: «Агар Аллоҳ мени ҳидоят қилганида, албатта, тақвадорлардан бўлар эдим», демасидан олдин...

58. Ёки азобни кўрган чоғида: «Агар менга яна бир марта ортга (дунёга) қайтиш бўлганида, гўзал амал қилгувчилардан бўлар эдим», демасидан олдин...

Аллоҳга тавба қилинг, унга бутунлай таслим бўлинг ва Қуръонга эргашинг. Ҳа, фурсат борида тавба қилиб, Аллоҳга қайтинг. Тўла-тўқис мусулмон бўлиб, Қуръонни ҳаётингизнинг барча соҳаларига татбиқ қилинг. Яна, эртага бошингизга азоб келганида:

«Аллоҳ ҳақида йўл қўйган камчиликларим учун надомат бўлсин», деб қолманг.

Аллоҳнинг ваҳдониятига ишонмай, Унга куфр ва ширк келтириб юрганингизга афсус чекиб қолманг. Аллоҳнинг динига юрмай, Унинг шариатига амал қилмай юрганингизга пушаймон еб қолманг.

«Тўғриси, мен масхара қилгувчилардан бўлган эдим», демасингиздан олдин тавба қилиб, мусулмон бўлиб, Қуръонга эргашинг. Яна, эртага бошингизга азоб келганида, тўғрисини эътироф этай, мен «вақтида тавба қилгин» деганларни масхаралаган эдим,

деб қолманг. Тўғрисини эътироф қиласай, мен «Қуръонга эргаш» деганларни масхара қилувдим, деб қолманг.

Ҳа, фурсат борида тавба қилиб, Аллоҳга қайтинг. Тўла-тўқис мусулмон бўлиб, Қуръонни ҳаётингизнинг барча соҳаларига татбиқ қилинг. Яна, эртага бошингизга азоб келганида:

«Агар Аллоҳ мени ҳидоят қилганида, албатта, тақвадорлардан бўлар эдим», деб надомат қилиб қолманг.

Аллоҳ, кўрсатган ҳидоятга юрмаганингиз учун ўзингизни ўзингиз койиб юрманг. У вақтда қилган надоматингиз, ўзингизни ўзингиз койишингиз ҳеч фойда бермайди.

Ҳа, фурсат борида тавба қилиб, Аллоҳга қайтинг, тўла-тўқис мусулмон бўлинг. Яна, эртага:

«Азобни кўрган чоғида: «Агар менга яна бир марта ортга (дунёга) қайтиш бўлганида, гўзал амал қилгувчилардан бўлар эдим», деб афсус чекиб юрманг. Охират азобини, ўлим талвасасини кўргандан кейинги надоматлар фойда бермайди. Ҳақ қалом етиши билан дарҳол тавба қилиш, Аллоҳга тўла-тўқис таслим бўлиш ва Қуръонга эргашиб керак.

Фурсат ўтганидан кейин надомат қилганларга Аллоҳ таоло:

بَلَىٰ قَدْ جَاءَ تُكَءِ إِيَّتِيٍ فَكَذَّبَتْ بِهَا وَأَسْتَكْبَرَتْ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ

59. «Йўқ! Батаҳқиқ, сенга Менинг оятларим келди. Бас, сен уларни ёлғонга чиқардинг, мутакаббирлик қилдинг ва кофирлардан бўлдинг!» дер.

Эй, кофир! Эй, мушрик! Эй, осий!

«Йўқ!»

Айтаётган гапларинг ҳаммаси ёлғон. Сен азобни кўрганингдан сўнг ноилож қолиб, дўппинг тор келганидан айтмоқдасан бу гапларни. Агар сенинг ниятинг тўғри бўлса, у дунёда яхши ишларни қилишинг мумкин эди. Сенга қулай фурсат берилган эди. Ўйлаб кўр. У дунёда:

«Батаҳқиқ, сенга Менинг оятларим келди».

Сен уларни эшиздинг. Уларнинг хабари сенга етди. Сен уларга иймон келтириб, амал қилишинг керак эди.

«Бас, сен уларни ёлғонга чиқардинг...»

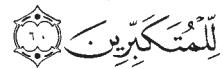
Бу оятлар ёлғон, дединг. Уларга ишонмадинг. Уларга иймон келтиришдан:

«...мутакаббирлик қилдинг ва кофирлардан бўлдинг!»

Шунинг учун, ҳозирги надоматингга ишонилмайди. Сен ортга ҳам қайтарилимайсан. Албатта, жазоингни оласан.

Шу ўринда ҳар бир инсон учун қиёмат куни манзаралари васф этилади:

وَيَوْمَ الْقِيَمَةَ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُمْ مُسُودَةٌ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مُتَوَّى

60. Қиёмат куни Аллоҳга нисбатан ёлғон сўзлаганларни кўрсанг, юzlари қоп-қорадир. Ёки мутакаббирларнинг жойи жаҳаннамда эмасми?!

Бу дунёда Аллоҳ таоло ҳақида ёлғон гапларни гапириб, У зотни йўқ деб, шериги бор деб, турли нолойиқ сифатлар билан сифатлаб, тавҳидини инкор қилиб юрган кимсаларнинг ҳолини қиёмат куни бир кўрсанг эди! Ўзлари йўлиққан азобларнинг кўплиги ва шиддатидан уларнинг «юzlари қоп-қора» бўлади.

Ха, азобнинг кучидан, жаҳаннам оловининг шиддатидан ва халойик олдидағи шармандалиқдан юzlари қоп-қорайиб кетади. Бундай ҳолга тушишларига ўзлари сабабчиidlар. Улар ёруғ дунёда иймонга келмадилар, Қуръонга эргашишдан бош тортдилар.

«Ёки мутакаббирларнинг жойи жаҳаннамда эмасми?!»

Албатта, уларнинг жойи жаҳаннамададир!

Ўша даҳшатли кунда Аллоҳ таоло тақводорларга нисбатан таоман бошқача муносабатда бўлади:

وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ أَتَقْوَى بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمْسُهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزُنُونَ

61. Аллоҳ тақво қилганларга ютуқлари туфайли нажот берур. Уларга ёмонлик етмас ва улар хафа ҳам бўлмаслар.

Қиёмат кунида Аллоҳ таоло бу дунёдан тақво билан ўтган бандаларига иймон ва Ислом йўлидаги ютуқлари туфайли нажот беради. Турли ноқулайликлардан сақлайди.

У кунда:

«Уларга ёмонлик етмас...»

Фақат яхшилик, мукофот ва хурсандчиликлар етар.

«...ва улар хафа ҳам бўлмаслар.»

Жаннатга, Аллоҳнинг розилитига эришганлар ҳеч қачон хафа бўлмайди. Бу ишларнинг бўлиши аниқ. Чунки:

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكَبِيلٌ

62. Аллоҳ ҳар бир нарсанинг яратгувчисидир. Ва У ҳар бир нарсага вакилдир.

Дунёда нимаики нарса бор бўлса – ҳамма-ҳаммасини ёлғиз Аллоҳ таоло яратган. Ундан бошқа ҳеч бир яратувчи йўқ. Шунинг учун, дунёдаги ҳамма ишлар, жумладан, охират ишлари ҳам ёлғиз Унинг ихтиёридадир.

«Ва У ҳар бир нарсага вакилдир.»

Ҳар бир нарсанинг тадбирини фақат У зотнинг ёлғиз Ўзи қиласи. Бу иш ҳам Аллоҳнинг тавҳидига ёрқин далилдир.

63. Осмонлару ернинг калитлари Унгагина хосдир. Аллоҳнинг оятларига куфр келтирганлар, ана ўшалар зиёнкорлардир.

Аллоҳ таоло осмонлару ерда хоҳлаган ишини қиласи. Осмонлару ер фақат Аллоҳ таологагина бўйсунади. Ундан бошқа ҳеч бир зот бу ишга аралаша олмайди.

Чунки:

«Осмонлару ернинг калитлари Унгагина хосдир.»

Ана ўша хослик ила Аллоҳ нимани хоҳласа, қиласи. Жумладан, қиёматни қоим этиб, кофири мушрикларни жазолаб, мўминларни мукофотлайди.

«Аллоҳнинг оятларига куфр келтирганлар, ана ўшалар зиёнкорлардир.»

Улар, аввало, бу дунёда, қолаверса, у дунёда зиёнкор бўладилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам мушрикларнинг таклифига биноан уларнинг сохта худоларига ибодат қилсинларми?!

Кўйидаги оядда Аллоҳ таоло шу маънода мушрикларга савол беришни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга топширмоқда:

64. Сен: «Эй, жоҳиллар! Мени Аллоҳдан ўзгага ибодат қилишимга буюрумисиз?!» – деб айт.

Дарҳақиқат, мушриклар шундай таклифни қилганлар. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб, биз ҳам сенинг худоингга ибодат қилайлик, сен ҳам бизнинг худоларимизга ибодат қил, деган гапни айтганлар. Бу ояти карима ўша таклифга жавоб ўлароқ нозил бўлган.

Келгуси икки оятда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга бевосита хитоб қилиниб, фақат ёлғиз Аллоҳнинг тавҳидига, ёлғиз Ўзига ибодат этишга чақирилади:

وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لِئِنْ أَشْرَكْتَ لِيَحْبَطَنَ عَمْلُكَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْخَسِيرِينَ

بِكَلِ اللَّهِ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ السَّابِقِينَ

65. Батаҳқиқ, сенга ва сендан олдин ўтганларга ҳам: «Агар ширк келтирсанг, албатта, амалинг беҳуда кетур ва, албатта, зиёнкорлардан бўлурсан.

66. Йўқ! Аллоҳгагина ибодат қил ва шукр этгувчилардан бўл! – деб ваҳий қилинган.

Мушрикларнинг гаплари мутлақо ноўрин эди. Дунё вужудга келтирилганидан буён қуруқ сафсата гап эди. Борлиқнинг ягона яратувчиси Аллоҳ таоло бандаларини доимо тавҳидга, ёлғиз Ўзигагина ибодат қилишга, ширқдан қочишга буюрган. Аллоҳ таоло отамиз Одам алайҳиссаломдан бошлаб ҳамма Пайғамбарларини доимо ширқдан қайтариб келган. Ушбу икки оятда Пайғамбаримиз Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиб, ўша ҳақиқатни эслатмоқда.

«Батаҳқиқ, сенга ва сендан олдин ўтганларга ҳам...»

Эй Мұхаммад, сенга ҳам, шунингдек, сендан олдин ўтган барча Пайғамбарларга ҳам:

«...Агар ширк келтирсанг, албатта, амалинг беҳуда кетур...» деб ваҳий қилинган.

Агар, мабодо, фаразан, ширк келтирадиган бўлсанг, кимлигиндан қатъиназар, жамийки амалинг беҳуда кетади, номаи аъмолингда ҳеч қандай яхшилик қолмайди, деб ваҳий қилинган.

«...ва албатта зиёнкорлардан бўлурсан.»

Албатта, Аллоҳга ширк келтирган кимса зиёнкор бўлади.

«Йўқ!»

Мушрикларнинг таклифига ҳеч кўнма! Уларнинг сохта худола-рига зинҳор ибодат қилма.

«Аллоҳгагина ибодат қил...»

Аллоҳ, таолонинг тавҳидига маҳкам бўл:

«...ва шукр қилгувчилардан бўл!» – деб ваҳий қилинган.»

Аллоҳ, таолога шукр қилувчи бандалардан бўл. Аллоҳга шукр этувчи бўлишнинг боши Аллоҳнинг тавҳидига амал қилиш ва Үнга ширк келтирмаслиқдир.

Аллоҳга ширк келтирғанлар эса, катта хатога йўл қўйдилар:

وَمَا قَدْرُوا أَلَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَوَاتُ
 مَطْوِيَّاتٍ يَمْيِنِهِ سُبْحَانَهُ وَعَلَى عَمَّا يُشَرِّكُونَ

67. Улар Аллоҳнинг қадрини тўғри тақдирламадилар. Ҳолбуки, ер борлигича Унинг сиқимидаидир. Осмонлар эса, Унинг қудрат қўлига йифилгандир. У зот улар ширк келтираётган нарсалардан пок ва юксакдир.

Бу дунёда Аллоҳга ширк келтирганлар Аллоҳ таолонинг қандай зот эканини тушуниб етмадилар. Улар Аллоҳ таолонинг ёлғиз Ўзига ибодат қилмаётганлари, Унга ширк келтираётганлари шунга дало-латдир. Улар Аллоҳнинг ваҳдониятини ҳам, Аллоҳнинг улуғлигини ҳам идрок қилмадилар. Улар Аллоҳнинг ҳар бир нарсага қодирлигини англамадилар. Агар шу маъноларни идрок қилганларида, Унга ширк келтирмас эдилар.

«Ҳолбуки, ер борлигича Унинг сиқимидаидир.»

Одатда, бир қўлнинг кафти билан тўплаб ушлашга «сиқим» дейилади. Аммо, Аллоҳ таолонинг васфини одамга хос сифатларга ўхшатиш асло мумкин эмас. Чунки, Аллоҳ таоло ўхшаши йўқ зотдир. Шунинг учун ҳам, салафи солиҳ уламоларимиз, Аллоҳ таолонинг Китобдаги васфлари тиловат қилинади, аммо шарҳланмайди, деганлар.

Бундай васфлар Аллоҳ таолонинг қудратини инсон тасаввур этиши учун келтирилган.

«Осмонлар эса, Унинг қудрат қўлига йифилгандир.»

Осмонлар шунчалик чексиз, улкан ва мустаҳкам бўлишига қарамай, Аллоҳ таолонинг қудрати қаршисида ҳеч нарса эмас.

«У зот улар ширк келтираётган нарсалардан пок ва юксакдир.»

Аллоҳ таоло мушриклар Унга шерик худо деб келтираётган барча нарсалардан покдир, У зотнинг ҳеч бир шериги йўқ. Аллоҳ таоло мушриклар Унга шерик худо деб келтираётган барча нарсалардан юксакдир, Унга ҳеч бир нарса тенглаша олмайди.

Шундай қудратли зотнинг қиёматни қоим қилиши ва у кундаги тасарруфлари эндиғи оятда баён этилади:

وَنُفَخَ فِي الصُّورِ فَصَعَقَ مَنِ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ شَاءَ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ
 أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يُنَظَّرُونَ

68. Ва сурга пуфланди. Осмонлару ерда ким бўлса, қулаб ўлди. Магар Аллоҳ хоҳлаганларгина қолди. Сўнгра унга яна бир бор пуфланди. Бас, тўсатдан улар туриб интизор бўлурлар.

Қиёматни қоим қилиш Аллоҳ таоло учун қийин иш эмас. У зотнинг Ўзи бунга бевосита аралашиб юрмайди ҳам. Фақат иродаси кетса, бўлди.

«Ва сурга пуфланди.»

Сур – пуфланса овоз чиқарадиган асбоблиги маълум. Унга фаришта Исрофил алайҳиссалом Аллоҳнинг амри ила пуфлайди. Қиёмат қоим бўлиши учун аввало сурга бир марта пуфланади. Мана, Аллоҳнинг иродаси кетди.

«Ва сурга пуфланди. Осмонлару ерда ким бўлса, қулаб ўлди.»

Буниси биринчи пуфлаш бўлиб, «саъқ пуфлаши» дейилади. «Саъқ» чақмоқ уриб, йиқилиб ўлганга нисбатан айтилади. Демак, сурга биринчи бор пуфланганда осмонлару ердаги барча жонзотлар чақмоқ ургандай бирдан йиқилиб ўладилар. Шунинг учун ҳам, бу пуфлаш «саъқ» – «йиқилиб ўлиш» пуфлаши, дейилади.

«Магар Аллоҳ хоҳлаганларгина қолди.»

Аллоҳнинг хоҳиши ҳамма нарсадан устун, шунинг учун, у зот хоҳласа, бაъзи жонзотлар саъқ пуфлашидан кейин ҳам тирик қолади.

«Сўнгра унга яна бир бор пуфланди.»

Яъни, Исрофил алайҳиссалом томонидан сурга иккинчи бор пуфланди.

«Бас, тўсатдан улар туриб интизор бўлурлар.»

Яъни, барча халойиқ тирилиб, ўринларидан туриб, бундан кейин нима бўлишини интизор бўлиб кутадилар. Шунинг учун ҳам, иккинчи пуфлаш «туриш пуфлаши» деб номланади.

وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجَاءَهُ بِالْمَبِينِ وَالشَّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ
بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

69. Ва ер Робби нури ила ёришди. Китоб қўйилди. Пайғамбарлар ва гувоҳлар келтирилди. Улар орасида ҳақ ила ҳукм чиқарилди. Уларга зулм қилинмади.

Бу ояти қаримада қиёмат куни ҳодисаларининг васфи давом этмоқда. Иккинчи пуфлашдан кейин барча халойиқ қабридан дарҳол туриб, нима бўлишини кутаёгган эди. Энди сурга учинчи марта пуфланади. Бу пуфлашга «ҳашр (жамлаш) пуфлаши» дейилади. Чунки, бу пуфлашдан кейин ҳамма ҳашр майдонига йифиласди. Ана ўшандада бандалар орасида ажрим чиқариш учун Аллоҳ таоло тажаллий қиласди.

«Ва ер Робби нури ила ёришди.»

Яъни, маҳшар майдони Аллоҳнинг нури ила ёп-ёруғ бўлди. У

кунда фақат Аллоҳнинг нури бўлади. Энди ҳамма нарса ҳисоб-китобга тайёр ҳам бўлди.

«Китоб қўйилди.»

Бандаларнинг номаи аъмоллари – бу дунёда қилган амалари фаришталар томонидан ёзib юрилган китоб ўртага қўйилди.

«Пайғамбарлар ва гувоҳлар келтирилди.»

Ҳар бир банданинг ҳар бир иши ўз лаҳзасида ёзилганига қарамай, яна ҳам таъкидлаш учун ва умматларга Аллоҳнинг амрини етказганикларини айтиш учун Пайғамбарлар келтирилдилар. Ҳар бир жоннинг ишларига гувоҳ, бўлганлар, хусусан, бу дунёда унга бириктирилган фаришталар ҳам келтирилади. Демак, ўта аниқлик билан ҳукм чиқарилишида ҳеч қандай шак-шубҳа йўқ.

«Улар орасида ҳақ ила ҳукм чиқарилди.»

Бандалар орасида ҳақ – адолат ила ҳукм чиқарилди.

«Уларга зулм қилинмади.»

Ҳеч кимга амалидан ортиқча ёки кам жазо берилмади.

70. Ва ҳар бир жонга қилган амали (жазо ёки мукофоти) **тўлиқ берилди.** У зот улар қилаётган ишларни ўта яхши билгувчиидир.

Қиёматдаги ҳисоб-китоб ўта аниқлик билан амалга оширилди. Аввало, бу дунёда қилган ишлари ўта аниқлик билан ёзib юрилган номаи аъмол китоблари олиб келинди. Аниқ ҳукм чиқариш учун шунинг ўзи етар эди. Аммо Пайғамбарлар ҳам гувоҳликка келтирилдилар. Улар кишиларга Аллоҳнинг амрини, таълимотини, ваҳийини, китоби ва аҳкомларини қандай етказгандари ҳақида гувоҳлик бердилар. Ҳеч ким, мен билмай қолибман, дин ҳақида, шариат ҳақида тириклик чофимда хабар эшитмаган эдим, дея олмайдиган бўлди.

Шунингдек, гувоҳлар ҳам келтирилди. Улар банда қачон, қаерда, қай тарзда нима қилган бўлса, очиқ-ойдин гувоҳлик бердилар. Ана ўшалар асосида:

«Ва ҳар бир жонга қилган амали (жазо ёки мукофоти) **тўлиқ берилди.»**

Зарра миқдорича ҳам камайтирилмади.

«У зот улар қилаётган ишларни ўта яхши билгувчиидир.»

Юқорида айтилган ҳужжат-далил ва гувоҳлар устига энг катта ҳужжат шуки, Аллоҳ, таолонинг Ўзи бандаларининг қилаётган ишларини жуда ҳам яхши билгувчи зотдир.

Ана энди маҳшарда ҳисоб-китоб тугади. Ҳар кимга амалига яраша жазо ёки мукофот тайинланди.

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمْ رُمًا حَقَّ إِذَا جَاءُوهَا فَتُحَقَّ أَبْوَبُهَا وَقَالَ لَهُمْ
خَرَّنَهَا اللَّمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَنْتَوْنَ عَلَيْكُمْ أَيَّتِ رَبِّكُمْ وَيُنَذِّرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمَكُمْ هَذَا
فَالْمُؤْمِنُ لَوْلَا كِنْ حَقَّتْ كَلْمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكُفَّارِ

71. Ва куфр келтирганлар жаҳаннамга гуруҳ-гуруҳ қилиб ҳайдалди. Токи унга етиб келган чоғларида, унинг эшиклари очилди ва унинг қўриқчилари уларга: «Сизларга ўзингиздан бўлган Пайғамбарлар келиб, Робингиз оятларини тиловат қилиб бермадиларми? Сизларни ушбу кунингизга дучор бўлишингиздан огоҳлантирмадиларми?!» – дедилар. Улар: «Ҳа! Лекин азоб сўзи кофирлар устига ҳақ бўлгандир», дедилар.

Ажойиб бир манзара. Ҳукм чиққанидан кейин кофирлар жамланиб жаҳаннам томон ҳайдаб кетилдилар. Ҳамма ёқ жим-жит. Кофирлар жаҳаннамга етиб келган пайтида ҳеч қандай шовқин-суронсиз унинг эшиклари очилди. Ҳамма даҳшатда. Жаҳаннам нелигини ва у ерда нималарга дучор бўлишларини ҳам билдилар. Шунинг учун ҳам, бошларини эгиб, паришон ҳолда кетмоқдалар. Шунда, бирдан, уларга жаҳаннамнинг қўриқчилиги вазифасини адо этувчи фаришталар қўйидаги савонни берадилар:

«Сизларга ўзингиздан бўлган Пайғамбарлар келиб, Робингиз оятларини тиловат қилиб бермадиларми?»

Эй, шўри қуриғанлар, нимага бу томон келяпсизлар?! Нима бўлди сизларга?! Нима, у дунёда сизларга ўзингиздан бўлган, оддий инсон Пайғамбарлар келмадими?! Улар сизларга Аллоҳнинг оятларини тиловат қилиб бермадими?! Ахир, Пайғамбарлар сизни бундан огоҳлантирган бўлишлари керак-ку!!! Улар сизга бу ҳақдаги оятларни тиловат қилиб берган бўлишлари керак-ку!!! Ёки, улар:

«Сизларни ушбу кунингизга дучор бўлишингиздан огоҳлантирмадиларми?!» – дедилар».

Кофирлар нима ҳам жавоб қила олардилар. Кўп гапира ҳам олмайдилар.

«Улар: «Ҳа! Лекин азоб сўзи кофирлар устига ҳақ бўлгандир», дедилар».

«Ҳа», ўзимиздан бўлган Пайғамбарлар бизга келган, улар бизга Роббимизнинг оятларини тиловат қилиб берган ва у куннинг даҳшатидан огоҳлантирган эдилар, демоқчилар. Лекин тўлиқ айта олмайдилар. «Ҳа», деб қўйишга зўрға ярайдилар. Ортидан эса, тан олиб:

«Лекин азоб сўзи кофиirlар устига ҳақ бўлгандир», деб ўзларининг кофиirlарини эътироф этадилар. Шунда уларга:

قِيلَ أَدْخُو الْبَوَابَ جَهَنَّمَ حَلِيلِينَ فِيهَا فِئَسٌ مَّثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ

72. «Жаҳаннам эшикларидан унда абадий қолгувчи бўлган ҳолингизда киринг», дейилди. Бас, мутакаббирларнинг жойи қандай ҳам ёмон бўлди.

Халиги жаҳаннам қўриқчилари билан бўлган савол-жавобдан кейин кофиirlарга:

«Жаҳаннам эшикларидан унда абадий қолгувчи бўлган ҳолингизда киринг», дейилди».

Айни чоғда уларга жаҳаннамда абадий қолишлари ҳам айтиб қўйилди. Жаҳаннам бу дунёда иймонга киришдан бош тортиб, кофир бўлиб ўтган мутакаббирларга жой бўлди.

«Бас, мутакаббирларнинг жойи қандай ҳам ёмон бўлди.»

Жаҳаннамга ҳукм қилингандарнинг ҳоли шундай бўлди. Энди эса, жаннатга ҳукм этилгандарнинг ҳоли васф қилинади:

وَسِيقَ الَّذِينَ أَتَقْوَارَبُهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُهُ وَهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ
خَرَّنَهَا سَلَمٌ عَلَيْكُمْ طَبِيتُمْ فَادْخُلُوهَا حَلِيلِينَ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا
وَعَدَهُمْ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَبِوًا مِّنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنَعَمْ أَجْرُ الْعَمِيلِينَ

73. Ва Роббиларига тақво қилганлар жаннатга гуруҳ-гуруҳ қилиб олиб борилдилар. Токи унга етиб келган чоғларида, унинг эшиклари очилди ва унинг қўриқчилари уларга: «Сизга саломлар бўлсин! Хуш келдингиз! Бас, унга абадий қолгувчи бўлган ҳолингизда киринг», дедилар.

74. Улар: «Бизларга берган ваъдасини рост қилган ва бизга бу ерни мерос қилиб берган Аллоҳга ҳамдлар бўлсин. Энди ундан хоҳлаган жойимизни оламиз», дедилар. Бас, амал қилувчиларнинг ажри қандай ҳам яхши бўлди!

Бу ҳолат жаҳаннам аҳлиниңг ҳолатидан тамоман бошқача. Ҳамма томонда хурсандлик, ҳамма томонда шоду хуррамлик барқ уриб туради. Қўриқчиларнинг гапи ҳам салом, табрик ва башоратдан иборат. Жаннат аҳлиниңг гапида ҳам Аллоҳ, таолога ҳамду сано, хурсандлик бор. Нақадар яхши ҳолат! Нақадар гўзал жой! Нақадар яхши мукофот!

«Ва Роббилирига тақво қилғанлар жаннатга гуруҳ-турух қилиб олиб борилдилар.»

Мазкур саодатманд бандаларнинг жаннатий бўлишларининг асосий боиси Роббилирига тақво қилғанлари экан. Ана ўша тақво сифатига эга бўлғанлари учун ҳам, қиёмат куни уларни гуруҳ-турух қилиб жаннатга олиб борилар экан. Шунинг ўзидан тақводорлик қанчалар зарур нарса эканини тушуниб олишимиз керак бўлади.

Ана, жаннатга киришларига ҳукм чиққан хушбахт бандаларни жаннатга олиб келинди. Уларнинг бутун вужудларидан қувонч ёғилиб турибди. Мана, орзиқиб қутилган жаннат эшиги ҳам кўринди. Жаннатийларнинг шавқу завқлари яна ҳам зиёда бўлиб унинг эшиклари томон йўлландилар.

«Токи унга етиб келган чоғларида, унинг эшиклари очилди ва унинг қўриқчилари уларга: «Сизга саломлар бўлсин! Хуш келдингиз! Бас, унга абадий қолгувчи бўлган ҳолингизда киринг», дедилар.»

Жаннатнинг эшик оғаси бўлган фаришталар Роббилирига тақво қилган бандаларни табрик сўзлари билан:

«Сизга саломлар бўлсин! Хуш келдингиз!»—деб кутиб олдилар. Сўнгра жаннатийларнинг кўнгилларини яна ҳам тўқ қилиш учун:

«Бас, унга абадий қолгувчи бўлган ҳолингизда киринг», дедилар.»

Ха, жаннатта доимий қолиш учун, унинг нозу неъматларидан доимий лаззатланиш учун киринглар, дедилар.

Жаннатийлар жаннат эшик оғаларининг бундоқ илтифотларига ўзларига хос муомала ила жавоб илтифоти кўрсатдилар:

«Улар: «Бизларга берган ваъдасини рост қилган ва бизга бу ерни мерос қилиб берган Аллоҳга ҳамдлар бўлсин».»

Оҳ! Бу нақадар юксак одоб. Ўзини билиш, Роббисини таниш қандоқ ҳам яхши. Жаннатий бандалар, ўзларига берилган олий мақом ва доимий саодат хабарини эшитишлари билан, дарҳол, Ўз Роббилирига, уларга берган ваъдасига амал қилиб уларни жаннатга киритган Аллоҳга ҳамд айтмоқдалар!

Улар Аллоҳнинг ваъдаси ҳақ эканини яхши биладилар. Шунинг учун, жаннатта кирмасларидан аввал Аллоҳнинг ваъдасига биноан ундан қандоқ жой олишларини билиб,

«Энди ундан хоҳлаган жойимизни оламиз», дедилар.»

Ана, кўрдингизми, бу қандоқ ҳам яхши! Қандоқ ҳам гўзал!

«Бас, амал қилувчиларнинг ажри қандай ҳам яхши бўлди!»

Ва ниҳоят, «Зумар» сурасининг охирги оятида қиёмат саҳнасига якун ясалади.

وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِيْنَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيلَ

 الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

75. Ва фаришталарни Аршини ўраб олиб Роббиларига ҳамд ила тасбиҳ айтаётган ҳолда кўурсан. Улар орасида ҳақ ила ҳукм қилинди ва: «Оlamларнинг Робби Аллоҳга ҳамду сано бўлсин!» – дейилди.

Ўша ишлар бўлган қиёмат кунида фаришталар Аршини ўраб олиб, Аллоҳ таолога ҳамду сано айтиб, уни барча айблардан по-клаб ёдга олиб турадилар. Ўшандা:

«Улар орасида ҳақ ила ҳукм қилинди...»

Яъни, бандалар орасида адолат ила ҳукм қилинди

«...ва: «Оlamларнинг Робби Аллоҳга ҳамду сано бўлсин!» – дейилди.»

Бу ҳамду санони бутун оламлар, бутун борлиқ бир овоздан айтди. Бу ҳол ҳам Аллоҳ таолонинг ваҳдониятига ёрқин далилdir.

Оlamларнинг Робби Аллоҳга, унинг ёлғиз ўзига битмас-туганмас ҳамду санолар бўлсин!

ФОҒИР СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 85 оятдан иборат.

«Фоғир» сўзи кечиравчи, гуноҳларни мағфиарат қилувчи маъноларини англатади. «Фоғир» Аллоҳ таолонинг гўзал исмларидан бири бўлиб, суранинг аввалида зикр қилингани учун унга ном бўлиб қолган.

Бу сураи карима «Мўмин» сураси деб ҳам аталади. Бу ном йигирма сakkизинчи оятидаги «Фиръавн аҳлидан бўлган мўмин киши...» жумласидан олингандир.

Сураи кариманинг асосий мавзуи иймон билан куфр, ҳақ билан ботил орасидаги курашни васф этишдан иборатдир. Унда ҳақ йўлидаги даъватга қарши турган унсурлар фош қилинади. Тугёнга кеттганларнинг оқибати кўрсатилади.

«Фоғир» сурасининг аввалида Аллоҳ таолонинг баркамол сифатлари, Унинг қудратига далолат қилувчи оят-белгилар баён этилади. Кейин эса, коғирларнинг бу оят-белгиларга қарши тортишувлари, баҳслари ҳақида хабар берилади.

Сўнгра, ўтган қавмлардан куфр йўлини туттганлари қандай ҳало-катларга учраганлари ҳикоя қилинади.

Даҳшатли ва қўрқинчли бир ҳолатда Аршни кўтариб турувчиларнинг қандай илтижо қилиши сўзланади.

Шунингдек, қиёмат кунидаги турли манзаралар, у куннинг даҳшатлари ҳам тасвиранади. Ҳисоб-китоб учун Роббул оламийнинг ҳузурида халойиқнинг қўрқиб туришлари, ҳамма-ҳамманинг амалига яраша жазо ёки мукофот олиши васф қилинади.

Кейин иймон ва түғён қиссаси бошланади. Бу қиссада иймоннинг тимсоли ўлароқ Мусо алайҳиссалом, түғённинг тимсоли ўлароқ Фиръавн тасвиранади.

Шунингдек, сурада Аллоҳ таолонинг чексиз қудратига далолат қилувчи борлиқдаги баъзи мавжудотлар ҳам зикр этилади. Мўмин билан коғирнинг орасидаги фарқقا мисол келтирилади.

Ниҳоят, «Фоғир» сурасининг охирида коғирлар ва түғёнга кеттганларнинг оқибати нима бўлиши баён қилинади.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

1. Ҳаа. Мийм.

Сура кесилган ҳарфлар «ҳа» ва «мим» билан бошланмоқда. Бундай ҳарфлар ҳақида аввалги суралар тафсирида батафсил сўз юритилган.

Етти сура «Ҳаа. Мийм» билан бошланади. «Фоғир» сураси уларнинг биринчисидир. Ўша етти сурадан бирида «Ҳаа. Мийм»-дан кейин «айн, син, қоғ» ҳам зикр этилади.

تَزِيلُ الْكَثَبِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

2. Бу китобнинг нозил қилиниши азийзу ўта илмли Аллоҳ томонидандир.

Яъни, Куръон азийз—ҳаммадан устун, фолиб бўлган, ҳеч кимдан мағлуб бўлмаган Аллоҳ нозил қилган китобдир. Айни пайтда, Куръон ўта илмли зот бўлмиш Аллоҳ нозил қилган китобдир.

غَافِرُ الذَّنْبِ وَقَابِلُ التَّوْبِ شَدِيدُ الْعِقَابِ ذِي الْطَّوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ

3. У гуноҳни мағфират қилгувчи, тавбани қабул этгувчи, иқоби шиддатли ва фазлу қарам соҳиби бўлган зотдир. Ундан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ. Қайтиш Унинг Ўзигагинаидир.

Ушбу оятда Аллоҳ таолонинг тўртта сифати зикр қилинмоқда.

1. «Гуноҳни мағфират қилгувчи.»

Аллоҳ таолонинг ёлғиз Ўзигина бандаларнинг гуноҳини кечи-рувчи зотдир. Ундан ўзга ҳеч ким бу ишни қила олмайди.

2. «Тавбани қабул этгувчи.»

Аллоҳ таолонинг ёлғиз Ўзигина бандаларнинг тавбасини қабул қилувчи зотдир. Ундан ўзга ҳеч ким бу ишни қила олмайди. Тавбани қабул қилишга воситачи ҳам бўла олмайди.

3. «Иқоби шиддатли.»

Аллоҳ, коғир, мушриқ, мунофиқ ва осий бандаларга нисбатан иқоби шиддатли зотдир. Уларни иқоб қилувчи ҳам Аллоҳнинг ягона Ўзидир.

4. «Фазлу қарам соҳиби.»

Аллоҳ таоло Ўз фазлу қарами ила бандаларига инъом этгувчи, уларнинг яхши амаллари учун савобларни кўпайтириб берувчи зотдир.

Ушбу сифатларни ўзида жамлаган зот, албатта, ибодат қилинишга сазовордир. Ҳа,

«Ундан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ.»

Шунинг учун ҳам, бутун ҳалойиқ фақат Аллоҳ таолонинг ёлғиз Ўзигагина ибодат қилмоғи лозим. Бунинг устига:

«Қайтиш Унинг Ўзигагинадир».»

Қиёмат куни барча фақат Аллоҳ таолонинг Ўзигагина қайтиб борур. Бу ҳам фақат Аллоҳ таолонинг ёлғиз Ўзига ибодат қилишни, Унагина бўйсунишни, фақат Унинг таълимотлари остида яшашни, фақат Унинг розилиги учунгина ҳаракат қилишни ва фақат Унга бутунлай таслим бўлишни тақозо этади.

مَا يُحِدِّلُ فِيْ إِيمَانِ اللَّهِ إِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَا يَغُرِّكَ تَقْلِيْبُهُمْ فِي الْأَرْضِ

4. Аллоҳнинг оятлари ҳақида фақатгина қуфр келтирганлар талашиб-тортишурлар. Бас, уларнинг юртларда айланиб юришлари сени алдаб қўймасин.

Аллоҳнинг бандаларни ҳидоятга бошлиш, уларга ҳам бу дунёнинг, ҳам у дунёнинг саодатига эришиш йўлини кўрсатиш учун туширган оятлари очиқ-оидин, аниқ-равшандир. Уларнинг талашиб-тортишиб ўтирадиган жойи йўқ. Бахтли бандалар ўша оятларни очиқ чехра, кенг қалб ила хурсанд бўлиб кутиб оладилар. Уларга амал қиласидилар. Уларни нозил этган Аллоҳ, таолога шукр айтадилар.

Аллоҳнинг оятлари ҳақида фақатгина бир тоифа – коғирлар тоифасигина талашиб-тортишадилар: турли бўлмағур гап-сўз ёядилар, шак-шубҳага борадилар, ўзларининг ўй-фикрларни ўртага тикиштирадилар. Борликдаги бутун мавжудот ичидан фақат коғирларгина шунақа қиласидилар.

«Бас, уларнинг юртларда айланиб юришлари сени алдаб қўймасин.»

Коғирлар Аллоҳ таоло нозил қилган оятларни инкор этсалар ҳам, улар ҳақида талашиб-тортишсалар ҳам, Аллоҳ Ўзи билган ҳикмат юзасидан уларнинг ер юзида, турли юрт-диёрларда яшаб юришларига имкон беради. Коғирлар турли мартабаларга, имко-

ниятларга, молу мулкка, ҳукм ва султонга, яна бошқа нарсаларга эга бўлишлари ҳам мумкин. Лекин бу ҳоллар мўмин кишини алдаб қўймаслиги керак. Мўминнинг хаёлида «Нима учун, улар коғир бўлсалар ҳам, Аллоҳнинг ояларини инкор этиб, куфр келтирсалар ҳам, ҳеч нарса қилмагандек бемалол юраверадилар?» – деган ўй-фикрлар уйғонмаслиги лозим. У ўша коғирларнинг бу дунё ҳаёти матоҳларидан баҳраманд бўлаётганига алданиб қолмаслиги керак.

Унугимасинки, Аллоҳнинг ояларини инкор этиб, талашибортишганлар фақат булар эмас. Олдин ҳам қанчадан-қанча коғирлар ўтган. Бу ҳақда Аллоҳ таоло қуидагиларни айтади:

كَذَبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمٌ نُوحٌ وَالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِ
لِيَاخْدُوهُ وَجَدَلُوا بِالْبَطْلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَأَخْذَهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عَقَابِ

5. Улардан олдин Нуҳ қавми ва улар кетидан келган фирмалар ҳам ёлғончи қилган эдилар. Ҳар уммат ўз Пайғамбарини тушишга қасд қилди ва ҳақни йўқотиш учун ботил ила мужода-ла этди. Бас, Мен уларни тутдим. Бас, Менинг иқобим қандай бўлди!

Яъни, Макка коғирларидан олдин ҳам Нуҳ қавми ва у қавмдан кейин келган бир қанча фирмалар ўз Пайғамбарларини ёлғончи қилган эдилар. Ҳа,

«Улардан олдин Нуҳ қавми ва улар кетидан келган фирмалар ҳам ёлғончи қилган эдилар».

Хозирги коғирларга ўхшаб, Аллоҳ юборган Пайғамбарларни тан олмаган эдилар. Ул коғирлар фақаттана Пайғамбарларни ёлғончи қилиш билан чекланиб қолганлари йўқ, балки, ундан бадтар ишларни ҳам қилганлар. Ҳатто

«Ҳар уммат ўз Пайғамбарини тушишга қасд қилди...»

Ана ўша ўтган умматлардан ҳар бири ўз Пайғамбарини тутиб, ўлдирмоқни қасд қилди. Суиқасд коғирларнинг қадимий одати. Шунинг учун, ҳозиргиларининг қилмишидан ажабланмаслик керак.

«...ва ҳақни йўқотиш учун ботил ила мужода-ла этди.»

Қадимдан ҳар бир умматнинг коғирлари Пайғамбарлар олиб келган ҳақни йўқотиш учун ботилни ишга солиб, қаршилик кўрсатган. Иймонга куфр ила қарши чиқсан. Пайғамбарлар келтирган шариатларини ширк билан қарши олган. Аллоҳнинг шариатига ўзларининг турли-туман урф-одатлари, ясама қонун-қоидаларини қарши қўйган. Лекин ҳаммасининг оқибати расво бўлди.

«Бас, Мен уларни тутдим.»

Бас, Мен уларнинг ҳаммасини йўз иқобим ила тутдим, ҳалок қиlldим.

«Бас, Менинг иқобим қандай бўлди!»

Қандай бўлгани ҳаммага маълум.

وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتْ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ

6. Куфр келтирганларга ҳам Роббингнинг (азоб) сўзи худди ана шундай ҳақ бўлди. Албатта, улар дўзах эгалариdir.

Эй Муҳаммад, Роббингнинг азоб сўзи олдин ўтган кофир фирқаларга қандай ҳақ бўлган бўлса, ҳозирги куфр келтирганларга ҳам худди шундай ҳақ бўлди.

«Албатта, улар дўзах эгалариdir.»

Бунга ҳеч шубҳа қилинмасин. Улар куфр келтирганлари билан, Аллоҳга иймон келтирган турли-туман мавжудотлар ҳам қанча. Ўша, Аллоҳга иймон келтирган мавжудотлардан баъзилари:

الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَيِّرُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ أَمْنَوْا رِبَّنَا وَسَعَتْ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرَ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِيمَهُ عَذَابَ الْجَحْمِ رِبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّتِ عَدِّنِ الْأَقْيَانِ وَعَدَتْهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ إِبْرَاهِيمَ وَأَزْوَجِهِمْ وَدَرِّيَّتْهُمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ وَقِيمُ الْسَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِيَ السَّيِّئَاتِ يَوْمَ ذِي قَدْرَ حِمْتَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوزُ الْعَظِيمُ

7. Аршни кўтариб турадилар ва унинг атрофидагилар Роббилирига ҳамд ила тасбиҳ айтурлар, Үнга иймон келтирурлар ва иймон келтирганларга мағфират сўраб: «Эй Роббимиз, раҳматинг ва илминг ила ҳар бир нарсани қуршагансан, бас, тавба қилиб, йўлингта эргашганларни мағфират қилгин ва уларни дўзах азобидан сақлагин.

8. Эй Роббимиз, уларни ҳам, оталаридан, жуфтларидан ва зурриётларидан аҳли солиҳ бўлганларини ҳам Ўзинг уларга ваъда қилган адн жаннатларига киритгин. Албатта, Сенинг Ўзинг азизизу ўта ҳикматли зотсан.

9. Ва уларни ёмонликлардан сақла, ўша куни кимни ёмонликлардан сақласанг, батаҳқиқ, унга раҳим қилибсан. Ана ўша буюк ютуқдир», (дерлар).

Аллоҳ таоло яратган бутун борлиқ ичида арзимаган зарра каби бўлган баъзи паст одамларнинг куфри нима бўлар эди. Уларнинг куфри ўзларига зарап келтиради, холос.

Аллоҳга иймон келтирганлар жуда ҳам кўп. Шулардан баъзилари:
«Аршни кўтариб турадилар ва унинг атрофидагилар...»

Аллоҳ таолонинг Аршини инсон идрок қила олмайди. У ҳақда ҳеч нарса билмайди ҳам. Билгани – Аршнинг борлиги, холос. Билгани – ўша Арш улканлигидан уни идрок қила олмаслиги, холос. Шунингдек, инсон Аршни кўтариб турадиганлар ва унинг атрофидагиларнинг ҳам ҳақиқатини билмайди. Билгани – Аршни кўтариб турадиган, атрофини ўраб олган зотлар борлигидир. Улар, модомики Аршни кўтариб турган ва унинг атрофини ўраб олган эканлар, шунга яраша қуч-қувват ва мақом-марtabага эгадирлар. Оятда уларнинг яна бир хусусияти васф этилмоқда:

«Роббиларига ҳамд ила тасбих айтурлар, Унга иймон келтирурлар.»

Ана ўшандай зотлар Аллоҳ таолога ҳамду тасбих, мақтовлар айтиб, уни поклаб ёд этиб, иймон келтириб турганларида баъзи ожиз ва нотавон одамлар ношуқрлик қилиб, куфр келтирсалар, нима бўлибди?!

Ана шундай улкан мақомга эришган, Аршни кўтариб турган ва унинг атрофини ўраб олганлар:

«...иймон келтирганларга мағфират сўраб», дуо қиласидар.

Улар Аллоҳ таолодан мўмин бандаларнинг гуноҳларини кечиришни сўраб, бундай илтижо этадилар:

«Эй Роббимиз, раҳматинг ва илминг ила ҳар бир нарсани қуршагансан...»

Сенинг раҳматинг ҳамма нарсадан кенгdir. Сенинг илминг ҳамма нарсани ихота қилмишdir.

Дуонинг аввалида Аллоҳ таолога мақтов сўзларини айтиш юксак одоб намунасидир. Бу дуолар тезда қабул бўлади. Аршни кўтариб ва унинг атрофини ўраб турувчи зотлар ҳам Аллоҳ таолонинг раҳмати ҳамма нарсадан кенг эканини ёд этиб, мўминларга раҳмат қилишидан умидвор бўлмоқдалар. Аллоҳ таолонинг ҳамма нарсани – уларнинг дуоларини ҳам, бандалар унинг мағфиратига муҳтоҷ эканларини ҳам билишини изҳор этмоқдалар.

«...бас, тавба қилиб, йўлингга эргашганларни мағфират қилгин...»

Демак, Аллоҳнинг мағфиратига сазовор бўлиши мумкин шахслар маълум. Куфран, ширқдан, нифоқдан, исёндан, тугёндан қайтиб, Аллоҳ таолога тавба қилганлар шундай кишилардир. Оғзи

билингина тавба қилганлар эмас, балки тавбасини эълон этгач, Аллоҳнинг йўлига эргашганлар – ана ўшалар Аллоҳ таолонинг мағфиратига сазовор кишилардир. Оғзида тавба қилиб, амалда Аллоҳнинг йўлидан бошқа йўлга эргашадиганлар эмас.

«...ва уларни дўзах азобидан сақлагин.»

Яъни, тавба қилиб, йўлингга эргашганларни дўзах азобидан асрагин. Аллоҳга тавба қилмаган ва Аллоҳнинг йўлига эргашманлар дўзах азобига дучор бўлишлари аниқ.

«Эй Роббимиз, уларни ҳам, оталаридан, жуфтларидан ва зурриётларидан аҳли солиҳ бўлганларини ҳам Ўзинг уларга ваъда қилган адн жаннатларига киритгин.»

Дўзахдан қутулиш катта баҳт. Жаннатга кириш эса, баҳт устига баҳт. Жаннатга ёлғиз ўзигина эмас, ота-боболари, жуфти ҳалоллари ва зурриётлари билан кириш энг улкан баҳт. Аммо шу ерда ҳам, «**аҳли солиҳлардан бўлганларини**», деб солиҳ амал қилганларгина жаннатга кириши мумкинлиги яна бир бор эслатиб қўйилмоқда.

«Албатта, Сенинг Ўзинг азийзу ўта ҳикматли зотсан.»

Сенинг Ўзинг азийзсан – ҳамманинг устидан фолибсан; биз сўраган нарсани ато қилиш Сен учун жуда осон.

Сенинг Ўзинг ўта ҳикматли зотсан – ҳар бир ишни ҳикмат билан қиласан.

«Ва уларни ёмонликлардан сақла...»

Эй Роббимиз, уларни қиёмат куни турли ёмонликлардан сақла.

«...ӯша куни кимни ёмонликлардан сақласанг, батаҳқиқ, унга раҳим қилибсан.»

Киёмат куни кимни ёмонликлардан сақласанг, ўша одам Сенинг раҳматингга ноил бўлганига ҳеч шубҳа йўқ. Шунинг учун, биз тавба қилиб, Сенинг йўлингда юрган бандаларга шу нарсани тилаб, дуо қилмоқдамиз.

«Ана ўша буюк ютуқдир», (дерлар).

Яъни, мағфират қилиниши, жаҳаннам азобидан сақданиши, жаннатга киритилиши ва қиёмат куни ёмонликларидан паноҳ берилиши ҳар бир банда учун улуғ ютуқдир.

Аршни кўтариб ва унинг атрофини ўраб турганлар мўминлар ҳақига ушбу эзгу дуони қилаёттагларидағи коғирларнинг ҳолати қандай бўлишини келгуси оятлар баён этади.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَنْهَاوْنَ لَمْ قَتُّ اللَّهُ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ إِذْ تُدْعُونَ
إِلَى الْأَيْمَانِ فَتَكُفُّرُونَ

10. Албатта, куфр келтирганларга: «Иймонга чақирилганингизда куфр келтирган чоғингиздаги Аллоҳнинг ғазаби сизнинг ўзингизга (ҳозирги) ғазабингиздан каттароқдир», деб нидо қилинур.

Қиёмат куни ҳамма нарса очиқ-оидин бўлиб, ҳисоб-китоб битиб, коғирларни жаҳаннамга киритишга ҳукм чиққанида, улар ўзларини ўзлари ниҳоятда ёмон кўриб кетишиди. Чунки, бадбаҳтликнинг асосий айбдори ўзлари экани аён бўлади. Улар ўзларидан ашаддий равишда ғазабланиб, ниҳоятда нафратланиб турган чоғларида бир нидо қилувчи томонидан уларга қуидагилар айтилади. У дунёда:

«Иймонга чақирилганингизда куфр келтирган чоғингиздаги Аллоҳнинг ғазаби сизнинг ўзингизга (ҳозирги) ғазабингиздан каттароқдир».

Ҳозир сиз ўзингизни ўзингиз ниҳоятда ёмон кўриб турибсиз, аммо иймонга чақирилганингизда иймондан бош тортиб, куфрга юз бурган эдингиз. Ўша пайт сизга қаратилган Аллоҳнинг ғазаби, нафрати сизнинг ҳозирги ўзингизни ёмон кўришингиздан каттава буюк бўлган!

Иймонга келмаганингиз учун бугун бошингизга мусийбатлар тушиб, ўзингизни ёмон кўриб турибсиз. Аллоҳ таоло сизга баҳтсаодат йўлини кўрсатиш учун иймонга чақирса, Ундан юз ўгириб, куфрни – бадбаҳтлик йўлини танлаганингизда У сиздан ўта қаттиқ, ғазабланган. Энди, коғирлар илтижо қиласидилар:

قَالُوا رَبَّنَا أَمْتَنَا أَثْنَيْنِ وَأَحِيتَنَا أَنْتَ تِينَ فَاعْرُفْنَا بِدُونِنَا فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِّنْ سَيِّلٍ

11. Улар: «Эй Роббимиз, Сен бизни икки марта ўлдирдинг, икки марта тирилтирдинг. Бас, биз гуноҳларимизни эътироф этдик. Энди чиқишининг бирон йўли борми?» – дедилар.

Коғирлар ҳамма нарсани вақт ўтгандан кейин эътироф қиласидилар. Мана, ҳозир ҳам вақт ўтиб, бўлар иш бўлиб бўлганидан кейин, барча нарсаларни, жумладан Аллоҳ таолонинг Робб эканини эътироф этиб, У зотга нидо қилмоқдалар:

«Эй Роббимиз, Сен бизни икки марта ўлдирдинг...»

Улар она қорнида рух киргунича жонсиз ҳолда ётганларини ва ёруғ дунёда ўлиб, кўмилганларини икки марта ўлиш демоқдалар.

«... икки марта тирилтирдинг.»

Онанинг қорнида бир марта ва қиёмат куни иккинчи марта тирилтирдинг.

«Бас, биз гуноҳларимизни эътироф этдик.»

Сенинг ҳар бир нарсага қодир эканингни ҳам эътироф қилдик.

«Энди чиқишининг бирон йўли борми?»

Бу жаҳаннамдан, азобдан чиқишининг бирон йўли борми?
Уларга бундай жавоб берилади:

ذَلِكُمْ بِأَنَّهُ إِذَا دَعَى اللَّهَ وَحْدَهُ كَفَرُتُمْ وَإِنْ يُشْرَكُ بِهِ تُؤْمِنُوا فَلَمَّا حُكِمَ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ

12. Бундай бўлишингиз Аллоҳнинг ёлғиз Ўзига даъват қилинганида, куфр келтирганингиз, Унга ширк келтирилса, иймон келтирганингиз учундир. Бас, ҳукм олий ва улуғ Аллоҳницидир.

Яъни, чиқишининг ҳеч бир йўли йўқ. Сизнинг:

«**Бундай бўлишингиз...**» бугунги қиёмат кунида бундай аянчли ҳолга тушиб қолишингиз, чиқишига ҳеч бир йўл йўқ жаҳаннамга кириб қолишингиз:

«Аллоҳнинг ёлғиз Ўзига даъват қилинганида, куфр келтирганингиз» учундир.

Агар Аллоҳнинг ёлғиз Ўзига даъват этилганида, Унга иймон келтириб, тавҳидга амал қиласнингизда, бундай аҳволга тушмас эдингиз.

Бугунги қиёмат кунида бундай аянчли ҳолга тушиб қолишингиз:

«Унга ширк келтирилса, иймон келтирганингиз учундир».

Аллоҳга турли нарсалар шерик қилинганида, ўшаларга иймон келтириб, мушрик бўлганингиз учундир. Агар ўша нарсаларга иймон келтирмасдан, Аллоҳга мушрик бўлмаганингизда, бундай аҳволга тушмас эдингиз.

«Бас, ҳукм олий ва улуғ Аллоҳницидир.»

Бас, энди бугунги кунда бор ҳукм барчадан олий ва улуғ бўлган Аллоҳнинг ёлғиз Ўзиникидир.

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ أَيْتِهِ وَيُنَزِّلُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَن يُنِيبُ

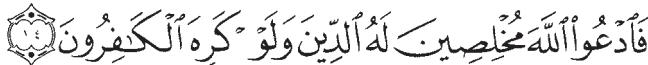
13. Унинг Ўзи сизга оят(белги)ларини кўрсатадиган, осмондан сизга ризқ туширадиган зотдир. Фақат қайтадиган кишигина англар.

Аллоҳ таоло сизга Ўзининг биру борлигига, чексиз қудратига далолат қилувчи турли оят-белгиларни кўрсатадиган зотдир. Уларни кўриб, ибрат олмоғингиз лозим.

Аллоҳ таоло сизга осмондан ризқ туширадиган зотдир. Яъни, ёмғир, қор, қуёш ёғдуси, ой нури, ризқ-рўзга сабаб бўладиган турли моддаларни туширади. Бундан ҳам ибрат олмоғингиз лозим. Аммо буни:

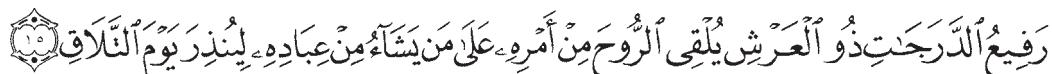
«Фақат қайтадиган кишигина англар».

Хар бир нарсада Аллоҳга қайтадиган, тавба қиласидиган, кўрган билганидан ваъз-насиҳат оладиган кишиларгина англаб етадилар.

14. Бас, агар кофиirlар ёқтиrmасалар ҳам, Аллоҳга динни холис қилган ҳолингизда ёлборинг.

Мўмин киши доимо Аллоҳ таолонинг холис Ўзига ихлос билан ибодат этиши, дуо ва илтижо қилиши, ёлбориши лозим. Бу ишларда бошқа бирорларнинг муносабатига эътибор бермаслик керак. Шунинг учун ҳам, оятда «агар кофиirlар ёқтиrmасалар ҳам», деган жумла ишлатилмоқда. Кофиirlарга ёқмас экан, деб Аллоҳнинг ёлғиз Ўзига динни холис қилиб ёлборишдан, ибодат қилишдан, Унинг йўлига юришдан тисланмаслик керак.

15. У, даражаси юксак, Арш эгаси бўлган зотдир. У, Ўз амри ила бандаларидан кимни хоҳласа, ўшанга мулоқот кунидан огоҳлантириши учун руҳни туширур.

Аллоҳ таоло даражаси юксак зотдир. Унинг даражасига яқин келадиган ҳеч бир зот йўқдир. Аллоҳ таоло Арш эгасидир. Шунинг учун, ҳаммадан устун ва ҳаммага ҳукмини ўтказувчиdir. У зот нимани хоҳласа, шуни қиласи. Унинг хоҳишига ҳеч ким тўсиқ бўла олмайди.

«У, Ўз амри ила бандаларидан кимни хоҳласа, ўшанга мулоқот кунидан огоҳлантириши учун руҳни туширур.»

Мулоқот (учрашув) кунидан мурод қиёматдир. Руҳдан мурод эса, ваҳий ва уни олиб келувчи фариштадир. Даражаси юксак, Аршга эга бўлган, хоҳлаган ишини қиласидиган Аллоҳ таоло Ўзи истаган бандасини Пайғамбар қилиб, танлаб олади. Ўша бандага руҳни – ваҳийни туширади. Ушбу оятда ваҳийнинг «руҳ» деб аталиши улкан маъно қасб этади. Аллоҳдан келган ваҳий ва таълимотлар бандалар учун маънавий руҳ – жондир. Ана ўша ваҳийга эргашганларгина ўзларини маънавий жиҳатдан жонлилар деб ҳисоблашлари мумкин. Аллоҳдан туширилган руҳга – ваҳийга эргашмаганлар эса, маънавий жиҳатдан ўликлардир.

Шу билан бирга, оятда ваҳийни туширишдан асосий мақсад ҳам

«мулоқот кунидан огоҳлантириш учун» экани баён қилинмоқда. Демак, ваҳий туширишнинг асосий мақсадларидан бири

одамларни қиёмат кунидан огоҳлантириш, унга тайёргарлик қўришга чақиришдир.

يَوْمَ هُمْ بَرِزُونَ لَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ إِنَّ الْمُلْكَ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَحْدَةِ الْقَهَّارِ

16. Ўша кунда улар зоҳир бўлурлар. Аллоҳга улардан бирон нарса махфий қолмас. Бугун мулк кимницидир?! Яккаю ёлғиз, Қаҳҳор Аллоҳницидир!

Киёмат кунида одамлар кўмилиб ётган жойларидан чиқиб, зоҳир бўлиб, кўриниш берадилар.

«Аллоҳга улардан бирон нарса махфий қолмас.»

Бандаларидан содир бўлган бирон нарса Аллоҳ таолога махфий қолмайди, аммо бу ҳақиқатни қиёмат куни ҳақида алоҳида такрор айтишдан мақсад коғир, мунофиқ ва осийлар, қилган ишларимиз тўполоннинг ичидаги махфий қолса, ажаб эмас, деган ўйда бўлсалар, ўша хаёлни кўтариш учундир.

Ана ўша пайтда ҳамманинг устида қўйидаги савол янграйди:
«Бугун мулк кимницидир?!»

Киёмат кунидаги мулк, подшоҳлик, ҳокимлик кимницидир?! Савол берган овознинг ўзи жавоб беради.

«Яккаю ёлғиз, Қаҳҳор Аллоҳницидир!»

Қаҳҳор, яъни ўта қудратли, бекиёс кучли, бемисл қудрати ила бутун борлиқни қатъият ила идора қилувчи Аллоҳницидир.

У зотнинг Ўзигина бугун подшоҳлик қиласди. У зот қуфр ва ширк келтирганлар учун, мунофиқ ва осий бўлганлар учун ўта қаҳрлидир.

الْيَوْمَ بَخْرَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

17. Бугунги кунда ҳар бир жон ўзи қилган касбга яраша жазо олур. Бугунги кунда зулм йўқдир. Албатта, Аллоҳ ҳисобни тез қилгувчи зотдир.

Бугунги қиёмат кунида ҳар бир жон фақат қилган амалига яраша жазо ёки мукофотини олади. Тўлиқ адолат ўрнатилади.

«Бугунги кунда зулм йўқдир.»

Бугунги қиёмат кунида ҳеч қандай зулм йўқдир. Ҳаммага фақат қилганига яраша берилади. Оз ҳам эмас, кўп ҳам эмас.

«Албатта, Аллоҳ ҳисобни тез қилгувчи зотдир.»

Халойиқдан ҳар бирининг ҳаёти дунёда қилган амалини ҳисоблаб чиқиши Унга ҳеч нарса эмас.

Эй Пайғамбар!

وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْأَزْفَةِ إِذَا الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَطِيمَيْنَ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ

18. Сен уларни яқинлашгувчи кундан огоҳлантири. Ўшанда жонлар халқумга келиб, ғам-ғуссага тўлиб турарлар. Золимлар учун ҳеч бир дўст ҳам, итоат қилинадиган шафоатчи ҳам йўқ.

Эй Пайғамбар, сен ўзингта туширилган ваҳийни одамларга етказ.

«Сен уларни яқинлашгувчи кундан огоҳлантири.»

«Яқинлашгувчи кун» қиёмат кунидир. У шошилиб келгувчи кундир. У ҳадемай келиб қолади. Кўзни юмиб очгунча рўй беради. Одамлар ўша кундан огоҳ бўлсинлар. У кун оғир кун бўлади.

«Ўшанда жонлар халқумга келиб, ғам-ғуссага тўлиб турарлар.»

Қиёмат куни ўта даҳшатли бўлганидан, ҳамманинг жони ҳалқумига келиб, кўзига ҳеч нарса кўринмай қолади. У кундаги азобуқубатларни, бўлаётган ҳодисаларни қўриб, ҳар бир одам ғам-ғуссага кўмилиб кетади. Ўша кунда:

«Золимлар учун ҳеч бир дўст ҳам, итоат қилинадиган шафоатчи ҳам йўқ.»

Ҳаёти дунёда куфр ва ширк ила зулмга юрган кишилар учун ёнини оладиган дўст ҳам, гапига қулоқ солинадиган эътиборли шафоатчи ҳам бўлмайди.

يَعْلَمُ خَائِنَةً لَا أَعْيُنُ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ

19. У зот қўзларнинг хиёнатини ҳам, диллар махфий тутган нарсаларни ҳам билур.

Аллоҳ таоло билмайдиган ҳеч нарса йўқ. У зот ҳамма нарсани билади. Ҳаттоқи:

«У зот қўзларнинг хиёнатини ҳам...» билади.

Яъни, кимнингдир бирорвга билдириласдан, ўғринча кўз қири ташлаганини ҳам билади, ҳисобга олиб қўяди. У зот:

«...диллар махфий тутган нарсаларни ҳам билур.»

Ҳеч кимга билдириласдан, дилда тутиб қўйилган нарсаларни ҳам Аллоҳ таоло жуда яхши билади. Шундай бўлганидан кейин, бошқа нарсаларни билишида ҳеч шак-шубҳа йўқдир. Одамлар Ундан огоҳ бўлсинлар.

وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَئِいْنَ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

20. Аллоҳ ҳақ ила ҳукм қилур. Ундан ўзга илтижо қилаётганлари эса, ҳеч нарса билан ҳукм қилмаслар. Албатта, Аллоҳнинг Ўзи ўта эшитгувчи ва ўта кўргувчи зотdir.

Аллоҳнинг кўрсатган йўлига юрмай, бошқа таълимотларга ўзини ураётганлар нима қилмоқчилар? Аллоҳнинг ҳукмини тарк этиб, бошқа ҳукмни жорий этишга уринаётганлар нима қилмоқчилар?! Бир солишириб кўрсалар бўлмайдими?

«Аллоҳ ҳақ ила ҳукм қилур.»

Фақат Аллоҳ таологина тўлиқ адолат ила ҳукм қилади. Дунёда У зотнинг ҳукмидан бошқа адолатли ҳукм йўқ.

«Ундан ўзга илтижо қилаётганлари эса, ҳеч нарса билан ҳукм қилмаслар.»

Аллоҳдан ўзга нарсалар, жумладан, мушриклар илтижо этаётган бут-санамлар ҳеч нарса билан ҳукм қила олмайдилар. Агар мақсад адолат ўрнатиш бўлса, нима учун энг одил ҳукм туриб, бошқа ҳукмни ахтаришади?

«Албатта, Аллоҳнинг Ўзи ўта эшитгувчи ва ўта кўргувчи зотдир.»

Ана шу асосида адолат ила ҳукм қилади. Ундан бошқа ҳеч бир зот Унингчалик кўриб, эшита олмайди. Бинобарин, адолат ила ҳукм ҳам қила олмайди.

Коғир ва мушриклар Аллоҳ таолога куфр ва ширк келтиришдан олдин атрофга назар солиб, ўйлаб кўрсалар, бўлмайдими?

﴿أَوْلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَإِثْرًا فِي الْأَرْضِ فَأَخْذُهُمُ اللَّهُ يُدْنُو بِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقِعٍ﴾

21. Ахир, улар ер юзида юриб, ўзларидан олдин ўтганларнинг оқибати қандай бўлганига назар солмайдиларми?! Ҳолбуки, ўшалар улардан кўра қувватлироқ ва ер юзида асаллари кўпроқ бўлган эдилар. Бас, Аллоҳ ўшаларни гуноҳлари сабабли тутди. Уларга Аллоҳдан ўзга бир сақловчи бўлмади.

Коғирларнинг энг катта хатолари ўзларидан олдин ўтганлардан ибрат олмасликларидир. Улар аввалгиларнинг тарихига, оқибати нима бўлганига эътибор бермайдилар, эътибор берсалар ҳам, ибрат олмайдилар. Аввал ўтганларнинг ҳалокатига сабаб бўлган хатоларни яна айнан такрорлайверадилар. Агар аввал ўтганларнинг тарихини яхши ўргансалар, уларнинг оқибатларидан ибратлансалар, дарҳол ўзларини ўнглаб олган бўлар эдилар. Қуръони Карим шунинг учун ҳам кўпгина оятларда такрор-такрор шу масалани қўзгайди.

«Ахир, улар ер юзида юриб, ўзларидан олдин ўтганларнинг оқибати қандай бўлганига назар солмайдиларми?»

Нима учун кофиirlар инсоният тарихидан, ўтганларнинг таж-рибасидан ибрат олмайдилар? Нима учун кофиirlар ер юзида юриб, ўтганларнинг оқибатларини ўрганмайдилар?! Агар ер юзида юриб, ўзларидан аввал ўтганларнинг оқибатига назар солгандарида, қўйидагиларни билиб олар эдилар:

«Холбуки, ўшалар улардан кўра қувватлироқ ва ер юзида асарлари кўпроқ бўлган эдилар».

Ўтган умматлар ҳозирги мушриклардан кўра қувватлироқ бўлган эди. Дунёни ларзага солган империяларни бунёд этган эдилар. Ўтган умматларнинг ер юзидағи асарлари ҳам ҳозиргиларницидан кўпроқ бўлган. Уларда фан, маданият, ободончилик каби соҳалар яхши ривожланиб, ўз асарларини қолдирган.

«Бас, Аллоҳ ўшаларни гуноҳлари сабабли тутди.»

Гуноҳ қилганлари учун ҳалок этди. Уларнинг қувватлари ҳам, асарлари ҳам фойда бермади.

«Уларга Аллоҳдан ўзга бир сақловчи бўлмади.»

Аллоҳ ҳалок қилганидан кейин уларни ким ҳам сақлай оларди?!

22. Бундай бўлишининг сабаби шуки, уларга Пайғамбарлари аниқ ҳужжатлар билан келар эдилар, улар эса, куфр келтиридилар. Бас, Аллоҳ уларни тутди. Албатта, У кучли ва иқоби шиддатли зотдир.

Бўлган ишнинг бори шу. Бошқа гап йўқ. Аллоҳ томонидан Пайғамбарлар аниқ ҳужжатлар билан келишган. Бир гуруҳ одамлар уларга ишонмаган. Аллоҳ таоло ўша куфр келтирганларни гуноҳлари туфайли ҳалок этган.

«Бундай бўлишининг сабаби шуки, уларга Пайғамбарлари аниқ ҳужжатлар билан келар эдилар, улар эса, куфр келтиридилар. Бас, Аллоҳ уларни тутди.»

Дунёнинг қаерига борилса, мана шу оқибат кўрилади, билинади. Дунё тарихида Пайғамбарга куфр келтирган ҳеч бир қавм ҳалокатта учрамай қолмаган. Ҳамма кофиirlар албатта ҳалокатта учраганлар. Чунки, улар ўз куфрлари билан Аллоҳга қарши чиққанлар.

«Албатта, У кучли ва иқоби шиддатли зотдир.»

Аллоҳ ҳаммадан кучли бўлгани учун, кофиirlарни доимо ҳалок қиласиди ва уларни шиддатли иқобга дучор этади.

Энди келадиган оятларда ўша ўтганлардан бир мисол келтирилади:

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ إِلَيْنَا وَسُلْطَانَ مَيْنَٰ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَمَّنَ وَقَرْوَنَ
فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَابٌ

23. Батаҳқиқ, Биз Мусони Ўз оятларимиз ва очиқ ҳужжат ила юбордик:

24. Фиръавнга, Ҳомонга ва Қорунга. Бас, улар: «(Бу) сеҳргар ва каззоб», дедилар.

Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбарларидан бўлмиш Мусо алайҳиссаломни Миср юртига очиқ ҳужжат билан юборган эди. Оятда ўша юртга бошлиқ бўлиб турган уч шахснинг номи тилга олинмоқда. Гарчи Мусо алайҳиссалом кўпчиликка Пайғамбар қилиб юборилган бўлсалар ҳам,

«Фиръавнга, Ҳомонга ва Қорунга юбордик», дейилмоқда.

Чунки, ўша жамиятга ўшалар етакчи эдилар. Бутун халқ Фиръавн, Ҳомон ва Қорун кўрсатган йўлга юргани тариҳдан маълум.

Фиръавн—ўз фикри ва ҳукмини халқа мажбуран ўтказадиган, ҳозирги замон тили билан айтганда, яккаҳокимликка ўрганганд мустабид ҳукмдор тимсолидир. У, ер юзида Аллоҳнинг ҳукмини эмас, ўзининг ҳукмини юритишга уринади.

Ҳомон—ўзини Худонинг ўрнига қўйган ўша золим подшоҳнинг хоҳиши бўйича иш юритувчи, унга халқни эзишда ўнг қўл вазифасини ўтовчи гумашта вазир тимсолидир.

Қорун эса, сиёсий истибодд соясида иқтисодий жиҳатдан халқнинг елкасига миниб олган бойлар тимсоли. Уларнинг ҳаммаси ўз қўлидаги ҳукм, сиёсат, аскар ва молу мулкни ишга солиб, халқнинг номидан гапиради, халқнинг номидан жавоб беради, тасарруф қиласи. Ҳатто, эътиқод масаласида, Аллоҳга ишониш, иймон келтириш масаласида ҳам, бизнинг айтганимиз бўлади, дедилар. Шунинг учун ҳам, оятда Мусо алайҳиссалом худди ўша уч кишига юборилгандек васф қилинмоқда:

«Батаҳқиқ, Биз Мусони Ўз оятларимиз ва очиқ ҳужжат ила юбордик: Фиръавнга, Ҳомонга ва Қорунга».

Мусо алайҳиссалом уларга Пайғамбарликларини тасдиқловчи Аллоҳ томонидан берилган оят-мўъжизалар ва очиқ-ойдин ҳужжат билан бордилар. Аммо, ўша оятлар ва очиқ-ойдин ҳужжатни кўриб-билиб туриб ҳам, Фиръавн, Ҳомон ва Қорун иймон келтиришмади.

«Бас, улар: «(Бу) сеҳргар ва каззоб», дедилар.»

Улар Мусо алайҳиссалом кўрсатган мўъжизаларни сеҳр, у зот-

нинг ўзини эса, сехргар, дейишиди. Улар Мусонинг, мен Пайғамбар бўлиб келдим, деган гапларини ёлғон, ўзини эса, кazzоб – ўта ёлғончи, дейишиди.

فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَاتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا
نَسَاءَهُمْ وَمَا كَيْدُ الْكَفَرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ

25. Мусо уларга Бизнинг ҳузуримиздан ҳақ ила келган чоғда, улар: «У билан бирга иймон келтирганларнинг ўғилларини қатл қилинглар, қизларини тирик қолдиринглар», дедилар. Коғирларнинг макр-ҳийласи залолатдан бошқа нарса эмас.

Маълумки, Бани Исроилни ўзига қул қилиб олган Фиръавн бу халқа турли азоб-уқубатларни ёғдирар, нима қилиб бўлса ҳам, уларни қулликда ушлаб туриб, ўз фойдаси учун ишлатишга уринар эди. Ўзига қарши ёш йигитлар бош кўтариши мумкинлигини яхши билганидан, қолаверса, атрофидағи гумашталаридан мулкига Бани Исроилдан туғиладиган бола завол бўлишини эшитганидан кейин, Фиръавн Бани Исроилда туғиладиган қиз болага тегмасдан, ўғил болаларни ўлдиришга фармон берган эди. Мусо алайҳиссалом келиб, Аллоҳ таоло томонидан Пайғамбар этиб юборилганларини айтганларидан кейин Фиръавннинг хавфи яна ҳам зиёда бўлди ва Бани Исроилнинг, яъни, Мусо алайҳиссаломга қўшилиб, иймон келтирганларнинг ўғил болаларини ўлдириш ҳақидаги фармонини янгилади.

«Мусо уларга Бизнинг ҳузуримиздан ҳақ ила келган чоғда улар: «У билан бирга иймон келтирганларнинг ўғилларини қатл қилинглар, қизларини тирик қолдиринглар», дедилар.»

Мусо алайҳиссалом Фиръавн, Ҳомон ва Қорунга Аллоҳ таолонинг ҳузуридан ҳақ ила келганларида, улар ўша ҳаққа қарши чора кўра бошладилар. Бошларига биринчи келган ўй ҳаққа эргашгандарни жисмонан йўқ қилиш бўлди. Улардан туғиладиган ўғил болаларни қатл этишга амр қилдилар. Ўғил чақалоқ ким бўлади – иймонлими, иймонсизми, ожизми, йўқми – бари бир. Келажақда иймонли бўлиши, ҳокими мутлақнинг истибододига қарши курашиши эҳтимоли бор. Унинг айби шу. Шунинг учун, ёруғ дунёда кўз очиб улгурмасидан, ўлимга маҳқум. Қизлар эса, тирик қолаверсинлар. Чунки, ҳокими мустабидга қул, чўри, хизматчи керак. Аммо:

«Коғирларнинг макр-ҳийласи залолатдан бошқа нарса эмас».

Коғирлар ўз мавқеъларини мустаҳкамлаш учун турли чоратадбирлар кўрадилар. Иймон йўлини, ҳақни тўсиш учун бутун имкониятларини ишга соладилар. Макр-ҳийлалар қиласидилар. Аммо уларнинг барча уринишлари залолатдир – адашувдир. Охир-оқибат,

макр-ҳийлалари ўзларининг бошига бало бўлади. Улар иймонлиларга қарши зулм ва истибодони кучайтириб, мақсадларига эришмоқчи бўладилар. Лекин бу нарса уларни алдайди. Уларнинг зулм ва истибоди ошган сайин мўминларнинг иймони мустаҳкам бўлиб, ораларидан чидамсизлари чиқиб, сафлари софланиб бораверади. Охири, сафлар тўла тозаланиб, ҳар қандай қийинчилликка бардош бера оладиган мўминлар жамоаси шаклланиб бўлганида, золим ва мустабид ҳокимлар қўрқсан пайт келади ва улар қўрқсан иш содир бўлади. Бу ишнинг тезлашишига эса, кофиirlарнинг ўзи залолат ҳоллари билан ёрдам берадилар.

Ха, кофиirlарнинг иймонга, мўминларга қарши қиласидиган макр-ҳийлалари залолатдан, адашувдан бошқа нарса эмас.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذُرُونِي أَقْتُلْ مُوسَى وَلَيَدْعُ رَبَّهِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ

26. Фиръавн: «Мени қўйинглар, Мусони ўлдирай. Майли, Роббига дуо қилсин. Албатта, мен унинг динингизни алмаштиришидан ва ер юзида фасод чиқаришидан қўрқмоқдаман», деди.

Фиръавн ўзи билан Мусо алайхиссалом ўртасидаги қарама-қаршиликни иймон билан куфр, ҳақ билан ботил ўртасидаги кураш, деб эълон қилмади. У ўзига ўхшаган бошқа золим ва мустабид подшоҳлар сингари иш тутди. Аллоҳнинг динига даъват қилаётган Мусони халқа бузғунчи, одамларнинг бошини айлантирувчи шахс, деб танитмоқчи бўлди. Ўзини халқнинг халоскори, динини бузилишдан сақлаб қолувчи, ер юзида фасод ишлар қилинишига қарши турувчи фидойи қилиб қўрсатмоқчи бўлди.

«Фиръавн: «Мени қўйинглар, Мусони ўлдирай. Майли, Роббига дуо қилсин», деди.

Мантиқ билан муваффақиятга эриша олмаган, Пайғамбарни сеҳргар, каззоб, деб ҳам бирор наф топмаган золим подшоҳ, энди куч ишлатишга ўтди. Туғёнга кетган ҳукмдор ўз тахтидан ажраб қолишдан қўрқиб, ҳар қандай пастқашликка тайёр эканини қўрсатди. Ҳақ йўлга даъват қилувчини ўлдиришда Аллоҳни ҳам эътиборга олмаслигини билдириди. Роббига дуо қилса, қилаверсин, мен барibir уни ўлдираман, деди. Шу билан бирга, энг қизиги, у ўзини динни ҳимоя этаётган қилиб қўрсатди. Ер юзида бузуқилик бўлмаслиги учун курашяпман, деб иддао қилди.

«Албатта, мен унинг динингизни алмаштиришидан ва ер юзида фасод чиқаришидан қўрқмоқдаман», деди.»

Мантиқни қўринг, ўзи Аллоҳнинг динига қарши чиқиб турибди-ю,

яна диннинг ҳимоясидан гапиради. Ўзи ер юзидағи энг катта фасодни чиқариб, Аллоҳ юборган Пайғамбарни ўлдираман деб турибди-ю, ер юзида бузғунчилик бўлмасин учун ҳаракат қилмоқдаман, дейди. Шунда:

وَقَالَ مُوسَىٰ إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ مِّنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ

27. Мусо: «Албатта, мен Роббим ва Роббингиз бўлган зотдан ҳисоб кунига иймон келтирмайдиган ҳар бир мутакаббирдан паноҳ сўрайман», деди.

Агар золим Фиръавн мени ўлдиromoқчи бўлса, эй одамлар, мен Аллоҳдангина паноҳ сўрадим. Менинг ҳам, сизнинг ҳам Роббингиз бўлмиш Аллоҳдан ҳар бир иймонсиз мутакаббирнинг ёмонлигидан паноҳ сўрадим.

Шунда орага бошқа бир одам аралашди:

وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِّنْ أَهْلِ فِرْعَوْنَ يَكْفُرُ إِيمَانَهُ وَأَنْقَتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَإِنْ يَأْكُلْ كَذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَإِنْ يَأْكُلْ صَادِقًا يُصِبِّكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسَرِّفٌ كَذَابٌ يَقُولُ لَكُمْ أَمْلَكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُ نَاسِنَ مَنْ يَأْسَ اللَّهَ إِنْ جَاءَ نَاقَلَ فِرْعَوْنُ مَا أَرِيْكُمْ إِلَّا مَا أَرَىٰ وَمَا أَهْدِيْكُمْ إِلَّا سَيِّلُ الرَّشَادِ

28. Фиръавн аҳлидан бўлган, иймонини беркитиб юрадиган бир мўмин киши: «Бир одамни, Аллоҳ Роббимдир, дегани учун ўлдирасизларми?! Ҳолбуки, у сизга Роббингиздан очиқ-ойдин ҳужжатлар ила келмишдир. Агар у ёлончи бўлса, ёлони ўзига зарар. Агар ростгўй бўлса, унда у ваъда қилаётган баъзи мусийбатлар сизга етар. Албатта, Аллоҳ исрофчи ва каззоб бўлган шахсни ҳидоят қилмас.

29. Эй қавмим, бугунги кунда мулк сизникидир. Ер юзида юзага чиқиб турибсизлар. Агар бизга Аллоҳнинг азоби келса, унда бизга ким ёрдам берар?!» – деди. Фиръавн: «Мен сизга ўзим кўраётган нарсадан бошқани кўрсатмасман ва сизларни тўғри йўлдан бошқага йўлламасман», деди.

Фиръавн, ўзича, Мусо алайҳиссаломга иймон келтирганларга зулм ўtkазиб, уларнинг кучини қирқиши учун, бошқаларни ҳам қўрқитиб, иймон йўлига яқинлаштираслик учун турли макр-хийлалар ишлатиб юраверади. Аммо, унинг макр-хийласи залолат бўлгани учун, ҳатто ўз аҳли ичидан ҳам мўминлар чиқиб қолди. У кўпчилик олдида Мусо

алайҳиссалом билан айтишиб турганида, у зотни ўлдиришга қарор қылганини билдирганида, иймон тақозоси ила ўша мүмин ўртага ту舍ди.

«Фиръавн аҳлидан бўлган, иймонини беркитиб юрадиган бир мүмин киши» оддий мантиқни ўртага ташлаб, тутёнга кетган золим подшоҳга қаратилган хитобни худди кўпчиликка айтаётгандек қилиб сўз бошлиди:

«Бир одамни, Аллоҳ Роббимдир, дегани учун ўлдирасизларми?!»—деди.

Дарҳақиқат, Мусо алайҳиссаломнинг «Аллоҳ Роббимдир» деган сўздан бошқа даъволари йўқ эди. Бу дегани, Аллоҳ менинг яратгувчим, ризқ бергувчим, тадбиримни қилгувчи тарбиячим, дегани эди. Бу эътироф оддий ҳақиқат эди. Бунинг ёмон жойи йўқ эди. Буни ҳамма тан олиши керак эди. Бу нарса соф қалб ва оддий мантиқнинг тақозоси эди. Шунинг учун, соф қалб эгаси бўлган киши томонидан бу ҳақиқат эълон этилди.

Аммо бу оддий гап халқнинг бўйнига миниб олган, халққа Аллоҳнинг эмас, ўз сўзини мажбуран ўтказаётган, халқни бокяпман, оғирини енгил қиляпман, деган даъво билан юрган золим ва мустабид подшоҳ Фиръавн учун ниҳоятда хатарли эди. Агар Мусо алайҳиссалом айтаётгандек, Аллоҳ Робб бўлса, Фиръавн «робб»-ликдан тушиб қолишидан қўрқар эди. Шунинг учун, «Аллоҳ Роббимдир» деган шахсни «Фиръавн Роббимдир» демагани учун ўлдиришга қасд қилди.

Иймонини беркитиб юрадиган мүмин киши сўзида давом этиб:

«Ҳолбуки, у сизга Роббингиздан очиқ-ойдин ҳужжатлар ила келмишдир», деди.

У ўз-ўзидан қуруқ даъво қилаётгани йўқ. Айттаётган гапларининг ҳақ эканига сизнинг Роббингиз бўлмиш Аллоҳдан очиқ-ойдин ҳужжатлар олиб келган. Кўр-кўронада ҳукм чиқаравермасдан, ўша очиқ-ойдин ҳужжатларга боқсангиз бўлмайдими?!

Сиз нега унга осилиб олдингиз? Нима учун уни йўқ қилиш, ўлдириш пайига тушдингиз?!

«Агар у ёлғончи бўлса, ёлғони ўзига зарар.»

Сиз уни ёлғончи, дейсиз-у, яна ўлдиришга қасд қиласиз. Агар ёлғончи бўлса, тек қўйинг, ёлғони ўзига уради. Сиз ундан қутуласиз. Буниси биринчи эҳтимол. Энди иккинчи эҳтимол ҳам бор:

«Агар ростгўй бўлса, унда у ваъда қилаётган баъзи мусийбатлар сизга етади».

Сиз уни ўлдириб юборсангиз-у, у ростгўй бўлса, ҳақиқий Пайтамбар бўлса, унда Аллоҳнинг Пайтамбарини ўлдиригандарга ваъда қилинган баъзи мусийбатлари сизга етади. Демак, икки эҳтимолда ҳам сиз фойда топмайсиз. Бефойда ишга уриниб нима қиласиз.

«Албатта, Аллоҳ исрофчи ва қаззоб бўлган шахсни ҳидоят қилмас.»

Хақиқий Пайғамбар бўлмаган шахснинг башараси дарҳол фош бўлади. Шунинг учун, уни ўлдириб ўтиришнинг ҳожати йўқ.

«Эй қавмим, бугунги кунда мулк сизникидир.»

Подшоҳлик, мулк, давлат сизнинг қўлингиздадир. Ўз ҳукминизни ўтказиб турибсиз.

«Ер юзида юзага чиқиб турибсизлар.»

Бошқалардан устунсизлар. Гапингиз ўтиб турибди. Бунга шукр қилмай, «Роббим Аллоҳдир» деган одамни ўлдирмоқчимисиз?! Бунинг жазоси бўлиб:

«Агар бизга Аллоҳнинг азоби келса, унда бизга ким ёрдам беради?!»

Аллоҳнинг Пайғамбарини ўлдирганингиз учун, албатта, Аллоҳдан азоб келади. Аллоҳдан келган азобни ким қайтара олади?!

Иш бошқа томонга бурилиб кетаётганини кўрган Фиръавн дарҳол гапга аралашди.

«Фиръавн: «Мен сизга ўзим кўраётган нарсадан бошқани кўрсатмасман ва сизларни тўғри йўлдан бошқага йўлламасман», деди.»

Яъни, меникидан бошқа фикрни қабул қилишингизга рози эмасман, билиб қўйинг, фақат менгина сизни тўғри йўлга бошлайман, деди.

Бу ҳам доимо «ягона тўғри қарорни қабул қиласиган» золим мустабидларга хос гап.

Иймонини беркитиб юрадиган мўмин киши Фиръавннинг бу гапини эшитиб, қавмни режалаштирилаётган жиноятнинг оқибатидан қаттиқроқ огоҳлантириди. Уларга ўтган умматларни ҳам мисол қилиб келтириди.

وَقَالَ الْذِيَءَامَنَ يَنْقُومُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْأَحَزَابِ ﴿٢١﴾ مِثْلَ دَأِبِ قَوْمٍ نُوحٍ
وَعَادٍ وَثَمُودًا وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعَبَادِ ﴿٢٢﴾ وَيَنْقُومُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ النَّبَادِ
يَوْمَ تُولَوْنَ مُدْرِبِينَ مَا لَكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادِ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ
جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلٍ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مَمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّىٰ إِذَا هَلَكَ فَلَتَّمُ
لَنْ يَعْثُكَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا كَذَلِكَ يُضْلِلُ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ ﴿٢٤﴾ الَّذِينَ
يُجَدِّلُونَ فِيْ إِيمَانِ اللَّهِ يُغَيِّرُ سُلْطَانَ أَتَهُمْ كَبْرٌ مَقْتَاعٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ إِمَنُوا كَذَلِكَ
يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَارٍ ﴿٢٥﴾

30. Иймон келтирган киши: «Эй қавмим, албатта, мен сизга ҳам бошқа фирмалар кунига ўхшаш кун...

31. Нуҳ қавми, Од, Самуд ва улардан кейингилар ҳолига ўхшаш ҳол бўлишидан қўрқурман. Аллоҳ бандаларга зулмни иродга қилмас.

32. Эй қавмим, албатта, мен сизларга нидолашув кунидан қўрқурман.

33. У кунда ортга қараб қочурсиз. Сиз учун Аллоҳдан ҳеч бир қутқаргувчи бўлмас. Кимни Аллоҳ залолатга кетказса, бас, унга ҳеч бир ҳидоятчи бўлмас.

34. Батаҳқиқ, бундан олдин Юсуф очиқ-ойдин ҳужжатлар ила келди. Бас, сиз у ўзингизга келтирган нарсага шак келтириб, туриб олдингиз. Ниҳоят, у вафот этган пайтда: «Аллоҳ ундан кейин Пайғамбар юбормас», дедингиз. Аллоҳ шундай қилиб, исрофчи ва шубҳачи бўлган кимсани залолатга кетказди.

35. Аллоҳнинг оятлари ҳақида ўзларига келган ҳужжат-далилсиз талашиб-тортишадиганлар Аллоҳ томонидан ҳам, иймон келтирганлар томонидан ҳам қаттиқ ғазабга қолурлар. Аллоҳ шундай қилиб, ҳар бир мутакаббир ва зўравон қалбни муҳрлар», деди.

Фиръавн аҳлидан бўлган иймонли кишининг тилидан айтилаётган ушбу гапларда барча замонларда, барча маконларда ва барча жамиятлардаги муҳлис мўминнинг ўз қавмига бўлган муносабати, ўз қавмига бўлган муҳаббати ва улар ҳақида тортажак қайфу-ташвишлари ифодасини топган.

Муҳлис мўмин доимо қавмига яхшиликни рано кўради ва уларни ёмонлиқдан сақлаш ташвишида бўлади. Иймон келтирган кишининг ўз қавмига айтган гапларини яхшилаб ўрганиб чиқайлик.

«Эй қавмим, албатта, мен сизга ҳам бошқа фирмалар кунига ўхшаш кун, Нуҳ қавми, Од, Самуд ва улардан кейингилар ҳолига ўхшаш ҳол бўлишидан қўрқурман.»

Мўмин киши аввалги куфр келтирган қавмлар ва фирмаларнинг бошидан ўтган кунларни, ёғилган мусийбатларни яхши билади. Шунинг учун ҳам, у қавмини Аллоҳ юборган Пайғамбарга куфр келтираётганидан огоҳлантирмоқда.

«Эй қавмим, албатта, мен сизга ҳам бошқа фирмалар кунига ўхшаш кун...» бўлишидан қўрқурман.

Ўтган коғир фирмаларнинг бошига тушган кун бир хилдир. Ҳаммаси ҳам бир хил оқибат билан тутаган. Ҳаммалари ҳалокатта учраган. Мўмин киши қавми бошига ҳам ана шундай ҳалокат тушиб қолишидан қўрқади.

«Нұх қавми, Од, Самуд ва улардан кейингилар ҳолига үхшаш ҳол бўлишидан қўрқурман.»

Нұх қавми Пайғамбариға куфр келтиргани учун тўфон балосига учраган эди. Од қавми Пайғамбариға куфр келтиргани учун қаттиқ совуқ шамол ҳалокатига йўлиқди. Самуд қавми эса, Пайғамбариға куфр келтиргани учун қаттиқ қичқириқ билан ҳалок қилинди. Улардан кейин ўтган бошқа кўпгина коғир қавмлар ҳам турли ҳалокатларга учраганлар. Мўмин киши ўз қавмининг ҳам ўша қавмларнинг ҳолатига тушиб қолишидан қўрқади.

«Аллоҳ бандаларга зулмни ирода қилмас.»

Аллоҳ таоло ҳеч қачон бандаларига зулмни хоҳламайди. Уларга бирор ёмонлик етишини истамайди. Аммо бандалар қуфрлари, гуноҳлари билан ўзларига ёмонликни, азоб-уқубатни, бало-оғатни чақириб оладилар. Ўзини яратган Холиққа куфр келтирган нобакор бандаларни, коғир қавмларни ҳалок этиш эса, асло зулм эмас, балки айни адолатдир.

«Эй қавмим, албатта, мен сизларга нидолашув кунидан қўрқурман.»

Яъни, қиёмат кунидан қўрқаман. У кунда жаҳаннамга тушиб, дод-вой солиб, нидо қилиб қолишингиздан қўрқаман.

«У кунда ортга қараб қочурсиз.»

Яъни, қиёмат куни коғирлар жаҳаннамга яқинлашгандарида у ердаги шовқинни эшитиб, ортга қараб қочадилар. Лекин қаерга қочсалар ҳам, фаришталар уларни тутиб келиб, дод-войлатиб, жаҳаннамга отадилар.

«Сиз учун Аллоҳдан ҳеч бир қутқаргувчи бўлмас.»

Яъни, Аллоҳнинг азобидан қутқаргувчи бўлмас. Аллоҳ таолонинг Ўзи азоблаб турганида, ким ҳам қутқарувчи бўла оларди.

«Кимни Аллоҳ залолатта кетказса, бас, унга ҳеч бир ҳидоятчи бўлмас.»

Фақат Аллоҳ таоло ҳидоят қиласи, Фиръавн эмас. Шунинг учун, Фиръавнинг гапига эмас, Аллоҳнинг Пайғамбариға эргашинг.

«Батаҳқиқ, бундан олдин Юсуф очиқ-ойдин ҳужжатлар ила келди.»

Қуръони Каримда «Юсуф» сурасидан бошқа икки ўринда Юсуф алайҳиссаломнинг зикрлари келган. Уларнинг биттаси мана шу оятдир.

Фиръавн аҳлидан бўлган, иймонини яшириб юрадиган мўмин киши қавмига ота-боболари Юсуф алайҳиссалом Пайғамбар бўлиб келганларида у зотта қандай муомала қилганларини эслатмоқда. Гарчи «Юсуф» сурасида у зот алайҳиссаломнинг Миср подшоҳига вазир бўлиб, хазийнага оид ишларни юритганлари ҳақида сўзланган

бўлса ҳам, бу сурада очиқ-ойдин ҳужжатлар билан Пайғамбар бўлиб келганликларига эътибор қаратилмоқда.

«Бас, сиз у ўзингизга келтирган нарсага шак келтириб, туриб олдингиз.»

Эй қавмим, сиз Юсуф алайҳиссаломнинг Пайғамбарлигига шубҳа қилиб, иймон келтирмай туриб олдингиз.

«Ниҳоят, у вафот этган пайтда: «Аллоҳ ундан кейин Пайғамбар юбормас», дедингиз.»

Хуллас, Юсуф вафот этганида: «Ундан қутулдиқ, Аллоҳ томонидан Гайғамбар бўлиб келдим, дейдиган одам энди бўлмайди», дедингиз.

«Аллоҳ шундай қилиб, исрофчи ва шубҳачи бўлган кимсани залолатга кетказди.»

Аллоҳ Юсуф ҳақида шубҳада туриб олган ўша ота-боболарингизни залолатта кетказгани каби, ҳар бир хусусда исрофгар бўлган ва динда шубҳа қилганларни ҳам залолатта кетказди. Мусо ҳақида исрофчи ва шубҳачи бўлманг, яна, Аллоҳ сизни ҳам залолатта кетказиб қўймасин.

«Аллоҳнинг оятлари ҳақида ўзларига келган ҳужжат-далилсиз талашиб-тортишадиганлар Аллоҳ томонидан ҳам, иймон келтирганлар томонидан ҳам қаттиқ ғазабга қолурлар.»

Ўзида ҳеч қандай ҳужжати бўлмай туриб, Аллоҳнинг оятларига қарши талашиб-тортишадиган кишилар Аллоҳ томонидан ҳам, мўмин бандалар томонидан ҳам қаттиқ ғазабга дучор бўлади. Сиз ҳам, эй қавмим, шу ишни қилмоқдасиз, яна, мазкур ғазабга дучор бўлиб қолманг.

«Аллоҳ шундай қилиб, ҳар бир мутакаббир ва зўравон қалбни муҳрлар», деди.»

Сиз ҳам Аллоҳнинг оятлари ҳақида ҳужжат-далилсиз талашиб-тортишаверсангиз, мутакаббир ва зўравон қалбингизни Аллоҳ муҳрлаб қўймасин, тафин.

Мўмин кишининг ташвишга тўла бу гапларидан кейин фақат тахти ҳақидагина ўйлайдиган подшоҳлар намояндаси бўлмиш Фиръавн ўзининг жаҳаннамий режасини давом эттиришда яна ҳам қатъиyroқ иш тутгани айтилади:

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَهْمَدُنِ أَبْنَى لِصَرْحَالْعَلَىٰ أَبْلَغَ أَلْأَسْبَدَ ﴿١﴾ أَسْبَبَ الْأَسْمَوْتَ فَأَطْلَعَ إِلَيْهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي لَأَظْنُهُ كَذِيلَكَ رُبِّنِ لِفِرْعَوْنَ سُوءُ عَمَلِهِ وَصُدَّعَنِ الْسَّيِّلِ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ

36. Фиръавн деди: «Эй, Ҳомон, менга бир баланд қаср бино қил, шояд, сабабларга етсам.

37. Осмонларнинг сабабларига етсам, сўнгра Мусонинг Илоҳига боқсам. Албатта, мен уни ёлғончи деб, гумон қилмоқдаман. Шундай қилиб, Фиръавнга унинг ёмон амали зийнатланди ва у йўлдан тўсилди. **Фиръавннинг макр-ҳийласи зиёнкорликдан бошқа нарса эмас.**

Мўмин кишининг гап-сўзлари қавмга таъсир қилиб, иймонга келиб қолишларидан Фиръавн қўрқди. Шунинг учун ҳам, золим, мустабид подшоҳлар одатича, бундай вақтларда ишга солинадиган макр-ҳийлани қўллаб, билса – ҳазил, билмаса – чин, қабилида иш кўрди. Аллоҳнинг динига, даъватчисига қарши чиқсан бошқа подшоҳлар каби, вазирини бу шармандалика жалб этди.

«Фиръавн: «Эй, Ҳомон, менга бир баланд қаср бино қил, шояд, сабабларга етсам», деди.

У вазири Ҳомонни баланд қаср қуришга буюрди. У қаср нима учун керак бўлиб қолганини ҳам айтди. Аммо бу гапи ҳам мубҳам эди. Кейин сўзида давом этиб, бу мубҳамликни ойдинлаштириди:

«Осмонларнинг сабабларига етсам, сўнгра Мусонинг Илоҳига боқсам».

Яъни, осмонларга чиқадиган сабабларга, йўлларга етишсам-у, чиқиб Мусонинг худосини кўрсам.

«Албатта, мен уни ёлғончи деб, гумон қилмоқдаман.»

Мен Мусонинг Аллоҳ томонидан юборилган Пайғамбар эканига ишонмайман, ўзим осмонга чиқиб, унинг ёлғончи эканини исботламоқчиман, деди.

Фиръавннинг бу гаплари, қайси томондан олиб қаралганда ҳам, қавмни алдаш, ўзини олий мақом қилиб кўрсатиш ва Аллоҳнинг динини инкор этишдан иборат экани билинади. Бу гаплар унинг инсофга келиб, тўғри йўлга тушмаслигидан дарак берарди.

«Шундай қилиб, Фиръавнга унинг ёмон амали зийнатланди ва у йўлдан тўсилди.»

Фиръавнга ўзининг ёмон ишлари гўзал бўлиб кўринаверди. У ўзининг қуфрини, гуноҳини, динга қарши қилаётган ишларини яхши ҳисоблаб юраверди.

Ва оқибатда, ҳидоят йўлидан, Аллоҳнинг йўлидан тўсилди.

«Фиръавннинг макр-ҳийласи зиёнкорликдан бошқа нарса эмас.»

У, ўзича, Аллоҳнинг даъватчисига, динига макр-ҳийла қилиб, боплайпман, деб юраверди-ю, аслида, ўзига зиён қилганидан беҳабар қолди.

Фиръавнинг бу аҳмоқона гапидан кейин мўмин киши ҳамма нарсани очик-ойдин айтишга қарор қилди:

وَقَالَ الَّذِيْءَ امَنَ يَقُومُ أَتَيْعُونَ أَهْدَ كُمْ سَيِّلَ الرَّشَادَ يَقُومُ إِنَّمَا هَذِهِ
 الْحَيَاةُ الدُّنْيَا مَتَّعٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَى إِلَّا
 مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صَلِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ
 يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ وَيَقُومُ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَوَةِ وَتَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ
 تَدْعُونِي لَا كُنْ فِرَّ بِاللَّهِ وَأَشْرَكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَأَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَرِيزِ
 الْغَفَرِ لَا جُرْمٌ أَتَمَانِدْعُونِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دُعَوةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ وَأَنَّ مَرْدَنَا إِلَى اللَّهِ
 وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ فَسَتَذَكُرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ وَأَفْوَضُ أَمْرِي
 إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ

38. Иймон келтирган киши: «Эй қавмим, менга эргашиналар, сизни тўғри йўлга ҳидоят қилурман.

39. Эй қавмим, бу дунё ҳаёти вақтинчалик бир матоҳ, холос. Албатта, охират, ўшанинг ўзи барқарорлик диёридир.

40. Ким бирор ёмонлик қилса, фақат ўшанга яраша жазо олади, холос. Эркақдир, аёлдир, ҳар ким мўмин бўлган ҳолида солиҳ амал қилса, бас, ана ўшалар жаннаттага киурлар, у ерда ҳисобсиз ризқланурлар.

41. Эй қавмим, нечун мен сизни нажотга чақирсам, сиз мени дўзахга чақиурсиз?!

42. Сиз мени Аллоҳга куфр келтиришимга ва ўзим билмаган нарсани Унга ширк келтиришимга чақирмоқдасиз. Ҳолбуки, мен сизни азийзу ўта мағфиратли Зотга чақирмоқдаман.

43. Ҳеч шубҳа йўқки, албатта, сиз мени чақираётган нарсанинг дунёда ҳам, охиратда ҳам даъватга ҳаққи йўқдир. Албатта, қайтиб бораримиз Аллоҳгадир. Албатта, исрофчилар, айни ўшалар дўзах эгалариdir.

44. Ҳали, мен сизга айтаётган гапларни эслайсизлар. Мен ишимни Аллоҳнинг Ўзига топширдим. Албатта, Аллоҳ бандалирини аниқ кўриб тургувчиидир», деди.

Ушбу етти оятдаги ташвишга йўғрилган гаплар ҳар бир мухлис мўминнинг ўз халқига, миллатига, қавмига бўлган меҳри-му-

ҳаббати ва хайрихоҳлигидан келиб чиқадиган гаплардир. Эътибор қиласидан бўлсак, мўмин кишининг гапларида

«Эй қавмим» деган ибора кўп тақорланмоқда. Шунинг ўзи ҳам муҳлис мўмин инсоннинг доимо қавмим, ҳалқим, миллатим, деб куюнишидан далолат беради. Аксинча, фақат ўзини ва тахтини йўлайдиган, подшоҳлигидан айрилиб қолмаслик учун дину диёнатдан, ҳатто Аллоҳдан ҳам воз кечадиган Фиръавннинг нутқида бирор марта «Эй қавмим» сўзи ишлатилгани йўқ.

Энди, мўмин кишининг қавмига қилган насиҳатларини яхшилаб ўрганайлик.

«Эй қавмим, менга эргашинглар, сизни тўғри йўлга ҳидоят қилурман.»

Мўмин кишининг бу гапи Фиръавннинг юқоридағи, мен сизни тўғри йўлга ҳидоят қиласман, деган гапига раддия эди.

Мусо алайҳиссалом ҳақида сизга икки хил гап айтилмоқда. Фиръавн бир гапни айтмоқда, мен бошқа бир гап айтмоқдаман. Бу ишда Фиръавнга эргашманглар, у сизни тўғри йўлга ҳидоят қила олмайди. Балки менга эргашинглар. Мен сизни тўғри йўлга ҳидоят қиласман, демоқчи.

Кейин эса, бу дунё ҳаёти нимаю охират нима экани ҳақидағи ҳақиқатни баён қиласди.

«Эй қавмим, бу дунё ҳаёти вақтингчалик бир матоҳ, холос.»

Бу беш кунлик дунё ҳаёти вақтингчалик матоҳ, холос. Охиратга тайёрланиш учун берилган вақтингчалик фурсат, холос.

«Албатта, охират, ўшанинг ўзи барқарорлик диёридир.»

Ҳақиқий барқарорлик, бардавомлик, ҳақиқий роҳат-фароғат фақат охиратдагина бўлади. Шунинг учун, дунёни эмас, охиратни кўзлаб иш қилинг.

«Ким бирор ёмонлик қилса, фақат ўшангага яраша жазо олади, холос.»

Яъни, ҳар ким қилган ёмонлигига яраша жазосини олиши турган гап.

«Эркақдир, аёлдир, ҳар ким мўмин бўлган ҳолида солиҳ амал қилса, бас, ана ўшалар жаннатга киурлар, у ерда ҳисобсиз ризқланурлар.»

Ким бўлишидан қатъиназар, ҳар бир банда иймон келтириб, яхши амал қилса, шу туфайли жаннатга киради. Ҳамда жаннатда беҳисоб ризқга эга бўлади. Демак, иймон билан солиҳ амал жаннатга киришнинг ва унда беҳисоб ризқланишнинг асосий омили экан.

Бу билан мўмин киши қавмига: куфр келтирманг, ёмонлик қилманг, иймонли бўлинг, яхши амал қилинг, демоқда.

«Эй қавмим, нечун мен сизни нажотга чақирсам, сиз мени дўзахга чақириурсиз?!»

Мен сизни Аллоҳга, Унинг юборган Пайғамбариға иймон келтириб, нажотга эришишга чорласам, сиз мени қуфрға чақирмоқдасиз, қуфрға чақиришингиз дўзахга чақиришингиздир.

«Сиз мени Аллоҳга қуфр келтиришимга ва ўзим билмаган нарсани Үнга ширк келтиришимга чақирмоқдасиз.»

Сиз мени Аллоҳни инкор этиб, Үнга ибодат қиласликка, худолигини билмаганим нарсани Үнга ширк келтириб, ўшанга ибодат қилишимга чақирмоқдасиз. Бу чақирифингиз асоссиз ва фойдасиздир.

«Ҳолбуки, мен сизни азийзу ўта мағфиратли Зотга чақирмоқдаман.»

Мен сизни унга чақираётган Зот азийз – ҳаммадан ғолиб, устун зотдир. Бунда ҳеч шак-шубҳа йўқдир. Мен сизни унга чақираётган Зот ўта мағфиратли зотдир. Баңда қанчалик гуноҳкор бўлса ҳам, ихлос билан тавба қилса, албатта, унинг тавбасини қабул қиласди. Сиз ҳам фурсатни қочирмай, тавба қилиб қолинг.

«Ҳеч шубҳа йўқки, албатта, сиз мени чақираётган нарсанинг дунёда ҳам, охиратда ҳам даъватга ҳаққи йўқдир.»

Сиз мени Аллоҳни қўйиб, сохта худога ибодат қилишга чақирмоқдасиз. Аммо ўша сохта худонинг бу дунёда ҳам, охиратда ҳам даъватга ҳаққи йўқ. «Даъват» сўзи лугатда «чақириш» маъносини билдириб, диний истилоҳда дуо, ибодат ва динга, ибодатга чақириш маъноларини ифода этади.

Мушриклар даъво қилаётган сохта худолар ким ва нима бўлишидан қатъиназар, бу дунёда одамларнинг дуолари ва ибодатларига лойиқ эмаслар, ҳақлари йўқ. Уларнинг ўзлари одамларни, менга дуо ва ибодат қилинглар, деб чақиришга ҳам ҳақлари йўқ.

Шунингдек, охиратда ҳам ўша сохта худолар дуо қилишга, улардан ёрдам сўрашга ҳақдор эмаслар.

«Албатта, қайтиб бораримиз Аллоҳгадир.»

Сохта худоларга эмас. Қиёматда фақат Аллоҳга қайтиб борилганидан кейин, бу дунёда ҳам, охиратда ҳам даъватга ҳақли ягона Аллоҳнинг Ўзиҳидир. Ҳамма баңдалар фақат Аллоҳга дуо, илтижо, ибодат қилишлари ва фақат Аллоҳнинг Ўзиҳандигина ёрдам сўрашлари лозим.

«Албатта, исрофчилар, айни ўшалар дўзах эгалариdir.»

Куфр ила исён ва түфёнда исрофчи бўлғанларнинг эришадиган нарсалари дўзахдир. Агар шу ҳолингизда юраверадиган бўлсангиз:

«Ҳали, мен сизга айтётган гапларни эслайсизлар.»

Бир вақт келадики, бошингизга иш тушганида, мен сизга айтган гапларни эслайсиз. Аммо унда кеч бўлади.

«Мен ишимни Аллоҳнинг Ўзига топширдим.»

Ҳамма ишни ҳал қилувчи У зотнинг Ўзиdir.

«Албатта, Аллоҳ бандаларини аниқ кўриб тургувчиdir.»

Сизни ҳам, мени ҳам аниқ-равshan кўриб турибди. Ўзи адолат ила ҳукмни чиқаради.

Шу билан тортишув тамом бўлди. Мўмин киши ўзининг асрлар бўйи ёдда сақданадиган гапини айтиб тутатди.

Қиссанинг нима оқибат билан тугаганини Аллоҳ таоло қуидаги оятларда баён қилади.

فَوَّقَهُ اللَّهُ سَيِّئَاتٍ مَمَكَرُوا وَحَاقَ بِتَالِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ

45. Бас, Аллоҳ уни макрлари ёмонликларидан сақлади ва Фиръавн аҳлини ёмон азоб ўраб олди.

Аллоҳ таоло мазкур мўмин кишини Фиръавн ва унинг одамлари макр-ҳийлаларининг ёмонликларидан қутқарди. Фиръавн аҳлини эса, ёмон азоб ўраб олди. Ўша ёмон азоб нима экани қуидаги оятда баён қилинади:

أَنَّا رَأَيْتُ عَرَضُونَ عَلَيْهَا أَغْدُوا وَأَعْشَيَا وَيَوْمَ تَقُومُ الْسَّاعَةُ أَذْخُلُوهُمْ أَلْفِرْعَوْنَ أَسْنَدَ الْعَذَابِ

46. У оловдир. Унга эртаю кеч кўндаланг қилинурлар. Соат (қиёмат) қоим бўлганида эса: «Фиръавн аҳлини энг ашаддий азобга киритинглар», дейилур.

Демак, ўша, Фиръавн аҳлини ўраб олган ёмон азоб бир оловдир. Улар ўша оловга доимо, эртаю кеч кўндаланг қилиб туриладилар. Яъни, қабрларида қиёматтагача олов билан азобланадилар.

«Соат (қиёмат) қоим бўлганида эса: «Фиръавн аҳлини энг ашаддий азобга киритинглар», дейилур.»

Яъни, қиёмат куни Аллоҳ томонидан фаришталарга Фиръавн аҳлини дўзахдаги энг ашаддий азоб ила азоблаш ҳақида амр келади.

وَإِذْ يَتَحَاجَّوْنَ فِي الْأَنَارِ فَيَقُولُ الصُّفَّوْا لِلَّذِينَ أَسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ بَعْدًا
فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِنْ الْأَنَارِ

47. Ўшанда улар дўзахда бир-бирлари ила хусумат қилурлар. Бас, заифлар мутакаббрлик қилганларга: «Албатта, биз сизга эргашувчи бўлган эдик. Энди сиз бизнинг дўзах насибамиздан бирор бўлагини даф қиласизларми?!» – дерлар.

Киёмат қоим бўлиб, Аллоҳнинг амри ила Фиръавн аҳли энг ашаддий азобга гирифтор қилинган пайтда, улар дўзахда туриб бир-бирлари билан талашиб-тортишадилар.

Аввал бу дунёда заиф ҳолида катталар ва бошлиқдарнинг гапига кириб, уларга эргашиб коғир бўлиб ўтганлар сўз очадилар:

«Бас, заифлар мутакаббирлик қилганларга: «Албатта, биз сизга эргашувчи бўлган эдик...» деб гап бошлайдилар.

Бу дунёда заиф бўлиб ўтганлар Худога ҳам, бандага ҳам мутакаббирлик қилиб коғир бўлган, ўзгаларни ҳам куфрга чакирган бошлиқларига таъна билан: «У дунёда сизга эргашган эдик. Сизга эргашиб, коғир бўлган эдик. Сизлар, бизнинг айттанимизни қиласверинглар, бир нарса бўлса, биз жавоб берамиз», деган эдингизлар. Қани, айтинг-чи:

«Энди сиз бизнинг дўзах насибамидан бирор бўлагини даф қиласизларми?!» – дерлар».

Мана, гапингизга кириб, биз ҳам дўзахга тушдик. Дўзах азобига дучор бўлдик. Энди бизнинг азобдан бўлган насибамидан бирор улушини даф қила оласизларми, дейдилар

 قَالَ الَّذِينَ أَسْتَكَبُرُوا إِنَّا كُلُّ فِيهَا آتٍ اللَّهُ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ

48. Мутакаббирлик қилганлар: «Албатта ҳаммамиз унинг ичидамиз. Шубҳасиз, Аллоҳ бандалар орасида ҳукм чиқариб бўлди», дерлар.

Бўлар иш бўлди, энди бу савонни бериб нима қиласизлар. Бу ерда у дунёдагига ўхшаб катта, бошлиқ ёки заифлигига қараб эмас, қилган амалига қараб ҳукм чиқарилар экан. Биз ҳам куфр келтирдик, сиз ҳам куфр келтирдингиз ва қилганимизга яраша ҳаммамиз жазоимизни оддик. Аллоҳ, ҳукмини чиқариб бўлди. Ҳаммамиз жаҳаннамга тушдик.

Шу билан жаҳаннам эгалари орасидаги ўзаро жанжал ҳам тамом бўлди. Энди улар биргалалиб, бошқа томонга мурожаат қилишга ўтадилар:

 وَقَالَ الَّذِينَ فِي الْأَنَارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ أَدْعُوا رَبَّكُمْ يُخْفَفُ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ الْعَذَابِ

49. Дўзахда турганлар жаҳаннам қўриқчиларига: «Роббингизга дуо қилинглар, биздан бирор кун азобни енгиллатсин», дедилар.

Бир-бирлари билан даъво талашиб фойда бермаслигига ишонч ҳосил қилганларидан кейин, дўзахда турган ҳолларида, шоядки, бирор ёруғлик чиқиб қолса, деб жаҳаннам қўриқчиларига мурожаат этадилар:

«Роббингизга дуо қилинглар, биздан бирор кун азобни енгиллатсин».

Уларнинг гапидан азобдан қутулишнинг ёки уни ўзлари енгиллатишларининг иложи йўқлигига ишониб етганлари кўриниб турибди. Шунинг учун ҳам, улар жаҳаннам қўриқчилари бўлмиш фаришталардан ҳеч бўлмаса бир кунгина азобни енгиллатишни сўраб беришни илтимос қилмоқдалар.

Уларнинг бу илтимосларига жаҳаннам қўриқчилари савол билан жавоб бердилар:

قَالُوا أَوْلَمْ تَكُنْ تَأْتِيْكُمْ رُسُلٌ مِّنْ بَيْنِ أَيْدِيهِنَّ
قَالُوا فَإِنَّا دُعُوا وَمَا دُعْنَا
الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ

50. Улар: «Сизга Пайғамбарларингиз очиқ-ойдин ҳужжатлар билан келмаган эдиларми?!» – дедилар. Булар: «Ҳа», дейиши. Улар: «Бас, дуо қиласверинглар. Кофирларнинг дуоси залолатдан бошқа нарса эмас», дедилар.

Жаҳаннам қўриқчилари: «Нима сабабдан бу ҳолга тушиб қолдингиз?! Сизга Пайғамбар келиб, шу кун бошингизга тушиши мумкинлигидан огоҳлантиргмаган эдими?!» – деб сўрадилар. Шунда:

«Улар: «Ҳа», дейиши».

Дўзахийлар: «Ҳа, Пайғамбарларимиз бизга очиқ-ойдин ҳужжатлар билан келган эдилар», деб жавоб қилишади. Уларнинг бу эътирофларидан кейин жаҳаннам қўриқчилари узил-кесил жавобни берадилар:

«Улар: «Бас, дуо қиласверинглар. Кофирларнинг дуоси залолатдан бошқа нарса эмас», дедилар».

Яъни, ундей бўлса, бизга мурожаат этиб, Роббимизга дуо қилиб, сизларга берилаётган азобни енгиллаштиришимизни сўраб ўтирамасдан, ўзингиз дуо қиласверингиз. Билиб қўйингларки, кофирларнинг дуоси залолатдан бошқа нарса эмас. Сизнинг дуоингиз залолатдир. Азобни тортаверасиз.

Энди мазкур ояtlарда ўтган маъноларга изоҳ берилади:

إِنَّا نَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ

51. Албатта, Биз Пайғамбарларимизга ва иймон келтирганларга бу дунё ҳаётида ва гувоҳлар турган кунда ҳам нусрат берурмиз.

Яъни, Аллоҳнинг нусрати бу дунёда ҳам Пайғамбарларга ва мўминларга бўлади, у дунёда ҳам. У дунёда Пайғамбарлар ва мўминлар учун Аллоҳнинг нусрати бўлиши ҳақида ҳеч ким, ҳатто коғирлар ҳам шак-шубҳа қилмайди. Аммо бу дунёдаги нусрат ҳақида турли фикр ва мулоҳазалар бўлиши мумкин. Инсонинг тор фикри ва қисқа ўлчови оқибатида «Пайғамбарларга ва мўминларга нусрат берадиган бўлса, нима учун баъзи Пайғамбарлар ўлдирилган, баъзилари азоб-уқубатга учраган, кўплари ҳижрат қилишга мажбур бўлган? Нима учун, ҳозир гувоҳ бўлаётганимиздек, кўплаб мўминлар коғирлар томонидан ўлдирилган, қийноқларга солинган, қамалган, қувилган ва бошқа хорликларга учраган?» деган фикрлар уйғонади. Бу каби саволларга Қуръони Карим руҳини, Ислом таълимотларини яхши англаб етган уламоларимиз атрофлича жавоб берганлар.

Аввало, Пайғамбарларга ва мўминларга бу дунёда нусрат берилиши ҳақида гап кетганида, бир шахс, бир авлод, бир миллат ва маълум бир замон назарда тутилганми? Қолаверса, «нусрат» деганда нима кўзда тутилади? Баъзи одамларни ўлдириш, баъзиларини қамаш, баъзиларини калтаклаш ва айримларини қувиб чиқаришми? Агар ҳар бир ўлдирилган фолиб бўлиб, ўлдирилган мағлуб ҳисобланадиган бўлса, дунёда ўғри, муттаҳам ва золим-қонхўрлар фолиб саналган бўлар эди. Агар ҳар бир қамаган фолиб, қамалган мағлуб саналса,adolat торозуси тамоман тескари тортилган бўларди. Агар ҳар бир қувган фолиб, қувилган мағлуб ҳисобланса, ҳақиқатнинг юзи қорайиб кетган бўларди.

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْذِرٌ لَّهُمْ وَلَهُمُ الْعَنَّةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارٍ

52. У кунда золимларга маъзиратлари наф бермас. Уларга лаънат бўлгай ва уларга ёмон ҳовли жой бўлгай .

Иймон билан куфр орасидаги кураш бир шахс, бир авлод, бир замонга боғлиқ эмас. Балки бу кураш дунё бунёд бўлганидан бошлаб, қиёматгача давом этадиган курашдир. Бу кураш давомида турли ҳолатлар бўлиб ўтади. Иймон томонида турган баъзи кишиларнинг эътиқод йўлида шаҳид бўлишлари улкан нусрат бўлиши мумкин. Ҳозиргacha бутун дунё қанчадан-қанча шаҳидларни мадҳ этиб, эҳтиром ила эслаб келмоқда, уларни шаҳид этган қотиллар эса, лаънатланмоқда. Қани, кўрайлик-чи, бу ерда нусрат шаҳидгами ё қотилга?! Баъзи бир шаҳидларнинг ўлими бутун бошли умматларни ғалабага чорлаган вақтлар ҳам бўлган. Демак, ўлимнинг ҳаммаси ҳам, хусусан иймон йўлидаги ўлим, мағлубият ҳисобланмайди.

Шунингдек, иймон йўлида қамалганлар, азобланганлар фидо-корликлари билан жаллодлар устидан доимо ғолиб бўлганлар. Ҳозирда қанчадан-қанча қамалганларга, азобланганларга ҳамма-ҳамма, ҳатто кофиirlар ҳам тасанно ўқимоқда, қамаган ва азобланганларга лаънатлар ёғдирмоқда. Демак, ҳар бир қамалиш ёки азобланиш мағлубият бўлавермайди.

Иймон ва куфр орасидаги курашда нусрат кимга бўлиши тор ўлчовда эмас, балки кенг мезонлар билан ўлчанади. Иймоннинг қалбларда, ер юзида тантанаси учун инсоннинг ўзи саъии-ҳаракат қилишини Аллоҳ шарт этган экан, унинг йўлидаги қурбонлар, мashaққатлар эришиладиган нусратнинг қийматини оширади, қадрини кўтаради. Ундан кейин, инсоният тарихидаги иймон билан куфр ўртасидаги курашнинг оралиқ натижаларига ҳам бир назар солайлик. Уларнинг ҳаммаси Пайғамбарлар ва мўминларга нусрат берилиши билан яқун топганини қўрамиз.

Ана ўша нусратлардан бири қуийдаги оятда эслатилади:

وَلَقَدْ أَئَنَا مُوسَى الْمُهَدَّى وَأَوْرَثَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَبَ هُدًى وَذِكْرَى
لِأُولَى الْأَلْبَابِ

53. Батаҳқик, Биз Мусога ҳидоятни бердик ва Бани Исроилини Китобга ворис қилдик.

54. Ақл эгаларига ҳидоятчи ва эслатма бўлсин учун.

Аллоҳ таоло бу икки оятда Пайғамбарларига ва мўмин бандала-рига бу дунёда нусрат беришига мисол қилиб, Мусо алайҳиссалом-га ҳидоят берганини, Бани Исроилини Тавротта ворис қилганини айтмоқда. Шу билан бирга, ўша нарсалардан ақли бор кишилар тўғри йўлга йўлланиши ва эслатма олиши зарурлигини ҳам таъкид-ламоқда.

Ана шундан кейин иймон билан куфр орасидаги курашнинг энг шиддатли нуқтасида турган Ҳазрати Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга, у кишига эргашган саҳобаи киромларга ва кейинчалик бутун дунё кофиirlари билан қарама-қарши туришлари, иймон йўлини ҳимоя қилишлари кутилган мўмин-мусулмонларга илоҳий тавсиялар, кўрсатмалар келади:

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنِيْلَكَ وَسَيِّحْ مُحَمَّدٌ رَبِّكَ بِالْعَشِيْيَّ
وَالْأَلْبَابِ

55. Бас, сабр қил. Албатта, Аллоҳнинг ваъдаси ҳақдир. Гуноҳинг учун истиғфор айт. Эртаю кеч Роббингга ҳамд ила тасбих айт.

Ушбу ояти каримада Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиш орқали ҳар бир мўмин бандага иймон йўлида зарур бўладиган омиллар тақдим этилмоқда.

«Бас, сабр қил.»

Иймон йўлидаги курашда энг зарур амаллардан бири сабрdir. Сабрсиз бир нарсага эришиш қийин. Сабр фақат коғирлар, дин душманлари ва мунофиқлар томонидан бўладиган озорларга, азобуқубатларга бардош беришгина эмас. Сабр улкан заруриятdir. Ҳавойи нафсни жиловлаб олиш учун ҳам сабр зарурdir. Кишиларни иймонга чақиришда ҳам, Аллоҳнинг амрларини бажаришда ҳам, Аллоҳ қайтарган нарсалардан тийилишда ҳам сабр зарурdir.

«Албатта, Аллоҳнинг ваъдаси ҳақдир.»

Аллоҳ Пайғамбарига ва мўмин бандаларига нусрат беришни ваъда қилганми, албатта ваъдасининг устидан чиқади. Сабр қилсанг, бас, нусрат келишида шубҳа йўқ.

«Гуноҳинг учун истиғфор айт.»

Албатта, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг гуноҳлари йўқ, лекин шундай бўлса ҳам, бу амрнинг келиши умматлари учун таълимдир. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам маъсум бўлсалар ҳам, Аллоҳ таоло Қуръони Каримда у зотнинг аввалгию кейинги гуноҳларини афв қилганини эълон қилган бўлса ҳам, доимо истиғфор айтар эдилар. Мўмин киши гуноҳини эътироф қилиб, доимо истиғфор айтиб юриши унинг иймон йўлидаги курашида асосий қуролларидан биридир. Албатта, истиғфор маълум бир лафзларни, жумладан, «Астағфируллоҳ»ни маъносига ҳам эътибор бермай, қуруқ тақрорлаш эмас, балки бутун вужуд билан ҳис этган ҳолда иймон ва эътиқод ила тавба қилишдир.

«Эртаю кеч Роббингга ҳамд ила тасбих айт.»

Доимо, хусусан эрталаб ва кечқурун Аллоҳга ҳамду сано айт. У зотни турли айб ва нуқсонлардан поклаб ёд эт. Мана шулар иймон билан куфр ўртасидаги курашда иймон соҳиблари учун ўта зарур омиллардир. Чунки, коғирлар, дин душманлари, мунофиқлар доимо Аллоҳнинг динига қарши чиқиб, Аллоҳнинг ояtlари ҳақида тортишиб турадилар. Уларнинг ҳам бу ишда ўзларига яраша омиллари бор.

إِنَّ الَّذِينَ يُحَكِّمُونَ فِي هَٰءَاءِ يَكْتَبُ اللَّهُ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَّهُمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا
 كَبُّرُ مَا هُمْ بِلِغِيهِ فَأَسْتَعِذُ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ أَكْبَرُ

56. Албатта, Аллоҳнинг оятлари ҳақида ўзларига келган ҳужжатсиз талашиб-тортишадиганларнинг дилларида кибрдан ўзга нарса йўқ. Улар унга етишгувчи эмаслар. Бас, Аллоҳдан паноҳ сўра. Албатта, Унинг йози ўта эшиштгувчи, ўта кўргувчи зотдир.

Ояти каримада улкан ҳақиқат баён қилинмоқда. Аллоҳ бутун борлиқни яратган зот. Жумладан, инсонни ҳам. Инсон Аллоҳ, яратган бошқа махлукотларга қараганда жуда кичик, ожиз ва кучсизdir. Аммо, Аллоҳ, айнан шу кичик, ожиз ва кучсиз махлукининг қадри баланд бўлишини ирода қилиб, уни ер юзида Ўзининг халифаси этиб сайдади. Аллоҳ, айнан шу кичик, ожиз ва кучсиз махлуки ер юзида халифалик қилишдек улкан вазифасини тўғри адo этиши учун унга оятлар нозил қилди. Ақдини ишлатган, ўзини таниган бандалар ушбу илоҳий оятларни жон деб қабул этиб, улар асосида ер юзида халифалик вазифаларини бажариб, икки дунё саодатига эришишга интилади.

Аммо ўзини танимаган, ақдини ишлатмаган, инсоф ҳам қилмаган шундай бандалар борки, улар ўзларида бирор ҳужжат-далил бўлмай туриб, Аллоҳнинг уларга нозил қилган оятларини қабул этмайди. Баъзилари бу билан Аллоҳнинг борлигини инкор этади. Баъзилари бу билан Аллоҳнинг оятларини инкор қиласди. Баъзилари бирини қабул қилиб, биридан юз ўтиради. Баъзилари, бу оятлар Аллоҳники бўлса ҳам, ҳозир эскиб қолган, дейди. Бошқалари, бу оятлар Аллоҳники бўлса ҳам, маълум бир қавмга тушган, бизга тегишли эмас, дейди. Хулоса қилиб айтганда, Аллоҳнинг оятларини жон деб қабул қилиб олиб, унга бўйин эгиш ўрнига, улар ҳақида талашиб-тортишадилар. Нима учун бундай қиласдилар?

«Албатта, Аллоҳнинг оятлари ҳақида ўзларига келган ҳужжатсиз талашиб-тортишадиганларнинг дилларида кибрдан ўзга нарса йўқ.»

Ха, уларнинг дилларида иймон ҳам, эътиқод ҳам, инсоф ҳам йўқ. Уларнинг қалбларида фақат бир нарса, кибр бор. Такаббурлик бор. Яъни, ўзини катта фаҳмлаш бор. Улар ўзларини Аллоҳнинг оятларига иймон келтиришдан-да юқори фаҳмлайдилар. Улар ўзларини Аллоҳнинг оятларига амал қилишдан-да юксак фаҳмлайдилар. Улар ўзларидаги кибру ҳаво туфайли Аллоҳнинг оятларини менсимайдилар. Шунинг учун, бирорта ҳужжат-далиллари бўлмаса ҳам, Аллоҳнинг оятларига қарши талашиб-тортишадилар. Шу ишлари билан ўзларини кибор – юқори дарражада ҳис қилмоқчи бўладилар.

«Улар унга етишгувчи эмаслар.»

У кофиirlар, мушриклар ва мунофиқлар ўзлари орзу қилган улуғворликка ҳеч қачон эриша олмайдилар. Улар бу дунёю у дунёда хору зор бўладилар.

«Бас, Аллоҳдан паноҳ сўра.»

Бас, ўшандай кибрдан сақлашини Аллоҳнинг ўзидан сўра.

«Албатта, Унинг Ўзи ўта эшитгувчи, ўта кўргувчи зотдир.»

Ким нима деяётганини жуда яхши эшитиб туради. Ким нима қилаётганини жуда яхши билиб туради. Вақти келганида Ўзи билиб, ҳисоб-китоб қиласди.

لَخَلُقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكَيْ بُرُّ مِنْ خَلْقِ الْتَّاسِ وَلَكِنَّ أَكَيْ ثَرَّ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

57. Албатта, осмонлару ерни яратиш одамларни яратишдан каттароқдир. Лекин одамларнинг кўплари билмаслар.

Бу ояти карима инсонга бутун борлиққа нисбатан ўзининг қандай ҳажмга эга эканини билиб олишига ишора қиласди. Осмонларни яратган зот ҳам Аллоҳ. Ерни яратган зот ҳам Аллоҳ. Одамларни яратган зот ҳам Аллоҳ. Осмонлар шунчалик каттаки, одамзот унинг чегараси қаерда эканини ҳам билмайди. Осмонлардаги нарсалар шунчалик кўпки, одамзот уларнинг сонини ҳам билмайди. Одамзот ўзи яшаб турган ерга нисбатан ҳеч нарса эмас. Ердаги мавжудотларга солиштирилганда ҳам, арзимаган нарса. Ҳалигача ушбу мавжудотларнинг ҳаммасини идрок қилиб ултургани йўқ. Шунингдек, ниҳоятда улкан ҳисобланган ернинг ўзи биргина энг яқин осмонга нисбатан ҳеч нарса эмас. Бу осмондаги мавжудотлардан биргина қуёшни олиб кўрадиган бўлсак, унинг ҳажми ерникидан миллион марта каттадир. Қуёш эса, бизга яқин осмон системасидаги миллион қуёшдан бири, холос. Энди, барча осмонлардаги барча мавжудотларнинг олдида инсон нимага тенг келишини билиб олаверса бўлади. Ана шунда Аллоҳнинг:

«Албатта, осмонлару ерни яратиш одамларни яратишдан каттароқдир», деган оятини кенгроқ, чукууроқ тушуниш мумкин.

«Лекин одамларнинг кўплари билмаслар.»

Шунинг учун ҳам, ўзларининг кимлигини унутиб, қалбларига кибр ўрнашиб, Аллоҳ таолонинг оятлари ҳақида талашиб-тортишадилар. Уларга амал қилмайдилар. Осмонлару ерни ва ўзининг жуссасини кўриб туриб ҳам инсофга келмаган, Аллоҳнинг оятларини жон деб қабул этмаган, уларга амал қилмаган одамлар кўрдирлар.

وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ

فِيلَامَانَتَدَ كَرُونَكَ

58. Кўр билан кўрувчи баробар бўлмас. Иймон келтириб, солиҳ амаллар қилганлар билан ёмонлик қилгувчи ҳам. Жуда ҳам кам эслайсизлар.

Кўзи кўр, ҳеч нарсани кўрмайдиган одам билан кўзи соғ, ҳамма нарсани кўра оладиган одам ҳеч қачон тенг қўйилмайди. Кўзи соғ одам атрофни яхши кўради, адашмайди, суриниб-туртингмайди, қоқилиб-йиқилмайди, тўғри, пок йўлдан юради. Ҳар бир ишни кўриб-билиб қиласди. Кўрганларининг оқ-қорасини, яхши-ёмонини, фойдали-фойдасизини фарқлай олади. Кўр одам эса, асло бундай эмас. У йўлини топиб юра олмайди. Хоҳлаган нарсасини ола билмайди, оқу қорани, текис-нотекисни ажратолмайди. Натижажа шунга қараб бўлади. Шунинг учун ҳам, оятда:

«Кўр билан кўрувчи баробар бўлмас», дейилмоқда.

Бу ҳақиқат ҳаммага равшан бўлиб, моддий маънодаги кўришга ҳам, маънавий кўришга ҳам тегишилдири.

«Иймон келтириб, солиҳ амаллар қилганлар билан ёмонлик қилгувчи ҳам» баробар бўлмас.

Иймон қалбнинг нуридир. Иймони борлар қалб кўзи очиқ одамлардир. У, маънавият оламида ҳамма нарсани кўради. Моддий кўз билан кўриб, яхши томонга юргани каби, маънавий кўз билан кўриб, солиҳ амалларни қиласди.

Ҳа, маънавий кўзи очиқ одамлар солиҳ амалларни онгли равишда қиласдилар. Иймон нури билан маънавий кўзлари нурланмаганлар эса, гарчи иймон даъвосини қиласалар ҳам, солиҳ амалларни кўр-кўrona бажарадилар.

Иймон тақозосига кўра солиҳ амал қилувчилар билан амали ёмонлар тенг бўлармидилар? Албатта, йўқ. Чунки, ёмонлик қилувчиларнинг қалблари кўрдир. Шунинг учун, ёмонлик қиласдилар. Ушбу ҳақиқатни эслаганларгина иймон йўлига юрадилар ва солиҳ амал қиласдилар. Моддий маънода кўр бўлишни хоҳламаганларидек, маънавий оламда ҳам кўр бўлишни истамайдилар. Афсуски:

«Жуда ҳам кам эслайсизлар».

Шу жумладан, кейинги оятда зикр этилажак ҳақиқатни ҳам жуда оз эслайсизлар:

 إِنَّ السَّاعَةَ لَا يَرَبُّ فِيهَا وَلَكُنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ

59. Албатта, соат (қиёмат)келгувчиидир. Унда шубҳа йўқ. Лекин одамларнинг кўплари иймон келтирмаслар.

Бир нарса борки, агар одамлар уни эсласалар, унга ишонсалар, ундан эҳтиёт бўлсалар, унга тайёргарлик кўрсалар, бу маш-

машаларга ўрин қолмайди. У ҳам бўлса, қиёматнинг қоим бўлишидир.

«Албатта, соат (қиёмат) келгувчиидир.»

Келмасдан қолмайди ҳам. Келмаса, бўлмайди ҳам.

«Унда шубҳа йўқ.»

Қиёмат қоим бўлишида ҳеч қандай шубҳа йўқ. Бўлиши ҳам мумкин эмас.

«Лекин одамларнинг кўплари иймон қелтирмаслар.»

Яъни, қиёмат қоим бўлишига ишонмайдилар. Ишонмаганлари учун ҳам, Аллоҳнинг оялари ҳақида ҳеч қандай ҳужжат-далилсиз талашиб-тортишадилар. Ўзларининг ким эканларини унтиб, кибрга кетадилар. Кибр эса, уларни ҳалокатга элтади. Бу ҳалокатдан, унга элтувчи кибран сақланиш учун Аллоҳга ибодат этиш керак, У зотга дуо қилиш керак. Чунки:

وَقَالَ رَبُّكُمْ أَدْعُونِي أَسْتَحِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيِّدُ الْخُلُونَ
جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ

60. Роббингиз: «Менга дуо қилинг, сизга ижобат қилурман. Албатта, Менинг ибодатимдан кибр қилганлар жаҳаннамга хору зор ҳолларида киурулар», деди.

Аллоҳга банда томонидан қилинадиган дуо, ибодат луғатда бир хил маънони билдиради. Дуо ва ибодат хоҳ сўздан иборат бўлсин, хоҳ амалдан, банда томонидан Аллоҳ таолонинг розилигини излашдир, иймон илиа У зотнинг розилигини сўрашдир.

Дуо ва ибодат банданинг Аллоҳ таоло ҳузурида ҳожатманд эканини эътироф этишидир. Ўзининг nochorligiu ожизлигини тан олишидир. Бу ишни фақат иймони борларгина, қалб кўзлари очиқларгина, ўзининг кимлигини англаб етганларгина, инсоф қилгандаргина, қалбида Аллоҳга нисбатан кибру ҳаво бўлмаганларгина қиласдилар. Буни бандага Аллоҳнинг Ўзи буюргандир.

«Менга дуо қилинг, сизга ижобат қилурман.»

Менга ибодат қилинг, қабул этаман, менга илтижо қилиб, ҳожатингизни сўранг, сўраганингизни бераман, дейди Аллоҳ таоло.

Ожизлигини, ҳожатмандларгини эътироф этиб, дуони қабул қилувчи Зотнинг жалолига муносиб одоб-ахлоқ билан сўрашлик банданинг иши. Қолгани эса, Аллоҳ таолонинг Ўзига ҳавола. Ҳазрати Умар розияллоҳу анху: «Мен ижобат ташвишини чекмайман, мен дуо ташвишини қиласман. Менга дуо қилиш илҳом этилса, ижобат ҳам қилинади», дер эканлар. Ҳа, Аллоҳ Ўзига иймон би-

лан дуо қилганларнинг дуосини ижобат этади, ибодатларини қабул қиласди. Аммо шу билан бирга:

«Албатта, Менинг ибодатимдан кибр қилганлар жаҳаннамга хору зор ҳолларида киурлар», деди».

Аммо, ўзини билмаганлар, Аллоҳга дуо қилишдан, ибодат этишдан кибр ила ўзларини юқори кўрганлар, қалб кўзи кўр бўлганлар жаҳаннамга кирадилар. Кирганда ҳам, хору зор бўлиб кирадилар.

Агар улар Аллоҳнинг неъматларига ибрат билан қараганларида, У зотнинг нақадар буюклигини англаб етган бўлар эдилар. Аллоҳнинг ибодатидан зинҳор юз ўтирумасдилар, асло кибру ҳаво қилмасдилар. Ўйлаб кўринглар, эй одамлар!

اللَّهُ أَلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْيَلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكُمْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ

61. Аллоҳ сизга сукунат топишингиз учун кечани, кўрсатувчи этиб кундузни қилиб берган зотдир. Албатта, Аллоҳ одамларга нисбатан фазлу карам соҳибиdir. Лекин одамларнинг кўплари билмаслар.

Эй одамлар, Аллоҳ таоло сизларга ато қилган сон-саноқсиз неъматлардан бири бўлган кечани олиб кўринг. Унинг сизга қанчалар фойдаси бор. Агар ўша фойдалар бўлмаса, сиз ҳозиргида ҳаёт кечира олмасдингиз. Кечанинг биргина сукунат эканини олиб кўринг. Агар сизга ўша неъматни ато этиб, ҳамма нарсани кўра олишингизга имконият яратиб бермаганида, нима қилар эдингиз?

Аллоҳдан бошқа ким сизга кундузни кўрсатувчи қилиб берар эди?

«Аллоҳ сизга сукунат топишингиз учун кечани, кўрсатувчи этиб кундузни қилиб берган зотдир.»

Бу ишлар эса, Аллоҳ таолонинг сизга кўрсатган фазлу карамидир.

«Албатта, Аллоҳ одамларга нисбатан фазлу карам соҳибиdir.»

Одамлар инсоф билан қарасалар, ҳар бир нарсада, ҳар бир ўринда, ҳар бир лаҳзада Аллоҳ таолонинг фазлу карамини кўрадилар.

«Лекин одамларнинг кўплари билмаслар.»

Шунинг учун, Аллоҳга куфр, ширк келтирадилар. Ниғоқ қиласдилар. Аллоҳнинг оятлари ҳақида ҳужжатсиз, далилсиз талашиб-

тортишадилар. Аллоҳга ибодат қилмайдилар. Мутакаббирлик қила-
дилар.

ذَلِكُمْ أَلَّهُ رَبُّكُمْ خَلِقْتُكُمْ كُلَّ شَيْءٍ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَإِنَّ تُفْسِدُونَ

62. Ана ўша Аллоҳ – Роббингиздир. У ҳар бир нарсанинг яратгувчисидир. Ундан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ. Бас, қаёққа бурилиб кетмоқдасиз!?

Юқорида васфи олийи келтирилган зот – Аллоҳ, сизнинг Роббингиздир, эй одамлар. У сизни яратган зотдир. Сизга ризқ берган ҳам У зотдир. Барча ишларингизнинг тадбирини қилиб турувчи ҳам Ўша зотдир. У нафақат сизнинг, балки:

«Ҳар бир нарсанинг яратгувчисидир».

Дунёдаги ҳамма нарсани У яратгандир. Дунёда Ундан ўзга яратувчи йўқдир. Бинобарин:

«Ундан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ».

Шунинг учун ҳам, сиз факат Аллоҳнинг Ўзигагина ибодат қилмоғингиз зарур.

«Бас, қаёққа бурилиб кетмоқдасиз!»

Аллоҳга ибодат қилмай, қайси томонга бурилиб кетмоқдасизлар?! Аллоҳнинг айтганини қилмай, қаён қараб кетмоқдасизлар?! Аллоҳнинг ояларига амал қилмай, қаёққа кетмоқдасизлар?!

كَذَلِكَ يُؤْفَكُ الَّذِينَ كَانُوا إِعْبَادِتِ اللَّهَ يَحْمَدُونَ

63. Аллоҳнинг ояларини инкор қиласиганлар ана шундай бурилиб кетурлар.

Аллоҳнинг Робб эканини тан олмайдиганлар, унинг ояларини инкор қиласиганлар Аллоҳнинг йўлидан бурилиб, бошқа йўлга юриб кетадилар.

أَلَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ أَلْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَصَوْرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ذَلِكُمْ أَلَّهُ رَبُّكُمْ فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

64. Аллоҳ сизга ерни қароргоҳ, осмонни том қилган ва сизларнинг сувратларингизни гўзал сувратда қилган, сизларга пок нарсалардан ризқ берган зотдир. Ана ўша Аллоҳ Роббингиздир. Бас, оламларнинг Робби Аллоҳ баракотли (юксак) бўлди.

Ушбу ояти каримада Аллоҳ таоло Ўзининг бандаларига берган неъматларидан баъзиларини эслатиб ўтмоқда.

«Аллоҳ сизга ерни қароргоҳ, осмонни том қилган...» зотдир.

Ер одам боласи учун Аллоҳ, томонидан қароргоҳ, қилинган. У, ердан бошқа жойда қарор топа олмайди. Ердан юқорига кўтарилиган инсон вазнсизлик ҳолатига учрайди. Оёгини хоҳлаган жойига қўя олмайди, қарорини йўқотади. Унга ҳаво етишмайди. Ернинг остида ҳам унга қарор йўқ. Фақат ер устидагина инсон қарор топади. Ерни инсон ҳаёти учун ҳамма томондан ростлаб, тўғрилаб қўйган зот Аллоҳ, таолодир. Шундай экан, инсон Аллоҳга ҳамд айтиши, ибодат қилиши лозим.

Осмонни инсон учун том қилиб қўйган зот ҳам Аллоҳдир. Агар Аллоҳ, инсон учун осмонни том қилиб бермаса, ким ҳам бу ишни уddyалай оларди. Шундай экан, инсон Аллоҳга ҳамд айтиши, ибодат қилиши лозим. Аллоҳ, таоло:

«ва сизларнинг сувратларингизни гўзал сувратда қилган...» зотдир.

Инсон ўз сувратига қарасин. Унинг жуссаси қандай гўзал. Агар аъзоларидан бирортаси салгина ўзгариб қолса, бу гўзалликнинг қадрини билади. Албатта, унга бу сувратни Аллоҳдан бошқа ҳеч ким бера олмайди. Шундай бўлганидан кейин, инсон Аллоҳга ҳамд айтиши, ибодат қилиши лозим.

«...сизларга пок нарсалардан ризқ берган зотдир.»

Инсон ҳаётига зарур ризқни берадиган зот ҳам Аллоҳ, таолодир. Агар Аллоҳ, таоло инсонга бериб турган пок ризқлардан баъзиси йўқ, бўлиб қолса, ҳеч ким унинг ўрнини тўлдира олмайди. Ризқнинг ҳаммаси Аллоҳ, таолодан. Шундай бўлганидан кейин, инсон ўзига ризқ бергувчи Аллоҳ, таолога иймон келтириши, Унгагина ибодат қилиши лозим.

«Ана ўша Аллоҳ Роббингиздир.»

Ана ўша сифатларга эга бўлган зот сизнинг Роббингиздир, эй одамлар! Сизнинг яратувчингизу сизга ризқ берувчингиз ҳам, тадбирингизни қилувчи ҳам У, тарбиякунандагиз ҳам Унинг Ўзири.

«Бас, оламларнинг Робби Аллоҳ баракотли (юксак) бўлди.»

Яъни, Аллоҳ фақат инсонларнинг эмас, бутун оламларнинг Робби – яратувчиси, ризқ берувчиси, тадбирини қилувчиси ва тарбиякунандасидир. У зот ҳамма нарсадан юксакдир, ҳамма нарсадан баракотлидир.

65. У зот тириқдир. Ундан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ. Бас, Унга динни холис қилган ҳолда дуо қилинг. Оламларнинг Робби Аллоҳга ҳамдлар бўлсин.

Эй одамлар, сизнинг Роббингиз, бутун оламларнинг Робби Аллоҳнинг сифатларидан яна бирини билиб қўйинг:

«У зот тириқдир».

Аллоҳ тириқдир. Унинг Ўзи асли тириқдир. Тириклик Ундандир. У тирикликин кейин олган эмас. Унга тирикликин бошқа зот берган эмас. Тириклик азалдан У биландир. Тириклик У билан абадий қолур. Ўша зотга ибодат қилинмай, кимга ибодат қилинади.

«Ундан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ».

Чунки, Унинг мазкур сифатларига яқин келадиган зот ҳам йўқ.

«Бас, Унга динни холис қилган ҳолда дуо қилинг».

Аллоҳга динни холис тутган ҳолда дуо-ибодат қилинг. Яъни, холис бўйсунган ҳолда, шариатга тўла амал қилган ҳолда, иймон-эътиқодга ёлғону риёни аралаштиrmай дуо-ибодат қилинг.

«Оламларнинг Робби Аллоҳга ҳамдлар бўлсин».

У зотта ҳамд айтилмай, кимга айтилади. Ҳеч нарсага эга бўлмаган бут-санамларгами?

Эй Пайғамбар!

﴿ قُلْ إِنِّي نُهِيَتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّيِّ وَأَرْسَيْتُهُ أَنْ أَسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

66. Сен: «Албатта, мен ўзимга Роббимдан очиқ-ойдин ҳужжатлар келган пайтда сиз илтижо этаётган нарсаларга ибодат қилишдан қайтарилганман ва оламларнинг Роббига таслим бўлишга амр этилдим», деб айт.

Аллоҳ таолонинг яккаю ягона ибодатта сазовор зот эканига далолат қилувчи сифатлари зикр этилиб, уларга изоҳлар ҳам берилиб бўлгач, бу оятда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга Аллоҳдан ўзгага ибодат қилмасликларини, фақат Аллоҳ таолонинг Ўзигагина бўйсуниб, Унгагина ибодат қилишларини эълон этиш топширилмоқда.

«Албатта, мен ўзимга Роббимдан очиқ-ойдин ҳужжатлар келган пайтда сиз илтижо этаётган нарсаларга ибодат қилишдан қайтарилганман...»

Роббим Аллоҳдан менга очиқ-ойдин оятлар келиб, уларда сизлар илтижо этаётган сохта худоларга ибодат қилишдан қайтарилганман. Мен Аллоҳдан ўзгага зинҳор ибодат қилмайман.

«...оламларнинг Роббига таслим бўлишга амр этилдим.»

Бутун оламларга Робб бўлган, яратувчи, ризқ берувчи, тадбир қилувчи зот Аллоҳга ўзимни бутунлай топширишга — мусулмон бўлишга амр этилдим. Мен Ул зотдан бошқага зинҳор таслим бўлмайман.

Ушбу оятдан кейин яна Аллоҳ таолонинг қудратига ва вахдо-ниятига далолат қилувчи оялтар ҳақида сўз боради. Аввал бор-лиқдаги мавжудотлардан далил ва ҳужжатлар келтирилган бўлса, энди инсоннинг ўзидан мисоллар олинади.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ كُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طَفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوَا^{۱۷}
 أَشَدَّ كُمْ ثَمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّى مِنْ قَبْلٍ وَلَيَنْبَغِيَ أَجَلًا مُسَمًّى
 وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

67. У сизни тупроқдан, сўнгра нутфадан, сўнгра (ёпишқоқ) лахта қондан яратган зотдир. Сўнгра У сизни бувак ҳолингизда чиқарур. Сўнгра камолга етишингиз учун, сўнгра қари бўли-шингиз учун (улғайтирур). Сизнинг ичингизда ундан олдин ва-фот этадиганлар ҳам бўлур. (Булар) белгиланган ажалга ети-шингиз учундир. Шоядки, ақл юритсангиз.

Бу оядда кибрга кетиб, ўзини унугтган, Аллоҳни — холиқини тан олмай қўйган инсонга асли, ожизлиги эслатилмоқда.

«У сизни тупроқдан, сўнгра нутфадан, сўнгра (ёпишқоқ) лах-та қондан яратган зотдир.»

Ўзидан кетиб, Аллоҳни инкор қилаётган одам бир вақтлар уму-ман инсон деган зотнинг ўзи бўлмаганини бир ўйлаб кўрсин. Ҳеч ким ҳозиргача «Инсон азалдан бор эди», деган гапни айтган эмас. Демак, йўқ нарса бор бўлиши учун кимдир уни яратиши керак. Бир вақтлар йўқ бўлган инсонни ким бор қилди? Бу саволнинг бирдан-бир жавоби: «Инсонни ҳам дунёдаги барча нарсаларни яратган Аллоҳ, ҳалқ этгандир», дейишидир. Аллоҳ таоло инсонни даставал тупроқдан яратганини айтмоқда. Тупроқ ҳаётнинг асли ҳисобланади. Дарҳақиқат, инсон жисмидаги мавжуд моддалар тупроқда-ти моддалардан эканлиги илмий тадқиқотларда ҳам зоҳир бўлди. Инсон танасини жон тарк этгач, жасадининг тупроққа қўшилиб кетиши ҳам бежиз эмас.

Инсонни тупроқдан яратиб, йўқдан бор қилган Аллоҳ, сўнгра уни бир-бири билан қўшилиш орқали кўпаядиган қилиб қўйди ва янги инсоннинг яралишига нутфани (сперма сувини) сабаб қилди.

Ўша уруғлик суви аёлдаги тухумга урчиши орқали ҳомила пайдо бўлади.

Бу ишларнинг бажарувчиси Аллоҳ таолодир. Эркагу аёлни Аллоҳ яратган. Эркақда нутфани ҳам Аллоҳ пайдо қилган. Аёлдаги тухумни ҳам. Эркақдаги нутфани аёлнинг тухумига урчитган ҳам Аллоҳ. Аллоҳдан бошқа ҳеч ким урчита олмайди. Аллоҳ урчишини хоҳламаган барча нутфа ва тухумлар нобуд бўлишга маҳкумдир.

Урчиган нутфа ва тухумни «алақа» (ёпишқоқ лахта қон) шаклига солиб, ҳомилага айлантирувчи ҳам Аллоҳ. Ояти каримадаги «алақа» деган сўзни аввалги тафсирларимизга суянган ҳолда «ёпишқоқ лахта қон» деб таржима қилдик. Агар араб қомусларининг соғ изоҳлари асосида таржима қилсак, унга «зулук» деб маъно бериш керак бўларди ва ўқиган одамларда «Онанинг бачадонида зулук нима қилади, зулук қон сўрувчи ҳайвон-ку», деган фикр туғилар эди. Эҳтимол, шунинг учун ҳам, тафсирчиларимиз «алақа» зулук эканини жуда яхши билгандари ҳолда, унга лахта қон, парча қон, деб маъно берган бўлсалар керак. Бу тушунча ҳозиргacha давом этиб келмоқда.

Аммо, умуман кутилмаган тарафдан янги маълумот чиқиб қолди. Ҳомилани ўрганиш илми ривожланиб, олимлар бачадондаги ҳомиланинг турли ҳолатларини суратта туширишга муваффақ бўлдилар. Қуръони Каримда «алақа» деб васф қилинган босқич суратта олинганида, ҳомила зулук шаклида бўлиб, бачадонга ёпишиб туриши кўрилган. Бу ҳолат ўрганилганида эса, «алақа» (зулук) бачадон деворига ёпишиб олиб, ундан керакли моддани сўриши аниқланган. Бу кашфиёт ҳомила бўйича дунёдаги энг катта мутахассисларнинг мусулмон бўлишига ёки Исломга яқинлашишига сабаб бўлди. Улар шундан кейин ҳомила ҳақидағи Қуръон оятларини яна ҳам эътибор билан ўрганиб чиқдилар. Охир-оқибат, ҳомила ҳақида Қуръонда келган маълумот ҳозир биз тўплаган билимлардан анча устун экан, деган қарорга келдилар. Инсонни яратган Зот уни унинг ўзидан кўра яхши билгани шу-да. Ушбу ҳақиқат инсонга кибру ҳаводан қайтиши, ўзининг ким эканини эътироф қилиши, Роббини тан олиши учун етарли эмасми?!

«Сўнгра У сизни бувак ҳолингизда чиқарур.»

Аллоҳ онанинг қорнида яратган, қудрати ила озиқлантириб, инсон шаклига соглан жонни ёруғ дунёга чиқаришни ким эплай олади? Агар Аллоҳ таолонинг Ўзи йўл бермаса, бу ишнинг рўёбга чиқишига ақл бовар қилмайди.

Инсоннинг нутфалик пайтидан бошлаб, то онасидан туғилгунiga қадар ҳар бир лаҳзада Аллоҳ таолонинг инояти у билан бирга бўлади. Агар ушбу илоҳий иноят бирор лаҳзага ажраса, у

инсон бўлиб тутила олмайди, балки ўша лаҳзанинг ўзидаёқ ўлик бўлиб, бачадондан тушиб кетади. Аммо, нобакор инсон буларни ўйламай, Роббини инкор этади.

«Сўнгра камолга етишингиз учун, сўнгра қари бўлишингиз учун (улғайтирур).»

Онадан эсон-омон тутилиб олиши билан одам боласининг иши битмайди. Туғилгандан кейинги ишларни ҳам ёлғиз ўзи амаллай олмайди. Ота-онаси ёки бошқаларнинг ҳам қўлидан келмайди. Инсон туғилганидан кейин ҳам умрининг ҳар бир лаҳзасида Аллоҳ таолонинг иноятига муҳтождир. Аллоҳ таолонинг иноятидан ажраган лаҳзада инсон адо бўлади. Бу ҳақиқат оятнинг давомида баён қилинмоқда:

«Сизнинг ичингизда ундан олдин вафот этадиганлар ҳам бўлур».

Яъни, эй одамлар, сизнинг айримларингиз камолга ёки қарилликка етишдан олдин вафот этиб кетади. Ҳар лаҳзада тушаётган ҳомилалар, ўлаётган болалар, ёшлар бунинг далилидир.

«(Булар) белгиланган ажалга етишингиз учундир.»

Ҳар бир инсон учун белгилаб қўйилган ажал бор. Ана ўша ажалга етгунча яшайди. Бу ҳам Аллоҳ таолонинг ишидир.

«Шоядки, ақл юритсангиз.»

Шоядки, ушбу ҳақиқатлар устида ақл юритиб, ўзингизнинг ким эканингизни англаб, Роббингизга ибодат қиласангиз.

 هُوَ الَّذِي يُحْكِي وَيُمِيزُ فِإِذَا قَضَى أَمْرًا إِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

68. У зот тирилтирур ва ўлдирур. Қачонки бирор ишни хоҳласа, «Бўл!» дер ва у бўлур.

Инсонни тирилтирадиган ҳам Аллоҳ, ўлдирадиган ҳам Аллоҳ. Унинг иродаси ила ҳар бир иш бўлади.

«Қачонки бирор ишни хоҳласа, «Бўл!» дер ва у бўлур.»

Аллоҳ таоло учун ҳеч бир қийин иш йўқ. Нимани ирова қиласа ҳам, «Бўл!» деса, кифоя, ўша иш бўлаверади.

Ана шундай Зотни инкор қилиш учун инсон нақадар тубан бўлиши керак! Ана шундай Зотдан ўзгага ибодат қилиш учун инсон тубандан ҳам тубан бўлиши керак!

 أَمَّرَ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُجَاهِدُونَ فِي إِيمَانِهِ أَنْ يُصْرَفُونَ

69. Аллоҳнинг оятлари ҳақида талашиб-тортишадиганларни кўрмайсанми?! Қаёққа бурилиб кетмоқдалар?!

Шунча далил-хужжатларни англамай, инсоф қилмай, диллари-

ни кибру ҳавога тўлдириб, Аллоҳнинг ояtlари ҳақида ҳеч нарсани билмасдан туриб талашиб-тортишаётганлар қайси томонга бурилиб кетмоқдалар?! Қаёққа бормоқчилар?!

الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلًا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ

70. Китобни ва Биз Пайғамбарларимиз ила юборган нарсани ёлғонга чиқарганлар тезда билурлар.

Яъни, Қуръонни ёлғонга чиқарганлар, Пайғамбарларимизга юборган ваҳийни ёлғонга чиқарганлар тезда биладиганларини биладилар.

إِذَا الْأَغْلَلُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَّيْلُ يُسَحَّبُونَ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ

71. Ўшанда улар бўйинларида кишанлар ва занжирлар ила тортилурлар.

72. Ўта қайноқ сувга, сўнгра оловда куйдирилурлар.

Яъни, Қуръонни ва Пайғамбарларга келган ваҳийни инкор этганларнинг бўйинларига қиёмат кунида кишан солиниб, занжир боғланади ва фаришталар ўша занжирлардан тортқиласланади ҳолда уларни ўта қайноқ сув томон судрайдилар. У сувда маълум муддат азобланганларидан сўнг, уларни яна судраб, оловга олиб борилади. У ерда куйдирилади. Ана ўшанда, Қуръонни инкор қилишнинг оқибати қандай бўлишини биладилар. Ана ўшанда, Пайғамбарларга келган ваҳийни инкор қилишнинг оқибати қандай бўлишини билиб оладилар.

شُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَاتُلُوا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُوْمِ
قَبْلُ شَيْئًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكُفَّارِ

73. Сўнгра уларга: «Ширк келтириб юрган нарсаларингиз қани.

74. Аллоҳдан ўзга?!» – дейилди. Улар: «Биздан йўқолиб қолдилар. Йўқ. Олдин ҳеч нарсага илтижо қилмаган эдик», дедилар. **Аллоҳ кофиirlарни шундай қилиб, залолатга кетказур.**

Қайноқ сув ва оловнинг азобини татиб кўрган ўша жаҳаннамийларга:

«Ширк келтириб юрган нарсаларингиз қани, Аллоҳдан ўзга?!» – дейилди».

Сиз шунчалар азоб-уқубатларга дучор бўляпсиз. У дунёда Аллоҳдан ўзга бир қанча нарсаларга ибодат қилган эдингиз. «Булар бизни азоблардан қутқаради», деб Аллоҳга ширк келтирган эдингиз. Аллоҳга шерик қилган ўша нарсаларингиз энди қани? Нима учун улар келиб, сизларни қутқариб олмаяптилар? – деб сўралади.

«Улар: «Биздан йўқолиб қолдилар...» деб беихтиёр жавоб бериб туриб, кейин бирдан гапларини ўзгартирадилар:

«Йўқ. Олдин ҳеч нарсага илтижо қилмаган эдик, дедилар».

Яъни, аввал ҳақиқатни – сохта худоларининг ўзларидан йўқолиб қолганларини, азобдан сақлаб қола олмаётганларини тан олиб туриб, кейин тона бошладилар. Йўқ, йўқ, биз олдин ҳеч кимни ширк келтирмаган эдик, дейишга ўтдилар.

«Аллоҳ кофирларни шундай қилиб, залолатга кетказур.»

Сўнгра, мушрикларга қарата ушбу итоб сўзлари айтилади:

ذَلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ

75. Мана шулар ер юзида ноҳақдан шодланиб юрганингиз ва кибру ҳавога берилиб юрганингиз учундир.

Эй, мушриклар, мана шу тортаётган азобларингиз ҳаёти дунёда ҳовлиқиб, гуноҳ, ишлар қилиб, ҳаром билан машғул бўлиб, ноҳақдан шоду хуррам юрганингиз учундир. Мана шу тортаётган азобларингиз ҳаёти дунёда кибру ҳавога берилиб, ўзингиздан кетиб, ҳеч кимни, ҳатто Аллоҳ, таолони ҳам танимай, тан олмай юрганингиз учундир.

أَدْخُلُوا بَوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فِيْنَسْ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ

76. Жаҳаннам эшикларидан унда абадий қолгувчи бўлган ҳолингизда киринглар. Мутакаббирларнинг жойи нақадар ёмон!

Бу оятларда васф қилинган жаҳаннамдан-да ёмон жой бўлмаса керак.

Кофиру мушрикларга таҳдииди эслатмалар мана шу нуқтага етганида, Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбари Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиб, у зотни кофиру мушрикларнинг жоҳилигига, очиқ-ойдин ҳақиқатларни кўр-кўронга инкор этиб кўрсатаётган озорларига сабр қилишга даъват этади ва яна бир қанча тасаллилар беради:

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَكَإِمَانُرِيَّنَكَ بَعْضُ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيْنَكَ فَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ

77. Бас, сабр қил. Албатта, Аллоҳнинг ваъдаси ҳақдир. Энди Биз ёки сенга уларга ваъда қилган нарсаларимизнинг баъзилари ни кўрсатурмиз ёки сени вафот эттиурмиз. Бас, Бизгагина қайтарилиурлар.

Эй Пайғамбар, сен Аллоҳнинг дини йўлида коғир ва мушриклардан келаётган озорлар, қийинчиликлар ва бошқа машаққатларга:

«Бас, сабр қил».

Бу йўлда сабр керак. Сабр қил ва билки:

«Албатта, Аллоҳнинг ваъдаси ҳақдир».

Аллоҳ нимани ваъда қилган бўлса, албатта адо этади. У берган ваъдасига албатта вафо қиласди. У ваъда қилган нарса албатта бўлади. Аллоҳ Пайғамбарларига ва мўмин бандаларига нусрат беришни ваъда қилдими, албатта беради. Коғирларни азоблашни ваъда қилдими, албатта азобга солади.

«Энди Биз ёки сенга уларга ваъда қилган нарсаларимизнинг баъзиларини кўрсатамиз ёки сени вафот эттирамиз.»

Яъни, эй Пайғамбар, бу сенинг эмас, Бизнинг ишимиз. Сенинг ишинг сабр ила одамларга Аллоҳнинг динини етказишидир. Бошқаси билан ишинг бўлмасин. Биз хоҳласак, коғирларга ўзимиз ваъда қилган азобларнинг баъзиларини юборганимизни сенга кўрсатамиз. Ёки хоҳласак, уларни азоблашдан олдин сени вафот эттириб юборамиз. Уларнинг азобланишларини кўришинг шарт эмас.

«Бас, Бизгагина қайтарилиурлар.»

Биздан бошқага қайтарилемаслар. Улар билан қандай муомала қилишни эса, Ўзимиз яхши биламиз.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصَ صَنَاعَاتِكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْهِ
وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِي بِتَابَةٍ إِلَّا يَأْذِنُ اللَّهُ فَإِذَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ

78. Батаҳқиқ, Биз сендан олдин ҳам Пайғамбарлар юборганимиз. Улардан кимнингдир қисссасини сенга айтдик ва улардан кимнингдир қисссасини сенга айтмадик. Ҳеч Пайғамбар Аллоҳнинг изнисиз оят (мўъжиза) келтирган эмас. Бас, қачонки Аллоҳнинг амри келганида, ҳақ ила ҳукм чиқарилур ва ўшандаботил иш қилиб юргувчилар зиён тортурлар.

Иймон билан куфр орасидаги кураш Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Пайғамбар бўлиб келган, илоҳий дастур Қуръони

Карим туширилган даврдангина бошланган эмас. Кофиirlар томонидан инкор этилаётган дин фақат бугунги Ислом эмас. Кофиirlарнинг озорига, инкорига учраётган биргина Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам эмаслар. Кофиirlарнинг тазийиқига, азобига, озорига, қувфинига учраётганлар фақатгина бугунги мусулмонлар эмас.

«Батаҳқик, Биз сендан олдин ҳам Пайғамбарлар юборганимиз.»

Улар ҳам худди сенга ўхшаб турли қийинчиликларга дучор бўлганлар. Машаққат тортганлар.

«Улардан кимнингдир қиссасини сенга айтдик ва улардан кимнингдир қиссасини сенга айтмадик.»

Аллоҳ таоло Қуръони Каримда Пайғамбаримиз Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ва у зотнинг умматларига ўтган Пайғамбарлардан йигирма тўрттасининг қиссасини айтган. Ўша қиссаларнинг ҳаммаси билан танишиб чиқилди. Уларнинг ҳаммасида кофиirlар томонидан Пайғамбар алайҳимуссаломларга ва мўминларга турли озорлар берилгани, азоб-уқубатлар ёғдирилгани ҳақида турли маълумотларга эга ҳам бўлинди. Яна, Қуръони Каримда қиссалари келмаган қанчадан-қанча Пайғамбар алайҳимуссаломлар ўтган бўлиб, улар ҳам қийинчилик, озор ва машаққатларга дучор бўлганлар.

Ҳар бир мўмин иймон, Ислом йўлида машаққат тортаётганда, кофиirlарнинг зулмлари ҳаддан ошган пайтда: Аллоҳ таоло бир мўъжиза кўрсатсаю Ўзининг дини ҳақ, эканини кофиirlарга билдириб қўйса, деб орзу қиласди. Эҳтимол, ушбу оятлар нозил бўлаётган даврда ҳам мусулмонларнинг хаёлидан, Мұхаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хаёлларидан ҳам шунга ўхшаш ўйлар ўтган бўлса керак. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло оятнинг давомида:

«Ҳеч Пайғамбар Аллоҳнинг изнисиз оят (мўъжиза) келтирган эмас», демоқда.

Пайғамбарлар ўз ҳолларича одамларга мўъжиза кўрсатиб, уларни лол қолдиришга уринган эмаслар. Чунки, бу уларнинг иши эмас. Уларнинг иши Аллоҳнинг таълимотларини ҳалқа етказишидир. Мўъжиза кўрсатиш эса, Аллоҳга хос ишдир. У зот Ўзи хоҳлаган вақтида, Ўзи хоҳлаган Пайғамбариға мўъжизани ва уни кўрсатиш изнини беради. Бошқа вақтларда Пайғамбарлар мўъжиза кўрсатиш ҳақида ташвиш қилишлари керак эмас.

«Бас, қачонки Аллоҳнинг амри келганида, ҳақ ила ҳукм чиқарилур ва ўшандা ботил иш қилиб юргувчилар зиён тортурлар.»

Яъни, уларни азоблаш учун белгиланган вақт келганида, ҳақ ила ҳукм чиқарилади ва ишлари расво бўлади. Чунки, ҳақ ила

ҳукм чиқарилганида, ботил иш қилиб юрувчилар зиён тортадилар. Улар бу дунёда Аллоҳнинг оятлари ҳақида ботил йўл ила талашиб-тортишган, ботил йўл билан турли мўъжизалар бўлишини талаб этишган ва бошқа ботил ишларни қилишган эди.

Энди келадиган оятларда мўъжиза талаб қилганлар эътиборига доимий мўъжизалар тақдим этилади:

اللَّهُ أَلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَنْعَمَ لَتَرَكُبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَكُونُ
v. 9

79. Аллоҳ сизларга чорва ҳайвонларини улардан баъзиларини минишингиз учун яратди. Улардан баъзиларини ерсизлар.

Эй, Аллоҳнинг бирлиги ва борлигига, чексиз қудрат соҳиби эканига далолат истовчилар, сизга мўъжиза керак бўлса, чорва ҳайвонларига бир назар солинглар.

«Аллоҳ сизларга чорва ҳайвонларини улардан баъзиларини минишингиз учун яратди.»

Дунё бунёд бўлганидан бери ҳамма бир бўлиб ҳам бирорта чорва ҳайвонини ёки ўша ҳайвоннинг бирор тукини яратади олмаган. Уларнинг ҳаммасини Аллоҳ яратган. Уларнинг баъзиларини одамлар минадилар. Аллоҳдан бошқа ҳеч бир зот бу ишни қила олмайди.

«Улардан баъзиларини ерсизлар.»

Чорва ҳайвонларининг гўшти инсонлар учун энг зарур озуқа ҳисобланади. Агар Аллоҳ, таоло бу озуқани бермаганида, ким берарди?

وَلَكُمْ فِيهَا مَنْفَعٌ وَلَتَسْبُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفَلَكِ تَحْمَلُونَ

80. Сиз учун уларда манфаатлар бор. Ва улар устида дилларингиздаги ҳожатларга этишингиз учундир. Уларда ва кемаларда ташилурсиз.

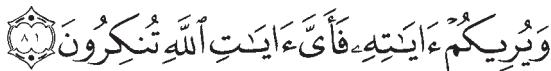
Чорва ҳайвонларида, юқорида зикр қилинган фойдалардан ташқари, инсон учун яна кўпгина манфаатлар ҳам бор. Мисол учун, жуни, сути, териси, ёфи ва бошқалар.

Одамлар ҳайвонларга миниб, юкларини устига ортиб, кўнгилларидағи ҳожатларини раво қилиш учун узоқ жойларга борганлар. Бу, айниқса, ушбу оятлар нозил бўлаётган, ҳайвонлардан бошқа улов бўлмаган вақтда ўзига хос улкан аҳамият касб этган.

«Уларда ва кемаларда ташилурсиз.»

Ўша пайтларда инсон улов сифатида асосан ҳайвонлар ва кемалардан фойдаланган. Бу иккисини ҳам унга Аллоҳ берган

бўлиб, У зотдан ўзга ҳеч ким уларни инсонга тақдим этиши мумкин эмас. Ақлинни ишлатган, ўзини таниган, қалбида кибру ҳаво, мутакаббирлик бўлмаган инсон учун шунинг ўзи улкан мўъжиза эмасми!

81. Ва У зот сизларга Ўз оят(белги)ларини кўрсатур. Бас, Аллоҳнинг қайси оят(белги)ларини инкор қилурсизлар?!

Араб тилида «оят» сўзи бир неча маъноларни ифода этади. Куръон ояти, белги, ишора, аломат, мўъжиза. Демак, бу ўриндаги «оят» сўзидан белги, ишора, аломат ва мўъжиза маъноларини тушуниш мумкин. Аллоҳ, таоло Ўзининг биру борлигига, чексиз қудратига ишора қилувчи турли оятларни, яъни белгию ишораларни, мўъжизаю аломатларни бандаларига кўрсатиб қўяди. Хўш, банда улардан қайси бирини инкор этади? Наҳотки осмонлару ер ва улардаги сонсизсаноқсиз оятларни яъни белгию ишораларни, мўъжизаю аломатларни инкор этсалар?! Наҳотки ўзларидағи оятларни рад қилсалар?! Афсуски, одамлар ичида инкор этувчилари бор. Шунча мўъжизаларни кўрибилиб, ўзи ҳам ўша илоҳий мўъжизалардан бири бўла туриб, Аллоҳнинг оятларини инкор қиласидилар. Улар ҳақида илмсиз, ҳужжат-даллсиз равишда тортишадилар. Бу ишлари Аллоҳни инкор қилишдир. Аммо уларнинг инкорлари ботилга, кибру ҳавога, шахсий мақсадларга асосланган инкордир. Аллоҳ, таолонинг оятларини инкор қилаётганларга бир назар солсангиз, бу ҳақиқат яна ҳам равшанлашади. Аллоҳнинг оятларини, динини, шариатини ва таълимотларини инкор қилаётган, бошқаларни ҳам ўз йўлига юришга ундаётганларнинг қўплари фиръавнзодалар ва уларнинг гумашталаридир. Улар ўзлари ботил йўл билан эталлаб турган ботил ҳукмдан ажраб қолишдан қўркиб, Аллоҳнинг оятларини инкор этадилар. Улар нима қилиб бўлса ҳам, ҳукмни ўз қўлларида сақлаб қолишга ҳаракат қиласидилар. Уларнинг инкорлари илмга асосланмаган, тўла ишонч асосида ҳам эмас; қатъият учун ё ўзлигидан келиб чиққан инкор ҳам эмас. Шу сабабли ҳам, бутун ҳукмни ушлаб қолиш учун Аллоҳнинг оятларини инкор этиш керак, деб ўйлаб инкор этаверадилар. Эртанги ҳукмни ушлаб қолиш учун кеча инкор этган нарсаларни эътироф этиш керак, деб билсалар, уни ҳам қиласерадилар.

Аллоҳнинг оятларини, динини, шариатини ва таълимотларини инкор қиласидиганлардан яна бир гурухи қаердандир чиққан мафкурага ёпишиб олиб, ўша орқали ўз манфаатларига эргашиб юрганлардир. Улар ҳам илм, маърифат, тўла ишонч асосида эмас,

шахсий ғараз асосида инкор қиласидар. Вақти-соати келиб, ўша дастак қилиб юрган мағкуралари касодга учраб, кўзлаган мақсадларига эриштиrmайдиганга ўхшаб қолса, биринчилардан бўлиб у мағкураларини ёмонлашга тушадилар.

Шунингдек, кимdir бировларга кўр-кўронга эргашиш оқибатида, кимdir умуман жаҳолатда қолганидан, кимdir қалбаки таъсирлар оқибатида ва шунга ўхшаш турли-туман сабабларга кўра Аллоҳнинг оятларини, динини, шариатини ва таълимотларини инкор қилиб келганлар. Уларнинг ҳаммаси ҳам ақл-идрок ва илмий тафаккур асосида тўла ишонч билан иш туттган одамлар эмас. Йўқса, «Бас, Аллоҳнинг қайси оятларини инкор қилурсизлар?!» саволини ўйлаб кўриб, «Аллоҳнинг ҳеч бир оятини инкор қила олмаймиз», деб жавоб берар эдилар.

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا أَكْثَرَ

 مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قَوَافِلَ وَإِثْرَارَ فِي الْأَرْضِ فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

82. Ахир, улар ер юзида юриб, ўзларидан олдингиларнинг оқибати қандай бўлганига назар солмайдиларми?! Ҳолбуки, ўшалар булардан кўра қувватлироқ ва ер юзида асарлари кўпроқ бўлган эдилар. Бас, уларга касб қилган нарсалари асқотмади.

Бу мушриклар, кофирлар ўзлари қандай одамлар? Аллоҳ таолонинг осмонлару ердаги, ўзларидағи, уларга берган неъматларидаги ва бошқа қўплаб мўъжизаларидан ибрат олмасалар, инсофга келиб, иймон келтирмасалар?! Ҳеч бўлмаса,

«Ахир, улар ер юзида юриб, ўзларидан олдингиларнинг оқибати қандай бўлганига назар солмайдиларми?!

Улардан олдинги барча кофир ва мушрикларнинг, Аллоҳнинг оятларини инкор қилганларнинг оқибативой бўлганига ер юзининг ҳар бўлагида ҳужжат-далиллар, гувоҳлар ва белгилар тўлибтошиб ётибди-ку!

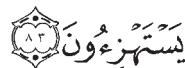
«Ҳолбуки, ўшалар булардан кўра қувватлироқ ва ер юзида асарлари кўпроқ бўлган эдилар.»

Яъни, ўша олдинги ўттан кофир ва мушрикларнинг Макка мушрикларидан кўра кучлари кўпроқ эди, ер юзидағи асарлари мўлроқ эди.

«Бас, уларга касб қилган нарсалари асқотмади.»

Баривир ҳалок бўлдилар. Энди буларнинг ҳалок бўлиши жуда ҳам осон.

فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَرْجُونَ

83. Қачонки уларга Пайғамбарлари очиқ-ойдин ҳужжатлар билан келгандарида, улар ўзларидаги илм билан мақтандилар. Ва уларни ўzlари истеҳзо қилган нарса ўраб олди.

Оятда мазкур коғир ва мушрик қавмларнинг ҳалокатга учраш сабаблари баён қилинмоқда. Ўша, қавмларнинг ҳалокатга учрашларининг сабаби шуки, Пайғамбарлари уларга Аллоҳга иймон келтириб, ибодат қилиш ҳақида очиқ-ойдин ҳужжатлар келтиргандарида, улар ўzlари билган нарсадан қолмадилар. Ўша, ўзлари билган нарса билган мақтандилар. Бу ишлари оқибатида азобга учрашлари мумкинлиги айтилганида эса, улардан истеҳзо билан кулдилар.

«Ва уларни ўzlари истеҳзо қилган нарса ўраб олди.»

Натижада, ҳам жисмонан, ҳам маънан ҳалок бўлдилар.

فَلَمَّا رَأَوْا بِأَسْنَاقِهِمْ لَوْاءً أَمْنَى بِاللَّهِ وَحْدَهُ وَكَفَرُوا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ

84. Қачонки азобимизни кўрганларида: «Биз Аллоҳнинг ёлғиз Ўзига иймон келтирдик ва Унга шерик қилган нарсаларимизга куфр келтирдик», дедилар.

Улар азобни кўрганларидан кейингина ҳушлари жойига келди. Ўшандагина Аллоҳга иймон келтириб, сохта худоларини инкор қилдилар.

فَلَمَّا يَكُنْ يَنْفَعُهُمْ إِيمَنُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بِأَسْنَاقِهِمْ لَوْاءً سُنْتَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ

85. Бизнинг азобимизни кўрганларидағи иймонлари уларга манфаат берга олмас эди. Аллоҳнинг бандаларига жорий бўлиб келган суннати шу. Ана ўшанда коғирлар зиён кўрдилар.

Аллоҳ таолонинг жорий этган суннати – одати, қоидаси бўйича, чорасиз қолдирувчи азобни кўргандан кейин қилинган тавба, келтирилган иймон қабул этилмайди. Шунинг учун, фурсатнинг борида иймон келтириб, амал қилиб қолиш керак.

ФУССИЛАТ СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 54 оятдан иборат.

Бу сураи каримага ўзидағи учинчи оятнинг «Китобун фуссилат оятуху» жумласидаги «фуссилат» сўзи ном қилиб олинган. «Фуссилат» сўзи «муфассал баён қилингандай» деган маънони англатади. Бу маъно Қуръони Карим ояtlарига берилган илоҳий васфdir. Дарҳақиқат, Аллоҳ таоло Қуръони Каримнинг бу сураси ояtlарида Ўзининг биру борлигига, чексиз қудратига, улуғлигига, яратувчилигига ҳужжат ва далилларни батафсил баён қилгандир.

Сурада Аллоҳ таолонинг ваҳдонияти, оламларни яратиши, Пайғамбарлик, қайта тирилиш ва жазолашу мукофотлаш ҳақида ҳам сўз кетади.

«Фуссилат» сураси бошида Қуръони Каримнинг Роҳману Роҳийм бўлган зот томонидан нозил қилингани, арабий эканлиги ва бошқа васфларига эътибор тортилади.

Шу билан бирга, мушрикларнинг бу Китобга нисбатан муносабатлари ҳам кўрсатилади.

Кейин ваҳий, Пайғамбарлик ва Пайғамбарнинг кимлиги ҳақида сўз кетади.

Осмону ернинг яратилиш қиссаси, Од ва Самуд қавмларининг қиссалари зикр этилади. Улар қанчалик куч-қудратга эга қавмлар бўлишларига қарамай, куфрлари туфайли ҳалокатга учраганлари ҳикоя қилинади. Уларнинг охиратда тортадиган азоблари эслатиб ўтилади.

Жиноятчи қавмлар ҳақидағи ояtlардан кейин Аллоҳнинг дини ва Унинг шариатида событқадам мўмин зотлар, уларни Аллоҳ таоло иззат-икромлар ила мукофотлаши ҳақида сўз кетади.

Кейин эса, кеча ва кундуз, қуёш ва ой, ибодат қилувчи фаришталар, итоаткор ер, каби борлиқдаги Аллоҳ таолонинг биру борлигига, чексиз қудратига, мудаббирлигига ва бошқа баркамол сифатларига белги-аломат бўлган нарсалар баён этилади. Шунингдек, ўша оят ва белгиларни инкор қилувчилар борасида гап боради.

Қуръони Карим ҳақида ҳам мавзуға мос ояtlар келади. Ибрат олиш учун, Мусо алайҳиссаломга туширилган китоб ва унга қавмларининг муносабати эсга олинади.

Сўнгра, қиёмат ва уни билиш Аллоҳ таолонинг ягона Ўзига хос эканлиги айтилади. Коғирларнинг қиёмат кунида саволга тутилишлари, инсоннинг ўзгарувчанлиги, қийин ҳолга тушганда аслига қайтиб, омонлик пайтида яна ўзларига зулм қилиб куфр йўлига ўтишлари тавсифланади.

Суранинг охирида Аллоҳ таоло охири замонда одамларга борликнинг баъзи сирларини кашф қилиб бериши ҳақида ваъда келади.

«Фуссилат» сураси «Ҳаа. Мийм» билан бошланувчи еттита суранинг иккинчисидир. Улар «Ҳаа. Миймлар», деб ҳам аталади.

Улуғ саҳобийлардан Абдуллоҳ, ибн Масъуд розияллоҳу анҳу «Ҳаа. Мийм» оиласи Қуръоннинг дебочасидир», деганлар.

«Ислом умматининг илм денгизи» ва «Қуръон таржимони» номларини олган буюк саҳобий Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анҳу эса, «Ҳар бир нарсанинг юраги бордир. Қуръоннинг юраги «Ҳаа. Мийм» оиласидир», деганлар.

Дарҳақиқат, ушбу сураларда тавҳидга жуда кучли далиллар бор. Улар тезда инсон қалбини эгаллаб олади.

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

1. Ҳаа. Мийм.

2. (Бу) Роҳман ва Роҳийм томонидан нозил қилингандир.

Аллоҳ таолонинг Роҳман ва Роҳийм сифатлари ҳақида жуда кўп гапирилди. Бу ерда Аллоҳ таоло Қуръони Каримни Ўзининг Роҳман ва Роҳийм сифатлари ила нозил қилганини таъкидламоқда. Ҳа, Аллоҳ таолонинг инсониятга Қуръонни тушириши бир раҳматидир. Аллоҳ таоло бандаларига раҳим қилганидан, улар икки дунё саодатига эришиш йўлини ахтариб қийналиб юрмасинлар деб, Қуръонни инсон ҳаёти учун бардавом дастур қилиб туширгандир.

Ушбу китобнинг оятлари Аллоҳ таолонинг раҳмати туфайли, барча одамларга раҳмат ўлароқ нозил бўлгандир. Бу Қуръон унга ишониб, амал қилганларни нафс балоларию ботил амаллар ёмонлигидан, турли бузуқ фикр ва йўллардан сақлайди. Барча яхшилик, эзгулик ва омонликларга бошлиайди.

Бу китоб:

3. Биладиган қавмлар учун оятлари муфассал баён қилинган китобдир.

Куръони Карим ҳақиқатни биладиган қавмлар учун, ўзлигини билган инсонлар учун оятлари муфассал баён қилинган китобдир. Улар бу китобда ҳар бир нарсани муфассал ҳолида топадилар.

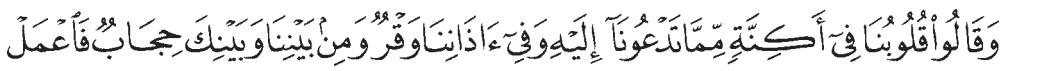

4. Хушхабар бергувчи ва огоҳлантиргувчи бўлган ҳолида-дир. Бас, кўплари ундан юз ўғирдилар. Энди улар эшитмаслар.

Шу билан бирга, Куръони Карим иймон келтириб солиҳ амал қилувчиларга хушхабар бўлиб туширилган. Куфр келтирганлар ва гуноҳкорларга огоҳлантирувчи ўлароқ нозил қилинган. Инсонлар унинг хушхабарларидан қувониб, огоҳлантиришларидан ҳушёр тортишлари лозим. Аммо кўпчилик инсонлар Куръонни хурсанд қабул қилиш ўрнига ундан юз ўғирдилар.

«...кўплари ундан юз ўғирдилар. Энди улар эшитмаслар.»

Юз ўғиргандан кейин қандай ҳам эшита оладилар?!

5. Улар: «Қалбларимиз сен даъват қилаётган нарсадан филофлардадир, қулоқларимизда оғирлик бор, сен билан бизнинг орамизда эса, парда бор. Бас, сен амалингни қилавер, биз ҳам, албатта, ўз амалимизни қилгувчилармиз», дедилар.

Бу оятда мушрикларнинг Куръони Карим ва Ислом даъватига муносабатлари ажойиб бир услуб билан баён қилинмоқда. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга айтган гаплари ўз тилларидан нақд этилмоқда. Мұхаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга Аллоҳ, таолонинг оятларини ўқиб берганларида, уларни ҳақ дин Исломга чақирганларида, улар бу улкан ҳақиқатдан юз ўғирдилар, уни эшитмадилар ва бу ҳолатларини қуйидаги сўзлар билан изоҳладилар:

«Қалбларимиз сен даъват қилаётган нарсадан филофлардадир...»

Эй Мұхаммад, сен бизни чақираётган Қуръонга, Ислом дағватига келганды, бизнинг қалбларимиз бир эмас, бир неча филофларга үралиб қолади. Шунинг учун ҳам, ундан ҳеч таъсирланмайди.

«...қулоқларимизда оғирлик бор...»

Эй Мұхаммад, сенинг дағватингга нисбатан қулоқларимизда оғирлик бор. Уни мутлақо әшитмаймиз. Бошқа нарсаларни эса, яхши әшитамиз.

«...сен билан бизнинг орамизда эса, парда бор.»

Эй Мұхаммад, сен билан бизнинг орамизда парда – түсиқ бор, ундан ҳеч қаёққа ўтиб бўлмайди. Сен биз томонга ўтиб бизга таъсирингни ўтказа олмайсан, биз сен томонга ўтиб сендан таъсирланмаймиз.

«Бас, сен амалингни қилавер, биз ҳам, албатта, ўз амалимизни қилгувчилармиз.»

Биз билан мутлақо ишинг бўлмасин. Хулоса қилиб айтганда, биздан умуман умидингни узавер, барибир сенинг дағватингни қабул қилмаймиз, дедилар.

Мушрикларга қандай жавоб беришни Пайғамбаримиз соллалоҳу алайҳи васалламга Аллоҳ таолонинг Ўзи ўргатмоқда:

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَنَى إِلَىٰ أَنَّمَا إِلَّا هُنَّ كُلُّهُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَأَسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ
 وَوَلِلّٰهِ الْمُسْرِكِينَ {الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الْزَكٰوةَ وَهُمْ بِالآخِرَةِ هُمْ كَفَرُونَ} {بِهِ} إِنَّ الَّذِينَ أَمْنَوْا
 وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ

6. Сен: «Мен ҳам сизга ўхшар башарман, холос. Менга, албатта, илоҳингиз ягона илоҳидир, дея ваҳий қилинур. Бас, Унинг Ўзигагина тўғри юзланинг ва Унга истиғфор айтинг. Мушриклар ҳолигавой бўлсин.

7. Улар закотни адо этмаслар ва улар ўzlари охиратга куфр келтиргувчилардир.

8. Албатта, иймон келтириб, солиҳ амалларни қилганларга битмас-туганмас ажрлар бор», деб айт.

Мушриклар нима учун Пайғамбардан, унга юборилган Қуръондан бунчалик қўрқадилар? Нима учун унинг дағватига нисбатан қалблари филофларга тушиб олади? Нима учун Пайғамбар соллалоҳу алайҳи васалламнинг гапларини ва Қуръонни әшитишдан қулоқлари оғир бўлиб қолади? Нима учун улар билан Пайғамбар соллалоҳу алайҳи васаллам ораларида парда бўлади? Нима учун улар

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга «Сен ўз ишингни қиласвер, биз ўз ишимизни қиласверамиз», дейишади?! Ҳолбуки, Пайғамбар қандайдир гаройиб, инсон табиатидан узоқ бир нарса эмас, уларга ўхшаган башар-ку!

Эй Пайғамбар!

«Сен: «Мен ҳам сизга ўхшаш башарман, холос», деб айт.

Мен сизларни чақираётган нарса ҳам башариятта бағишлиланған. Қуръон ҳам башарият учун Аллоҳ, таоло томонидан нозил қилингандыр. Менинг сиздан биргина фарқим:

«Менга, албатта, илоҳингиз ягона илоҳадир, деб ваҳий қилинур».

Менга Аллоҳдан ваҳий келади. Ўша ваҳийнинг асосий маъноси, албатта, илоҳингиз ягона илоҳадир, деган маънодир. Дунёда ягона илоҳ—ибодатта сазовор зот бор. Барча ўша ягона илоҳга ибодатда яшамоғи лозим.

«Бас, Унинг Ўзигагина тўғри юзланинг...»

Унинг ваҳдониятига иймон келтиринг, Унга ихлос билан ибодат қилинг.

«...ва Унга истиғфор айтинг.»

Ўтган гуноҳларингизни кечишини сўраб Аллоҳ таолога истиғфор айтинг. Ана шунда нажотга эришасиз.

Аллоҳнинг ваҳдониятини тан олмай, Унга ширк келтирган

«Мушриклар ҳолигавой бўлсин».

Мушрикларга ҳалокат бўлсин, ҳароблик бўлсин.

«Улар закотни адo этмаслар...»

Бу ҳам уларнинг ҳолини оғирлаштирадиган сабаблардан биридир. Уларга Аллоҳ томонидан берилган бойлиқдан муҳтожларнинг ҳаққини чиқариб бермайдилар.

«...ва улар ўзлари охиратга куфр келтиргувчилардир.»

Шунинг учун ҳам, мазкур ширк ва жиноятларни қилишга журъат эта оладилар.

Мушриклар дучор бўладиган ҳалокатдан фарқли ўлароқ, мўминларнинг ҳоллари тамоман бошқача бўлади.

«Албатта, иймон келтириб, солиҳ амалларни қилганларга битмас-туганмас ажрлар бор», деб айт.»

Ха, жаннатдаги битмас-туганмас нозу неъматларнинг эгаси бўлиш учун соф иймон ва солиҳ амал керак.

Кейинги оятларда коғир ва мушриклар ўзларининг куфр ва ширклари билан қанчалик даҳшатли жиноят қилишлари фош этилади:

Эй Пайғамбар!

﴿ قُلْ أَيُّنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِاللَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَجَعَلَ عَلَيْهَا أَنَدَادًا ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾

وَجَعَلَ فِيهَا رَوْسَىٰ مِنْ فُوْقَهَا وَبِرَّكَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ يَوْمٍ سَوَاءٌ لِلْسَّائِلِينَ

9. Сен: «Сизлар, ҳақиқатан, ҳам ерни икки кунда яратган Зотга куфр келтиряпсизми ва Унга тенгдошлар қўшяпсизми?! Ахир, У зот оламларнинг Робби-ку!

10. У зот ўша(ер)нинг устида тоғларни қилди, уни баракотли қилди ва унинг (ахли) ризқини тўрт кунда ўлчовли этиб тақдир қилди. Бу, сўровчилар учундир», деб айт.

Кофиirlар Аллоҳга иймон келтирмаёттганлари билан қандай зотга куфр келтираёттганларини, Аллоҳни инкор этиш билан қандай зотга исён қилаёттганларини идрок этармиканлар? Ушбу икки оятда ва улардан кейинги оятларда кофиirlар куфр келтираёттган Аллоҳ қандай зот эканлиги баён қилинади. Оятда Пайғамбаримиз солаллоҳу алайҳи васалламга қўйидаги савол ва баёnlарни хитоб қилиш топширилади:

«Сизлар, ҳақиқатан ҳам, ерни икки кунда яратган Зотга куфр келтиряпсизми...»

Шундай улкан сайёра – ерни икки кунда яратган Аллоҳга куфр келтириб бўладими?! Унинг қудратидан, ҳар ишга қодирлигидан қўрқмайсизларми?! Ердек буюк жисмни атиги икки кунда яратган зот сизларни ҳалок қила олмаймиди?!

«...ва Унга тенгдошлар қўшяпсизми?!»

Эй, кофиirlар, сиз Аллоҳга ширк келтиряпсизларми?! Ширк келтиришингиз туфайли Унинг фазабига қолишдан қўрқмадингизми?!

«Ахир, У зот оламларнинг Робби-ку!»

Ахир, сиз куфр ва ширк келтираёттган Аллоҳ, барча оламларнинг Робби – Холиқи, Розиқи, тадаббурини қилувчиси, тарбиякунандаси-ку! Қандай қилиб шундай улуғ Зотга куфр келтирасиз?! Қандай қилиб шундай буюк Зотга ширк келтирасиз?!

«У зот ўша(ер)нинг устида тоғларни қилди...»

Инсон кўзига тоғлар ер юзида энг салобатли, событ, улкан ва қудратли бўлиб кўринади. Собитлик, улуғворлик, викор каби васфларга тоғлар мисол қилиб келтирилади. Ернинг устида ўша тоғларни яратган зот Аллоҳдир. Шундай Зотга қандай ҳам куфр келтириб бўлади?! Шундай Зотга қандай ҳам ширк келтириб бўлади?

«...уни баракотли қилди...»

Яъни, Аллоҳ, таоло ерни баракотли қилди. Ҳамма томонда баракот кўринди. Ернинг усти ҳам барака, ичи ҳам барака. Ердаги барака инсон учундир. Бу баракани Аллоҳдан бошқа ҳеч ким қила олмади. Шундай Зотга куфр келтириб бўладими?! Шундай Зотга ширк келтириб бўладими?!

«...ва унинг (ахли) ризқини тўрт кунда ўлчовли этиб тақдир қилди.»

Ернинг ризқи, яъни ер аҳдининг ризқи ўлчовли, белгили қилиб қўйилган. Каттаю кичик, кучлигу кучсиз – ҳамма-ҳаммаси ризқини топиб еяверади. Филга ҳам ўзига яраша ризқ бор, чумолига ҳам. Ҳаммаси ўлчовли, ҳаммаси тақдир қилинган. Бу ишни фақат Аллоҳ таологина қила олади. Бошқа ҳеч бир зотнинг қўлидан келмайди. Бирорта чумолига ризқ берадиган зот ҳалигача чиққани йўқ. Чиқмайди ҳам. Ана шундай улуғ Зотга куфр келтириб бўладими?! Ана шундай буюк Зотга ширк келтириб бўладими?!

 فَقَاتَلَهُمْ أَنْجَانُ الْأَرْضِ وَكَرْهَاهَا لَتَّا أَئْنَانَا طَاعَنَ

11. Сўнгра тутун ҳолидаги осмонга юзланиб, унга ва ерга: «Икковингиз ихтиёр қилган ҳолингизда ёки мажбур бўлган ҳолингизда келинг!» – деди. Икковлари: «Ихтиёр қилган ҳолимизда келдик», дедилар.

Юқоридаги ишлардан сўнг, Аллоҳ таоло осмонни қасд қилди, унга иродаси кетди. Ўша вақтда осмон тутун(газ) ҳолида эди. (Дунёнинг яратилиши юзасидан илмий изланиш олиб бораётган олимлар ҳам шу ҳақиқатни тасдиқламоқдалар.)

Аллоҳ таоло осмонга ва ерга қараб:

«Икковингиз ихтиёр қилган ҳолингизда ёки мажбур бўлган ҳолингизда келинг!» – деди.

Яъни, хоҳласангиз, итоат қилган ҳолингизда келинг, хоҳласангиз, мажбур бўлиб келинг, деди.

«Икковлари: «Ихтиёр қилган ҳолимизда келдик», дедилар.»

Шунчалар улкан, мустаҳкам, кучли бўлишларига қарамай, Аллоҳнинг иродаси кетиши билан итоаткорликларини дарҳол изҳор этдилар. Ҳа, Аллоҳ таолога ҳамма нарса ҳеч сўзсиз, бутунлай, ўз ихтиёри билан итоат этади. Фақат ожиз инсонгина, ўзидағи кибру ҳаво туфайли, итоатсизлик қиласи. Ақдли одам осмону ер ўз ихтиёри ила бўйсуниб турган Аллоҳга буйсунмай қолмайди. Ана шундай Аллоҳга куфр келтириб бўлармиди?! Ана шундай Аллоҳга ширк келтириб бўлармиди?!

فَقَضَيْنَاهُنَ سَبَعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَى فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيَّنَا السَّمَاءَ الْدُّنْيَا بِمَصْنِعَحٍ

 وَحَفَظَنَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

12. Бас, икки кунда етти осмонни барпо этди ва ҳар бир осмонга ишини ваҳий қилди. Биз дунё осмонини чироқлар-ла зийнатладик ва қўридик. Бу азизу ўта илмли Зотнинг ўлчовидир.

Кейин Аллоҳ таоло ўша тутун(газ)дан:

«Бас, икки кунда етти осмонни барпо этди...»

Бу ишларни Аллоҳнинг Ўзи билади. Инсонга эса ерга яқин турган осмондан баъзи нарсаларни билдириб қўйган, холос. Шундай қилиб, осмонлару ер олти кунда барпо қилинди. У кунлар қандай кунлар эканини Аллоҳнинг Ўзигина билади. Уламоларимиз, агар Аллоҳ таоло хоҳласа, буларни кўз очиб юмгунча яратар этди, лекин бандаларига пухталикни ўргатиш учун шошилгани йўқ, дейдилар

Икки кунда етти осмонни яратган Зотга куфр ёки ширк келтириб бўладими?!

«...ва ҳар бир осмонга ишини ваҳий қилди.»

Ҳар бир осмонда барча иш Бизнинг ваҳийимиз асосида, ўша ваҳийга биноан бўлади, деб белгилаб қўйди.

Ё Аллоҳ! Бу нақадар ажойиб! Нақадар ибратли! Инсон умуман тасаввур ҳам қила олмайдиган етти осмоннинг барчасида ҳамма ишлар Аллоҳнинг ваҳийи бўйича бўлса-ю, ҳеч нарсага арзимайдиган инсон ўзига Аллоҳ томонидан махсус юборилган ваҳийни инкор этса! Етти осмондаги бутун мавжудот Аллоҳнинг ваҳийи билан иш кўрса-ю, яқин осмондаги Ер деб аталмиш бир заррада яшовчи «инсон» аталмиш ожиз бир жонзот Аллоҳнинг ваҳийини инкор этиб, ўзича турии йўллар билан иш кўриб юрса! Инсон дегани нақадар жиноятчи маҳлук! Инсон дегани нақадар ношуқр маҳлук! Инсон дегани нақадар ўзидан кетган, кибру ҳавога берилган маҳлук!

Ахир, ҳажмини, ичларидағи нарсаларни тасаввур ҳам қилиб бўлмайдиган даражада кўп ва катта бўлган етти осмоннинг ҳар бирида Аллоҳнинг ваҳийси асосида иш кўрилса-да, инсон Аллоҳга куфр келтириб ўтирса, шу тўғри бўладими?! Аллоҳга ширк келтирса, жоизми? Ўзига келган ваҳийни афсона, ёлғон, сеҳр, тўқилган уйдирма, дейиши ақлданми?! Бу ваҳий эскириб қолди, замонга тўғри келмайди, дейиши тўғрими?! Аллоҳ ваҳий қилган дастурни қўйиб, ўзи тўқиб чиқарган дастур асосида яшashi жоизми?!

«Биз, дунё осмонини чироқлар-ла зийнатладик ва қўридик.»

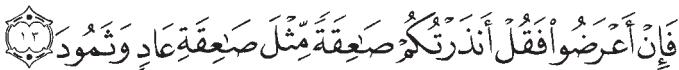
Яъни, инсонга яқин осмонга юлдузларни зийнат қилиб яратдик. Ўша юлдузлар ила осмонни қўрийдиган ҳам қилиб қўйдик. Ўша юлдузлар осмонни жину шайтонлардан қўриб турадилар.

Инсон боши устидаги бепоён осмоннинг бир қисмидан жиндай хабардор, холос. Бу осмон, баъзи уламолар айтишларича, шунчалик каттаки, ундаги күёш системасининг диаметри юз миллиард ёруғлик

йилига тенгдир. Ёргелик эса, бир сония(секунд)да бир юз саксон олти минг мил тезлик билан ҳаракат қиласи. У тезликни дақиқага, соатта, кунга, ой ва йилга қўпайтирсан ва сўнгра натижани юз миллиардга қўпайтирсан, бизга яқин осмондаги қўёш системасининг диаметри қанча эканини билиб оламиз. Ана шу осмонни Аллоҳ, таоло юлдузлар ила безаб қўйибди. Бу юлдуз(чироқ)ларнинг сони ҳалигача аниқ эмас. Айримларининг катталигини баъзи уламолар тахмин қилганлари маълум. Бу нарсаларни яратган зотни ўйлаб, Унинг қудратига қойил қоламиз, холос. Шундай қудратли зотга куфр ва ширк келтираётган, Унинг ваҳийи асосида яшамаётган инсонлар ҳақида ўйлаб эса, инсон нақадар жоҳил, нақадар инсофсиз, нақадар нонкўр эканини тан олмасдан илож қолмайди.

«Бу азийзу ўта илмли Зотнинг ўлчовидир.»

Юқоридаги нарсаларнинг барчаси ҳаммадан устун ва ғолиб бўлган зот – Аллоҳнинг ўлчовидир, қилган тақдиридир. Аллоҳ, азийз (ҳаммадан кучли, ғолиб ва устун) бўлгани учун ҳам ўша нарсаларни яратди, ўлчовли қилиб қўйди. Аммо, Аллоҳ, яратиб қўйган нарсаларни тўлиқ идрок қила олмаган инсон, Аллоҳ, берган ақл билан уларнинг ҳисобига ҳам ета олмай юрган инсон эса, кибру ҳаво ила Аллоҳга куфр келтиради. Уни инкор этади. Динини инкор этади. Шариатини инкор этади. Ваҳийини инкор этади. Ахир, шундай Аллоҳга куфр келтириб бўладими?! Ахир, шундай Аллоҳга ширк келтириб бўладими?!

13. Бас, агар юз ўгирсалар, сен: «Мен сизларни Од ва Самудга келган чақмоққа ўхшаш чақмоқ-ла огоҳлантирдим», деб айт.

Ушбу огоҳлантириш ҳақида Ибн Исҳоқ Муҳаммад ибн Каъб ал-Қаразийдан қуйидагиларни ривоят қиласи: «Утба ибн Рабиъа Қурайш бошлиқларидан бири эди. Бир куни у Қурайшнинг мажлисонасида ўтиради. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам эса, масжидда ёлғиз ўzlари ўтирад әдилар. Утба:

«Эй, Қурайш жамоаси, бориб Муҳаммад билан бир гаплашайми? Унга бир неча ишларни таклиф қилиб кўраман, шояд баъзисини қабул қилиб қолса, нимани хоҳласа, берар эдик, сўнгра биздан четланади», деди. Ўша пайт Ҳамза розияллоҳу анҳу Исломга кирган ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари кўшайиб бораёттандари кўрилиб турган пайт эди.

Қурайшликлар:

«Тўғри, эй, Абул Валид, унинг олдига бор. У билан гаплашиб

кўр», дедилар. Утба туриб Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васал-ламнинг олдиларига борди ва гап бошлади:

«Эй, биродаримнинг ўғли, сен ичимиизда ўзингдек кучли қаби-ладансан, насабинг ҳам маълум ва машҳур. Сен қавмингта улуғ бир ишни олиб келдинг, у билан ораларига тафриқа солдинг. Ақлларини паст дединг. Худоларини ва дингларини айбладинг. Улар-нинг ўтган боболарини коғир дединг. Менга қулоқ ос, сенга бир неча ишларни таклиф қиласман, уларга назар солиб кўр. Шояд, улардан баъзисини қабул қиласанг», деди.

«Эй, Абул Валид, айт, эшитаман», дедилар Расууллоҳ соллал-лоҳу алайҳи васаллам.

«Эй, биродаримнинг ўғли, — деди Утба, — агар ўзинг келтирган ушбу иш билан молу дунёни хоҳлаёттан бўлсанг, сенга молу дунёмиз-дан жамлаб берайлик, токи ичимиизда энг кўп молу мулклиқ бўлгин. Агар у билан шону шарафни хоҳлаёттан бўлсанг, сени ўзимизга бошлиқ қилиб олайлик, сенинг изнингсиз бирор иш қилмайлик. Агар у билан подшоҳликни хоҳлаёттан бўлсанг, сени ўзимизга под-шоҳ қилиб олайлик. Агар сенга келаёттан бу нарса бирор жин ёки шарпа бўлса, уни қайтара олмаёттан бўлсанг, табибларни олиб келай-лик. Токи тузалиб кетгунингча молу дунёмизни сарф қилайлик. Кўпинча одамга шундай нарса келса, даволанса, тузалиб кетади».

Утба гапини тамом қилгунча қулоқ солиб турган Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй, Абул Валид, гапириб бўлдингми?» — дедилар.

«Ҳа», деди Утба.

«Энди, мендан эшитгин:

«Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм. Ҳаа. Мийм», деб «Фуссилат» сурасини тиловат қилиб кетдилар. Сажда оятини ўқиб, сажда қил-дилар. Сўнгра:

«Эй, Абул Валид, эшитган нарсангни эшитдинг. Энди ўзинг биласан», дедилар.

Утба ўрнидан туриб шериклари томон юрди. Улар бир-бирла-рига:

«Аллоҳга қасамки, Абул Валид олдимизга кетгандаги юзидан бошқа юз билан келмоқда», дедилар. У олдиларига келиб ўтиргач:

«Эй, Абул Валид, нима гап олиб келдинг?» — дедилар. У:

«Аллоҳга қасамки, мен ундан ҳеч эшитмаган гапни эшитдим. Аллоҳга қасамки, у сеҳр эмас, шеър ҳам эмас, фолбинлик ҳам эмас. Эй, Қурайш жамоаси, менга итоат қилинглар. У одамни ўз иши билан қўйиб қўйинглар. Ундан четланинглар. Аллоҳга қасам-ки, мен эшитган сўзга қараганда, унинг улуғ хабари бўлади. Агар бошқа араблар уни даф қиласалар, бошқалар сизни қутқарган бўла-

ди. Агар у араблардан устун келса, унинг мулки сизнинг мулкингиз бўлади. Унинг иззати сизнинг иззатингиз бўлади. Энг саодатли одамлар бўласиз», деди. Улар:

«Эй, Абул Валид, сени у ўз тили билан сеҳрлаб қўйибди», дедилар. Утба:

«Бу менинг фикрим, ўзингиз билганингизни қилинг», деди.

Шунчалик ҳужжат-далиллардан кейин ҳам кофир-мушриклар иймондан юз ўтирсалар, сен уларга Од ва Самуд қабилаларига келиб уларни ҳалок қилган чақмоқ буларни ҳам ҳалок этиши мумкинлигини айтиб огоҳлантиргин. Чунки, булар ҳам худди ўшаларнинг хатосини такрорламоқдалар.

إِذْ جَاءَهُمُ الرَّسُولُ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمَنْ خَلَفَهُمْ لَا تَعْبُدُوْا إِلَّا اللَّهُ فَالْأُولُوْ شَاءَ رَبُّهُمْ لَا يُنَزَّلُ
مَلِكِكَةً فَإِنَّا بِمَا أَرْسَلْتُمْ بِهِ كَفِرُونَ

14. Ўшанда Пайғамбарлар уларнинг олдиларидан ҳам, орқаларидан ҳам: «Фақат, Аллоҳдан ўзгага ибодат қилманглар», деб келганларида, улар: «Агар Роббимиз хоҳласа, фаришталарни туширап эди. Албатта, биз сиз билан юборилган нарсага кофирдирмиз», дедилар.

Пайғамбарлар турли йўллар билан Од ва Самуд қавмларига Аллоҳнинг амрини етказдилар. Бари имконлари ва услубларини ишга солдилар. «Аллоҳдан ўзгага ибодат қилманглар», деб кўп айтдилар. Аммо мазкур қавмлар бу гапларга қулоқ солмадилар. Улар Пайғамбарларни инкор қилдилар. Пайғамбарнинг ўзларига ўхшаган одамдан бўлишини тасаввурларига сифдира олмадилар.

«Улар: «Агар Роббимиз хоҳласа, фаришталарни туширап эди», дедилар. Яъни, Роббимиз Пайғамбар юборишни хоҳласа, фаришталарни Пайғамбар қилиб туширап эди, сизлар бизга ўхшаган оддий одамсизлар, сизларнинг Пайғамбар бўлишингиз мумкин эмас, дедилар. Аллоҳ фаришталарни Пайғамбар қилиб туширмагани учун:

«Албатта, биз сиз билан юборилган нарсага кофирдирмиз», дедилар».

Биз сиз билан юборилган динга, шариатга кофирмиз, уни инкор қилувчимиз, дедилар.

فَامَّا عَادُ فَاسْتَكَبُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَاتَلُوا مَنْ أَشَدُ مِنَّا قُوَّةً أَوْ لَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ أَلَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا يَأْتِيُنَا يَجْحَدُونَ

15. Од (қавми) бўлса, ер юзида ноҳақдан мутакаббирлик қилдилар. Улар: «Биздан қувватлироқ ким бор?!» – дедилар. Уларни яратган Аллоҳ ўзларидан қувватли эканини билмасмидилар?! Улар Бизнинг оятларимизни инкор этар эдилар.

Қадимда ўтган қавмлардан бири бўлган Од қавми ўзидан кетиб, ҳаддидан ошди, мутакаббирлик қилди. У қавмнинг кибру ҳавоси шу даражага бориб етдики, ҳатто,

«Улар: «Биздан қувватлироқ ким бор?!» – дедилар».

Аллоҳни инкор қилган, У зотни унугтан ҳар бир түфёнкор ўзида бир оз қувватни сезса, шу гапни айтади. Бу, түфёнкорларга хос ёлғон сезгиdir. Улар ҳақиқий қувват эгасини унугтиб шундай дейдилар. Бўлмаса,

«Уларни яратган Аллоҳ ўзларидан қувватли эканини билмасмидилар?!»

Уларнинг ақди жойида бўлса, ўзларини энг қувватли, деб айтишдан олдин, қаердан ва қандай дунёга келганларини бир ўйлаб кўрган бўлардилар. Наҳотки, улар ўзларини яратган Аллоҳ, таолодан ҳам қувватли бўлсалар?! Ёки Аллоҳ таолонинг құдратли эканини билмасмидилар?!

«Улар Бизнинг оятларимизни инкор этар эдилар.»

Шунинг учун ҳам, юқоридаги гапни айтдилар. Аллоҳ таолонинг оятларини рад этиш, улардан ибрат олмаслик турли бало-офатларнинг бошидир. Од қавми ҳам Аллоҳ таолонинг оятларини тан олмади. Коғир бўлди. Оқибатда, биздан қувватлироқ ким бор, дейишгача етиб борди. Аммо бу мутакаббирликлари узоқ давом этмади.

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرِصَرًا فِي أَيَامٍ نَحْسَاتِ لِنْدِيْفَهُمْ عَذَابَ الْجَنَّى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
 وَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْرَى وَهُمْ لَا يَنْصَرُونَ

16. Бас, Биз устларига шумлик кунларида сорсоп шамолини юбордик. Буни уларга ҳаёти дунёнинг хорлик азобини тоттириш учун қилдик. Албатта, охират азоби хор қилгувчироқдир ва уларга нусрат берилмас.

«Шумлик кунлари», яъни «ёмонлик кунлари» деб оятда Од қавми устига бало шамоли келган пайт айтилмоқда. Бошқа оятда бу «шумлик кунлари»нинг етти кечаю саккиз кундуз давом этганилиги баён қилинган. У шамол «сорсоп» номи билан машҳур. У ўта совуқ ва қаттиқ шамол бўлиб, теккан жойини куйдириб кетади. Од қавми бу дунё ҳаётида шундай азобга йўлиқди.

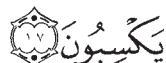
«Албатта, охират азоби хор қилгувчироқдир...»

Охират азоби бу дунёдаги азобга нисбатан ўта шиддатли бўлиши турган гап.

«...ва уларга нусрат берилмас.»

Азобдан қутулишлари учун уларга ҳеч қандай ёрдам берилмайди.

وَمَا مَأْمُودٌ فِهِيْنَهُمْ فَاسْتَحْبُوا الْعُمَى عَلَى الْمُهْدَى فَالْخَذْتُهُمْ صَنْعَةً الْعَذَابِ أَهْوَنُ بِمَا كَانُوا

17. Аммо Самуд бўлса, бас, Биз уларни ҳидоят қилдик. Улар эса, ҳидоятдан кўра кўрликни афзал кўрдилар. Бас, касб қилган нарсалари туфайли уларни хорлик азоби чақмоғи урди.

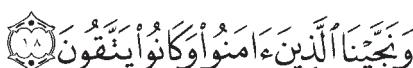
Самуд қавми ҳам ўтган даврда ҳалоқатга учраган қавмлардан биридир. Аллоҳ таоло Пайғамбар юбориб, уларни ҳидоятга даъват қилишни буюрди. Уларнинг Пайғамбарлари Солиҳ алайҳиссалом бу амри бажо келтиридилар. Аммо Самуд қавми:

«...ҳидоятдан кўра кўрликни афзал кўрдилар.»

Аллоҳнинг ҳидоятига юргмаган одам кўр бўлмай, ким ҳам кўр бўлар эди?

«Бас, касб қилган нарсалари туфайли уларни хорлик азоби чақмоғи урди.»

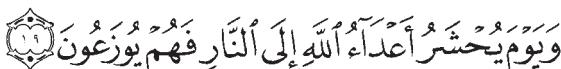
Самуд қавми касб қилган куфри ва гуноҳлари туфайли чақмоққа учраб ҳалок бўлди. Бу чақмоқ хорлик азоби чақмоғидир.

18. Иймон келтирганларга ва тақво қилиб юрганларга нажот бердик.

Солиҳ алайҳиссаломни ва у кишига иймон келтирганларни мазкур хорлик азобидан нажот бериб, қутқариб қолдик.

Бу ўтган оятларда Од ва Самуд қавмининг түғёнлари туфайли азобга дучор этилишлари қиссаси келган бўлса, эндиғи оятларда барча кофиirlарга охиратда етадиган азоблар ҳақида сўз боради.

19. Аллоҳнинг душманлари дўзахга жамланадиган, улар тизиб қўйиладиган кунни (эсла).

Бу кун қиёмат кунидир. Ўша куни Аллоҳнинг душмани бўлмиш кофирлар маҳшарга жамланадилар. Улар дўзахга ташланиш учун тўпланади. Сўнгра, бир-бирларига етиб олишлари учун аввалгила-ри тўхтатилиб, охиргилари суриб келинади.

حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءَهُ وَهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمِعُهُمْ وَأَبْصَرُهُمْ وَجْهُوْهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

20. Ниҳоят, унга етиб келишгач, қулоқлари, қўзлари ва терилари қилиб ўтган нарсалари ҳақида уларга қарши гувоҳлик берадилар.

Аллоҳнинг душманлари бўлган кофирлар жаҳаннам томон ҳайдалганларидан кейин, жаҳаннамга етиб келишгач, гуноҳлари ҳақида қулоқлари, қўзлари ва терилари уларга қарши гувоҳлик беради.

وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لَمْ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقُكُمْ
أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

21. Улар териларига: «Нима учун бизга қарши гувоҳлик бердингиз?» – дедилар. У(тери)лари: «Ҳар бир нарсанни нутқ қилдирган Аллоҳ бизни ҳам нутқ қилдириди. У зот сизларни аввал бошда яратган ва Үнгагина қайтариурсизлар», дедилар.

Қиёмат куни кофирларнинг ўз тана аъзолари ўзларига душман бўлди. Қулоқлари, қўзлари ва терилари уларга қарши гувоҳлик берди. Бу ҳолдан уларнинг ўзлари ҳам ҳайратга тушдилар.

«Улар териларига: «Нима учун бизга қарши гувоҳлик бердингиз?» – дедилар.»

Улар, ўзларича, бизнинг амаларимизни Аллоҳ, кўриб ўтирибдими, деб юрган эдилар. Терилари ишни расво қилиб, ҳамма нарсанни айтиб қўйиб, шарманда этди. Ўзининг териси бўлатуриб ҳам шундай қиласидими? Аччиқлари чиқиб, териларидан нима учун ўзларига қарши гувоҳлик берганларини сўраган эдилар:

«У(тери)лари: «Ҳар бир нарсанни нутқ қилдирган Аллоҳ бизни ҳам нутқ қилдириди», деб жавоб беришди.

Биз ўзимизча гапириб кетаверганимиз йўқ, бизни Аллоҳ гапиритирди. У, ҳамма нарсани гапиритирадиган зотдир. Нима, сизлар бу ҳақиқатни билмайсизларми?

«У зот сизларни аввал бошда яратган ва Үнгагина қайтариурсизлар», дедилар.»

Аллоҳ, сизларни йўқдан бор қилган зот-ку, нима учун Унга душман бўлдингиз, ўзи?! Охир-оқибат қайтиб борадиган жойингиз ҳам фақат Аллоҳнинг даргоҳи-ку! Нима учун Унга иймон келтирмадингиз?! Нима учун Унга ибодат қилмадингиз?! Яна, нима учун бизга қарши гувоҳлик бердингиз, дейсизлар!

وَمَا كُنْتُ مُسْتَرِئُونَ أَن يَشَهَّدَ عَلَيْكُمْ سَعْكُمْ وَلَا أَبْصَرُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ
اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِّمَّا تَعْمَلُونَ

22. Сиз ўзингизга қарши қулогингиз, кўзларингиз ва териларингиз гувоҳлик беришларидан яширинмас эдингиз. Лекин Аллоҳ қилаёттан амалларингизнинг кўпини билмас, деб гумон қиласи эдингиз.

Сиз гуноҳ, ишларни қилаёттан вақтингизда, баъзи одамлар гувоҳ бўлиб қолмасин деб, беркинсангиз ҳам, қулоқ, кўз ва териларингиздан беркина олмас эдингиз, бизга қарши гувоҳлик бермайди, деб ўйлардингиз. Умуман олганда, қилаёттан гуноҳларимизни Аллоҳ, кўрмайди деб, гумон этар эдингиз. Шу сабабли, бемалол гуноҳларни қила-вергансиз.

وَذَلِكُمْ ظَنْكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ فَاصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ

23. Ана ўша, Роббингиз ҳақида қилган гумонингиз сизни ҳалокатта учратди. Бас, зиёнкорлардан бўлдингиз.

Аллоҳ, ҳақида, бизнинг гуноҳларимизни кўрмайди, деган гумонингиз сизни ҳалокатга дучор қилди. Мана, энди зиёнкорлардан бўлиб, дўзахга тушиб турибсиз.

فَإِن يَصِرُّوا فَأَنَّارَ مَثَوَّيْهِمْ وَإِن يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَيِّنَ

24. Агар сабр қилсалар, жаҳаннам уларга макондир. Агар итобга қайтаришни талаб қилсалар, улар итобга қайтариувчи ҳам бўлмаслар.

Аллоҳнинг душманлари ажойиб бир ҳолга тушиб қолди. Одатда, сабр-тоқатли одам яхшиликка эришади.

«Агар сабр қилсалар, жаҳаннам уларга макондир.»

Жаҳаннамийлар хоҳласалар ҳам, хоҳламасалар ҳам, жаҳаннам азобига сабр этадилар. Аммо сабрининг охири қайтадан яна дўзах бўлаверади. Сабр туфайли заррача яхшиликка эриша олмайдилар.

«Агар итобга қайтаришни талаб қылсалар, улар итобга қайтарилиувчи ҳам бўлмаслар.»

Агар улар, майли, гуноҳларимиз учун итоб қилинайлик, сўкиш эшитайлик, нима учун шундай қилдинг, деб айтилсин, десалар, итоб ҳам қилинмайдилар. Ҳамда уларга ҳаёти дунёга қайтиб амали солиҳ қилиб ўзини оқлаш имкони ҳам берилмайди. Чунки, вақт ўтган. Ҳозир итоб эмас, иқоб вақтидир. Итобдан кейин, узр айтиб, тавба қилиб, итоб этгувчи рози бўладиган ишларга ўтилади. Қиёматда эса, ундан нарсаларга ўрин қолмайди.

﴿ وَقَيَّصْنَا لَهُمْ قُرْنَاءً فَرَزَّيْنَا لَهُمْ مَابِينَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أَمْمٍ فَدَخَلْتُمُوهُم مِّنْ قَبْلِهِم مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا أَخْسَرِينَ ﴾

25. Биз уларга «дүстлар» тайёрладик. Бас, ўшалар уларга олдиларидағи ва ортларидағи нарсаларни зийнатлаб күрсатылар ва уларга ҳам ўзларидан олдин ўтган жин ва инсдан бўлган умматлар қатори (азоб) сўзи ҳақ бўлди. Албатта, улар зиёнкор бўлдилар.

Ушбу оятда Аллоҳнинг душманлари, кофир ва мушриклар бу дунёда яшаб юрган чоғларида Аллоҳга иймон келтиришдан кибру ҳаво ила бош тортганларидан кейин нима содир бўлгани ҳақида сўз кетмоқда.

«Биз уларга «дүстлар» тайёрладык.»

Бу дунёда Аллоҳ таоло ўша коғирларга яқин бир дўстлар ато этди.

«Бас, ўшалар уларга олдиларидағи ва ортларидағи нарсаларни зийнатлаб кўрсатдилар.»

Яъни, ўша яқин дўйстлар кофириларга «Сен қилган иш жуда яхши иш, қиласвериши керак, зўр бўлади», деганга ўхшаш гаплар билан гуноҳларни зийнатлаб кўрсатдилар. Шунингдек, болладинг, қойилмақом бўлди, ҳеч бундай ажойиб иш қилинмаган, деб гуноҳларни зийнатлаб кўрсатдилар. Кофир ва осийлар бундан хурсанд бўлиб, яна ҳам кўпроқ гуноҳ қилишга ўтдилар.

Инсонга ёмон иши, гуноҳ амали яхши бўлиб кўриниши энг катта балодир. Одам боласига энг катта мусийбат хатолари ва гуноҳларини ҳис этиш туйфусини йўқотиши оқибатида етади. У ўзининг ҳар бир ишини яхши, гўзал деб билади. Унинг атрофидаги дўстлари ҳам буни тасдиқлаб туради. Агар яқин дўстлар унга аввалги гуноҳларини ҳам, бўлажак гуноҳларини ҳам зийнатлаб

кўрсатаверсалар, улар уни жаҳаннам томон мақтаб-мақтаб олиб кетаётган бўладилар. Аслида, дўстлик эмас, душманлик қилаётган бўладилар. Оқил инсон маслаҳатгўйнинг маслаҳатидан ким дўст, ким душман эканини билиб олади. Дўст ачитиб гапиради, душман кулдириб. Яқин дўстлари мақтоворидан шод бўлиб, ўз амали ўзига зийнатли туюлганлар бориб-бориб ҳалокатга йўлиқадилар.

«...ва уларга ҳам ўзларидан олдин ўтган жин ва инсдан бўлган умматлар қатори (азоб) сўзи ҳақ бўлди.»

Улардан олдин ўтган умматларнинг барчасига, агар Аллоҳга душман бўлса, азоб сўзи ҳақ бўлган эди. Уларга ҳам худди ўша илгари ўтганлар каби азоб сўзи ҳақ бўлди.

«Албатта, улар зиёнкор бўлдилар.»

Улар зиёнкор бўлмай, ким зиёнкор бўлсин?

Келаси оятда мазкур «дўстларнинг» берадиган маслаҳатларидан намуна келтирилади:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا سَمَعُوا لَهُذَا الْقُرْءَانِ وَالْغَوَا فِيهِ لَعْلَكُمْ تَغْبَلُونَ

26. Куфр келтирганлар: «Бу Қуръонга қулоқ солманлар, унга халақит беринг, шоядки, ғолиб бўлсангиз», дедилар.

Бу оят кофирларнинг бир-бирларига Қуръони Каримга нисбатан муносабати юзасидан берган маслаҳатлари ҳақида хабар бермоқда. Улар бир-бирларига:

«Бу Қуръонга қулоқ солманлар...» деганлар.

Чунки, қулоқ солса, таъсирланиб иймонга келиб қолади. Кофирлар шундан қўрқади. Шунинг учун, Аллоҳнинг душманлари бўлган кофирлар ҳатто араб тилини билмайдиган кишиларга ҳам Қуръонни эшиттирмасликка уринадилар.

«...унга халақит беринг...»

Халақит бериш турлича бўлади. Мисол учун, Абу Жаҳл: «Мұхаммад қироат қилган вақтда унинг юзига қараб қичқиринглар, токи, нима деяётгани билинмасин», деган.

Баъзилари қироат пайтида хуштак ёки қарсак чалган. Баъзилари ўзларича шеър ва балофатли сўзларни айтиб, кишиларни Қуръондан чалғитишига интилган. Молик ибн Назрга ўхшаганлар Исламдиёр ва Рустамнинг қиссаларини айтганлар. Қадимги кофир ва мушриклар ўз воқеъликларидан келиб чиқиб Қуръонга халақит беришга уринганлар. Кейинги мушрик ва кофирлар ҳам ўз воқеъликлари даражасида Қуръонга халақит беришга уриниб келдилар ва уринмоқдалар. Лекин ҳаммасининг мақсади бир:

«...шоядки, ғолиб бўлсангиз», дедилар».

Аммо кофиirlар эмас, доимо Қуръон ғолиб бўлиб келмоқда. Чунки, Қуръон ҳақ, кофиirlик ботилдир. Ҳақ доимо ботил устидан ғолиб бўлади. Қуръонга қарши чиққан кофиirlарга Аллоҳ таоло тайёрлаб қўйган азоблар бор.

27. Бас, албатта, Биз куфр келтирганларга шиддатли азобни тоттирамиз ва, албатта, уларга қилиб юрган амалларининг энг ёмон жазосини берамиз.

Куфр келтирганлар жуда қаттиқ азобга йўлиқадилар. Уларнинг гуноҳлари, ёмон амаллари жазосиз қолмайди. Уларга жуда оғир жазо берилади.

28. Мана, Аллоҳ душманларининг жазоси дўзахдир. Уларга унда абадийлик диёри бор. Оятларимизни инкор қилганларининг жазоси шудир.

Гап шу, бошқача бўлиши мумкин эмас. Аллоҳга душман кофиirlарнинг охиратдаги жазоси дўзах бўлади. Улар дўзахда абадий қоладилар. Бу даҳшатли азоб ва улар оятларимизни инкор этганниклари учундир.

Дўзах азобига дучор бўлганларидан сўнггина уларнинг ақллари киради. Шундан кейин ўзларининг дўзахийлигига сабабчи шахсларни ахтара бошлайдилар. Улардан ўч олмоқчи бўладилар.

29. Куфр келтирганлар: «Эй Роббимиз, бизни адаштирган жин ва инсдан бўлган шахсларни бизга кўрсатгин, уларни оёқларимиз остига олайлик, токи, улар энг пастлардан бўлсинлар», дедилар.

Ҳаёти дунёда яқин дўст бўлиб, уларнинг чиройли гапларидан қувониб юриб, энди бу гапларни айтмоқдалар.

«Куфр келтирганлар: «Эй Роббимиз, бизни адаштирган жин ва инсдан бўлган шахсларни бизга кўрсатгин...»

Шу ерда ҳам айбни бошқаларга ағдармоқчи бўладилар. Ўзлари

бу дунёда дўст бўлиб юрганларни ўзларининг дўзахга тушишлари-га асосий сабаб деб биладилар. Шунинг учун, Роббул оламийндан ўша дўстларини, дўстлик қилиб, жаҳаннамга йўллаганларни кўрса-тиб кўйишни сўрайдилар. Воажаб, уларни кўриб нима қилар экан-лар? Бу саволнинг жавоби дўзахийлар гапининг давомидадир.

«...уларни оёқларимиз остига олайлик, токи, улар энг паст-лардан бўлсинлар», дедилар.»

Ха, энди маълум бўлди. Улар ўз дўстларидан интиқом олмоқчи эканлар. Улар ўз дўстларини жаҳаннам ичида туриб, оёқлари остига олиб, яхшилаб тепкилаб, хумордан чиқмоқчи, уларни ўзи шундоқ ҳам паст бўлган жаҳаннамийлар ичида энг пастлардан қилмоқчи эканлар.

Лекин энди кеч. Вақт ўтди.

Кофиirlарнинг аянчли аҳволидан фарқли ўлароқ, мўминлар-нинг ҳолати тамоман бошқача бўлади:

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ أَسْتَقْدِمُوا تَزَلَّلَ عَلَيْهِمُ الْمَأْتِيَّكَةَ مُؤْمِنًا لَا تَخَافُوا وَلَا
تَحْرَجُوا وَابْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ تَحْنُنْ أُولَئِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي
الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا شَتَّهِي أَنفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَعُونَ تَزَلَّلَ مِنْ عَفْوٍ رَّحِيمٍ

30. Албатта, «Роббимиз Аллоҳ» деган, сўнгра мустақийм бўлганларнинг устиларидан фаришталар: «Қўрқманглар, маҳ-зун ҳам бўлманглар, ўзингизга ваъда қилинган жаннат хушха-барини қабул қилинглар.

31. Биз ҳаёти дунёда ҳам, охиратда ҳам сизларнинг дўстла-рингиздирмиз. Сизга у(жаннат)да кўнглингиз иштаҳа қилган нар-са бордир ва сизга унда орзу қилинган нарсангиз бордир.

32. Бу ўта мағфиратли ва ўта раҳимли Зотдан зиёфатдир», деб тушарлар.

Ушбу уч оятдаги васф мўминларнинг қанчалик саодатли ин-сонлар эканини кўрсатади.

Мўминлар аввало:

«Роббимиз Аллоҳ», деб Аллоҳ таолонинг ўзларига Робб экани-ни, холик, розиқ, мудаббир ва тарбиячи эканини тан олган зот-лардир. Аллоҳга иймон келтирганларидан кейин эса, «Роббимиз Аллоҳ» деган ўша сўзларида мустақийм турган зотлардир.

Уларнинг қалблари «Роббимиз Аллоҳ»да мустақиймдир.

Уларнинг ишлари «Роббимиз Аллоҳ»да мустақиймдир. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло уларга алоҳида муносабатда бўлади.

Кейин мўминларга кофиirlарга ўхшаб инсонлару жинлардан

иборат ёмон дўйстлар эмас, фаришталар яқин бўлади. Сўнгра эса, уларга икки дунёда ҳам хотиржам қилувчи қуийдаги хабарлар айтилади:

«Албатта, «Роббимиз Аллоҳ» деган, сўнгра мустақийм бўлганларнинг устиларидан фаришталар: «Қўрқманглар, маҳзун ҳам бўлманглар...»

Келажақда, охиратда ҳолимиз не кечар экан, деб қўрқманглар, кўнглингизга ҳеч қандай хавф келмасин. Қилиб ўтган ишларимиз натижаси қандай бўлар экан, деб ҳам маҳзун бўлманглар. Сизлар учун келажақда ҳеч қандай хавф-хатар йўқ. Қилган ишларингизнинг натижаси ҳам яхши. Чунки, сиз «Роббимиз Аллоҳ», дедингиз ва ўша сўз тақозосига кўра мустақийм туриб умр кечирдингиз.

«...ўзингизга ваъда қилинган жаннат хушхабарини қабул қилинглар.»

«Роббимиз Аллоҳ», деб мустақийм турганларга жаннат ваъда қилинган эди. Сиз ўша шартни амалга оширдингиз, яъни, «Роббимиз Аллоҳ», дедингиз ва мустақийм турдингиз. Энди ўша ваъда қилинган жаннат сизга, албатта, берилади, бу хушхабарни қабул қилинг.

«Биз ҳаёти дунёда ҳам, охиратда ҳам сизларнинг дўйстларингиздирмиз.»

Кўнглингиз тўқ бўлсин.

«Сизга у(жаннат)да кўнглингиз иштача қилган нарса бордир...»

Нимани кўнглингиз тусаса, сиз учун дарҳол муҳайё қилинади.

«...ва сизга унда орзу қилинган нарсангиз бордир.»

Жаннатда сиз нимани орзу қилсангиз, ўша нарса бўлади.

«Бу ўта мағфиратли ва ўта раҳимли Зотдан зиёфатдир.»

Мазкур васф қилинган жаннат ва унинг неъматлари мағфиратли ва ўта раҳимли бўлган Аллоҳ, таолонинг зиёфатидир.

Кейинги оятда мўмин кишининг Аллоҳ йўлига даъват қилишининг яхшилиги ва даъватчи мусулмоннинг сифатлари ҳақида сўз кетади:

 وَمَنْ أَحْسَنْ قُوَّلًا مَمَنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَنْلِحًا وَقَالَ إِنَّمَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ

33. Аллоҳга даъват қилган, солиҳ амалларни қилган ва «Албатта, мен мусулмонларданман!» деган кишидан ҳам гўзал сўзли ким бор?!

Дунёдаги энг гўзал сўз Аллоҳ таоло йўлига чақиравчи сўздир. Дунёдаги энг гўзал сўзловчи Аллоҳ таолога даъват қилувчининг ўзиdir. Аммо ўша сўзнинг ҳақиқатда гўзал бўлиши ва ўша сўзлов-

чининг ўзи энг гўзал сўзловчи бўлиши учун қуруқ даъватнинг ўзи етмайди. Балки даъват билан бирга солих амал ҳам бўлиши ҳамда: «**Албатта, мен мусулмонларданман!**» дейиши керак. Ана ўшандагина, у одам энг гўзал сўз сўзлаган бўлади. Зоро, фақат мусулмонлиги туфайли шу фазлга эга бўлгандир.

Демак, ҳар бир мусулмон даъватчи, Аллоҳга даъват қилиш ила энг яхши сўзни айтиётган бўлади ва ўзи энг яхши инсонлар сафига қўшилган бўлади.

Ана ўша сифат ўзида қолиши учун у, аввало, амали солих қилмоғи, бошқача қилиб айтганда, ўзи даъват қилаётган нарсага ҳаммадан аввал ўзи амал қилмоғи лозим.

Иккинчидан, мазкур даъватчилик йўлига кирган одам ўта камтар бўлмоғи лозим. Одамлар унга ҳавас қилсалар, уни гўзал сўз ва гўзал ахлоқ соҳиби сифатида эҳтиром қилсалар, «**Албатта, мен мусулмонларданман!**» дейиши керак. Яъни, агар менда бирор яхшилик кўрсангиз, бу менинг мусулмон бўлганимдандир, дейиши лозим. Ана ўшандагина у энг гўзал сўзли киши бўлади.

Шу билан бирга, даъватчи билиши ва амал қилиши зарур бўлган бошқа ишлар ҳам бор.

وَلَا سَتُّوا الْحَسَنَةَ وَلَا السَّيِّئَةَ أَدْفَعُ بِإِلَيْتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ عَدُوُّهُ
کانه ولى حمیم

34. Яхшилик билан ёмонлик баробар бўлмас. Сен яхшилик бўлган нарса ила дафъ қил. Кўрибсанки, сен билан орасида адовати бор кимса худди содиқ дўстдек бўлур.

Аллоҳнинг йўлига даъват этувчи сўзининг қадрини яхши билиши, сўзни ҳис этиши керак. Чунки,

«Яхшилик билан ёмонлик баробар бўлмас».

Аллоҳ таолонинг йўлига даъват қилувчининг иши яхши иш, сўзи яхши сўз, унинг иши бошқаларнинг ишидан устун, унинг сўзи бошқаларнинг сўзидан устун. Шунинг учун ҳам:

«Сен яхшилик бўлган нарса ила дафъ қил».

Ҳар қанча ёмон гап эшишиб, ҳар қанча ёмон муомала кўрсанг ҳам, фақат яхши нарса ила қайтар, эй даъватчи. Ҳеч қачон ёмонлик қилма, эй даъватчи. Ана ўшанда:

«Кўрибсанки, сен билан орасида адовати бор кимса худди содиқ дўстдек бўлур».

Бу, Ислом даъватчилари учун жуда ҳам зарур бир сифатдир. Ҳар бир нарсани ёмонлик билан эмас, фақат яхшилик билан

қарши олиш даражасига етган даъватчигина катта мұваффақияттарға эришади. Аммо бу сифатта эришиш осон әмас.

وَمَا يَلْقَهَا إِلَّا ذُرْ حَظٌ عَظِيمٌ

35. Унга фақат сабр қылғанларгина эришур. Унга фақат улуғ насиба әгаси бўлғанларгина эришур.

Ҳар қандай ёмон сўзни яхши сўз билан қайтариш, ҳар қандай ёмон ишни яхши иш билан қайтариш сифатига

«...фақат сабр қылғанларгина эришур».

Сабр қымаса, ёмон сўзга дарҳол ёмон сўз қайтаради. Ёмон ишга ёмон иш қайтаради. Бу эса, даъватчига ҳеч фойда бермайди. Аллоҳнинг йўлига, Аллоҳнинг динига кишиларни чақириш осон иш әмас. Аллоҳнинг динига даъват қилувчи шахс кишиларнинг ҳавои нафсларига, ўрганиб қолган одатларига, уларнинг шахсий манфаат деб ўйлаб юрган баъзи бир нарсаларига қарши гапириши керак. Шунингдек, даъватчи одам кишиларни ўзлари билмаган эътиқод, ибодат ва амалларни бажаришга даъват қилиши керак. Шунинг учун ҳам, даъватчи одам атрофдан турли-туман маломат, ифво, бўхтон, ёлғон гаплар, сўкишлар, озорлар эшитади. Турли ноҳақ тасарруфлар ва зулмлар кўради. Даъватчи шуларнинг ҳаммасига сабр қилиши керак. Ана шундагина юқорида айтилган даражага эришади.

«Унга фақат улуғ насиба әгаси бўлғанларгина эришур.»

Насибаси улуғ бўлмаганлар эриша олмайди. Демак, даъватчи бўла олмайди.

Демак, даъватчи машаққатли даъват йўлида турли ҳолатларга учраши мумкин. Бунда Аллоҳдан ёрдам сўраши керак.

وَإِمَّا يَنْزَعَنَكَ مِنَ الشَّيْطَنِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذُ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ أَلْسَمِيْعُ الْعَلِيِّيْمُ

36. Агар сени шайтон васвасасидан бир васваса тутса, Аллоҳдан паноҳ сўра. Албатта, У зот ўта эшитгувчи ва ўта билгувчи зотдир.

Шайтон васвасага солиб, сени ёмонликни яхшилик билан қайтаришдан айнитмоқчи бўлса, Аллоҳ таолонинг Ўзидан паноҳ сўра. Унга сифин. У сени сақлади.

«Албатта, У зот ўта эшитгувчи ва ўта билгувчи зотдир.»

Ҳар бир муҳтожнинг илтимосини эшитади. Ҳамма нарсани билади. Даъватчи инсон бу ҳақиқатларни яхши англаши лозим.

Кейинги оятларда Аллоҳ таоло Ўзининг биру борлигига, ҳамма

ишга қодирлигига ва ёлғиз Ўзигина бандаларнинг ибодатига сазовор зот эканлигига далолат қилувчи белгиларга эътиборни тортади:

وَمِنْ ءَايَتِهِ الْأَيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالقَمَرُ لَا سَجَدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ
وَأَسَجَدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِنْ كُنْتُمْ إِيمَانَهُ تَعْبُدُونَ

37. Кечаю кундуз, қуёшу ой Унинг оят(белги)ларидан. Бас, қуёшга ҳам, ойга ҳам сажда қилманглар. Уларни яратган Аллоҳга сажда қилинг. Гар сиз Үнгагина ибодат қилмоқчи бўлсангиз.

Эй одамлар, сиз доимо шоҳиди бўлиб турган кеча ҳам, кундуз ҳам Аллоҳнинг биру борлигига, қудрат эгаси эканлигига, фақат У зотнинг Ўзигина ибодатингизга сазовор зотлигига оят-белгилардир. Кечани ҳам, кундузни ҳам Аллоҳдан бошқа ҳеч ким яраттан эмас. Бинобарин, Аллоҳдан ўзга ҳеч ким ибодатингизга сазовор эмас.

Шунингдек, кечаю кундузнинг энг катта аломатлари – қуёш билан ойни ҳам Аллоҳ яратиб, Ўзининг биру борлигига, ҳар бир нарсага қодирлигига, сизнинг ибодатингизга ёлғиз Ўзи сазоворлигига далил қилиб қўйган. Баъзи одамлар қуёш билан ой ҳақида нотўғри тасаввурга бориб, уларни худо деб ўйлаб, сажда қилиб юрибдилар.

«Бас, қуёшга ҳам, ойга ҳам сажда қилманглар.»

Улар худо эмас. Худонинг муҳлукларидир. Махлук махлукқа сажда қилиши мумкин эмас. Махлук холиққа сажда этиши зарур. Шунинг учун:

«Уларни яратган Аллоҳга сажда қилинг».

Куёш ва ойни яратган Аллоҳга сажда этинг.

«Гар сиз Үнгагина ибодат қилмоқчи бўлсангиз.»

Ушбу ояти карима Қуръони Каримдаги сажда ояларидан бири бўлиб, уни ўқиган ёки эшитган кишига қироат саждаси вожиб бўлур.

فَإِنْ أَسْتَكِنْ بِرَوْأَفَالَّذِينَ عَنْ دِرَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِالْأَيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ

38. Агар улар мутакаббирлик қилсалар. Роббингнинг ҳузуридагилар Үнга кечасию кундузи тасбиҳ айтурлар. Улар малол олмаслар.

Агар ўша кофир ва мушриклар Аллоҳнинг ёлғиз Ўзига сажда қилишдан мутакаббирлик ила бош тортсалар, ўзларига ёмон бўлади. Чунки, Аллоҳ таолога уларнинг саждаси керак эмас.

«Роббингнинг ҳузуридагилар үнга кечасию кундузи тасбиҳ айтурлар.»

Роббинг ҳузуридаги фаришталар ўта пок, олий мартабали зотлардир. Улар Аллоҳга кечасио кундузи тинмай тасбих айтадилар, сажда қиласидилар, ибодат этадилар.

«Улар малол олмаслар.»

Балки қанчалик ибодат қиласалар, шунчалик хурсанд бўладилар. Кофир ва мушрик пасткашларга ўхшаб, ўз Роббига ибодат қилишни малол олмайдилар.

وَمِنْ أَيْنِهِ إِنَّكَ تَرَى الْأَرْضَ خَشِعَةً فَإِذَا أَتَرْلَنَا عَلَيْهَا الْمَاءُ هَبَّتْ وَرَبَّتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمْحُى الْمَوْتَى إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

39. Яна Унинг оятларидан, ерни қақраган ҳолда кўришингдир. Бас, Биз унинг устидан сув туширсак, у қимирлар ва ўсар. Уни тирилтирган Зот, албатта, ўликларни ҳам тирилтиргувчи-дир. Албатта, У зот ҳар бир нарсага қодирдир.

Аллоҳ таолонинг биру борлиги, қудратининг чексизлиги ва бандаларнинг ибодатига сазовор ягона зот эканига далил ва ҳужжат бўладиган оят(белги)ларидан яна бири:

«...ерни қақраган ҳолда кўришингдир.»

Сувсиз қуриб-қақраб ётган ерга бир қарагин. Унда мутлақо ҳаёт аломати бўлмайди.

«Бас, Биз унинг устидан сув туширсак, у қимирлар ва ўсар.»

Ўша, қақраб ётган, ўлик ҳолидаги ернинг устидан ёмғир ёғдириб сув туширсак, у қимирлайди, тирилади ҳамда ўсимликлари ўсади. Унинг ҳамма томонига жон кириб, ҳаёт – тириклик бошланади. Буни қуриб, ибрат олиш керак.

«Уни тирилтирган Зот, албатта, ўликларни ҳам тирилтиргувчи-дир.»

Ўша ўлиб-қақраб ётган ерни тирилтирган Зот, албатта, аллақачонлар ўлиб кетган ўликларни ҳам тирилтиради.

«Албатта, У зот ҳар бир нарсага қодирдир.»

Жумладан, ўлганларни қайта тирилтириб, ҳисоб-китоб қилиб, жазолашга ҳам қодирдир. Аммо, қўпчилик одамлар бу оятлардан ибрат олмайдилар. Балки Аллоҳнинг оятларини эгри йўлларга бурадилар. Уларга таъна қиласидилар. Ёлғонга чиқарадилар. Уларга куфр келтирадилар.

إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي إِيمَانِهِ لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا أَهْنَ يُلْقَى فِي النَّارِ حَيْرًا مَّنْ يَأْتِيَهُ إِمْنَانًا يَوْمَ إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي إِيمَانِهِ لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا أَهْنَ يُلْقَى فِي النَّارِ حَيْرًا مَّنْ يَأْتِيَهُ إِمْنَانًا يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

40. Албатта, оятларимиз ҳақида эгрилик қиласындар Бизга мағфий бўлиб қолмаслар. Дўзахга ташланадиган одам яхшими ёки қиёмат куни омон ҳолида келадиган одамми?! Нимани хоҳласангиз, қиласверинг. Албатта, У зот нима қилаёттанингизни кўриб тургувчиидир.

Бу оят Қуръони Карим мўъжизаси бўлиб, Аллоҳнинг биру борлиги ва чексиз қудратига далолат қилувчи борликдаги оят-(белги)ларга нисбатан эгрилик ила муносабатда бўлган одамларнинг аҳволини баён қиласи.

«Албатта, оятларимиз ҳақида эгрилик қиласындар Бизга мағфий бўлиб қолмаслар.»

Уларнинг кимлиги ҳам, Аллоҳнинг оятларига нисбатан қилган эгрилик, кофирилик ва нобакорлиги ҳам – ҳамма-ҳаммаси Аллоҳнинг ўзига равшандир. Уларнинг барча амаллари ҳисоб-китоб қилингач, дўзахга ташланадилар.

«Дўзахга ташланадиган одам яхшими ёки қиёмат куни омон ҳолида келадиган одамми?!»

Аллоҳнинг оятлари ҳақида эгрилик қиласындар қиёмат куни дўзахга, тўғрилик қиласындар жаннатта кирадилар. Хўш, улардан қайси бири яхши? Ҳамма нарса маълум ва очиқ-ойдин бўлди. Энди:

«Нимани хоҳласангиз, қиласверинг».

Хоҳласангиз, қуёшга сажда қилинг. Хоҳласангиз, ойга сажда қилинг. Хоҳласангиз, Аллоҳнинг оятлари ҳақида куфр сўзлар айтинг.

«Албатта, У зот нима қилаёттанингизни кўриб тургувчиидир.»

Ҳар бир ишингизни Аллоҳ таоло кўриб туради.

Киёматда амалингизга яраша жазолайди.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاللَّهِ كَرِيمٍ لَمَآ جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكَبِيرٌ عَزِيزٌ لَا يَأْتِيهُ الْبَطْلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا
 مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ

41. Албатта, ўзларига Зикр келганда унга куфр келтирсанлар... Албатта, у азийз китобидир.

42. Унинг олдидан ҳам, ортидан ҳам ботил келмас. У ўта ҳикматли ва ўта мақталган Зотнинг туширганидир.

Ушбу икки оядда Қуръони Карим оятларига куфр келтирсанларга таҳдид қилинмоқда ва Қуръони Карим сифатлари ҳақида сўз кетмоқда. Ўтган оятларда Аллоҳнинг каломига умуман эгрилик қиласындарнинг оқибати эслатиб ўтилган эди. Аммо Қуръони Каримга куфр келтирсанларга нисбатан эса, бошқача йўл тутилади.

«Албатта, ўзларига Зикр келганда унга қуфр келтирғанлар...»

Нима жазо берилиши айтилмади. Худди шуниси жуда ҳам кучли таҳдииддир. Бу айтилмаган ўринга энг шиддатли, масалан, «Нима қилишни Ўзимиз биламиз», «Кунларини кўрсатиб қўямиз» ёки шунга ўхшаш таҳдиидларни қўйиш мумкин.

«Зикр» Қуръони Карим номларидан бири бўлиб, «эслатма» маъносини билдиради. Бу сўз аввалги сураларда ҳам кўп келган.

«Албатта, у азийз китобдир.»

Албатта, Қуръони Карим азийз – фолиб, кучли ва иззатли китобдир. Унга қуфр келтирғанлар мағлуб, қучсиз ва хордирлар.

«Унинг олдидан ҳам, ортидан ҳам ботил келмас.»

Бу азийз китобга умуман ботил яқин кела олмайди. Азийз китоб бўлганидан кейин ботил қандай қилиб унга яқинлаша олсин? Азийз зотнинг азийз китоби Қуръони Каримга қиёматгача абадул-абад ботил яқин кела олмайди. У соф ва соғлом ҳолида илоҳий мўъжиза бўлиб қолади. Бу башорат ҳам Қуръоннинг илоҳий китоб эканлигига ёрқин далилдир. Мана, асрлар ўтибдики, унинг бирор ҳарфи ўзгаргани, унинг олдидан ҳам, ортидан ҳам ботил келгани йўқ! Ва шундай давом этажак, иншоаллоҳ.

«У, ўта ҳикматли ва ўта мақталган Зотнинг туширганидир.»

Қуръон ўта ҳикматли зот бўлмиш Аллоҳ таолонинг нозил қилган китобидир, Шунинг учун, у ҳикматга тўла китобдир. Унинг оятлари ҳикматли, кўрсатмалари ҳикматли, амрлари ҳикматли, қонун-қоидалари ҳикматли – ҳамма-ҳаммаси ҳикматлидир.

Қуръон ўта мақталган зот Аллоҳ томонидан туширилгани учун унда Аллоҳнинг ҳамди-мақтови кўп такрорланади.

Шу билан бирга, Қуръони Карим ўтган Пайғамбарларга келган ваҳийга ўхшайди.

 مَأْيَقَالُكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِرَسُولٍ مِّنْ قَبْلِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٌ

43. Сенга айтилаётган нарсаки бор, батаҳқиқ, сендан олдинги Пайғамбарларга ҳам айтилгандир. Албатта, Роббинг мағфират эгасидир ва аламли азоб эгасидир.

Сенга келган ваҳий олдин ўтган Пайғамбарларга ҳам туширилган эди. Илоҳ бир, ваҳий бир, ақийда бир, Пайғамбарлик бир, шунингдек, одамларнинг уларга муносабати ҳам бир. Баъзилари иймон келтириб, амал қиласиди. Баъзилари куфр келтириб, осий бўлади.

«Албатта, Роббинг мағфират эгасидир ва аламли азоб эгасидир.»

Ваҳийга иймон келтириб, амал қилганларнинг гуноҳларини кечириб жаннаттаги киритади. Ваҳийга куфр келтириб, исён қилганларни аламли азоб или азоблайди.

Куръони Каримнинг ажамий эмас, арабий этилиши ҳам бир неъматлиги келаси оятда айтилади:

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَا فُصِّلَتْ إِيمَانُهُ وَعَرَبِيًّا قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا
هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي ءَادَانِهِمْ وَقُرْءَانُهُ عَلَيْهِمْ عَمَّا أُولَئِكَ
يَنَادُونَ كِمْ مَكَانٍ بَعْدِهِ

44. Агар Биз уни ажамийча Қуръон қилганимизда, албатта: «Унинг ояллари муфассал баён қилинганида эди. Арабийга ажамчами?!» – дер эдилар. Сен: «У, иймон келтирганлар учун ҳидоят ва шифодир. Иймон келтирмайдиганларнинг қулоқларида оғирлик бордир. У, улар учун кўрлиқдир. Улар узоқ макондан чақирилаётгандардир», деб айт.

Макка мушрикларининг қалбларини мөгор босгани учун ҳам, ўз тилларидағи илоҳий китоб Қуръон ҳақида бир-бирларига: «Унга қулоқ османглар, унга халақит беринглар», дейишарди.

«Агар Биз уни ажамийча Қуръон қилганимизда, албатта: «Унинг ояллари муфассал баён қилинганида эди. Арабийга ажамчами?!» – дер эдилар.»

Фаразан, Қуръонни араб тилида эмас, бирор ажамий тилда нозил қилганимизда, кофир мушриклар бунга ҳам гап топар эдилар. Улар: «Қуръон ояллари бизнинг араб тилимизда муфассал баён қилинганида эди, уни эшитишимиш, ўрганишимиз мумкин эди. Арабий одамга ажамча Қуръон ҳам тушириладими?» дейишлари аниқ эди. Яъни, нима қилиб бўлса ҳам, баҳона топар эдилар. Чунки, аслида, Қуръонга эргашиш ниятлари йўқ.

Эй Пайғамбар!

«Сен: «У, иймон келтирганлар учун ҳидоят ва шифодир», деб айт.

Қуръони Карим мўминлар учун ҳидоятдир. Қуръон мўминларни саодатли ҳидоят йўлига бошлайди. Қуръони Карим мўминлар ҳаётининг ҳар бир соҳасида уларга ҳидоят маёфи бўлади. Унинг ҳидоятидан баҳраманд бўлиш учун унга иймон келтириш керак.

Қуръони Карим мўминлар учун шифодир. Қуръон мўминларнинг барча дардларига шифо бўлади. Қуръон одамларнинг қалбларидағи касалларига, турли ижтимоий, иқтисодий, ахлоқий, маъна-

вий касалларга шифодир. Унинг шифобахшлигидан баҳраманд бўлмоқ учун унга иймон келтирган бўлиш керак.

«Иймон келтирмайдиганларнинг қулоқларида оғирлик бордир.»

Куръонга иймони йўқларнинг қулоқлари кардир. Иймонсизлик оғир дардdir. Унда кишининг қалби касал бўлиб, метин тошга айланиб қолади. Бунинг асорати бошқа аъзоларга ҳам таъсир ўтказади. Қулоқлари кар бўлиб қолади. Улар Куръонни ҳам эшита олмайдилар.

«У, улар учун кўрлиқдир.»

Куръон коғирлар учун маънавий кўрлиқдир. Улар ҳеч нарсанинг фарқига бормайдилар.

«Улар узоқ макондан чақирилаётганлардир.»

Узоқ макондан чақирилганлар овозни эшитмайдилар, ҳеч нарсани тушунмайдилар. Шунингдек, Куръонга иймон келтирмаганлар ҳам ундан ҳеч нарсани англай олмайдилар.

وَلَقَدْ أَئَنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَأَخْتَلَفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةً سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ
بِيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٌ

45. Батаҳқиқ, Биз Мусога китобни бердик. Бас, у ҳақида ихтилоф қилинди. Агар Роббинг томонидан олдин сўз ўтмаганида, ораларида, албатта, ҳукм чиқариларди. Албатта, улар у ҳақда гумонли шақдадирлар.

Бу оятда Қуръони Каримга иймон келтирмай, у ҳақида ихтилоф қилиб, гумон ва шак-шубҳага боргандарга эслатма ва таҳдид келмоқда.

«Батаҳқиқ, Биз Мусога китобни бердик.»

Хозир Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга Қуръонни бергандек, Аллоҳ таоло ўтмишда Мусо алайҳиссаломга ҳам Таврот китобини берган.

«Бас, у ҳақида ихтилоф қилинди.»

Мусо алайҳиссаломнинг қавми томонидан Таврот ҳақида ихтилоф қилинди. Баъзилари иймон келтируди. Баъзилари куфрга кетди. Худди Қуръонга нисбатан муносабатга ўхшаш муносабат бўлди.

«Агар Роббинг томонидан олдин сўз ўтмаганида, ораларида, албатта, ҳукм чиқариларди.»

Агар Аллоҳ таоло қиёматда хисоб-китоб қилишга сўз бермаганида, китобига куфр келтиргандарни, албатта, ҳозирнинг ўзидаёқ азобга дучор этар эди.

«Албатта, улар у ҳақда гумонли шақдадирлар.»

Яъни, кофирлар Қуръон ҳақида шак-шубҳага борадилар. Шунинг учун, уларни ҳозир азобласа ҳам бўлади. Аммо, Аллоҳ таолонинг ваъдасига биноан, азобга гирифтор бўлмай турибидилар. Ҳозирча ҳар ким билганини қиласерсин.

مَنْ عَمِلَ صَلَحًا فَإِنَّفِسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا بَرَكَ بِظَلَمٍ لِلْعَيْدِ

46. Ким солиҳ амал қилса, ўзига фойда. Ким ёмонлик қилса, ўзига зарар. Роббинг бандаларга зулм қилгувчи эмас.

Ҳар кимга У зот фақат амалига яраша мукофот ёки жазо беради, холос. Ушбу иш бўладиган қиёмат соатини сўрасангиз:

إِلَيْهِ يُرْدَ عِلْمُ السَّاعَةِ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ شَمَرَتٍ مِنْ أَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُثْنَى وَلَا تَضُعُ إِلَّا
يُعْلَمُهُ وَيُوْمَ يَنَادِيهِمْ أَيْنَ شَرَكَاهُ قَالُوا إِذْنَكَ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيدٍ

47. Соат(қиёмат) илми У зотнинг Ўзигагина қайтарилиур. Барча меваларнинг гулкосаларидан чиқиши ҳам, ҳар бир урғочининг нимага ҳомиладор бўлиши ҳам, нимани тувиши ҳам фақат Унинг илми ила бўлур. У зот уларга: «Менинг шерикларим қани?!» – деб нидо қиласидиган кунда, улар: «Биз сенга билдирамизки, бунга биздан бирорта гувоҳ йўқ», дерлар.

Аллоҳ таоло ҳар бир бандага қилмишига қараб адолат ила мукофот ёки жазо берадиган қиёмат куни қачон бўлишини фақат Ўзи билади. Чунки, Аллоҳ таолонинг илми мутлақ ва шомилдир. Ҳа,

«Соат(қиёмат) илми У зотнинг Ўзигагина қайтарилиур».

Ҳаттоқи,

«Барча меваларнинг гулкосаларидан чиқиши ҳам, ҳар бир урғочининг нимага ҳомиладор бўлиши ҳам, нимани тувиши ҳам фақат Унинг илми ила бўлур».

Дунёда сонсиз-саноқсиз ўсимликлар бор, ҳар бир ўсимлик, бутава дарахтнинг қанчадан-қанча гулкосалари бор. Ҳар бир гулкосадан нима чиқишини Аллоҳ таолодан бошқа ҳеч ким билмайди. Бошқалар меваларни кўради, холос. Унда ҳам саноқли меваларни, кўради. Аллоҳ таоло эса, ҳамма гулкосалардан нима чиқишини аниқ билади.

Шунингдек, дунёда қанчадан-қанча урғочи жонзотлар бор. Уларнинг ҳаммаси ҳомиладор бўлади, туғади. Уларнинг сон-саноғига етиш қийин. Аммо, Аллоҳ таоло уларнинг нимага ҳомиладор

бўлишини ҳам, нимани туфишини ҳам билади. Нобакор инсонларгина Аллоҳ таолонинг бу илмини эътироф қилмайдилар, инкор этадилар ва Аллоҳни алдамоқчи бўладилар. Ўзларича одамлардан беркитиб, гўёки Аллоҳ таоло билмайдигандек, куфр келтирадилар, гуноҳлар қиласидилар. Аллоҳ таолога нисбатан бу нобакорликни улар ҳатто охиратда ҳам қиласидилар.

«У зот уларга: «Менинг шерикларим қани?!» – деб нидо қиласидиган кунда, улар: «Биз сенга билдирамизки, бунга биздан бирорта гувоҳ йўқ», дерлар.»

Қиёмат куни Аллоҳ таоло мушрикларга, у дунёда сиз менга турли нарсаларни шерик қиласар эдингиз, ўша «Менинг шерикларим қани?!» деб сўрайди. Мушриклар, Аллоҳнинг мутлак илмидан бехабар гумроҳлар У зотни алдамоқчи бўлиб, биздан бирор киши сенинг шеригинг бор деб, гувоҳлик бермайди, дейдилар. Қиёматни кўрганларидан кейин, Аллоҳга шерик қиласан сохта худоларидан тонадилар. Вақт ўттанидан кейин, Аллоҳнинг ёлғиз Ўзига иймон келтирганларини айтадилар.

وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلٍ وَظَنُوا أَمَاهُمْ مِنْ مَحِيصٍ

48. Ва улардан илгари илтижо қилиб юрган нарсалари ғойиб бўлди. Улар ўзларига қочар жой йўқлигига тўла ишондилар.

Мушрикларнинг бу дунёда сифиниб юрган сохта худолари ҳам ўша кунда улардан қочади. Ана шунда мушриклар ўзлари учун жаҳаннам азобидан қутулиш имкони йўқлигига ишониб етадилар.

Одамлар ўша қиёмат кунига тайёргарлик кўрмай, бепарво юрадилар. Охиратда яхшиликка эришиш ва заардан қутулиш учун интилмайдилар. Асл табиатларига зид иш қиласидилар.

لَا يَسْمَعُ الْإِنْسَنُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ وَإِنْ مَسَأَهُ الشَّرُّ فَيُؤْسَفُ قَنُوطٌ

49. Инсон яхшилик тилашни ҳеч малол олмас. Агар уни ёмонлик тутса, у умидсиз тушкундир.

Бу дунёда инсон ўзига яхшилик тилашдан ҳеч тўхтамайди. Унга қанчалик кўп яхшилик етса, яна қўпроқ, яхшилик келишини истайди, ҳеч малол олмайди. Аммо озгина зарар етса, қаттиқ хафа бўлиб кетади. Умидсизланиб, тушкунликка тушади.

Беш кунлик дунёning яхшилигига шунчалик қаттиқ ҳирс қўйган, ёмонлигидан шунчалик қўрқсан инсон нима учун охиратнинг абадий азобидан қўрқмайди ва абадий яхшилигига қизиқмайди?!

وَلِئِنْ أَذْقَنَهُ رَحْمَةً مِّنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَسَّتْهُ لِيَقُولَنَّ هَذَا إِلَىٰ وَمَا أَطْنَنُ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلِئِنْ رُحِّعْتُ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّ لِي عِنْدَهُ لِلْحُسْنَىٰ فَلَنْتَيْئَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِإِيمَانِهِمْ وَلَنْذِيقَنَّهُمْ مِنْ عَذَابٍ

50. Агар Биз унга уни тутган заардан сўнг Ўзимиздан раҳмат тоттирсак, албатта, у: «Бу меникидир. Мен соат(қиёмат) қоим бўлур, деб ўйламайман. Агар Роббимга қайтаришсан, албатта, мен учун Унинг ҳузурида гўзал (мукофот) бордир», дер. Бас, албатта, куфр келтирганларга қилган амаллари хабарини берурмиз. Албатта, уларга оғир азобдан тоттиurmиз.

Кофири субутсиз, тутуриқсиз бўлади. Аввалги оят охирида айтилганидек, унга бирор зарар, ёмонлик етса, иймонсизлигидан, ўта тушкунликка тушиб, бутунлай ноумид бўлиб кетади. Бошқа оялларда тъкидланганидек, Аллоҳга ёлвора бошлайди. Ушбу оятда ўша ҳолат давоми ҳақида сўз кетади:

«Агар Биз унга уни тутган заардан сўнг Ўзимиздан раҳмат тоттирсак, албатта, у: «Бу меникидир. Мен соат(қиёмат) қоим бўлур, деб ўйламайман».

Кофири инсонга уни ноумид қилган, тушкунликка туширган ёмонликдан сўнг Аллоҳ, таоло яхшилик ато этса, у инсон Аллоҳга шукр қилиб, ҳамду сано айтиш ўрнига, бу яхшиликка ўзим эришдим, буни менга ҳеч ким бергани йўқ, деб мағрурланишга ўтади. Кечагина тушкунликка тушиб бутунлай умидсиз юрганини, Аллоҳ, таолога ялиниб-ёлворганини унугтади. Ўз куфри ва осийлигига яна давом этаверади. Охиратни рад этиб, мен охиратта, қиёмат бўлишига ишонмайман, дейди. Бу билан у ўзига ёмонликлар учун йўл очгандек бўлади. Чунки, қиёмат қоим бўлишини фақат ёмонликка майли борларгина хоҳдамайди. Кофири ўзини кибру ҳаво билан жуда ҳам юқори қўяди. Шунинг учун, Аллоҳнинг неъматига шукр қилмай, бу меникидир, дейди. Шу сабабли, у аслида Аллоҳга ва қиёмат кунига ишонмаса ҳам:

«Агар Роббимга қайтаришсан, албатта, мен учун Унинг ҳузурида гўзал (мукофот) бордир», дер».

Мен ўзим қиёматта ишонмайман-у, аммо, мабодо, қиёмат ростдан ҳам бўлиб қолса, ўшанда ҳам менга Аллоҳнинг ҳузурида яхши мукофотлар бўлади, дея гумон қиласи. Бу, беҳуда фуурурдан бошқа нарса эмас.

«Бас, албатта, куфр келтирганларга қилган амаллари хабарини берурмиз.»

Қиёмат кунида Аллоҳ таоло коғирларга гўзал мукофотлар эмас, бу дунёда қилган гуноҳларининг хабарини беради.

«Албатта, уларга оғир азобдан тоттиурмиз.»

Ҳар хил бўлмағур, асоссиз фикрлар билан фуурланиб, ўзларини овунтириб овора бўлмасинлар.

 وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَنِ أَغْرَضَ وَنَشَأَ بِجَاهِنَّمِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَنُودُكَاهِ عَرِيضِ

51. Қачон инсонга неъмат берсак, у юз ўгирап ва ёнбоши ила узоқлашар. Қачон уни ёмонлик тутса, бас, у узундан-узоқ дуо эгасидир.

Коғир инсоннинг субутсиз, тутуриқсизлиги унга яхшилик ва ёмонлик етганида аниқ билинади.

«Қачон инсонга неъмат берсак, у юз ўгирап ва ёнбоши ила узоқлашар.»

Аллоҳ таоло коғир инсонга неъмат берса, Аллоҳга шукр қилмасдан, юз ўгиради. Димофини осмонга кўтариб, ёнбошига бурилиб, мутакаббирлик қилиб кетади.

Неъматта ношукрлик қилиб юрганига қарамай,

«Қачон уни ёмонлик тутса, бас, у узундан-узоқ дуо эгасидир.»

Бошига мусийбат тушганда, кибру ҳавоси кетиб, аслига қайтиб, Аллоҳга ёлвориб қолади.

Эй Пайғамбар!

 قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرُتُمْ بِهِ مَنْ أَصْلَلَ مِنْ هُوَ فِي سَقَاقِ بَعِيدٍ

52. Сен: «Менга айтинглар-чи, агар у Аллоҳнинг ҳузуридан бўлса-ю, сиз унга куфр келтириб юрган бўлсангиз. Хўш, (ҳақдан) узоқ тортишувда бўлганлардан ҳам адашганроқ ким бор?!» – деб айт.

Эй Пайғамбар, соллаллоҳу алайҳи васаллам, сен ўша субутсиз, тутуриқсиз коғир-мушрикларнинг қўзларини очадиган бир гап айт:

«Сен: «Менга айтинглар-чи, агар у Аллоҳнинг ҳузуридан бўлсаю, сиз унга куфр келтириб юрган бўлсангиз»,

унда нима деган одам бўласиз, деб айт.

Хозир сиз Қуръонни Аллоҳнинг ҳузуридан эмас деб, унга куфр келтирмоқдасиз. Аммо куфрдан бирор фойда кўрганингиз йўқ. Қуръонга куфр келтирган одам ҳеч қачон фойда кўрган эмас. Бу,

масаланинг бир томони. Иккинчидан, мабодо, Қуръонни ҳақиқатан ҳам Аллоҳ туширган бўлса, унда нима қиласиз?! Унда бу дунёда ҳам, у дунёда ҳам ютқазган бўласиз.

Энди айтинг-чи:

«Хўш, (ҳақдан) узоқ тортишувда бўлганлардан ҳам адашганроқ ким бор?!»

Хеч ким йўқ. Кофир ва мушриклар Қуръон, Ислом, дину диёнат ва қиёмат ҳақида бекордан-бекорга тортишадилар. Уларнинг бу баҳслари уларнинг нақадар залолатта кетган одамлар эканини кўрсатади. Чунки, улар очик-ойдин ҳақиқатни тан олмай ўзларига зарар келтираётган одамлардир. Мусулмон бўлган одам бу дунёда яхшиликка эришади. Кофирларнинг эса, бу дунёда яхшиликка эришиши гумон. Охиратда мусулмон яхшиликка, кофир ёмонликка эришиши эса, турган гап.

Демак, мусулмон икки ҳолатда ҳам ютади. Кофир икки ҳолатда ҳам ютқазади. Дунёда мана шу оддий ҳақиқатни кўра-била туриб, турли йўлларда адашиб, тортишиб юрган кофирлардан ҳам золимроқ одам бўлмаса керак.

Сураи кариманинг охирги икки оятида келажакка тааллуқли ваъда келади:

سَنْرِيهِمْ إِيَّنَا فِي الْأَلْفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحُقُوقُ أَوَّلَمْ يَكُفِ بِرَبِّكَ
آنَهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ

53. Биз уларга ҳам уфқлардаги, ҳам ўз нафсларидағи оят(белги)ларимизни кўрсатамиз. Токи, уларга унинг ҳақлиги равшан бўлсин. Сенинг Роббинг ҳар бир нарсага шоҳид эканлиги кифоя қилмасмиди?!

Ушбу оятда Аллоҳ таоло бундан ўн беш аср илгари одамларга уфқлардаги ўз оят(белги)ларини кўрсатиб, Қуръони Каримнинг ҳақлигини равшан этишни ваъда бермоқда. Аллоҳнинг ваъдаси ҳақ. Аллоҳ ваъдасига вафо қиласи.

«Биз уларга ҳам уфқлардаги, ҳам ўз нафсларидағи оят(белги)ларимизни кўрсатамиз. Токи, уларга унинг ҳақлиги равшан бўлсин.»

Дарҳақиқат, ўтган давр ичида Аллоҳ таоло одамларга уфқларда, теварак-атрофларда кўплаб ажойиботларни англатиб қўйдики, ўша белгиларни ўргангандан одамлар Қуръоннинг ҳақ илоҳий китоб эканини тан олиб, мусулмон бўлмоқдалар. Ершунос, осмоншунос,

табиатшунос, ҳайвоншунос ва бошқа турли соҳа олимлари Аллоҳ-нинг уфқларидағи оят-белгиларини ўрганиб, Аллоҳ, таолога иймон келтирмоқдалар.

Шунингдек, инсоннинг ўзини ўрганган олимлар ҳам Қуръонни тан олмоқдалар. Ҳолбуки:

«Сенинг Роббинг ҳар бир нарсага шоҳид эканлиги кифоя қилмасмиди?!»

Аллоҳ таолонинг ҳар бир каттаю кичик нарсага гувоҳ экани кифоя қилмасмидики, уларга оятларни кўрсатиш лозим бўлди.

54. Огоҳ бўлинглар. Албатта, улар Роббилиарига рўбарў бўлишдан шакдадирлар. Огоҳ бўлинглар. Албатта, У зот ҳар бир нарсани ихота қилгувчиидир.

Ушбу ояти каримада мўмин-мусулмонлар кофир, мушрик ва мунофиқларнинг гап-сўзлари, иш ва ўзларидан доимо огоҳ бўлишлари лозимлиги таъкидланмоқда.

«Огоҳ бўлинглар. Албатта, улар Роббилиарига рўбарў бўлишдан шакдадирлар.»

Унга рўбарў бўлишдан қочиб қаерга ҳам борар эдилар? Аммо уларнинг кофириликлари, мушрик ва мунофиқликлари қиёмат қоим бўлишига, Роббилиарига рўбарў бўлишларига ишонмасликларини кўрсатиб турибди. Бу эса, ўта хатарлидир. Чунки, айни шу нарса инсонни барча ёмоликларни киприк қоқмай қилишга етаклайди. Айни шу нарса, инсоннинг икки дунёда бадбаҳт бўлишига сабаб бўлади. Шунинг учун ҳам, огоҳ бўлиш лозим.

«Огоҳ бўлинглар. Албатта, У зот ҳар бир нарсани ихота қилгувчиидир.»

Ха, Аллоҳ таоло каттаю кичик ҳар бир нарсани қамраб олувчи зотдир. Қиёмат кунида ана ўшанга биноан ҳисоб-китоб қилувчи зотдир. Ана шунинг учун ҳам инсон огоҳ бўлиши зарурдир.

ШУУРО СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 53 оятдан иборат.

«Шууро» сўзи маслаҳат, машварат, фикр алмашиш маъносини билдиради. Ушбу сураи каримада Исломда шўронинг туттган ўрни, яъни, мусулмонлар ҳаётларида пайдо бўладиган баъзи муаммоларни машварат-маслаҳат йўли билан ҳал қилишлари лозимлиги ҳақида сўз кетгани, унда мўминлар ҳақида **«ва уларнинг ишлари ўзаро шууродир»**, деган оят қелгани учун ҳам «Шууро сураси» деб номланган.

«Шууро» сураси, Маккада нозил бўлган бошқа суралар каби, ақийда масаласини муолажа қиласиди. Бу сураи каримада, айниқса, пайғамбарлик ва ваҳий ҳақида алоҳида эътибор билан сўз юритилади. Шу билан бирга, сурада ваҳдоният, қиёмат ва унга иймон келтириш, мўминларнинг сифатлари, ризқ масаласи ва хурсандчилик ҳамда қийинчилик пайтида инсон ўзини қандай тутиши ҳақида ҳам сўз кетади.

Сура ваҳийнинг масдари Аллоҳ таоло эканини, ўша зот Пайғамбарларни юбориб, уларга ваҳий туширганини таъкидлаш билан бошланади.

Сўнгра баъзи мушрикларнинг, Аллоҳ таолонинг боласи бор, дейишлари ҳақида сўз очилади. Уларнинг бу гапидан осмонлар ёрилиб кетай дейиши таъкидланади. Мушриклар нобакорлик қилаётган бир пайтда Аллоҳнинг олий мартабали бандалари бўлмиш муқарраб фаришталари у зотга тинмай тасбих айтишлари, ибодат қилишлари ҳақида хабар берилади.

Сура яна ваҳий ва пайғамбарлик ҳақидаги гапни қайтадан бошлиди. Аллоҳ таолонинг дини бир бўлиб, ҳамма Пайғамбарларни У зотнинг Ўзи юборгани айтилади. Пайғамбарларнинг шариатлари турли бўлиб, динлари бир эканлиги Аллоҳдандир. Ўша дин Ислом дини бўлиб, Аллоҳ таоло Нух, Иброҳим, Мусо, Ийсо ва бошқа барча Пайғамбарларни ҳам ўзи юборганлиги баён қилинади.

Ундан кейин эса, Қуръонга куфр келтирганлар ҳақида, қайта тирилтиришни ва жазою мукофотни инкор қиласиганлар ҳақида гап очилади. Уларга шиддатли азоблар бўлиши муқаррарлиги кўрсатилади.

Сура давомида Аллоҳ таолонинг биру борлигига, ҳар бир нарсага қодир зотлигига, ибодатта сазовор ягона зот эканлигига далолат қилувчи оят-белгилар саналади.

Шу билан бирга, мўминларни бошқалардан ажратиб турадиган мумтоз сифатлар тилга олинади.

Кейин эса, қиёмат кўринишлари ҳақида сўз юритилади. Қиёмат куни коғирларнинг ҳоли қандай бўлиши ҳақида баён келади.

Ниҳоят, сураи карима яна ваҳий ва Куръон ҳақида баҳс юритиш билан тамом бўлади.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

حَمْدُ عَسْقَلَةِ كَذَلِكَ يُوحَى إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ اللَّهُ أَعْزِيزُ الْحَكِيمُ

1. Ҳаа. Мийм.
2. Айн. Сийн. Қооф.
3. Азийзу ўта ҳикматли бўлмиш Аллоҳ сенга ва сендан аввалгиларга мана шундай ваҳий қилур.

Куръони Карим суралари бошида келадиган ҳуруфи муқаттат-кеシリган ҳарфлар ҳақида аввалги сураларда батафсил гапирилди. «Шууро» сураси ҳам ана ўша ҳарфлардан айримлари билан бошлиланмоқда.

Сўнгра Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиниб, Аллоҳ таоло у кишига ҳам, у кишидан олдин ўтган Пайғамбарларга ҳам ушбу тарийқа илиа ваҳий қилиши уқтирилмоқда.

Яъни, оддий алифбо ҳарфларидан ташкил топган сўзлар ва мазкур сўзлардан ташкил топган гаплар ваҳий қилиб юборилди. Ҳамма Пайғамбарларга, шу жумладан, Муҳаммад алайҳиссаломга ваҳий юбораётган зот ҳам Аллоҳ. Азийз – фолиб ва қудратли зот ҳам Аллоҳ. Ўта ҳикматли зот ҳам Аллоҳ.

Аллоҳ таолонинг ушбу икки сифати – азийзлиги ва ўта ҳакиймлиги суранинг аввалидан охиригача алоҳида кўриниб туради. Аллоҳ таоло азийзу ҳакийм бўлгани учун:

لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ أَعَلَى الْعَظِيمِ

4. Осмондаги нарсалар ва ердаги нарсалар унидири. У зот юксак ва улуғдири.

Осмонда нимаики бўлса, Аллоҳникидири. Аллоҳ таолонинг мулкидири. Ерда нимаики бўлса, Аллоҳникидири. Уларнинг ҳамма-ҳаммаси Аллоҳ таолонинг мулкидири. Унинг мулкига ҳеч ким шерик бўла олмайди.

У зот юксакдири, ҳеч паст бўлмайди.

У зот улуғдири, ҳеч кичик бўлмайди.

Аллоҳ таолонинг бу сифатларини барча мавжудотлар яхши биладилар. Шунинг учун ҳам:

تَكَادُ السَّمَوَاتُ تَنْفَطِرُ بَعْدَ مَنْ فَوْقَهُنَّ وَالْمَلَائِكَةُ يُسَبِّحُونَ حَمْدًا لِرَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ
لِمَنْ فِي الْأَرْضِ أَلَا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

5. Осмонлар уст томонларидан ёрилиб кетай дейди. Фаришталар эса, Роббилари ҳамди ила тасбих айтурлар ва ер юзидағи кимсаларга истиғфор сўрарлар. Огоҳ, бўлингким, албатта, Аллоҳ ўта мағфиратли ва ўта раҳимли зотдир.

Аллоҳ таолонинг юксаклиги ва улуғлиги қаршисида чидай олмай, осмонлар ўз устиларидан ёрилиб кетай деб турадилар. Худди шу сабабга кўра, фаришталар тинмай Аллоҳга ҳамду сано айтиб, унга тасбих, айтиб (яъни, уни поклаб ёд этиб) турадилар. Шунингдек, фаришталар тинимсиз равишда Аллоҳ таолодан одамларнинг гуноҳларини мағфират қилишини сўраб турадилар. Чунки, юксак ва улуғ бўлган:

«Аллоҳ ўта мағфиратли ва ўта раҳимли зотдир».

У зот вақтида тавба қилганларнинг гуноҳини мағфират қиласиди ва уларга раҳим-шафқат кўрсатади.

Аммо одамлар ичида бошқача иш қиласиганлари кўп.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلَيَاءَ اللَّهِ حَفِظْ عَلَيْهِمْ وَمَا آتَنَا لَهُمْ بُوكِيلٍ

6. Ундан ўзга «дўстлар» тутганларга Аллоҳ кузатгувчиидир. Сен уларга вакил эмассан.

Яъни, Аллоҳ таолодан ўзга нарсаларни дўст тутиб, уларга ибодат қилган мушрикларга Аллоҳ таолонинг Ўзи кузатувчи, пойлаб турувчиидир. Сенинг ишинг бўлмасин, эй Пайғамбар. Сен уларни иймонга мажбурлаш учун вакил қилинган эмассан. Сенинг ишинг Аллоҳнинг таълимотларини етказиши, холос.

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لِتُنذِرَ أَمَّا الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ
فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعَيْدِ

7. Ана шундай қилиб, Биз сенга шаҳарларнинг онасини ва унинг атрофини огоҳлантиришинг учун, бўлишида ҳеч шубҳа йўқ жамлаш кунидан огоҳлантиришинг учун арабий Қуръонни юбордик. Бир гурух жаннатда, бир гурух дўзахда.

Қадимдан Пайғамбарларига ваҳий орқали таълимотларини юбориб турган Аллоҳ таоло Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ҳам ваҳий юборди. Ўша ваҳийни юборищдан мақсади бор. Ўша ваҳийни қаерга юборди? Ўша ваҳий қандай ваҳий эди? Ўша ваҳийдан қандай натижалар келиб чиқди? Ушбу оятда ана ўша нарсалар ҳақида сўз кетмоқда.

«Ана шундай қилиб...»

Яъни, аввал ўтган Пайғамбарларга ваҳий юборгандек қилиб...

«Биз сенга шаҳарларнинг онасини ва унинг атрофини огоҳлантиришинг учун, бўлишида ҳеч шубҳа йўқ жамлаш кунидан огоҳлантиришинг учун арабий Қуръонни юбордик.»

«Шаҳарларнинг онаси»дан Маккаи Мукаррама кўзда тутилган. Муқаддас шаҳар бўлмиш Маккаи Мукаррама «Уммул Қуро»(шаҳарларнинг онаси), деб аталади. Демак, Аллоҳ таоло Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга Қуръонни Маккаи Мукаррама аҳолиси ва унинг атрофидағи халқларни огоҳлантириш учун нозил қилган. Маккаи Мукаррама маълум ва машҳур шаҳар. Лекин унинг атрофи деганда қайси жойларни тушуниш керак? Бу саволга, хусусан, ушбу оят маъносига ҳам турли жавоб ва тушунчалар бериш мүмкин. Аммо кейинги пайтдаги илмий кашфиётлар ушбу оят илоҳий мўъжиза эканини кўрсатади. Баъзи жуғрофия олимлари айнан ушбу оят маъносига, ҳамда Қуръон бутун оламлар учун огоҳлантирувчи бўлиб тушгани ҳақиқидаги ҳақиқатга эътибор қаратдилар. Уларда, нима учун бир жойда «Қуръон бутун олам учун огоҳлантирувчи» дейилади-ю, иккинчи жойда «Уммул Қуро» ва унинг атрофини огоҳлантириш учун, дейилади?» деган савол пайдо бўлди. Илмий изланишлар кўрсатдики, Маккаи Мукаррама ернинг қуруқлик қисмининг қоқ маркази экан. Бу ҳақиқатдан, ояти каримадаги «шаҳарларнинг онаси ва унинг атрофини огоҳлантиришинг учун» дегани, бутун ер юзини огоҳлантиришинг учун, дегани эканлиги маълум бўлди. Шу кашфиётта асосланиб, дунёнинг ҳамма нуктасидан туриб қиблани топиб оладиган асбоб яратилди. Компасга ўхшаш бу асбоб дунёда кенг тарқалди.

Аллоҳ таоло Ўзининг охирги дини Исломни мукаммал қилиб юборди. Чунки, у қиёматгача туриши керак. Охирги дин ҳамма учун умумий диндир. Охирги динни маълум бир чегарага боғлаб қўйилса, бўлмас эди. Ислом Аллоҳ томонидан бутун ер юзи учун юборилган диндир. Шундай бўлганидан кейин унинг бошланиш нуқтаси, асосий маркази бўлиши керак эди. Аллоҳ таоло ўша марказ учун энг муносиб жойни танлади. Ер юзидағи қуруқлик-нинг қоқ ўртасини танлади. Ўзининг уйи жойлашган нуқтани танлади. Пайғамбарларнинг отаси Иброҳим алайҳиссаломдан буён ҳаж қилиниб келинаётган муқаддас масканни танлади. Ислом нури ҳамма томонга бирдек таралиши учун энг марказий нуқтани танлади.

Куръонни туширишдан мақсад эса, огоҳлантиришдир. Кишиларни, ҳа, бутун дунёдаги кишиларни огоҳлантиришдир. Уларни Аллоҳга иймон келтириш ва Унга ибодат қилиш лозимлиги ҳақида огоҳлантиришдир. Эътиқод қилиш ва амал этиш лозим бўлган бошқа барча нарсалар ҳақида огоҳлантиришдир. Кишиларни куфр ва исённинг оқибати ёмон бўлишидан огоҳлантиришдир.

«Бўлишида ҳеч шубҳа йўқ жамлаш кунидан огоҳлантиришинг учун...»

Аллоҳ таоло Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга Қуръони Каримни одамларни қиёмат кунидан, барча инсониятни бир жойга жамлаш кунидан огоҳлантириш учун туширди. Оятда аввал умумий тарзда огоҳлантириш зикр қилиниб туриб, кейин қиёмат куни алоҳида тилга олингани бежиз эмас. Қиёмат кунига ва унда бўладиган ишларга иймон келтириш эътиқоддаги энг асосий руқнлардан ҳисобланади. Бу ўта муҳим бир масала бўлганидан, алоҳида зикр қилинган.

«...арабий Қуръонни юбордик.»

Аллоҳ таоло Ўзининг охирги ва мукаммал динига, инсоният камолига етган пайтида, унга қиёмат кунигача икки дунё саодатини кўрсатувчи қилиб юборган динига, абадий дастур қилиб юборган ваҳийга араб тилини танлади.

Азийзу ҳакиим бўлган Аллоҳ таолонинг бу ихтиёри ҳам ҳикматга тўла эди.

Аллоҳ таолонинг охирги дини қиёмат қоим бўлгунча туриши керак. Бунинг учун доимий мўъжиза лозим. Ўттан Пайғамбарларнинг мўъжизалари шахсларига боғлиқ бўлиб, улар жисман дунёдан ўтишлари билан мазкур мўъжизалари ҳам тамом бўлар эди. Ислом қиёмат қоим бўлгунча қолиши ихтиёр қилингани учун ҳам, Аллоҳ таоло Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бош мўъжизалари этиб Қуръонни иорда қилди. Абадий мўъжиза бўлиб қоладиган китоб учун эса, шунга

лойик тил керак. Бу тил араб тили бўлди. Айнан ушбу тил барча талабларга жавоб бера оларди. Шундай бўлди ҳам. Аллоҳ таоло Қуръонни араб тилида туширди. Уни «мўъжиза» деб эълон қилди. Тилларининг нозик-нозиклигигача ҳис қилиб истеъмол этадиган арабларни мусобақага чақирди: агар қодир бўлсалар, Қуръонга ўхшаш бир китоб келтиришни, лоақал ўн оятичалик ёки лоақал бир оятчалик нарса келтиришни таклиф этди. Араблар уриндилар, келтира олмадилар. Ҳозиргача келтира олмаяптилар. Кундан-кунга, араб тилида Қуръон тушганлиги унинг абадий мўъжиза бўлиб қолишини ҳар тарафлама таъминлаганига ҳужжат ва далиллар кўпайиб бормоқда.

Ха, Аллоҳнинг каломининг фақат арабчаси Қуръон бўлади, Аллоҳ қандай лафз, ҳарф ила туширган бўлса, ўшаниси Қуръондир. Бошқа нарса ҳеч қачон Қуръон бўла олмайди. Ҳеч қачон инглизча, русча ёки ўзбекча Қуръон бўлиши мумкин эмас.

Қуръони Карим маъноларининг бошқа бир тилга таржимасини ҳеч қачон «Қуръон» деб бўлмайди. У таржималар араб тилини билмайдиганлар учун Қуръон маъноларини бир оз тушунтириш учун ёрдам, холос. Улар ҳеч қачон Қуръон ҳукмида эътиборга олинмайдилар. Мазкур таржималарни ҳатто «Қуръон таржимаси» деб ҳам бўлмайди. Балки «Қуръон маъноларининг таржимаси» дейилади. Чунки, ҳар қандай таржима ҳам Қуръони Каримда келган маънони тўлиқ ифода қила олмайди.

Аллоҳ таоло сўнгти дини таълимотларини баён қилувчи Каломининг араб тилида бўлишини ихтиёр этгани бежиз эмаслиги асрлар давомида янада равшанроқ аён бўлмоқда. Бошқа илоҳий китобларнинг асл нусхалари, асл тиллари қолмаган. Шунинг учун ҳам, ўша китобларнинг умматлари ўз китоблари, динлари ҳақида ихтилофга тушганлар. Улар китобларига ҳам, динларига ҳам ўзгартиришлар киритганлар.

Қуръони Карим эса, бир ҳарфи ҳам ўзгармай, событ ва абадий мўъжиза бўлиб турибди.

Аллоҳ таолонинг Макқаи Мукаррамани охирги шариати учун марказ қилиб олиши, араб тилини охирги китоби учун тил қилиб олиши, арабий бўлган инсонни (соллаллоҳу алайҳи вассаллам) Пайғамбар қилиб танлаши ўша ерда яшаётган, ўша тилда гапирадиган, ўша Пайғамбар қавмидан бўлган одамларга Исломга нисбатан алоҳида масъулият юклар эди. Булар араблар эдилар. Ўша замонда яшаб турган бошқа қавм ва халқлардан кўра оламшумул Исломнинг масъулиятини кўтариш учун муносиброқ кишилар шулар эдилар. Чунки, улар бошқалардан кўра хурроқ эдилар. Зеҳнлари ўткир эди. Уларни жамлаб, устиларидан ҳукмини ўтказиб турадиган марказлашган давлатлари ҳам йўқ эди. Уларнинг барчасига

бирдек таъсир қиласиган собит дину диёнатлари ҳам йўқ эди. Ҳар ким ўз қўли билан ясаб олган бутга чўқинарди. Шу билан бирга, ўша пайтнинг араблари шижоатли, саховатли, содда одамлар эди. Ушбу шартлар ҳам оламшумул Исломнинг таянч нуктаси айнан шу жамиятда бўлишини тақозо қиласди. Аллоҳ таоло беҳикмат иш қилмайди.

Аллоҳ Ўзининг оламшумул дини учун танлаган маркази ҳам, Пайғамбари ҳам, тили ҳам, жамияти ҳам тезда натижаларини берди. Жуда оз муддатда Ислом бутун дунёга тарқала бошлади. Одамлар эса, унга нисбатан икки гуруҳга бўлиндилар:

«Бир гуруҳ жаннатда, бир гуруҳ дўзахда».

Яъни, мўмин-муслимлар жаннатда. Кофир ва осийлар дўзахда.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ مَا هُمْ مِنْ وَلِيٍّ

8. Агар Аллоҳ хоҳлаганида, албатта, уларни бир уммат қилар эди. Лекин хоҳлаган кишини Ўз раҳматига киритур. Золимларга эса, ҳеч бир дўст ҳам, ёрдам берувчи ҳам йўқдир.

Аллоҳ таоло хоҳласа, одамларни ҳозиргига ўхшатиб эмас, бошқача қилиб яратар эди. Уларни бир хил уммат қилиб қўйиши мумкин эди. Шунда одамлар бир хил иш қиласар эди. Бир хил натижага эришар эдилар. Ёки фаришталарга ўхшаб, ҳар бир ишда Аллоҳга итоатда бўлиб жаннатга киришар эди. Ёки шайтонга ўхшаб, Аллоҳга исён қилиб дўзахга киришар эди. Лекин инсонни алоҳида бир вазифа учун, Ўзининг ер юзидағи халифаси қилиш учун яратгани сабабидан, Аллоҳ таоло уни фариштаю жинлардан бошқача қилиб яратди.

Аллоҳ таоло инсонни турли истеъдодлар билан яратди. Унга ҳам фаришталарга, ҳам шайтонларга берган истеъдодни ато этди. Агар инсон ўзидағи яхшилик истеъдодини ишга солиб, ёмонлик истеъдодидан устун чиқса, фариштадан ҳам афзал бўлади. Аммо ёмонлик истеъдодини ишга солиб, яхшиликни маҳв этса, шайтондан ҳам баттар бўлади.

Шунинг учун ҳам, одамлардан бир гуруҳи жаннатда, бир гуруҳи дўзахда бўлади. Аллоҳ таоло:

«...ҳоҳлаган кишини Ўз раҳматига киритур».

Ундаидай одам мўмин-мусулмон бўлиб жаннатга эришади.

«Золимларга эса, ҳеч бир дўст ҳам, ёрдам берувчи ҳам йўқдир.»

Ўзига ўзи зулм қилиб куфр, ширк ва исён йўлинни танлаганларни Аллоҳ ўз азобига дучор этади ва уларга бирор дўст ҳам, бирор ёрдамчи ҳам топилмайди.

 آمَّا أَخْذَ وَأَمِنْ دُونِهِ أَوْلَيَاءَ فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحِبُّ الْمُؤْمِنِينَ كُلُّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

9. Ёки улар ундан бошқа «дўстлар» тутдиларми?! Бас, Аллоҳнинг Ўзигина дўстдир. У зот ўликларни тирилтирур. У зот ҳар бир нарсага қодирдир.

Одамларнинг иши қизиқ. Яккаю ёлғиз Аллоҳ турганда Ундан бошқа турли нарсаларни ўзларига валий, дўст, хожа қилиб оладилар. Уларнинг бу қилмишлари тўғрими?!

«Бас, Аллоҳнинг Ўзигина дўстдир.»

Бандалар учун фақат Аллоҳ таолонинг Ўзигина дўст, валий ва хожадир.

«У зот ўликларни тирилтирур.»

Ундан бошқа ҳеч бир зот ўликларни тирилтира олмас. Шунинг учун, фақат Аллоҳгагина ибодат қилиш керак. Бошқага эмас. Фақат Унигина дўст тутиш керак. Бошқани эмас.

«У зот ҳар бир нарсага қодирдир.»

Шу жумладан, Ўзига куфр, ширк келтириб, исён қилганларни жазолашга ҳам қодирдир. Ундан бошқа ҳеч бир зот бу ишларга қодир эмас. Шунинг учун, фақат Аллоҳгагина ибодат қилиш керак. Бошқага эмас. Фақат Унигина дўст тутиш керак. Бошқани эмас.

Шунчалик гап-сўздан кейин ҳам Қуръон ҳақида ихтилофга бориб, уни инкор қилаверадиган бўлсалар, эй Пайғамбар, айтгинки:

 وَمَا أَخْلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ذَلِكُمُ الْأَكْبَرُ عَلَيْهِ تَوْكِلُتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ

10. «Бирор нарсада ихтилоф қилсангиз, унинг ҳукми Аллоҳдадир. Ана ўша Аллоҳ Роббимдир. Унгагина таваккал қилдим ва унгагина қайтурман».

Бандалар ўртасида ихтилофга сабаб бўлган нарсаларда Аллоҳ таоло Ўз ҳукмини чиқаради. У зотнинг ҳукмигина мутлақ одил ҳукм бўлади. Унинг ҳукмигина ўтувчи ҳукм бўлади. Аллоҳ таоло Қуръони Карим ҳақида ҳам Ўз ҳукмини чиқариб қўйди. Қуръони Каримнинг илоҳий китоб эканини, бандалар унга амал қилишлари лозимлигини айтиб қўйди. Энди унинг ҳақида бошқа гап айтиш умуман бандалик мақомига тўғри келмайди. Қуръон ҳақида Аллоҳнинг гапидан бошқа гап айтган одам гуноҳкори азим бўлади.

«Ана ўша Аллоҳ Роббимдир.»

Ундан бошқа ҳеч қандай Роббим йўқ.

«Унгагина таваккал қилдим...»

Фақат Аллоҳ, таолонинг Ўзигагина суяндим. Ундан ўзгага суянмайман.

«...ва Унгагина қайтурман.»

Ундан ўзгага қайтмасман.

فَاطِرُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًاٰ مِّنَ الْأَنْعَمِ أَزْوَاجًاٰ يَذْرُوكُمْ
فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

11. У, осмонлару ерни йўқдан бор қилгувчи зотdir. У, сизларга ўз жинсингиздан жуфтлар яратди. Чорва ҳайвонларини ҳам жуфтқилиб яратди. У зот сизни ўша (жуфтлик) асосида кўпайтирур. У зотта ўхшаш ҳеч нарса йўқdir. У зот ўта эшигтгувчи, ўта кўргувчи зотdir.

Яъни, одамлар ихтилоф қилаётган, барча нарсаларнинг ҳукми соҳиби бўлган Аллоҳ, таоло:

«...осмонлару ерни йўқдан бор қилгувчи зотdir».

Шунинг учун ҳам, барча нарсанинг ҳукми унга қайтади. Осмонлар аслида йўқ нарса эди. Ўша йўқ нарсани Аллоҳ бор қилди. Бир нарсани бир-бирига қўшиб-чатиштириб ёки бор нарсага қараб туриб ўхшатиб қилгани йўқ. Шунингдек, ер ҳам аслида йўқ, нарса эди. Уни ҳам Аллоҳ, таоло йўқдан бор қилди. Аллоҳ, ихтиёр қилгунича осмон ҳам, ер ҳам, борлиқ ҳам йўқ, эди. Аллоҳ, аввал тутун ҳолидаги борлиқни яратди. Сўнг ер ва осмонни яратишни ихтиёр қилди. Аллоҳ, ихтиёр қилгунича ер ва осмоннинг асоси бўлмиш тутун ҳолидаги борлиқ ҳам аслида йўқ, бўлгани учун, Аллоҳ, осмону ерни йўқдан бор қилди, дейилади. Инсон ушбу ҳақиқатни тафаккур қилиб, ўша Зотга иймон келтириши ва унинг ҳукми остида, айтганига амал қилиб яшashi лозим. Ўша Аллоҳ, бошқа ишларни ҳам қилди. Жумладан:

«У, сизларга ўз жинсингиздан жуфтлар яратди.»

Эй одамлар, ҳукмига итоат қилишингиз лозим бўлган ўша зот – Аллоҳ, таоло сизларни жуфт қилиб яратди. Ёлғиз эркак ёки аёл қилиб кўймади. Инсон зотининг жуфт бўлишида қанчалик ҳикмат борлигини ўзингиз биласиз. Агар бу ишни Аллоҳ, таоло қилмаганида, ҳолингиз нима кечишини бир ўйлаб кўринг. Бу ишни Аллоҳ, таолодан ўзга ҳеч ким қила олмаслигини ҳам ўйлаб кўринг ҳамда бу ўйлашингиз сизни Аллоҳга иймон келтиришга ва унинг ҳукмига амал қилиб яшашга чорласин.

«Чорва ҳайвонларини ҳам жуфт қилиб яратди.»

Аллоҳ, жумладан, сиз инсонларга битмас-туганмас фойдалар келтирадиган чорва ҳайвонларини ҳам жуфт – эркак-урғочи қилиб яратди. Уларнинг эркагига эркаклик, урғочисига урғочилик хусусиятларини берди. Бу ҳайвонларни эркак-урғочи қилиб яратишдан қанчалик ҳикмат ва фойда борлигини ўзингиз биласиз. Агар ҳамма чорва ҳайвонлари бир хил эркак ёки урғочи қилиб яратилганида нима бўлишини ўзингиз тушуниб олаверасиз. Фақат Унинг ўзигина ўта азийзу ҳакийм бўлган Аллоҳ таологина чорва ҳайвонларини жуфт қилиб, уларнинг эркагига эркаклик, урғочисига урғочилик хусусиятларини бериб яратади. Агар бу ишни Аллоҳ қилмаганида ҳолимиз нима кечишини бир ўйлаб қўринг. Бу ўйлашингиз сизни Аллоҳга иймон келтиришга ва унинг ҳукмига амал қилиб яшашга чорласин.

Эй одамлар, ўйлаб қўринг: Аллоҳ сизни жуфт қилиб яратган жон,

«У зот сизни ўша (жуфтлик) асосида қўпайтирур.»

Аллоҳ таоло сизни ҳам, чорва ҳайвонларини ҳам жуфт қилиб яратди ва ўша жуфтлик асосида қўпайтиради. Агар шундай қилмаганида, тезда инқирозга учраб, йўқ бўлиб кетар эдингиз. Аллоҳ таоло ана шундай яккаю ягона зотdir.

«У зотга ўхшаш ҳеч нарса йўқдир.»

Аллоҳ таоло Ўз зотида, сифатида, амалларида яккаю ягона дир. Зотида, сифатида, амалларида бирор нарсага ўхшаш бўлиш нуқсонаидан покдир. Аллоҳнинг зотини, сифатини ёки амалларини маҳлуқотининг зотига, сифатига ёки амалларига ўхшатиш гуноҳи азимдир. Аллоҳнинг зотига ўхшаш зот йўқ. Аллоҳнинг сифатига ўхшаш сифат йўқ. Аллоҳнинг исмига ўхшаш исм йўқ. Аллоҳнинг амалига ўхшаш амал йўқ. Аҳли сунна ва жамоанинг эътиқоди шудир.

«У зот ўта эшитгувчи, ўта кўргувчи зотdir.»

Бандалари нима деб юрганини эшитиб туради, нима қилаётганини кўриб туради. Модомики шундай экан, бандалар бирор гап айтишдан ё бирор иш қилишдан олдин ушбу ҳақиқатни ҳисобга олишлари лозим.

Барча ҳукмлар соҳиби, азийзу ҳакийм бўлмиш Аллоҳ таоло-нинг бундан бошқа сифатлари ҳам бор.

لَهُ مَقَالِيدُ السَّمْوَاتِ وَالْأَرْضِ يَسْطُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

12. Осмонлару ер (хазийналари) калитлари Уникидир. У, хоҳлаган одамига ризқни кенг ёки тор қилур. Зотан, У барча нарсани ўта билгувчи зотdir.

Ушбу ояти каримада зикр қилинаётган сифатлар ҳам Аллоҳ таолонинг ҳукми ҳамма жойда, ҳамма вақтда ва ҳаммага жорий бўлиши зарурлигига далилдир.

«Осмонлару ер (хазийналари) калитлари Уницидир.»

Осмонлару ердаги барча хазийналарнинг калити Аллоҳ таолоникидир. Бир маҳлуққа бирор нарса бериладиган бўлса, фақат Аллоҳ таоло томонидангина берилади. Жумладан, ризқ масаласида ҳам шундай.

«У, хоҳлаган одамига ризқни кенг ёки тор қилур.»

Яъни, хоҳлаган одамининг ризқини кенг қиласи. Хоҳлаган одамининг ризқини тор қиласи. Осмонлару ер хазийналари калити соҳиби бўлганидан кейин, ўзи билиб тасарруф этади. Бу ишда ҳеч ким аралаша олмайди.

«Зотан, У барча нарсани ўта билгувчи зотдир.»

Ўзи билиб ишини қиласи. Жумладан, Пайғамбарлар юбориш, уларга қандай динни бериш ҳам Аллоҳ таолонинг ёлғиз Ўзи ҳал қиласидиган масалалардандир.

﴿شَرَعَ لَكُم مِّنَ الْدِينِ مَا وَصَّنِي بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّنِيَّنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِمُوا الْدِينَ وَلَا تُنَفِّرُوْفَأَفِيْهِ كَبُرٌ عَلَى الْمُسْرِكِينَ مَا نَدْعُوْهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَعْلَمُ بِمَا يَعْمَلُونَ إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ﴾

13. У зот сизларга дин этиб Ўзи Нуҳга васият қилган ва сенга (эй Муҳаммад) ваҳий қилган нарсамизни ҳамда Иброҳим, Мусо ва Ийсога васият қилган нарсамизни баён қилди. «Динни барпо қилингиз ва унда тафриқага тушмангиз», деди. Мушрикларга сен уларни даъват қилган нарса оғир келди. Аллоҳ Ўзи хоҳлаган кишисини (Пайғамбарликка) танлаб олур ва У йузагига илтижо этгувчи кишини ҳидоят қилур.

Ушбу оятдан самовий динларнинг асли бир эканлиги очиқ-оидин кўриниб турибди. Ушбу оядта «сизларга» деб қилинаётган хитоб Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг умматларигадир. «Васият» сўзи эса, ҳар бир таъкидлаб, уқдирилиб, аҳамиятли экани алоҳида англатилган гап маъносини билдиради.

«У зот сизларга дин этиб Ўзи Нуҳга васият қилган ва сенга (эй Муҳаммад) ваҳий қилган нарсамизни ҳамда Иброҳим, Мусо ва Ийсога васият қилган нарсамизни баён қилди.»

Демак, Нуҳ алайҳиссаломга, Муҳаммад алайҳиссаломга, Иброҳим, Мусо ва Ийсо алайҳиссаломларга Аллоҳ таоло томонидан ваҳий этиб, таъкид ила тавсия қилинган нарса битта. У ҳам бўлса,

мусулмон умматига юборилган Ислом динидир. Шунинг учун, Аллоҳ аввалги Пайғамбарларга юборган дин ҳам Ислом дини, унга эргашганлар ҳам «мусулмонлар» дейилади.

Ушбу оятда Нуҳ, Мұхаммад, Иброҳим, Мусо ва Ийсо Пайғамбарларнинг (алайхиссалом) тилга олинишлари у зоти бобаракотлар пешво, улул азм Пайғамбарлар бўлганликларидандир. Ушбу улуғ Пайғамбарлардан ҳар бирларининг динлари бир бўлиши билан бирга, шариатлари ўзларига хос бўлган. Уларнинг ораларида келган бошқа Набийлар эса, ўзларидан олдинги улул азм Пайғамбарларнинг шариатларига амал қилиб одамларни ҳам ўша шариатта амал қилишга чорлаганлар. Шундай қилиб, Пайғамбар кетидан Пайғамбар, шариат кетидан шариат кела-кела, бир-бирини тўлғаза бориб, охири энг мукаммал шариатта – Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга берилган шариатта етиб келинди. Аллоҳ, таоло бандаларига:

«Динни барпо қилингиз ва унда тафриқага тушмангиз», деди».

Яъни, динни Аллоҳ таолодан қандай келган бўлса, шундай барпо қилингиз, унга ана шундай ҳолида амал қилингиз. Дин ҳақида турли тафриқага тушиб, ихтилоф қилмангиз. Эй Мұхаммад!

«Мушрикларга сен уларни даъват қилган нарса оғир келди.»

Сен уларни турли-туман сохта худоларидан воз кечишга даъват қилдинг, бу нарса уларга оғир келди. Сен уларни тавҳидга – яккаю ёлғиз Аллоҳга ибодат қилишга даъват қилдинг, бу нарса уларга оғир келди. Сен уларни ҳар хил жоҳилий қонун-қоидаларини тарқ этиб, Аллоҳнинг қонуни асосида яшашга даъват қилдинг, бу нарса уларга оғир келди. Умуман:

«Аллоҳ Ўзи ҳоҳлаган кишисини (Пайғамбарликка) танлаб олур ва У ўзигагина илтижо этгувчи кишини ҳидоят қилур».

Ушбу қадимий қоидаси асосида Аллоҳ, таоло сени, эй Мұхаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам), Ўзининг охирги Пайғамбарлигига танлаб олди ва Ўзига илтижо қилган баҳтиёр бандаларини ҳидоятта солиб, мўмин-мусулмон қилди. Аллоҳга илтижо қилишдан бош тортиб, саркашлиқ қилганлар эса, залолат ботқоғига ботиб қолавердилар.

 وَمَا نَفَرُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كِلَمَةً سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَى أَجَلٍ
 مُسَمَّى لَقْضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِسِّبٌ

14. Улар фақат ўзларига илм келгандан кейингина, ўзаро ҳасад-адоват қилишиб тафриқага тушдилар. Агар Роббингдан (азоблашни) маълум муддатгача (қолдириш) ҳақида сўз ўтган

бўлмаганида, улар орасида албатта ҳукм чиқарилган бўлур эди.
Албатта, улардан кейин китобга ворис қилингандар у ҳақида шак-шубҳададирлар.

Ушбу оятда тафриқага тушиб, ўзларига келган Пайғамбарларни инкор этиб, турли йўлларга ўзларини урган мазкур нобакор қавмлар ҳақида сўз юритилади.

«Улар фақат ўзларига илм келгандан кейингина, ўзаро ҳасададоват қилишиб тафриқага тушдилар.»

Яъни, Аллоҳ томонидан кишиларга бир дин олиб келган ўша Пайғамбарларнинг нобакор қавмлари жоҳилликлари, ҳеч нарсани билмаганликлари учун динда тафриқага тушганлари йўқ. Балки улар ўзларига Аллоҳ таоло томонидан илм – ваҳий келганидан сўнгтина тафриқага тушиб, ихтилоф қилдилар. Улар ўзаро ҳасад қилиб, бир-бирларига душманлик қилиб, тафриқага тушдилар. Улар соғ ақийда учун, соғлом дин учун курашиб эмас, ўз ҳавои нафслари, шахсий ва тоифий манфаатларини кўзлаб тафриқага тушдилар. Турли нобакорликларни қилдилар.

«Агар Роббингдан (азоблашни) маълум муддатгача (қолдириш) ҳақида сўз ўтган бўлмаганида, улар орасида албатта ҳукм чиқарилган бўлур эди.»

Дин устида ўзаро ҳасаду адovat или тафriқагa тушганлari учун мазкур нобакор қавmlarни аллақачон жазога тортиб, ҳалок қилиб юбориш керак эди. Аммо, Аллоҳ таолонинг олдиндан ажалини белгилаб қўйганигина бу ишнинг бўлишини тўсиб турибди.

«Албатта, улардан кейин китобга ворис қилингандар у ҳақида шак-шубҳададирлар.»

Яъни, илоҳий китоб келганда ўзаро ҳасад ва адovat или тафriқагa тушганларнинг авлодлари, дастлабки илоҳий китобларга ворис қилинган яхудий ва насоролар Қуръон тушган пайтда ҳам ўз китoblari ҳақида шак-шubҳadadirlar.

Дарҳақиқат, Аллоҳ таоло Ўзининг охирги дини Ислом нури билан дунёни мунаvvар қилган пайтда «Ягона Аллоҳнинг динидамиз» деб фахрланувчи қавmlar ҳам жаҳолат ботқоfiga ботиб ётар эдилар.

Улар асл динларидан адашиб, турли бидъат-хурофotларга берилиб кетган эдилар. Илоҳий китобларининг асл ҳоллари йўқотилиб-бузиб ташланган эди. Пайғамбар алайҳиссаломлар келтирган таълимотлар, шариатлар турли инсонларнинг ҳавои нафсларига мувофиқ ўзгартириб юборилганди. Ислом дини ушбу ҳолатни тузатиши керак эди. Қуръони Карим ўзидан олдинги барча илоҳий китобларнинг мағзини ифодалаш билан бирга, охирги шариатни – муқаммал динни баён қилиши керак эди. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам буларнинг ҳаммасини одамларга етказиб, ҳаётта татбиқ қилишлари лозим эди.

Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло келаси оятда у зотга хитоб қилиб, ҳеч нарсага эътибор бермасдан, мустақийм туриб Аллоҳ-нинг йўлига даъват қилишга чорламоқда:

فَلِدَلِكَ فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أَمْرَتَ وَلَا تَنْيَعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ إِيمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ
 كِتَبٍ وَأَمْرَتُ لَا عَدْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ لَنَا أَعْمَلْنَا وَلَكُمْ أَعْمَلْكُمْ لَا حُجَّةَ
 يَبْيَنُنَا وَبَيْنَكُمْ اللَّهُ يَحْمُمُ بَيْنَنَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ

15. Бас, шунинг учун ҳам, ўзингга амр қилинганидек даъват қил ва мустақийм тур ва уларнинг ҳавои нафсларига эргашма ҳамда: «Мен Аллоҳ нозил қилган ҳар бир китобга иймон келтиридим ва орангизда адолат ўрнатишга амр қилиндим. Аллоҳ бизнинг Роббимиз, сизнинг ҳам Роббингиз. Бизнинг амалларимиз ўзимиз учун, сизнинг амалларингиз ўзингиз учун. Биз билан сизнинг орамизда жанжал(га ўрин) йўқ. Аллоҳ бизларни жамлайди ва қайтиш ёлғиз Унинг Ўзигадир», деб айт.

Аввалги Пайғамбарларнинг умматлари ўзларига илм келгандан кейин ўзаро ҳасад ва адоват қилиб тафриқага тушганлари учун ҳам, улардан кейин китобга ворис қилингандар у китоб ҳақида шак-шубҳага борганлари учун ҳам:

«Бас, шунинг учун ҳам, ўзингга амр қилинганидек даъват қил ва мустақийм тур ва уларнинг ҳавои нафсларига эргашма...»

Яъни, эй Мұхаммад, ана ўша мазкур сабабларга кўра, Аллоҳ таоло сенга қандай буюрган бўлса, шундай даъват қил ва ўз даъватингда Аллоҳ сенга буюрганидек мустақийм тур. Ўзингнинг тўғри йўлингда маҳкам тур. Ўтган Пайғамбарларнинг динида тафриқага тушган ва китобларига шак-шубҳа қилган нобакор қавмларнинг ҳавои нафсларига эргашма.

Улар билан орани очиқ қилиб олиш учун қуидагиларни эълон эт:

«Мен Аллоҳ нозил қилган ҳар бир китобга иймон келтиридим».

Аллоҳнинг дини фақат биттадир. Тавҳид ва таслим динидир. Аллоҳнинг барча Пайғамбарлари бир дин билан юборилган. Аллоҳ нозил қилган китоблар ҳам бир хил асосда. Шунинг учун, ўша китобларга бирдек иймон келтириш керак.

«...ва орангизда адолат ўрнатишга амр қилиндим.»

Яъни, жамийки инсонлар орасида Аллоҳнинг ҳукми ила адолат

ўрнатишга буйруқ олдим. Кишиларнинг жинсига, насл-насабига, мансабига, обрў-эътиборига қараб эмас, одамлиги, Аллоҳнинг бандаси эканли эътиборидан адолат ўрнатишга буюрилдим.

Ҳа, Ислом бутун дунёда исломий адолатни ҳукм сурдириш учун Аллоҳ таоло томонидан юборилган диндир.

«Аллоҳ бизнинг Роббимиз, сизнинг ҳам Роббингиз.»

Бу дунёда ҳамманинг Робби – холиқи, розиқи, тарбиячиси ва тадбирчиси биттадир, яккаю ёлғиз Аллоҳнинг Ўзиҳидир. Ҳамманинг Робби бир бўлганидан кейин, ҳисоб-китоб қилиш асоси ҳам бирдир.

«Бизнинг амалларимиз ўзимиз учун, сизнинг амалларингиз ўзингиз учун.»

Ҳамма қилмишига яраша ҳисоб-китоб қилинади. Ҳар ким яхши амал қилган бўлса, мукофот, ёмон амал қилган бўлса, жазо олади.

«Биз билан сизнинг орамизда жанжал(га ўрин) йўқ.»

Барчанинг Робби бир бўлганидан кейин, барча ўз амалига яраша мукофот ёки жазо оладиган бўлганидан кейин, ўзаро жанжал қилишнинг нима кераги бор?! Зотан:

«Аллоҳ бизларни жамлайди ва қайтиш ёлғиз Унинг Ўзигадир», деб айт.»

Яъни, қиёмат куни Аллоҳ таоло бизларнинг ҳаммамизни қайта тирилтириб бир жойга жамлайди. У кунда ҳамма бандаларнинг қайтиши ёлғиз Аллоҳнинг Ўзигадир, бошқа зотта эмас. Ана ўшанда Аллоҳ таолонинг ўзи билиб ҳисоб-китоб қилиб олади.

Ушбу нидони қабул этиб, Аллоҳга иймон келтириб, Куръонга ва Исломга амал қилганлар мақсадга етадилар.

وَالَّذِينَ يَحْجُوْنَ فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا أَسْتَحِيْبَ لَهُ جَنَّهُمْ دَاحْضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ
وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ

16. Аллоҳ ҳақида унга ижобат қилинганидан кейин ҳам талашиб-тортишадиганларнинг ҳужжатлари Роббилари ҳузурида ботилдир, уларга ғазаб бордир ва уларга шиддатли азоб бордир.

Яъни, мўмин-мусулмонлар Аллоҳга ва унинг динига ижобат қилганларидан кейин, кофир ва мушрикларнинг Аллоҳ ҳақида ва унинг дини ҳақида турли йўллар билан талашиб-тортишишлари беҳудадир. Улар гапларининг ҳақ эканлигига ҳар қанча ҳужжат-далил келтирсалар ҳам, Аллоҳнинг наздида уларнинг ҳужжат-далимлари ботилдир.

Бунинг устига:

«...уларга ғазаб бордир».

Келтирган куфрлари ва қилган гуноҳлари ҳамда ноўрин талашиб-тортишгандар учун уларга Аллоҳнинг ғазаби бўлган.

«...ва уларга шиддатли азоб бордир».

Қиёмат куни ўша азобга дучор бўлишлари аниқ. Қиёмат кунинг бўлиши эса, ҳақдир. Унинг қоим бўлишига ҳеч қандай шакшубҳа йўқдир.

17. Аллоҳ ҳақ ила китобни ва (адолат) тарозуни нозил қилган зотдир. Қаердан билурсан, эҳтимол соат(қиёмат) яқиндир!

Одамлар, ўзларича, мен ҳақман, деб талашиб-тортишиб юрибдилар. Ҳар ким ўзини ҳақ, ўзгани ноҳақ билади. Ҳар ким ҳақни ёки ноҳақни ўз қаричи билан ўлчайди. Ҳолбуки:

«Аллоҳ ҳақ ила китобни ва (адолат) тарозуни нозил қилган зотдир».

Ким ҳақ эканини бандалар эмас, балки бандаларнинг Робби Аллоҳ таоло аниқдайди. Бунинг учун У зот ҳақ ила китобни нозил қилиб қўйди. Ким Аллоҳ туширган китобга мувофиқ иш тутса, ҳақ бўлади. Ким Аллоҳ туширган китобга хилоф иш тутса, ноҳақ бўлади.

Шунингдек, бандаларнинг амаллари, ахлоқлари, тасаррүфотлари ўша тарози ўлчовида қийматли бўлса, нажот топади. Кимниги вазнга эга бўлмаса, ҳалокатга учрайди. Буларнинг ҳаммаси қиёматда маълум бўлади.

«Қаердан билурсан, эҳтимол соат(қиёмат) яқиндир!»

Кўз юмиб очгунча қоим бўлиб қолар. Шунинг учун, ўша соатга, ўша ўлчовга доим тайёр тургин.

18. У(қиёмат)га иймон келтирмайдигандар унинг тезлашини истайдилар, иймон келтиргандар эса, ундан қўрқувчиidlар, зотан, унинг шубҳасиз ҳақ эканини билурлар. Огоҳ бўлинг! Албатта, соат(қиёмат) ҳақида шубҳа қилгувчилар йироқ зало-латдадирлар.

Қиёмат қоим бўлишига ишонмайдиган кишилар унинг нима эканини, даҳшатларини, азобларини англаб ета олмайдилар, шунинг учун ҳам, қиёмат ҳақида сўз кетса, «Қани ўша қиёмат, бўладиган бўлса, тезроқ бўлмайдими?» деб катта гапирадилар.

Иймон келтирган кишилар эса, қиёмат нима эканини, ҳақ эканини, унинг даҳшатларини ва азобларини яхши биладилар, шунинг учун ҳам, улар доимо ундан қўрқиб турадилар.

«Огоҳ бўлинг! Албатта, соат(қиёмат) ҳақида шубҳа қилгувчилар йироқ залолатдадирлар.»

Ким қиёмат қоим бўлишига шубҳа қилса, у ҳақида талашиб-тортишса, адашуви чуқурлашиб бораверади. Улар бу ишда хатоларини тузатмагунларича бу йироқ залолатдан чиқа олмайдилар.

Қиёмат ҳақ эканлиги, ўша пайтда бандалар ҳисоб-китобга дучор бўлишлари зикр қилинганидан кейин, келгуси оятларда Аллоҳ, таолонинг бандаларига нисбатан лутфу карамли эканлиги, осий бандаларни азоблашга шошилмаслиги, қиёмат куни Ўзи билиб тасарруф қилиши ҳақида сўз кетади:

اللهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ وَهُوَ الْفَوِيُّ الْعَزِيزُ

19. Аллоҳ бандаларига лутфлидир. У хоҳлаган кишига ризқ берур. У зот кучлигу азийздир.

Бандалар такаббурлик ила куфр келтириб, қиёмат кунини инкор этиб, у ҳақида шак-шубҳа қилсалар ҳам, турли гуноҳ ва исёнлар қилсалар ҳам, Аллоҳ уларни азобга дучор қилишга шошилмайди. Чунки:

«Аллоҳ бандаларига лутфлидир».

Яъни, бандалари ким бўлишидан қатъиназар, уларга шафқат қиласди, яхшилик кўрсатади, исёnlарига қарамай, уларга хайру баракаларини сероб қилиб қўяди.

«У хоҳлаган кишига ризқ берур».

Аллоҳ таоло кимга хоҳласа, ўшангага ризқни кўпайтириб беради. Бу иш унга оғир эмас. Чунки:

«У зот кучлигу азийздир».

Ҳамма нарсага кучи етади, ҳаммадан голиб келади.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرَثَ الْآخِرَةِ نَرِدَلَهُ فِي حَرَثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرَثَ الدُّنْيَا نَوْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ

20. Ким охират ҳосилини истаса, биз унга ҳосилини зиёда қилиб берурмиз. Ким дунё ҳосилини истаса, биз унга ўшандан берурмиз ва унга охиратда бирон насиба бўлмас.

Ушбу оят маъносидан ҳам Аллоҳ таолонинг латийф сифати яққол кўриниб турибди. Аллоҳ, хоҳлаган одамига – у одам солиҳми, солих эмасми, қобилми, қобил эмасми, мўминми, кофирми – бари бир, ризқни бераверади. Агар Аллоҳ, кофир, фосиқ, осий ва гуноҳкорларга ризқ бермаса, улар ўзларига ўзлари ризқ бера олмайдилар, шунингдек, Аллоҳдан бошқа ҳеч бир зот уларга ризқ бера олмайди. Бинобарин, улар тезда ҳалок бўладилар. Натижада эса, уларни дунёга келтириш, бу дунёда синовдан ўтказиш, охиратта тайёрланиш ва охиратдаги ҳисоб-китоб ҳикматлари ботил бўларди. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ, таоло яхшига ҳам, ёмонга ҳам ризқни бераверади. Охират ризқини хоҳлаб, ўшанга яраша ҳаракат қилган бандага охират ризқини беради. Бу дунё ризқини хоҳлаб, ўшанга яраша ҳаракат қилган бандага бу дунё ризқини беради. Аммо, бу дунё ризқини истаган ўша бандага охиратдан ҳеч қандай насиба қолмайди.

Охират ҳосилини истаган одам эса, бу дунё ҳосилидан ҳам баҳраманд бўлади, бўлганида ҳам, бошқалардан кўра яхшироқ баҳраманд бўлади. Ҳар ким ўзи ўйлаб, фикр юритиб, юрадиган йўлини танлаб олаверсин. Бу ишларнинг ҳаммаси Аллоҳнинг китобига, динига амал қилишга боғлиқ. Аллоҳга иймон келтириб, унинг шариатига амал қилганлар яхши оқибатта эришишлари турган гап.

Аммо кофир, мушрик ва худосизлар нимага амал қиласидилар? Улар қайси йўлдан юрадилар?

21. Ёки уларнинг диндан Аллоҳ изн бермаган нарсаларни шариат қилиб берган шерик(худо)лари борми?! Агар ажрим қалимаси бўлмаганида, албатта, улар ўртасида ҳукм қилинган бўлар эди. Албатта, золим кимсалар учун аламли азоб бордир.

Кофир, мушрик ва осийлар нима учун Аллоҳнинг йўлидан юрмайдилар? Нима учун Аллоҳнинг динига, унинг шариатига амал қиласидилар?

«Ёки уларнинг диндан Аллоҳ изн бермаган нарсаларни шариат қилиб берган шерик(худо)лари борми?!»

Динсиз, иймонсиз кишилар, Аллоҳнинг амрига юрмасдан, турли гуноҳ ишларни қиласидилар. Улар бу гуноҳ ва маъсиятларни нимага асосланиб қиласидилар? Гуноҳ ишларга Аллоҳ таоло изн бермагани, уларни манъ қилгани жуда ҳам равшан. Аммо баъзи одамлар гуноҳ ва маъсиятларни бемалол қилмоқдалар. Уларга мазкур гуноҳ ва маъсиятларни қилишга ким изн беради? Аллоҳга шерик келтирган худоларими?! Ўша шерик худолари уларга Аллоҳ изн бермаган ишларни қилишни қонунлаштириб берганми?

Бундай тасарруфлари билан улар ҳар қандай азобга сазовордирлар.

«Агар ажрим калимаси бўлмаганида, албатта, улар ўртасида ҳукм қилинган бўлар эди.»

Яъни, агар бандаларнинг амалларига савоб ёки азоб қиёматда бўлиши ҳақидаги ажрим сўзи бўлмаганида, бандалар орасида ҳозироқ ҳукм қилиниб қўйилган бўлар эди.

Коғир, мушрик ва осийларнинг ҳозирча тек қўйиб қўйилишига ҳеч ажабланмаслик керак. Қиёмат куни:

«Албатта, золим кимсалар учун аламли азоб бордир».

Куфр, ширк ва исёнлари билан зулм қилган кимсалар қиёмат куни аламли азобларга дучор бўладилар. Ўша кунда:

تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ وَالَّذِينَ إِمَنُوا وَعَمِلُوا
 أَصَدِّيقِهِنَّ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ وَنِعْدَرَ بِهِمْ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ

22. Золимларни ўzlари касб қилган нарсалари(азоби)дан қўрқувчи ўлароқ кўрасан. Ҳолбуки, у уларга тушгувчиdir. Иймон келтириб, солиҳ амалларни қилувчилар эса, жаннат боғларидаидir. Улар учун Роббилари ҳузурида хоҳлаган нарсалари бордир. Мана шунинг ўзи катта фазлdir.

Ушбу ояти каримада қиёмат куни бандаларнинг ҳоли қандай бўлиши вассиф қилинмоқда. Бу дунёда бандалар икки тоифага ажralадилар. Бири коғир бўлиб, гуноҳ ишлар қилиб ўтади. Иккинчиси иймон келтириб, солиҳ амалларни қилиб ўтади. Табиийки, бу икки хил тоифага мансуб кишиларнинг оқибати ҳам бир хил бўлмайди. Қиёмат куни, албатта, мазкур икки тоифага мансуб кишиларнинг ҳоли тамоман қарама-қарши бўлади.

Эй инсон, қиёмат кунидан:

«Золимларни ўzlари касб қилган нарсалари(азоби)дан қўрқувчи ўлароқ кўурсан. Ҳолбуки, у уларга тушгувчиdir».

Куфр, ширк ва исёnlари ила зулм қилган кимсалар қиёмат қоим бўлиши билан, дарҳол, касблари оқибатида бошларига тушадиган азобдан қўрқа бошлайдилар. Ҳолбуки, улар қўрқсалар ҳам, қўрқмасалар ҳам, қилган касбларининг азоби уларга албатта тушувчиидир. Балки, қўрқиб турганларидаёқ тушаётган бўлади.

Золимлар бундай аянчли ҳолда турганларида,

«Иймон келтириб, солиҳ амалларни қилгувчилар эса, жаннат боғларидадир. Улар учун Роббилари ҳузурида хоҳлаган нарсалари бордир».

Тамоман бошқа ҳолат. Мўминларда кофирларга ўхшаб қўрқинч йўқ. Уларга азоб тушаётгани ҳам йўқ. Балки улар тинчлик, омонлиқда хотиржам бўлган ҳолларида, жаннатда, нима хоҳласалар, ўша муҳайёдир.

«Мана шунинг ўзи катта фазлдир.»

Бундан ортиқ фазл бўлиши мумкинми?!

ذَلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ هُمْ مُنَوَّعُونَ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَاَ أَسْتَكْفُ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوْدَةُ فِي
الْقُرْبَىٰ وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًاٰ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ شَكُورٌ

23. Ана ўша, иймон келтириб, солиҳ амалларни қилган бандаларига Аллоҳ берадиган хушхабардир. (Эй Мұхаммад): «Мен сиздан бу учун ажр эмас, фақат қариндошлиқ меҳринигина сўрайман», деб айт. Ким яхшилик қилса, Биз унга ўша ишида яхшиликни зиёда қилурмиз. Албатта, Аллоҳ ўта мағфиратли, Шакурдир.

Яъни, юқорида зикр қилинган ўша нарсалар – жаннат боғлари ва у ерларда мўмин бандалар учун хоҳлаган нарсалари бўлиши улар учун катта фазл бўлиши:

«Иймон келтириб, солиҳ амалларни қилган бандаларига Аллоҳ берадиган хушхабардир».

Келтирган иймонлари ва қилган солиҳ амаллари мукофоти сифатидаги бу хушхабар аниқ катта фазлнинг хушхабаридир. Ушбу хушхабарни одамларга Аллоҳ томонидан У зотнинг элчиси Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам етказмоқдалар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам бу ишни Аллоҳ, таолонинг амри ила, Унинг розилиги йўлида қилмоқдалар. Бошқа фаразлари йўқ. Келгуси жумлада ушбу ҳақиқатни кишиларга етказиб қўйиш у зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзларига топширилмоқда:

«(Эй Мұхаммад): «Мен сиздан бу учун ажр эмас, фақат қариндошлиқ меҳринигина сўрайман», деб айт».

Ушбу жумла маъноси ҳақида уламоларимиз бир неча хил фикрлар айтишган. Мисол учун, Саъдий ибн Жубайр розияллоҳу анҳу «қариндошлиқ меҳри» иборасини Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аҳли байтлари, деб таъвийл қилгандар. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу эса, Қурайш уруғлари ичидан ҳар бири турли йўллар билан Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга қариндошлиқ ришталари ила боғланар эди, шунинг учун бу жумлада у киши қурайшликларга, даъватлари учун улардан ажр сўрамасликлари, балки қариндошлиқ ҳақ-хурматини ўрнига қўйишиларини сўраётганлари ифодаланган, дейдилар. Бундан, қариндошлигимиз ҳурмати учун, менинг ишинга қарши чиқманглар, даъватим йўлини тўсманглар, деган маъно чиқади. Яъни, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам кишилардан уларни жаннат боғларига, улардаги хоҳлаган нарсаларидан баҳраманд қилувчи улуғ фазлга эриштирувчи даъватлари учун ажр-ҳақ, молу дунё беришни сўрамайдилар, Макка аҳлидан фақат қариндошлиқ меҳрини ҳурмат қилишни сўрайдилар, холос. Ажрни эса, ҳаммага Аллоҳ таоло беради. Зотан, Унинг Ўзи:

«Ким яхшилик қилса, биз унга ўша ишида яхшиликни зиёда қилурмиз», деб айтиб қўйган.

Яъни, ким бир яхши иш қилса, Аллоҳ ўша кимсага мазкур яхши ишининг савобини қўпайтириб беради. Чунки:

«Албатта, Аллоҳ ўта мағфиратли, Шакурдир».

Бандаларининг қилган гуноҳларини беҳисоб кечиради. Бандаларининг қилган яхши ишларига беҳисоб ажру савоб беради.

Шундай бўлишига қарамай, кўп одамлар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Пайғамбарликларини тан олмаяптилар, Қуръони Каримга иймон келтирмаяптилар, унга амал қилмаяптилар.

أَمْ يَقُولُونَ أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَإِنْ يَشَاءُ اللَّهُ يَخْتَمُ عَلَى قَلْبِكَ وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَطِلَ وَيَحْكُمُ الْحَقَّ
بِكَلِمَاتِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصَّدُورِ

24. Ёки улар: «У (Муҳаммад) Аллоҳга нисбатан ёлғон тўқиди», дейдиларми?! Бас, агар Аллоҳ хоҳласа, қалбингга муҳр босур ва Аллоҳ Ўз сўзлари ила ботилни йўқ қилиб, ҳақни ҳақ қилур. Албатта, У диллардаги нарсани ўта билгувчидир.

Фоғил инсонларнинг у зот соллаллоҳу алайҳи васалламни Пайғамбар деб тан олмасликларнинг асосий сабаби шуки, Аллоҳ, у

кишига нозил қилган Қуръонни ҳам илоҳий ваҳий деб тан олмайдилар. Ушбу масалани қандай тушуниш лозимлиги қуиидаги жумладан билинади:

«Ёки улар: «У (Мұхаммад) Аллоҳға нисбатан ёлғон түқиди», дейдиларми?!»

Яъни, иймонсизлар: Мұхаммад Аллоҳға нисбатан ёлғон түқиди, уни Аллоҳ, Пайғамбар қилиб юбормаган бўлса ҳам, мен Аллоҳ-нинг Пайғамбари бўлдим, деди, унга Аллоҳ ваҳий юбормаган бўлса ҳам, Аллоҳ менга ваҳий юборди, деб айтди, дейдиларми?!

Уларнинг бу даъволари ботил. Чунки, Аллоҳ таоло Ўзига нисбатан ёлғон түқиган ва Пайғамбарлик, даъвосини қилган кимсани тек қўйиб қўймайди. Ундан кишини дарҳол шарманда қиласди. Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам бундан истисно эмаслар. Аллоҳ у кишига:

«Бас, агар Аллоҳ ҳоҳласа, қалбингга муҳр босур», демокда.

Демак, Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам Аллоҳға нисбатан ёлғон түқиб, ваҳий келмаса-да, менга ваҳий келди, деяётган бўлсалар, Аллоҳ таоло у кишининг қалбига муҳр босар, Қуръонни у кишининг дилларидан йўқ қилиб қўяр эди. Ўшанда у зот Қуръонга ўхшаш нарсани ўзларидан келтира олмай тураверардилар. Шундай қилиб:

«Аллоҳ Ўз сўзлари ила ботилни йўқ қилиб, ҳақни ҳақ қилур».

Аллоҳ таоло учун ҳеч бир нарса маҳфий эмас, Пайғамбари Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қалбларида нима борлигини ҳам ўзи яхши билади.

«Албатта, у диллардаги нарсани ўта билгувчиdir.»

 وَهُوَ الَّذِي يَقْبُلُ النُّوْبَةَ عَنِ عِبَادِهِ وَيَعْلُمُ أَعْنَانَ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَعْلُوْنَ

25. Унинг Ўзи бандаларидан тавбани қабул қилур, гуноҳларини афв этур ва нима қилаёттанингизни билур.

Яъни, Аллоҳ таолонинг Ўзигина бандаларнинг тавбасини қабул қиласиган зотдир. Тавбани қабул қилувчи ундан ўзга ҳеч бир зот йўқ.

Шунингдек, Аллоҳ таолонинг ёлғиз Ўзигина бандаларнинг гуноҳларини афв қиласди. Гуноҳни афв қиласиган ундан ўзга ҳеч бир зот йўқ.

Аллоҳ таоло бандалари нима қилаёттанини ҳам жуда яхши билади. Ким ўзига юклатилган вазифани сидқидилдан адо этиб, Пайғамбарлик бурчини омонат ила бажараётгани, ким саркашлик

қилиб, унга ваҳий тушгани йўқ, у Аллоҳга нисбатан ёлғон тўқияпти, деяётганини ҳам яхши билади. Ўша билими асосида:

وَسَتَّحِبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّلِحَاتِ وَيَرِيدُهُم مِنْ فَضْلِهِ وَالْكُفَّارُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ

26. У зот иймон келтириб, солиҳ амаллар қилганларнинг (дуосини) ижобат қилур ва уларга Ўз фазлидан зиёда қилур. Кофириларга эса, уларга шиддатли азоб бордир.

Ушбу ояти каримада ва ундан олдинги оятда Аллоҳ таоло бандаларга вақтнинг борида тавба қилиб, қуфрдан қайтиб, иймонга келиш, амали солиҳлар қилиб қолиш ҳақида танбеҳ бермоқда. Бу ҳақиқат ушбу икки оятда зикр қилинган, тавбани қабул қилиш ва гуноҳларни афв этиш ҳақидаги ваъдалардан, иймонли ҳолда солиҳ амаллар қилувчиларга берилаётган ваъдалардан ва кофириларга шиддатли азоб бўлиши ҳақидаги огоҳлантиришдан тушуниб олинади.

Охиратда Аллоҳ таоло жаннатий бандаларга беҳисоб нознеъматлар, ризқ-рӯзлар бериб карам кўрсатиши маълум бўлди. Энди келадиган оятда бу дунёда ризқ масаласи қандай бўлиши баён қилинади:

وَلَوْ بَسْطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْفِ الْأَرْضِ وَلَكِنْ يُنَزَّلُ بِقَدَرِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَيْرٌ بَصِيرٌ

27. Агар Аллоҳ бандаларига ризқни кенг қилиб қўйса, албатта, улар ер юзида ҳаддан ошиб кетурлар, лекин У Ўзи хоҳлаганига ўлчов билан туширади. Албатта, У Ўз бандаларидан ўта хабардор ва уларни ўта кўргувчиидир.

Банда кўп жиҳатдан заиф бўлади. Жумладан, ўта сероб ризқни кўтара олмаслиги ҳам инсоннинг заифлигидандир. Агар Аллоҳ таоло худди охиратдагига ўхшатиб бу дунёда ҳам одамларга ризқ-рӯзини мўл-кўл қилиб қўйса, бандалар бу ризқлардан нотўғри фойдаланиб, ҳаддиларидан ошиб, тутғонга кетишлари турган гап. Буни бу дунё нозу неъматларига ҳаддан ташқари берилган шахслар мисолида доимо қўриб турдимиз. Ушбу ояти каримада нима учун одамларга бу дунёда ризқни беҳисоб равишда кенг қилиб қўйилмаганинг сабаби баён қилинмоқда.

«Агар Аллоҳ бандаларига ризқни кенг қилиб қўйса, албатта, улар ер юзида ҳаддан ошиб кетурлар.»

Одамнинг табиати шундай: ўта кенг ризқни кўтара олмай қолади, қўлига машаққатсиз равишда кўп бойлик ва ризқ тушса, ҳаддан

ошиб түғёнга кетади. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло уларга ризқни ўта кенг қилиб юбормайди.

«...лекин У Ўзи хоҳлаганига ўлчов билан туширади.»

Кимга қанча беришни Ўзи яхши билади.

«Албатта, У Ўз бандаларидан ўта хабардор ва уларни ўта кўргувчиидир.»

28. У зот (одамлар) ноумид бўлганларидан қейин ёмғирни нозил қилур ва Ўз раҳматини таратур. У валий ва мақталган зотдир.

Бу иш ҳам Аллоҳ таолонинг бандаларига фазлу карами аломатидир. Маълум жойларда ёмғир ёғмай қолса, ҳамма нарса ҳало-катта юз туттади. Одамлар чорасиз қоладилар. Ноумид бўладилар. Ана ўша пайтда Аллоҳ таоло осмондан ёмғир ёғдиради. Бу ёмғир ҳамма нарса учун Аллоҳнинг раҳмати бўлади. Ерга жон киради. Қуриб қолган ўсимликлар тирила бошлайди. Ҳайвонот олами аста фимиirlаб, ҳаракатта тушади. Одамлар ҳам тушкунлиқдан чиқиб, умид учқунлари пайдо бўлиб, ҳаёт завқини тота бошлайдилар.

«У валий ва мақталган зотдир.»

Аллоҳ таоло бандаларининг валийси – ҳомийси, уларнинг ишларини бошқариб турувчи зотдир.

Аллоҳ аслида мақталган зотдир, бирорнинг мақтовига ҳожати йўқдир.

29. Унинг (қудрати) оят(белги)ларидан осмонлару ернинг яратилиши ва уларда турли жониворларнинг таратиб қўйилишидир. Ва У зот агар хоҳласа, уларни жамлашга қодирдир.

Аллоҳ таолонинг қудрати чексиз эканининг белгилари жуда ҳам кўпдир.

«Унинг (қудрати) оят(белги)ларидан осмонлару ернинг яратилиши ва уларда турли жониворларнинг таратиб қўйилишидир.»

Аллоҳнинг чексиз қудрати белгиларини кўраман деган шахс осмонлару ерга қарасин. Улар ўзларича дунёга келиб қолган эмас. Дунёда ҳар қандай арзимаган нарса ҳам ўзича пайдо бўлиб қолмаслиги заррача ақли бор инсон учун аниқ ва равшан. Сонсизсаноқсиз ажойиботларга эга осмонлару ер ўзидан-ўзи пайдо бўлиб

қолгани йўқ. Уларни чексиз қудрат соҳиби Аллоҳ, таоло яратган. Осмонлару ер Аллоҳ, таолонинг чексиз қудрати белгисидир.

Шунингдек, осмонлару ердаги барча жониворларни яратган ва уларни дунёга таратиб қўйган зот ҳам Аллоҳдир. Улар ўзларининг кўплиги, хилма-хиллиги ва ажойиботлари билан Аллоҳнинг чексиз қудрат соҳиби эканига далолат қиласи.

«Ва У зот агар хоҳласа, уларни жамлашга қодирди.»

Қиёмат куни ҳаммасини маҳшарга тўплаш уларни йўқдан бор қилиб яратган Зот учун ҳеч қийин эмас.

Баъзи уламолар ушбу оятда зикр қилинган «ва уларда» (яъни, осмонлару ерда) турли жониворларнинг таратиб қўйилиши ҳақида гап келишидан: эҳтимол, бошқа осмонлар ва сайёраларда фариштадардан бошқа маҳлуқотлар ҳам бордир, деган маъно чиқарадилар.

Энди келадиган оятда инсонларга етадиган мусийбатларнинг сабаби ҳақида сўз кетади:

وَمَا أَصَبَّكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ

30. Сизга қайси бир мусийбат етса, бас, ўз қўлингиз қилган касбдандири ва У зот қўпини афв қилур.

Яъни, инсонга, хоҳ жонига, хоҳ молига, хоҳ бошқа нарсасига бирор мусийбат етса, албатта, ўзи қилган гуноҳи сабабли етади. Инсоннинг ўзидан ўтмаса, унга бирор мусийбат етмайди. Лекин ўта меҳрибон бўлган Аллоҳ, бандасини ҳар бир гуноҳи учун мусийбатга дучор қилавермайди, фақат баъзиси учунгина мусийбатга дучор қиласи, қўпини кечириб юборади. Агар Аллоҳ, таоло инсонни ҳар бир айби учун мусийбатга учратадиган бўлса, инсон дарҳол ҳалокатга юз тутар эди.

Имом Ибн Абу Ҳотим ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Одам боласини бирор шоҳ-шабба тирнаши, қоқилиб кетиши ёки томири тортиши ҳам фақат ўзининг гуноҳи туфайли бўлади. Ундан кечириб юбориладигани жуда кўпdir», деганлар.

Демак, инсон мусийбатининг камроқ бўлишини истаса, гуноҳни камроқ қилиши керак. Бу оддий ҳақиқатни англаб олиш қийин эмас. Ҳозирги кунда инсоният бошига келаётган барча мусийбатлар иймонсизлиқдан, гуноҳкорликдандири.

وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ

31. Ва сиз ер юзида қочиб қутула олмайсиз. Ҳамда сиз учун Аллоҳдан ўзга валий ҳам, нусрат бергувчи ҳам йўқ.

Эй одамлар, гуноҳни қилиб қўйиб жазосидан қочиб қутула олмайсиз. Аллоҳ барибир жазоингизни беради.

«Ҳамда сиз учун Аллоҳдан ўзга валий ҳам, нусрат бергувчи ҳам йўқ.»

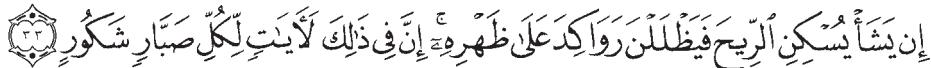
Фақат Аллоҳнинг Ўзигина сизга валий, ҳомий, дўстдир.

Фақат Аллоҳнинг Ўзигина сизга ёрдам берувчиидир.

32. Денгизда тоғдек бўлиб сузиб юргувчи кемалар унинг (қудрати) оят(белги)ларидандир.

Инсон ибрат кўзи билан қараса, денгизда тоғдек бўлиб виқор билан сузиб юрган кемада Аллоҳ таолонинг чексиз қудратига белги бордир. Кема сузиб юрадиган сувни ким яратди? Дунёдаги денгизларни ким яратди? Сувга кемани кўтариш қобилиятини ким берди? Кемани ясаща ишлатиладиган моддаларни ким яратди? Ўша моддаларни ким сувда чўкмайдиган қилиб қўйди? Кемани ясаган инсонни ким яратди? Ўша инсонга ким ақл-закавот, куч-қудрат берди? Бу ва шунга ўхшаш саволларнинг ҳаммасига фақат «Аллоҳ!» деган жавоб бўлади, холос. Шунингдек, ушбу оятлар тушиб турган пайтда кемаларни ҳаракатга келтирувчи асосий куч бўлган шамолни пайдо қилган ва ҳаракатга келтирган зот ҳам Аллоҳдир.

33. Агар У зот хоҳласа, шамолни тўхтатиб қўюр. Бас, у (кема)лар у(денгиз)нинг устида туриб қолурлар. Албатта, ана шунда ҳар бир сабр қилувчи ва шукр қилгувчи учун оят(белги)лар бордир.

Денгизда сузиб юрган кемалар Аллоҳнинг белгиси эканининг ҳақиқатини англаб етиш учун Аллоҳ таоло ўша кемаларнинг сузиб юришлари учун жорий қилиб қўйган сабаблардан биттагинасини ишлатмай қўйишининг ўзи кифоядир. Ушбу ояти каримада ана ўша сабаблардан бири ҳақида сўз кетмоқда:

«Агар У зот хоҳласа, шамолни тўхтатиб қўюр.»

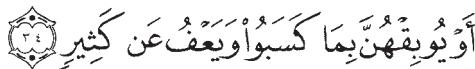
Кеманинг денгиздаги ҳаракати у замонларда кўпроқ шамолга

боғлиқ бўлган. Зотан, шамолдан фойдаланиш учун ҳам елканлар ўйлаб топилган. Кемаларнинг денигизда сузиги юриши учун керакли бошқа сабаблар қатори, шамолниң ҳам асосий эгаси, ҳаракатга келтирувчиси Аллоҳ, таолодир. Агар Аллоҳ, шамолни тўхтатиб қўйишни хоҳласа, бошқа барча сабаблари муҳайё бўлса ҳам, кема ҳаракатга келмай тураверади.

«Бас, у(кема)лар у(денигиз)нинг устида туриб қолурлар.»

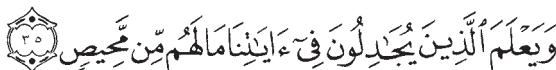
Суза олмаслар. Шунингдек, шамолдан бошқа сабаблардан бирини ҳам Аллоҳ, таоло ўртадан кўтарса, кема суза олмайди.

«Албатта, ана шунда ҳар бир сабр қилгувчи ва шукр қилгувчи учун оят(белги)лар бордир.»

34. Ёки у(кема)ларни аларнинг касби туфайли ҳалок қилур ва У зот кўпни афв қилур.

Ҳамма нарса Аллоҳнинг хоҳиши ила бўлади. Агар Аллоҳ, кемаларнинг сузишини хоҳласа, улар денигизда тоғдек бўлиб виқор билан сузиги юради. Агар Аллоҳ, уларнинг сузмаслигини хоҳласа, бирон сабабни ўртадан кўтаради-да, кемалар сузмай тураверади. Агар Аллоҳ, хоҳласа, кемалар одамларнинг касб қилган гуноҳлари туфайли ҳалокатта учрайди. Лекин Аллоҳ, таоло афв қилувчи зот бўлганидан кўп ишларни кечиради. Шунинг учун ҳам, кемалар гоҳ-гоҳида ҳалокатга учрайдилар, холос.

35. Ва Бизнинг ояларимиз ҳақида тортишадиганлар билсинларки, улар учун ҳеч бир қочар жой йўқдир.

Аллоҳнинг ояларига ишонмайдиганлар, улар ҳақида турли-туман фикрларни айтиб талашиб-тортишадиганлар учун Аллоҳнинг азобидан қочиб қутуладиган ҳеч бир жой йўқ. Буни улар билиб қўйсилар.

Кейинги келадиган ояларда кишиларга бу дунё ҳаётида берилган нарсалар ҳаммаси ўткинчи матоҳ, эканлиги, асосий қадр-қийматли нарсалар эса, охиратда бўлиб, у нарсалар фақат мўмин кишиларга берилиши ҳақида сўз кетади ва мўминларнинг асосий сифатларидан тўққизтаси зикр қилинади:

فَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَنَّعَ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى لِلَّذِينَ أَمْنَوْا عَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

36. Сизга берилган нарсалар дунё ҳаётининг матоҳи, холос. Аллоҳнинг ҳузуридаги яхши ва боқий нарсалар эса, иймон келтирган ва Роббилиарига таваккал қилганлар учундир.

Бандалар Аллоҳ таолонинг бу дунёда берган неъматларини ҳисоблайман десалар, ҳисобига ета олмайдилар. Лекин ушбу берилган нарсалар – хоҳ молу дунё бўлсин, хоҳ мулку давлат бўлсин, хоҳ нозу неъмат бўлсин, хоҳ обрў-эътибор бўлсин – ҳаммаси бу дунёning матоҳи, ўткинчи ҳойи-ҳавас, холос. Уларнинг ҳақиқий қадр мезонида ҳеч бир оғирлиги, қиймати ва боқийлиги йўқ. Ҳақиқий қадр-қийматтага, боқийликка эга нарсалар бошқа томонда – охиратда, Аллоҳнинг ҳузуридадир. Аллоҳнинг ҳузуридаги ўша нарсалар эса, бу дунё матоҳига ўхшаб ҳамма учун эмас.

«Аллоҳнинг ҳузуридаги яхши ва боқий нарсалар эса, иймон келтирган ва Роббилиарига таваккал қилганлар учундир.»

Аллоҳнинг ҳузуридаги яхши ва боқий, қадр-қийматли нарсаларга эришиш учун қўйидаги сифатларни ўзида мужассам қилган жамоанинг аъзоси бўлиш керак:

Биринчиси: Иймонли бўлиш.

Иймон мазкур сифатларнинг асли ва асосиdir. Иймон, умуман, дунёдаги барча яхши сифатларнинг асосиdir. Агар иймон бўлмаса, инсон инсон эмас. Агар иймон бўлмаса, бошқа ҳамма яхши сифатларнинг заррача ҳам фойдаси бўлмайди. Иймон бўлмаса, дунё ва ундаги нарсалар тўғри тушунилмайди. Иймон бўлмаса, дунё ҳақидаги тасаввур ҳам, ундаги тасарруф ҳам умуман бошқача бўлади. Яъни, нотўғри бўлади. Шунинг учун, иймонсиз бирор яхши иш қилиб бўлмайди, қилинганда ҳам, асоссиз, қандайдир фараз билан қилинган бўлгани учун савоб ҳисобига ўтмайди. Инсоннинг дунё ҳақидаги, ҳаёт ҳақидаги тасаввури ва ундаги тасарруфи фақат иймон билан тўғри бўлиши мумкин. Шу сабабдан, ҳамма нарсанинг ҳақиқатда яхши бўлиши учун иймон шартдир. Шу сабабдан ҳам, Аллоҳ таолонинг ҳузуридаги яхши ва боқий нарсаларга эга бўлишга сазовор жамоанинг энг бош сифати ўла-роқ **иймон** зикр этилмоқда.

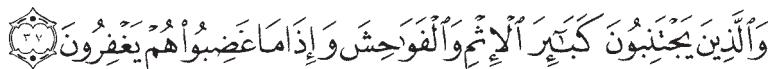
Иккинчиси: **Роббилиарига таваккал** қилган бўлиш.

Аллоҳ ҳузуридаги яхши ва боқий нарсаларга эга бўлишга сазовор жамоанинг иймондан кейинги иккинчи сифати Роббилиарига таваккал қилишдир. Ҳар бир нарсада фақат Аллоҳ таолога суянишдир.

Бу эса, ҳақиқий тавҳиддир. Мўмин-мусулмон ўзининг фикрида ҳам, зикрида ҳам, тасаввурида ҳам, фақат Аллоҳ таолонинг ўзигагина таваккал қиласди – суюнади. Унинг Аллоҳдан ўзга ҳеч бир суянчиғи йўқдир.

Бирор нарсада Аллоҳдан бошқага суюниш тавҳидга зарар етказади, ширкка олиб келади. Шунинг учун ҳам, барча нарсада фақат Аллоҳга таваккал қилиш – суюниш иймондан кейинги энг муҳим сифат ҳисобланади.

Аллоҳнинг ҳузуридаги яхши ва боқий нарсалар:

37. Катта гуноҳлар ва фоҳиша ишлардан четда бўладиган ва ғазабланган вақтда кечириб юборадиганлар учундир.

Мазкур улуғ мақомга сазовор бўладиган жамоа аъзоларида бўлиши шарт қилинган сифатларнинг

учинчиси: «**Катта гуноҳлар ва фоҳиша ишлардан четда...**» бўлиш.

«Катта гуноҳлар» шаръий истилоҳда «гуноҳи кабиралар» деб аталиши, ширк, одам ўлдириш, ота-онага оқ бўлиш, зино, ўғрилик, ароқхўрлик каби бир қанча оғир гуноҳлардан иборат эканлиги олдинги сура ва оятлар тафсирида бир неча бор баён этилди. Ушбу оятда эса, охиратда фақат айрим тоифа бандаларга хос қилинган яхши ва боқий нарсаларга эриштирувчи сифатлардан бири ўша катта гуноҳлардан умуман четда бўлиш, уларга яқинлашмаслик эканлиги айтилмоқда. Айни чоқда, ундан шахс фоҳиша ишларга ҳам яқинлашмаган бўлиши керак. Уламоларимиз, «фоҳиша ишлар» деганда шаҳватта тааллуқли гуноҳлар кўзда тутилади, дейдилар. Фоҳиша ишлар ичида катта гуноҳлар қаторига кирадиган зинокорлик ва баччабозлик кабилари ҳам бор, катта гуноҳлар қаторига кирмайдиганлари ҳам бор.

Инсон икки дунёда ҳам олий мақомга эришмоқчи бўлса, катта гуноҳлар ва фоҳиша ишлардан четда бўлмоғи лозим. Бунга эса, фақат иймон билан эришиб бўлади.Faқат қалби соғ иймонга тўла кишигина катта гуноҳларни ва фоҳиша ишларни қilmайди. Ана шундай соғ иймонли мусулмонлар, катта гуноҳлар ва фоҳиша ишлардан четда бўлган бандаларгина Аллоҳ ҳузуридаги яхши ва боқий нарсаларга соҳиб бўладилар.

Мазкур улуғ мақомга сазовор бўладиган жамоа аъзоларида бўлиши шарт қилинган сифатларнинг

тўртингчиси: «...ғазабланган вақтда кечириб юборадиганлар...» бўлиш.

Яъни, бирор киши фазабини чиқарса, кечириб юбора оладиган даражада ҳалим бўлиш. Фазаб чиқсан вақтда уни ичига ютиб, ўша фазаб чиқшига сабабчи одамни кечириб юбориш олий даражадаги ахлоқ доирасига киради. Лекин бу дегани, умуман фазаб қиласлик керак, дегани эмас. Баъзи ҳолатларда фазабга келиш ҳатто вожиб бўлади, олийжаноблик ҳисобланади. Ояти каримада «ғазабланган вақтда» дейилаётганининг ўзиданоқ билса бўладики, Исломда инсондаги мавжуд сифатлар инкор этилмайди, уларни йўққа чиқаришга уринилмайди, балки уларни тартибга солиб, яхшиликка йўналтирилади, холос. Ислом инсонни нафси учун бехуда фазабланишдан қайтаради, фазабини ютишни мадҳ этади, лекин шу билан бир қаторда, Аллоҳ учун, дину диёнат учун, номус учун фазабланишни вожиб қиласди. Демак, ҳамма нарса, жумладан, фазаб ҳам, ҳилм ҳам ўрнида бўлиши керак. Шоир айтганидек, «Ноўрин ҳалимлик жаҳолатдир».

Аллоҳ ҳузуридаги яхши ва боқий нарсалар яна:

وَالَّذِينَ أَسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَفَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ

38. Роббилирага ижобат қилган, намозни тўкис адo этган, ишлари ўзаро шууро ила бўлган ва уларга ризқ қилиб берган нарсаларимиздан инфоқ қиладиганлар учундири.

Мазкур улуф мақомга сазовор бўладиган мусулмон жамоа аъзоларида бўлиши шарт қилинган сифатларнинг

бешинчиси:

«Роббилирага ижобат қилган» бўлишдир.

Яъни, Аллоҳ таоло томонидан бўлган ҳар бир чақириқقا «лаббай» деб жавоб берадиган бўлишдир. Ундан кишиларни ҳеч бир нарса Аллоҳнинг чақириғидан тўсмайди. Улар доимо Аллоҳнинг чақириғига ижобий жавоб бериб яшайдилар. Аллоҳнинг чақириғига ижобат қилишни ўз бурчлари ва шону шарафлари деб биладилар.

Олтинчиси:

«Намозни тўкис адo этган» бўлишдир.

Чала адo этса ёки нуқсон билан адo этса ҳам, бўлмайди. Чунки, намоз Ислом динининг устунидир. Устунсиз иморат бўлмаганидек, намозсиз мусулмончилик ҳам бўлмайди. Ислом биносининг иймондан кейинги иккинчи устуни «намоз» деб аталмиш улуф ибодатдир. Намоз Аллоҳнинг чақириғига кунига беш марта жавоб

беришдир. Намоз барча бандаларни Аллоҳ ҳузурида тенглаштирадиган ибодатдир. Улар, ким бўлишларидан қатъиназар, бир хил сувда таҳорат қиласидилар, бир қиблага юз ўтирадилар, бир хил қиём, бир хил рукуъ, бир хил сажда қиласидилар, бир хил сура ва дуоларни ўқийдилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Намоз биз билан бошқалар орасидаги фарқдир», деганлар. Ҳа, намоз мусулмонни мусулмон эмасдан ажратиб турадиган фарқдир. Намоз мусулмон жамоанинг асосий сиймосидир.

Еттинчиси:

«Ишлари ўзаро шууро ила бўлган» бўлишидири.

«Шууро» луғатда маслаҳат, машварат қилиш маъноларини англатади. Исломда мўмин-мусулмонларнинг шууро билан иш юритишларига катта эътибор берилганини биз ўрганаётган ушбу сураи кариманинг «Шууро»(«Шўро») номи билан аталишидан ҳам билиб олсак бўлади. Мусулмон инсон Аллоҳ таолонинг чақириклигига ҳар доим лаббай деб жавоб бериши, намозни ўз вактида тўкис адо қилиши қандай лозим бўлса, шууро билан иш тутиши ҳам шунчалик лозим эканини тушуниб оламиз.

Ҳа, шууро мусулмон жамоа ҳаётида муҳим аҳамият касб этадиган омилдир. Буни ҳамма мусулмонлар, айниқса, давлат бошликлари ҳамда турли ҳалқил амал ва мансабни эгаллаб турганлар яхши тушунмоқлари, ким бўлишларидан қатъиназар, шўрога амал қилмоқлари лозим. Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни шўрога буюрганидан кейин, бошқалар шундан хуроса чиқариб олаверсин. Инсоният тарихида энг комил инсон Пайғамбаримиз Ҳазрати Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдирлар. Аллоҳ таоло у кишини маъсум (гуноҳ ва хато қилмайдиган) қилиб қўйган, Ислом давлатини қандай бошқаришни Қуръон тушириб ўргатиб турган бўлишига қарамасдан, «Оли Имрон» сурасида у зоти бобаракот соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиб: «Ва улар ила машварат қил, Албатта, Аллоҳ таваккал қилгувчиларни севади», дейди. Яъни, саҳобалар билан маслаҳатлашиб иш тутишни амр қиласиди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ушбу оятга амал қилиб кўп ишларда саҳобаи киромлар билан маслаҳатлашар ва уларнинг фойдали фикрларини очиқ, кўнгил билан қабул қилиб олар эдилар. Тушунарли бўлиши учун мисоллар келтирайлик.

Мушрикларнинг кўп сонли лашкарлари Мадийнаи Мунавварага бостириб келаётгани ҳақида хабар етганидан кейин, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобаларни тўплаб шууро мажлиси қиласидилар. Мушрикларнинг бу ҳужумига қарши қандай чора кўриш ло-

зимлиги масаласини ўртага қўйдилар. Шунда Салмони Форсий розияллоҳу анҳу арабларда одат бўлмаган ишни – шаҳар атрофига хандақ, қазиб душман ҳужумидан ҳимояланишни маслаҳат берди. Бу маслаҳат маъқул келди. Саҳобалар Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам бошчиликларида Мадийнаи Мунаввара атрофида хандақ қазидилар. Бу иш душман устидан ғалаба қозонишнинг асосий омилларидан бири бўлди.

Баъзи вақтларда саҳобаи киромлар эркинлик билан турли маслаҳатлар беришар эди. Мисол учун, Бадр урушидан олдин Пайғамбаримиз алайхиссалом бошлиқ мусулмонлар Бадрдаги сувли жойга яқинлашиб манзил қурдилар. Шунда саҳобалардан Хаббоб ибн ал-Мунзир розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиздан:

«Эй, Аллоҳнинг расули, бу жойга Аллоҳнинг амри ила тушдингизми ёки фикр ила, уруш тадбири сифатидами?» – деб сўради. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Фикр ила, уруш тадбири сифатида», деб жавоб қилдилар.

«Ундай бўлса, – деди Хаббоб ибн ал-Мунзир розияллоҳу анҳу, – эй, Аллоҳнинг расули, бу жой муносиб эмас, одамларни олдинга олиб ўтинг, сувдан ўтиб тушайлик. У ерда ҳовуз қурамиз. Унга сув тўлғизамиз. Сўнгра урушга кирамиз. Биз сув ича оламиз, улар ича олмайдилар».

Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам бу маслаҳатга амал қилдилар. Бу эса, ўз навбатида, мусулмонларга жуда ҳам катта фойда келтирди.

Шўргага амал қилиш ҳеч қачон зарар келтирмаган. Ҳатто, исломий қоида бўлган шўргага амал қилган номусулмонлар ҳам бунинг фойдасидан баҳраманд бўладилар. Мусулмонлар учун эса, шўро динлари вожиб қилган амалдир, Аллоҳ, ҳузуридаги яхши ва боқий нарсага эришишлари учун зарур сифатлардан биридир. Шўрони қай шаклда ва қайси услубда олиб бориш аниқ тайин қилинмаганлиги уни қандай ташкил қилиш мусулмонлар ихтиёрига ташлаб қўйилганини билдиради. Мусулмонлар жамоаси шўрони ўз шароитларига, имкониятларига ва бошқа омилларга қараб муносиб равищда ташкил қилиб оладилар.

Мазкур улуғ мақомга сазовор бўладиган мусулмон жамоаси аъзоларида бўлиши шарт қилинган сифатларнинг

саккизинчиси:

«...уларга ризқ қилиб берган нарсаларимиздан инфоқ қила-диганлар» дан бўлишдир.

Аллоҳ, таоло берган молу мулқдан Аллоҳ, йўлида, дину диёнат йўлида инфоқ қилиш ҳам энг муҳим сифатлардан биридир. Чун-

ки, Ислом йўлида, иймон йўлида жонни фидо қилиш, куч-қувват, илм-заковотни фидо этиш қанчалик зарур бўлса, кези келганда молу дунёни инфоқ қилиш ҳам шунчалик зарур бўлади. Ҳар бир мусулмон бундай инфоққа доимо тайёр туриши, ўрни келганда ҳеч иккиланмай, баъзан шахсий манфаатлардан кечиб бўлса-да, инфоқ қилиши лозим.

Тўққизинчиси:

Аллоҳ ҳузуридаги яхши ва боқий нарсалар

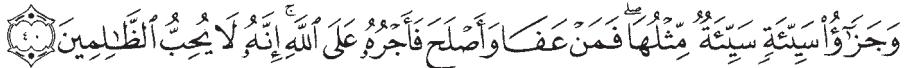

39. Ўзларига тажовузкорлик етганда нусрат қозонадиганлар учундир.

Яъни, ноҳақ тажовуз ва зулм етганда хору зор бўлиб қолмай, иззатлари, ватанлари, дину диёнатлари учун душман устидан голиб кела оладиган кишилар учундир.

Ислом мусулмонлардан зулмга бўйсунмасликни талаб қиласди. Мусулмонлар доимо зулмга, тажовузкорликка ва зўравонликка қарши бўлишлари керак.

Лекин зулмни, тажовузкорлик ва зўравонликни рад қилиш жараёнида ҳам ҳаддан ошиб кетмаслак лозим.

40. Ёмонликнинг жазоси ўз мислидек ёмонликдир. Ким афв этиб ислоҳ қилса, унинг ажри Аллоҳнинг зиммасидадир. Албатта, У зот золимларни севмас.

Адолат юзасидан иш тутиш Исломнинг барча ишларида аксини топган. Ҳатто, ўзига нисбатан қилинган зулм учун ўч олишда ва ўзини ҳимоя қилишда ҳам адолатли иш тутиш жорий қилинган.

«Ёмонликнинг жазоси ўз мислидек ёмонликдир.»

Яъни, мусулмон кишига бирор душманлик етса, худди ўша миқдор ва шаклда жавоб қайтариш керак бўлади. Ундан орттирамаслик лозим. Чунки, ёмонлик ўз ўрнида қайтарилемаса, авж олиб кетади. Ёмонлигига жим қараб турилганини кўрган ёмон кимса андишанинг отини қўрқоқ қўйиб, яна ҳам кўпроқ ёмонлик қилишга ўтади.

Аммо, ёмонликни ўз ўрнида қайтаришга қодир бўлатуриб, ўша умумий қоидадан истисно тариқасида:

«Ким афв этиб ислоҳ қилса, унинг ажри Аллоҳнинг зиммасидадир».

Афв этиш тажовузкорни жазолаш имконига эга бўлатуриб, бағрикенглик ила кечириб юборган одам томонидан бўлади. Ким золимдан ўч олишга қодир бўлатуриб, уни афв этса, сўнгра золимни ислоҳ қилишга уринса, унга Аллоҳ таолонинг хузурида ажру савоблар бўлади. Мазлум ундан ўч олишга қодир бўлатуриб, аммо унга ўхшаб пасткашлик қилмай, аксинча, олийжанобларча кечириб юборганини кўрган золим хижолат бўлади ва ўзини ўнглашга ҳаракат қиласди.

«Албатта, У зот золимларни севмас.»

Демак, золим шундоқ ҳам Аллоҳнинг фазабига учрайди. Зулми учун Аллоҳ таолонинг Ўзидан жазо олади. Агар фазилат йўлини тутмай, умумий қоидага амал қилиб, золимга ўз ёмонлиги мислида жавоб қайтариш ўрнига, ундан ошириб юборилса ҳам, зулм бўлади. Буни ҳам Аллоҳ сўймайди. Ушбу жумла икки томонни ҳам зулмдан қайтармоқда.

41. Албатта, ким ўзига бўлган зулмдан кейин нусрат қозонса, бас, ундаиларни (айблашга) ҳеч йўл йўқ.

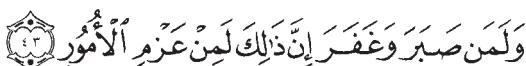
Чунки, ўзига нисбатан бўлган зулмни қайтариш ҳар бир одамнинг ҳаққидир. Ўзининг шаръий ҳаққидан фойдаланган одамни айблаш, жазолаш ёки қоралашга эса, ҳеч кимнинг ҳаққи йўқдир.

42. Фақатгина, одамларга зулм қиласиган ва ер юзида ноҳақ тажовузкорлик қиласиганларни (айблашга) йўл бордир. Ана ўшаларга аламли азоб бордир.

«...Одамларга зулм қиласиган ва ер юзида ноҳақ тажовузкорлик қиласиган...» кишининг йўлини тўсиш керак, қўлидан тутиш керак, айблаш, қоралаш ва жазолаш керак. Ундаи кишилардан зулмига яраша қасос олиш керак. У дунёда эса, Аллоҳ таоло уларга аламли азобни тайёрлаб қўйганига ҳеч шубҳа йўқ.

Лекин, шу билан бирга:

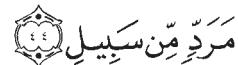
43. Шубҳасиз, ким сабр қилиб, кечирса, албатта, бу мардлик ишлариданdir.

Яна тавозуу ила иш күришга даъват. Яна сабр қилишга даъват. Яна кечиримли бўлишга даъват. Яхшилар сифати бўлган ушбу сифатларга такрор-такрор даъват бежиз эмас. Аввало, бу ишларни амалга ошириш осон эмас. Қолаверса, яхши сифатларга қанча тарғиб қилинса, шунча оз.

Дунёдаги ҳолатлар бошқача бўлиши мумкин. Баъзан жиноятичи, золим ва тажовузкорларга омад қулиб бокқандек кўринади. Бундай қарасангиз, пичоқлари мой устида, кунлари шод-хуррамликда ва айш-ишратда ўтаётгандек. Улар дунёнинг ярмига, балки ҳаммасига эга бўлсинлар, аммо беш кунлик ўткинчи дунё матоҳларининг қиймати қанча? Унга эришганлар аслида нимага эришадилар, ўзи?

Келгуси оятлардан охир-оқибатда ким ютадио ким ютқазади, ким зафар топадио ким мағлуб бўлади – шулар тушуниб олинади.

وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهِ وَتَرَى الظَّالِمِينَ لَمَّا رَأَوْا الْعَذَابَ يَقُولُونَ كَهْلٌ إِلَىٰ

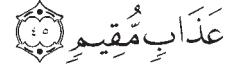
44. Аллоҳ, кимни залолатга кетказса, бас, унга У зотдан ўзга ҳеч бир валий бўлмас. Золимларни кўурсанки, азобни кўрган чоғларида: «(Ортга) қайтишга ҳеч бир йўл бормикан?» – дерлар.

Аллоҳ, таолонинг ҳукмини ҳеч қайтариб бўлмайди. Нияти ва табиати бузуқ, бандаларни Аллоҳ залолатта учратишни ирова қилган бўлса, иш тамом. Энди у одамга ҳеч қандай валий – ҳомий ва дўст топиб бўлмайди. Ҳеч ким унга бирор фойда ёки манфаат бера олмайди. Ундай золим одамлар бу дунёда залолатда ўтадилар. Охиратда эса:

«Золимларни кўурсанки, азобни кўрган чоғларида: «(Ортга) қайтишга ҳеч бир йўл бормикан?» – дерлар».

У бечоралар бирор йўл топиб охиратдан дунёга қайтишни ва иймон келтириб, ибодат қилишни орзу қиладилар. Лекин бу асло амалга ошмайдиган орзудир. Улар шундай орзу қиладилар-у, аммо ҳоллари бошқача бўлади.

وَتَرَنَّهُمْ يُعْرِضُونَ عَلَيْهَا حَشِيعَنَّ مِنَ الْذِلِّ يُنْظَرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ وَقَالَ الَّذِينَ أَمَنُوا إِنَّ الْخَسِيرِينَ الَّذِينَ حَسِرُوا أَنفُسُهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي

45. Сен уларни у(дўзах)га кўндаланг қилинаётганларида хору зор ва қўрққан ҳолларида кўз қири билан назар солаётганлари ни кўрурсан. Иймон келтирганлар: «Албатта, зиёнкорлар қиёмат куни ўзларига ва аҳли аёлларига зиён қилганлардир», дерлар. Огоҳ бўлингким, албатта, золимлар доимий азобдадирлар.

Бу дунёда залолатда ўтган шахслар у дунёда ҳар қанча орзуумид, тавба-тазарру қилмасинлар, барибир, дўзах азобига дучор бўладилар. Ўша кунда:

«Сен уларни у(дўзах)га кўндаланг қилинаётганларида хору зор ва қўрққан ҳолларида кўз қири билан назар солаётганларини кўрурсан».

Ҳа, коғир, золим ва осийлар дўзахга кўндаланг қилинганларида, хору зор бўладилар, ўта қўрқувга тушадилар, қўрқинчлари кучли бўлганидан, дўзахга тўғри қарай олмайдилар. Балки, фақат кўз қирлари билан назар соладилар. Уларнинг бу дунёдаги гердайишларидан, кибру ҳаволаридан, манманликларидан, шаҳдамликларидан асар ҳам қолмайди. Бирор нарсани гапира олмай қоладилар. Охиратда ўзини эркин сезадиганлар мўминлардир. Охиратда эркин гапира оладиганлар мўминлардир. Ўшанда:

«Иймон келтирганлар: «Албатта, зиёнкорлар қиёмат куни ўзларига ва аҳли аёлларига зиён қилганлардир», дерлар».

Бу дунёда коғирлар мўминларни маломат қилас, «Дину диёнат деб турли матоҳлардан қуруқ қолиб, ўзларингизга зиён қиляпсизлар, бизга ўхшаб маза қилиб айш-ишрат суриб олмайсизларми?!» — дер эдилар. Лекин ҳақиқий зиёнкорлар энди маълум бўлди. Дунё матоҳидан юз ўтириш зиёнкорлик эмас экан. Ҳақиқий зиёнкорлик қиёмат куни охират неъматидан бенасиб қолиш экан. Чунки, у куннинг зиёни ҳақиқий зиёндир, у куннинг зиёни абадий давом этувчи зиёндир, у кунда зиён кўрган ҳақиқий зиёнкордир.

Эй одамлар:

«Огоҳ бўлингким, албатта, золимлар доимий азобдадирлар».

 وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ أَوْلَيَاءَ يَنْصُرُونَ هُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَالَّذِي مِنْ سَيِّئَاتِهِ

46. Ва уларга Аллоҳдан ўзга ёрдам берадиган ҳеч қандай валийлар бўлмади. Аллоҳ кимни залолатга кетказса, бас, унга ҳеч бир (тўғри) йўл йўқдир.

Аллоҳнинг Ўзи азоблаб тургандан кейин, ким ҳам уларга ёрдам бера олар эди. Ўзларидан кўрсиналар. Аллоҳ уларни тўғри йўлга чақирган пайтда, у даъватга ижобат қилмадилар, уни қабул этмади-

лар. Шунинг учун, Аллоҳ уларни залолатга кетказди. Аллоҳ залолатга кетказган кимса учун ҳамма нарса берк. У, Аллоҳнинг азобига учрайди. Унга ҳеч ким ёрдам бера олмайди. Бас, шундай экан:

أَسْتَجِيبُ لِرَبِّكُم مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنْ كُلِّكُمْ مِنْ مَلْجَأٍ يَوْمَ إِذْ وَمَّا

 كُلِّكُمْ مِنْ نَّكِيرٍ

47. Аллоҳ томонидан, қайтариб бўлмайдиган кун келмай турраб, Роббингизга ижобат қилинг! Ўша куни сизга паноҳгоҳ то-пилмас ва сизга (тушган азобни) инкор қилгувчи топилмас.

Яъни, эй баңдалар, Аллоҳ таоло ҳеч ортга қайтариб бўлмайдиган қиёмат кунини қоим қилмасидан оддин, вақт борида, унинг даъватига, динига, шариатига ижобат қилинг, иймон келтириб, амал қилинг. Агар шундай қилмасангиз:

«Ўша куни сизга паноҳгоҳ то-пилмас ва сизга (тушган азобни) инкор қилгувчи топилмас».

Эй Мухаммад, одамларга ушбу маъноларни етказганингдан кейин ҳам:

فَإِنَّ أَعْرَضُوا فَمَا آرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِظًا إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلْغُ وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنْسَنَ مِنَنَا رَحْمَةً فَرِحَّ بِهَا وَإِنْ تُصْبِهُمْ سَيِّئَةً بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ الْإِنْسَنَ كُفُورٌ

48. Агар улар юз ўгирсалар, бас, биз сени уларга қўриқчи қилиб юборганимиз йўқ. Сенинг зимманга фақат (ваҳийни) етказиш бор, холос. Албатта, биз инсонга Ўзимиздан раҳмат туттирган чоғимизда у ундан қувонур ва агар уларга ўз қўллари тақдим этган нарса туфайли ёмонлик етса, бас, албатта, инсон куфрони неъмат қилур.

Пайғамбарнинг вазифаси – Аллоҳнинг амрини, таълимотларини умматларга етказиш. Уларнинг устида қўриқчи бўлиб туриб олиб, айтганини қилишга мажбуrlаш эмас. Шунинг учун, Пайғамбар ўз вазифасини адо этганидан кейин, хотиржам, қўнгли тўқ бўлавериши керак. Одамларнинг муносабатларидан нохушланмаслиги, озор чекмаслиги ва куюниб ўзини қийнамаслиги керак.

Ўзи, инсон табиатида беқарорлик, саркашлик ва ўзини билмаслик хусусиятлари бўлади.

«Албатта, биз инсонга Ўзимиздан раҳмат туттирган чоғимизда у ундан қувонур.»

Ўзидан кетиб ҳовлиқади. Ҳаддидан ошади.

«...ва агар уларга ўз қўллари тақдим этган нарса туфайли ёмонлик етса, бас, албатта, инсон куфрони неъмат қилур.»

Яхшилик етганда ҳаддан ошганидек, ёмонлик етганда ҳам ўзини тўғри тута олмайди, сабрсизлик қилиб, куфрони неъмат қилади. Ҳолбуки, унга ёмонлик зулм юзасидан эмас, ўзи қилган гуноҳлар туфайли етган эди.

Аслида эса, яхшилик етса, инсон шукр қилиб, ёмонлик етса, сабр этиши лозим. Унга нимаики етса, Аллоҳдандир. Чунки:

لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهْبِطُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَّ شَاءَ إِنْتَ شَاءَ وَيَهْبِطُ لِمَنْ يَشَاءُ
الْمَذْكُورُ أَوْ بِرِزَقِهِمْ ذَكَرٌ أَنَّا نَعْلَمُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ

49. Осмонлару ернинг мулки Аллоҳнидири. У зот хоҳлаган нарсасини яратур. У зот хоҳлаган кишисига қизлар ҳадя этур ва хоҳлаган кишисига ўғиллар ҳадя этур.

50. Ёки уларни жуфтлаб – ўғил-қиз қилиб берур ва хоҳлаган кишисини туғмас қилур. Албатта, У зот ўта билгувчи ва ўта қодирдир.

Инсонга ҳамма нарсани фақат Аллоҳ таоло беришининг ёрқин намунаси фарзанд масаласида кўринади. Айни шу масалада инсон ўзининг ожизлигини хис этади. Ўз хоҳишига кўра бирон нарсани бор қила олмаслигини, балки доимо Аллоҳ таолонинг мадади ва иноятига муҳтож бўлиб туришини англаб етади.

«Осмонлару ернинг мулки Аллоҳнидири.»

Осмонларда ва ерда нимаики бўлса, ҳамма-ҳаммаси Аллоҳ таолонинг мулкидири.

«У зот хоҳлаган нарсасини яратур.»

Бу ишда У зотнинг хоҳишига ҳеч ким тўсиқ бўла олмайди. Бутун борлиқнинг молики – эгаси ва холиқи мутлақ бўлган ўша Зот ўз мулкидан хоҳлаган бандасига хоҳлаган нарсасини беради. Жумладан, фарзанд бериш масаласида ҳам:

«У зот хоҳлаган кишисига қизлар ҳадя этур.»

Агар ўғил ё қиз фарзанд кўриш ота-она хоҳишига кўра бўлганида, ушбу оятлар тушаёттган пайтдаги жоҳилий арабларда қиз фарзанд бўлмас эди. Чунки, улар қиз фарзандни ёқтиришмасди. Ҳатто, қизларини тириклай кўмиб ҳам ташлашарди. Ҳолбуки, баъзилар фақат қиз фарзандлар кўришади, ўғил фарзандга зор бўлиб юришади. Бу ҳол фарзанд фақат Аллоҳнинг хоҳиши билан ўғил ёки қиз бўлишини билдиради.

«...ва хоҳлаган кишисига ўғиллар ҳадя этур.»

Фақат ўғил фарзандлар кўриб, Аллоҳдан қиз сўраб юрган одамлар ҳам оз эмас.

«Ёки уларни жуфтлаб – ўғил-қиз қилиб берур.»

Аралаш фарзандлар кўриш одамлар ичида кўп тарқалган ҳолатдир.

«...ва хоҳлаган кишисини туғмас қилур.»

Бундайлар озчилик бўлиб, Аллоҳ таоло ибрат учун, фарзанд одамларнинг хоҳиши билан эмас, Аллоҳнинг хоҳиши билан бўлишини кўрсатиш учун шундай қилиб қўйган.

«Албатта, У зот ўта билгувчи ва ўта қодирдир.»

Ҳамма нарсани билиб қиласди. Жумладан, кимга қиз, кимга ўғил, кимга ўғил-қиз беришни ёки кимни туғмас қилишни ўзи билади. Бу ишларга унинг қудрати етади.

Сура охирида яна унинг бошланишидаги масалага – ваҳий ва Пайғамбарлик масаласига қайтилади. Аллоҳ таоло билан У зот ўзига Пайғамбар қилиб олган инсон орасидаги алоқа қай тарзда бўлиши баён қилинади. Бу иш Мұхаммад соллаллоҳу алайхи вассалламга нисбатан қандоқ ва нима мақсадда содир этилгани зикр қилинади.

﴿ وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَائِيْ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَىٰ حِكْمَةٍ ﴾

51. Аллоҳнинг башар билан гаплашмоғи бўлмаган, магар ваҳий орқали, ёки парда ортидан ёхуд элчи юборади ва ул У зотнинг изни ила хоҳлаган нарсасини ваҳий қилур. Албатта, У зот ўта олий ва ўта ҳикматлидир.

Инсон зоти учун Аллоҳ таоло билан бевосита гаплашиш мусасар бўладиган нарса эмас. Аллоҳ билан башар орасидаги алоқа бавосита бўлур. Воситанинг бир тарафида инсонлар орасидан танлаб олинган энг етук зотлар, Пайғамбар алайҳиссаломлар турадилар. Яъни, ўша воситали гаплашишга ҳам ҳар бир инсон қодир эмас. Энди, одамлар орасидан танлаб олинган Пайғамбарлар ҳам баробар эмаслар, худди, осмондаги нур сочиб турган юлдузлар ҳажм ва нур жиҳатидан хилма-хил бўлганлариdek, улар ҳам хилма-хилдиirlар.

«Аллоҳнинг башар билан гаплашмоғи бўлмаган.»

Аллоҳ таолонинг инсон зоти билан бевосита гаплашиши бўлмаган ва бўлиши мумкин ҳам эмас. Чунки, ожиз инсон бу мақомга чидай олмайди. Бу ҳақиқатни одам боласининг улуғи, Пайғамбар-

ларнинг афзали Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ваҳийни қабул қилиб олиш вақтларидағи ҳолларидан билиб олсак бўлади. У зот, ўзларининг юксак мақомларига қарамай, Аллоҳнинг қаломини ваҳий воситаси ила қабул қилиб олиш жараёнида терлаб кетар, нафас олишлари тезлашиб, пишиллаб қолар эдилар. Агар ваҳий тушган вақтда у зот тия устида бўлсалар, тия чўккалаб қолар эди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам қаршиларида тиззалирини тиззалирига текқазиб ўтирган пайтда ваҳий тушиб қолганда Зайд ибн Собит розияллоҳу анхунинг сонлари ёрилиб кетай деган.

Демак, Аллоҳнинг қаломини ваҳий орқали қабул қилиб олишга ҳар бир одам ҳам қодир эмас. Фақат, танланган, етук ва маълум сифатларга эга шахсларгина бунга лойиқдирлар. Уларни ҳамма нарсани яхши билувчи зот—Аллоҳ, таолонинг Ўзи танлаб олади. Аллоҳ, таоло ўша Ўзи танлаб Пайғамбар қилган бандалариға Ўз қаломини қуидаги уч воситанинг бири ила етказади.

1. «**Магар ваҳий орқали...**»

Ваҳий Аллоҳ, томонидан бандага бирор хабарнинг махфий ва тез етказилишидир. Аллоҳ, таоло, Пайғамбар алайҳиссаломнинг қалбига бирор хабарни етказади, Пайғамбар эса, унинг Аллоҳ, таолодан эканлигини дарҳол билади.

2. «...ёки парда ортидан..»

Аллоҳ, таоло Мусо алайҳиссаломга Ўзи қўринмай туриб гапиргани каби.

3. «...ёхуд элчи юборади ва ул У зотнинг изни ила хоҳлаган нарсасини ваҳий қилур.»

Бунда Аллоҳ, таоло Ўзи билан Пайғамбари орасида воситачи-элчи қилиб фариштани юборди. Фаришта келиб Аллоҳ, таоло хоҳлаган нарсани Пайғамбарга етказади.

Пайғамбаримиз Мұхаммад алайҳиссаломнинг тажрибаларида ушбу фаришта воситасида бўладиган учинчи тур ваҳий тўрт хил келган:

1-хили: Фаришта келиб, ўзи қўринмаган ҳолда, керакли хабарни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қалбларига етказар эди. Бунга мисол қилиб уламоларимиз қуидаги ҳадиси шарифни келтирадилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам :

«Муқаддас рух, (фаришта) менинг қалбимга етказдики, албатта, ҳеч бир жон ўз ризқини мукаммал олмай туриб ўлмас. Бас, Аллоҳга тақво қилинглар ва талаби ризқни гўзал қилинглар», дедилар.

2-хили: Фаришта Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга эркак киши шаклида қўриниб гаплашар, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг гапларини ўзларига сингдириб олганлари-

дан кейин қайтиб кетар эди. Фариштанинг Диҳъятул Калбий исмли кишига ўхшаб келгани ҳақида ривоятлар кўп.

3-ҳили: Қўнғироқ чалинганидек овоз билан келарди. Ҳудди мана шу хили Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам учун қийин кечар эди. Ана ўшандা, қаттиқ совуқ қунларида ҳам, у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам терлаб, терлари оқиб кетар эдилар, улов минганинг бўйсулар, улов чўккалаб қолар эди. Бир марта у зотнинг тиззала-ри Зайд ибн Собит розияллоҳу анҳунинг тиззаларига тегиб турганда ваҳий келиб қолиб Зайд розияллоҳу анҳунинг тиззалари ёрилиб кетай деган.

4-ҳили: Фаришта Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларига ўзининг асл яратилган сувратида келар эди. Бу ҳолат икки марта такрор бўлган. Ўша марта ларда Жаброил алайҳисса-лом қанотлари билан осмони фалакни тўсган ҳолларида кўриниб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга хабарни етказган-лар. Кўриниб турибиди, бу ҳаммага ҳам муяссар бўлаверадиган нарса эмас. Бунинг учун Аллоҳнинг ихтиёри ва Унинг иноятига, фазлу қарамига сазовор бўлган инсон керак. Бунинг учун Муҳам-мад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам керак. Бунинг учун у зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг буюк қалби керак!

Аллоҳ таоло Ўз қаломини ким орқали, кимга юборишини жуда яхши билади. Аллоҳ таоло Ўзининг охирги динини кимга юбори-шини жуда яхши билади. Аллоҳ таоло Ўзининг охирги ва мукам-мал Пайғамбарлиги учун Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам-ни танлади. Аллоҳнинг танлови тўғридир.

«У зот ўта олий ва ўта ҳикматлидир.»

Шунинг учун ҳам, У зотнинг бу танлови олиймақом ва пур-ҳикмат бўлди.

Аллоҳ таоло охирги оятларда Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи в-салламнинг ўзларига хитоб қилиб, у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам-га ваҳий қандоқ ва нима учун юборилганини яна бир бор баён қилмоқда.

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكُمْ حَمْرَانَ مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَبُ وَلَا إِلَيْمَنْ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا
تَهْدِي بِهِ مَنْ شَاءَ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

52. Ана шунга ўхшаш, Биз сенга Ўз амримиздан бир руҳни ваҳий қилдик. Сен китоб нималигини ҳам, иймон нималигини ҳам идрок қилмас эдинг. Лекин, Биз уни бир нур қилдикки, у билан бандаларимиздан кимни хоҳласак ҳидоят қилурмиз. Ал-батта, сен тўғри йўлга ҳидоят қилурсан.

Яъни, эй, Мұхаммад, Биз сендан олдин ҳам Пайғамбарларга юқорида баён қылганимиздек услублар ила ваҳий қилиб келганимиз.

«Ана шунга ўхшаш, Биз сенга ўз амримиздан бир рухни ваҳий қилдик.»

Яъни, аввалги Пайғамбарларга ваҳий қылганимиздек, Ўз ихтиёри-миз ва амримиз ила инсониятта маънавий рух-жон қилиб, сенга Қуръонни туширдик. Аллоҳ таоло бу ояти каримада Қуръони Каримни, Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ваҳий орқали юборган сүнгти китобини рух-жон, деб атамоқда. Дарҳақиқат, Қуръони Карим инсони-ят учун маънавий рухдир. Фақат Қуръони Карим инсоният учун маънавий рухдир. Фақат у билангина инсоният маънавий жиҳатдан тирик бўла олади. Қуръон Аллоҳнинг каломидир. Уни Аллоҳ таолонинг Ўзи Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ваҳий орқали нозил қылгандир. Коғир ва мушриклар даъво қилаёттандек, Мұхаммад сол-лаллоҳу алайҳи васаллам Қуръонни ўzlари тўқиб олган эмаслар. Бунинг бўлиши мумкин ҳам эмас эди. Чунки, ваҳий келмасдан олдин:

«Сен китоб нималигини ҳам, иймон нималигини ҳам идрок қилмас эдинг.»

Ўқиш, ёзишни ўрганмаган уммий эдинг. Дин нима, диёнат нима, ваҳий нима, илохий китоб нима, билмас ҳам эдинг. Агар буларни билганингда, ўқиб-ўрганганларидан таъсирланиб, ўзига дин тўқиб олди, китоб нозил бўлди, деб даъво қилмоқда, десалар бўлар эди.

«Лекин, Биз уни бир нур қилдикки, у билан бандаларимиз-дан кимни хоҳласак ҳидоят қилурмиз.»

Ўша китоб – Қуръонни сен тўқиганинг йўқ. Уни Биз ўзимиз бир нур қилиб қўйдик. Ўша нур ила бандаларимиздан кимни хоҳласак жоҳилият зулматларидан Ислом-иймон ёруғлигига чиқа-рамиз. Ушбу китобга амал қила бориб,

«Албатта, сен тўғри йўлга ҳидоят қилурсан.»

53. Осмонлардаги нарсалар ва ердаги нарсалар Уники бўлган Аллоҳнинг йўлига (ҳидоят қилурсан). Огоҳ бўлингким, барча ишлар Аллоҳгагина қайтур.

Яъни, эй Мұхаммад, сен одамларни ҳидоят қиласиган тўғри йўл – осмонлару ердаги барча нарсаларнинг молики бўлмиш Аллоҳ, таолонинг йўлидир. Сен Аллоҳнинг китоби ваҳийлари ила Аллоҳ-нинг бандаларини Аллоҳнинг тўғри йўлига ҳидоят қилурсан. Эй, одамлар!

«Огоҳ бўлингким, барча ишлар Аллоҳгагина қайтур.»

ЗУХРУФ СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 89 оятдан иборат.

«Зухруф» сўзи безак, зийнат маъносини англатади. Ушбу сураси кариманинг ояларидан бирида бу дунё ҳаётининг бор-йўқ матоҳи «зухруф»га – беҳуда безак, зебу зийнатга ўхшатилади, ном ўша оятдан олинган.

Маълумки, Куръони Карим нозил бўлиши пайтида инсоният турли-туман бидъат-хурофот, бузук ақийдалар ва нотўғри тасаввурлар ботқоғида яшар эди. Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз Ҳазрати Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи вассалламга Куръони Каримни нозил қила бошлагач, яъни, кишиларни тавҳид дини бўлмиш Исломга амал қилишга, соф иймон ва ихлос или ёлғиз Аллоҳ таолога бўйсунишга амр этгандан сўнг мазкур бидъатлар йўли тўсили. Аллоҳ таоло Ўзи туширган ояллар воситаси или ўша хурофотларни астасекин муолажа қилишга киришди. Албатта, йиллар, авлодлар давомида кишилар онгига ўрнашиб қолган бидъатларни кўчириб ташлаб, ўрнига янгисини қўйиш осон эмас эди. Мушриклар ота-боболаридан мерос қолган эътиқод ва урф-одатларига маҳкам ёпишиб олиб, Куръоний ақийдаларга қарши жон-жаҳдлари билан курашар эдилар. Куръон эса, ўз навбатида, уларнинг нотўғри тасаввурларини мантиқ асосида, турли мисоллар билан фош этар, илоҳий амр заминидаги эътиқоднинг содда ва равшан эканини баён қиласади.

«Зухруф» сураси ҳам бошқа маккий суралар каби иймон, эътиқод масалаларини муолажа этиб, мазкур нотўғри тушунчаларни ўнглашга уринади.

Суранинг аввалида ваҳийнинг ҳақиқий масдари бўлган Куръоннинг илоҳий қалом эканлиги айтилади.

Сўнгра, Аллоҳ таолонинг биру борлигига, ҳар бир нарсага қодирлигига далолат қилувчи – осмонлару ер, тоғу тошлар, денгизлар, осмондан тушган сув, сув устида юрувчи кемалар, инсонга беминнат бериб қўйилган ҳайвонларнинг яратилиши ҳақида сўз кетади. Қизифи шундаки, уларни ким яратганлиги борасидаги саволга мушриклар ҳам, Аллоҳ яраттан, деб жавоб берганлар. Лекин, айни чоқда, Аллоҳга эмас, ўз қўллари билан ясад олган ҳайкал ва бут-санамларга ибодат қилганлар. Бу эса, ақлий жиҳатдан бир-

бирига мутлақо зид ҳолатдир. «Зухруф» сураси айнан ушбу ҳолатни муолажа қиласи. Бунга мушрикларнинг, фаришталар Аллоҳнинг қизлариидир, деган эътиқодлари мисол қилиб олинади ва бу ақий-данинг нақадар эсипастлик экани батафсил тушунтирилади.

Сўнгра, ўтган Пайғамбарлардан Иброҳим алайҳиссаломнинг рисолатлари эслатилади. Маълумки, Макка мушриклари, биз Иброҳим алайҳиссалом динидамиз, миллатидамиз, у кишининг меросхўримиз, деб даъво қиласар эдилар. Хўш, улар Иброҳим алайҳиссаломга эргашаётган бўлсалар, у зот чақирган йўлда юряптиларми? Сурада Иброҳим алайҳиссалом ҳеч қачон мушрик бўлмай, буту санамлардан биринчи бўлиб воз кечган, уларга қарши курашган зот бўлганларни таъкидланади.

«Зухруф» сурасида мушрикларнинг Пайғамбар шахси хусусидаги нотўғри тасаввурлари ҳам муолажа қилинади. Мушриклар Муҳаммад соллалоҳу алайҳи васалламдек фақир ва камтар инсоннинг Пайғамбар бўлишини тасаввурларига сифдира олмас эдилар. Уларнинг фикрича, Пайғамбар бой-бадавлат ва асьасаю дабдабали одам бўлиши керак эди. Сурада Аллоҳ таоло кимни Пайғамбар ўлароқ танлашини Ўзи билиши баён қилинади. Шунингдек, мушриклар мезонидаги молу дунё, турли дабдабалар инсон қадрининг ўлчови бўла олмаслиги, Аллоҳнингт наздида дунё ва унинг жамийки зебу зийнатлари сариқ чақачалик турмаслиги, уни Аллоҳ таоло ҳаммага, ҳатто кофир, осий ва мунофиқларга ҳам беравериши таъкидланади.

Ушбу ҳақиқатнинг далили сифатида Мусо алайҳиссалом ва Фиръавн қиссаси келтирилади. Молу дунёси, салтанати ва мартабаси ила керилиб, Мусо алайҳиссаломдан ўзини юқори тутган золим Фиръавннинг оқибати эсга олинади.

Суранинг охирида қиёмат шиддатлари, охират азоблари ва дўзахийларнинг ҳоли баён қилинади.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАХИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

حَمَدٌ وَالْكَتَبُ الْمُبِينُ إِنَّا جَعَلْنَاهُ فُرَءَ نَاعِرٍ بِالْعَلَّةِ كُمْ تَعْقِلُونَ

1. Ҳаа. Мийм.
2. Очиқ-ойдин китоб ила қасам.
3. Албатта, Биз уни арабча Қуръон қилдик. Шоядки, ақл юритсангиз.

Яъни, ақд юритасиз деган мақсадда охирги китобимизни араб тилида нозил этдик.

Аллоҳ таоло Үзининг охирги китоби учун араб тилини танлагани ва бу китобни ҳаётга татбиқ этиш учун араб Пайғамбар ва араб халқини танлагани сабаблари аввал айтиб ўтилди. Албатта, бу оятлар араблар учун шараф бўлиши билан бирга, улар устига жуда улкан масъулият ҳам юклайди. Қуръонга, иймонга, Исломга хизмат қилишдек катта масъулиятни қўяди. Араблар ақлларини ишлатиб, ўзларига юклатилган буюк вазифани тушуниб етишлари ва унга лойиқ хизмат қилишлари лозим бўлади.

وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَبِ لَدَيْنَا لَعَلَّيْ حَكِيمٌ

4. Албатта, у ҳузуримиздаги она китобдадир, у олийдир, ҳикматлидири.

Ушбу оядда Қуръони Карим Аллоҳ таоло наздида қанчалик юксак мақомга эга экани кўриниб турибди.

«Албатта, у ҳузуримиздаги она китобдадир.»

Уламоларимиз, «она китоб»дан мурод Лавҳул Маҳфуздир, деганлар. Демак, Қуръони Карим Аллоҳ таолонинг ҳузуридаги Лавҳул Маҳфузда сақданган. Бу эса, уни Аллоҳ таоло нақадар зўр қадрлаганини кўрсатади.

«У олийдир, ҳикматлидири.»

Яъни, Қуръон олий мартабали ва серҳикмат китобдир.

Лекин шунга қарамай одамлар бу китобни инкор қиласидилар, унга шак келтирадилар ва ундан юз ўтирадилар. Аллоҳ таоло келаси оятларда мана шунаقا тоифа кофиirlарга таҳдид ила хитоб қиласди:

أَفَنَضَرِبُ عَنْكُمُ الَّذِي كَرَصَفَ حَانَ كُنْتُمْ قَوْمًا مَسْرِفِينَ

5. Наҳотки, сиз исрофчи қавм бўлганингиз учун сиздан юз ўгириб, зикр(эслатма)ни буриб юборсан!

Кофиirlар Қуръонга иймон келтирмасликлари билан ўта исрофчи эканларини, яъни, Аллоҳ, уларга берган неъматларни ўз жойига эмас, балки бекордан-бекорга сарфловчи кишилар эканларини кўрсатдилар. Аслида, Аллоҳ таоло уларнинг тилларида китоб тушириши улар учун улуф неъмат эмасми? Аллоҳ таоло бу китоб ила уларга икки дунё саодати йўлини кўрсатиб қўйиши улуф неъмат эмасми? Аллоҳ таоло уларга бу китобни қиёмат кунига эслатма қилиб қўйи-

ши улуғ неъмат эмасми? Ушбу олий мартабали ва серҳикмат очиқ-оидин китобга ишонмасликдан ҳам ортиқ исрофгарчилик борми? Ана шу даражадаги нобакор, золим ва исрофчи кишиларни тек қўйиб қўйиш мумкинми?

«Наҳотки, сиз исрофчи қавм бўлганингиз учун сиздан юз ўгириб, зикр(эслатма)ни буриб юборсак?!»

Яъни, Қуръонни булар қабул қилмас экан, майли, юраверсинлар, деб уни бошқалар томонга буриб юборсак, тўғри бўладими?! Йўқ, Бизнинг одатимиз бундай эмас. Асл одатимизни билиш учун ўтган Пайғамбар ва умматларнинг ҳолига бир назар солинг!

وَكُمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَّبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ

6. Аввалгиларга қанчадан-қанча Пайғамбарлар юбордик.

Кишиларга Пайғамбар юборишимиз янгилик эмас. Аввал ҳам кўплаб Пайғамбарларни юборганимиз.

وَمَا يَأْنِيهِمْ مِنْ نَّبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهِزُونَ

7. Улар ўзларига келган ҳар бир Пайғамбарни, албатта, ис-теҳзо қилганлар.

Ана ўша аввалги қавмларга қайси бир Пайғамбар келса, албатта, уни масхара қилганлар.

فَاهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَضِيَّ مَثُلَ الْأَوَّلِينَ

8. Бас, Биз улардан кўра кучлироқларни ҳалок қилганмиз. Аввалгиларнинг мисоли (зикр бўлиб) ўтди.

Яъни, аввалги даврларда, биз Макка мушрикларидан кўра кучлироқ қавмларни ҳам Пайғамбарларимизни масхара этганлари учун ҳалок қилганмиз. Бунга мисол қиссалар Қуръоннинг бошқа оятларида ўтди. Бас, ҳозирги мушриклар ибрат олиб, ҳалок бўлмасларидан аввал ўзларини ўнглаб олсинлар.

Ажабланарлиси шуки, мазкур кофир ва мушриклар Аллоҳга куфр келтирадилар, Аллоҳ, юборган Пайғамбар устидан куладилар ва Аллоҳ туширган китобни инкор этадилар. Аммо:

وَلَيْسَ سَالِئُهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقُهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ

9. Улардан: «Осмонлару ерни ким яратган!» – деб сўрасанг, албатта: «Уларни азийз ва ўта илмли зот яратган», дерлар.

Куръони Каримнинг ушбу оятида кофир ва мушриклар энг оддий мантиққа ҳам хилоф иш тутишлари фош қилинмоқда. Улар Аллоҳга куфр келтирадилар. Аллоҳ Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни Пайғамбар қилиб юборишига ишонмайдилар. Аллоҳ, таоло ўз Пайғамбари Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга Куръонни нозил қылганига шак келтирадилар. Аммо:

«Улардан: «Осмонлару ерни ким яратган!» – деб сўрасанг, албатта: «Уларни азийз ва ўта илмли зот яратган», дерлар».

Хўш, шундай экан, унда нега осмонлару ерни яратган Ўша азийзу ўта илмли зотга иймон келтирмайсиз?! Нимага Ўша азийзу илмли зот юборган Пайғамбар Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга иймон келтириб, эргашмайсиз? Нимага Ўша азийзу ўта илмли зот нозил қылган Қуръонга иймон келтириб, унга амал қылмайсиз?! Ахир:

 الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

10. У зот сизга ерни бешик қилиб берди ва сизга унда йўллар қилиб қўйди. Шоядки, ҳидоят топсангиз.

Осмонлару ерни яратган, азийз ва ўта илмли ўша зот, яъни Аллоҳ сизга ерни чақалоқнинг бешигидек қулай қилиб берди. Яна, сизга ер юзида йўллар ҳам яратиб қўйди. Ўша йўллар орқали сиз кўзлаган мақсадингизга етиб оласиз. Шоядки, бу ҳақиқатларни тушуниб етиб, инсофга келиб, ҳидоят йўлига юрсангиз.

 وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَا يُقَدِّرُ فَأَشَرَّ نَارَ بِهِ بَلَدَةً مِيتَانًا كَذَلِكَ تُخْرِجُونَ

11. У зот осмондан ўлчов ила сув туширди. Бас, биз у(сув) ила ўлик юртни тирилтиридик. Сиз ҳам шунга ўхшаш чиқари-лурсиз.

Осмону ерни яратган, азийзу ўта илмли Аллоҳ, осмондан ёмғир, қор ёғдириб, ўлчов ила сув туширади. Сув билан ўлиб ётган ерларни тирилтириди. Уларга ҳаёт бахш этди. Бу ишга қодир Зот сизни ўлганингиздан сўнг қайта тирилтиришга ҳам қодирдир.

Қиёмат куни:

«Сиз ҳам шунга ўхшаш чиқарилурсиз».

Яъни, Аллоҳ, таоло ўлик юртларга ёмғир ёғдириб, ер остидаги ўсимликларни ундириб чиқарганидек, қиёмат куни сиз ҳам қабр-ларингиздан чиқариласиз.

Оқибат шундай бўлгач, фурсат борида ўзингизни ўнглаб, иймонга келиб, Аллоҳнинг бандалигини қилинг.

وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ لَهَا وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكُبُونَ لِتَسْتَوْأَ عَلَىٰ
ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذَكَّرُوا نِعْمَةُ رَبِّكُمْ إِذَا أَسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ اللَّذِي سَحَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا
كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنْتَهٰيُونَ

12. У зот барча жуфтларни яратган ва сизга кемалар ҳамда чорва ҳайвонларидан минадиган нарсаларингизни қилди.

13. Токи, сиз уларнинг устига ўрнашгайсизлар, сўнгра, уларнинг устига ўрнашиб олгач, Роббингиз неъматини эслаб: «Бизга буни бўйсундирган Зот покдир. Биз бунга қодир эмас эдик.

14. Ва, албатта, биз Роббимизга қайтгувчилардирмиз», дегайсиз.

Илм тараққиёти борлиқдаги Аллоҳдан бошқа ҳамма нарса жуфт бўлишини исбот этди. Нафақат инсон ва ҳайвонлар, балки наботтлар, жамодотлар, ҳатто, кўзга кўринмас электронлар ҳам (мусбат-манфий) жуфт бўлиши кашф этилди. Бу эса, ўз навбатида, доимий илоҳий мўъжиза — Қуръони Карим мўъжизаларини тасдиқлашда яна бир қадам бўлди. Ана шу кашфиётдан кейин,

«У зот барча жуфтларни яратган...» жумласини, Аллоҳ дунёдаги барча нарсаларни яратган зотдир, деб тушунишимиз осонлашди.

Ҳа, Аллоҳ таоло борлиқдаги барча нарсаларни, жумладан, коғирларни ҳам яратган зотдир.

Аллоҳ таоло борлиқдаги нарсаларни яратибина қўймаган. Балки сизга, эй инсонлар, яна бошқа неъматларни ҳам ато қилган.

Инсонлар бу оддий ҳақиқатни англаб етиб, Аллоҳга иймон келтиришлари керак, холос.

«...ва сизга кемалар ҳамда чорва ҳайвонларидан минадиган нарсаларингизни қилди.»

Қадимги замонлардан бери одамлар улов сифатида ушбу икки хил нақлиёт воситасидан фойдаланиб келадилар. Бу нарса Аллоҳ таоло томонидан берилган улкан неъмат эди. Инсофли, ўзини билган инсон ўзига миниш уловини бериб, хизмат қилдириб қўйган Зотни доимо яхшилик билан эслаб, Унга шукр этиши керак. Неъматта шукр айтиш шундай бўлади. Аллоҳ таоло меҳрибон, У зот бандала-рига мазкур неъматга нисбатан шукр одобини ҳам Ўзи ўргатиб қўймоқда.

«Токи, сиз уларнинг устига ўрнашгайсизлар...»

Яъни, кемаларни, чорва ҳайвонларини миниб, устига ўрнашгайсиз.

«...сўнгра, уларнинг устига ўрнашиб олгач, Роббингиз неъматини эслаб: «Бизга буни бўйсундирган Зот покдир. Биз бунга қодир эмас эдик. Ва, албатта, биз Роббимизга қайтгувчилардирмиз», дегайсиз».

Инсон маркабга мингандада ўзида аллақандай бир кўтаринкилик, фуур ва манманлик пайдо бўлганини сезади. Ана шунда, дарҳол, унга маркаб миниш имконини берган зотни, яъни Аллоҳ, таолони эсласа, Унга шукронга ўлароқ ушбу оятдаги дуони ўқиса, ҳамма нарса ўрнига тушади.

«Бизга буни бўйсундирган Зот покдир.»

Яъни, бизга бу маркабни берган Аллоҳ покдир. Агар ўша пок Зот маркабни бизга бўйсундириб бермаганида,

«Биз бунга қодир эмас эдик».

Бизда бундай маркабларни бўйсундириб олиш имкони йўқ. Бу иш бизнинг қўлимиздан келмас эди.

«Ва, албатта, биз Роббимизга қайтгувчилардирмиз», дегайсиз.»

Хеч қачон бошқага қайтмаймиз. Шунинг учун, доимо Уни эслаймиз. Доимо Унга ибодат ва шукр қиласиз.

Имом Муслим ривоят қилган ҳадисда қўйидагилар айтилади:

«Расулулоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон сафарга чиқиб уловга минсалар, уч марта «Аллоҳу акбар», деб такбир айтар ва қўйидагиларни ўқир эдилар: «Бизга буни бўйсундирган Зот покдир. Биз бунга қодир эмас эдик. Ва, албатта, биз Роббимизга қайтгувчилардирмиз».

Ё Аллоҳ! Биз сендан бу сафаримизда яхшилик ва тақвони, Ўзинг рози бўладиган амалларни сўраймиз.

Ё Аллоҳ! Ўзинг бизга бу сафаримизни осон қилгин. Унингузонини яқин қилгин. Ё Аллоҳ! Сенинг Ўзинг сафардаги соҳибсан. Аҳли аёлдаги халифасан.

Ё Аллоҳ! Мен сендан сафар қийинчиликларидан, турли ёмонликлардан, молу мулк ва аҳли аёлнинг ёмонликка юз тутишидан паноҳ сўрайман.

Ҳар бир мусулмон одам бунга амал қилмоғи даркор.

Кейинги оятларда мушрикларнинг, фаришталар Аллоҳнинг қизлариидир, деган бузуқ ақийдалари муолажа қилинади:

15. Улар бандаларидан Үнга бўлак (хукм) қилдилар. Албатта, инсон очиқ-ойдин ношукурдир.

Яъни, мушриклар У зотнинг бандаларидан бўлмиш фаришталарни Аллоҳнинг бўлаги – фарзанди деб ҳукм қилдилар. Фарзанди ота-она-нинг парчаси ҳисобланади. Шунинг учун ҳам, мушрикларнинг, фаришталар Аллоҳнинг қизлариdir, деган ақийдалари, улар Аллоҳнинг бўлагидир, дейиш билан тенг дейилмоқда. Аслида эса, фаришталар Аллоҳнинг бўлаги – фарзанди эмас, У зотнинг бандалариdir. Шундай бўлгандан кейин, эй, мушриклар, бу ҳукмингиз қандай ҳукм?!

أَمْ أَتَخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَنَكُمْ بِالْبَيْنِ

16. Ёки У зот Ўзи яратадиган нарсадан қизлар тутиб, сизларни ўғиллар ила сийладими?

Эй, мушриклар, Аллоҳ Ўзига фарзанд тутди, дейсиз. Ўғилни афзал кўриб ўзингизга, қизни эса, Аллоҳга раво кўрасиз. Наҳотки, У зот ўғилларни сизга бериб сийласа-да, Ўзига рафбат қилинмайдиган қизларни олса?!

Дарҳақиат, бу ҳукм мушрикларнинг жуда ҳам ноўрин ҳукмидир.

وَإِذَا بَشَرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسُودًا وَهُوَ كَظِيمٌ

17. Қачонки улардан бирортасига, Роҳманга мисол келтирган нарсанинг хушхабари берилса, ғазабга тўлиб, юзи қорайиб кетур.

Мушриклар, Аллоҳнинг фариштадан қизи бор, дейишади-ю, ўзларига, қиз кўрдинг, деган хушхабар келса, хафа бўлиб, ғазабга тўлиб, юзлари қорайиб кетади. Ўзига қиз фарзанд бўлишини шунчалар ёмон кўради. Ўзи ёқтиргмаган нарсани қандай қилиб Аллоҳ таолога нисбат беради?! Улар Аллоҳга кимни нисбат бермоқдалар?!

أَوْ مَنْ يُنَشِّئُ أَفْ الْحِلْيَةُ وَهُوَ فِي الْخُصَامِ عَيْرُ مُبِينٍ

18. Зебу зийнат ичида ўстириладиган ва хусумат пайтида очиқ-ойдин бўла олмайдиган кимсаними?!

Маълумки, қиз бола нозик бўлади. Аёл табиатан зебу зийнатни севади. Шу боис, у зебу зийнат ва безаклар ичида, авайлаб ўстирилади. Уруш-жанжал, талашиб-тортишишга ярамайди. Мушриклар ҳаёти эса, кўпроқ уруш-жанжал, жангу жидол билан ўтар

эди. Бу талашиб-тортишишлар ва ўзаро урушларда уларга ўғил болалар керак. Қизларни ёмон кўришларининг сабабларидан бири ҳам шу. Шундай экан, нима учун ўзларига ёқмаган нарсани Аллоҳга нисбат берадилар? Уларнинг бу ишлари ўзларининг тасаввурлари ва дунёқарашларига асосан ҳам ўта ноинсофлик-ку?

 وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ إِنَّشَا شَهِدًا وَأَخْلَقُهُمْ سُكُنًا كَبْ شَهِدَ تَهْمَمْ وَيُسْكُنُونَ

19. Улар Роҳманнинг бандалари бўлмиш фаришталарни аёллар ҳисобладилар. Ёки уларнинг яратилишига гувоҳ бўлдиларми?! Албатта, бу гувоҳликлари ёзилур ва сўроққа тутилурлар!

Мушриклар Роҳман сифатига эга Аллоҳнинг бандалари бўлган фаришталарни, ўзларича, аёл кишилар ҳисобладилар. Бундай қилишга уларнинг нима ҳаққи бор?

«Ёки уларнинг яратилишига гувоҳ бўлдиларми?!»

Яъни, Аллоҳ таоло фаришталарни яратаетган пайтда мушриклар гувоҳ бўлиб турган эдими? Аллоҳ ўшанда фаришталарни аёл қилиб яратганини кўриб қолган эдиларми?!

«Албатта, бу гувоҳликлари ёзилур ва сўроққа тутилурлар!»

Хеч шак-шубҳа йўқки, мушрикларнинг, фаришталар Аллоҳнинг қизлариdir, деган даъволари номаи аъмолларига ёзиб қўйилади ва қиёмат куни бу ҳақда сўроққа тутиладилар.

Бу ҳам етмаганидек:

 وَقَالَ لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدَتْهُمْ مَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ

20. Улар: «Агар Роҳман хоҳлаганида, биз уларга ибодат қилмас эдик», дедилар. Уларда бу ҳақда ҳеч бир илм йўқ. Улар фақат алжирамоқдалар, холос.

Маълумки, мушриклар орасида фаришталарга сифинадиганлари ҳам бор эди. Улардан, нега фаришталарга ибодат қиласиз, деб сўралса, Аллоҳнинг қизлариdir, шунинг учун уларга ибодат қилалини, деб жавоб қилар эдилар. Албатта, фаришталар Аллоҳнинг қизлари эканлиги қанчалик ботил бўлса, уларга топиниш ҳам шунчалик ботил ишдир. Ақл ишлатиб, далил суриштирилса, бу ҳақиқат дарҳол аён бўлади. Мушрикларнинг фаришталарга ибодат қилишлари ўта мантиқсиз эканлиги юзага чиқади. Ана шунда улар вазијатдан қутулиш учун ҳийла йўлига ўтадилар.

«Улар: «Агар Роҳман хоҳлаганида, биз уларга ибодат қилмас эдик», дедилар.»

Яъни, мушриклар, агар Аллоҳ хоҳлаганида, биз фаришталарга

ибодат қилмас эдик, бу иш бизнинг хоҳишимииз билан эмас, Аллоҳдинг истаги ила бўлмоқда, ахир, бу дунёда ҳар бир нарса Аллоҳ таолонинг хоҳиши билан бўлади-ку, демоқчилар. Бу, аслида, ботилни ирода қилиб айтилган ҳақ гапдир. Дунёдаги ҳар бир иш Аллоҳ таолонинг иродаси билан бўлиши ҳақ, аммо, Аллоҳ фаришталарга ибодат қилишимизга рози бўлди, дейишлик ботилдир. Чунки, Аллоҳ таоло ҳар бир инсонга ҳидоят ёки залолатни танлаш имкониятини ҳам бериб қўйган. Сўнгра унга ҳидоят йўлини танлашни буюрган. Агар инсон ҳидоят йўлини танласа, рози, куфр ва залолат йўлини танласа, норози бўлишини айтган. Мушриклар эса, ўзларини оқлаш учун баҳона тўқимоқдалар. Ҳолбуки,

«Уларда бу ҳақда ҳеч бир илм йўқ».

Қаердан ҳам уларда илм бўлсин? Ахир:

«Улар фақат алжиромоқдалар, холос».

Ҳеч бир ҳужжат ёки далилсиз, хаёлларига келган нарсани вай-самоқдалар, холос.

 أَمَّا لِيَنْتَهُمْ كَيْتَبًا مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ مُسْتَمِسُكُونَ

21. Ёки Биз уларга у(Куръон)дан олдин бир китоб берганимиз-у, улар уни маҳкам тутувчиларми?!

Ана ўша китобга суюниб, фаришталар Аллоҳдинг қизлари, демоқдаларми?! Ана ўша китоб асосида фаришталарга ибодат қилмоқдаларми?!

 بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا إِبَاء نَاعِلَى أُمَّةً وَإِنَّا عَلَىٰ إِثْرِهِمْ مُهْتَدُونَ

22. Йўқ! Улар: «Биз ота-боболаримизни бир динда топдикки, албатта, биз уларнинг изларидан (эргашиб) ҳидоят топгувчи-дирмиз», дедилар.

Куръондан олдин уларга китоб берилгани йўқ! Улар ҳеч қандай китобга суюнганлари ҳам йўқ. Уларнинг бирдан-бир ҳужжат-далиллари ота-боболарининг амаллариидир. Улар, ўзларича, ота-боболаримизга кўр-кўrona эргашсак бўлди, ҳидоят топамиз, деб хаёл қиладилар.

Эй Муҳаммад, уларнинг бу гапларию қилмишларидан ажабланма, хафа ҳам бўлма:

وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرَيْةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالُ مُتَرْفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا إِبَاء نَاعِلَى أُمَّةً وَإِنَّا عَلَىٰ إِثْرِهِمْ مُفْتَدُونَ

23. Худди шунингдек, Биз сендан илгари ҳам қайси бир қишлоқ-شاҳарга огоҳлантиргувчи юборсак, албатта, унинг зо-

дагонлари: «Таъкидки, биз ота-боболаримизни бир динда топдик ва, албатта, биз уларнинг изларидан эргашгувчилардирмиз», дедилар.

Ота-боболарининг ишларини ўз куфр ва залолатларига ҳужжат-далил қилиб олиш фақат Қуръон нозил бўлгандан кейинги мушрикларга хос эмас, балки бу дард барча давр мушрикларининг урф-одатидир.

Қачонки Аллоҳ томонидан огоҳлантирувчи Пайғамбар келиб, уларни ҳақ динга даъват қилиб, ўзига эргашишга чақирса, ўша юртларнинг бойлари, зодагон бошлиқлари ҳамманинг номидан жавоб бериб:

«Таъкидки, биз ота-боболаримизни бир динда топдик ва, албатта, биз уларнинг изларидан эргашгувчилардирмиз», дедилар».

Шунда уларга:

﴿قَلْ أَوْلَوْ جِئْتُكُمْ بِأَهْدَى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَيْنَهُمْ أَبَاءَهُمْ فَالْوَآءِنَا بِمَا أَرْسَلْتُمْ بِهِ كَفِرُونَ﴾

24. У (огоҳлантирувчи): «Агар мен сизга сиз ота-бобонгизни устида топган нарсангиздан ҳам ҳидоятлироқни келтирган бўлсам ҳам-а?!» – деди. Улар: «Биз сен ила юборилган нарсага кофирдирмиз», дедилар.

Яъни, ўша нобакор қавмга уларни куфрнинг ёмон оқибатидан огоҳлантирувчи бўлиб келган Пайғамбар:

«Агар мен сизга сиз ота-бобонгизни устида топган нарсангиздан ҳам ҳидоятлироқни келтирган бўлсам ҳам-а?!» – деди».

Яъни, мен келтирган дин, сизнинг ота-бобонгизнинг динидан кўра ҳидоятлироқ бўлса ҳам сиз ота-бобонгизнинг динида юришни давом эттираверасизми?! Мен келтирган динни инкор қилишда давом этаверасизми?! – деди. Шунда,

«Улар: «Биз сен ила юборилган нарсага кофирдирмиз», дедилар».

Ноилож қолган кофирлар гапни хаспўлашни йифиштириб, очиғини айтишди. Ўз кофирилларини тан олишди. Биз кофирмиз, дейишишди.

Шу боис ҳам,

﴿فَانْتَقْمَنَا مِنْهُمْ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَيْقَةُ الْمُكَذِّبِينَ﴾

25. Бас, Биз улардан интиқом олдик. Энди назар сол. (Пайғамбарларни) ёлғончи қилгувчиларнинг оқибати қандай бўлди?!

Биз уларнинг куфрлари учун муносиб жазо бердик:
«Бас, Биз улардан интиқом олдик».
Интиқом олишимиз турлича бўлган.
«Энди назар сол.»

Шошилмай назар солиб, ўрганиб чиқ. Аллоҳ томонидан келган Пайғамбарни ёлғончига чиқарган ҳар бир қавмнинг тарихини ўрганиб чиқ.

«(Пайғамбарларни) ёлғончи қилгувчиларнинг оқибати қандай бўлди?!»

Бундоқ қавмларнинг барчасининг оқибативой бўлган. Пайғамбарларни ёлғончига чиқарган қавмлардан бирортаси ҳам саломат қолмаган.

Бундан буён ҳам ким Пайғамбарни ёлғончига чиқарса, аввалги коғир-мушриклар учраган балога йўлиқади.

Юқоридаги оятларда мушрикларнинг ота-боболарига кўр-кўронга тақлид этишларининг баёни келди. Эндиғи оятларда уларнинг қилмишлари беҳуда даъво ва нотўғри иш эканини исботловчи далил келтирилади. Халилур Роҳман (Аллоҳнинг халили) Иброҳим алайхиссаломнинг қиссалари сўзланади.

Маълумки, араблар, хусусан, Ҳижоз араблари ўзларини Иброҳим алайхиссалом сулоласидан, деб билишар ва у зотдек улуғ Пайғамбар боболари борлиги билан жуда фахрланишар эди. Бу эса, уларнинг, биз ота-боболаримизга эргашамиз, деган гапларининг мутлақо нотўғрилигига ёрқин ҳужжат эди. Чунки, улар ўзларининг энг катта боболари Иброҳим алайхиссаломга эргашмаётганлари аниқ эди. Агар улар боболари Иброҳим алайхиссаломга эргашсалар, мушрик бўлишмасди. Чунки, Иброҳим алайхиссалом ҳеч қачон Аллоҳга ширк келтирган эмаслар. Балки ширкка қарши ашаддий курашчи бўлганлар. Иккинчидан, Иброҳим алайхиссалом ота-боболарига кўр-кўrona эргашмаганлар, балки мушрик оталари ва қавмларига қарши чиққанлар ва уларни тавҳидга даъват этганлар.

وَلِذَلِيلٍ إِبْرَاهِيمُ لَأَيْهٖ وَقَوْمُهُ إِنَّمَا مَعَهُمْ بَرَاءٌ إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيِّدُ الْعَالَمِينَ

26. Эсла, Иброҳим отасига ва қавмига: «Мен, албатта, сиз ибодат қилаётган нарсадан воз кечгувчиман.

27. Магар мени яратган Зотдангина (воз кечмасман). **Албатта, У зот мени ҳидоят қилур»,** деган эди.

Яъни, эй Муҳаммад, сен Иброҳимни эсла. У, «Иброҳимнинг миллатиданмиз, ота-боболаримизнинг изларидан эргашамиз», деб даъво қилаётган мана бу мушрикларга мутлақо ўхшамас эди.

«Иброҳим отасига ва қавмига: «Мен, албатта, сиз ибодат қилаётган нарсадан воз кечгувчиман...» деган эди.

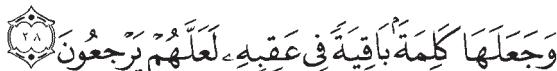
У ўз отасига ва қавмига: «Эй отам, эй қавмим, мен сиз ибодат қилаётган нарсаларнинг бирортасига ҳам ибодат қилмайман», деган эди.

«Магар мени яратган Зотдангина (воз кечмасман).»

Фақат ёлғиз У зотнинг Ўзигагина ибодат қиласман.

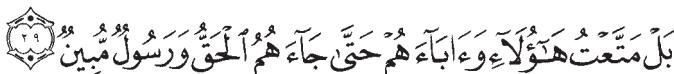
«Албатта, У зот мени ҳидоят қилур», деган эди.»

Фақатгина мени яратган зот, Аллоҳгина мени икки дунё саодатига ҳидоят қиласди, бошқа ҳеч қандай зот ҳидоят қила олмайди. Шунинг учун ҳам, фақатгина У зотнинг Ўзигагина ибодат қилиш матлуб.

28. Ва бу(сўз)ни у ўз ортидан зурриётiga боқий қолгувчи қилди. Шоядки (иймонга) қайтсалар.

Яъни, Иброҳим алайҳиссалом Аллоҳдан ўзга ҳеч бир илоҳга ибодат қилмаслик ҳақидаги сўзни, бошқача айтганда, «Лаа илааха Иллаллоҳ»ни ўзидан кейин келадиган зурриётлари ичиди боқий қоладиган қилди. Шоядки, зурриётлари куфр ва ширқдан иймонга қайтсалар. Иброҳим алайҳиссалом Пайғамбарларнинг отаси ҳисобланадилар. Зотан, кейин юборилган барча Пайғамбарлар, жумладан, Мусо, Ийсо ва Мұхаммад алайҳиссалом ҳам ўша зотнинг зурриётлари саналадилар. Ана ўшалар ва уларга эргашганлар орқали тавҳид калимаси ер юзида боқий қолиб келмоқда.

29. Мен эса, анавиларни ва уларнинг ота-боболарини, то уларга ҳақ ҳамда очиқ-ойдин Пайғамбар келгунча фойдалантиридим.

Ояти каримадаги «анави»лардан мурод мушриклардир. Аллоҳ, уларни ҳақир санаб «анави»лар демоқда. Аллоҳ, таоло Иброҳим алайҳиссаломга оид гап-сўзларни қўйиб, мушрикларнинг бевосита ўзларига тегишли сўзларни бошламоқда. Ўша мушрикларга ва уларнинг ота боболарига ҳақ Қуръон ва очиқ-ойдин Пайғамбар – Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам келгунга қадар дунё неъматларидан фойдалантириб турганини эслатмоқда. Уларни яратиб, шунчалар фойдалантирган Зот уларга ҳақ, китобни нозил қилиб, очиқ-ойдин Пайғамбарни юборганда хурсандлик билан кутиб олиб, дарҳол иймон келтиришлари лозим эди.

Аммо, улар тамоман тескари иш тутдилар.

وَلَمَّا حَاجَهُمُ الْحَقُّ فَالْوَاهِنَّدَ اسْحَرُ وَإِنَّا بِهِ كُفُّوْنَ

30. Қачонки уларга ҳақ келганида, улар: «Бу сеҳрdir ва, албатта, биз бунга коғирдирмиз», дедилар.

Яъни, мушрикларга Қуръон келганда унга куфр келтириб, уни «сеҳр» деб, түхмат қилдилар. Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Пайғамбар бўлиб келгандарида эса:

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْءَانُ عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْقَرِيْبَيْنِ عَظِيمٍ

31. Улар: «Ушбу Қуръон икки шаҳардан (бирида) бўлган улуғ кишига нозил қилинганида эди», дедилар.

Мушриклар айтаётган «икки шаҳар» Макка ва Тоиф шаҳарлариридир.

Аллоҳнинг каломи Қуръони Каримни инкор этиб, уни «сеҳр» деб, куфр келтирган мушриклар Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи вассалламдек етим, камбағал ва ҳеч бир мансаб эгаси бўлмаган кишининг Пайғамбарлигини ҳам инкор этдилар. Уларнинг жоҳилий ўлчовлари бўйича, молу дунёси кўп, мансаби, ҳукми ва султони бор одам «улуг киши» деб эътироф этиларди. Ана шундай одам Пайғамбар бўлишга лойик эди.

Ўша пайтда мушрикларнинг бу мақомга номзодлари ҳам бор эди. Маккада ал-Валид ибн Муғири, Тоифда Урвату ибн Масъуд ас-Сақафий исмли одамлар бўлиб, мушриклар: ана шулардан бири Пайғамбар бўлса арзиди, деган фикрда эдилар. Мушрикларнинг Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга Қуръон нозил бўлганидан кейин иймон келтирмасдан:

«Ушбу Қуръон икки шаҳардан (бирида) бўлган улуғ кишига нозил қилинганида эди», дейишларига сабаб шудир.

Лекин кимни Пайғамбар қилишни Аллоҳ таолонинг Ўзи жуда яхши билади. Аллоҳ, Ўз Пайғамбарининг мол-дунёли эмас, балки одоб-ахлоқли одам бўлишини хоҳлади. Шунинг учун ҳам, ўша талабларга тўлиқ жавоб берадиган Ҳазрати Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни Пайғамбар ўлароқ танлади.

Мушриклар Аллоҳнинг ишига аралашиб нима қиладилар?

أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ تَخْنُونَ قَسْمَنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفِعْنَا بَعْضُهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لَّيْتَ تَخْذِبَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحْمَتَ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمِعُونَ

32. Ёки улар Роббингнинг раҳматини тақсимлайдиларми? Биз ҳаёти дунёда уларнинг ораларида майишатларини тақсимладик ва баъзилари баъзиларини хизматкор қилиб олишлари учун айримларининг даражаларини айримларидан устун қилиб қўйғанмиз. Роббингнинг раҳмати улар жамлайдиган нарсадан яхшидир.

Нима учун мушриклар, фалончи эмас, пистончи Пайғамбар бўлсин, дейдилар.

«Ёки улар Роббингнинг раҳматини тақсимлайдиларми?!»

Пайғамбарлик Аллоҳнинг бандаларига берадиган энг қатта раҳматидир. Ўша раҳматни кимга тақсим қилиш мушрикларнинг ихтиёридами?!

Раҳматни тақсимлаш ёлғиз Аллоҳ, таолонинг иши, Пайғамбарлик у ёқда турсин, оддий ризқ-рўзни ҳам ўша кофиirlарга-да У зотнинг Ўзи тақсимлайди.

«Биз ҳаёти дунёда уларнинг ораларида майишатларини тақсимладик.»

Бу дунё ҳаётида майишат, ризқ-рўз одамлар орасида Аллоҳ томонидан турлича тақсимланган. Бир шахснинг ризқи бошқаси-никидан, бир жамиятники иккинчисиникидан, бир замонники бошқа замонникидан фарқли бўлади. Кишилар ўртасидаги ризқ турли даражада бўлиши ҳам ҳикматлидир. Буни қуйидаги жумла баён қилади:

«...ва баъзилари баъзиларини хизматкор қилиб олишлари учун айримларининг даражаларини айримларидан устун қилиб қўйғанмиз».

Бу дегани, пулсизларни пули кўпларга қул, чўри ёки хизматкор қилиб қўйғанмиз, дегани эмас. Балки, инсонлар ризқ-рўздаги тафовутлари туфайли бир-бирларига хизмат қиласидар, деганидир. Ана шу асосда давлат раҳбари деҳқонга, деҳқон давлат раҳбари, бой камбағалга, камбағал бойга хизмат қиласи. Бу дунёдаги ризқ масаласи ана шундан иборат.

«Роббингнинг раҳмати улар жамлайдиган нарсадан яхшидир.»

У раҳматни Аллоҳ таоло Ўзи хоҳлаган бандасига беради. Чунки, бу буюк илоҳий раҳмат бўлмиш Пайғамбарлик ва дунёнинг матоҳи, ҳойи-ҳаваси орасида ҳеч қандай алоқа йўқдир. Бундай маънавий неъматлар фақат пок, тақводор ва дунё матоҳига ўзини урмаган кишиларга берилади.

Дунёнинг зебу зийнати, ҳойи-ҳаваси, мол-мулки ва обрў-эътиборини ким хоҳласа, олаверсин.

وَلَوْلَا أَن يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقْفًا مِنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ

33. Агар одамлар бир миллат бўлиб қолишлари (хавфи) бўлмаганда, албатта, Биз Роҳманга куфр келтирадиганларнинг уйлари шифтини ва унга чиқадиган нарвонларини кумушдан қилиб қўяр эдик.

34. Ва уйларининг эшикларини ҳам, устида ёнбошлаб ётадиган сўриларини ҳам.

Маълумки, моддий нарсалар одамларга тезроқ таъсир қиласди. Бу дунёга қизиқдан одамлар кўпроқ бой-бадавлат одамлардан ўрнак олишга, уларга тақлид қилишга уринадилар. Инсонни яратган Аллоҳ таоло инсондаги бу табиятни яхши билади ва шунга биноан тадбир қиласди. Аслини олганда, бу дунёning ўткинчи матоҳлари Аллоҳ таоло наздида шу қадар қадрсизки, У зот ўзига қуфр келтирадиганларни молу дунё, зебу зийнатга кўмиб ташлаши ҳеч гап эмас. Истаса, ўша кофирларнинг уйларидаши шифтларигача, юқорига чиқадиган нарвон зинапояларигача, эшикларию ётадиган сўриларигача кумушдан қилиб ташлайди. Аммо, бу ҳолни кўрган бошқа одамлар ҳам зебу зийнатга қизиқиб, кофир бўлсанг, бой бўлар экансан деб, ўзларини куфрга уришлари, оқибатда ҳамма бир миллат, яъни, кофир миллатига айланиб қолиш хавфи пайдо бўлади. Шунинг учун, Аллоҳ таоло бу ишни қилмайди.

وَزُخْرُفًا وَإِن كُلُّ ذَلِكَ لَمَّا مَتَّعَ الْحَيَاةُ الْأُدْنِيَا وَالْآخِرَةُ عِنْدَ رِبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ

35. Ва зебу зийнату безакларни ҳам. Буларнинг ҳаммаси ҳаёти дунёning матоҳидан бошқа нарса эмас. Охират эса, Роббинг наздида тақводорлар учундир.

Агар юқоридаги мулоҳаза бўлмаганида, Аллоҳ таоло мазкур нарсалардан ташқари ҳам, ўзига қуфр келтирганларни зебу зийнату безакларга кўмиб ташлар эди. Аллоҳ таоло ўлчовида, Ислом ўлчовида молу дунё, зебу зийнат ана шундай қадрсиз, ўткинчи нарсадир.

«Буларнинг ҳаммаси ҳаёти дунёning матоҳидан бошқа нарса эмас.»

Беш кунлик дунё ҳаёти тугаши билан ҳаммаси тугайди. Уни кўрган ҳам, кўрмаган ҳам бир бўлади. Ҳали буларнинг ҳисоб-

китобини бериш ҳам бор. Аммо абадий роҳат, ҳақиқий неъматдиёри бўлган:

«Охират эса, Роббинг наздида тақводорлар учундир».

Бинобарин, одамлар тақводор бўлиб яшашга ҳаракат қилинлар.

وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نَقِيَّضُ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ فَرِينٌ

36. Ким Роҳманнинг эслатмасидан шабкўр бўлиб олса, Биз унга шайтонни яқин қилиб қўюрмиз, бас, у унга доимий ҳамроҳ бўлур.

«Шабкўрлик» кундузи кўриб, кечаси кўрмай қолиш касалидир. Биз «шабкўр» деб таржима қилган сўз арабчада «яъшу» дейилиб, бу сўз баъзида кўриб, баъзан кўрмай қоладиган касалга ишлатилади. Оятдаги

«Роҳманнинг эслатмаси»дан мақсад эса, Қуръон ва Исломдир. Ушбу оят таъкидламоқдаки, баъзи одамлар Қуръонга ва Исломга нисбатан шабкўр бўладилар. Бошқа нарсаларни кўриб, фарқлаб, тушуниб, керакли муомаласини қиласверадилар, аммо Қуръонга келгандан, Исломга келгандан, кўрмайдиган, эшитмайдиган, тушунмайдиган бўлиб оладилар. Уларнинг бу сохта касалликлари ўзларига зарар келтиради.

«Ким Роҳманнинг эслатмасидан шабкўр бўлиб олса, Биз унга шайтонни яқин қилиб қўюрмиз, бас, у унга доимий ҳамроҳ бўлур.»

Ким Аллоҳнинг зикридан ва эслатмасидан ғофил қолса, ўзини билмаганга, кўрмаганга солса, уни шайтон миниб олади. Үндан одамнинг энг яқин дўсти шайтон бўлади. Шайтон үндан ҳеч ажралмайди, доимо васвасага солиб юради. Бу ҳол эса, энг ёмон оқибаттга олиб келади.

وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسِبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ

37. Албатта, у(шайтон)лар йўлдан тўсурлар ва улар ўзларини шак-шубҳасиз ҳидоят топгувчилардек ҳисоблайдилар.

Яъни, Аллоҳни унугтиб, шабкўр бўлиб олганларни шайтонлар тўғри йўлдан адаштиради, васваса қилиб, нотўғри йўлга юргизади. Кўзини очишига, ўзига келиб ҳақиқатни англашга имкон бермайди.

Натижада, шайтонга асир тушган шабкўрлар ўзларини ҳеч шак-шубҳасиз ҳидоят топган ҳисоблаб, қувониб юраверадилар.

Бу эса, энг катта мусийбатдир. Залолатда бўлатуриб, ўзини ҳидоятда ҳисоблаш, нотўри иш қилатуриб, тўғри иш қилаётган ҳисоблаш энг катта бахтсизлиқдир. Бундай одам шайтоннинг ифволига учиб, уни дўст санаб юраверади.

حَقٌّ إِذَا جَاءَ نَاقَلَ يَنْلَيْتَ بَيْنِ وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَسْرِقِينَ فِي سَاسُ الْقَرَبِينَ

38. Токи, ҳузуримизга келганда: «Қани энди мен билан сенинг оранг мағриб ила машриқчалик узоқ бўлса эди. Бас, сен нақадар ёмон ҳамроҳсан», дер.

Аллоҳнинг зикридан шабкўр бўлиб олган ғофил ғафлатида юра-юра, бир куни қиёмат қоим бўлиб:

«ҳузуримизга келганда», ахволни кўради, ҳақиқатни англайди ва ҳамма бало шайтон билан яқинлиги натижаси эканлигини тушуниб етади. Шунда шайтонга қараб:

«Қани энди, мен билан сенинг оранг мағриб ила машриқчалик узоқ бўлса эди»,

сенга йўлиқмаган, сени умуман кўрмаган бўлсам эди,

«Бас, сен нақадар ёмон ҳамроҳсан», дер».

Аммо бу афсус-надоматлар фойда бермайди. Энди қиёмат қоим бўлди. Фурсат ўтди. Фурсат ўтгандан кейин қилинган афсусу надоматдан манфаат йўқ.

Эй, кофиirlар, эй, Роҳманнинг зикридан шабкўр бўлиб олганлар!

وَلَنْ يَنْفَعَ كُمْ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ أَنْكَمْ فِي الْعَذَابِ مُشَرِّكُونَ

39. Зулм қилганингиз учун бугунги кунда азобга шерик бўлингиз ҳам ҳеч фойда бермас.

Одатда, бошига кулфат тушганлар сони қанча кўп бўлса, ўша кулфат фами шунча енгиллашади. Мусийбатзада одамлар бир-бирларини қўриб, ўзларига тасалли олади, қўпга келган тўй экан, битта мен эмас, бошқаларнинг ҳам бошига тушибди, деб ўз дардини енгиллаштиради. Аммо охират куни шайтонлар билан уларга эргашганлар азобда шерик бўлсалар ҳам, азоблари ҳеч енгиллашмас экан. Охиратнинг азоби шунчалик оғир экан.

Кофиirlарнинг қиёмат куни азобини қандай тотиши таърифланниб турилиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилинади, у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга тасалли берилади.

Эй Муҳаммад!

أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّاً وَتَهْدِي الْعُمَّىٰ وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٌ

40. Сен карларга эшиттира олармидинг ёки кўрларни ва очиқ-ойдин залолатда бўлган кимсаларни ҳидоятга сола олармидинг?!

Ушбу оятда Аллоҳ таоло кофир ва мушрикларни кўру кар деб эълон қилмоқда. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассалламга тасалли бериб, асли кўр ё кар одамга бирор нарсани кўрсатиш ё эшиттириш амри маҳол бўлганидек, қалб кўзи кўр ё кар кимсаларга ҳам ҳидоят йўлини кўрсатиш ё эшиттириш маҳол иш эканини айтмоқда. Қуръони Каримда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассалламга бу хил тасалли жуда кўп такрорланган. Бу билан кишиларнинг ҳидоят топиши ёки залолатта кетиши фақат Аллоҳнинг хоҳишига боғлиқлиги, Пайғамбарнинг бу ишга дахли йўқлиги уқтирилади. Пайғамбарнинг вазифаси фақат етказиш эканлиги таъкидланади.

Пайғамбар дастлаб илоҳий даъватни етказган пайтида баъзилар унга қулоқ осади, баъзилар эшитмайди. Пайғамбар эшитганларга даъватни давом эттиради, уларга ҳидоят йўлини кўрсатади. Аммо ким Пайғамбарнинг даъватларига қулоқ солмаса, у маънавий кар бўлади, унга бир нарсани эшиттириб бўлмайди. Ундай одам маънавий кўр бўлади, унга ҳидоят йўлини кўрсатиб бўлмайди.

Шунинг учун, Пайғамбаримиз Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи вассаллам ҳам даъватга қулоқ солмаётган, ундан юз ўгираётган кишилар ҳақида кўп ўйлаб, ташвиш қилиб, ўзларини ортиқча қийнамасинлар. Улар билан Аллоҳ таолонинг Ўзи ҳисоб-китоб қиласиди. Бу маъно қуйидаги икки оятда баён қилинади:

فِيمَنَذَهَبَنَ يَكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُّنْقَمُونَ

41. Агар сени кетказсак ҳам, албатта, Биз улардан интиқом олурмиз.

Яъни, эй Муҳаммад, қилмишлари учун кофирлардан ўч олишимиздан, уларни азоблашимиздан олдин сени бу дунёдан кетказсак ҳам, бу иш шу ҳолича қолиб кетмайди:

«...албатта, Биз улардан интиқом олурмиз».

Улардан интиқом олмай қўймаймиз.

أَوْ نُرِينَكَ الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُّقتَدِرُونَ

42. Ёки Биз уларга ваъда қилинган нарсани сенга кўрсатурмиз. Бас, албатта, Биз уларга (азоб беришга) қодирмиз.

Яъни, улардан сен кетмасингдан олдин ҳам интиқом олишимиз мумкин. У ҳолда:

«...Биз уларга ваъда қилинган нарсани сенга кўрсатурмиз».

Биз кофиirlарга ваъда қилинган азобни сен тирик бўлган вақтда ҳам бера оламиз, сен уни қўрасан.

«Бас, албатта, Биз уларга (азоб беришга) **қодирмиз.»**

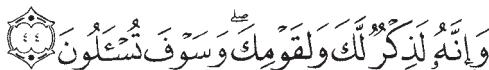
Қачон хоҳласак, ўшанда азобни берамиз. Шунинг учун, кўнглинг тўқ бўлсин. Кофиirlарнинг тасарруфларига ташвишланиб юрма.

43. Бас, ўзингга ваҳий қилинган нарсани маҳкам тут! Албатта, сен тўғри йўлдасан.

Аллоҳ сенга ваҳий қилаётган Қуръонни маҳкам тут. Унга амал қилишда сабитқадам бўл! Ўз йўлингдан қолма! Бошқаларнинг гапсўзларига қулоқ солма! Хотиринг жам бўлсин.

«Албатта, сен тўғри йўлдасан.»

44. Албатта, у(Қуръон) сенга ҳам, қавмингга ҳам шарафдир. Ва, албатта, сўралурсизлар.

Эй Муҳаммад, ҳеч шубҳа йўқки, албатта, сенга туширилган Қуръон сен учун шон-шарафдир, шунингдек, сенинг қавмингга ҳам шон-шарафдир.

Дарҳақиқат, Қуръони Карим Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи вассалламга шону шараф бўлди. Ушбу абадий илоҳий мўъжиза бўлмиш Қуръон у зоти бобаракотнинг зикрларини бутун оламга таратди, бутун оламда миллионлаб одамларни у зотга уммат қилди. Соңизсаноқсиз мўмин-мусулмонлар томонидан доимий равишда у зот соллаллоҳу алайҳи вассалламга саловоту саломлар айтилиб туришига сабаб бўлди.

Шунингдек, Қуръони Карим Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи вассаллам қавмларига ҳам шону шараф келтирди. Улар Қуръон уммати ўлароқ бутун дунёга танилдилар. Қуръонга амал қилароқ дунёning пешқадам умматига айландилар. Дунёдаги барча халқлар уларга ҳавас билан қарайдиган бўлди. Улар оятдаги:

«...ва албатта, сўралурсизлар» жумласини ҳис этиб яшаганлари, Қуръон орқали ўзларига юклатилган масъулиятни бажаришга сид-қидилдан ҳаракат қилганлари учун, Қуръон уларга шону шараф бўлди.

Аммо, вақт ўтиши билан, афсуски, бу ҳис сусайди. Қавм астасекин Қуръондан четлади. Устига юкланган масъулиятдан қавм ўзини тортди. Бунинг натижаси ўлароқ, улар дунё халқлари сафи-нинг охирига тушиб қодилар. Қуръон ҳам уларга шон-шараф келтирмай қўйди. Энди бу қавм шон-шарафга фақат Қуръон орқалигина эришиши мумкинлигини тушуниб этиши керак. Қуръонни уларга шону шараф қилиб берган зот—Аллоҳ, томонидан тезда келадиган қиёмат кунида албатта сўралишларини чуқур ҳис этишлари керак. Бу ҳис эса, ўз навбатида, уларни жиддий амалга чорлаши керак.

Энди, яна мушриклар масаласига қайтиладиган бўлса, уларнинг сохта худоларини рад этишинг янгилик эмас. Эй Мұҳаммад, сендан олдинги барча Пайғамбарлар Аллоҳнинг шериги борлигини инкор қилишган:

وَسْأَلَ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الْرَّحْمَنِ إِلَهَ يَعْبُدُونَ

45. Сендан олдин Биз юборган Пайғамбаримиздан сўра: Роҳмандан бошқа ибодат қилинадиган илоҳлар қилган экан-мизми?!

Дунё тарихида ҳеч бир Пайғамбар Аллоҳдан бошқага ибодат этишга чақирган эмас.

Дунёда ҳеч бир Пайғамбар Аллоҳдан бошқа илоҳга ибодат қилган ҳам эмас.

Дунёда ўтган ҳамма Пайғамбарлар фақат Роҳман сифатли Аллоҳ, таологагина ибодат қилганлар ва одамларни ҳам фақат Аллоҳнинг Ўзигагина ибодат қилишга чақирганлар.

Юқорида зикр этилганидек, мушриклар Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Пайғамбарликларига у зотнинг камбағалликлари учун, мансабдор бўлмаганлари учун ишонишмаган ва Пайғамбарликка Макка ёки Тоифдаги бой-бадавлат қабила бошлиқларидан бирини тавсия қилишганди. Ўшанда ояtlар орқали керакли жавоб берилган эди. Юртларни иймон нури билан мунаvvар қилиш, бандаларни жоҳилият зулмидан озод этиш, барча авлодларни залолат ботқоғидан ҳидоят чўққисига олиб чиқиш учун, майишатга берилган, молу дунё тўплашни яхши биладиган одам эмас, олий ахлоқли, маънавий жиҳатдан бой, соф қалбли, сабр-бардошли одамлар кераклиги уқтирилган эди.

Эндиgi ояtlарда эса, ўша масалага жонли мисол тарийқасида тарихда бўлиб ўтган бир воқеа—Мусо алайҳиссалом билан Фиръавн қиссаси келтирилади.

Фиръавн қандайдир қабиланинг раиси эмас, Мисрдек қадимий

маданиятлар бешиги бўлган буюк бир давлатнинг подшоҳи эди. Молу мулқда, иззат-ҳурматда ҳеч бир одам унга тенг кела олмасди. Аммо, Аллоҳ таоло Пайғамбарликни Фиръавнга эмас, ҳеч нарсаси йўқ, қабиласи Фиръавнга хизматкор бўлган, гўдаклигида фаяқат Аллоҳнинг инояти билангина ўлимдан қутулиб қолган Мусо алайҳиссаломга берди. Энди Мусо алайҳиссалом подшоҳ, Фиръавнни йўлга бошлашлари керак эди.

 وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ إِلَيْ فِرْعَوْنَ وَمَلَائِيْهِ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ

46. Батаҳқиқ, Биз Мусони Ўз оят(мўъжиза)ларимиз ила Фиръавнга ва унинг аъёнларига юбордик. Бас, у: «Албатта, мен оламлар Роббининг Пайғамбаридириман», деди.

Яъни, Биз Мусони унинг Пайғамбарлигини тасдиқловчи Ўз оят (мўъжиза)ларимиз ила Миср подшоҳи Фиръавнга ва унинг аъёнлари олдига юбордик. Мусо уларнинг олдига бориб:

«Албатта, мен оламлар Роббининг Пайғамбаридириман», деди».

Яъни, уларга ўзининг Аллоҳ томонидан Пайғамбар қилиб юборилганини айтди. Уларга ўзининг ҳақ Пайғамбар эканлигини тасдиқловчи мўъжизалар кўрсатди.

 فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِإِيمَنَنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَصْحَّكُونَ

47. Бас, қачонки у уларга оят(мўъжиза)ларимизни келтирганда, улар бандоҳ, у(мўъжиза)лардан қула бошладилар.

Яъни, Мусо Фиръавн ва унинг аъёнларига ўзининг ҳақ Пайғамбар эканлигини тасдиқловчи мўъжизаларимизни кўрсатганда, улар бирдан мазкур мўъжизаларни масхара қилиб қула бошладилар.

 وَمَا نَرِيهِمْ مِنْ إِلَيْهِ أَكْبَرُ مِنْ أَخْتِهَا وَأَخْذَتْهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرَجِعُونَ

48. Биз уларга қайси бир оят(мўъжиза)ни кўрсатсак ҳам, албатта, у ўз шеригидан каттароқ бўлар эди. Шояд, (хатоларидан) қайтсалар, деб уларни азоб-ла тутдик.

Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссаломга тўққизта мўъжиза – қўл, асо, тўфон, чигиртка, бит, бақалар, қон, очлик йиллари ва мевалар нуқсонини берган эди. Фиръавн ва унинг қавмига бу мўъжизаларнинг ҳаммаси бирин-кетин кўрсатилди. Ҳар бир мўъжиза ўзидан олдингисига нисбатан кучлироқ, муддатлироқ бўлди. Чунки, ҳар бир мўъжизадан кейин кофир қавмнинг инкори янгиланар, кучаяр эди.

Шу билан бирга, Аллоҳ таоло уларни азоб ила ушлаб ҳам турар эди. Бундан, шояд, бу қавм ўзига келиб, хатоларидан қайтиб, тўғри йўлга тушсалар, деган мақсад кўзланар эди.

Аммо бундай бўлмади. Мазкур коғир қавм ўзини тескари тутди. Азоб келган вақтда:

وَقَالُوا يَا أَيُّهُ السَّاحِرُ أَدْعُ لِنَارِبَكَ بِمَا عِهْدَتْ دُونَ

49. Улар: «Эй сехргар! Сенга берган аҳдига биноан, биз учун Роббингга дуо қил! Албатта, биз ҳидоят топгувчилардан бўламиз», дедилар.

Ушбу оятдан Фиръавн ва унинг қавми нақадар ашаддий коғир эканлиги билиниб турибди. Улар бошларига азоб тушганида nochor қолиб, Мусо алайҳиссаломга мурожаат қилишга мажбур бўлмоқдалар. Мусо алайҳиссалом Роббиларига дуо қилсалар, азобдан халос бўлишларини ҳам билиб турибдилар. Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссаломга аҳд берганини ҳам яхши биладилар. Аммо шундай бўлса ҳам,

«Улар: «Эй сехргар! Сенга берган аҳдига биноан, биз учун Роббингга дуо қил!» – демоқдалар.

«Эй Мусо!» ёки «эй Пайғамбар!» дейишга тиллари бормаяпти, бўйинлари ёр бермаяпти.

«Албатта, биз ҳидоят топгувчилардан бўламиз», дедилар.»

Яъни, аввал азобни биздан кўтарасан, кейин ҳидоятта юрамиз, дедилар. Аслида, мўъжизани кўрдик, азобни тотдик, бас, сен ҳақ экансан, биз иймон келтирдик, дейишлари лозим эди. Буни ҳам, ўзлари айтганларини ҳам қилмадилар.

فَلَمَّا كَشْفَنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ

50. Бас, қачонки улардан азобни аритсанг, тўсатдан улар (аҳдни) бузарлар.

Яъни, Биз уларнинг аҳдига кўра ўзимиз туширган азобни аритсанг, улар азоб ариши билан дарҳол аҳдни бузиб, ҳидоят йўлига юрмай, куфрда бардавом бўлар эдилар.

Подшоҳлиги, молу мулки, имкониятларидан мағрур бўлган

وَنَادَى فِرْعَوْنٌ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَقُومُ الَّذِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَرُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي

أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٤١﴾ أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكُادُ يُبْيَنُ ﴿٤٢﴾ فَلَوْلَا أَلْقَى عَلَيْهِ أَسْوَرَةً
مِنْ دَهِّ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿٤٣﴾

51. Фиръавн ўз қавмиға: «Эй қавмим! Миср мулки ва мана бу остимдан оқиб турган анҳорлар меники эмасми?! Кўрмаяп-сизларми?!

52. Мен мана бу хор, гапини очиқ баён қила олмайдиган кимсадан яхши эмасманми?

53. Унга тиллодан бўлган билакузуклар ташланса ёки у билан бирга фаришталар ҳамроҳ бўлиб келса бўлмас эдими?!» – деб нидо қилди.

Подшоҳлиги, молу мулки, имкониятларидан мағрур бўлган Фиръавн ўз одамларининг Мусо алайҳиссалом томонга оғиб кетишидан қўрқиб, ўзича афзал деб билган сифатларини зикр қилиб, қавмнинг ихлосини орттиromoқчи бўлди. Фиръавн қавмиға Мисрнинг мулку султони ўзиники эканини айтди.

«Фиръавн ўз қавмиға: «Эй қавмим! Миср мулки ва мана бу остимдан оқиб турган анҳорлар меники эмасми?! Кўрмаяп-сизларми?!»

Фиръавндеқ Миср подшоҳини қўйиб, Мусога эргашиб кетмасликка тарғиб қилмоқчи бўлди. Фиръавн қавмининг эътиборини остидан оқиб турган анҳорларга ҳам қаратди. Бу нарсалар ҳам ўзиники эканини айтиб, қавмни ўзига жалб қилмоқчи бўлди.

Бечора фиръавнларнинг бундан бошқа чоралари ҳам йўқ. Улар доимо одамларни ўз ҳукмларига юритишга, молу дунёлари билан ҷалғитиб ўзларига тобеъ қилишга уринадилар. Одамларга бари яхшилик молу мулқда, нозу неъматда, деб тушунтиришга ҳаракат қиласидилар. Айни чоқда, ҳидоят даъватчисини хору зор, ҳақир ҳолда кўрсатишига интиладилар. Мана, Фиръавн ҳам Мусо алайҳиссаломни обрўсизлантиришга уриниб, деди:

«Мен мана бу хор, гапини очиқ баён қила олмайдиган кимсадан яхши эмасманми?»

Фиръавннинг бу гапидан, аввало, унинг нақадар аҳмоқ эканлиги, иккинчидан, Аллоҳ таоло шу даражада эсипаст одамга ҳам катта бир юртнинг подшоҳлигини, мулку султонини, молу дунёни бериб қўйиши мумкинлиги кўриниб турибди.

Хоким ва мулқдорларнинг дин йўлига юрмаслигининг сабабларидан бири – даъватчининг ўзидан устун бўлиб қолишидан қўрқишидир. Фиръавннинг гапларида шу маъно бор. Фиръавн ҳамма нарсада ўзини устун қўйиб ўрганиб қолган. Бошқа бир одам ўзи-

дан устун бўлишини, унга таълим ва кўрсатмалар беришини кўтара олмайди. Шунинг учун, Фиръавн Мусо алайҳиссалом шахслини ерга уриб, ўз шахсини юқори қўйишга уринмоқда.

Фиръавн ўзини мақтаб, даъватчини ерга уришда ҳар қанақа пасткашлиқдан ҳам қайтмайди. Заррача одамийлиги, озгина инсоғи бор одам Фиръавнинг ишини асло қилмайди. Аммо Фиръавндан ҳар ишни кутиш мумкин.

Инсоний мурувват, инсоғ ва жувонмардлик рақибининг жисмоний нуқсонларини овоза этишни тақозо қилмайди. Ўзини эр билса, ўзгани шер билишга чақиради. Аммо Фиръавн Мусо алайҳиссаломнинг тилидаги озгина дудукланишни айб санади. Инсонийлик даражаси бўйича асосий мезон қилиб:

«Мен мана бу хор, гапини очик баён қила олмайдиган ким-садан яхши эмасманми?» деди.

Сўнгра эса, яна ҳам пастлашиб, ўзаро тафовутни тиллодан бўлган зебу зийнат билан фарқламоқчи бўлди:

«Унга тиллодан бўлган билакузуклар ташланса...» бўлмас эдими, деди.

Табиийки, иймонсиз подшоҳлар зару кимхобларга бурканган бўладилар. Улар ўша зару кимхобларни ўзларининг афзалликлари деб биладилар. Фалончи мендан паст, чунки менинг кийимим ва зебу зийнатим униқидан яхшироқ, устунроқ, деб юрадилар. Албатта, Аллоҳнинг динига чақиравчи шахсда зару кимхоб ҳам, тилло-кумуш ҳам бўлмайди. Афзалликни тилло-кумуш билан ўлчаган Фиръавн эса, Мусо ўзи даъво қилаётгандек Пайғамбар бўлса, уни Пайғамбар қилган худоси унга осмондан тилло билакузуклар тушириб бермасмиди, деб ўзини юқори кўрсатмоқчи бўлади.

Фиръавнларнинг аҳмоқликларидан яна бири, Аллоҳнинг динига чақиравчи кишилар оддий инсон эмас, қандайдир файритабиий одам, балки фаришта, ҳеч бўлмаганда фаришта билан бирга юрадиган бўлиши керак, деб ўйлашлариdir.

Шунинг учун ҳам, Фиръавн сўзи давомида:

«...ёки у билан бирга фаришталар ҳамроҳ бўлиб келса бўлмас эдими!»—демоқда.

Сиртдан қараганда, маъқул гап. Бирор Аллоҳнинг динига чақириб турса, У зотнинг каломини етказиб турса, албатта, унда оддий одамларда учрамайдиган гаройиб ҳолатлар бўлиш керак-да! Лекин Аллоҳнинг дини гаройиб маҳлуқотларга эмас, оддий одамларга юборилган-ку! Ўша оддий одамларга юборилган динни, уларга ўхшаш оддий одам қабул қилиб олиб, ўз ҳаёти мисолида кўрсатиб бериши керак-ку! Бу оддий ва мантиқий ҳақиқатни фиръавнлар тушунмайдилар ёки тушунишни хоҳламайдилар. Улар нима қилиб бўлса ҳам, халқни лақиллат-

салар бас. Улар нима қилиб бўлса ҳам, халқни ўз йўлларига юритсалар бўлди.

Фиръавн ҳам юқоридаги гаплар билан мақсадига эришди.

فَاسْتَخَفَ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ

54. Бас, у қавмини лақиллатди ва улар унга итоат қилдилар. Чунки, улар фосиқ қавм эдилар.

Яъни, Фиръавн ўзининг бўлар-бўлмас гаплари билан қавмини лақиллатди. Улар Фиръавннинг ёлғон гапларига учиб, унга итоат қилиб, Мусо алайҳиссаломдан юз ўтирилар.

«Чунки, улар фосиқ қавм эдилар.»

Аслида фосиқ бўлмаганларида, Мусо алайҳиссаломнинг гапига кириб Аллоҳнинг йўлига юришар, аҳмоқ Фиръавнга итоат этишмас эди.

فَلَمَّا آتَيْسْفُونَا أَنْقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا

لِلْآخِرِينَ

55. Бас, қачонки улар Бизни дарғазаб қилишгач, улардан интиқом олдик – уларнинг барчаларини жамлаб, фарқ қилдик.

56. Бас, уларни ўтмишга айлантиридик ва кейингиларга мисол қилиб қўйдик.

Яъни, Фираъвн ва унинг қавми ўзларининг мазкур куфрлари ва нотўғри тасарруфлари билан fazabimizni келтиргач:

«...улардан интиқом олдик – уларнинг барчаларини жамлаб фарқ қилдик.»

Фираъвн ўз одамлари билан Мусо алайҳиссалом ва у кишининг қавмини қувлаганида, Бани Исроил Мусо алайҳиссалом бошлигида Аллоҳнинг ёрдами ила Қизил денгизни кесиб ўтди. Фиръавн уларни тутиш ниятида ортларидан денгизга тушганида Аллоҳ, таоло уни одамлари билан жамлаб денгизга фарқ қилди.

«Бас, уларни ўтмишга айлантиридик ва кейингиларга мисол қилиб қўйдик.»

Инсон ўлганидан кейин ўтмишга айланади. Ўлим эса, ҳамманинг бошида бор. Шунинг учун, Фиръавн ва унинг қавмига ўхшамсадан, ҳар бир инсон ўз ўлимини ўйлаб иш қилиши керак.

Аллоҳ таоло Фиръавн ва унинг одамларини бошқаларга мисол қилиб қўйганини шарҳлаб ўтиришнинг хожати йўқ. Бутун дунёда Фиръавн ҳаддан ошиб, тугёнга кетган, дунёда Аллоҳнинг эмас, менинг

айтганим бўлиши керак, дейдиган ҳоким ва подшоҳларнинг тимсоли бўлиб қолган. Қайси бир подшоҳ ёки ҳоким золим бўлса, түфёнга кетса, диний бурчларини адо этмаса, «Фиръавн» номини олади. Унинг охир-оқибатда шармандаларча ҳалок бўлиши кутилади. Бундай золимларга Фиръавн ва унинг одамлари мисол қилиб келтирилади.

Ха, Фиръавн ва унинг одамлари қисссаси инсоният учун ажойиб бир мисолдир. Энг ажойиб жойи шуки, ўша Фиръавн ҳам, бошқа оятда келтирилганидек, ўлаётуб иймон келтирган. Аммо бундай иймон фойда бермаслиги аниқ.

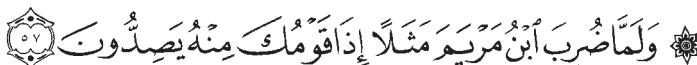
Ҳазрати Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Аллоҳ таоло Фиръавнни фарқ этгач, у тавҳид калимасини айтаётганда, Жаброил алайҳиссалом сув остида ўрнашиб қолган лойқа балчиқдан олиб унинг оғзига тиқа бошлаганлар. Сўнг Фиръавннинг жасадини тўлқин ташқарига отган. Одамлар худолик даъвосини қилган золим подшоҳнинг аъзои баданига денгиз ўт-ўланлари ёпишган, оғзига балчиқ тўлган ҳолда ўлиб ётганини кўрганлар.

Унга подшоҳлиги ҳам, молу мулки ҳам, тилло билакузуклари ҳам, аскарлари ҳам ёрдам бера олмаган.

Шу билан сура сиёқига мос этиб келтирилган Мусо алайҳиссалом қиссалари тамом бўлади. Эндиги оялларда Ийсо алайҳиссалом қиссалари келтирилади. Бу қисса ўзидан олдинги қиссага ўхшаб, ўтган ояллардаги маъноларга жонли мисол ўлароқ келтирилгандир.

Ўтган оялларда мушриклар фаришталарни Аллоҳнинг қизлари деб эътиқод этишлари ва уларга ибодат қилишлари ҳақида сўз кетган эди. Бузилган эътиқодли масийҳийлар ҳам Ийсо алайҳиссаломни Аллоҳнинг ўғли деб эътиқод этиб, у кишига ибодат қилишади. Ҳар икки эътиқод ва ибодат ҳам ботил эканини баён қилиш мақсадида Ийсо алайҳиссалом қиссалари келтирилади.

Эй Мұхаммад!

57. Ибн Марям мисол келтирилган чоқда сенинг қавминиг бирдан шодланиб қичқиуруллар.

Бу оятни тўлиқ тушуниш учун муфассирларимиз ҳаётда бўлиб ўтган ҳодисани келтирадилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам мушрикларга «Анбиё» сурасидаги «Албатта, сизлар ва Аллоҳдан ўзга ибодат қилган нарсаларингиз жаҳаннам ўтин-тошидирсиз. Сизлар унга киргувчиидирсиз» оятини тиловат қилгандарида, Абдуллоҳ ибн аз-Забъарий ат-Тамимий исмли мушрик:

«Бу биз ва бизнинг олиҳаларимиз учунми ёки ҳамма умматлар учунми?» – деб сўраган. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«У сиз учун, олиҳаларингиз учун ва ҳамма умматлар учун», деб жавоб берганлар. У:

«Шубҳасиз, энди сени енгдим, Каъбанинг Роббига қасам! Насоролар Масийхга ибодат қилмайдиларми? Яхудийлар Узайрга ибодат қилмайдиларми? Бани Фулон фаришталарга ибодат қилмайдиларми?! Агар ана ўшалар ҳам жаҳаннамга тушсалар, бизнинг ва олиҳаларимизнинг жаҳаннамда бўлишига розимиз», деди.

Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам ваҳий нозил бўлишини кутиб бироз жим қолдилар. Мушриклар эса, Абдуллоҳ, ибн аз-Забъарий ютиб чиқди, деб ўйлаб, шодланиб кулишди, бақир-чақир қилиб шовқин кўтаришди. Шунда Аллоҳ, таоло: «Албатта, Биздан уларга олдин гўзал сўз ўтганлар у(жаҳаннам)дан узоқлаштирилгандирлар», оятини туширди.

Аллоҳ, таоло Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиб:

«Ибн Марям мисол келтирилган чоқда сенинг қавминг бирдан шодланиб қичқиурлар» ояти билан ўша ҳодисани ёдга солмоқда ва буни Ийсо алайҳиссалом ҳақларида баҳс юритиш учун муқаддима қилмоқда. Шунинг учун ҳам, кейинги оятда мушрикларнинг Ийсо алайҳиссалом ҳақларида айтган гаплари келтирилади ва оят давомида мушрикларнинг асл қиёфалари фош этилади.

 وَقَالُوا إِنَّهُ سَاحِرٌ أَمْ هُوَ مَاضِرٌ بُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُوَ قَوْمٌ خَصِّصُونَ

58. Улар: «Бизнинг олиҳаларимиз яхшими ёки уми?» – дедилар. Улар уни сенга фақат талашиб-тортишиш учунгина мисол келтирдилар. Зеро, улар хусуматчи қавmdirлар.

Мушриклар Ийсо алайҳиссаломни насоролар худо санаб ибодат этишларини мисол сифатида келтириб, ўзларининг Аллоҳдан бошқа илоҳларга ибодат қилишлари тўғри эканини исботламоқчи бўладилар.

«Улар: «Бизнинг олиҳаларимиз яхшими ёки уми?» – дедилар.»

Яъни, бизнинг худоларимиз яхшими ёки Ийсо яхшими, дедилар. Уларнинг бу саволидан икки хил маъно чиқади. Биринчиси, Ийсадек зот жаҳаннамга кирадиган бўлса, бизнинг олиҳаларимиз ҳам тушса нима бўлибди?! Иккинчиси, насоролар Ийсога ибодат қиласа, бизнинг баъзиларимиз фаришталарга сигинамиз. Фаришталар яхшироқми, Ийсо яхшироқми, деган маъно чиқади.

Оятнинг давомида мушрикларнинг бу тасарруфларининг асл моҳияти фош этилади:

«Улар уни сенга фақат талашиб-тортишиш учунгина мисол келтирдилар.»

Аслида эса, «Албатта, сизлар ва Аллоҳдан ўзга ибодат қилган нарсаларингиз жаҳаннам ўтин-тошидирсиз» оятидан кўзланган мақсадни яхши билишади. Шунингдек, Ийсо алайҳиссалом ўзларини худо демаганларини ҳам аниқ билиб туришади. Лекин мушрикларнинг табиатлари бузуқлиги учун бўлар-бўлмас баҳоналар топиб хусумат қўзғайверадилар.

«Зеро, улар хусуматчи қавмдирлар.»

Хусуматчилик жуда ёмон одат бўлгани учун ҳам, Исломда ундан четлашиш ҳар бир мусулмонга қаттиқ тайинланади.

Ибн Жарир Тобарий Абу Усома розияллоҳу анхудан қилган ривоятда қуидагилар айтилади: Расулуллоҳу соллаллоҳу алайҳи васаллам бир гуруҳ одамлар олдига чиққанларида, улар Қуръон ҳақида тортишиб ўтирган эдилар. Ул зот қаттиқ ғазабландилар. Худди, юзларига сирка қуиб юборилгандек бўлиб кетдилар. Сўнгра: «Аллоҳнинг китобининг баъзиси билан баъзисини урманглар! Фақат талашиб-тортишишга мубтало бўлган қавмгина залолатга кетгандир», деб: «Улар уни сенга фақат талашиб-тортишиш учунгина мисол келтиридилар», оятини тиловат қилдилар».

Эндики оятда Аллоҳ таоло Ийсо алайҳиссалом ҳақиқатларини баён қиласди:

إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثْلًا لِّبَيْ إِسْرَئِيلَ

59. У фақат бир бандадир. Биз унга неъмат бердик ва уни Бани Исроилга мисол қилдик.

Яъни, Ийсо фақат бир банда, холос. Худо ҳам эмас. Худонинг ўели ҳам эмас. Яккаю ягона Аллоҳ таолонинг оддий бандаси, холос.

«Биз унга неъмат бердик....»

Фарқ шуки, Биз унга Пайғамбарликни неъмат қилиб бердик.

«...ва уни Бани Исроилга мисол қилдик.»

Яъни, ўрнак ва ибрат бўлиши учун Ийсони Бани Исроилга мисол қилиб қўйдик.

Эй мушриклар!

وَلَوْ نَشأْ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَّلِيکَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُقُونَ

60. Агар хоҳласак, ўрнингизга ер юзида халифа бўладиган фаришталар қилиб қўяр эдик.

Кўпгина тафсиричиларимиз ушбу оятдан қуидагича маъно чиқарганлар. Яъни, бу дунёю у дунёда яратиш иши ёлғиз Аллоҳ,

таолонинг ихтиёрида. У зот нимани хоҳласа, шуни яратади. Бу ишга ҳеч ким аралаша олмайди. Шу жумладан, Аллоҳ Ўзи яратган фаришталар ҳам, мушриклар ҳам аралаша олмайди. Фаришталар ҳам Аллоҳ яратган маҳлуклардир. Агар Аллоҳ таоло хоҳласа, ер юзида мушриклар ўрнига халифа қилиб фаришталарни ёки аксинча, одамлардан фаришталар яратиши ҳам мумкин.

Сўнгра Ийсо алайҳиссалом ҳақидаги ҳақиқий маълумотлар баённи давом этади:

 وَإِنَّهُ لَعَلَمُ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْرُنْ بِهَا وَأَتَيْعُونَ هَذَا صَرْطُ مُسْتَقِيمٍ

61. Албатта, у (Ийсо) соат(қиёмат) илми(белгиси)дир. Бас, сиз у (қиёмат) ҳақида ҳеч шубҳа қилманг ва менга эргашинг. Мана шу тўғри йўлдир.

Ушбу ояти карима Ийсо алайҳиссаломнинг қиёмат куни яқинлашганда тушишларига далилдир.

«Албатта, у (Ийсо) соат(қиёмат) илми(белгиси)дир.»

Яъни, вақти келиб, Ийсо қиёмат кунининг белгиси бўлади. Унинг қайта тушишидан қиёмат жуда ҳам яқин қолгани билиб олинади. Бу ояти кариманинг маъносини Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан келган кўплаб ҳадиси шарифлар тасдиқлаган.

Имом Бухорий, имом Муслим, имом Молик ва имом Абу Довуд ҳазрати Абу Ҳурайрадан ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам қуидагиларни айтадилар: «Жоним қўлида бўлган Зот билан қасамки, ичингизга Ибн Марям одил ҳакам бўлиб тушиши яқиндир. Бас, у очни синдиради, чўчқани ўлдиради, жизяни жорий қиласди, молу дунёни тошириб юборганидан, уни бирор олмай қўяди. Ҳаттоқи, бир сажда бутун дунёдан ва ундаги нарсалардан яхши бўлиб қолади».

Имом Муслим Жобир розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда эса, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам қуидагиларни айтадилар:

«Менинг умматимдан бир тоифа то қиёмат кунигача ҳақ учун устун бўлиб жанг қиласдилар. Бас, Ийсо ибн Марям тушади. Уларнинг амири унга:

«Кел, бизга намозга ўт», дейди. У:

«Йўқ. Сизлар баъзингиз баъзингизга амирсиз. Бу, Аллоҳнинг ушбу умматга кўрсатган ҳурматидир», дейди».

Ийсо алайҳиссаломнинг қайтиб тушишлари ғайбий эътиқод масалалари доирасига киради. Бунга ушбу оятда ишора бор, шунингдек, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадис-

ларида ҳам унинг баёни келган. Шу икки масдардан бошқа ҳужжатга эътиқод қилиб бўлмайди.

«Бас, сиз у (қиёмат) ҳақида ҳеч шубҳа қилманг...»

Албатта, у бўлади.

«...ва менга эргашинг.»

Бу гап Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тилларидан айтилаётган гапdir.

«Мана шу, тўғри йўлдир.»

Яъни, қиёмат куни ҳақида ҳеч шубҳаланмасдан Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга эргашиш энг тўғри йўлдир. Бундан бошқа тўғри йўл йўқ.

62. Шайтон сизни ҳаргиз (тўғри йўлдан) тўсмасин. Албатта, у сизга очиқ-ойдин душмандир.

Аллоҳнинг тўғри йўлидан одамларни фақат шайтон тўсади. Ким шайтонга эргашса, шайтон уни тўғри йўлдан адаштиради. Шунинг учун, зинҳор ва зинҳор шайтоннинг гапига кирманг.

«Шайтон сизни ҳаргиз (тўғри йўлдан) тўсмасин.»

Ва билиб қўйингки:

«Албатта, у сизга очиқ-ойдин душмандир.»

У ҳеч қачон сизга дўст бўлмайди. Бинобарин, уни доимо душман тутинг.

وَلَمَّا جَاءَ عِيسَىٰ بِالْبَيْنَتِ قَالَ قَدْ جَئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلَا يَبْيَنَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَخْلِفُونَ فِيهِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونَ إِنَّ اللَّهَ هُوَ زَيْنٌ وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

63. Ийсо очиқ-ойдин ҳужжат(мўъжиза)лар билан келган чоғида: «Батаҳқиқ, мен сизга ҳикматни келтирдим ва баъзи сиз ихтилоф қилаётган нарсаларни баён қилиш учун келдим. Бас, Аллоҳга тақво ва менга итоат қилинглар.

64. Албатта, Аллоҳ менинг ҳам Роббим, сизнинг ҳам Роббингиздир. Бас, Унга ибодат қилинг. Мана шу тўғри йўлдир», деди.

Ийсо алайҳиссалом қавмларига Аллоҳнинг вахдониятига ва ўзларининг ҳақ Пайғамбар эканликларига далолат қилувчи очиқ-ойдин оятлар, гап-сўзлар ва очиқ-ойдин мўъжизалар билан келдилар. Ул зот ўз қавмларига ўша пайт:

«Батаҳқиқ, мен сизга ҳикматни келтирдим...» дедилар.

Ҳикмат улуғ неъматдир. Ҳикмат Пайғамбарликдир. Яна, Ийсо алайҳиссалом қавмларига:

«...ва баъзи сиз ихтилоф қилаётган нарсаларни баён қилиш учун келдим», дедилар.

Чунки, у қавм Мусо алайҳиссалом шариатлари ҳақида кўпдан-кўп ихтилофга тушган, ҳар хил мазҳаб ва фирқаларга бўлиниб кетган эди. Ийсо алайҳиссалом уларга ўша ихтилофлар ҳақидаги ҳукмни баён қилиб бердилар. Ва:

«Бас, Аллоҳга тақво ва менга итоат қилинглар», дедилар.

Аллоҳга тақво қилмаслик оқибатида мазкур ихтилофлар келиб чиққан эди. Пайғамбарга итоат этмаслик оқибатида мазкур ихтилофлар келиб чиққан эди. Бас, энди у ихтилофларни йифиштириб, Аллоҳга тақво қилинг ва менга итоат этинг, ана шунда иш яхши бўлади.

«Албатта, Аллоҳ менинг ҳам Роббим, сизнинг ҳам Роббин-гиздир.»

Демак, Ийсо алайҳиссалом қавмларига: «Аллоҳ менинг Роббим», деганлар. Аллоҳ менинг отам, деган эмаслар. Демак, Аллоҳ таоло бошқа бандаларга Робб бўлгани каби, Ийсо алайҳиссаломга ҳам Роббdir. Бу ҳақда бошқа гап бехуда.

«Бас, Унга ибодат қилинг.»

Демак, Ийсо алайҳиссалом, менга ибодат этинг, деган эмаслар, Аллоҳга ибодат қилинг, деганлар. Кимки бошқа гап айтса, ёлғон айтибиди.

У кишининг ўзлари ҳам:

«Мана шу тўғри йўлдир», деди».

Яъни, Аллоҳга ибодат қилишлик тўғри йўлдир, дедилар. Лекин у кишининг қавмлари бу кўрсатмага амал қилмадилар.

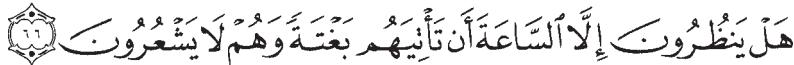
 فَأَخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوِيلٌ لِّلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابٍ يَوْمٍ أَلِيمٍ

65. Бас, уларнинг орасидан фирмалар ихтилоф қилдилар. Зулм қилганлар ҳолига аламли кун азобиданвой бўлсин!

Маълумки, Ийсо алайҳиссалом Бани Исроилга Пайғамбар қилиб юборилган эдилар. Ул зот Бани Исроилга уларнинг Мусо алайҳиссалом шариати хусусидаги ихтилофларига барҳам бериш, ягона Аллоҳнинг ибодатига чақириш учун ҳикмат ила келган эдилар. Аммо, улар бу чақириққа муносиб жавоб бермадилар. Балки Ийсо алайҳиссаломга қарши чиқдилар. Ул зот алайҳиссаломдан кейин эса, у кишининг шахслари ҳақида ҳам ихтилофга тушдилар. Баъзилари, Ийсо худодир, деса, бошқалари, Ийсо Аллоҳнинг ўғлидир, деди. Баъзилари, Ийсо муқаддас учликнинг биридир, деди. Шунга ўхшаб турли фирмаларга бўлиниб олиб, ҳозиргача ихтилоф қилиб келмоқдалар.

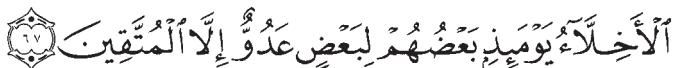
«Зулм қилғанлар ҳолига аламли кун азобидан вой бўлсин!»

Ха, улар Ийсо алайҳиссалом таълимотларини бузиб, турли фирмаларга ажралиб, ўзаро ихтилофга тушиб, катта зулм қилдилар. Энди ўша зулмлари учун ўта аламли кун бўлмиш қиёмат куни ҳолларига вой бўлади.

66. Улар фақат ўзлари ҳам сезмай қолган ҳолда соат(қиёмат) келиб қолишини қутмоқдалар, холос.

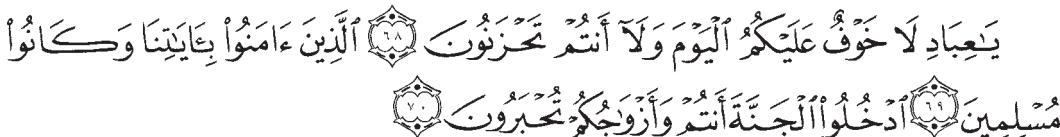
Яъни, ўша золимлар жазоларини олишлари учун қиёмат куни керак, холос. Бошқа нарсанинг кераги йўқ. Улар, албатта, жазоларини оладилар.

67. Ўша кунда тақводорлардан бошқа дўстлар бир-бирлари-га душманdir.

Киёмат куни ҳамма ўз оқибатини билгач, гарчи бу дунёда ўзаро яқин дўст бўлса ҳам, бир-бирига душманга айланади. Чунки, у дунёда бир-бирларини турли амалларга унданған дўстларнинг дўзахга тушиб жазо тортишлари аниқ маълум бўлиб қолади. Ана ўшандა, ёмон билан дўст бўлганига афсусланиб, дўстлар дўстини ёқтирамай қўяди. Дўстлар душманга айланади. Бир-бирига маломат қилиб, сени деб шундай бўлди, дейишга ўтади.

Фақат тақводор дўстларнинг оқибати хайрлидир. Чунки, уларнинг дўстлиги Аллоҳ учун, тақво асосига қурилган эди. У дўстлар доимо яхши амалларни қилган бўладилар. Шунинг учун, қиёмат куни бирга жаннатга тушадилар ва дўстликлари яна ҳам ортади. Ҳамда уларга қуйидагича нидо қилинади:

68. Эй бандаларим! Бугунги кунда сизга хавф йўқ ва маҳзун ҳам бўлмассиз.

69. Оятларимизга иймон келтирғанлар ва мусулмон бўлганлар,

70. Жаннатга киринглар, сизлар ва жуфтларингиз шод бўлур-сизлар.

Нақадар катта баҳт, нақадар улуғ инъом. Бу дунёда дўст бўлиб ўтган кофир, мунофиқ ва осийлар бир-бирига душманга айланиб, хусумат қилишиб турган бир пайтда, тақводор мўмин-мусулмонларга Аллоҳ таолонинг ўзи:

«Эй бандаларим!» деб хитоб қилиб турса. Аллоҳ бандам деган инсондан ҳам баҳтли одам борми?!

«Бугунги кунда сизга хавф йўқ...»

Бугунги даҳшатли ва ҳаммани хавфу хатарга солган қиёмат кунида сизга ҳеч қандай хавф йўқ. Сиз омондасиз. Келажагингиз баҳт-саодатга тўла.

«...ва маҳзун ҳам бўлмассиз.»

Ўтган ишларни ўйлаб, кўнглингиз хира ҳам бўлмасин. Зеро, у дунёда тақво билан ўтгансиз.

Эй бандаларим!

«Оятларимизга иймон келтирганлар ва мусулмон бўлганлар, жаннатга киринглар...»

У дунёдаги иймонингиз ва ибодатингиз мукофотига, сизга жаннат тайёрлаб қўйилган. У жаннатда:

«...сизлар ва жуфтларингиз шод бўлурсизлар».

Чунки, жаннатда фақат шодлик келтирувчи неъматлар бор.

يُطَافُ عَلَيْهِم بِصِحَّافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا شَتَّهِيَ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّلُ الْأَعْيُنُ

71. Уларга тиллодан бўлган товоқлар ва қадаҳлар айлантирилур. У ерда кўнгил иштача қиласидиган ва кўзлар лаззатланадиган нарсалар бордир. Сизлар у ерда абадий қолурсизлар.

Жаннат аҳлларига тилло товоқларда таомлар, мевалар ва тилло қадаҳларда шароблар айлантириб турилади. Жаннатда фақат кўнгил тусайдиган, кўзлар кўриб лаззатланадиган яхши ва чиройли нарсалар бор.

«Сизлар у ерда абадий қолурсизлар.»

У ернинг нозу неъмати, роҳату фарофати вақтинча эмас.

وَتَلَكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُرِشِّتمُوهَا إِمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ لَكُمْ فِيهَا فَكِهٌ كَثِيرٌ مِنْهَا تَأْكُونُ

72. Мана шу, қилиб юрган амалларингиз сабабли сизга мерос қилиб берилган жаннатдир.

73. Сизга у ерда кўплаб мевалар бор, улардан ерсизлар.

Аҳди жаннатлар кўз кўриб, қулоқ эшитмаган ана шундай роҳат-фарофатлардан баҳраманд бўлиб турган бир вақтда, жиноятчи қавмларнинг ҳоли тамоман бошқача бўлади.

إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابٍ جَهَنَّمَ خَلِدُونَ لَا يَفْتَرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ

74. Албатта, жиноятчилар жаҳаннам азобида абадий қолурлар.

75. У улардан енгиллатилмас ва улар у(азоб)да ноумид ҳолда қолурлар.

Яъни, азоб жаҳаннам аҳлидан ҳеч енгиллатилмайди. Улар ўша азоб ичида ноумид бўлган ҳолларида абадий қолиб кетадилар.

وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ

76. Биз уларга зулм қилганимиз йўқ. Лекин улар ўзлари золим бўлдилар.

Уларнинг бундай азобларга учрашлари бизнинг зулмимиз сабабли, ноҳақдан бўлгани йўқ.

«Лекин улар ўзлари золим бўлдилар.»

Ёруғ дунёда куфр келтириб, ибодат этмай, ўзларига ўзлари зулм қилдилар. Оқибатда, мана шу азобларга гирифтор бўлдилар.

وَنَادَوْا يَمَّالِكَ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رُبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَنْكُشُونَ

77. Улар: «Эй Молик! Роббинг бизни битирсан!» – деб нидо қилдилар. У: «Албатта, сиз туриб қолгувчисиз», деди.

Яъни, дўзахийлар ўзларига берилаётган азоблар оғрифи, алами ва шиддатига чидай олмай, дўзах ишларига қараб турувчи Молик исмли фариштага қараб:

«Эй Молик! Роббинг бизни битирсан!» – деб нидо қилдилар.»

Роббинг бизни йўқ қилиб юборсин. Бу ҳолга чидай олмаймиз. Бундан кўра йўқ бўлиб кетганимиз яхши, дедилар. Дўзахдан қутулиш, ундан қайтиб яхши ишлар қилишга имкон бўлмаганидан, азобни енгиллатишдан умид ҳам йўқлиги сабабли шундай орзу қилдилар. Бу, амалга ошадиган орзуми ўзи? Бу талабга Молик нима дейди?

«У: «Албатта, сиз туриб қолгувчисиз», деди.»

Эй, жаҳаннам аҳллари, бу орзу беҳуда, Роббим сизни йўқ қилиб юбормайди. Унда, сиз қилмишингиз жазосини олмай қуту-

либ кетган бўласиз. Сиз, албатта, жаҳаннамда ва унинг азобида абадий туриб қолишингиз керак.

Кейинги оятда эса, уларнинг ушбу аянчли ҳолатта тушиб қолишлари сабаби айтилади:

78. Батаҳқиқ, Биз сизга ҳақни келтиридик. Лекин кўпларингиз ҳақни ёмон кўргувчисиз.

Шунинг учун бугунги кунда ушбу аянчли ҳолга тушиб турибсиз.

Сўнгра жаҳаннам аҳларининг ёруғ дунёда қилган тасарруфларидан ажабланиш билдирилади.

Нима учун улар иймон келтирмай, куфрга кетдилар? Нима учун улар Аллоҳга ибодат этмай, осий бўлдилар? Нима учун улар Аллоҳнинг динига юрмай, бошқа томонга бурилдилар?

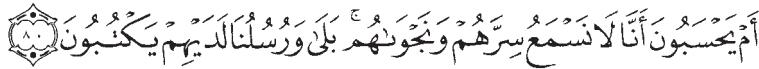

79. Ёки улар бирон ишга қарор қилдиларми? Бас, Биз, албатта, қарор қилгувчимиз.

Улар ҳақ динни инкор этишга қарор беришган бўлса, Биз ушбу ҳақ динни устувор, собит этишга қарор қилдик.

Улар ҳақ Пайғамбарга ёмонлик қилишга қарор берган бўлса, Биз у Пайғамбарни қўллаб-қувватлашга ва уларнинг ёмонликларидан асрашга қарор қилдик.

Улар ҳақ китобнинг обрўсини туширишга, уни бузишга қарор берган бўлса, Биз ушбу китобнинг шон-шарафини кўтаришга, уни қиёматтагча муҳофаза этишга қарор қилдик.

80. Ёки улар Бизни уларнинг сирларини (билмас) ва пи chirлашиб қилган маслаҳатларини эшиитмас, деб ҳисоблайдиларми? Йўқ! Ҳолбуки, элчиларимиз уларнинг олдиларида ёзмоқдалар.

Нима учун кофир, мушрик ва мунофиқлар ҳақقا, Исломга, Куръонга ва Пайғамбарга қарши бўладилар? Нима учун турли гаплар тарқатадилар? Нима учун душманлик қиласилар?

«Ёки улар Бизни уларнинг сирларини (билмас) ва пи chirлашиб қилган маслаҳатларини эшиитмас, деб ҳисоблайдиларми?»

Одамлар олдида динимиз ҳақида ёмон гап айтмасалар ҳам, динга қарши ошкора иш қиласалар ҳам, одамлардан яширин суратда динга қарши ишлар қилишлари шу сабабданми? Ўзлари ёлғиз қолиб

пичирлашиб, динга, диндорларга қарши режалар тузишлари шунданми?

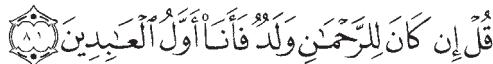
«Йўқ!»

Уларнинг бу гумонлари мутлақо нотўғри. Биз уларнинг ҳамма ишларини ипидан-игнасигача яхши биламиз. Биз уларнинг пичирлашиб қилган маслаҳатларини ҳам эшитиб турамиз.

«Ҳолбуки, элчиларимиз уларнинг олдиларида ёзмоқдалар.»

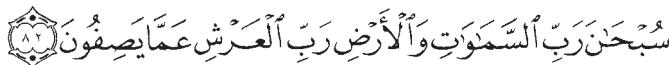
Устига-устак, уларга бириттирилган элчи фаришталаримиз уларнинг ҳар бир ишларини, гап-сўзларини уларнинг олдида туриб, аниқ қилиб ёзмоқдалар. Вақти келгандা, ўша элчиларимиз ёзган ҳужжатни уларга кўрсатамиз. Ҳужжатда уларнинг Исломга, мусулмонларга қарши қилган ишлари, айтган гаплари вақти ва гувоҳи билан очиқ-ойдин ёзилган бўлади. Уларга ўша нома кўрсатилиб, гуноҳларига иқрор қилингач, сўнгра жазолари берилади.

Кейинги оятда Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллалоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиб, қуйидагини айтишни амр қиласди:

81. Сен: «Агар Роҳманнинг боласи бўлганида, мен унга ибодат қилгувчиларнинг биринчиси бўлар эдим», деб айт.

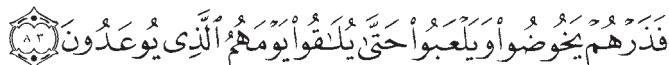
Агар ҳақиқатан Аллоҳнинг боласи бўлса, унга ҳам ибодат қилиш лозим бўлса, бу нарсани энг яхши билувчи зот Аллоҳнинг Пайғамбари бўлар эди. Чунки, у зотга Аллоҳдан ваҳий келиб, ҳамма нарса очиқ-ойдин бўлиб турибди. Ҳолбуки, Аллоҳ ҳеч қачон, болам бор, дегани йўқ. Ўша боламга ибодат қилинг, дегани йўқ. Аксинча, мендан бошқа ибодатга сазовор зот йўқ, демоқда.

82. Осмонлару ернинг Робби, Аршнинг Робби улар қилаётган васфдан покдир.

Яъни, осмонлару ерни яратиб, тадбирини қилиб турувчи зот, Аршни яратиб, тадбирини қилиб турувчи Аллоҳ мушриклар унга тақаётган (боласи бор, деган) нуқсондан покдир.

Эй Мухаммад!

83. Бас, уларни қўйиб бер, ўзларига ваъда қилинаётган кунга рўбарў бўлгунларича (ёмонликка) шўнгийверсинлар, ўйнайверсинглар.

Уларга ваъда қилинган қиёмат куни қоим бўлгунча ҳар турли ёмонликларга шўнгийверсинглар, кўнгиллари тусаган ишни қилиб ўйнайверсинглар. Қиёмат куни улар қилмишларига яраша жазо олишади, албатта. Ўшанда Аллоҳ таоло улар билан ўзи ҳисобкитоб қиласди.

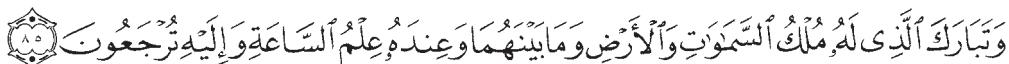

84. У зот осмонда ҳам илоҳдир, ерда ҳам илоҳдир. У зот ўта ҳикматли, ўта илмидир.

Бу дунёда фақат биттагина илоҳ – ибодатга сазовор зот бордир. Иккита ёки ундан кўп бўлиши мумкин эмас. Аллоҳ таолонинг ўзи осмонда ҳам, ерда ҳам илоҳдир.

«У зот ўта ҳикматли, ўта илмидир.»

У зот ҳар бир ишни ҳикмат билан қиласди. У зот ҳамма нарсанни билиб туради.

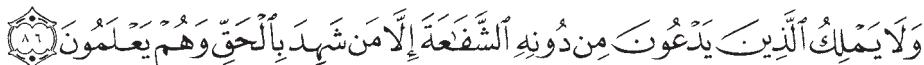
85. Осмонлару ернинг ва уларнинг орасидаги нарсаларнинг мулкига эга бўлган Зот баракотли(буюк)дир. Соат (қиёмат) илми Унинг ҳузуридадир. Унгагина қайтарилурсизлар.

Ўтган оятда бошланган ҳамду сано – Аллоҳ таолони баркамол сифатлар ила улуғлаб ёд этиш бу оятда ҳам давом этмоқда. Зоро, ҳар қандай ҳамду сано фақат Аллоҳ таолога хосдир. Осмонлару ер ва уларнинг орасидаги барча нарсалар Аллоҳ таолонинг мулкидир. Аллоҳ таоло уларнинг моликидир. Бинобарин, Аллоҳ таоло баракотли ва буюк зотдир.

«Соат(қиёмат) илми Унинг ҳузуридадир.»

У зотдан бошқа ҳеч ким қиёмат қачон бўлишини билмайди. Қиёмат қоим бўлганда эса:

«Унгагина қайтарилурсизлар».

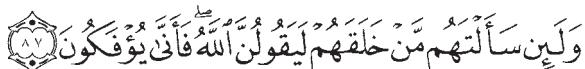

86. Аллоҳдан ўзга илтижо қилаётган нарсалари шафоатга

эга бўлмаслар. Магар, билган ҳолларида ҳақ шаҳодат берган-ларгина (эга бўлурлар).

Яъни, қиёмат куни мушрикларнинг сохта худолари уларга шафоат бериб, қутқариб қола олмайди. Чунки, уларнинг шафоати қабул бўлмайди. Шафоати қабул бўладиган кимсалар эса, билиб, тушуниб, ишониб тавҳидга – Аллоҳнинг ягоналигига шаҳодат берган кишилар бўлади. Улар эса, албатта, мушрикларни шафоат қилмайди.

Эй Муҳаммад!

87. Агар сен улардан ўзларини ким яратганини сўрасанг, албатта, «Аллоҳ», дерлар Бас, қаёқقا бурилиб кетмоқдалар?!

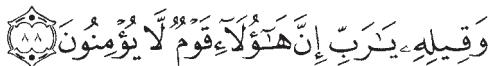
Ушбу улкан ҳақиқат суранинг бошида ҳам эсга олиниб, мушрикларнинг қилмиши умуман ақлага ва мантиққа тўғри қелмаслиги баён қилинган эди. Агар мушриклардан, сизни ким яратган, деб сўралса, жавоблари албатта: «Аллоҳ яратган», дейиш бўлади.

Ундай бўлса,

«Бас, қаёқقا бурилиб кетмоқдалар?»

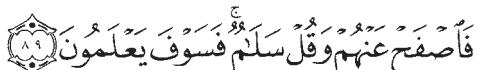
Аллоҳга ибодат этмай, нима учун бошқага ибодат қилмоқдалар?

Ва Аллоҳ:

88. У(Муҳаммад)нинг: «Эй Роббим, албатта, анавилар иймон келтирмайдиган қавмлардир», деган гапини ҳам (билир).

Сура охирида Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Аллоҳ, таолога мушриклардан шикоят қилиб айтадиган сўzlари келтирилиб, унга қўйидаги жавоб берилмоқда:

89. Бас, сен улардан юз ўгир ва: «Сизларга салом бўлсин», дегин. Бас, улар тезда билурлар.

Яъни, сен уларга эътибор берма. Улардан юз ўгир. Тинчлик бўлсин, деб айт. Улар тезда биладилар. Ўшанда ҳамма нарса ўз ўрнига тушади.

ДУХОН СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 59 оятдан иборат.

«Духон» сўзи бизнинг тилимизда «тутун» маъносини англатади. Сура тутун бўладиган қун ҳақида ҳам сўзлагани учун «Духон» номини олган.

Бошқа маккий суралар қатори «Духон» сураси ҳам тавҳид, Пайғамбарлик, ўлгандан сўнг қайта тирилиш каби масалалардан сўз юритиб, иймон ва ақийдани мустаҳкамлашга хизмат қиласди.

Сура Қуръони Карим билан қасам ичиб бошланади, унинг ишларни фарқлаш учун Аллоҳ томонидан бандаларга раҳмат ва огохлантириш бўлиб, муборак кечада тушганини баён қиласди. Сўнгра Аллоҳ таолони таърифлаб, унинг ваҳдониятини исбот этади ва бошқа баркамол сифатлари ҳақида сўз юритади.

Кейин эса, мушрикларнинг Қуръони Каримга бўлган муносабатлари, унга келтирган шак-шубҳалари ва бунинг оқибати нима бўлиши ҳақида сўз кетади. Бу сўзларнинг жонли тасдифи сифатида, Фиръян қавмининг қиссаси келтирилади. Уларга түғёнлари ва гуноҳкорликлари туфайли қандай азоб етгани баён этилади. Ортларидан қасрлари, ҳовли-жойлари, бофу роғлари, анҳору булоқлари қолганлиги ҳикоя қилинади. Уларга меросхўр бўлган Бани Исроил ҳақида ҳам сўз юритилиб, Аллоҳнинг амрига хилоф қилгандари учун уларнинг бошига қанақа кунлар тушганлиги васф этилади.

Суранинг охирида эса, яхшиларнинг оқибати нима бўлишию ёмонларнинг аҳволи нима бўлиши муқояса қилинади.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

1. Ҳаа. Мийм.

وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ

2. Очиқ-оидин Китобга қасам.

Аллоҳ таоло Қуръони Карим билан қасам ичмоқда. Бу эса, ўз навбатида, Қуръон Аллоҳ таолонинг ҳузурида қанчалик улуғ мақомга эга эканини кўрсатади. Кейинги оятларда Қуръон ҳақида маълумот берилади:

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُّبَرَّكَةٍ إِنَّا كَانَ مُنْذَرِينَ

3. Албатта, Биз уни муборак кечада нозил қилдик. Албатта, Биз огоҳлантиргувчи бўлдик.

Ушбу оядда зикр этилаётган, Қуръон нозил қилинган кеча муборак Рамазон ойининг кечаларидан бири бўлмиш «Лайлатул қадр»dir. Бу кеча, дунё тарихидаги энг муборак кечадир. Чунки, бу кечада Аллоҳ таолонинг охирги, баркамол ва бутун инсониятга қиёмат кунигача саодат йўлини кўрсатиб берувчи китоби туша бошлиган.

«Албатта, Биз огоҳлантиргувчи бўлдик.»

Ушбу муборак кечада Қуръонни нозил қилиш билан бандаларни куфр, исён ва түфённинг оқибати ёмон бўлишидан огоҳлантирувчи бўлдик.

فِيهَا يُفَرِّقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٌ

4. Ўша(кеча)да ҳар бир ҳикматли иш ажратилиб, ҳал қилинур.

Бу муборак кечада ҳамма нарса ажратилиб жой-жойига қўйилади. Бу муборак кечада ҳақни ботилдан, яхшини ёмондан, савоб-

ни гуноҳдан ажратувчи Қуръон нозил бўлган экан, барча ишлар ажратилиб, ҳал қилиниши ҳам турган гап.

أَمْرَأً مِنْ عِنْدِنَا إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ

5. Биз томонимиздан бўлган амрга биноан. Албатта, Биз Пайғамбар юборгувчи бўлдик.

Юқорида зикр қилинган ишларнинг ҳаммаси Аллоҳ, таолонинг амрига биноан, У зотнинг иродаси ила бўлади.

«Албатта, Биз Пайғамбар юборгувчи бўлдик.»

Яъни, Аллоҳ, таоло Ўз ирода ва хоҳиши ила одамларга Пайғамбар юборувчи бўлди. Пайғамбар юбориш эса:

رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

6. Бу, Роббинг томонидан (кўрсатилган) раҳматdir. Албатта, Унинг Ўзи ўта эшитгувчи, ўта билгувчи зотdir.

Аллоҳ, таолонинг бандаларига кўрсатган раҳмати чексиздир. Лекин ўша марҳаматларнинг энг улуғи Пайғамбар юборищdir. Чунки, Аллоҳ одамларга Пайғамбар юбориб, уларни иймонга, ибодатга бошламаса, бошқа раҳматлари ҳам ўрнига ўтмай қолади. Аллоҳ, бандаларига Ўзи юборган Пайғамбарларининг сўнгтиси Мұхаммад алайҳиссаломга бошқа бир сурада хитоб қилиб:

«Сени, фақат, оламларга раҳмат қилиб юбордик», дейди.

«Унинг Ўзи ўта эшитгувчи, ўта билгувчи зотdir.»

Ўша Роббинг:

رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ مُّؤْقِنِينَ

7. У – осмонлару ернинг ва уларнинг орасидаги нарсаларнинг Роббиdir. Гар ишонгувчи бўлсангиз.

У зот фақат одамларнинг Робби бўлиб, уларнигина тарбиятига олган эмас, балки осмонлару ерни, уларнинг орасидаги ҳамма нарсаларни ҳам Ўз тарбиятига олган зотdir.

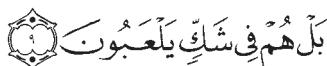
لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يَحْكُمُ وَيَعْلَمُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ أَبَائِكُمْ الْأَوَّلِينَ

8. Ундан ўзга ибодатта сазовор зот йўқ. У тирилтиур ва ўлдирур. У сизнинг Роббингиз ва ота-боболарингизнинг Роббидир.

Аллоҳдан ўзгага ибодат қилиб бўлмайди. Аллоҳнинг ягона илоҳ эканига далиллардан бири – ўлим ва ҳаёт Унинг қўлида эканлигидир. Аллоҳдан бошقا ҳеч ким бирорвга жон бера олмайди, бирорвнинг жонини ҳам ола билмайди.

«У тирилтиур ва ўлдирур.»

Аллоҳ, таоло барча одамларнинг ва уларнинг ота-боболарининг ҳам Роббидир. Бас, шундай экан, одамлар ушбу ҳақиқатни қандай тушунмоқдалар?

9. Йўқ! Улар шак-шубҳада ўйнамоқдалар.

Йўқ! Одамлар ўзларини тўғри тутмаяптилар. Улар иймон келтириш керак бўлган нарсаларда шак-шубҳа қилмоқдалар. Улар ўйнамоқдалар.

10. Бас, осмон аниқ тутунни келтирадиган кунни кут.

11. У одамларни ўраб олур. Бу, аламли азобдир.

Сураи кариманинг номи айнан мана шу икки оятда зикри келган духондан (тутундан) олингандир. Тафсирчи уламоларимиз бу оятнинг тафсирида икки гурухга бўлингандар. Биринчи гурухга мансуб уламоларимиз, ушбу оятда зикри келган тутун қиёмат кунининг тутунидир, оятда унинг албатта келиши таъкидланмоқда, қиёмат кунида у одамларни ўраб олади ва аламли азоб бўлади, дейдилар

Иккинчи гурухга мансуб уламолар эса, «Бу тутун воқеълиқда бўлиб ўтган. Мушриклар Пайғамбаримиз алайҳиссаломга осий бўлганларида у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам дуо қилиб: «Эй бор Худоё! Музар(қабиласи)га босимингни шиддатли қил, уларга Юсуфнинг йиллариdek (қаҳатчилик) йилларини юбор», деб дуо қилдилар. Шунда улар очарчиликка йўлиқиб, ўлимтикларни ҳам едилар. Кейин уларни қуюқ тутун ўраб олди, одамлар бир-бирларининг овозларини эшитишарди-ю, лекин кўришмасди. Ушбу оядаги тутундан мурод ана ўша тутундир», дейдилар

Хар икки ҳолатда ҳам тутундан мурод Аллоҳнинг кофиру мушрикларга йўллаган улкан азобидир.

Ўша азобда қолганлар Аллоҳга илтижо қилиб, бундай дейдилар:

رَبَّنَا أَكْسِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّمَا مُؤْمِنُونَ

12. Эй Роббимиз! Биздан азобни қушойиш қил! Албатта, биз иймон келтиргувчи дирмиз.

Қиёматда азобга дучор бўлганларнинг бу гаплари фурсат ўтиб бўлгандан кейинги гаплардир. Уларнинг бу иймон келтиришлари бефойдадир. Уларнинг бу иймон келтиришлари қабул қилинмайди ва азоб ҳам улардан кўтариlmайди.

أَنَّ لَهُمُ الْذِكْرَيْ وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِهِنَّ تَوَلَّوْ عَنْهُ وَقَالُوا مَعْلَمٌ مَّجْنُونٌ

13. Уларга қаёқдан ҳам эслатма бўлсин. Ҳолбуки, уларга очиқ-ойдин Пайғамбар келган эди.

14. Сўнгра ундан юз ўғирдилар ва: «Бу – ўргатилган мажнун», дедилар.

Улар бошларига мусийбат тушганида, ялиниб-ёлбориб, тавбатазарру қилиб, турли ваъдаларни бераверадилар.

«Уларга қаёқдан ҳам эслатма бўлсин.»

Улар қаёқдан ҳам эслатма олиб, ўзларини ўнглар эдилар.

«Ҳолбуки, уларга очиқ-ойдин Пайғамбар келган эди.»

Уларга очиқ-ойдин Пайғамбар келганида, эслатма олишнинг ўрнига,

«Сўнгра ундан юз ўғирдилар».

Ва у зотга туҳмат қилиб:

«Бу – ўргатилган мажнун», дедилар»-ку!

Ўшанда эси ўзига келмаган кишилар энди ҳам иймонга келишлари, бутунлай ўзгаришлари қийин. Зотан, улар барибир эслатма олмайдилар. Шунинг учун, улардан азоб ҳам бутунлай қушойиш қилинмайди.

إِنَّا كَاسِفُوا الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَابِدُونَ

15. Албатта, Биз азобни озгина қушойиш қилгувчимиз. Албатта, сизлар қайтгувчисизлар.

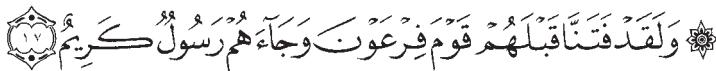
Яңи, Биз сиздан азобни озгина күшойиш қиласыз. Аммо сиз бундан ибрат олмайсиз, яна куфрга қайтасиз.

**16. Катта ушлаш ила ушлаганимиз куни, албатта, Биз инти-
ком олгувчимиз.**

Бу ушлаш ва интиқом олиш куни қиёмат кунидир.

Юқорида айтилган хабарларнинг ҳаётда содир бўлганини исботлаш ва уларга жонли мисол келтириш мақсадида суранинг умумий сиёқига мос равища Мусо алайҳиссаломнинг қиссалари келтирилади:

17. Батаңқың, улардан олдин Фиръавн қавмини синадик.
Уларга карамли Пайғамбар келди.

Яни, Мұхаммад алайхиссаломни инкор қилаётган қавмлардан олдин Фиръавн қавмини ҳам синаған әдик.

«Уларга қарамли Пайғамбар келди.»

Яьни, Фиръавн қавмига Мусо алайхиссалом келди ва уларга деди:

18. «Сизлар менга Аллоҳнинг бандаларини беринглар. Албатта, мен сизларга ишончли Пайғамбарман.

19. Ва Аллоҳга мутакаббирлик қилманг. Албатта, мен сизга очиқ-ойдин ҳужжат келтиурман.

20. Ва, албатта, мен ўзимнинг Роббим ва сизнинг Роббингиздан мени тошбўрон қилишингиздан паноҳ сўрадим.

21. Ва агар менга иймон келтирмасангиз, мендан четланинг».

Мусо алайхиссаломнинг бу сўзлари турли муносабатлар билан айтилган бўлса ҳам, бу ўринда ҳаммаси бирга зикр қилинмоқда. Сиртдан қараганда, ҳамма сўзлар бир пайтда айтилганга ўхшайди. Бу услугуб ҳам Қуръони Каримдаги мўъжизакор жиҳатлардан биридир.

Энди, Мусо алайхиссаломнинг Фиръавн қавмига айтган гапларини таҳлил қилиб чиқайлик.

«Сизлар менга Аллоҳнинг бандаларини беринглар.»

Яъни, эй, Фиръавн қавми, сизлар ўзингизга қул қилиб олган Аллоҳнинг бандаларини, Бани Исроилни (Исройл фарзандларини, яъни яхудийларни) менга қайтариб беринглар.

«Албатта, мен сизларга ишончли Пайғамбарман.»

Менга иймон келтиринг. Сизга Аллоҳнинг амри шу.

«Ва Аллоҳга мутакаббирлик қилманг.»

Ўзингизни юқори тутиб, Унга осий бўлиб юрманг.

«Албатта, мен сизга очик-оидин ҳужжат келтирурман.»

Бу ҳужжатлар менинг ҳақ Пайғамбар эканимни сизга исбот эта-
ди.

Сиз, ўзингизча, менга қарши ёмонликни қасд қилиб юрманг.

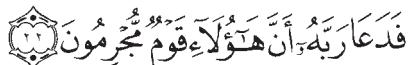
«Албатта, мен ўзимнинг Роббим ва сизнинг Роббингиз»
бўлмиш Аллоҳ таолодан «мени тошбўрон қилишингиздан паноҳ
сўрадим».

Аллоҳ менга паноҳ беради. Сиз, мени тошбўрон қиласман деб,
овора бўласиз.

«Ва агар менга иймон келтирмасангиз, мендан четланинг.»

Мен билан ишингиз бўлмасин. Менга халақит берманг.

Сўнгра:

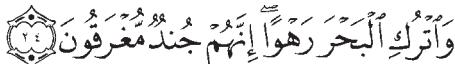
**22. У Роббига: «Албатта, анавилар жиноятчи қавмдир», деб
дуо қилди.**

Яъни, Фиръавн қавми ёмон ниятларини ошкор этиб, у зотни тошбўрон қилиб ўлдирмоқчи бўлганида, Мусо алайҳиссалом Аллоҳ таолога ёлбориб:

«Албатта, анавилар жиноятчи қавмдир», деб дуо қилди».

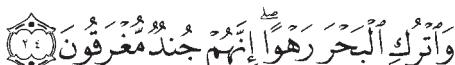
Улар мени ўлдирмоқчилар, ўзинг қутқар, эй Роббим, дея илти-
жо қилдилар.

Шунда Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссаломга деди:

**23. Бас, бандаларим ила кечаси юриб кет. Албатта, сиз изин-
гиздан қувилурсиз.**

Яъни, Бани Исроилни олиб, кечаси Мисрдан чиқиб кет. Душ-
ман, албатта, сизларнинг изингиздан тушади.

24. Ва денгизни сокин ҳолида қўй, албатта, улар фарқ қилинадиган қўшиндир.

Маълумки, Мусо алайҳиссалом Бани Истроил билан денгизга дуч келганларида, Аллоҳнинг амри ила асолари билан денгизни урганлар ва денгиз суви тўхтаб иккига бўлинган ва остидан қуруқ йўл очилган. Ушбу оятда Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссаломга:

«Ва денгизни сокин ҳолида қўй», деб ўзлари Бани Истроил билан ўтиб олганларидан кейин ҳам денгизни ўша ҳолатида қўйишлирини буюрмоқда ва ортидан:

«...албатта, улар фарқ қилинадиган қўшиндир», демоқда.

Дарҳақиқат, Фиръавн ва унинг аскарлари ҳам тўхтаб турган денгиз сари тушдилар. Ҳаммалари денгизда очилган йўлга тушиб бўлганларидан кейин шу дамгача иккига бўлиниб сокин турган сув ҳаракатта келди ва уларни фарқ қилди.

كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّتٍ وَعَيْوَنٍ وَرُزُوعَ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ وَنَعْمَةً كَانُوا فِيهَا فَكَهِينَ

25. Улар ортларидан қанчадан-қанча боғу роғларни ва булоқларни,

26. Экинзорларни ва яхши жойларни

27. Ва ўзлари ичида маза қилаётган нозу неъматларни қолдирдилар.

Аллоҳ таоло уларга кўпдан-кўп боғ-роғлар, булоқлар, экинзорлар, яхши жойлар ва нозу неъматларни бериб қўйган эди. Улар бу неъматларнинг шукрини келтиришлари керак эди. Аммо улар ношуқрлик қилдилар. Тугёнга кетдилар. Аллоҳнинг амрига юрмадилар. Оқибатда ҳалок бўлдилар. Бор-йўқ нарсалари ортларида қолди.

كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا فَوْمَاءَ أَخْرَيْنَ

28. Мана шундай! Биз у(нарса)ларни бошқа қавмларга мерос қилиб бердик.

Оятдаги «бошқа қавмлар»дан мурод Бани Истроилдир. Аллоҳ таоло Фиръавн ва унинг қавмидан қолган барча нарсани уларнинг қўлида узоқ муддат қул бўлиб азоб чекқан Бани Истроилга мерос қилиб берди. Фиръавн ва унинг қавмига эса, ўлганларидан кейин ҳам бирор қайфурмади.

فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ

29. Бас, уларга осмон ҳам, ер ҳам йигламади ва улар муҳлат берилганлардан ҳам бўлмадилар.

Дунёда шунчалар шону шавкатта, мулку салтанатта, молу давлатта эга бўлишларига, Фиръавн ўзини худо деб даъво қилганига қарамай, улар ҳалокатта учрадилар. Осмонда ҳам, ерда ҳам ҳеч ким, ҳеч нарса уларга қайғурмади. Чунки, улар осий эдилар. Улардан ҳеч ким, ҳеч нарса яхшилик кўрмас эди. Ҳаттоқи, осмону ер ҳам яхшилик кўрмас эди. Шунинг учун, уларга осмон ҳам, ер ҳам йигламади. Шу билан бирга:

«...улар муҳлат берилганлардан ҳам бўлмадилар».

Яъни, уларнинг азоби ортга ҳам сурilmadi.

Чунки, улар зулмлари, туғёнлари ва исёнлари билан муҳлат берилишга лойик эмас эдилар.

وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ [٢١] مِنْ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ كَانَ عَالِيًّا مِنَ الْمُسْرِفِينَ

30. Батаҳқиқ, Бани Исроилга хорловчи азобдан,

31. Фиръавндан нажот бердик. Албатта, у мутакаббир ва ҳаддидан ошганлардан эди.

Фиръавн ва унинг қавмини ҳалок қилиш билан Биз Бани Исроилни азобдан – Фиръавндан озод этдик. Улар Фиръавн ва унинг қавми қўл остида хорланиб, азоб чекар эдилар.

«Албатта, у мутакаббир ва ҳаддидан ошганлардан эди.»

Бўлмаса, худолик даъвосини қиласмиди?!

وَلَقَدْ أَخْرَنَاهُمْ عَلَى عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ

32. Батаҳқиқ, Биз уларни билиб туриб, оламлар ичидан танлаб олдик.

Яъни, Биз Бани Исроилнинг барча ҳолатини билиб туриб, ўша вақтдаги оламлар ичидан уларни танлаб олдик. Ўша пайтда улардан афзал қавм йўқ эканини яхши билар эдик.

وَإِنَّهُم مِنَ الْأَيَّتِ مَا فِيهِ بَلَوْءٌ مُّبِينٌ

33. Ва уларга оят(мўъжиза)лардан ичиди очиқ-ойдин синов бор нарсаларни бердик.

Яъни, Аллоҳ таоло Бани Исроилга турли мўъжизалар юборди. У мўъжизаларда синов бор эди.

Шу билан Мусо алайҳиссалом ва Фиръавн қиссаси ниҳоясига етади. Сўз яна диннинг ҳақлигига шак-шубҳа қилаётган мушрикларга қайтади:

إِنَّ هَؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتَنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرِّينَ فَاتُوا بِعَابَةً إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

34. Албатта, анавилар дерлар:

35. «Биринчи ўлимимиздан бошқа ҳеч қандай ўлим йўқ, ва биз қайта тирилтириувчи эмасмиз.

36. Агар ростгўй бўлсангиз, ота-боболаримизни келтиринглар».

Оятдаги «анавилар»дан мурод араб мушриклариdir. Улар ўлгандан сўнг қайта тирилишни инкор этардилар. Шунинг учун ҳам:

«Биринчи ўлимимиздан бошқа ҳеч қандай ўлим йўқ», дер эдилар.

Яъни, бир марта ўламиз, иш битади. Шундан бошқа ҳеч нарса йўқ.

«...ва биз қайта тирилтириувчи эмасмиз», дер эдилар.

Улар бу гапларига далил қилиб, ўлгандан кейин қайта тирилиш бор, деганларга раддия билдириб:

«Агар ростгўй бўлсангиз, ота-боболаримизни келтиринглар», дер эдилар.

Агар ўлган одам қайта тирилади, деган гапингиз рост бўлса, эй Мұхаммад ва эй, унга эргашганлар, ўлиб кетган ота-боболаримизни тирилтириб олиб келинглар-чи, кўрайлик, дер эдилар.

Тафсирчи уламоларимиз таъкидлашларича, Макка мушриклири шунга ўхшаш гапларни айтишган.

Уларнинг бу талабига жавоб беришдан олдин ўзлари ким эканликларини бир ўйлаб қўриш таклиф этилади. Бу мушриклар ким бўлибдиларки, бунчалик ҳаддларидан ошадилар?!

أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمٌ تَبِعُ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ

37. Улар яхшироқми ёки Туббаъ қавмию улардан олдин ўтгандарми?! Биз уларни ҳалок қилдик. Албатта, улар жиноятчи бўлган эдилар.

«Туббаъ» Яман подшоҳларининг лақабидир. Улар қучли ва тараққий этган давлатга эга бўлганлар. Араблар ичида уларнинг довруғи кенг тарқалган эди. Оятда ана ўшалар Қурайш мушрикларининг ёдига солинмоқда.

Қурайш мушриклари нега бунча ўзларидан кетиб, ҳаддларидан ошадилар, ҳовлиқадилар?! Нима учун ўлгандан кейин қайта тирилишни инкор қилиб, ўзларича турли гапларни тарқатадилар?! Улар ким бўлибдилар ўзи?! Бир ўйлаб кўрсинар!

«Улар яхшироқми ёки Туббаъ қавмию улардан олдин ўтганларми?!»

Туббаъ қавми қурайшликлардан яхшироқ эди. Улардан олдин ўтган Од, Самуд ва Лут қавмлари ҳам яхшироқ эди. Аммо түғёнлари, гуноҳлари сабабли:

«Биз уларни ҳалок қилдик. Албатта, улар жиноятчи бўлган эдилар».

Ана ўшаларни-ки ҳалок қилганимиздан кейин, қурайшликларни ҳалок қилиш нима бўлибди. Улар жиноятчи бўлган эдилар, булар ҳам жиноятчилик қилмоқдалар.

Энди эса, мушриклар инкор этаётган қайта тирилишнинг маълум мақсад ва ҳикматлари борлигини баён қилишга киришилади. Буни англаш учун атроф-жавонибга, борлиқقا, осмонлару ерга эътибор билан назар солишга даъват этилади:

38. Осмонлару ерни ва уларнинг орасидаги нарсаларни ўйнаб яратганимиз йўқ!

Осмонларга назар солинг! Шунча нарсалар нима учун яратилди? Шунчаки ўйин билан, беҳудага яратилдими?! Ерга назар солинг! Шунча мавжудот нима учун яратилди? Ўйин учун, бекордан-бекорга яратилдими?! Ёки уларни яратишдан бирор мақсад, ҳикмат бордир?! Энди осмонлару ернинг орасидаги сонсиз-саноқсиз мавжудотларга назар солинг! Улар нима учун яратилди?! Ўйин учун, ҳеч бир мақсадсиз, бекорга яратилдими?! Балки, уларни яратишдан бирор мақсад, ҳикмат бордир?! Ўлгандан кейин қайта тирилишни инкор қилаётган инсоннинг ўзи-чи? У нима учун яратилди? Ўйин учунми? Бу дунёда ҳайвондан баттар ҳолда еб-ичиб, ўтиб кетиши учунми?! Агар шундай бўлса, инсонни яратишнинг нима кераги бор эди? Инсоннинг фойдаси учун борлиқни ва ундаги нарсаларни яратишнинг нима кераги бор эди?! Уларнинг барчасини инсон учун хизматкор қилиб қўйишининг нима фойдаси бор эди?!

Йўқ! Бу ишларнинг ҳаммасида ҳикмат бор. Аллоҳ таоло осмонлару ерни ва уларнинг орасидаги нарсаларни, жумладан, инсонни ўйнаб яратгани йўқ.

مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

39. Биз уларни фақат ҳақ ила яратдик, лекин қўплари билмаслар.

Шунинг учун куфр келтирадилар, қайта тирилишни инкор этадилар. Ҳолбуки, ўлгандан кейин қайта тирилиш мантиқ тақозосидир, ақл тақозосидир. Чунки, бу дунё инсон ҳаётининг маълум бир босқичи, холос. Бу дунё охиратнинг экинзори, холос. Охират ҳаётига ҳар бир банда қанча ва қандай ҳосил билан боришини аниқлаб олиш бекати, холос. Жаннатга ким киради юзахга ким кириши ажратиб олинадиган жой, холос. Бандаларга бу дунёдаги амалларининг мукофоти ёки жазоси берилмаса, яхши билан ёмоннинг фарқи қолмайди. Адолат бўлмайди. Илоҳий адолат юзага чиқиши учун, ҳар ким ўз қилмишига яраша мукофот ёки жазо олиши учун қайта тирилиш бўлмоғи зарур. Мушриклар, ўзларича, ўлганимиздан кейин қайта тирилмаймиз, деб овора бўладилар.

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعُينَ

40. Албатта, ажратиш куни барчалари учун белгиланган вақтдир.

Ушбу ояти каримада зикр қилинаётган «Ажратиш куни» қиёматнинг номларидан бири. У кунда ҳақ ботилдан, мўмин кофирдан, яхши ёмондан ажратилади. Шунинг учун ҳам, «ажратиш куни» деб номланган. Ана ўша кун ҳамманинг қайта тирилиши ва тўпланиши учун,

«барчалари учун белгиланган вақтдир».

يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلَىٰ عَنْ مَوْلَىٰ شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ

41. У кунда дўст дўстга бирон нарсада асқотмас ва уларга ёрдам ҳам берилмас.

Мазкур ажратиш кунида ҳамма ўзи билан ўзи овора бўлиб қолади. Ҳеч кимга ҳеч қандай ёрдам берilmайди.

إِلَامَنَ رَحْمَمُ اللَّهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ

42. Магар, кимга Аллоҳ раҳим қилсагина (ёрдам берилур). Албатта, У азийз ва ўта раҳимли зотдир.

Азийз ва раҳимли сифати ила мўмин-мусулмон, тақводор бандаларига раҳим қиласди, ёрдам беради.

إِنَّ شَجَرَتَ الرَّزْقُومُ طَعَامُ الْأَشْيَمِ كَالْمُهَلِّ يَغْلِي فِي الْبُطْوُنِ كَغْلِي الْحَمِيمِ

43. Албатта, Заққум дарахти

44. Гуноҳкорнинг таомидир.

45. У, худди эритилган маъдандек, қоринларда қайнар.

46. Қайноқ сувнинг қайнаши қаби.

Дўзахийларнинг биргина шу жиҳатдан чекадиган азоблари ҳам уларнинг ҳоллари нақадар оғир бўлишини кўрсатади.

Дўзахийлар қоринлари очса, нима ейишади?

«Албатта, Заққум дарахти гуноҳкорнинг таомидир.»

Уларга қоринлари очганида таом учун Заққум дарахтининг меваси берилади. Заққум аччиқлиги ва заҳарлилиги билан оғизларда зарбулмасал бўлиб кетган. Ана ўша заҳар гуноҳкорларга таом бўлади.

«У, худди эритилган маъдандек, қоринларда қайнар.»

Ўша заққум уларнинг қоринларида эритилган маъдан, темир ёки мисдек ёхуд доғ қилинаётган ёғдек қайнаб туради.

«Қайноқ сувнинг қайнаши қаби.»

У, дўзахийларнинг қоринларида худди қайноқ сувдек қайнайди.

Сўнгра, дўзахга вакил қилинган забония фаришталарга қуидагича амр этилади:

خُذُوهُ فَاعْتَلُوهُ إِلَى سَوَاءِ الْجَحِيمِ ثُمَّ صُبُّوْفَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ

47. Уни тутиб, жаҳиймнинг ўртасига судраб олиб боринглар!

48. Сўнгра боши устидан қайноқ сув азобини қуйинглар!

Бу ишлар, гуноҳкорларга кўрсатиладиган муносабатнинг бир қўриниши холос. Дўзахга вакил қилинган кучли, кўпол ва шафқатсиз фаришталарга уларни тутиб, дўзахнинг қоқ ўртасига судраб олиб бориш, бошларидан ўта қайноқ сув қуийб азоблаш топширилади. Бу эса, қоринларида қайнаб турган заққум азобига қўшимча азоб бўлади.

Азоб янада шиддатли бўлиши учун уларга итоб сўзлари ҳам айтиб турилади:

ذُقُّ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ إِنَّ هَذَا مَا كُنْتُ بِهِ تَمَرُونَ

49. «Тотиб кўр! Албатта, сен ўзинг «азизу мукаррамсан!»
 50. Албатта, бу сиз (бўлишида) шубҳа қилиб юрган нарсадир!»

Бу гаплар уларнинг дунёда «мен азизу мукаррамман», деб мақтаниб юрганлари учун, охират азобига шубҳа қилганлари учун итобадир.

Аммо, мўмин-мусулмон тақводорларнинг ҳолати тамоман бошқача бўлади:

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ فِي جَنَّتٍ وَعَيْوَنٍ يَلْبَسُونَ مِنْ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ
 مُتَّقِيلِينَ كَذَلِكَ وَزَوْجَنَّهُمْ حُورٌ عِينٌ يَدْعُونَ فِيهَا كُلُّ فَكَاهَةً أَمِينِينَ
 لَا يَدْرُوْنَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَ الْأَوَّلَ وَقَنَّهُمْ عَذَابَ الْحَرِيمِ

51. Албатта, тақводорлар омонлик жойида,
 52. Боғу роғлар ва булоқларда бўлурлар.
 53. Улар шойи ипак киурлар, бир-бирларига юзма-юз ҳолда (ўлтирурлар).

54. Ана шундай! Ва Биз уларни ҳури ийнларга уйлантиридик.
 55. Улар у ерда омонлик ҳолларида турли меваларни чақи-рурлар.

56. Улар у ерда биринчи ўлимдан бошқа ўлимни тотмаслар. У зот уларни жаҳийм азобидан сақлар.

Яъни, тақводорлар бу дунёдан у дунёга ўтишда тотган ўлимдан бошқа ўлимни тотмайдилар, жаннатда абадий тирик қоладилар. Ҳамда Аллоҳ таоло уларни дўзах азобидан сақлайди.

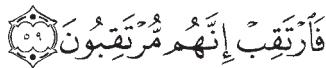
فَضْلًا مِنْ رَبِّكَ ذَلِكَ هُوَ الْفَوزُ الْعَظِيمُ

57. Бу, Роббингдан бўлган фазлдир. Ана шу улкан ютуқдир. Суранинг охирида яна Пайғамбарлик неъмати эслатилади ва уни инкор этишнинг оқибатидан огоҳлантирилади:

فَإِنَّمَا يَسِّرَنَا هُوَ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

58. Бас, албатта, Биз у(Қуръон)ни сенинг тилинг ила осонлаштиридик. Шоядки, эсласалар.

Эй Мұхаммад! Биз Қуръонни сенинг тилинг ила, араб тили ила осонлаштириб бердик. Шоядки, одамлар эслаб, ўзларига келиб, иймон, Ислом йўлига юрсалар. Агар бундай қилмасалар:

59. Бас, кутиб тур. Улар ҳам кутгувчиidlар.

Оқибат яқинда маълум бўлади...

سُورَةُ الْكَاثُرِ

ЖОСИЯ СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 37 оятдан иборат.

«Жосия» сўзи «тиз чўкувчи» деган маънони билдиради. Ушбу сураи каримадаги қиёмат қуни васфига оид оятлардан бирида: «ва ҳар бир умматни тиз чўкувчи ҳолида кўрасан», дейилади. Яъни, қиёмат кунининг даҳшати жуда ҳам кучли бўлганидан улар тик тура олмай тиз чўкиб қоладилар. Ўша оятдаги «жосия» калимаси сурага ном бўлиб қолган.

Маккада нозил бўлган ушбу сура мушрикларнинг Ислом даъватини қандай қарши олганларини тасвирлайди. Бошқа маккий суралар каби бу сурада ҳам ақийда масаласига алоҳида эътибор берилади. Аллоҳ, таолога ва Унинг ваҳдониятига, Қуръони Каримга, Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга, охиратга, қайта тирилишга ва жазо-мукофот берилишига иймон ҳақида сўз юритилади.

Сура Қуръони Карим ва унинг масдари хусусидаги оятлар билан бошланади. Аллоҳ, таоло Ўз китобини нима учун туширгани баён қилинади.

Сўнгра, Аллоҳ, таолонинг биру борлигига далолат қилувчи борликдаги белгилар баён қилинади. Осмонлардаги аломатлар эсланади. Шунингдек, кечаю кундузнинг алмашиниши, шамолларнинг бўйсундирилиши, ёмғирлар ҳам Аллоҳнинг улуғлиги ва қудрати белгилари экани тушунтирилади.

Қуръони Каримни инкор қилувчи жиноятчилар ва уларнинг оқибати нима бўлиши айтилади.

Кейинги оятларда Аллоҳ, таоло бандаларига улуғ неъматлар бергани учун уларнинг шукр келтиришлари лозимлиги таъкидланади. Сурада ўтган умматлардан Бани Исроил ҳақида сўз кетади. Аллоҳ, таоло уларга неъматлар бериб ҳурматлагани, улар эса, бу фазлу карамни ношукрлик ва исён ила қарши олганлари эслатилади. Шу муносабат билан, жиноятчи, гуноҳкор қавмларнинг Пайтамбарлар даъватига нисбатан ёмон муомласи ҳақида сўз юритилиб, Аллоҳ, таолонинг адолати бу ишни тақозо этмаслиги уқтирилади. Кейин эса, мушрикларнинг залолатга кетиш сабаблари зикр этилади.

«Жосия» сурасининг охирида қиёмат куни кишилар иккига бўлинишлари, бир гурух жаннатий, иккинчи гурух дўзахий бўлиши, ҳар бир гурух қилмишига яраша жазо ёки мукофот олиши ҳақидаги ояллар келади.

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

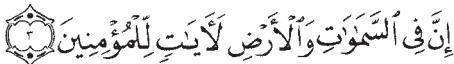
1. Ҳаа. Мийм.

2. Бу китобнинг нозил қилиниши азийз ва ўта ҳикматли Аллоҳдандир.

Ушбу оятда Қуръони Каримнинг масдари ҳаммадан фолиб, қувватли, имкониятли, ҳар бир ишни ўта ҳикмат ила қилувчи сифатларига молик Аллоҳ таоло эканлиги алоҳида таъкидланмоқда. Бу эса, шундай сифатларга эга Зот томонидан туширилган Қуръони Каримнинг ўта пухта ва серҳикмат китоб эканига ҳам ишорадир.

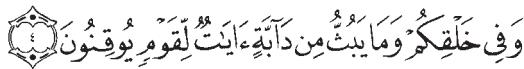
Шундан кейин Аллоҳ таолонинг азийзу ҳакиймлиги, Қуръонга ўхшаш китобни тушириш У зот учун жуда осонлигига далил бўлувчи турли оят-белгилар ҳақида сўз кетади:

3. Албатта, осмонлару ерда мўминлар учун оят(белги)лар бордир.

Бу ояти каримада мўминлар учун Аллоҳ таолонинг биру борлигини, қудратини ва бошқа баркамол сифатларини кўрсатувчи белгилар борлиги таъкидланмоқда. Дарҳақиқат, осмонлару ердаги ҳар бир нарса Аллоҳ таолонинг биру борлигига, чексиз қудратига ёрқин далилдир. Осмонлару ердаги ҳамма нарса бунга мисол бўлади. Бу улкан ҳақиқатни англаб етиш учун иймонли инсон бўлиш керак. Иймонсиз буни англамайди. Шунинг учун, кофиirlар фазо-

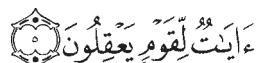
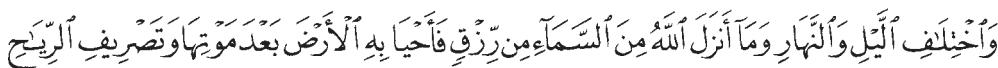
ни забт этсалар ҳам, ундаги сир-асорларни ўргансалар ҳам: табиатнинг усталигини қаранг, осмонни ажойиб қилиб қўйибди, аммо фазога чиқиб худони кўрмадим, деб тураверадилар. Онанинг қорнидаги ҳомиланинг ҳар бир босқичини алоҳида ўрганиб: бу ишларни ким қилаётганини тушуниб бўлмайди, деб тураверадилар.

4. Ва сизларнинг яратилишингизда ва таратиб қўйилган жониворларда аниқ ишонадиган қавм учун оят(белги)лар бор.

Инсоннинг яратилишида Аллоҳ таолонинг биру борлигига, кучкудратига, тадбиру санъатига сонсиз-саноқсиз белгилар бор. Инсоннинг яратилганидан бери ўзини ўрганиб келади. Ўшандан бери ўзида битмас-туганмас ажойиботлар борлигини тасдиқлади. Айниқса, ҳозирги пайтда бу ишлар жуда ривожланди. Илмий тараққиёт туфайли инсонни ўрганиш ҳам юқори даражага чиқди. Инсон қанча кўп ўрганилса, Аллоҳнинг биру борлигига далолат қилувчи белгилар шунчалик кўп очилмоқда. Шу билан бирга, инсонни ўрганиш бўйича дунёдаги энг катта илмий марказга қирқ йилдан ортиқ муддат бош бўлган, илмий ишлари учун энг олий мукофот ва унвонларга сазовор бўлган олимнинг «Инсон, ана ўша мажҳул» деган китоб ёзиши инсоннинг ўзидағи оят-белгилар нақадар ҳадсиз-ҳисобсиз эканини кўрсатади. Оддий инсондан тортиб, энг катта олимгача Аллоҳнинг инсондаги оят-белгиларини англаб етиш учун «аниқ ишонадиган қавм»дан – иймонлилардан бўлиши керак. Бўлмаса, умр бўйи инсонни ўрганиб туриб ҳам, ўрганиб чиқдим, инсон маймундан пайдо бўлган экан, деб тураверади.

Шунингдек, оядда зикр қилинган жониворларни олсак ҳам, уларнинг ҳар бирида, каттасию кичигида, кўзга кўринадигани юкўринмайдиганида сонсиз-саноқсиз оят-белгилар бор. Уларни ўрганиш ҳам ҳозирда янада ривожланди. Аммо улардаги белгиларнинг Аллоҳнинг биру борлигига, чексиз қудратига далил эканини англаб етиш учун «аниқ ишонадиган қавм»дан бўлиш керак.

5. Кечаю кундузнинг алмашиб туришида, Аллоҳ осмондан ризқ нозил қилиб, унинг ила ерни ўлимидан кейин тирилтири-

шида ва шамолларнинг йўналишида ақл юритадиган қавм учун оят(белги)лар бор.

Ушбу ояти каримада эсга олинган ҳар бир ҳодисада ҳам Аллоҳ, таолонинг ваҳдониятига, куч-қувватига, холиқлигига, тадбиркорлигига далолат қилувчи кўпдан-кўп белгилар бор. Бу белгиларни англаш учун уларга ибрат кўзи билан назар солиш, уларни эътибор бераб, дикқат билан ўрганиш лозим. Худди шунга ўхшаш, Қуръон ояtlари аввалги мусулмонларни борлиқдаги ҳар бир нарсани чуқур ўрганишга чорлаган. Бу чорловга «лаббай» деб жавоб берган мусулмонлар дунёдаги кўплаб табиий илмларга асос солдилар. Барча илмларнинг ривожига ҳисса қўшдилар. Ҳамда дунёнинг етакчи халқига айландилар.

Чунки, ўша, қадимги мусулмонлар Қуръони Карим руҳидан келиб чиқиб, борлиқни фақат назарий жиҳатдан ўрганиб қолмай, ўрганган нарсаларини амалда татбиқ ҳам қилдилар. Аллоҳ, борлиқда жорий қилиб қўйган қоидаларни ўз фойдаларига ишлатишга уриндилар. Натижада, улкан муваффакиятларга эришдилар.

Вақт ўтиб, мусулмонлар Қуръондан йироқлашганларидан кейин илмдан ҳам, ундан ўз манфаатлари учун фойдаланишдан ҳам узоқлашдилар. Оқибатда, ортда қолиб, ўшандан бери хору зор бўлиб келмоқдалар. Агар мусулмонлар пешқадам бўлишни хоҳласалар, ўзларида Қуръон руҳини, унга амал қилиш руҳини тиклашлари лозим бўлади.

Албатта, ушбу оятда келган:

«Кечаю кундузнинг алмашиб туришида» оят-белгилар бор, деган маънони ишга солиб, одамларга даъват қилиб, кеча билан кундузни яратган, уларни аниқ, вақтда алмашиб турадиган, турли хусусиятларга эга қилиб қўйган Аллоҳга иймон келтиришга чақириш жуда яхши нарса. Аммо кечаю кундузнинг хусусиятларини чуқур ўрганиб, уларнинг алмашиб туришининг қоидаларини ҳам яхши ўрганиб, улардан инсон учун фойда чиқаришга уриниш нур устига нурдир.

Шунингдек:

«Аллоҳ осмондан ризқ нозил қилиб, унинг ила ерни ўлимидан кейин тирилтиришида...» оят-белгилар борлигини эслаб одамларни иймонга чақириш ҳам жуда яхши нарсадир.

Айни чокда, Аллоҳ осмондан ёғдирадиган ўша ризқقا – ёмғирга, у билан ўлик ернинг тирилишига оид барча сир-асрорларни ўрганиб, уларни инсон фойдаси учун ишлатиш мусулмонларнинг вазифасидир. Ана ўша ишлар амалга оширилса, мусулмон одам Қуръон руҳи ила яшаган бўлади.

«...ва шамолларнинг йўналишида...»

Албатта, бунда ҳам Аллоҳнинг құдратига далолат қилювчи белгилар бор. Уларни англаб, Аллоҳга иймон келтириш лозим. Шунингдек, шамоллар ва уларнинг йұналишини яхши үрганиб, ундан фойдаланиш янада манфаат келтириши мумкин. Шамол қувватидан фойдаланиш ҳам, шунингдек, шамол келтириши мумкин бўлган зарарнинг олдини олиш ҳам манфаатdir.

Буларнинг ҳаммаси учун, энг аввало, «**ақл юритадиган қавм**» бўлиш керак. Мазкур оят-белгилар орқали Аллоҳни таниш учун ҳам ақл юритиш керак.

Борлиқдаги оят-белгилар баёнидан кейин, Қуръон оятлари ҳақида сўз кетади. Борлиқдаги оятлар Аллоҳга иймон келтиришга далолат қилиб, инсонга моддий фойдалар келтирса, Қуръон оятлари ҳам Аллоҳга иймон келтиришга далолат қилиб, инсонга маънавий фойдалар келтиради.

تَلَكَءِيْنَتُ اللَّهُ تَنْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَإِنَّ حَدِيثَ بَعْدَ اللَّهِ وَأَيْنَدُهُ يُؤْمِنُونَ

6. Булар Аллоҳнинг оятлариdir. Биз уларни сенга ҳақ ила тиловат қилурмиз. Улар Аллоҳни ва Унинг оятларини қўйиб, қайси гапга иймон келтирурлар?!

Яъни, эй Муҳаммад! Булар азийзу ҳакиим бўлган зот нозил қилган китобнинг оятлари, Аллоҳнинг оятлариdir.

«Биз уларни сенга ҳақ ила тиловат қилурмиз.»

Бунда ҳеч қандай ноҳақлик йўқ. Шунинг учун, ҳар бир эшитган шахс иймон келтирмоғи лозим. Аммо баъзи одамлар иймон келтирмаётпилар.

«Улар Аллоҳни ва Унинг оятларини қўйиб, қайси гапга иймон келтирурлар?!»

Аллоҳ турганда, Уни қўйиб, кимнинг гапига иймон келтирадилар? Аллоҳнинг оятлари турганда, уларни қўйиб, кимнинг сўзларига иймон келтирадилар?!

Бундай одамлар, албатта, жазога лойикдирлар.

وَيَلِ لِكُلِّ أَفَّاكِ أَثِيمٍ يَسْمَعُ إِيْنَاتُ اللَّهِ تَنْلَى عَلَيْهِ شَمِيْرُ مُسْتَكِبِرًا كَانَ لَمْ يُسْمِعْهَا فَيُشَرِّهِ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

7. Ҳар бир ёлғончи гуноҳкорга ҳалокат бўлсин!

8. У ўзига тиловат қилинган Аллоҳнинг оятларини эшитадиyo, сўнгра, худди эшитмагандек, мутакаббирлик қилиб туриб олур. Бас, унга аламли азоб хушхабарини бер.

Ёлғончи, каззоб ва гуноҳкорларга қилинаётган бу таҳдид ҳар

бир ёлғончи ва гуноҳкорга тегишилдири. Ҳусусан, қуийдаги сифат эгаларига тегишилдири:

«У ўзига тиловат қилинган Аллоҳнинг оятларини эшитади-ю, сўнгра, худди эшитмагандек, мутакаббирлик қилиб туриб олур».

Эшитган оятларидан хulosса чиқармайди, Аллоҳга иймон келтирмайди, мутакаббирлик қилиб, куфрда маҳкам туриб олади. Бу эса, энг ёмон гуноҳдир.

«Бас, унга аламли азоб хушхабарини бер.»

Шундай ёлғончи ва гуноҳкорларнинг аломатларидан яна бири:

وَإِذَا عَلِمَ مِنْ أَيْتَنَا شَيْئاً أَنْخَذَهُ أَهْرَافاً وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ

9. Қачонки Бизнинг оятларимиздан бирор нарса билса, уни истеҳзо қилур. Ана ўшаларга хорловчи азоб бордир.

Аввало, Аллоҳнинг оятларини эшитмагандек бўлиб юради. Мабодо, Аллоҳнинг оятларидан бирор нарсани билиб олса ҳам, истеҳзо қилиб, устидан кулади. Бу эса, жуда ҳам ёмон. Аллоҳнинг ояти эканини билатуриб уни масхара қилиш, унинг устидан кулиш, ундан ўзини фолиб санаш, писанд қилмаслик жуда ҳам катта гуноҳдир. Афсуски, кўпчилик, ҳатто ўзини мусулмон ҳисоблаб юрганлар ҳам баъзан шунаقا қиласидилар.

«Ана ўшаларга хорловчи азоб бордир.»

مَنْ وَرَآ إِبْرَاهِيمَ جَهَنَّمَ وَلَا يَغْنِي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئاً وَلَا مَا تَحْذِي دُونَ اللَّهِ أَوْلَاءِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

10. Ва ортларида жаҳаннам бор. Уларга касб қилган нарслари ҳам, Аллоҳни қўйиб тутган «дўстлари» ҳам ҳеч бир нарсада асқотмас. Уларга улкан азоб бордир.

Аллоҳнинг оят-белгиларидан бир нарсани билатуриб истеҳзо қилганларга жаҳаннам бор. Улар, албатта, жаҳаннамга тушадилар. Ўшанда қилган касблари ҳам, Аллоҳни қўйиб илтижо этган сохта худолари ҳам ҳеч бир фойда бера олмай қолади. Ҳа,

«Уларга улкан азоб бордир.»

Келаси оятда Пайғамбаримиз алайҳиссаломга Аллоҳ ваҳий қилган Қуръон ҳақида, унга қуфр келтирганларнинг оқибати ҳақида сўз кетади.

هَذَا هُدَىٰ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِأَيْتَ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّنْ رَّبِّنِيْمِ

11. Бу (Қуръон) ҳидоятдир. Роббилари оятларига қуфр келтирганларга аламли азобнинг ашаддийиси бордир.

Оятлари ҳақида сўз кетаётган бу Қуръон ҳамма учун ҳидоятдир. Ким унга иймон келтирса, ҳидоят топади. Роббилари оятларига, Қуръонга куфр келтирган шахсларга эса, аламли азобнинг ашаддийси бордир.

Демак, улар учун азоб устига азоб, алам устига алам бўлади.

Сўнгра, келгуси ояти каримада Аллоҳнинг одамларга берган неъматлари эслатилади:

﴿أَللّٰهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلُكَ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلَنْ يَنْسُغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشَكُّرُونَ﴾

12. Аллоҳ сизга дengизни унда Ўз амри билан кемалар юрishi учун ва сиз Унинг фазлидан исташингиз учун бўйсундириб қўйди. Шоядки, шукр келтиrsangиз.

Аллоҳ таоло бошқа нарсалар қатори дengизни ҳам инсон учун мусаххар қилиб берди. Яъни, beminnat хизматкор каби бўйсундириб қўйди. Умуман, dengизни инсон фойдаси учун яратди. Инсон уни ўрганиб, ўз фойдасига хизмат қилдиришга уриниши керак. Аниқки, dengiz ўзи келиб хизмат қилмайди. Бу ҳақиқатни ушбу оятдаги:

«...ва сиз Унинг фазлидан исташингиз учун бўйсундириб қўйди», деганидан тушунамиз.

Сиз Аллоҳнинг фазлидан бирор нарса келишини кутиб ўтиришингиз учун, демади, балки:

«...Унинг фазлидан исташингиз учун», деди.

Шунинг учун ҳам, мусулмон инсон Аллоҳнинг фазлини тинимизиз истashi, ўша илоҳий фазлга эришиш учун ҳаракат қилмоғи керак.

﴿وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَنْفَكِرُونَ﴾

13. Ва сизга осмонлардаги нарсаларни ва ердаги нарсаларни – ҳаммасини Ўз томонидан бўйсундириб қўйди. Албатта, ана шунда тафаккур қиласиган қавм учун оят(белги)лар бордир.

Демак, осмонлардаги ҳамма нарса Аллоҳ томонидан инсон фойдаси учун бўйсундириб қўйилган.

Ердаги барча нарсалар Аллоҳ томонидан инсон фойдаси учун бўйсундирилганdir. Ҳақиқатни фақат тафаккур қилганлар тушуниб етадилар. Фақат ақл ишлатиш, тафаккур қилиш орқали борлиқдаги ҳамма нарсанинг инсон учун бўйсундирилгани англаб ети-

лади ва улардан инсон учун фойда олинади. Ўз навбатида, ақл юритиш борликдаги барча нарсаларни инсонга бўйсундириб берган Зотта иймон келтириб, ибодат қилишга олиб келади. Бўлмаса, иймонсиз, қуруқ илм фойда эмас, заарар келтиради.

Эй Мұхаммад!

قُلْ لِلّذِينَ أَمْنَوْيْعَفْرُوا لِلّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللّهِ لِيَجْرِيَ قَوْمًا كَانُوا يَكْسِبُونَ

14. Сен иймон келтирганларга айт. Аллоҳнинг кунларидан умидвор бўлмайдиганларни кечирсинлар. Токи, У зот бу қавмни касб қилиб юрган нарсалари учун мукофотласин.

Яъни, эй Мұхаммад, сен мўминларга айт, улар ўзларига озор берган, Аллоҳнинг келажақдаги ҳисоб-китоб кунларидан ноумид бўлган кофиirlарни кечирсинлар. Бу эса, Аллоҳ таоло ўша мусулмон қавмни яхши касбларига кўра мукофотлаши учундир.

Чунки, ҳар ким қилса, ўзи учун қиласи.

مَنْ عَمِلَ صَلِحًا فَلَنْفَسِهِ وَمَنْ أَسَءَ فَعَلَيْهِ أَثْمٌ إِلَى رَبِّكُمْ تَرْجَعُونَ

15. Ким солиҳ амал қилса, ўзига фойда. Ким ёмонлик қилса, ўзига зарар. Сўнгра Роббингизга қайтарилиурсиз.

Қайтарилишингиз қиёмат куни бўлади. Ўшанда Аллоҳ ҳар бир заррачалик яхшилик ва ёмонлигинизни ҳисоб-китоб қилиб, мукофот ёки жазо беради.

Келгуси оятларда Аллоҳ томонидан келган китобга ва Пайғамбарга тўғри муносабатда бўлиш қанчалик зарур эканлигини таъкидлаш учун Бани Исроилнинг ўтмиши эслатилади:

وَلَقَدْ أَئْتَنَا بِنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلَنَا هُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ

16. Батаҳқиқ, Биз Бани Исроилга китобни, ҳукмни ва Пайғамбарликни бердик, уларга пок нарсаларни ризқ қилиб бердик ва уларни оламлар ичида афзал қилдик.

Дарҳақиқат, Аллоҳ таоло Бани Исроилга илоҳий Таврот китобини берди. Ўша китоб ҳукми асосида яшашга буюрди.

Сўнгра, Мусо алайҳиссаломга туширилган Таврот ва берилган шариатни давом эттириш учун Бани Исроилдан кетма-кет Пайғамбарларни чиқарди.

«...уларга пок нарсаларни ризқ қилиб бердик...»

Уларнинг юрти муқаддас ерларда эди. У жойлар пок ва бара-кали ерлар эди. У жойда улар учун пок ризқлар етишарди.

«...ва уларни оламлар ичида афзал қилдик.»

Ўз замонасида, албатта, Бани Исроил ўзгалардан афзал бўлган. Чунки, Таврот уларга туширилган, Пайғамбарлар улардан чиққан.

وَإِنَّا تَعْلَمُ بِمَا يَنْهَا مِنَ الْأَمْرِ فَمَا أَخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعْدًا يَنْهَا إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

17. Виз уларга (дин) иши ҳақида очиқ-оидин баёнотлар бердик. Бас, улар ўзларига илм келганидан сўнг ўзаро ҳасад-адоват қилибгина ихтилофга тушдилар. Албатта, Роббинг қиёмат куни улар орасида ихтилоф қилган нарсалари ҳақида ҳукм чиқарур.

Ушбу ояти каримада диний илмни нотўғри томон буриш қандай юз бергани ва унинг оқибатлари ҳақида сўз кетмоқда.

«Виз уларга (дин) иши ҳақида очиқ-оидин баёнотлар бердик.»

Аллоҳ таоло Бани Исроилга юборган шариат очиқ-оидин, равшан, губорсиз, ҳеч бир ихтилофсиз ҳамма амал этиб кетаверадиган шаклда берилган эди. Бани Исроил ўша шариатга иттироқ бўлиб амал қилмадилар.

«Бас, улар ўзларига илм келганидан сўнг ўзаро ҳасад-адоват қилибгина ихтилофга тушдилар.»

Илм келмасидан аввал ихтилоф қилмай юрган эдилар. Аммо, ўзаро ҳасад, адovату низо уларнинг ихтилоф қилишларига сабаб бўлди. Ва бу ихтилоф Бани Исроилнинг бошига бало-офатлар олиб келди. Уларнинг ер юзидағи афзалликлари тугади. Барча устунликлари ботил бўлди.

Ха, диний илмга ҳасад, низо ва ўзаро адovат аралашса, кўплаб мусийбатлар келади. Бани Исроил ҳам шундай бўлди. Уларнинг иши энди охиратга қолди.

«Албатта, Роббинг қиёмат куни улар орасида ихтилоф қилган нарсалари ҳақида ҳукм чиқарур.»

Шундай қилиб, золимлиги туфайли, Бани Исроил ичидан Пайғамбар чиқариш ва уларга шариат юбориш тўхтади.

Эй Мухаммад!

ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبَعُهَا وَلَا نَتَّبِعُهُوَءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

18. Сўнгра Биз сени (дин) ишида бир шариатга йўлладик.
Бас, унга эргаш, билмайдиганларнинг ҳавои нафсларига эргашма.

Яъни, Бани Исроилнинг иши, юқорида айтилгандек, муваффақиятсиз тамом бўлганидан сўнг, Биз сени Ислом шариатига йўлладик.

«**Бас, унга эргаш...**»

Яъни, Биз сенга шариат қилиб берган нарсага эргаш.

«...**билмайдиганларнинг ҳавои нафсларига эргашма.**»

Аллоҳдан бошқа ким қонун-қоида, йўл-йўриқ қўрсатса, билмасдан кўрсатади. Билмайдиганлар эса, доимо ўз ҳавои нафслири бўйича иш тутадилар.

 إِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوْ عَنْكَ مِنَ الْهَلَكَةِ شَيْئًا وَإِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلَيَاءُ بَعْضٍ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُتَقْبِلِينَ

19. Албатта, улар сендан Аллоҳ томонидан бўладиган ҳеч бир нарсани арита олмаслар. Ва, албатта, золимлар бир-бирларига дўстдирлар. Аллоҳ тақводорларнинг дўстидир.

Яъни, албатта, ўша билмайдиган, ўз ҳавои нафси йўлига бошлидиганларнинг гапига кириб, Аллоҳнинг айтганидан юз ўтиранг, улар сендан Аллоҳнинг ҳеч бир азобини арита олмайдилар. Шунинг учун, сен уларнинг айтганига зинҳор юрма. Улар билан яқин ҳам бўлма.

«...**албатта, золимлар бир-бирларига дўстдирлар.**»

Тақводор одам ҳеч қачон золим – кофир билан дўст бўлмайди.

«**Аллоҳ тақводорларнинг дўстидир.**»

Бу дўстлик билан ҳар қанча фахрланса арзийди.

 هَذَا بَصَرَتِنَا سَوْهَدَى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُوقَنُونَ

20. Бу (Қуръон) одамлар учун қалб кўзлари, аниқ ишонадиган қавм учун ҳидоят ва раҳматdir.

Қуръони Карим одамлар учун қалб кўзидир. Ким Қуръонга ишонса, қалб қўзи кўради. Қуръондан узоқ кишининг эса, қалб қўзи кўр бўлади.

Қуръони Карим ҳидоятдир. Ким унга амал этса, ҳидоятга етади. Қуръондан узоқ одам эса, залолатга кетади.

Қуръони Карим раҳматdir. Ким унга иймон келтирса, раҳматга эришади. Ундан узоқлашган одам эса, Аллоҳнинг раҳматидан бебаҳра қолади.

Аммо, Куръони Каримнинг одамларга қалб кўзи, ҳидоят ва раҳмат бўлиши учун бир шарт бор – у ҳам бўлса, инсон аниқ ишонадиган қавмдан бўлиши керак. Аниқ ишонадиган одамгина йўлини топиб, иккиланмасдан юради.

Куръони Карим шундай одам учун қалб кўзи, ҳидоят ва раҳмат бўлади.

Демак, одамлар икки гуруҳга – иймонлилар ва иймонсизларга, яхшилик қилувчилар ва ёмонлик қилувчиларга бўлинадилар. Иймон келтириб солиҳ амал қилувчилар билан коғир бўлиб ёмонлик касб қилганлар орасида нима фарқ бор?

آمَّ حِسْبَ الَّذِينَ أَجْتَرَهُوا أَسْيَعَاتٍ أَنْ بَجَلَهُمْ كَالَّذِينَ إِمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّدِيقَاتِ سَوَاءٌ
مَحِيمِهِمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ

21. Наҳотки, ёмонликларни қилганлар уларни иймон келтириб, солиҳ амаллар қилганларга ўхшаш қилмоғимизни, ҳаётлари ҳам, мамотлари ҳам баробар бўлишини гумон қилсалар?! Уларнинг қилган ҳукми нақадар ҳам ёмон!

Ушбу оятда коғир ва осий кимсанинг хаёлидан ўтадиган гумон инкор қилинмоқда. Коғирлар, бизнинг мўминлардан қаеримиз кам, деб ўйлашлари, гумон қилишлари мумкин. Бу дунёда ҳам, у дунёда ҳам мўминлар билан баробарликни даъво этишлари мумкин. Бу даъво мутлақо нотўғридир.

«Наҳотки, ёмонликларни қилганлар уларни иймон келтириб, солиҳ амаллар қилганларга ўхшаш қилмоғимизни, ҳаётлари ҳам, мамотлари ҳам баробар бўлишини гумон қилсалар?!»

Ёмон ишлар қилган кимсаларни Аллоҳ, таоло ҳеч қачон иймон келтириб, солиҳ амаллар қилганларга ўхшатиб қўймайди. Уларнинг икковларини бу ҳаётда ҳам, охиратда ҳам баробар қилиб қўймайди. Баробар бўлса, адолат қолармиди? Пайғамбар юбориш, китоб тушириш ва динни жорий қилишнинг кераги бўлармиди? Агар коғирлар бундай ҳукм қилаётган бўлсалар,

«Уларнинг қилган ҳукми нақадар ҳам ёмон!»

Чунки:

وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

22. Аллоҳ осмонлару ерни ҳақ ила, ҳар бир жон қилган касбига яраша, зулм қилинмаган ҳолида жазосини (ажрини) олиши учун яратган.

Агар коғирлар гумон қилғанларидек, улар билан мўминлар баробар бўладиган бўлсалар, осмонлару ерни Аллоҳ таоло беҳудага яратган бўлиб қолмайдими? Ҳар ким амалига яраша жазо ёки мукофотини олмаса – коғир куфри ва зулмига яраша жазосини олмаса, мўмин иймони ва солиҳ амалларига яраша мукофотини олмаса, зулм бўлмайдими? Икковлари баробар қилиб қўйилса, адолат қаерда қолади?

Кейинги оятларда залолатта кетганларнинг адашиш сабаблари баёни келади:

أَفَرَءَيْتَ مِنِ اُنْخَذَ إِلَهٌ هُوَ نَهٌ وَأَضَلَّ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَفَلَيْهِ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشْوَةً
فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

23. Айтинг-чи, ҳавои нафсини илоҳ қилиб олган, Аллоҳ уни билиб туриб залолатта солган ва қулогига ҳамда қалбига муҳр босиб, кўзига парда тортиб қўйган кимсани Аллоҳдан бошقا ким ҳидоят қила оладир?! Эсламайсизларми?!

Демак, залолатта кетганларнинг йўлдан адашиш сабабларидан бири ҳавои нафсларини ўзларига илоҳ қилиб олишларидир. Улар Аллоҳга эмас, ҳавои нафсларига ибодат этадилар. Улар Аллоҳнинг айтганини эмас, ҳавои нафсларининг айтганини қиласидилар.

Шундан кейин:

«Аллоҳ уни билиб туриб залолатта солган...» бўлади.

Яъни, Аллоҳ ўша одам ҳавои нафсини ўзига илоҳ қилиб олгани билгани учун адаштиради.

«...ва қулогига ҳамда қалбига муҳр босиб...» қўяди.

Унинг қулоги даъват гапларини эшитмайди. Қалбига иймон, инсоф кирмайдиган бўлиб қолади.

«...кўзига парда тортиб қўйган...» бўлади.

У, ибратни кўра олмайди.

Қани, айтинг-чи, ана ўшандай

«кимсани Аллоҳдан бошقا ким ҳидоят қила оладир?!»

Албатта, ҳеч ким ҳидоят қила олмайди.

«Эсламайсизларми?!»

Буни эслаб, ибрат олиб, ўзларингизни ўнгламайсизларми? Уларнинг залолатта кетиб адашишлари сабабларидан яна бири шуки:

وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاةُ الدُّنْيَا مَوْتٌ وَنَحْيَا وَمَا يَهْلِكُنَا إِلَّا الْمَهْرُ وَمَا هُمْ بِذَلِكَ مِنْ عَلِمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظْنُونَ

24. Улар: «У (ҳаёт) фақат бу дунёдаги ҳәётимиздир. Ўламиз, тириламиз, бизни фақат замон ҳалок қиласы», дерлар. Уларнинг бу ҳақда илмлари йўқ. Улар фақат гумон қиласидилар, холос.

Бу ояти каримада кофирларнинг ҳаёт ҳақидаги тушунчалари танқид этилмоқда.

«Улар: «У (ҳаёт) фақат бу дунёдаги ҳәётимиздир...» – дейдилар.

Уларнинг фикрича, инсон ҳаёти жуда ҳам қисқа. Мана шу беш кунлик дунёдаги саноқли йиллар ёки кунлару соатлардан бошқа ҳаёт йўқ.

«Ўламиз, тириламиз...»

Бир авлод ўлади, иккинчиси туғилади. Ҳаёт шундай давом этаверади.

«...бизни фақат замон ҳалок қиласы», дерлар.»

Яъни, замон ўтиши билан ёки улгайиб одам вафот этади. Бошқа нарса йўқ, дейдилар

Ундан бўлса, ёш болаларни ким ўлдиради? Умуман, улар жуда ҳам аҳамиятли масалада осонгина ҳукм чиқарип қўйдилар. Хўш, бу гапни улар нима асосида айтдилар. Уларнинг бу гапни айтишга ҳужжат-далиллари, иммий асослари борми?

«Уларнинг бу ҳақда илмлари йўқ.»

Хужжат ва далиллари ҳам йўқ.

«Улар фақат гумон қиласидилар, холос.»

Айни дамда, гумонларини ҳақиқат деб ўйлайдилар. Булар даҳрийлардир. Улар, бизни фақат даҳр(замон) ўлдиради, деганлари учун шу номни олганлар. Улар, ўлгандан кейин қайта тирилишни ҳам инкор этадилар.

وَلَا ذَلِكَ عَلَيْهِمْ أَيْكُنَّا بِئْتَنَا مَا كَانَ حُجَّهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَئْتُمُّنَا بَأْيَّا إِنْ كُنْتُمْ صَدِيقِنَّ

25. Уларга очиқ-ойдин оятларимиз тиловат қилинган чоғда, уларнинг: «Агар ростгўй бўлсангиз, ота-боболаримизни келтиринг-чи?!» – дейишдан бошқа ҳужжатлари бўлмас.

Яъни, охиратни инкор қилувчи ўша кимсаларга ўлгандан кейин қайта тирилиш борлиги ҳақидаги очиқ-ойдин оятларимиз тиловат қилинса, улар, агар ўлгандан кейин тирилиш бор, деган ушбу гапингиз рост бўлса, бизнинг ўлиб кетган ота-боболаримизни тирилтириб олиб келинг-чи, дейдилар.

Уларнинг ўлгандан кейин қайта тирилмаслик ҳақида бундан бошқа ҳужжатлари бўлмайди. Уларнинг бу гапи ҳам, ўтган оятда-

ги гапларига ўхшаб, ҳужжат ва далил асосидаги гап эмас, юзаки, тушунмасдан айтилган гапdir.

Аллоҳ таоло одам боласига бу дунёда охирати учун захийра тўплаб олишга имкон яратиб, ҳаёт беради. Ўша фурсат тамом бўлгандан сўнг одам ўлади. Ўлгандан кейин эса, ҳисоб-китоб учун тайинланган вақт келгунча кутилади. У вақт келгандагина одам қайта тирилтирилади. Ҳисоб-китоб қилинади, мукофот ёки жазо берилади. Тайин қилинган ўша вақт келгунча одамни қайта тирилтиришга ҳожат ҳам йўқ, мумкин ҳам эмас. Чунки, мантиқнинг тақозоси ҳам, умумий қоида ҳам шу. Ўзидан кетган бир қанча кофирлар ўлган одамнинг қайта тирилишига далил-исбот сўрашашётган бўлсалар,

эй Пайғамбар,

 قُلْ أَللّٰهُ يُحِسِّنُ كُلَّ شَيْءٍ يُمْسِكُ بِهِ مَعْلُوكًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَا رَبَّ بِفِيهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

26. Сен: «Аллоҳ сизларни тирилтирур, сўнгра ўлдирур, сўнгра сизларни (бўлишида) шубҳа йўқ қиёмат кунида жамлар. Лекин одамларнинг кўплари билмаслар», деб айт.

Улар талаб қилаётган нарса ўзлари билан-ку, кўз олдиларида турибди-ку!

«Аллоҳ сизларни тирилтирур...»

Сиз ўзингиз ҳам ўлик эдингиз. Дунёда ҳеч бир асарингиз йўқ эди. Аллоҳ сизга ҳаёт бериб тирилтириди ва сизга ўхшаганлардан қанчадан-қанчасини ҳар лаҳзада тирилтироқда. Умуман йўқ, нарсани бор қилиб, унга ҳаёт бермоқда. Шу ишни қилган Зот бор нарсани қайта тирилтира олмайдими?!

«...сўнгра ўлдирур...»

Сизни йўқдан бор қилиб, тирилтириб, ҳаёт берган зотнинг Ўзи сўнгра сизни ўлдиради ҳам. Ҳар куни, ҳар лаҳзада қанчадан-қанчангизни ўлдиримоқда. Демак, ҳаёт ҳам, ўлим ҳам Аллоҳ таолонинг ихтиёри ила бўлади. Мазкур ишларни қилган Зот:

«...сўнгра сизларни (бўлишида) шубҳа йўқ қиёмат кунида жамлар».

Ана ўша қайта тирилишингиздир. Бу ишлар Аллоҳ таоло учун жуда ҳам осон.

«Лекин одамларнинг кўплари билмаслар», деб айт.»

Аммо, улар билмагани учун иш ўзгариб қолмайди.

 وَلَلّٰهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُوَمٌ يَنْهَا مُبْطَلُونَ

27. Ва осмонлару ернинг мулки Аллоҳникидир. Соат(қиёмат) қоим бўладиган кунда, ўша кунда ботилчилар зиён тортурлар.

Дунёдаги ҳамма нарсалар Аллоҳ таолонинг мулкидир. У зот мулкида хоҳлаганича тасарруф қиласди. Хоҳласа, ўлдиради, хоҳласа, қайта тирилтиради, хоҳласа, бошқа иш қиласди. У зотни бирор чеклай олмайди, ишига аралаша билмайди. Лекин бир нарса аниқки, қиёмат куни ботил ишларни қилувчилар зиён тортадилар.

Ўша кунда:

وَتَرَى كُلَّ أُمَّةٍ جَاهَيْهِ كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَى إِلَىٰ كِتَبِهَا الْيَوْمَ بِحَزْنٍ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

28. Ҳар бир умматни тиз чўккан ҳолида кўурсан. Ҳар бир уммат ўз номаи аъмолига чақирилур: «Бугунги кунда қилиб юрган амалларингизниг жазосини (ажрини) олурсиз».

Яъни, қиёмат кунининг даҳшати кучлилигидан у куни ҳар бир умматнинг дармони қуриб, чўккаланиб қолган ҳолда, яъни ожизу бечора бўлиб турадилар.

«Ҳар бир умматни тиз чўккан ҳолида кўурсан.»

Ўша кунда ҳар бир умматга, ҳар бир шахсга бу дунёда қилган амаллари ёзиб борилган китоб кўрсатилади.

«Ҳар бир уммат ўз номаи аъмолига чақирилур...»

Шу билан бирга, уларга:

«Бугунги кунда қилиб юрган амалларингизниг жазосини (ажрини) олурсиз», (дайилур).

Яъни, ҳар ким қилганига яраша топади.

Яна гапда давом этилиб:

هَذَا كِتَبُنَا يَنْطَقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ إِنَّا كَانَسْتَنِسْخَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

29. «Мана бу китобимиз сизга ҳақни нутқ қилур. Албатта, Биз қилган амалингизни ёзиб турган эдик» (дайилур).

Ўша қиёмат куни одамларга номаи аъмоллари кўрсатилиб:

«Мана бу китобимиз сизга ҳақни нутқ қилур», дайилади.

Яъни, мана бу номаи аъмол китоби фақат ҳақиқатни айтади. Ундаги барча гап ростдир, ёлғони йўқ.

«Албатта, Биз қилган амалингизни ёзиб турган эдик.»

У дунёда нима амал қилсангиз, ўшани ўз вақтида аниқ ёзиб турган эдик. Энди, шу асосда ҳисоб-китоб этамиз.

فَإِنَّمَا الَّذِينَ إِنْمَأْوَ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخَلُهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ

30. Бас, иймон келтириб солиҳ амалларни қилганларни Роббилиари Ўз раҳматига киритур. Ана ўшанинг ўзи очиқ-ойдин ютуқдир.

Иймонли солиҳ амал эгалари очиқ-ойдин ютуққа эришиб, Аллоҳнинг раҳматига кириб турган бир вақтда, бошқа томонда ўзгача ҳолат бўлади:

وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا أَفَمْ تَكُنْ إِيمَانُكُمْ شَكِيرًا عَلَيْكُمْ فَإِسْتَكْبِرُوا وَكُنُتمْ قَوْمًا مُجْرِمِينَ وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيبٌ فِيهَا قُلْتُمْ مَا نَدَرَى مَا السَّاعَةُ إِنْ نَظَنُ إِلَّا ظُنُونًا وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيقِنِينَ

31. Аммо куфр келтирганларга эса: «Ахир, сизга Менинг оятларим тиловат қилинмаганмиди?! Бас, сиз мутакаббирлик қилдингиз ва жиноятчи қавм бўлдингиз.

32. Вақтики: «Албатта, Аллоҳнинг ваъдаси ҳақдир ва соат (қиёмат)да шубҳа йўқдир», дейилса, «Соат(қиёмат) нима эканини билмасмиз. Биз фақат гумон қиласмиз, холос. Биз аниқ ишонгувчи эмасмиз», дедингиз» (дейилур).

Мана энди ҳолингизга нима бўлди? Аллоҳнинг ваъдаси ҳақ эканми? Қиёмат қоим бўлар эканми? У ҳақидаги гапларингиз гумондан бошқа нарса эмаслигини билдингизми?

وَبِدَاءُهُمْ سَيَّئَاتٌ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا يَهْدِي سَيِّئَاتُهُمْ

33. Ва уларга қилган амалларининг ёмонликлари аён бўлди ва уларни ўzlари истеҳзо қилиб юрган нарса ўраб олди.

Уларга куфр ва исёnlари учун бериладиган жазо аниқ кўринди ва ўзларича, охират азоби ҳам бўлармиди, деб истеҳзо қилиб юрган азоб уларни ўраб олди. Ҳамда уларга:

وَقِيلَ الْيَوْمَ نَسْنَكُمْ كَمَا لَيْسَتُمْ لِقَاءً يَوْمًا كُمْ هَذَا وَمَا وَنَكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَصِيرٍ بِذَلِكُمْ بِأَنَّكُمْ أَخْذَنَمُمْ إِيَّتِ اللَّهِ هُرُوا وَغَرَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ لَا يُخْرِجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْبُونَ

34. «Бугунги кунда худди сиз ушбу кунингизга рўбарў бўлишини унугтанингиздек, Биз ҳам сизни унутурмиз. Жойингиз жаҳнамдир ва сизларга ҳеч ёрдамчилар йўқ.

35. Бундай бўлишингиз, албатта, сизнинг Аллоҳнинг оятларини масхара қилиб олганингиз ва сизни дунё ҳаёти фурурга

кетказгани учундир», дейилди. Бас, бугунги кунда улар у(жаҳаннам)дан чиқарилмаслар ва улар итобга ҳам қайтарилилмаслар.

Жаҳанам азобида қийналиб турган кофиру осийларга айтиладиган бу гаплар, улар учун жуда ҳам оғир маънавий азоб бўлади.

«Бугунги кунда худди сиз ушбу кунингизга рўбарў бўлишни унутганингиздек, Биз ҳам сизни унтурмиз.»

Яъни, сиз ёруғ дунёда қиёмат кунига рўбарў бўлишни қандай унутган бўлсангиз, Биз ҳам сизни шундай унутамиз. Яъни, сизга раҳим қилишни унутамиз.

Шунинг учун ҳам:

«Жойингиз жаҳаннамдир...»

У ерда азобларни чекиб ётаверасиз.

«...сизларга ҳеч ёрдамчилар йўқ.»

Шунинг учун, жаҳаннамдан қутулиб ҳам чиқа олмайсиз, азобингиз енгил ҳам бўлмайди.

Албатта, бундай ҳолга тушишингизнинг ўзига яраша сабаблари бор. Улардан бири:

«...сизнинг Аллоҳнинг оятларини масхара қилиб олганингиз...»

Ким Аллоҳнинг оятларини масхара қилиб олса, шу ҳолга тушиши турган гап.

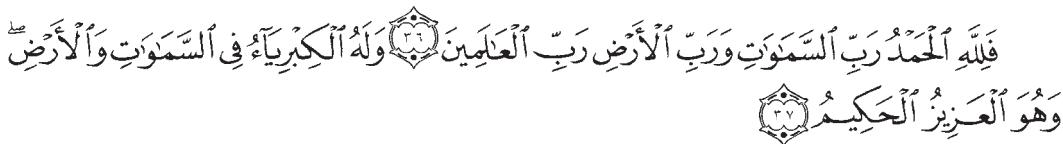
«...ва сизни дунё ҳаёти фурурга кетказгани...»

Ким дунё ҳаётига алданиб қолса, шу ҳолга тушади.

«Бас, бугунги кунда улар у(жаҳаннам)дан чиқарилмаслар ва улар итобга ҳам қайтарилилмаслар.»

Яъни, уларга жаҳаннамдан чиқишига ҳам рухсат берилмайди, қилган гуноҳларига итоб қилиб, кейин ёруғ дунёга қайтариб, ўша ишлар бўйича Аллоҳни рози қиласидиган солиҳ амаллар қилишга ҳам имкон берилмайди.

Чунки, энди вақт ўтди.

 فَلِلّهِ الْحَمْدُ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَرَبُّ الْأَرْضِ رَبُّ الْعَالَمِينَ وَلَهُ الْكَبْرِيَاءُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

36. Бас, барча ҳамд осмонларнинг Роббига, ернинг Роббига ва оламларнинг Роббигадир.

37. Осмонлару ердаги улуғлик Уницидир. У зот азийзу ҳакиймдир.

«Жосия» сурасига хотима ясовчи ушбу икки ояти каримада

Аллоҳ таолонинг Ўзига мос ҳамду сано, мақтов айтилмоқда ва У зотни улуғлик сифатлари ила Ўзига хос равищда сифатланмоқда. Бу эса, ўз навбатида, сура ичида зикри келган, кофир ва мушриклар томонидан Аллоҳ таолога, Унинг Пайғамбарига, Унинг динига, Китобига, Қиёмат кунига, қайта тирилишга ва бошқа нарсаларга тил теккизишга ўзига хос раддиядир.

«Бас, барча ҳамд осмонларнинг Роббига, ернинг Роббига ва оламларнинг Роббигадир.»

Ха, барча ҳамд, ҳамма ҳамд, дунёда қанча мақтов бўлса, ҳамма-ҳаммаси Аллоҳ таологадир,

«осмонларнинг Роббига», дир.

У зот айнан осмонларнинг Робби бўлгани учун ҳам ўша ҳамдга, мақтовга сазовордир.

Ха, барча ҳамд, ҳамма ҳамд, дунёда қанча мақтов бўлса, ҳамма-ҳаммаси Аллоҳ таологадир,

«ернинг Роббига»дир.

У зот айнан ернинг Робби бўлгани учун ҳам ўша ҳамдга, мақтовга сазовордир.

Ха, барча ҳамд, ҳамма ҳамд, дунёда қанча мақтов бўлса, ҳамма-ҳаммаси Аллоҳ таологадир,

«оламларнинг Роббигадир».

У зот айнан оламларнинг Робби бўлгани учун ҳам ўша ҳамдга, мақтовга сазовордир.

Ха, барча ҳамд, ҳамма ҳамд, дунёда қанча мақтов бўлса, ҳамма-ҳаммаси Аллоҳ таологадир. Чунки,

«Осмонлару ердаги улуғлик Уникидир».

Ха, барча ҳамд, ҳамма ҳамд, дунёда қанча мақтов бўлса, ҳамма-ҳаммаси Аллоҳ таологадир. Чунки,

«У зот азийзу ҳакиймдир».

سُورَةُ الْحَقَّاءِ

АҲҚОФ СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 35 оятдан иборат.

Бу сураи кариманинг номи унинг ўзидағи йигирма биринчи оятдан олингандир. «Аҳқоф» сўзи Од қабиласи яшаб ўтган диёрларнинг номи бўлиб, лугавий жиҳатдан «қум тепаликлар» деган маънони англатади.

«Аҳқоф» сураси бошқа маккий суралар каби ақийда масаласини муолажа қиласиди. Бу сурада Аллоҳнинг ягоналигига, ваҳий ва Пайғамбарлик, ўлгандан сўнг қайта тирилиш ҳамда ҳисоб-китоб бўлиши ҳақлиги масалаларига алоҳида аҳамият берилади.

Бу сурада Ҳуд алайҳиссалом Пайғамбар қилиб юборилган Од қавми қиссаси келтирилади. Улар ўз Пайғамбарларини ёлғончига чиқариб, саркашлик қилганларидан сўнг, Аллоҳ таолонинг азобига дучор бўлганликлари ҳикоя қилинади.

Сура кўзга кўриниб турган борлиқ Аллоҳнинг улуғлигига, қудратига далил эканига ишорат қилишдан бошланади.

Ундан сўнг, мушриклар сифинаётган сохта худолар фош қилиниб, улар ҳеч нарсани эшита олмасликлари, дуони ҳам қабул қила олмасликлари, уларга эътиқод қилаётганлар катта хато қилаётганлари баён қилинади.

Кейин эса, Макка мушриклари ўzlари Мұхаммад алайҳиссаломнинг уммий (ўқиши-ёзиши ўрганмаган одам) эканлигини яхши билишига қарамасдан, Қуръонни унинг ўзи тўқияпти, у ёлғончи, худонинг номидан гапирмоқчи, деб Қуръонга қарши чиққанлари, ваҳий ва Пайғамбарликка нисбатан зид муносабатлари баён қилинади.

Шу аснода икки хил инсон тоифаси ҳақида сўз юритилади.

Биринчиси, аввал бошдан Аллоҳга иймон келтириб, ибодатларини бажарган, тўғри инсоний йўлда ўсган, иймон йўли ҳам, насаб йўли ҳам рисоладагидек бўлиб, ўз Роббисининг ва ота-онасининг ҳаққларини адо этган ва шулар боис, жаннатга сазовор бўлиб, ҳаққини таниган ҳидоятдаги мўмин инсондир.

Иккинчиси эса, тўғри йўлдан озиб, инсонийлик табиатини бузуб, иймон йўли ўрнига куфрни ихтиёр қилган, Аллоҳ таолонинг ва ота-онасининг ҳаққини унуттан динсиз инсондир. Албатта, унинг жазоси жаҳаннам бўлажак.

Шу орда қиёматнинг даҳшатли манзараларидан бир манзара –

коғир ва жинотчи қавмларнинг хору зор бўлиш манзараси ҳам келтирилади. Аллоҳга иймон келтирмай, қиёматта ишонмай, охиратни унутиб юрганларнинг оқибати нима бўлиши тасвирланади.

Сўнгра, Худ алайҳиссаломнинг кибрга, түғёнга кетган қавмлари қандоқ ҳалокатта учраганлиги баён қилинади. Бу қавм Қуръонни инкор қилаётган Макка аҳлидан кўра жисмонан бақувват, улкан гавдали, қадамидан ер титрайдиган бўлишига ва бошқа кўпгина устунликларига қарамасдан, Аллоҳ таоло уларни арзимаган сабаб билан ҳалок қилди. Бошқалар ҳам куч-қувватига ишониб катта кетмасин, деган танбеҳ, учун келтирилган бу қиссадан ибрат олишга даъват қилинади.

Коғир қавмлар инсонликларига ор келтириб, яратганнинг чақириғига қулоқ осмай, иймондан, исломдан, хайр-баракадан юз ўтириб юрган бир пайтда, бир гуруҳ жинлар келиб, Қуръонга қулоқ осиб, иймонга келгандар, ундан таъсирланиб, тезда ўз қавмларини иймонга чақириб, уларга мағфират ва раҳмат башпоратини етказишга шошилишлари ҳам сурада ўзига хос услугда баён этилади.

Хотимада эса, Аллоҳ таоло Ўз ҳабиби Мұхаммад алайҳиссаломни сабрга чақириб, коғирларга тезроқ азоб келишига ошиқмасликка буюради. Чунки, уларни кутиб турган нарса шундек ҳам жуда яқиндир.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

1. Ҳаа. Мийм.

«Аҳқоф» сураси ўзидан олдинги олти сура қаби «Ҳаа. Мийм» билан бошлияпти. Булар ҳам хижо ҳарфлариданdir. Улар ҳақида олдин кўп гапирилди. Бу ҳарфлар ҳақида уламолар турлича таъвийлларни айтганлар. Шулардан энг кучлиси – ушбу Қуръон «Ҳаа», «Мийм»га ўхшаш оддий араб ҳарфларидан иборат, лекин шу билан бирга, барчани ожиз қолдирувчиидир. Бунга ўхшаш китобни ҳеч ким келтира олмайди, демоқдир. Чунки, бу:

تَذَكِيرٌ لِكُلِّ كِتَابٍ مِنْ أَنَّ اللَّهَ أَعْزَى مِنْ كُلِّ حَكَمٍ

2. Китоб туширилиши Фолиб ва ҳикматли Аллоҳ тарафидан-дир.

Яъни, бу китобни, кофирлар даъво қилаётганидек, Мұхаммад ўзи тўқиб олгани йўқ ёки бошқа бирор масдардан олингани йўқ. Қуръоннинг масдари ягона Аллоҳдир. Ҳа, У зотнинг Ўзиdir. Китобнинг бирор ҳарфида на Пайғамбарнинг ва на фариштанинг ва на бошқа бирор зотнинг ҳиссаси йўқ. Мушриклар айтаётганидек, Мұхаммад алайҳиссалом шоир ҳам, сеҳргар ҳам эмаслар, ёлғиз Аллоҳнинг элчисидирлар, холос. Қуръондек ожиз қолдирувчи китобнинг эгаси бўлган Зот кўзингизга кўриниб турган, қалбингиз идрок этиб турган «борлиқ» деб аталмиш Китобнинг, ҳам эгасидир.

ما خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٌ مُسَمَّىٌ وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا آتَنَا نُرِدُّ رُأْمُ عَرَضُونَ

3. Осмонлару ерни ҳамда улар ўртасидаги нарсаларни фақат ҳақ ва белгиланган муддат ила яратдик. Кофирлар бўлса, ўzlari огоҳлантирилган нарсадан юз ўгирувчилардир.

Куръонни ҳикмат ила нозил қилган ғолиб ва құдратли Аллоҳ осмонлару ерни ҳамда уларнинг орасидаги нарсаларни ҳам ҳақ ила, ҳикмат ила яратган.

«Осмонлару ерни ҳамда улар ўртасидаги нарсаларни фақат ҳақ ва белгиланган муддат ила яратдик.»

Ушбу маҳлуқотлар Аллоҳнинг құдрати ва ҳикматидан бир кўриниш ҳисобланади. Шу билан бирга, Аллоҳ таоло уларни дақиқ ўлчов билан муайян вақтгача турадиган қилиб яратган. Вақти келганда шу яратишдан бўлган ҳикмат ва кўзланган фоя юзага чиқади.

Услуби, ҳидояти, ҳукмлари ила барча инсонларни қондирувчи ва тўғри йўлга бошлагувчи Қуръон ҳам ва яратилишининг ўзиёқ улуғлик, ҳикмат ва тадбиркорлик аломати бўлмиш «борлиқ» деб аталган китоб ҳам, ҳар иккаласи Аллоҳнинг борлигига, құдратига, ҳикматига ёрқин далил бўлишига қарамай, кофирлар ўzlari огоҳлантирилган нарсадан юз ўгирилар.

«Кофиirlar бўлса, ўzlari огоҳлантирилган нарсадан юз ўгирувчилардир.»

Нима учун улар ўйлаб кўрмайдилар? Нима учун Қуръоннинг маъноларини чақиб кўрмайдилар? Нима учун атрофларини ўраб турган борлиқдаги барча нарсалардан ибрат олмайдилар? Осмонлару ер ва уларнинг орасидаги бошқа маҳлуқотларга ибрат назари билан қарасалар, буларнинг барчаси ўз-ўзидан пайдо бўлиб қолмагани, балки құдратли ва ҳикматли Зот тарафидан яратилганини билишар эди-ку!

Улар эса, бўлар-бўлмас нарсаларга сифиниб, ибодат қилиб юрибдилар.

Кейинги оятда Қуръон араб мушрикларининг буту санамларга сифиниб, Аллоҳга ширк келтираётганларини инкор этиб, шундай дейди:
Эй Пайғамбар!

فُلْ أَرْعَيْتُمْ مَا نَذَّعُونَ كَمِنْ دُونِ اللَّهِ أَرْوَفِي مَاذَا حَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ هُمْ شَرُكُوْفِي السَّمَوَاتِ أَشْتُوْفِي
بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هَذَا أَوْ أَثَرَةً مِنْ عِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَدِيقِينَ

4. Сен: «Аллоҳдан ўзга сифинаётган нарсаларингизнинг хабарини беринг-чи, менга кўрсатинг-чи, улар ердан нимани яратдилар? Ёки осмонларни (яратишда) иштироклари борми? Агар ростгўй бўлсаларингиз, менга бу(Қуръон)дан олдинги китобни ёки илмий бир белгини (далилни) келтиринг», деб айт.

Ушбу оятда Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбари Мұхаммад алайхиссаломга мушрикларни лол қолдирувчи, Аллоҳдан бошқага сифинувчиларнинг ақийдаси пуч эканини очиқ-ойдин фош этувчи далилларни талқин этмоқда.

Мушриклар тошдан, ёғочдан, лойдан ва бошқа турли моддалардан ўз қўллари билан ясад олган буту санамларга сифинадилар. Ўзи қўли билан ясад олган бутта ибодат қилувчи инсон нима деган одам бўлади?!

Баъзилар жинларни «Аллоҳнинг шериги» деб эътиқод қилиб, уларга сифинишар эди. Жинга сифиниш ҳам инсон шаънига ор эмасми?

Шунингдек «Аллоҳнинг қизлари» деб фаришталарга сифинадиганлар ёки қуёш, ой ва баъзи юлдузларга топинадиганлар ҳам бор эди. Араб мушриклари, бу нарсалар Аллоҳнинг ҳузурида бизга шафоат қиласи, деб эътиқод қиласи эдилар. Ҳар бир уйнинг, ҳар бир шахснинг ўз худоси бор эди. Ҳаттоқи, туяни қумга соғиб, лой қилиб, бут ясад сифинган пайтлари ҳам бўлган.

Ҳазрати Умардек закий, оқил инсон ҳам мушриклик пайтида ақл бовар қилмайдиган ишни қилгани ривоятларда келган. У киши сафарда кетаётиб, ибодат қилгиси келиб қолибди. «Худо»си эсидан чиқиб, уйида қолган экан. Ўйлаб туриб халтасидаги хурмоларни олибдида, бир-бирига ёпиштириб, бут ясад, унга ибодат қилибди. Сўнг йўл юриб, чарчаб, оч қолиб, халтадан ҳалиги «худо»сини олиб, еб қўйибди. Қорни тўйғандан сўнг, ақли жойига келиб, ўзи еб қўйиши мумкин бўлган нарсага сифинганидан ўзининг қулгиси келиб, ахмоқлигини англаб, кула-кула йиқилиб қолган экан. Шундай бўлгандан

сўнг, мушриклар мазкур ояти карималардаги танбехга нима деб жавоб бера оладилар?

«Аллоҳдан ўзга сифинаётган нарсаларингизнинг хабарини беринг-чи, менга кўрсатинг-чи, улар ердан нимани яратдилар?»

Эй, мушриклар, сизлар сифинаётган буту санамлар, сохта худолар нимани яратганлар ўзи? Тоғу тошними, набототлардан бирортасиними ёки ҳайвонними? Шундай ожиз нарсаларни «худо» деб сифиниш инсон учун ор эмасми?!

«Ёки осмонларни (яратища) иштироклари борми?»

Ҳеч бир одам: осмонларни яратища буту санамларнинг иштироки бор, деб айта олмайди. Осмонга бир назар солишнинг ўзи унинг яратувчиси чексиз құдратга эга Зот эканини кўрсатади. Ҳеч бир мушрик: менинг бутим ёки санамим осмонни яратища қатнашган, дея олмайди. Баъзи боши бузуқларнинг ўйига шунга ўхшаш хомхаёллар келиши мумкин. Шунинг учун, уларни лол қолдириш учун, эй Пайғамбар, хужжат ва далил талаб қилиб:

«Агар ростгўй бўлсаларингиз, менга бу(Куръон)дан олдинги китобни ёки илмий бир белгини (далилни) келтиринг», деб айт».

Бу масалада Куръони Карим яна ҳам чуқурроқ кетиб, мушрикларнинг буту-санамлари дуоларни қабул қила олмаслиги, ҳатто сезмасликларини, уларга сифинаётганлар эса энг жоҳил бандалар эканлигини баён қилиб қуидагиларни айтади:

وَمَنْ أَضَلُّ مِنْ يَدِ عَوْامٍ دُونِ اللَّهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ عَنِفْلُونَ

5. Аллоҳни қўйиб, қиёмат қунигача дуосини мустажоб қилолмайдиганларга илтижо этадиганлардан ҳам адашганроқлар борми?! Ҳолбуки, у(бут)лар уларнинг дуосидан ғофилдирлар.

Мушриклар буту-санамлардан тортиб, ой, қуёш, дараҳт ёки шунга ўхшаш ўзлари «худо» деб эътиқод қилган маҳлуқотларга сифинадилар, улардан ҳожатларини раво қилишини сўраб дуо қиладилар. Кошки, у буту санамлар бу дуоларни эшитсалар, уларнинг сўраганини берсалар. Ҳеч нарсани эшитмайдиган жонсиз нарсалар нима ҳам қила олар эдилар! Қиёматгача ҳам дуолари мустажоб бўлмайди. Бу дуоларни қилувчилар эса энг қаттиқ адашган инсонлар ҳисобланади. Ахир,

«Аллоҳни қўйиб, қиёмат қунигача дуосини мустажоб қилолмайдиганларга илтижо этадиганлардан ҳам адашганроқлар борми?!»

Улардан адашганроқ кишилар ер юзида йўқ. Ахир, лоақал заррача ақли бўлган одам қўру кар бутларга илтижо қиладими?

«Ҳолбуки, у(бут)лар уларнинг дуосидан ғофилдирлар.»

Адашган мазкур бандалар бу дунёдан шундай ўтадилар.

وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا هُمْ أَعْدَاءً وَكَانُوا يُبَعَّدُونَ كَفَرُوكُنَّ

6. Одамлар маҳшарга тўпланганда, ўша(бут)лар уларга душман бўлурлар ва ибодатларига ҳам мункир бўлурлар.

Демак, қиёмат қоим бўлиб, одамлар маҳшаргоҳга тўпланганда, ўша бутлар бу дунёда ўзларига сифиниб юрган мушрикларга душман бўладилар. Бизга ибодат қилганингиз йўқ, деб инкор қиладилар. Ҳатто шайтон ҳам ўзига эргашганлардан тонар экан. Мен сизларга ҳеч нарса қилганим йўқ, чақирсан эргашаверасизларми, мени эмас, ўзингизни маломат қилинг, деб айтар экан.

Инсон ақлига ва зотига оп бўладиган ақийдада юргувчи мушрикларнинг Қуръони Карим ва Муҳаммад алайҳиссалом ҳақларида нима дейишларини билсак, уларнинг нақадар адашганликлари ни яна ҳам ойдинроқ равища тушуниб етамиз.

وَإِذَا نُتْلِي عَلَيْهِمْ إِيمَنَا بِئْنَدِتِ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّهِ حَقٌّ لِمَآ جَاءَهُمْ هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ

7. Қачонки уларга равshan оятларимиз тиловат қилинса, куфр келтирганлар Ҳақ (Қуръон) уларга келгандаёқ, бу очиқ-ойдин сеҳрdir, дерлар.

Бу ояти каримада мушрикларнинг ваҳийга бўлган муносабатлари баён қилингапти. Аллоҳ туширган оятлар очиқ ва равshan, ҳеч шубҳали ёки ноаниқ жойи йўқлигига қарамай, куфр келтирганлар шубҳа қиладилар, ишонмайдилар, ҳақ бўлиб келган Қуръони Каримни «сеҳр» дейдилар. Ахир, ҳақ билан сеҳр бир-бирига зид нарса-ку. Мушриклар фақат шу билан кифояланиб қолмайдилар, яна Муҳаммад алайҳиссаломни ҳам ёлғончиликда айблайдилар ва, Қуръонни ўзи тўқиб олган, «Аллоҳдан тушяпти» дегани ёлғон, дейишади.

أَمْ يَقُولُونَ أَفْتَرَنَاهُ فَلَمْ إِنْ أَفْتَرِيهِ فَلَا تَمْكِلُونَ لِمِنَ اللَّهِ شَيْءًا هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تَفْصِّلُونَ فِيهِ كَفَرُوكُنَّ
بِهِ شَهِيدٌ أَبِيَّنِي وَيَنْكُمْ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

8. Балки, у(Қуръон)ни ўзи тўқиб олган ҳам дерлар. Сен: «Агар уни тўқиб олган бўлсан, Аллоҳдан (келадиган) бирор нарсани мендан қайтаришга қодир эмассиз. У зотнинг йози у(китоб) ҳақида сиз шўнгиётган нарсаларни яхши билувчиdir. Мен билан сизнинг ўртангизда гувоҳликка Унинг йози кифоядир. Ва У кечирувчи ҳам раҳимли зотdir», деб айт.

Ушбу оятда, аввало, мушриклар Қуръони Карим ҳақида айтиши мумкин бўлган гаплардан бири зикр қилинмоқда:

«Балки, у(Қуръон)ни ўзи тўқиб олган ҳам дерлар».

Яъни, эҳтимол, мушриклар, Қуръонни Муҳаммаднинг ўзи тўқиб олган, уни Аллоҳ нозил қилган эмас, дерлар.

Сўнгра, беодоб мушрикларга жавоб беришда Муҳаммад алайҳиссаломга пайғамбарлик одобига риоя қилишни тавсия этиб, қандай жавоб беришни Аллоҳ ўзи ўргатмоқда:

«Агар уни тўқиб олган бўлсан, Аллоҳдан (келадиган) бирор нарсани мендан қайтаришга қодир эмассиз».

Агар Қуръонни ўзим тўқиб олиб, бу – Аллоҳнинг сўзи, деб ёлғондан айтаётган бўлсан, Аллоҳ мени тинч қўймайди. Азобга олади. Сизлар Аллоҳнинг азобини мендан қайтаришга қодир эмассизлар. Мен эсам, кўриб-билиб туриб ўзимни Улуғ Аллоҳнинг азобига дучор қилмайман. Қандай қилиб ўзимча тўқийман? Нима учун тўқийман?

«У зотнинг Ўзи у(китоб) ҳақида сиз шўнгиётган нарсаларни яхши билувчиdir.»

Сизлар нима десангиз деяверинглар, аммо Қуръон ҳақида қанақа гап тарқатаетганларингни Аллоҳ таолонинг Ўзи жуда яхши билиб турибди.

«Мен билан сизнинг ўртангизда гувоҳликка Унинг Ўзи кифоядир.»

Мен билан сизнинг орангизда Аллоҳ таолонинг Ўзи етарли гувоҳдир: менинг ҳақлигим ва ростгўйлигимга, сизларнинг эса, ёлғончи ва ифвогарлигинизга гувоҳлик беради.

«Ва У кечирувчи ҳам раҳимли зотdir», деб айт.»

Аллоҳ таоло кечирувчи зот, ҳали ҳам вақт борида тавба қилиб қолиш керак. У раҳимли зот, шоядки, раҳим қилса...

Эй Пайғамбар!

قلْ مَا كُنْتُ بِدِّعَامِنَ الرُّسُلِ وَمَا أَدَرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا يَكُمْ إِنْ آتَيْتُ إِلَّا مَا يُوْحَى إِلَيَّ وَمَا أَنْأَيْتُ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ

9. Сен: «Мен биринчи Пайғамбар эмасман, менга ва сизларга нима қилинишини билмасман. Фақат, ўзимга ваҳий қилинаётган нарсагагина эргашурман. Мен очиқ-ойдин огоҳлантирувчиман, холос», деб айт.

Мушриклар нимага Муҳаммад алайҳиссаломнинг Пайғамбар эканликларига ишонмайди?

Аллоҳ, таоло ушбу оятда ана шу ҳақиқатни ўша нобакор мушрикларнинг юзига айтишни Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ўзларига топширмоқда:

«Сен: «Мен биринчи Пайғамбар эмасман, менга ва сизларга нима қилинишини билмасман», деб айт.

Ахир, мендан аввал ҳам кўплаб Пайғамбарлар келган-ку?! Мен ҳам ўша Пайғамбарларнинг бириман, холос. Менинг Пайғамбар бўлиб келишим ҳайратга тушадиган янгилик эмас. Мен, агар Пайғамбар бўлсам ҳам, келажақда ўзимга нима бўлишини ҳам билмайман, сизларга нима бўлишини ҳам билмайман. Мен,

«Фақат, ўзимга ваҳий қилинаётган нарсагагина эргашурман, холос».

Мендан олдин келган Пайғамбарларнинг барчасига ҳам Аллоҳ, таоло ваҳий юборган-ку?! Мен ҳам бошқа Пайғамбарлар каби, ўзимга келган ваҳийни қавмларимга етказяпман, холос.

«Мен очиқ-ойдин огоҳлантирувчиман, холос», деб айт.»

Аслида, Пайғамбарнинг иши шу-да. У файб илмини билгани учун ёки ўзига ва қавмларига келажақда нималар бўлишини билгани учун Пайғамбарлик қилмайди. Аниқки, ҳар бир Пайғамбар Аллоҳ нимани буюрса, шуни қиласди. Парвардигорига итоат этади. Қавмларини огоҳлантиради. У, ўзига берилган амрни бажаради, чизилган чегарада юради.

Сўнгра, Аллоҳ, таоло яна Пайғамбаримиз алайҳиссаломга хитоб қилиб, у зотта мушрикларни Исломнинг ҳақиқатига чукур назар солишга чақириб, баъзи яхудий олимлар ҳам ибрат ва эътибор оқибатида Исломга кирганликларини таъкидлашни амр қиласди.

Эй Пайғамбар!

فُلَ أَرْبَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهَدَ شَاهِدٌ مِّنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِ فَتَامَنَ
وَأَسْتَكْبَرْتُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

10. Сен: «Айтинг-чи, агар у (Куръон) Аллоҳдан бўлса-ю, сиз унга куфр келтирсангиз ва ҳолбуки, Бани Исроилдан бир гувоҳ у(Куръон)га ўхшаш нарсага гувоҳлик бериб, иймон келтириб турибди, сиз эса, кибру ҳаво қиляпсиз. Албатта, Аллоҳ золим қавмларни ҳидоят қилмас», деб айт.

Ушбу оятда Қуръони Каримни, илоҳий ваҳийни инкор этаётган мушрикларга дағдаға бор. Уларга бевосита ақлни лол қолди-рувчи мурожаат бор:

«Айтинг-чи, агар у (Қуръон) Аллоҳдан бўлса-ю, сиз унга куфр келтирсангиз...»

Унда нима деган одам бўласиз?!

Эй, Қуръоннинг Аллоҳнинг қаломи эканлигини инкор қилаётган мушриклар! Айтинг-чи, сизлар Мұхаммад ўзи тўқиб олган, деб даъво қилаёттан нарсангиз – Қуръон ҳақиқатан Аллоҳнинг ҳузуридан бўлса, унда нима деган одам бўласизлар?

«...ҳолбуки, Бани Исройлдан бир гувоҳ у(Қуръон)га ўхшаш нарсага гувоҳлик бериб, иймон келтириб турибди...»

Сизлар, эй, мушриклар, илмсиз, жоҳил, Пайғамбарликлар тарихини билмайдиган одамсизлар. Лекин аҳли китоблардан, бунақа ишлардан тўла хабардор қавм бўлмиш Бани Исройлдан айримлари Қуръон Аллоҳдан бўлиши мумкинлигига гувоҳлик бериб туришибди-ку. Чунки, уларнинг Пайғамбари Мусо алайҳиссаломга ҳам Қуръонга ўхшаш илоҳий китоб – Таврот нозил бўлган эди. Ҳамда ўша Тавротда келган таълимотлар Қуръондагига ўхшайди, чунки иккаласини ҳам бир Аллоҳ нозил қилган. Бунинг устига, Тавротда Мұхаммад алайҳиссаломнинг васфлари бор. Ана ўшалардан хабардор (гувоҳ) яҳудий Қуръонга иймон келтирди.

«...сиз эса, кибру ҳаво қиляпсиз.»

Сизлар бўлсаларингиз, жоҳиллигингиздан кибру ҳавога берилиб, иймон келтирмай, кофир бўлиб юрибсизлар. Бас, шундай экан, сизлар ўзига зулм қилган кишиларсизлар.

«Албатта, Аллоҳ золим қавмларни ҳидоят қилмас», деб айт.»

Ха, золимларни Аллоҳ таоло ҳеч қачон ҳидоятга бошламайди.

Қуръони Каримда бузук ақийдаларни тузатиш, тўғри йўлга бошлаш учун турли услублар қўлланган. Ушбу оятда мушрикларнинг ақийдасига шубҳа солиш йўли билан уларнинг хатода эканликлари баён қилинмоқда.

Кейинги оятларда мушрикларнинг Қуръон ва Ислом ҳақиқидаги гап-сўзларини келтириш билан бирга, уларнинг иймондан юз ўтиришга келтирган ноўрин узрлари ҳам баён қилинади.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ حَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِنْفُكْ قَدِيرٌ

11. Куфр келтирганлар иймон келтирганларга: «Агар у (Қуръон) яхшилик бўлганида, унга биздан аввал бормасдилар», дедилар. У(Қуръон)дан ҳидоят топишмагач, бу – қадимги уйдирмадир», дерлар.

Маълумки, аввал бошда Исломга камбағал, қул ва заиф кишилар киришган. Аммор ибн Ясир, унинг отаси ва онаси, Билол ибн Рабоҳ, розияллоҳу анҳумлар бунга мисодирлар.

Кибру ҳавога учган араб бойваччаларининг назарида ушбу камбағалларнинг Исломга кириши, Қуръонга ишониши камчилик, айб бўлиб кўринган.

«Куфр келтирганлар иймон келтирганларга: «Агар у (Куръон) яхшилик бўлганида, унга биздан аввал бормасдилар», дедилар.»

Улар ўзларича, «Ялангоёқлар юрган йўл яхши бўлармиди?» демоқчилар. Лекин, айни чоқда, ҳазрати Абу Бакр, ҳазрати Усмон, Ҳадиҷа онамизга ўхшаш бой, зодагонлар ҳам биринчилардан бўлиб Исломга киришганини эътиборга олишмайди. Ислом бойни ҳам, камбағални ҳам, кучлини ҳам, заифни ҳам бир оила аъзоси қилиш учун Аллоҳ тамонидан юборилган дин. Унда кишиларнинг қадрқиймати уларнинг кучига, бойлигига ёки мансабига қараб эмас, балки тақвосига, қилган амалига қараб белгиланади.

Аслини олганда, гап бунда эмас эди. Бой зодагон мушриклар бир нарсадан шубҳалари борлиги учун ёки ҳақиқатни тушуниб етмаганлари учун эмас, балки Мухаммад алайҳиссаломга эргашсак обрўдан тушиб қоламиз, деб кибру ҳавони ихтиёр қилган эдилар.

Албатта, ичларидаги бу машғум дардни очиқ айта олмайдилар ва ўзга баҳона қиласдилар. Модомики, ҳаққа бўйинсуниб, унга эргашмаяптиларми, бир баҳона топиш керак. Модомики, улар ўзларини бекаму кўст, яхшиликни ихтиёр қилувчи шахслар, деб ўйладиларми, демак камчилик ва айбни бошқа ёқдан қидирадилар. Шунинг учун ҳам, Қуръони Каримни «бу – қадимги уйдирма» дейишдан тоймайдилар. Ҳа,

«У(Куръон)дан ҳидоят топишмагач, бу – қадимги уйдирмадир», дерлар».

Ваҳий ҳақидаги баҳснинг охирида Мухаммад алайҳиссаломга туширилган Қуръони Карим биринчи самовий китоб эмаслиги, балки ундан олдин ҳам ваҳий йўли билан Мусонинг китоби Таврот нозил қилинганилиги, Қуръон эса араб тилида уни тасдиқлаб келганлиги баён қилинади.

وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَبٌ مُّوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَذَا كِتَبٌ مُّصَدِّقٌ لِسَانًا عَرَبِيًّا لِيُنذِرَ الَّذِينَ
ظَلَمُوا وَبُشِّرَ لِلْمُحْسِنِينَ

12. У(Куръон)дан олдин Мусонинг китоби йўл бошловчи ва раҳмат эди. Бу (Куръон) эса, араб тилидаги, тасдиқловчи, зулм

қилювчиларни огоҳлантириш учун ва яхшиларга башорат китобидир.

Мусонинг китоби «йўл бошловчи» деб васф қилинишининг боиси шулки, шариатнинг ва ақийданинг асли Тавротда келган.

«У(Қуръон)дан олдин Мусонинг китоби йўл бошловчи ва раҳмат эди.»

Тавротнинг «раҳмат» деб сифатланишига ажабланмаса ҳам бўлади, чунки Аллоҳ таолонинг бандаларига юборган ҳар бир хабари, жумладан, Таврот ҳам раҳматdir. Аллоҳ юборган ваҳий борлиқ учун битмас-туганмас раҳматdir, бу дунёю у дунёга етарли раҳматdir.

Ушбу оятдан Қуръони Каримга берилган васфлардан бирини – унинг «араб тилида» эканлигини биламиз.

«Бу (Қуръон) эса, араб тилидаги, тасдиқловчи, зулм қилювчиларни огоҳлантириш учун ва яхшиларга башорат китобидир.»

Ушбу ояти каримада Қуръони Мажиднинг тўртта сифати ҳақида сўз кетмоқда.

1. «...араб тилидаги...»

Бу хабар араблар учун миннат бўлиб, Аллоҳ таоло Ўзининг охирги, ҳаммани ожиз қолдирувчи, қиёматгача боқий қолувчи китобига ушбу араб тилини танлагани бежиз эмаслигини эслатади.

2. «...Тасдиқловчи...»

Яъни, ўзидан аввалги китобларда, жумладан, Тавротда келган ақийданинг аслини, илохий йўлни, дину диёнатни тасдиқлайди.

3. «...зулм қилювчиларни огоҳлантириш учун...»

Бу иш Қуръони Каримнинг вазифаларидан ҳисобланади. Ислом доимо зулмга қарши. Қуръони Каримда бу ҳақда кўплаб оятлар бор. Зулмнинг барча кўринишлари Исломга, Қуръонга зиддир. Қуръон доимо олимларни охират азобидан огоҳлантириб туради.

4. «...яхшиларга башорат китобидир.»

Қуръони Карим яхшиларга икки дунё баҳт-саодати башорати – хушхабарини беради.

Келгуси оятларда мазкур яхшиларга бериладиган мукофот, башорат, суюнчилик хабар васф қилинади.

إِنَّ الَّذِينَ قَاتَلُوا رَبَّنَا اللَّهَ تَعَالَى مُؤْلَفًا حَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزُنُونَ

13. Албатта «Роббимиз Аллоҳдир» деган, сўнгра бунда мустақим турганларга хавф йўқдир ва улар хафа ҳам бўлмаслар.

Ушбу оядда Аллоҳ таоло

«Роббимиз Аллоҳдир деган» бандаларини мадҳ этмоқда, чунки бу иборани айтганлар ягона Аллоҳнинг Ўзигина ибодатга сазовор Зот эканига, ушбу борлиқнинг Парвардигори эканига, фақат Үнга ибодат қилиб, фақат Үнга суюнишга иқрор бўлгандардир.

Шу билан бирга, улар иймонга амални, яъни, мустақиймликни ҳам қўшиб олиб боришади.

«...сўнгра бунда мустақийм турганлар...»

Чунки, мустақиймлик деганимиз Аллоҳнинг буйруқларини сўзсиз бажариш ва қайтаргандаридан мутлақо қайтишни билдиради.

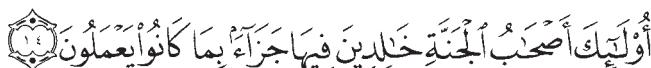
Имом Муслим Ибн Ҳажжож Суфён ибн Абдуллоҳ ас-Сақафийдан ривоят қилган ҳадиси шарифда ҳам ушбу маъно ўз аксини топгандир. Суфён ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу айтадиларки: «Мен, эй, Аллоҳнинг Расули, менга Исломда бир гап айтингки, сиздан кейин у ҳақда ҳеч кимдан сўрамайин, деган эдим, у киши, Аллоҳга иймон келтирдим, дегин-да, сўнгра мустақийм тур, дедилар».

Иймонга келиб, мустақийм турганларга қиёмат кунида ҳеч қандай гап йўқ.

Ҳа, уларга,

«хавф йўқдир ва улар хафа ҳам бўлмаслар».

Уларга ҳеч қандай хафагарчилик ҳам бўлмайди. Қилган яхши амалларининг мукофотига роҳат-фарогатда бўладилар.

14. Ана ўшалар жаннат эгалариdir, унда қилган амаллари мукофотига абадий қолурлар.

Ушбу ояти каримадаги

«қилган амаллари мукофотига» деган иборага алоҳида эътибор бериш лозим. Қаранг-а, қилган амаллари, айтган гаплари ёки ниятлари, дейилгани йўқ. Фақат, «қилган амаллари» таъкидланмоқда.

Демак, қуруқ гапнинг Исломда эътибори йўқ, балки айтилган гапни амал билан тасдиқлаш содир бўлгандагина мукофотларга сазовор бўлинади. Мукофот – жаннатда мангу қолишлиқдир.

Иймон ва мустақиймлик ҳосил бўлгандан сўнг, ота-онага яхшилик қилиш ҳақида насиҳат бошланади. Аллоҳ таоло билан бўладиган боғланишдан кейинги энг муҳим боғланиш ота-она билан бўладиган боғланиш эканини, ота-онасини фақат иймонли кишиларгина ҳақиқий ҳурмат қила олишини шундан ҳам билиб олса бўлади.

وَوَصَّيْنَا إِلَيْنَاهُ بُوَالَّدِيهِ إِحْسَانًا حَمْلَتُهُ أَمْهُ كُرْهًا وَوَضْعَتُهُ كُرْهًا وَجَهْلُهُ وَفَصَلْلُهُ ثَلَثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشْدَهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أُوزِعْنِي أَنَّ أَشْكُرْ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَلِدَهِ وَأَنَّ أَعْمَلَ صَلِّحَاتَ رَضْنِهِ وَأَصْلِحَ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تَبَّتْ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ

15. Биз инсонни ота-онасига яхшилик қилишга буюрдик. Онаси унга қийналиб ҳомиладор бўлди ва уни қийналиб туғди. Ва унинг ҳомиласи ва кўкракдан ажратиши ўттиз ойдир. Токи, у камолга етиб, қирқ ёшга кирганида: «Роббим, Ўзинг менга ва ота-онамга берган неъматларингга шукр қилишимга ва Сен рози бўлган солиҳ(иш)ни қилишимга илҳом бергин. Ва менинг зур-риётларимни ҳам солиҳлардан қилгин. Албатта, мен тавба қилдим ва албатта, мен мусулмонларданман», деди.

Ушбу ояти кариманинг аввалида Аллоҳ таоло инсонни ота-онасига яхшилик қилишга буюрмоқда.

«Биз инсонни ота-онасига яхшилик қилишга буюрдик.»

Бу, ҳар бир одамнинг инсонийлик бурчиdir. Инсон фақат инсонлиги учун ҳам, ота-онасини ҳурмат қилиши, эъзозлаши зарур. Лекин шу билан бирга, оятнинг ўзида ота-онага яхшилик қилишнинг сабабларидан баъзиси айтиб ўтилмоқда.

«Онаси унга қийналиб ҳомиладор бўлди...»

Ҳомиладорлик катта машаққат. Ҳомила пайдо бўлиши билан онанинг машаққатлари бошланади. Кўнгли айнийди, заифлашади ва бошқа турли қийинчилкларни бошидан ўтказади. Вақт ўтиб ҳомила катталашиб борган сари онанинг машаққати ҳам катталашиб боради. Бу машаққатларни фақат Аллоҳ берган оналик меҳригина енгиллаштириши мумкин.

Кейин туғиши жараёни... Онаси

«...уни қийналиб туғди».

Энг қийин жараёнлардан бири шудир. Ҳар бир она ўз фарзандини катта қийинчилик билан туғади. Тўлғоқ, туғиши – булар ҳаммаси фақат Аллоҳнинг инояти билан амалга ошади. Ҳар бир инсон ана шу қийиноқларни бошидан кечириб туққан ўз онасини ҳар қанча эҳтиром қилса, шунча оз. Сўнгра, туғилган болани эмизиб, юваб-тараб, тарбиялаб катта қилиш керак бўлади.

«Ва унинг ҳомиласи ва кўкракдан ажратиши ўттиз ойдир.»

Болага ҳомиладор бўлгандан тортиб уни сутдан ажратунгача бўлган даврда қанчадан-қанча машаққатлар ўтади. Инсон боласи энг ожиз бўлиб туғиладиган жонзотдир. Бошқа ҳайвонларнинг боласи туғилганидан бир оз вақт ўтгандан сўнг ўзининг кунини ўзи кўриб

кетаверади. Аммо инсон боласи узоқ муддатли парваришга муҳтождир. Бу меҳнатни ҳам асосан она бажаради. Шунинг учун, онани ҳурмат-эҳтиром қилиш алоҳида таъкидланади. Имом Бухорий ривоят қилган ҳадиси шарифда марҳамат қилинадики: «Бир киши Пайғамбаримиз Мұхаммад алайҳиссаломнинг ҳузурларига келиб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, одамлар ичида яхшилик қилишимга ким ҳақлироқ?» – деб сўрабди. Ул зот:

«Онанг», дебдилар. У киши:

«Сўнгра ким?» – дебди. Ул зот алайҳиссалом:

«Онанг», дебдилар. У киши:

«Яна ким?» – дебди. Пайғамбар алайҳиссалом:

«Онанг», дебдилар ва ниҳоят тўртинчи марта сўраганида,

«Отанг», дебдилар».

Оятда **«Ва унинг ҳомиласи ва қўкракдан ажратиши ўттиз ойдир»**, дейилишидан баъзи уламолар ҳомиланинг энг оз вақти олти ой бўлиши мумкин, деган фикрни айтишган. Чунки, бошқа оятда, ким эмизишини батамом қилмоқчи бўлса, оналар болаларини икки йил тўлиқ эмизадилар, дейилган. Маълумки, икки йил йигирма тўрт ойдан иборат. Эмизиш билан ҳомиладорлик ўттиз ой бўлса, демак, ўттиздан йигирма тўрт чиқариб ташланса, олти ой қолади.

Ибн Аби Хотим Абдуллоҳ ал-Жуҳайнинийдан қуидаги қиссани ривоят қиласи: «Биздан бир киши Жуҳайна қабиласига мансуб аёлга уйланган эди. У олти ойдан кейин бола туғди. Эри халифа Усмон розияллоҳу анҳунинг ҳузурларига бориб, бўлган воқеани айтди. У киши аёлни келтиришга одам юбордилар. Аёл туриб кийимларини кияётганда синглиси йиглай бошлади. У синглисига қараб:

«Нимага йиглайсан, Аллоҳга қасамки, менга эримдан бошқа ҳеч ким қўл теккизгани йўқ. Аллоҳнинг Ўзи нимани хоҳласа, шу бўлади», деди. Уни ҳазрати Усмоннинг ҳузурларига олиб келишганида, у киши аёлни (зинода айблаб) тошбўрон қилишга буюрдилар. Бу хабар ҳазрати Али каррамаллоҳу важҳаҳуга етганда, ҳазрати Усмоннинг олдиларига келиб:

«Нима қилаяпсиз?» – дебдилар. Ҳазрати Усмон:

«Олти ойда туғибди, шундай бўлиши ҳам мумкинми?» – дебдилар. Ҳазрати Али:

«Агар бу аёл Қуръондан далил келтирса, сизни ютади», дебдилар. Ҳазрати Усмон:

«Қандай қилиб?» – деб сўрадилар. Ҳазрати Али:

«Аллоҳ, таолонинг «унинг ҳомиласи ва қўкракдан ажратиши ўттиз ойдир», деган сўзини ўқиганмисиз? «Оналар болаларини икки йил тўлиқ эмизадилар», деганини-чи? Шунда орадаги муддат олти ой қолмайдими?» – дебдилар. Ҳазрати Усмон:

«Бу ёфи хаёлимга келмабди, Али бўлмагандага ҳалокатга учрар эканмиз», дедилар».

Оятнинг давомида инсоннинг Аллоҳдан сўраш мумкин бўлган истакларининг энг афзаллари ҳақида гап боради:

«Токи, у камолга етиб, қирқ ёшга кирганида, «Роббим, Ўзинг менга ва ота-онамга берган неъматларингга шукр қилишимга ва Сен рози бўладиган солиҳ(иш)ни қилишимга илҳом бергин...»

Инсоннинг камолга етиши ўттиз билан қирқ ёшнинг ўртасида бўлар экан. Қирқ ёшга етган инсон ҳамма тарафдан мукаммал ҳолга келади. Ушбу ёшда ҳамма нарсани чуқур мулоҳаза қиласидиган, ўтган тажрибасига суюнадиган, охиратни ҳам ўйлайдиган, хуллас, камолот ҳолатига етар экан.

Шунинг учундирки, Мұҳаммад алайҳиссалом ҳам қирқ ёшларида Пайғамбар бўлганлар. Бу ёш, тахминан, умрнинг ўртаси бўлади. Ўша пайтда илтижо ҳам неъмат берувчи Роббил оламийнинг Ўзига холис қаратилган бўлади.

«Роббим, Ўзинг менга ва ота-онамга берган неъматларингга шукр қилишимга...»

Ҳар бир инсон учун Аллоҳ таоло унга берган неъматларга шукр қилиш энг мухим ишдир. Бу иш ўта мухим ва нозик бўлганидан, уни амалга оширишда Аллоҳ таолонинг Ўзидан мадад сўралмоқда.

Шу билан бирга, қирқ ёшга тўлиб, камолга эришган инсонда қолган умрида шукр билан қўшиб, солиҳ амалларни кўпроқ қилишга, Аллоҳнинг розилигини ахтаришга истак кучаяди. Шунинг учун ҳам, ушбу дуода:

«сен рози бўладиган солиҳ(иш)ни қилишга илҳом бергин», дейилаяпти.

Ҳақиқий мўмин ўзининг солиҳ амали билан кифояланиб қолмайди, балки зурриёти, бола-чақаси ҳам солиҳ бўлишини истайди. Чунки, солиҳ зурриёт икки дунёнинг баҳтидир. Шу боисдан ҳам, оятнинг давомида:

«Ва менинг зурриётларимни ҳам солиҳлардан қилгин», дейилаяпти.

Яъни, ҳар бир мўмин-мусулмон ўзига ва ота-онасига берилган неъматларга, аввало, иймон неъматига шукр қилиши лозим. Иймоннинг шукри эса, аввал ҳам айтиб ўтганимиздек, Аллоҳ таолога холис ибодат қилиш ва солиҳ амалларни кўпайтириш билан бўлади. Лекин ҳақиқий иймонли банде иймонининг масдари Аллоҳ, таоло эканини асло унутмайди ва шунинг учун ҳам, Уни рози қиласидиган солиҳ амалларни қилиш учун Ўзидан мадад сўрайди. Айни пайтда, у бандалар учун энг зарур икки хислатни эсдан чиқармайди: доимий тавба ва Аллоҳ таолога тўла бўйсуниш, яъни мусулмонлик:

«Албатта, мен тавба қилдим ва албатта, мен мусулмонларданман», деди».

Мўмин банданинг Парвардигори ҳузуридаги шафоатчиси, во-ситачиси, аввало, унинг тавбасию мусулмонлигидир. У бирор гуноҳ қиласа, дарров тавба қиласи, Аллоҳга қайтади ва мусулмонлигини унутмайди. Бундай баңдаларига Аллоҳ, таолонинг Ўзи қандай муносабатда бўлишини кейинги оят баён қиласи.

أُولَئِكَ الَّذِينَ نَتَقْبَلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عِمِلُوا وَنَجَّاوْزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي أَحَصَبِ الْجَنَّةِ وَعَدَ الْصَّدِيقِ
الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ

16. Ана ўшаларнинг энг яхши амалларини қабул қилиб, ёмонликларини ўтиб юборурмиз. Улар жаннат эгаларидандир. Уларга берилган ҳақ ваъда шулдир.

Аввалги оятдаги мақтovли сифатларга эга бўлган мўминларнинг қилган яхши амалларини қабул қиласиз ва баъзи қилган гуноҳларини кечириб юборамиз, дейди Аллоҳ, таоло.

«Ана ўшаларнинг энг яхши амалларини қабул қилиб, ёмонликларини ўтиб юборурмиз.»

Албатта, амални қабул қилгандан сўнг, унинг мукофоти ва савобини ҳам кўпайтириб беради. Ҳамда уларни жаннат эгалари сафига қўшиб қўяди.

«Улар жаннат эгаларидандир.»

Бу оддий ваъда эмас, балки Аллоҳ, таоло берган ҳақ, содик ваъда бўлиб, амалга ошмай қолмайди.

«Уларга берилган ҳақ ваъда шулдир.»

Ота-онасига яхшилик қилувчи мўмин фарзанднинг зикридан сўнг, ота-онага оқ бўлган фарзанд зикри келади.

وَالَّذِي قَالَ لِوَالدِّيَهُ أُفِّ لَكُمَا أَنْعَدَ إِنِّي أَنْ أُخْرِجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَغْيِثُانِ
اللَّهُ وَيَلْكَ أَمِنْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسْطِيرُ الْأَوَّلِينَ

17. Ота-онасига: «Уфф сизларга, (қабрдан) чиқарилишимнинг ваъдасини бераяпсизларми?! Мендан аввал ҳам асрлар ўтганку!» – деган кишига, Аллоҳдан мадад сўраган ҳолда, улар: «Холингта вой бўлгур, иймон келтир, албатта, Аллоҳнинг ваъдаси ҳақдир», дедилар. У бўлса: «Бу ўтганларнинг афсоналари, холос», дер.

Ушбу ояти каримада оқпадар фарзанднинг руҳий-маънавий ҳолати, ўз ота-онаси илиа бўлган муомаласи баён қилинмоқда. Маъ-

лумки, ҳар бир мусулмон ота-она ўз фарзанди ҳам мусулмон бўлишини ва ўз умрида эришган баҳтга фарзанди ҳам эришишини хоҳлади. Унинг икки дунёда баҳтсиз бўлишини, охиратда дўзах азобида қолишини истамайди. Шу меҳр, фарзанд ҳақидаги қайfu таъсирида ота-она ўз фарзандларини иймону Исломга чақирсалар, оқпадар фарзанд уларнинг бу дъевватларидан ранжиб,

«Ота-онасиға: «Уфф, сизларга...» дейди.

«Уфф» лафзи арабларда бирор ёқмаган одамга, кўнгли қолган нарсага нисбатан ишлатилади. Бизда ҳалқ орасида юрадиган «суф сенга» деган иборага ўхшайди. Демак, оқпадар ҳам ота-онасининг иймонга чақиришларидан ижирғаниб:

«Уфф сизларга, (қабрдан) чиқарилишимнинг ваъдасини беряпсизларми?! Мендан аввал ҳам асрлар ўтган-ку!» – демокда.

Ўз-ўзидан маълумки, дину диёнатга даъват қилинаётган шахсга, одатда, охират эслатилади: беш қунлик дунё ўтиб кетади, эртага қиёмат бўлиб, қайта тирилиб, қабрдан чиқарилганингда саволжавобда нима дейсан, дейилади. Ота-она ҳам фарзандларига ушбу маъноларни айтган бўлсалар, у оқпадардан юқоридағидай жавобни олганлар. Оқпадар ўзининг охиратга ишонмаслигига далил қилиб, ўзидан аввалги асрларда ўтган аждодлардан бирор кишининг қабрдан қайта тирилиб чиқмаганлигини келтиради. Лекин у ўзига ўхашаш кофирлар сингари, қайта тирилиш доим бўлавермаслигини, фақат қиёмат куни, Аллоҳнинг амри билан бўлишини, инсонни йўқдан бор қилган қудратли Зот учун бу иш ҳеч қийин эмаслигини хаёлига ҳам келтирмайди!

Албатта, меҳрибон ота-она оқпадар фарзанднинг бу нобакорлигини кўтара олмайдилар, меҳрлари, иймонлари уларни тинч қўймайди. Бу нозик ишда Аллоҳ таолодан мадад сўрайдилар ва оқпадар фарзандларига қаратса:

«...Аллоҳдан мадад сўраган ҳолда, улар: «Холинггавой бўлгур, иймон келтириш, албатта, Аллоҳнинг ваъдаси ҳақдир», дедилар».

Аммо залолатга кетган оқпадар ўз фикрида, адашувида давом этади ва:

«Бу ўтганларнинг афсоналари, холос», дер».

Қайта тирилишни инкор этиш доимо барча гуноҳларни тап тортмасдан қилаверишга сабаб бўлади. Бу ҳолат, айниқса, ҳозирги кунда кенг тарқалган. Юқоридағи оят ҳаммага огоҳлантириш бўлмоғи лозим. Бунинг устига, кейинги оят уларнинг охиратдаги ҳолларини баён қилмоқда:

أَوْلَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أَمْرٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْحَنِّ وَالْإِنْسَانِ إِنَّهُمْ كَانُوا أَخْسَرِينَ

18. Ана ўшаларга ўзларидан аввал ўтган жин ва инс умматлари қаторида (азоб) сўзи ҳақ бўлгандир. Албатта, улар зиён кўрувчилардан бўлдилар.

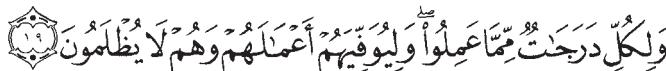
Қайта тирилшини инкор этувчилар, бунга ўзларидан аввал ўтган аждодларнинг қайта тирилмаётганини далил қилиб келтирган эдилар. Бу оятда эса:

«Ана ўшаларга ўзларидан аввал ўтган жин ва инс умматлари қатори (азоб) сўзи ҳақ бўлгандир», дейилмоқда.

Яъни, охиратда қайта тирилишни инкор қилганларга, инсон бўлсин, жин бўлсин, аввал ўтсин, кейин ўтсин – барча-барчасига Аллоҳ таолонинг азоб сўзи ҳақ бўлган, уни қайтариб бўлмайди. Уларнинг азобга учрашлари тайин. Зеро, Аллоҳнинг ваъдаси амалга ошмай қолмайди. Ана ўша ваъда амалга ошадиган кунда:

«Албатта, улар зиён кўргувчилардан бўлдилар».

Хидоятда, иймонда юрган, ота-онасини рози қилганларнинг ва уларнинг аксича куфрда, залолатда ўтган, ота-онасига оқ бўлганларнинг умумий ҳоллари баён қилиниб бўлгандан сўнг, кейинги келадиган ояти каримада улардан ҳар бир шахсга алоҳида дақиқ ҳисоб-китоб, жазо-мукофот бўлиши таъкидланади.

19. Ҳар бирларига қилган амалларига яраша даражалар бордир. Ва уларга амалларининг (мукофот ёки жазоси) **тўлиқ берилур ва уларга зулм қилинmas.**

Ушбу оятда ҳар бир инсонга бу дунёда қилган амалига яраша у дунёда даражага берилиши таъкидланмоқда.

«Ҳар бирларига қилган амалларига яраша даражалар бордир.»

Қиёматда яхшиларни жаннатга, ёмонларни дўзахга киритиб юбориш билан уларнинг иши битмаслиги маълум бўлмоқда. Зеро, Аллоҳнинг ваъдасига кўра, ҳар бир инсон бу дунёда қилган амалига қараб алоҳида даражага эга бўлади. Заррача яхшилик ҳам, заррача ёмонлик ҳам ҳисоб-китобдан четда қолмайди. Кўп яхшилик қилганларнинг даражалари жаннатда олий бўлади. Шунинг учун, яхшиликни иложи борича кўпроқ қилишга уриниш керак. Аксинча, ёмонлик қилганлар фақат дўзахга кириш билан чегараланиб қолмайди. Балки қилган ёмонлиги заррача бўлса ҳам, ҳисоб-китоб қилинади ва шу жиҳатдан азоби қаттиқ ёки жуда қаттиқ бўлади. Демак, иложи борича, ёмонликдан қочиш керак.

Оятнинг иккинчи қисмидаги

«Ва уларга амалларининг (мукофот ёки жазоси) **тўлиқ берилур**

лур ва уларга зулм қилинмас», деган жумладан мурод ҳам шудир.

Сүнгра, ҳақиқат, адолат ва яхшиликни поймол этиб, дунё лаззатларига берилиб, такаббурлика кетганлар огоҳлантирилади.

وَيَوْمَ يُعَرِّضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَذْهَبْتُمْ طَبَّابِتُكُمْ فِي حَيَاةِكُمُ الدُّنْيَا وَأَسْتَمْعِنُّهُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ بَحْرُزُونَ
 عَذَابَ الْهُوَنِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ نَفْسَقُونَ

20. Куфр келтирғанлар дўзахга кўндаланг қилинган кунда (уларга): «Ҳаёти дунёдаёқ ҳузур-ҳаловатингизни кетказиб, мазасини татиб бўлгансиз. Бугунги кунда ер юзида ноҳақ қибру ҳаво ва фисқу фасод қилганингиз учун хорлик азоби ила жазоланурсиз», дейилур.

Кофиirlар, қайта тирилишни инкор қилганлар ва бошқа барча гуноҳкорлар қиёмат куни дўзахга кўндаланг қилинганда, улар, албатта, қўрқиб, бўлари бўлади. Аммо, азоб яна ҳам зиёда бўлиши учун, жисмоний қийноққа қўшиб, маънавий қийноққа ҳам дуч келадилар. Зеро, уларга, ўлганнинг устига тепгандек, таҳдиидли таъна сўзлари айтилади.

«Куфр келтирғанлар дўзахга кўндаланг қилинган кунда (уларга): «Ҳаёти дунёдаёқ ҳузур ҳаловатингизни кетказиб, мазасини татиб бўлгансиз...»

Бугун сизларга ҳеч қандай ҳузур, ҳеч қандай ҳаловат йўқ, сиз «Ҳаёти дунёдаёқ ҳузур-ҳаловатингизни кетказиб, мазасини татиб бўлгансиз», дейилади.

Чунки, улар «Бу дунёда ўйнаб қол, гуноҳ нима қилади» каби аҳмоқона гапни ўзларига шиор қилиб яшаганлар. Беш кунлик дунёда ўйнаб, маза қилиб олайлик, эртага ўлсак, ҳаммаси ортда қолади, тупроққа қоришиб кетамиз, дейишган. Ҳалол-ҳаромнинг фарқига бормаганлар. Хулласи калом, охиратта ҳеч нарса қўймай, бу дунёда тутатиб бўлганлар. Шунинг учун, натижа ҳам ниятларига яраша бўлган – уларга бу дунёда маза бўлиб, охиратта фақат азоб қолган.

«Бугунги кунда ер юзида ноҳақ қибру ҳаво ва фисқу фасод қилганингиз учун хорлик азоби ила жазоланурсиз», дейилур.»

Қиёмат кунида улар хорлик азоби ила жазоланадилар. Чунки, улар бу дунёда кибру ҳавода бўлганлар. Кибр фақат Аллоҳ, таолога хос. Бандасининг на кичик ва на катта ишларда такаббурлика ҳаққи йўқ. Хорлик азобининг яна бир сабаби «фисқу фасод қилганингизда», яъни Аллоҳнинг шариатидан чиққанингиздадир. Аллоҳ, таоло такаббурлиқдан ва шариатта хилоф йўл танлашдан Ўзи сақласин!

Куфр ва ширк, Пайғамбарни тан олмаслик, Аллоҳнинг айтганига юрмаслик оқибатлари ҳақида қалбни ларзага солувчи оятлар ила баён қилингандан сўнг Од қавми ва бошқа осий қавмлар ҳаётидан жонли мисоллар келтирилади.

وَأَذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَّتِ الْنُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدِيهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَا
تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابًا يَوْمًا عَظِيمٌ

21. Ўз қавмини қум тепаликларда огоҳлантирган Однинг биродарини эсла! Ва ҳолбуки, ундан аввал ҳам, кейин ҳам огоҳлантирувчилар ўтган. «У зотдан ўзгага ибодат қилманглар, албатта, мен улуғ кунда бошингизга тушадиган азобдан қўрқурман, (деди)».

Оятдаги «Однинг биродаридан» мурод Пайғамбар Ҳуд алайҳисса-ломдир. У киши ўз қавми Одга Аллоҳ томонидан Пайғамбар қилиб юборилганлар. Од қавми «Боида» арабларидан бўлиб, асли Арабистон ярим оролининг жанубида, Ҳазарамавт томонда, балаңдлик-қумтепа жойларда яшаган. Бундоқ жойларни араб тилида «Аҳқоф» дейилади. Ушбу сураи кариманинг номи мана шу оятдан олинган. (Исмоил алайҳиссаломдан аввал ўтган арабларни «Боида» араблари дейилади.)

Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз алайҳиссаломга хитоб қилиб:

«Ўз қавмини қум тепаликларда огоҳлантирган Однинг биродарини эсла!» демоқда.

Ҳуд алайҳиссалом огоҳлантирувчи – Пайғамбар бўлишлари янгилик эмасди. У кишидан аввал ҳам, кейин ҳам огоҳлантирувчилар – Пайғамбарлар ўтган.

«Ва ҳолбуки, ундан аввал ҳам, кейин ҳам огоҳлантирувчилар ўтган.»

Ўшаларга ўхшаб Ҳуд алайҳиссалом ҳам ўз қавмларини Аллоҳдан ўзгага ибодат қилмасликка чақирдилар. Ҳамда «улуг қун» – қиёмат азобидан огоҳлантиридилар:

«У зотдан ўзгага ибодат қилманглар, албатта, мен улуғ кунда бошингизга тушадиган азобдан қўрқурман, (деди).»

Аммо Од қавми ўз Пайғамбарлари Ҳуд алайҳиссаломнинг огоҳлантиришларига қўпол жавоб берганлар:

قَالُوا إِحْسَنَاهُ تَأْفِكَنَا عَنِ الْمَتَنَافِعِ إِنَّا بِمَا تَعْدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ

22. Улар: «Бизни худоларимиздан оздиришга келдингми? Агар ростгўйлардан бўлсанг, бизга ваъда қилаётган нарсангни келтири», дедилар.

Саркаш қавм, мушриклар «фақат Аллоҳгагина ибодат қилишга» даъват этилсалар, доимо, даъватчи ўз фойдасини кўзлаб, бизнинг мавқеимизни пастлатмоқчи, бўлмаса, нима учун аввалдан ўрганиб қолган нарсаларимиздан қайтаради, деган бадгумонликка борадилар. Ҳуд алайҳиссаломга:

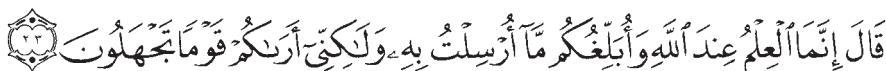
«Улар: «Бизни худоларимиздан оздиришга келдингми?» – дедилар.

Ҳақиқатни ўз жойида тушунгилари келмади. Огоҳлантирувчинг сўзларига истеҳзо билан қарадилар ва қўлингдан келса, осмонни ташлаб юбор, қабилида иш тутиб:

«Агар росттўйлардан бўлсанг, бизга ваъда қилаётган нарсанги келтири», дедилар.

Яъни, биз динга юрмасак, азобга қолишимизни айтаяпсан, қани ўша азобинг, келтири, гапинг рост бўлса, дейишидди. Од қавми Ҳуд алайҳиссаломга қандай муомала қилганларини юқоридаги оятдан билиб олдик.

Аммо Ҳуд алайҳиссалом бу қўполлиқ, дағаллик ва киборликни Пайғамбарлик одоби ила қабул этиб, ўз вазифаларини садоқат ила адо этаётганларини баён қилдилар:

23. У: «Албатта, илм Аллоҳнинг ҳузуридадир. Мен нима билан юборилган бўлсам, шуни етказмоқдаман. Лекин сизларнинг жоҳил қавмлигингизни кўриб турибман», деди.

Кофиirlар Пайғамбар Ҳуд алайҳиссаломдан ваъда қилинаётган азобни тезроқ келтиришни талаб қилишди.

Пайғамбар Ҳуд алайҳиссалом эса, қуйидаги жавобни бердилар:
«У: «Албатта, илм Аллоҳнинг ҳузуридадир».

Яъни, сизга ваъда қилинган азобнинг қачон келиши ҳақидағи илм Аллоҳнинг ҳузурида. Мен ул азобни келтира олмайман ва унинг қачон келишини ҳам билмайман, дедилар ва сўзларида давом этиб:

«Мен нима билан юборилган бўлсам, шуни етказмоқдаман»,
яъни, менга сизларни огоҳлантириш топширилган эди, шуни бажардим, дедилар.

«Лекин сизларнинг жоҳил қавмлигингизни кўриб турибман»,
деди.»

Лекин шуни очиқ айтишим керакки, сизларнинг ўзингизни тутишингиздан, қилаёттан муомалангиздан, огоҳлантирувчига ишонмаганингиздан, ўтакеттан жоҳил эканингизни кўриб-билиб турибман.

Шундан сўнг, «Аҳқоғ» сураси сиёқи бўйича, Пайғамбар билан

саркаш қавм ўртасидаги узоқ тортишувни баён қилиб ўтируй, бу қавмнинг оқибати нима бўлгани айтиб қўя қолинади.

فَلَمَّا أَوْهَ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْ دِينَهُمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُعْطَرٌ بَلْ هُوَ مَا أَسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا

24. У(азоб)ни водийлари томон кўндаланг бўлиб юрганини кўришганда, бу кўндаланг бўлувчи бизга ёмғир ёғдирур, дейишиди. Йўқ! Бу, ўзингиз орзиқиб сўраган нарса, аламли азоби бор бўрондир.

Ривоятларда келишича, Од қавми қаттиқ иссиққа дучор бўлган, узоқ вақт ёмғир ёғмай, қурғоқчилик ва иссиқ таъсиридан ҳаво тандирга айланган.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ривоят қилган узун ҳадисда бу воқеалар ҳақида шундай дейилади:

«...Од қавми қурғоқчиликка учраганида Қийн исмли одамни вакил қилиб юборишибди. У Муовия ибн Бакирнинг олдига борибди ва ҳузурида бир ой меҳмон бўлибди. Ароқ ичиб, Жараадатани исмли икки жориядан қўшиқлар эшлитибди. Бир ой ўтгандан сўнг Мухра тоғига чиқиб, дуо қилиб:

«Эй бор худоё! Ўзинг биласан, мен бир касални даволагани келганим йўқ ёки бир асирни озод қилганим ҳам йўқ. Эй бор худоё! Од қавмини Ўзинг сероб қиласиган нарса ила сероб қилгин», дебди. Шунда унинг тепасидан бир қанча қора булувлар ўта бошлабди ва улардан:

«Танлаб ол», деган овоз чиқибди. У бир қора булуутга ишора қилибди. Шунда:

«Ол ўшани», деган нидо келибди...»

«У(азоб)ни водийлари томон кўндаланг бўлиб юрганини кўришганда, бу кўндаланг бўлувчи бизга ёмғир ёғдирур, дейишиди.»

Оятдаги, водийлари томон, яъни, Од қабиласининг водийлари томон кўндаланг бўлган нарса ўша азоб булутидир. Албатта, бу ҳолни кўрган қавм, энди қурғоқчиликдан қутуламиз экан, деб хурсанд бўлдилар ва:

«...бу кўндаланг бўлувчи бизга ёмғир ёғдирур, дейишиди».

Лекин илоҳий раддия бошқа хабарни келтирди:

«Йўқ!»

Сиз айтгандек эмас, ўзингиз Ҳуд Пайғамбарга, агар ростгўйлардан бўлсанг, бизга ваъда қилаётган нарсангни келтир, деб шошилиб, орзиқиб сўраган эдингиз.

«Бу, ўзингиз орзиқиб сўраган нарса, аламли азоби бор бўрондир.»

Бу, сиз айтаётгандек, ёмғир ёғдирадиган булат эмас. Бу, ўзингиз орзиқиб сўраган нарсангиз, азобдир. Бу азоб, аламли азобни ўз ичига олган бўрондир, дейилди.

Ушбу бўроннинг васфи ва оқибати келаси оятда баён қилинади:

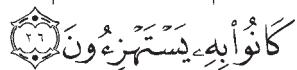
 تَدْمِرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَاصْبِرْهُ أَلَا يُرِيَ إِلَّا مَسْكِنَكُمْ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ

25. У, Роббисининг амри ила ҳар бир нарсани вайрон қилур. Бас, масканларидан бошқа нарса қўринмай қолди. Жиноятчи қавмларни шундоқ жазолармиз.

Од қавмига юборилган шамол алоҳида азоб шамоли эди. У, Аллоҳнинг амри ила нимага тегса, вайрон (ҳалок) қилиши керак эди. Шу билан бирга, Пайғамбаримиздан қилинган ривоятда айтилишича, шундай бўлгани билан, бу бўрон бор-йўғи бир узукнинг тешигидай жойдан чиққан, холос. Дарҳақиқат, шамол Од қавмини ҳалок қилди, у ўтган жойлардаги масканлардан (уйлардан) бошқа ҳеч нарса қолмади. Қавм-нинг ҳаммаси ҳалок бўлди. Ҳар доим Аллоҳ таоло жиноятчи қавмларни шундай жазолайди. Аммо инсонлар бироз шошадилар, холос.

Ушбу воқеа мисолида Аллоҳ Макка мушрикларига хитоб қилиб, Од қавмининг хатосини тақрорламасликка ундайди:

وَلَقَدْ مَكَنَّاهُمْ فِيمَا إِنْ مَكَنَّاهُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمِعاً وَأَبْصَرَاً وَأَفْعَدَةً فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ سَمِعُهُمْ وَلَا أَبْصَرُهُمْ وَلَا أَفْعَدُهُمْ مَنْ شَاءَ إِذْ كَانُوا يَحْمَدُونَ بِإِيمَانِ اللَّهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

26. Ва, дарҳақиқат, Биз уларга сизга бермаган имконларни берган эдик. Ҳамда қулоқ, кўз ва қалблар ато этдик. Бас, на қулоқлари, на кўзлари ва на қалблари уларга ҳеч бир фойда бермади. Чунки, улар Аллоҳнинг оятларини инкор қилган эдилар. Бас, уларни ўzlари масхара қилган нарса (азоб) ўраб олди.

Ушбу ояти каримада Аллоҳ таоло Макка мушрикларига хитоб қилиб, уларни ўzlаридан аввал ўтган Од қавмига таққослаб кўришга ундамоқда. Од қавми ҳам ўтган замонда ўз Пайғамбарлари Ҳуд алайҳиссаломга худди Макка мушриклари Мухаммад алайҳиссаломга қуфр келтираётгандарига ўхшаб қуфр келтирган эдилар. Аммо, ораларида фарқ ҳам бор эди.

«Ва, дарҳақиқат, Биз уларга сизга бермаган имконларни берган эдик.»

Яъни, Аллоҳ таоло Од қавмига Макка мушриклариға бермаган имконларни берган эди. Ҳа, шунча имконларга эга бўлсалар ҳам, куфрлари сабабли ҳалок бўлди. Имконлари уларни Аллоҳнинг азобидан сақлаб қола олмади. Энди, улардан кўра имкони оз бўлган Макка мушриклари ўzlари билиб олаверсинглар.

«Ҳамда қулоқ, кўз ва қалблар ато этдик.»

Ўша Од қавмига берган имкониятларимиздан ташқари, эшишиб ибрат олсин деб, қулоқ, кўриб ибрат олсин деб, кўз, ақд юритиб ибрат олсин деб, қалблар бердик. Лекин, афсуски,

«Бас, на қулоқлари, на кўзлари ва на қалблари уларга ҳеч бир фойда бермади. Чунки, улар Аллоҳнинг оятларини инкор қилган эдилар.»

Ҳа, қайси бир инсон Аллоҳнинг оятларини инкор қилар экан, унга на қулоқлари, на кўзлари ва на қалби ҳеч бир фойда бермайди. Од қавми ҳам худди шундоқ бўлди. Оқибатда:

«Бас, уларни ўzlари масхара қилган нарса (азоб) ўраб олди.»

Эй, Макка мушриклари, огоҳ бўлинглар, вақт борида ўзингизни ўнглаб олинглар. Бўлмаса, Од қавмига ўхшаб сизларни ҳам азоб ўраб олиши ҳеч гап эмас.

Оятдаги хитоб Макка мушриклариға қаратилган бўлса ҳам, ҳукми ҳаммага баробардир. Яъни ақлли, кўзли, қулоқли инсонлар ибрат олишлари лозимки, қуввати бор қуввати ила, молу дунёси бор моли ила, илми бор илми ила, мансаби бор мансаби ила фууруга кетиши яхшиликка олиб бормайди. Бу нарсалар ҳар қанча юқори даражага етган бўлса ҳам, Аллоҳнинг азобидан сақлай олмас экан.

Энди Од ва ундан бошқа қавмларнинг ҳалокатта учраганидан ибрат олишга даъват этувчи оятлар келади.

وَلَقَدْ أَهْلَكَنَا مَا حَوَلَ كُمْ مِنَ الْقَرَىٰ وَصَرَفَنَا الْأَيَّتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

27. Ҳақиқатан, атрофингиздаги шаҳар-қишлоқларни ҳалокатта учратдик ва шоядки, ўzlарига қайтсалар, деб ҳужжатдалилларни баён қилдик.

Бу оятда Аллоҳ таоло Макка мушриклариға ўzlари хабардор бўлган ҳодисаларни, уларнинг атрофида яшаб ўтган, куфри ва инкори туфайли ҳалокатта учраган Од, Самуд, Сабаъ ва Лут қавмларини эслатмоқда.

«Ҳақиқатан, атрофингиздаги шаҳар-қишлоқларни ҳалокатта учратдик...»

Аллоҳ таоло, шояд, улар куфрдан иймонга, зулмдан адолатта, туғёндан рушди ҳидоятга қайтсалар, деб ҳужжат ва далиллар, оят ва мұйжизалар көлтирса ҳам, улар қайтмадилар.

«...ва шоядки, ўзларига қайтсалар, деб ҳужжат-далилларни баён қилдик.»

فَلَوْلَا نَصَرُهُمُ الَّذِينَ أَخْذَوْا مِنْ دُونِ اللَّهِ فِرَبَانَاهُمْ وَذَلِكَ إِنْ كُفُّهُمْ وَمَا
كَانُوا يَفْتَرُونَ

28. Қани энди, Аллоҳни қўйиб, У зотга яқинлаштирувчи деб тутинган «худолари» уларга ёрдам берсалар эди. Йўқ! Улар ғойиб бўлдилар. Ва бу уларнинг уйдирма ҳамда тўқиган бўхтонлариdir.

Аввалги оятларни ўрганиш жараёнида тушунганимиздек, мушриклар буту санамларга, булар бизни катта худога яқинлаштирадилар, шафоат қиласидилар, деб эътиқод қиласар эдилар. Уларнинг фикрларича, бу сохта худолар доимо ҳомий бўлиб, ўзларига сифинганларни бало-офтальмадан сақлаб қолишлари, оғир пайтларда ёрдамга келишлари лозим эди. Аммо энг керак пайтда – қиёмат қоим бўлиб, уларга сифинганларнинг барчаси қийин ҳолда қолганда, дўзахга ҳукм қилингандаридан, даҳшатга тушиб, ёрдамчи, ҳомий ахтариб хору зор бўлганларидан, у бутлар заррача ёрдам беролмайдилар. Шунинг учун ҳам, ояти каримада:

«Қани энди, Аллоҳни қўйиб, У зотга яқинлаштирувчи деб тутинган «худолари» уларга ёрдам берсалар эди», дейиляпти.

Одамларнинг қўли билан ясалган жонсиз нарсалар, уларга нима деб эътиқод қилинса ҳам, ҳеч қачон ёрдам бера олмайдилар. Ёки ёрдам берармиканлар?

«Йўқ! Улар ғойиб бўлдилар.»

Ёрдам бериш қаёқда! Улар бутунлай ғойиб бўлиб, гумдан бўлиб кетишиди. Чунки, бу асли йўқ нарсадир. Ақлга тўғри келмайдиган нарсадир.

«Ва бу уларнинг уйдирма ҳамда тўқиган бўхтонлариdir.»

Мушриклиқ, мункирлик, иймонсизлик инсонга ор бўладиган иш эканини, куфру ширк ҳеч оқлаб бўлмайдиган жиноят эканини яна бир бор таъкидлаш учун кейинги оятларда жинларнинг Қуръонни бир бора эшитибоқ иймонга келганликлари ҳамда ўз қавмларини ҳам Исломга чақирганликлари воқеаси баён қилинади:

وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ كَلْرَءَانَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصُرُوا فَلَمَّا قُضِيَ
وَلَوْأَ إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ

29. Ва сен томон бир гуруҳ жинларни Қуръон эшитишга бурганимизни эсла . У(Қуръон эшитиш)га ҳозир бўлганларида: «Жим, қулоқ осинглар!» – дедилар. Қачонки, қироат охирлаганда, ўз қавмларига огоҳлантирувчи бўлиб қайтдилар.

Оятдан маълум бўляптики, жинларнинг Қуръонга қулоқ осишлари тўсатдан, кутилмагандан содир бўлмаган, балки уларни Аллоҳ, таолонинг Ўзи буриб қўйган. Бу фазлни Пайғамбар алайҳиссаломга ҳам эслатмоқда.

«Ва сен томон бир гуруҳ жинларни Қуръон эшитишга бурганимизни эсла.»

Жинлар Қуръонни эшитишга ҳозир бўлганларида, инсонларга ўхшаб, бу – ўтганларнинг афсоналари, сехр, шеър ёки уйдирма, деб ўтирамадилар, балки:

«У(Қуръон эшитиш)га ҳозир бўлганларида: «Жим, қулоқ осинглар!» – дедилар».

Ушбу омил уларнинг баҳтига сабаб бўлди. Аввал яхшилаб қулоқ осдилар, ҳақни ботидан ажратишга уриндила. Ҳақиқатни тушунив етганларидан сўнг эса, зудлик билан иймон келтирдилар. Иймон қалбларидан жой олгач, бу улкан неъматни ўз қавмлари билан баҳам кўришга шошилиб:

«Қачонки, қироат охирлаганда, ўз қавмларига огоҳлантирувчи бўлиб қайтдилар».

Ба:

قالُوا يَقُومَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى
الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ

30. Улар: «Эй қавмимиз! Биз Мусодан кейин туширилган, ўзидан аввалги нарса(китоблар)ни тасдиқловчи, ҳақ(дин)га ва тўғри йўлга ҳидоят қилувчи китобни эшитдик».

Оятдан маълум бўляптики, жинлар Мусо Пайғамбарни ва у кишига туширилган китобни ҳам билар эканлар. Улар илк эшитган оятларида Мусо алайҳиссалом ҳамда у зотга нозил қилинган Таврот китоби ҳақида гап бормаган бўлса ҳам, эшитган оятларининг маъноси, далолати, услуби ва бошқа жиҳатлари билан Қуръон ҳам Мусога туширилган китобни тасдиқловчи илоҳий китоб эканлигини тушуниб етганлар. Энг муҳими, жинлар Қуръони Карим оятларининг завқидан, таъсиридан, ҳаловатидан унинг тўғри йўлга бошлашини билгандар ва қавмларига ҳам бу ҳақда хабар берганлар.

Сўнгра, тушуниб етган шахс сифатида, огоҳлантириш зарурлиги-

ни англаб етган вакил сифатида, ўз қавмларини огоҳлантира бошлаганлар. Улар ўз сўзларининг давомида яна қуидагиларни айтдилар:

 يَقُولُ مَنْ أَحِبُّ وَأَعِيَ اللَّهَ وَأَمْنَوْا بِهِ يَغْفِرُ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجْزِمُكُمْ مِنْ عَذَابِ الْيَمِينِ

31. Эй қавмимиз, Аллоҳнинг даъватчисига жавоб беринг ва Унга иймон келтиринг. У сизларнинг гуноҳларингизни мағфират қиласи ва аламли азобдан сақлар.

Жинлар Қуръони Каримдан баъзи оятларни тинглашлари билан нок, унинг инсонлару жинларга юборилган илоҳий китоб эканлигини тушуниб етганлар. Шунингдек, Мухаммад алайҳиссаломнинг Аллоҳнинг даъватчиси эканликларини, у зотнинг чақириқларига жавоб бериш лозимлиги, Аллоҳга иймон келтириш вожиблигини ҳам англаб етганлар.

«Эй қавмимиз, Аллоҳнинг даъватчисига жавоб беринг ва Унга иймон келтиринг.»

Энг муҳими, жинлар Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг қиратларини эшигтганларидан сўнг, охиратни, қиёмат кунини билгандар, унда аламли азоблар борлигини, Аллоҳга иймонгина у азобдан сақлаб қолиши мумкинлигини фаҳмлаганлар.

«У, сизларнинг гуноҳларингизни мағфират қиласи ва аламли азобдан сақлар.»

Афсуски, инсонлар бу борада жинларчалик ҳам эмаслар.

Жинлар ўз қавмларига қилаётган даъватлари охирида Аллоҳга ва Унинг Пайғамбарига иймон келтирмасликнинг оқибати нима бўлишини баён қиладилар:

 وَمَنْ لَا يُحِبِّ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيَسْ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيَسْ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْ لِيَاءٌ أَوْ لَيْكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

32. Кимки, Аллоҳнинг даъватчисини қабул қилмаса, бас у ер юзида қочиб қутула олувчи эмасдир ва унга У зотдан ўзга валийлар ҳам йўқдир. Ана ўшалар очик-ойдин залолатдадир», дедилар.

Бу ояти каримада динни қабул қилмаган кофирлар ҳақида хабар берилмоқда. Улар Аллоҳнинг даъватчиси – Пайғамбарини қабул этмай, динни эътироф қилмай нима ҳам қила олар эдилар. Яратгандан қочиб қутулишнинг иложи борми? Улар Аллоҳнинг мулкидан ҳеч ерга қочиб чиқиб кета олмайдилар.

Моликул мулк бўлган қудратли Аллоҳ уларга кофирликларининг жазосини албатта беради. У азоблашни истаганда эса, ко-

фиirlарни аламли азобдан ҳимоя қилувчи валийлари – дўстлари ҳам бўлмайди.

«Кимки, Аллоҳнинг даъватчисини қабул қилмаса, бас у ер юзида қочиб қутула олувчи эмасдир ва унга У зотдан ўзга валийлар ҳам йўқдир.»

Аллоҳнинг даъватчисини инкор этиб бу ноқулай ҳолатга тушиб қолганлар очик-оидин залолатдадирлар. Ҳа:

«Ана ўшалар очик-оидин залолатдадир.»

Демак, залолатда қолмаслик учун Аллоҳнинг даъватчисини дарҳол қабул қилмоқ, айтганига юрмоқ зарур.

Мўмин-мусулмон инсоннинг Куръонда келган ҳар бир хабарга иймон келтириши фарз. Худо қўрсатмасин, Куръондаги бирор хабарга шубҳа билан қараш, ишонмаслик кофирилик бўлади.

Шундан келиб чиқилса, жин ҳақида Куръонда оят келиши уларнинг борлигига иймон келтиришни барча мусулмонларга фарз қиласди. Шундай экан, бир оз тўлароқ тушуниш учун бу борада баъзи маълумотларни ўрганиб қўймомиз зарур.

Маълумки, дунё сиру асрорларга тўла. Биз ҳали моҳиятини, сифатини, таъсирини билмайдиган ҳодисалар атрофимиизда тўлиб-тошиб ётибди. Бирор нарса қўзимизга кўринмаса, уни инкор қилишга ҳаққимиз йўқ. Ҳар куни янги нарсалар, махлуқотлар кашф этиляпти. Кеча билмаган нарсаларимиз бутун кашф этилса, биз уни «аввал йўқ эди» дея олмаймиз. Балки, кеча бу бор нарсани биз билмас эканмиз, деймиз. Ҳозирги кунда ўтган аждодлар билмаган, хаёлига ҳам келтирмаган қанчадан-қанча нарсаларни биляпмиз. Албатта, биз билган нарсалар кейинги авлодлар учун ўйинчоққа ўхшаб қолади. Бу нарсалар Аллоҳ, таоло инсонга берган қобилиятлар ёрдамида кашф қилинмоқда, буларнинг ҳаммаси инсон идроки чегарасидаги нарсалардир. Кела-жакда яна кўп нарсалар кашф этилиши турган гап. Демак, бирор нарсани бор ёки йўқ, деб жазм ила ҳукм чиқариб юборишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ.

Биз бандаларнинг идрокимизни ишга солмай, Аллоҳ, таоло Ўзи баъзи сирни кашф этиб берса, шукр қилиб қабул этмоғимиз лозим. Масалан, жинга ишониш масаласида ҳам. Аллоҳ, таоло Ўз қаломида сиз билан бизга жинлар ҳақида маълумот берган экан, уни ихлос билан қабул этиб, ишониб, иймон келтироғимиз лозим.

Аллоҳ, таолонинг бизга билдиришича, «жин» деб аталган махлуқот бор, у оловдан яратилган. Иблис ҳам жинлардан ҳисобланади. Жинлар одамларни кўради, одамлар уларни кўрмайди. Жинларнинг ҳам инсонларга ўхшаш жамоатлари, қабилалари, гурухлари бор. Улар ҳам ер куррасида яшаш қобилиятига эга. Бошқа сайёralарда яшаш имконлари ҳам мавжуд. Залолатта кетган инсонларни йўлдан озди-

риб, фикрларига таъсир ўтказишлари мумкин. Инсоннинг овозини эшитиб, тилини тушунишади. Уларнинг ичида мусулмонлари ҳам, кофирлари ҳам бор. (Ўғлига Қуръон ёдлатмоқчи бўлган жин бизга таниш қорилардан бирига ёрдам сўраб мурожаат қилгани бизга ҳам маълум.)

Жинларнинг Қуръон тинглаганликлари ҳақидағи ривоятларни синчиклаб ўрганиб чиққандан сўнг маълум бўладики, айнан шу сафар Мұхаммад алайҳиссаломнинг ўзлари жинлар у зотнинг тиловатларига қулоқ осганидан ва ундан кейинги гаплардан бехабар бўлганлар. Фақат, Аллоҳ таоло оят тушириб хабар берганидан сўнг билганлар. Аммо, ушбу воқеадан сўнг жинлар яна келиб тинглашгандা, Пайғамбар алайҳиссалом бу галгисини билиб турганлар.

Имом Муслим қилган ривоятда айтилишича, бир куни саҳобалар Пайғамбарамиз алайҳиссаломни йўқотиб қўйиб, хижолат бўладилар. Бирор нарса қилдимикан ёки бирор ҳодиса бўлдимикан, деб во-дийларни, тепаликларни ахтариб чиқадилар. Кечаси билан хавотирда тонг оттирадилар. Тонг отганидан сўнг у зотнинг Ҳиро гори томонидан келаётганларини кўрадилар. Олдиларига бориб, сизни йўқотиб қўйиб ахтардик, топа олмай тунни безовта ўтказдик, дейдилар. Пайғамбар алайҳиссалом эса: «Жинларнинг вакили келувди, бирга бориб уларга Қуръон ўқиб бердим», деб жавоб берадилар ва саҳобаларни етаклаб бориб, жинларнинг изларини ва гулханларининг қолдиқларини кўрсатадилар.

Биз бу ҳодисанинг қисқача баёнини келтиридик. Ровийлар улуғ саҳобий Абдуллоҳ, Ибн Масъуддан ривоят қиласидиларки: «Расууллоҳ, бир куни саҳобаларга, ким жинлар ишига ҳозир бўлишни истаса, бу кеча марҳамат қиссин, дедилар. Мендан бошқа ҳеч ким бормади. Юриб бориб Макканинг юқорисига етганимизда оёқлари билан менга чизиқ чизиб бердилар-да, шундан чиқмай ўтири, дедилар. Ўзлари узоқроқ бориб Қуръон ўқий бошладилар. Бир зумда у кишини қора нарсалар ўраб, икковимизнинг орамизни тўсиб қўйди, мен овозларини ҳам эшитмай қолдим. Сўнгра, ҳалиги қора нарсалар бууттга ўхшаб парча-парча бўлинниб, тарқаб кета бошлади. Фақат бир бўлаги қолганда Расууллоҳ, бомдод намозини тутатдилар, бориб таҳорат ушатдилар ва менинг олдимга келиб, ҳалигилар нима қилди, деб сўрадилар. Мен, ҳов ана, туришибди, дедим. Пайғамбар алайҳиссалом уларга суюк ва тезакни бердилар. Бизни эса, суюк ва тезак билан истинжо қилишдан қайттардилар».

Пайғамбар алайҳиссалом бомдод намозини ўқиётганларида бир гуруҳ жинлар у зотнинг қироатларини тинглаб иймонга келганилеклари ва бошқа ҳодисалар «Жин» сураси ва бошқа суралар тафсирида батафсил келтирилади.

Шу жойга келганда жинларнинг ўз қавмларини Аллоҳнинг динига даъват қилганлари ҳақидаги гаплар тугаб, инсонларнинг куфрларини, ўлгандан сўнг қайта тирилишни инкор қилишларини муолажа этишга ўтилади.

أَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعِي بِخَلْقِهِنَّ بِقَدِيرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْكِمَ
الْمُوْقَتَ بَلَىٰ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

33. Улар осмонлару ерни яратган ва уларни яратишда беҳол бўлмаган Аллоҳ ўликларни ҳам тирилтиришга қодир эканини англаб етмадиларми? Зеро, У зот ҳар бир нарсага қодирдир.

Бу, кофирлар ўлгандан сўнг ҳам жазодан қутула олмасликларини таъкидлашдир. Ҳозирги қуннинг кофирларига ўхшаб «ўлиб, тупроққа қўшилиб кетганингдан кейин нима ҳам қила олар эди», деган хаёл келмаслиги керак.

«Улар осмонлару ерни яратган ва уларни яратишда беҳол бўлмаган Аллоҳ ўликларни ҳам тирилтиришга қодир эканини англаб етмадиларми?»

Ҳар бир нарсага қодир Аллоҳ ўлганларни ҳам тирилтириш, сўроқ-савол қилиш ва бу дунёда қилганига яраша жазо ёки мукофот беришга қодирдир. Наҳотки, Аллоҳнинг динини қабул қилмовчилар бу ҳақиқатни ўйлаб кўрмасалар.

«Зеро, У зот ҳар бир нарсага қодирдир.»

Шунчалик гап-сўз, тушунтириш, баёнлардан кейин ҳам куфра, инкорда давом этувчиларнинг ҳоли қиёмат кунида қандай бўлишини кейинги оят васф қиласи:

وَيَوْمَ يَرْعَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى الْنَّارِ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ فَلَوْا بَلَىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَدُوْقُوا الْعَدَابَ بِمَا
كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ

34. Куфр келтирғанлар дўзахга кўндаланг қилинган кунда: «Бу, ҳақ эмасми?!» (дейилур). Улар, Роббимизга қасамки, худди шундок, дедилар. «Бас, куфр келтирганингиз учун азобни тортинглар», деди.

Бу ояти каримада ҳаёти дунёда ўлгандан сўнг тирилишни, дўзах азобини уйдирма, афсона, деб юрганларга қиёмат куни бериладиган дафдага саволи ва уларнинг жавоби васф қилинмоқда:

«Куфр келтирганлар дўзахга кўндаланг қилинган кунда: «Бу, ҳақ эмасми?!» (дейилур)».

Яъни, қиёмат куни кофиirlарни дўзахга равона қилинаётган вақтда, улар ўз ҳолларигавой бўлганини англаб етганларидан кеин, уларнинг ўзларидан: «Хўш, айтинглар-чи, дўзах ва унинг азоби ҳақ эканми?!» – деб сўралади.

Кофиirlар бу саволга дарҳол жавоб берадилар.

«Улар, Роббимизга қасамки, худди шундоқ, дедилар.»

Барча жиноятчилар қўлга тушганда мулоийм бўлиб қолганидек, бу кофиirlар ҳам Роббил оламийннинг қаршисида аввалги мутакаббирликларидан асар ҳам қолмай, **Роббимизга қасамки**, деб турибдилар. Саволга жавоб беришдан аввал Аллоҳ таолонинг номи или қасам ичиб олиб, кейин, **худди шундоқ**, демоқдалар.

Ха, у дунёда биз инкор этиб юрган дўзах ва унинг азоби ҳақ экан, энди билдик, демоқдалар.

Кофиirlар: «Худди шундай, ҳақ экан», дейиш билан чегарала-нишса ҳам бўлар эди, лекин у пайтда уларнинг ишончи шу дара-жага етганки, оддий жумла билан эмас, балки Аллоҳга қасам ичиб, «Роббимизга қасамки», деб таъкидлаб айтишмоқда.

Ана шунда савол берувчи томон охириги сўзни айтиб, сўзла-шувга якун ясади.

«Бас, куфр келтирганингиз учун азобни тортиングлар», деди.»

У дунёда «иймон келтир» дейилса, кўнмай, куфр келтирган эдингиз, энди ўша кофиirlигингиз сабабидан дўзах азобини торта-веринглар.

Суранинг охирида Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло Ўзининг суюкли Пайғамбари Муҳаммад алайҳиссаломга ва у киши орқали барча мўмин-мусулмонларга тасалли бериб, кофиirlар ва мушриклар етказаётган азобларга, душманликларга ва тазиикларга худди илгари ўтган Пайғамбарлар қаби сабр қилишни буюради.

فَاصِرَ كَمَا صَرَ أُولَوَ الْعَزْمٍ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعِجِلْهُمْ كَانُوكُمْ يَوْمَ بِرُونَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَبْثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلْغَ فَهَلْ يُهَلِكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ

35. Бас, азму матонат соҳиби бўлган Пайғамбарлар сабр қилгандек, сабр қил, уларга (азоб етишига) шошилма! Улар ваъда қилинган нарсани кўрганларида **худди (бу дунёда) кундуздан бир лаҳзагина турганга ўхшарлар. Бу етказишdir! Бас, фақат фосиқ қавмларгина ҳалок қилинур, холос!**

Аллоҳ таоло ушбу оятда коғир, мушрик ва динсизлар доимо мўмин-мусулмонларга зулм қилиб, озор бериб, тазийқ ўтказиб келганинни эслатмоқда. «Улул азм», яъни азму матонат соҳиби бўлган Пайғамбарлар – Нух, Иброҳим, Мусо, Ийсо алайҳиссаломлардир. Бу буюк Пайғамбарларнинг ҳар бирларининг бошларига иймон йўлида, дину диёнат йўлида қанчадан-қанча кулфатлар ёғилган. Лекин улар сабр-матонатда зарбулмасал бўлганлар. Бу ҳақиқатни кўпчилик, жумладан Муҳаммад алайҳиссалом ва у зотнинг умматлари ҳам яхши биладилар. Шунинг учун ҳам, Пайғамбар алайҳиссалом ўз даврларида Макқа мушрикларининг қаршиликларига учраб қийин ҳолга тушганларида «Улул азм» номини олган буюк Пайғамбарлардан ўрнак олишга чақириляптилар.

«Бас, азму матонат соҳиби бўлган Пайғамбарлар сабр қилгандек, сабр қил, уларга (азоб етишига) шошилма!»

У зоти бобаракот бу илоҳий амрга амал қилдилар ва ўзлари ҳам «Улул азм» Пайғамбарлар сафидан ўрин олишга муюссар бўлдилар.

Одатда, Аллоҳнинг амрига қарши чиққанларнинг бирор балога гирифтор бўлиши кутилади. Гоҳида бандалар шошилиб: «Нимага бунга ҳеч нарса бўлмайди экан?» каби ноўрин саволлар бера бошлайдилар. Пайғамбар алайҳиссалом вақтларида ҳам шундай ҳоллар бўлган. Эҳтимол, Муҳаммад алайҳиссаломнинг дилларидан ҳам шундай савол ўтгандирки, у зотта Парвардигори олам:

«уларга (азоб етишига) шошилма», демокда.

«Улар ваъда қилинган нарсани кўрганларида худди (бу дунёда) кундуздан бир лаҳзагина турганга ўхшарлар.»

Оятда зикр этилган **«ваъда қилинган нарса»**дан муород охират азобидир. Демак улар охират азобини кўрганларида, унинг даҳшатидан, қийноқларидан, кучидан, давомийлигидан бу дунёда яшаб ўтказган ҳаётлари ўзларига **«бир лаҳзагина»**га ўхшаб туюлар экан. Демак, бир лаҳзалик ҳаётни деб, охиратни хароб қилмаслик керак.

«Бу етказишдир! Бас, фақат фосиқ қавмларгина ҳалок қилинур, холос!»

Оятда Куръони Карим «етказиш» холос эканлиги яна бир таъкидланмоқда. Ҳамда фақат фосиқлар, яъни, Аллоҳнинг амридан чиққанларгина ҳалок қилиниши, азобга дучор бўлиши айтилмоқда.

Ҳа, Аллоҳ таолонинг бу оламда жорий қилган суннати – одати, қонуни шундоқ – иймон билан куфр орасидаги курашда доимо иймон фолиб чиқади. Ушбу курашда иштирок этган тарафлардан мўминлар икки дунё саодатига эришиб, коғир қавмларгина ҳалок қилинадилар.

МУҲАММАД СУРАСИ

Мадийнага нозил бўлган. 38 оятдан иборат.

Ушбу сураи карима бошқа маданий суралар қаби шариат ҳукмларига, ибодатга, адоб-ахлоққа, муомала ва шунга ўхшаш нарсаларга аҳамият беради. Бу сурада Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг номларини абадийлаштириш, у киши охирги Пайғамбар эканликлари, у киши ила Набийлик тутагани, у зот омонатли ва содик эканликлари, у зотта эргашгандар тўғри йўлда бўлишлари, улар илоҳий ҳидоят соҳиблари эканликлари ҳақида сўз кетади. Шунинг учун ва суранинг иккинчи оятида «ва Муҳаммадга нозил қилинган нарсага», деб келгани учун ҳам ушбу муборак сура «Муҳаммад» сураси деб номланади.

Бу суранинг иккинчи номи – «Қитол» сурасидир. Аллоҳнинг душманларига қарши саҳобалар олиб борган қитоллар (урушлар, жанглар) ушбу сурага мавзу бўлгани учун ҳам, унга шу ном берилган.

Сура иймон ва куфрнинг ҳақиқатини баён қилиш ҳамда мўмин-мусулмонлару кофири-фожирларнинг сифатларини баён этиш билан бошланади.

«Муҳаммад» сураси Аллоҳнинг дини устун бўлиши учун жангларда қатнашиб, ер юзини ширқдан тозалашга ҳисса қўшганларни мадҳ этар экан, аслида, Аллоҳ бусиз ҳам ўч олиши мумкин эканлиги, лекин кишиларни синаш учун шундай қилганлигини баён қиласади.

Шунингдек, мўминларнинг Аллоҳнинг динига нусрат беришдаги вожиб амаллари, душманларнинг зиддига ҳаракат қилиш лозимлиги, агар Аллоҳнинг динига хизмат қиласалар, Яратганинг Ўзи уларни сабитқадам қилиб, баҳт-саодатга эриштириши мумкин эканлиги ҳақида сўз юритилади.

Сўнгра, инкор этувчиларнинг оқибатлари ёмон бўлиши ҳақида гап кетиб, Макка аҳдини ўзларидан аввал ҳалокатта учраганлардан ибрат олишга ундалади. Тугёнга кетганларни, саркаш қавмларни, динни ёлғонга чиқарувчиларни Аллоҳ таоло қандай ахволга соггани эслатилади.

Сураи карима мўминлар билан кофириларнинг ният-мақсадларини тарозига солиб кўради. Мўминлар Аллоҳга ибодат қиласадилар, Унинг

розилигини қасд қиласылар, жаннати наъйимга киришни орзу қиласылар. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло уларнинг талабларини қондиради.

Кофиirlар эса ҳавойи нафсларига банды бўладилар, ҳаётнинг маъносини қорин тўйдириб, шаҳват қондиришдан иборат, деб биладилар. Шунинг учун ҳам, уларнинг борадиган жойлари жаҳаннамнинг қаъри бўлади. Бу дунёда ўзларини ўзлари хор қилган эдилар, у дунёда ҳам хор бўладилар.

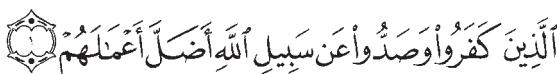
Мўминлар билан кофиirlар ўртасидаги улкан фарқни таъкидлаш учун сурада жаннат неъматлари билан дўзах азоблари солиштирилади.

Ундан сўнг, Исломга ва мусулмонларга энг ашаддий хатар бўлмиш мунофиқлар ҳақида сўз юритилади. Улар Мадийнаи Мунавварада ўзларининг бошлиқлари Абдуллоҳ, ибн Салул раҳбарлигида мусулмонлар билан бирга, ўзларини гуё мусулмон кўрсатиб, аслида эса, Исломга, мусулмонларга, Расууллоҳга, саҳобаларга кўп ёмонликларни соғиниб келар эдилар. Уларнинг яхудийларга қўшилиб қилган кирдикорлари бошқа маданий суралар қатори «Мұхаммад» сурасида ҳам фош этилади.

Суранинг охирида мўминларни Аллоҳнинг дини йўлида баҳиллик қилмасдан, жону молини сарфлашга даъват қилинади.

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

1. Куфр келтирган ва Аллоҳнинг йўлидан тўстанларнинг амалларини У зот ботил қилди.

Иймонсиз, динсиз ва Аллоҳнинг йўлидан юз ўтирган ҳамда одамларни бу йўлдан тўстан шахсларнинг барча амалларини, хатти-ҳаракатларини Аллоҳ таолонинг Ўзи ботил қиласи, яъни, йўққа чиқаради ёки бесамар қилиб қўяди. Кофиirlар ва динсизлар Аллоҳнинг динига қарши қанча ҳаракат қилишмасин, ҳаракатлари, баривир, бекорга кетади. Аллоҳ таоло Исломни қиёмат кунигача ҳимоя қилишни Ўз зиммасига олган, дунёда қанчадан-қанча кучли, қудратли, имкониятли, макр-ҳийлалилар Исломга қарши уришдилар. Аммо бирин-кетин ҳаммасининг амаллари ботил бўлиб, ўзлари эса, хор бўлдилар. Иншоаллоҳ, бундан кейин ҳам шундай бўлиши муқаррар. Зотан, Аллоҳ таоло ваъдасига ҳеч хилоф қилмайди.

Иймонсизларнинг қилган яхшиликлари ҳам ажр-савобсиз бўлади.

Аллоҳ, уларнинг бу амалларини ҳам ботил қиласы. Ақлни ишлатиб күрадиган бўлсақ, хайру эҳсон қиласидиган инсон ажру савобни кўзлайди. Ажру савобни эса фақат Аллоҳ таоло беради. Ажру савобдан умидвор инсон Аллоҳга ишонмаса, коғир бўлса, Аллоҳ унга нега савоб ато этади. Ахир, ҳар бир иш ниятта қараб эътиборга олинади.

Куфр келтирган ва Аллоҳнинг йўлидан тўстанларнинг оқибати бундек бўлса,

وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَءَامَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ كَفَرَ عَنْهُمْ
سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بِآهَامِهِمْ

2. Иймон келтирган, солиҳ амалларни қилган ва Мұҳаммад-га нозил қилинган нарса(Қуръон)га – ҳолбуки у (Қуръон) Роббилиаридан келган ҳақдир – иймон келтирганларнинг айбларини беркитар ва аҳволларини яхшилар.

Иймон ҳақиқий бўлса, эгасини солиҳ амалларга ундаиди, шуннинг учун ҳам, Қуръони Каримда кўпинча «иймон»дан кейин «амили солиҳ» зикр этилади.

«Иймон келтирган, солиҳ амалларни қилган...»

Аслида, иймоннинг ичида Мұҳаммад алайҳиссаломга нозил қилинган Қуръони Каримга иймон ҳам бор, лекин бу ерда Қуръон Парвардигори олам томонидан келган ҳақ нарса эканлигини яна бир бор бўрттириб кўрсатиш учун алоҳида таъкидланаяпти.

«...ва Мұҳаммадга нозил қилинган нарса(Қуръон)га – ҳолбуки у (Қуръон) Роббилиаридан келган ҳақдир...»

Агар улар айб ёки гуноҳ ишларни иймонга келишдан аввал содир этган бўлсалар, Иймонга келишнинг ўзи иймондан оддинги барча гуноҳларни ювиб юборади. Иймондан кейин содир этилган бўлса, ҳақиқий иймон гуноҳкорни тавбага чорлайди. Тавба қилган иймонли бандасининг гуноҳини эса, Аллоҳ таоло албатта мағфират қиласы.

«...иймон келтирганларнинг айбларини беркитади ва аҳвларини яхшилар.»

Аллоҳ таоло иймонли кишиларнинг «аҳвларини яхшилар».

Яъни, иймонли инсоннинг ҳамма тарафдан кўнгли тўқ бўлади. Бундай инсон хотиржам, қалби сокин, тани соғ, ишончи комил, виждано пок, ҳаёти тинч, оиласи саодатли бўлади. Хуллас, Аллоҳ таоло ҳамма жиҳатдан унинг аҳвларини яхшилайди. Бу эса, улкан баҳт бўлиб, бундай баҳтга фақат иймонли кишиларгина муяс-сан бўладилар.

Юқоридаги икки оятда келган икки хил ҳолат ўз-ўзидан бўла-вермайди, балки событ асосга суянган ҳолда бўлаётган ҳақиқатдир. Бу асосни кейинги оят баён қиласи.

ذَلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَبْتَغُوا الْبَطْلَ وَأَنَّ الَّذِينَ إِمَّا مُنَوِّهُونَ أَبْتَغُوا الْحَقَّ مِنْ رَيْهُمْ كَذَلِكَ يَضْرُبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ

3. Ундоқ бўлишига, албатта, куфр келтирганларнинг ботилга эргашганлари ва иймон келтирганларнинг Роббиларидан бўлган ҳаққа эргашганликлари сабабдир. Аллоҳ қишиларга ўзларининг мисолларини шундай келтирас.

Ушбу ояти карима кофирларнинг азоб-уқубатга учрашлари сабабини баён қилиб:

«Ундоқ бўлишига, албатта, куфр келтирганларнинг ботилга эргашганлари» сабабдир, демоқда.

Чунки, ботил таги пуч нарса, унинг асоси ҳам, пойдевори ҳам йўқдир. Шунинг учун ҳам, унга эргашганлар залолат ва азоб-уқубатдан бошқа ҳеч нарсага эриша олмайдилар.

Иймонлиларнинг гуноҳлари мағфират қилиниб, аҳволларининг яхшиланишига эса,

«иймон келтирганларнинг Роббиларидан бўлган ҳаққа эргашганликлари сабабдир».

Иймонлилар эргашган ҳақ Аллоҳ таоло томонидан юборилгандир. Унинг асоси, пойдевори ва илдизи оламларнинг Роббисига бориб тақалади. Осмонлару ерни тутиб турган нарса ҳам шу эмасми?! Модомики, мўминлар Аллоҳдан бўлган ҳаққа эргашар эканлар, уларнинг гуноҳлари ювилиши ва аҳволлари яхшиланиши турган гап, бунга ажабланмаса ҳам бўлади.

Худди юқоридаги мисоллар каби, Аллоҳ таоло инсонлар адабиб кетмасликлари учун мисолларни уларнинг ҳаётидан келтириб қўяди.

Шундан сўнгра мўминларни диндан қайтаришга уринган кофирларга қарши урушга даъват қилувчи оятлар келади.

فَإِذَا لَقِيْتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضْرِبُ الرِّقَابِ حَقَّ إِذَا أَخْتَنْتُمُوهُمْ فَشَدُوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنْ أَبْعَدَهُمْ حَتَّىٰ تَضَعَ الْحُرْبُ أَوْ زَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَا نَصْرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لَيْلُوا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَالَّذِينَ قُتُلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضْلَلَ أَعْمَلَهُمْ سَيِّدُهُمْ وَيُصْلِحُ بِالْهُمْ وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرْفَهَا لَهُمْ

4. Қачонки куфр келтирганлар билан тўқнашсангиз, бас, бўйинларга урмоқ керак. Вақтики, уларни тор-мор қилсангиз,

бас, маҳқам боғланг. Сўнгра ёки миннат, ёки товоң олишдир. Ҳаттоқи, уруш ўз анжомларини қўйгунча. Ана шундай. Аллоҳ хоҳласа, улардан Ўзи ғолиб келарди, лекин баъзиларингизни баъзиларингиз ила синаш учун (қилди). Аллоҳ йўлида қатл қилинганларнинг амалларини У зот ҳеч зое қилмас.

5. Албатта, уларни ҳидоят қиласар ва аҳволларини яхшилар.

6. Ҳамда Ўзи уларга таърифлаб берган жаннатга киритар.

Маълумки, ҳар бир гап ёки фикрни турлича тушунса бўлади. Айниқса, турли шароитларда, ҳар хил сабабларга кўра айтилган гап-сўзларни тўғри тушуниш учун атрофлича ўйлаб, инсоф доирасидан чиқмай тафаккур қилиш лозим, шундагина эзгу мақсадга эришса бўлади. Акс ҳолда, турли англашибиловчиликлар келиб чиқиши мумкин. Қуръони Карим оятларини тушунишда ҳам шунга ўхшаш ҳолат рўй бериб туради. Айниқса, ҳозирги ўрганаётган оятимиз ҳақида турли тушунмовчиликлар кўп.

Яқинда бир таниш одам менга Ватикан чоп этган бир китобни, Ислом ҳақидаги битикларнинг ичидан «Ислом дини ўзига эътиқод қилувчиларни бошқа диндаги кишиларни учраттан жойда ўлдиришга буюради», деб ёзилган жойини тагига чизиб кўрсатди ва «Шунчалик ҳам тухмат қилишадими?» – деб ўз норозилигини изҳор этди.

Эҳтимол, ўша китобни ёзган Ислом душманлари ушбу оятнинг бузук таржимасини асос қилиб олгандирлар.

«Қачонки қуфр келтирганлар билан тўқнашсангиз, бас, бўйинларга урмоқ керак.»

Ха, юзаки қараганда, ҳар бир мусулмонга кўзига кўринган файридинни ўлдириш вожибга ўхшайди. Лекин бу оят уруш пайти ҳақида сўз юритади! Бошқа оятларда эса, улар мусулмонларга қарши ўзлари уруш қилмасалар, аҳднома асосида тинч-омон яшашга даъват қилинган. Шунингдек, файридин одамлар Ислом давлатларида, ҳозирги кунимизгача, барча ҳуқуқлари ҳимоя қилинган ҳолда яшаб келмоқдалар. Қуръони Карим ўзининг оятларида бунинг кафолатини берган. Демак, Исломнинг файридинларга бўлган муносабатини тўла, тўғри тушуниш учун бир оятдаги айрим жумла кифоя эмас, балки мазкур мавзу ҳақидаги барча оят, ҳадис ва аҳкомларни яхшилаб ўрганиб бўлиб, кейин фикр айтиш лозим бўлади.

Демак, бу оядда урушдан бошқа илож қолмаган пайт ҳақида, майдонда тўқнашув бўлгандан сўнг қилинадиган ишлар ҳақида сўз кетмоқда.

«Қачонки қуфр келтирганлар билан (уруш майдонида) тўқнашсангиз, бас, бўйинларга урмоқ керак.»

Нима учун оятда айнан бўйинга уриш ҳақида сўз кетаяпти? Чунки, оят ўзи нозил бўлган, бундан ўн тўрт аср илгариги вақт ҳақида сўз юритаяпти. У вақтда уруш қуроли қилич бўлган, душманни қатл этишнинг энг осон йўли қилич билан унинг бўйнига уриш бўлган. Демак, бу гапни болиб ҳолатни эътиборга олиб айтилган амр, деб эътибор қилиш керак. Агар аввалгилик, маънени бошқа тарафга буриб тушунадиган бўлсак, Исломда душманнинг бўйнидан бошқа жойига уришга рухсат йўқ, деган фикр чиқаришга тўғри келади.

Ояти кариманинг давомида:

«Вақтики, уларни тор-мор қилсангиз, бас, маҳкам боғланг», дейилмоқда.

Яъни, уруш давомида рақибни енгсангиз, уни тор-мор қилсангиз, уларни асирга олинг. «Асирга олинг» ибораси ўрнига оятда **«бас, маҳкам боғланг»**, дейилмоқда. Чунки, қадимда асирларнинг қўйл-оёқлари боғланган. Амр ўша пайт ҳолати ва тушунчалари учун табиийдир, шунинг учун ҳам, одамлар ҳеч ажабланмасдан тушунаверганлар. Ҳозир асир олинган шахс кишанланади ёки яна бошқа чоралар кўрилади. Қуръон рухсат бераётган урушдан мақсад душманни енгиб, уни йўқотиш дегани эмас. Енгилган душманни асир олишга буйруқ берилаяпти, ўлдиришга эмас.

«Сўнгра ёки миннат, ёки товон олишдир.»

Душман асирга олингандан «сўнгра ёки миннат», яъни шундай озод қилиб юборилади «ёки товон (олиш) бўлади».

Яъни, асирга тушган инсон хоҳлаган йўл билан озод қилинади.

Биринчи ҳолда, Исломнинг фазлини, мусулмонларнинг олий-жаноблигини изҳор қилиш учун асирни шундай озод қилиб юборилади.

Иккинчи ҳолда, товон олинади, яъни, асирни озод қилишга бирор нарса шарт қилинади. Ёки бирор ишни бажариш топширилади. Масалан, Бадр урушида асирга тушган саводли мушрикларга мусулмонларнинг болаларидан ўнтасини ўқиши-ёзишга ўргатиб қўйса, озод қилиш ваъда қилинган ва шундай қилинган ҳам. Асирни озод этиш учун товонга маълум миқдорда пул ёки мол-мулк талаб қилиниши ҳам мумкин ёки мусулмонлардан асирга тушганлар бўлса, уларни айирбошлиш ҳам мумкин.

Хўш, бўйнига уриш, маҳкам боғлаш, асирларни миннат ёки товон олиш или озод қилиш қачонгача давом этади?

Бу саволга жавоб ояти кариманинг давомида келган:

«Ҳаттоки, уруш ўз анжомларини қўйгунча.»

Демак, мазкур ишлар «ҳаттоки, уруш ўз анжомларини қўйгунча», яъни, уруш тўхтагунча давом этади.

Бу оғир ишларни мусулмонларнинг бўйинларига юклашдан мақсад нима? Агар Аллоҳ таоло хоҳласа, уларга ғолиб келаверадику? Ҳа,

«Ана шундай. Аллоҳ хоҳласа, улардан ўзи ғолиб келарди, лекин баъзиларингизни баъзиларингиз ила синаш учун (қилди)».

Демак, бу ишлардан кўзланган ҳикмат – мусулмонларни синаб, уларнинг мартабаларини аниқлаш. Осончилик бўлса, обрў қозониш, шахсий манфаат ва бошқа имтиёzlар кўзга кўриниб турса, ҳамма ҳам ўзини Исломга ураверади. Лекин қийинчилик, машаққат, ўзидан, молидан, манфаатларидан, имтиёzlаридан воз кечиши каби синовлар сарани сарага, пучакни пучакка ажратади, кимнинг ким эканлигини зоҳир қиласи.

Ўзингиз ўйлаб кўринг, Аллоҳга ва унинг динига қарши чиқувчилар, одатда, бир гуруҳ түғёнга кетгандар, мутакаббир, иззаттаблар бўлади. Улар ўзига эргашганлар билан қўшилиб Аллоҳнинг ҳузурида чумолининг кучига ҳам эга бўла олмайдилар. Агар Аллоҳ таоло хоҳласа, уларни ҳам Нух, Од, Лут қавмига ўхшатиб бир сўз билан тўфон, шамол ёки зилзила балосига дучор этиб, бир лаҳзада йўқ қилиб юбориши мумкин эди. Лекин Пайғамбар алайҳиссаломга эргашган мусулмонларни синаш, мартабаларини аниқлаш, уларни чиниқтириш, сайқаллаш учун коғирларни уларнинг қўли билан азоблашни ирода қилди. Урушда, қийинчиликда қатнашган ҳамма мусулмонлар ҳам фалабага эришавермайди. Ҳамма ҳам, синалиб, тобланиб, кўзланган маррага этиб боравермайди. Нима бўлганда ҳам, уруш-уруш, қийинчилик-қийинчилик. Мусулмонлар ҳам ўлиши, манзилга етаолмасликлари мумкин, уларнинг ҳоли нима кечади? Улар ҳақида ҳам оятнинг сўнгида баёнот келган.

«Аллоҳ йўлида қатл қилинганларнинг амалларини У зот ҳеч зое қилмас.»

Эсингизда бўлса, ушбу суранинг биринчи оятида куфр келтирганларнинг амалларини Аллоҳ таоло ботил қилиши, зое қилиши ҳақида сўз кетган эди. Ҳозир эса, унинг акси, Аллоҳ Ўз йўлида шаҳид бўлганларнинг амалларини зое қилмайди, уларнинг савобини кўпайтириб беради, дейиляпти.

Шу билан бирга, Аллоҳ таоло

«Албатта, уларни ҳидоят қилур ва аҳволларини яхшилар».

Ва энг муҳими, Аллоҳ уларни

«Ўзи уларга таърифлаб берган жаннатга киритур».

Мана шу охирги тақдир, мукофот ҳамманинг қасди ва олий мақсадидир.

يَكَانُوا إِنْ تُصْرُوا إِلَّا مُؤْمِنُوْا وَيُنَبِّئُوكُمْ وَيُنَبِّئُوكُمْ أَقْدَامَكُمْ

7. Эй, иймон келтирганлар, агар Аллоҳга ёрдам берсангиз, сизга ҳам ёрдам берур ва қадамларингизни собит қилур.

Ушбу ояти каримада Аллоҳ таоло мўмин-мусулмонларга улар учун энг маҳбуб бўлган нидо ила мурожаат қилиб:

«Эй, иймон келтирганлар, агар Аллоҳга ёрдам берсангиз», демоқда.

Албаттага, бу илоҳий нидо мўмин-мусулмонларнинг ҳимматларини олий даражада қўзғаб, ҳар қандай оғир таклифни ҳам улар томонидан жон деб бажаришга олиб келади. Худди ана ўша таклиф ниоддан сўнг бевосита келмоқда.

«Аллоҳга ёрдам берсангиз» дегани, Аллоҳнинг динига хизмат қилсангиз, деганидир. Чунки, Аллоҳ таоло ёрдамга муҳтоҷ эмас. Шунингдек, Аллоҳнинг дини ҳам ёрдамга муҳтоҷ эмас. Парвардигори олам хоҳдаса йўз динининг ҳимоясини қилиб олади. Бу ерда баңдаларга савоб ишлаш, ўз мақомини юксалтириш учун шароит яратиб берилмоқда, холос.

Демак Аллоҳга ёрдам бериш Аллоҳнинг динига хизмат қилмоқ, Аллоҳнинг амрларига бўйсунмоқни билдиради. Кўхна тарих шоҳид, мусулмонлар Аллоҳга ёрдам берган пайтларида, улар оз, кучсиз бўлишларига қарамай, Аллоҳ ҳам уларга ёрдам бериб, мусулмонлар дунёни эгаллаганлар ва ҳамманинг олдига тушган пешқадам халқ бўлганлар.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَنَعَسَاهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ

8. Ва куфр келтирганларга баҳтсизлик ва амалларини зое қилиш бўлур.

Куфр келтирганлар баҳтсиздирлар. Улар ҳалокат, ёмонлик ва умидсизлик ботқогига ботадилар. Шу билан бирга, бу дунёда қилган амаллари зое кетади. Яъни, фойда бермайди. Савоби, ажри йўқ бўлади. Уларнинг яхшиликлари ҳам, иймонсизликлари боис, қабул қилинмайди.

Хўш, нима учун, куфр келтирганларга нисбатан бундоқ ҳол юз бермоқда?

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ

9. Бу, уларнинг Аллоҳ нозил қилган нарсани хуш кўрмаганлари сабабидандир. Бас, У зот амалларини ботил қилди.

Ушбу ояти карима куфр келтирганларнинг баҳтсиз бўлиб, қилган амаллари бекорга кетишининг асл сабабини баён қилиб бермоқда.

«Бу, уларнинг Аллоҳ нозил қилган нарсани хуш кўрмаганла-ри сабабидандир.»

Яъни, куфр келтирганларнинг баҳтсиз бўлиб, қилган амаллари бекорга кетиши Аллоҳ нозил қилган Қуръонни, шариатни, таълимотларни ва динни хуш кўрмаганлари учундир.

«Аллоҳ нозил қилган нарса»ни, яъни, Қуръонни, шариатни, Исломни эса, фақат, қалбини фасодга тўлдиригандаргина хуш кўрмайдилар. Шунинг учун ҳам, уларга баҳтсизлик юборилади, «амаллари ботил» қилинади.

Арабча матнда «ботил» ўрнида «Аҳбата» лафзи ишлатилган. Бу сўз, аслида, ноўрин озуқаларни ҳаддан ташқари тановул қилиб, қорни шишиб, ёрилиб ўлган ҳайвонга ишлатилади. Кофирлар ҳам худди ўша ҳайвонлар озуқа деб бефойда нарсаларни еганга ўхшаб, иймонсиз ҳолда, фойдали иш қиляпман деб, қилган амаллари ҳабата бўлиб, ҳаром ўладилар.

Келаси оят кофирларни ер юзида юриб, ундаги ажойиботлардан ибрат олишга чорлайди.

﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيُنَظِّرُوا كَيْفَ كَانَ عَبْقَةُ الَّذِينَ مَنْ قَبْلَهُمْ دَمَرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكُفَّارِ إِنَّمَا لَهُمْ أَثْوَارٌ﴾

10. Ер юзида юриб, ўзларидан аввалгиларнинг оқибати қандоқ бўлганига назар солмайдиларми? Аллоҳ уларни вайрон қилди-ку! Кофирларга шунга ўхшаш бўлур.

Аллоҳ таоло бу оятда мушрикларни ўтмишдошли бошига тушган ҳодисалардан ибрат олиб юришга ундамоқда.

Аллоҳга қуфр келтириб, ботилга эргашаётганлар

«Ер юзида юриб, ўзларидан аввалгиларнинг оқибати қандоқ бўлганига назар солмайдиларми?»

Ўтган умматлар ва халқлар қолдириган асарларини, яшаган жойларини кўрганда ҳар бир инсон ўз ҳолича ўйлаб кўрмоги лозим: улар ким эди, қанчалар қуввати бор эди, нималарни қилган эди, Уларнинг олдида биз ким бўлибмиз. Шунга қарамай,

«Аллоҳ уларни вайрон қилди-ку!»

Қодир Аллоҳ улар қурган иншоатларни, биноларни ва ўзга иншоатларни осонлик билан вайрон этиб, ўзларини эса, ҳалок этди-ку! Бу ҳолат ҳар бир инсон қалбини сезгир, ҳушёр ва ўйғоқ тутиши керак. Уларнинг куфрини, ширкини такрорламасликка ундаши лозим.

Ўтганларнинг оқибатидан ибрат олмайдиганлар билиб қўйисинларки:

«Кофиirlарга шунга ўшаш бўлур».

Қайси бир кофиirl бўлса, ўша ўтган кофиirlарга етган оқибатта ўшаш оқибат унга ҳам, албатта, етади.

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ إِمْنَوْا وَأَنَّ الْكُفَّارِ لَا مَوْلَى لَهُمْ

11. Шундоқ бўлиши, албатта, Аллоҳ иймон келтирганларга дўст эканлигидан ва албатта, кофиirlарга дўст йўқлигидандир.

Ҳамма гап шунда: иймон келтирганларга ато қилинадиган яхшиликларнинг бош сабаби – Аллоҳ таоло уларга мавло, дўст, хожа, ёрдамчи ва нусрат берувчи эканлигидадир.

«Шундоқ бўлиши, албатта, Аллоҳ иймон келтирганларга дўст эканлигидан.»

Шунинг учун ҳам, ҳар бир мўмин ўз иймонининг қадрига этиши, «мўмин» деган шарафли номга лойиқ инсон бўлишга ҳаракат қилиши лозим.

Аммо, куфр келтирганларнинг мавлоси – дўсти, хожаси, ёрдамчиси ва нусрат берувчилари йўқ, чунки улар Аллоҳга иймон келтирмаганлар.

«...ва албатта, кофиirlарга дўст йўқлигидандир.»

Аллоҳ мавло бўлмаса, ҳеч ким мавло бўла олмайди. Чунки, Аллоҳдан ўзга барча-барча мавлога муҳтож. Демак, кофиirlар тоифасидан бўлмаслик керак.

Кейинги оятда мўмин ва кофиir тоифаларнинг охиратдаги насибалари ҳақида сўз кетади.

إِنَّ اللَّهَ يُدِخِلُ الَّذِينَ إِمْنَوْا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْنَّهَا الْأَنْهَرُ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
يَتَمَّنَّوْنَ وَيَأْكُونُ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَمُ وَالنَّارُ مَثْوَى لَهُمْ

12. Албатта, Аллоҳ иймон келтирганлар ва яхши амал қилганиларни тагидан анҳорлар оқиб турган жаннатларга киритур. Куфр келтирганлар ҳузур қилурлар ва худди чорва ҳайвонлари егандек ерлар ва дўзах уларнинг жойидир.

Аллоҳ таоло иймон келтирганлар ва яхши амал қилганларга будунёда ўзи мавло бўлишининг устига, у дунёда уларга катта баҳтсаодатларни ато қиласи.

«Албатта, Аллоҳ иймон келтирганлар ва яхши амал қилганиларни тагидан анҳорлар оқиб турган жаннатларга киритур.»

Олий мақом тарафидан тақдим этилган арзимаган нарса ҳам азиз ва қимматли ҳисобланади. Энди, жаннат деб аталган маъвога бир

фаришта ёки бошқа зот эмас, балки Яраттанинг ўзи киритса, бу қандай баҳт!

Күфр келтирганларнинг насибаси-чи?

«Күфр келтирганлар «ҳузур қилурлар» ва худди чорва ҳайвонлари еғандек ерлар ва дўзах уларнинг жойидир.»

Улар бу дунё лаззатларига бериладилар, ейиш-ичишлари ҳам чорва ҳайвонлари сингаридир. Уларнинг қорин тўйғизищдан ўзга фамлари йўқ. Улар Аллоҳнинг эмас, қориннинг бандалариридир. Бундан, овқат еб ҳузурланмаслик керак экан-да, деган хulosага келмаслик керак. Чунки, мусулмонлар ҳам ҳузурланадилар, яхши овқатларни ейдилар. Бу ерда ҳақиқий насиба ҳақида гап кетаяпти. Кофириларга бу дунёда мол каби еган таомидан ўзга насиба йўқ. Иккинчидан, бу дунёда мўмин ҳалол-пок нарсаларни меъёрида, завқ билан, ундан ҳосил бўлган қувватни тақво, савоб ва хайрга сарф қилиш учун еб-ичади. Кофириларнинг эса, унга эслатиб турувчи на тақвоси бор, у на савобни ёки гуноҳни ўйлади, унинг дунёдаги асосий мақсади – қорин тўйғизищдир. Шунинг учун ҳам, ҳалол-ҳаром, пок-нопокнинг фарқига бормай, молдек еяверади. Ҳамда, охиратга бундан бошқа унга ҳеч қандай насиба қолмайди.

Аллоҳга күфр келтирган, Аллоҳнинг йўлидан тўсадиган, Мұҳаммад алайҳиссаломга нозил қилинган нарсага иймон келтирган, ботилга эргашган, Аллоҳ нозил қилган нарсани хуш кўрмаган ва ер юзида юриб ўзларидан аввалгилар оқибатига назар солмаган баҳтсиз мушриклар ўзларига Аллоҳ томонидан юборилган-Пайғамбар Мұҳаммад алайҳиссаломни Маккаи Мукаррамадан чиқариб юборишганда қуидаги оят нозил бўлган.

Эй Мұҳаммад!

وَكَانَ مِنْ قَرِيَّةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرِيَّتَكَ الَّتِي أَخْرَجْنَاكَ أَهْلَكَنَاهُمْ فَلَا نَأْصِرُ لَهُمْ

13. Кўпгина шаҳарлар сени чиқарган шаҳарингдан кўра қувватлироқ эди, уларни ҳалок қилдик. Бас, уларга нусрат берувчи йўқдир.

Бу ояти карима Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга Маккаи Мукаррамани ташлаб, мажбуран Мадийнаи Мунавварага ҳижрат қилиб кетаётган йўлларида нозил бўлган. Аллоҳ таоло Ўзининг ҳабиб Пайғамбари Мұҳаммад алайҳиссаломга тасалли бериб:

«Кўпгина шаҳарлар сени чиқарган шаҳарингдан кўра қувватлироқ эди, уларни ҳалок қилдик», демоқда.

Эй Пайғамбарим! Макка мушриклари сени сифдиримай куч ишлатиб, она шаҳрингни ташлаб чиқиб кетишга мажбур қилишди. Лекин сен хафа бўлма, Биз сенинг шаҳринг Маккадан кўра қув-

ватлироқ күп шаҳар-қишлоқларни аҳолисининг куфри ва Пайғамбарларимизга озор берганлиги туфайли ҳалок қилғанмиз. Хоҳлаган пайтимизда Макка аҳлини ҳам ҳалок қилаверамиз.

«Бас, уларга нусрат берувчи йўқдир.»

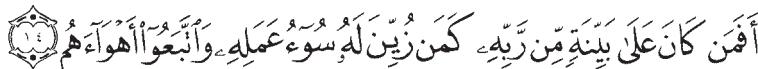
Биз, Ўзимиз ҳалок қилганимиздан кейин, албатта, уларнинг нусрат берувчиси йўқ, бўлади-да, демоқда.

Воқеъликда бу тасалли тасдиқланиб, кейинроқ Макка фатҳ, қилинди. Мушрикларга нусрат берувчи топилмади.

Иbn Аби Ҳотим ривоят қилишларича, Абдуллоҳ, Иbn Аббос розияллоҳу анҳу дейдиларки: «Набий алайҳиссалом Маккадан чиқиб форга кирғанларидан сўнг, яна Маккага ўгирилиб назар солдилар ва «Сен Аллоҳнинг шаҳарлари ичида Аллоҳ, учун энг суюклисисан, сен мен учун ҳам Аллоҳнинг шаҳарлари ичида энг суюклисисан, агар мушриклар мени сендан чиқармаганларида, чиқмасдим», дедилар».

Бу ривоятдан Пайғамбаримиз алайҳиссалом учун Макқай Мукаррамани ташлаб чиқиб кетиш нақадар оғир бўлгани кўриниб турибди. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло ушбу ояти каримани нозил қилиб, у зот алайҳиссаломга тасали берган.

Энди ўрганадиган оятимиз эса, ҳидоятда юрган ва залолатда қолганларни бир-бирларига солиштиради.

14. Ўз Роббисидан аниқ ҳужжатта эга бўлган шахс, ёмон амали ўзига зийнатли кўринган ва ҳавои нафсига эргашгандарга ўхшали мумкинми?!

Сураи кариманинг аввалидан буён мўмин билан кофир орасидаги фарқ турли ҳолатларда солиштириб келинмоқда. Бу оядта улар шахс сифатида солиштириляптилар.

«Ўз Роббисидан аниқ ҳужжатта эга бўлган шахс...»

Мўмин-мусулмон киши шахс сифатида Ўз парвардигори томонидан берилган аниқ ҳужжатта, кўрсатмага эга. Бу – илоҳий масдари ва foяси ҳамда натижаси аниқ кўрсатмадир. Бу ҳужжат-кўрсатмага эргашганлар адашмайдилар, залолатга кетмайдилар, бемақсад юрмайдилар ва ишончлари комилки, оқибатлари яхши бўлади, мақсадларига эришадилар.

Кофирларнинг шахси қандай, улар нимага эргашади?!

«...ёмон амали ўзига зийнатли кўринган ва ҳавои нафсига эргашгандарга...»

Кофирлар ўзлари қилган ёмон ишларнинг ёмонлигини била туриб яхшиликка йўядиган шахслардир. Ҳаёт йўлларида эса, ҳавои

нафсларига эргашадилар. Ассоң ҳам йўқ, аниқлик ҳам йўқ, кўзланган мақсад ҳам йўқ. Унга ҳавоий нафси бутун ўғрилик қил деса, шуни қиласди, зулм қил деса, уни ҳам қиласди ва ҳоказо. Хўш, ушбу икки тоифа шахс бир-бирига тенг бўла оладими? Айтингчи, улар бир-бирларига,

«ўхшаши мумкинми?!»

Албатта, йўқ.

Шунинг учун, уларнинг оқибатлари ҳам бир-бирига ўхшамайди, ўзларига хос, ҳар хил бўлади.

مَثُلِ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُنَفَّقُونَ فِيهَا أَنْهَرٌ مِّنْ مَاءٍ عَيْرَ أَسِنٍ وَأَنْهَرٌ مِّنْ لَبَنٍ لَمْ يُغَيِّرْ طَعْمَهُ وَأَنْهَرٌ مِّنْ حَمَرٍ لَذَّةً لِلشَّرَبِينَ وَأَنْهَرٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَبَّقٍ وَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الشَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كُمَنْ هُوَ خَلِدٌ فِي الْأَنَارِ وَسُقُومًا مَأْهُومًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَ هُمْ

15

15. Тақводорларга ваъда қилинган жаннатнинг мисоли (шуки): ичида айнимаган сувли анҳорлари, таъми ўзгармаган сутли анҳорлари, ичувчиларга лаззатбахш хамр(шароб)ли анҳорлари, мусаффо асалли анҳорлари бор. Улар учун унда барча мевалар ва ўз Роббила-ридан мағфират бор. (Ўшалар) оташда мангу қолувчи ва ўта қайноқ, сув или сугорилиб, ичаклари титилиб кетган кимсага ўхшарми?

Мазкур оятнинг аввалида Аллоҳ таоло тақводор бандаларига ваъда қилинган жаннатнинг васфини келтирмоқда.

«Тақводорларга ваъда қилинган жаннатнинг мисоли (шуки):»

У ерда сон-саноқсиз неъматлар мавжуд, жумладан:

«...айнимаган сувли анҳорлари...» бор.

Ўйлаб кўрилса, бутун авлоди жазирама сахрода бир томчи сувга зор бўлиб ўтаётган арабларга ўша вақтда бу қандай улкан неъмат?! Бирор қарич ерида сув оқмайдиган диёрда ҳар замонда бир ёғадиган ёмғирдан қолган қўлмак сувни учратиш мумкин. Кўлмак сув эса, ҳаммага маълумки, бир оз муддатдан сўнг айниб, ҳидланиб қолади. Шунинг учун, «айнимаган сувли анҳорлар бор», дейилмоқда. Бир ёки икки эмас, бир қанча анҳорлари бор, бу қандай улкан неъмат!

«...таъми ўзгармаган сутли анҳорлари...» бор.

Бу ҳам тенгсиз бир неъмат. Туюни ҳар замонда соғиб ичиб юрган араблар учун нақадар тенги йўқ неъмат! Худди сув каби унинг ҳам таъми ўзгармаган, бир эмас, бир неча анҳорлар бор. Инсон чақалоқлигидан тортиб то умрининг охиригача сутта кўп ҳожати тушади. Шунинг учун ҳам, оятда сувдан кейин сутнинг зикри келади.

«...ичувчиларга лаззатбахш ҳамр(шароб)ли анҳорлари...» бор.

Майхүрлик араблар учун ўша вақтда энг улуғ ва ҳузурбахш иш ҳисобланарди. Уларнинг каттасио кичиги, эркагиу аёли ётса ҳам, турса ҳам майдан гапиришарди. Аллоҳ таоло майхүрликни зарарлари учун бу дунёда ҳаром қилди. У дунёда эса, зарарсиз ҳолатда, ҳузурбахш қилиб, жаннатнинг неъматларидан бирига айлантируди.

«...мусаффо асалли анҳорлари бор.»

Асал ҳам Аллоҳнинг улуғ неъматларидан. Айниқса, мусаффо бўлса. Аллоҳ таоло жаннатда тақводор бандалари учун мусаффо асалли анҳорларни оқизиб қўяди. Бу қандай буюк баҳт!

«Улар учун унда барча мевалар бор.»

Аҳди жаннат учун Аллоҳ таоло ҳамма меваларни ҳам муҳайё этган. Жаннатийлар хоҳлаган меваларини хоҳлаган ҳолатда узиб олиб ейдилар.

«...ва ўз Роббилиридан мағфират бор.»

Бу, ҳаммасидан юқори олий мақомли неъматдир. Бандалик ила қилган гуноҳларининг мағфират қилиниши барча неъматларнинг энг аълосидир.

Сўнгра, шунчалик неъматларга эришган мўминларнинг ҳоли билан азобга дучор бўлган кофиirlарнинг ҳоли муқояса қилинади:

«(Ўшалар):

оташда мангу қолувчи...»

Мўмин серсоя жаннатдан жой олган бўлса, унинг қаршисида коғир дўзах оташида мангу – абадий қолади. Табиийки, ўтда ёнаётган одам сув сўрайди. Жаннатийларга берилган анҳорлар унга ҳам насиб қиласмикан? Йўқ, ҳеч-ҳеч насиб қилмайди, аксинча, у сув сўраб ёлворганда:

«...ўта қайноқ сув ила сугорилиб, ичаклари титилиб кетган...»

Яъни, сув ниҳоятда қайноқ бўлганлигидан, баданининг қаерига тегса, шу ерини, асосан, ичакларни титиб юборади. Бу азоб тинмай тақрорланаверади. Бундай ҳолатдаги кимсани юқорида васф қилинган жаннат аҳлига солиштириб бўладими? Асло! У қаерда-ю, бу қаерда?

Лекин дунёда кишилар фақат мазкур икки тоифа – мўмин ва кофиридан иборат эмас. Яна бошқа бир тоифа бор. Улар мунофиқлардир. Мунофиқлик Мадийнаи Мунавварада пайдо бўлди. Маккада сабр-бардошли кишиларгина мусулмонликни маҳкам ушлаб қолиб, ҳамма уларга очиқ-ойдин душманлик қилиб турганда мунофиқлар йўқ эдилар. Мадийнада эса, аввал Авс ва Хазраж қабиласидан баъзи кишилар, аста-секин башкалар ҳам мусулмон

бўлиб, охири Ислом кирмаган хонадон қолмади. Шунда, аслида, Мұҳаммад алайхиссаломни, Исломни ёқтирмаса ҳам, лекин очиқ душманлик қилишга имкони йўқ кимсалар юзаки равишда Исломга кирганинни эълон қилдилар. Шу билан бирга, улар ичла-рида душманликларини сақлаб қолдилар. Улар Абдуллоҳ ибн Убай ибн Салул бошчилигида пайт пойлаб туриб, мусулмонларга ёмонлик қилиб қолишарди. Мунофиқларга Мадийнаи Мунавварада яҳудийларнинг борлиги жуда ҳам қўл келарди. Қачон мусулмонлар бошига қийинчилик тушса, очиқча душманликка ўтиб физиллаб қолишар, мусулмонларнинг ишлари юришиб қолса, ҳийланайрангта ружу қилиб ғимирлаб қолишар эди. Ўша пайтларда Исломга нисбатан ҳақиқий хавф-хатар ўшалардан эди. Мунофиқларнинг кирдикорлари, яҳудийлар билан тил бириктиришлари кўпгина маданий сураларда, жумладан, биз ўрганаётган ушбу «Мұхаммад» сурасида ҳам фош қилинган.

Энди, шу мавзудаги ояти карималарни ўрганишни бошлаймиз.
Эй Пайғамбар!

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَعِنُ إِلَيْكَ حَتَّىٰ إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أَوْتُوا الْعِلْمَ مَا ذَا قَالَ إِنَّا نَفَّأْنَا أُولَئِكَ
الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَ هُنَّ

16. Ва улардан сенга қулоқ осадиганлари бор. Ҳузурингдан чиққанларида эса, илм берилганларга: «Ҳали нима деди?» – дерлар. Ана ўшалар қалбларига Аллоҳ тамға босганлар ва ҳавойи нафсларига эргашганлардир.

Ушбу оятда мунофиқларнинг васфи келяпти. Улар мусулмонлар, саҳобаи киромлар билан бирга Пайғамбар алайхиссаломнинг мажlisларида ўтирадилар, зоҳиран сўзларига диққат билан қулоқ соладилар.

«Ва улардан сенга қулоқ осадиганлари бор.»

Мажлис тутаб у зоти бобракотнинг ҳузурларидан чиқишигач эса, илм эгалари бўлган саҳобаларга: «Ҳали мажлисда Пайғамбар нима деди?» – дейишади.

«Ҳузурингдан чиққанларида эса, илм берилганларга: «Ҳали нима деди?», – дерлар.»

Бу эса улар сиртдан диққат билан қулоқ солганга ўхшаб ўтирасалар ҳам, кўнгиллари бошқа томонда, қалблари ғофил қолавершининг далилидир. Ёки уларнинг қалб кўзлари умуман кўр, фойда олишдан маҳрумдирлар.

Шу билан бирга, бу ғаламислар аҳли илм саҳобаларга, Мұхаммад тушуниб бўлмайдиган гапларни гапиради, демоқчи ҳам бўла-

дилар. Бу эса, айни пайтда, Пайғамбар алайҳиссаломнинг муборак оғизларидан чиқадиган ҳар бир сўзни бир олам иштиёқ билан кутадиган илмли саҳобаларга, арзимаган гапларни эшитиб юрибсанлар-да, деган маънони ҳам беради.

Оятнинг охирида уларнинг кимлиги очиқ-оидин баён қилинади.

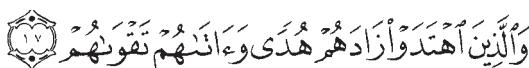
«Ана ўшалар, қалбларига Аллоҳ тамға босгандар»дир.

Яъни, уларнинг қалблари берк, яхшиликни қабул қилмайди, чунки улар яхшиликни ҳеч хоҳламайдилар. Шунингдек, улар,

«ҳавоий нафсига эргашганлардир».

Улар Пайғамбар алайҳиссаломга эргашмайдилар.

Энди мунофиқлар васфининг муқобилига мўминларнинг таърифи келади:

17. Ҳидоят топғанларнинг ҳидоятини У зиёда қилди ва уларга тақволарини берди.

Маълумки, одамлар ҳидоят топғунча кўп уринадилар, ҳаракат қиласидилар. Демак, ҳаракатни ўzlари бошлайдилар. Аллоҳ таоло эса, уларга ҳидоятни комил қилиб беради. Сўнгра, истаганларидан зиёда қилиб тақвони ҳам бахш этади. Тақво қалбга боғлиқ ва доимий рухий ҳолат бўлиб, Аллоҳнинг кузатиб туришини доимо сезиш ва Үндан қўрқиши ҳиссига айтилади.

Сўнгра, мунофиқлар ҳақида сўз қилинади:

18. Улар соат(қиёмат)нинг бирдан келишидан бошқа нарсага интизор бўлишаётгани йўқ. Дарвоқе, аломатлари келиб ҳам қолди. У келиб қолса, улар қаердан эслатма олурлар?!

Пайғамбар алайҳиссаломнинг мажлисларига кириб ҳеч нарсани тушунмай чиқаётган ғоғил мунофиқлар ва уларнинг издошлиари нимани кутишяпти? Уларга нима керак?

«Улар соат(қиёмат)нинг бирдан келишидан бошқа нарсага интизор бўлишаётгани йўқ.»

Улар қиёматнинг бирдан, тўсатдан келиб қолишидан бошқа нарсани кутишаётгани йўқ.

«Дарвоқе, аломатлари келиб ҳам қолди.»

Қиёматнинг аломатлари эса, келиб қолди.

Демак, унинг ўзининг келиши ҳам яқин. Қиёматнинг энг катта

аломатларидан бири Мұҳаммад алайхиссаломнинг Пайғамбар этиб юборилишлариdir. Чунки, у киши Пайғамбарларнинг охиргисидирлар. У кишидан кейин Пайғамбар келмайди, балки қиёмат келади.

Имом Бухорий Саҳл ибн Саъд розияллоҳу анҳұдан ривоят қилган ҳадисда, Расулуллоҳ алайхиссалом: «Мен Пайғамбар қилиб юборилдим ва қиёмат бундай», деб күрсаткич ва ўрта бармоқларини бир-бирига яқинлаштириб күрсатдилар».

«У келиб қолса, улар қаердан эслатма олурлар?!»

Қиёмат яқин қолган бўлса, демак яқинда келади, лекин мабодо, келиб қолса, анави ғофиллар, бепарволар қаердан эслатмабрат, ваъз-насиҳат оладилар? Имкони йўқ. Чунки, бўлар иш бўлганидан кейинги иймон ҳам фойда бермайди. Иложи қолмаганидан кейинги, қўрққанидан келтирилган иймоннинг ҳеч қачон фойдаси бўлмаслиги тайин.

Ундан сўнг Аллоҳ таоло Пайғамбар алайхиссалом ва мўминларга хитоб қилиб, уларнинг ақийдалари билимга асосланган бўлишини таъкидлайди.

Эй Пайғамбар!

فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَسْتَغْفِرُ لِذَنِي كَلَّا لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقْلِبَكُمْ
وَمُشَوِّهَكُمْ

19. Бас, билгин: Аллоҳдан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ, ўзингнинг, мўминларнинг ва мўминаларнинг гуноҳларини мағфират қилинишини сўра. Аллоҳ, сизларнинг кезар жойларингизни ҳам, борар жойларингизни ҳам билур.

Аллоҳ таолонинг «Билгин» деб хитоб қилиши ақийда масаласида билим зарурлигига таъкиддир. Бу ишда қўр-қўронга тақлид фойда бермайди. Демак, «Аллоҳдан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ»лигига эътиқод қилиш билим асосида бўлиши жуда ҳам яхши бўлар экан.

«Бас, билгин: Аллоҳдан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ...»

Кейин, мағфират сўрашга амр бўлмоқда. Аллоҳ таоло Пайғамбар алайхиссаломга хитоб қилиб:

«...ўзингнинг, мўминларнинг ва мўминаларнинг гуноҳлари мағфират қилинишини сўра», демоқда.

Холбуки, Мұҳаммад алайхиссаломнинг аввали охир барча гуноҳларини Аллоҳнинг Ўзи кечган. Лекин Пайғамбар алайхиссалом ҳассос банда, қанча уринса ҳам оз эканлигини биладилар, у кишининг истиффор айтишлари гуноҳларининг батамом кечирилганлиги учун шукр ҳисобланади. Ҳамда умматларига ўrnak бўлади.

Пайғамбар алайҳиссалом мұмін ва мұминаларнинг гунохлари кечирилишини сўрайдилар, у кишининг дуолари эса, шубҳасиз, мустажобдир.

Оятнинг охирида:

«Аллоҳ сизларнинг кезар жойларингизни ҳам, борар жойларингизни ҳам билур», дейилган.

Бу хабар ҳар бир мұмін қалбига хотиржамлик ва сезгирилик солади. Аввало, ҳамма жойда Аллоҳ Ўз риояти билан ҳозиру нозирлигидан хотиржам бўлиб, Унинг ҳимоясида эканлигидан омонликни сезса, иккинчидан, ҳозиру нозир зот бўлмиш Аллоҳнинг норозилигига сабаб бўлувчи ишлар содир этишдан қўрқади, хушёр тортади.

Келаси оядта мунофиқларнинг Аллоҳ амрига нисбатан ўzlарини қандай тутишлари васф қилинади.

وَيَقُولُ الَّذِينَ ءَامْنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُّحَكَّمَةٌ وَذَكَرَ فِيهَا الْفِتْنَاءُ
 رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرًا مُغَشِّيًّا عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأَوْلَى لَهُمْ
 طَاعَةٌ وَقُولٌ مَعْرُوفٌ فَإِذَا عَزِمُ الْأَمْرَ فَلَوْصَدَ قَدْفَوْاللَّهُ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ

20. Ва иймон келтирганлар, бирон сура нозил қилинса эди, дерлар. Вақтики, муҳкам сура нозил қилиниб, унда уруш зикр қилинса, қалбларида касали борларнинг сенга худди жон берадётганинг қарашидек қараётганини кўрасан.

21. Уларга тоат ва яхши сўз яхшироқдир, бас, иш жиддийлашганда, Аллоҳга содиқ қолсалар, ўзларига яхши бўлур эди.

Иймон саодатига мұяссар бўлганлар ўzlари иймон келтирган Зотдан уларга фармон бўлишини доимо орзиқиб кутадилар. Чунки, уларнинг энг улкан саодати, илоҳий фармонга амал қилиб Аллоҳга қурбат ҳосил қилишдир. Худди шу туйғу уларнинг:

«Ва иймон келтирганлар, бирон сура нозил қилинса эди, дерлар», каби интизорликларига сабаб бўлган. Хўш, ўша орзу қилинган сура нозил қилинса, нима бўлади? У вақтда мұмін-мусулмонлар уни хурсандлик ила кутиб олиб, унга амал қилишни бошлайдилар. Ўзларининг иймонда содиқликларини исбот қиласидар. Аммо, шундай пайтда мунофиқларнинг ҳақиқий башаралари намоён бўлади, уларнинг риё пардалари йиртилади.

«Вақтики, муҳкам сура нозил қилиниб...»

Оядта «муҳкам» деб зикр этилган сўз, Қуръони Карим матнida «муҳкаматун» деб васф қилинган бўлиб, очиқ-ойдин, пухта-пишиқ, фақат бир маънони англатувчи ва иккинчи маънони қабул

қила олмайдиган, деган маъноларни билдиради. Демак, шундай сифатдаги сура нозил бўлгани маълум бўлди. У ёфи нима бўлади?!

«...унда уруш зикр қилинса, қалбларида касали борларнинг сенга худди жон берәёттанинг қарашидек қараёттанини кўрасан.»

Чунки, улар айнан қалбларида касаллари борлиги учун муно-фикалик дардига учраганлар. Мунофиқлар учун Аллохнинг йўлида урушга кириш катта мусийбат.

Шунинг учун ҳам, улар, нозил бўлган сурада **«уруш зикр қилинса»**, жон таслим қилаётган шахс ўлимдан қўрқиб кўзини чақчайтирганидек қараш билан Пайғамбарга қарайдилар. Яъни, Аллоҳнинг бу амрини худди ўлимдан қўрққандек қўрқинч ила кутиб оладилар. Аслида, уларга нима яхшироқ?

«Уларга тоат ва яхши сўз яхшироқдир...»

Ха, улар учун Аллоҳ таолога итоат қилмоқ яхшироқдир. Ха, улар учун яхши сўз, яъни, қалблари пок эканлигини ва бошқа хайриятни ифода этувчи сўзлар яхшироқдир. Энг муҳими,

«...иш жиiddийлашиб қолганда Аллоҳга содик қолсалар, ўзлари учун яхши бўлур эди».

Кейинги оятларда Аллоҳнинг амридан юз ўтирганларнинг оқибати ҳақида сўз кетади.

 فَهُلْ عَسِيَّتُمْ إِنْ تُوَلِّتُمْ أَنْ تُفْسِدُواْ فِي الْأَرْضِ وَتَقْطِعُواْ أَرْحَامَكُمْ

22. Эҳтимол, (иймондан) юз ўгирсангиз, ер юзида фасод қилиб, қардошлиқ ришталарини узарсиз!?

Бу оятда иймондан юз ўгириб, жоҳилиятта қайтишдан бу дунёда келадиган заарлар эслатилмоқда.

Аввало, ер юзида фасод қилиш бўлади. Чунки, иймонсиз кишилардан доимо ушбу ёмонлик келиб чиқкан.

Шу билан бирга, иймондан қайтганлар ўз қариндош-уруглари, ёру дўстларидан қардошлиқ ришталарини узадилар. Бу ҳам улкан зарар ҳисобланади.

Аммо, иймондан юз ўгиришнинг заарлари бу билан тугаб қолмайди, балки асосий зарари ҳали олдинда:

 أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعْنَهُمُ اللَّهُ فَأَصْمَمَهُمْ وَأَعْمَى أَبْصَرَهُمْ

23. Ана ўшаларни Аллоҳ лаънатлади, уларни кар қилди ва кўзларини кўр қилди.

Аллоҳнинг лаънатлаши Ўз раҳматидан ва ҳидоятидан узоқ қили-

ши билан бўлади. Кўр ва кар қилиши ҳам ҳиссий эмас, балки маънавий бўлади. Кўзи соғ-саломат ишлаб туради, лекин кўрган нарсаларидан ўзига ибрат олмайди. Қулоғи ҳам соғ-саломат бўлади, лекин ўзи эшитган нарсаларидан ибрат олмайди. Нима учун шундай?

﴿أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْءَانَ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبِ أَقْفَالِهَا﴾

24. Қуръонни тадаббур ила ўйлаб кўрмайдиларми? Ёки қалбларда қулфлар борми?

Қуръони Каримни «тадаббур» қилиш уни эътибор ва эҳтимом ила ўқиб, маъноларининг мағзини чақишидир. Ҳа, ўша аввалги ояти каримада зикр қилингандар

«Қуръонни тадаббур ила ўйлаб кўрмайдиларми?»

Ҳар бир оятни, ҳар бир сўзни чуқур тушунишга ҳаракат қилиш Қуръонни тадаббур қилишидир. Ана ўшандა парда кўтарилади, ҳамма нарса равшанлашади, қалб ҳаловат топади, виждан мусаффо бўлади.

«Ёки қалбларда қулфлар борми?»

Агар «қалбларида қулф» бўлса, унда ҳамма нарса берк, уларга ҳеч нарса, жумладан, Қуръон нури ҳам кирмайди.

Кейинги ояларда мунофиқларнинг ҳолини фош этиш давом этади.

﴿إِنَّ الَّذِينَ أَرْتَدُوا عَلَىٰ أَذْبَرِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا نَبَيَنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ لِلشَّيْطَانِ سُولَ لَهُمْ وَأَمْلَى لَهُمْ﴾

25. Албатта, ҳидоят равшан бўлгандан сўнг ортларига қайтганларга шайтон зийнатлаб кўрсатади ва уларни ўша йўллади.

«Ортларига қайтганлар»дан мурод мунофиқлардир. Ҳақиқатан, улар ҳидоят-иймон нима эканлигини равшан кўрган, мўминликка яқин бўлган эдилар. Лекин ортга қайтдилар. Уларнинг иймондан юз ўгиришига шайтон сабаб бўлди. Ўша уларга ёмонликни – иймондан қайтишни яхши қилиб кўрсатди. Васваса қилиб, шу тўғри, яша, энди ақлингни топдинг, деб қабиҳ ишни зийнатлаб кўрсатди.

﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَاتُولُ الَّذِينَ كَرِهُوا مَارِزَكَ اللَّهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ﴾

26. Ундоқ бўлишлиги, албатта, уларнинг Аллоҳ нозил қилган нарсани хуш кўрмаганларга: «Сизларга баъзи ишларда итоат

құлурмиз», дейишлари сабабидандир. Ва ҳолбуки, Аллоҳ сир-асрорларини билиб турибди.

Демак, уларнинг ҳидоят равшан бўлгандан сўнг ортларига қайтишлари:

«Ундоқ бўлишлиги, албатта, уларнинг Аллоҳ нозил қилган нарсани хуш кўрмаганларга: «Сизларга баъзи ишларда итоат құлурмиз», дейишлари сабабидандир».

Оятдаги «Аллоҳ нозил қилган нарсани хуш кўрмаганлар»дан мурод яхудийлардир. Мадийнаи Мунавварада Аллоҳ нозил қилган Қуръонни, Исломни биринчи бўлиб ёмон кўрганлар яхудийлар бўлганлар. Чунки улар, охирги Пайғамбар биздан бўлади, деган эътиқодда юрар эдилар. Мадийна арабларига: «Қараб туринглар, яқинда охир замон Пайғамбари чиқади, унинг сифатлари бундок-бундок, ўшанда биз унга иймон келтириб, унинг раҳбарлигида сенларни тор-мор қиласиз», дейишарди. Бақти етиб, улар сифатлаб юрган Пайғамбар чиққанда, араблар иймон келтирдилар, яхудийлар эса, иймон келтирмадилар. Нимага? Бунинг сабаби битта – Пайғамбар яхудий эмас эди. Шунинг учун, улар у зотнинг Пайғамбарлигини хуш кўрмадилар ва Аллоҳ у зотта нозил қилган нарсани хуш кўрмадилар. Мадийнага ҳижрат қилишини ёқтиримадилар. Ва биринчи кундан бошлаб душманлик йўлига ўтдилар.

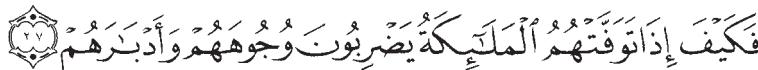
Мунофиқлар ўша машъум яхудийларга:

«Сизларга баъзи ишларда итоат құлурмиз», дейишган эди.

Улар, сиртдан ўзларини мусулмон қилиб кўрсатиб юрганлари учун, яхудийларга барча ишларда итоат қила олмасдилар. Улар бирорвга билдиримай шартнома тузганлари билан,

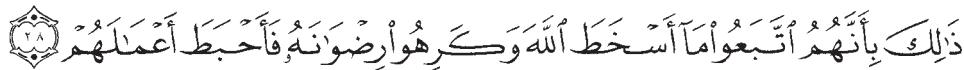
«...Аллоҳ сир-асрорларини билиб турибди».

Ундан ҳеч нарсани яшира олмайдилар.

27. Фаришталар юзларига ва ортларига уриб жонларини ола-ётганларида қандоқ бўларкин?!

Мунофиқларнинг ўлаётган ҳолатлари ниҳоятда қўрқинчли. Фаришталар уларнинг жонини одатдагидек оддийгина олмасдан, юзларига ва ортларига уриб, азоб билан оладилар. Нимага?!...

28. Бундай бўлиши, албатта, уларнинг Аллоҳни ғазаблантирган нарсага эргашганлари ва Унинг розилигини хуш кўрмаганликлари сабабидандир. Бас, У зот амалларини ҳабата қилди.

Демак, мунофиқлар бекордан-бекорга бунчалик хору зор бўлмайдилар. Бекорга фаришталар уларнинг юзларига ва ортлагрига уриб туриб, жонларини олмайди.

«Бундай бўлиши, албатта, уларнинг Аллоҳни ғазаблантирган нарсага эргашганлари ва Унинг розилигини хуш қўрмаганликлари сабабидаандир.»

Улар Аллоҳнинг ғазабини чиқарувчи гуноҳларни қилганлар. Мунофиқлар Аллоҳ, кўрсатган йўлдан юрмай, У зотнинг ғазабини чиқаридиган турли бўлмағур йўлларга юрганлар. Улар Аллоҳ, таолонинг розилигини эмас, бошқа томонларнинг розилигини хуш қўрганлар.

«Бас, У зот амалларини ҳабата қилди.»

Чунки, у ишлар Аллоҳни рози этиш учун қилинмаган эди. Улар нима қилсалар ҳам, ўзлари қилдилар ва ўзлари учун қилдилар. Оқибати ҳам улар учун бўлди. Улар бўлса, мусулмонларнинг зиддига қилдик, уларни бопладик, деб юрибдилар.

Ўша мунофиқлар, ўша,

اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ كُفَّارٍ بِهِمْ مَرْضٌ اَنَّ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَصْغَرَهُمْ

29. Қалбларида касал борлар, Аллоҳ уларнинг қаттиқ ҳасадларини ошкор қилмас, деб ҳисоблайдиларми? !

Мунофиқлар, ўзларича, мунофиқлик санъатини қойиллатиб қўямиз, бизнинг Исломга, мусулмонларга бўлган душманлигимизни ҳеч ким билмайди, мусулмончилик ҳақида гап кетса, биз мусулмонлардан ҳам ўтказиб юборяпмиз-ку, ичимиздаги ҳиқду ҳасадни ким билиб ўтирибди, деб ўйлашади. Ушбу ояти карима уларнинг мазкур фикрлари фирт аҳмоқлик эканлигини фош қиласпти. Ёки фош этишга таҳдид қиласпти.

Келаси оятда эса очиқ-ойдин фош этиш бошланади: Эй Пайғамбар!

وَلَوْ نَشَاءُ لَا رَيْنَكُمْ فَلَعَرْفُتُهُمْ سِيمَهُمْ وَلَتَعْرِفُنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَلَكُمْ

30. Агар хоҳласак, Биз уларни сенга кўрсатамиз, таъкидки, сен уларни сиймоларидан танийсан, албатта, сен уларни гап оҳанг-ларидан танийсан. Аллоҳ амалларингизни билиб турур.

Аллоҳ, таоло Ўз Пайғамбарига хитоб қилиб, мунофиқлар усталик ила ўз нифоқларини қанчалик яшириб, ўзларини ҳақиқий мусулмондек кўрсатишга уринмасинлар, барибир:

«Агар хоҳласак, Биз уларни сенга кўрсатамиз», демоқда.

Яъни, агар хоҳласак, Биз у мунофиқларни сенга күрсатамиз, эй Пайғамбарим. Биз сенга уларнинг шахсларини, қоматларини билдириб, башараларини фош қиласиз. Шу билан бирга,

«...таъкидки, сен уларни сиймоларидан танийсан, албатта, сен уларни гап оҳангларидан танийсан.»

Яъни, уларни аломатларидан ҳам билиб олса бўлади. Мунофиқларнинг гап-сўзида ўзига хос овоз, услугуб бордир. Диққат қилиб қулоқ солган одам буни албатта илғайди.

Ҳазрат Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу: «Кимки бирор сирни яширса, Аллоҳ таоло унинг белгиларини юзига ёки тилига чиқариб қўяди», деганлар.

Ҳадиси шарифда келганки: «Ким бирор сирни яширса, Аллоҳ таоло унга ўшанинг тўнини кийгизиб қўяди: яхшилик бўлса, яхшилик тўнини, ёмонлик бўлса, ёмонлик тўнини кийгизади».

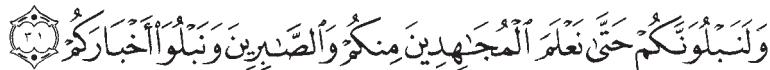
Имом Аҳмад ўзларининг «Муснад» китобларида Үқбату ибн Амрдан ривоят қилган ҳадисда бундай келган: «Расулуллоҳ алайҳ-иссалом бизга хутба қилдилар. Аллоҳга ҳамду сано айтганларидан сўнг: «Албатта, орангизда мунофиқлар бор, кимнинг номини айтсам, ўрнидан турсин», дедилар. Кейин: «Эй, фалончи, тур, Эй, фалончи, тур, эй, фалончи, тур», деб ўттиз олти кишининг номини айтдилар. Кейин: «Сизнинг ичингизда мунофиқлар бор, Аллоҳдан кўрқинглар», дедилар».

Ана шундай: мунофиқлар ўз кирдикорларини қанчалик яширсалар ҳам, ўзларини Ислом учун фидокор қилиб кўрсатсалар ҳам, барибир, қалбларида касал бўлгани учун, нигоҳлари ошкор бўлади. Дардни яширсанг, иситмаси ошкор қиласи, дегани бежиз эмас. Улар мусулмонларни бир алдайди, икки алдайди, лекин, барибир, кирдикорлари фош бўлади. Энг муҳими, ҳамма нарсани билувчи Аллоҳ таоло уларнинг қилмишларини ҳам, ниятларини ҳам билиб турибди-ку.

Оятнинг охирида:

«Аллоҳ амалларингизни билиб турур», деган огоҳлантириш бекорга келмаган.

Аллоҳ таоло келаси оятларда мусулмонларни синаши Ўзининг суннати эканлигини, синов кишилардан ким мужоҳид, ким сабрли, ким мунофиқ, ким иймони заиф эканлигини юзага чиқариш учун кераклигини уқтиради.

31. Ва таъкидки, Биз сизларни синармиз, токи, сизлардан мужоҳидларни, сабрлиларни билсак ва хабарларингизни имтиҳон этсак.

Мазкур синов Аллоҳ, таолонинг йўзи учун эмас. Чунки, У шундоқ ҳам ҳамма нарсани: одамларнинг кимлигини, сир яширганларию ошгкорини, имкониятию хоҳишини – барча-барчасини яхши билади. Аммо одамлар бу нарсани англамайдилар. Бошқа одамлар у ёқда турсин, баъзилар ўзидағи ҳолатларни ҳам билолмайди. Ана шу яширин ҳолатларни, беркитилган ҳақиқатларни билиш зарур. Бунинг учун эса, синов керак.

«Ва таъкидки, Биз сизларни синармиз...»

Албатта, синов кўп нарсаларни ошкор қиласди. Синов бўлмай, ҳамма иш равон кетаверса, одамлар бир-бирларининг ҳақиқатини била олмайдилар. Ким ҳақиқий мўмин, ким мунофиқлиги ҳам аён бўлмайди. Аксинча, синов йўқ, пайтида мунофиқлар олдинги сафга чиқиб, ўзларини фидокор қилиб кўрсатадилар. Худди шу маънога оятнинг давомида ишора қилинмоқда.

«...токи, сизлардан мужоҳидларни, сабрлиларни билсак ва хабарларингизни имтиҳон этсак.»

Билгандан сўнг, ундан ўз ўрнида фойдаланиш керак. Гоҳ хурсандлик, гоҳ хафалик, гоҳ енгиллик, гоҳ оғирлик, гоҳ баҳтиёрлик, гоҳ мусийбат билан синов ўтиши инсон руҳидаги, нафсидағи яширин туйғуларнинг ошкор бўлишига ёрдам беради. Инсонларнинг бу нарсаларни англашни келажак ҳаётларида ёрдам беради.

Аслида, мўмин банда синов ва имтиҳонни орзу қилмайди, балки Аллоҳдан доимо оғият ва раҳматни сўрайди. Шундан сўнг ҳам синов-имтиҳонга учраса, сабр қиласди. Бунинг ҳикмати борлигини идрок қиласди, ҳамма нарса Аллоҳнинг хоҳиши билан бўлишига иймон келтиради. Ўзига Аллоҳнинг раҳмати ва оғияти етишини кутади.

Ўтган азизлардан бир зот ушбу оятни ўқиганларида, йифлаб: «Эй бор худоё, бизни синовга олмагин, агар синовга олсанг, шарманда қиласан, пардамизни йиртиб, бизни азобга қўясан», дер эканлар.

Кейинги оятда, динга душманлик қилувчилар қанчалик макрхийла ва чора-тадбир қилмасинлар, Исломга ҳеч қандай зарар етказа олмасликлари таъкидланади.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدَّوْا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقَوْا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَهْدَى لَنْ يَضْرُبُوا

اللَّهُ شَهِادَةُ وَسِيقِطُ أَعْمَالَهُمْ

32. Албатта, куфр келтирғанлар ва Аллоҳнинг йўлидан тўсганлар ҳамда ҳидоят аниқ бўлгандан сўнг Пайғамбарга қарши чиққанлар Аллоҳга ҳеч зарар келтира олмаслар. Ва уларнинг амалларини ҳабата қилур.

Ушбу ояти каримада Аллоҳ таолога қарши бўлганларни учга бўлиб, улар, ҳар қанча уринсалар ҳам, Аллоҳга, яъни, Алоҳнинг динига зарар келтира олмасликлари таъкидланмоқда.

«Албатта, куфр келтирғанлар...»

Кофиirlар турли хил воситалар ила Аллоҳнинг динига қаршилик қилишга уриндилар ва уринмоқдалар. Кимдир куч билан, кимдир ҳукм билан қаршилик қиласди. Кимдир молу дунё билан, кимдир мағкуравий йўл билан қаршилик қиласди. Кимдир ҳийланайранг билан, яна кимдир бошқа йўллар билан қаршилик қилишга уринади. Аллоҳ таоло Исломни ер юзида барпо қилгандан бери бундайларнинг қанчаси ўтиб кетди.

«...ва Аллоҳнинг йўлидан тўсганлар...»

Булар ҳам турли-туман тоифалардир. Буларнинг ҳам уруғи серобдир. Ва уларнинг одамларни Аллоҳнинг йўлидан тўсиш бўйича олиб борган ва бораётган фаолиятлари хилма-хилдир.

«...ҳидоят аниқ бўлгандан сўнг Пайғамбарга қарши чиққанлар...» ҳам ниҳоятда кўп.

Ул зотнинг ҳаётлик даврларида ҳам шахсларига қарши чиққанлар, динларига, Қуръонларига, саҳобаларига қарши бўлганлар кўплаб топилган. У кишининг туттан йўлларига қарши уруш эълон қилганлар етарлича кўп бўлган.

Пайғамбар алайҳиссаломнинг вафотларидан сўнг эса, у кишининг динларига, шариатларига, суннатларига қарши чиққанлар, даъватларига, умматларига қарши чиққанлар ҳозиргача курашиб келмоқдалар.

Ўн беш асрдан бери қарши чиқиб, курашиб нимага эришишиди?! Бутун дунё қарши чиқди. Бутун кучларни бирлаштириб Исломга қарши уруш эълон қилди. Оқибати нима бўлди? Оқибати Аллоҳ таоло таъкиди ваъда бергандек бўлди. У зот ваъдасига ҳеч-ҳеч хилоф қилмайдиган зот. Ваъдаси шуки:

«Аллоҳга ҳеч зарар келтира олмаслар».

Ҳа, Аллоҳнинг қарори шу, бу қарорни ўзgartириб бўлмайди. Исломнинг душмани, ким бўлишидан қатъиназар, Аллоҳнинг душмани. Аммо бирор кимса Аллоҳга душман бўла оладими?! Ҳеч кимса! Улар Аллоҳга, яъни Аллоҳнинг динига зарар етказа олмайдилар. Қўлларидан келадигани, баъзи мусулонларга озор етказиш, холос. Бу ҳам вактинчалиқ, ҳикмат учун, Ислом ва мусулмонлар фойдаси учундир. Зеро, кофиру мушрикларнинг ҳар қанча урганглари бефойдадир. Аллоҳ таоло

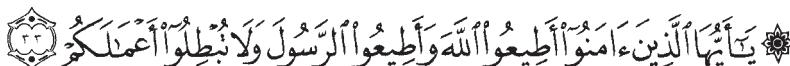
«уларнинг амалларини ҳабата қилур».

Ислом душманларининг амаллари ёқмаган таом сингари тўпланиб бораверади. Ўзларига яхши кўринади. Лекин бир куни келиб қоринларини ёриб чиқади.

Ушбу оятнинг мўъжизакор кучини ким инкор қила олади? Бундан ўн тўрт аср илгари, Ислом заифлиги пайтида, атрофни турли душманлар ўраб турган вақтида, бундай аниқ ва қатъий ҳукмни Аллоҳдан бошқа ҳеч ким айта олмас эди. Мана энди, ўн тўрт аср ўтгач, бу оятнинг тасдифини равshan кўриб турибмиз. Қанчадан-қанча душманлар Исломга қарши макр-ҳийла, куч-қувват ва бошқа услубларни ишга соддилар, лекин ҳар гал Ислом ғалаба қозонди ва қиёматга қадар ғалаба қиласжак! Йил сайин, кун сайин, балки соат сайин янги-янги кишилар Исломни ўзларига дин деб, тан олмоқдалар ва унинг кўрсатмалари остида ҳаёт кечиришга ўтмоқдалар.

Ислом душманларининг амаллари эса, ҳабата бўлиб бормоқда.

Ислом душманларини ноумид қилувчи оятдан кейин мўминларга уларга ўхшамаслик, аксинча, саодат томон, Аллоҳнинг розилиги томон ҳаракат қилиш буюрилади:

33. Эй, иймон келтирганлар, Аллоҳга итоат этинг, Расулга бўйинсунишинг ва амалларингизни ботил қилмангиз.

Аслида, иймон келтирганлар – мўмин-мусулмонлар – Аллоҳга ва Унинг Расулига итоат қилиб яшаш учун бу йўлга кирганлар. Лекин оятда яна қайтадан уларга:

«Эй, иймон келтирганлар, Аллоҳга итоат этинг, Расулга бўйинсуниш», деб хитоб қилиниши боиси нима?

Аввало, маҳбуб фармонни такрор эшитиш мўминларда янги ҳиммат, куч-қувват, файратга сабаб бўлса, иккинчидан, баъзи мусулмонлар: Аллоҳнинг ва Расулнинг баъзи амрларига итоат қилсан бўлди, бошқаларида кўнглимизга келганини қилсак бўлаверади, деган хаёлга бориб қолишлари мумкин. Ана ўша тушунча дуруст эмаслигини эслатиш учун бу амр қайта-қайта такрорланади.

Аллоҳ ва Унинг Расулига итоат этиш икки дунё саодатига сабаб бўлувчи асосий омилдир. Ушбу оят, яна, амалларни ботил қилмасликка ҳам даъват қилмоқда.

«...ва амалларингизни ботил қилмангиз.»

Ривоятларда келишича, «Ким «Лаа илааха Иллаллоҳни»ни айт-

са, нима қылса ҳам бўлаверади, зарари йўқ», деганлар ҳам бўлган экан.

Имом Аҳмад ибн Наср ал-Марвазийдан қилган ривоятда Абул Олия айтадилар: Пайғамбар алайҳиссаломнинг саҳобалари «Лаа илааҳа Иллаллоҳ» бўлса, гуноҳнинг зарари йўқ», деб билишарди. Худди ширк бўлса, қилган амалдан фойда бўлмагандек. «...ва амалларингизни ботил қилмангиз» ояти тушгандан сўнг гуноҳ савоб амалларни ботил қилишидан қўрқадиган бўлиб қолишиди».

Имом Абдуллоҳ ибн Муборак қилган ривоятда Абдуллоҳ ибн Умар айтадилар: «Биз, Пайғамбар алайҳиссаломнинг саҳобалари, қилинган яхши амалларнинг ичида қабул бўлмайдигани йўқ, деб юрар эдик. «...ва амалларингизни ботил қилмангиз» ояти нозил бўлгандан сўнг, амалларни ботил қиладиган нарса нима экан, деб ўйланиб қолдик. Сўнгра, катта гуноҳлар ва фоҳиша ишлар, деган мулоҳазага бордик».

Бу маънода саҳоба ва тобеъинлардан турли ривоятлар келтирилган. Мисол учун, Ибн Аббос розияллоҳу анҳу айттганларки: амалларни риё ва хўжакўрсинг ёки шак ва нифоқлар ботил қиласи.

Қатода розияллоҳу анҳу бўлса: «Сиздан ким яхши амалини ёмонлик билан ботил қилмасликка қодир бўлса, шуни қилсин», деганлар.

Ҳанафий мазҳаб уламолари ушбу оятдан, ким ўз ихтиёри билан бирор ибодатни бошласа, уни бузмай охирига етказмоғи вожиб, деган ҳукмни чиқаргандар. Масалан, бирор ўз ихтиёри билан икки ракъат намоз ўқишини бошлади, демак уни охиригача етказиш вожиб бўлади. Агар бирор сабаб ила намоз бузилса, унинг қазосини ўқиши ҳам вожиб бўлади. Худди шунингдек, бирор нафл рўза тутишини ўз ихтиёри ила бошласа, охирига етказиши вожиб бўлади. Мабодо, ўша куни бирор сабаб бўлиб, рўзани очиб юборса, қазосини тутиши вожиб.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَا تُوَلُّوْهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ

34. Албатта куфр келтирганлар ва Аллоҳнинг йўлидан тўстан, сўнгра кофир ҳолларида ўлганларни Аллоҳ ҳеч-ҳеч мағфират қилмас.

Кофириларнинг ва Ҳақ таоло йўлидан одамларни тўстанларнинг, яъни турли йўл ва услублар билан динга қарши иш қилгандарнинг гуноҳлари қанчалик улуғ бўлса ҳам, Аллоҳ жалла жалолуху Ўз бандаларига меҳрибонлигидан тавбага йўл очиб қўйган. Бинобарин, булар ҳам ўлимларидан олдин тавба қилишиб, иймон-

га кириб, бирор нарсадан умидвор бўлишга имконлари бор. Аммо, коғир ҳолларида ўлиб кетсалар, ҳеч нарсадан умид қилишга ҳақла-ри йўқ. Албатта, улар жаҳаннам ўтида ёнадилар ва у ерда мангу қоладилар.

Шунинг учун ҳам, эй мўминлар, қуфр келтирган ва Аллоҳнинг йўлидан тўстанлар ила бўладиган муомалангизда азму қарорлик бўлинг-лар.

فَلَا تَهْنُوْ وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَمِ وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَرَكُمْ أَعْمَلَكُمْ

35. Бас, бўш келманглар ва ўзингиз устун бўлиб туриб, ярашга чақирманглар. Аллоҳ сиз билан ва амалларингизни ҳеч-ҳеч камайтиrmас.

Албатта, Аллоҳнинг йўлидаги қураш осон бўлмайди. Лекин дин учун хизмат қилувчи мўминлар доимо бўш келмасликлари лозим бўлади. Зотан, шундоқ бўлишга Аллоҳнинг амри бор.

«Бас, бўш келманглар...»

Чунки, мўминлар бўш келсалар, коғирлар ва Аллоҳнинг йўли-дан тўсадиганлар уларни тек қўймайдилар.

«...ва ўзингиз устун бўлиб туриб, ярашга чақирманглар.»

Модомики, сиз қуфр келтирганлар ва Аллоҳнинг йўлидан тўса-диганлар билан бўлаётган қурашда устун келиб турибсизми, уларни келишувга чақирманг. Аксинча, ўз гапингизни ўтказинг. Чунки, улар сизга нисбатан бундан бадтарини қилганлар. Ҳа, хотир-жам равишда бу ҳақдаги Аллоҳнинг амрига амал қилаверинг.

«Аллоҳ сиз билан ва амалларингизни ҳеч-ҳеч камайтиrmас.»

Демак, мўмин-мусулмонлар ёлғиз эмаслар, уларга яратганинг Ўзи мададкор, ёрдамчи ва ҳомий. Шундай бўлгандан кейин, душманнинг қўлидан нима ҳам кела олар эди.

Мўмин-мусулмон инсоннинг ҳар бир қилинган қатта-кичик ама-ли беҳуда кетмайди. Ажр-савоби, фойдаси, албатта, берилади. Шундай экан, нега бўшапшиш, сусткашлиқ қилиш ва умидсизликка тушиш керак?

Ва ниҳоят, суранинг сўнгидағи оятларда одамлар қизиқадиган бу дунёning шаъни пастлиги, мабодо, бу дунё ҳисобидан бальзи нарсаларнинг баҳридан ўтиладиган бўлса, албатта у дунёда савоб тўлиқ олинажаги ҳақида хабарлар келтирилади.

إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لِعُبُّ وَلَهُوَ إِنْ تُؤْمِنُوا وَتَنْقُوا إِنْ تَرَكُمْ أَجْوَرُكُمْ وَلَا يَسْعَلُكُمْ أَمْوَالُكُمْ

36. Албатта, бу дунё ҳаёти ўйин ва кўнгил хушидир ва гар иймон келтирсангиз ва тақво қилсангиз, У зот ажрларингизни берур ва молу дунёларингизни сўрамас.

Бу дунё ҳаёти мақсадсиз, фоясиз бўлса, нима қилиб бўлса ҳам умр ўтказишдан иборат бўлса, албатта ўйин-кулги ва кўнгил хушидир. Ҳа,

«Албатта, бу дунё ҳаёти ўйин ва кўнгил хушидир...»

Нима қилинса, бу дунё ҳаёти «ўйин ва кўнгил хуши»лиқдан чиқиб, инсон бу дунёдаги ўзининг ҳақиқий вазифасини, Аллоҳнинг ер юзидағи халифаси бўлишдек улуғ ва мўътабар вазифасини адо эта олади? Бу саволнинг жавоби оятнинг ўзида бевосита келтирилган:

«...ва гар иймон келтирсангиз ва тақво қилсангиз...»

Демак, фақат иймон ва тақвогина бу дунё ҳаётини ўйинликдан жиддийликка, кўнгил хушидан охират экинзорига айлантиришга хизмат қиласар экан. Инсон ҳаётини фақат иймон ва тақвогина ҳайвонийлик сифатидан юқорига кўтариб, Аллоҳга ер юзида халифа бўлган кимсанинг обрўйига яраша ҳаёт кечириш даражасига чиқаради. Бугун инсон Аллоҳ йўлида баъзи мол-дунёсини сарф қиласидиган бўлса, беҳуда кетмайди, чунки:

«...У зот ажрларингизни берур...»

Шу билан бирга, Аллоҳ таоло иймон ва тақво учун бандаларидан молу пул талаб қилмайди:

«...ва мол-дунёларингизни сўрамас».

إِنَّ يَسْأَلُكُمُوهَا فِي حِفْظِ كُمْ تَخْلُوا وَيُخْرِجُ أَضْغَنَكُمْ

37. Агар сиздан уларни сўраса, қийнаса, баҳиллик қиласизлар ва Аллоҳ кек-ҳиқдларингизни чиқарур.

Аллоҳ таоло Ўзи яратган бандаларининг сир-асрорларидан, камчилик ва табиатларидан хабардордир. У зот ҳамма нарсани билади. Шунинг учун ҳам, аввалги оят охирида «...ва мол-дунёларингизни сўрамас», деган бўлса ҳам, ушбу оятнинг бошида, агар сўраб қолса нима бўлар эди, деган саволга Ўзи жавоб бериб:

«Агар сиздан уларни сўраса...»

Яъни, мол-дунёларингизни беришингизни сўраса, сизга оғир туюлади, мол-дунёларингизни сарфлашга тегишли бўлган амр ҳақида ўйлаб қоласизлар. Ҳа, Аллоҳ сиздан молларингизни сарф қилишни сўраса,

«...қийнаса, баҳиллик қиласизлар...»

Яъни, молларингизни Аллоҳнинг йўлида сарф қилмайсизлар, демоқда.

Аллоҳ, хоҳласа, ана шундок қилиб,
«кек-ҳиқдларингизни чиқарур».

Сиз ўзингиз сезмаган ҳолда айбларингизни ошкор қилиб қўясиз.

Охирги оятда эса, дин йўлида мол сарфлашда содир бўладиган баҳиллик каби қийинчиликни Қуръоний услугуда муолажа қилинади.

هَاتَّمْ هَوَلَاءَ تَدْعُونَ لِئِنْفَوْا فِي سَيِّلٍ اللَّهِ فَمِنْ كُمْ مَنْ يَبْخُلُ وَمَنْ يَبْخُلُ فَإِنَّمَا يَبْخُلُ عَنْ نَفْسِهِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ أَنَّمَا الْفَقَرَاءُ إِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبِدُ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا

38. Ҳой, сизлар. Анавилар. Аллоҳнинг йўлида нафақа қилишга чақирилсангиз, бас, баъзиларингиз баҳиллик қилурсизлар. Ва ким баҳиллик қилса, албатта, ўзига баҳиллик қилур. Ва, ҳолбуки, Аллоҳ бой, сизлар камбағалсизлар. Ва агар сиз юз ўтириб кетсангиз, сиздан бошқа қавмни ўрнингизга келтирур, улар эса сизларга ўхшаган бўлмаслар.

Ояти каримада Аллоҳ таоло инсон табиатини қанчалик дақиқ билишини таъкидламоқда ҳамда воқеълик ҳақида хабардор қилмоқда. Ҳақиқатан ҳам, ушбу ояти карималар нозил бўлиб турган вақтда инсоният тарихида олтин саҳифалар бўлиб қоладиган саҳийлик, Аллоҳнинг йўлида холис мол сарфлашдек фазилатлар кўп мусулмонларга хос бўлиб, уларнинг бу борадаги ишлари мўъжиза даражасига бориб етгани тарих саҳифаларида боқий қолган. Шу билан бирга, баъзи баҳиллар ҳам бўлганки, бу ҳам воқеълиkdir. Қуръони Карим ушбу оятда шу баҳилликни муолажа қилмоқда. Содир этилган баҳиллик муолажа қилинаётгани учун, нидо ҳам ўшанга яраша бўлмоқда:

«Ҳой, сизлар. Анавилар».

Нима учун молларингизни ортиқча яхши қўрасиз?

«Аллоҳнинг йўлида нафақа қилишга чақирилсангиз, бас, баъзиларингиз баҳиллик қилурсизлар.»

Бу жуда ҳам нотўғри иш. Бу, мўмин-мусулмон инсонга мутлақо тўғри келмайдиган иш. Наҳотки, молу дунёни ризқ қилиб берган Зот Ўзининг йўлида ўша молу дунёning баъзисини нафақа қилишга чақирганда баҳиллик қилинса?!

«Ва ким баҳиллик қилса, албатта, ўзига баҳиллик қилур.»

Ким хайр-эҳсон қилса, Аллоҳнинг йўлида сарф-ҳаражат қилса, ўзига заҳийра тўплаган бўлади. Охиратда қачон хоҳласа, ундан

олаверадилар. Ҳа, бу дунёда қилингандың нафақа қиёмат күни учун түплас қўйилган эҳтиёт жамғарма ҳисобланади. Кимки бу дунёда Аллоҳнинг йўлида, дин йўлида сарф қилишдан қочса, баҳиллик қилса, демак, ўзининг охиратдаги жамғармасининг кўпайишига қарши ҳаракат қилган бўлади. Сиртдан мол-пулни тежаб қолиб, ўзига, оиласига, бола-чақасига ишлатганга ўхшайди-ю, лекин аслини олганда, барчани охират савобидан маҳрум қилган бўлади. Чунки, нафақа қилса, ўзига қилган бўлади. Аллоҳ эса, ҳеч кимнинг нафақасига муҳтож эмас:

«Ва, ҳолбуки, Аллоҳ бой, сизлар қамбағалсизлар».

Кўлларингиздаги мол-дунёни вақтинчалик, сизларни синаш учун Аллоҳнинг Ўзи берган-ку! Ўзи берган ўша молдан нафақа қилсангиз, уни сақлаб, кўпайтириб қайтарадиган ҳам Ўзи-ку! Қайси тарафдан қаралганда ҳам, камбағал – сизлар. Ҳожатманд – сизлар, деййилмоқда. Кўлингиздаги молни Аллоҳ берган бўлса, улардан савоб ҳосил бўлса, савони берувчи ҳам Аллоҳнинг Ўзи бўлса, унда, нимага Аллоҳнинг дини йўлида баҳиллик қиласиз?!

Исломга даъват, динга хизмат қилиш Аллоҳнинг бандасига берган улуф неъмати ва эъзозидир. Ушбу улуф ишончга муносиб бўлмай, қўрқоқлик, дангасалик ва баҳиллик қилсалар, Аллоҳ берганини қайтариб олиб, Ўз улуф неъматининг қадрини биладиган бандала-рига бериши ҳеч гап эмас.

«Ва агар сиз юз ўтириб кетсангиз, сиздан бошқа қавмни ўрнингизга келтирур...»

Албатта, янги қавм аввалгисига ўхшаб қўрқоқ, дангаса ва баҳил бўлмайди.

«...улар эса, сизларга ўхшаган бўлмаслар.»

Ибн Аби Ҳотим қилган ривоятда Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу айтадиларки: «Расулуллоҳ алайҳиссолату вассалом «...Ва агар сиз юз ўтириб кетсангиз, сиздан бошқа қавмни ўрнингизга келтиради, улар сизларга ўхшаган бўлмаслар», деган оятни ўқиган эдилар, саҳобалар:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, биз юз ўтирасак, ўрнимизга келадиган, бизга ўхшамайдиганлар кимлар?» – деб сўрашди. Шунда Пайғамбар алай-ҳиссалом Салмони Форсий розияллоҳу анҳунинг елкаларига уриб:

«Мана бу ва унинг қавми», дедилар.

ФАТҲ СУРАСИ

Мадийнага нозил бўлган. 29 оятдан иборат.

Бу сураи карима Ҳижратнинг олтинчи йили Пайғамбар алайҳиссалом Ҳудайбия сулҳидан қайтиб келаётган пайтлари, Маккан Мукаррама билан Мадийнаи Мунаввара орасидаги йўлда, кечаси нозил бўлган. Ушбу муборак сура бевосита Ҳудайбия сулҳига бағишланган. Шунинг учун, бу сулҳинг тарихини, бўлиб ўтган воқеаларини, ҳақиқий воқеълигини яхши билиб олсак, сура оятларини ҳам янада яхшироқ тушунишимизга ёрдам беради.

Маълумки, Маккан Мукаррама, Байтуллоҳ, Исломдан аввал ҳам барча арабларнинг эътиборини ўзига тортган, эъзозига сазовор бўлган шаҳари ва ибодат даргоҳи эди. Иброҳим алайҳиссалом даврларидан буён ҳар йили у ерда ҳаж қилинар эдилар. Ҳамма у ерни ҳурмат қилар, улувлар эди. У ерга кирган ҳар бир инсон омонда бўлар, унга ҳеч ким тегмасди. Ҳаттоқи, кишилар ўзининг энг катта душманини у ерда учратиб қолса ҳам, унга қарши қўл кўтармас эди. Ҳамма Байтуллоҳнинг ишқида яшар, уни бир бор тавоғ қилишни умрининг гултожи деб биларди.

Аммо, Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ҳижратларидан сўнг мусулмонлар бундай баҳтдан маҳрум бўлиб қолдилар. Қурайш араблари мусулмонларнинг Байтуллоҳни зиёрат қилишларига тўсқинлик қиласар, уларга тавоғ учун рухсат беришмас эди.

Тарихда мисли кўрилмаган журъат эди бу. Чунки, ўша пайттагча ҳеч ким биронни Аллоҳнинг уйидан тўсмаганди. Илло, фақат мусулмонларнинг йўли тўсили. Ёлғиз улар бу улкан баҳтдан маҳрум қилиндилар. Албатта, мусулмонлар бу адолатсизликдан қаттиқ изтиробга тушар, дарду алам чекар эдилар. Маккан Мукаррамани соғиниб, Каъбатуллоҳга иштиёқлари ортиб, фироқ аламида яшардилар. Олти йил шу тарзда ўтди.

Бир куни саҳобаи киромлар тўпланишиб ўтирган эдилар, ҳузурларига Расулуллоҳ алайҳиссолату вассалом келдилар ва уларга тушларида ҳаммалари соchlарини олдирган ҳолда, аминликда, қўрқинчсиз Масжидул Ҳаромга кириб бораётганларини кўрганларини айтдилар. Ҳамма бу башоратдан хурсанд бўлди.

Ҳижратнинг олтинчи йили Зулқаъда ойининг бошида умрани

ният қилиб сафарга чиқдилар. Пайғамбар алайҳиссалом Мадийна аҳли ва атрофдаги аъробий қабилаларнинг ҳам бирга чиқишлари ни сўрадилар. Кўпчилик бўлиб боришни яхши деб топдилар, чунки, Қурайшга ишониб бўлмас, Пайғамбар алайҳиссаломнинг йўлларини тўсишлари ёки қарши уруш очишлари ҳам мумкин эди. Муҳаммад алайҳиссаломнинг сўровларига аҳли Мадийна жавоб берид, биргаликда Макка йўлини тутдилар. Аммо атрофдаги аъробий қабилалар: барибир, мусулмонларни қурайшийлар тор-мор қилиб, қириб ташлайди, деган фикрга бориб, сафарга чиқмадилар.

Шундай қилиб, Пайғамбар алайҳиссалом билан бирга муҳожир ва ансорий мусулмонлар, мадийналиқ араблар, ҳаммаси бўлиб, бир минг тўрт юз киши умрага чиқди. Ният соғ эканлигини, уруш эмас, умрага – ибодатта кетаётганларини элу юртга билдириш учун ихром боғлаб, қурбонликка сўядиган ҳайвонларини ҳам олдиларига солиб олдилар.

Шу алфозда Асафон деб аталган жойга етганларида Бишр ибн Суфён ал-Каъбий исмли киши йўлиқди ва: «Эй, Аллоҳнинг Расули, Қурайш сизнинг йўлга отланганингизни эшитиб, ёшу қари ҳаммаси йўлбарс териларини кийиб, Зу Туво деган жойда сизни Маккага абадий киритмасликка Аллоҳга қасам ичмоқдалар. Холид ибн Валидни отлиқларга бош қилиб Қуроъул Фамим деган жойга юборищди», деди.

Пайғамбар алайҳиссалом: «Қуриб кетсин ўша Қурайш! Уларнинг бошини уруш ейди. Мен билан бошқа арабларни тек қўйиши-са бўлмасмиди?! Агар улар менга ғолиб келишса, Қурайшнинг орзуси рўёбга чиқарди. Агар Аллоҳ, мени ғолиб қиласа, ҳаммаси Исломга киришарди. Бундай қилишмаса, кучлироқ бўлиб олишиб урушга киришарди. Қурайш нимани ўйлаяпти ўзи?! Аллоҳга қасамки, дин йўлида Аллоҳ, уни устун қилгунча жиҳод қиламан ёки ҳалок бўларман, – дедилар. Сўнгра: «Менга уларга элтадиган бошқа йўлни кўрсатадиган одам борми?» – деб сўрадилар.

Аслам қабиласига мансуб бир киши: «Мен, эй, Аллоҳнинг Расули», деди ва тепаликлар орасидаги нотекис, тошлари кўп йўлга бошлиди. У йўлдан чиққанларидан сўнг, водийга туташ текис йўлга дуч келдилар. Аввалги йўлни ёқтирмай турган Пайғамбар алайҳиссалом одамларга: «Настағfirуллоҳи ва натуби илайҳи» (Аллоҳга истигфор айтамиз ва Унга тавба қиламиз), деб айтинглар», дедилар. Одамлар айтишди. Расууллоҳ алайҳиссалом: «Бу, Бани Исроилга арз қилинган «ҳутти» эди, аммо айтмадилар», дедилар.

Пайғамбар алайҳиссалом одамларга: «Ўнг томондан Ҳамаз орқали Макканинг пастки тарафидаги Ҳудайбия пастлиги томонга юринглар», дедилар. Одамлар ўша йўлдан юришди. Мусулмонлар

изидан кўтарилган чангни кўрган Қурайш отлиқлари йўлларини ўзгартириб, ўз қабиладошлари ҳузурига чоптириб қайтдилар. Пайғамбар алайҳиссалом йўлни тўғрилаб, олға юришни бошлаган эдилар, туялари чўк тушиб, юрмай ётиб олди. Одамлар туя ётиб олди, деган гап тарқатиши. Расууллоҳ алайҳиссалом: «Ётиб олгани йўқ, бунинг бунақа одати йўқ эди, лекин уни Маккада филни тутган нарса тутиб қолди, Қурайш бугун мендан силаи раҳм ҳақида нимани сўраса, бераман», дедилар. Сўнгра туяларини бошқа тарафга буриб ниқтаган эдилар, сакраб туриб, юриб кетди. Юриб бориб Ҳудайбиянинг четига тушдилар. Одамларга:

«Тушиб жойлашинглар», дедилар. Улар:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, ҳеч қаерда сув йўқ-ку, қандай қилиб жойлашамиз?» – дедилар. Шунда у зот саҳобалардан бирларига ўқдонларидан бир камон ўқини чиқариб бердилар. У киши ўқни кўлмак сув тўпланадиган жойлардан бирига санчиб қўйган эди, сув отилиб чиқа бошлади.

Расууллоҳ алайҳиссалом жойлашиб-ўрнашиб бўлганларидан сўнг Бадийъ ибн Варқо ал-Хузоъий ўзининг бир неча қабиладошлари ҳамроҳлигида келди. Пайғамбар алайҳиссалом ила сўзлашиб:

«Нима учун келдинглар?» – деб сўради. Расули Акрам соллалоҳу алайҳи васаллам уруш учун келмаганликларини, Байтуллоҳнинг зиёратига, уни улуғлаб келганликларини таъкидладилар. Элчилар Қурайш ҳузурига қайтиб бордилар. Ва:

«Эй, қурайшийлар, сизлар Мұхаммад хусусида шошиляпсизлар, у уруш учун келгани йўқ, Байтуллоҳнинг зиёратига келган», дедилар. Қурайш эса, элчиларини тухмат қилиб ҳайдашди ҳамда:

«Агар урушни хоҳламай келган бўлса ҳам, Аллоҳга қасамки, у бизни босиб ўтиб кирмайди, араблардан гапга қолишни хоҳламаймиз», дейишди.

Кейин Мақриз ибн Ҳафсни юбориши. Пайғамбар алайҳиссалом уни кўришлари билан: «Бу – адамчи одам», дедилар. У Расууллоҳ ҳузурларига келиб сўзлашди, унга ҳам Бадийъ ибн Варқога айтган гапларини айтдилар. Мақриз Қурайш ҳузурига қайтиб бориб хабарни етказди.

Сўнгра ал-Хулайс ибн Алқамани юбориши. Пайғамбар алайҳиссалом уни кўришлари билан: «Бу, ибодат қиладиган қавмдан экан, қурбонликка келтирилган ҳайвонларни унга қараб ҳайданглар, кўриб қўйисин», дедилар. Ҳайвонлар кўп кутиб ётганидан жунлари тўкила бошлаган эди. Ал-Хулайс бўйнига белги осилган, қурбонликка аталган ҳайвонларнинг водийни тўлдириб ўзи томон оқиб кела бошлаганини кўргач, Пайғамбар алайҳиссаломга етиб бор-

масданоқ орқасига қайтди ва кўрганларини уларга айтди. Қурайшликлар унга:

«Ўтири, сен сахроликсан, билиминг йўқ», дейишиди. Шунда ал-Хулайснинг жаҳли чиқди ва:

«Эй, Қурайш одамлари, Аллоҳга қасамки, сизлар билан бунга иттифоқ тузмаган эдик, аҳдлашмаган эдик. Байтуллоҳни улуғлаб келган одамнинг ҳам йўли тўсиладими? Аллоҳга қасамки, ёки Мұхаммаднинг йўлини очиб қўясизлар, ёки қавмим билан сизларга қарши уруш очаман!» – деди. Улар:

«Жим бўл! Биздан нари тур, ўзимиз нима хоҳласак, шуни қиласиз», дейишиди.

Сўнгра Расулуллоҳ алайҳиссалату вассалом ҳузурларига Урва ибн Маъсуд Сақафийни юборишиди. У, жўнашдан олдин:

«Эй, Қурайш одамлари, мен қўриб турибманки, кимни Мұхаммаднинг олдига юборсангиз, қайтиб келгандан кейин унга ёмон сўзларни айтиб, қўпол муомала қиляпсизлар. Мени яхши биласизлар, сизлар ота бўлсангизлар, мен болангизман. Ташибишингизни эшитиб, ўзимга эргашганларни тўплаб келдим», деди. Улар:

«Тўғри айтасан, сенга тухмат қиладиган еримиз йўқ», дейишиди. Кейин у ердан чиқиб Пайғамбар алайҳиссалом олдиларига келди ва: «Эй Мұхаммад! Турли-туман одамларни тўплаб, ўзингнинг тухумингни синдиргани олиб келдингми?! Қурайш ҳам ёшу қарисига йўлбарс терисини кийдириб олиб чиқибди. Аллоҳга қасамки, анавилар эртага сени ташлаб қочиб қолишадими, деб турибман», деди. Ҳазрати Абу Бакр Пайғамбар алайҳиссаломнинг орқаларида ўтирган эдилар. Урвани бўралаб сўқдилар ва:

«Биз уни ташлаб қочар эканмизми?!» – дедилар. Урва:

«Бу ким, эй Мұхаммад?» – деди. Расулуллоҳ:

«Абу Құҳофанинг ўғли», дедилар. Сўнгра, унга ҳам аввалгиларга айтганларини айтиб, уруш учун келмаганликларини билдиридилар. Урва Расулуллоҳнинг ҳузурларида у зотга саҳобалар қандай муносабатда бўлаётганларини кўрди. Таҳорат қилсалар, сувни ерга туширмасдан илиб қолишарди. Соchlаридан бирор тола тушса ҳам, талашиб кетишар эди. Бас, у Қурайш ҳузурига қайтиб бориб:

«Эй, Қурайш одамлари, Кисрони ўз мулкида кўрдим, Қайсарни ҳам ўз мулкида кўрдим, Нажошийни ҳам ўз мулкида кўрдим. Лекин, қасамки, ҳеч бир подшоҳни ўз қавмида Мұхаммадни саҳобаларининг ичида кўрганимдек кўрмаганман. Менимча, улар уни ҳеч нарсага алмашмайдилар. Билганингизни қилинг», деди.

Пайғамбар алайҳиссалом ҳам ўз навбатларида Ҳаром ибн Умайя ал-Хузоъийни Маккага, Қурайш ҳузурига элчи қилиб, Саълаб номли тияга мингазиб юбордилар. Лекин қурайшликлар туюни сўйишиди.

Элчини ҳам ўлдирмоқчи бўлишган эди, ҳабашистонликлар қутқариб қолишиди. Сўнг уни Пайғамбар алайҳиссалом ҳузурларига қайтариб юборишиди.

Қурайшликлар қирқ-эллик кишини Расууллоҳнинг одамлари турган жойга юбориб, бирорта саҳобага ёмонлик қилишга буюрдилар. Ҳеч ким ифвога учмади. Уларни тутиб олиб келишган эди, Расууллоҳ алайҳиссалату вассалом қўйиб юбордилар.

Сўнг Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳуни чақириб, иш сабаблари хабарини Қурайш бошлиқларига етказишни топширмоқчи эдилар, у киши: «Эй, Аллоҳнинг Расули, мен Қурайшдан қўрқаман, Маккада мени ҳимоя қиласиган ҳеч ким йўқ, Қурайшга бўлган адоватим, қаттиққўллигим ҳаммага аён. Лекин мендан қўра Усмон ибн Аффон борса, яхши бўларди», дедилар. Пайғамбар алайҳиссалом ҳазрати Усмонни чақириб, Абу Суфён ва Қурайшнинг бошқа бошлиқларига бориб, уруш учун келмаганликларини, балки Байтуллоҳни ҳурматлаб, уни зиёрат қилиш учун келганликларининг хабарини етказишни топширдилар.

Маккага кираверишларида ҳазрати Усмонни Абон ибн Сайд кутиб олди ва у кишига ҳомий эканлигини эълон қилди. Ҳазрати Усмон бориб Абу Суфён ва Қурайшнинг бошқа бошлиқларига Расууллоҳ алайҳиссаломнинг гапларини етказдилар. У киши гапни тутатиб бўлганларидан сўнг:

«Агар Байтуллоҳни тавоғ қилмоқчи бўлсанг, қилиб ол», дейишиди. Ҳазрати Усмон:

«Расууллоҳ тавоғ қилмай туриб, мен ҳеч ҳам тавоғ қилмайман», дедилар. Қурайшликлар у кишини тутиб қолишиди. Пайғамбар алайҳиссаломга ва мусулмонларга «Усмон ўлдирилибди» деган гап етиб борди.

Бу хабар Расууллоҳ алайҳиссаломга етганда: «Бу қавм ила охир тўқнашар эканмиз-да», дедилар ва кишиларни байъатта чақирдилар. Ҳамма саҳобалар дараҳт остида туриб қўлларини Расули Акрамнинг қўлларига қўйиб, ўлимга ҳам тайёр эканликлари хақида байъат қилдилар. Бу байъат «Ризвон», яъни, розилик байъати номи ила машҳур бўлди. Чунки, Аллоҳ таоло ўша дараҳт остида Пайғамбарга ким байъат қилган бўлса, ҳаммасидан рози эканлигини эълон қилди.

Фақат бир киши, ал-Жадд ибн Қайстина байъатда қатнашмади. Аммо кишиларнинг ғазабидан қўрқиб, түясининг ортида яшириниб турди. Пайғамбар алайҳиссаломнинг ўзлари ҳазрати Усмон учун бир қўлларини иккинчсига қўйиб байъат қилдилар. Кейин эса ҳазрати Усмоннинг ўлдирилганлиги бекор гап эканлигининг хабари келди.

Сўнгра Қурайш Пайғамбар алайҳиссалом ҳузурларига Суҳайл

ибн Амрни юборди, унга: «Сен бориб Мұхаммад билан сулҳ туз, сулҳда албатта бу йил бизнинг устимизга (Маккага) кирмай кетиши бўлсин, яна, араблар бизнинг устимизга куч ишлатиб кирди, деб гапиришмасин», дедилар.

Пайғамбар алайҳиссалом Суҳайл ибн Амрнинг келаётганини кўрганларида: «Аллоҳ, ишимизни енгиллаштирадиганга ўҳшайди», дедилар. («Суҳайл» сўзи луғавий жиҳатдан «осон», «енгил» деган маъноларни англатади.) Яна: «Улар бу одамни юборишларидан, сулҳ тузишмоқчи, шекилли», дедилар. Суҳайл Расули Акрам ҳузурларига келиб, узоқ гаплашди, улар тортишдилар ва охири сулҳ тузилди.

Иш охирига етиб, фақат сулҳни ёзишгина қолганда, Умар ибн Хаттоб ўринларидан сакраб турдилар ва Абу Бакрнинг олдига келиб:

«У киши Расулуллоҳ эмасмилар?!» – дедилар. Абу Бакр:

«Албатта Расулуллоҳдар!» – дедилар. Умар:

«Биз мусулмонмасмизми?!» – дедилар. Абу Бакр:

«Албатта» – дедилар. Умар:

«Улар мушрик эмасмилар?!» – дедилар. Абу Бакр:

«Албатта» – дедилар. Умар:

«Унда нима учун динимизни пасткашликка алмаштирамиз?!» – дедилар. Абу Бакр:

«Эй Умар, у киши, албатта, Аллоҳнинг Расулидирлар», дедилар. Умар:

«Мен ҳам шаҳодат келтираман, у киши албатта Аллоҳнинг Расулидирлар», дедилар. Сўнгра ҳазрати Умар Расули Акрам алайҳиссолату васаломнинг олдиларига бордилар ва:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, сиз Аллоҳнинг Расулимисиз?!» – дедилар. У киши:

«Албатта», дедилар. Умар:

«Биз мусулмонмизми?!» – дедилар. Ул зот:

«Албатта», дедилар. Умар:

«Улар мушриклар эмасми?!» – дедилар. Ул зот алайҳиссалом:

«Албатта», дедилар. Умар:

«Унда нима учун динимизни пасткашликка алмаштирамиз?!» – дедилар. Расули Акрам алайҳиссалом:

«Мен Аллоҳнинг бандаси ва элчисиман, Унинг буйруғига ҳеччеч хилоф қилмайман ва У ҳам мени асло зое қилмайди», дедилар.

Кейинчалик ҳазрати Умар: «Ўша пайтда, бу қилганим яхши бўлса керак, деб шундай қилувдим. Кейин айтган гапларимдан қўрқиб, тинмай садақа қилиб, рўза тутиб, намоз ўқиб, қул озод қилиб юрдим», дер эдилар.

Сулҳни ёзишга Пайғамбар алайҳиссалом ҳазрати Али ибн Абу Толибни чақирдилар ва:

«Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм, деб ёз», дедилар. Суҳайл:

«Мен бунақа гапни билмайман, «Бисмикааллоҳумма» деб ёз», деди. Расулуллоҳ алайҳиссалом:

«Бисмикааллоҳумма» деб ёз», дедилар. Ҳазрати Али ёздилар. Сўнгра у зот:

«Ёз: « Бу, Аллоҳнинг Расули Муҳаммад ва Суҳайл ибн Амр тузган сулҳ...» Шунда Суҳайл:

«Агар сени Аллоҳнинг Расули деб шаҳодат берганимда, сен билан урушмас эдим. Шунинг учун, исмингни ва отангнинг исми ни ёзdir», деди. Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Ёз: Бу, Муҳаммад ибн Абдуллоҳ ва Суҳайл ибн Амр тузган сулҳ...», дедилар. Шу тарийқа улар қуийдагиларга келишдилар:

1. Ўн йилгача уруш бўлмайди. Одамлар омонда бўлиб, бир-бирларига ёмонлик қилишдан тийиладилар.

2. Ким Қурайшдан Муҳаммаднинг олдига келса, уни қайтариб беради.

3. Ким Муҳаммаднинг олдидан Қурайшга келса, уни қайтариб бермайди.

4. Ким Муҳаммад билан аҳднома тузиб шерик бўлса, бўлаверади.

5. Ким Қурайш билан аҳднома тузиб шерик бўлса, бўлаверади.

6. Бу йил Муҳаммад ва саҳобалари Маккага кирмай қайтиб кетадилар.

7. Келаси йили келишиб, қиличларини қинида сақлаган ҳолида киришади, уч кун туришади, бу вақтда мушриклар Маккадан чиқиб туришади.

Ушбуларни ёзиб туришганида Суҳайл ибн Амрнинг мусулмон бўлган ўғли Абу Жандал кишанларини судраб қочиб келиб қолди. Суҳайл ўғли Абу Жандални қўриб, олдига борди-да, юзига тарсаки тушириб, ёқасидан судради. Сўнгра:

«Эй Муҳаммад, мана бу, сулҳни тузиб бўлганимиздан кейин келди», деди. Пайғамбар алайҳиссалом:

«Тўғри айтдинг», дедилар.

Суҳайл Абу Жандални ёқасидан бўғиб, Қурайшга қайтариб судраб олиб кета бошлади. Шунда Абу Жандал бор овози билан:

«Ҳой мусулмонлар! Мушрикларга қайтарилеманми?! Ўз динимда фитнага учрайманми?! – деб бақира бошлади. Бу эса, саҳобаларнинг дардига дард, аламига алам қўшди. Чунки, саҳобалар Пайғамбар алайҳиссаломнинг кўрган тушларидан башорат олишиб, албатта Маккани фатҳ этишларига ҳеч шубҳа қилмай келган эди-

лар. Сулҳ тузилиб, қайтиб кетиш ҳақида гап чиққанда эса, уларни оғир қайғу босди, гүёки, ўзларини ҳалокатга учраган билан баробар ҳис қилишаётган эди. Шунда Расулуллоҳ алайҳиссалом:

«Эй, Абу Жандал, сабр қил, савоб оласан. Албатта, Аллоҳ сенга ва сенга ўхшаш заифларга кенглик беради. Биз қавм билан сулҳ туздик. Уларга Аллоҳнинг номи ила аҳд бердик ва улар ҳам аҳд бердилар. Биз уларга берган аҳдимизга хиёнат қилмаймиз», дедилар.

Ҳазрати Умар ибн Хаттоб ўринларидан сакраб турдилар ва Абу Жандалнинг яқинига бориб, ёнида юриб туриб:

«Эй, Абу Жандал, сабр қил, барибир улар мушриклар, уларнинг қони итнинг қони билан баробар», дердилар ва қиличларининг сопини унинг қўлига яқинлаштирасидилар.

Кейин ҳазрати Умар: «Қилични олиб отасини солармикан, девдим», деганлар. Лекин Абу Жандал ундай қилмади. Сулҳга амал қилинди.

Сулҳ матнини ёзиб бўлингач, Пайғамбар алайҳиссалом саҳобаларга:

«Энди туриб, курбонликни сўйиб, соchlарингизни олдиринглар», дедилар. Бирор киши қимир этмади. Расули Акрам алайҳиссалату вассаллом ҳалиги бўйруқни уч марта тақрорладилар. Ҳеч ким қимирлаб ҳам қўймади. Шунда, Пайғамбар алайҳиссалом фифонлари фалакка чиқиб, чодирларига, Умму Салама онамиз олдиларига кирдилар ва:

«Бу қавм ҳалок бўлади, булардан олдин ўтганлар ҳам ўз Пайғамбарларига бўйинсунмай ҳалок бўлишган эди», дедилар. Одамларнинг саркашликларини, адашаётганликларини гапириб бердилар. Умму Салама онамиз у зотни очиқ чеҳра, мулоийимлик билан кутиб олган эдилар. Сўзларини хотиржамлик билан тингладилар ва:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, ўзингиз биласиз, саҳобаларингиз Маккаи Мукаррамани ниҳоятда севадилар, кўпдан буён зиёрат қила олишгани йўқ. Ҳозир ҳаммалари зиёрат эта олишларига тўла ишониб турган эдилар, Каъбани тавоғ қилмасдан қайтиш улар учун жуда ҳам оғир. Агар сиз кўзлаган ишингизни қилишингиз зарур бўлса, чиқинг-да, улардан бирортасига бир оғиз ҳам сўз айтмасдан, атаган туюнгизни сўйинг, сўнгра сартарошингизни чақиринг, сочингизни олсин, ҳаммаси жойига тушади», дедилар.

Расули Акрам алайҳиссалату вассалом атаган туюларини ўз қўллари билан сўйдилар. Сўнгра сартарошларини чақирдилар, соchlарини олди. Буни кўрган саҳобаи киромлар ҳам бирин-кетин туриб курбонликларини сўйиб, бир-бирларининг соchlарини ола бошладилар.

Кейин Расулуллоҳ алайҳиссалом ортларига қайтиб юра бошладилар, ҳамма ҳам қайтиди. Қуроъул Фамим номли жойига етганларида бир оз тўхтадилар, одамлар у зотнинг атрофларига шошиб кела бошладилар, кўпчилик тўпланиб бўлганидан сўнг уловлари

устида ўтирган ҳолларида «Инна фатаҳна лака фатҳан мубийнан...» деб «Фатҳ» сурасининг аввалини ўқидилар. Шунда, саҳобалардан бири:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, бу фатҳми?» – деб сўради. Пайғамбарамиз Мұхаммад алайҳиссалом:

«Ҳа, менинг нафсим қўлида бўлган Зот ила қасамки, албатта, бу фатҳдир», дедилар.

Имом Бухорий ва бошқа муҳаддисларимиз ривоят қилган ҳадислардан бирида ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу айтадилар:

«Сафарлардан бирида Пайғамбар алайҳиссаломдан бир нарсани уч марта сўрадим, у киши жавоб бермадилар, шунда мен, ўзимча, онанг ўлсин, Умар, сурбетлик қилдинг, бир нарсани Расуллulloҳдан уч марта сўрадинг, сенга жавоб бермадилар, дедим-да, уловимни миниб, ниқтаб илгари юриб кетдим. Мен ҳақимда оят тушиб қолмасайди, деб қўрқиб борар эдим. Бирдан бир киши:

«Эй Умар», деб чақириб қолди. Ҳудди мен ҳақимда бирор оят нозил бўлганга ўхшайди, деб орқамга қайтдим. Борсам, Расули Акрам соллалоҳу алайҳи васаллам:

«Бугун менга бир сура тушдики, у мен учун дунё ва ундаги барча нарсалардан кўра суюклироқдир», деб «Инна фатаҳна лака фатҳан мубийнан» ни ўқиб бердилар.

Бундан аввал келган «Мұхаммад» сураси тушгандан уч йил муддат ўтиб «Фатҳ» сураси нозил бўлди. Икки сурани бирин-кетин ўқиб, орадаги фарқ қанчалик эканлигини билиб олса бўлади.

«Фатҳ» сураси маданий суралардан бўлгани учун, бошқа маданий суралар каби, шариат ҳукмлари, мунофиқлар ва бошқа ўзига хос мавзууларни ўз ичига олган. Сурада Аллоҳнинг йўлида жиҳод қилиш, Аллоҳнинг ёрдами доимо Пайғамбарларга бўлиши, мунофиқларнинг иккюзламачилиги, хоинлиги, мўминларнинг яхши сифатлари зикр қилинади.

Авваллари мушриклар Пайғамбарамизга ва мусулмонларга қарши муросасиз, шафқатсиз уруш олиб борар эдилар. Аммо Ҳудайбия сулҳидан сўнг улар Ислом давлатини сўзсиз тан олдилар. Мусулмонлар эркинлик билан хоҳлаган тарафларига бориб, кишиларни ўз динларига даъват қилиш ҳуқуқига эга бўлдилар. Аллоҳ таоло Ҳудайбия сулҳини «Фатҳ» деб ҳисоблади. Ҳақиқатан ҳам, у улкан фатҳ, эди. Бу сурада Аллоҳ таоло Ўзининг маҳбуб Пайғамбари Мұхаммад алайҳиссаломнинг икки дунёда кўзларини қувончга тўлдирадиган нарсани берди. Аввали, охири ва қилган-қилмаган барча гуноҳларини кечирганини эълон қилди.

Ғалаба, нусратнинг ҳақиқийси Аллоҳ томонидан бўлади. Бу сурада Аллоҳ мўминларнинг қалбларига тинчликни солиб қўйга-

нининг хабарини берди. Шу билан бирга, уларни ҳеч нарсадан қўрқмасдан Аллоҳнинг йўлида жиҳод қилишга чақирди.

Кофиirlар билан мўминлар орасида беқарор бўлиб яшовчи мунофиқлар, агар мўминларга нусрат ёр бўлса, сизлар билан бирга эдик, дейишлари, кофиirlар ғолиб келишса, аслида сиз билан эдик, мусулмонларнинг йўлини тўсищда бизнинг ҳам ҳиссамиз бор, дея мунофиқлик қилишлари ҳам шу сурада келтирилган.

Мунофиқлар, аслида, қўрқоқ шахслар бўлиб, ҳар нарсадан чўчийверадилар. Улар Пайғамбар алайҳиссалом билан Маккага боришидан ҳам бош тортишди. Уларнинг ҳаммаси қирилиб кетади, деб гап тарқатишиди. Аллоҳ уларнинг гумонларини ўзларига қайтарди. Пайғамбар алайҳиссалом ва саҳобалар Аллоҳнинг нусрати ила музaffer бўлиб, фатҳга эришган ҳолларида Мадийнага қайтдилар. Шунда мунофиқлар бормаганликларига афсус надомат эълон қилишган эди, Аллоҳ уларга яна бошқа урушга қатнашишнинг имкони борлигини билдириб, «Фатҳ» сурасида оятлар туширди.

Мўминлар Аллоҳга берган аҳду паймонаринга содик қолишган эди, Аллоҳ таоло уларнинг бу садоқатларини муносиб тақдирлади. Расули Акрам алайҳиссалом билан Ҳудайбияга бир минг тўрт юз киши фақат қинга солинган қилич билан чиқишиди. Лекин вақти келиб, душман хавф солиб, уруш эҳтимоли кучайганида, жангта отланишга даъват қилингандаридан, ҳаммалари бегона юртда, ноқулай ҳолатда, қуроллари кам бўлишига қарамай, Аллоҳ, йўлида жон фидо қилишга тайёр эканликларини билдириб, Расулуллоҳ алайҳиссаломга байъат қилдилар. Шунда Аллоҳ таоло уларни ёмонлиқдан сақлаб қолди, Ўзининг улардан розилигини эълон қилди ҳамда мусулмонларга ғалабани ёр қилди.

Бу сурада Аллоҳ таолонинг Ўз бандаларига қанчалик лутф этиши қайта-қайта намоён бўлади. Маккаи Мукаррамага ибодатга – умрани адo этишга келган Расули Акрам алайҳиссалом ва саҳобаи киромларнинг йўлини мушриклар тўсдилар. Ҳолбуки, Каъба Аллоҳники, ўшангача ҳеч кимнинг йўли тўсилмаган эди. Макка мушриклари Байтуллоҳнинг зиёратига ихром кийиб келган соғниятли кишиларнинг йўлини тўсдилар. Агар Макканинг ичида заифҳол кишилар бўлмаганида, Аллоҳ таоло мусулмонларга мушриклар билан урушга рухсат берар эди ва сарқаш Макка мушрикларини уларнинг қўли билан азоблар эди. Аммо ҳалиги заифҳол кишиларга раҳим қилиб, бунга изн бермаганини ҳам Аллоҳ эслатиб ўтади. Пайғамбарнинг тушлари – ваҳий. Муҳаммад алайҳиссалом тушларида Маккаи Мукаррамага умра қилиб боргандарини кўриб, саҳобаларни умрага чорладилар, барчалари

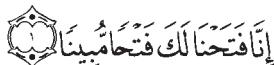
умрага отландилар. Сурада ана ўша туш ўнгидан келиб, келаси йили ҳаммалари умра қилишлари ҳам баён қилинади.

«Фатҳ» сурасида улуғ инсонлар, саҳобаи киромларнинг сифатлари келтирилади. Улар ўзаро бир-бирларига жуда раҳимдил, душманларга нисбатан эса, шиддатлидирлар, улардан қўрқмайдилар. Саҳобаларнинг сифатлари Тавротда ҳам келган, қилган ибодатларининг таъсирини юзларидан ҳам билиб олса бўлади. Уларнинг сифатлари бузилмаган Инжила ҳам келтирилганлиги зикр этилади.

Суранинг охирида Аллоҳ таоло иймон келтирган ва солих амаллар қилганларга мағфират ва улкан ажру савобларни ваъда қиласи.

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

1. Албатта Биз сенга равshan фатҳни бердик.

«Фатҳ» сўзи луғатда «очиш» маъносини англатиб, истилоҳда бирор юртни Исломга қўшишга айтилади. Мусулмонлар бирор жойга бориб, ўша ер аҳолисини хоҳ, уруш билан, хоҳ сулҳ, билан Исломга киритсалар, ўша ерни «фатҳ қилинди» дейилади.

Бу оятдаги «Фатҳ»дан мурод – Ҳудайбия сулҳи.

Сиртдан қараганда, Ҳудайбия сулҳи мусулмонлар фойдасига бўлмаганга ўхшаб кўринади. Кўплаб машаққатлар тортиб, Маккага яқинлашиб қолганда орқага қайтиб кетишни, юзаки қаралса, ҳеч қачон ғалаба деб бўлмайди. Буни саҳобаларнинг сулҳга бўлган муносабатларидан ҳам кўрса бўлади. Ҳатто, ўша ҳодиса иштирокчилари ҳам «Ҳудайбия сулҳи»ни фатҳ деб тушунмаганликлари ҳақида ривоятлар бор. Баъзи ривоятларда айтилишича, «Ҳудайбия сулҳи»нинг фатҳ эканлиги Пайғамбар алайҳиссалом баён қилиб бергунларига қадар баъзи саҳобаларга тушунарсиз бўлган.

Байҳақий қилган ривоятда Урва айтадики, Пайғамбаримиз алайҳиссалом Ҳудайбиядан қайтаётганларида саҳобалардан бири:

«Бу, фатҳ эмас. Байтуллоҳдан йўлимиз тўсилди, курбонликларимиз ҳам тўсилди, Пайғамбар алайҳиссалом ҳам Ҳудайбияда тўхтаб қолдилар», деб айтди. Бу гап Пайғамбаримизга етиб борганида, у зот алайҳиссалом:

«Бу – бўлмағур гап. Шубҳасиз, бу энг улуғ фатҳdir. Мушриклар сизни ўз юртларидан илтимос ила қайтаришди, сиздан сулҳ

сўрашди, омонлиқда бўлишга рағбат билдиришди, сизларни қанчалик ёмон кўришлари маълум эди. Аллоҳ сизларни улар устидан зафарга эриштириди, сизларни соғ-саломат, ажр-савобга эга бўлиб қайтишга муваффақ қилди. Бу – улкан фатхдир. Мен чақириб турганимга қарамасдан, қочиб қолганингиз Уҳуд кунини унутдингизми? Ҳам юқори тарафдан, ҳам паст тарафдан душман ўраб, жонингиз ҳалқумингизга келиб қолган Аҳзоб уруши кунини унутдингизми?» – дедилар. Шунда мусулмонлар:

«Аллоҳ ва унинг Расули ростгўйдирлар, у энг улуғ фатхдир, эй Аллоҳнинг Пайғамбари, биз сиз айтган нарсаларни ўйлаб кўрмабмиз», дейишди.

Ҳақиқатан, «Ҳудайбия сулҳи» улкан фатҳ бўлгани, қолаверса, кўп қиррали фатҳ бўлгани кейинчалик маълум бўлди:

1. Ҳудайбия Ислом даъвати учун фатҳ бўлди, Исломда бундан улуғроқ фатҳ бўлган эмас, дейдилар салаф уламоларимиз. Бунгача мусулмонлар қаерда бўлсалар, урушга йўлиқар эдилар. Сулҳ тузилиб, уруш тўхтагандан сўнг, одамлар бир-бирларидан амин бўлдилар. Бир-бирлари билан учрашиб, ўтиришиб, гаплашиб-тортишадиган бўлдилар. Озгина ақли бор одам бўлса, бундай суҳбатлардан кейин Исломни қабул қилас эди. «Ҳудайбия сулҳи» билан Макканинг амалий фатҳи орасида ўтган икки йил мобайнида ундан аввалги ўн тўқиз йилдагидан кўпроқ одам Исломга кирди. Маълумки, Ҳудайбияда иштирок этганларнинг сони бир минг тўрт юз эди. Икки йилдан сўнг Макка амалий фатҳ қилинганида мусулмонлардан ўн минг киши қатнашди. Уларнинг ичида Холид ибн Валид ва Амр ибн Оссга ўхшаш улкан фотих, саҳобийлар ҳам бор эдилар.

2. «Ҳудайбия сулҳи» Ислом ерларининг кенгайишига ҳам сабаб бўлди. Аввал ҳамма куч-эътибор мушрикларга қаратилган эди. Сулҳ тузилиб, уларнинг ёмонлигидан омонда бўлинганидан сўнг, яҳудийлар билан ҳисоб-китобни жойига қўйишга имкон пайдо бўлди. Пайғамбар алайҳиссалом Шом йўлидаги Хайбар номли жойдан Ислом учун доимий хавф-хатар бўлиб турган яҳудийларни чиқаришга мұяссар бўлдилар. У ерларни фатҳ қилиб, ўлжаларни фақат Ҳудайбияда иштирок этганларга бўлиб бердилар.

3. Бу сулҳ мусулмонлар билан мушриклар орасини «фатҳ қилди» – очди. Авваллари мушриклар Исломни ва мусулмонларни ҳеч тан олмас эдилар. Бундан бир йил илгари Макка мушриклари Мадийнага бостириб боришган, бу билан мусулмонларни ниҳоятда оғир аҳволга солиб қўйишган эди. Қурайш қабиласини йўлбошли деб биладиган бошқа араб қабилалари ҳам бундан қаттиқ таъсирланган эдилар. Шунинг учун ҳам, Пайғамбар алайҳиссалом умрага бирга боришга чақирганларида, улардан ҳеч ким қўшилмаган эди.

Аксинча, улар, мусулмонлар бу сафардан соғ қайтмайдилар, деб ўйлаган эдилар. Мунофиқлар эса, бундан ҳам ёмонроқ гумонларга боришган эди. Лекин Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз бошлиқ мусулмонларга нусрат берди. Сулҳ тузилиб, қурайшликлар Пайғамбар алайҳиссаломни ва ҳақ дин бўлган Исломни тан олишди. Мусулмонларни ўзларига teng деб эътироф этиб, уларга илтимос билан мурожаатда бўлишди. Ҳеч шубҳа йўқки, бу воқеа Ислом тарихидаги энг улкан фатҳ эди. Шу боисдан ҳам, бу фатҳни Қуръони Карим «равшан фатҳ» деб номлади.

4. Ушбу улуғ ҳодисадан кейин бошқа қабилалар ва жамоалар ҳам мусулмонларга ҳурмат назари билан қарай бошладилар. Уларга аввал қўшилмаган аъробийлар узр айтиб кела бошлашди. Мадийнаи Мунавварадаги мунофиқларнинг ҳам овозлари ўчиб-пасайб қолди. Турли тарафлардан араб қабилалари ўз вакилларини Пайғамбаримиз алайҳиссалом ҳузурларига юборадиган бўлди.

5. Шу билан бирга, Ҳудайбия қалбларни ва нафсларни ҳам фатҳ қилди. Кишилар Ислом учун барча фидокорликка тайёр ҳолга келдилар. Бунга дараҳт остидаги «Ризвон» байъати мисол бўла олади. Буларнинг ҳаммаси улкан ютуқ ва буюк фатҳ эди.

 لِيَغْفِرَ لَكُ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنِبٍ كَوَمَاتَأَخَرَ وَيُتَقَبَّلَ نَعْمَتُهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ حِرَاطَ مُسْتَقِيمًا

2. Аллоҳ сенинг аввал ўтган гуноҳларингни ва кейингиларини мағфират этиш, неъматини батамом қилиш ва сени тўғри йўлга бошлаш учун...

Пайғамбар алайҳиссаломга нисбат берилаётган гуноҳ бошқа одамларга нисбат бериладиган гуноҳга, албатта, ўхшамайди. Чунки, Пайғамбарлар маъсум, яъни, гуноҳ содир этмайдиган зотлардир. Ояти каримада келган гуноҳ тушунчасини Пайғамбар алайҳиссаломдан ўтган баъзи ҳолатлар, деб тушунсак, тўғри бўлади. Мисол учун, бой-зодагон мушрикларни динга даъват қилиб турган пайтларида Абдуллоҳ ибн Умму Мактум келиб савол сўрайди, шунда Пайғамбар алайҳиссалом юзларини буриштирадилар ва натижада «Абаса ва тавалла» нозил бўлади...

Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло Пайғамбаримиз алайҳиссаломни шу қадар тақдирлаганига қарамай, у зот ибодатни ўзларига шараф деб билар эдилар. Ривоятларда келишича, Пайғамбар алайҳиссолату вассалом нафл намозларини кўп ўқиб узоқ тик турганларидан оёқлари шишиб кетар экан. У кишига: «Аллоҳ, сизнинг аввалию охирги гуноҳларингизни мағфират қилган бўлса ҳам, шу ҳолатга етгунча турасизми?» — дейилганида, у зоти бобаракот:

«Шукр келтирувчи банда бўлмайманми?!» — деган эканлар.

Аллоҳ таолонинг Пайғамбаримиз Мұхаммад алайҳиссаломга ўз неъматини батамом қилиб бериши – Исломнинг дин сифатида, у зотнинг эса, Пайғамбар сифатида эътироф этилишлари ва ислом умматининг эмин-эркин яшай бошлишидир.

«Сиротал мустақийм»га – тўғри йўлга бошлиши – душман билан сулҳ, тузиб ҳам фатҳга етишиш йўлини ўргатишидир.

3. Ва Аллоҳ сенга иззатли нусрат бериши учун.

«Иzzатли» деганимиз – устидан ҳеч ким ғолиб кела олмайдиган, дегани. Яъни, Аллоҳ Пайғамбаримиз алайҳиссаломга шундай иззатли ёрдам берадики, ундан ҳеч ким ва ҳеч нарса ғолиб кела олмайди.

Юқоридаги оятларда зикр этилган улуғ илохий марҳаматлар: равшан фатҳ, аввалу охир гуноҳларнинг мағфират қилиниши, Аллоҳ неъматларининг батамом қилиб берилиши, сиротул мустақиймга ҳидоят қилиниши ва иззатли нусрат берилиши – ҳамма-ҳаммаси Ҳудайбия сулҳига боғланмоқда.

Нима сабабдан шунча нарса сулҳга боғланяпти? Негаки, Пайғамбаримиз алайҳиссалом сулҳни Байтуллоҳни улуғлаганликларидан туздилар, натижада Аллоҳ, у зотни мазкур иш билан мукофотлади.

Ўйлаб кўрсак, ўша пайтда Байтуллоҳ коғирларнинг қўлида бўлиб, улар мусулмонлар билан уруш чиқариш учун қўлларидан келган барча чораларни кўрар эдилар. Ҳатто, қирқ-эллик кишини юбориб, мусулмонлар ичида фитна чиқаришга уриниб ҳам кўришди. Лекин Пайғамбар алайҳиссалом бошчилкларида мусулмонлар сабр-чидам кўрсатиб, фитнага учмадилар, Байтуллоҳнинг ҳурматини жойига қўйдилар. Аллоҳга энг итоаткор бандалар эканликларини исботладилар. Расули Акрамнинг туялари ётиб олганида: «Буни филни ушлаган нарса ушлади», дедилар. Ҳолбуки, фил билан келган Абраҳа ва унинг одамлари Байтуллоҳни бузиш ниятида эди, Расули Акрам ва сахобаи киромлар эса, уни улуғлаб зиёрат этишга келаётган эдилар. Яна, сулҳ, куни Пайғамбар алайҳиссалом: «Менинг нафсим қўлида бўлган Зот билан қасамки, бугун Қурайш Аллоҳни улуғлаган нарсаларини эҳтиром этувчи нимани сўраса, бераман», дедилар. У зоти бобаракот Аллоҳ, субҳанаҳу ва таолога итоат этиб, сулҳга кўнганликлари учун, Аллоҳ, у кишига улуғ неъматлар ато қилди.

Шу ўрингача ўрганган оятларимиз фақат Расули Акрам алайҳиссолату вассаломнинг ўзларига хос эди. Эндиғи оятларда Аллоҳ таоло мусулмон бандаларига берган неъматларини васф қилишни бошлиайди.

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ وَلَلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

4. У, иймонларига иймон зиёда бўлиши учун мўминлар қалбига сокинликни нозил этган Зотдир. Ва осмонлару ернинг лашкари Аллоҳнидири. Ва Аллоҳ билувчи ва ҳикматли зотдир.

Худайбия ҳодисасида мўминлар қалбида ҳукм сурган ҳолатни тасаввур қилишнинг ўзи қийин. Бунинг учун улар билан бирга яшаб, ўша ҳолатларни бошдан ўтказиш зарур. Неча йиллардан бўён ўзлари учун энг севимли ва муқаддас Маккага бориш, Байтуллоҳни зиёрат қилиш баҳтидан маҳрум бўлиб юрган эдилар. Бирдан, улар учун ўзларидан ҳам азиз бўлган инсон, йўлбошчилари, Пайғамбар алайҳиссалом, тушларида саҳобалар билан умра қилиб юрганликларини кўрганликларини айтиб, уларни Байтуллоҳ зиёратига чорладилар. Улар билардиларки, Пайғамбарнинг тушлари Аллоҳдан келган ваҳий бўлади, демак, орзиқиб кутилган баҳтта эришишларига шубҳа қолмади. Минг тўрт юз киши ихром боғлаб, қурбонлик етаклаб, такбир айтиб Макка томон юрганларида, қалбларидан нималар кечди экан?! Маккага яқинлашиб қолишганида, Қурайш уларни қурол билан қарши олаётганининг хабари қалбларига қандай таъсир қилди экан?! Худайбияга жойлашиб, муқаддас Макканинг ҳиди димоқларига урилганида, қалб-ларидан нималар кечди экан?! Тўсатдан Пайғамбар алайҳиссаломнинг туялари Қасво юрмай ётиб олган, ҳамма ҳайрон, ҳамма жимиган... Ўша онда саҳобаларнинг юракларидан нималар ўтиб, қандай алғов-далғов бўлди экан?! Сўнгра, Маккага бормасдан қайтиб кетиш ҳақида гап тарқалди. Сулҳ тузиладиган бўлди. Ана ўшанда саҳобаи киромларнинг қалбларида қандай туйғулар пайдо бўлди экан?! Ҳазрати Умар ибн Хаттоб каби уларнинг ҳам қалбида афсус ва надомат тўла саволлар кечган бўлса, ажаб эмас?! Пайғамбаримиз туш кўрган эдилар-ку? Биз Аллоҳга иймон келтирган, Үнга бўйин этган мусулмонлармиз-ку? Душманимиз бўлган мушриклар ботил йўлда, илло, биз ҳақ йўлдамиз-ку? Нима учун бундай бўлиши керак, ахир?! Ва ҳоқазо саволлар, саволлар, саволлар...

Бунинг устига, сулҳ матнининг бошида улар учун дунёдаги энг маҳбуб истилоҳ «Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм»нинг ёзилмай қолиши... Қандай маънавий азоб бу! Шунингдек, бошқа ибораларда ҳам мушрик Суҳайлнинг айтгани бўлиб, Пайғамбар алайҳиссаломнинг сўзлари рад этилишига ҳеч чидаб бўлар эдими? Үндан кейин Суҳайлдаги шартлар ҳам барчаси мушрикларнинг

фойдасига эди. Айниқса, бечора Абу Жандал воқеаси... Буларнинг ҳамма-ҳаммаси қалбни ўртаб юбормайдими, алғов-далғов қилиб ташламайдими? Эҳтимол, шунинг учун ҳам, мушрик Урва ибн Масъуд ас-Сақафий гувоҳлик берганидек, Пайғамбар алайҳиссалом тупурсалар ёки таҳорат қылсалар, у кишига бўлган улкан муҳаббатидан, тупук ва таҳорат сувларини ерга туширмай илиб олиб юзларига сурадиган саҳобалар, худди ўша зот бир оздан кейин: «Энди туриб қурбонликларингизни сўйиб, соchlарингизни олдирингизлар», десалар, қимир этмай қолгандир? Ўшанда улар қандай аҳволга тушган эканлар?! Буюк авлод – саҳобалар авлоди ўзларининг шонли ҳаётларида Пайғамбар алайҳиссаломнинг амрларига ҳеч қачон бундай муносабатда бўлмаганлар. Ўша пайтда, ҳатто, Муҳаммад алайҳиссаломнинг ўзлари ҳам саҳобаларнинг қалбларига таъсир ўtkаза олмадилар. Фақат, баңдаларнинг қалбларини истаган томонга бура оловчи Акбар зот Аллоҳ таолонинг Ўзигина саҳобаларнинг қалбларига сокинлик солиши мумкин эди. Ва шундай бўлди ҳам. Аллоҳ қалбларига сокинлик туширгач, улар хотиржам, тинч-омон ортларига қайтдилар ва улкан саодатга эришдилар.

Албатта, бу илоҳий қўлловни ўзлари кўриб, бошларидан ўтказган мусулмонларнинг иймонлари янада зиёда бўлади. Чунки, қизиқ-қонлик ва эҳтиросга берилиш бир нарса, сокинлик, хотиржамлик бошқа нарса. Агар ўша пайтда Аллоҳ хоҳласа, фалаба, нусрат бериши ҳам мумкин эди. Зоро, оятда келганидек, «Осмонлару ернинг лашкарлари Аллоҳникидир», йўз лашкарларидан баъзи бирларига буюриб қўйса, мушрикларга қарши қирон келтириб, мусулмонлар болиб бўлган ҳолда бемалол умра ибодатини адо этиб қайтардилар. Лекин «Аллоҳ билувчи ва ҳикматли зотдир». Ҳамма нарсани энг дақиқ жиҳатларигача билади ва ҳикмати бутун борлиқни ихота қилган бўлиб, ҳар нарсани ҳикмат билан қиласди. Ҳозир мусулмонларнинг сулҳ тузиб қайтишларини ирода қилди, демак, шунинг ўзи айни ҳикматдир.

Бу муносабат билан Аллоҳнинг мусулмонларга берган неъматлари иймонларининг зиёда бўлишигина эмас. Балки бошқа мукофотлар ҳам бор:

لَيَدْخُلَ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمَنَاتُ جَنَّتٍ تَبَرِّى مِنْ تَحْنَّهَا الْأَنْهَرُ خَلِيلُنَّ فِيهَا وَيُكَفَّرُ عَنْهُمْ
سَيِّئَاتِهِمْ وَكَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا

5. Мўминлар ва мўминаларни тагларидан анҳорлар оқиб турган жаннатларга мангу киритиш учун ва уларнинг гуноҳларини ювиш учун. Ва бу, Аллоҳнинг ҳузурида катта ютуқдир.

Демак, Аллоҳ, Ўз илми ва ҳикмати ила мўминларнинг қалбига сокинлик солиши иймонларининг зиёдалиги туфайли уларни дарахтлари остидан анҳорлар оқиб турган жаннатта киритиш учун экан, гуноҳларини ювиш учун экан. Бу эса,

«Аллоҳнинг ҳузурида катта ютуқдир».

Оятда эркакларнинг алоҳида, аёлларнинг алоҳида зикр қилиниши ўзгача маъно касб этади. Яъни, жаннат ва унинг неъматлари фақат эркаклар учун ёки фақат аёллар учун эмас, балки ҳамма учундир. Ўша жаннатта етишиш учун ҳамма баробар ҳаракат қилиши лозим.

Бўлиб ўтган Худайбия ҳодисасининг яна бошқа ҳикматлари ҳам бор экан. Ўшалардан баъзилари қўйидағи ояtlарда баён қилинади:

وَيُعِذِّبُ الْمُنَفِّقِينَ وَالْمُتَفَقَّدِينَ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشَرِّكَاتِ الظَّاهِرَاتِ بِاللَّهِ ظَبْرُ السَّوْءِ
عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَغَضْبَ اللَّهِ عَلَيْهِمْ وَلَعْنَهُمْ وَأَعْذَلُهُمْ جَهَنَّمْ وَسَاءَتْ مَصِيرًا

6. Аллоҳ тўғрисида ёмон гумон қилувчи мунофиқ ва мунофиқалар, мушрик ва мушрикаларни азоблаш учун... Уларни ёмонлик ўраб олсин. Уларга Аллоҳ ғазаб қилди, уларни лаънатлади ва уларга жаҳаннами тайёрлаб қўйди. Ва нақадар ёмон жой у!

Аллоҳ, таоло мусулмонларнинг иймонларини зиёда қилиш учун Ўз ҳикмати ва илми ила уларнинг қалбига сокинлик солиб, Худайбия сулҳини тузиб қайтиб келишларини ирова қилганлигининг ҳикматларидан яна бири –

«Аллоҳ тўғрисида ёмон гумон қилувчи мунофиқ ва мунофиқалар, мушрик ва мушрикаларни азоблаш учун» экан.

Чунки, бу ҳодиса давомида мунофиқ ва мунофиқаларнинг нифоқлари янада ошкор бўлди. Дилларидағи Исломга бўлган душманликлари яна ҳам очиқ юзага чиқди. Мушрик ва мушрикалар эса, инсоният тарихида мисли кўрилмаган катта гуноҳ содир этдилар – Байтуллоҳни беҳурмат қилдилар. Соғ ният ила зиёрат қилгани келаётганларнинг йўлини тўсиб, уларнинг Аллоҳга ибодат қилишларига қарши чиқдилар. Албатта, улар шу ва шунга ўхшаш бошқа гуноҳлари учун Аллоҳнинг азобига лойиқдирлар. Айни чоғда, мунофиқлар билан мушриклар бир нарсада,

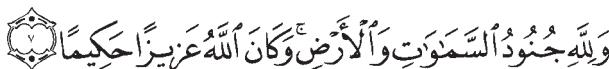
«Аллоҳ тўғрисида ёмон гумон қилувчи»ликда ҳамжиҳат эдилар. Бунинг сабаби, албатта, иймонсизликларидаидир, Аллоҳга қалблари боғлиқ эмаслигидадир.

Мўмин киши, қалби доимо Аллоҳ таолога боғлиқ бўлганлиги учун, доимо Ундан яхшилик кутади. Хурсандчилик пайтида ҳам, хафачилик пайтида ҳам: «Аллоҳим Ўзи меҳрибон, менга яхшиликни раво кўраяпти», деган ишонч билан яшайди.

Аллоҳ хусусида ёмон гумон қилувчиларнинг ўзига оятда дуоибад қилинмоқда:

«Уларни ёмонлик ўраб олсин».

Оятда «Доиратус-савъи» дейилган. Бунинг айни маъноси – уларга ёмонлик доираси бўлсин, ёмонлик уларни доира шаклида ўраб олсин, деганидир. Яъни, бошлари ёмонлиқдан чиқмасин. Бунинг устига, Аллоҳнинг фазаби, лаънати ва Аллоҳ тайёрлаб қўйган жаҳннам, ҳақиқатан катта бадбаҳтлик эмасми?!

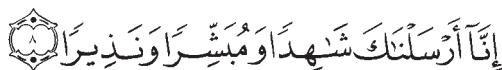
7. Осмонлару ернинг лашкарлари Аллоҳникидир. Ва Аллоҳ иззатли ва ҳикматли зотдир.

Тўртинчи оятда ҳам Аллоҳнинг лашкарлари ҳақида сўз кетиб, оят «Аллоҳ билимли ва ҳикматли зотдир», деб тугалланган эди. Бу оятда эса,

«Аллоҳ иззатли ва ҳикматли зотдир», деб айтилмоқда.

Чунки, аввалги оятда сўз тадбир ва тасарруф ҳақида кетган эди, шунинг учун илм ва ҳикмат зикр қилинди. Бу оятда эса, сўз қаҳр, фазаб ва ғалаба ҳақида кетаяпти, шунинг учун иззат ва ҳикмат зикр этилмоқда. Ҳақиқатан, Аллоҳ азийз (ғолиб), ҳаммадан устун зотдир. Лекин иззатини ҳам ҳикмат билан ишлатади.

Келаси оятларда Пайғамбар алайҳиссаломнинг вазифалари ва мўминларнинг бурчлари баён қилинади:

8. Албатта, Биз сени гувоҳлик берувчи, хушхабар элтувчи ва огоҳлантирувчи қилиб юбордик.

Ушбу оятда Пайғамбар алайҳиссаломнинг вазифалари санаб ўтилмоқда:

Аввало, у киши **«гувоҳлик берувчи»**дирлар. Қиёмат куни Аллоҳнинг ҳузурида гувоҳлик бериб, башариятга Пайғамбар қилиб юборилганликлари, етказиш керак бўлган нарсаларни етказганлари, кишилар у зотни қандай кутиб олганликлари, баъзилар мўмин, бошқалар коғир ва яна бирлари мунофиқ бўлганликларини айтиб берадилар. Тўғри ва ҳақиқий гувоҳлик келтирадилар.

Шу билан бирга, у киши «**хушхабар элтувчи**» ҳамдирлар.

Ул зот алайҳиссалом мўмин кишиларга хайр, барака, баҳтсаодат, мағфират, Аллоҳнинг розилиги ва жаннат каби яхшиликларнинг хушхабарини етказадилар.

Пайғамбар алайҳиссаломнинг вазифаларидан яна бири – коғифир, муноғиқ ва гуноҳкорларни баҳтсизлик, юзи қоралиқдан, жаҳннам азобларидан огоҳлантиргувчиликдир.

Ушбу оятда Пайғамбар алайҳиссаломнинг вазифаларини санаб ўтиш у зотнинг ўзларига бевосита хитоб қилиб баён этилади. Келаси оятда эса, хитоб мўмин-мусулмон бандаларга қаратилиб, Пайғамбар юборищдан кўзда тутилган баъзи мақсадлар зикр қилинади.

Эй мўминлар, Пайғамбар юборишими:

لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْزِزُوهُ وَتَوَفَّرُوهُ وَتَسْبِحُوهُ كَرَةً وَأَصْلَابًا

9. Аллоҳга ва Унинг Расулига иймон келтиришингиз, Уни (динни) қўллаб қувватлашингиз, улуғлашингиз ҳамда Унга эртаю кеч тасбих айтишингиз учундир.

Ҳақиқатан ҳам, Пайғамбар алайҳиссаломнинг биринчи ишлари Аллоҳга иймон келтиришга даъват қилиш бўлган. Кимки, Аллоҳга ва Унинг Расулига иймон келтирган бўлса, унинг дастлабки вазифаси Аллоҳнинг дини бўлмиш Исломни қўллаб-қувватлаш бўлган. Бу иш Исломнинг дастлабки босқичида Пайғамбар соллаҳо алаиҳи васалламни қўллаб-қувватлаш орқали бўлган.

Шунингдек, мўминларнинг бурчларидан бири Аллоҳни ва Унинг Расулини улуғлаш санаалган.

Эртаю кеч тасбих, айтиш – поклаб ёд этиш эса, фақат Аллоҳгагина хосдир. Пайғамбар алайҳиссаломга тасбих айтиш йўқ. Зетан, у зотнинг ўзлари ҳам доимо Аллоҳни поклаб тасбих айтиб юрганлар.

Ушбу ояллар Ҳудайбия сулҳидан оддин вужудга келган қалтис ва қийин вазиятда, Ислом дини учун Пайғамбар алайҳиссалом атрофида бирлашиб, у кишини улуғлаб, у кишини қўллаб-қувватлаш пайти эканидан, мусулмонларни бу ишга тарғиб қилиш маъносида келди.

Келаси оялларда бу амрларга қандай амал қилингани баён этилади.

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَكَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ تَكَثَّرَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

10. Албатта, сенга байъат қилаётганлар фақат Аллоҳнинг Ўзига байъат қилмоқдалар. Аллоҳнинг қўли уларнинг қўллари устида-

дир. Ким (байъатни) бузса, ўзига қарши бузади, холос ва ким Аллоҳга қилган аҳдига вафо қилса, унга тезда улкан ажр берилур.

Мушриклар ҳазрати Усмонни ўддиришибди, деган миш-миш тарқалгандан сўнг, Пайғамбар алайҳиссалом саҳобаи киромларни байъат қилишга чақирган эдилар. Ўша пайтда Расули Акрам алайҳиссалом хурмо дараҳти остида ўтирган бўлганлари учун ҳам бу қунни «шажара (дараҳт) куни» деб, байъатни эса «дараҳт остидаги байъат», деб ҳам аталган. Саҳобалардан Маъқал ибн Ясар розияллоҳу анҳу: «Дараҳт куни» Пайғамбар алайҳиссалом одамларнинг байъатини қабул қилар эдилар, мен эса у кишининг бошларида бир шохни кўтариб турар эдим, ўшанда бир минг тўрт юз киши эдик», деганлар. Биринчи бўлиб, Абу Синон ал-Асадий исмли саҳобий байъат қилганлар. Яъни, ҳар бир саҳобий Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг қўллари ни тутиб туриб, уруш бўлиб қолса, қочиб кетмаслик, дин йўлида жон фидо қилишга аҳду паймон берган. Ушбу ҳолатни Қуръони Карим ўзига хос услубда тавсиф қилмоқда. Пайғамбар алайҳиссаломга қўл берип, аҳду паймон қилишни Аллоҳ, таолога аҳду паймон қилиш – байъат қилишдан ўзга нарса эмас, деб тушунтироқмоқда. Яъни, мабодо, Пайғамбар алайҳиссаломнинг шахслари ғойиб бўлиб қолса ҳам, Аллоҳ, ғойиб бўлмайди, аҳд аҳдлигича қолади. Иккинчидан, бу берилган байъат оддий байъат эмас, балки, Аллоҳ таолонинг ўзига берилган улуғ байъатdir. Бас, шундай экан, бунга алоҳида эътибор билан қараш керак. ким бу байъатни бузса, оддий байъатни бузган бўлмайди, балки Аллоҳга берган аҳдни бузган бўлиб, ўз зарарига улкан иш қилган бўлади. Албатта, бу байъатнинг бузилишидан Аллоҳ, таоло зарар кўрмайди. Чунки, У беҳожат зот. Заарарнинг барчаси байъатни бузган бандага бўлади. У банда Аллоҳнинг ғазабига ва иқобига учрайди. Аллоҳ таоло бандалари орасидан вафо аҳлларини яхши кўради. Шунинг учун ҳам, оятнинг охираида:

«... ким Аллоҳга берган аҳдига вафо қилса, унга тезда улкан ажр берилур», дейилмоқда.

Байъат Ислом уммати ҳаётида катта аҳамиятта молик амал ҳисобланишини ушбу оятдан билиб олсак бўлади. Байъат ҳақиқий омил сифатида қадрланган пайтлари доимо мусулмонларга зафар ёр бўлган.

Мазкур оятларда байъат ҳақида, унга вафо қилиш ёки уни бузиш ҳақида сўз юритилар эди. Эндиғи оядда эса, умуман оммавий сафарбарлиқдан қочган, мусулмонлар учун керакли ишдан бош торт-ган кишилар ҳақида гап боради.

Эй Пайғамбар!

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخْلَفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلتُنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَأَسْتَغْفِرُ لَنَا يَقُولُونَ
بِالسَّيْنَتِهِمْ مَا لِيَسْ فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ يَمِلِكُ لَكُمْ إِنَّ اللَّهَ شَيْئًا إِنَّ أَرَادَكُمْ ضَرًا أَوْ أَرَادَكُمْ نَفْعًا
بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَيْرًا

11. Ортда қолган аъробийлар сенга, молимиз ва аҳлимиз бизни машғул қилди, бизга истиғфор айт, дейишар. Улар қалбларида йўқ нарсани тиллари ила айтурлар. Сен: «Агар Аллоҳ сизга зарарни ирода қилса ёки сизга манфаатни ирода қилса, ким сизларни Аллоҳдан (келадиган) бирор нарсадан (тўсишга) молик бўладир? Таъкидки, Аллоҳ қилган амалларингиздан хабардордир», деб айт.

Маълумки, Пайғамбаримиз Мұҳаммад алайҳиссалом Қурайшнинг душманлик қилганини эшитиб, умумий сафарбарлик эълон қилганларида, баъзи иймони заифлар ортда қолиб, унда қатнашмаган эдилар. Ортда қолганлар ичида аъробийлар – сахрова яшовчи кўчманчи араблар, жумладан, Фифор, Музайна, Ашжоъ, Аслам ва бошқа қабилалар бор эди.

Улар, аслида, кўрққанлари учун, «Қурайш яқинда Мұҳаммадни Мадийнада Уҳуд урушида мағлуб қилди, энди Мұҳаммад уларнинг юртига бориб нима қила олар эди», дея қўшилмаган эдилар. Аммо, Аллоҳ таолонинг ёрдами билан бу гал иш яхшилик билан тугаб, мусулмонларга зафар ёр бўлиб қайтганларида, иймони заиф хоинлар Пайғамбар алайҳиссалом ҳузурларига келиб, узр айта бошладилар. «Бизни молу мулкимиз ва аҳли аёлимиз машғул қилиб қолди, яъни, шуларни деб бора олмадик, узр, биз гуноҳкормиз, бизга истиғфор айтинг (яъни, Аллоҳдан гуноҳимизни сўраб беринг), дейишди. Аслида эса, ундай бўлмай, аксинча:

«Улар қалбларида йўқ нарсани тиллари ила айтурлар».

Улар, Мұҳаммадга қўшилиб борсак-да, у енгилиб қолса, бизга зарар етади, деган фикр билан ортда қолган эдилар. Шунинг учун ҳам, оятда ушбу маънога ишора қилиниб:

«Агар Аллоҳ сизга зарарни ирода қилса ёки сизга манфаатни ирода қилса, ким сизларни Аллоҳдан (келадиган) бирор нарсадан (тўсишга) молик бўладир?» – дейилаяпти.

Ортда қолганлар иймонлари заиф бўлганидан шундай нотўғри фикрга борганлар. Уларнинг бу ҳолларини келаси оят баён қиласи:

بَلْ ظَنَنتُمْ أَنَّ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَيْكُمْ أَهْلِهِمْ أَبَدًا وَزُبِّرَ ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ
وَظَنَنتُمْ ظَرَبَ السَّوْعَ وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُبُورًا

12. Балки сизлар, Расул ва мўминлар абадий ўз аҳлларига қайтиб келмаслар, деб гумон қилдингиз ва бу нарса қалбингизда зийнатланди, ёмон гумон қилдингиз ва ёмон қавм бўлдингиз.

Демак, иймони заифларга молу дунё ва аҳли аёлининг машғул этгани бир баҳона экан. Улар, аслида, Макка мушрикларини енгиш қийин, Мухаммад ва унга эргашганлар бу сафарги жангда қирилиб битадилар, деб гумон қилганлар. Шундай бўлади, деб ишонгандар. Бу эса — ёмон гумон, ёмон гумон қилган қавм ҳам ёмон қавм бўлади. Биз «ёмон қавм» деб таржима қилаётган ибора ояти каримада «қавман буро» деб келган. «Бур» сўзи «ҳаётсиз», «унумсиз», «самарасиз» маъноларини англатади. Ҳақиқатан, ёмон гумон қилгувчилар шундай оқибатга ло-ийқидирлар. Одамлар кўпинча сонга, қувватга, туттган мақомига қараб ҳукм чиқаришади. Асосий мезонни — иймонни эсдан чиқариб қўйишади. Шунинг учун ҳам, кейинги оятларда ҳақиқий ғалаба омили бўлган иймон, Аллоҳнинг мағфирати ва раҳмати эслатилади:

وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِكُفَّارِنَ سَعِيرًا

13. Ва ким Аллоҳга ва Унинг Расулига иймон келтирмаса, албатта, Биз кофиirlарга дўзахни тайёрлаганмиз.

Демак, иймон бўлмаса, бошқа ҳамма нарса бекор, жумладан, ортда қолганлар узр қилиб келтираётган молу дунё, аҳли аёл ҳам бефойда. Ушбу бефойда нарсаларни деб, умумий сафарбарлиқдан қолиш нақадар аҳмоқлик ва нақадар гуноҳ!

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَعِذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَكَانَ اللَّهُ عَفُورًا رَّحِيمًا

14. Осмонлару ернинг мулки Аллоҳнидири. Кимни хоҳласа, мағфират қиласар ва кимни хоҳласа азоблар. Ва Аллоҳ кечирувчи, раҳимли зотdir.

Ҳамиша Аллоҳнинг йўлидан юриб, Унинг айтганини қилмоқ даркор. Фақат Ундангина гуноҳларини кечиришини сўраб, раҳматидан умидвор бўлиш зарур.

سَيِّقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا أَنْطَلَقْتُمُ إِلَى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَ نَانِتِعَكُمْ يُرِيدُونَ
أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَمَ اللَّهِ قُلْ لَنْ تَتَبَعُونَا كَذَلِكُمْ فَالَّهُ مِنْ قَبْلٍ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَا

بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا

15. Ўлжалар томон, уларни олиш учун юрганингизда ортда қолганлар: «Қўйиб беринг, биз ҳам сизга эргашурмиз», дейишар. Аллоҳнинг каломини ўзгартиromoқчи бўлишар. Айт: «Ҳеч ҳеч бизга эргашмайсиз, ушбуни Аллоҳ аввал айтган». Улар: «Балки, ҳасад қилаётгандирсизлар», дейишар. Йўқ, улар озгина нарсадан бошқа нарсани англамаслар.

Бу ояти қаримада умумий сафарбарликдан четда қолганларнинг ҳақиқий башараси янада очиб ташланмоқда. Ҳозир турли баҳоналар топиб ортда қолаётгандирсизлар билан, агар сиз мўминларга Аллоҳ зафар бериб, душманни енгиб, ундан қўлга тушган:

«Ўлжалар томон, уларни олиш учун юрганингизда...» ортда қолганлар молу дунёга ўчлик билан:

«Қўйиб беринг, биз ҳам сизга эргашурмиз», дейишади. Яъни, сиз билан жиҳодга, қийин сафарга борамиз, дейишади. Чунки, уларнинг ўлжа олишга кўзлари етиб қолди. Агар аввалгига ўхшаб ёмон гумонга борсалар, бундай қилишмас эди. Улар бу ишлари билан Аллоҳнинг каломини ўзгартиromoқчи бўлишади. Аллоҳ ўлжалли фазотта ҳақиқий мўминларнинг боришини хоҳлаган эди, улар эса, Аллоҳнинг хоҳишига қарши, мўминларга эргашиб боришимоқчи. Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбариға хитоб қилиб, ортда қолганларни қайтаришга,

«Ҳеч бизга эргашмайсиз, ушбуни Аллоҳ аввал айтган», дейишга буюрмоқда.

Ортда қолганларнинг эса, нафслари бузук, ҳар бир нарсани ўзларича тушунадилар, Пайғамбар алайҳиссалом уларга Аллоҳнинг каломини етказсалар ҳам:

«Улар: «Балки, бизга ҳасад қилаётгандирсизлар», дейишар».

Ўзларининг ёмонлиги туфайли ўлжа томон мўминларга эргашишдан манъ қилинишларини ҳасаддан, деб тушунадилар. Аслида эса, улар бир нарсани англаб етмайдиган, англаса ҳам жуда озанглайдиган кишилардир. Улар қийинчилик тортмай, Аллоҳнинг йўлида бирор нарса қилмай туриб, Унинг фазлидан баҳраманд бўлишга шошилишади. Аллоҳ эса, Ўзининг йўлида машаққат чеккан, хавфу хатарга тик борган бандаларга фазлу карам кўрсатади, жумладан, оятда зикр қилинган ўлжаларни раво кўради.

Ушбу маънони янада таъкидлаш учун кейинги оятда Аллоҳ Ўз Пайғамбариға амр қилиб, ортда қолганларга яна бир синов бўлишини, агар синовдан яхши ўтсалар, ажр олишларини, ўта олмасалар, охирги имтиҳондан ҳам ўтмаган ҳисобланишларини тушунтиришни буюрмоқда:

Эй Пайғамбар!

قُل لِّمُخْلَفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتَدْعُونَ إِلَى قَوْمٍ أُولَئِيْ بَأْسٍ شَدِيدٍ نُفَثِّلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِنْ
 تُطِيعُوا يُؤْتَكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِنْ تَتَوَلُوا كَمَا تَوَلَّتُمْ مِنْ قَبْلٍ يُعَذِّبُكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

16. Ортда қолган аъробийларга: «Катта кучга эга қавмга (қарши) чақирилурсиз, улар мусулмон бўлгунларича урушасиз. Агар итоат қилсангиз, Аллоҳ сизга яхши ажр берур. Ва агар яна аввал қочга-нингиздек, ортга қочсангиз, аламли азоб ила азоблар», деб айт.

Бу оятда кишиларнинг бузуқ нафсларини қандай тарбия қилиш зарурлиги кўрсатилмоқда. Аъробийлар нафслари бузуқлиги сабабли оммавий сафарлардан панада қолдилар, нафслари бузуқлиги туфайли ўлжаси тайин ва мўл жиҳодга бормоқчи бўлдилар ва яна нафслари бузуқлиги боис Пайғамбар алайҳиссаломнинг қайтаришларини ҳасаддан, деб талқин этишиди. Шунинг учун, узилкесил равишда уларнинг ишларини бир ёқлик қилиш мақсадида, уларга шундай таклиф қилинди:

«Катта кучга эга қавмга (қарши) чақирилурсиз, улар мусулмон бўлгунларича урушарсиз. Агар итоат қилсангиз, Аллоҳ сизга яхши ажр берур. Ва агар яна аввал қочганингиздек, ортга қочсангиз, аламли азоб ила азоблар...»

Яъни, кучли, шиддатли қавмга қарши урушга даъват қилинасизлар, улар мусулмон бўлгунларига қадар уруш қилишингиз керак. Фармонга итоат қилиб, буйруқни бажарсангиз, яхшилар сафидан ўрин оласиз, яхши ажрларга эга бўласиз. Аммо, аввали сафаргидек, ортингизга қараб қочсангиз, Аллоҳ сизни аламли азоб ила азоблайди.

Ха, осон пайтда олдинга тушиб ўзини кўрсатишга ҳамма ҳам ошиқаверади. Ҳақиқий мўмин қийинчиллик пайтида ҳам ўзидан, молидан, жонидан, аҳли аёлидан кечиб, Аллоҳнинг амрларини ба-жаришда синалади.

Мазкур кишилар ичида ҳақиқий узрлilари ҳам бор. Улар ҳақиқидаги ҳукмни кейинги оят баён қиласиди:

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
 يُدْخِلُهُ جَنَّتٍ تَحْرِي منْ تَحْتِهَا الْأَنْهَرُ وَمَنْ يَتَوَلَّ بَعْدَهُ عَذَابًا أَلِيمًا

17. Кўрга қийинчиллик йўқ, чўлоқقا ҳам қийинчиллик йўқ. Хаста кишига ҳам қийинчиллик йўқ. Ким Аллоҳга ва Унинг Расулига итоат қилса, уни остидан сувлар оқиб турган жаннатларга киритилади. Ким юз ўгирса, аламли азоб ила азоблар.

Аллоҳ таоло Ўз бандаларига меҳрибон. Уларни тоқатларидан ташқари ишларга буюрмайди. Бинобарин, кўр, чўлоқ ва bemor кишиларнинг узрлари ўзлари билан, улар оммавий сафарбарликка, жиҳодга, душманлар билан урушга даъват қилинмайди. Бу ҳолатда гап итоат устида кетмоқда, шунинг учун ҳам, ким амрга итоат қисса, жаннатта эришади. Итоатсизлар эса, аламли азобларга дучор бўлишади.

Кейинги оятларда Пайғамбар алайҳиссаломнинг даъватларига «лаббай» дея бор нарсаларидан кечиб чиқсан, оғир ҳолатда ҳам ўзларини йўқотмай, Ҳудайбияда, дараҳт остида у кишига байъат қилган мўминлар тавсифланадилар.

﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يَأْتُونَكُمْ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلَمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ لَهُمْ سَكِينَةً عَلَيْهِمْ وَأَثْبَتَهُمْ فَتَحَاقِرِيَّةً﴾

18. Батаҳқиқ, Аллоҳ мўминлардан дараҳт остида сенга байъат қилаётгандарида рози бўлди. Бас, уларнинг қалбларидағини билди, уларга сокинликни туширди ва яқин фатҳ или мукофотлади.

Бу ояти каримада васф қилинган ҳолат ҳар бир мўмин учун улуғ баҳт ва саодатнинг сўнгги нуқтаси ҳисобланади. Чунки, мўмин кишининг ягона олиймақом орзуси – Аллоҳнинг розилигига эришишдир. Бу оядда эса Аллоҳ таолонинг Ўзи Ҳудайбияда Пайғамбар алайҳиссаломга байъат қилган бир минг тўрт юз саҳобаи киромлардан рози эканлигини эълон қилиб турибди. Бу эълон қиёмат кунигача ибодат, тиловат бўлиб туриши таъминланган. Шунинг учун ҳам, мазкур байъатнинг бир номи «Байъатир-Ризвон» – «розилик байъати»дир.

Имом Муслим ривоят қилган ҳадиси шарифда Пайғамбаримиз Мұхаммад алайҳиссалом, дараҳт остида байъат қилганлардан бирортаси дўзахга кирмайдилар, деганлар.

Бошқа бир ҳадисда эса, Пайғамбар алайҳиссалом ҳазрати Жобир розияллоҳу анҳуга ва «Байъатир-Ризвон»да иштирок этган бошқа саҳобийларга қарата: «Сизлар ер юзидағи энг яхши одамларсиз», деганлар.

Шунга биноан, ҳар бир мусулмон мазкур баҳтиёр шахсларни севиши, ҳурматлаши ва эъзозлаши лозимдир.

Мазкур оядда Аллоҳ, таоло байъат қилган мўминлардан розилиги хабарини етказиш билан бирга, уларнинг қалбларидағи нарсанни ҳам билганини таъкидламоқда. Албатта, мўминлар қалбида Аллоҳнинг ва Унинг Расулиниңг муҳаббати, Ислом динига бўлган файрат, байъатта содиқлик ва бошқа фидокорликлар борлигини

Аллоҳнинг Ўзи яхши билган. Шу билан бирга, ҳакийм сифатли Аллоҳ, айнан ўша пайтда мўминлар қалбига сокинлик, хотиржамлик солди. Бўлмаса, суранинг тафсири муқаддимасида келганидек, Пайғамбар алайҳиссаломга итоат қиласликкача бориб қолишлари мумкин эди.

Аллоҳ, таоло уларга «яқин фатҳ»ни мукофот қилиб берди. Ҳудайбиядан сўнг тезда бутун дунёни фатҳ қилиш бошланди. Икки ойдан кўп вақт ўтмай, биринчи энг муҳим фатҳлардан Хайбар фатҳи бўлди. Ундан кейин эса, фатҳлар кетма-кет содир бўлаверди.

وَمَعَانِمَ كَثِيرَةٍ يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا

19. Ва кўпгина ўлжаларни ҳам олурлар. Ва Аллоҳ азийз ва ҳакийм зотдир.

Фатҳларда, албатта, ўлжалар ҳам қўлга тушади. Уларни жиҳодда қатнашган мўминлар олиши таъкидлаб айтилмоқда. Оятнинг охирида эса, бу айтилган ишларни юзага келтириш Ўзига ҳеч нарса эмаслигини таъкидлаш учун азийз ва ҳакийм сифатини эслатмоқда. Мазкур оятларда Расули Акрам алайҳиссаломга мўминлар ҳақида хитоб қиласидан сўнг, Аллоҳ, таоло энди сўзни бевосита мўминларнинг ўзларига қаратади.

وَعَدَكُمُ اللَّهُ مَعَانِمَ كَثِيرَةٍ تَأْخُذُونَهَا فَعَجَلَ لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ
وَلَتَكُونَ إِلَيْهَا لِمُؤْمِنٍ وَبِهَدِيَّكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا

20. Аллоҳ сизларга кўпгина ўлжаларни ваъда қилди. Уларни олурсизлар, бунисини сизга тезлатиб берди, (ўтган воқеа) мўминларга ибрат бўлиши учун ва сизларни сиротул мустақиймга бошлиш учун одамларнинг қўлини сиздан тўсди.

Бу оятда Аллоҳ, таоло мўминларга суюнчли ваъда қилиб, келаҗакда олинадиган кўпгина ўлжаларнинг хабарини бермоқда. Ҳақиқатан, Ҳудайбияда қатнашган зотлар кейин ер юзида кўплаб фатҳларни кўрдилар ва мўл ўлжалар олдилар.

Ояти каримада

«Бунисини сизга тезлатиб берди» деганда Ҳудайбия назарда тутилган. Чунки, Ҳудайбия ҳам фатҳ ва ҳам ўлжа ҳисобланган. Унинг фатҳ эканлиги юқорида батафсил айтиб ўтилди. Бу ердаги ўлжа эса, маънавий ютуқлар маъносидадир.

«Одамларнинг қўлини сиздан тўсди» ифодасининг маъноси шуки, Қурайш мушриклари сизларга қарши уруш қилмоқчи эди-

лар, Аллоҳ уларнинг кўнглига сулҳни солиб, қўлларини мусулмонларга зарар беришдан тўсди. Ҳудайбияда бўлиб ўтган воқеа

«Мўминларга ибрат бўлиши учун...»

Яъни, бу воқеада жуда кўп ибратлар содир бўлди. Жумладан, аввалда сулҳга рози бўлмай, уни ёқтиргадилар. Лекин Аллоҳга ва Унинг Расулига итоат қилганликлари туфайли иш яхшилик билан тугади. Мўминлар итоаткор бўлганликлари, иймонларида содик, қолганликлари, Аллоҳнинг амрига сўзсиз бўйсунгандиклари мукофотига Аллоҳ таоло уларни сиротул мустақиймга ҳидоят қилди.

Кейинги оятда бундан бошқа яна яхшиликларни ҳам ваъда қилиб, унга мўминлар куч-кувват ишлатмасдан, саъй-ҳаракат қилмасдан ҳам эришишларини эслатмоқда.

وَأَخْرَى لَمْ تَقْدِرُ رُوًأْ عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا

21. Ва сизлар қодир бўлмаган бошқасини ҳам (ваъда қилди). Уни Аллоҳ иҳота қилган ва Аллоҳ ҳар бир нарсага қодир зотдир.

«Бошқа» фатҳ борасида тафсир уламолари турли таъвиyllар қилганлар. Жумладан, «бошқасини ҳам» деганда Хайбар фатҳи, Макка фатҳи ва яна бошқа фатҳларни назарда тутилган, деб ҳам айтишган. Лекин оятларнинг умумий маънолари, кейинги воқеалар, фатҳларнинг жараёни синчилаб кузатилса, гап Макка фатҳи устида бораётгани қувватлироқ бўлиб чиқади. Чунки, Ҳудайбиядан кейин мусулмонлар куч-кувват ишлатмасдан, аҳолининг ёрдами ила эришган энг катта фатҳ Макка фатҳи эди. Уни шу тарзда амалга оширишга фақат Аллоҳ таологина қодирдир.

Демак, Ҳудайбиядан сулҳ туфайли ўлжасиз қайтган мўминларга Аллоҳ таоло ўлжанинг ваъдасини берди, кейинроқ эса, ўзлари қодир бўлмаган «бошқасини» ҳам ваъда қилди. Бундан, агар Ҳудайбияда сулҳ ўрнига уруш бўлганида, нима бўлар эди, деган савол чиқади. Бу саволнинг жавоби кейинги оятда берилади. Шу билан бирга, Ҳудайбияда мўминлар заиф-у, мушриклар қучли бўлгани сабабидан сулҳ тузилмагани, балки бунинг тагида бошқа ҳикматлар борлиги уқтирилади.

وَلَوْ قَاتَلُوكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا الْأَدْبَرَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَكُمْ وَلَيَأْتِيَ أَنَصِيرًا

22. Агар кофиirlар сизлар билан урушганларида, орқага қараб қочар эдилар, сўнgra ўзларига валий ҳам, нусрат бергувчи ҳам топмасдилар.

Дарҳақиқат, мўминлар ҳақиқий мўмин бўлсалар, кофиirlар доимо улардан енгиладилар, улар билан тўқнашганда ортга қараб қочадилар. Мўминларга доимо Аллоҳ таолонинг Ўзи валий ва нусрат бергувчи бўлиб турган бир пайтда, кофиirlарнинг бундай валийси ва нусрат бергувчиси бўлмайди. Чунки, бу нарса:

سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَقَ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ إِلَيْهَا أُلَّا هُنَّ بَدَّيْلًا

23. Аллоҳнинг аввалдан келаётган суннатидир. Ва Аллоҳнинг суннатини ҳеч ўзгартира олмассан.

Шундай қилиб, Аллоҳ таоло мўминларнинг фалабасини ва кофиirlарнинг мағлубиятини Ўз суннатига боғлаб қўймоқда. Ҳақиқатан ҳам, иймон қуфрдан, мўминлар кофиirlардан доимо устун келадилар. Зафар доимо мўминларга ёр бўлади. Тўғри, зафар кечикиши, ортга сурилиши ёки вақтинчалик мағлубиятлар бўлиши мумкин. Бу ҳоллар мўминларнинг шахсларидағи камчиликлари, гоҳо иймон тақозоси даражасида юрмасликлари, маълум даврларда ҳатто ақийдан чекиниб, хурофоту бидъатларга берилишлари, хуллас, жаҳолатга ботишлари сабабли ва яна Аллоҳнинг Ўзи биладиган бошқа ҳикматлар туфайли рўй беради. Мўминларнинг кофиirlар устидан фалаба қилишлари Аллоҳнинг ҳеч ўзгартириб бўлмайдиган суннати бўлганидан кейин, мўминлар кўнгилни тўқ қилиб, ҳаракатни кучайтиришлари лозим. Келаси оятда Аллоҳ таоло мўминларга Ҳудайбия сулҳи давомида уларга қилган яна бир яхшилигини эслатади:

وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيهِمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيْكُمْ عَنْهُمْ بَطَّنَ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ

اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا

24. У зот Макка водийсида сизларни уларнинг устидан зафар қозонтирганидан сўнг уларнинг қўлларини сиздан, сизнинг қўлингизни улардан тўстан зотdir. Ва Аллоҳ қилаётган амалларингизни кўриб турувчиdir.

Билдики, Ҳудайбия сулҳининг ўзи мўминлар учун катта зафар, фалабадир. Ўша зафар якунланиш арафасида бир гуруҳ мушриклар фитна қўзғаб сулҳни бекорга чиқаришга уриниб кўришди. Лекин Аллоҳ таолонинг инояти билан фитна содир бўлмади, қон тўқилмади. Мусулмонлар зафар қучиб, мушриклар доғда қолдилар. Ушбу ҳодисани мўминлар ўз кўзлари билан кўрганлар, иштирок этганлар, энди эса, ўzlари учун энг маҳбуб бўлган илоҳий китоб Қуръонда оят бўлиб нозил бўлмоқда.

Мазкур ҳодисани имом Аҳмад ибн Ҳанбал Абдуллоҳ, ибн Маг-фал розияллоҳу анхудан ривоят қиласидар: «Аллоҳ Қуръонда зикр қилган дараҳт остида Пайғамбар алайҳиссалом билан ўтирган эдик. Дараҳтнинг шохи Расулуллоҳнинг орқаларига тушиб турарди. Ул зот Али ибн Абу Талибга сулҳ матнини айтар, у эса ёзар эди. Бирдан, ўттизтacha ёш йигит қуролларини чиқариб, бизга ҳужум қилиб қолдилар. Расулуллоҳ алайҳиссалом дуо қилган эдилар, улар жойларида қотиб қолдилар. Ўрнимиздан туриб уларни ушлаб келдик. Пайғамбар алайҳиссалом уларга: «Бироннинг аҳдига биноан келдингларми ёки бирор сизларга омонлик бердими?» – дедилар. Улар: «йўқ», дейишиди. Ҳаммаларини қўйиб юборгандаридан сўнг, «У зот Макка водийсида сизларни уларнинг устидан зафар қозонтирганидан сўнг...» ояти тушди.

Оятда «Макка водийси» деб Ҳудайбия назарда тутилган. Энди келадиган оятларда эса, мўминларнинг душмани бўлмиш кофирлар ва Макка мушрикларининг ҳолатлари билдирилади:

هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَأَهْدَى مَعْكُوفًاً أَن يَبْلُغَ مَحْلَهُ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَلْعَمُوهُمْ فَتَصِيبُكُمْ مِنْهُمْ مَعْرَةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ لَيُدْخِلَنَّ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ لَوْ تَرَزِّيلُ الْعَذَابَ الَّذِي كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

25. Улар куфр келтирган, сизларни Масжидул Ҳаромдан, қурбонликларни эса, ушланиб ўз жойига етишидан тўстан кишилардир, агар сиз билмайдиган мўмин эркаклар ва мўмина аёллар бўлмаганида, сизга билмасдан уларни ҳалок қилганингиз туфайли гуноҳ етиши бўлмаганида эди, Аллоҳ кимни хоҳласа, йўз раҳматига киритиши учун, агар ажраб турганларида эди, улардан кофирларини аламли азоб ила азоблар эдик.

Ушбу оятда душманларнинг очиқ-ойдин кофир эканликлари таъкидланмоқда ва аввал билдирганимиздек, улар дунёда ҳеч ким қилмаган ишни содир этгандарини, яъни, Каъбатуллоҳни зиёрат қилгани келаётган кишиларнинг йўлларини тўсиб, уларни Масжидул Ҳаромдан манъ қилишгани айтилмоқда.

Шундан сўнг Аллоҳ таоло мусулмонларга Ҳудайбия сулҳини раво кўрганининг ҳикматларидан бирини ошкор қиласидар:

«Агар сиз билмаган мўмин эркак ва мўмина аёллар бўлмаганида, сизга билмасдан уларни ҳалок қилганингиз туфайли гуноҳ етиши бўлмаганида эди...»

Демак, Маккану Мукаррамада кофирлардан қўрқиб иймонини

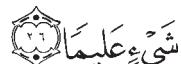
яшириб юрган мўмин ва мўминалар бор. Агар урушга рухсат берилганда, мусулмонлар билмасдан ўша дин қардошларини ҳам ўлдириб юборишлари мумкин. Бу эса, катта мусийбат бўлар эди. Бунинг устига, мусулмонлар ўз динидагиларни ҳам ўлдиришашапти, деган маломат тарқалар эди. Айни чоғда, кофирларнинг ичида ҳам кейинчалик Исломга келиб, ҳидоят йўлига кириши мумкин бўлган кишилар кўпчилик эдилар. Ҳақиқатан ҳам, уларнинг барчаси Макка фатҳидан сўнг мусулмон бўлиб динга катта хизматлар қилишди. Шунинг учун ҳам, оятнинг ўртасида,

«Аллоҳ қимни хоҳласа, Ўз раҳматига киритиши учун», деган жумла келтирилди.

Яъни, шу сабаблардан урушнинг олди олинди, уларнинг қўли сиздан, сизнинг қўлингиз улардан тўсилди, дейилмоқда.

Оятнинг сўнгти қисмида эса, агар Макка аҳлиниң кофири ва мўминлари бир-бирларидан ажраб турганларида, Аллоҳ таоло улардан кофирларини аламли азоб ила тутиши турган гап эканлиги таъкидданади. Бу оятда кофирларнинг сиртлари васф қилинди. Кейинги оятда уларнинг ичлари фош қилинади:

إِذْ جَعَلَ اللَّٰهُدِينَ كُفَّارًا فِي قُلُوبِهِمْ أَلْحَمِيَةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَانْزَلَ اللَّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَىٰ الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ النَّقْوَىٰ وَكَانُوا أَحَقُّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّٰهُ بِكُلِّ

26. Эсла! Куфр келтирганлар қалбларида «ҳамийят»ни, «жоҳилият ҳамийяти»ни жойлаганларида, Аллоҳ Ўз сокинлигини Пайғамбарига ва мўминларга туширди ва уларга тақво калимасини лозим кўрди, улар ушбуга ҳақли ва аҳл эдилар. Ва Аллоҳ ҳар бир нарсани билувчиdir.

Ҳамийят, аслида, ижобий маънодаги сўз бўлиб, ор-номус ҳимоясини англатади. Аммо, бу оятдаги кофирларнинг жоҳилларча ўз айтганларини ҳимоя қилишлари кесатиқ маъносида «жоҳилият ҳамийяти» деб аталмоқда. Чунки, кофирлар фирт жоҳиллик қилдилар. Нима бўлса ҳам, бизнинг айтганимиз бўлиши керак, деб туриб олдилар. Ҳолбуки, улар жоҳилият учун ҳамийят қилишди. Дин учун, диёнат учун ёки бирор фазилат, яхшилик учун эмас. Шунинг орқасидан Муҳаммад алайҳиссалом бошчиликларида соф ниятли мусулмонларни Масжидул Ҳаромдан манъ қилдилар. Аллоҳнинг уйини зиёрат қилишларига йўл қўймадилар. Уларнинг қурбонлик ниятида Мадийнадан ҳайдаб келган ҳайвонларини ибодат жойига олиб бориб сўйишиб

ларига ҳам имкон бермадилар. Ҳеч бир вақт, ҳеч бир шароитда ҳам содир этилмаган шармандаликни қидалар: Улар Байтуллоҳнинг хурматини оёқ ости этиб, Масжидул Ҳаромнинг муқаддаслигига мункир бўлдилар. Нима бўлса ҳам, бизнинг айтганимиз бўлсин, деб туриб олдилар.

Макка мушрикларининг бу ҳолатларига қарши иккинчи тарап – Мұхаммад алайҳиссалом бошлиқ мусулмонлар ўзларини қандай тутдилар? Ички дунёлари қандай намоён бўлди?! Аллоҳ таоло уларнинг қалбига ҳамийятнинг ўрнига сокинлик ва ҳаловат солди. Улар мутакаббирлик қилмадилар, түғёнга кетмадилар, ўзлари ё қабилалари учун фазабга келмадилар. Аксинча, ҳамма нарсани камтарлик ва осойишталик билан, Аллоҳнинг розилигини тилаб қилдилар. Уларга Аллоҳ таоло тақво калимасини раво қўргани ҳам шундан. Шунинг учун ҳам, улар тақво калимасига ҳақли ва аҳл бўлганлар.

«Аллоҳ ҳар бир нарсани билувчи зотдир.»

Ўтган саҳифаларда айтдикки, Пайғамбаримиз бошчиликларидаги саҳобаи киромларнинг умра ниятида Маккай Мұкаррама томон юришларининг асосий сабаби Мұхаммад алайҳиссалом кўрган тушлари эди. Тушларида соchlарини олган ҳолатда Байтуллоҳни зиёрат қилиб юрганликлари аён бўлган эди. Пайғамбарларнинг туши ваҳий бўлишига, Каъбани тавоғ қилишлари аниқлигига ҳамманинг ишончи комил эди. Бирок, ниятлари рўёбга чиқмади, аксинча, мушриклар билан ўртада сулҳ тузилиб, орқага қайтиши. Бу ҳолатдан кўпчилик мусулмонларнинг қалбларида, Расулуллоҳнинг тушлари ўнгидан келмади, деган фикр пайдо бўлди. Кейинги оят бундай фикрларнинг асоссиз эканлигини маълум қиласди:

لَقَدْ صَدَّقَ اللَّهُ رَسُولُهُ الرُّمَيْيَا بِالْحَقِّ لِتَدْخُلَنَ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ عَمَّا يَنْهَا مُحْلِقِينَ
 رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعِلْمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا

27. Батаҳқиқ, Аллоҳ Расулининг тушини ҳақ ила тасдиқлади, албатта, Масжидул Ҳаромга, иншоаллоҳ, омонлиқда, сочларингиз олинган, қисқартирилган ҳолда, қўрқмасдан кирасизлар. Бас, У сиз билмаган нарсани билади ва сизларга бундан бошқа яқин фатҳни қилди.

Бу оятда Аллоҳ таоло мўминларга бир неча хушхабар етказмоқда. Аввало, Пайғамбар алайҳиссаломнинг тушларини тасдиқламоқда.

Қолаверса, Масжидул Ҳаромга кириш албатта насиб этишининг хабарини бермоқда. Ушбу хабарни Аллоҳнинг Ўзи таъкидлаб

бераётганига қарамай, яна Ўзи «иншоаллоҳ» — Аллоҳ хоҳласа, деган иборани ишлатмоқда. Бундай дейиш иймон одобларидан бўлиб, дунёдаги ҳар бир ишни ва воқеани Аллоҳ таолонинг хоҳишига боғлашдан иборатdir. Бу ваъда Ҳудайбия сұлҳидан кўп ўтмай амалга ошди.

Пайғамбар алайҳиссалом Ҳудайбиядан Мадийнаи Мунавварага хижрий олтинчи йилнинг Зулқаъда ойида қайтиб келдилар. Зулхижжа ва Муҳаррам ойлари ўтиб, сафар ойида Хайбарни фатҳ қилдилар. Еттинчи хижрий йилнинг Зулқаъда ойида, яъни, роса бир йилдан сўнг Ҳудайбияда иштирок этган саҳобалар билан умрага отландилар. Зул Ҳулайфа деган жойдан ихром боғлаб, қурбонликларини ҳам ҳайдаб олдилар. Ривоятларда келишича, ўшанда Расулуллоҳнинг ўзлари олтмишта тuya олган эканлар. Ҳаммалари бир бўлиб, «лаббайка»ни айтиб, йўлга тушдилар. Марриз-Захрон деган жойга яқинлашганларида Муҳаммад ибн Саламани от ва қуроллар билан олдинга жўнатдилар. Буни кўрган мушриклар, Расулуллоҳни орадаги ўн йилгача уруш қилмаслик аҳдини бузиб, бизга fazot қилиб келаяпти, деб ўйлаб қўрқувга тушишди ва Макка аҳлига бу хабарни етказиши. Пайғамбаримиз алайҳиссалату вассалом Марриз-Захронга келиб, ҳарамнинг белгилари кўрина-диган жойга тушдилар ва қурол-аслаҳаларини Ботни Яъжиж деган жойга юбориб, ўзлари аҳномода шартлашилганидек, қиличларини қинида сақлаган ҳолда Маккага қараб юрдилар. Улар йўлда юриб бораётганларида Қурайш томонидан юборилган Макраз ибн Ҳафс исмли киши келиб:

«Эй Муҳаммад! Биз сени аҳдни бузасан деб ўйламаган эдик», деди. Расули Акрам алайҳиссалом:

«Нега бундай деяпсан?» — дедилар. У:

«Бизнинг устимизга силоҳ, найзалар билан келдинг», деди. Пайғамбар алайҳиссалом айтдиларки:

«Ундай бўлгани йўқ, биз уларни Яъжижга юбордик». Ибн Ҳафс:

«Биз сени шундай деб — яхшилик ва вафо билан таниган эдик», деди.

Пайғамбаримиз бошлиқ саҳобалар Маккай Мукаррамага кириб борганларида мушрикларнинг раҳбарлари уларни кўришга тоқат қила олмай, шаҳардан ташқарига чиқиб кетдилар. Қолганлар эса — эркак-аёл, ёш-яланг, қариялар ва болалар йўл четига, томларнинг устига чиқиб томоша қилиб ўтиридилар.

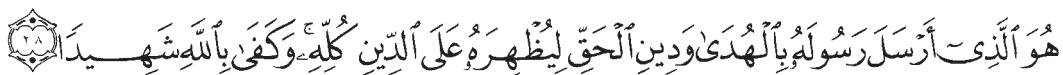
Саҳобалар Пайғамбаримизнинг атрофларида «лаббайка»ни баралла айтиб, кириб келиши. Расули Акрам алайҳиссалом эса, Ҳудайбия куни мингтан туйлари Қасвони мингтан ҳолларида она шаҳарлари Маккага кириб келдилар. Абдуллоҳ ибн Равоҳа ал-

Ансорий розияллоҳу анҳу Расулуллоҳнинг тұяларини юганидан тутиб:

«Мұхаммад Расули бўлган Зот исми билан,
Динидан ўзга дин йўқ бўлган Зот исми билан!»
деб бошланувчи қасидани ўқиган ҳолда келар эди.

Имом Аҳмад Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилишларича, Пайғамбаримиз саҳобалар билан Марриз-Захронга келиб тушғанларидаёқ Қурайшийлар улар ҳақида: очлиқдан тинкалари қуриб қолибди-ку, деб гап тарқатишган эди. Буни билган саҳобалар: миниб келган ҳайвонларимиздан сўйиб, гўштини еб шўрвасини ичиб олсак, эртага анавиларнинг олдида тетикроқ турармилик, деб қолишиди. Шунда Пайғамбар алайҳиссалом: «Ундай қилманглар, қолган овқатларингизни менга тўплаб келинглар», дедилар. Жамлаб келдилар. Расули Акрамнинг шарафлари ила Аллоҳ таоло у таомга барака берди. Тўйиб ейишиди, ортиб қолганидан идишлирини тўлдириб олишиди. Сўнгра, Расулуллоҳ юриб кетдилар. Каъбага яқинлашганларида, қурайшликлар Ҳижри Исмоил тарафдан ўзларини кузатиб турғанларини кўрдилар-да саҳобаларга: «Анави қавм сизда заифлик кўрмасин», деб ридоларини қўлтиқлари остига қисиб, Ҳажари асвад рукнини истилом қилдилар ва паҳлавонларча катта-катта қадам ташлаб, айрича юриш қилиб кетдилар. Яман рукнига келиб қурайшликлар кўзидан узоқлашганларида оддий юриш ила қилдилар. Ушбу амал шундай тартиби билан суннат бўлиб қолди.

Шундай, қилиб Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг тушлари тасдиқланиб, келаси йили Маккаи Мұкаррама фатҳи бўлди. У ердаги барча аҳоли Исломга кирди. Ислом Арабистон ярим оролининг бошқа тарафларига ҳам тарқалди. Кейинчалик эса, навбатдаги оятда баён қилинганидек, Аллоҳнинг ваъдаси юзага чиқиб, Ислом барча динлардан устун бўлди.

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ مَا لَهُدَىٰ وَدِينُ الْحَقِّ لِيُظَهِّرُهُ عَلَى الْدِينِ كُلِّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا

28. У Ўз Расулини ҳидоят ва ҳақ дин билан, у(дин)ни барча динлардан устун қилиш учун юборган зотдир. Гувоҳликка Аллоҳнинг Ўзи кифоядир.

Дарҳақиқат, ушбу ояти карима тушганидан ярим аср муддат ўтиши билан Ислом дини ўша вақтдаги обод диёrlарнинг барчасида зоҳир бўлди. Дунёдаги танилган икки императорлик – Форс ва Рум империяларидан ғолиб келиб, турли ўлкаларда тарқалди.

Ҳозирги кунда дунёниг Ислом зоҳир бўлмаган ҳеч бир чеккаси йўқ. Шу билан бирга, Исломнинг кучини ҳамма билади. Дунёни титратиб турган тузумлар, подшоҳлар ҳам Исломни эшилса, тиззаси қалтирайди. Улар ўзаро душман бўлсалар ҳам, Исломга қарши бирлашадилар. Лекин, афсуски, ўзига Ислом нисбатини бериб, мен мусулмонман, деганларнинг аксарлари бу улуғ диннинг моҳиятини тўла тушуниб етмаяптилар. Ана ўшалар тушуниб етганларида, иншоаллоҳ, дунёниг юзи бошқача бўлади. Суранинг охирида саҳобаи киромларнинг нодир жамоалари аъзоларининг ёрқин сиймолари илоҳий услуг билан васф қилинади:

مُحَمَّدُ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشَدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحْمَاءٌ بَيْنَهُمْ رَكَعَا سَجَدَا يَبْتَغُونَ فَضْلًا
مِنَ اللَّهِ وَرِضُوا نَّاسِيَمَا هُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثْرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثْلُهُمْ فِي الْتَّورَةِ وَمَثْلُهُ فِي الْإِنْجِيلِ
كَرَّعَ أَخْرَجَ سَطْعَهُ فَعَزَرَهُ فَاسْتَعْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعِجِّبُ الزُّرَاعَ لِيَغِيظَهُمُ الْكُفَّارُ
وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ إِذَا مَنُوا وَعَمِلُوا الصَّنِعَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

29. Мұхаммад Аллоҳнинг Расулидир, у билан бирга бўлганлар кофирларга шиддатли, ўзаро раҳимдилдирлар. Аллоҳдан фазл ва розилик тилаб рукуъ ва сажда қилган ҳолларини кўрасан. Уларнинг сиймоси сажда асаридан юзларида (балқыйди). Ана ўша, уларнинг Таврот ва Инжилдаги мисолларилик. Бу, худди, уругини ёриб чиқиб, қувватланиб, йўғонлашиб, поясида тик туриб, дедқонларни ажаблантирган бир экинга ўхшар. Кофирларнинг ғазабини қўзитиш учун. Аллоҳ улардан иймон келтириб ва солиҳ амалларни қилганларга мағфират ва улуғ ажрни ваъда қилди.

Бу ояти карима Мұхаммад алайҳиссаломнинг Расулиллик сифатларини таъкидлаш билан бошланмоқда.

«Мұхаммад Аллоҳнинг Расулидир...»

Маълумки, мушрик ва кофирлар бу сифатларни инкор қилган эдилар. Уларнинг вакили Суҳайл ибн Амр, мазкур сурат атфасири аввалида айтилганидек, Пайғамбар алайҳиссалом сулҳ матнини имло қилаётганларида, матндан «Аллоҳнинг Расули» деган иборани ўзгартиришларини қатъий талаб қилиб туриб олган эди. «Биз сенинг Аллоҳнинг Расули эканингни тан олганимизда бу ишларни қилмас эдик» деган маънода гап қилган эди. Ояти карима мушрикларнинг мана шу қайсарликларига қақшатқич зарба бермоқда. Мўмин-мусулмонларнинг яхши сифатлари кўп, аммо ушбу оятда

уларнинг вакиллари бўлмиш саҳобаи киромларнинг баъзи сифатлари маҳсус васф қилинмоқда:

«... у билан бирга бўлганлар кофиirlарга шиддатли, ўзаро раҳимдилдиrlар».

Саҳобаи киромларнинг фазларини зоҳир этиш учун келтирилган ушбу сифат ҳар бир мўминнинг ҳам сифати бўлиши лозим. Саҳобалар, оталари ёки болалари кофиirlар сафида бўлсалар, уларга қарши ҳам қаттиққўл бўлганлар. Аммо, ким бўлишидан қатъиназар, мусулмонга меҳрибон бўлишган.

«... Аллоҳдан фазл ва розилик тилаб рукуъ ва сажда қилган ҳолларини кўрасан...»

Уларнинг асосий сифатларидан бири – ҳамма ишни Аллоҳнинг фазли ва розилиги учун қилишлари. Бошқа бирор тараф ёки шахснинг розилиги деб Аллоҳнинг розилигини четта сурмайдилар. Шунинг учун, фазлу марҳаматни ҳам фақат ягона Аллоҳнинг Ўзидан кутадилар.

Яна бир сифатлари,

«рукуъ ва сажда қилган ҳолларини кўрасан».

Улар доим рукуъ ва сажда ҳолатида, яъни, ибодат ҳолатида бўладилар. Мўмин-мусулмон шахснинг, хоссатан, оятда мадхлари келаётган саҳобаи киромларнинг барча ҳаётлари ибодатдан иборатдир. Лекин, шундай бўлса ҳам, банданинг Аллоҳга энг яқин бўладиган пайти – рукуъ ва сажда пайтининг оятда зикр қилиниши бежиз эмас. Ояти каримадаги тавсифдан улар худди доимо рукуъ ва саждада тургандек тасаввур пайдо бўлади.

«Уларнинг сиймоси сажда асаридан юzlарида (балқииди).»

Яъни, ибодатнинг асари юzlаридан билиниб туради. Бу, оддий ҳақиқат бўлиб, ибодатли, пок, тақводор инсонларнинг юzlаридан иймон нури ёғилиб туришини ҳар бир мулоҳазали, кўзи очиқ киши кўра олади.

Пайғамбаримиздан қилинган ривоятлардан бирида: кимнинг кечасида намози кўпайса, кундузида юзи чиройли бўлади, дейилган. Саҳобаи киромлар бу борада ҳаммага ўrnak бўлганлар.

«Ана ўша, уларнинг Таврот ва Инжилдаги мисоллариdir.»

Ушбу ояти каримадан маълум бўладики, саҳобаи киромларнинг сифатлари аввалги илоҳий китоблар Таврот ва Инжилда ҳам зикр қилинган. Маълумки, ҳозирда яхудийларнинг қўлларидағи Таврот Мусо алайҳиссаломга Аллоҳ, таолодан туширилган ҳақиқий Таврот эмас, балки бузилиб, ростидан ёлғони, тўғрисидан нотўғриси кўп ҳолатга келган бир китобдир. Инжил ҳақида ҳам худди шу нарсани айтиш мумкин. Шундай бўлса-да, уламоларимиз бу икки китобнинг ҳозирги нусхаларидан ҳам мазкур ояти каримани тас-

дикловчи матнларни топишган. Биз ўрганаётган ояти каримада эса, ҳақиқий, ҳеч бузилмаган илоҳий васф келган, у ҳам бўлса:

«Бу, худди, уруғини ёриб чиқиб, қувватланиб, йўғонлашиб, поясида тик туриб, дәҳқонларни ажаблантирган бир экинга ўхшар».

Ушбу зарбулмасал или Аллоҳ таоло Ислом динининг бошланиши, ўсиши, улғайишини баён қилмоқда. Чунки, Мухаммад алайҳиссалом ёлғиз ўзлари бошлаган даъватни саҳобаи киромлар қўллаб-қувватладилар ва шу тарзда, худди, қобифини ёриб чиқсан уруғ аста-секин ривожланиб, дәҳқоннинг кўзини қувонтирадиган ўсимликка айлангани сингари, Ислом ҳам Пайғамбаримиз бошчилкларидағи саҳобалар жамиятида ўсиб кўзни қувонтириб борди.

Лекин бу ҳолат кофиirlарнинг ғазабини қўзитар эди. Шунинг учун ҳам, ояти каримада

«Кофиirlарнинг ғазабини қўзитиши учун», деган ибора келди. Ушбу маънодан келиб чиқадики, саҳобалардан ғазаби қўзиган, уларни беҳурмат қилганлар кофиirlар қаторига қўшилар эканлар. Оятдаги шунчалик иззат-икром устига Аллоҳ таоло саҳобаи киромларга яна мағфират ва улуғ ажрларни ҳам ваъда қилмоқда:

«Аллоҳ улардан иймон келтириб ва солих амалларни қилганларга мағфират ва улуғ ажрларни ваъда қилди».

Албаттa, Аллоҳнинг ваъдаси ҳақ, У зот ўз ваъдасига асло хилоф қилмайди. Саҳобалар – улуғ инсонлар. Пайғамбаримизнинг сұхбатларини топишдан ҳам улуғроқ баҳт борми дунёда?! Шунинг учун ҳам, ҳар бир мусулмон саҳобаи киромларнинг ҳурматларини ўрнига қўйиши лозим. Уларга нисбатан беодоблик қилишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Пайғамбаримиз Мухаммад алайҳиссалом ҳадиси шарифларидан бирида: «Саҳобаларимни сўқманглар, менинг нафсим қўлида бўлган Зот билан қасамки, агар бирортангиз Уҳуд тоғидек олтин нафақа қilsangiz ҳам, уларнинг биттасининг бир муддига (оғирлик ўлчови) тўғри келмайди», деганлар.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло барчамизни саҳобаи киромлардан ўрнак олиб, уларни ҳурматлаб яшашга мұяссар қилсин.

ХҰЖУРОТ СУРАСИ

Мадийнага нозил бўлган. 18 оятдан иборат.

«Хұжурот» — «хұжралар» деганидир. Суранинг ичидағи «...сени ҳұжралар ортидан чақираёттганлар...» оятидан олиниб, сурага исм бўлиб қолган. «Хұжурот» сураси ўн саккиз оятдан иборат бўлишига қарамай, ичида ўн саккиз минг оламга татигулик маънолар бор. Зеро, ушбу сура шариат ва ақийдага оид улкан ҳақиқатларни ўз ичига олган. Бу сураи каримани уламоларимиз «одоб ва ахлоқ сураси», деб ҳам атайдилар. Чунки, «Хұжурот» сурасида мўмин кишининг Аллоҳ субҳанаҳу ва таолога нисбатан одоби, Пайғамбар алайҳиссаломга нисбатан одоби, ўзига нисбатан ва бошқаларга нисбатан одоби баён қилинган. Сураи карима аввалидан охиригача одоб масаласини атрофлича муолажа қиласи.

Биринчи оятдаёқ Аллоҳ ва Расулдан, Қуръон ва Суннатдан аввал ўзича фикр ёки ҳукм айтмаслик одобига амр бўлади.

Кейин, Пайғамбар алайҳиссалому вассалом ҳузурларида овозни баланд кўтармаслик одоби, Расули Акрам алайҳиссалом билан доимо камоли одоб ила муомала қилиш масаласи, фосиқ одам келтирган хабарни текшириб кўриш, шошма-шошарлик билан унга ишониб бир иш қилиб қўймаслик ва кейин надомат чекиб юрмаслик, Пайғамбар алайҳиссаломга ўз фикрини мажбур қилиб ўтказмаслик, мўмин-мусулмонларнинг орасини ислоҳ қилиш, ҳаддидан ошиб, зулмкор бўлганларни, уруш қилиб бўлса ҳам, зулмдан қайтариш, ислоҳ қилиш жараёнида адолатли бўлиш, доимо мўмин-мусулмонларнинг дўст-биродарлиги йўлида ҳаракат қилиш, иймон аҳлини масхаралашдан, яхши кишилардан бадгумон бўлишдан тишилиш, кишиларни лақаб қўйиб камситишдан, жосуслик қилишдан сақланиш, хусусан, ботил аҳлари фойдасига аҳли хайрлар кетидан жосуслик қилишни тарқ этиш, фийбатчиликни ташлаш, иймон аҳлини айблашдан, ҳасабу насаб, миллатчилик асосидаги ўзаро фахрланишдан воз кечиш, Ислом ва иймонни миннат қилишни тарқ этиш... каби зарур масалалар муолажа қилинади.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَنْقِدُ مُوَابِينَ يَدِيَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفُوْهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

1. Эй, иймон келтирганлар! Аллоҳдан ва Унинг Расулидан олдин шошилманглар. Ва Аллоҳга тақво қилинглар. Албатта Аллоҳ эшитувчи ва билувчи зотдир.

«Хўжурот» сурасининг, «одоб ва ахлоқ сураси» номини олган суранинг биринчи оятида Аллоҳ таоло мўмин-мусулмонларга йи билан ва Пайғамбари Мұхаммад алайҳиссалом билан қандай одобда бўлишлари лозимлигини баён қилмоқда.

Бу илоҳий хитоб мўминларнинг маҳбуб хитоби:

«Эй, иймон келтирганлар!» хитоби ила бошланмоқда. Хитобнинг давомида эса,

«Аллоҳдан ва Унинг Расулидан олдин шошилманглар», дейилмоқда.

Яъни, мўмин-мусулмонлар ҳеч бир ишда ҳовлиқмасликлари, ҳар бир нарсани Аллоҳнинг амрига ва Пайғамбар алайҳиссаломнинг суннатларига эргаштан ҳолда қилишлари лозимлиги уқтирилмоқда. Шунингдек, Аллоҳга ва Пайғамбар алайҳиссаломга «ундай бўлсин, бундай бўлсин», деб ўзбошимчалик билан таклифлар киритишдан ҳам қайтарилмоқда.

Қатода розияллоҳу анхудан ривоят қилинадики, у киши: «Баъзи одамлар, фалон масалада ундоқ оят тушса эди, писмадон масалада бундоқ оят тушса эди, мана бу тўғри бўлса эди, дейишарди. Бу, Аллоҳга ёқмади ва ушбу оятни тушириди», деган эканлар.

Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анху ушбу оятни тушунтириб: «Қуръон ва Суннатга хилоф гап айтманг», деган маънони айтганлар.

Бу, албатта, мўмин банданинг Аллоҳ субҳанаҳу ва таолога, Пайғамбар алайҳиссаломга нисбатан одобидир. Шу билан бирга, бу – шариатнинг асл қоидаси ҳамдир. Мўмин-мусулмон киши ҳар бир иш ёки тасаррӯфдан олдин ушбу ишда Аллоҳнинг ҳукми ёки суннат қандайлигини билиб, сўнгра қўл уриши даркор. Ўзбошимчалик билан, кўнгилга келган ишни қиласвериш мўмин-мусулмонларга тўғри келмайди. Аввалги мусулмонлар бу кўрсатмага тўлиқ риоя қилганлар ва шунинг учун ҳам, доимо ишлари ўнгидан келган.

Имом Термизий қылған ривоятда келишича, Пайғамбаримиз Мұхаммад алайҳиссалом ҳазрати Муозни Яманга юбораёттанла-рида у кишидан:

«Нима билан ҳұмқ қиласан?» – деб сүрадилар. Муоз розияллоху анхұ:

«Аллоҳнинг китоби билан», деб жавоб берди. Пайғамбаримиз:

«Агар ундан тополмасанг-чи?» – деб сүрадилар. Шунда Муоз розияллоху анхұ:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг суннатлари билан», деди. Расули Ақрам:

«Үндан ҳам топа олмасанг-чи?» – деб сүрадилар. Шунда Муоз розияллоху анхұ:

«Үз фикрим ва ақлым билан уринаман, бўш келмайман», деди. Пайғамбар алайҳиссалом хурсанд бўлиб, у кишининг кўксига уриб:

«Расулуллоҳнинг вакилини Расулуллоҳни рози қиласидиган нарсага бошлаган Аллоҳга ҳамду санолар бўлсин!» – дедилар.

Саҳобаи киромлар Пайғамбар алайҳиссалом бирор оддий нарсани сўрасалар ҳам, ушбу оятдаги амрни бузишдан қўрқиб, ўзингиз биласиз, дер эдилар. Нақадар буюк одоб!

«Ва Аллоҳга тақво қилинглар.»

Чунки, Аллоҳга тақво қилиш барча олиймақом ахлоқ-одобларни тақводорда жамлайдиган ишдир. Шу жумладан, фақат тақводор шахсгина Аллоҳдан ва Унинг Расулидан олдин шошилмайдилар.

«Албатта Аллоҳ әшитувчи ва билувчи зотдир.»

У зот сиз Аллоҳдан ва Унинг Расулидан олдин шошиляпсизми, йўқми ҳамда тақво қиляпсизми, йўқми – ҳаммасини әшитиб ва билиб туради.

Иккинчи оятда Пайғамбар алайҳиссалом билан гаплашиш одоби, у зотни улуғлаш, у киши билан бирга мажлисда бўлганда ўзини қандай тутиш ҳақида сўз кетади.

يَتَأْمِنُهَا الَّذِينَ إِمَانُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا مَلِئِكَةً بِالْقَوْلِ كَجَهْرٍ
بعضُكُمْ لِعَضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالَكُمْ وَأَنْتُمْ لَا شَعُورٌ بِنَ

2. Эй, иймон келтирғанлар! Овозингизни Пайғамбар овозидан юқори кўтарманг ва унга бир-бирингиз ила сўзлашгандек дағал сўз айтманг, ўзингиз сезмаган ҳолда амалларингиз ҳабата бўлиб қолмасин.

Бу ояты карима ҳам, худди аввалгиси каби, мўминлар учун энг севимли нидо:

«Эй, иймон келтирганлар!» ниодоси билан бошланяпти.

Бу нидо ҳар бир иймонли шахснинг қалбини жунбушга келтириб, иймон шабадасини эстиради, кўнгилда иймон номи билан буюриладиган ҳар бир амру фармонга тайёрлик руҳини оширади. Жумладан, ушбу оятдаги буйруқ ва қайтариқларга ҳам сўзсиз амал қилишга чорлайди.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таолонинг ҳикмати ила ҳар бир оятнинг тушиш вақти ва макони ҳам энг таъсирли бир ҳолатларда бўлиб, кейинчалик оятлар мазмунини тушунишга ва унга амал қилишга бевосита ёрдам беради. Жумладан, мазкур оятнинг тушиш сабаби ҳақидаги ривоятда айтилишича, ҳижратнинг тўққизинчи йилида Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ҳузурларига Бани Тамим қабиласи вакиллари келиб Исломни қабул қилган пайтларида ҳазрати Абу Бақр розияллоҳу анҳу:

«Эй Расулуллоҳ, уларга Қаъқаъ ибн Маъбадни амир қилинг», дебдилар. Ҳазрати Умар эса:

«Ал-Ақра ибн Ҳобисни амир қилинг», дебдилар. Шунда Абу Бақр Сиддиқ розияллоҳу анҳу:

«Сен менга хилоф қилишни хоҳлаб шундай қилдинг», деганларида, ҳазрати Умар:

«Мен хилоф қилишни хоҳлаганим йўқ», деб жавоб беридилар.

Орада гап айланиб, бир-бирларига овозларини кўтарибдилар. Шу воқеа мазкур оятнинг нозил қилинишига сабаб бўлган экан.

«Эй, иймон келтирганлар! Овозингизни Пайғамбар овозидан юқори кўтарманг...»

Демак, мусулмон инсон Пайғамбар алайҳиссалом бор жойда овозини у зотнинг овозларидан баланд қилмаслиги керак.

Уламоларимиз ушбу маънога қиёс қилиб, мусулмонлар ўз отоналари, устозлари, раҳнамолари ва муҳтарам зотлар бор жойда ҳам овозларини баланд кўтариб одоб доирасидан чиқмасликлари матлубдир, дейдилар.

«...ва унга бир-бирингиз ила сўзлашгандек дағал сўз айтманг...»

Яъни, Пайғамбар алайҳиссаломга бошқа оддий мусулмонларга айтадиган дағал сўзлар ила муомала қилманг. Ул зот билан бўладиган сўзлашувингизда юксак одоб доирасида бўлинг. Яна,

«...ўзингиз сезмаган ҳолда амалларингиз ҳабата бўлиб қолмасин».

Демак, Аллоҳ, ва Унинг Пайғамбаридан оддин шошилиш ҳамда Пайғамбаримиз алайҳиссалом бор жойда овозни у зотнинг овозларидан баланд кўтариш ва ниҳоят, у зотга бошқаларга айтган

каби дағал сўзларни айтиш инсонлар қилган савобларининг ҳабата бўлишига, яъни бефойда бўлиб қолишига сабаб бўлар экан. Шунинг учун, бу масалада жуда ҳам эҳтиёт бўлмоқ зарур.

Ушбу оят тушгандан кейин, Абу Бакр Сиддик розияллоҳу анҳу: «Эй, Аллоҳнинг Расули, энди сиз билан фақат сирдошим билан гаплашгандек гаплашаман», деган эканлар.

Куръони Каримнинг бошқа оятлари каби бу ояти карима ҳам барча саҳобаларга қаттиқ таъсир қилди. Улар ушбу оятдаги «Ўзингиз сезмаган ҳолда амалларингиз ҳабата (бекор) бўлиб қолмасин» жумласининг ҳақиқий маъносини англаб етганларидан сўнг, қалблари ларзага келди, вужудларини титроқ босди, ўзларини тафтиш қила бошладилар. Баъзиларида оядга зикр қилинган камчилик бўлса, тузатдилар, баъзилари эса, оят айнан ўзлари ҳақида тушган деб қабул қилдилар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал розияллоҳу анҳу Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қиласидиларки: «Собигт ибн Қайс ибн аш-Шаммос баланд овозли одам эди. «Эй, иймон келтирганлар! Овозингизни Пайғамбар овозидан кўтарманг...» ояти тушганда у киши, овозини Пайғамбарга кўтарган ўша одам менман, дўзах аҳлидан бўлган ҳам менман, қилган амалим ҳабата (бекор) бўлди, деб аҳли аёли ичида хафа-ҳазин бўлиб ўтириб қолди. Иттифоқо, шу пайт уни Расулуллоҳ алайҳиссалом ахтариб қолдилар. Кишилар унинг ҳузурига бориб:

«Сени Расулуллоҳ алайҳиссалом ахтариптилар, сенга нима бўлди?» – дейишди. Шунда у киши:

«Овозини Пайғамбарнинг овозидан баланд кўтарган менман, у кишига дағал сўз айтган ҳам менман, амалим ҳабата (бекор) бўлди, мен дўзах аҳлиданман, деди. Келиб Пайғамбаримиз алайҳиссаломга хабарни етказдилар. Шунда у зоти бобарокат:

«Йўқ, у жаннат аҳлидандир», дедилар».

Буюк тафсирчилардан Ибн Касир Пайғамбар алайҳиссалом қабрлари олдида овозини баланд кўтариш, худди тирикликларида ҳузурларида овозини баланд кўтартганидек макруҳdir, чунки, у киши ҳаётларида муҳтарам бўлганларидек, қабрларида ҳам муҳтарамдирлар, деган эди.

Бир куни ҳазрати Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг масжидларида икки кишининг овози кўтарилганини эшлитиб, олдиларига келиб:

«Икковингиз қаерда турганингизни биласизми?» – дебдилар ва сўнгра яна сўрабдилар:

«Қаерликсизлар?» Улар тоифлик эканликларини айтишибди. Шунда ҳазрати Умар:

«Агар мадийналик бўлганларингизда яхшилаб адабингизни берардим», дебдилар.

Келаси оятда Аллоҳ таоло овозини пастлатиб сўзлашиш Пайғамбар алайҳиссаломга ҳурмат бўлиши билан бирга, қалбаги тақвонинг нишонаси ҳам эканлигини таъкидлайди.

إِنَّ الَّذِينَ يَعْصُمُونَ أَصْوَاتُهُمْ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قَلُوبُهُمْ لِلنَّقْوَةِ لَهُمْ
مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ

3. Албатта, Расулуллоҳнинг ҳузурида овозларини пастлатганлар, ана ўшалар Аллоҳ қалбларини тақвога имтиҳон қилган зотлардир. Уларга мағфират ва улкан ажр бор.

Ушбу ояти каримадан оддин келган икки оятга амал қилиб, Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг ҳузурида овозларини пастлатганлар улкан даражага эришган зотларга айланар эканлар.

«Албатта, Расулуллоҳнинг ҳузурида овозларини пастлатганлар, ана ўшалар Аллоҳ қалбларини тақвога имтиҳон қилган зотлардир.»

Яъни, бундоқ кишиларнинг қалблари тақво имтиҳонидан муваффақиятли ўтиб, ўзлари ҳақиқий тақводорлик мартабасига сазовор бўлган зотлардир. Охиратда эса,

«Уларга мағфират ва улкан ажр бор».

Бу ояти каримадан кўплаб ҳукмлар келиб чиқади. Жумладан, инсон қалбининг нажоти Пайғамбар алайҳиссаломга нисбатан бўлган одобига боғлиқ. Уламолар, Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг ҳузурларида ёки қабрлари ёнида овозни балаңд кўтариш манъ бўлганидек, у кишининг ҳадисларини ўқиёттанда, олимлар ҳузурида ҳам манъ қилинади, деганлар.

Яна, оятдан тушуниладики, инсон қалби имтиҳон қилинап экан, имтиҳондан ўтганига «тақво» деб номланган улуф неъматраво кўрилар, ўтмаганига эса раво кўрилмас экан. Худди шу маънони Пайғамбаримиз алайҳиссаломдан ривоят қилинган саҳих ҳадисдан ҳам тушуниб оламиз: «Қалблар бир-бир фитналарга учратиб чиқилади. Қайси қалб уларни қабул қилса, уларга қора доғ тушади, қайси қалб инкор қилса, оқ доғ тушади. Охири қалблар икки хил бўлиб қолади. Бир хили Сафо сингари оппоқ бўлиб, осмонлару ер бор экан, унга фитна зарар қила олмайди. Иккинчиси қоп-қора бўлиб, бундай қалб этаси яхшиликни билмайди, ёмонликдан қайтмайди, ҳавойи нафси буюрганидан бошқани қilmайди.»

Имом Аҳмад Мужоҳиддан «Китобиз-Зухд»да қўйидаги ривоятни келтирган: «Ҳазрати Умарга:

«Эй, мўминларнинг амири, гуноҳ ишни хоҳламайдиган ва қилмайдиган одам афзалми ёки хоҳлаб туриб қилмайдиган одам афзалми?» – деб хат ёзишибди. Ҳазрати Умар:

«Албатта, гуноҳни хоҳлаб туриб қилмайдиганлар афзал, ана ўшалар Аллоҳ қалбларини тақвога имтиҳон қилган зотлардир», деб ёзган эканлар.

Ха, тақво улкан неъмат бўлиб, ҳар кимга ҳам берилавермайди. Синовдан яхши ўтган, қабул қилишга тайёрланган, шундай улуғ илоҳий неъматга ҳақди бўлган қалбларгагина Аллоҳ таоло тақвони беради.

Кейинги ояти карима Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳурматларини жойига қўймай, овозларини баланд кўтариб, бақир-чақир қилганларни васф этгандир. Оятда бундай қилиш нақадар ноқу́лай эканлиги воқеълиқдаги жонли мисол билан исботланади:

Эй Пайғамбар!

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجَّةِ أَكَثُرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَدِيقُوا حَقًّا
تَخْرُجُ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرٌ لَهُمْ وَاللَّهُ عَفُورٌ رَّحِيمٌ

4. Албатта, сени ҳужралар ортидан чақираётганларнинг кўплари ақл ишлатмаслар.

5. Агар уларнинг ҳузурига чиққунингча сабр қилсалар, ўзлари учун яхши бўларди. Аллоҳ мағфират қилувчи ва раҳимлидир.

Маккаи Мукаррама фатҳ қилингандан сўнг турли қабилаларнинг вакиллари Расулуллоҳнинг ҳузурларига келиб, Исломни қабул қилганларини эълон қила бошлидилар. Уларнинг кўплари сахровий, таълим кўрмаган, қўпол аъробийлар эдилар. Шулардан бири, Бани Тамим қабиласининг бошлифи ал-Ақраъ ибн Ҳабис келиб, Пайғамбаримиз аҳли аёллари билан истиқомат қиладиган ҳужралари ортидан туриб: «Ҳой, Муҳаммад, ҳой, Муҳаммад, менга қара, менинг мақтовим зийнат, ёмонлашим айбдир», деган экан. Шунда Аллоҳ таоло ушбу оятни туширган.

«Албатта, сени ҳужралар ортидан чақираётганларнинг кўпла-ри ақл ишлатмаслар.»

Агар улар ақлларини ишлатганларида, сени ҳужралар ортидан қўйполлик ила, эй Муҳаммад, эй Муҳаммад, деб чақирмас эдилар. Балки, уйида, аҳли аёлининг ҳузурида турган одамга, Аллоҳнинг танлаб олган Пайғамбарига кўрсатилиши лозим бўлган юксак одоб намуналарига амал қиласак эдилар.

«Агар уларнинг ҳузурига чиққунингча сабр қилсалар, ўзлари учун яхши бўларди.»

Ахлоқ-одобнинг тақозоси шу эди. Бирорда иши бор одам у кишини кутиши, қулай фурсат келишини пойлаши лозим. Тўғридан-тўғри келиб, овозининг борича бақиравериш яхши эмас. Ана ўша бақироқ аъробийлар масжида ўтириб, Пайғамбар алайҳис-саломнинг ҳужраларидан масжида чиқишларини қутсалар, ўзларига яхши бўлар эди. Ҳеч бўлмаганда, уларнинг мазамматига оят тушмаган бўлар эди. Шундок, бўлса ҳам,

«Аллоҳ мағфират қилувчи ва раҳимлидир».

Мазкур беодоблар тавба қилсалар, бундок беодобликларига надомат қилиб, уни яна тақрорламасликка азму қарор қилсалар, Аллоҳ таоло уларнинг гуноҳини мағфират қилиб, ўз раҳматини дариф тутмайди.

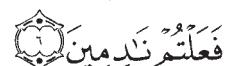
Мулоҳаза қилсак, Макка фатҳидан кейин, яъни, тўққизинчи ҳижрий йилда, Пайғамбарамиз алайҳиссалом атрофларига барча қабила-лар ўз вакилларини юбора бошлиди. Ҳатто, ўша йилни «Омул ву-фуд – вакиллар йили», деб ҳам аталди. Аввал айттанимиздек, улар сахровий аъробийлар бўлиб, кўпол муомалали кишилар эдилар. Оятнинг тушишига Тамим қабиласидан ал-Ақраъ ибн Ҳабис воқеаси сабаб бўлса-да, бошқалар ҳам бундан ибрат олишга муҳтож эдилар. Қуръони Карим шу тарийқа ижтимоий одоб-ахлоқларни ҳам таомилга киритиб юборган.

Юқорида айтилган каби беодобликларни содир этган шахсларни ояти карима «ақлларини ишлатмайдиганлар» деб васф қилди. Ҳақиқатан ҳам, Пайғамбар алайҳиссаломга кўпол муомала қилувчилар бу васфга лойиқ бўладилар. Айни чоғда, ушбу оятнинг охира-рида тавба этишга ва умидни узмасликка тарғиб қилинди, Аллоҳнинг Фофор ва Роҳийм сифатлари ёдга солинади.

Мусулмонлар бу юксак одобни яхшилаб ўзлаштириб олганлар. Улар нафақат Пайғамбар алайҳиссаломга нисбатан, балки ҳар бир олим, фозил кишиларга қиладиган муомалаларида ҳам бу одобга амал қиласидилар.

Суранинг аввалидаги мўминларга қилинган биринчи нидода Аллоҳ ва Унинг Расулидан бошқа масдардан бирор ҳукмни қабул қилмаслик, иккинчи нидода эса, раҳбарият билан бўладиган одоб ҳақида оят нозил бўлган эди. Энди қеладиган нидода эса, кимдан хабарни қабул қилмаслик, кимдан қабул қилишлик ва қабул қилиш қандай бўлиши ҳақида сўз кетади:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَسْبِئُنَّوْا أَنْ تُصِيبُوهُ أَقْوَمًا بِجَهَنَّمِ فَنَصِيبُهُ عَلَىٰ مَا

6. Эй, иймон келтирғанлар! Агар фосиқ хабар келтирса, аниқ-лаб күринглар, бир қавмга билмасдан мусийбат етказиб қўйиб, қилганингизга надомат чекувчи бўлманглар.

Келинглар, ояти каримани чуқурроқ тушуниш учун аввал унинг тушиши сабабини ўрганайлик. Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ўзларининг «Муснад» китобларида Бани Мусталақ қавми подшоси, уммул мўминин Жувайрия бинти ал-Ҳорис розияллоҳу анҳонинг оталари ал-Ҳорис ибн Аби Зирор ал-Хузоъий розияллоҳу анҳудан ривоят қила-диларки, у киши дебдирлар: «Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васал-ламнинг ҳузурларига борганимда, у киши мени Исломга даъват қилдилар, мен Исломга кирдим ва иқрор бўлдим. Сўнгра мени закотта чақирдилар, унга ҳам иқрор бўлдим. Сўнгра: «Эй, Аллоҳнинг Расули, рухсат берсангиз, бориб қавмимни Исломга ва закот беришга чақирсам, ким кўнса, закотларини жамлаб қўйсам, фалон вақтда бир вакил юборсангиз, мен жамлаган закотларни олиб келса», дедим».

Сўнгра ал-Ҳорис розияллоҳу анҳу ўзига эргашганларнинг закотини жамлаб қўйиб кутди, Пайғамбар алайҳиссалом вакил юбо-ришлари лозим бўлган вақт келди, лекин вакил келмади. Ал-Ҳорис, мендан Аллоҳнинг ва Пайғамбарининг аччиғи чиқди, шекиlli, деб гумон қилди ва ўз қавмининг аъёнларини жамлаб: «Расууллоҳ менга вакил юбориш учун вақт белгилаган эдилар. Вакил келиб мендаги закотни олиши керак эди. Расууллоҳ ваъдага хилоф қил-майдилар, вакилларининг ушланиб қолиши аччиқлари чиққанлиги-дан деб биламан. Келинглар, ўзимиз Расууллоҳнинг ҳузурларига борайлик», деди.

Бу орада Расууллоҳ алайҳиссалом Валид ибн Уқба исмли ки-шини ал-Ҳориснинг олдига, закотни олиб келиш учун, вакил қилиб юборган эдилар. Аммо Валид бир жойга етиб, негадир қўрқиб орқага қайтди ва Расууллоҳнинг ҳузурларига келиб: «Эй, Аллоҳнинг Расули, ал-Ҳорис закотни бермасдан мени ўлдирмоқчи бўлди», деди. Пайғамбар алайҳиссаломнинг fazablari чиқди ва ал-Ҳорис-га гуруҳ юбордилар. Юборилган кишилар энди Мадийнаи Мунав-варадан чиққан эдилар, олдиларидан ал-Ҳорис розияллоҳу анҳу одамлари билан чиқиб қолдилар. Юборилганлар:

«Ана, ал-Ҳориснинг ўзи келяпти», дедилар. Ал-Ҳорис розиял-лоҳу анҳу яқинлашиб келиб:

«Кимга юборилдингиз?» – дея сўрадилар. Улар:

«Сенга», дейишиди. У киши:

«Нима учун», дедилар. Улар:

«Расууллоҳ алайҳиссалом сенга Валид ибн Уқбани юборган эдилар, унинг айтишича, сен унга закотни бермай, уни ўлдирмоқчи бўлибсан», дедилар. Шунда ал-Ҳорис розияллоҳу анҳу:

«Йўқ, Муҳаммад алайҳиссаломни ҳақ дин билан юборган Зотга қасамки, уни ҳеч кўрганим йўқ ва у менинг олдимга келгани ҳам йўқ», дедилар. Ал-Ҳорис розияллоҳу анҳу Пайғамбар алайҳиссаломнинг олдиларига кирган эдилар, у зоти шариф:

«Закотни бермай, вакилимни ўлдирмоқчи бўлдингми?» – дедилар. Ал-Ҳорис розияллоҳу анҳу:

«Йўқ, сизни ҳақ билан юборган Зотга қасамки, уни кўрмадим ва у менинг олдимга келгани ҳам йўқ, менинг олдимга Расууллоҳнинг вакили бормагани учун, Аллоҳнинг ва Унинг Расулининг мендан аччиғи чиқдимикин, деб бу ерга келдим, холос», дедилар. Шу пайт: «Эй, иймон келтирганлар! Агар фосиқ хабар келтирса, аниқлаб кўринглар», ояти нозил бўлди».

Шу ерда имом Аҳмад ибн Ҳанбалнинг ривоятлари тугайди. Мазкур ривоятда кишини ажаблантирадиган ҳолатлардан бири – Расууллоҳнинг вакиллари Валид ибн Үқбанинг айтилган ерга бормасдан, кўрқиб орқага қайтиб келиб, ёлғон сўзлашидир. Одатда, саҳобийлардан бундай иш содир бўлиши амримаҳол. Бу ҳақда аввалги уламолар ҳам кўп фикр юритишган, турли мулоҳазаларни билдиришган. Лекин қиссани яхшилаб ўрганиб чиқсак, ажабланишимизга ўрин қолмайди, деб ўйлайман. Нега Расууллоҳнинг вакиллари келмаяпти, деб ташвишланиб, қавми билан ўзи боришга аҳд қилган ал-Ҳорис ибн Аби Зирор ал-Хузоъий розияллоҳу анҳу от-увовни ҳозирлаб, кийиниб, қуролланиб йўлга чиқмоқчи бўлиб турганларида Валид розияллоҳу анҳу бу ҳолни узоқдан кўриб ёки бирордан эшитиб, булас диндан қайтишган экан, билмабмиз-да, мана қуролланиб чиқишајапти-ку, деб қўрқкан бўлиши турган гап. У орқасига қайтган, ал-Ҳорис розияллоҳу анҳу ҳам ўз йўлларида давом этганлар. Шунинг учун ҳам, Пайғамбарамиз юборган иккинчи гурӯҳ, Мадийнаи Мунавварадан чиқар-чиқмас улар етиб келишган.

Бу ояти карима мусулмонлар ҳаётидаги энг муҳим масалани муолажа қиласи. У ҳам бўлса, хабарни қабул қилиш масаласи. Агар хабар Аллоҳдан ва Пайғамбар алайҳиссаломдан бўлса, сўзсиз қабул қилиш вожибdir. Қабул қилмаганлар гуноҳкори азим, коғир бўладилар. Энди, одамлардан хабар қабул қилишга келсак, бу бир неча турга бўлинади. Аввало, хабарчи динда, сўзида ўта ишончли киши бўлса, унинг хабари қабул қилинади. Хабарчи фосиқ бўлса, яъни, умрида бирор марта ёлғон гапирган, шариат ҳукмларидан бирортасига бирор марта амал қилмаган бўлса ёки унинг ишончли-ишончсизлиги маълум бўлмаса, дейликки, нотаниш одам ёки хабари синаб кўрилмаган кимса бўлса ва ҳоказо, унинг хабари текширилмай туриб қабул қилинмайди. Бошқа

ишончли манбалардан хабарнинг тўғрилиги событ бўлсагина, қабул қилинади.

«Эй, иймон келтирганлар! Агар фосиқ хабар келтирса, аниқлаб кўринглар, бир қавмга билмасдан мусийбат етказиб қўйиб, қилганингизга надомат чекувчи бўлманглар.»

Ушбу сураи каримада Аллоҳ таоло мўмин-мусулмонларга хитоб қиласроқ учинчи марта:

«Эй, иймон келтирганлар!» – демоқда. Демак, улар учун жуда ҳам муҳим бўлган бир хабарни етказмоқчи.

«Агар фосиқ хабар келтирса, аниқлаб кўринглар...»

Ояти каримада Аллоҳ таоло «фосиқ хабар келтирса, аниқлаб» хабарнинг событлигини текшириб қўришга амр қилмоқда. Аллоҳнинг амрига бўйсуниш вожиб. Афсуски, мусулмонлар ушбу оятга амал қилмаганлари оқибатида катта мусийбатларга дучор бўлмоқдалар. Бир хабарни эшитиши биланоқ, суриштирмай, бирор иш қилинса, кейин хабарнинг ёлғонлиги ёки хатолиги аён бўлса, ҳақиқатан афсус-надоматга сабаб бўлади. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло:

«...бир қавмга билмасдан мусийбат етказиб қўйиб, қилганингизга надомат чекувчи бўлманглар», демоқда.

«Надомат» афсусланишдир. Афсусланиш бўлганда ҳам, доимий, бардавом афсусланишдир. Мисол учун, сабаби нузулдаги ҳодисани олсак. Агар Валиднинг гапига ишониб, суриштириб аниқламасдан, кофир бўлибди, деб ал-Ҳорисни ўлдириб қўйилганида, ҳақиқатни билгандан сўнг ҳамма доимий надоматда қолган бўлар эди.

Кейинги оятнинг маъносига назар соладиган бўлсак, мусулмонларнинг ичида Валид ибн Уқбанинг хабарини эшитгандан сўнг ал-Ҳорис розияллоҳу анхуни ўлдиришга шошилиб, Пайғамбар алайҳиссаломни қистаганлар ҳам бўлганга ўхшайди. Шунинг учун ҳам, оят уларга ичларида Пайғамбар алайҳиссаломнинг бўлишлари улкан илоҳий неъмат эканлиги ва буни қадрламоқ лозимлигини эслатиб қўйимоқда:

وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيْكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ بُطِّيَعُكُمْ فِيْ كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنَّتُمْ وَلَكُنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمْ
الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِيْ قُلُوبِكُمْ وَكَرِهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرُ وَالْفُسُقُ وَالْعِصْيَانُ أُولَئِكَ هُمُ الرَّشِدُونَ

7. Ва билингларки, албатта, ичларингизда Расулуллоҳ бордир. Агар у ишлардан кўпида сизга итоат қиласа, албатта, қийинчиликка дучор бўлардингиз. Лекин, Аллоҳ сизларга иймонни маҳбуб қилди ва уни қалбларингизда зийнатлади ва сизларга куфрни, фисқни ва исённи ёмон кўрсатди. Ана ўшалар тўғрилиқда юрувчилардир.

Мусулмон умматининг, саҳобаи киромларнинг катта баҳти шундан иборатки, бу умматнинг ишларига Аллоҳнинг Ўзи аралашиб, хатоларини тўғрилаб, адашганда йўлга солиб, ёдидан кўтарилиганда эслатиб туради. Сураи кариманинг аввалидан бўён Аллоҳ ва Пайғамбар алайҳиссаломдан олдин бирор нарсани бошлаб юбормаслик, раҳбариятта бўйинсуниш, доимо кутиб туриш таъкидлаб келинаётган эди.

Валид ибн Уқба ҳодисасига келганда мазкур тавсиялар ёддан кўтарилиб, баъзи кишилар яна шошқалоқлик қилдилар, ичларида Аллоҳнинг Пайғамбари юрганликларини унтиб қўйдилар. Шунда Аллоҳ таоло дарров бу хатони тўғрилаш учун Ўзи аралашиб:

«Ва билингларки, албатта, ичларингизда Расулуллоҳ бордир», деди.

Ўзингизча тасарруф қилаверманглар, ичларингизда юрган Пайғамбар Аллоҳнинг ояти ёки ўзининг суннати ила йўл бошлагани афзалдир, деди.

Кейин эса, агар Пайғамбар алайҳиссалом уларнинг гапларига кириб, айтганларини қилаверсалар, турли қийинчиликларга дучор бўлишлари эслатилмоқда.

«Агар у ишлардан кўпида сизга итоат қилса, албатта, қийинчиликка дучор бўлардингиз.»

Аммо шариат кўрсатганидек, шўро-маслаҳат сифатида Пайғамбар алайҳиссалом саҳобаларнинг фикр-мулоҳазаларини билишлари бунга кирмайди. Ҳар ким ўзича таклиф киритавериши эса, яхшиликка олиб келмайди. Бу ҳақиқатни ояти карима: «Агар у ишлардан кўпида сизга итоат қилса, албатта, қийинчиликка дучор бўлардингиз», деб баён қилмоқда.

Оятнинг давомида Аллоҳ таоло мусулмонларга Ўзининг яна бошқа улкан неъмати – иймон неъматини берганлигини ҳам эслатади:

«Лекин, Аллоҳ сизларга иймонни маҳбуб қилди ва уни қалбларингизда зийнатлади...»

Дарҳақиқат, иймон Аллоҳ бандаларига берган неъматлари ичидаги энг улуғидир. Чунки, иймон бўлмаса, бошқа ҳамма неъматларнинг сариқ чақалик ҳам қиймати қолмайди.

Шу билан бирга, Аллоҳ таоло оятда:

«...ва сизларга куфрни, фисқни ва исённи ёмон кўрсатди», демокда.

Бу ҳам Аллоҳнинг фазли. Бу жумладаги уч нарса:

Куфр – иймонни тўсиш,

Фисқ – Аллоҳ, кўрсатган чегарадан четта чиқиш,

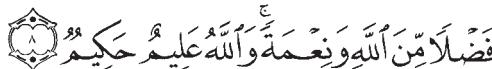
Исён – Аллоҳнинг амрларига қарши чиқиш иймонга қарши қўйилмоқда. Шунинг учун ҳам, уламоларимиз уч нарсага эътибор беришган:

«Иймон – тил билан нутқ қилиш, дил билан тасдиқлаш ва жисм билан амал қилиш», дейишгандар.

Аллоҳ таоло баъзи баңдаларига иймонни маҳбуб қўрсатиб, уларнинг қалбларида уни зийнатлади, куфр, фисқ ва исённи ёмон кўрсатиб, шундай улуғ неъматга сазовор айлади ва яна бунинг устига, шундай илоҳий марҳаматта сазовор бўлган кишилар тўғри йўлда эканлигини таъкидлади:

«Ана ўшалар тўғриликда юрувчилардир».

Буларнинг ҳаммаси Аллоҳ таолодандир:

8. Бу, Аллоҳ томонидан фазл ва неъматdir. Аллоҳ билувчи ва ҳикматли зотdir.

Яъни: Аллоҳ таолонинг баъзи баңдаларига иймонни маҳбуб кўрсатиб, уларнинг қалбларида уни зийнатлаши, куфр, фисқ ва исённи ёмон кўрсатиб қўйиши:

«Аллоҳ томонидан фазл ва неъматdir».

Дарҳақиқат, Аллоҳнинг Ўзидан бошқа ҳеч бир зот, ҳатто Пайтамбар ҳам, одамларнинг қалбига иймонни сола олмайди. Бу ишни ягона Аллоҳнинг Ўзи фазли билан баңдаларига неъмат қилиб бера олади, холос.

«Аллоҳ билувчи ва ҳикматли зотdir.»

Чунки, Аллоҳ ҳамма нарсани яхши билади, Унинг билими чексиздир ва у улкан ҳикмат соҳибидир.

Аввалги оятларда Аллоҳ таоло мўмин баңдаларини фосиқнинг хабарини қабул қилишдан қайтарди. Оқибати афсус-надомат бўладиган ишлардан огоҳлантириди. Кейинги оятда эса, иймонни қалбларига согланини таъкидлади.

Энди эса, аввалги оятлар ҳукмига амал қилинмаса, нима бўлишини, жумладан, фосиқнинг гапига ишониб ўзаро уришиб кетишлиари мумкинлигини ва шунга доир масалаларни баён қилишга киришилади:

وَإِن طَائِفَنَا نِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَقْتَلُوا فَأَصْلِحُوهُ بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَعْثَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْآخَرَيِ
فَقَتَلُوا أُلَّا تَبْغِي حَتَّى تَفْسِئَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوهُ بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَفْسِطُوهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ

المُفْسِطِينَ

9. Агар мўминлардан икки тоифа уришиб кетсалар, бас, ўрталарини ислоҳ қилинг. Агар улардан бири иккинчисига тажковуз қилса,

сиз тажовуз қилганига қарши, то у Аллоҳнинг амрига қайтгунича урушинг, агар қайтса, бас, ўрталариниadolat билан ислоҳ қилинг. Одил бўлинг, албатта, Аллоҳadolat қилгувчиларни суядир.

Аслида, мўмин-мусулмонлар бир оила фарзандлариdek дўст-биродар бўлишлари зарур. Уларнинг бир-бирлари билан уришишлари ҳаром. Пайғамбар алайҳиссалом, икки мусулмон қиличлари билан тўқнашсалар, ўлдирган ҳам, ўлган ҳам дўзахдадир, деганлар. Лекин ушбу оятдан маълум бўляптики, фаразан, мўминлардан икки тоифа уришиб кетишлари мумкин. Аллоҳ кўрсатмасин-у, лекин мабодо, шундай бўладиган бўлса, қолган мўминларга уришиб кетган ўша икки тоифани яраштириб, сулҳга келтириб қўйиш вожиб бўлади. Бу иш қилинмаса, ҳамма гуноҳкор бўлади. Чунки, Аллоҳ таолонинг:

«Агар мўминлардан икки тоифа уришиб кетсалар, бас, ўрталарини ислоҳ қилинг», деган амри бажарилмаган бўлади.

Ислоҳ қилиб бўлингандан сўнг ўша уришган икки тоифадан бири сулҳни бузиб, иккincinnisiga тажовуз қилса у тоифани «тоифаи бофия», деб аталади ва унга қарши барча уруш қилади. Бу уруш «тоифаи бофия» Аллоҳнинг амрига, яъни, Қуръон ва Суннатга қайтгунча давом этади. Оятда

«Агар улардан бири иккincinnisiga тажовуз қилса, сиз тажовуз қилганига қарши, то у Аллоҳнинг амрига қайтгунича урushing», дейилишидан мурод шу.

Одатда, бир-икки сўзга кўнмаган шахс ёки тоифага нисбатан орадаги ислоҳ қилувчиларда ҳам маълум хафачилик, гинахонлик пайдо бўлиб қолади. Урушдан кейин Аллоҳнинг амрига қайтган «тоифаи бофия» билан иккincinni тоифани яна ислоҳ қилиш пайтида, мазкур рухий ҳолат, хафачилик ва гинахонлик ўзини кўрсатиб,adolatcizlikka йўл қўйилмасин, деб оятнинг охирида такрор-такрор адолатли бўлишга амр қилиниб, яна, Аллоҳadolatлиларни севиши таъкидланмоқда.

«Одил бўлинг, албатта, Аллоҳadolat қилгувчиларни суяди.»

Уришиб кетган тарафлар ўртасини ислоҳ қилиш низомига ҳозирги кунда инсониятнинг ҳожати тез-тез тушиб турибди. Лекин низом тўлиқ ваadolatli бўлмаганидан, орада янада кўпроқ низолар чиқишига сабаб бўлмоқда. Қуръони Карим бундан ўн тўрт аср аввал олиб келган низом эса, энгadolatli низомдир. Чунки, бу низом бўйича, уришиб қолган бандаларнинг орасидаги можаро барча бандаларнинг баб-баравар тарбиячиси бўлган Аллоҳ-Роббул оламийннинг ҳукми билан ҳал этилади. Бу илоҳий низомдаadolat, инсоф, омонат ва поклик асос қилиб олингандир.

Кейинги оятда мўмин-мусулмонларнинг рафбатларини қўзитувчи,

уларни урушдан кейин яраштирувчи, тарқоқлиқдан сўнг бирлаштирувчи улуғ биродарлик неъмати эслатилади.

10. Албатта, мўминлар биродардирлар, бас, икки биродарингиз ўртасини ислоҳ қилинг, Аллоҳга тақво қилинг, шоядки, раҳим қилинсангиз.

Ояти каримада «биродар» деб таржима қилинган сўзимиз араб тилида бирлиқда «ахун» калимаси билан ифода қилиниб, икки хил маънода ишлатилади.

Биринчиси – ака ёки ука, яъни, туфишган биродар маъносида.

Иккинчиси – дўст, оғайни, яъни, тутинган биродар маъносида ҳам ишлатилади.

Аммо худди шу сўзнинг ўзи жам сийфасида келганда, маъносига қараб икки хил шаклда келади:

Биринчиси, «ихватун» бўлиб, туфишган биродарлар маъносини англатади.

Иккинчиси, «ихвонун» бўлиб, дўстлашган биродарлар маъносини англатади.

Қуръони Каримнинг мўъжизалигини қарангки, мўминларнинг биродарлиги ҳақида сўз кетганда туфишган биродарлар маъносидаги «ихватун» сўзи ишлатилган ва бу билан мўминлар худди туфишган ака-укалардек эканлиги таъкидланган.

«Албатта, мўминлар биродардирлар.»

Дарҳақиқат, бу биродарлик дин қардошлиги бўлиб, дунёдаги барча инсоний алоқалардан устун туради. Бу биродарлик Аллоҳ учун, дину диёнат учун, Ислом-иймон учундир ва у ўзаро муҳаббат, тинчлик-омонлик ва ҳамкорлик асосига қурилган бўлади. Бу биродарликка футур етса, зудлик билан ислоҳ қилишга ўтмоқ керак. Шунинг учун ҳам, оятда Аллоҳ:

«бас, икки биродарингиз ўртасини ислоҳ қилинг», деб таъкидламоқда.

Албатта, урушганларнинг ўртасини сулҳ қилиш осон эмас, турли ҳолатлар келиб чиқиши мумкин. Шунинг учун ҳам, ислоҳ қилмоқчи бўлган тараф ўзига Аллоҳнинг тақвосини қурол қилиб олиши зарур. Фақат шундагина адолат билан иш тутишга муюассар бўлади. Оятнинг охиридаги амр шунинг учун келтирилган:

«Ва Аллоҳга тақво қилинг, шоядки, раҳим қилинсангиз.»

Кейинги келадиган ояларда мазкур қимматли ва зарурий биродарликни бузувчи баъзи ижтимоий касаллик бўлмиш ёмон одатлардан мўминларни қайтариш учун кўрсатмалар келади.

يَأَيُّهَا الَّذِينَ أَمْنَوْا لَا يَسْخَرُ قومٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يُكَوِّنُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِسَاءٍ عَسَى أَنْ يُكَوِّنُ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا نَلْمِزُ أَنفُسَكُمْ وَلَا تَأْبُرُوا بِالْأَلْقَابِ إِنَّ الْأَسْمَاءَ الْمُسْوَقَةَ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ

يَتَبَّعْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

11. Эй, иймон келтирганлар! Бир қавм бошқасини масхара қилмасин, эҳтимол, улар булардан яхшироқдир. Ва аёллар ҳам бошқа аёлларни (масхара қилмасин), эҳтимол, улар булардан яхшироқдир. Ва ўзингизни ўзингиз мазах қилманг, бир-бирингизга лақаб қўйманг. Иймондан кейин фосиқлик исми нақадар ёмон! Ва ким тавба қилмаса, бас, ана ўшалар, ўзлари золимлардир.

Албатта ўзгаларни масхара қилиш ёмон одат бўлиб, жамият аъзолари ўртасидаги ўзаро алоқаларнинг бузилишига сабаб бўлади. Бир одам иккинчисини масхара қилса, камситса, устидан кулса, албатта, масхара қилинган одамнинг аччиғи чиқади, у ҳам масхара қилувчига ўзига яраша жавоб беришга уринади. Орада низо-жанжал чиқади, ижтимоий алоқалар бузилади ва жамият заифлашади. Ислом эса доимо мусулмонлар жамиятининг мустахкам бўлиши учун қайгуради. Шунинг учун ҳам, ушбу ояти каримада Аллоҳ, таоло инсонларни бир-бирини масхара қилишдан қайтармоқда.

«Эй, иймон келтирганлар! Бир қавм бошқасини масхара қилмасин, эҳтимол улар булардан яхшироқдир.»

Эътибор берадиган бўлсак, Аллоҳ, таоло ушбу оятни яна

«Эй, иймон келтирганлар!» нидоси ила бошламоқда. Бу, мазкур сураи шарифанинг аввалидан бери бу шаклдаги тўртинчи нидодир. Шунинг ўзи ҳам нидодан кейин келадиган масала ўта муҳимлигидан дарак беради.

Ожиз инсон ҳар нарсани ўз ўлчови билан ўлчашга ҳаракат қиласди. Шунингдек, масхара қилувчилар ҳам ўзларича одамларнинг қадрини ўлчашиб, бой камбағалдан, кучли кучсиздан, амалдор амали йўқдан, фарзанди кўп фарзандсиздан кулиши мумкин. Лекин Аллоҳнинг ўлчови бошқа. Эҳтимол, ҳеч ким кўзга илмайдиган бир инсон Аллоҳнинг ҳузурида минглаб бой, зодагон, уддабуролардан чандон-чандон яхши мартабададир.

Одатда, кўпгина ишлар ҳақидаги ҳукмлар эркакларга хитобан айтилса-да, ўз-ўзидан, аёлларни ҳам ичига олиб кетаверади. Аммо, бир-бирини масхара қилишдан манъ қилувчи хитобда эркаклардан кейин аёллар алоҳида зикр қилинган.

**«Ва аёллар ҳам бошқа аёлларни (масхара қилмасин), эҳти-
мол, улар булардан яхшироқдир.»**

Нимага? Чунки, бир-бирини масхара қилиб устидан кулиш, турли ишлар билан фахрланиб ўзгаларни камситиш аёлларда кўпроқ учрайди. Чиройли аёл хунугини, бойи камбағалини, ёши қарисини, моҳираси нўноғини масхара қилиб устидан кулади. Лекин Аллоҳнинг ўлчови бошқа-ку! Эҳтимол, ҳаётда хунук, камбағал, нўноқ бўлган аёл Аллоҳнинг ҳузурида минглаб чиройли, бой ва моҳира аёллардан кўра яхшироқдир.

Ха, кишилар қадрини ўлчашда Аллоҳнинг тарозуси ҳақиқий тарозу ҳисобланади.

Сўнгра оятда мўминлар яна бир юксак одобга чақириладилар:

«Ва ўзингизни ўзингиз мазах қилманг».

Ояти каримадаги ушбу жумла ким бирор мўминни мазах қиласа, ўзини мазах қилган билан баробар эканлигини айтмоқда. Чунки, улар бир оиланинг фарзандлари, бир жисмнинг аъзолари, шунинг учун, ким бирор биродарини мазах қиласа, ўзини мазах қилган бўлади. Биз «мазах қилиш» деб таржима қилаётган сўз оятда «ЛА ТАЛМИЗУ» бўлиб келган. Бу сўз «ламз»дан олинган бўлиб, бирор кишининг нуқсонларини тил билан зикр қилиб айблашга айтилади. Мисол учун, фалончи кўр, писмадончи чўлоқ ёки анаву мана бундоқ қилиб гапиради, кабилар. Албатта, бир-бирини мазах қилиш орқасидан жамият аъзолари орасида ўзаро келишмовчиликлар, норозиликлар келиб чиқади. Натижада, ижтимоий алоқалар бузила-ди, жамиятта катта зарар етади. Ислом жамиятида эса, бунинг акси бўлиши керак.

Ояти каримада даъват қилинаётган учинчи юксак одоб Аллоҳнинг:

«бир-бириңизга лақаб қўйманг», деган сўзида намоён бўлган.

Одатда, лақаб қўйиши орқали бир кишини камситиш, масхара қилиш мақсади бўлади. Ўмуман, лақаб ёмон сифатларни зикр қилишдан иборат. Демак, бу иш аслида яхши эмас. Ислом гўзалдин, гўзалликни тарғиб қилувчи дин, «Аллоҳ, гўзалдир, Аллоҳ, гўзалликни яхши кўради», дейилади асарларда.

Шунинг учун ҳам, Пайғамбар алайҳиссалом жоҳилияят пайтидан қолган хунук исм ва лақабларни чиройлисига алмаштирганла-ри ҳаммага маълум.

Имом Аҳмад қилган ривоятда Абу Жубайра ибн Аз-Захҳок деганларки: «Бир-бириңизни мазах қилманг» ояти бизнинг Бани Салама қабиламиз ҳақида нозил бўлган. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадийнага келганларида, бизнинг ҳар биримизнинг икки ёки уч хил номларимиз бор эди. Агар у киши бирор-

тамизни ўша исмлардан бирини айтиб чақирсалар, кишилар: «Эй Расулуллоҳ, у бу исмни эшитса, fazabi чиқади», дейишарди».

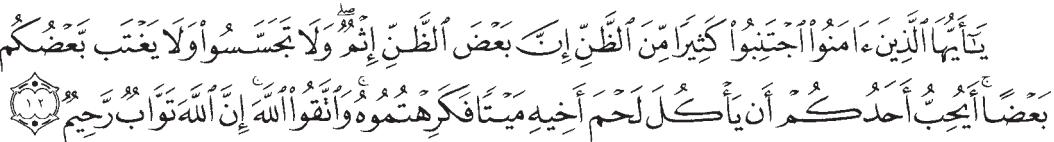
Кейинги даврларда ҳам бу файри одобий ишга қарши қаттиқ кураш олиб борилган. Лақаб қўйиш орқали инсонни камситиш катта гуноҳ ҳисобланади. Айниқса, у инсон мўмин бўлса. Шунинг учун ҳам, оятда:

«Иймондан кейин фосиқлик исми қандоқ ҳам ёмон!» – дейилмоқда.

Агар баъзи кишилар бир-бирларига лақаб қўйишиб юрган бўлсалар, ҳукмни билмаган бўлсалар, энди ҳукмни билиб, тушуниб етиб, тавба қилсинлар, астойдил надомат чекиб, кейин бу ишни такрор-ламасинлар. Шунда, Аллоҳ таоло уларнинг аввалги гуноҳларини кечиради. Тавба қилмаганлар-чи? Бу саволга жавоб оятнинг ўзида келган:

«Ва ким тавба қилмаса, бас, ана ўшалар ўзлари золимлардир».

Соф исломий жамиятда кишиларнинг иззат-обрўлари, шахсий ҳурриятлари қандай сақланиши ҳақидаги йўл-йўриқлар келгуси оятда давом этади.

 يَكُوْنُ لِلَّذِينَ أَمْنُوا الْجَنَبَيْنِ كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِنَّمَا لَا يَعْتَبِرُ بَعْضُكُمْ
 بَعْضًا أَيْحَبُّ أَحَدًا كُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مِنْ تَافِكِ هَمْتُوهُ وَأَقْوَاهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ تَوَابُ رَحِيمٌ

12. Эй, иймон келтирганлар! Кўп гумонлардан четда бўлинглар, чунки баъзи гумонлар гуноҳдир. Жосуслик қилманлар. Баъзиларингиз баъзиларингизни гийбат қилманлар. Сизлардан бирорталарингиз ўзининг ўлган биродарининг гўштини ейишни яхши кўрурми? Ҳа, ёмон кўрасизлар. Аллоҳдан қўрқинглар! Албатта, Аллоҳ тавбани кўп қабул қилувчи ва раҳимлидир.

«Ҳужурот» сурасининг аввалидан буён Аллоҳ таоло шу ерда Ўзининг мўмин бандаларига бешинчи марта

«Эй, иймон келтирганлар!» деб мурожаат қилмоқда ва улар учун жуда муҳим бўлган яна бир қанча масалаларни баён қилмоқда.

Ушбу оятда Аллоҳ таоло мўмин-мусулмон бандаларини бир неча ёмон сифатлардан, ахлоқий касалликлардан, ҳалокатта элтувчи дардлардан қайтармоқда.

Улардан биринчиси:

«Кўп гумонлардан четда бўлинглар, чунки баъзи гумонлар гуноҳдир».

Гуноҳга олиб борувчи иллатлардан бири – бадгумонлиқдир. Бад-

гумонлик кишилар ҳақида бўлар-бўлмасга ёмон шубҳалар қилиш, уларга нисбатан тухмат ва ҳадик маъносидаги фикр юритишидир. Одатда, бундай гумонларнинг кўпи асоссиз, беҳуда бўлади. Шу боисдан ҳам: «...кўп гумонлардан четда бўлинглар», дейиляпти.

Ўтган уламолардан аз-Зажжож раҳматуллоҳи алайҳи: «Бадгу-монлик – яхши кишилар ҳақида ёмон гумон қилишликдир. Аммо, аҳди фисқ бўлса, ундан нима фосиқлик зоҳир бўлган эса, шуни гумон қилишга ҳаққимиз бор», деганлар.

Ўйлаб кўрилса, ўзаро низолар ва келишмовчиликлар кўпроқ бир-биридан ёмон гумонда бўлишдан ҳам келиб чиқади. Ёмон гумондан четда бўлиш учун доимо кишилар ҳақида яхши гумонда бўлиш, улар ҳақида етган хабарларни яхшиликка йўйиш керак.

Бу ҳақида ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу: «Агар яхшиликка буришнинг бирорта йўли бўлса ҳам, мўмин биродарингдан чиқсан сўз ҳақида фақат яхши гумон қил», деган эканлар.

Имом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳи Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом: «Зинҳор ва зинҳор бадгумон бўлманглар, чунки, бадгумонлик сўзнинг энг ёлғонидир», деганлар. Бошқа бир ҳадисда эса: «Гар одамларнинг айбини ахтарадиган бўлсанг, уларни бузасан», деган эканлар.

Хусусан, иш бошида турган раҳбарлар бу нарсада эхтиёт бўлишлари лозимлиги имом Абу Довуд Абу Умомадан ривоят қилган ҳадисда яққол кўринади. Бу ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом: «Агар амир одамлардан айб ахтараверса, уларни бузади», деганлар.

Маълумки, кимнинг ўйига бадгумонлик ўрнашса, у одам ўша гумонини тасдиқдаш учун ҳужжат ва далил қидира бошлиайди. Натижада, гумон остидаги одамнинг ўзига билдирилмасдан, айбини ахтаришга тушади. Буни эса «жосуслик» дейдилар Шунинг учун ҳам, биз ўрганаётган ояти каримада гумондан четланишга амр қилингандан сўнг,

«Жосуслик қимланглар», деб бу қабиҳ ишдан қайтарилимоқда.

Одатда, «жосуслик» деб бирорвга ёмонлик етказиш ниятида айбларини ва заиф жойларини, ўзига билдиримай, яширинча ахтаришга айтилади. Бу иш ҳам катта гуноҳлардандир. Чин мусулмон кишининг қалби бу каби жирканч одатлардан пок бўлмоғи зарур. Боз устига, бу иш Ислом динининг асосий фояларидан бири бўлмиш инсоннинг каромати, ҳурмати, иззати ва обрўйини ҳимоя қилиш масаласига чамбарчас боғлиқдир.

Ислом мазкур ҳуқуқларнинг муқаддаслигини эътироф этади, уларнинг ҳеч бир ҳолда паймол бўлмаслигининг чорасини қўради. Ислом жамиятида инсонларнинг жонлари, молу мулклари, уй-жой-

лари омонлиқда, сир-асрорлари ю яширин нарсалари бехатар бўлиши зарур. Ҳатто, жиноятнинг одини олиш баҳонаси билан ҳам одамларнинг ортидан жосуслик қилишга ижозат йўқ. Очиқ-ойдин кўриниб турган ишга қараб ҳукм чиқарилади. Гумон қилишга, шубҳаланишга ва пойлашга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ.

Бадгумонлик жосусликка йўл очишини айтиб ўтган эдик. Энди, жосуслик фийбатга йўл очишини айтмоқчимиз. Шунинг учун ҳам, ояти каримада, «жосуслик қилманг»дан кейин,

«Баъзиларингиз баъзиларингизни фийбат қилманглар», деб уқтирилади.

Фийбат нима эканлигини энг улуғ тафсирчи Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ўзларидан эшитайлик.

Имом Абу Довуд Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда у зоти бобаракотдан кишилар:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, фийбат нима?» – деб сўрашибди. Расули Акрам алайҳиссолату вассалом:

«Биродарингни ўзига ёқмаган нарса билан эслашинг», дебдилар. Шунда:

«Биродаримда мен айтган нарса бўлса-чи, бунга нима дейсиз?» – дейишибди. Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Агар айтганинг унда бўлса, фийбат қилган бўласан, аммо бўлмаса, бўхтон қилган бўласан», деб жавоб қилган эканлар.

Фийбатнинг ҳаром экани, гуноҳи кабиралардан эканлигини ҳамма уламолар бир овоздан таъкидлаганлар. Бу иш нақадар қабих ва нақадар ёмон эканлиги ояти кариманинг ўзида ҳам ажойиб услугуб илиа баён қилинмоқда:

«Сизлардан бирорталарингиз ўзининг ўлган биродарининг гўштини ейишни яхши кўрадими?»

Куръони Карим бирорвни фийбат қилишни ўша шахснинг ўлгандан кейин гўштини ейиш билан баробар қилмоқда. Маълумки, одамнинг гўштини ейиш мумкин эмас, ўлгандан кейин эса, асло хаёлга ҳам келтириб бўлмайдиган иш. Шунинг учун, юқоридаги «яхши кўрасизми?» деган саволга ҳеч ким, «ҳа» деб жавоб бера олмайди.

Шу боисдан, оятнинг ўзи,

«ҳа, ёмон кўрасиз!» деб таъкидламоқда.

Үлиknинг гўштини тановул қилишни кўнглингиз қандоқ кўтармаса, бирорвни фийбат қилишни ҳам шундоқ кўтармасин, демоқда.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом ўз ҳадисларидан бирида: «Эй, тили билан иймон келтириб, дилида иймон келтирмаганлар, мусулмонларни фийбат қилманг ва уларнинг камчиликларини қидирманг. Кимки, уларнинг камчилигини қидирсса, Аллоҳ, таоло ўша одамнинг

камчилигини қидиради. Аллоҳ, кимнингки, камчилигини қидирса, уни уйидан шарманда қилган ҳолатда чиқаради», деганлар.

Охиратда ҳам фийбатчилар жазосиз қолмайдилар. Расули Акрам алайҳиссалату вассалом: «Мерожга чиққанимда мисдан бўлган тирноқлар билан юзларию кўксиларини тирнаётган бир қавмнинг олдидан ўтдим. Мен:

«Эй Жаброил, улар ким?» – деб сўрадим. У:

«Булар у дунёда одамларнинг гўштини еб, обрўларини тўкканлар», деб жавоб берди», дея кўрганларини ҳикоя қилиб берганлар.

Оятнинг охирида Аллоҳ, таоло мўминларнинг барчасини, хусусан, юқорида зикр қилинган гуноҳларни қилганларни Аллоҳдан қўрқишига даъват қилиб,

«Аллоҳдан қўрқинглар», дейди.

Шу билан бирга, аввал билмай гуноҳ содир этилган бўлса, тавба қилиб гуноҳини ювиш мумкинлигини эслатиб, Аллоҳнинг фазли карамидан ноумид бўлмасликка чакиради.

«Албатта, Аллоҳ тавбани кўп қабул қилувчи ва раҳимлидир.»

Ҳар қандай гуноҳдан қай тарзда тавба қилинса, мазкур гуноҳлардан тавба қилишда ҳам ўшандай ҳолат, яъни, ўтган ишга қаттиқ афсус қилиб, дилидан надомат чекиб, иккинчи бор бу ишни қилмасликка аҳд қилиш ва аҳдига вафо қилиш билан вужудга келади. Аммо, фийбатчининг тавбаси бу билан тутамайди. Уламолар унинг тавбаси тўлиқ бўлиши учун яна бир муҳим шарт қўйишган. У ҳам бўлса, қаерда, қайси мажлисда фийбат қилган бўлса, ўша ерда, ўша мажлисда фийбат қилинган киши ҳақида яхши гапларни гапириши керак.

Мўмин-мусулмонлар фийбатдан четланибгина қолмасдан, бошка фийбатчиларнинг оғзига уриб, фийбатга йўл қўймасликка ҳарарат қилишлари матлубдир.

Имом Аҳмад ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар алайҳиссалом: «Кимки, бир мўминни фийбатчи мунофиқдан ҳимоя қилса, қиёмат куни Аллоҳ, таоло унинг гўштини дўзах ўтидан ҳимоя қилувчи фаришта юборади. Кимки, бир мўминни сўқмоқчи бўлиб, уни фийбат қилса, Аллоҳ, таоло уни гапидан қайтмагунича жаҳаннам кўприги устида ушлаб туради», деганлар.

Кўриб турганимиз ояларда мўминларга нидо қилиниб, улар турли ёмонликлардан сақланишга, юксак инсоний фазилатларга эргашишга даъват этилган бўлсалар, келаси оятда Аллоҳ, таоло бутун инсониятга хитоб қилиб, ҳамманинг асли бир эканини эслатади, барчани мўминликка чорлади.

يَأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن ذِكْرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِيلَ لِتَعَارِفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ
 عِنْدَ اللَّهِ أَنْفَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَيْهِ خَيْرٌ

13. Эй одамлар! Биз сизларни бир эркак ва аёлдан яратдик ва сизларни ўзаро танишишингиз учун халқлар ва қабилалар қилиб қўйдик. Албатта, Аллоҳнинг ҳузурида энг ҳурматлигинги энг тақвадорингиздир. Албатта, Аллоҳ билувчи ва хабардор зотdir.

Ушбу ояти каримада:

«Эй одамлар!» деб барча инсониятга қарата нидо қилинмоқда, шу билан бирга, уларнинг асли бир эканлиги эслатилмоқда.

«Биз сизларни бир эркак ва аёлдан яратдик ва сизларни ўзаро танишишингиз учун халқлар ва қабилалар қилиб қўйдик.»

Демак, одамларнинг асли бир: ҳаммалари Одам Ато ва Момо Ҳавводан таралганлар. Айни чоғда, Аллоҳ таоло уларни турли халқлар ва қабилаларга ажратиб қўйганини ҳам таъкиддамоқда. Инсонларнинг турли халқ ва қабилаларга бўлинишининг сабаби эса, ўзаро танишиш, маърифат ҳосил қилиш эканлиги уқтирилмоқда.

«...ва сизларни ўзаро танишишингиз учун халқлар ва қабилалар қилиб қўйдик.»

Инсонларнинг турли халқлар, миллатлар, элатлар, қабила ва уруғлар ҳамда турли фарқларга бўлинишининг асосий сабаби ушбу мақсад, яъни, ўзаро танишиш эканлигини ҳеч қачон унутмаслик керак. Аллоҳ таоло оятда, уришишингиз учун, жанжал учун, фахрланиш учун, мақтаниш учун, демаяпти ёки бошқа сабабларни айтмаяпти. Демак, халқларнинг турли-туманлигини илоҳий мақсаддан – танишувдан бошқа мақсаддага ишлатиш Аллоҳнинг иродасига қарши чиқиши билан баробар бўлар экан.

Кишилар ўзларича мезон тузиб, бирларининг иккинчиларидан афзалликларини ўлчаб юришади. Кимдир молу мулкига қараб, кимдир ҳасаби-насабига қараб, яна бирлари танасининг рангига қараб, тўртингчиси қабиласи ёки миллатига қараб ва ҳоказо ўлчовлар воситасида ўзларини устун қилиб кўрсатади. Ҳамма бир ота ва бир онадан тарқаганлигини, у ота-оналар эса, тупроқдан яратилганини унтутиб қўяди.

Оқибатда турли-туман келишмовчиликлар, уриш-жанжаллар ва кўнгилсизликлар келиб чиқади.

Ислом динида бу каби ўлчовларнинг ҳеч қандай қиймати йўқ. Улар ҳаммаси бекор қилинади ва ягона мезон сифатида илоҳий ўлчов жорий этилади. Бу ўлчов инсонлар қадрини фақат битта нарсага қараб, яъни, инсоннинг тақвосига қараб ўлчайди:

«Албатта, Аллоҳнинг ҳузурида энг ҳурматлигинги энг тақ-водорингиздир».

Ер юзида инсонларнинг қадр-қиймати ушбу илоҳий ўлчов билан ўлчангандагина турли низолар, уриш-жанжаллар ва келишмовчиликлар барҳам топади.

Худди шу оятнинг маъносида Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассаломдан кўплаб ҳадислар келган.

Имом Муслим Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда, «Албатта, Аллоҳ суратларингизга ва молу дунёларингизга қарамайди, балки қалбингиз ва амалингизга қарайди», дейлади.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом Абу Зарр Фифорий розияллоҳу анхуга: «Назар сол, сенинг агар тақвода ортиқлигинг бўлмаса, қизилдан ҳам, қорадан ҳам яхши эмассан», деганлар.

Бу маънодаги ҳадислар жуда ҳам кўп.

Суранинг охирида иймоннинг ҳақиқатини баён қилувчи оятлар келади. «Биз иймон келтирдик», деб Расулуллоҳ алайҳиссаломга миннат қилган аъробийларга жавобан таълим ва тушунтириш маънолари изҳор қилинади:

﴿قَالَتِ الْأَعْرَابُ إِمَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلُ الْأَيْمَنُ فِي قُوْبِكُمْ
وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلْتَكُمْ مِّنْ أَعْمَلِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾

14. Аъробийлар, иймон келтирдик, дейишиди. Сен: «Иймон келтирганингиз йўқ, лекин, бўйинсундик, денглар, ҳали иймон қалбларингизга киргани йўқ ва агар Аллоҳга ва Унинг Расулига итоат қилсангиз, амалларингиздан ҳеч нарса камаймас. Албатта, Аллоҳ кечирувчи ва раҳимли зотдир», деб айт.

Ушбу оядда Ислом жамоаси ҳаётида бўлиб ўтган ҳодиса ҳақида сўз кетмоқда. Бир куни аъробийлар—саҳро араблари Пайғамбар алайҳиссалом ҳузурларига келиб, иймон келтирдик, деб миннат қилишган.

«Аъробийлар, иймон келтирдик, дейишиди.»

Аслида эса, улар янги мусулмонлар бўлиб, ҳали ҳақиқий иймон қалбларидан жой олган эмас эди. Аллоҳ таоло уларга ҳақиқий иймон ҳақида таълим беришни ирода қилиб, ушбу оятни туширди. Бу оядда Пайғамбар алайҳиссаломга хитоб қилиниб, у киши орқали аъробийларга таълим берилади:

«Сен: «Иймон келтирганингиз йўқ, лекин, бўйинсундик, денглар, ҳали иймон қалбларингизга киргани йўқ...»

Яъни, Эй Муҳаммад, сен «иймон келтирдик» деб миннат қилаёт-

ган ўша аъробийларга: «Сизлар ҳақиқий иймонга ҳали эришганингиз йўқ, сизлар «асламно» — «бўйсундик», Исломга кирдик, денглар», деб айт.

Ушбу оятнинг маъноси ҳақида, шу мазмундаги оят ва ҳадисларнинг маъноси ҳақида уламолар жуда кўп тортишишган, турли фикрларни айтишган.

Гапнинг хulosаси шуки, мукаммал Ислом билан мукаммал иймоннинг фарқи йўқ, иккиси бир нарса. Чунки, комил иймон ўз ичига қалбнинг тасдигини ҳам, аъзоларнинг амалини ҳам олади. Шунингдек, комил Исломда қалбни Аллоҳга таслим қилиш ҳамда бутун аъзоларини амал билан таслим қилиш бор.

Аммо, иймондан фақат қалбга тааллуқли нарса, Исломдан фақат аъзолар амалига тегишли нарса кўзда тутилса, унда бу икки ибора икки хил маънони ифода қиласди.

Жаброил алайҳиссалом келиб Пайғамбаримиз алайҳиссаломга саволлар берган ҳадисда худди шу ҳол очиқ-ойдин кўринган.

Ул зот Мұхаммад алайҳиссаломга:

«Менга Исломдан хабар бер», дедилар. Пайғамбар алайҳиссалом:

«Ислом — Лаа илааха Иллаллоҳ, Мұхаммадур-Расулуллоҳи, деб шаҳодат беришинг, намоз ўқишинг, закот беришинг, рамазон рўзасини тутишинг ва қодир бўлсанг, ҳаж қилишинг», дедилар. Жаброил алайҳиссалом:

«Менга иймондан хабар бер», дедилар. Пайғамбар алайҳиссалом:

«Аллоҳга, фаришталарига, китобларига, Пайғамбарларига, қиёмат кунига, яхшию ёмон қадарга ишонишинг», дедилар.

Аллоҳ таолонинг «ҳали иймон қалбларингизга киргани йўқ», дейишидан маълум бўладики, инсон қалбига иймон кириши учун амал лозим экан. Инсон тили билан «иймон келтирдим» дейишининг ўзи кифоя қилмайди, балки уни дил ва бадан (амал) билан тасдиқлаши ҳам зарур. Яъни, зикр, Қуръон қироати, намоз, рўза, ҳаж, закот ва бошқа амалларни адо этмоғи керак. Шунда, қалбида иймон мустаҳкамланиб боради. Шунинг учун ҳам, оятда, уларнинг қалбига иймон киргани ҳақидаги хабардан кейин Аллоҳга ва Үнинг Расулига итоат қилишга тарғиб қилинаётир. Шундай қилсаларгина, охиратда бериладиган ажрда ҳеч нуқсон бўлмаслиги таъкидлаётир:

«Агар Аллоҳга ва Үнинг Расулига итоат қилсангиз, амалларнингиздан ҳеч нарса камаймас».

Агар аввал қилган баъзи гуноҳларингиз бўлса, кечирилур. Зотан,

«Албатта, Аллоҳ кечирувчи ва раҳимли зотдир», деб айт».

Аллоҳ таоло бу оятда иймонни даъво қилаётган аъробийларни рад қилди.

Энди, кейинги оятда содиқ мўминларни васф қилиш орқали ҳақиқий иймоннинг қандай бўлиши таърифлаб берилади:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِمْتُو بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَأُوا وَجْهَهُدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُصَدِّقُونَ

15. Албатта, ҳақиқий мўминлар Аллоҳга ва Унинг Расулига иймон келтирган, сўнгра шубҳа қилмаган ва Аллоҳнинг йўлида моллари ва жонлари ила жиҳод қилганлардир. Ана ўшалар, ўшаларгина (иймонида) содиқлардир.

Бу ояти қаримадан кўриниб турибдики, ҳақиқий мўмин бўлиш учун анчагина ишларни амалга ошириш керак.

«Албатта, ҳақиқий мўминлар Аллоҳга ва Унинг Расулига иймон келтирган...»

Демак, аввало, Аллоҳга ва Унинг Расулига иймон келтириш керак.

Сўнгра, ушбу иймонда шак-шубҳага ўрин қолмаслиги керак.

«...сўнгра шубҳа қилмаган...»

Оғзида мўминликни даъво қилса-ю, кўнглида Аллоҳ субҳанаҳу ва таолонинг зотига ёки сифатларига ёки сифатларидан бирорта-сига озгина шак ёки шубҳада бўлса, Пайғамбар алайҳиссаломга ишонч-сизлиқ қилса, бўлмайди.

Демак, ҳақиқий иймон мўмин кишининг қалбида ишониши лозим бўлган барча нарсаларга нисбатан ҳеч қандай шак ёки шубҳа қолдирмайди. Ҳамда бу ҳолат доимий бўлади.

Иймонли киши ўз эътиқодида собит бўлган нарсаларга ҳаётида амал қилиб яшамоги лозим. Аммо, ушбу эътиқоддаги, тасаввурдаги ҳолатни амалга ошириш осон бўлмайди. Бу йўлда кўпдан-кўп тўсиқлар учрайди. Ўша тўсиқларни енгиб ўтиш учун эса, курашиш керак. Курашга мол-мулкни, ҳатто жонни фидо қилиш талаб этилади.

«...ва Аллоҳнинг йўлида моллари ва жонлари ила жиҳод қилганлардир.»

Демак, мазкур сифатларнинг ҳақиқий эгаларинигина мўминлар деса бўлар экан. Ана ўшаларгина иймонида содиқлар, ақийдасида содиқлар, «Мен мўминман», деган гапларида содиқлар. Ҳа,

«Ана ўшалар, ўшаларгина (иймонида) содиқлардир».

Ояти карима мана шу ҳақиқатнинг таъкиди ила тутгалланади.

Шундай қилиб, ҳақиқий иймонни ва ҳақиқий мўминни аниқ-

лайдиган мезонни ҳам билиб олдик. Ҳозирда, мусулмонман, деб кўқрак кериб юрганларнинг ҳолатини шу мезонга солиб кўрсак, улардан кўпларининг ояти каримада зикр этилган аъробийлардан фарқи қолмайди. Бундайларга ҳақиқий иймоннинг мезони тушунтирилганидан кейин ҳам улар даъволаридан кечмайдилар. Боз устига, иймон йўлида жиҳод қилмаганликларига, молу мулкларини сарфламаганликларига, жонларини тикмаганликларига турли баҳоналарни рўкач қиласидар.

Кейинги оятда худди ўшаларга хитоб этилади:

Эй Пайғамбар!

 قُلْ أَتَعْلَمُونَ كَمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

16. Сен: «Аллоҳга динингизни билдиromoқчимисиз? Ва ҳолбуки, Аллоҳ осмонлару ердаги нарсани билувчи зотдир. Аллоҳ ҳар бир нарсани билувчиdir», деб айт.

Ушбу ояtlар нозил бўлган даврда бир гурух аъробийлар, аввал айтиб ўтилганидек, Пайғамбар алайҳиссалом ҳузурларига келиб, «Аманнаа» – иймон келтиридик, дейишган экан. Шу гап билан, худди Аллоҳ, таоло уларнинг қалбларидан бехабардек, улар Пайғамбар алайҳиссалом орқали Аллоҳга ўзларини чин иймонли қилиб кўрсатмоқчи бўлишган.

Ояти каримада ана шу ҳолат муолажа қилинмоқда.

«Сен: «Аллоҳга динингизни билдиromoқчимисиз?»

Яъни, эй аъробийлар, сизлар ўзингизнинг айтаётган бу гапингиз или Аллоҳни ўз иймонингиздан хабардор қилмоқчимисиз?

Ха, жоҳил аъробийлар ўзларича мазкур услугуб или Аллоҳга динларини билдиromoқчи бўладилар. Лекин Аллоҳ таоло билувчи зотдир. У, осмонлару ердаги барча нарсани билиб турганидек, жумладан, уларнинг қалбларидаги ҳолатлардан ҳам хабардордир. Демак, ҳар ким ҳақиқий иймон соҳиби бўлиши учун, қуруқ гап билан кифояланмай, иймон тақозосидаги амалларни қилиш или иймонини тасдиқламоғи лозим.

Аллоҳ, ким қуруқ гап билан кифояланиб юрибди-ю, ким иймон тақозо қилган амалларни қилмоқда, билиб туради.

«Аллоҳ ҳар бир нарсани билувчиdir», деб айт.»

Шундан кейин Аллоҳ таоло ўзлари етмаган мақомга етдим деб даъво қилувчиларнинг ишларидан бирини баён қиласидар. Улар Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ҳузурларига келиб, Исломга киргандикларини даъво қиласидар.

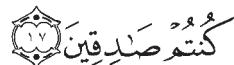
Ушбу ояtlарнинг нозил бўлиш сабабларини баён қилувчи ривоятларда айтиладики, Бани Асад қабиласи вакиллари Пайғамбар

алайҳиссаломга келиб: «Эй, Аллоҳнинг Расули, биз мусулмон бўлдик, араблар сизлар билан урушса ҳам, биз урушмадик», дедилар. Пайғамбар алайҳиссалом:

«Буларнинг фикрлари (тушунчалари) оз ва буларнинг тилида шайтон гапирайпти», дедилар.

Шундан сўнг бу оят нозил бўлди.
Эй Пайғамбар!

يَمْنُونَ عَلَيْكَ أَنَّ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمْنُوا عَلَى إِسْلَامِكُمْ بَلِ اللَّهُ يَعْلَمُ مَنْ هَدَى كُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ

17. Сенга мусулмон бўлганларини миннат қилурлар. Сен: «Менга Исломингизни миннат қилманг. Балки агар содиқ бўлсангиз, Аллоҳ сизни иймонга ҳидоят қилганини миннат қилур», деб айт.

Эй Пайғамбар! Кечагина Исломнинг баъзи амалларини адо этганлар келиб, сенга ўзлари қилган баъзи ишларини гапириб мақтанадилар. Улар,

«Сенга мусулмон бўлганларини миннат қилурлар».

Аслида, уларнинг бундоқ қилишлари тўғри эмас. Уларнинг мақтанишга ҳақлари йўқ. Уларнинг сенга исломларини миннат қилишга ҳеч қандай ҳақлари йўқ. Ислом бирорга миннат қилинадиган ёки у или мақтаниладиган нарса эмас. Ислом ҳар бир банданинг Аллоҳ таоло олдидағи бурчиdir. Бурч эса, адо этилади. Бурчни миннат қилинмайди. Шунинг учун, уларга:

«Сен: «Менга Исломингизни миннат қилманг. Балки агар содиқ бўлсангиз, Аллоҳ сизни иймонга ҳидоят қилганини миннат қилур», деб айт».

Демак, иймон ва Исломни ҳеч кимга миннат қилиб бўлмайди. Бу, Аллоҳ таолонинг Ўзи хоҳдаган баңдасига берадиган улуғ неъмати бўлиб, баnda ўша неъматга шукр қилмоғи лозим. Шукр эса, иймон ва Ислом тақозоси бўйича яшаш, неъмат берувчи зот – Аллоҳнинг розилигини топишга ҳаракат қилиш билан бўлади.

Ва ниҳоят, суранинг охирида Аллоҳ таоло Ўзининг ҳамма нарсани билувчи ва кўрувчи зот эканлигини яна бир бор таъкидлаб қўяди:

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

18. Албатта, Аллоҳ осмонлару ернинг ғайбини билувчи зотдир. Ва Аллоҳ қилаётган ишларингизни кўрувчи зотдир.

ҚОФ СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 45 оятдан иборат.

Ушбу сураи шарифага ўзининг аввалида келган, алифбо ҳарфларидан бири бўлган «Қоғ» исм этиб ихтиёр этилган.

«Қоғ» сураси Маккада нозил бўлган сураларнинг ичida ҳам ўзининг шиддати, қалбларни ларзага солиши билан ажраб туради. Бу сура кучли хитоблар ила инсоннинг кўзини очиб, унга ўлимни, қайта тирилишни, ҳисоб-китобни ва жаннат-дўзахни эслатади.

Сура қасам билан бошланиб, Пайғамбарликни ва ўлгандан сўнг тирилишни инкор қилувчи мушрикларни қоралайди. Қуръони Ка-рим бу муҳим масалани муолажа қилибгина қолмайди, балки, издан чиққан, адашган қабилаларни тарбиялаб тўғри йўлга солишга ҳам ҳаракат қиласди.

Аллоҳ шундай мисолларни келтирадики, уларнинг олдида яна ҳамма нарсани, жумладан, ўликларни ер кемириб бораётганини ҳам билишини баён этади. Борлиқдаги мавжудот ва махлуқотларни ўзи яратганини таъкидлайди. Ўтган кофир қавмларнинг қисматини эслатади.

Инсонни доимо икки фаришта кузатиб, амалларини ёзиб бориши ҳам Аллоҳнинг амри ила бўлади. Қолаверса, ўлим пайтида ҳақ зоҳир бўлади. Охиратда – қиёмат қоим бўлганда ҳамма қилганига яраша жазо ёки мукофот олади.

Сурада жаҳаннамнинг ҳоли алоҳида, жаннат аҳлининг ҳоли алоҳида тавсиф қилинади.

Ниҳоят, сура охирида Пайғамбар алайҳиссалом ва мусулмонлар сабрга чақирилиб, Аллоҳга ҳамд айтиш ва Уни поклаб ёдга олиш, охиратни эслаш тавсия этилади.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

قَوْلَقُرْءَانِ الْمَجِيدِ

1. Қооф. Улуғ Қуръон ила қасам.

«Қооф» сураси қоф ҳарфи ила бошланган. Бундай бошланишдан кўзланган мақсадни Аллоҳнинг Ўзи билади.

Аллоҳнинг қасами улуг, аҳамиятли ва зарур нарсагина тифайли бўлади. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ, таоло Ўз қаломида бирор нарса ила қасам ичса, бу орқали жуда муҳим масалалар муолажа қилинишини билиб олсанк бўлади.

«Улуғ Қуръон ила қасам.»

Аллоҳ, таоло нафақат Қуръон билан, балки, Улуғ Қуръон билан қасам ичмоқда. Бу эса, Қуръони Каримнинг шаънини яна ҳам юқори кўтаради. Ушбу илохий дастурнинг ўз Эгаси ҳузурида мақоми қанчалар олий эканини яна бир бор намоён қиласди. Аллоҳ, таолонинг Улуғ Қуръон ила қасам ичишидан жуда муҳим масалалар муолажа қилинишини билиб оламиз.

Кўйида ушбу масалаларнинг биринчиси келтирилади:

بَلْ يَعْجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُّنْذِرٌ مِّنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَيْبٌ

2. Балки, уларга ўзларидан огоҳлантирувчи келганидан ажабландилар ва кофиirlар: «Бу ажиб нарса-ку?» – дедилар.

Кофиirlар ўз жинсларидан, яъни одам боласидан уларга огоҳлантирувчи Пайғамбар келганлигидан ажабландилар.

«Балки, уларга ўзларидан огоҳлантирувчи келганидан ажабландилар...»

Макка мушриклари Мұҳаммад алайхиссаломнинг Пайғамбар бўлиб келганликларидан ажабландилар.

«...ва кофиirlар: «Бу ажиб нарса-ку?» – дедилар.»

Аслида, бу, ажабланадиган жойи йўқ, қадимдан бўлиб келаётган ҳол эди. Пайғамбарлар доимо одамлар орасидан танланганлар.

Кофиirlар «Бу ажиб нарса-ку?» дея ҳайратланган яна бир нарса кейинги оятда келади:

اَذَمْتَنَا وَكَانُرَابَاً ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ

3. Ўлиб, тупроқ бўлганимиздан кейин ҳам-а? Бу қайтиш (ақлдан) узок.

Ха, ўлган тана чириб тупроққа қўшилиб кетгандан кейин қайта тирилишни кофирлар ақлларига сифдира олмайдилар. Уларнинг фикрича, қайта тирилиш бўлмағур гапдир. Ҳолбуки, йўқдан бор қилган Аллоҳ учун борни қайтадан тирилтириш ҳеч гап эмас.

Ўлгандан сўнг қайта тирилишга ишониш Ислом ақийдасининг асосий қоидаларидан ҳисобланади. Мусулмон инсон ўз ҳаёти давомида доимо яхши иш қилиб, ҳақиқат учун курашмоғи, ботилга қарши ҳаракат қилмоғи ва бутун умри Аллоҳга ибодатдан иборат бўлмоғи лозим. Бунинг мукофотини гоҳида ҳаётлик чоғида олади, гоҳида ололмайди. Натижада, мукофот олиш орқага суриласди. Демак, ҳақиқий ҳисоб-китоб олами мавжуд. Шунингдек, инсонлар қилган ёмонликлари учун бу дунёда тўла жазо олмай кетишлари ҳам мумкин. Унинг жазоси ҳам охиратга қолдирилади. Шу боисдан, охиратга иймон келтириш алоҳида маъно касб этади. Агар ўлгандан кейин тирилишга иймон бўлмас экан, ҳамма ўлчовлар парчаланиб, бехуда бўлиб қолади.

Кейинги оятда кофирларнинг ўта тор дунёқарашларига раддия бошланади:

قَدْ عِلِّمْنَا مَا نَقْصُ الْأَرْضِ مِنْهُمْ وَعَنِّدْنَا كِتَابَ حَفِيظٍ

4. Ҳақиқатан, Биз уларни ер камайтираётганини билдик ва Бизнинг ҳузуримизда сақловчи китоб бор.

Ўлик қўмилгандан кейин ер қаърида чирий бошлайди. Жасад аста-секин чириб, камайиб, тупроққа қўшила боради. Аллоҳ, таоло бу жараённи ернинг уларни камайтириши, деб атаяпти.

«Ҳақиқатан, Биз уларни ер камайтираётганини билдик...»

Ҳар нарсани билувчи шундай Зот ўликни қайта тирилтира олмайдими?

Аллоҳ, таоло

«Бизнинг ҳузуримизда сақловчи китоб бор», деганида «Лавхул Маҳфуз»ни назарда тутаётганини ўз вақтида ҳамма тафсирчилар таъкидлаганлар.

Кейинги оятда кофирларнинг бундай асоссиз эътиrozларининг сабаблари ҳақиқати баён қилинади.

بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لِمَا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَّرِيجٍ

5. Аниқки, уларга ҳақ келганды, уни ёлғонга чиқардилар. Бас, улар изтиробли ишдадирлар.

Демак, коғирларнинг Пайғамбар келишидан ва қайта тирилишдан таажжубланишлари бежиз эмас экан. Улар, аввало, ундан ҳам ёмонроқ ишни қилиб қўйган эканлар.

«Аниқки, уларга ҳақ келганды, уни ёлғонга чиқардилар.»

Яъни, улар ҳақни инкор қилганлар. Бунинг олдида бошқа нарсаларни инкор қилишлари ҳеч гап эмас. Бу орқали шундай изтиробга тушадиларки, бетайин бўлиб, ўзларини ҳар тарафга урадилар.

«Бас, улар изтиробли ишдадирлар.»

Ноаниқлик бутун вужудларини ва ишларини қамраб олади. Ҳақни ёлғонга чиқарувчиларнинг жазоси бу дунёю у дунёда изтироб эканлиги оятнинг ўзида аниқ билиниб турибди.

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوحٍ

6. Устиларидағи осмонга назар солмайдиларми? Уни қандай бино қилибмиз ва зийнатлабмиз? Ва (ҳолбуки), унинг тешиклари ҳам йўқ?!

Бу оядда ҳам Аллоҳ таоло Ўз құдратининг чексиз эканини баён қилиш билан бирга шунча нарсага қодир бўлган зотта ўлганларни қайта тирилтириш ҳеч гап эмаслигига ишора қилмоқда.

«Устиларидағи осмонга назар солмайдиларми?»

Ҳақиқатан, осмонга назар солған киши Аллоҳнинг құдратига қойил қолади.

«Уни қандай бино қилибмиз зийнатлабмиз? Ва (ҳолбуки), унинг тешиклари ҳам йўқ.»

Бундай улкан осмонни ким яратди? Уни сайёралар, юлдузлар ва бошқа жисмлар билан ким зийнатлади? Қараб-қараб кўзлар чарчайди, лекин шундай чексиз улкан нарсадан бирор тешик, ёриқ ёки камчилик топа олмайди. Шунинг ўзи Аллоҳнинг барча нарсага, жумладан ўликларни қайта тирилтиришга қодир эканлигига далил эмасми?

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَالْقِنَّا فِيهَا رَوِيَ وَأَنْبَتَنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَرْجَ بَهِيجٍ

7. Ва ерни чўзиб қўйдик, унга тоғларни ташладик ва унда турли гўзал жуфтларни ўстирдик.

Ернинг тузилиши, унинг ёйилиб, яшаш учун қулай яратилишинг ўзи Аллоҳнинг чексиз қудратига далилдир.

Ернинг устига салобат рамзи бўлган улкан тоғларни шундоқ-қина «ташлаб» қўйиш ҳам Аллоҳнинг чексиз қудратига далилдир.

Ерда турли-туман, сон-саноқсиз ва ранго-ранг гўзал жуфтларниң ўстириб қўйилиши ҳам Аллоҳнинг чексиз қудратига далилдир.

Жамийки ўликларни ўз бағрига олиб, чиритиб, қолдиқларини ўз қаърида сақлаб турган Ерни яратган Аллоҳ, ўлганларни қайта тирилтиришга қодир эмасми?!

Оятда ер юзига «тоғларни ташладик», дейиляпти. Шу ифоданинг ўзи Аллоҳнинг қудрати чексизлигига ишорат қиласди. Шундай катта ва улкан тоғларни, Аллоҳ, таоло эътиборсизлик билан, худди арзимаган нарсани бир жойдан олиб, иккинчи жойга қўйгандек, ташлаб қўйдик, демоқда. Демак, тоғдек азим нарсаларни ер юзига «ташлаб» қўя олган Аллоҳ. Ўзи йўқдан бор қилган нарсасини қайта тирилтира олмайдими?

«...ва унда турли гўзал жуфтларни ўстирдик.»

Дунёдаги наботот оламига назар солмайдиларми? Улар турли нав ва турли хилларга мансуб. Уларнинг турини санашнинг ўзи қийин. Уларнинг ҳар бири, ҳар бир барги бир мўъжиза. Аллоҳдан ўзга ҳеч ким бирор барг ёки гулни яратса оладими? Ушбу ўсимликларнинг қўпи қищда умри тугаб, ерга қоришиб кетади, аммо баҳорда уруғидан қайта чиқиб, ўсиб, аввалги ҳолига келади. Ушбуниң ўзи инсоннинг қайта тирилишига далил эмасми? Одамлар буларни кўриб, эслаб, хулоса чиқаришлари зарурлигини кейинги оят баён қиласди:

8. (Роббисига) қайтувчи ҳар бир бандага кўргазма ва эслатма қилиб...

Демак, мазкур ҳолатлар ўзини билган киши учун Аллоҳнинг қудратини, тадбиркорлигини эслатиши ва кўрсатиши керак экан. Жумладан, кейинги оятда зикр қилинадиган нарсалар ҳам:

9. Ва осмондан барака сувини туширдик ҳамда у билан боғроғларни ва дон ҳосилини ўстирдик.

10. Ва зич мевали шингиллари бор хурмоларни ҳам.

Ушбу ояти карималарда Аллоҳ таоло Ўзининг жонсиз нарсаларга жон киритишга қодирлигига жуда ҳам содда мисол келтирмоқда. Бу мисол ушбу ояти карималар нозил бўлган даврдаги содда ҳаёт кечираётган кишиларни ҳам, ҳозирда ўта мураккаб ҳаёт кечираётганларни ҳам бирдек таъсирантиради.

«Ва осмондан барака сувини туширдик ҳамда у билан боғроғларни ва дон ҳосилини ўстирдик. Ва зич мевали шингиллари бор хурмоларни ҳам.»

Сув бўлмаса, боғ-роғларнинг дов-даражатлари данак ёки қўчат ҳолида жонсиз бўлиб, ўсмай-ҳаёт кирмай тураверадилар.

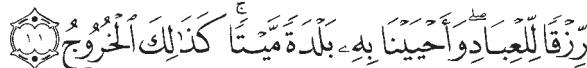
Қачонки, Аллоҳ таоло осмондан барака сувини туширса, уларга жон кириб, ҳаракатта тушадилар, ўсиб-униб боғ-роғлар ҳосил қила-дилар.

Дон ҳосили ва зич мевали шингиллари бор хурмолар ҳақида ҳам айни шу маънони такрорлашимиз мумкин.

Аллоҳ таоло Ўзи ёғдирган ёмфирни «баракали» деб сифатла-моқда. Ушбу барака ёмфири ўт-ўланларни, турли донларни ва боғ-роғларни тирилтирганидек, ўлган инсонларни, ўлик қалбларни ҳам тирилтириши мумкин эмасми?

Келаси оятда Аллоҳ таоло Ўзи ёғдирган ёмфир ила мазкур нарсаларни ўстириб қўйиши нима учун эканини баён қиласди.

Осмондан сув тушириб, боғ-роғларни, донларни ва зич мевали хурмоларни ўстирдик,

11. Бандаларга ризқ қилиб. Ва у (ёмфир) билан ўлган шаҳарни тирилтиридик. Шундай бўладир (қабрдан) чиқиши ҳам.

Ушбу ояти каримада аввалги оятда зикр қилинган дон, боғроғ, хурмоларни Аллоҳ бандаларига ризқ қилиб бергани эслатилмоқда.

«Бандаларга ризқ қилиб», дейилганининг маъноси шу.

Айни чоғда, ўсимликлари қуриб, худди ўлик ҳолига келиб қолган шаҳарларни ва ерларнинг набототларини ёмфир ила ўстириб-тирилтиришини эслатмоқда.

«Ва у (ёмфир) билан ўлган шаҳарни тирилтиридик.»

Ояти кариманинг охирида эса, инсон вафот этиб, кўмилиб чириб кетганидан кейин, худди шу тарзда қайта тирилиши осон эканлигини таъкидламоқда.

«Шундай бўладир (қабрдан) чиқиши ҳам.»

Ўзларидан Пайғамбар келганлигига ажабланиб қайта тирилишни инкор қилган коғирларга Аллоҳ таоло Ўзининг чексиз қудратига

далил бўлувчи борлиқдаги махлукотларни бир-бир баён қилгач, энди уларга ўтмишдаги кофирларнинг аҳволларини ва уларнинг оқибатлари қандай бўлганини эслатади:

كَذَبَ قَبْلَهُمْ قَوْمٌ نُوحٌ وَاصْحَابُ الْرَّسُّ وَثَمُودٌ
 وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْرَانُ لُوطٌ وَاصْحَابُ
 الْأَيَّكَةِ وَقَوْمٌ بَعْدَ كَذْبِ الرَّسُّلِ حَقٌّ وَعِيدٌ

12. Улардан аввал Нуҳ қавми, қудуқ соҳиблари ва Самуд ёлғонга чиқарганлар.

13. Ва Од, Фиръавн, Лут биродарлари.

14. Ва дарахтзор эгалари ва Туббаъ қавми – барчалари Пай-ғамбарларни ёлғонга чиқарганлар. Бас, (азоб) ваъдам ҳақ, бўлди.

Бу ояти қарималарда кофиirlар фақат Мұхаммад алайҳисса-ломнигина ёлғончига чиқаришмагани, балки бу иш уларнинг қади-мий одати эканлиги эслатилиб, ўшандоқ нобакорликни қилган қади-мий қавмлардан бальзилари санаб ўтилмоқда.

«Улардан аввал Нуҳ қавми, қудуқ соҳиблари ва Самуд ёлғонга чиқарганлар. Ва Од, Фиръавн, Лут биродарлари.»

Яъни, Мұхаммад алайҳиссаломни ёлғончига чиқараётган ко-фиirlардан аввал ҳам турли кофиir қавмлар ўзларига келган Пай-ғамбарларни ёлғончига чиқарганлар.

Нуҳ, Самуд, Од, Фиръавн, Лут қавмлари ҳақида аввалдан кўп қиссалар келган, маълумотлар олинган.

Аммо «Асҳобур Rossi» – «қудуқ соҳиблари» деб аталган қавм тўғрисида ушбу оятдан бошқа ерда ишора йўқ. Баъзи тафсирчи-лар: мазкур қавм яшаган жой, Нажддаги Ямома, деган жойда бўлган, дейишган. Баъзилар: Нажднинг Қосийм минтақасида Росс номли шаҳар бор, эҳтимол, шу бўлса керак, дея тахмин қилишган.

«Дарахтзор эгаларидан» мурод эса, Шуъайб алайҳиссаломнинг қавмлариидир.

«Туббаъ қавми» деганда Ямандаги бир қавм тушунилади. Ҳомийр подшоҳларининг лақаби «Туббаъ» бўлган. Ўша подшоҳ-лардан бири Аллоҳнинг динига кириб ўз қавмини ҳам динга ча-қирган.

«Ва дарахтзор эгалари ва Туббаъ қавми – барчалари Пай-ғамбарларни ёлғонга чиқарганлар.»

Мазкур қавмларнинг барчаси ўзларига келган Пайғамбарларни ёлғончига чиқаришган, иймон йўлига юришмаган ва оқибатда ҳам-малари ҳам Пайғамбарларни ёлғончига чиқарганларга Аллоҳ, ваъда қилган азоб-уқубатга, ҳалокатга учраганлар.

«Бас, (азоб) ваъдам ҳақ бўлди.»

Демак, Аллоҳнинг амрига юрмаган ҳар бир кимсанинг ва қавмнинг оқибати шу. Кошки, булар ўрнак олсалар!

Энди, яна, қайта тирилиш масаласига қайтилади:

أَفَعَيْنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُرُ فِي لَبِسِ مَنْ خَلَقَ جَدِيدٍ

15. Аввалги яратишга ожиз бўлдикми? Йўқ! Улар янгидан яратилишга шубҳададирлар.

Яъни, Биз инсонни йўқдан бор қилиб, биринчи бор яратишга ожизлик қилиб қолганмидикки, уни ўлгандан кейин қайта тирилишига ожизлик қилсан? Ҳа, қани айтинг-чи!

«Аввалги яратишга ожиз бўлдикми?»

Бу саволга жавоб кутишнинг ҳожати йўқ. Шунинг учун, оятнинг ўзи лўнда ва кескин жавобни бермоқда:

«Йўқ! Улар янгидан яратилишга шубҳададирлар».

Яъни,

«Йўқ!»

Биз аввалги яратишга ожиз бўлмадик. Биз барча нарсани, жумладан, ўша кофирларнинг ўзларини ҳам йўқдан бор қилганмиз. Гап бунда эмас. Фақат, улар, инсон ўлганидан кейин, чириб тупроққа аралашганидан сўнг, яна қайтадан тирилишига ишонмайдилар, холос.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло бир ҳадиси қудсийда айтадики: «Одам боласи, мени аввал яратгандек, қайта тирилтирамайди, деб Менга озор беради. Аввалги яратиш Менга қайта яратишдан осон эмас».

Энди келадиган ояtlар инсоннинг яратилиши ҳақидаидир. Аллоҳ, унинг васвасага тушиб туришини билишини, инсон бу дунёдан кетгач, жаннатийларнинг жаннатга, дўзахийларнинг дўзахга киришини васф қиласи:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَنَ وَعَلِمْ مَا تَوَسُّعُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

16. Албатта, инсонни Биз яратганмиз ва унинг нафси нимани васваса қилишини ҳам билурмиз. Ва Биз унга жон томиридан ҳам яқинмиз.

Бирор асбоб ва ёки буюмнинг устаси ундаги энг майда икирчикирларгача яхши билади. Унинг хусусиятларини, афзалликларини, шунингдек, камчилкларию нуқсонларини ҳам яхши билади. Ҳолбуки, у яратувчи эмас. У, бор-йўғи, мавжуд нарсаларни бир-

бирига қўшиб, улаб, кесиб, ўйиб ва бошқа усуллар билан асбоб ясайди. Яратувчи эса, йўқдан бор қиласди.

Ушбу оятда Аллоҳ таоло:

«Албатта, инсонни Биз яратганмиз», деб таъкидламоқда.

Демак, Яратувчи яратган нарсасининг ҳамма тарафини мукаммал билади. Шу билишини Аллоҳ таоло инсоннинг энг нозик жойларидан бирини тилга олиш билан билдирмоқда:

«ва унинг нафси нимани васваса қилишини ҳам биламиз».

Нафснинг васвасаси инсоннинг хаёлида кечади, унинг жараёнини ташқаридан ҳеч ким билмайди. Аллоҳ таоло ўшандай маҳфий нарсани ҳам билиб тургандан кейин бошқасини билиш Унга ҳеч гап бўлмай қолади.

Инсон ҳар доим, ҳар лаҳза Аллоҳнинг чангалида, Унинг сергак кузатиши остида туришини билдириш учун Аллоҳ оятнинг охирида:

«Ва Биз унга жон томиридан ҳам яқинмиз», дейди.

«Жон томири» деганимизда қон томирини тушунамиз. Инсон шунни тўла ҳис қилиб олса, ҳар бир ҳаракати, гапи, сўзи Яратганни рози қилиш учун бўлиши лозимлиги ҳақида ўйлаб қолади. Ҳеч бир гуноҳга, ҳаром ишга яқинлашмай қўяди. Доимо ҳушёр, сергак яшайди.

Лекин инсонни кузатиши, унинг ишларини ҳисоб-китоб қилиш бу билан тугамайди. Балки яна бошқа қўшимча кузатиш ҳам бор. Инсон доимо, қаерда бўлмасин, вакил қилинган икки фариштанинг назоратида бўлади. Улар инсондан содир бўлаётган гап-сўз ва амалларни зудлик билан ёзиб борадилар.

﴿إِذ يَلْقَى الْمُتَّلَقِيَانَ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشَّمَالِ قَيْدٌ مَا يَلْفَظُ مِنْ فَوْلٍ إِلَّا لَدَهُ رَقِيبٌ عَيْدٌ﴾
18

17. Вақтики икки кутиб оловчи ўнгда ва чапда ўтирган ҳоларида кутиб олурлар.

18. Бирор сўз айтмас, магар ҳузурида ҳозири нозир борлар.

Демак, инсоннинг икки тарафида икки фаришта жойлашган ва улар инсоннинг ҳар бир амали ва сўзларини кутиб олади. Оятда уларни «икки кутиб оловчи», деб айтилмоқда.

«Вақтики икки кутиб оловчи ўнгда ва чапда ўтирган ҳолларида кутиб олурлар.»

Мазкур фаришталар содир бўлган барча ҳодисаларни ёзиб боришга вакил қилинганлар.

«Бирор сўз айтмас, магар ҳузурида ҳозири нозир борлар.»

Инсоннинг оғзидан чиққан битта лафз ҳам уларнинг назарларидан четда қолмайди. Улар ҳамиша ҳозири нозирдирлар, дарров ёзиб қўядилар.

Таъкидлаш лозимки, Аллоҳ таоло бандасининг амалларини ҳисоб-китоб қилишда бу икки фариштанинг ишига муҳтож эмас. Ўзи ҳамма нарсани комил илми или билиб туради, ҳаттоқи, аввалги оялларда айтилганидек, одамнинг хаёлидан ўтган нарсаларни ҳам билади. Мазкур фаришталарнинг ёзиг боришининг бошқа ҳикмати бор: қиёмат куни инсонга ҳужжат сифатида кўрсатиладиган номай аъмол ушбу фаришталар ёзган ёзувлар бўлади. Бунга иймон келтириш эса, ҳар бир банданинг кўпроқ яхшилик қилишига, ёмонлиқдан янада кўпроқ четланишига боис бўлади.

Ушбу мавзуда кўплаб ривоятлар келган, шулардан баъзилари билан танишиб чиқсак, тушунчаларимиз мукаммалроқ бўлади.

Али ибн Аби Толҳа Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анхудан ривоят қиласиди, у зот: «Бирор сўз айтмас, магар ҳузурида ҳозири нозир борлар» ояти ҳақида: «Ҳар бир яхши-ёмон гапи ёзиг борилади. Ҳаттоқи, едим, ичдим, бордим, келдим, кўрдим кабиларни ҳам. Пайшанба куни унинг иши ва гапи арз қилинади, яхшилиги, ёмонлиги бори қолдирилиб, қолгани ташлаб юборилади», деган эканлар.

Имом Ҳасан Басрий «...ўнгда ва чапда ўтирган ҳолда» оятини ўқиб туриб: «Эй, одам боласи, сенинг саҳифанг очилди, икки ҳурматли фаришта сенга вакил қилинди, биттаси, ўнг тарафингдаги яхшиликларингни ёзади, иккинчиси, чап тарафингдаги ёмонликларингни ёзади, нимани хоҳлассанг, қилавер, озми, кўпми. Вафот этганингда, саҳифанг беркитилади, қабрингда бўйнингга осиб қўйилади. Қиёмат куни шундай ҳолда қабрингдан чиқасан...» деган эканлар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ўлим тўшагида инграб ётганларида, Товус розияллоҳу анхудан: «Фаришта ҳар бир нарсани, ҳатто инграшни ҳам ёзади», деган ривоятни эшлитибдилар-у, дарҳол, инграшни тарқ этиб, шу билан то жон таслим қилгунларича инграмаган эканлар.

Мазкур саҳифалар ҳаётдаги ишларнинг саҳифасидир, аммо ўлим олдидан жон таслим қилиш саҳифаси ҳам бор.

19. Ўлимнинг мастилиги (талвасаси) ҳақиқат бўлиб келди. Сен қочиб юрган нарса шулдир.

Дунёда инсон энг ёқтирамайдиган нарса ўлимдир. Одам боласи уни ҳатто ўйлагиси ҳам келмайди. Лекин ўлим бешафқат ҳодисадир, вақтидан кечикмай, ҳеч нарсани писанд қилмай бостириб келаверади.

Оятда ўлим талвасаси ҳақиқат – ҳақ билан келиши айтилмоқда:

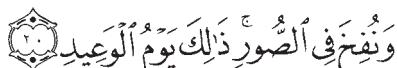
«Ўлимнинг мастилиги (талвасаси) ҳақиқат бўлиб келди».

Демак, ўлим талвасаси чоғида – жон бериш пайтида бу ҳақиқат инсонга ўзлигини намоён этади. Лекин у пайтда вақт ўтган бўлади. Энди, иймон келтирган билан, тавба қилган билан иймон ҳам, тавба ҳам қабул қилинмайди. Эй инсон!

«Сен қочиб юрган нарса шулдир.»

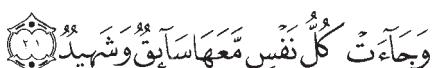
Охирзамон Пайғамбари Мухаммад алайҳиссалом жон таслим қилиш пайти яқин келганда, юзларидан терларини артиб туриб, «Субҳаналлоҳи, ўлимнинг сакаротлари (талвасалари) бор», деган эканлар. Аллоҳга мулоқот қилишга иштиёқи чексиз зотнинг ҳоллари шу бўлганда, бошқалар не ҳолга тушишлари ўз-ўзидан маълум.

Ўлим талвасасининг васфидан кейин бевосита маҳшар, қиёмат, ҳисоб-китоб ҳақида оятлар келади.

20. Ва сур ҳам чалинди. Бу, қўрқитилган кундир.

«Сур» – қиёмат куни Исрофил исмли фаришта чаладиган ўта кучли овозли бир асбодири. Исрофил алайҳиссалом сурни биринчи бор чалганларида ўша вақтдаги барча жонзотлар ўлади. Иккинчи бор чалганларида эса, Отамиз Одам алайҳиссаломдан тортиб, ўша пайтгача ўтган барча халойик қайта тирилади. Бу оядта сўз иккинчи чалиш ҳақида бормоқда, шу билан бирга, оядта илгари азоби ваъда қилиниб, қўрқитилган кун шу кун, деб таъкидлаб айтилмоқда.

21. Ва ҳар бир жон ҳайдагувчи ва гувоҳлик берувчи билан келди.

Яъни, қиёматда ҳар бир жон билан уни маҳшаргоҳга ҳайдовчи фаришта ва бу дунёда қилган ишларига гувоҳлик берувчи фаришта бирга келади. Эҳтимол, бу дунёда унга вакил қилинган икки фаришта шулардир.

Ана ўшандай қийин аҳволда турганда, унга қаратада:

22. Албатта, сен бундан ғафлатда эдинг. Бас, Биз сенинг пардангни очдик ва бугун кўзинг ўткирдир.

Эй инсон, сенинг бошингга шундай кунлар тушишидан фафлатда эдинг. Балки, ўлгандан кейин қайта тирилишни инкор қилиб юрар эдинг. Кўзингни фафлат пардаси ўраган эди. Мана, қиёмат қоим бўлиб, Биз сенинг пардангни очдик.Faфлат пардаси кетди, энди қўзинг равшан бўлиб, ҳамма нарсани кўрасан, лекин энди кеч бўлди.

Шу пайт унинг «қорийни» — гувоҳлик берувчи фариштаси келиб керакли гапни айтди. Қани, «қорийни» — «яқини» нима дейди экан?

وَقَالَ فِينَهُ هَذَا مَالَدَى عَيْدِ

23. Ва унинг «яқини»: «Мана бу мендаги тайёр нарса», деди.

Яъни, мана, мен у дунёда ёзид борган номаи аъмол тайёр, қўшилгани ҳам, камайтирилгани ҳам йўқ, дейди.

Ана худди ўша пайтда Аллоҳ таоло Ўз ҳукмини чиқариб, икки фариштага қаратса бундай дейди:

أَلْفَيَّا فِي جَهَنَّمْ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ مَّنَعَ لِلْخَيْرِ مُعْتَدِلٌ مُّرِيبٌ أَلَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا إِلَّاهَ اَخْرَ
فَأَلْفَيَّا فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ

24. Ҳар бир қайсарни, кофирни жаҳаннамга ташланг!

25. Яхшиликни манъ қилувчини, тажовузкорни, шак келтирувчини.

26. Аллоҳ билан бирга бошқани илоҳ қилиб олганни шиддатли азобга ташланг!

Ушбу уч оятдаги ҳукмнинг оҳанги, гуноҳкорларга нисбат берилган сифатлар — «қайсар», «кофир», «яхшиликни манъ қилувчи», «тажовузкор», «шак келтирувчи», «Аллоҳ билан бирга бошқани илоҳ қилиб олган» сифатларининг ўзиёқ ўшандай қийин кунда Аллоҳнинг қанчалик fazаби чиқишини билдириб турибди.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал Абу Сайд Худрий розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар алайҳиссалом: «Жаҳаннамдан бир гардан чиқиб гапира бошлайди. У: «Мен бугун уч тоифага вакил қилинди, ҳар бир қайсар — жабр қилувчига, Аллоҳга бошқа илоҳни шерик қилганга ва одам ўлдирганга», дейди. Уларни ўраб олиб, жаҳаннамнинг тўрига ташлайди», дедилар.

Бу каби улкан даҳшат, қийноқ ва азобдан ҳатто шайтон ҳам қўрқиб кетади. Ҳамда ўзини оқлашга уриниб, гапга аралашади.

﴿قَالَ قَرِينُهُ رِبَّنَا أَطْغَيْتُهُ وَلَكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ﴾

27. Унинг «яқийни»: «Роббимиз, уни мен түғёнга кетказганим йўқ, лекин унинг ўзи узоқ залолатда бўлди», дер.

Бу оятдаги «яқийни»дан мурод – шайтондир. Шайтон ҳам охиратдаги азоб-уқубатдан қўрқиб кетганидан, кофирдан тониб, мен уни ифво қилганим йўқ, деб ўзини олиб қочар экан.

Шу мақомда Аллоҳ таолонинг ҳал қилувчи сўзи янграйди.

﴿قَالَ لَا تَحْتَصِمُوا لَدَىٰ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُم بِالْوَعِيدِ مَا يُبَدِّلُ الْقَوْلَ لَدَىٰ وَمَا أَنَا بِظَلَمٍ لِلْعَيْدِ﴾

28. У зот деди: «Менинг ҳузуримда тортишманглар, сизларга азоб ваъдасини тақдим қилувдим.

29. Менинг ҳузуримда гап ўзгармас ва Мен бандаларга зулм қилгувчи эмасман».

Яъни, ҳозир тортишадиган вақт эмас, аввалдан ҳамма нарса тушунарли қилиб айтилган эди. Ҳар ким қилганига яраша жазо ёки мукофот олиши маълум эди. Кофир ва гуноҳкорларга азоб ваъдаси бўлганди. Энди ўша гап ўзгармайди. Ҳар ким қилганига яраша тортади. Лекин бу зулм эмас, айни адолатдир. Чунки, Аллоҳ таоло бандаларига ҳеч зулм қилмайди.

﴿يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هُلِّ أَمْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلِّ مِنْ مَزِيدٍ﴾

30. Бугун жаҳаннамга: «Тўлдингми?» десак, у: «Яна қўшимча борми?» дер.

Яъни, қиёмат куни аввалги оятларда васф қилинган осийларни жаҳаннамга ташлаб-ташлаб туриб, унга:

«Тўлдингми?» десак, у: «Яна қўшимча борми?» дер».

Йўқ, тўлмадим, яна қанча бўлса, майли, ташланаверсин, жой кўп, дейди.

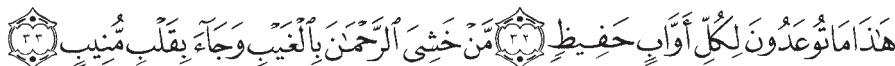
Бу ҳақида имом Бухорий Анас ибн Молик розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз Мұхаммад алайҳиссалом: «Жаҳаннамга ҳар гал дўзахийлар ташланганда, у, яна қўшимча борми, дейди. Токи, Аллоҳ унга оёғини қўйгандагина, «Тугади», дейди», деб айттганлар.

Шу ерда жаҳаннамга тегишли даҳшатта тўла васфлар тутаб, келаси оятдан тенглик, омонлик, хайр ва қувонч тўла жаннат васфи бошланади.

31. Ва жаннат тақводорларга узоқ бўлмаган жойга яқинлаштирилди.

Жаннат қиёмат кунида тақводор бандаларга яқин келтирилиб, кўзларига кўрсатилишининг ўзи уларга бўлган катта башоратдир. Ушбу шарафга кимлар эришади ва қайси сифатлар етказади?

32. Бу – сизга ваъда қилинган нарсадир. Ҳар бир сертавбага ва сақловчига.

33. Роҳмандан ғойибона қўрққан ва саломат қалб ила келган кимсага.

Демак, қиёмат кунида жаннат аҳлига жаннатни яқинлаштириб олиб келинади ва:

«Бу – сизга ваъда қилинган нарсадир», дейилади.

Яъни, бу дунёда ким иймон билан ибодат қилиб юрса, жаннатга киради, деб ваъда қилинган эди, ана ўша, ваъда қилинган жаннат шу. Ундан сўнг, жаннат аҳлига қувонч устига қувонч бўлиши учун, жаннат кимларга ваъда қилингани алоҳида санаб чиқилади:

«Ҳар бир сертавбага ва сақловчига. Роҳмандан ғойибона қўрққан ва саломат қалб ила келган кимсага».

«Сертавба...»

Қилган гуноҳларига зудлик билан қайта-қайта тавба қилиб юрган шахслар. Тавбанинг аҳамиятини шундан билса ҳам бўлади.

«Сақловчи...»

Оятда, сақловчи, деб қўйилганининг ўзи фоят улкан маънони ташийди. Нимани сақлаш керак бўлса, шуни сақловчилар ҳам шу маънонинг ичига киради. Жумладан, шариат чизиб қўйган чегарани сақловчи, Аллоҳга берган аҳду паймонини сақловчи ва ҳоказолар. Бу ҳам жаннатийларнинг сифатларидан бир сифат экан.

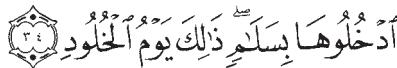
«Роҳмандан ғойибона қўрққан...»

Роҳман – Аллоҳнинг сифатларидан бири, ғойибона қўрқиши – Уни кўрмасдан қўрқишидир. Албатта, бу сифат жуда ҳам зарур бўлиб, Аллоҳ таолодан ғойибона қўрқмай туриб жаннатта киришни хаёлга ҳам келтирмаслик керак.

«Саломат қалб ила келган...»

Аллоҳнинг ҳузурига қалби касал бўлмай келувчи. Қалбнинг саломатлиги энг муҳим сифатлардан эканлиги ҳаммага маълум. Аллоҳ барчамизга қалб саломатлигини насиб этсин.

Шундан сўнг уларга:

34. «Унга саломат бўлган ҳолда кирингиз. Бу – мангалик кунидир» (дейилур).

Яъни, эй, аҳли жаннат, жаннатга турли бало-офтальардан, азоб-уқубатлардан ва бошقا нохушликлардан саломат бўлган ҳолда кирингиз. Бу кун мангалик кунидир. Энди, ушбу ҳолатингизда абадий қоласиз, дейилади. Улар хурсанд бўлиб жаннатга кираётган чоғларида ўша ердаги фаришталарга бу баҳтиёрларнинг шарафи-ни билдириш учун қуидаги сўзлар айтилади:

35. У ерда нима хоҳласалар, уларники. Ва ҳузуримизда зиёдаси бор.

Ушбу ояти кариманинг маъносини тушунтирувчи ҳадиси шарифлар ҳам келган.

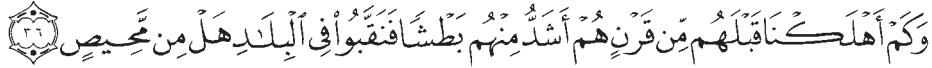
Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассалом Ибн Аббос розияллоҳу анхуга: «Агар жаннатда қушни истасанг, олдинга қовурилган ҳолда тушади», деганлар.

Имом Аҳмад ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар алайҳиссалом: «Агар мўмин киши жаннатда фарзанд хоҳласа, унинг ҳомиласи, туғилиши, ўсиши бир соатда бўлади», деганлар.

Ушбу ояти каримадаги:

«Ва ҳузуримизда зиёдаси бор», деган жумлада, Аллоҳ таолонинг жамолига назар солиш баҳти бор, деган маъно ётади, деб айтилган ривоят ҳам бор.

Қиёмат куни манзаралари васф қилиниб бўлгандан сўнг, коғирларга бу дунёда ҳам азоб келиши мумкинлиги аввал ўтганларнинг мисоли билан тушунтирилади.

36. Улардан аввал, улардан кўра кучлироқ аср(авлод)лардан қанчасини ҳалок қилдик. «Қочадиган жой борми?» деб юртма-юрт кезиб чиқдилар.

Яъни, ҳозирги кофиirlар ва динсизларга ўхшаганлардан қанча-қанчасини авваллари ҳам ҳалок қилиб, азобга дучор этиб келганимиз. Ҳалокатта учраган ўша аввалги кофиirlар авлодлари ҳозиргилардан кўра қувватлироқ, эдилар. Улар чора излаб, имкон ахтариб, «Қочадиган жой борми?» деб, юртма-юрт дарбадар бўлдилар. Аммо чора топа олмай ҳалок бўлдилар. Ҳозиргилар ўшалардан ўрнак олсалар бўлмайдими?

Қиёмат куни азоблари ва бу дунёдаёқ дучор қилинадиган ҳалокатлар зикр этилиб ёдга солингач, энди ушбу ваъз ва насиҳатлардан кимлар фойда олишлари мумкинлигининг баёни келади:

إِنَّ فِي ذَلِكَ لِذِكْرٍ لِمَنْ كَانَ لِهُ قُلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ

37. Албатта, бунда қалби борларга ва зеҳн билан қулоқ осганларга эслатма бордир.

Ўтганларнинг ҳалокати жуда ҳам яхши ибрат. Ҳалокатта учрамайин, деганлар уларнинг хатоларини такрорламасликлари даркор. Лекин ушбу эслатма қалби борларгагина эслатма бўлади. Ўтганларнинг ҳалокатидан ўрнак-ибрат олмаганларнинг қалблари йўқ, ўлган. Ёки қулоқлари йўқ. Бўлганида, қиссага эътибор билан қулоқ солиб, албатта, ибрат олган бўлар эдилар.

Сўнгти оятларда Аллоҳнинг қудрати чексизлиги яна бир бор эслатилиб, Пайғамбар алайҳиссалом ва мўминларга тасалли берилиб, сабр қилиш, намоз ўқиш, тасбих айтиш, охиратни эслашга чақирилиб, хулоса келтирилади:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةٍ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لَغْوٍ

38. Албатта, осмонлару ерни ва уларнинг орасидаги нарсаларни олти кунда яратдик. Ва Бизни чарчоқ тутмади.

Шунча нарсаларни яратиб чарчамаган Зот ўлганларни қайта тирилтира олмасмиди? Ушбу оятда Аллоҳ, таоло:

«Албатта, осмонлару ерни ва уларнинг орасидаги нарсаларни олти кунда яратдик», демоқда.

Ушбу муносабат ила айтиш лозимки, Аллоҳнинг ҳузуридаги кунлар биз ўрганиб қолган кунларга ўхшаш эмас. Бизнинг кунларимиз дунё яратилганидан сўнг, ер куррасининг айланиши ҳолати

ва вақтига мувофиқ яратилган. Оятда эса борлиқнинг, шу жумладан ер куррасининг яратилиши ҳақида сўз кетмоқда. Табиийки, бу олти куннинг миқдорини ёлғиз Аллоҳ таоло билади.

«Ва бизни чарчоқ тутмади.»

Бу жумла, Аллоҳнинг қудратига яққол далилдир. Аммо бошқа диндагилар хусусан, яхудийлар, Аллоҳ дунёни олти кунда яратиб, еттинчи куни дам олган, дейишади. Бу эса, Аллоҳга тухмат ва Үнга нуқсонни нисбат беришдир.

Келгуси ояти карималарда кофир ва мушриклардан турли озорлар чекаётган Пайғамбаримиз алайҳиссаломни ва у зот орқали барча мусулмонларни сабр қилишга чақирилади ҳамда уларга сабрни касб қилиш йўли ўргатилади.

Эй Мұхаммад!

 فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْ طُلُوعَ الشَّمْسِ وَقَبْ الْغُرُوبِ وَمِنْ
 أَلَيْلٍ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبِرْ أَلْسُجُودْ

39. Уларнинг айтаётганларига сабр қил ва Роббингга қуёш чиқиши ва ботишидан аввал ҳамду тасбиҳ айт.

40. Кечасида ҳам Үнга тасбиҳ айт. Ва саждадан кейин ҳам.

Аввалги ояти карималарда, кофиirlарнинг Пайғамбар алайҳиссаломни инкор этиб, турли бўлмағур гаплар айтиб у зотга озор беришлари эслатиб ўтилган эди. Дарҳақиқат, кофиirlар жуда кўп озор берувчи гапларни айтар эдилар. Ушбу ояtlарнинг аввалида Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз алайҳиссаломни сабр қилишга чақирмоқда.

«Уларнинг айтаётганларига сабр қил...»

Яъни, эй Мұхаммад, кофиirlарнинг айтаётган озор берувчи гапларига сабр қил. Ҳар бир эзгулик йўлида сабр қилиш лозим бўлади. Сабрсиз иш битмайди.

Сабрга ёрдам берувчи энг муҳим нарса Аллоҳни ёд этишдир. Шунинг учун:

«Роббингга қуёш чиқиши ва ботишидан аввал ҳамду тасбиҳ айт. Кечасида ҳам Үнга тасбиҳ айт. Ва саждадан кейин ҳам».

Тасбиҳ, айтишнинг маъноси Аллоҳни поклаб ёд этишдир. Аллоҳни поклаб ёд этиш эса, кўпроқ «Субҳаналлоҳи» калимасини айтиш билан бўлади.

Аллоҳни поклаб ёд этишнинг олий нуқталаридан бири намоз ўқишидир. Ушбу ояtlардаги, «Роббингга ҳамду тасбиҳ айт»дан мурод ҳам намоз ўқишидир. Жумладан:

«...Роббингта қуёш чиқиши ва ботишидан аввал ҳамду тасбих айт.»

Бомдод ва аср намозларини ўқи.

«Кечасида ҳам Үнга тасбих айт.»

Шом ва Хуфтон қаби кечаси ўқиладиган намозларни адо эт.

«Ва саждадан кейин ҳам.»

Яъни, намоз ўқиб бўлганингдан кейин ҳам Аллоҳга тасбих айт.

Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анху: «Бу оятдаги тасбихдан мурод – намоздан кейин айтиладиган тасбихдур», деганлар.

وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُبَادِ الْمُنَادِمَ مَكَانِ قَرِيبٍ يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذَلِكَ يَوْمُ الْخَرْقَةِ

41. Нидо қилувчи яқин жойдан нидо қилган кунда қулоқ ос.

42. У кунда қичқириқни ҳақ ила эшитурлар. Ана ўша, чиқиши кунидир.

«Нидо қилувчи» – фаришта Исрофил алайҳиссаломдир.

Қиёмат қоим бўлишининг қичқиригини (нидосини) ўша зот қилурлар.

«Чиқиши куни» – қабрлардан чиқиши куни, яъни, қиёмат кунидир.

Маълумки, Исрофил алайҳиссалом биринчи бор нидо қилганларида дунёдаги барча нарсалар ўлади. Сўнгра, иккинчи бор нидо қилганларида ҳамма қайта тирилади. Ушбу оятдаги

«Нидо қилувчи яқин жойдан нидо қилган кунда қулоқ ос», дегандаги нидо иккинчи нидодир. Барча халойиқ,

«У кунда қичқириқни ҳақ ила эшитурлар».

Эшитмаган ҳеч кимса қолмайди. Демак, ҳамма-ҳамма, ҳеч ким қолмай қайта тирилади. Чунки:

«Ана ўша, чиқиши кунидир».

Ха, ана ўша, қабрлардан маҳшарга қайта тирилиб чиқиши кунидир. Ха, ҳамма ўша кунда тирилиши ҳақ. Чунки:

إِنَّا لَنَحْنُ نَحْنُ وَنَمِتُو إِلَيْنَا الْمَصِيرُ يَوْمَ شَقَقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سَرَّأَعْذَلُكَ حَسْرٌ عَلَيْنَا إِسْرَارٌ

43. Албатта, Биз тирилтиурмиз, ўлдиурмиз. Ва қайтиш ҳам Бизгадир.

44. У кунда устларидағи ер ёрилиб, шошиб чиқурлар. Ана ўша, Биз учун осон тўплашдир.

Коғир ва мушриклар, ўзларича, ўлиб, тупроқ бўлганимиздан кейин ҳам-а?! Бу қайтиш ақлдан узоқ», деб юрибдилар. Уларнинг

бу гапи фирт ақдизлиқ. Ўлгандан кейин қайта тирилиш жуда ҳам осон. Чунки:

«Албатта, Биз тирилтиурмиз, ўлдиурмиз».

Аллоҳнинг ихтиёрида бўлган нарсанинг, зотан, ҳамма нарса У зотнинг ихтиёрида, ҳеч қийинлиги йўқ. У зот ҳар нарсага бўл, деса, бўлади. Шунингдек, охиратдаги

«Ва қайтиш ҳам Бизгадир».

Бошқага эмас. Бас, шундоқ экан, қайта тирилишга ҳеч шубҳа йўқ.

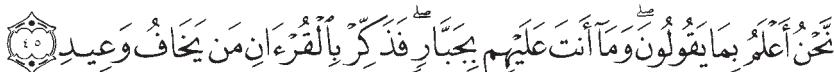
«У кунда устларидаги ер ёрилиб, шошиб чиқурлар.»

Ривоятларда келишича, ўша вақтда Аллоҳ таоло осмондан ём-фир ёғдириб, қабрда одамларнинг жисмларини ўстиради. Худди, тупроқдаги донни ўстиргандек. Жисмлар ўсиб бўлгандан сўнг, Аллоҳ таоло Исрофил алайҳиссаломга амр қилиб сур чалдиради. Руҳлар сурнинг тешигига жойлаштирилган бўлади. Исрофил алай-ҳиссалом сурга пуллаганларида руҳлар осмонлару ернинг орасидан чиқади. Аллоҳ таоло: «Иzzatim va жалолим ила қасамки, ҳар бир руҳ қайси жасадни обод қилган бўлса, ўшанга қайтсин», дейди. Ҳар бир руҳ ўз жасадига қайтади ва чаён заҳри одам танасида қандай тарқаса, шундай тарқайди. Сўнг уларнинг устидаги ер ёрилади ва улар туриб, ҳисоб жойига шошиладилар.

«Ана ўша, Биз учун осон тўплашдир.»

Ундоқ осон тўплаш бошқа ҳеч жойда ва ҳеч кимнинг ҳузурида йўқдир.

Эй Пайғамбар!

45. Уларнинг айтганларини Биз билувчимиз. Сен уларнинг устидаги жаббор эмассан. Бас, Қуръон ила азоб ваъдамдан қўрққанларни огоҳлантири.

Суранинг охирги ояти каримасида Аллоҳ таоло Ўзининг маҳбуб Пайғамбарига яна бир бор тасалли бериб, у зотга Пайғамбарлик вазифалари хусусиятини яна бир бор эслатмоқда.

«Уларнинг айтганларини Биз билувчимиз.»

Шунинг учун, ул кофиirlарнинг айтётган нолойик гапларидан сен хафа бўлма, эй Пайғамбар. Шу билан бирга, сен уларнинг иймонга келмаётганларидан кўп ташвиш ҳам чекаверма.

«Сен уларнинг устидаги жаббор эмассан.»

Ушбу жумладаги «жаббор»нинг маъноси – кишиларни ўз ҳавойи

нафсига биноан маҳкам тутувчи, деганидир. Аммо шариат аҳкомлари асосида тутса, жаббор бўлмайди.

«Бас, Қуръон ила азоб ваъдамдан қўрққанларни огоҳлантири.»

Зотан, сенинг асосий вазифанг шудир.

«Қоғ» сураси дунё яратилиши, қайта тирилиш, маҳшар, ҳисобкитоб, жаннат, дўзах, савоб, иқоб каби ваъз-насиҳатга тўла масалаларни баён этиб қелгани учун ҳам, Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассалом бу сурани одам қўп тўпланадиган жойларда ўқир эканлар.

Имом Аҳмад ривоят қилган ҳадисда, ҳазрати Умар Аби Воқид ал-Лайсдан:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ийдда нимани ўқир эдилар?» – деб сўраганларида, у киши:

«Қоғ ва Иқтараработни», деган эканлар.

Имом Аҳмад Умму Ҳишом бинти Хорисадан ривоят қиласидар, у киши: «Пайғамбар алайҳиссалом билан бизнинг таннуришимиз битта эди, «Қоғ вал Қуръони мажид»ни Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг оғизларидан ёдлаганман, ҳар жума минбарда одамларга ўқир эдилар», дебдилар.

سُورَةُ الظَّارِيَاتِ

ЗААРИЙААТ СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 60 оятдан иборат.

Бу сураи карима ўзига хос услубга ва нозил бўлиш шароитига эга. Унинг бошланишида Аллоҳ таоло тўрт нарса билан қасам ичади. Одатда, бу нарсалар, уларнинг ушбу оятларда зикр қилинаётган номлари танилган эмас. Шунинг ўзи ажойиб бир ҳолатни вужудга келтиради, ўқувчи ва эшитувчида сирлилик ва аҳамияти бекиёс бир ишнинг остонасида турганлик ҳиссини уйғотади. Бу сура Маккий суралардан бўлгани учун, ўзида уларнинг васфларини ва мақсадларини мужассамлаштирган. У, Ислом ақийдаси асосларини баён қиласди. Иймоннинг мустаҳкам бўлишини таъкидлайди. Шунингдек, ваҳий, Пайғамбарлик, қиёматдаги ҳисоб-китоблар ҳақида сўз кетади.

Суранинг асосий мавзуи Аллоҳнинг ягоналиги, яратувчи, ризқ берувчи, борлиқдаги ҳар бир ишнинг тасарруфини қилувчи Зот экани тўғрисидадир. Шу билан бирга, ушбу сура Аллоҳнинг қудратига далолат берувчи баъзи нарсалар ҳақида ҳам сўз юритади.

«Заарийаат» сурасида Пайғамбарлар: Иброҳим, Лут, Мусо, Нуҳ, Ҳуд ва Солиҳ алайҳиссаломларнинг қиссалари жуда ҳам муҳтасар ҳолда берилади. Бу билан ҳамма Пайғамбарларнинг даъватлари бир бўлганига, яъни, одамларга Аллоҳни танитиш, қалбларини Унинг ибодатига поклаш эканига ишора қилинади.

Сураи карима инсонлару жинларнинг яратилишидан ҳақиқий мурод Аллоҳга ибодат қилишлик эканини қатъий таъкидлаш ҳамда динсизларнинг охир-оқибат кўражак азоблари тўғрисидаги хабар билан тугалланади.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

وَاللَّهُرِبَتْ ذَرْوا فَلَحِمَلَتْ وَقَرَا فَلَجَرِبَتْ يُسْرَا فَالْمُقْسِمَتْ أَمْرَا

- 1. Чанг тўзитувчи(шамол)лар билан қасам.**
- 2. Юк кўтарувчи(булут)лар билан қасам.**
- 3. Осон юрувчи(кема)лар билан қасам.**
- 4. Иш тақсимловчи(фаришта)лар билан қасам.**

Аслида, араблар шамолни «зарийат», булутни «ҳамилат», кемани «жарийат» ва фариштани «муқоссимат» деб номламайдилар. Бу исмлар мазкур нарсаларга биринчи марта Қуръонда қўйилмоқда. Тўғри, Қуръони Каримнинг ўзида, «зарийат» шамол дегани, деб шарҳ ёки тушунча берилган эмас. Бу каби тушунчалар Қуръонни биринчи қабул қилиб олган зот Мұхаммад алайҳиссалом ва у кишининг саҳобаи киромларидан ривоят қилинганд.

Машҳур тафсиричи Ибн Касир Абу Туфайлдан ривоят қиласидарки, у киши ҳазрати Али розияллоҳу анҳунинг минбарда туриб сўзлаётганларини кўрибдилар. У киши, Аллоҳнинг китобидаги оятлардан, Пайғамбар алайҳиссалом суннатларидан савол беринг, жавоб бераман, деб турган эканлар. Шунда Ибн Киво исмли киши ўрнидан туриб:

«Эй, мўминларнинг амири «Ваз-зарийат»нинг маъноси нима?» – дебди. Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу:

«Шамол», дебдилар. У киши:

«Фал ҳамилат», дегани-чи?» – дебди. Ҳазрати Али:

«Булут», дебдилар. Ибн Киво:

«Фал жарийат» дегани-чи?» – дебди. Ҳазрати Али:

«Кема», дебдилар. У киши:

«Фал муқоссимат» дегани-чи?» – деган экан, Ҳазрати Али:

«Фаришта», дебдилар.

Субойф ибн Асал Тамиймий исмли фитначи шахс, кейинроқ, ҳазрати Умар ибн Ҳаттоб ҳузурларига келиб, худди Ибн Кивонинг саволларини берган, Ҳазрати Умар худди ҳазрати Али каррамаллоҳу важҳаҳуга ўхшаб жавоб қилганлар. Сўнгра у киши розияллоҳу анҳу Субойғнинг бу нозик масалани қайта-қайта сўраб,

турли жавоб чиқиб қолса, ихтилоф чиқаришга уринаётганини яхши сезиб, уни жазоладилар ва одамлар ичида ўтириб, суҳбатларда иштирок этишдан маҳрум қилдилар.

Ушбу ривоятдан кўриниб турибдики, юқорида ўтган оятлардаги тўрт нарсада юзаки мубҳамлик мавжудлигидан, баъзи фитначилар қайта-қайта савол беришга уринганлар.

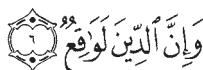
Фитначи Субойғ ибн Асал Тамиймийга нисбатан ҳазрати Умар ибн Ҳаттоб розияллоҳу анҳунинг қўллаган жазо чоралари ҳам ниҳоятда ҳикматли эканини таъқидламоқ лозим. Ҳозирги пайтдаги кўпгина келишмовчиликлар ҳам Субойғга ўҳшаган фитначилар сабабидан келиб чиқади. Уларга нисбатан ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг чораларини қўллаш мақсадга мувофиқдир. Демак, дастлабки тўрт оятда Аллоҳ таоло инсон эътиборини тортиш учун Ўзи яратган баъзи нарсалари билан қасам ичмоқда.

Киши ўйлаб қараса, шамол, булут, кема ва фаришталарда Аллоҳнинг қудратини кўради ва Аллоҳ таоло ҳар бир нарсанинг тадбиркори эканига тан беради. Мазкур нарсаларни яратишга ва бошқаришга қодир бўлган Зот, ундан улканроқ ишларга ҳам қодирдир. Жумладан, қасамга жавоб бўлиб келаётган кейинги оятдаги маънонинг воқеъ бўлиши ҳам Аллоҳнинг изнидадир.

5. Албатта, сизга ваъда қилинган нарса ростдир.

Яъни, Аллоҳ, сизга: қайта тирилиш, ҳисоб-китоб бўлади, деб ваъда қилган эди, ўша нарса рост, ҳеч шубҳа қилманг.

6. Ва, албатта, қиёмат воқеъ бўлгувчиидир.

Қиёмат рўй беришига, у куни ҳар бир ишнинг ҳисоб-китоби бўлиб, ҳар ким қилганига яраша мукофот ёки жазо олиши муқаррарлигига ишониш инсонлар учун жуда ҳам мухимдир. Ҳозирги кунимиздаги барча мусийбатлар, мушкулотлар ушбу тушунча кишилар қалбидан ўз ўрнини топмаганлигидан келиб чиқмоқда. Қаҷонки қиёматта иймон мустаҳкам бўлганда, яхшиликлар кўпайганилиги инсоният тарихидан маълум ва машҳурдир. Бу сезги ҳар бир одам қалбида тез-тез янгиланиб, жилоланиб турмоғи лозим. Шунинг учун ҳам, Қуръони Каримнинг маккий сураларида бу

мавзуга алоҳида эътибор берилади ва қайта-қайта такрорланади. Шунга қарамай, одамлар ичида бу нарсаларга ишонмайдиганлар, динни, Қуръонни ва Пайғамбарликни инкор этувчилар учраб турди. Уларнинг оқибати нима бўлишини келгуси оятлар баён қилади. Бу ҳақиқатни ҳам Аллоҳ таоло қасам ичиб таъкидлайди.

7. Гўзал, мустаҳкам осмон билан қасам.

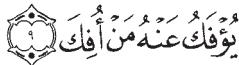
8. Албатта, сизларнинг гапларингиз ихтилофидир.

Ушбу оятдаги хитоб динсиз ва диёнатсиз кишиларга қаратилгандир. Дарҳақиқат, динсизларнинг гаплари ихтилофли, турлитуман бўлади. Бунинг акси ўлароқ, иймонлиларнинг сўзи бир хилдир. Улар: Аллоҳга, Унинг Пайғамбарига, Қуръонига, қиёмат кунинга, фаришталарига, яхшилик ва ёмонлик, қазои қадар Аллоҳдан эканлигига ишонамиз, дейдилар.

Бу нарсаларга динсизларнинг муносабати турлича бўлиб, баъзилари Аллоҳни бутунлай инкор этса, бошқалари табиатни «Аллоҳ» дейди, учинчилари қуёшни, яна тўртингчилари ойни ёки яна қандайдир бир нарсани «Аллоҳ» дейди (Наъузубиллоҳи мин залик).

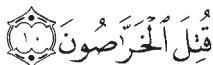
Шунингдек, Қуръони Каримни баъзи кофиirlар шеърга қиёслайди, бошқалари ўтганларнинг афсонаси, сехр, фолбинлик, мерос, адабий асар ва ҳоказолар дейди.

Демак, иймонсизлик, динсизлик инсонларни субутсиз қилиб қўяди. Уламоларимизнинг кўплари ушбу оятларда сўз Қуръони Карим ҳақида эканини таъкидлаганлар.

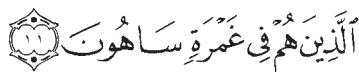
9. У(Қуръон)дан ким бурилса, (бутунлай) буриб қўйиладир.

Яъни, кимки Қуръонга иймон келтирмай, ундан юз ўтиrsa, бутунлай буриб қўйилади. Ҳеч қачон тўғри йўлни топа олмайди. Бундан келиб чиқадики, ким Қуръонга иймон келтирса, уни маҳкам тутса, тўғри йўлда бокий қолади. Қуръондан бурилиб, бошқа нарсани тутмоқчи бўлган одам эса, ҳеч қачон нажот топмайди. Чунки, у бутунлай залолатга бурилиб қолган бўлади.

10. Ёлғончиларга лаънат бўлсин!

Куръонни ёлғонга чиқарувчилар оятда «хорросун» деб номланган. Бу сўз гумон ва тахмин билан сўзлашни ифода этади. Буларни «ёлғончи» дейишлик айни муддаодир. Уларнинг сифатлари келгуси оятларда баён қилинади.

11. Улар жаҳолатдаги ғофиллардир.

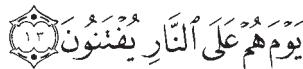
Яъни, тахмин ва гумон билан, ёлғон-яшиқ орқали динсиз бўлиб юрганлар жаҳолат ва адашуввадирлар. Улар Аллоҳнинг амридан – динидан ғофилларлар.

12. Улар: ҳисоб-китоб куни қачон, деб сўрарлар.

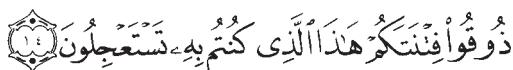
Уларнинг бу сўрови ҳақиқатни англаш учун эмас, балки ишонмасдан, истеҳзо, масхара тарийқасидаги сўровдир. Динсизлар доимо қиёмат кунининг қачон бўлишини сўраш билан ўз норозиликларини, бунга ишонмасликларини таъкидлайдилар.

Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло келаси оятларда улар инкор этаётган қиёмат кўринишларини ўзига хос услубда баён қиласди.

13. Бу кунда улар оловда азобланурлар.

Киёматга ишонмаётган динсизлар у кунда, худди темир ўтда куйдирилганидек, жаҳаннам оташида куядилар. Васфига тил ожизлик қиладиган қийноқда бўлишларига қарамай, азоб устига азоб бўлсин деб, уларга таъна гаплар ҳам айтилиб турилади. Уларга жаҳаннамнинг хизматини қилиб турувчи фаришталар томонидан:

14. «Азобингизни татиб кўринг», сиз «Қачон бўладир», деб шошилган нарса-шу!» (дайилур).

Динсизлар, кофирлар ана шундоқ қийноқ ва азобда турган

бир пайтда тақводорлар, мўминлар жаннат боғларида роҳат ва фароғатда бўлишларини келаси ояtlар баён қилади.

إِنَّ الْمُتَقِينَ فِي جَنَّتٍ وَّعِيُونَ ﴿١﴾ إِذْ أَخِذْنَ مَا آتَانَاهُمْ رَبُّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُحْسِنِينَ ﴿٢﴾

15. Албатта, тақводорлар жаннатлар ва булоқлардадир.

16. Роббилари берган нарсаларни олувчилардир. Чунки, улар бундан олдин эҳсон қилувчилардан бўлганлардир.

Яъни, бу дунёда яхши ишлар қилиб юрган тақводорлар энди жаннатда парвардигорлари берган неъматларни қабул қилиб оладилар. Уларнинг бундоқ иззат-эҳтиромга сазовор бўлишларининг сабаби, ҳаёти дунёда эҳсон қилувчилардан бўлганлариdir.

Уларнинг ушбу олий мақомга етказувчи бошқа амаллари ҳам бор эди, жумладан:

كَانُوا قِلِيلًا مِنَ الْيَتِيمَاتِ جَعَنُونَ ﴿١﴾

17. Улар кечалари оз ухлар эдилар.

Яъни, кечани ибодат билан бедорликда ўтказиб, оз ухлар эдилар. Ушбу оят тафсирида уламоларимиз Абдуроҳман ибн Зайд ибн Асламдан қўйидаги ривоятни келтирадилар: «Бир киши, эй, Абу Усома, мен бир сифатни ўзимизда топмаяпман. Аллоҳ, таоло бир қавмни эслаб, кечалари оз ухлар эдилар, деган эди, биз эса кечаси жуда оз бедор бўламиз, деди. Шунда Абу Усома розияллоҳу анҳу: «Мудроқ босгандা ухлаб, уйғонгандা Амлоҳга тақво қилганларга яхшиликлар бўлсин», дедилар». Демак, кўп ибодат қиласман деб, ўзини қийнаш даражасига бормаслик керак экан. Вақтида ухлаб, уйғоқлик вақтини бекор кетказмасдан, ибодат ва тақводорлик қилишнинг ўзи катта гапдир.

وَيَا لَأَسْحَارَهُمْ سَتَغْرِفُونَ ﴿٢﴾

18. Ва улар саҳарларда истиғфор айтар эдилар.

Саҳар чорида туриш, истиғфор айтиб, гуноҳидан кечишни сўраш жуда ҳам фазилатли иш бўлиб, буни қилган кишилар хайр-барақа, улуғ мартабаларга эришадилар. Ҳадиси шарифлардан бирида Пайғамбаримиз алайҳиссалом: «Албатта, Аллоҳ, таоло ҳар куни кечанинг учдан бири қолганда дунё осмонига тушади ва тонг отгунча: «Тавба қилувчи борми—тавбасини қабул қиласман; истиғ-

фор айтувчи борми – мағфират қилиб, гуноҳини кечаман; сўровчи борми – сўраганини бераман», дейди, деганлар».

Шунинг учун, иложи борича, сахарда туриб ибодат қилиш, истиғфор айтишга уриниш лозим.

19. Ва молу мулкларида сўровчи ва бечораларнинг ҳаққи бордир.

Биз «сўровчи» деб таржима қилган сўз Қуръони Карим матнida «соил» деб келган, яъни, ночорлигидан ўзгалардан молиявий ёрдам сўровчиидир. «Бечора» эса, «маҳрум» деб зикр қилинган, яъни, ночор бўлса ҳам, иффатли бўлгани учун уялиб, бировлардан молиявий ёрдам сўрамай юрган одам. Шунда оят, тақводорлар сўраган ва сўрамаган муҳтож кишиларга ўз молларидан маълум миқдорда ҳақ ажратиб қўйган кишилардир, деган маънони билдиради. Тақводор, диндор кишилар қўлларига келган мол-дунёнинг ҳаммаси фақат ўзлариники эмас, балки унда муҳтожларнинг ҳам ҳаққи борлигини доимо яхши тушуниб юрадилар. Бу оятда тақводорларнинг сифатлари баёни билан баробар мазкур суранинг асосий мавзуларидан бири бўлмиш ризқ масаласи зикр қилингани. Кишиларнинг қалбларини баҳиллиқдан тозалаш, фақат ризқ или машғул бўлиб, бошқа муҳим нарсаларни унугиб қўймаслик эслатилмоқда. Шунинг учун ҳам, келаси оятларда бу масалага алоҳида тўхталади.

20. Ва ерда чуқур ишонувчилар учун белгилар бор.

Яъни, ҳақиқий илмли, шак-шубҳасиз иймон келтирган шахслар учун Аллоҳнинг борлигига, ягоналигига ер юзида қўплаб далолатлар бор.

Қуръони Карим оятлари ҳар замон ва ҳар макон, ҳар қандай инсон ва жамият учун мосдир. Ушбу оятни ўқиган ё эшитган қадимий кишилар ўзлари яшаб турган макон ва замон шароитларидан келиб чиқиб, Аллоҳнинг борлигига ва ягоналигига ерда қўплаб далилларни топганлар.

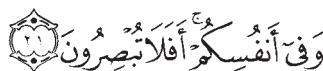
Худди шунингдек, вақт ўтиб, инсоннинг илми, тажрибаси ортиб бориб, маълумотлари ўсган сари мазкур билим ва исботлар ҳам кўпая борган. Ҳозирга келиб, илм-фан ривожланган пайтда мазкур

далиллар ҳам жуда кўпайди. Келажак авлодлар эса, бундан ҳам кўп аломат, белги ва далилларни топишлари аниқ, иншоаллоҳ.

Замонавий олимлардан бири: «Ким бу оламнинг гўзаллигини, улуғ тадбиркор тарафидан яратилганини ҳис қилмоқчи бўлса, ўрмонлар ва далаларда бўлаётган ҳодисаларни ўрганмоги лозим. Фақат шундагина, ўзи оддий, табиий нарса деб ўйлаб юрган нарсаларнинг илоҳий мўъжиза эканлигига, башарият ҳоҳишидан ташқари нарса эканлигига, бу нарсаларни англаб етиш учун ақли ожизлигига тан беради ҳамда Аллоҳга, Унинг чексиз қудратига иймон келтиришдан ўзга чораси қолмайди», деган.

Бошқа бири эса: «Тупроқ ва набототларни қанча ўргансам, Аллоҳга бўлган иймоним шунча зиёда бўлади ва Уни улуғлаб кўпроқ сажда қиласман», деган экан.

Инсон ер ва унинг устидаги ҳар бир нарсага иборат назари билан қараса, Аллоҳнинг борлигига, Унинг қудратига ва нақадар тадбиркорлигига сон-саноқсиз ҳужжат ва далиллар топади. Одатда биз ҳеч эътибор бермай юрадиган энг оддий нарсани ҳам олиб қарасак ва ўзимизга, у қаердан келди, нима учун бундай шаклга эга, унинг қандай хусусиятлари бор, каби саволларни бериб кўрсак, албатта, Аллоҳ таолога иймонимиз зиёда бўлишидек улуғ натижага эришамиз. Узоққа бориб ўтирамай, ўзимизнинг турмушимизга бир назар солайлик: ўзимиз кўравериб, ишлатавериб ўрганиб қолган, жисмимиздаги Аллоҳ берган аъзоларни, уларнинг вазифасини тадбир билан ўрганиб чиқайлик-чи, нима бўлар экан? Келгуси оятда биз худди шунга даъват этилмоқдамиз.

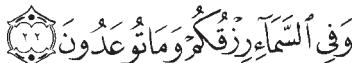
21. Ва ўзларингизда ҳам (белгилар) бор. Ёки кўрмаяпсизларми?

Инсон ер юзидағи энг улкан илоҳий мўъжиза ҳисобланади. Унинг ҳар бир аъзоси, бу аъзоларнинг вазифалари, ишлашини ўйлаб кўрган киши даҳшатга тушади. Лекин инсон ғофил, ўзининг қийматини ўзи билмайди. Ўзидағи сирлардан бехабар. Унинг жисми битмас-туганмас мўъжиза, жасади мўъжиза, руҳий ҳолати мўъжиза, ички ва ташқи оламлари ҳадсиз-ҳисобсиз мўъжизалардан иборат. Юраги ёки ўпкасининг ишлаши, кўзининг кўриши, қулоғининг эшитиши, димоғининг ҳид билиши, миясининг ўйлаши, руҳиятининг хурсанд ёки хафалик ҳолатлари – булар ҳаммаси эслихушли одамни ҳайратга солмасдан, Аллоҳнинг қудратига қойил қолдирмасдан иложи йўқ.

Шунинг учун ҳам, араб шоирларидан бири: «Сен ўзингни кичик бир жисм деб ўйлайсан. Лек ўзингда катта оламнинг жамлигини билмайсан», деган экан. Ҳар бир инсон ўзининг она қорнида пайдо бўлишидан бошлаб, то охирги нафаси чиққунга қадар кечган ҳаётини, унинг ҳар бир лаҳзасини инсоф билан ўйлаб кўрса, мўмин-мусулмон бўлишдан ўзга чора қолмайди.

Катта давлатлар ҳисобсиз маблағлар ажратиб, турли соҳа уламоларини жалб этиб, илмий текширишлар ўтказиб, сонсиз-саноқсиз китоблар чиқариб ҳам, инсонни тўлиқ ўргана олмаганларини тан олдилар. Инсонга Аллоҳ берган тирноқчалик тирноқ яратишга имкон топмадилар.

Шундоқ хусусиятларга эга бўлган, турган-битгани мўъжизадан иборат инсонни яккаю ягона, қудратли Аллоҳ яратмаган бўлса, у қаердан пайдо бўлди? Ҳар ким ўзини ўйлаб-ўрганиб кўрса ҳам, иймони зиёда бўлаверади. Аллоҳ таоло юқоридаги ояти каримани шунинг учун нозил қилган.

22. Ва осмонда ризқингиз ҳамда сизга ваъда қилинаётган нарса (бор).

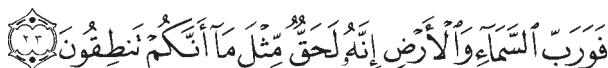
Яъни, осмонда сизнинг ризқингиз сабабчиси ёмфиру қор бор. Аслини олганда, ризқ сабаблари ерда бўлиб кўринади. Аммо Қуръон бизнинг назаримизни осмонга, файбга, Аллоҳга тортмоқда. Инсон ерга ишониб, унга берилиб, ҳамма ризқ шу ерда деб, ҳақиқий ризқ берувчини унугиб қўймасин.

«Ва осмонда ризқингиз...» бор.

Худди шунингдек, ваъда қилинган яхши-ёмон нарсалар барчаси ҳам Аллоҳдан эканлигини инсон бир лаҳза ҳам унутмаслиги лозим.

«...ҳамда сизга ваъда қилинаётган нарса (бор).»

Бу ўтган оятларда инсон эътиборини ерга, инсоннинг ўзига ва осмонга тортгандан сўнг, Аллоҳ таоло мазкур гаплар рост эканини Ўзининг олий зоти ила қасам ичиб тасдиқламоқда.

23. Осмону ернинг Роббиси ила қасамки, албатта, у (ваъда) мисоли сиз нутқ қилаётганингиздек ҳақиқатдир.

Яъни, юқорида зикр қилиб ўтилган, осмонда экани тасдиқланган ваъдалар, сизнинг нутқингиз қандай ҳақ бўлса, шундай ҳақдир.

Маълумки, инсонга Аллоҳ таоло кўриш, эшитиш, гапириш, ҳид билиш, таъм билиш ва тан билан сезиш хусусиятларини берган. Ушбу хусусиятларнинг ичида фақат нутқ инсон иродаси билан, бошқа нарсанинг таъсирисиз юзага келади. Энг аввалги ва зоҳир хусусият – нутқ, яъни гапиришдир. Бу, инкор этилмайдиган ҳақиқатдир. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло ҳақиқатни исботлашда нутқни мисол келтириди.

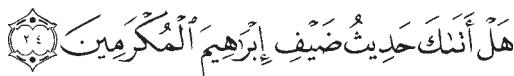
Ушбу оятларни ўқиб, эшитиб, маъносини шарҳлаб юрилаверади-ю, қалб билан ҳис этиб, ақлдан ўтказиш ҳоллари кам бўлади. Агар ҳақиқий маънолари чуқур англаб етилса, қалбга тўлиқ, бориб етса, таъсири бошқача бўларди.

Бунга мисол қилиб имом Жоруллоҳ Замахшарий ўзларининг «Кашшоф» тафсирларида буюк араб адаби Асмаъийдан бир ривоят келтирадилар. У киши бундай ҳикоя қилибдилар: «Бир куни Басранинг жомеъ масжидидан чиқиб кетаётган эдим, бир аъробий (саҳролик араб) ўтирган жойидан туриб келди-да, қайси қабила-дансан, деб сўради. Мен, Бани Асмаъданман, дедим. У, қаердан келяпсан, деди. Мен, Аллоҳнинг қаломи тиловат қилинаётган жойдан, дедим. У, менга ҳам тиловат қилиб бер, деди. Мен «Ваз-Заарийаат» сурасини тиловат қилиб, «Ва фис-самаи ризқикум ва ма тууъадун» оятини ўқишим билан: «Бас! Етади!!!» деди-да, ўрнидан туриб, туясини сўйиб, келган-кетган барчага ҳудойи қилиб тарқатди. Бориб қиличи билан камонини олиб, синдириб ташлаб, бошини олиб чиқиб кетди. Ҳорун ар-Рашид билан ҳажга борганимда, тавоғ қилиб юрсам, майин овоз мени чақираётганини эшитиб қолдим. Қарасам, ўша аъробий. Озиб-тўзиб, ранги сарғайиб кетибди. Менга салом бериб, яна ўша сурани ўқиб бер, деди. Тиловат қилиб, яна ўша оятга етганимда, ҳақиқатан, Роббимиз ваъда қилган ҳақни топдик, деб қичқирди-да, яна ўқи, деди. Мен «Фа ва роббис-самааи вал арзи иннаҳу ла ҳаққун»ни ўқиган эдим, «Ё субҳаналлоҳ! Ким улуғ Аллоҳнинг фазабини қўзғатиб, Унга қасам ичирди?! Оддий гапига ишонмай, қасам ичишга мажбур қилдиларми?!» деб уч марта айтди-да, жон таслим қилди».

Аллоҳ бизларни ҳам Ўз оятларини чуқур ҳис қиладиган бандаларидан қилсин!

Аввалги оятларда зикри келган ҳақиқатлар ўтган умматлар ҳаётида ўз аксини қандоқ топганини, улардан биз қандоқ ўрнак олмоғимиз даркорлигини эслатиб, Аллоҳ таоло Иброҳим алайҳиссалом ва ўзга Пайғамбарларнинг ўз умматлари билан бўлган қиссаларини келтиради.

Эй Мұхаммад!

24. Сенга Иброҳимнинг қарамали мөхмонларининг хабари келмадими?

Бу оятда хитобнинг Пайғамбар алайҳиссаломга қаратилиши хабарни улуғлаштириш, унга алоҳида эътиборни тортиш учундир. Иброҳим алайҳиссалом ҳузурига келган мөхмонлар ёш, хушрўй йигитлар сувратидаги фаришталар эди. Уларни Аллоҳ, таоло «қарамали» деб сифатлади, чунки улар Аллоҳнинг ҳузурида мукаррам эдилар. Иброҳим алайҳиссаломнинг бундан хабарлари йўқ эди. Шунинг учун ҳам, улар кириб у зотта салом бергандарида, алик олдилар-да, танимаёт-гандарини изҳор қилдилар. Буни қуйидаги оятдан англаб оламиз.

إِذْ خَلَوْا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامٌ قَوْمٌ مُّنْكَرُونَ

25. Улар унинг ҳузурига кириб, «Салом» деганларида, у «Салом, нотаниш қавмлар», деди.

Сўнгра:

فَرَاغَ إِلَى أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ

26. Аҳлига (махфий) бориб, семиз бузоқни (пишириб) келтирди.

Ушбу оятда Иброҳим алайҳиссаломнинг нихоятда мөхмондўст зот эканликлари очиқ-ойдин кўрсатилмоқда. Ҳузурларига нотаниш кишилар келиб салом беришлари билан алик олиб, мөхмонларга билдиrmай, дарров аёлларига бориб семиз бузоқни пиширитириб олиб келишлари сахийлик ва мөхмондўстликнинг юқори даражадаги аломатларидандир.

فَقَرِبُهُ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ

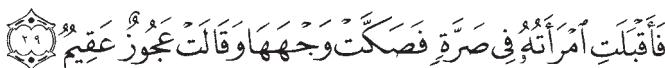
27. Уни уларга яқин сурди ва: «Емайсизларми?» – деди.

Яъни, мөхмонлар олдиларига қўйилган гўштни емай ўтиравер-гандаридан сўнг Иброҳим алайҳиссалом бузоқ гўштини уларга яқинроқ суриб, «Емайсизларми?» – дедилар. Фаришталар овқат емайдилар, шунинг учун, улар яна овқатни емай ўтиравердилар. Одатда, мөхмон мезбондан норози бўлса, унга ёмонликни раво кўрса, овқатини емайди. Шунинг учун ҳам, Иброҳим алайҳиссалом:

فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِفَةً قَالُوا لَا تَخْفِ وَبَشِّرُوهُ بِعْلَمٍ عَلَيْهِ

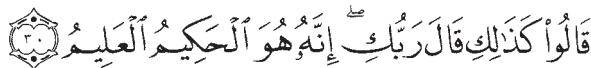
28. Улардан хавфсиради. Улар «қўрқма», дедилар ва унга илмли ўғил башоратини бердилар.

Яъни, Иброҳим алайҳиссаломда таомларини емаётган меҳмонлардан қўрқиши аломатлари пайдо бўлди. Буни меҳмонларнинг ўзлари ҳам сездилар-да, у кишига «Қўрқма, биз Аллоҳ тарафидан юборилган фаришталармиз, сенга бир илмли ўғил фарзанд қўришингнинг башоратини олиб келдик», дедилар. Бу гапларни Иброҳим алайҳиссаломнинг хотинлари ҳам эшитиб турган эканлар.

29. Бас, хотини қичқириб келди ва ўз юзига шапалоқ тушибириб, «Қари, туғмас хотин-а?!» – деди.

Маълумки, Иброҳим алайҳиссалом тўқсон ёшларигача фарзанд кўрмаганлар. Сўнгра кичик хотинлари Биби Хожар онамиздан Исмоил алайҳиссаломни кўрганлар. Ундан сўнг ҳозир ҳикоя қилинаётган ҳодисалар бўлиб ўтган. Башорати берилаётган фарзанд Исҳоқ алайҳиссалом, аёл эса катта хотинлари эканлиги оят сиёқидан билиниб турибди. Иброҳим алайҳиссаломнинг хотинлари ўзларининг туғмасликларини яхши билардилар, бунинг устига, қариб-қартайиб, фарзанд қўришдан бутунлай умидлари узилган эди. Шунинг учун ҳам, хабарни эшитиб даҳшатга тушдилар. Одатда, хотинлар бирор файритабиий хабарни эшитсалар, ҳайрат ва таажжубларини «Вой шўрим!» дея юзларига шапатилаб (ёки шунга ўхшаш хатти-ҳаракатлар билан) ифодалайдилар. Шу сингари, Иброҳим алайҳиссаломнинг хотинлари ҳам ўз юзларига шапалоқ билан урдилар. Чунки, бу, Аллоҳнинг амри эканини, хабарни фаришталар келтирганини у киши англай олмаган эдилар. Бу ҳақиқатни у кишига фаришталарнинг ўзлари англатдилар.

30. Улар: «Сенинг Роббинг шундай деди. Албатта, Унинг Ўзи ҳакийм ва алиймдир», дедилар.

Яъни, фаришталар Иброҳим алайҳиссаломнинг аёлларига: «Бунаقا даҳшатга тушма, ажабланма ҳам, бу гапларни сенинг Парвардигоринг айтди, у ҳамма нарсага қодир – хоҳласа, туғмасга ҳам, қари кампирга ҳам фарзанд бераверади», деган маънодаги гапни айтдилар. Дарҳақиқат, шундай ҳам бўлди. Аллоҳ, катта ёшдаги

икки қари бандасига илмли, кейинчалик Пайғамбар бўладиган Исҳоқ исмли ўғил фарзанд берди.

Ёдингизда турган бўлса, ўтган оятларнинг тафсирида, одам ризқ ердан деб ўйлаб, кўзи билан кўриб турган сабабият қонунини бузилмас ҳақиқат деб тушуниб, ҳақиқий ризқ берувчи Аллоҳ таоло эканини унутиб қўймаслиги учун Ҳақ таоло «Ва осмонда ризқингиз бор», деб инсон эътиборини Аллоҳга тортмоқда, деган маънени эслатган эдик. Ушбу ҳодиса ҳам худди ўша зикр этилган маънога чамбарчас боғлиқdir.

Аллоҳ таоло ота-онанинг қўшилишидан фарзанд дунёга келишини асосий қоида қилиб қўйган. Бу қоидага кишилар шунчалик ўрганиб кетишганки, қўплари ҳақиқий яратувчи Аллоҳ эканини унутиб, иш фақат эру хотин билан битаверади, деган бузук ақийдага ҳам борадилар. Бандалар Аллоҳни эсдан чиқармасликлари учун Яратганинг Ўзи баъзи ҳолларда юқоридаги қоидани «бузиб» туради. Баъзи кишиларга фақат ўғил беради, қизга зор қилиб қўяди. Баъзиларга фақат қиз беради, улар ўғилга зор бўлишади. Баъзиларга ўғил-қизни аралаш беради. Баъзиларни эса, бутунлай фарзандсиз қилиб қўяди. Демак, эр-хотиннинг қўшилиши асосий омил эмас, Аллоҳ таолонинг иродаси асос эканини мазкур ҳолатлар доимо эсимизга солиб турмоғи лозим.

Қариб қолган аёлларнинг тумаслиги ҳам умумий қоида. Айниқса, улар ёшликларидан туғмас бўлиб ўтган бўлсалар. Бу ҳам кишиларнинг онгига сингиб кетган. Ҳатто, Иброҳим алайҳиссаломдек улуғ Пайғамбарнинг аёллари ҳам бу қоидадан ташқарига чиқишини хаёлларига сифдира олмадилар. Лекин Аллоҳ таолонинг Ўзига ҳамма нарса осон. Буни ҳеч қачон унутмаслик керак.

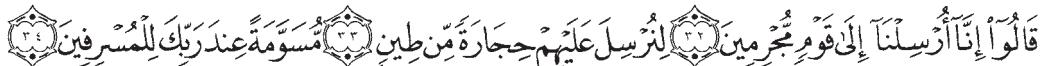
Меҳмонларнинг ким эканини очиқ-ойдин билиб олган Иброҳим алайҳиссалом уларга савол бера бошладилар.

31. У: «Эй элчилар! Сизнинг ишингиз недир?» – деди.

Иброҳим алайҳиссалом меҳмонлар фаришталар эканликларини билдилар. Улардан Аллоҳ ўзларига илмли ўғил фарзанд беришни ирода қилганлиги ҳақидаги хушхабарни ҳам эшитдилар. Лекин улуғ Пайғамбар бўлган у зот бу фаришталарнинг бошқа ишлари ҳам борлигини сезиб турган бўлсалар керак. Улардан:

«Эй элчилар! Сизнинг ишингиз недир?» – деб сўрадилар.

32. Улар: «Албатта, биз жиноятчи қавмга юборилганмиз.

33. Уларнинг устидан лойдан (пиширилган) тошларни ташлаш учун.

34. Роббинг ҳузурида исрофчилар учун белгилаб қўйилганларни», дедилар.

Оятдаги «жиноятчи қавм»дан мурод Лут қавмиdir. Бу қавм инсоният тарихида бўлмаган улуғ жиноятни содир этган. Улар ўзларига эркак билан эрқакнинг жинсий алоқа қилишинираво кўрдилар. Бу жиноятдан уларни Пайғамбар Лут алайҳиссалом кўп қайтардилар, лекин самара бермади. Оқибатда, улар Аллоҳнинг азобига дучор бўлдилар.

Ўша жиноятчи қавмга Аллоҳ таоло иродা қилган азобни етказиш Иброҳим алайҳиссалом билан сухбатлашиб турган мана шу фаришталарга топширилган эди. Шу билан бирга, уларга йўл-йўлакай Иброҳим алайҳиссаломга илмли ўғил башоратини бериб ўтиш ҳам топширилган эди.

Аммо Иброҳим алайҳиссалом уларни саволга тутиб қолганларидан кейин ўзлари бажаришлари лозим бўлган асосий иш ҳақида ҳам ахборот бера бошладилар.

Улар: «Албатта, биз жиноятчи қавмга юборилганмиз», дедилар.

Яъни, аслида, биз Аллоҳ таоло томонидан жиноятчи қавмга — Лут қавмига юборилганмиз.

«Уларнинг устидан лойдан (пиширилган) тошларни ташлаш учун.»

Яъни, ўша жиноятчи қавм аъзолари устидан лойдан пиширилган қаттиқ тошларни ташлаб ўлдиришимиз керак.

«Роббинг ҳузурида исрофчилар учун белгилаб қўйилганларни», дедилар.»

Лойдан пиширилган ўша қаттиқ тошлар Аллоҳ таоло томонидан исрофчилар учун белгилаб қўйилган экан. Баъзи ривоятларда айтилишича, ҳар гуноҳкорни ўлдириши керак бўлган тошга унинг исми ёзиб қўйилган экан.

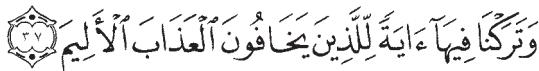
«ИсроФчи қавм» деганда Лут қавми кўзда тутиляпти. Демак, улар устидан ташлаш учун Аллоҳ таоло ҳузурида маҳсус белги қўйилган тошлар бўлган, ўша тошлар билан жиноятчи қавм аъзолари уриб ўлдирилган. Воқеанинг тафсилоти бошқа сураларда келган.

35. Ва Биз у жойдан мўминларни чиқардик.

36. У ерда бир хонадондан бошқа мусулмонларни топмадик.

У ҳам бўлса, Лут алайҳиссаломнинг оиласлари эди. Аммо хотинлари азобга дучор бўлган.

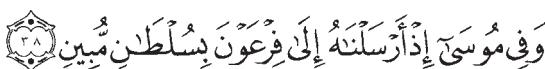
37. Ва у ерда аламли азобдан қўрқадиганлар учун оят(белги) қолдирдик.

Яъни, Лут алайҳиссалом диёрларида ўша жиноятчи қавмнинг қандай азобга учраганини эслатиб турувчи белги, аломат қолдирдик.

У ер ҳозирги Ўлик денгиздир. Авваллари у ерда денгиз бўлмаган, балки Лут алайҳиссалом қавмлари яшаган обод жойлар бўлган. Лекин қавм жиноят қилиб, Аллоҳга осий бўлганидан сўнг, азоб келиб, қаттиқ зилзила бўлиб, ерни остин-устун қилган ва ўша ер денгиз сатҳидан 400 метр пастгача чўкиб кетган. Ҳозир Ўлик денгиз остидан Лут қавми яшаган масканларнинг қолдиқлари топилган.

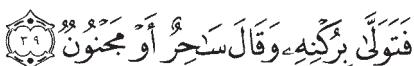
Юқорида зикр этилган оят-белгилар бошқа қавмларда ҳам қолдирилган. Келаси оятларда улардан бир нечтаси эслатилади. Биринчи бўлиб Мусо алайҳиссалом қавми ҳақида сўз кетади.

Мусо ва Фиръавн қиссаси Куръони Каримдаги энг кўп такрорланган ва катта қисса ҳисобланади. Аммо, бу сурада Фиръавн қавми Мусо алайҳиссаломнинг Пайғамбарликларини инкор қилганликлари учун ҳалокатга учраганлари эслатиб ўтилади ва Мұхаммад алайҳиссаломни инкор эттанларнинг оқибати ҳам шундай бўлишига ишора қилинади.

38. Ва Мусода ҳам (белги) бор. Биз уни Фиръавнга равшан ҳужжат ила юборганимизда...

Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссаломга Пайғамбарликларига ҳужжат бўлиши учун кўпгина мўъжизаларни берган, оядда ўша мўъжизаларга ишора қилинмоқда. Мусо алайҳиссаломнинг мўъжизалари Фиръавн сеҳргарларининг сеҳридан устун келгач, баҳсада енгилган Фиръавн:

39. У ўзириб, ишонгани томон юрди ва: «(Мусо) сеҳргар ёки мажнундир», деди.

Кейинги оятда Фиръавн ва унинг қавмининг кофирилиги оқибати нима билан тугаганининг баёни келади:

40. Бас, Биз уни ва аскарларини тутиб денгизга ташладик ва у маломатга лойиқ иш қилувчи эди.

Мусо алайҳиссалом Бани Исроил билан қочиб дengиз бўйига бориб қолганларида, ортларидан Фиръавн аскарлари билан бостириб кела бошлади. Шунда Аллоҳнинг амри ила қўлларидағи ҳасса билан сувни бир урган эдилар, сув ёрилиб йўллар очилди. Мусо алайҳиссалом Бани Исроил билан бирга қочиб ўтдилар, Фиръавн ҳам ўз аскарларини бошлаб ўша йўлларга юрган эди, сув аввалги ҳолига келиб ҳаммаларини оқизиб кетди. Барчалари ҳалок бўлдилар. Оятда шу ҳодисага ишора қилингапти.

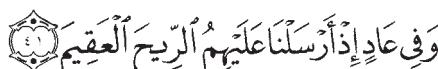
«Бас, Биз уни ва аскарларини тутиб денгизга ташладик.»

Чунки,

«у маломатга лойиқ иш қилувчи эди».

Фиръавн ҳар қанча маломатга, ҳар қанча азобга лойиқ иш қилган эди.

Сўнгра Куръони Карим Од қавмининг куфр туфайли ҳало-катта учраганини эсга солади:

41. Ва Одда ҳам (белги) бор. Вақтики, Биз уларга тумас шамолни юбордик.

Яъни, Од қавмида ва унинг қиссасида ҳам алами азобдан қўрқадиганлар учун оят-белги бор. Биз уларни тумас шамол юбориб ҳалок қилдик.

Од қавмига юборилган шамолнинг «тумас» деб таърифланишининг сабаби бор. Одатда, шамол ёмғир ёғишига сабаб бўлади. Од қавмига келган шамол эса, уларга ёмғир эмас, бало-оффат, ҳалоатни олиб келган, шунинг учун, уни тумас, яъни бефойда, деб сифатланяпти.

42. У қайси нарсага етиб борса, титиб ташламасдан қўймас.

Шамол ҳам Аллоҳнинг аскарларидан бўлиб, улкан бир кучга эга. Уни Аллоҳ, таоло хоҳлаган вақтида, хоҳлаган жойига, хоҳлаган

ишини қилишга юборади. Қаергадир ёмғир, хайр-барака элтса, бошқа жойга вайроналик ва ҳалокат олиб боради.

Од қавмига юборилган шамол энг шафқатсиз шамол эди. У қайси нарсага тегса, ўша нарсани чириб-титилиб кетган нарса каби илма-тешик қилиб юборар эди. Од қавмини ҳам, уларнинг барча нарсаларини ҳам ўша шамол тилка-пора қилиб ташлади.

Энди Самуд қавмининг қиссаси келтирилади:

وَفِي شَمْوَدٍ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمْنَعُوا حَتَّىٰ حَيْنٍ

43. Ва Самудда ҳам (белги) бор. Уларга: «Вақтингчалик маза қилиб туринглар», дейилган вақтда...

Оятдаги «вақтингчалик»дан мурод – Самуд қавми Аллоҳнинг амрига исён қилиб, Солиҳ алайҳиссаломнинг туяларини сўйиганларидан кейин уларга берилган уч кунлик муддатdir.

Самуд қавми ўзларига Аллоҳ таоло томонидан мўъжиза қилиб берилган ва унга тегмасликлари қаттиқ тайинланган туюни сўйиб ташлаб, қаттиқ азобга сазовор иш қилдилар. Лекин Аллоҳ таоло уларни дарҳол азобламади.

«Уларга: «Вақтингчалик маза қилиб туринглар», деди.

Уларга уч кунлик муҳлат берилган эди. Аммо улар

فَعَوَانُوا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَأَخَذْتُهُمْ أَصَاعِقَةً وَهُمْ يُنْظَرُونَ

44. Аллоҳнинг амридан бош тортдилар, бас, қараб турган ҳолларида уларни қаттиқ овоз тутди.

Самуд қавми куппа-кундуз куни қаттиқ даҳшатли овоздан ҳало-катта учраганлар. Шунинг учун ҳам, оятда «қараб турган ҳолларида», дейилмоқда.

فَمَا أَسْتَطَعُو مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنْصِرِينَ

45. Бас, улар ўринларидан туролмадилар ва ёрдам ҳам ололмадилар.

Мана шу ҳодисанинг ўзи ҳар бир банда учун Аллоҳнинг азобидан қочиб қутулиш мумкин эмаслигига далил эмасми?

وَقَوْمٌ نُوحٌ مِنْ قَبْلٍ لَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ

46. Ва бундан аввал Нұх қавмини ҳам (ҳалок этғанмиз). Албатта, улар фосиқ қавм әдилар.

Мазкур қавмлардан илгари Аллоҳ таоло Нұх қавмини ҳам, улар фосиқ бўлганлари учун, таг-томирлари билан қуритишга қарор қилган ва барчаларини тўфон балосига гирифтор этган эди.

Аллоҳ таоло бу ўтган оятларда исёнга кетган коғир қавмлар қандай ҳалокатларга учраганларини эслатиб, сиз билан бизга уларнинг йўли нақадар хатарли эканини баён қилган бўлса, шундан сўнг, ўзининг қудрати чексиз эканига, мазкур ҳалокатлар Унга қийин эмаслигига эътиборимизни тортади ва қудратининг белгилари сифатида осмон ва ер, каби Ўзи яратган маҳлуқотларни мисол қилиб келтиради.

وَاسْمَاءَ بَيْتِهَا يَأْيُدِ وَإِنَّ الْمُوسَعُونَ ﴿١﴾ وَالْأَرْضَ فَرَشَنَاهَا فِنْعَمْ الْمَهْدُونَ ﴿٢﴾ وَمِنْ كُلِّ
 شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنَ لَعَلَّكُمْ نَذَكَرُونَ ﴿٣﴾

47. Осмонни Ўз қудратимиз ила бино қилдик. Албатта, Биз кенг қилувчи дирмиз.

48. Ва ерни тўшаб қўйдик. Биз қандоқ ҳам яхши тайёрловчи дирмиз!

49. Ва Биз ҳар бир нарсани жуфт яратдик. Шоядки, эсласангизлар.

Мазкур уч оядда Аллоҳ таоло эътиборни аввало осмонга тортапти. Осмонга ва ундаги мавжудотларга фикр ила назар солган ҳар бир инсон ундаги ажойиботларни, аниқликни кўриб, Аллоҳнинг қудратига қойил қолмай иложи йўқ.

«Осмонни Ўз қудратимиз ила бино қилдик.»

Аллоҳ таоло осмонни бино қилганини айтиб бўлгандан сўнг, ўзининг «кенгайтирувчи» эканини таъкидламоқда.

«Албатта, Биз кенг қилувчи дирмиз.»

Шу маънони таҳлил қилиб кўрайлик. Илмий жиҳатдан ёндошганда ҳам осмоннинг кенглиги қаергача етиб боришини ҳали ҳеч ким билгани йўқ. Балки осмонда миллиардлаб юлдузлар тўплами бор эканини тахмин қилмоқдалар ва ҳар бир тўплам ўзида миллионлаб юлдузларни жамлашини айтмоқдалар. Шунинг ўзидан Аллоҳ таолонинг қандай кенгайтирувчи эканини билиб олиш қийин эмас.

«Кенгайтирувчи»нинг иккинчи маъноси илмий кашфиётлардан сўнг маълум бўлди. Фалакиёт илми мутахассислари кейинги пайтда биз яшаётган сайёralар мажмуаси, яъни галактикамизнинг кен-

гайиб бораётганини аниқладилар. Демак, Аллоҳ таоло Ўзи кенг қилиб яратган осмонни яна кенгайтираётган экан.

«Ва ерни тўшаб қўйдик. Биз қандоқ ҳам яхши тайёрловчи-дирмиз!»

Ернинг тўшаб қўйилганлиги маъноси эса, уни яшаш учун осонлаштиришни англатади. Ҳақиқатан ҳам, ер ҳаёт учун шундай мосланганки, буни ўрганган одам албатта қудратли ва тадбиркор Аллоҳга иймон келтирмай иложи йўқ. Шу билан бирга, бу мослаш жуда ҳам нозик, озгина ўзгарса, ҳаёт кечириш қийин бўлиб қолиши ҳам мумкин. Булар бари Аллоҳ таолонинг чексиз қудратига далилдир.

«Ва Биз ҳар бир нарсани жуфт яратдик. Шоядки, эсласангизлар.»

Ҳар бир нарсанинг жуфт яратилишида ҳам Қуръони Каримнинг улкан илмий мўъжизаси ётиби. Ушбу оятлар тушган пайтда инсонлар бу маънони инсон, ҳайвон оламидагина тушунгандар. Наботот оламида ҳам жуфтлик борлиги англаб етилган. Аммо ўн тўрт аср муқаддам булардан бошқа нарса хаёлга ҳам келмасди. Илмий тараққиёт кейинчалик ҳар бир нарсада жуфтлик бўлиши шартлилиги қоидасини исботлади. Масалан, электр қуввати Қуръон тушгандан бир неча аср кейин кашф қилинди, бироқ у ҳам манфий ва мусбат зарядларнинг қўшилишидан, яъни жуфтлиқдан туғилишига нима дейсиз!

Атом кашф қилинганда ҳам бир овоздан: «Бу энг кичик ва асосий зарра, ундан кейин бирор нарса бўлиши мумкин эмас», дейишган эди. Лекин илмий тараққиётнинг ўзи ўзини ёлғончи қилиб, Қуръони Каримнинг ҳақлигини тасдиқлади. Яъни, атом протон ва нейтрон номли жуфтдан туғилган экан. Бундан кейин ҳам Аллоҳнинг қудратига шубҳаси қолган одамни нима деса бўлади?!

Аллоҳ таоло Ўзининг қудрати ва улуғлигига оид мисолларни зикр қилиб бўлиб, энди фақат Ўзигагина топинишга ва Унга ширк келтирмасликка буюради.

50. Бас, фақат Аллоҳгагина қочинг. Албатта, мен сизларга Ундан (келган) очиқ-ойдин огоҳлантирувчиман.

Одатда, инсон хавфу хатардан, бало-офатдан қочади. Бу оятда тилга олинган хавф-хатар – динсизлик, фафлат ва осийлиқdir, ундан қочиш гуноҳ ва ҳаром ишларни тарқ этиб, Аллоҳга илтижо этиш билан бўлади.

«Бас, фақат Аллоҳгагина қочинг.»

Аллоҳга қочишида инсон учун улуғ саодат ва мартаба бордир. Маълумки, инсон оғир пайтларда кимгадир суюнгиси, машаққатлардан қочиб боргиси, дардини тўкиб согиси келади. Шундай ҳолатда турли халқлар турли услубни қўллайдилар. Мисол учун, Оврупа халқарининг ичкилиларини бир оз бўлса-да шу йўл билан унутмоқчи бўладилар. Яна кимлардир бундай пайтларда ўзи каби инсонга ёки бошқа маҳлуқقا илтижо қиласди. Мусулмон эса, бутун яхшиликлар эгаси Ҳақ субҳанаҳу ва таолога қочади, фақат Унгагина илтижо қиласди ва бу билан ҳар қанча фахрланса арзиди.

«Албатта, мен сизларга Ундан (келган) очиқ-ойдин огоҳлантирувчиман.»

Пайғамбар алайҳиссалом эса, Аллоҳга исён қилиш оқибати ёмон бўлиши ҳақида огоҳлантирувчи бўлиб келганлар.

51. Ва Аллоҳга бошқа маъбудни шерик қилманглар. Албатта, мен сизларга Ундан (келган) очиқ-ойдин огоҳлантирувчиман.

Ушбу оятда Аллоҳдан бошқа ҳеч бир нарсага сифинмасликка амр бўляпти.

«Ва Аллоҳга бошқа маъбудни шерик қилманглар.»

Чунки, Ундан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ. Кўпчилик «ўзга маъбуд» деганда бут ва санамларни тушунади. Аслида эса, бу жуда кенг маънони билдиради. Инсон турли нарсаларнинг йўлига тушиб, ўшанинг қулига айланиб қолиши мумкин. Мисол учун, ўзига ўхшаган инсонга банда бўлиб қолиши мумкин. Бу маънони ҳозирги истилоҳда «шахсга сифиниш» дейилмоқда. Бу ҳақда «Оли Имрон» сурасида, Аллоҳни қўйиб бир-биримизни илоҳ қилиб олмайлик, деган маънода оят бор. Шунингдек, киши ҳавоий нафсига қул бўлиб қолиши мумкин. Ўзимиздаги «нафс бандаси» истилоҳи ҳам бежиз эмас. Шу маънода «Жосия» сурасида «Ўз ҳавоий (нафсини) илоҳ қилиб олган...» дейилган. Инсон урф-одатта, кийимиға, мол-дунёсига ҳам банда бўлиб қолиши мумкин. Бундай пайтда инсон юқорида зикр этилган нарсаларга эришиш учун нима зарур бўлса, ўшани қиласдиган бўлиб қолади. Пайғамбарамиз: «Динор ва дирҳам бандаси бадбахтдир», деганлар.

«Албатта, мен сизларга Ундан (келган) очиқ-ойдин огоҳлантирувчиман.»

Мен ҳам Аллоҳга сифинаман, У зотга ўзга маъбудни шерик қилмайман.

Маълумки, Пайғамбаримиз кишиларни фақат ягона Аллоҳнинг Ўзига ибодат қилишга, Үнга ширк келтирмасликка чақирганларида, қўпчилик қарши чиққан, у зотта ва оз сонли мусулмонларга қаршилик қилиб, азоб-уқубатлар етказган. Келгуси оятларда Аллоҳ Мұхаммад алайҳиссаломга ва мўмин-мусулмонларга тасалли бериб, душманларнинг қаршиликлари янгилик эмаслигини, бу ўттан умматлардан қолган одат эканлигини, шунинг учун ортиқча хафа бўлишликнинг кераги йўқлигини эслатади.

52. Худди шундай, булардан аввалгиларга ҳам ҳар бир Пайғамбар келган вақт (уни) сеҳргар ёки мажнун деганлар.

Маълумки, Мұхаммад алайҳиссаломнинг Пайғамбарликларини инкор қилган мушриклар, у зоти бобаракотни турли айблар билан айبلاغанлар. Жумладан, сеҳргар ва мажнун (жинни) ҳам деганлар. Албатта, бу омиллар у кишини хафа қилиб, изтиробга соларди. Шунда Аллоҳ таоло Қуръон орқали Ўз ҳабибига тасалли бериб, Макка мушрикларининг бу қилмишлари янгилик эмаслигини, балки аввал ўттан кофиirlар ҳам ўз давридаги Пайғамбарларга нисбатан худди шундай муомалада бўлганликларини эслатиб туради.

«Худди шундай, булардан аввалгиларга ҳам ҳар бир Пайғамбар келган вақт (уни) сеҳргар ёки мажнун деганлар.»

Шунинг учун, эй Пайғамбарим, уларнинг сенга айтиётган ноўрин гапларидан хафа бўлма.

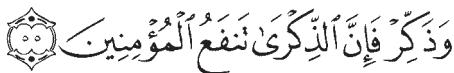
Уларнинг қилмишини ўйлаганлар қўйидаги гумонга боришлари мумкин:

53. Келишиб олганмилар?! Йўқ, улар тутёнга кетган қавмлардир!

Яъни, ҳаммалари Пайғамбарларга қарши бир хил мавқеда бўлганликларидан, аввал ўтганлари билан кейин келганлари худди келишиб олганга ўхшайдилар. Лекин, аслини олганда, уларни бирлаштирувчи нарса тутёндин.

54. Улардан юз ўтириб. Бас, сен маломатга қолувчи эмассан.

Пайғамбарнинг вазифаси Аллоҳнинг амрини етказиши эди. У зот бу ишни ўз ўрнида адо этдилар. Мушриклар гапга кирмадилар, озор бердилар. Энди Пайғамбар алайҳиссалом улардан юз ўтирилар, у зотта ҳеч қандай маломат йўқ.

55. Ва эслатгин. Албатта, эслатиш мўминларга манфаат бепур.

Яъни, ваъз-насиҳат қил, бу, албатта, мўминларга таъсир қилали, фойда беради. Коғирлар юз ўтириб кетаверсин. Аммо мўминларга доим эслатиб турмоқ лозим, бу фойдадан холи эмас. Ушбу маънони ҳар бир илмли киши, ҳар бир даъватчи унутмаслиги лозим. Гапирган билан фойдаси йўқ, шунча айтдик, бирор қулоқ солмади, каби баҳоналарни унутиш лозим. Ушбу ояти карима доим ёдда туриши шарт.

Келаси оятларда Аллоҳга қочишининг ҳақиқий маъноси очилади. Аллоҳ таоло инсонлар билан жинларни нимага яратганининг ҳикмати намоён бўлади.

56. Жин ва инсонни фақат Менга ибодат қилишлари учунгина яратдим.

Ушбу қисқагина оядда улкан ҳақиқат ўз ифодасини топгандир. Одамлар ва жинларнинг яратилишидан ягона мақсад Аллоҳга ибодат қилиш экан. Кўпгина исломий тушунчалар қатори ибодат тушунчасида ҳам хатолар содир бўлган. Оқибатда, ҳозирги куни мизда «ибодат» деганда кишилар онгида намоз, рўза, қироат, зикр каби нарсаларгина намоён бўлади. Тўғри, мазкур амаллар улкан ибодатлардир, буларсиз Исломни тасаввур қилиб бўлмайди. Аммо ушбу тушунча билан ҳозир тафсир қилаётган оятимизга мурожаат қиласиган бўлсан, инсонлар ва жинлар бутун умрларини намоз ўқиб, зикр қилиб ўтказмоқлари лозим бўлиб қолади. Чунки, инсу жинни Аллоҳ таоло фақат Ўзига ибодат қилишлари учун яратгандир.

«Жин ва инсонни фақат Менга ибодат қилишлари учунгина яратдим.»

Намозу рўза, зикру тиловатдан бошқа ишга қўл урган шахс,

ҳалигидай тушунча бўйича, Аллоҳнинг иродасига қарши чиқсан осий бўлади.

Холбуки, бошқа оятларда Аллоҳ таоло бандаларини ер юзини обод қилишга, оила қуришга ва бошқа ишларга буюрган. Инсонни Ўзининг ер юзидаги халифаси(ўринбосари) деб эълон қилган.

Демак, «ибодат» маъносининг бошқача талқини ҳам бўлиши керак.

Келинг, ибодатнинг луғавий маъносини, истилоҳий маъносини ўрганиб чиқайлик-чи, қандоқ натижага эришар эканмиз. «Ибодат» сўзи араб тилида бўйсуниш, ўзини паст тутиш, итоат этиш ва амрни бажариш маъноларини англатади. Демак, ҳар бир ишда Аллоҳга бўйсуниш, итоат қилиш, Аллоҳнинг амрларини бажариш, ҳузурида ўзини паст олиш Аллоҳга ибодат қилишни англатар экан.

Уламолар истилоҳида эса, Аллоҳга яқинлик ҳосил қилиш учун қилинадиган ҳар бир иш ибодатdir. Алоҳида таъкидлаб айтмоқ лозимки, намоз, рўза, ҳаж, закот каби ибодатлар Исломнинг негизини ташкил этадиган улкан ибодатларdir. Буларсиз инсон мусулмон бўлиши қийин. Бу ерда хато «ибодат» маъносини фақат мазкур амалларга боғлаб қўйишдадир. Шунинг учун, одам намоз ўқиётганда ўзини Аллоҳнинг ҳузурида ҳис қиласди-ю, касб билан шуғуланаётганда Аллоҳга номаъқул иш қилаётгандек ҳис қиласди ўзини. Ибодат маъносини тўғри тушунадиган бўлсак, бу ҳозиргидан кенг ва комил тушунча экани маълум бўлади. Ҳар бир ишимизни шариатга мос қилиб, Аллоҳнинг амрига, Пайғамбар алайҳиссаломнинг суннатларига мувофиқ олиб борсак, ҳар бир ишимиз ибодатга айланади, савоб ўрнига ўтади. Бунинг учун икки асосий шартта амал қилмоқ зарур:

1. Ҳар бир иш Қуръон ёки суннатга мувофиқ бўлмоғи лозим.
2. Ҳар бир ишни қилиш ёки тарк этишда Аллоҳнинг розилигини исташ керак. Шунда ҳар бир ишимиз ибодатга айланади. Демак, ниятни яхшилаш лозим. Пайғамбаримиз алайҳиссалом ўзларининг машҳур ҳадисларида: «Албатта, ҳар бир иш ниятга боғлиқ, ҳар бир киши нимани ният қилса, ўшанга етади», деганлар.

Исломда ибодат тушунчаси кенг тушунча эканлигига Абу Зарр Фифорий розияяллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадиси шариф ҳам далил-ҳужжат бўлади: «Бир гуруҳ қишилар:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, бойлар ажру савобни олиб қўйдилар, чунки бизга ўхшаб намоз ўқишида, рўза тутишида ва яна устига ортиқча молу дунёларидан садақа қиласдилар», дейишли. Ул зот:

«Аллоҳ таоло сизларга ҳам садақа қиласдиган нарсаларни бериб қўймаганми? Ҳар бир тасбихларинг садақа, ҳар бир такбир ҳам садақа, ҳар бир таҳлил ҳам садақа, амру маъруф ҳам садақа,

наҳий мункар ҳам садақа ва ҳар бирингизнинг шаҳватингизда ҳам садақа бор», дедилар. Шунда одамлар:

«Биронтамиз шаҳватимизни қондирсак ҳам ажр оладими?» – деб сўрадилар. Пайғамбар алайҳиссалом:

«Айтинглар-чи, шу ишни ҳаромдан бажарса, унга гуноҳ бўлармиди? Худди шунингдек, ҳалоддан бажарса, унга ажр бўлади», дедилар.

مَا أَرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أَرِيدُ أَنْ يُطْعِمُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّازَاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ

57. Мен улардан ризқ ҳоҳламайман ва Мени овқатлантиришларини ҳам ҳоҳламасман.

58. Албатта, Аллоҳ ўзи ризқ берувчи, қувват эгаси, шиддатлидир.

Демак, Аллоҳ таоло инсонлару жинлардан ризқ сўрамайди, балки уларга ризқ беради. Улардан таом сўрамайди, балки уларга таом беради. Аллоҳнинг бирдан-бир ирода қилгани ибодатдир, инсонлару жинларни яратишдан мақсад ҳам шудир. Лекин ибодатдан кимга фойда бор? Ибодат қилувчининг ўзига. Унга икки дунёнинг баҳтини ибодат беради.

Суранинг охирида Пайғамбар алайҳиссалом даврларидағи коғирларга қарата қуидаги хабар келади.

فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُنُوبًا مِثْلَ ذُنُوبِ أَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٨﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ

59. Албатта, зулм қилганларга ўз биродарлари азобичалик азоб бор, шошилмасинлар.

60. Коғирларга ваъда қилинаётган кунларида ҳалокат бўлсин.

«Зулм қилганлар»дан мурод коғирлардир. Уларга ўзларидан аввал ўтган биродарлари, яъни аввалги коғирларга қандай азоб бўлган бўлса, шундай азоб келади. Қиёмат кунида эса, улар ҳалокатга йўлиқадилар.

ТУР СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 49 оятдан иборат.

Сураи кариманинг биринчи сўзи ўзига исм бўлиб қолган. Тур Сийнаа ярим оролидаги, Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссалом билан гаплашган тоғнинг исми.

Ўзга маккий суралар каби, бу сураи қарима ҳам иймон асослари, Пайғамбарлик, қайта тирилиш қаби масалаларни муолажа қиласди. Айниқса, охират даҳшатлари, ундаги неъмат ва азоблар, баҳтиёрларнинг ва бадбаҳтларнинг оқибати, борадиган жойлари, ҳақ ила ботил ўртасидаги кураш, Пайғамбар алайҳиссалом шахслари ва рисолатлари ҳақида мушриклар қўзғаган шубҳалар ҳақида сўз кетади.

Суранинг аввалида ботилга ва мушриклар қўзғаган шубҳаларга қарши қаттиқ зарба берилади. Чунки, улар қиёмат бўлишини инкор қилиб, унда жазо ва мукофотлар бўлишига ишонишмаган, Пайғамбар алайҳиссалом хабар берган азобларга масхара кўзи билан қарашган. Шунинг учун, сура муқаддас нарсалар ила қасам ичиб бошланади ва аввалги сураларда кўриб ўтганимиздек, бу қасамлар қуйида катта аҳамиятли масала ҳақида сўз кетишидан дарак беради.

Сўнгра, жиноятчиларни жаҳаннамга ҳайдаб бориш манзараси, у ердаги азоб-уқубатлар зикр қилиниб бўлиб, бевосита жаннатийларга ато этиладиган нозу неъматлар, роҳат-фароғат зикр қилинади.

Кейинги ояtlарда эса, мушриклар Қуръон ва Пайғамбар алайҳиссалом ҳақларида қўзғаган ботил шубҳаларга шиддатли саволлар тарийқасида раддия келади. Сўнгра, ҳар қандай кофирни ҳам жим ва лол қолдирадиган учта савол берилади. Албатта, бу саволларга ҳеч ким жавоб бера олмайди. Ва ниҳоят, фоғиллар яна қўрқинчли хабарлар билан огоҳлантирилиб, хотима ясалади.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

وَالظُّرُورٍ

1. Тур билан қасам...

Тур тоги Сийнаа ярим оролидаги тоғ бўлиб, ўша жойда Аллоҳ, таоло Мусо алайҳиссалом билан гаплашган. Мусо алайҳиссаломга Аллоҳ, таоло томонидан юборилган лавҳлар ҳам шу тоққа тушган. Мусо алайҳиссалом Аллоҳ, таолодан, жамолингни кўрсат, деб сўраганида, Ҳақ субҳанаҳу ва таоло, мен тоққа назар соламан, агар у чидаса, сенга жамолимни кўрсатаман, деб Турга назар солганда, тоғ чиdamаган экан. Ушбу муборак тоғ билан қасам ичишнинг ўзи суранинг муқаддаслик руҳини оширади.

وَكِتَبٌ مَسْطُورٌ فِي رَقٍ مَشُورٍ

2. Сатрларга битилган китоб билан қасам...

3. Ёзишга тайёрланган терига.

Яъни, теридан тайёрланган саҳифага, дейилмоқчи.

Тафсиричиларимиз бу китоб ҳақида турлича фикрларни айтганлар. Булардан биттаси – китоб деганда Лавҳул Маҳфуз назарда тутилган, деган фикрdir.

Лавҳул Маҳфуз, эътиқод бўйича, Аллоҳнинг ҳузуридаги лавҳ бўлиб, барча нарсалар унда ёзилган бўлади. Қуръони Карим ҳам дастлаб ўша лавҳда бўлган. Бу ҳам сурадаги муқаддасликни оширадиган бир омилdir.

Шунингдек, ушбу оятдаги «сатрларга битилган китоб»дан мурод Қуръони Каримdir, деганлар ҳам бор.

وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ

4. Ва обод уй билан қасам...

Байтул маъмур – Обод уйнинг нима экани Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳадисларидан маълум бўлади.

Суддий айтадиларки, бизга зикр қилинишича, Пайғамбар алайхиссалом бир куни саҳобаларига:

«Обод уй» («Байтул маъмур») нима, биласизларми?» – дебдилар. Улар:

«Аллоҳ ва Унинг Расули билувчироқдир», дейишибди. Шунда у зоти бобаракот:

«У, осмонда, Каъбанинг қоқ тепасидаги масжиидир. Агар қулласа, Каъбанинг устига тушади. Үнда ҳар куни етмиш минг фаришта намоз ўқийди. Бир кириб чиққанларидан сўнг яна қайтиб кира олмайдилар», дебдилар.

«Байтул маъмур» зикри Пайғамбар алайхиссаломнинг Исро кечасидаги ҳадисларида ҳам келади. Ул зот ўша уйни кўрадилар, фаришталарнинг тавофи «Байтул маъмур» эканини айтадилар. Яна, у уйга Иброҳим алайхиссалом суюниб ўтирганларини кўрганликларини ҳам айтганлар.

Бу ҳақдаги барча ривоятларни тўплаб ўрганилгандан сўнг хулоса қилиб айтиш мумкинки, «Байтул маъмур» еттинчи осмонда, муazzам Каъбанинг тепасидаги бир уйдир (масжиидир). Уни ҳар куни етмиш минг фаришта тавооф қиласи ва уларнинг кўплигидан бир тавооф қилгани яна қайтиб кира олмайди. Ерда Каъбатуллоҳ қандай улуғланса, осмонда «Байтул маъмур» ҳам шундай улуғланади.

5. Ва кўтарилган шифт билан қасам...

Кўтарилган (баланд) шифт деганда осмон тушунилади. Чунки, ерни уй деб тасаввур этсак, осмон худди шифтга ўхшайди. Бу қасамда эътиборни осмон Яратувчисининг қудратига тортиш мақсади бордир.

6. Ва тўлган денгиз билан қасам.

Баъзи уламолар «масжур» сўзини «тўлган» деб тушунтиришса, бошқалари «ёнган» деб шарҳлайдилар. Иккала маъно ҳам дуруст. Ҳозир денгизлар тўлиб турибди, қиёматда эса, ёниб туради. Яъни, қиёматнинг даҳшатидан сув ҳам ёниб, оловга айланиб кетади. Булар бари Аллоҳ таолонинг чексиз қудратига далилдир.

Мазкур улуғ нарсалар билан қасам ичиб инсон диққат-эъти-

бори жамлаб бўлингач, Аллоҳ таоло қиёмат куни воқеалари, у кундаги улкан ўзгаришлар ва кофирларнинг аҳволи ҳақида хабар беради.

7. Албатта, Роббингнинг азоби рўй беражак.

8. Уни қайтарувчи йўқдир.

Яъни, қасам билан таъкидлайманки, кофир ва осийларга албатта азоб келади, у келажак азобни ҳеч ким ва ҳеч нарса қайтариб қололмайди!

Хофиз Абу Бакр Абуд Дунё ривоят қиласидиларки, бир кечаси ҳазрати Умари Одил одатларича Мадийнаи Мунаввара кўчаларини айланиб юрган эканлар. Мусулмонлардан бирларининг ҳовлиси ёнидан ўтиб кетаётсалар, ҳовли эгаси намоз ўқиётганини эшитибдилар. Тўхтаб, қироатга қулоқ солибдилар. Уй эгаси «Ват Тур»ни ўқиб, «инна азаба роббика лавақеъ, ма лаҳу мин дафеъ»га етганда, ҳазрати Умар: «Каъбанинг Роббиси ила қасамки, бу ҳақ қасамдир», дебдилар ва эшакларидан тушиб, деворга суюниб қолибдилар. Бир муддат шу ҳолатда туриб, сўнг уйларига қайтибдилар. Шундан кейин бир ой касал бўлиб ётган эканлар. Йўқлаб келгандар у кишининг нима билан оғриётгандарини билмас эканлар. Пок ва таъсирчан қалбларга Қуръон ана шундай таъсир этган.

9. У кунда осмон ларзага келиб чайқалур.

10. Ва тоғлар сайр этиб юрур.

Бугунги кунимизда осмон билан тоғлар энг улкан, мағрур, унчабунча нарсага таъсирланмайдиган бўлиб кўринади. Лекин қиёмат куни шунчалик даҳшатлики, унда чексиз осмон ҳам ларзага келиб, чайқалиб, жойидан қўзғалиб, чирпирак бўлиб кетар экан. Забардаст тоғлар жойидан кўчиб, ҳавода учиб юрар ва сўнг ерга тушиб титилиб кетар экан.

11. Бас, ўша кунда ёлонга чиқарувчиларга вайл бўлсин!

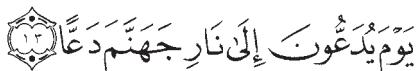
12. (Ботилга) шўнғиб ўйнашадиганларга.

Куръони Каримнинг мўъжизалари кўп, жумладан, унда ишлатилган ибораларда ҳам битмас-туганмас мўъжизалар яшириндир. Ушбу оятда келган «ёлғонга чиқарувчилар» ибораси умумий бўлиб, тушунниш эса, хоҳлаганча бўлаверади. Шунинг учун ҳам, тафсирчиларимиз «ёлғонга чиқарувчилар» иборасидан келиб чиқадиган «Нимани?» сўрғига, «Қуръонни», Пайғамбарни», «қиёматни», «ўлгандан сўнг тирилишни» каби жавобларни берганлар. Аслида, ҳаммаси ҳам тўғри.

Шунингдек, «вайл» сўзи ҳам гоҳида «ҳалокат», гоҳида «дўзах» маъносида ишлатилади ва иккаласи ҳам бу оятга мосдир.

«(Ботилга) шўнғиб ўйнашадиганларга.»

Оятдаги «хавз» сўзи эса «шўнғиш» маъносини англатади. Мушриклар ўша вақтда ёлғонга шўнғиб кетишарди. Ҳамма нарсани унтиб, ботилга берилишар, ўйин қилишар эди. Ёки, бошқача айтганда, ўзларининг ботил ақийдалари, тасаввурлари, фикрлари ўйиндан бошқа нарса эмас эди. Ҳозирги қундаги турли назариялар, мағкура ва фалсафаларни ҳам тафаккур ила ўйлаб кўрилса, ўйиндан бошқа нарса эмаслиги ойдинлашади. Кишилар уларга шўнғиб кетиб, худди сувга шўнғиб ўйнаётган шахсни эслатадилар. Уларнинг кўзлаган умид қирғоқлари йўқ, фақат шўнғиб, ўйнашса бўлди. Мисол учун, Дарвин назариясини олиб кўрайлик. Неча йиллар давомида бу назария билан инсониятни ўйнатиб келишди. Дарвин олға сурган фикр, аслида, илмий жиҳатдан қийматсиз, сариқ чақага арзимайдиган, аксинча, инсонни таҳқирловчи фикр эди. Бошқа назария ва мағкураларга ҳам шундан ўзгача баҳо бериб бўлмайди. Ҳақиқий Исломий тасаввургина инсониятни бу ўйиндан қутқариб қолиши мумкин.

13. У кунда жаҳаннам ўтига кучлаб итариулурлар.

Оятдаги «йудаъуна» сўзи «куч билан орқасидан итариш»ни билдиради. Тасаввур қилинг, дўзахийлар қўрқиб ортга қочмоқчи бўлиб тисланадилар, азоб фаришталари эса, уларни ортларидан туртиб, куч билан жаҳаннам ўти томон итарадилар. Нақадар даҳшат! Улар ўша ҳолатда жаҳаннам қирғоғига итариб олиб борилади-да, қуйида келадиган қўрқинчли сўзлар айтилади:

14. Мана бу, сизлар ёлғонга чиқарған ўт бўлади!
 15. Бу сеҳрми?! Ёки сизлар кўрмаяпсизларми?!
 16. Киринглар унга! Чидайсизларми, чидамайсизларми – бари
 – бир. Қилиб юрган амалларингизнинг жазосини оласизлар, хо-
 лос.

Жаҳаннамийлар ана шундай қийноқ ва азобларга дучор бўлиб,
 шармандаи шармисор бўлиб турган бир пайтда, тақводорлар жан-
 натда қай ҳолда бўлишларини келаси оятлар васф қиласди:

إِنَّ الْمُنَفَّقِينَ فِي حَجَّتٍ وَنَعِيمٌ فَكَهِينَ بِمَا إِنْهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقْنَهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابُ الْجَحَّامِ

17. Албатта, тақводорлар жаннатлар ва нозу неъматлар ичи-
 дадирлар.

18. Роббилари уларга берган нарсалардан лаззатдадирлар.
Роббилари уларни жаҳаннам азобидан сақлар.

Жаннатга киришнинг ўзи катта баҳт, у ердаги неъматлардан баҳра-
 манд бўлиш баҳт устига баҳт. Жаннатийларнинг Роббул оламийн
 берган нарсалардан лаззатланиб юришлари яна бир баҳт. Жаҳаннам
 азобидан Роббилари уларни сақлаб қолиши ҳам саодат. Аммо шунча
 баҳт устига баҳт бўлиб, уларга жаннатда яна ширин каломлар айтилади.

كُلُّاً شَرِبُوا هُنْيَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ فَتَكَيْنَ عَلَى سُرِّ مَصْفُوفَةٍ وَزَجْنَهُمْ بِخُورِ عِينٍ

- 19. Енглар, ичинглар, ош бўлсин.** (Булар) қилган амалларин-
 гиз учундир.

20. Улар қатор тизилган сўриларга ёнбошлаган ҳолдалар.
Ва уларни гўзал кўзли ҳурларга уйлаб қўйганмиз.

Оятдаги «ҳури ийлар» жаннат ҳурлари бўлиб, баданлари оп-
 поқ, кўзлари катта-катта ва гўзал бўлгани учун улар шундай деб
 номланганлар.

Одатда, инсон яхшиликка, фарофатга етишган саодатли дамла-
 рида бола-чақаси ҳам ўзи билан бўлишини хоҳлади. Ўшандагина
 унинг баҳти бутун бўлади. Жаннат аҳди ҳам ана шу ҳолатни орзу
 қиласди. Шунинг учун ҳам, келаси оятда, агар иймон ва яхши
 амалларда зурриётлари уларга эргашган бўлса, жаннатда ҳам бир-
 га бўлишларининг хабари берилади:

وَالَّذِينَ أَمْنَوْا وَأَبْعَثْمُ ذُرِّيَّتَهُمْ بِإِيمَنِ الْحَقَّنَا يَهُمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا آتَنَاهُمْ مِنْ عَمَلٍ لَهُمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ

أُمْرٍ يَعْلَمُ بِهِ كَسْبَ رَهِينٌ

21. Ўзлари иймон келтириб, зурриётлари уларга иймон билан эргашганларнинг зурриётини уларга қўшдик ва уларнинг амалларидан ҳеч нарсани камайтирмадик. Ҳар бир киши ўз касби гаровидир.

Бу дунёда иймону Ислом билан ўтган кишилар жаннатга киргандаридан сўнг яқинларини сўраб, улар қани, деб қолишар экан. Ўшанда, агар зурриётлари ҳам иймон билан ўтган бўлса, даражалири унча юқори бўлмаса ҳам, Аллоҳ уларни ота-оналарига қўшиб қўяр экан.

«Ўзлари иймон келтириб, зурриётлари уларга иймон билан эргашганларнинг зурриётини уларга қўшдик.»

Лекин, шу билан бирга, ота-оналарнинг амалидан ҳеч бир нарса камайтирилмас экан.

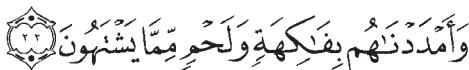
«...ва уларнинг амалларидан ҳеч нарсани камайтирмадик.»

Яъни, уларнинг савоблари болаларига олиб берилиб, уларнинг даражаси тенглатилмас экан. Чунки, ҳар ким ўзи қилган касб-амалнинг гаровидир, амали яхши бўлса, оқибати ҳам яхши бўлади.

«Ҳар бир киши ўз касби гаровидир.»

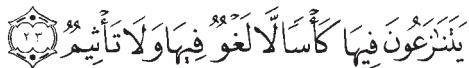
Аллоҳ қўрсатмасин, амали ёмон бўлса, оқибати ҳам...

Сўнгра Аллоҳ таоло мўминларга берадиган ноз-неъматларининг васфини давом эттиради.

22. Ва Биз уларга хоҳлаган мевалари ва гўштларини муҳайё қилиб қўйдик.

Албатта, жаннатдаги ноз-неъматлар бу дунёнидан тубдан фарқ қиласди. Жаннатийлар учун хоҳлаган мева ёки гўштлари доимо муҳайёдир, излаб ёки танлаб овора бўлмайдилар. Нима кўнгилларидан ўтса, ўша нарса бор қилинади.

23. Улар унда қадаҳларни бир-бирларига узатурлар. У ерда беҳуда сергаплик ва гуноҳ йўқ.

Жаннат ноз-неъматларининг бу дунёнидан тубдан фарқ қилишига яна бир мисол: бу дунёда шароб ичган кишининг боши оғрийди, бўлак аъзоларида ҳам оғриқ пайдо бўлиши мумкин, ақли кетиб, турли қилиқлар қиласди, ҳар хил бўлмағур гаплар гапиради ва гуноҳ ишларга қўл уради. Охират шаробида эса, бундай ноҳуш

ишларнинг биронтаси рўй бермас экан. Шундай фароғатда турган баҳтиёрларнинг завқига завқ қўшиш учун атрофларида хизмат қилиб юрувчилар ҳам ниҳоятда чиройли ва ёқимли бўлар эканлар.

وَيَطْوِفُ عَلَيْهِمْ غَلْمَانٌ لَّهُمْ كَانُوا لَهُمْ مَكْنُونٌ

24. Ва атрофларида худди садафдаги дурдек ғуломлари айланиб, хизматда юришар.

Аҳли жаннатнинг олий даражадаги ҳолатлари жуда ҳам чиройли тавсиф қилиниши давом эттирилиб, уларнинг ўзаро суҳбатларидан ҳам намуналар келтирилади:

وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَسَّأَلُونَ ۝ فَالَّذِي أَنَا كُنَّا نَاقِلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ۝ فَمَنْ بَرَّ اللَّهَ عَلَيْنَا وَقَلَّنَا عَذَابَ السَّمُومِ ۝ إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُ الرَّحِيمُ ۝

25. Баъзилари бошқаларидан ўгирилиб сўрай бошладилар:

26. «Албатта, биз илгари ўз аҳлимиз даврасида У зотдан қўр-қувчилардан эдик.

27. Бас, Аллоҳ бизга марҳамат қилди ва бизни дўзах азобидан сақлади.

28. Албатта, биз илгари Унга дуо қиласдик. Албатта, Унинг ўзи яхшилик қилувчи ва раҳимлидур».

Аллоҳ, таоло кофиirlарнинг оқибати нима бўлади-ю, тақводорларнинг оқибати нима бўлишини баён қилиб ўтгандан сўнг, энди Пайғамбари Мухаммад алайҳиссаломни даъватда событ бўлишга буюради. Шу билан бирга, кофиirlарнинг «сен фолбинсан» ёки «жиннисан»га ўхшаш ботил тухматларига эътибор бермасликка чақиради.

Эй Пайғамбар!

فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنْ وَلَا مَجْنُونْ

29. Бас, эслатгин: сен Роббинг неъмати ила фолбин ҳам эмассан, мажнун ҳам эмассан.

Оятдаги «коҳин» сўзини биз «фолбин» деб таржима қилдик. Аслида, Арабистон ярим оролида коҳин алоҳида тушунчадир. У, жинлар билан алоқаси борлигини ва фойибдан хабар беришни

даъво қилувчи шахсdir. Шунингдек, коҳинлар: руҳлар, худолар билан ҳам алоқамиз бор, дейишади ва баъзан табиблик даъвосини ҳам қилишади. Коҳинлар ўзларини сирли қилиб кўрсатиш мақсадида ўзгача оҳангда сўзлашишади, файритабий жумлалар тузиб гапиришади. Кўпчилик орасида уларнинг орбўлари катта бўлган. Фолбинлик эвазига мўмайтина ҳақ ҳам олишган, бу ҳақ «хуловнул коҳин» деб номланган.

Душманлар Муҳаммад алайҳиссаломни ҳам ўша коҳинларга ўхшатишиди. Бунинг ҳам жинлар билан алоқаси бор, ваҳий дегани шу, дейишади. Аллоҳ таоло бу ботил тухматни рад этмоқда.

«Бас, эслатгин: сен Роббинг неъмати ила фолбин ҳам эмассан, мажнун ҳам эмассан.»

Коҳинлар ҳеч қачон кишиларни Аллоҳнинг ибодатига чақирмаган, яхши одоб-ахлоқларга ундамаган; улар куфр ва фисқу фасодга қарши чиқмаганлар, гуноҳ ишларни ўзлари қилаверганлар ва ҳоказо. Шу билан бирга, коҳинлар хизматлари эвазига ҳақ талаб этишарди. Муҳаммад алайҳиссалом эса, даъват учун ҳеч қачон ҳақ олмаганлар.

Иккинчи тухмат – Пайғамбар алайҳиссаломни жинни дейишиликдир. Бу – ақл ишонмайдиган гап. Озгина эси бор одам бу гапни айтмайди. Лекин ноилож қолган мушриклар нима қилиб бўлса ҳам у кишига қора суртиш мақсадида оғизларига келганини қайтармай гапирганлар. У зоти бобаракотда заррача жунунлик хислати бор деб ўйлашибликнинг ўзи фирт жиннилиkdir.

Муҳаммад алайҳиссаломни «коҳин» ва «мажнун» деган тухматлар ривож топмаганидан сўнг, мушриклар у зотни «шоир» деб, Куръонни эса «шеър» деб, тухмат қила бошлидилар. Бу ҳақда келаси оялларда сўз кетади.

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ تَنْرِيْصٌ بِهِ رَبِّ الْمَوْتَنْ قُلْ تَرْبُصُوا فِيْ مَعْكُمْ مِنْ أَمْ لَمْ يَرْبِصِينَ

30. Балки, у шоир, биз унга ўлим етишини кутамиз, дерлар?

31. Айтгин: «Кутинглар, албатта, мен ҳам сизлар билан бирга кутувчиидирман».

Мушриклар бир-бирларига «Сабр қилиб, ўз билганингизда соabit туринглар, унга ўлим етса, кутуламиз», деб маслаҳат қилишар эдилар. Аллоҳ таоло ўз Пайғамбарига нима дейишини ўргатди ва у киши мазкур гапларни айтдилар ҳам:

«Айтгин: «Кутинглар, албатта, мен ҳам сизлар билан бирга кутувчиидирман».

Ушбу оят Куръони Каримнинг буюк мўъжизаларидан бўлиб қолди. Бу оят тушганда Ислом эндиғина янги қадам қўймоқда,

душманлар эса, жуда кўп ва кучли эдилар. Аммо озгина вақт ўтиши билан, Ислом душманлари ҳалок бўлдилар, Пайғамбар алайҳиссалом ва Ислом ғолиб бўлдилар, ҳақ дин бутун дунёга ёйилди.

Муҳаммад алайҳиссаломни «шоир» дейиш энг кучсиз тухматдир. Ул зот умриларида ҳеч қачон шеър айтмаганлар, Қуръони Карим шеър эмас. Қуръон, шаксиз, илохий қаломдир.

Энди, Қуръони Карим мазкур ботил тухматлар ҳакида саволлар беради:

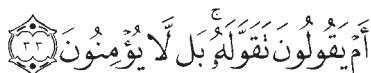
32. Ё ақллари шунга буюрадими, ёки улар түғёнга кетган қавмларми?

Қурайш қабиласи ўзларини ўткир ақл эгалари деб ҳисоблашарди ва бу билан фахрланиб юришарди. Аммо Исломга қарши чиқишлиари, Пайғамбар алайҳиссаломга тухмат қилишилари ақлли кишиларнинг иши эмасди. Шунинг учун Қуръони Карим,

«Ақллари шунга буюрадими?» деб уларни уялтиряпти ва, шу билан бирга, улар түғёнга кетганлари учун шундай қилаётганларини таъкидламоқда:

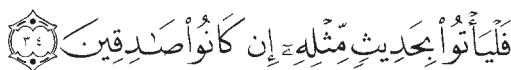
«ёки улар түғёнга кетган қавмларми?»

Қурайш мушриклари эса, тухмат тошларини отишда давом этиб, Муҳаммад алайҳиссаломни ёлғончиликда, Қуръонни ҳам ёлғондан тўқиганликда айбладилар.

33. Балки, у(Қуръон)ни ўзи тўқиди, дерлар? Йўқ, улар иймон келтирмаслар.

Қуръони Карим мушрикларнинг бу тухматини ўзларига қайтарида ва уларни лол қолдирувчи қарши ҳужумга ўтади:

34. Агар уларнинг гапи рост бўлса, у(Қуръон)га ўхшаш сўзни келтирсинглар.

Яъни, мушриклар ваҳийга ишонмаётган, Қуръонни Муҳаммаднинг ўзи тўқияпти, деяётган эканлар, унда, ўзлари ҳам Қуръонга ўхшаш матн ижод қилсинлар-чи! Нега деганда, бир одамнинг қўли-

дан келган ишни бошқа одам ҳам қила олади. Айниқса, араблар дунёда сўз устаси сифатида ном чиқарганлар. Бирорда ўзига ишонч кучли бўлмаса, ўзгаларни лол қолдирувчи таклифни қила олмайди, шарманда бўлишдан кўрқади. Дин душманлари ўз даъволарини исбот қилиш мақсадида жуда кўп уринишган. Қўлларидан келган ҳамма имкониятларни ишга солишган, лекин иложини қила олмаганлар.

Қадимда, ўз замонининг энг кўзга кўринган адаби, араб тили сир-асрорларининг барчасидан хабардор, забардаст бир шоирга ҳамма имкониятларни керагидан ортиқча яратиб беришган. Уни бир масканга жойлашиб, маълум муддат белгилашган. Режага кўра, ўша шоир ва адаб бутун имкониятларини ишга солиб, Қуръон матнига яқин матн яратиши лозим эди. Ой ўтиб-йил ўтиб, белгиланган муддат келиб, эшикни очиб киришса, шоирлари мусулмон бўлиб, ихлос билан Қуръон тиловат қилиб ўтирган эмиш.

Демак, ҳозиргача бирор киши бу ишни уддалай олмаган, уддалай олмайди ҳам. Аллоҳ таоло буни Ўзи Қуръонда айтиб қўйган. Мұхаммад алайҳиссаломнинг Пайғамбарликлари чин эканлиги, Қуръони Каримнинг илоҳий ваҳий эканлиги исбот қилингандан сўнг, энди даҳрийларнинг Яратганни инкор қилишларига раддия келади:

أَمْ خَلَقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمْ الْخَلَقُونَ

35. Балки, улар, ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ, ўзлари яралгандирлар?! Ёки улар яратувчиларми?

Даҳрий ва худосизларга қарата воқеълиқдан келиб чиққан соддагина ушбу савонни тафаккур билан мулоҳаза қилган шахс иймонга келмай иложи йўқ. Савол оддий, сен ўз-ўзингдан яралганмисан?

«Балки, улар ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ, ўзлари яралгандирлар?!»

Яъни, инсон шундок, ўз-ўзидан дунёга келиб қолганми? Албатта, унақа эмас. Бўлмаса, ўзингни ўзинг яратганмисан?

«Ёки улар яратувчиларми?»

Албатта, йўқ. Айт-чи, сени ким яратди, бўлмаса?

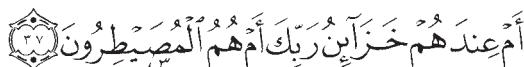
Келаси оят даҳрийларга ўзларидан бошқа энг яқин, ҳар лаҳзада мулоқотда бўлиб турадиган осмону ерни ҳам ўйлаб кўришни таклиф қиласи.

أَمْ خَلَقُوا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلَّا لَيُؤْقَنُونَ

36. Балки, улар осмонлару ерни яратгандирлар?! Йўқ, улар ишонмаслар.

Осмонларни, инсон ҳозиргача ададини аниқ билмайдиган осмонларни, бу чексиз, ичидаги сон-саноқсиз юлдузлару сайёralари бор бўлган осмонларни ҳам даҳрий-худосизлар яратганми? Мушрикларга, осмонни ким яратган, деган савол берилса, Аллоҳ, деб жавоб берар эканлар. Лекин ақийдаларида Аллоҳни инкор этадилар. Осмонга назар солиб, бу ўз-ўзидан бўлиб қолиши мумкин эмас, биз ҳам яратган эмасмиз, деган фикрни хаёлларидан ўтказиб, буни Аллоҳ яратган, дейишга мажбур бўлишган. Бошқа вақтда эса Аллоҳни инкор этаверганлар. Ўзлари айтган гапга ўзлари ишонишмаган, шунинг учун ҳам, оятда:

«Йўқ, улар ишонмаслар», дейиляпти.

37. Балки, уларнинг ҳузурида Роббингнинг хазийналари бордир?! Ёки улар бошқарувчиларми?

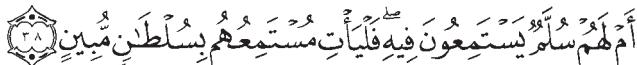
Аввалги даъволари пучга чиқди, яъни, яратувчиликка даъво қила олмадилар. Бундай даъво қила олмайдилар ҳам. Энди қайси қудратларига ишониб, бу Пайғамбар, бу Пайғамбар эмас ёки бу калом илоҳий, буниси шеър холос, деб ҳукм чиқаришади?! Ёки яна бошқа даъволари борми?

«Балки, уларнинг ҳузурида Роббингнинг хазийналари бордир?!»

Улар, Аллоҳнинг хазийнаси бизнинг қўлимизда, шунинг учун, кимни хоҳласак, Пайғамбар қиласиз, кимни хоҳламасак, қилмаймиз, дейишадими?

«Ёки улар бошқарувчиларми?»

Ёки улар дунёни бошқарувчиларми, хоҳлаганларини қилиб, ҳеч бир амрга бўйсунмасалар?

38. Балки, уларнинг (хабарни) эшитадиган нарвонлари бордир?! Ундоқ бўлса, эшитувчилари равшан ҳужжат келтирсин.

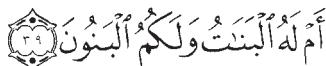
Мұҳаммад алайҳиссалом, мен Аллоҳнинг элчисиман, менга Куръон ояллари вахий бўлиб тушяпти, десалар, мушриклар у зотни ёлғончига чиқарғанлар. Хўш, нимага асосланиб бундай қилишган?

«Балки, уларнинг (хабар) эшитадиган нарвонлари бордир?!»

Ёки уларнинг осмонга қўйган нарвонлари бор-у унга чиқиб, Мұхаммад Пайғамбар эмас, унга ваҳий юборилаётгани йўқ, деган хабарни эшитишдими? Агар ҳақиқатан эшитган бўлсалар, очик-оидин далил кўрсатсинглар.

«Ундоқ бўлса, эшитувчилари равshan ҳужжат келтирсинг.»

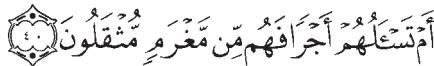
Куръони Карим коғирларнинг ноҳақликларини фош этишда давом этади. Ўша пайтда мушриклар, фаришталар Аллоҳнинг қизлари, деган бузук ақийдада эдилар. Ушбуни ҳам ўртага солиб, уларнинг нақадар фаросатсиз эканликлари ўзларига пеш қилингапти.

39. Ёки У зотга қизлар-у сизларга ўғилларми?

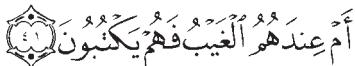
Мушриклар қиз фарзанд кўришни хоҳламасдилар. Ким қиз кўрса, ори келарди, хафа бўларди, ҳаттоқи, қиз болани тириклай кўмиб ташларди. Айни чоқда, Аллоҳнинг қизи бор, дейишарди. Бу, ўтакеттан фаросатсизлиқдан ўзга нарса эмас. Ақли шу даражада паст кишиларга, Пайғамбарнинг ҳақ ёки ноҳақлиги ёки Куръони Каримнинг ваҳий ёки ваҳий эмаслиги ҳақида ҳукм чиқаришни ким қўйибди, деган маънода шу оят келтирилган.

Пайғамбар алайҳиссалом кишиларни чидам билан яхшиликка чақирав эдилар. Уларга ҳеч бир нарса оғир ботмаслиги учун барча чораларни кўрадилар. Қилаётгандан даъватлари эвазига бирор нарса сўрамасдилар. Албатта, бунаقا муомаланинг жавоби яхшилик бўлиши лозим эди. Аммо акси бўлиб чиқди. Қавм бутун вужуди ила қарши чиқди. Яхшиликка ёмонлик қайтарди. Ушбу ҳолат келгуси оятларда баён қилинган.

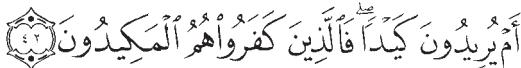
40. Ёки сен улардан ҳақ сўраяпсан-у, улар тўловдан қийналаяптиларми?

Холбуки, Пайғамбар алайҳиссалом улардан ҳақ сўраганлари йўқ. Унда, нима учун улар бўйин товладайдилар, қаршилик қиласдилар. Ёки бошқа узрлари, сабаблари бормикан?

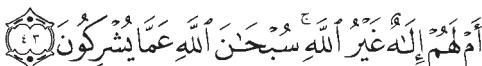
41. Балки, уларнинг ихтиёрида ғайб (илми) бўлиб, улар ёзиб олаётгандирлар?!

Бўлмаса, юқорида зикр қилинган даъволарни қаердан олишган? Лекин ҳақиқатта тик кўз билан боқилганда Аллоҳдан ўзга ҳеч ким ғайб илмини билмайди. Бунга мушриклар ҳам тан берадилар. Лекин улар ўзларини билмаганга оладилар.

42. Балки, ҳийла кўрсатишни хоҳларлар?! Бас, кофиirlар ҳийлаларининг жазосини тортарлар.

Мушриклар Пайғамбар алайҳиссаломга, Исломга, мусулмонларга қарши турли ҳийла-найранглар қилишни хоҳлайдилар. Лекин ҳаммасини Аллоҳ, кўриб туради ва динсизларнинг, дин душманларининг ҳийла-найрангларини ўзларига қайтаради. Бу ҳақиқатни ҳар бир авлод ўз тажрибасида ҳам кўрмоқда. Ушбу оят Қуръони Каримнинг биринчи оятларидандир. Шу билан бирга, унинг мўъжиза эканини ҳам таъкидламоқ лозим. Пайғамбар алайҳиссаломга ҳийла қилиб, у кишини ўлдирмоқчи бўлганларга қарши туширилган бу оят ҳаётда тасдигини топди. Тез орада душманлар бирин-кетин ҳалок бўлдилар, Мухаммад алайҳиссалом ва у кишининг ишлари ғолиб бўлди. Бу ҳақиқат шу тарийқа барча замонларда тақрорланиб келмоқда.

43. Балки, уларнинг Аллоҳдан бошқа худолари бордир?! Аллоҳ улар келтираётган ширқдан пок бўлди.

Мушриклар ўзларининг душманлик ишларини нимага суюниб амалга оширишяпти? Ахир, улар енгил ишни қилишаётгани йўқ. Яратган, қудратли Аллоҳга қарши чиқишяпти. Аввалги саволларидан маълум бўлдики, уларнинг суюнадиган асослари йўққа ўхшайди. Балки, уларнинг Аллоҳдан бошқа худолари бордир? Ўша худога суюниб ҳаракат қилаётгандирлар? Лекин бу шубҳа асоссиз, ягона Аллоҳга шерик бўлиши мумкин эмас, Аллоҳ бу шубҳадан пок, Унинг шериги йўқ. Демак, барча эҳтимоллар пучга чиқди, узрлари ҳам, далиллари ҳам қолмади. Энди уларнинг ҳақиқий башаралари очилади. Уларнинг динга душманлиги ҳужжат, далиллар асосида эмас, балки дилларидаги моғорлик, мутакаббиралик, саркашлиқ сабабидандир. Шунинг учун, улар равшан ҳақиқатта қарши чиқишади. Шунинг учун ҳам, бир нарсадан баҳона ва шубҳа топишга уринадилар. Шунинг учун ҳам:

وَإِن يَرَوْا كُسْفًا مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يُقْلُو أَسْحَابُ مَرْكُومٍ

44. Агар улар бошларига тушаётган парчани кўрсалар ҳам, тўпланган булат, дерлар.

Яъни, уларнинг адашганликлари шу даражага етганки, бошлари устида азоб, ҳалокат парчаси яқинлашиб турса ҳам, бошларини кўтариб қарайдилар-да, ҳаҳ, бу тўпланган – булат, ризқ-рўз берувчи ёмғир ёғади, дейишади.

Мушриклар ҳар бир ҳолатда динга қарши баҳона ахтарадилар. Қадимда дин душманларининг аждодларидан бир гурӯҳи (Од қавми) бошлари устига азоб булути тўпланганда, бу бизга ёмғир келтирияпти, дейишган эди. Лекин ўшанда у булат азоб ёғдириб, қавмни ҳалок этган эди.

Динсизларнинг мутакаббирликлари, саркашликлари, бошлари устига азоб келиб турса ҳам ўз залолатларидан қайтмасликлари баёнидан сўнг, Аллоҳ Ўз Пайғамбарига уларни тек қўйиб қўйишни, уларга парво қилмасликни, уларга азоб келиши аниқ эканини таъкидлайди.

فَدَرِهْمٌ حَتَّىٰ يَلْقَوْيُوهُمُ الَّذِي فِيهِ يَصْعَقُونَ

45. Уларни ҳалокатга учрайдиган кунларига йўлиққунларигача тек қўй.

Яъни, мушрик ва динсизларни қиёмат кунигача қўйиб бер, нима қилишса, қилишаверсин.

يَوْمَ لَا يَعْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا وَلَا هُمْ يَصْرُونَ

46. У кунда ҳийлалари уларга ҳеч қандай фойда бермас ва уларга ёрдам ҳам берилмас.

Бу дунёда ҳийла-найранг ишлатиб мақсадга эришиб юрганлари учун, ҳийла билан ҳамма нарсага эришса бўлади, деган фикр онгларига ўрнашиб қолади. Ҳаттоқи, қиёматда ҳам ҳийла-найранг иш бериб қолар, деб умид қилишади. Лекин қиёматда шароитлар ўзгарган бўлади. У ерда ҳийла-найранг ўтмайди. Ҳамма қилганига яраша жазо ёки мукофот олади. Бу дунёда воситачи топиб, бирбирига ёрдам бериб, иш битириб юрса бўлар, охиратда ёрдам берилмайди: охират Қозиси воситачиликни қабул қилмайди, пора олмайди. Бундан ким тўғри хуолоса чиқарса, ҳаётини қанча тез ўнглаб олса, шунча яхши.

وَإِن لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَلِكَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْامِلُونَ

47. Ва, албатта, зулм қилганларга ундан ўзга азоб ҳам бор, лекин кўплари билмаслар.

Яъни, кофир, золимларга охират азобидан ўзга бир азоб – бу дунёning азоби ҳам бор ёки қабр азоби бўлиши ҳам мумкин. Демак, динсизлар ва золимлар бу дунёдаги қилмишлари учун факт охиратдагина жазо олмайдилар, балки, бу дунёning ўзида ҳам тегишлича жазоларини оладилар. Тажриба ҳам доимо буни тасдиқлаб турибди.

Кофир ва динсизларнинг оқибати нима бўлиши баён қилиб бўлингандан сўнг, Пайғамбар алайҳиссаломга, у киши орқали мусулмонларга тасалли берилиб, сабрга даъват этилади, Аллоҳ таоло уларни ҳамиша қўллаб-қувватлаши эслатилади ва кечаю кундуз Аллоҳга боғлиқ бўлишга чақирилади.

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَيِّعْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ

48. Бас, Роббинг ҳукмига сабр қил. Албатта, сен кўз ўнгимиздасан, ўрингдан турганингда Роббингга тасбиҳ айт!

Дунёдаги ҳар бир иш Аллоҳнинг иродаси, қазои қадари билан бўлади. Мушрикларнинг, динсизларнинг қаршиликлари, тухмат-бўхтонларига сабр қилиш лозим, чунки булар ҳам Аллоҳнинг иродаси билан бўляпти.

Оятдаги

«Албатта, сен кўз ўнгимиздасан» деган гап Пайғамбар алайҳиссаломнинг Аллоҳ, ҳузуридаги мартabalари нақадар юқори эканини билдиради. Ҳеч бир инсон бу мақомга сазовор бўлган эмас. Ўзга Пайғамбарларга ҳам юқори мартабага далолат қилувчи сўзлар айтилган, лекин ҳеч кишига «кўз ўнгимиздасан» деб айтилмаган. Шунинг учун ҳам, доим тасбиҳ айтилса, оз. Ўрнидан турилганда ҳам...

وَمَنِ الْيَلِ فَسِّحْهُ وَإِدْبَرَ النَّجُومُ

49. Ва кечаси ҳам. Бас, юлдузлар ботгандан кейин ҳам тасбиҳ айт.

Демак, ҳар доим Аллоҳга боғлиқ бўлмоқ зарур.

Имом Термизий Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қил-

ган ҳадиси шарифда Пайғамбар алайҳиссалом: «Ким бир мажлисда ўтириб, ҳар хил гапларни гапирса, ўрнидан туришдан олдин, «Субҳанакаллоҳумма ва биҳамдиқа ашҳаду аллаа илааҳа илла анта астағфириқа ва атубу илайқа» деса, Аллоҳ ушбу мажлисдаги гуноҳларини кечиради», деганлар.

Имом Молик Зухрийдан қилган ривоятларида Ибн Матъамнинг отаси айтадики: «Пайғамбар алайҳиссаломнинг шом намозида «Ват-Тур» сурасини ўқиётгандарини эшитдим. У кишидан кўра овози ширинроқ ва қироати яхшироқ одамни кўрмаганман».

Имом Бухорий розияллоҳу анҳу келтирган ривоятда Умму Салама онамиз шундай деганлар: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга касаллигимни шикоят қилган эдим, улов миниб, одамлардан четроқда тавоғ қиласер, дедилар. Мен тавоғ қилдим, Пайғамбар алайҳиссалом Байтуллоҳнинг ёнида туриб, намозда «Ват-Тур» сурасини ўқидилар».

سُورَةُ الْنَّجْمِ

НАЖМ СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 62 оятдан иборат.

Ушбу сураи каримага ҳам ўзининг биринчи сўзи исм бўлиб қолган.

«Заарийаат», «Тур» ва «Нажм» сураларида услуб, мавзу жиҳатдан ўхшашлик борлигини кўп тафсирчилар баён этганлар. «Нажм» сураси ҳам аввалги икки сура каби, асосан, ақийда масаласини муолажа қиласди. Хусусан, Муҳаммад алайҳиссаломнинг ҳақ Пайғамбар эканликлари, ваҳийни фаришта Жаброил орқали қабул қилишлари, у улуғ фариштани ҳақиқий яратилган ҳолида кўрганликлари тўғрисида сўз кетади. Шу билан бирга, динсизларнинг ва мушрикларнинг ақл ишлатмасликлари хусусида ҳамда қиёмат куни ҳақида ояtlар келган.

Мушриклар худо тўғрисида хаёлларида ўзларича ҳар хил тасаввурлар яратиб олишган, фаришталар хусусида ҳам бузук фикрлар баён этар эдилар. Масалан, бутлару фаришталар бизни шафоат қиласди, деган маънода афсоналар тўқиб олишган эди.

Сура давомида шу ботил тушунчалар фош этилади. Мушрикларнинг барча эътиқод ва ишлари гумонларга асосланганлиги, Пайғамбар алайҳиссалом эса, уларни очиқ-ойдин ва ишончли хабар орқали иймонга чақираётганликлари баён қилинади.

Сўнг, Пайғамбар алайҳиссаломга хитоб қилиниб, Аллоҳни унугтган, фақат дунё ташвишида бўлган, саркаш динсизлардан юз ўтиришга кўрсатма берилади. Қиёмат муқаррар қоим бўлиши, унда ҳамма қилмишига яраша жазо ёки мукофот олиши айни ҳақиқат эканлиги айтилади. Чунки, Аллоҳ таоло ҳар бир инсоннинг онаси қорнида ҳомила эканлигидан бошлаб то оламдан ўтгунчалик даврдаги ҳар бир ҳаракати, қилган иши ва юриш-туришини очиқ-ойдин ҳисоблаб қўйган. Энди, қиёматда булар бари адолат илиа ҳисоб-китоб бўлиши таъкидланади.

Шундан сўнг Аллоҳ таоло ҳамма шариатларда, ҳамма Пайғамбарларда, яъни, Иброҳим алайҳиссаломдан то охирги Пайғамбар Муҳаммад алайҳиссаломгача – ҳаммаларида ақийда асли бир эканини тушунтиради. Сўнгра, Аллоҳнинг қудрати, асарлари, Унинг ягоналиги, улуғлиги, буларнинг далиллари ҳақида сўз юритилади. Мушрикларнинг эътибори ўтган қавмларнинг тақдирларига қаратилади, улар куфрга кетганлари туфайли қандоқ ҳалок бўлганликлари эслатилади.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

وَالنَّجْمُ إِذَا هَوَىٰ

1. Ботаётган юлдуз билан қасам.

Авваллари таъкидлаб айтилганидек, юлдуз билан қасам ичишдан мақсад — бандалар юлдузни тафаккур қилиб, Аллоҳнинг қудратига тан берсинлар, деган таъкид ҳамда бундан кейин келадиган оят маъносига катта аҳамият беришдир.

Оятдаги «ҳава» сўзини биз «ботса» деб таржима қилдик, лекин уни «портласа», «титилиб кетса» деб таржима қилса ҳам бўлади. Юлдузнинг ботиб, портлаб, титилиб кетиши маънолари уни худо деб эътиқод қилувчиларнинг ақллари паст эканлигига далилдир. Ўзининг хоҳишига боғлиқ бўлмаган ҳолда ботадиган, портлайдиган ёки титилиб кетадиган нарса қандай қилиб худо бўлиши мумкин! Юлдузлар бу дунёда ҳар куни кўриниб ё кўринмай (ботиб ё чиқиб) турса ҳам, портлаш ва титилиши қиёматда бўлади. Ҳозирги замон фалакиёт илми бу дунёда ҳам юлдузларда портлаш ҳодисаси бўлишини ва доим титилиб туришини исботлади. Бу ҳам Куръони Каримнинг мўъжизалариданdir.

مَاضِلَ صَاحِبُكُوكُ وَمَاعَوْيَ

2. Сизнинг Биродарингиз адашгани ҳам йўқ, йўлдан озгани ҳам йўқ.

«Биродарингиз» деб Муҳаммад алайхиссалом назарда тутиладилар. Ўша вақтдаги кишиларга нима учун «биродарингиз» дейиляпти? Яъни, ичингиздан чиққан, ҳаётини яхши биласизлар, унинг сизлардан яширин жойи йўқ, умри бўйи ичингизда юрди. Унинг фазилатларига, яхшиликларига тажрибада гувоҳ бўлгансизлар, ундан ёмонлик кўрмагансизлар, ёлғон гапирганини ҳам билмайсизлар, дейилмоқчи.

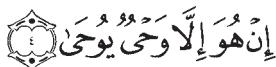
«Адашган» сўзи (арабчаси «Золла») билмасдан нотўғри ишларни қилиб қўйган кимсаларга нисбатан ишлатилади. Болалигидан ростгўйлиги, омонатта хиёнат қилмаслиги,adolatлилиги ва бошқа жамийки яхши фазилатлари илида машҳур бўлган инсон қирқ ёшга етганда бирданига адасиб қолиши мумкинми? Худди шунингдек, бун-

дай кимсанинг дабдурустдан «йўлдан озган» бўлиб қолишига ҳам ақл ишонмайди. Чунки, «йўлдан озиш» («фова») дегани, тўғри йўлни билиб туриб нотўғрисини танлашни англатади. Ахир, ақл-заковатда беназир Муҳаммад алайҳиссаломга жаҳонда шундай сифат тўғри келадими? Асло!

3. У ҳаводан нутқ қилмас.

Яъни, сизнинг адашмаган ва йўлдан озмаган соҳибингиз Муҳаммад алайҳиссалом Аллоҳнинг номидан гапирганида ҳаводан олиб гапирмайди. Аксинча, у зот, Аллоҳ, менга нозил қилди, деб айтаётган:

4. У (Қуръон) вахийдан ўзга нарса эмас.

Дин душманлари: «Муҳаммад ўзи хёлига келган гапини гапириб, менга худодан хабар келди, деб бизни лақиллатяпти, ўзининг обрўини ўйлаб, ҳийла қилаяпти, Қуръон деган нарсаси худодан келган хабар эмас, балки ўзи тўқиган гапдир», деганга ўхшаш тухмат-бўхтонлар қилишарди. Юқоридаги ояти карималар бундай куфроний қарашларга раддия сифатида туширилгандир.

Демак, Қуръони Карим Аллоҳдан тушган вахийдан ўзга нарса эмас. У аввалидан охиригача Аллоҳнинг каломи, Муҳаммад алайҳиссалом ҳам, Жаброил фаришта ҳам бирор ҳарфини ўзгартиришга ҳақли эмаслар. (Инчунун, ҳеч ким бирор ҳарфини ўзгартира олмайди, ўзгартирган ҳам эмас.)

«Ҳаводан олиб нутқ қилмас» деган гапнинг маъносини қандай тушунмоқ керак? Қуръон тўғрисида унинг узил-кесил маъносию сўzlари, ҳатто ҳарфлари ҳам Аллоҳники эканлиги айтилди. Ҳадис (Пайғамбар алайҳиссаломнинг сўzlари) – маъноси Аллоҳдан, ибораси Муҳаммад алайҳиссаломдан бўлган кўрсатма-хабарлардир. Аммо иборалари, барибир, Қуръондан кейин иккинчи ўринда туради.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал қилган ривоятда Абдуллоҳ, ибн Амр розияллоҳу анху бундай деганлар: «Пайғамбар алайҳиссаломдан нимани эшитсан, ёдлайман, деб ёзиб юрардим. Қурайш қабиласидагилар, сен Пайғамбар алайҳиссаломдан нимани эшитсанг, ёзиб

оласан, у киши ҳам одам, аччиқлари чиққанда ҳам гапирадилар, дейишууди, ёзмай қўйдим. Бир куни бу ишни Расууллоҳга айтган эдим, у киши, ёзавер, Аллоҳга қасамки, мендан ҳақ гапдан бошқа гап чиқмайди, дедилар».

Яна, Имом Аҳмад Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қиласидиларки, Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Мен ҳақдан бошқани гапирмайман», деганларида батзи сахобалар:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, бизга ҳазил-мутойиба қиласиз-ку?» – дебдилар. Ул зот яна:

«Албатта, мен ҳақдан ўзга гапни айтмайман», деган эканлар.

Ул зоти бобракотнинг ҳазиллари ҳам ҳақ бўларди. Ҳазил деб, куладириш мақсадида у зот ноҳақ ибораларни ишлатмасдилар. Мисол учун, бир куни қари кампир келиб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, шоядки, жаннати бўлсам», дебди. Шунда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Кампирлар жаннатга кирмайди», дебдилар. Аёл йифлай бошлабди. Кейин унга, жаннатга қари ҳолда кирилмайди, ҳамма ўттиз уч ёшли бўлиб киради, деб тушунтирилгач, хурсанд бўлган экан.

Бу ҳодисага «Хурмони чанглатиш» номи билан машҳур ҳодисани қўшсак, тўлиқ тасаввур пайдо бўлади. Саҳих ривоятларда келишича, бир куни Пайғамбар алайҳиссалом Мадийнаи Мунавварадаги хурмо боғларидан бирининг ёнидан ўтиб кетаётсалар, одамлар хурмо дараҳтлари устида нималардир қилишаётган эмиш.

«Улар нима қилишяпти?» – деб сўрабдилар.

«Хурмони чанглатишяпти, шундоқ қилса, ҳосил мўл бўлади», деб жавоб қилишибди. Пайғамбар алайҳиссалом:

«Аллоҳ берса, шундоқ ҳам мўл бўлаверади», деган маънода сўз айтибдилар. Боғбонлар мазкур сўз таъсирида чанглатишни тарк қилибдилар. Йилнинг охирига келиб ҳосил мўл бўлмабди. Кишилар бу хабарни Пайғамбар алайҳиссаломга айтишган экан, у зоти бобракот:

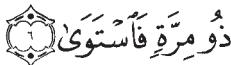
«Мен сизларнинг динингизда бир гап айтсан, тўлалигича қабул қилинглар, сиз дунё ишларида ўзингиз билувчироқсиз», деган эканлар. Шундан келиб чиқиб, уламолар айтадиларки, диний ҳукмлар борасида Пайғамбар алайҳиссаломга ўzlаридан гапирмаганлар. Тажриба, инсон маҳоратига боғлиқ ишларда ўzlаридан гапирганлар.

Энди, Пайғамбар алайҳиссаломга ваҳий келтирувчи фаришта Жаброил алайҳиссаломнинг сифатлари зикр қилинади. Чунки, Қуръонни инкор қилувчиларни лол қолдиришда бу ҳам катта далилдир.

5. У(Мұхаммад)га шиддатли қувват әгаси таълим берди.

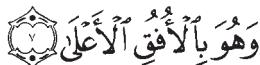
Шиддатли қувват әгаси Жаброил фариштадир. Үл зот Аллоҳ билан Мұхаммад алайхиссалом ўрталарида әлчилик қилиб, астасекин Қуръонни ўргаттанлар.

6. Миррат әгаси күтарилди.

Жаброил фариштани сифатлаш давом этмоқда ва у «Зу миротин» деб таърифланмоқда. Бу сўз, аслида, ақл, кучли дин, хулқ, чирой әгаси деган маъноларни англатади. Шунча сифатларга эга бўлган фаришта ваҳийни етказишда адашмайди, камчиликка йўл қўймайди ва хиёнат қилмайди.

Оятда мазкур сифатларга эга бўлган фаришта күтарилганлигининг хабари келади. Қаёққа күтарилгани эса, келаси оятда маълум бўлади.

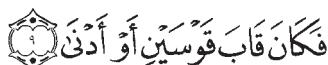
7. Ва у олий уфқда эди.

Одатда, Жаброил алайхиссалом Пайғамбаримиз Мұхаммад солаллоҳу алайҳи васалламга Диҳъятул Каубий исмли киши қиёфасида кўринар эдилар. Мұхаммад алайхиссалом Жаброил алайхиссаломни ўз ҳолида кўришни хоҳлаганларида, машриқдаги олий уфққа кўтарилиб, олий уфқни тўлдиридилар ва асл яралган ҳолларида у зотга кўриндилар.

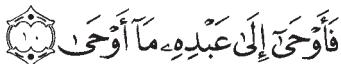
8. Сўнгра яқинлашди ва жуда ҳам яқин бўлди.

Яъни, Жаброил фаришта яна ҳам пастроққа тушиб, Мұхаммад алайхиссаломга яқинлашди ва жуда ҳам яқин бўлди.

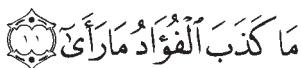
9. Бас, икки камон миқдоридай жойда бўлди. Балки ундан ҳам яқинроқ келди.

Яъни, Жаброил фаришта яна ҳам пастроққа тушишда давом этиб, Пайғамбар алайҳиссаломга икки камон миқдорича, балки ундан ҳам яқинроққа келдилар. Бундай яқинлик натижасида вахийни етказиш осонлашган.

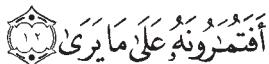
10. Ва У зот бандасига нимани ваҳий қилган бўлса, етказди.

Яъни, Аллоҳ таоло Муҳаммад алайҳиссаломга нимани ваҳий қилган бўлса, Жаброил алайҳиссалом ҳеч бир хиёнат қилмасдан ёки камайтирмасдан ҳаммасини етказдилар.

11. Қалб (кўз) кўрганини ёлғонга чиқармади.

Яъни, Муҳаммад алайҳиссалом Жаброил алайҳиссаломни асл хилқатида ўз кўзлари билан кўрдилар. Кўзлари кўрганини қалблари тасдиқлади, ёлғон демади.

12. У билан ўзи кўрган нарса устида тортишасизларми?!

Эй, мушриклар, Муҳаммад билан у ўзи кўрган Жаброил ҳақида тортишиб, сеники нотўғри, бизники тўғри, дейсизларми?

Мазкур оятларда зикр қилинган ҳодиса Муҳаммад алайҳиссаломнинг Жаброил фариштани Аллоҳ қандай суратда яратган бўлса, шундай ҳолатда биринчи бор кўрганлари воқеасини васф қилмоқда.

Бу ҳодиса Ислом даъватининг биринчи босқичида рўй берган эди. Ҳиро форида Жаброил фаришта Муҳаммад алайҳиссаломга «Икроъ» сурасининг аввалини етказганларидан сўнг, орада ваҳий узилиб қолди. Пайғамбар алайҳиссалом бундан жуда ҳам сиқилдилар, ҳатто, бир неча бор ўзларини тоғдан ташламоқчи ҳам бўлдилар. Ҳар сафар шу ишни қилмоқчи бўлганларида, Жаброил фаришта осмондан овоз бериб: «Эй Муҳаммад, сен Аллоҳнинг ҳақиқий Пайғамбарисан, мен Жаброилман!» – дер эдилар. Шундан сўнг Пайғамбар алайҳиссаломнинг қалблари таскин топиб, кўзлари қувончга тўларди. Бир неча бор шунаقا бўлди. Бир куни Расулуллоҳ алайҳиссалом Абтаҳ номли жойда кетаётганларида, Жаброил у кишига

Аллоҳ, яратган асл суратларида кўриндиilar, олти юз қанотларини ёйиб, вужудлари или уфқни тўсиб турган ҳолда намоён бўлдиilar. Сўнgra яқинлашиб, Аллоҳ юборган ваҳийни етказдилар. Шунда Муҳаммад алайҳиссалом ўзларига ваҳий келтираётган фариштанинг улуғлиги, олий қадрлиги ва Аллоҳнинг ҳузуридаги мақомини тўла тушуниб етдилар.

Келгуси оятларда Пайғамбаримиз алайҳиссалом Жаброил алайҳиссаломни иккинчи марта асл ҳолда кўрганлари ҳикоя қилинади. Бу, меърож кечасида содир бўлган эди.

13. Ва, дарҳақиқат, уни бошқа сафар кўрди.

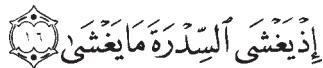
14. Сидратул мунаҳа(тугаш дарахти) олдида.

Сидра – дарахт, мунаҳа – интиҳо, тугаш демакдир. Бу дарахтнинг «тугаш дарахти» деб номланишининг сабаби бор. Осмонда фаришталар ўша дарахт олдигача бора олар эканлар, холос, ундан нарига ўта олмас эканлар. Ундан нариги томонда нима борлигини Аллоҳ таолодан ўзга ҳеч ким билмас экан.

15. Унинг ҳузурида маъво жаннати бор.

Яъни, тугаш дарахтининг олдида «Жаннати маъво» исмли, тақ-водорларга ваъда қилинган жаннат бор.

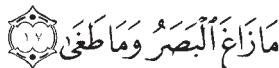
16. Ўшанда, у(дарахт)ни ўрайдиган нарса ўраб турибди.

«Ўрайдиган нарса»нинг нима эканлиги оятда очиқ айтилмаган, шунинг учун, тафсирчилар бу ҳақда турли фикрларни айтганлар. Жумладан, Аллоҳнинг нури ёки фаришталар, дейилган.

Лекин оятда муайян бир нарса айтилмаганлигининг ўзи «ўрайдиган нарса» васфдан ташқари улкан эканлигига далолат қиласи.

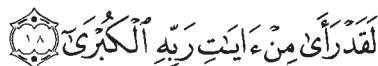
Имом Аҳмад Ибн Масъуддан қилган ривоятларида: Исро кечаси Пайғамбар алайҳиссалом тугаш дарахтига бориб етдилар, у еттинчи осмонда эди. Ердан чиққан нарсалар ҳам, юқоридан тушган нарсалар ҳам унга етиб тўхтайди. Ўшанда Пайғамбар

алайҳиссаломга беш вақт намоз, «Бақара» сурасининг охири, умматларидан ширк келтирмаганларининг мағфират қилинишининг хабарлари берилган, дейилган.

17. Нигоҳ бурилмади ҳам, ҳаддидан ошмади ҳам.

Яъни, Мұхаммад алайҳиссаломнинг нигоҳлари бурилиб, меърежда ортиқча нарсаларни күрганлари йўқ. Шунингдек, ҳаддида-ридан ошиб, амр бўлмаган нарсаларни ҳам күрганлари йўқ.

18. Дарҳақиқат, ўз Роббисининг улкан белгиларидан кўрди.

Мұхаммад алайҳиссалом меъроҳ кечасида Аллоҳнинг қудратига далил бўлувчи улкан белгиларни, жумладан: жаннатни, дўзахни, Обод уйни (Байтул маъмурни), ўтган Пайғамбарларни, Жаброил алайҳиссаломнинг асл ҳолатларини ва бошқаларни кўрдилар.

Ғайбга тааллуқли мазкур нарсаларнинг Пайғамбар алайҳиссаломга кўрсатилишининг ҳикмати кўп. Жумладан, у зот кишиларни даъват қиласиган нарсаларини ўз кўзлари билан кўриб, қалбларидан тасдиқлаб олсалар, даъват осон кечади. Халойиққа ҳужжат келтириш осон бўлади, мўминларнинг қалблари таскин топади ва ҳоказо.

Кишиларни Мұхаммад алайҳиссалом ўз кўзлари билан очиқ-оидин кўрган, қалблари ишонч ила тасдиқлаган, ҳужжатли ва далилли нарсага чақириятилар. Аммо мушрик, динсизлар-чи? Улар нимага чақиришади? Ҳужжатлари қани? Нимага суюнишади? Охири қаерга боришибоқчи? Бузуқ эътиқодларини қаердан олишган? Уларнинг ақллари пастлигини қуийдаги оятлар кўрсатади.

19. Лот ва Уззоны ўйлаб кўрдингизми?

Мушриклар «худонинг шериги» деб эътиқод қиласиган, унга сифинадиган бутларидан энг улувлари Лот билан Уззо саналарди. Ана ўша бутлар аслида нима эканини бир ўйлаб кўрдиларингизми, деялти Аллоҳ таоло.

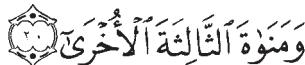
Қурайш кофирлари Аллоҳнинг борлигини батамом инкор қил-

масдилар. Аммо Унга ширк келтирадар, яъни, У зотнинг шериклари бор, деб ишонишар эди. Ўша шериклар, жумладан, Лот, Уззо ва Манотлар бандаларнинг ишига аралашиб туради, агар уларни рози қилинса, катта худо ҳам рози бўлади, деган бузуқ ақийдада эдилар.

Хўш, Қуръони Карим чақириғига биноан бир ўйлаб кўрилсинчи, Лотнинг асли нимаю Уззонинг асли нима экан?

Лот нақшинкор оқ харсанг эди. У Тоиф шахрида бўлиб, устига бино қурилган, пардаси, хизматчилари бор эди. Унинг атрофида кенг саҳн бўлиб, у ер Сакийф қабиласи ва унга тобеъ бўлганларнинг фахри ҳисобланар эди. Уларнинг эътиқодича, Лот Каъбадан кейин иккинчи ўринда турар эди. «Лот» сўзининг ўзи эса, Аллоҳ сўзининг муаннаси, яъни, аёллик маъноси эди.

Уззо бўлса, Маккаи Мукаррама билан Тоифнинг ўртасидаги Нахра деган жойдаги бир дараҳт бўлиб, устига бино қурилган, парда тўсилган эди. Қурайш қабиласи уни улуғлар эди. «Уззо» сўзи Азийзнинг муаннаси, яъни аёллик маъноси эди.

20. Ва бошқаси, учинчиси – Манотни ҳам (ўйлаб кўрдингизми)?

Манот энг қадимги бутлардан бўлиб, Маккаи Мукаррама билан Мадийнаи Мунаввара ўртасидаги денгиз соҳилида – Мушаллал деган жойда эди. Унинг ҳам хизматкорлари бўлиб, Авс, Хазраж ва бошқа араб қабилалари унга сифинишар, унга атаб қурбониклар сўйилар ва унинг олдида ҳажга эхром боғлашар эди.

Арабистон ярим оролида бут ва санамлар жуда ҳам кўп эди. Ҳар ким ўз қўли билан тошдан, лойдан, ҳатто, хурмо мевасини бир-бирига ёпишириб ҳам, ўзига худо ясад олаверар эди. Шу билан бирга, бу ишлари инсон ақли учун ор-номус эканини тушуниб етмас эдилар.

Лот, Уззо ва Манотлар энг катта «обрўли» бутлар бўлгани учун, Қуръонда мушрикларнинг калтабинликларини фош этиш жараёнида уларнинг номлари зикр қилинди. Ислом ғолиб бўлгандан сўнг Пайғамбар алайҳиссаломнинг фармонларига биноан уларнинг ҳаммаси бузиб ташланган.

Мушриклар мазкур бутларни Аллоҳнинг қизлари деб эътиқод қилишарди. Айни чоқда, ўзлари қиз фарзанд кўрсалар, қаттиқ хафа бўлишарди. Бу ҳам эси пастлиқдан бошқа нарса эмас эди.

Аллоҳ таоло мушрикларнинг бунақа муносабатларини инкор этиб, қўйидаги ояtlарни нозил қилган:

- 21. Сизларга эркаг-у, У зотга аёлми?**
- 22. Үндоқ бўлса, бу нотўри тақсим-ку!**

Эй, мушриклар! Сиз қиз фарзандларни ёқтиrmай, ўғилни афзал қўрасиз. Фаришталарни эса, Аллоҳнинг қизи, дейсиз. Нима, сиз ўзингизга эркакни олиб, Аллоҳга аёлни берасизми?! Сизнинг тақсимингиз шуми?! Агар шундоқ бўладиган бўлса, бу тақсимингиз жуда ҳам нотўри тақсим-ку?!

Энди, Аллоҳ таоло буту санамларнинг ҳақиқатини очик-ойдин айтади:

23. У(бут)лар сиз ва ота-боболарингиз қўйган номлардан ўзга ҳеч нарса эмас. Аллоҳ бунга ҳеч ҳужжат туширган эмас. У(мушрик)лар, Роббиларидан ҳидоят келганига қарамай, гумон ва ҳавоий нафс ҳоҳишига эргашарлар, холос.

Мушрикларнинг ҳамма хаёллари пуч. Худоларига Лот, Уззо, Манот ва бошқа номларни ҳам ўzlари ёки ота-боболари қўйгандар.

«У(бут)лар сиз ва ота-боболарингиз қўйган номлардан ўзга ҳеч нарса эмас.»

Яъни, худоларини қўллари билан ясад олганларидек, уларнинг номларини ҳам ўз ҳоҳишлирича қўйганлар. Бандаси тамонидан ясалган ва ном берилган нарсалар қандай худо бўларди.

«Аллоҳ бунга ҳеч ҳужжат туширган эмас.»

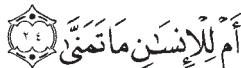
Мушриклар ва динсизлар Аллоҳдан келган ҳидоят йўлига юришдан бош тортиб, қандай йўлга юрмоқчилар? Улар нима асосида иш тутадилар, ўзи? Барча мушрик ва динсизларнинг иш тутишлари доимо гумонга асосланганлиги оятдан маълум бўляпти.

«У(мушрик)лар, Роббиларидан ҳидоят келганига қарамай, гумон ва ҳавоий нафс ҳоҳишига эргашадилар, холос.»

Тажриба ҳам худди шуни кўрсатди. Зеро, мушриклар, динсиз-

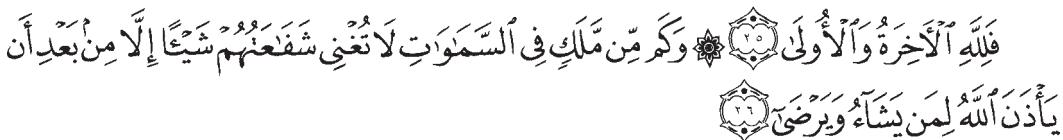
лар ҳамиша гумон, тахмин ва шунга ўхшаш ноаниқ тасаввурларга суюниб иш қилишади.

Уларнинг иккинчи асослари – ҳавойи нафснинг хоҳиши. Нафслари нимани хоҳласа, ўшани ўзларига асос қилиб олишади. Бу ишга, ўзларича, фалончининг иродаси, пистончининг талаби, деб ниқоблар ҳам ўйлаб топишади. Кимки ҳавойи нафсининг хоҳишига юрса, кўзи кўр, қалби мөғор бўлиб қолади, ҳеч қандай насиҳат, маслаҳатларга қулоқ солмайди. Даил ва ҳужжатлар уни қониктирумай қўяди. Шунинг учун ҳам, келаси оятда инкор тарзизда савол бериляпти:

24. Ёки ҳар инсон нимани хоҳласа, шу бўлаверадими?

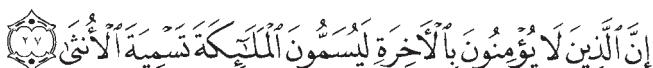
Одамнинг хоҳлагани бўлаверса, нималар бўлиб кетмасди, дейсиз. У нималарни хоҳдамасди. Албатта, одам боласининг хоҳиши билан ҳақиқат ўзгариб қолмайди. Дунё остин-устин бўлиб кетмайди. Зоро, бутун дунёни ягона Аллоҳ таолонинг Ўзи тасарруф қилиб туради.

25. Зоро, охират ҳам, дунё ҳам Аллоҳникидир.

26. Осмонларда қанчадан-қанча фаришталар мавжуд, уларнинг шафоати ҳеч фойда бермас. Магар, Аллоҳ Ўзи хоҳлаган ва рози бўлганларга изн берса.

Маълумки, мушриклар: буту санамлар бизни шафоат қиласди, дер эдилар. Шунингдек, фаришталар Аллоҳнинг қизлари, улар ҳам шафоат қиласди, деб эътиқод қилишарди. Бундай эътиқоднинг замини пуч эканлиги ушбу ояти карима ила исботланди. Бу дунёю охират ҳаммаси Аллоҳники бўлганидек, шафоат ҳам Аллоҳникидир. У кимга изн берса, ўшагина шафоат қила олади. Мушриклар ўзларининг ботил эътиқодларидан умид қилмай қўя қолсинлар.

27. Албатта, охиратга иймон келтирмаганлар фаришталарни аёл номи билан номларлар.

Араб мушриклари фаришталарни аёл деб эътиқод қилганла-

рини айтдик. Уларга номларни ҳам худди аёлларникига ўхшатиб қўйиб олишарди. Бундан ташқари, Лот, Уззо, Манот каби бутлар ҳам аслида фаришта бўлганлар, деган афсоналари ҳам бор эди. Шунинг учун, уларга ҳам аёлларга хос номларни қўйишган эди.

وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الضَّلَالُ وَإِنَّ الضَّلَالَ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا

28. Уларда бу ҳақда ҳеч қандай илм йўқ. Гумондан бошқа нарсага эргашмаслар. Албатта, гумон ҳақиқат ўрнига ўтмас.

Мушриклар ҳамиша хаёлларига келган гапни гапираверадилар. Жумладан, фаришталар ҳақидағи гапларини ҳам ўзларича валди-раганлар, холос. Аслида,

«Уларда бу ҳақда ҳеч қандай илм йўқ».

Мушрик ва кофирда иймон-эътиқод ҳақида илм нима қилади.
«Гумондан бошқа нарсага эргашмаслар.»

Улар фақат гумонга әргашадилар, холос. Чунки, күфрни ихти-
ёр қилишлари ила асосий илм манбасидан маҳрум бўлганлар. Ўзла-
ри гумон қилган нарсани гапиришдан ўзга иложлари қолмаган.

«Албатта, гумон ҳақиқат ўрнига ўтмас.»

Ақиңда бобида гумон ва тахмин билан иш битмаслиги баён қилиб бўлингандан сўнг, Пайғамбар алайҳиссаломга ва мусулмонларга Аллоҳдан юз ўтирганлардан ва динсизлардан четда бўлиш тавсия қилинади.

Эй Пайгамбар!

فَاعْرُضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا

29. Бизнинг зикримизга орқа ўғирган, ҳаёти дунёдан бошқани хоҳламайдиганлардан юз ўғир.

Албатта, аввал даъват қилиб, ҳидоят йўлини кўрсатиш лозим. Шундан кейин ҳам саркашлик қилиб, Аллоҳнинг зикридан юз ўгирса, ҳидоят йўлига юришни хоҳламаса, ундаи кимсаларни тарк этиш керак, улардан фойда йўқ.

ذلِكَ مَلْعُونُهُمْ مِنَ الْعَالَمِ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ يَمَنْ صَلَّى عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ يَمَنْ أَهْتَدَى

30. Уларнинг эришган илмлари мана шу. Албатта, Роббинг Унинг йўлидан адашганларни билгувчиидир ва У ҳидоятдагиларни ҳам билгувчиидир.

Яъни, динсизларнинг эришган илмлари ҳаёти дунёга ҳирс қўйиш холос, бошқа нарсани билмайдилар. Ҳа,

«Уларнинг эришган илмлари мана шу».

Ким адашяпти-ю, ким тўғри йўлда юрганини Аллоҳ, таоло Ўзи билиб турибди.

«Албатта, Роббинг Унинг йўлидан адашганларни билгувчидир ва У ҳидоятдагиларни ҳам билгувчиdir.»

Шунинг учун, ўзни кўп қийнамаслик керак. Яхшилар яхшилигига яраша мукофотини олади, ёмонлар қилмишига яраша жазосини олади. Бу ишни осмонлару ердаги барча нарсаларнинг эгаси Аллоҳ, таоло амалга оширади.

 وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لِيَحْرِيَ الَّذِينَ أَسْتُوْبُ عَمَّا عَمِلُوا وَلَجَزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحَسْنَى

31. Осмонлардагиу ердаги барча нарсалар Аллоҳникидири. У ёмонлик қилганларни амалига яраша жазолар ва яхшилик қилганларни гўзал (мукофот) ила мукофотлар.

Шундан сўнг гўзал мукофот ила мукофотланадиган яхшилик эгаларининг сифатлари баён қилинади:

 الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَثِيرًا إِلَيْهِمْ وَالْفَوَاحِشُ إِلَّا أَلَّمَمْ إِنْ رَبَّكَ وَسِعَ الْمَغْفِرَةُ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذَا نَشَأَ كُمْ مِّنْ أَلَّا يَرْعِضُ وَإِذَا نَشَأَ حَنَّةً فِي بُطُونِ أَمْهَاتِكُمْ فَلَا تُرَكُو أَنفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمِنْ أَنْقَى

32. Улар кичик гуноҳлардан бошқа катта гуноҳлар ва фаҳш ишлардан четда бўладиганлардир. Албатта, Роббинг мағфирати кенг зотдир. У сизларни тупроқдан пайдо қилганда ҳам, оналарингиз қоринларида ҳомилалик чоғингизни ҳам яхши билувчидир. Шундоқ экан, ўзингизни оқламанг, У ким тақводорлигини яхши биладир.

Оятдаги «Ламам» сўзини биз «кичик гуноҳлар» деб таржима қилдик. Тафсирчиларимиз эса, бу сўз маъноси ҳақида кўп тортишганлар. Аслида, «ламам» сўзи «оз», «кичик» маъноларини англатади. «Кичик гуноҳ» ибораси энг муносиб маънодир.

«Фаҳш ишлар» ибораси қабиҳлиги катта иш ва сўзларга нисбатан ишлатилади.

Катта гуноҳлар тўғрисида гап кўп. Шариатда «катта гуноҳ» деб Аллоҳ, ҳаромлигини баён қилган ва ёки жазоси белгиланган гуноҳларга айтилади. Ўғрилик, одам ўлдириш ва зино кабилар. Шунингдек, қиёмат куни дўзахга тушишга, Аллоҳнинг фазаби ва лаъ-

натига дучор бўлишга сабаб бўладиган ҳамда одамни фосиқликка бошлайдиган гуноҳлар ҳам катта гуноҳлар саналади.

Баъзи катта гуноҳларни Пайғамбар алайҳиссалом ўзлари номлаб айтганлар. Расууллоҳ алайҳиссалом:

«Сизларга катта гуноҳларнинг каттасининг хабарини берайми?» – деб уч марта айтдилар.

«Айтинг, эй, Аллоҳнинг Расули», дедик биз. Ул зот:

«Аллоҳга ширк келтириш, ота-онага оқ бўлиш, – дедилар-да, ёнбошлаб ётган ўринларидан туриб ўтириб, – огоҳ бўлинглар: ёлғон гап, ёлғон гувоҳлик бериш ҳам», деб бир неча бор таъкидладиларки, ҳатто биз:

«Қани энди, гапдан тўхтасалар эди», деб орзу қилдик».

Бошқа бир ҳадисда: «Етти ҳалок қилувчидан четда бўлинг», деганларида, «Улар нималар, эй Расууллоҳ?» – деб сўралган. Шунда у зоти бобаракот: «Аллоҳга ширк келтириш, сеҳр, Аллоҳ, манъ қилган жонни ўлдириш, судхўрлик, етимнинг ҳаққини ейиш, урушдан қочиш, пок, мўмина аёлларни зинода айблаш», деганлар.

Бунга ўхшаш маълумотлар анчагина бор.

«Улар кичик гуноҳлардан бошқа катта гуноҳлар ва фаҳш ишлардан четда бўладиганлардир.»

Жаннатий бўлишни хоҳлаганлар катта гуноҳлардан, фаҳш ишлардан четда бўладилар, яъни, гуноҳнинг яқинига ҳам йўламайдилар. Билмасдан кичик гуноҳларни қилиб қўйсалар, дарҳол тавба қиласидилар. Оятдаги

«Албатта, Роббинг мағфирати кенг зотдир», деган далилидан биламизки, кичик гуноҳларни Аллоҳ, Ўзи кечиради.

«У сизларни тупроқдан пайдо қилганида ҳам...» (яхши билувчи) деган таъкиднинг маъноси шулки, Отамиз Одам алайҳиссаломни тупроқдан Аллоҳ таоло яратган экан, унинг қандайлигини, яъни, инсоннинг аслини ҳам Аллоҳ, таолонинг Ўзи яхши билади.

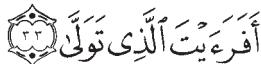
«...оналарингиз қоринларида ҳомилалик чоғингизни ҳам яхши билгувчидир» жумласидан маълум бўладики, Аллоҳ ҳар бир инсоннинг алоҳида-алоҳида яратилишини ҳам жуда яхши билади. Демак, Аллоҳдан яширин нарса йўқ.

«Шундоқ экан, ўзингизни оқламанг, У ким тақводорлигини яхши биладир.»

Шунинг учун, одамларнинг ўзини оқлаб ўтиришининг ҳожати йўқ. Ҳамма нарсани яхши билувчи Аллоҳ, ким тақводор эканини ҳам, ким бетавфиқ эканини ҳам яхши билади.

Хамма нарсани яхши билгани учун Аллоҳ таоло охиратда адолат билан ҳукм чиқаришини келгуси оялтар баён қиласи:

Эй Пайғамбар!

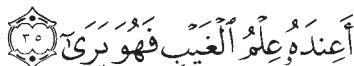
33. Юз ўгириб кетганни кўрдингми?!

Иймондан, Аллоҳнинг тоатидан юз ўгириб кетган шахсни кўрдингми?!

34. У озгина берди ва тўхтади.

У озгина мол-пул берди-да, сўнг, беришдан тўхтади.

35. Унинг ҳузурида ғайб илми бор-у, у кўриб турибдими?

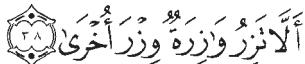
Ғайбни фақат Аллоҳ билиб, бошқа ҳеч ким билмаслиги аниқ. Охиратнинг фамини емай юрганлар нимага суюнишади? Ғайбни билмаганидан кейин, инсон доимо ўзига охиратда фойда берадиган ишларни кўпроқ бажаришга ҳаракат қилмоғи лозим.

36. Ёки Мусонинг саҳифаларидаи нарсалар хабари унга берилмадими?

37. Ва вафо қилган Иброҳимнинг?

Самовий динларнинг асли бир, қоидалари, манбаси бир. Бири иккинчисини тасдиқлаб келади. Уларнинг замони ёки макони бир-биридан узоқ бўлиши мумкин, лекин асллари бир. Мусо алайҳиссаломга келган саҳифаларда ҳам, у кишидан аввал Иброҳим алайҳиссаломга келган саҳифаларда ҳам ушбу маънолар бор. Иброҳим алайҳиссалом вафодорлик билан ном чиқарганлар, бир ишни бошлаб қўйиб, чала ташлаб кетмаганлар. Хўш, Иброҳим алайҳиссаломнинг ва Мусо алайҳиссаломнинг саҳифаларида нима гаплар бор эди? Уларда, жумладан, қўйидаги умумий қоидалар келган эди:

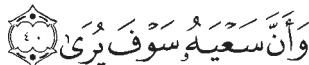
38. Албатта, ҳеч бир гуноҳкор бошқанинг гуноҳини кўтармас.

Бу улкан қоида қиёмат куни амал қиласди. Ҳар бир инсон фақат ўзи учун жавоб беради. Бироннинг гуноҳи бирорга юкланмайди. Агар фара兹 қилсакки, бирор фалончининг гуноҳини ҳам мен кўтараман, деса ҳам, унга ижозат берилмайди. Бу ҳолат, айниқса, қасос оламан, деб бир қариндошини ўлдириб қўйган кишининг қариндошлари билан йиллаб уришадиган арабларга жуда катта таъсир ўтказганлиги маълум. Ушбу оятга амал қилинса, ҳозирги кундаги мусийбатлар камайиб, яхшиликлар кўпаяр эди.

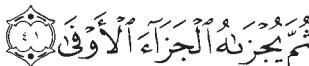
39. Ҳар бир инсонга ўз қилганидан бошқа нарса йўқ.

Бу оят ўзидан аввалгисига узвий боғлиқдир. Биринчисида гап бироннинг қилган гуноҳини иккинчи шахс кўтармаслиги ҳақида кетса, иккинчисида бирор қилган савоб ишдан ўзгага манфаат йўқлиги таъкидланмоқда. Ҳар ким қилса, ўзи учун қиласди. Ёмонликни ҳам, яхшиликни ҳам. Ота-онаси, насл-насаби ёки бошқа алоқалари ҳеч қандай фойда бермайди. Бу борада Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ўз жигаргўшлари, севимли қизлари Фотима онамизга қараб: «Эй Фотима, Муҳаммаднинг қизи, ўзинг амал қил, чунки мен сенга фойда бера олмайман», деганлар.

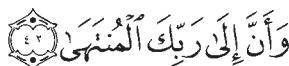
40. Ва, албатта, унинг қилмиши тезда кўринур.

Яъни, қиёмат кунида инсонга қилган амаллари тўла-тўқис кўрсатилади. Бирон қисми қолиб кетмайди ёки ортиб қолмайди. Чунки, Аллоҳ таоло зарра миқдоридаги савобнинг ҳам, гуноҳнинг ҳам ҳисоб-китобини очиқ-ойдин қилиб боряпти.

41. Сўнгра жазо ёки мукофоти тўлиқ берилур.

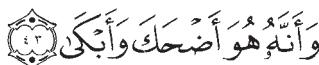
Хисоб-китоб аниқ бўлганидек, қилмишига яраша жазо ёки мукофот бериш ҳам тўлиқ адолат билан бўлади. Шундагина инсоннинг ҳақиқий қиймати юзага чиқади. Аллоҳ унга керакли барча имконни, жумладан, яхши ишлар қилиш, ибодат қилиш имкониятларини берди. Энди амалига яраша жазо ёки мукофот олишига кафолат ҳам бўлиш керак-да. Шундагина инсоннинг кўнгли таскин топади.

42. Ва, албатта, интиҳо Роббинг ҳузуридаидир.

Яъни, ҳар бир нарсанинг охири Аллоҳнинг ихтиёридаидир. Ҳамма йўллар Унинг ҳузурига бориб тутгайди. Ундан ўзга паноҳ ҳам йўқ.

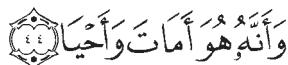
Ҳар бир қилмишига инсоннинг ўзи масъул эканини таъкидлаб, огоҳлантирилгач, энди Аллоҳнинг чексиз қудратига далиллар келтирилади:

43. Ва, албатта, кулдирган ҳам Ўзи, йифлаттан ҳам Ўзиdir.

Бу қисқа оятда улкан маънолар мужассамдир.

Кулгу ва йифи нима ўзи? Инсондай мураккаб мавжудотта уни қаердан ва ким ато қилган? Кулиш ва йифлаш хусусияти нимадан келиб чиқади? Инсон бутун қилган ишига эртага йифлаши мумкин. Бир воқеага бирор кулади, бошқаси йифлади. Баъзи вақтда одам ўзини кулгудан тўхтатишга қанча уринмасин, кулиб юборади ёки аксинча, ўзини йифидан тутишга қанча уринмасин, йифлаб юборади. Мана шу ҳолларнинг бари инсонга уни кулдирувчи ва йифлатувчи Олий ирода борлигини билдиради. Албатта, бу олий ирода Аллоҳдир.

44. Албатта, ўлдирган ҳам Ўзи, тирилтирган ҳам Ўзи.

Ўлим ва ҳаёт ҳаммага маълум ва машҳур ҳодисалардир. Бу икки ҳодиса ҳар куни сонсиз-саноқсиз миқдорда содир бўлиб туради. Ўлим ва ҳаёт турли шаклда ва сувратда бетўхтов такрорланиб туради. Инсоният ўлим нимаю ҳаёт нима эканини, уларнинг ҳақиқатини билишга уринаяпти, лекин ҳеч нарсани била олмаяп-

ти. Бутун дунё аҳллари бирлашиб ҳам жонсиз нарсага ҳаёт бера олмаяпти. Бутун борлик бирга тиришиб ҳам бирорта ўлимни қайтара олмаяпти.

Умид қолмади, деб гўри қазиб қўйилган беморлар кутимаганда соғайиб, яшаб кетяпти. Уларга қараган, гўрини қазиганлар тўсатдан ўлиб қоляпти. Бундай бўлиши табиий, чунки ўлдирувчи ҳам, тирилтирувчи ҳам фақат Аллоҳдир.

وَإِنَّهُ خَلَقَ الْزَوْجَيْنَ الْذَّكَرَ وَالْأُنْثَى مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تَمَنَّى

45. Албатта, икки жуфтни – эркак ва аёлни яратган ҳам Ўзи.

46. Отилиб чиққан нутфадан.

Бу ҳақиқат ҳам ҳар лаҳзада амалга ошиб турибди. Унинг кўплигидан, тақрорланишидан, у ҳақда тузукроқ тафаккур қилмаганимиздан, бу ҳолга ажабланмаймиз. Бўлмаса, даҳшатта тушиб, лол қолишимиз керак. Нутфа эркақдан шаҳват билан чиқадиган чиқинди суюқлик. Худди тер, кўз ёши, балғам каби, танадан чиқадиган бошқа чиқиндиларга ўхшайди. Инсоннинг ўзи ундан жирканади. Лекин бир қарасангиз, ўша арзимас томчи суюқлик ўзингизга ўхшаган мураккаб тузилишли бир инсонга айланибди. Агар бу иш воқеълиқда тақрорланиб турмаганида ва бунинг ҳақиқат эканини билмаганида, ҳар қандай инсонга, сен ана шундай ҳақир, заиф, жирканч сувдан яралгансан, дейилса, ишонмаган бўларди. Мўъжизани қарангки, ўша сувдан гоҳида эркак, гоҳида аёл пайдо бўлади. Шундок, ўз-ўзидан пайдо бўлиб қолаверадими?

Баъзи даҳрийлар, манийда ўзи шунаقا қобилият бор, бачадонга тушгандан кейин тухумга ёпишади, ундан сўнг урчиш ҳосил бўлади, дейди ва қолган жараённи ҳикоя қилишга тушади.

Бунаقا тушунтириш ўз-ўзидан яна савол түғдиради: манийга ўша қобилиятни ким берган? Нима учун ҳаммада ҳам урчийвермайди? Нимага фарзандсизлар шифо ахтариб овора бўлишяпти? Нимага баъзилар фақат қиз, бошқалар фақат ўғил кўришади? Нимага баъзилар ҳам қиз, ҳам ўғил кўришади ёки баъзилар фарзандсиз бўлишади?

Демак, аёлу эркакни яратувчи фақат Аллоҳ таолонинг Ўзидир.

وَأَنَّ عَلَيْهِ النَّشَأَةُ الْأُخْرَى

47. Ва, албатта, кейинги пайдо қилиш зиммасидаги зот ҳам Ўзи.

Яъни, ўлгандан кейин иккинчи марта тирик ҳолга келтиришни ҳам Аллоҳ таолонинг Ўзи қиласи. Ўлгандан сўнг тирилиш ғайб ҳол. Уни бирор кўргани йўқ. Лекин унга биринчи бор ҳаётга келишда далил бор. Аллақандай заиф, жирканч сувдан одамни пайдо қилган Аллоҳ таолога аслида бор-у, лекин чириб, парча-парча қолган суюклардан одамни қайта тирилтириш нима деган гап. Чириган суюкми ёки чиқинди сувми – қудратли Аллоҳ учун бунинг нима фарқи бор?!

Агар қайта тирилиш бўлмаганида, бу дунёning ҳеч кераги ҳам, қизиги ҳам йўқ, эди. Чунки, беш кунлик дунёда кимдир хоҳлаганини қилиб юриб, ўлгандан сўнг чириб кетиб, қутулиб қолаверса, адолат қани? Ёки бирор умр бўйи ибодат қилиб, савоб ахтариб ўтиб, ўлгандан сўнг мукофотсиз шундай чириб кетаверадими? Йўқ, ҳамма ўз қилмишига яраша нимагадир эришиши керак.

Йўқдан бор қилган Аллоҳ таоло бордан қайта тирилтиришга ҳам қодирдир.

48. Ва, албатта, беҳожат қилган ҳам Ўзи, бадавлат қилган ҳам Ўзи.

«Ағна» сўзи одатда бизнинг тилимизга «бой қилди» деб таржи-ма қилинади. Аслида, бу сўз «беҳожат» ёки «муҳтоҷ эмас» маъноларида ишлатилади. Бой кишининг арабчада «ғаний» дейилиши ҳам «молу дунёга ҳожати йўқ» деган маънони англатади. Шунинг учун, араблар бирор таниқли киши ҳақида «таништиришнинг ҳожати йўқ», демоқчи бўлсалар, «ғанийон анит таъриф», дейишади, яъни, таърифга муҳтоҷ эмас. Демак, бу оятдаги «ағна» сўзини ҳам банданинг ҳожати тушиб турадиган нарсаларни – соғлиқ, зурриёт, ақл, фикр ва бошқаларни Аллоҳ Ўзи бериб қўйган, деб тушуниши-миз ўринли бўлади.

«Ақна» эса мол-мulkни тўплаш маъносини англатади. Албатта, бандалар ҳожатманд, фақир, камбағалдирлар, уларнинг ҳожатини Аллоҳ таоло чиқармаса, бой қилмаса, бу иш кимнинг қўлидан келарди. Бошқа бандалар бу ишларда фақат сабабчи бўлишлари мумкин, холос.

49. Ва, албатта Шеъронинг роббиси ҳам Унинг Ўзи.

Шеъро энг ёруғ юлдуз ҳисобланади. Унинг номи Қуръонда

зикр қилиниши бежиз эмас. Баъзи араблар ва қадимги мисрликлар бу юлдузни худо деб эътиқод қилишар эди. Бу оятда уларнинг мазкур иши ботил эканлиги, барчанинг Роббиси, жумладан, Шеъронинг Роббиси ҳам ягона Аллоҳ эканлиги таъкидланмоқда.

Эндиғи оятларда куфрлари туфайли ҳалокатта учраган қавмларнинг зикри келади:

وَإِنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَىٰ وَثَمُودًا فَمَا أَبْقَىٰ

50. Ва, албатта, биринчи Одни ҳалок қилган ҳам Ўзи.

51. Ва Самудни боқий қолдирмаган ҳам Ўзи.

Од ва Самуд қавмларининг тарихи аввалги сураларга қилган тафсиришимизда айтиб ўтилган. Бу оятда «Биринчи Од» деб номланаётганининг боиси шуки, улардан кейин ҳам Од номли бошқа қавм ўтган.

وَقَوْمٌ نَوَجَ مِنْ قَبْلٍ إِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ أَظْلَمُ وَأَطْغَىٰ

52. Ва бундан олдин Нуҳ қавмини (ҳалок қилган ҳам Ўзи). Чунки, улар ўта золим ва ўта түғёнга кетган эдилар.

Аллоҳ таоло Од ва Самуд қавмларидан олдин Нуҳ қавмини ҳам ҳалокатга учратган эди. Улар жуда ҳам золим ва ҳаддан ташқари түғёнга кетган эдилар. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ дунёни тўфонга бостириб, уларни ҳалок қилди.

وَالْمُؤْنِفَةَ أَهْوَىٰ

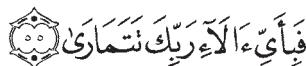
53. Ва тўнтарилганни қулатган (ҳам Ўзи).

Оятда «тўнтарилган» деб Лут алайҳиссаломнинг қавмлари яшаган жойлар назарда тутиляпти. У қавм улкан жиноят содир этгани учун, Аллоҳ таоло улар яшаб турган маконни кўтариб туриб, ағдариб ташлаб, остини устин, устини остин қилиб қўйган.

فَغَشَّهَا مَا غَشَّىٰ

54. Бас, уни ўраган нарса ўраб олди.

Яъни, у ерни — тўнтарилган шаҳарни осмондан ёғилган тошлар ёки азоб ўраб олди.

55. Шундай экан, Роббингнинг қайси неъматларига шак келтирасан?

Бу оятдаги хитоб ҳар бир инсонга қаратилгандир. Суранинг охирида Аллоҳ таоло коғирларни яна бир огоҳлантириб, уларни ўзига бўйсунишга ва ибодатга чақиради:

56. Бу, аввалги огоҳлантирувчилар каби бир огоҳлантирувчи-дир.

«Бу» деган ишорада Қуръон, Пайғамбар ёки Ислом назарда тутилган бўлиши мумкин. Демак, Қуръон ҳам аввалги илоҳий китобларга ўхшаш огоҳлантирувчи илоҳий бир китоб. Муҳаммад алайҳиссалом ҳам аввалги Пайғамбарларга ўхшаш огоҳлантирувчи бир Пайғамбар. Ислом ҳам аввалги динлар каби огоҳлантирувчи бир дин. Зотан, Аллоҳнинг Исломдан бошқа дини йўқ. Яъни, барча Пайғамбарларга Ислом юборилган. Фақат, шариатлар турли бўлган.

Огоҳ бўлинглар: аввалги огоҳлантирувчиларга душман бўлгарнинг куни сизларнинг бошингизга тушиб қолмасин!

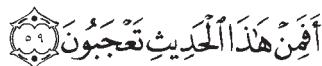
57. Яқинлашувчи яқинлашди.

Яъни, қиёмат яқин қолди.

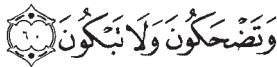
58. Уни Аллоҳдан бошқа қашф қилувчи йўқ.

Яъни, қиёматнинг қачон бўлишини фақат Аллоҳнинг Ўзи билади, холос.

59. Бу сўздан сизлар ажабланасизларми?

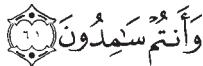
Эй, мушриклар! Сизлар ушбу Қуръондан ажабланасизларми? Уни, наҳотки, Аллоҳнинг ҳузуридан бўлса, деб истеҳзо қиласизларми?

60. Ва куласизлар-у, йиғламайсизларми?

Эй, мушриклар! Сизлар Қуръонни масхара қилиб, унинг устидан куласизларми?

Унинг ичидаги сизга ўхшаганларга ваъда қилинган оғир азоблардан йиғламайсизларми?

61. Ва ҳолбуки, сизлар бепарвосизлар.

Куфрингиз, осийлигингиз оқибати нима бўлиши билан ишингиз йўқ. Охират ишларига парво ҳам қилмайсиз.

62. Бас, Аллоҳга сажда қилинглар ва ибодат қилинглар.

Бас энди, бепарволикни йифиштиринг. Намоз ўқиб, Аллоҳга сажда қилинг ва У зотга ихлос ила ибодат қилинг.

Ушбу охирги оят сажда оятларидан бўлиб, ким уни ўқиса, сажда қилиб қўймоғи вожибдир.

Имом Бухорий қилган ривоятда, Пайғамбар алайҳиссалом ушбу оятни ўқиб сажда қилганларида мусулмонлару мушриклар барчаси қўшилиб сажда қилишганлиги айтилади. Ҳа, тиловатни эшитиб турган дин душманлари, мушриклар Қуръон таъсирида мушрикликлари эсларидан чиқиб қолиб, Аллоҳга сажда қилишган. Кейинчалик ўzlари ҳам қойил қолиб юришган. Бу машҳур ҳодиса кўпчиликни таажҷубга соглан.

Ҳар қандай коғир бўлса ҳам, Аллоҳнинг сўзларини эшитганда кўнгли эрийди, лекин саркашлик уларнинг иймонга бўлган йўлларини тўсиб туради.

ҚАМАР СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 55 оятдан иборат.

Бу сураи кариманинг «Қамар» (ой) сураси деб ном олишининг сабаби – Аллоҳ, бу сурада Пайғамбар алайҳиссаломнинг мўъжизалари сифатида ойнинг ёрилгани ҳақидаги улкан ҳодисани ҳикоя қиласди.

Имом Бухорий ривоят қилишларича, Макка аҳли Мұхаммад алайҳиссаломдан ҳақиқий Пайғамбар эканликлариға далил сифатида ҳужжат-мўъжиза кўрсатишни сўрадилар. Расулуллоҳ, соллалоҳу алайҳи васаллам дуо қилдилар. Аллоҳ, таоло у кишининг дуоларини қабул қилди ва ой иккига бўлинди. Икки бўлакнинг орасида Ҳиро гори кўриниб турарди.

Имом Аҳмад Жубайр ибн Мутъамдан бундай ривоят қиласдилар:

«Пайғамбар алайҳиссаломнинг вақтларида ой ёрилиб иккига бўлинди. Бир бўлаги манави тоғ устида, иккинчи бўлаги анави тоғнинг устида кўринди. Мушриклар: Мұхаммад бизни сеҳрлаб қўйди, дейишиди. Сўнг улар: агар бизни сеҳрласа ҳам, барчани сеҳрлай олмайди, мусофиirlар келишини кутиб туинглар, дейишиди. Мусофиirlар келишганда, улардан сўраб кўришувди, мусофиirlар ҳам ойнинг ёрилганини кўришганини айтдилар. Шунда мушриклар: Мұхаммад ҳаммани сеҳрлаб қўйди, дейишиди. Аллоҳ, таоло «Қамар» сураси аввалини туширди».

Маккада нозил бўлган бошқа суралар каби «Қамар» сураси ҳам ақийда асосларини муолажа қиласди. Унинг услуби ўзига хос. Таҳдид солиб, чўчитиб огоҳлантиради. Аввалидан охиригача Қуръони Каримга ишонмаган барча тоифаларга қаттиқ ҳамла қиласди.

Унинг аввалида ой ва қиёмат ҳақида сўз боради. Кейин эса, ибрат, огоҳлантиришлар келади. Ортидан қиёмат куни даҳшатларининг тасвири келади. Одамларнинг қабрларидан чиқиши ва ҳоказолар зикр қилинади.

Сўнгра, түғёнга кетган қавмларнинг ҳалокатга учраганлари ҳақидаги қиссалар эслатилади.

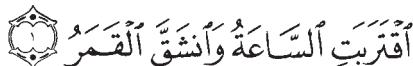
Хар бир қавмнинг қилмишига яраша тортган азоби, машаққа-

ти ҳикоя қилиб бўлингандан сўнг, инсон эслашга ва ўтганлардан ибрат олишга юмшоқлик ва лутф ила даъват қилинади.

Нух, Ҳуд, Солих, Лут ва Мусо алайҳиссаломларнинг қавмлари ўз Пайғамбарларига қарши чиққанлари, Аллоҳнинг амрига итоат қилмай ўзбошимчалик ила иш туттганлари оқибатидага ҳалокатга учраганликлари мазкур қиссаларда баён қилинади. Бу қиссаларни келтиришдан мақсад, Қуръон тушаётган даврдаги кофиirlарни ибрат олишга чақиришдир. Шунингдек, бу қиссалар мусулмонларни чидам ва бардошга даъват этса, кейинги авлодларга ҳам доимий эслатмадир. Шунинг учун ҳам, сура охирида умумий хитоб келади.

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

1. Соат(қиёмат) яқинлашди ва ой бўлинди.

Қуръони Каримда қиёмат куни турли исмлар билан номланган, буни бошқа сураларда ҳам кўрдик. «Қамар» сурасида қиёмат «соат» деб номланяпти. Қиёматнинг яқинлиги нисбий тушунчадир. Унинг қачон бўлишини фақат Аллоҳнинг Ўзи билади. Ҳатто Пайғамбарлар, фаришталарнинг улуғлари ҳам билмайди. Инсоният тарихида қиёматнинг бўлиш вақтини тайин қилиб шарманда бўлганлар жуда ҳам кўп. Унинг қачон бўлишини фақат Аллоҳ билади. Биздан талаб этиладигани эса, ўша куннинг бўлишига шакшубҳасиз ишониш ва ўшанда шарманда бўлиб қолмаслик учун доим у кунга тайёр бўлиб юриш. Чунки, ҳар бир келувчининг келиши яқиндир. Бу ҳақда Пайғамбаримиз Мұхаммад алайҳиссаломдан бир қанча ҳадислар ҳам ривоят қилинган.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал Абдуллоҳ ибн Умардан ривоят қилган ҳадисда ибн Умар айтдиларки: «Пайғамбар алайҳиссалом билан ўтирган эдик. Асрдан сўнг қуёш ботай деб қолганда у зот, Сизлар билан аввал ўтганларнинг умрини таққослаб кўрилса, бу куннинг ўтган қисми билан қолган қисмiga ўхшайди, дедилар. Яъни, аввал ўтганларнинг вақти тонг отгандан кун ботиш арафасигача ўтган оралиқ вақтга ўхшайди. Қиёматгача қолган вақт эса, қуёш ботгунча қолган вақтга ўхшайди».

Саҳл ибн Саъдан имом Аҳмад ибн Ҳанбал ривоят қилган

ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом: «Менинг Пайғамбар қилиб юборилишим билан қиёмат мана бундоқдир», деб кўрсатгич бармоқлари билан ўрта бармоқларини кўрсатган эканлар.

Ойнинг ёрилиши ҳақидаги ривоятлардан баъзилари суранинг умумий маъносини тушунтириш давомида зикр қилиб ўтилди. Бу жуда ҳам машҳур ҳодиса бўлиб, ўша кечада ким унга назар соғлан бўлса, ойнинг ёрилганини кўрган, мулоҳаза қилган. Яқинда Ҳиндистонда тарихий ёдгорликларни ўрганиш жараёнида бир ибодатхонанинг қурилиш тарихига оид ҳужжатлар кўриб чиқилди. Буни қарангки, мазкур ҳужжатда «Бу ибодатхона ой ёрилган кечанинг эртаси куни қурила бошланган», деб ёзилган экан. Энг кучли далил шуки, оят тушгандан сўнг мушриклар бу хабарни сон-саноқсиз марта эшитганлар, ўзлари ҳам ўқиганлар, лекин бирортаси, қачон ой ёрилган эди, нимага ёлғон айтяпсизлар, деган эмас. Шунингдек, ўзларининг «бу сеҳр» деб айтган гапларини ҳам тан олиб жим туришган. Ҳолбуки, ўша пайтда душманлар Куръондан, Пайғамбар алайҳиссаломдан, мусулмонлардан сал бўлса ҳам айб топиш учун барча имкониятларини ишга соглан эдилар.

Ойнинг ёрилиши масаласига келсак, бу иш Аллоҳ учун ҳеч нарса эмас. Кофиirlар ўз номаъкулчиликларини хаспўшлаш мақсадида доимо турли баҳона, таклифлар қилиб туришади. Аввалги ўтган барча Пайғамбарларга ҳам шундай қилганлар. Аллоҳ Ўз Пайғамбарларининг ҳақлигини тасдиқлаш, кофиirlарни ожиз қолдириш, мўминларнинг имконини мустаҳкамлаш учун у Пайғамбарларга ўз замонаси ва қавмига мос мўъжизаларни берган. Ўтган Пайғамбарлар мазкур мўъжизаларни ўз ўрнида ишлатганлар. Лекин уларнинг вафотлари билан барча мўъжизалари ҳам амалдан қолган. Муҳаммад алайҳиссаломга эса, абадий ва улкан мўъжиза қилиб Куръон берилган.

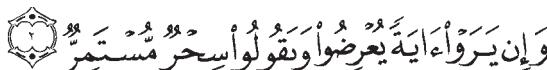
Ул зоти бобарокат ўтганларидан сўнг ҳам мўъжизалари бўлмиш Куръон то қиёмат тургунча барҳаётдир. Шунинг учун ҳам, қачон мушрик ва кофиirlар у кишидан Пайғамбарликларини тасдиқловчи мўъжиза талаб қилишса, доимо Куръони Каримни рўкач қилганлар.

Бошқа Пайғамбарларга улкан мўъжиза бўлиб хизмат қилган ҳодисалар Муҳаммад алайҳиссалом учун оддий бир иш эди. Деярли ҳамма Пайғамбарларга берилган мўъжизаларга ўхшаш ишлар Муҳаммад алайҳиссалом ҳаётларида ҳам бўлиб ўтган. Бу ҳақдаги хабарлар ҳадис китобларида бор. Лекин бу нарсалар тақрорланавериб оддий бир ҳолатга айланиб қолганидан, катта шов-шув қилинмасди.

Ойнинг ёрилиши ҳам худди шундай оддий иш. Ҳатто, баъзи тафсирчилар, бу сурадаги ойнинг ёрилиши ҳақидаги маъно қиёмат

куни бўлади, дейишган ҳам. Лекин кўпчилик уламолар суранинг умумий маъносини ва қилинган сонсиз ривоятларни эътиборга олиб, оятда айнан ўша ҳодиса устида сўз кетаётганини таъкидлаганлар. Икки маъно бир-бирига қўшилса, тўлиқроқ ҳам бўлади.

Аслини олганда, ақли расо, ўзини таниган инсон учун ойнинг ёрилиши Аллоҳнинг борлигига, Пайғамбарнинг ҳақлигига далил бўлиши шарт эмас. Балки ойнинг ҳозирги ҳолатининг ўзи – унинг жойлашуви, ҳажми, нур таратиши, янгиланиши, чиқиши ва ҳоказолар улкан мўъжизадир. Аллоҳ таоло ушбу ҳодисани оятда зикр қилиб, событ қилишни ихтиёр этган экан, шундоқ бўлди. Ҳақиқатан, ҳиссий мўъжизалар инсонга ўзига хос таъсир ўтказади. Ҳар бир инсон ҳам ушбу оятни ўқиганида, эшитганида, ўрганганида яна шундай таъсирланиб турмоғи лозим.

2. Агар бир оят(мўъжиза)ни қўрсалар, юз ўгираплар ва бу ўткинчи сеҳр, дерлар.

Яъни, мушриклар Пайғамбар ўзининг ҳақлигига далил бўлган мўъжизани қўрсатса, ўзлари шуни талаб қилганликларига қарамай, бу ўткинчи, вақтингчалик сеҳр, дейишади. Бу оятда мушриклар, кофирлар, динсизлар Исломга, иймонга юрмаслик учун доимо баҳона ахтаришиларига ишора бордир. Шу билан бирга, Макқа мушрикларининг қилган ишларини эста солиш ҳам бор. Аввал ривоят қилинганидек, мушриклар Муҳаммад алайҳиссаломга иймон келтириш учун мўъжиза қўрсатишни шарт қилинган эди. Яъни, ойни икки бўлиб юборсанг, биз сенга иймон келтирамиз, деган маънодаги гап айтган эдилар. Айтганлари амалга ошиди. Пайғамбар алайҳиссалом илтижо ила дуо қилган эдилар, Аллоҳ. Ўз суюкли баңдасига икром қўрсатиб, дуони қабул қилди ва ой иккига бўлинди. Буни ҳамма – дўст ҳам, душман ҳам, мушрик ҳам, муслим ҳам кўрди. Мўминларнинг иймони зиёда бўлди. Мушриклар эса, ўз одатларга кўра, баҳона ахтаришди, Муҳаммад бизни сеҳрлаб қўйди, дейишди. Уларнинг фикрича, аслида, ой бўлинмай бутунлигича турибди-ю, лекин Пайғамбар алайҳиссалом сеҳргарлик қилиб, уларни сеҳрлаб, кўзларига ойни иккига бўлинган қилиб қўрсатган эмишлар. Шунинг учун ҳам, бирорта йўловчи кишини кутишди. Аммо йўловчилар ҳам ойнинг ёрилган ҳолини қўрганларини айтишди. Шундай қилиб, ҳидоят йўлини танлашга яна бир катта имконият туғилганига қарамай, яна ўз хатоларида давом этавердилар ва, Муҳаммад буларни ҳам сеҳрлаб қўйибди, дейишди.

Шу ўринда сеҳр билан Пайғамбарларнинг мўъжизалари орасидаги фарқ ҳам аён бўлади. Сеҳргар ўз хийласини ишлатиб, ёнида турган одамларгагина аслида бўлмаган нарсани бўлгандек қилиб кўрсатади. Бундан ташқари, у ўз фаолиятида маҳфий тайёрланган воситалар, чаққон ҳаракатлар ва турли таъсир кўрсатиш услубларидан фойдаланади. Пайғамбарларнинг мўъжизалари эса, ҳеч қандай воситасиз, дуо билан, чиндан ҳам фавқулодда ҳодисанинг рўй бериши ила собит бўлади. Мисол учун, ойни олайлик. Ой битта бўлиб, у ўзидан-ўзи ёки бирор восита ёрдамида бўлинishi мумкин эмас. Аллоҳ, таоло уни шундай қилиб яратган. Унга шунга яраша хусусиятлар берган. Лекин Ўзининг Пайғамбари хурматидан унинг дуосини қабул қилиб, маълум муддатга ойнинг доимий хусусиятларини амалдан қолдирди ва унинг иккига бўлинишини ирода қилди. Бу воқеа ҳақиқатда рўй берди. Шунинг учун ҳам, ҳижратдан аввал Маккада Мұхаммад алайҳиссалом шу дуони ўқиганларида ёnlарида бирга турган инсонлар ҳам, йўловчилар ҳам, Ҳиндистонда ибодатхона қурмоқчи бўлганлар ҳам, хуллас, бутун инсоният бирдек кўрди.

Мушриклар бу кўрсатилган оят-мўъжизани инкор этиб, уни сеҳрга йўйиш билан чегараланиб қолмадилар, балки:

وَكَذَبُوا وَاتَّبَعُوا هُوَ أَهْوَاءُهُمْ وَكُلُّ أَمْرٍ مُّسْتَقِرٌ

3. Ва ёлғонга чиқардилар ҳамда ҳавои нафсларига эргашдилар. Ҳолбуки, ҳар бир иш ўз ўрнини топувчидир.

Куръони Каримнинг мўъжизакорлиги ҳар бир оятда ўз аксими топган. Ушбу оятда «Ёлғонга чиқардилар» дейилган. Нимани? Ёки кимни? Бу саволга ўқувчининг ўзи жавоб топади. Шунинг учун ҳам, мазкур оятнинг тафсирида уламолар турлича жавоб айтганлар. Жумладан, Пайғамбар алайҳиссаломни, белги-мўъжизани, Қуръонни, дейишган. Аслида, ҳаммаси ҳам тўғри, чунки бу ерда умумлашган маънони тушунмоқ лозим. Ҳавои нафсга эргашиб динсизларнинг сиймоларини белгилайдиган асосий хусусият ҳисобланади. Улар Аллоҳнинг амрига эмас, балки ҳавои нафсларига бўйсунадилар. Аллоҳга эмас, ўз хоҳиш-истакларига банда бўладилар. Лекин ҳар бир иш – катта бўлсин, кичик бўлсин, яхши бўлсин, ёмон бўлсин, охир оқибат ўз ўрнини топади. Бунга ҳеч қандай шак-шубҳа йўқ. Аллоҳнинг амри шу.

وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنَ الْأَنْبَاءِ مَا فِيهِ مُزَاجٌ

4. Ва, дарҳақиқат, уларга ҳайиқтирадиган хабарлардан келганди эди.

Инсонларга ўзини билиб, йўлини тўғрилаб олишга ундовчи, хатони тарқ этишга чақи्रувчи хабарлар кўп келган. Аллоҳнинг қудратига далолат қилувчи мавжудотлар хабарлари, ўтган умматларнинг хабарлари, қиёмат кунининг хабарлари шулар жумласидандир. Биз шуни билиб олайликки, бундай хабарлар етганда, уларни маълумот учун, маданий савиясини ошириш ёки фикр доирасини кенгайтириш учун қабул қилиш эмас, балки ўшалардаги ҳайиқтирувчи, огоҳлантирувчи мазмундан ибрат олиш учун ҳаракат қилмомиз лозимdir.

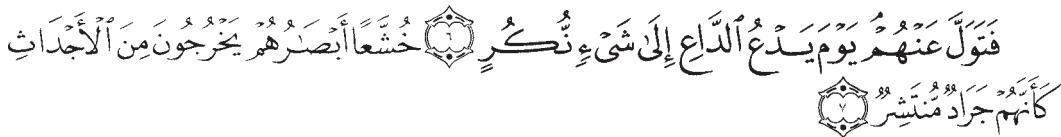

5. Уларда етук ҳикмат (бор эди). Бироқ, огоҳлантирувчилар фойда бермади.

Яъни, ўша келган хабарларда етук ҳикматлар бўлиб, улар киши қалбини ўша ҳикматларнинг эгаси Аллоҳ таолога буриши лозим эди. Лекин қалбни моғор босгандан сўнг, ҳавоий нафс балосига гирифтор бўлгандан сўнг, барча огоҳлантирувчилар ҳам фойда бермай қолар экан. Иймон Аллоҳнинг етук қалбларга ато қиласидан улкан неъмати экан.

Хол бундоқ бўлса, улар билан қандай муомалада бўлиш керак? Уни келаси оят баён қиласи:

Эй Пайғамбар!

6. Бас, Улардан юз ўгир! Чакиравчи мункар нарсага чакирган кунда.

7. Қабрлардан, қўзлари қўрқинчга тўлган ҳолда, худди ёйилган чигирткага ўхшаб чиқиб келурлар.

Яъни, саркашлик қилиб иймонга юз тутмаганлар билан овора бўлишнинг кераги йўқ, улардан юз ўгир, дейди Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз алайҳиссаломга.

«Бас, Улардан юз ўгир!»

Улар ушбу ҳолларида юраверсинлар. Бир куни келадики, унда чакиравчи (Исрофил алайҳиссалом) чакиради.

«Чақи्रувчи мункар нарсага чақирган кунда...»

«Сур» деган найига пулфлайди. Биринчи пулфлаганда ҳамма ўлиб битади, ҳеч бир тирик жон қолмайди. Иккинчи бор пулфлаганда (оятда кўзда тутилган чақиришдан мурод ҳам шу), аввалу охир ҳамма халойиқ тирилиб ўрнидан туради.

«Қабрлардан, кўзлари қўрқинчга тўлган ҳолда...»

Ва ўшанда бу дунёда куфрни танлаб, илоҳий даъватдан юз ўтириб юрганлар, қабрларидан кўзлари қўрқинчга тўлган ҳолда турадилар.

«...худди ёйилган чигирткага ўхшаб чиқиб келурлар.»

Улар қиёмат даҳшатидан шу даражада қўрқадиларки, ҳар бири ўзи билан ўзи овора бўлиб, ҳушини йўқотиб, худди ҳар тарафга тарқалиб кетган чигирткаларга ўхшаб қолади.

Улар яна қандай ҳолатга тушишлари келаси оятда баён қилинади:

مَهْتَعِينَ إِلَى الْدَّاعِ يَقُولُ الْكَفَرُونَ هَذَا يَوْمُ عِسْرٍ

8. Чакириувчига қараб бўйинларини чўзиб, шошилиб борурлар. Кофирлар, бу қийин кун-ку, дерлар.

Яъни, кофирлар қабрларидан қўрқиб чиқиб, чигирткага ўхшаб сакраб-сакраб ва бўйинларини чўзиб, шошилиб борадилар. Ҳа,

«Чакириувчига қараб бўйинларини чўзиб, шошилиб борурлар.»

Бу дунёда иймондан қочиб, динга амал қилмай, қиёматни тан олмай юрганлар, ўша куннинг ташвиши бошларига тушганда, ўз кўзлари билан кўрганларидан сўнг, ҳам армон, ҳам надомат, ҳам қўрқинч ва ҳам илтимос ила, бу кун қийин кун экан-ку, дея бошлайдилар. Зеро, уларнинг бундан ўзга иложлари ҳам бўлмайди. Ҳа,

«Кофирлар, бу қийин кун-ку, дерлар.»

Келаси оятлар Қурайш мушриклари ва бошқа кофирларга ўрнак сифатида, барчанинг ундан ибрат олиши учун нозил бўлгандир. Бу оятларда аввал ўтган баъзи умматларнинг азоб ва ҳалокатга учраш қиссалари такроран келтирилади. Чунки, улар ўз Пайғамбарларига қарши чиққан, динларига амал қилмаган эдилар. Мазкур оятлар Нұх, қавми ҳақидағи қисса билан бошланади:

كَذَبَ قَبْلَهُمْ قَوْمٌ نَّجَّحُ فَلَمَّا بَوَأْنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَأَزْدَجُ

9. Булардан олдин Нух қавми ҳам ёлғончи қилган эди. Бас, бандамизни ёлғончига чиқаришди ва, мажнун, дейишиди ҳамда унга тўсиқлар қўйишиди.

Эй Мұхаммад! Сенинг қавмингдан олдин ўтган «Нух қавми ҳам ёлғончи қилган эди».

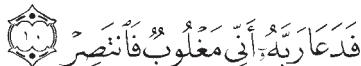
Ха, ўша Нух қавми,
«Бас, бандамизни ёлғончига чиқаришди».

Яъни, Бизнинг уларга Пайғамбар қилиб юборган бандамиз Нух алайҳиссаломни ёлғончига чиқаришди.

«...ва, мажнун, дейишиди ҳамда унга тўсиқлар қўйишиди.»

Ха, мазкур нобакор қавм Пайғамбаримиз Нух алайҳиссаломни ёлғончига чиқариш билангина кифояланиб қолмай, у зотни «жинни» дейишиди ва у зотнинг даъватлари йўлига турли тўсиқлар қўйишиди.

Шунда у, Нух Пайғамбар, ўз Роббисига юзланди:

10. Ва Роббисига дуо қилиб: «Албатта, мен мағлуб бўлдим, ёрдам бер», деди.

Демак, Нух алайҳиссаломнинг тоқатлари тоқ бўлган эди. Ул зот турли йўллар билан ўз қавмларини динга чақирганликлари бошқа сураларда, жумладан, «Нух» сурасида батафсил баён қилинган. Ноилож қолганларидан сўнг, эй Роббим, тоқатим қолмади, сабрим тугади, ноиложман, мағлуб бўлдим, Ўзинг ёрдам бер, деб дуо қилдилар. Бу дуо тезда қабул бўлди.

11. Бас, осмон эшикларини шаррос сув билан очиб юбордик.

12. Ва ердан отилтириб булоқлар чиқардик. Бас, сувлар тақдир қилинган иш учун бирлашдилар.

Аллоҳ таоло Нух алайҳиссаломнинг дуоларини қабул қилгач, у жинояткор қавмни ҳалок қилиш учун устларига тўфон балосини юборишни ирова қилди.

«Бас, осмон эшикларини шаррос сув билан очиб юбордик.»

Шунда, осмондан сув шаррос қуйила бошлади. Худди, осмоннинг ҳамма дарвозасидан тўла сув қўйилаёттандек эди.

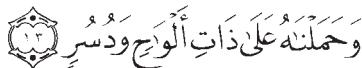
«Ва ердан отилтириб булоқлар чиқардик.»

Сувнинг осмондан қуйилиши билан кифояланиб қолмасдан,

ердан отилтириб булоқлар ҳам чиқарилгани түйфон нақадар даҳшатли оғат эканини англатади.

«Бас, сувлар тақдир қилинган иш учун бирлашдилар.»

Осмондан тушган сув билан ердан чиққан сув Аллоҳ, тақдир қилган иш – Нуҳ қавмини ҳалок қилиш учун бирлашди. Шу вақтда:

13. Ва у(Нуҳ)ни тахталари ва михлари бор нарса устига күтардик.

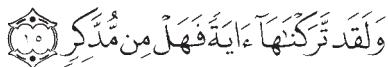
Яъни, Нуҳни кемада қутқариб қолдик. Маълумки, Аллоҳ таоло Нуҳ қавмини түйфон балосига дучор қилишни ирода қилганида, Нуҳ алайҳиссаломга кема ясашни ва у кемага барча мўминларни ва ҳайвонлардан бир жуфт-бир жуфтдан олишни буюрган. Түйфон күтарилганда эса, кема сув устида сузиб юрган.

14. У(Кема) инкор қилинган шахс(Нуҳ)га мукофот бўлиб, Бизнинг иноятимиз ила юрадир.

Яъни, ўша, «Тахталари ва михлари бор нарса» бўлмиш кема, кофирлар томонидан инкор қилинган Нуҳ алайҳиссаломга Аллоҳ, таоло томонидан мукофот бўлиб, Аллоҳ таолонинг Ўзининг инояти ила юради.

Аллоҳнинг йўлида қилинган ҳар бир иш мукофотсиз қолмайди. Нуҳ алайҳиссаломнинг узоқ ва машаққатли меҳнатлари эвазига мукофот шу бўлдики, бутун дунёни түйfon босганда ҳам, у кишини Аллоҳ таоло Ўз инояти ила сақлаб қолди.

15. Ва у(ҳодиса)ни белги қилиб қолдирдик. Қани, ибрат оловчи борми!?

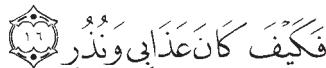
Баъзи уламолар «Белги сифатида қолдирилган нарса Нуҳ алайҳиссаломнинг кемасидир», дейдилар

Саҳобаларни кўрган мусулмонлар авлодидан бўлган машҳур тафсирчи Қатода розияллоҳу анхудан қилинган ривоятда у киши: «Аллоҳ таоло Нуҳ алайҳиссаломнинг кемаларини боқий қолдир-

ган, ҳаттоқи бизнинг умматимиз вакиллари ҳам кўришган», деган эканлар. Яқинда космик кемалар ёрдамида мазкур кеманинг қолдиқлари тоғ устидан топилгани ҳаммага маълум қилинди.

Кейинчалик, муз ичида турган у кемани бაъзи тадқиқотчилар Туркия томондан тоқقا чиқиб бориб кўрдилар.

Ушбу қиссага Аллоҳ таоло қуида келадиган икки оят билан хуласа ясади. Ҳалокатта учраган бошқа умматлар қиссаси тугагандан сўнг ҳам бу ояtlар қайта-қайта келтирилади.

16. Бас, Менинг азобим ва огоҳлантиришим қандоқ бўлди!?

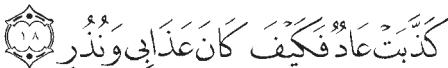
Қандай бўлганини ҳамма билиб олди. Ўшанга ўхшаш азоб ва огоҳлантиришга дучор қиладиган ишлардан сақланиб юриш ҳаммамизга лозим бўлади.

17. Дарҳақиқат, Биз Қуръонни зикр учун осон қилдик. Бас, зикр қилувчи борми?!

Аллоҳ таоло бандасига меҳрибон. Агар У зотнинг Ўзи осон қилиб қўймаганида, бирортамиз илоҳий қаломни ўқишига, эслашга ва ёдлашга қодир бўлмас эдик.

Нуҳ алайҳиссалом қавми қиссаси тугагандан сўнг Од қавми қиссаси бошланади. Од қабиласи қадимий араб қабилаларидан бўлиб, насаби Нуҳ алайҳиссаломга борадиган боболари Однинг номи билан аталган. Од қавми қумли жойда яшаган. Уларнинг жойи Яман, Уммон, Ҳазарамавт оралифида жойлашган. Бу қабила бут-санамларга сифинарди. Уларга Аллоҳ таоло Ҳуд алайҳиссаломни Пайғамбар қилиб юборди. Ул зот уларни Аллоҳга ибодат қилишга чақириб, бутларга сифинишдан қайтардилар. Кофирикда давом этаверсалар, Аллоҳнинг азобига учрашларини эслатдилар. Қавм у кишига қулоқ осмади, балки у зотни ёлғончига, эси пастга чиқарди. Аллоҳ таоло жуда совук, даҳшат солувчи шамолни юбориб, уларни ҳалок қилди ва Ҳуд алайҳиссаломни мўминлар билан бирга сақлаб қолди. Од қавми қиссаси Қуръони Каримнинг кўпгина сураларида турли услугуб ва ҳажмда келтирилган. Бу сурада ҳам ўзига хос услубда такрорланган.

18. Од (Худни) ёлғончига чиқарди. Бас, Менинг азобим ва огоҳлантиришим қандоқ бўлди?

Аллоҳ таоло жаҳолатга ботган Од қавмини ҳидоятга бошлаш учун уларнинг ўзларидан бўлган Ҳуд алайҳиссаломни Пайғамбар этиб юборди. Бас, у зотта иймон келтириш ва эргашиш ўрнига,

«Од (Худни) ёлғончига чиқарди».

Албатта Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбарини ёлғончига чиқарган қавмни тек ташлаб қўймайди. Аллоҳ ундоқ қавмни огоҳлантиради ва азоблайди. Од қавмига ҳам шундоқ бўлди.

«Бас, Менинг азобим ва огоҳлантиришим қандоқ бўлди?»

Бу саволнинг жавобини Аллоҳнинг Ўзи келаси оятларда беради.

إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيَاحًا صَرَّافٍ يَوْمَ نَخْسِ مُسْتَمِرٌ

19. Биз давомли машъум кунда улар устига сорсор шамолини юбордик.

«Сорсор» деб номланган шамол ўзи ўта совуқ бўлиб, овози жуда ҳам кучли бўлар экан. Бошқа сураларда келганидек, Аллоҳ таоло шундай шамолни улар устига етти кечаю-етти кундуз тўхтатмай юбориб туриб ҳалок қилди. Шунинг учун ҳам, оятда «**давомли машъум кунда**» дейилмоқда. Мана шунаقا таърифга эга бўлган шамол ўз кучини кўрсатиб:

تَرَبَّعَ النَّاسُ كَانُوكُمْ أَعْجَازٌ نَحْنُ مُنْقَعِرٌ

20. У, одамларни, худди хурмо дараҳтини томири билан қўпогриб юборгандек, (ердан) узиб-учириб ташларди.

Ўша сорсор шамоли Од қавми одамларини оятда васф қилингандек шаклда ҳалок қилди.

Шамол ҳам Аллоҳнинг аскарларидан бири, У зотнинг айтганини қиласи. Ҳозирги кунимизда ҳам шамол балосига учраганларнинг хабарларини тез-тез эшитиб турибмиз.

فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرِي وَلَقَدْ يَسَرَنَا الْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ

21. Бас, Менинг азобим ва огоҳлантиришим қандоқ бўлди?!

22. Дарҳақиқат, Биз Қуръонни зикр учун осон қилдик. Бас, зикр қилувчи борми?!

Сўнгра Самуд қабиласи ҳақидаги қиссага ўтилади.

23. Самуд огоҳлантирувчиларни ёлғонга чиқарди.

Бу қабила ҳам қадимий араб қабилаларидан бўлиб, насаби Нуҳ алайҳиссаломга туташувчи қатта боболари Самуд номи билан атала- гандир.

Самуд қабиласи Ҳижознинг Водил-Қуро деб аталувчи во- дийсининг Ҳижр деган ерида яшаган. Улар бут ва санамларга сифинардилар. Аллоҳ таоло бу қабилага Солих алайҳиссаломни Пайғамбар қилиб юборди. Ул зот қабила аҳлини санамларга сифинишни тарк этиб, ягона Аллоҳнинг Ўзига ибодат қилишга чақиридилар. Лекин Самуд қабиласи иймонга келмади, боз устига, Пайғамбарни ёлғончиликда айблади ва у зотдан Пайғамбар эканликларини тасдиқловчи мўъжиза келтиришни талаб қилди.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло Солих алайҳиссаломга харсанг тош- дан тия чиқариб бериб, у зотни тақдирлади. Шу билан бирга, ўша ердаги булоқ сувини бир кун тия, бир кун қабила аъзолари навбат билан ичишлари зарурлигини тайинлади. Агар тияга бирор ёмонлик қилсалар, азобга дучор бўлишлари муқаррар эканини уқтириди.

Тия маълум муддат яшаб, ўз навбати куни сув ичиб, ўтлаб юрди. Бу мўъжизани кўрган баъзи кофирлар иймонга кела бош- ладилар. Одатдагидек, қабила каттаконлари бу ҳолдан ташвишга тушиб, тияни ўлдиришга аҳд қилдилар ва бир кишини юбордилар. У бориб тияни сўйди. Шунда Аллоҳ таоло Самуд қабиласига бир қичқириқни юборди. Улар бир лаҳзада ҳалок бўлдилар. Аллоҳ таоло Солих алайҳиссаломни ва у кишига эргашган мўминларни сақлаб қолди. Хўш, Солих алайҳиссалом ҳақ йўлни кўрсатиб тур- ган бир пайтларида Самуд қабиласи нимага бу йўлга юрмай, қабих жиноятга қўл урдилар? Чунки:

24. Улар: «Биз ўзимиздан бўлган бир одамга эргашамизми? Агар шундай бўлса, албатта, адашувда ва жиннилиқда бўламиз.

25. Бизларнинг орамиздан унга зикр (ваҳий) туширилибди-ми?! Йўқ, у ёлғончи ва кеккайгандир», дедилар.

Ўзидан чиқсан бир одамга эргашишдан бош тортиш кофирларнинг, динсизларнинг қадимий касали. Улар ҳамма нарсага чидашлари мумкин, лекин ўзлари каби бир инсоннинг Аллоҳ динига даъват қилиб обру топишига чидай олмайдилар. Шунинг учун, ўша даъватчи Пайғамбарга қарши турли фитналар уюштирадилар. Энг қизифи – ораларидан чиқсан кишига эргашишни залолат, адашиш деб ўйлашлари ва ақдизлик деб ишонишлариdir. Бунаقا воқеалар доим бўлиб келган. Шубҳа уларнинг асосий фикрлаш тарзлариdir.

Мана, Аллоҳ таоло жаҳолатдаги Самуд қавмини ҳидоятга бошлаш учун ўзларидан бўлган Солих алайҳиссаломни уларга Пайғамбар қилиб юборганида ҳам айни шу ҳолат такрорланди.

«Улар: «Биз ўзимиздан бўлган бир одамга эргашамизми?» – дедилар.

Улар ўзларидан бўлган одамга Пайғамбар сифатида эргашишни тасаввурларига сифдира олмадилар. Балки, ундоқ ишни адашув ва жиннилик, деб билдилар.

«Агар шундай бўлса, албатта, адашувда ва жиннилиқда бўла-миз.»

Агар ўзимиздан бўлган Солихга эргашадиган бўлсак, йўлдан адашган ва ақдимиз озиб, жинни бўлган бўламиз, дедилар.

Улар ўзларининг инкор сўзларида давом этиб:

«Бизларнинг орамиздан унга зикр (ваҳий) туширилибди-ми?!» – дедилар.

Яъни, «Самуд қавмида қанчадан-қанча етук, ҳақли одамлар туриб, нега энди Солихга ваҳий тушиб, у Пайғамбар бўларкан?» – деб, сира ишонгилари келмади.

Бу ҳам етмаганидек,

«Йўқ, у ёлғончи ва кеккайгандир», дедилар».

Улар бу билан Аллоҳнинг иродасига қарши бордилар. Айбни ўзла-ридан эмас, уларни тўғри йўлга чорловчидан ахтардилар. Ҳолбуки:

26. Эртага ким ёлғончи ва кеккайган эканини билурлар.

Яъни, яқин орада, бошларига азоб тушганда ёки қиёмат куни кимнинг ким эканини билиб оладилар. Дарҳақиқат, билдилар ҳам.

Эй Солих!

إِنَّا مَرْسَلُوا إِلَيْنَا نَاقَةً فَنَذَرَ لَهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شَرِبٍ مُّحْضَرٌ

27. Биз уларни синаш учун түяни юборувчимиз. Уларни кузатиб тур ва сабр қил.

28. Ва уларга, албатта, сув ораларида тақсимланганининг хабарини бер. Ҳар бир ичишга (ўз вақтида) ҳозир бўлинар.

Юқорида айтганимиздек, бу оятларда түя билан Самуд қавми ўртасида сувнинг кунма-кун тақсимлангани тўғрисида гап бораёттибди.

Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбари Солих алайҳиссаломга хитоб қилиб, қуйидагиларни айтмоқда:

«Биз уларни синаш учун түяни юборувчимиз».

Биз Самуд қавмига мўъжиза қилиб түяни юборамиз. Бу, улар учун ўзига хос синов бўлади. Сен эса, эй Солих,

«Уларни кузатиб тур ва сабр қил».

Кейин оқибат нима билан тамом бўлишини кўрасан.

«Ва уларга, албатта, сув ораларида тақсимланганининг хабарини бер.

Эй Солих, сен Самуд қавмига сув улар билан түя орасида тақсимланганини, бир кун улар, бир кун түя сув ичиши кераклигини айт.

«Ҳар бир ичишга (ўз вақтида) ҳозир бўлинар.»

Ҳар томон ўзининг сув ичиш навбати келгандагина чашмага сув ичгани ҳозир бўлади.

Шу билан Солих алайҳиссаломга қилинаётган хитоб тугаб, яна қисса воқеалари ҳикояси давом этади.

فَنَادَوْاصَاحِبِهِمْ فَنَعَطَى فَعَرَّ

29. Бас, улар ўз шерикларини чақирдилар. У (түяни) тутди ва сўйиб юборди.

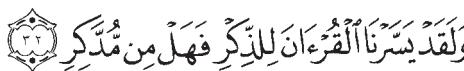
«Шериклари»нинг исми Қадор ибн Солиф бўлиб, энг катта бузғунчи ва Самуд қавмидаги энг бадбахт одам эди. Баъзи ривоятларда, у ароқ ичиб маст бўлиб олиб, кейин бу жиноятни амалга оширган, деб ҳам келади.

فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِيْ وَنَذَرِ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَجَهَدًا فَكَانُوا كَهْشِيمُ الْمُحْظَرِ

30. Бас, Менинг азобим ва огоҳлантиришим қандоқ бўлди?!

31. Албатта, Биз уларга бир овоз юбордик. Ва улар қўра қурувчи (йиққан) қуруқ шох-шаббаларга ўхшаб қолдилар.

Яъни, Самуд қавмини Аллоҳ таоло даҳшатли, кучли овоз билан ҳалок қилган. Улар ҳалок бўлгандаридан сўнг қўйбоқарлар қўйхона қуриш учун ишлатадиган қуруқ шох-новдаларга ўхшаб қолган эдилар. Ҳозирги пайтда ҳам, сирли суратда ҳалок бўлгандарни, қаттиқ овоздан қўрқиб ўлган бўлса керак, деб тахмин қилишмоқда.

32. Дарҳақиқат, Биз Қуръонни зикр учун осон қилдик. Бас, зикр қилувчи борми?!

Самуд қавми ҳақидаги қиссани тутатиб бўлиб, энди Лут қавми ҳақидаги қисса бошланади. Бу қавм ҳозирги Иордания(Урдун)-нинг ўша пайтдаги Садум деб номланган ерларида яшаб ўтган бўлиб, дунёдаги энг фожир ва коғир қавмлардан бири ҳисобланади. Улар инсоният тарихида мисли кўрилмаган катта гуноҳни бошлаган кишилардир. У ҳам бўлса, баччабозлик, эр кишиларнинг бир-бирлари билан жинсий алоқа қилишлигидир. Улар бу фоҳиша ишлари билан фахрланишар эдилар ва бу ишни йиғилишларда қилардилар. Аллоҳ таоло уларни бу мункар ишдан қайтариш, ҳидоятта бошлаш учун Лут алайҳиссаломни Пайғамбар қилиб юборди. Аммо жинояткор қавм Аллоҳнинг элчисини ёлғончига чиқарди ва ўз диёридан чиқариб юборишга ҳаракат қилди...

Лут қавми разолати ва ҳалокатининг тарихини аввалги қисм тафсиrlаримизда батафсил баён қилганмиз. Бу ерда шуни алоҳида таъкидлаб айтамизки, шариат ҳукми бўйича, Лут қавми қилган ишни қилувчи гуноҳкорларнинг жазоларидан бири – уларни девор тагига ётқизиб туриб, устиларидан деворни қулатиб юборишидир. Ҳозирда баччабозлик арабларда «Ливота» деб номланади. Бу ишдан жирканиш шунчалик зўрки, унинг номини айтишга ҳам тил бормайди. Ёки, Лут қавмининг ишини қилиби, деб ҳам қўйилади. Чиндан ҳам, бу иш энг ёмон фоҳиша иш ҳисобланади, чунки бу иш билан машғул бўлганлар инсонлик табиатидан чиқиб кетган бўладилар. Эркак билан аёлнинг қўшилишидан ҳаёт давом этади. Эркак билан эркак қўшилса, бунинг тескариси бўлади. Хуллас, бу иш таърифга сифмайдиган даражада ярамасдир. Шунинг учун ҳам, барча шариатлар бу ишни ҳаром қилган. Пок инсоний табиат буни ҳеч қачон кўтартмайди. Шунинг учун ҳам, Лут қавми ер юзидан бутунлай йўқ қилиб юборилган.

Хозирги кунда инсониятга оммавий қирғин даҳшатини солиб турган, инсонда касалликларга қарши курашиш қобилиятининг йўқолиши касаллиги ҳам эркакларнинг эркаклар билан қўшилишидан келиб чиққанлиги, шу иш билан машғул бўлувчилар орасида тез тарқалиши бежиз эмас.

Айни чоқда, ўзини дунёда энг маданиятли, энг ривож топган давлатлар деб даъво қилаётган Америка ва Англияда қонун йўли билан икки эркак кишининг ўзаро никоҳдан ўтиши жорий қилинганини эслатиб қўймоқчимиз.

Боз устига, баъзи черковлар уларни никоҳ қилаётганлари инсон шаъни учун ор-номус эмасми?!

كَذَّبَتْ قَوْمٌ لُّوْطًا بِالنُّذُرِ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّا لَوْلِ بَحْرَنَاهُمْ سَرَّحَ

33. Лут қавми огоҳлантирувчиларни ёлғончига чиқарди.

34. Албатта, Биз уларнинг устига (тош) бўрон юбордик. Факат Лут хонадонига саҳар чори нажот бердик.

Аллоҳ таоло Лут қавмини азоблаб ҳалокатта учратишни ирода қилгач, қаттиқ шамолни юборди. У шамол ўзи билан тошларни учириб келди ва жиноятчи қавм устига ҳалиги тошлар ёғилиб, уларни ўлдира бошлади. Ўша воқеадан олдин саҳар чори Лут алайхиссалом икки қизлари билан бирга диёrlарини тарк этиб чиқиб кетган ва азобдан нажот топган эдилар.

رَعَمَةً مِنْ عِنْدِنَا كَذَّلِكَ بَحْرِي مَنْ شَكَرَ

35. Бу, Биз тарафимиздан неъмат бўлди. Кимки шукр қилса, худди шундай мукофотлармиз.

Яъни, Лут алайхиссалом билан икки қизларининг нажот топиши уларга Аллоҳ таоло томонидан берилган неъмат бўлди. Аллоҳнинг берган неъматига шукр қилганларни У зотнинг Ўзи доимо, ҳатто ҳалокат ва мashaққатлар ичида бўлса ҳам, мукофотлаб туради.

Ушбу сурада Лут алайхиссалом ва у зотнинг қавмларининг қиссаси ўзига хос услугуб ила тақдим қилинмоқда. Аввал қиссанинг охири, тугаш қисми келтирилиб, энди келадиган оятларда эса, қиссанинг бош қисми келтирилмоқда. Бу ҳам ўқувчи ва эшитувчига ўзига хос таъсир ўтказади.

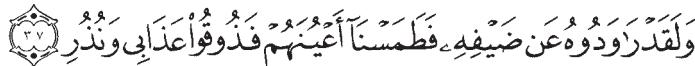
وَلَقَدْ أَنْذَرَهُمْ بَطْشَنَافَتَمَارَوْأَبِالنُّذُرِ

36. Дарҳақиқат, у(Лут) уларни Бизнинг тутишимиздан огоҳлантирган эди. Бас, улар огоҳлантиришларга ишонмадилар.

Лут алайҳиссалом ўз қавмларини Аллоҳнинг азоб ила тутишимиздан ўз вақтида кераклича огоҳлантирган эдилар.

«Бас, улар огоҳлантиришларга ишонмадилар.»

Аммо, мазкур жинотчи қавм бу огоҳлантиришларга ишонмадилар ва ўз осийликларида давом этавердилар.

37. Улар ундан меҳмонларини топширишни сўрадилар. Бас, кўзларини кўр қилдик. Менинг азобим ва огоҳлантиришларимни тотиб кўрсинашлар.

Аввал ҳам айтилганидек, Лут қавми ўzlаридан олдин ҳеч ким қилмаган қабиҳ жиноятни, эркакларнинг ўзаро жинсий алоқа қилиш жиноятини қилишга мубтало бўлган эди.

Бу борада иш шу даражага бориб етдики,

«Улар ундан меҳмонларини топширишни сўрадилар.»

Жиноятчи қавм ўз Пайғамбарлари Лут алайҳиссаломдан у кишининг ҳузурларига меҳмон бўлиб келган ёш йигитларни фоҳиша иш қилиш учун ўzlарига топширишни талаб қилдилар.

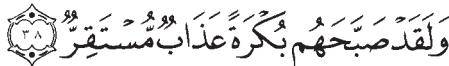
«Бас, кўзларини кўр қилдик.»

Ана ўшанда Биз мазкур фоҳишачи қавмнинг кўзини кўр қилдик.

«Менинг азобим ва огоҳлантиришларимни тотиб кўрсинашлар.»

Аллоҳнинг амрига исён қилишнинг оқибати нима бўлишини билиб кўйсинашлар.

Бир куни Лут алайҳиссаломнинг хонадонларига ёш, хушрўй йигитлар меҳмон бўлиб келишди. Бундан хабар топган бузук қавм улар билан баччабозлик қилиш ниятида Лут алайҳиссаломнинг уйларига ёпирилиб келишди. Пайғамбар алайҳиссалом қавмни бу жиноий мақсаддан қайтаришга кўп уриндилар, ҳеч фойда бермади. Шу пайт йигитлардан бири ташқарига чиқди ва баъзи бир ҳаракатлар қилди. Шунда фоҳишакор қавмнинг кўзлари кўр бўлиб қолди ва тумтарақай бўлиб, келган жойларига қайтиб кетиш учун йўл ахтариб қолишли. Чунки, аслида, меҳмон йигитлар фариштлар бўлиб, бу коғир қавмни ҳалок этиш учун Аллоҳ таоло томонидан маҳсус юборилган эдилар.

38. Батаҳқиқ, эрта тонгда уларни сабит, давомли азоб тутди.

Саҳар вақтида жиноятчи қавмни қаттиқ ва бардавом, қиёматгача етадиган азоб тутди. Уларнинг устига тошли бўрон келди. Ҳар бир тошда у томонидан ўлдирилиши лозим бўлган жиноятчи нинг исми ёзилган эди. Ўша тош ўз эгасини излаб юриб ўлдирап эди. Шу билан бирга, уларнинг яшаб турган шаҳарларини тўнтариб, остини устга қилиб қўйилди.

فَذُو قُوَّادَابٍ وَنَذْرٍ ﴿١﴾ وَلَقَدْ سَرَّنَا الْقُرْآنَ لِلَّهِ كُرْفَهُلَّ مِنْ مُذَكَّرٍ

39. Бас, Менинг азобларимни ва огоҳлантиришларимни тошиб кўринглар!

40. Дарҳақиқат, Биз Қуръонни зикр учун осон қилдик. Бас, зикр қилувчи борми?!

Шундан сўнг келгуси икки оятда Фиръавн қавми қиссаси ҳикоя қилинади. Бу қисса Қуръондаги энг катта қисса ҳисобланади. Лекин бу сурада ўзига хос услубда жуда ҳам қисқа баён қилинган.

وَلَقَدْ جَاءَ أَلْ فِرْعَوْنَ النَّذْرُ ﴿٢﴾ كَذَبُوا بِعَيْنَتِنَا كُلُّهَا فَخَذَنَاهُمْ أَخْذَ عَرَبِيزٍ مُّقْنَدِرٍ

41. Дарҳақиқат, Фиръавн аҳлига огоҳлантиришлар келди.

42. Бизнинг оятларимизнинг барчасини ёлғонга чиқаришиди. Бас, Биз уларни ғолиб, қудратли олувчининг олиши билан олдик.

Фиръавн қавми, агар куфр ва залолатдан қайтмасалар, Аллоҳнинг азобига дучор бўлишлари муқаррар эканлиги ҳақида кўп бор огоҳлантирилдилар.

«Дарҳақиқат, Фиръавн аҳлига огоҳлантиришлар келди.»

Лекин улар огоҳлантиришларга ишонмадилар ва Аллоҳнинг Мусо алайҳиссаломга берган мўъжизаларини ёлғонга чиқардилар.

«Бизнинг оятларимизнинг барчасини ёлғонга чиқаришиди.»

Натижада, Аллоҳ таоло уларни шундай бир азобга тутдики, бундай азобни ҳақиқий ғолиб ва қудратли зотгина бера олади.

«Бас, Биз уларни ғолиб, қудратли олувчининг олиши билан олдик.»

Яъни, уларнинг барчасини сувга фарқ қилиб, ҳалок этдик.

Мана шу каби ибратли мисолларни бир-бир эслатгач, Аллоҳ таоло энди Мухаммад алайҳиссалом Пайғамбар бўлганларидан кейинги кофирларга мурожаат қиласди:

Эй, Қурайш кофирлари!

أَكُفَّارٌ كُلُّهُمْ مِنْ أُولَئِكُمُ الَّذِينَ لَمْ يَرَأُهُمْ فِي الْأَزْوَاجِ

43. Сизнинг кофиirlарингиз аввалгиларингиздан яхшироқ-ми?! Ёки китобларда сизларга оқлов борми?!

Бу саволларда қаттиқ инкор оҳанги бор. Ақлни ишлатиб кўриш зарур. Аввал ўтган кофиirlарнинг охирларивой бўлган, ҳалокатта учраганлар. Унинг асосий сабаби – улар Пайғамбарларни ёлғончига чиқаришган, уларнинг огоҳлантиришларидан ибрат олишмаган, ҳидоят йўлига юрмаганлар. Бу ҳақиқат далил-ҳужжатлар билан исбот бўлди. Яна нима керак?! Нима учун шуларни кўриб-билиб туриб ҳам одамлар Аллоҳнинг динига кирмайдилар?

«Сизнинг кофиirlарингиз аввалгиларингиздан яхшироқми?!»

Ёки ҳозирги кофиirlар илгариги кофиirlардан яхшироғ-у, уларга келган ҳалокатлар буларга келмаслигига кафолат борми?

«Ёки китобларда сизларга оқлов борми?!»

Ёки илоҳий китобларда, ҳозирги кофиirlар айбсиз, улар азобга учрамайдилар, деган оқлов сўзлари ёзилганми? Балки улар...

أَمْ يَقُولُونَ تَحْنَ جَمِيعُ الْمُنَصَّرِ

44. Ёки, Биз нусратга эришувчи жамоатмиз, дейишар?!

Балки, Макка мушриклари: биз гапимиз бир бўлган, биргалашиб иш кўрадиган жамоамиз, бошқаларнинг кучи бизга етмайди, биз доим голиб келамиз, дерлар? Ҳамма яхши билиб қўйсинки,

سَيِّدُنَا مُحَمَّدُ وَالْمُؤْمِنُوْنَ الْمُبْتَدِئُوْنَ

45. У жамоа тезда енгилар ва орқаларига қараб қочарлар.

Иbn Абу Ҳотим қилган ривоятда Икрима айтадиларки, «У жамоа тезда енгилар ва орқаларига қараб қочарлар» ояти тушганда, ҳазрати Умар: «Қайси жамоат енгилади? Қайси жамоат голиб бўлади?» – деганлар.

Кейинроқ ҳазрати Умар: «Бадр уруши куни Пайғамбар алайҳиссаломнинг совутта дам уриб, «У жамоа тезда енгилар ва орқаларига қараб қочарлар» оятини ўқиётганларини кўрганимда, ушбу оятнинг маъносини тушундим», деганлар.

Имом Бухорий ривоятларида Абдуллоҳ ибн Аббос бундай дейдилар: «Бадр уруши куни Пайғамбар алайҳиссаломнинг чодир ичида туриб:

«Эй бор худоё! Сендан Ўзинг берган аҳдинг ва ваъдангни сўрайман. Эй бор худоё! Бугундан кейин Сенга ибодат қилинмаслигини хоҳласанг, (ўзинг биласан!)» деб турганларини кўрдим. Шунда Абу Бакр Сиддиқ келиб, у зотнинг қўлларидан тутдилар ва:

«Етади, эй, Аллоҳнинг Расули, Роббингизга кераклигича ёлбордингиз», дедилар. Расулулоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам совутга дам уриб, «У жамоа тезда енгилар ва орқаларига қараб қочарлар» оятини ўқиб чиқдилар.

Бадр урушида сон ва қурол жиҳатидан катта устунликка эга бўлган кофиirlар шармандаларча енгилдилар. Уларнинг тўққиз юз эллик жангчиси, етти юз туя, юзта оти, етарлича қурол ва бошқа зарур ашёлари бор эди. Мусулмонлар уч юз ўн уч кишидан иборат эдилар, холос. Аллоҳнинг мадади билан мусулмонлар ғолиб чиқдилар. Мушриклардан етмиш киши ўлди, етмиш киши асирга тушди. Мусулмонлардан эса, ўн тўрт киши шаҳид бўлди. Аллоҳнинг ваъдаси юзага чиқди. Ушбу ояти карима улкан мўъжиза ҳисобланади. У тушган пайтда мусулмонлар оз сонли ва кучсиз эдилар. Ҳеч ким уларнинг мушриклар устидан ғалаба қозонишларига ишонмасди. Лекин кўп вақт ўтмай, бу оят ҳаётда ўз ифодасини топди.

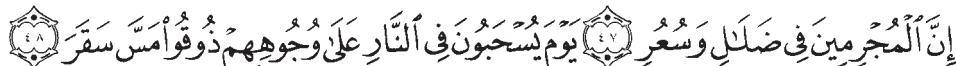
Кофиirlарнинг жазоси бу дунёда тортган азоблари билан тугаб қолмайди. Уларга ҳақиқий азоб охиратда бўлади. Ушбу маъно келгуси оятда ўз ифодасини топган.

46. Ҳа, уларга ваъда қилинган вақт, соат(қиёмат)дир. Ва у соат (азоби) улканроқ ва аччиқроқдир.

Мушрикларга қилган қилмишларининг тўлиқ жазосини бериш ваъда қилинган вақт қиёматдир. Қиёматнинг азоби эса, Бадрдаги азобдан ва умуман, бу дунёда кўришлари мумкин бўлган ҳар қандай азобдан минг, миллион чандон улкан ва аччиқдир.

Охиратда барча кофиirlарга бўладиган азоблар келаси икки оятда алоҳида таъриф қилинади.

47. Албатта, жинояткорлар адашувда ва олов-оташдадирлар.

Бу оядаги таҳдид барча замонлардаги кофиру мушрикларга, айниқса, Мухаммад алайҳиссаломнинг даъватларига қулоқ осмаган Қурайш кофиirlарига қаратилгандир. Чунки, улар Аллоҳнинг

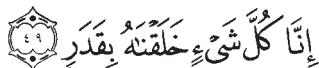
сўнгги Пайғамбариға ишонмай залолатда юрибдилар ва бу адашишлари уларнинг олов-оташ ичида турганлари билан баробардир. Зеро:

48. Юзтубан дўзахга судраладиган кунда, жаҳаннам азобини татиб қўринг, (дейилур).

Ха, бугун улар ҳар қанча гердаймасинлар, барибир, охиратда хор бўлган ҳолларида юзтубан ҳолатда судраб дўзахга олиб бориладилар. Ўша кунда, мазкур азобларга гирифтор бўлиб турганларида:

«жаҳаннам азобини тотиб қўринг, (дейилур)».

Ва ниҳоят, суранинг сўнгидаги оятлар Аллоҳнинг улкан қудратини ва илмини баён қилиш билан бирга, тақвадорларга охиратда бериладиган неъматлар ҳақида ҳам хабар беради.

49. Албатта, Биз ҳар нарсани ўлчов билан яратдик.

Ушбу оятдаги «ўлчов» сўзининг икки хил шарҳи бўлиб, бири «қазои қадар» маъносини, иккincinnisi «миқдор, ўлчов» маъносини англатади. Икки маъно ҳам бир-бирини тўлдириб келади.

«Қадар» маъносида келса, барча нарсаларни содир бўлишидан аввал билиб туришни англатади.

«Ўлчов» маъносида келса, барча нарса ва ҳодисаларнинг ўз миқдори, ўлчови борлигини англатади. Ушбу оят озгина сўзлардан иборат бўлишига қарамай, ўзида улкан маъноларни мужассамлаштирганлиги ҳам мўъжизадир. Инсон илми ҳозиргиdek бўлмаган даврларда бу оятни одамлар ўзларича тушуниб юрганлар. Лекин илм-фан ривожланиб борган сари, янгидан-янги қашфиётлар қилиниши билан, бу ояти кариманинг маънолари янада теранлашиб бормоқда. Бу қашфиётлар билан яқиндан, инсоф ила танишган кишиларнинг Исломга юрмай иложлари қолмаяпти. Уламоларимиз, янада таъсирчан ва тушунарлироқ бўлиши учун, оятнинг маъносини тасдиқловчи кўпгина илмий далилларни келтирадилар. Биз ҳам уларга мурожаат қилиб кўрайлик.

Узоққа бориб юрмай, ўзимиз учун ҳар лаҳзада зарур, агар бироз етишмай қолса, ҳаётимизнинг тугашини муқаррар қилиб қўядиган ҳавони олайлик. Ҳавода кислороднинг миқдори 21 фоизни ташкил қиласди. 22 ҳам эмас, 20 ҳам эмас. Уни ким қилди. Агар кислороднинг нисбати кўпайиб кетса, ҳамма тарафдан олов чиқиб, ёниб кетар экан.

Жонли зотлар кислороддан нафас олиб яшайди ва ўзидан карбонат ангирид чиқаради. Наботот эса, аксинча, карбонат ангирид

риддан озуқаланиб, ўзидан кислород чиқаради. Агар ушбу мувозанат бузилса, ер юзида ҳаёт қолмаслиги аниқ. Бундай нозик мувозанатни ким жорий қилди? Аллоҳдан ўзга ҳеч ким эмас.

Күёш ер юзига маълум бир ўлчовдаги иссиқликни юбориб туради. Агар ўша ўлчов бузилиб, миқдор озгина озайса, ер юзи музлаб қолади, кўпайса, куйиб кетади. Хўш, бу мувозанатни ким ўрнатди ва уни ким давомли этиб турибди. Аллоҳдан ўзга ҳеч ким эмас.

Нимага баъзи жонзотлар оз тухум қўяди-ю, бошқалари кўп қўяди. Ҳеч ўйлаб қўрганмисиз? Мисол учун лочинни олайлик. Ўзи ҳилват жойларда яшайди. Одатда, лочиннинг тухумини ўз кўзи билан кўрган одамни учратмаймиз. Пашиша бўлса, ҳамма ёқни тухумига бостириб юборади. Ўн миллионлаб тухум қўяди. Агар лочин паишшага ўхшаб тухум қўйса нима бўларди? Ёки, аксинча бўлса-чи? Шунинг учун ҳам, Аллоҳ, таоло лочиннинг умрини узун, паишшаникини қисқа қилиб қўйган. Бўлмаса, ўлчов бузилиб, ҳаётда нокулайлик туғиларди.

Нима учун илонларнинг кичкинаси заҳарли, каттаси заҳарсиз бўлади? Чунки кичиклари кучсиз, ўзини ҳимоя қилишга бошқа иложи йўқ. Катталари кучли ва кўп нарсага имконлари бор. Агар икковлари алмасиб, кичиги зарарсиз, каттаси заҳарли бўлиб қолса борми? Нималар бўлишини кўз олдингизга келтиргандирсиз? Бу мувозанатни ким ўрнатган? Дарвинми ёки Марксми? Аллоҳ, таолодан ўзга ҳеч ким қодир эмас бунга!

Ҳар биримиз онамизнинг қўкрагини эмиб катта бўлганмиз. Лекин ўша она сутининг ўзи нима? Унда қандай моддалар бор? Ўйлаб қўрганмизми шуни?

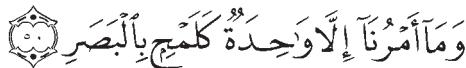
Туғищдан олдин ва кейинги биринчи даврда оналарнинг қўкрагидан сарғиш-оқ суюқлик чиқар экан. Худди ўша суюқлик чақалоқни турли касалликлардан асрорчи кимёвий моддадан иборат экан. Во ажабо, ҳар бир инсон учун ҳаводек зарур бу суюқликни онанинг қўкрагига айнан чақалоқ туғилиши пайтида ким келтирди экан? Америкалик олимларми ёки инглиз олимларими? Йўқ ва яна йўқ! Чунки, улар ҳам болаликларида Аллоҳ, берган ушбу суюқликни эмиб ҳаётларини сақдаб қолганлар.

Қўкракка бола туғилганидан кейинги кундан бошлаб сут кела бошлайди. Буни онанинг ўзи қиласими? Кундан-кунга сут кўпайиб бориб, бир йилдан сўнг ҳар куни бир ярим литр сут келади. Чақалоқ ўсиши билан сутнинг миқдори ҳам кўпайиб бораверади. Мўъжиза шундаки, сутнинг фақат миқдори кўпайиб қолмай, ундаги озуқа бўладиган моддаларнинг таркиби ҳам эҳтиёжга қараб ўзгариб боради. Буни Аллоҳдан бошқа яна ким қила олиши мумкин!

Бу масалада неча-неча жилди китоблар битилган. Инсофи

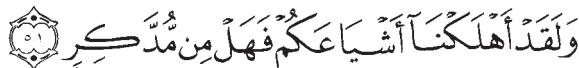
бор ҳар бир киши уларни ўқиб, тафаккур қилиб кўрса, мусулмон бўлмай иложи йўқ.

Аллоҳ таоло ҳар бир нарсанинг замонини, маконини, ҳажмини, шаклини ва бошқа жиҳатларини нозик-нозикликларигача ўлчаб қўйган.

50. Бизнинг фармонимиз бер сўздан ўзга эмас. Кўз юмиб очгунча бўлур.

Яъни, биз бирор нарсани иродада қилсак, бир оғиз «Бўл!» деймиз ва ҳар қандай иш кўз юмиб очгунчалик тезлиқда содир бўлади.

51. Дарҳақиқат, Биз сизга ўхшаганларни ҳалок қилдик. Бас, буни эсловчилардан борми, ўзи?!

Биз ўтган умматлардан сизга ўхшаган кофир ва осий бўлганларини турли йўллар билан ҳалок қилганмиз. Ана ўша ўтмишда бўлиб ўтган ибратли ҳодисаларни ва уларнинг яна такрорланиши мумкинлигини ёдига оладиганлар борми, ўзи?!

52. Ва уларнинг ҳар бир ишлари китоблардадир.

Яъни, ҳар бир инсоннинг қилмиш-қидирмиши уларга бириктирилган фаришталар томонидан ёзиб бориляпти, қиёматда ҳисоб-китоби бўлади.

53. Ҳар бир кичигу катта (ишлар) сатрлангандир.

Макка мушриклари, қандай қилиб инсоннинг ишларини сатрларга ёзиб, хужжат тўплаб бориш мумкин, деб ўша вақтда ажабланган бўлишилари мумкин. Аммо биз ҳозирги ҳисоб-китобларни, ёзиш асбобларини кўриб-билиб туриб, қандоқ қилиб бу ҳақиқатни инкор эта оламиз?

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ривоят қилган ҳадиси шарифда Пайтамбаримиз алайҳиссалом Оиша онамизга: «Эй Оиша! Кичик гу-

ноҳлардан ҳазир бўлгин, албатта, Аллоҳ томонидан уларни ҳисобловчи бор», деган эканлар.

Сайд ибн Аслам ушбу ҳадиси шарифни Омир ибн Ҳишомга ривоят қилганларида, у киши: «Эй, азизим Ибн Аслам, бир қуни Сулаймон ибн Мугийра кичик гуноҳ қилибди-да, уни ҳақир сабабди (эътиборга олмабди), кечаси тусида бирор келиб:

«Гуноҳлардан кичигини ҳақир санама,

Албат кичик эртага катта бўлади.

Агар кичик гуноҳ қай вакт ҳам қилинса,

Аллоҳнинг ҳузурида сатрланган бўлади.

Нафсингни бекорчиликдан қайтар ва бўлма

Саркаш ва астойдил енг шимарсанг бўларди –

Агар муҳиб ўз Илоҳига муҳаббат қилса,

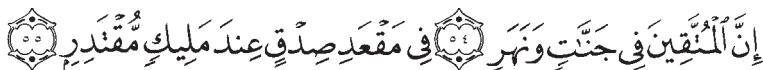
Қалби парвоз этиб, тафаккури илҳом бўлади.

Агар Илоҳдан ният ила ҳидоят сўраса,

Роббинг ҳидоят ва ёрдамга кофий бўлади»,

деган экан».

Афсуски, ҳозир бизда каттаю кичик гуноҳларни арзимас сабаб, қилган гуноҳи билан фахрланиш авж олган.

54. Албатта, тақвадорлар жаннату анҳорлардадирлар.

55. Сидқ ўриндиқда, қудратли Подшоҳ ҳузуридадирлар.

Демак, коғирлар бу дунёда қилган гуноҳлари учун азоб-уқубатли дўзахда куйиб турган бир пайтда, тақвадорлар охиратда дараҳтлари остидан анҳорлар оқиб турган жаннатларда, Аллоҳ таолонинг ҳузурида абадий роҳат ва фароғатда бўлар эканлар.

Ибн Касирнинг айтишларича, Пайғамбар алайҳиссалом «Қоф» ва «Қамар» сураларини қурбон ҳайити ва рўза ҳайити намозларида ўқир эдилар.

Шунингдек, катта йифинларда ҳам ўқир эдилар. Чунки, бу сураларда ёмонларга қўрқитиши, яхшиларга ваъдалар, яратишининг боши ва қайта тирилтириш, тавҳид ва Пайғамбарлик масалалари ва бошқа улкан масалалар тўплангандир.

Аллоҳ таолонинг ёрдами ва риояти
иша бешинчи жуз тамом бўлди.

Олтинчи жуз
«РОҲМАН» сурасидан бошланур.

МУНДАРИЖА

Сабаъ сураси.....	3
Фотир сураси.....	38
Йаасийн сураси.....	72
Соффаат сураси.....	109
Сод сураси.....	152
Зумар сураси.....	190
Фофир сураси.....	238
Фуссилат сураси.....	290
Шууро сураси.....	324
Зухруф сураси.....	366
Духон сураси.....	405
Жосия сураси.....	420
Аҳқоф сураси.....	438
Муҳаммад сураси.....	470
Фатх сураси.....	501
Хужурот сураси.....	537
Коф сураси.....	564
Заарийаат сураси.....	584
Тур сураси.....	608
Нажм сураси.....	625
Қамар сураси.....	647

ШАЙХ
МУҲАММАД СОДИҚ
МУҲАММАД ЮСУФ

Пафсиғи Ҳилол

ТУЗАТИЛГАН ВА ҚЎШИМЧА ҚИЛИНГАН
ИККИНЧИ НАШР

5 ЖУЗ

«Шарқ» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти
Тошкент — 2008

Муҳаррир *Шаҳобиддин Одилов*
Мусаввир *Мунавар Турсунбой ўғли*
Техник муҳаррир *Мансур Қаюмов*
Ношир *Исмоил Муҳаммаг Содик*